

รายงานฉบับสมบูรณ์

โครงการการเคลื่อนไหวเรื่องสุขมวลรวมประชาชาติ
สู่กระบวนการทัศน์ใหม่เพื่อการเปลี่ยนแปลง

โดย

บริษัทสวนเงินมีมา จำกัด

ร่วมกับภาคีและเครือข่ายสุขมวลรวมประชาชาติ

รายงานฉบับสมบูรณ์

โครงการการเคลื่อนไหวเรื่องความสุขมวลรวมประชาชาติ สู่กระบวนการทัศน์ใหม่เพื่อการเปลี่ยนแปลง

คณะผู้รับผิดชอบโครงการ

1. คุณวัลลภา แวน วิลเลียมส์วาร์ด	ผู้จัดการโครงการ
2. คุณฮันส์ แวน วิลเลียมส์วาร์ด	ผู้จัดการโครงการฝ่ายต่างประเทศ
3. คุณศจี กองสุวรรณ	ผู้ประสานงานโครงการ
4. คุณสุพจน์ ชุณหะวัณ	ผู้ประสานงานโครงการ

ฝ่ายชุมชนและสังคม

สนับสนุนโดยสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)

(ความเห็นในรายงานนี้เป็นของผู้รับผิดชอบโครงการ สกว.ไม่จำเป็นต้องเห็นด้วยเสมอไป)

สารบัญ	หน้า
คำนำ	7
บทสรุปสำหรับผู้บริหาร	13
บทคัดย่อ	19
บทที่ 1 บทนำ	27
บทที่ 2 รายงานผลการดำเนินงานกิจกรรม	39
2.1 เวทีเสวนา และการเสริมสร้างศักยภาพ	49
2.1.1 เวที “จีเอ็นเอชกับวิกฤตในปัจจุบัน โอกาสที่ซ่อนเร้นสำหรับแนวคิดใหม่ๆ และการริเริ่มต่างๆ”	
2.1.2 เวที “นิยามใหม่ ‘ความสุข’ เพื่อการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและประโยชน์สุข”	
2.1.3 เวที “ความสุขและการเปลี่ยนแปลงทางสังคม”	
2.1.4 เวที “ความสุขมวลรวมประชาชาติ กับการรื้อสร้างเศรษฐกิจโลกใหม่”	
2.1.5 เวที “นวัตกรรมเทคโนโลยีสารสนเทศเพื่อสังคมที่ยั่งยืน”	
2.1.6 เวที “บทบาทของเทคโนโลยีสารสนเทศ: สื่อเพื่อการเปลี่ยนแปลง และการสร้างนโยบายอย่างมีส่วนร่วม”	
2.1.7 เวที “ชนบทกับเมืองจากความเหลื่อมล้ำสู่ความร่วมมือ”	
2.1.8 การประชุมนานาชาติครั้งที่ 2 เรื่องพุทธเศรษฐศาสตร์	
2.1.9 การประชุมโต๊ะกลมระดับชาติ “ทิศทางและการวัดความก้าวหน้าของสังคมและการพัฒนาอย่างยั่งยืน”	
2.1.10 เวทีวิวาระระดับโลกเรื่องจีดีพีหัวข้อ “อนาคตประเทศไทยหลังวิกฤตโลก: ความร่วมมือในภูมิภาคสู่สังคมความเป็นอยู่ที่ดี”	
2.1.11 เวทีเสวนา “เศรษฐกิจอาหารท้องถิ่น ทางเลือกและทางรอดที่เป็นจริง?”	
2.1.12 เวทีสนทนาเวิลด์คาเฟ่หัวข้อ “Thailand Breakthrough: ความก้าวหน้าที่เกิดขึ้นของสังคมไทย?”	
2.1.13 เวทีเสวนา “ผู้คน การพัฒนา โลกาวัดน์ และความสุขแบบภูฐาน”	
2.1.14 เวทีเสวนา “ภูฐาน: ดินแดนแห่งความสุขในสังคมโลกยุคใหม่”	
2.2 บทความวิชาการ	69
2.2.1 ความสุขและชุมชน ความพยายามเล็กๆ ที่พุทธมณฑล โดย สุทธิลักษณ์ สมิตะสิริ และ ประภา คงปัญญา	
2.2.2 ก้าวไปให้พ้นแนวคิดกระแสหลัก: ความอยู่ดีมีสุขแนวคิดและการชี้นำ โดย สมบูรณ์ ศิริประชัย	
2.2.3 เทคโนโลยีสารสนเทศ กับความสุข: บทบาทของจริยธรรมกับระบบคุณค่าในการพัฒนา โดย ไสรัจจ์ หงส์ลดารมภ์	
2.2.4 พื้นที่ความรู้เชิงซ้อนระหว่างเมืองกับชนบทมองผ่านการจัดการทรัพยากร ธรรมชาติและมิติทางวัฒนธรรมโดย อานันท์ กาญจนพันธ์	

2.2.5	วิถีชีวิตเมืองที่เกื้อกูลชนบทโดย เดชรัตน์ สุขกำเนิด	
2.2.6	ชีวิตโลกวิฤติเพราะดัชนีชี้วัดมีจุดบอด ด้านคุณค่า: การทบทวนเครื่องชี้วัดความก้าวหน้าของสังคมในโลกที่ไม่แน่นอน โดย สุริชัย หวันแก้ว	
2.2.7	<i>From Wealth to Well-being and Nibbana Eventually</i> by Apichai Puntasen	
2.2.8	<i>Introduction to GNH Index</i> by Dasho Karma Ura	
2.2.9	<i>Measuring Genuine Progress: From GNH Indicators to GNH National Accounts</i> by Ronald Colman	
2.2.10	<i>Gross National Happiness in Bhutan: A Living Example of an Alternative Approach to Progress</i> by Alejandro Adler Braun	
2.2.11	<i>Critical Holism: A New Development Paradigm Inspired by Gross National Happiness?</i> by Hans van Willenswaard	
2.2.12	<i>Happiness and Transformative Learning</i> by Nuttarote Wungwinyoo	
2.2.13	<i>Proposal for GNH Value Education in Schools</i> by Dasho Karma Ura	
2.3	การแลกเปลี่ยนความรู้เชิงวิชาการกับฐาน	117
2.3.1	การประชุมนานาชาติความสุขมวลรวมประชาชาติครั้งที่ 4 ณ ประเทศภูฐาน	
2.3.2	การเดินทางเพื่อศึกษาดูงานความสุขมวลรวมประชาชาติและพุทธศาสนาในภาคเมืองและชนบทของภูฐาน โดยคณะผู้แทนชาวไทย	
2.3.3	การประชุมเรื่อง ประชาธิปไตยและธรรมาภิบาล	
2.3.4	การประชุมเรื่อง การจัดหลักสูตรการศึกษาตามแนวความสุขมวลรวมประชาชาติ	
2.4	การพัฒนาหลักสูตรและการเชื่อมโยงเครือข่ายในประเทศลุ่มน้ำโขง	125
2.4.1	การประชุมหารือเรื่อง การจัดหลักสูตรบัณฑิตศึกษา	
2.4.2	การอบรมเชิงปฏิบัติการครั้งที่ 1 “ดัชนีความก้าวหน้าที่แท้จริง	
2.4.3	การอบรมเชิงปฏิบัติการครั้งที่ 2 “ความสุขมวลรวมประชาชาติในระดับท้องถิ่น”	
2.5	การจัดพิมพ์หนังสือ	133
	หนังสือ “การประชุมนานาชาติความสุขมวลรวมประชาชาติครั้งที่ 3 และความเคลื่อนไหวที่เกิดขึ้นภายหลัง”	
บทที่ 3	รายงานเชิงสังเคราะห์ และข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย	135
บทที่ 4	Summary Report and Synthesis (รายงานสรุป และสังเคราะห์ ภาคภาคอังกฤษ)	173
บทที่ 5	สรุปข้อเสนอแนะจากการประชุมเพื่อนำเสนอร่างรายงานฉบับสมบูรณ์	221
บทที่ 6	ประวัติย่อของวิทยากร และผู้เขียนบทความ	225

คำนำ

ภายหลังการประชุมนานาชาติความสุขมวลรวมประชาชาติครั้งที่ 3 ณ จังหวัดหนองคายและกรุงเทพมหานคร ระหว่างวันที่ 22-28 พฤศจิกายน 2551 ผู้เข้าร่วมการประชุมหลายท่านกระตุ้นให้มีการทำกิจกรรมระยะยาวสืบเนื่องต่อไปอีก ด้วยเหตุนี้บริษัทสวนเงินมีมา ผู้ประกอบการสังคมซึ่งเป็นองค์กรผู้จัดการประชุมนานาชาติความสุขมวลรวมประชาชาติครั้งที่ 3 ได้หารือร่วมกับสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) และแผนงานพัฒนาศักยภาพและสมรรถนะด้านการสร้างเสริมสุขภาพของไทยในระดับนานาชาติ (TGLIP) สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.) หลังจากการปรึกษาหารือกันอีกหลายครั้ง ทั้งสององค์กรได้อนุมัติการสนับสนุนโครงการ “พัฒนาหัวข้อการวิจัย” โดยได้รับทุนร่วมจากชุดโครงการเศรษฐกิจพอเพียงภายใต้ สกว. และแผนงานพัฒนาศักยภาพและสมรรถนะด้านการสร้างเสริมสุขภาพของไทยในระดับนานาชาติ (TGLIP) ภายใต้ สสส.

ขอขอบคุณ ดร.สีลาภรณ์ บัวสาย ดร.ชินุญย์ กาญจนะจิตรา และดร.อภิชัย พันธเสน สำหรับความเข้าใจและการสนับสนุนอย่างต่อเนื่อง ในการดำเนินงานโครงการความเคลื่อนไหวเรื่องความสุขมวลรวมประชาชาติ สู่กระบวนการต้นใหม่เพื่อการเปลี่ยนแปลง ระยะเวลา 18 เดือน ซึ่งมีส่วนร่วมสร้างพลวัตในปรากฏการณ์ “วิาทะระดับโลกเรื่องจีดีพี” ซึ่งถูกใช้เป็นข้อการบรรยายสาธารณะของนักเศรษฐศาสตร์รางวัลโนเบล ศาสตราจารย์โจเซฟ สติกลิตซ์ ณ กระทรวงการต่างประเทศ เมื่อวันที่ 22 สิงหาคม 2552 ซึ่งการประชุมนี้ถือเป็นงานที่โดดเด่นอย่างยิ่งของโครงการฯ

ความสุขมวลรวมประชาชาติ (GNH) สื่อสารถึงการวิพากษ์เรื่องบทบาทของจีดีพีที่ครอบงำการพัฒนานโยบายสาธารณะ งานแรกเริ่มของขบวนการขับเคลื่อนเรื่องความสุขมวลรวมประชาชาติในการสนับสนุนการเปลี่ยนแปลงสู่กระบวนการต้นใหม่เรื่องการพัฒนาทางเลือก (การประชุมนานาชาติความสุขมวลรวมประชาชาติครั้งที่ 1 ณ กรุงทิมพู ประเทศภูฏาน ที่เกิดขึ้นเมื่อเดือนกุมภาพันธ์ 2547) ค่อยๆ ได้รับการสนับสนุนจากผู้มีบทบาทสูงในระดับสากลดังเช่น องค์การเพื่อความร่วมมือทางเศรษฐกิจและการพัฒนา (Organisation for Economic Co-operation and Development, OECD) สหภาพยุโรป (European Union, EU) และคณะทำงานเรื่องการวัดผลการดำเนิน งานทางเศรษฐกิจและความก้าวหน้าทางสังคม” (Commission on the Measurement of Economic Performance and Social Progress) ซึ่งประธานาธิบดีนิโคลาส ซาร์โกซีแห่งฝรั่งเศส เป็นผู้แต่งตั้ง โดยมี ศ.ดร.โจเซฟ สติกลิตซ์ เป็นประธาน

ในทางตรงข้ามนอกเหนือจากโครงการดังกล่าวของผู้ที่มีบทบาทสูงในระดับสากลแล้ว ในระดับที่เล็กลงมา โครงการความเคลื่อนไหวเรื่องความสุขมวลรวมประชาชาติฯ ได้พยายามแสวงหาหนทางแห่งองค์รวม พ้นไปจากการเก็บรวบรวมข้อมูล และการแก้ไขปรับปรุง ในขณะเดียวกันสนับสนุนความต้องการในการพัฒนานโยบายสาธารณะที่อยู่บนข้อมูลพื้นฐาน ในแนวทางการทำงานนี้ เราสนับสนุนความคิดเรื่อง “องค์รวมวิพากษ์” เพราะเป็นเรื่องที่สำคัญยิ่งในการปรับแนวทางการทำงานของเครือข่ายนานาชาติที่กำลังเติบโตขึ้น (การประชุมนานาชาติจีเอ็นเอชครั้งที่ 5 ได้จัดขึ้นที่ประเทศบราซิล) กับแรงกระตุ้นจากจุดกำเนิดที่ประเทศภูฐาน ขณะที่ส่งเสริมความหลากหลายที่จำเพาะกับวัฒนธรรม ประเทศภูฐานมีขนาดเล็กในแง่จำนวนประชากร และถูกจัดเป็น “ประเทศพัฒนาน้อยที่สุด” แต่ประเทศเล็กๆ เช่นนี้อาจเป็นแรงบันดาลใจเชิงสัญลักษณ์ในการสร้างการเปลี่ยนแปลงของ “ฉันทามติอสังขัต” ที่ผิดพลาด ไปสู่การเริ่มต้นของ “ฉันทามติหิมาลัย”

การเริ่มต้นของโครงการความเคลื่อนไหวเรื่องความสุขมวลรวมประชาชาติฯ เกิดขึ้นในเวลาเดียวกันกับการแผ่ขยายของวิกฤติเศรษฐกิจในปี 2551 เหตุการณ์นี้สร้างแรงกระตุ้นอย่างเป็นทางการสู่ “การเปลี่ยนแปลง” อย่างไรก็ดีตามในขณะนี้ ณ จุดเริ่มต้นของทศวรรษที่สองของศตวรรษที่ 21 และไม่นาน หลังการประชุมสุดยอดว่าด้วยโลกร้อนที่โคเปนเฮเกน เราสามารถสรุปได้ว่า โลก รวมถึงประเทศไทย เลือกรื้อสร้างและปรับเปลี่ยนระบบเดิมๆ มากกว่าที่จะเปลี่ยนแปลงในระดับรากฐาน การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในขณะนี้จะเป็นเชิงภูมิรัฐศาสตร์และสัมพันธ์กับการเปลี่ยนดุลแห่งอำนาจภายในโลกบรรษัท ความสำคัญที่กำลังเพิ่มขยายของประเทศจีนและอินเดียในภูมิภาคเอเชีย และในระดับโลกของกลุ่มประเทศจี 20 ยังไม่ก่อผลลัพธ์เป็นความก้าวหน้าที่แท้จริงที่มุ่งสู่การพัฒนาที่ยั่งยืน

ข้อสรุปหลักของโครงการฯ คือ เพื่อสร้างการเปลี่ยนแปลงไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืนให้เป็นจริง เราต้องการความพยายามของ “3 ภาคส่วน” ได้แก่ รัฐบาล ภาคธุรกิจ และภาคประชาสังคม สิ่งนี้จะเกิดได้จากการสร้างความเข้มแข็งให้เกิด “ภาวะผู้นำในการสร้างฉันทามติ”

ข้อสรุปนี้เป็นสิ่งสะท้อนที่ชัดเจนถึง 4 เสาหลักของความสุขมวลรวมประชาชาติ ได้แก่ ธรรมชาติ การพัฒนาเศรษฐกิจที่เป็นธรรม การส่งเสริมวัฒนธรรม ควบคู่กับบริบทของการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม

ถึงแม้จะเป็นเพียงเสียงเล็กๆ แต่เสียงสะท้อนจากประเทศภูฐานและขบวนการเรื่องความเคลื่อนไหวความสุขมวลรวมประชาชาติโดยรวม ยิ่งต้องได้รับการยอมรับมากกว่านี้

และนี่คือเหตุผลที่เรารู้สึกซาบซึ้งในสิ่งที่ ทีมงานผู้อุทิศตน องค์ภักดิ์ ที่ปรึกษา วิทยากร และเครือข่ายผู้เข้าร่วม ในโครงการความเคลื่อนไหวเรื่องความสุขมวลรวมประชาชาติ ทุก ท่าน ได้ช่วยสนับสนุนอย่างมากท่ามกลางข้อจำกัดของทีมงาน เพื่อการสร้างเครือข่ายทั้งใน ประเทศไทยและนานาชาติ ในการสานต่อการสร้างความชัดเจนผ่านการสนทนาแลกเปลี่ยนใน ประเด็นซึ่งต้องการความสนใจอย่างเร่งด่วน เพื่อการจัดการปัญหาอย่างมีประสิทธิภาพในทศวรรษ ที่กำลังจะมาถึง

โครงการฯ หวังเป็นอย่างยิ่งว่า “การพัฒนาโครงการวิจัย” ได้ช่วยสร้างประเด็นที่แหลมคม ด้วยแรงบันดาลใจที่เหมาะสม และนำไปสู่แผนการปฏิบัติการและการวิจัยในระยะยาวต่อไป

อนึ่ง รายงานฉบับสมบูรณ์นี้ เป็นรายงานสองภาษา ส่วนประกอบหลักเป็นภาษาไทย ในขณะที่กิจกรรม และบทความวิชาการที่เขียนเป็นภาษาอังกฤษ ยังคงภาษาเดิมไว้ ในส่วน การ วิเคราะห์ การสังเคราะห์ และสรุปผลการดำเนินโครงการฯ มีทั้งภาษาไทยและภาษาอังกฤษที่มี เนื้อหาคัลยคลึงกัน และในส่วนอื่นๆ จะแสดงถึงความคิดเห็นที่หลากหลายตามมุมมองของไทย และนานาชาติ โดยไม่มีการแปล

Introduction

After the 3rd International Conference on Gross National Happiness organized in Nongkhai and Bangkok, 22-28 November 2007 ('GNH3'), many participants urged to give the conference a more permanent follow-up. Suan Nguen Mee Ma social enterprise, the organizer of the GNH3 conference approached the Thailand Research Fund and ThaiHealth Foundation and after a series of consultations a proposal was approved for a **'research development' project** co-financed under the Sufficiency Economy programme of TRF and the TGLIP programme of ThaiHealth.

Thanks to the understanding and ongoing support of Ajarn Silaporn Buasai, Ajarn Churnrurtai Kanchanachitra and Ajarn Apichai Puntasen the 18-month **'GNH Movement project'** became a dynamic contribution to what later was coined *Globalizing the GDP Debate*. This was the title of the public speech of Nobel Laureate Professor Joseph Stiglitz held at the Ministry of Foreign Affairs, 22 August 2009 – the absolute highlight of the project.

Gross National Happiness (GNH) articulates critique to the dominant role of Gross Domestic Product (GDP) in public policy development. The pioneering work of the GNH movement towards change in favour of an alternative development paradigm, [the first International Conference on Gross National Happiness took place in Thimphu, Bhutan, in February 2004] gradually received support from big players in the global arena like the OECD, the EU and the Commission on Measuring Economic Performance and Social Progress initiated by French President Nicolas Sarkozy and chaired by Joseph Stiglitz.

In contrast with the above mentioned projects of the big global players, the small-scale GNH Movement project tried to explore a holistic approach, beyond data-collection and revision, while supporting the need for evidence-based public policy development. For this approach we favour the term 'critical holism'. It is important to tune the approach of a growing international network ('GNH5' took place in Brazil) with the original impulse from Bhutan while promoting culturally specific diversity. Bhutan is in terms of population a tiny, so-called 'least developed country' but, small as it is, it may inspire what symbolically has been described as the transformation of the erratic 'Washington consensus' into an emerging 'Himalayan consensus'.

The start of the GNH Movement project coincided with the outbreak of the economic crisis of 2008. This created a historic momentum for 'transformation'. However by now, the start of the second decade of the 21st century, and shortly after the Copenhagen summit, we can conclude that the world and Thailand have chosen for repair and adjustments of the old system rather than for fundamental change. Changes that are taking place, at this stage seem to be geopolitical and related to a shifting power balance within the corporate world. The growing importance of China and India in Asia, and globally of the G-20 did not (yet?) result in genuine progress towards sustainable development.

Our major conclusion is that in order to make transformation towards sustainable development work we need a 'tri-sector' effort of governments, the business sector and civil society. This requires strengthening 'consensus building leadership'.

This conclusion resonates strongly with the four pillars of Gross National Happiness: good governance, equitable economic development, promotion of culture together in a context of environmental preservation.

Although small, the voice of Bhutan and the wider GNH Movement needs to be heard, even more than before.

That is why we are grateful that the dedicated staff, partners, advisors, speakers, resource persons and participants of the GNH Movement project have all helped us tremendously to contribute, though within our limitations, to building a Thai and international network ready to continue clarifying by dialogue the issues that demand for urgent attention to be effectively addressed in the coming decade.

We hope that our 'research development' project sharpens our minds with right motivation, and will lead to longer term action and research.

Please note: This final report is bilingual. The major part is in Thai language while activities and papers conducted and written in English are reproduced as such. Thai and English reflections, analysis, synthesis and conclusions partially overlap, and the other parts express diverse opinions according to the Thai and international perspectives.

บทสรุปสำหรับผู้บริหาร

วิกฤตเศรษฐกิจ สังคม พลังงานและปัญหาสิ่งแวดล้อม เกิดขึ้นไม่เพียงแต่ในประเทศไทยเท่านั้น หากทุกภูมิภาคของโลก ก็ประสบวิกฤตเช่นเดียวกัน วิกฤตการณ์ที่กำลังทวีความรุนแรงนี้ได้กระตุ้นให้หลายองค์กร และบางประเทศ หันมาทบทวนทิศทางการพัฒนาที่มุ่งเน้นการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจเป็นสำคัญ จนละเลยการพิจารณาเรื่องความก้าวหน้าแท้จริงของสังคม คุณภาพชีวิต คุณภาพสิ่งแวดล้อม ด้วยเหตุนี้บริษัทสวอนเงินมีมา ภายใต้มูลนิธิเสฐียรโกเศศ - นาคะประทีป ร่วมกับองค์กรภาคี โดยการสนับสนุนจาก สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) และแผนงานพัฒนาศักยภาพและสมรรถนะด้านการสร้างเสริมสุขภาพของไทยในระดับนานาชาติ (TGLIP) สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส) ดำเนินโครงการความเคลื่อนไหวเรื่องความสุขมวลรวมประชาชาติ สู่กระบวนการทัศน์ใหม่เพื่อการเปลี่ยนแปลง โดยมีวัตถุประสงค์ คือ 1) เพื่อสร้างกรอบแนวคิด สังเคราะห์และบูรณาการแนวคิดความสุขมวลรวมประชาชาติตลอดจนการพัฒนาทางเลือก อันจะนำไปสู่การพัฒนาเป็นคำถามเพื่อการวิจัยในระยะต่อไป 2) เพื่อสร้างความตระหนักแก่สังคมถึงกระบวนการทัศน์ใหม่เพื่อการเปลี่ยนแปลง ผ่านสื่อต่างๆ 3) สร้างเครือข่ายและความร่วมมือจากภาคส่วนต่างๆ ในการขับเคลื่อนแนวคิดความสุขมวลรวมประชาชาติสู่การปฏิบัติ 4) เพื่อพัฒนานโยบายสาธารณะอย่างมีส่วนร่วมและเสริมสร้างศักยภาพเครือข่ายในการขับเคลื่อนความสุขมวลรวมประชาชาติ

เพื่อให้บรรลุตามวัตถุประสงค์ โครงการฯ ได้จัดกิจกรรม ดังรายละเอียดต่อไปนี้

1) เวทีสังเคราะห์และบูรณาการความรู้จำนวน 14 ครั้ง มีวิทยากร และผู้ทรงคุณวุฒิชาวไทยร่วมการอภิปรายแลกเปลี่ยนความคิดเห็นและปาฐกถาผู้เชี่ยวชาญจากต่างประเทศที่มีชื่อเสียงจำนวน 63 ท่าน ผู้เข้าร่วมกิจกรรมประกอบด้วยนักวิชาการ เจ้าหน้าที่จากหน่วยงานภาครัฐ องค์กรพัฒนาเอกชน นักธุรกิจ สื่อมวลชน และนักศึกษา จำนวนทั้งสิ้น 527 คน กิจกรรมทั้งหมดที่จัดขึ้นได้สร้างกระแสความตื่นตัวในสังคมวิชาการและผู้สนใจทั่วไปที่เริ่มยอมรับแนวทางการพัฒนาทางเลือกจนมีแนวโน้มที่จะกลายเป็นกระแสในสังคม โดยเห็นได้จากความสนใจในการแลกเปลี่ยน ถกเถียง และศึกษาวิจัยเกี่ยวกับแนวความคิดในการพัฒนา และความอยู่ดีมีสุขที่แตกต่างกันหลากหลาย

2) บทความวิชาการที่มีลักษณะสหวิทยาการ กล่าวคือ เป็นการค้นคว้าที่เชื่อมผ่านสาขาวิชาต่างๆ หรือขอบเขตการศึกษาอย่างหลากหลาย เพื่อสนองตอบต่อปัญหาที่เกิดขึ้นในความเป็นจริงของโลกปัจจุบันที่พัฒนาขึ้นอย่างซับซ้อนภายใต้เงื่อนไขใหม่ๆ เป็นบทความของ

นักวิชาการชาวไทยจำนวน 8 บทความ และนักวิชาการชาวต่างชาติ จำนวน 5 บทความ (แบ่งเป็น ภาษาไทย 6 บทความ และภาษาอังกฤษ 7 บทความ)

3) การเสริมสร้างศักยภาพของนักวิชาการและนักวิจัยของประเทศไทย ที่ดำเนินการโดยการเชิญนักวิชาการ และผู้เชี่ยวชาญจากต่างประเทศมา กล่าวปาฐกถาและแลกเปลี่ยนความรู้ จำนวน 9 ท่าน ได้แก่ ท่านมาติเยอ ริการ์ ภิษุชาวฝรั่งเศส ดาโชกรรมา อูระ จากศูนย์ฐานศึกษา ดร.โรนัลด์ โคลแมน จากศูนย์ GPI Atlantic โรเจอร์ เทอร์เรนติ ผู้ประสานงานโครงการเทคโนโลยีสารสนเทศในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ (SEACOO) องค์กร Orionis ประเทศฝรั่งเศส จอน ฮอลล์ หัวหน้าโครงการระดับนานาชาติเรื่องการวัดความก้าวหน้าของสังคม องค์การเพื่อความร่วมมือทางเศรษฐกิจและการพัฒนา ศ.ดร.โจเซฟ สติกลิตซ์ นักเศรษฐศาสตร์รางวัลโนเบลสาขาเศรษฐศาสตร์ เฮเลนา นอร์เบิร์ก – ฮอดจ์ จากชุมชนระหว่างประเทศเพื่อนิเวศวิทยาและวัฒนธรรม ดาโชคินเลย์ ดอร์จิ ปลัดกระทรวงการสื่อสารและคมนาคมประเทศภูฐาน และ เป็ก ดอร์จิ ผู้อำนวยการศูนย์ฐานเพื่อประชาธิปไตย

4) การแลกเปลี่ยนและสร้างเครือข่ายกับประเทศภูฐาน ต้นกำเนิดแนวคิดความสุขมวลรวมประชาชาติ โดยเข้าร่วมประชุมและนำเสนอบทความจากโครงการฯ ในการประชุมนานาชาติความสุขมวลรวมประชาชาติครั้งที่ 4 เมื่อเดือนพฤศจิกายน 2551 ซึ่งทำให้ได้ความรู้ ข้อมูลใหม่ๆ จากทั่วโลก รวมทั้งได้สร้างเครือข่ายกับกลุ่มคน หรือองค์กรที่ทำงานในแนวทางเดียวกัน หลังจากนั้นในเดือนตุลาคม 2552 ตัวแทนโครงการฯ ได้ร่วมการประชุมเรื่องประชาธิปไตยและธรรมาภิบาล ซึ่งมีตัวแทนของสถาบันพระปกเกล้า นำเสนอบทความเกี่ยวกับประชาธิปไตยในประเทศไทย และเมื่อเดือนธันวาคม 2552 ตัวแทนโครงการฯ ได้รับเชิญให้เข้าร่วมการประชุมเรื่อง การจัดการศึกษาตามแนวทางจีเอ็นเอช ซึ่งเกิดจากความพยายามสร้างรากฐานจีเอ็นเอชในภูฐานให้แข็งแกร่งผ่านการศึกษานอกจากนั้น คณะชาวไทยซึ่งรวมถึงตัวแทนโครงการฯ และภิกษุณีได้เดินทางไปศึกษาดูงานเกี่ยวกับความสุขมวลรวมประชาชาติ และพุทธศาสนาในพื้นที่เมือง และชนบทของประเทศภูฐานเมื่อ เมษายน 2552

5) การเชื่อมโยงเครือข่ายความสุขมวลรวมประชาชาติลุ่มน้ำโขงร่วมกับมูลนิธิอาสาสมัครเพื่อสังคม ด้วยการจัดอบรมเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม “ดัชนีความก้าวหน้าที่แท้จริง” ระหว่างวันที่ 27-30 มกราคม 2552 และการฝึกอบรม “ความสุขมวลรวมประชาชาติในระดับท้องถิ่น” ระหว่างวันที่ 11-16 ตุลาคม 2552 มีผู้เข้าร่วมการฝึกอบรมจากประเทศพม่า ลาว เวียดนาม กัมพูชา ไทย และภูฐานรวมจำนวน 72 คน ผลที่ได้รับจากการดำเนินกิจกรรมที่สำคัญคือเกิดแผนการเรียนรู้และการขับเคลื่อนเรื่องความสุขมวลรวมประชาชาติในลุ่มน้ำโขง

6) การจัดหลักสูตรการศึกษาเรื่องความสุขมวลรวมประชาชาติและการพัฒนา มีการจัดประชุมเพื่อพัฒนาหลักสูตรในระดับบัณฑิตศึกษา และได้ถูกนำไปขยายผลเกิดความร่วมมือระหว่างคณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย มูลนิธิเสรียวโกเศศ – นาเคประทีป รวมทั้งศูนย์ฐานศึกษา ประเทศภูฐาน กลายเป็นโครงการระยะยาวในการจัดตั้ง “สำนักอิสระเพื่อศึกษาและวิจัยเรื่องความอยู่ดีมีสุข” (School for Wellbeing Studies and Research: SfW) ซึ่งเป็นสำนักคิด และศูนย์การเรียนรู้อิสระ มีพันธกิจในการทำวิจัยเชิงปฏิบัติการ การสานเสวนาและถกเถียงอย่างสาธารณะว่าด้วยเรื่องคุณภาพชีวิตและการพัฒนาอย่างยั่งยืน และการจัดการเรียนภาคฤดูร้อน เพื่อให้เกิดความเข้าใจ การสำรวจค้นคว้า การปรับเปลี่ยนกระบวนทัศน์ และการเคลื่อนไหวทางสังคมที่สร้างการเปลี่ยนแปลงเชิงนโยบายอันจะนำไปสู่สังคมที่ดีและมีสุข

7) การจัดพิมพ์หนังสือเพื่อประกอบการประชุมและการแลกเปลี่ยนในโครงการนี้ที่จัดพิมพ์เสร็จสิ้นแล้วจำนวน 3 ต้นฉบับคือ ดัชนีโลก (ไม่) มีสุข โดยนิค มาร์คส์และคณะ ความสุข: คู่มือพัฒนาทักษะชีวิตที่สำคัญที่สุด โดย มาติเยอ ริการ์ เรื่องราวในดินแดนแห่งความสุข โดยดาโชคินเลย์ ดอร์จีและหนังสือที่อยู่ระหว่างการดำเนินการจัดพิมพ์ คือ การประชุมนานาชาติความสุขมวลรวมประชาชาติครั้งที่ 3 และความเคลื่อนไหวต่อเนื่อง ซึ่งเป็นหนังสือภาษาอังกฤษ

8) การรายงานความเคลื่อนไหวของโครงการ และการขับเคลื่อนแนวคิดที่เกี่ยวข้องใน www.gnh-movement.org

ผลการดำเนินโครงการฯ ตามวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้มีข้อค้นพบที่สำคัญดังนี้

1) ได้องค์ความรู้ที่สังเคราะห์จากการดำเนินโครงการ โดยมีประเด็นสำคัญที่ได้รับจากการดำเนินกิจกรรม ได้แก่

1. เป้าหมายของสังคมคืออะไร: วิวาทะเรื่องจีดีพี ปัจจุบันเศรษฐกิจคือหัวใจในการขับเคลื่อนเกือบทุกเรื่องในโลกเสรีนิยม ดังนั้นเมื่อพูดถึงเป้าหมายของสังคมโดยทั่วไปจะคิดถึงการเติบโตทางเศรษฐกิจ แต่ในทัศนะของนักเคลื่อนไหวทางสังคมนักคิด นักปรัชญาส่วนใหญ่เห็นพ้องต้องกันว่า เป้าหมายคือ ความสุข
2. ท่ามกลางวิกฤตยังมีโอกาสที่ซ่อนอยู่สำหรับเป้าหมายใหม่ในสังคม การเกิด समस्याหนักถึงปัญหาต่างๆ รวมทั้งความจำเป็นอย่างเร่งด่วนที่จะสร้างเป้าหมายใหม่ในการพัฒนา มีแนวคิดและข้อเสนอแนะดีๆ เกิดขึ้นมากมาย หากแต่สิ่งที่ท้าทายกว่านั้นก็คือ การนำแนวคิดเหล่านี้มาสู่ปฏิบัติการเพื่อสร้างทิศทางใหม่ของ

แลกเปลี่ยน ถกเถียง และศึกษาวิจัยเกี่ยวกับแนวความคิดที่แตกต่างหลากหลาย ส่วนนักเศรษฐศาสตร์ในภาคปฏิบัติก็จะนำความคิดใหม่ๆ เหล่านี้ไปพิจารณาแนวทางการทำงานของตนเอง

3) เกิดเครือข่ายและความร่วมมือจากภาคส่วนต่างๆ ในการขับเคลื่อนแนวคิดความสุขมวลรวมประชาชาติสู่การปฏิบัติ เช่น Global Project for Measuring Progress of Societies ที่มีองค์การเพื่อความร่วมมือทางเศรษฐกิจและการพัฒนา (OECD) เป็นองค์กรร่วมดำเนินงานหลัก ได้ตกลง ให้คำปรึกษา และแนะนำแนวทางการปฏิบัติที่ดีที่สุด (best practice) เรื่องการวัดความก้าวหน้าที่แท้จริงของสังคม สนับสนุนเรื่องหลักสูตรฝึกอบรมแก่ผู้ที่เกี่ยวข้อง และสนใจเรื่องการพัฒนาดัชนีวัดความก้าวหน้าที่แท้จริงของประเทศไทย รวมทั้งสนับสนุนการจัดการประชุมแบบโต๊ะกลม ของภาคส่วนต่างๆ ในสังคมไทย เพื่อให้เกิดการแลกเปลี่ยนที่จะพัฒนาเป็นกรอบแนวคิด และตัวชี้วัดที่เหมาะสมกับสังคมไทย

ข้อเสนอแนะเพื่อการพัฒนานโยบายสาธารณะอย่างมีส่วนร่วมและเสริมสร้างศักยภาพเครือข่ายในการขับเคลื่อนความสุขมวลรวมประชาชาติ ของโครงการฯ คือ

1. การวิจัยเชิงปฏิบัติการในระยะยาวที่จะเกิดขึ้นได้จากการสร้างสำนักคิดอิสระขึ้นมาเพื่อสนับสนุน และควรสร้างเวทีเพื่อการศึกษาค้นคว้าเรื่อง ความเป็นอยู่ที่ดี จากมุมมองทางศาสนาต่างๆ และทางโลก ซึ่ง “สำนักอิสระเพื่อศึกษาและวิจัยเรื่องความเป็นอยู่ที่ดี” (School for Wellbeing Studies and Research) สามารถทำหน้าที่นี้ พร้อมทั้งเชื่อมโยงเครือข่ายการแลกเปลี่ยนในระดับนานาชาติ
2. งานวิจัยควรเป็นไปในแนวทางเพื่อสร้าง “ภาพจำลองอนาคต” (Future Scenario) การพัฒนาของสังคม หนึ่งในภาพจำลองคือ สังคมเป็นอยู่ที่ดี (Wellbeing Society) ซึ่งจะช่วยให้ผู้กำหนดนโยบายทราบเรื่องทางเลือก และผลกระทบในระยะยาวของการพัฒนา จากนั้นควรทำการศึกษาเปรียบเทียบภาพจำลองเหล่านี้ เพื่อไปสู่การจัดทำบัญชีประชาชาติเพื่อความเป็นอยู่ที่ดี ตามกรอบแนวคิดของ โครงการระดับโลกฯ ของ OECD ตัวอย่างเช่น การศึกษาเปรียบเทียบภาพจำลอง ระหว่างภาคเกษตรอุตสาหกรรม กับภาคเกษตรอินทรีย์ ในประเทศไทย
3. ดำเนินการค้นคว้าวิจัย และแลกเปลี่ยนกับยุโรป เรื่องรูปแบบรัฐสวัสดิการ โดยเน้นแนวคิดทางเลือกของตะวันออก โดยเฉพาะ ประเด็น ระดับความพอเพียง (Sufficiency Level) ซึ่งนำมาใช้ในการสร้างดัชนีจีเอ็นเอสในฐาน ซึ่งอาจมีความเกี่ยวข้องกับ ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ของประเทศไทย

4. ส่งเสริมให้นักปฏิบัติการศึกษาเพื่อการเปลี่ยนแปลง มีส่วนร่วมในการค้นคว้าวิจัยของ “สำนักอิสระ” เพื่อสร้างแรงบันดาลใจให้การศึกษามีชีวิตชีวา
5. พัฒนานวัตกรรมเทคโนโลยีสารสนเทศเพื่อสนับสนุนการมีส่วนร่วมขับเคลื่อนการพัฒนา นโยบายสาธารณะเพื่อความเป็นอยู่ที่ดี โดยเฉพาะในเรื่อง การสร้างเกมส์จำลอง และ เครือข่ายสังคมบนอินเทอร์เน็ต
6. ลงทุนสร้างทรัพยากรมนุษย์ด้วยการสนับสนุน โครงการสร้างงานให้บัณฑิตจบใหม่ เพื่อให้มีส่วนร่วมในการศึกษาวิจัยเรื่องความเป็นอยู่ที่ดี โดยเฉพาะในด้านสื่อ และเทคโนโลยีสารสนเทศ และการสร้างเครือข่ายผู้นำเยาวชน เยาวชนในภูมิภาคลุ่มน้ำโขงควรได้รับ โอกาสเป็นกลุ่มดำเนินการทดลอง รวมทั้งสนับสนุนให้เยาวชนจำนวนหนึ่งมีโอกาสเข้าร่วม “หลักสูตรภาคฤดูร้อนเรื่องความเป็นอยู่ที่ดี” ครั้งที่ 1 ของสำนักอิสระเพื่อความเป็นอยู่ที่ดี
7. สนับสนุนให้ คณะทำงานเรื่องการวัดประสิทธิภาพทางเศรษฐกิจและความก้าวหน้าทางสังคม ทำงานต่อเนื่องไป โดยนำงานวิจัยจากฐาน และไทย มาสนับสนุนกระบวนการทำงาน จากมุมมองของประเทศด้อยพัฒนา และประเทศกำลังพัฒนา
8. ประเทศไทยสามารถเป็นเวทีศึกษา วิจัย แลกเปลี่ยนระดับนานาชาติ และระหว่างภาคส่วนต่างๆ เรื่อง ความเป็นอยู่ที่ดี โดยต้องเริ่มจากวิสัยทัศน์ในประเทศไทย ขยายไปสู่การสร้างเครือข่ายในระดับภูมิภาค และมีบทบาทในขบวนการคิดใหม่เชิงโครงสร้างของโลก

จากข้อเสนอแนะดังกล่าว สามารถสรุปเป็นหัวข้องานวิจัยการวิจัยต่อเนื่องได้ 4 หัวข้อ คือ

- 1) ด้านชนบท เป็นการวิจัยเปรียบเทียบการเกษตรเคมีและเกษตรอินทรีย์ ทั้งในเชิงต้นทุน นิเวศและปัจจัยภายนอก
- 2) ด้านเมือง เรื่องเทคโนโลยีสารสนเทศและการใช้ประโยชน์ในทางสร้างสรรค์
- 3) เรื่องกรรมสิทธิ์ร่วม (Common Property) สู่เศรษฐกิจเพื่อการแบ่งปัน (Sharing economy) โดยคำนึงถึงการสร้างเครือข่ายและการมีส่วนร่วมจากภาคส่วนที่หลากหลาย
- 4) การพัฒนาทางเลือก อดีต ปัจจุบันและอนาคตในบริบทของการขับเคลื่อนไปสู่ความก้าวหน้าของสังคมที่แท้จริง

บทคัดย่อ

โครงการความเคลื่อนไหวเรื่องความสุขมวลรวมประชาชาติ สู่กระบวนการทัศน์ใหม่เพื่อการเปลี่ยนแปลง เป็นโครงการที่บริษัทสวนเงินมีมา ภายใต้มูลนิธิเสฐียรโกเศศ - นาคะประทีป ได้รับการสนับสนุนจากสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) และแผนงานพัฒนาศักยภาพและสมรรถนะด้านการสร้างเสริมสุขภาพของไทยในระดับนานาชาติ (TGLIP) สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส) ดำเนินโครงการโดยมีวัตถุประสงค์ คือ 1) เพื่อสร้างกรอบแนวคิด สังเคราะห์และบูรณาการแนวคิดความสุขมวลรวมประชาชาติตลอดจนการพัฒนาทางเลือก อันจะนำไปสู่การพัฒนาเป็นคำถามเพื่อการวิจัยในระยะต่อไป 2) เพื่อสร้างความตระหนักแก่สังคมถึงกระบวนการทัศน์ใหม่เพื่อการเปลี่ยนแปลง ผ่านสื่อต่างๆ 3) สร้างเครือข่ายและความร่วมมือจากภาคส่วนต่างๆ ในการขับเคลื่อนแนวคิดความสุขมวลรวมประชาชาติสู่การปฏิบัติ 4) เพื่อพัฒนานโยบายสาธารณะอย่างมีส่วนร่วมและเสริมสร้างศักยภาพเครือข่ายในการขับเคลื่อนความสุขมวลรวมประชาชาติ

ดำเนินงานโดยจัดเวทีสังเคราะห์และบูรณาการความรู้ขึ้น 14 ครั้ง เชิญวิทยากรผู้เชี่ยวชาญทั้งชาวไทยและต่างชาติมาจำนวน 63 ท่านมากล่าวปาฐกถา และแลกเปลี่ยนความคิดเห็นในหัวข้อที่เกี่ยวข้อง เชิญบทความจากนักวิชาการชาวไทยและต่างชาติเพื่อสร้างองค์ความรู้ และความตระหนักแก่สังคมในกระบวนการทัศน์ด้านการพัฒนา จำนวน 13 บทความ ซึ่งได้รับการเผยแพร่ผ่านเว็บไซต์และตีพิมพ์ในรูปแบบหนังสือ เกิดการสร้างเครือข่ายนักพัฒนาจากประเทศลุ่มน้ำโขง และการฝึกอบรมเพื่อเสริมสร้างศักยภาพในการดำเนินความเคลื่อนไหวเรื่องความสุขมวลรวมประชาชาติในแต่ละประเทศจำนวน 2 ครั้ง โครงการฯ โดยผู้แทนได้เข้าร่วมประชุมนานาชาติความสุขมวลรวมประชาชาติครั้งที่ 4 ณ กรุงทิมพู ประเทศภูฏาน รวมทั้งการแลกเปลี่ยนความรู้เชิงวิชาการระหว่างประเทศไทยและภูฏาน การเข้าร่วมการประชุมนานาชาติพุทธเศรษฐศาสตร์ การพัฒนาหลักสูตรความสุขมวลรวมประชาชาติซึ่งขยายผลเป็น School for Wellbeing Research and Studies

ผลการสังเคราะห์ความรู้ที่ได้รับจากดำเนินโครงการ พบว่าการพัฒนาภายใต้กระบวนการทัศน์เดิมที่เน้นการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจก่อให้เกิดวิกฤตทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม สิ่งแวดล้อม ดังนั้นจึงเกิดความเคลื่อนไหวเพื่อเปลี่ยนแปลงกระบวนการทัศน์ใหม่ในการพัฒนาที่มีเป้าหมายเพื่อความ สุข ความสุขที่แท้จริงด้านอัตวิสัย เป็นเรื่องภายในจิตใจที่มีเมตตากรุณา เป็นสภาวะของจิตที่เป็นบวก สร้างสรรค์ และอยู่บนพื้นฐานทางจริยธรรม ส่วนเป้าหมายของความสุขของสังคมหรือ

ความสุขมวลรวมประชาชาติ ในเชิงภาววิสัยคือ ความเป็นอยู่ที่ดี อันเป็นการสร้างสภาวะที่เอื้อต่อประชาชนเพื่อการไปถึงความสุขแท้จริงภายใน

ในด้านการขับเคลื่อนไปสู่สังคมที่มีความสุข ได้เกิดความร่วมมือ และการเชื่อมโยงกับเครือข่ายทั้งในระดับภูมิภาค และระดับโลกในการขับเคลื่อนไปสู่ความอยู่ดีมีสุขของสังคม กับทั้งองค์กรระหว่างประเทศ และผู้เชี่ยวชาญที่มีความรู้และเป็นห่วงเรื่องการพัฒนาบนฐานคิดที่ดี และในที่สุดได้เกิดการจัดตั้งสถาบันวิชาการอิสระเพื่อศึกษาค้นคว้าเรื่องนี้โดยตรงและมีความเป็นอิสระทางวิชาการ คือ School for Wellbeing Studies and Research โครงการฯ มีข้อเสนอว่า ควรสนับสนุนให้มีการศึกษาวิจัยค้นคว้าในเรื่องศาสตร์แห่งความสุขที่มีลักษณะสหวิทยาการ รวมทั้ง เชื่อมโยงเครือข่ายนักวิจัยภายในประเทศและแลกเปลี่ยนความรู้เชิงวิชาการร่วมกับนักวิจัยในสถาบันวิชาการต่างประเทศที่มีการศึกษาวิจัยในเรื่องนี้มาอย่างยาวนาน

สุดท้าย โครงการฯ มีข้อเสนอแนะเชิงนโยบายเพื่อการนำองค์ความรู้ที่สังเคราะห์ได้ไปปฏิบัติ คือ การวิจัยเชิงปฏิบัติการในระยะยาว ที่จะเกิดได้จากการสร้างสำนักคิดอิสระขึ้นมาเพื่อสนับสนุน และการศึกษาค้นคว้าเรื่อง ความเป็นอยู่ที่ดี จากมุมมองทางศาสนาต่างๆ และทางโลก ซึ่ง “สำนักอิสระเพื่อศึกษาและวิจัยเรื่องความเป็นอยู่ที่ดี” จะทำหน้าที่นี้ พร้อมทั้งเชื่อมโยงเครือข่ายในระดับนานาชาติ โดยเน้นงานวิจัยเพื่อสร้าง “ภาพจำลองอนาคต” (Future Scenario) การพัฒนาของสังคม หนึ่งในภาพจำลองคือ สังคมเป็นอยู่ที่ดี (Wellbeing Society) ซึ่งจะช่วยให้ผู้กำหนดนโยบายทราบทางเลือก และผลกระทบของการพัฒนา จากนั้นควรทำการศึกษาเปรียบเทียบภาพจำลองเหล่านี้ ตัวอย่างเช่น การศึกษาเปรียบเทียบภาพจำลอง ระหว่างภาคเกษตรอุตสาหกรรม กับภาคเกษตรอินทรีย์ ในประเทศไทย รวมทั้ง ดำเนินการค้นคว้าวิจัย และแลกเปลี่ยนกับยุโรป เรื่องรูปแบบรัฐสวัสดิการ โดยใช้แนวคิดทางเลือกของตะวันออก โดยเฉพาะ ประเด็น ระดับความพอเพียง (Sufficiency Level) และ ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง

ส่งเสริมให้นักปฏิบัติการศึกษาเพื่อการเปลี่ยนแปลง มีส่วนร่วมในการค้นคว้าวิจัยของ “สำนักอิสระ” เพื่อสร้างแรงบันดาลใจให้การศึกษามีชีวิตชีวา ร่วมด้วยการพัฒนานวัตกรรมเทคโนโลยีสารสนเทศเพื่อสนับสนุนการขับเคลื่อนการพัฒนานโยบายสาธารณะเพื่อความเป็นอยู่ที่ดี โดยเฉพาะเรื่อง การสร้างเกมส์จำลอง และเครือข่ายสังคมบนอินเทอร์เน็ต ที่จะได้รับการสนับสนุนจากการลงทุนสร้างทรัพยากรมนุษย์ด้วยการสนับสนุน โครงการสร้างงานให้บัณฑิตจบใหม่ เพื่อให้มีส่วนร่วมในการศึกษาวิจัยเรื่องความเป็นอยู่ที่ดี และการสร้างเครือข่ายผู้นำเยาวชนในภูมิภาคกลุ่มน้ำโขง รวมทั้งสนับสนุนให้เยาวชนจำนวนหนึ่งมีโอกาสเข้าร่วม “หลักสูตรภาคฤดูร้อนเรื่องความเป็นอยู่ที่ดี” ครั้งที่ 1 ของสำนักอิสระ

นอกจากนี้ ต้องสนับสนุนให้ คณะทำงานเรื่องการวัดประสิทธิภาพทางเศรษฐกิจและความก้าวหน้าทางสังคม ทำงานต่อไป โดยนำงานวิจัยจากภูฐาน และไทย มาสนับสนุนกระบวนการทำงาน จากมุมมองของประเทศด้อยพัฒนา และประเทศกำลังพัฒนา

ประเทศไทยสามารถเป็นเวทีศึกษา วิจัย แลกเปลี่ยนระดับนานาชาติ และระหว่างภาคส่วนต่างๆ เรื่อง ความเป็นอยู่ที่ดี โดยต้องเริ่มจากวิสัยทัศน์ในประเทศไทย ขยายไปสู่การสร้างเครือข่ายในระดับภูมิภาค และมีบทบาทในขบวนการคิดใหม่เชิงโครงสร้างของโลก

จากข้อเสนอแนะดังกล่าว สามารถสรุปเป็นหัวข้องานวิจัยการวิจัยต่อเนื่องได้ 4 หัวข้อ คือ

- 1) ด้านชนบท เป็นการวิจัยเปรียบเทียบการเกษตรเคมีและเกษตรอินทรีย์ ทั้งในเชิงต้นทุน นิเวศและปัจจัยภายนอก
- 2) ด้านเมือง เรื่องเทคโนโลยีสารสนเทศและการใช้ประโยชน์ในทางสร้างสรรค์
- 3) เรื่องกรรมสิทธิ์ร่วม (Common Property) สู่เศรษฐกิจเพื่อการแบ่งปัน (Sharing economy) โดยคำนึงถึงการสร้างเครือข่ายและการมีส่วนร่วมจากภาคส่วนที่หลากหลาย
- 4) การพัฒนาทางเลือก อดีต ปัจจุบันและอนาคตในบริบทของการขับเคลื่อนไปสู่ความก้าวหน้าของสังคมที่แท้จริง

Abstract

The GNH Movement project is a follow-up to the 3rd International Conference on Gross National Happiness (GNH3) held in Nongkhai and Bangkok, Thailand, November 2007. It was implemented by Suan Nguen Mee Ma social enterprise under the aegis of the Sathirakoses Nagapradipa Foundation. The project is kindly supported by Thailand Research Fund and Thailand Global Link Initiative Program of Thai Health Promotion Foundation. During the project we worked together with a diversity of partners.

This project aims:

- To explore Thai impulses towards social transformation inspired by Gross National Happiness, in the context of contemporary local, national and international (Mekong, ASEAN, Asia, global) trends and social movements
- More specifically to provide a platform for exchanges on Thai responses to the *Global GDP Debate* and related efforts to 'redefine progress'
- To formulate policy development recommendations to stakeholders, and to strengthen 'wellbeing'-driven public policy development prioritizing 'Quality of Life' or 'Social Quality'
- To explore and design a participatory 'action-research' framework that will strengthen concrete initiatives towards change in Thailand in collaboration with likeminded Asian and global partners, by experimentation and reflection on actions undertaken
- To broaden the participatory 'action-research' network with communication and strategic media development
- To draft and build consensus towards a conceptual framework that will support development of synthesis between the diversity of initiatives and research efforts
- To identify areas for capacity building and to develop transformative as well as ICT supported educational tools

The 18 months' project consisted of

- a series of 12 workshops/forum-meetings/public lectures/dialogues in a variety of formats;
- a number of academic papers (6 in Thai language and 6 in English);
- international exchanges and training;
- as well as a process to guide and digest the planning and implementation.

- The project also provided opportunities for Thai persons to participate in international activities (in Thailand and abroad) and to network with persons delegated from organizations with common interests.

We happened to organize much more activities than planned, both because a real *flow* started driving our process, and because we received additional funding later during the project cycle (“NPI Project”).

Involvement of local resource persons and participants (ultimately a network of around 300 active participants) was initiated with increased special attention for the distinct roles governments, the business sector and civil society are required to play in a possible development scenario towards transformation.

Transformation implies fundamental change of the present world architecture, social structures at local levels, as well as re-examining “inner culture”.

A variety of exchanges between partners in Thailand and Bhutan were realized; as well as networking and training with (young) NGO representatives from the Mekong region. Overseas resource persons from North America and Europe had an important input including analytic content and impulses for innovation in the research-development process leading to the establishment of the School for Wellbeing Studies and Research.

An important momentum was the comprehensive update provided by the 4th International Conference on Gross National Happiness, held in Thimphu, Bhutan, November 2009. Here the GNH Index was formally launched by the Prime Minister of Bhutan. He pointed at the importance of the GNH philosophy as well as the GNH Index for the development of Bhutan’s newly born democracy. The coronation of the new King and the adoption of the first Constitution, all in the same year 2008, completed the realization of a ‘Great Turning’ for Bhutan. It can be seen as an offering to the world craving for rejuvenation/transformation of its institutions and value-systems, and a mutual learning opportunity with possible implications for the shaping of ‘globalization’ – with an increasing counter-movement driven by the need for ‘localization’.

The highlight of the project without doubt was the visit of Nobel Laureate Dr. Joseph Stiglitz which included three public meetings and private consultations. In his speech at the Ministry of Foreign Affairs titled **‘Globalizing the GDP Debate’**

Dr. Stiglitz gave an overview of the outcome of the Stiglitz-Sen-Fitoussi report commissioned by President Sarkozy of France. In short:

If we have poor measures, what we strive to do, say increase GDP, may actually contribute to a worsening of living standards.

However, our conclusion is that replacing standards with new or alternative ones does not make any difference if they are not based on new policies. Any new indicator, standard, index can be only effective if it monitors new policies.

บทที่ 1 บทนำ

โครงการการเคลื่อนไหวเรื่องความสุขมวลรวมประชาชาติสู่กระบวนทัศน์ใหม่เพื่อการเปลี่ยนแปลง

ความเป็นมา

เป็นระยะเวลากว่า 50 ปีที่ผ่านมาที่ประเทศไทยและเกือบทุกประเทศทั่วโลกล้วนมีจุดมุ่งหมายในการพัฒนาประเทศเพื่อความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจเป็นสำคัญ และคลี่คลายมาเป็นการพัฒนาประเทศกระแสหลักที่มุ่งเน้นแต่การเจริญเติบโตทางตัวเลขของเศรษฐกิจเพียงอย่างเดียวนี้ ได้แสดงให้เห็นแล้วว่า ก่อให้เกิดการทำลายทรัพยากรทางธรรมชาติ โดยการเร่งเผาผลาญเชื้อเพลิงจำนวนมากนี้ได้นำมาให้เกิดการทำลายภาวะบรรยากาศโลกอันเป็นสาเหตุสำคัญของปัญหาโลกร้อนในปัจจุบัน ไม่นับการใช้สารเคมีที่ทำให้เกิดการปนเปื้อนในดิน น้ำ อากาศ นอกจากนั้นหากมองจากมิติสุขภาวะทางสังคม (Social well-being) จะพบปัญหาสังคม ปัญหาความเหลื่อมล้ำระหว่างรายได้ของประชาชน แม้แต่ปัญหาสุขภาพต่างๆ อาทิ โรคเครียด และปัญหาทางสุขภาพจิต โรคหัวใจ โรคความดันที่มีสาเหตุมาจากรูปแบบการใช้ชีวิต รวมความแล้วเส้นทางการพัฒนาที่ผ่านมานี้ได้สะสมปัญหาที่สร้างผลเสียเกินกว่าจะสร้าง “ความสุข” ให้กับประชาชน

แต่ในขณะเดียวกันก็ได้เกิดความพยายามที่จะแก้ไขปรับปรุงแนวคิดในการพัฒนาที่อิงกับการขยายตัวของจีดีพีเป็นหลัก อันเนื่องมาจากผลเสียที่มีต่อคุณภาพชีวิต คุณภาพสังคม และคุณภาพสิ่งแวดล้อม แนวคิดและความพยายามดังกล่าวที่เรียกรวมๆ กันว่า การพัฒนาที่ยั่งยืน หรือการพัฒนาทางเลือกนี้ ได้เกิดขึ้นเพื่อตอบสนองต่อปัญหาที่กล่าวมาข้างต้น

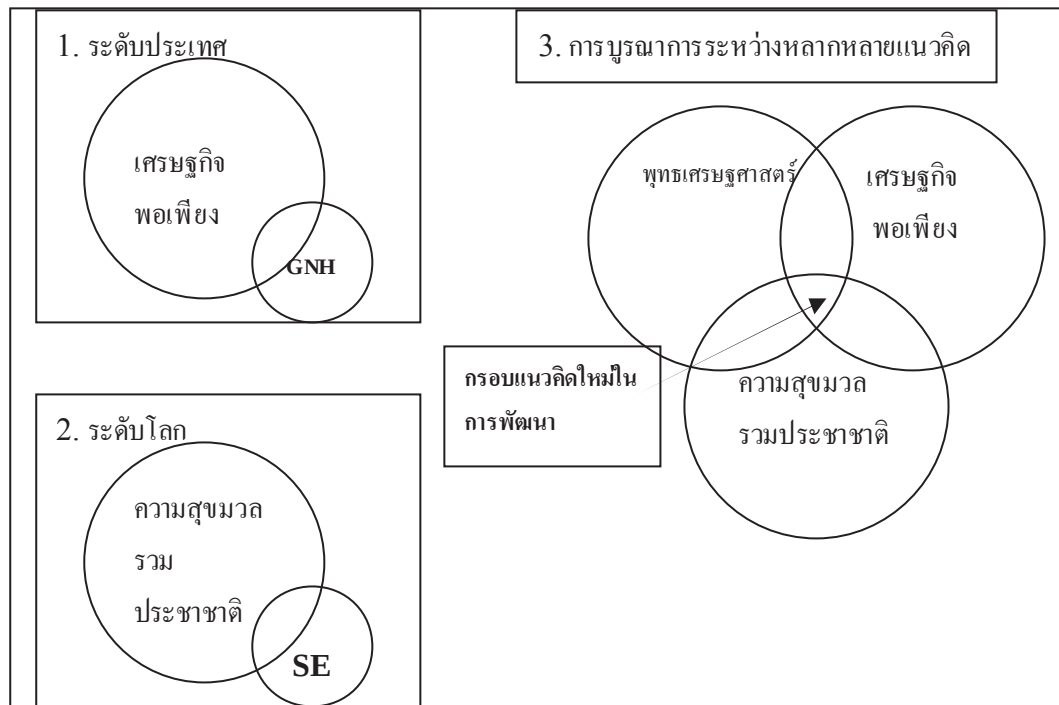
จนมาถึงการประชุมนานาชาติความสุขมวลรวมประชาชาติครั้งที่ 3 ซึ่งมีหัวข้อ “สู่การปรับเปลี่ยนในระดับโลก: โลกทัศน์นำพาซึ่งความแตกต่าง” ซึ่งจัดขึ้นระหว่างวันที่ 22-24 พ.ย. 2551 ณ วัดหินหมากเป้ง จังหวัดหนองคาย และวันที่ 26-28 พ.ย. 2551 ณ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย โดย มูลนิธิเสรียวโกเศศ-นาคะประทีป (บริษัทสวนเงินมีมา จำกัด) ศูนย์ฐานการศึกษา แผนงานพัฒนาศักยภาพและสมรรถนะด้านการสร้างเสริมสุขภาพของไทยระดับนานาชาติ (TGLIP) สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.) สำนักงานสุขภาพแห่งชาติ กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ สถาบันวิจัยสังคมจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ร่วมกับองค์กรต่าง ๆ ทั้งในและต่างประเทศ

ที่ประชุมได้อภิปรายถึงการพัฒนาระแสหลักที่คำนึงถึงความเจริญก้าวหน้าทางเศรษฐกิจ แต่กลับก่อให้เกิดผลเสียต่อสุขภาพ วัฒนธรรม สิ่งแวดล้อมและขาดความเป็นธรรมต่อสังคม ดังนั้นจึงเกิดการเสนอแนวความคิดใหม่ๆ ที่มุ่งสร้างสมดุลระหว่างการพัฒนาเศรษฐกิจกับคุณภาพ

ชีวิต ได้แก่เศรษฐกิจพอเพียง ความสุขมวลรวมประชาชาติ และเศรษฐศาสตร์เชิงพุทธ รวมทั้งบริบทสังคมโลกที่กำลังเคลื่อนไหวในเรื่องทิศทางการพัฒนาที่ยั่งยืน และการตั้งคำถามต่อการพัฒนาที่ยั่งยืนที่เป็นเกณฑ์เพียงอย่างเดียว ในประเทศไทยมีดัชนีความสุขมวลรวม การพัฒนาดัชนีวัดความอยู่เย็นเป็นสุขร่วมกันในสังคมไทย ดัชนีการพัฒนายั่งยืน ดัชนีคุณภาพชีวิต ดัชนีความมั่นคงของมนุษย์ ส่วนในระดับนานาชาติ อาทิเช่น ดัชนีชี้วัดการพัฒนาของมนุษย์(Human Development Index-HDI) และดัชนีความสุขของโลก (Happy Planet Index-HPI)

การประชุมนานาชาติความสุขมวลรวมประชาชาติ ครั้งที่ 3 ได้จัดประกายให้สังคมไทยส่วนหนึ่งตั้งคำถาม ทบทวนแนวทางการพัฒนาที่ผ่านมาและแสวงหาการพัฒนาทางเลือกที่สร้างสมดุลระหว่างการพัฒนาด้านเศรษฐกิจ สังคมและสิ่งแวดล้อม จนเกิดเครือข่ายนักวิชาการหน่วยงานภาครัฐ องค์กรพัฒนาเอกชน นักธุรกิจและสื่อมวลชนมาแลกเปลี่ยนความคิดเห็นและเห็นควรขยายผลที่ได้จากการประชุมไปสู่การขับเคลื่อนขบวนการความเคลื่อนไหวเพื่อศึกษาการพัฒนาทางเลือก ด้วยการเชื่อมโยงความสุขมวลรวมประชาชาติเข้ากับแนวคิดหลักในการพัฒนาของประเทศไทยในปัจจุบันได้แก่ เศรษฐกิจพอเพียงและพุทธเศรษฐศาสตร์ ซึ่งมีความเชื่อมโยงดังต่อไปนี้

- ในระดับประเทศไทย ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงและพุทธเศรษฐศาสตร์ ได้รับการยอมรับและความสนใจจากสาธารณะมากกว่า ความสุขมวลรวมประชาชาติ เนื่องจากได้รับการสถาปนามาก่อน และมีการสนับสนุนจากหลายหน่วยงานในทุกภาคส่วน (ดู 1)
- ในระดับโลก ทฤษฎีเกี่ยวกับความสุข และความสุขมวลรวมประชาชาติ ได้รับความสนใจจากหลากหลายประเทศ และหลากหลายภาคส่วน เนื่องจากเป็นสิ่งที่หลายวัฒนธรรมมองว่าเป็นเป้าหมายของชีวิต ความสงสัยเกี่ยวกับเรื่องดังกล่าว ทำให้มีการศึกษาวิจัย และปฏิบัติการในประเด็นเกี่ยวกับความสุขอย่างกว้างขวาง (ดู 2)
- ในขณะเดียวกัน มีการเสนอแนวทางเลือกใหม่ๆ ในการให้คำนิยาม และการดำเนินการเรื่อง การพัฒนา หรือ ความก้าวหน้า และความกินดีอยู่ดี ตลอดจนความอยู่รอดของมวลมนุษยชาติ ตั้งแต่ การพัฒนาอย่างยั่งยืน เป็นต้นมา แนวทางต่างๆ เหล่านี้ มีทิศทางไปในกระแสเดียวกัน และมีความสัมพันธ์กัน ซึ่งสามารถบูรณาการ เพื่อสังเคราะห์กรอบแนวคิดทางเลือกใหม่ได้ (ดู 3)

ด้วยตระหนักถึงความสำคัญของการเชื่อมโยงและขับเคลื่อนแนวคิดความสุขมวลรวมประชาชาติ ควบคู่ไปกับแนวคิดเรื่องเศรษฐกิจพอเพียงและพุทธเศรษฐศาสตร์ดังกล่าวมาในข้างต้น บริษัทสวนเงินมีมา จำกัด จึงเสนอโครงการการเคลื่อนไหวเรื่องความสุขมวลรวมประชาชาติสู่กระบวนการทัศน์ใหม่เพื่อการเปลี่ยนแปลง เพื่อสังเคราะห์ความรู้ (Synthesize research and content development) อันจะนำไปสู่การสร้างความตระหนักและการขับเคลื่อนสังคม (Social movement) รวมทั้งการนำเสนอแนวคิดเชิงนโยบายอย่างมีส่วนร่วม (Participatory policy advocacy) เพื่อนำไปสู่การเปลี่ยนแปลง

วัตถุประสงค์

1. เพื่อสร้างกรอบแนวคิด สังเคราะห์และบูรณาการแนวคิดความสุขมวลรวมประชาชาติ เศรษฐกิจพอเพียง เศรษฐศาสตร์เชิงพุทธ วิวาทะเรื่อง จีดีพี การตั้งคำถามเรื่องความสุข ความพอเพียงและทิศทางการพัฒนา ตลอดจนแนวคิดที่สอดคล้องในด้านนี้ อันจะนำไปสู่การพัฒนาเป็นคำถามเพื่อการวิจัยในระยะต่อไป

2. เพื่อสร้าง ความตระหนักแก่สังคมในกระบวนการทัศน์ใหม่เพื่อการเปลี่ยนแปลง ความหมายของความสุข ความพอเพียงและการตั้งคำถามต่อจีดีพี รวมทั้งทิศทางการพัฒนาและเสริมสร้าง ความเข้มแข็งให้กับเครือข่ายความสุขมวลรวมประชาชาติ โดยการเผยแพร่

ประชาสัมพันธ์ผ่านสื่อ อาทิ เว็บไซต์ จุลสาร หนังสือ และการจัดเวทีสังเคราะห์เรียนรู้ร่วมกันทั้ง รายงาน บทความวิชาการ และการเผยแพร่ประชาสัมพันธ์ความรู้ไปยังสื่อต่างๆ

3. สร้างเครือข่ายและความร่วมมือจากภาคส่วนต่างๆ อาทิ นักวิชาการ หน่วยงานภาครัฐ องค์กรพัฒนาเอกชน ภาคธุรกิจและสื่อมวลชน ในการขับเคลื่อนแนวคิดความสุขมวลรวม ประชาชาติสู่การปฏิบัติ

4. เพื่อพัฒนานโยบายสาธารณะอย่างมีส่วนร่วมและเสริมสร้างศักยภาพเครือข่ายในการ ขับเคลื่อนความสุขมวลรวมประชาชาติ

บทบาทของประเทศไทยกับความร่วมมือในระดับสากลต่อข้อเสนอแนะด้านนโยบาย ซึ่งจะเป็นส่วนหนึ่งของโครงการฯ นี้ตั้งแต่เริ่มต้น

ในฐานะที่ประเทศไทยมักถูกมองว่าเป็นประเทศอุตสาหกรรมใหม่ และมีบทบาทอย่าง สำคัญต่อภูมิภาคลุ่มน้ำโขง ทั้งในด้านความสำเร็จและความล้มเหลวที่พึงหลีกเลี่ยงจากการพัฒนา ทางเศรษฐกิจที่มากเกินไปแล้ว ประเทศไทยยังเป็น “ห้องทดลอง (ทางสังคม) ในระดับโลก” สำหรับการพัฒนานโยบาย ในฐานะที่ประเทศไทยอยู่ตรงกลางระหว่างประเทศพัฒนา อุตสาหกรรมอย่างเต็มที่ กับกลุ่มประเทศกำลังพัฒนา และการรักษาสมดุลระหว่างการพัฒนา ภาคเมืองกับภาคชนบท ประเทศไทยยังมีเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมที่เข้มแข็งที่พร้อมจะ เอื้ออำนวยให้เกิดการแลกเปลี่ยนทางความคิดที่แตกต่างหลากหลาย โดยเฉพาะในเรื่องแนวทางการพัฒนาต่างๆ ซึ่งรวมทั้งแนวปรัชญาเรื่องเศรษฐกิจพอเพียงที่มีอยู่แล้วด้วย

ดังนั้นประเทศไทยสามารถที่จะมีบทบาทต่อความพยายามที่จะนำไปสู่การแลกเปลี่ยน เรื่องการพัฒนาที่ยั่งยืน หรือการพัฒนาทางเลือกที่มุ่งเน้นเรื่องความอยู่ดีมีสุข ความสุขมวลรวม ประชาชาติ เศรษฐกิจพอเพียง และพุทธเศรษฐศาสตร์ รวมทั้งดัชนีต่างๆ ที่ได้มีการริเริ่มมากขึ้น และเพื่อให้การก่อรูปนี้เป็นจริง จึงควรจัดให้มีเวทีที่ตั้งอยู่บนมุมมองในระยะยาว และบนรากฐาน ที่แข็งแรงในเรื่องการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกันเพื่อการขับเคลื่อนสังคม อันนำไปสู่การเปลี่ยนแปลง ในระดับโลกร่วมกันกับองค์กรและเครือข่ายที่มีอยู่ในภูมิภาคต่างๆ นอกเหนือจากภายในประเทศ ไทย ภูมิภาคลุ่มน้ำโขง หากขยายไปในภูมิภาคอื่นๆ ที่กำลังมีการรวมตัวกันมากขึ้นเรื่อยๆ

โดยมีแนวทางการดำเนินการ ดังนี้

1. การสร้างเครือข่ายของหลายภาคส่วน(multi-stakeholder network) ได้แก่ ภาครัฐ ภาคสังคม ภาคธุรกิจ รวมกับนักวิชาการ สื่อ ผู้นำด้านศาสนธรรมและเยาวชน
2. การสร้างกรอบการทำงานที่มีการวิเคราะห์และสังเคราะห์ในแนวทางการพัฒนา นโยบายเรื่องความเป็นอยู่ที่ดี (well-being) และนวัตกรรมทางสังคมต่างๆ เพื่อสุข ภาวะของสังคมร่วมกัน(social well-being)

3. จะมีการทำงานด้านตัวชี้วัด หรือดัชนีที่เหมาะสมทั้งในเชิงคุณภาพและปริมาณ
4. การส่งเสริมเครือข่ายและการพัฒนาศักยภาพด้านงานวิจัยในระดับประเทศและสากล
5. การใช้อำนาจให้เกิดการพัฒนาเรื่องการสร้างภาวะผู้นำและการส่งเสริมเยาวชนในด้านนี้
6. การมีส่วนร่วมของสาธารณะต่อเวทีนี้ผ่านการเชื่อมโยงด้านสื่อและเทคโนโลยีสารสนเทศ

แนวคิดหลักโครงการ (Concept)

การศึกษาเรื่องความสุขมวลรวมประชาชาติในฐานะการพัฒนาทางเลือก และการเคลื่อนไหวเรื่องการพัฒนาแนวทางพัฒนา ทั้งในระดับประเทศและระดับสากล โดยสอดคล้องประสานกับแนวคิดเรื่องเศรษฐกิจพอเพียงและการตั้งคำถามต่อแนวทางการพัฒนาประเทศที่ใช้จีดีพีเป็นตัวตั้ง รวมทั้งการถามหาความหมายเรื่องความสุข ดังตารางความสัมพันธ์

แนวคิด	วิธีการ	ผลลัพธ์หรือเป้าหมาย
เศรษฐกิจพอเพียง	1. พอประมาณ 2. มีเหตุผล 3. มีภูมิคุ้มกัน	เป็นกรอบแนวคิดในการจัดทำแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 10 (2550-2554) อันมีเป้าหมายเพื่อ “สังคมที่มีความสุขอย่างยั่งยืน”
พุทธเศรษฐศาสตร์	ลดทุกข์	ความสุขและความยั่งยืน
ความสุขมวลรวมประชาชาติ	1. เศรษฐกิจที่เป็นธรรม 2. การอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม 3. การส่งเสริมวัฒนธรรม 4. การมีธรรมาภิบาล	ความสุขและความยั่งยืน

การวัดและการพัฒนาของการพัฒนาเนื้อหา (Measurement and Content Development)

ในช่วงระยะเวลา 18 เดือน จะมีพัฒนาการและกิจกรรมต่างๆ ที่เกิดขึ้น ซึ่งเป็นสิ่งบ่งชี้และแสดงให้เห็นถึงการพัฒนาเนื้อหาของโครงการได้ดังนี้

1. จากเวทีการประชุมสัมมนา

1.1 การรวบรวมแนวคิดภายในประเทศไทยภายใต้แนวคิดหลักของโครงการ การเชิญ บทความวิชาการ วิทยากร/ผู้เชี่ยวชาญ นักวิชาการ นักวิจัยและการระดมความคิดเห็นจาก เครือข่ายผู้เข้าร่วมในเวทีประชุมสัมมนาทั้งหมด ซึ่งจะนำมาสู่การรายงานสรุป การเชื่อมโยงเนื้อหา เปรียบเทียบ วิเคราะห์ สังเคราะห์ และการบูรณาการเนื้อหาความรู้

1.2 การเชื่อมโยงเนื้อหาความรู้ในระดับนานาชาติภายใต้แนวคิดหลักของโครงการ การ เชิญบทความวิชาการ วิทยากรและผู้เชี่ยวชาญจากต่างประเทศ เพื่อการแลกเปลี่ยนและการระดม ความคิดเห็นให้แหลมคมมากขึ้น รวมทั้งการทบทวนหนังสือและวรรณกรรมในด้านนี้

2.การเข้าร่วมในการประชุมนานาชาติความสุขมวลรวมประชาชาติครั้งที่ 4 (ระหว่างวันที่ 24-26 พฤศจิกายน 2551) ณ ประเทศภูฐาน ซึ่งจะมีการนำเสนอดัชนีจีเอ็นเอชโดยศูนย์ภูฐาน ศึกษา ซึ่งได้ทำการสำรวจวิจัยทั่วประเทศในเรื่องนี้มาเป็นระยะเวลา 3 ปี ร่วมกับนักวิชาการ นักวิจัยและที่ปรึกษาในแนวทางการพัฒนาทางเลือกจากหลายประเทศ

3.การเชื่อมโยงเครือข่ายนักวิชาการทั้งในระดับประเทศและในระดับนานาชาติภายใต้ แนวคิดหลักของโครงการ ได้แก่ แนวคิดเรื่องการพัฒนาทางเลือกและทิศทางการพัฒนา การตั้ง คำถามเรื่องความหมายในเรื่องของความ สุข ความพอเพียงและการตั้งคำถามต่อจีดีพี

4.การรายงานเนื้อหาบทวิเคราะห์ และการนำเสนอข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย จาก เครือข่ายผู้มีส่วนร่วมต่อหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง และการรณรงค์ต่อสาธารณะวงกว้าง

5.การจัดทำข้อเสนอโครงการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม รวมทั้งโครงการนำร่องใน เรื่องการเคลื่อนไหวเรื่องความ สุขมวลรวมประชาชาติ ร่วมกับแนวคิดอื่นๆ ที่สังเคราะห์สู่กระบวนการ ทศน์ใหม่เพื่อการเปลี่ยนแปลง

6.การจัดทำเนื้อหาเพื่อการจัดพิมพ์หนังสือ ซึ่งรวมบทความวิชาการทั้งจากภายในประเทศ และต่างประเทศที่ได้นำเสนอในเวทีประชุมสัมมนา และเอกสารรายงานที่เกี่ยวข้อง

7.การประชุมเครือข่ายจีเอ็นเอชและที่เกี่ยวข้องในประเทศลุ่มน้ำโขง เพื่อการเชื่อมโยง แลกเปลี่ยน

8.การจัดหลักสูตรการศึกษาเรื่องจีเอ็นเอชกับการพัฒนา ในเชิงหลักสูตรสัมมนา เพื่อ พัฒนาเนื้อหาและแนวคิดให้กว้างขวางลึกซึ้งต่อไป โดยเชื่อมโยงกับสถาบันการศึกษาที่เน้นด้าน การพัฒนาเพื่อการเปลี่ยนแปลงสังคม (development for social transformation)

แผนงานของโครงการ

โครงการฯ ประกอบด้วยแผนงานด้านการจัดเวทีบูรณาการและสังเคราะห์ความรู้ และการ พัฒนาศักยภาพของเครือข่ายผู้มีส่วนร่วม ดังรายละเอียดที่จะนำเสนอในหัวข้อต่อไป แผนงานมี ตารางสรุปภารกิจแบ่งตามองค์การที่ให้การสนับสนุนดังนี้

สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)	แผนงานพัฒนาศักยภาพและสมรรถนะด้านการสร้างเสริมสุขภาพของไทยระดับนานาชาติ (TGLIP)
1. เวทีการสังเคราะห์และบูรณาการความรู้อย่างน้อย 7 ครั้ง 2. บทความวิชาการอย่างน้อย 10 ฉบับ 3. การแลกเปลี่ยนทางวิชาการ 4. รายงานสรุป 5. การสังเคราะห์ 6. การจัดทำโครงการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมในระยะต่อไป	1. เครือข่ายระหว่างประเทศ 2. การนำเสนอมุมมองจากผู้เชี่ยวชาญต่างประเทศ 3. การเสริมสร้างศักยภาพ 4. หลักสูตรสัมมนาระดับมหาวิทยาลัย 5. การพัฒนาหลักสูตรด้านนี้ 6. การจัดพิมพ์หนังสือ 7. การเผยแพร่ผ่านสื่อเว็บไซต์

วิธีการศึกษาและการดำเนินงาน

การศึกษาครั้งนี้ประกอบด้วยคณะนักวิจัยได้แก่นักวิชาการ หน่วยงานภาครัฐ องค์กรพัฒนาเอกชน นักธุรกิจและสื่อมวลชน ประมาณ 40 คน ซึ่งเป็นกลุ่มแกนหลัก (Core Group / Focus Group) และอีกกว่า 250 คน ที่เป็นกลุ่มผู้มีความสนใจและเชี่ยวชาญเฉพาะในแต่ละเรื่อง (Issued based groups) กลุ่มเป้าหมายดังกล่าวเป็นผู้ทรงคุณวุฒิจากสาขาที่หลากหลาย ที่มีความตระหนักถึงผลกระทบจากการพัฒนาในแนวทาง จีดีพี เป็นดัชนีวัดเพียงอย่างเดียว และเห็นควรมีการเปลี่ยนแปลงและนำแนวคิดใหม่ในการพัฒนาด้วยการสร้างความสุขมวลรวมประชาชาติ เศรษฐกิจพอเพียงและพุทธเศรษฐศาสตร์ มาส่งเสริมสนับสนุน นักวิจัยหลักเหล่านี้จะนำเสนอบทความวิชาการและร่วมอภิปรายแลกเปลี่ยนความคิดเห็น เพื่อสังเคราะห์และบูรณาการแนวความคิดความสุขมวลรวมประชาชาติ เศรษฐกิจพอเพียงและพุทธเศรษฐศาสตร์ ทั้งเชื่อมประสานกับเครือข่ายความสุขมวลรวมประชาชาติในบริบทสังคมโลกที่มี นักวิชาการ นักคิด นักกิจกรรมจากนานาชาติ วิธีการศึกษาจะแบ่งออกเป็น 7 ขั้นตอน ดังนี้

1. การประชุมทีมงานและที่ปรึกษาโครงการ เพื่อเตรียมความพร้อมโครงการ เพื่อกำหนดวัตถุประสงค์ กรอบแนวคิดในการวิจัยและทบทวนเอกสารที่เกี่ยวข้อง โดยมีทีมงานจีเอ็นเอช ที่ปรึกษาโครงการ และนักวิชาการร่วมกันระดมความคิดเห็น
2. การจัดเวทีสังเคราะห์และบูรณาการองค์ความรู้อย่างน้อย 7 เวที ดังหัวข้อที่จะกล่าวถึงในตารางที่ 1
3. เอกสารวิชาการประกอบเวทีสังเคราะห์และบูรณาการความรู้ อย่างน้อย 10 ฉบับ และรายงานสรุป เวทีสังเคราะห์และบูรณาการความรู้ เป็นการสังเคราะห์องค์ความรู้จาก

หลากหลายสาขาวิชาการ ดังนั้นเอกสารจะต้องใช้ความรู้แบบสหวิทยาการ ซึ่งเป็นเอกสารที่จำเป็นจะต้องจัดทำขึ้นใหม่โดยผู้เชี่ยวชาญที่มีความรู้กว้างขวาง ครอบคลุมทั้งด้านความรู้เฉพาะด้าน และการบูรณาการความรู้ควบคู่กัน ภายใต้แนวคิดหลักของโครงการ ในเวทีแต่ละครั้ง

เพื่อให้เอกสารเผยแพร่ไปสู่แวดวงวิชาการระดับนานาชาติ เอกสารหรือบทความวิชาการจะจัดทำบางส่วนเป็นภาษาอังกฤษ ตามความถนัดของผู้เขียน โดยกรอบแนวคิดของเอกสารวิชาการ มีองค์ประกอบดังนี้

- 3.1 การเปลี่ยนกระบวนทัศน์ ความคิดรวบยอดและนิยาม (เศรษฐกิจพอเพียง เศรษฐศาสตร์เชิงพุทธและความสุขมวลประชาชาติและแนวคิดที่สอดคล้องในเรื่องนี้)
- 3.2 ตัวชี้วัดทางเลือกหรือตัวชี้วัดที่คำนึงถึงความสมดุลของการพัฒนาอย่างยั่งยืนทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคมและสิ่งแวดล้อม
- 3.3 ข้อเสนอแนะโครงการ หรือแผนงาน หรือกรณีศึกษาที่เป็นการดำเนินภายใต้แนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง เศรษฐศาสตร์เชิงพุทธและความสุขมวลประชาชาติ เช่นในด้านการเกษตร อุตสาหกรรม บริการ การศึกษา สาธารณสุข การจัดการสิ่งแวดล้อม ทรัพยากรธรรมชาติ การสื่อสารประชาสัมพันธ์ ฯลฯ
- 3.4 เครื่องมือใหม่ ๆ ที่ช่วยให้เกิดกลไกในการดำเนินงาน
ทั้งนี้จะมีการนำเสนอเอกสารวิชาการ ใน 3 ระดับ

- ระดับผู้เชี่ยวชาญจากต่างประเทศ เพื่อการแลกเปลี่ยน เชื่อมโยงเครือข่ายนักวิชาการต่างประเทศกับนักวิชาการไทย และการส่งเสริมศักยภาพ รวมทั้งมุมมองที่ลึกซึ้งแหลมคมในเรื่องนี้
- ระดับผู้เชี่ยวชาญในประเทศไทยเพื่อการพัฒนาและกระตุ้นการมีส่วนร่วมในโครงการฯ
- ระดับนักวิชาและนักวิจัยในประเทศไทย เพื่อการพัฒนาและกระตุ้นการมีส่วนร่วมในโครงการฯ

4. การเสริมสร้างศักยภาพเครือข่ายนักวิชาการ

- 4.1 การเชิญวิทยากรและบทความจากผู้เชี่ยวชาญต่างประเทศเข้าร่วมในเวทีสัมมนาเข้าร่วมเวทีสร้างกรอบแนวคิดการวิจัยภายใต้แนวคิดหลักของโครงการ จำนวน 3-5 ท่าน
ทั้งนี้การแลกเปลี่ยนความรู้มุมมองในหัวเรื่องนี้ ได้มีเครือข่ายในระดับนานาชาติที่ดำเนินการและพัฒนาไปบ้างแล้ว ทั้งในภูมิภาคเอเชียและภูมิภาคอื่น ๆ ของโลกเป็นจำนวนไม่น้อย อาทิ

- การให้นิยามใหม่เรื่องความก้าวหน้าและการวัดคุณภาพชีวิต ผลงานของอมาตยา เซนและโจเซฟ สติกลิตซ์ ซึ่งริเริ่มโดยประธานาธิบดีฝรั่งเศส

- ดัชนีความสุขโลก (Happy Planet Index-HPI) มูลนิธิเศรษฐกิจใหม่ ประเทศอังกฤษ (New Economic Foundation: nef)
- ดัชนีการวัดความก้าวหน้าแท้จริง (Genuine Progress Index-GPI) สถาบัน GPI ประเทศแคนาดา
- ดัชนีจีเอ็นเอช (GNH index) ของศูนย์ภูฐานศึกษา (Centre for Bhutan Studies-CBS) ประเทศภูฐาน ซึ่งจะนำเสนอในการประชุมนานาชาติจีเอ็นเอช ในระหว่างวันที่ 24-26 พฤศจิกายนนี้

เป็นต้น

การเชิญวิทยากรและนักวิจัยจากสถาบันดังกล่าวนี้จะช่วยทำให้เกิดมุมมองและแนวคิดที่หลากหลายมากขึ้น ทั้งช่วยให้เกิดการสนทนาวិสาสะที่จะนำไปสู่การขับเคลื่อนในระดับสากลร่วมกันด้วย

4.2 การเชิญบทความจากนักวิชาการหรือผู้เชี่ยวชาญต่างประเทศ เพื่อใช้ประกอบในเวทีสัมมนาของการสร้างกรอบแนวคิดและการสังเคราะห์ภายใต้แนวคิดหลักของโครงการและตัวชี้วัด อาทิ

- บทความวิชาการเรื่องการจัดทำดัชนีจีเอ็นเอชของศูนย์ภูฐานศึกษา โดยกรรมะ อูระ
- รายงานผลการศึกษาศักยภาพของคณะกรรมการโจเซฟ สติกลิตซ์

4.3 การเปิดโอกาสให้มีการเชิญบทความวิชาการ(ภายใต้แนวคิดหลักของโครงการ)จากผู้เชี่ยวชาญ นักวิชาการ และนักวิจัยภายในประเทศ ในหลายระดับ

4.4 การเข้าร่วมประชุมนานาชาติความสุขมวลรวมประชาชาติครั้งที่ 4 ระหว่างวันที่ 23-27 พฤศจิกายน 2551 ณ เมืองธิมพู ประเทศภูฐาน เพื่อศึกษา เรียนรู้และแลกเปลี่ยนทัศนคติที่ได้จากการเข้าร่วมประชุมนานาชาติที่จะช่วยและเสริมสร้างองค์ความรู้ด้านความสุขมวลรวมประชาชาติให้กับบุคลากรของโครงการต่อไป

5. สัมมนาการเชื่อมโยงเครือข่ายความสุขมวลรวมประชาชาติของประเทศไทยกับประเทศในลุ่มน้ำโขง หลังจากการประชุมนานาชาติความสุขมวลรวมประชาชาติครั้งที่ 3 สิ้นสุดลง ได้เกิดเครือข่ายความสุขมวลรวมประชาชาติภูมิภาคแม่น้ำโขง ได้แก่ ประเทศไทย ลาว พม่า เวียดนาม กัมพูชา จีนและเวียดนาม เครือข่ายฯ ได้สัมมนาเชิงปฏิบัติเพื่อการวางแผนและการดำเนินงานในการขับเคลื่อนเรื่องความสุขมวลรวมประชาชาติร่วมกัน ดังนั้นเพื่อเป็นการสานต่อและเสริมสร้างศักยภาพขององค์กรเครือข่ายให้มีความรู้ด้านความสุขมวลรวมประชาชาติ เพื่อการบริหารจัดการและการสร้างเครือข่ายความร่วมมือที่

เข้มแข็งขึ้น โครงการฯ จึงจัดกิจกรรมเชื่อมโยงเครือข่ายความสุขมวลรวมประชาชาติลุ่มน้ำโขง โดยจัดให้มีการประชุมเครือข่ายความสุขมวลรวมประชาชาติในประเทศลุ่มน้ำโขง ขึ้น 2 ครั้ง คือในเดือนมกราคม พ.ศ.2552 และเดือนตุลาคม ปี พ.ศ. 2552

6. จัดการศึกษาเรื่องความสุขมวลรวมประชาชาติและการพัฒนา (Post graduated course on GNH and development) ความสุขมวลรวมประชาชาติเป็นความรู้ใหม่ที่

เผยแพร่ในวงจำกัด ระบบการเรียนการสอนยังไม่มีหลักสูตรเรื่องความสุข หรือความสุขมวลรวมประชาชาติโดยตรง ด้วยเหตุนี้โครงการฯ จึงเสนอให้มีการจัดหลักสูตรหรือการฝึกอบรมเรื่องความสุขมวลรวมประชาชาติที่สอดคล้องประสานกับทิศทางใหม่ในการพัฒนา โดยควรมีลักษณะดังนี้

- เป็นความร่วมมือกับสถาบันการศึกษาที่มีหลักสูตรด้านสังคม ด้านการพัฒนาประเทศ อาทิ สถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ศูนย์การบริหารเพื่อความยั่งยืน มหาวิทยาลัยธุรกิจบัณฑิตย์ ศูนย์จิตตปัญญา มหาวิทยาลัยมหิดล เป็นต้น
- มีลักษณะเป็นหลักสูตรการสัมมนา (Seminar Course)
- กลุ่มเป้าหมายเป็นนักศึกษา หน่วยงานภาครัฐ องค์กรพัฒนาเอกชน นักธุรกิจ นักกิจกรรมและเยาวชน ทั้งจากในประเทศไทย ประเทศในลุ่มน้ำโขง หรือจากภูมิภาคเอเชีย

7. การจัดพิมพ์หนังสือ ที่บรรจุเนื้อหาข้อมูล ความรู้แนวคิดหลักของโครงการ เรื่องความสุขมวลรวมประชาชาติ รายงานผลการประชุมสัมมนา รวมทั้งการจัดแปลหนังสือต่าง ๆ ที่มีเนื้อหาความรู้ในด้านนี้เป็นภาษาไทย และการนำเสนอผลงานความรู้บทความวิชาการทั้งจากภาษาไทยและบทความวิชาการภาษาอังกฤษเป็นหนังสือในภาษาอังกฤษ ดังรายละเอียดต่อไปนี้

- หนังสือรวมบทความวิชาการ รายงานสรุปผลเวทีสังเคราะห์และบูรณาการความรู้ในภาคภาษาไทย
- หนังสือรวมบทความวิชาการ รายงานสรุปผลเวทีสังเคราะห์และบูรณาการความรู้ในภาคภาษาอังกฤษ
- หนังสือแปลที่นำเสนอองค์ความรู้และบทความด้านความสุขมวลรวมประชาชาติ
- หนังสือแปลที่นำเสนอแนวคิดที่สัมพันธ์กับการสร้างความสุขในสังคม

8. **เว็บไซต์รายงานข่าวสาร ข้อมูลความรู้ บทวิเคราะห์** ที่เกี่ยวกับความสุขมวลรวมประชาชาติและแนวคิดหลักของโครงการ ทั้งกิจกรรมที่เกิดขึ้นทั้งในประเทศไทย ในภูมิภาคนี้ และภูมิภาคต่าง ๆ รอบโลกและรายงานสรุปผลการสัมมนาจากเวทีประชุม รวมทั้งบทความวิชาการต่างๆ ของผู้เชี่ยวชาญไทยและต่างประเทศในเว็บไซต์ชื่อ www.gnh-movement.org

9. **การติดตามและประเมินผล** เพื่อปรับปรุงโครงการทั้งระหว่างดำเนินกิจกรรมและภายหลังสิ้นสุดกิจกรรม ประกอบด้วยแผนงานดังต่อไปนี้

10.1 การสรุปประเมินผลการจัดเวทีสังเคราะห์และบูรณาการความรู้ หลังจากเสร็จสิ้นเวทีสังเคราะห์และบูรณาการความรู้ในแต่ละเวที ผู้รับผิดชอบโครงการ ที่ปรึกษาโครงการและวิทยากรจะร่วมสรุปประเมินผลการจัดเวทีว่า บรรลุวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้หรือไม่ มีปัญหาอุปสรรคอย่างไร ข้อเสนอแนะในการปรับปรุงแก้ไขในการจัดเวทีครั้งต่อไป รวมทั้งการวางแผน เตรียมความพร้อมในกิจกรรมต่อไป เป็นประจำอย่างน้อยเดือนละ 1 ครั้ง

10.2 การติดตามผลการดำเนินโครงการ โดยผู้รับผิดชอบโครงการและที่ปรึกษา เป็นการติดตามผลความก้าวหน้าระหว่างการดำเนินโครงการในทุกๆ 3 เดือน เพื่อติดตามและกำกับโครงการให้เป็นไปตามวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้ และเตรียมการเพื่อนำเสนอรายงานความก้าวหน้าต่อองค์กรที่ให้การสนับสนุน รวมทั้งการทบทวนปรับปรุงแก้ไขโครงการในระยะต่อไป

ผลที่คาดว่าจะได้รับจากโครงการ

1. เกิดเครือข่ายนักวิชาการไทยและระดับนานาชาติในด้านนี้
2. แนวทางการสังเคราะห์และกรอบการทำงานด้านทฤษฎี
3. รูปแบบการดำเนินการและความร่วมมือระหว่างภาคส่วนต่างๆ ในสังคม รวมทั้งข้อเสนอแนะด้านนโยบาย ในการขับเคลื่อนให้เกิดการเปลี่ยนแปลงขึ้นในสังคม
4. ร่างหลักสูตรสำหรับการพัฒนาศักยภาพบุคลากรในด้านนี้
5. โจทย์คำถามการวิจัยเพื่อนำไปสู่การวิจัยเรื่องความสุขมวลรวมประชาชาติและเนื้อหาที่เกี่ยวข้อง รวมทั้งแผนงานการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม ในระหว่างปี 2551-2555
6. สื่อสิ่งพิมพ์ ได้แก่ หนังสือ จุลสาร และการออกแบบยุทธศาสตร์ด้านสื่อผสม อาทิ เว็บไซต์ ดีวีดี วีดีโอ หรืออื่นๆ อันเป็นความรู้จากเวทีสังเคราะห์และบูรณาการ จะถูกนำไปเผยแพร่ยังสื่อต่าง ๆ ดังกล่าว เพื่อสร้างความตระหนักแก่สังคม
7. หนังสือที่รวบรวมบทความวิชาการ บทรายสังเคราะห์ รายงานสรุปและข้อเสนอแนะจากเวทีการประชุม จำนวน 4 เรื่อง โดยมีทั้งภาษาไทยและภาษาอังกฤษ

บทที่ 2 รายงานผลการดำเนินงานกิจกรรม

ตารางที่ 1 สรุปกิจกรรมเวทีสังเคราะห์และบูรณาการความรู้ / เวทีอภิปราย / การสัมมนา

ลำดับ	ชื่อกิจกรรม	วัน / สถานที่	วิทยากร
1.	เวทีสังเคราะห์และบูรณาการความรู้ “ชี้แจงแนวทางวิถีกฎในปัจจุบันโอกาสที่ซ่อนเร้นสำหรับแนวคิดใหม่ๆ และการริเริ่มต่างๆ”	วันอังคารที่ 26 สิงหาคม 2551 อาคารศศปฐศาลา สถาบันศคินทร์	1. คุณกิตติรัตน์ ณ ระนอง กล่าวต้อนรับ 2. คุณฮันส์และคุณวัลลภา แวน วิลเลินวาร์ด แนะนำโครงการ 3. อ.สุลักษณ์ ศิวรักษ์ วิทยาการ 4. อ.จอน อึ้งภากรณ์ วิทยาการ 5. คุณรสนา โตสิตระกูล วิทยาการ 6. คุณปรีดา เตียสุวรรณ วิทยาการ 7. ผศ.สุรัตน์ โหระชัยกุล ดำเนินรายการ 8. ดร.อภิชัย พันธุเสน กล่าวปิดการสัมมนา
2.	เวทีสังเคราะห์และบูรณาการความรู้ “นิยามใหม่ ‘ความสุข’ เพื่อการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและประโยชน์สุข”	วันศุกร์ที่ 10 ตุลาคม 2551 เรือนจุฬานฤมิตร จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย	1. คุณวัลลภาและคุณฮันส์ แวน วิลเลินวาร์ด กล่าวต้อนรับ 2. คุณณัฐพัช วัจวิญญ นำเสนอบทความ “ความสุขและการเรียนรู้เพื่อการเปลี่ยนแปลง” 3. ดร.สมบุญ ศรีประชัย บรรยาย “ไปพ้นจิตพิ : กระแสใหม่มุ่งสู่เศรษฐกิจเพื่อความเป็นอยู่ที่ดี” 4. ดร.สุพัตถลักษณ์ สมิตะศิริ นำเสนอบทความ “การศึกษาเบื้องต้นเพื่อพัฒนาสุขภาพและชุมชนเรียนรู้จิตปัญญา

ลำดับ	ชื่อกิจกรรม	วัน / สถานที่	วิทยากร
			อย่างมีส่วนร่วม” 5. ดร.จุฬพล พูลภัทรชีวิน วิจารณ์และแลกเปลี่ยนประสบการณ์ 6. ดร.อนุชาติ พวงสำลี วิจารณ์และแลกเปลี่ยนประสบการณ์ 7. พญ.ทันทิพย์ อ่างวรรางกูร วิจารณ์และแลกเปลี่ยนประสบการณ์ 8. ผศ.สุรัตน์ โหราชัยกุล ดำเนินรายการ
3.	เวทีการสนทนาพิเศษ “ความสุขและการเปลี่ยนแปลงทางสังคม” (Happiness and Social Transformation)	วันที่ 3 ธันวาคม 2551 ห้อง 213 อาคารศศนิเวศน์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย	1. ท่านมาติเยอริการ์ (Mithieu Ricard) วิทยากร 2. อ.สุลักษณ์ ศิวรักษ์ ดำเนินรายการ
4.	เวทีพิเศษ “พุทธเศรษฐศาสตร์”	วันที่ 5 – 7 ธันวาคม 2551 มหาวิทยาลัยอัสสัมชัญ	1. ทีมวิจัยเสนอได้เข้าร่วมการประชุม 2. คุณสันต์ แวนวิลเลี่ยนส์วาร์ด เป็นวิทยากรกลุ่มย่อยเรื่องจีเอ็นเอช
5.	การบรรยายพิเศษ “ความสุขมวลรวมประชาชาติกับการริ่ชั่ง เศรษฐกิจโลกใหม่”	วันที่ 29 มกราคม 2552 ห้อง 502 อาคารศศปฐศาลา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย	1. อาจารย์กิตติรัตน์ ณ ระนอง กล่าวต้อนรับ 2. ดาโตะรามา อูระ วิทยากร 3. ดร.โรนัลด์ ไคลแมน วิทยากร 4. ศ.ดร.อภิชาติ พันธเสน กล่าวปิด 5. ผศ.สุรัตน์ โหราชัยกุล ดำเนินรายการ

ลำดับ	ชื่อกิจกรรม	วัน / สถานที่	วิทยากร
6.	เวทีสังเคราะห์และบูรณาการความรู้ “นวัตกรรมเทคโนโลยีสารสนเทศเพื่อสังคมที่ยั่งยืน”	วันที่ 5 กุมภาพันธ์ 2552 ณ ห้อง 704 อาคารตศปฐศาลา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย	1. อาจารย์กิตติรัตน์ ณ ระนอง กล่าวต้อนรับ 2. โรเจอร์ ทอร์เรติ วิทยากร 3. ดร.โสรัจจ์ หงศ์ลดารมภ์ ดำเนินรายการ
7.	เวทีสังเคราะห์และบูรณาการความรู้ “บทบาทของเทคโนโลยีสารสนเทศ : สื่อเพื่อการเปลี่ยนแปลงและการสร้างนโยบาย อย่างมีส่วนร่วม”	วันที่ 26 มีนาคม 2552 ห้อง 707 อาคารบรมราชกุมารี ชั้น 7 คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์ มหาวิทยาลัย	1. คุณสุพจน์ ชูณหะวัณ อดีตนายกรัฐมนตรี 2. ดร.โสรัจจ์ หงศ์ลดารมภ์ บรรยายเรื่อง “เทคโนโลยีสารสนเทศเพื่อการพัฒนาประชาชนแบบคุณค่า จริยธรรม วัฒนธรรม กับเทคโนโลยีเพื่อการพัฒนายั่งยืน” 3. ดร.วันชัย พันธุชาติ อภิปราย “ICT เครื่องมือเพื่อสร้างความสุขให้คนด้วยโอกาสในสังคม” 4. คุณสมบัติ บุญงามอนงค์ อภิปราย “การใช้สื่อสารสนเทศในการเคลื่อนไหวทางสังคม และในโครงการความช่วยเหลือทางด้านมนุษยธรรม” 5. คุณสุเทพ วิไลเลิศ “บทบาทของวิทยุชุมชนเพื่อการพัฒนา” 6. คุณสุนิตย์ เชมบุญ “นวัตกรรม ICT เพื่อสังคม” 7. คุณวิฑพพงษ์ กิตตินราทร “การส่งเสริมเสรีภาพในการแบ่งปันข้อมูลสื่อสร้างสรรค์บนโลกออนไลน์” 8. ผศ.สุรัตน์ โหระชัยกุล ดำเนินรายการ

ลำดับ	ชื่อกิจกรรม	วัน / สถานที่	วิทยากร
8.	เวทีสังเคราะห์และบูรณาการความรู้ “ชนบทกับเมือง : จากความเหลื่อมล้ำสู่ความ ร่วมมือ”	วันที่ 13 พฤษภาคม 2552 ณ ห้องประชุมจุฬามณี – พันธุ์ทิพย์ ชั้น 4 อาคารประชาธิปไตย - รำไพ พรรณี จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย	1. คุณสุพจน์ ชุณหะวัณ อดีตนายกรัฐมนตรี และนักคิดการเมือง 2. ศ.ดร.อานันท์ ปาณิจ อดีตนายกรัฐมนตรี “พื้นที่ความรู้เชิงซ้อนระหว่างชนบทกับเมือง: มองผ่านการจัดกา ทรัพยากรธรรมชาติและมิติทางวัฒนธรรม” 3. ดร.สมเกียรติ ตั้งกิจวานิชย์ อดีตนายกรัฐมนตรี “การปฏิรูปเศรษฐกิจ เพื่อการเชื่อมโยงภาคเมืองกับชนบท” 4. คุณชัชวาล ทองดีเลิศ สะท้อนความคิดเห็น 5. ดร.นิติยา กิจติเวชกุล สะท้อนความคิดเห็น 6. ดร.นงมล อรุณทัตย์ ดำเนินรายการภาคแรก 7. คุณอภिरักษ์ โกชะโยธิน ปาฐกถา “วิถีสีเขียวร่วมกัน” 8. ดร.เดชาตน์ สุขกำเนิด อดีตนายกรัฐมนตรี “วิถีเมืองที่เกื้อกูล ชนบท” 9. คุณเจริญ เดชคุ้ม อดีตนายกรัฐมนตรี ความหวัง ของชุมชนท่ามกลางกระแสการพัฒนา 10. คุณสุวรรณา หลั่งน้ำสังข์ อดีตนายกรัฐมนตรี และ การค้าที่เป็นธรรมต่อผู้ผลิตและชุมชน 11. คุณวัลลภา แวน วิลเลียมส์ อดีตนายกรัฐมนตรี และ

ลำดับ	ชื่อกิจกรรม	วัน / สถานที่	วิทยากร
			การคำที่เป็นธรรมชาติผู้ผลิตและชุมชน"
			12. คุณกรรณิการ์ กิจติเวชกุล ดำเนินรายการ
9.	การประชุมโต๊ะกลมระดับชาติ "ทิศทางและการวัดความก้าวหน้าของสังคมและการพัฒนาอย่างยั่งยืน"	วันที่ 20 กรกฎาคม 2552 ห้อง 502 อาคารศศปฐศาลา สถาบันบริหารธุรกิจศศินทร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย	1. คุณวัลลภา แวน วิลเลี่ยนวาร์ด กล่าวต้อนรับ 2. คุณฮันส์ แวน วิลเลี่ยนสเวิร์ต แนะนำโครงการ 3. คุณเอริกเกอร์ โกชะโยดิน ปาฐกถา นำ "แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติที่ 11 ทิศทางการพัฒนาประเทศไทยอย่างยั่งยืน" 4. คุณเจอห์น ฮอลด์ ปาฐกถา เรื่อง "Measuring Progress of Societies" 5. คุณอดัม เดิมพิทยาไพสิฐ วิทยากร 6. ดร. นพดล กรรณิกา วิทยากร 7. คุณศิริชัย สาครรัตนกุล วิทยากร 8. คุณณัฐพงษ์ จารุวรรณพงศ์ วิทยากร 9. รศ. สุรัชย์ หวันแก้ว ดำเนินรายการ 10. นพ. สุวิทย์ วิบุลผลประเสริฐ กล่าวปิด
10.	การสัมมนา "อนาคตประเทศไทยหลังวิกฤตโลก : ความร่วมมือในภูมิภาคสู่สังคมความเป็นอยู่ที่ดี"	วันเสาร์ที่ 22 สิงหาคม 2552 ห้องวิเทศสโมสร กระทรวงการ	1. ฯพณฯ กษิต ภิรมย์ กล่าวต้อนรับ 2. นพ. วิชัย โชควิวัฒน์ กล่าวเปิด

ลำดับ	ชื่อกิจกรรม	วัน / สถานที่	วิทยากร
		ต่างประเทศ	3. ท่านทูตสุรพงษ์ ทัชณาม 4. ดร.โจเซฟ สติกลิตซ์ 5. ดร.วรการรณ์ สามีโกเศศ 6. ดร.อัมมาร์ สยามวาลา 7. ดร.ผาสุก พงศ์ไพจิตร 8. นพ.สุวิทย์ วิบุลผลประเสริฐ 9. รศ.สุรัชย์ หวันแก้ว 10. ผศ.สุรัตน์ โหระชัยกุล 11. อ.สุลักษณ์ ศิวรักษ์ ภาสกร ผู้อภิปราย ผู้อภิปราย ผู้อภิปราย ผู้อภิปราย ผู้อภิปราย ผู้อภิปราย ดำเนินการอภิปราย กล่าวปิด
11.	เวทีเสวนา “เศรษฐกิจอาหารท้องถิ่น ทางเลือกและทางรอดที่เป็นจริง?”	วันที่ 8 กันยายน 2552 คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย	1. คุณเอ็นส์ แวนวิลเลี่ยนส์เวิร์ด 2. ริกษุณิธมน์นทา 3. คุณเฮเลนา นอร์เบิร์ก – ฮอดจ์ 4. คุณพฤติ เกิดฐั่น 5. คุณพูลเพชร สีเหลืองอ่อน 6. นพ. พัฒนา กิจไกรลาศ 7. คุณวัลลภา เวณวิลเลี่ยนส์เวิร์ด กล่าวต้อนรับ กล่าวแนะนำปาฐก ปาฐก วิทยากร วิทยากร วิทยากร ผู้ดำเนินรายการ
12.	วงสนทนาเวลาดี คาเฟ่	วันที่ 1 ธันวาคม 2552	1. คุณวัลลภา แวน วิลเลี่ยนส์เวิร์ด กล่าวต้อนรับ

ลำดับ	ชื่อกิจกรรม	วัน / สถานที่	วิทยากร
	“Thailand Breakthrough: ความก้าวหน้าที่น่าทึ่งแท้จริงของสังคมไทย?”	ห้องเอนกประสงค์ (ห้องนิทรรศการหมุนเวียน) มิวเซียมสยาม	2. ศ.ดร. อมรา พงศาพิชญ์ อภิปราย 3. รศ. ดร. ปัทมาวดี ชูชุกิ อภิปราย 4. อ.กิตติรัตน์ ณ ระนอง อภิปราย 5. อ.ชัยรัตน์ ธีระพันธ์ ดำเนินการอภิปรายและกระบวนการ 6. คุณปริดา เตียสุวรรณ กล่าวปิด
13.	เวทีเสวนา “ผู้คน การพัฒนา โลกาภิวัตน์ และความสุขแบบพื้นฐาน”	วันที่ 19 ธันวาคม 2552 คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์	1. อ.สไตน์ ชันติวรพงศ์ วิทยากร 2. อ.สฤณี อาชวานันทกุล วิทยากร 3. คุณจิตกร บุษบา ผู้ดำเนินรายการ
14.	เวทีเสวนา “ฐาน : ดินแดนแห่งความสุขในสังคมโลกยุคใหม่”	วันที่ 30 มกราคม 2553 ณ อาคารมหาจุฬาลงกรณ์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย	1. จิกมี ดรุณา วิทยากร 2. คินเลย์ ดอร์จิ วิทยากร 3. เป็ก ดอร์จิ วิทยากร 4. ดร. อภิชัย พันธเสน วิทยากร 5. อันส์ แวน วิลเลียมส์วาร์ด วิทยากร 6. อ.ไพโรจน์ กิตติเสริชัย ผู้ดำเนินรายการ

การพัฒนาหลักสูตรความร่วมมือระหว่างประเทศชาติและการพัฒนา และประเทศไทยกับการเชื่อมโยงเครือข่ายความร่วมมือระหว่างประเทศชาติผู้นำไทย

ลำดับ	ชื่อกิจกรรม	วัน / สถานที่	วิทยากร/ผู้เข้าร่วมกิจกรรม
1.	การสัมมนาพิเศษ “การพัฒนาหลักสูตรจีเอ็มเอช การศึกษาเพื่อการ พัฒนา”	วันที่ 14 พฤศจิกายน 2551 ห้องประชุมศิษย์เก่า คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย	1. ดร.อภิชัย พันธุเสน 2. ดร.แกมทอง อินทรรัตน์ 3. คุณสมบุญ ด้วงประเสริฐ 4. รศ.สุริยา หวันแก้ว 5. ผศ.สุรัตน์ โหระชัยกุล 6. ดร.นภมล ทับถมพล 7. คุณวัลลภา แวนิลเลียนส์วาร์ด 8. คุณฮันส์ แวนิลเลียนส์วาร์ด 9. คุณศุภกิจ กองสุวรรณ 10. คุณสุพจน์ ชุณหะวัณ
2.	กิจกรรม การลงนามในสัญญาการก่อตั้ง “School for Wellbeing Studies and research” ระหว่าง คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย มูลนิธิเสถียรโกเศศ-นาคะประทีป และศูนย์ฐาน ศึกษา และการเสวนาเรื่อง “Our Common	วันที่ 20 สิงหาคม 2552 ห้องประชุมศิษย์เก่า คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย	1. ผศ.ดร.มร.กัลยา ดิงศวิทย์ ผู้ลงนาม MOU 2. นายสุรสิทธิ์ โกศลนาวัน ผู้ลงนาม MOU 3. คาโตะ ธรรมะ อูระ ผู้ลงนาม MOU 4. ศ.ดร.อภิชัย พันธุเสน วิทยากร 5. คาโตะ ธรรมะ อูระ วิทยากร

	Future Here and Now”		6. อ.สุลักษณ์ศิริรักษ์ 7. ผศ.สุรัตน์ โหระทัยกุล	วิทยากร ดำเนินรายการ
3.	การอบรมเชิงปฏิบัติการ “ดัชนีความก้าวหน้าที่น่าแท้จริง” (Genuine Progress Indicator)	วันที่ 27-30 มกราคม 2552 อาคารศสพฐศาลา สถาบัน บริหารธุรกิจคีนทร์แห่ง จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย	ดร.โรนัลด์ โคลแมน และคณาจารย์ 26 คน ผู้เข้าร่วมการฝึกอบรมทางสังคมจากประเทศกัมพูชา 4 คน 1. ผู้ปฏิบัติการทางสังคมจากประเทศพม่า 4 คน 2. ผู้ปฏิบัติการทางสังคมจากประเทศกัมพูชา 4 คน 3. ผู้ปฏิบัติการทางสังคมจากประเทศไทย 6 คน 4. ผู้ปฏิบัติการทางสังคมจากประเทศอื่น ๆ 3 คน 5. ทีมงานเจเนอรัล	
4.	เวทีแลกเปลี่ยน-เรียนรู้ของครัวเรือน “ความสุขมวลรวมประชาชาติในระดับท้องถิ่น”	วันที่ 11-16 ตุลาคม 2552 จ.สุราษฎร์ธานี ประเทศไทย	ดร.โรนัลด์ โคลแมน ผู้เข้าร่วมการฝึกอบรมทางสังคมจากประเทศไทย 45 คน 1. ผู้ปฏิบัติการทางสังคมจากประเทศกัมพูชา 5 คน 2. ผู้ปฏิบัติการทางสังคมจากประเทศพม่า 5 คน 3. ผู้ปฏิบัติการทางสังคมจากประเทศกัมพูชา 5 คน 4. ผู้ปฏิบัติการทางสังคมจากประเทศลาว 4 คน 5. ผู้ปฏิบัติการทางสังคมจากประเทศเวียดนาม 2 คน 6. ผู้ปฏิบัติการทางสังคมจากประเทศไทย 24 คน	

กิจกรรมการแลกเปลี่ยนความรู้ทางวิชาการระหว่างประเทศไทยและภูฏาน

ลำดับ	ชื่อกิจกรรม	วัน / สถานที่	ผู้เข้าร่วม
1.	การประชุมนานาชาติความเสมอภาคและประชาธิปไตยครั้งที่ 4 ณ ประเทศภูฏาน	วันที่ 24-26 พฤศจิกายน 2551 ณ กรุงทิมพู	คุณฮันส์ แวน วิลเลียมสวาร์ด นำเสนอบทความจากโครงการฯ
2.	การเดินทางเพื่อศึกษาดูงานความเสมอภาคและประชาธิปไตยและพุทธศาสนาในภาคเมืองและชนบทของภูฏาน โดยคณะผู้แทนชาวไทย	วันที่ 19 – 29 เมษายน 2552 ณ กรุงทิมพู และเมืองบูมทัง ประเทศภูฏาน	คณะชาวไทยซึ่งรวมถึงตัวแทนโครงการฯ และภิกษุณี 1 รูป
3.	การประชุมเรื่อง ประชาธิปไตยและธรรมาภิบาล	วันที่ 12-14 ตุลาคม 2552 ณ กรุงทิมพู	ตัวแทนโครงการฯ ร่วมการประชุม มีตัวแทนของสถาบันพระปกเกล้านำเสนอบทความเกี่ยวกับประชาธิปไตยในประเทศไทย
4.	การประชุมเรื่อง การจัดหลักสูตรการศึกษาด้านแนวความเสมอภาคและประชาธิปไตย	วันที่ 17-20 ธันวาคม 2552 ณ กรุงทิมพู	ตัวแทนโครงการฯ คุณฮันส์ และคุณวิลเลียม แวน วิลเลียมสวาร์ด ได้รับเชิญให้เข้าร่วมการประชุมหารือ

2.1 ภาพรวมเวทีสังเคราะห์และบูรณาการความรู้

โครงการความเคลื่อนไหวเรื่องความสุขมวลรวมประชาชาติ สู่กระบวนการทัศน์ใหม่เพื่อการเปลี่ยนแปลง เริ่มต้นชุดเวทีการสังเคราะห์และบูรณาการความรู้ ด้วยหัวข้อเรื่อง **“จีเอ็นเอชกับวิกฤตในปัจจุบัน: โอกาสที่ซ่อนเร้นสำหรับแนวคิดใหม่ๆ และการริเริ่มต่างๆ”** เมื่อวันที่ 26 สิงหาคม 2551 ณ สถาบันบริหารธุรกิจคินตัน จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย บนฐานคิดว่าการเปลี่ยนแปลงเกิดจากขับเคลื่อนของทุกภาคฝ่ายในสังคม เวทีนี้จึงเชิญวิทยากรที่เป็นผู้แทนจากทุกภาคส่วนในสังคมไทยเข้าร่วมในการสนทนาได้แก่ อาจารย์สุลักษณ์ ศิวรักษ์ จากภาคจิตวิญญาณและศาสนา อาจารย์จอน อึ้งภากร จากภาคประชาสังคม คุณรสนา โตสิตระกูล จากภาครัฐและการเมือง และคุณปริดา เตียสุวรรณ จากภาคธุรกิจ โดยมี ผศ.สุรัตน์ โหระชัยกุล เป็นผู้ดำเนินรายการ มีผู้เข้าร่วมจำนวน 53 คน

รูปที่ 1 วิทยากรในเวทีฯ ครั้งที่ 1

วิทยากรได้อภิปรายถึงความล้มเหลวของการพัฒนาประเทศไทยที่ผ่านมา ที่มุ่งเน้นการขยายตัวทางเศรษฐกิจ แม้ว่าอัตราการเพิ่มขึ้นของผลิตภัณฑ์มวลรวมภายในประเทศจะสูง แต่คนในสังคมกลับไม่มีความสุข ในทางกลับกันปัญหาสังคมเพิ่มขึ้นเป็นเงาตามตัว เช่น การติดเชื้อ HIV/AIDS

แรงงานต่างชาติ จนถึงวิกฤตเศรษฐกิจที่กำลังเกิดขึ้นในปัจจุบัน

ด้วยเหตุนี้สังคมไทยจึงควรทบทวนทิศทางการพัฒนาประเทศด้วยการศึกษาบทเรียนและแลกเปลี่ยนประสบการณ์จากประเทศอื่นๆ อาทิเช่นประเทศญี่ปุ่นที่มุ่งเน้นการพัฒนาที่สมดุลทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคมและสิ่งแวดล้อม ด้วยแนวทางความสุขมวลรวมประชาชาติ

สำหรับการสร้างโอกาสให้หลุดพ้นจากวิกฤตนั้น มีแนวทางที่หลากหลายดังนี้

- การปฏิรูปให้เกิดระบบรัฐสวัสดิการที่สมบูรณ์มีการคุ้มครองสวัสดิการของประชาชนตั้งแต่เกิดจนตายในด้านต่างๆ
- การเก็บภาษีในอัตราก้าวหน้าจากผู้มีรายได้สูง เพื่อนำมาจัดสรรเป็นระบบสวัสดิการให้กับผู้ด้อยโอกาสในสังคม เช่น ระบบการศึกษา ระบบประกันสุขภาพ
- ส่งเสริมสิทธิการรวมกลุ่ม สิทธิชุมชน ความเป็นประชาธิปไตยในสังคม

- การเมืองต้องมีเป้าหมายจัดสรรทรัพยากรให้ประชาชนที่ด้อยโอกาสได้รับประโยชน์อย่างสูงสุด ดังคำกล่าว “ผู้มีมีน้อย รัฐต้องให้มาก” เพราะ ความเท่าเทียมไม่ได้หมายความว่า แบ่งปันเท่าๆ กันทุกอย่าง แต่หมายความว่า ทำให้ทุกคนมีโอกาสเท่ากัน โดยแบ่งปันสิ่งที่จำเป็นสำหรับคนที่ต้องการให้มากที่สุด

อย่างไรก็ตาม ในการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวนี้ต้องใช้พลังทางศาสนธรรมและจริยธรรม ในการสร้างสันติสุขในโลก มีสันติภาวะภายในจิตใจของตนเองมากำกับ รวมทั้งการสร้างเครือข่าย กัลยาณมิตร ได้แก่กลุ่มบุคคลที่มีจริยธรรม ศีลธรรมมาร่วมกันต่อสู้ปกป้องสิทธิและชุมชนของตนเอง

เวทีสังเคราะห์และบูรณาการความรู้ “นิยาม ‘ความสุข’ เพื่อการเปลี่ยนแปลงสังคม และประโยชน์สุข” เมื่อวันที่ 10 ตุลาคม 2551 ณ เรือนจุฬานฤมิต จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย โดย

เชิญ คุณณัฐพัช วังวิญญู กระบวนกรจาก สถาบันขวัญแผ่นดิน นำเสนอความสุข และการเรียนรู้เพื่อการเปลี่ยนแปลง

ดร.สุทธิลักษณ์ สมิตะสิริ จากสถาบันวิจัย โภชนาการ มหาวิทยาลัยมหิดล นำเสนอ บทความอันสืบเนื่องจากการวิจัย

“ความสุขและชุมชน: ความพยายามเล็กๆ ที่พุทธมณฑล” ดร.สมบุญ ศรีประชัย

นักวิชาการด้านเศรษฐศาสตร์สถาบัน จาก

รูปที่ 2 ผู้บรรยายในเวที ครั้งที่ 2

คณะเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ นำเสนอกรอบความคิดความเป็นอยู่ที่ดีในมุมมองของเศรษฐศาสตร์ โดยมี ผศ.สุรัตน์ ไหวราชกุล จากคณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เป็นผู้ดำเนินรายการ มีผู้เข้าร่วมเวทีจำนวน 52 คน

ในมุมมองของจิตตปัญญา ความสุขในระดับปัจเจกเป็นเรื่องของประสบการณ์ตรงที่แต่ละคนต้องค้นหาด้วยตนเอง เมื่อปัจเจกค้นพบแล้วจึงแบ่งปันให้สังคม อันเป็นที่มาของกระบวนการเรียนรู้เพื่อการเปลี่ยนแปลง ซึ่งสังคมที่ไม่มีความสุขเกิดจากวัฒนธรรมทางสังคมที่ “แยกขาดจากกัน” ความทุกข์เกิดจากการแยกขาดจากธรรมชาติ ดังนั้นจึงจำเป็นต้องสร้างพื้นที่การเรียนรู้ในสังคมเพื่อการอยู่ร่วมกันอย่างมีความหมายผ่านกระบวนการสุนทรียสนทนา (Dialogue)

ประสบการณ์การศึกษาค้นคว้าเรื่อง ความสุข เมื่อมีการถอดความรู้อย่างเป็นระบบแล้วนำไปใช้ในทางปฏิบัติจะสามารถเปลี่ยนแปลงสังคมได้ ดังเช่น “โครงการศึกษาเบื้องต้นเพื่อพัฒนาสุขภาวะและชุมชนเรียนรู้จิตตปัญญาอย่างมีส่วนร่วม” แสดงให้เห็นว่าชุมชนพุทธมณฑลเป็น

ชุมชนที่มีความสุขเพราะการใกล้ชิดกับธรรมชาติและพุทธศาสนา รวมทั้งความสุขจากการช่วยเหลือแบ่งปันให้กับผู้อื่น

เศรษฐศาสตร์ตามแนวคิดตะวันตกมีมุมมองต่อความสุขใน 2 ลักษณะคือ ด้านภววิสัย (Objective) และด้านอัตตวิสัย (Subjective) เศรษฐศาสตร์มองความสุขเฉพาะด้านอัตตวิสัยผ่านความเป็นอยู่ที่ดี (Wellbeing) ซึ่งนักคิดที่มีอิทธิพลในเรื่องนี้ที่สุดคือ อมาตยา เช่น นักเศรษฐศาสตร์รางวัลโนเบล เขาเห็นว่า การเพิ่มขีดความสามารถของมนุษย์ (Capability Approach) ซึ่งหมายถึงภารกิจที่ทำให้บุคคลสามารถบรรลุผลสำเร็จในสิ่งที่ต้องการและบุคคลมีสิทธิเสรีภาพในการเลือกไปสู่ความสำเร็จด้วยตัวของเขาเอง

เวทีพิเศษ “ความสุขและการเปลี่ยนแปลงสังคม (Happiness and Social Transformation)” วันที่ 3 ธันวาคม 2551 ณ อาคารศศนิเวศน์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

เวทีนี้เป็นการบรรยายพิเศษ โดยมีเครือข่ายผู้มีส่วนร่วมเป็นกลุ่มผู้มีความสนใจเฉพาะจำนวน 25 คน ประกอบด้วย นักจิตวิทยาการเรียนรู้ ผู้สอน และสื่อมวลชน วิทยากรบรรยายโดย ท่านมาติเยอ ริการ์ (Matthieu Ricard) ภิกษุในพระพุทธศาสนานิกายวัชรยาน หลังจากที้อาจารย์สุลักษณ์ ศิวรักษ์ พิธีกรดำเนินรายการแนะนำ

วิทยากรแล้ว

ท่านมาติเยอ ริการ์ เริ่มบรรยายเรื่อง “ความสุขกับการเปลี่ยนแปลงทางสังคม” โดยให้ความเห็นว่าทั้งสองเรื่องเกี่ยวข้อง

กัน เนื่องจากความสุขส่วนตัว (อย่างเห็นแก่ตัว)

รูปที่ 3 ท่านมาติเยอ ริการ์กำลังบรรยายให้ผู้ฟังอย่างใกล้ชิด สุดท้ายแล้วจะนำไปสู่ความเสื่อม ด้วยการหมกมุ่นอยู่กับ “ตัวกูของกู” โดยไม่สนใจคนอื่น นอกจากว่าเขาเหล่านั้นจะมีผลประโยชน์ต่อตนเอง การเห็นแต่ความสุขส่วนตัวเป็นใหญ่เป็นความคิดที่สวนทางกับความเป็นจริงเนื่องจากไม่มีสิ่งใดเป็นอิสระจากสิ่งอื่นๆ โดยเด็ดขาด ท่านมาติเยอกล่าวต่อว่า ความสุขที่เกิดจากปัจจัยภายนอกต่างๆ เช่น รายได้หรือชีวิตคู่ สิ่งเหล่านี้เป็นความสุขระยะสั้นและบางกรณียังอาจทำให้ความสุขที่แท้จริงลดลง

ในขณะที่ความสุขที่เกิดจากจิตที่มีเมตตากรุณา มีน้ำใจเป็นสภาวะของจิตที่เป็นบวกและสร้างสรรค์ ทำให้เกิดความสุขสงบภายใน สัมผัสแห่งสันติ อิสระภาพและเกิดความเข้มแข็งทางจิต

จากการยึดโยงกับความเป็นจริงที่ว่าทุกสิ่งมีความเกี่ยวข้องต่อเนื่องกัน ฟังพาอาศัยกันจึงหมายความว่า เราจะมีความสุขได้จากการเห็นผู้อื่นมีความสุข ซึ่งท่านมาติเยอเองได้ลงมือปฏิบัติในโครงการเพื่อมนุษยธรรมทั้งหลาย เช่น ด้านการศึกษาและสุขภาพ เป็นต้น ส่วนความสุขที่ยั่งยืนนั้นเกิดขึ้นจากการปฏิบัติธรรมและการทำสมาธิภาวนา การศึกษาวิจัยทางวิทยาศาสตร์แสดงให้เห็นว่า ผู้ปฏิบัติสมาธิภาวนาด้วยเมตตาจิตอย่างสม่ำเสมอเป็นระยะเวลาหนึ่ง จะมีการทำงานของสมองส่วนหน้าด้านซ้ายมากกว่าคนทั่วไป เนื่องจากสมองส่วนนี้เกี่ยวข้องกับความรู้สึกในทางบวก ผู้ปฏิบัติภาวนาเป็นประจำจึงเป็นผู้มีจิตใจโอบอ้อมอารี กระตือรือร้นและเปิดกว้าง รวมทั้งมีสมาธิสูงมาก ผู้ที่มีความสุขเช่นนี้ จึงอยู่กับความรู้สึกตัวทั่วพร้อม ความสุขจึงเป็นทักษะที่ฝึกฝนได้ตลอดเวลา

ท่านยังกล่าวต่อไปว่า คำถามไม่ใช่เรา (สังคม) ควรเปลี่ยนแปลงหรือไม่ แต่คือเรา (สังคม) เปลี่ยนแปลงได้หรือไม่ เพราะความเปลี่ยนแปลงที่เกิดจากภายในที่มีการตระหนักรู้อย่างบริสุทธิ์ว่า ความโกรธเกลียด อิจฉาริษยาเป็นยาพิษของจิต เป็นเพียงสิ่งเจือปนที่สามารถขับออกได้ ความตระหนักรู้ที่มีอยู่ในมนุษย์เสมอนั้น เปรียบเสมือนแสงสว่างที่ส่องให้เห็นภายในจิตของตนเองให้เราะมัดระวังกับความคิด ความรู้สึกของตนเอง เมื่อเราตระหนักถึงสิ่งต่าง ๆ ที่เป็นเหตุแห่งทุกข์แล้วลงมือปฏิบัติอย่างเข้าใจถึงกฎแห่งการฟังพาอาศัยกัน เพื่อลดทุกข์ของตนและของผู้อื่น นั่นเป็นการพัฒนาจิตใจอันเป็นกุศลภายในซึ่งจะส่งผลออกมาเป็นการกระทำอันเป็นกุศลสู่ภายนอก อันจะเป็นการช่วยเหลือเปลี่ยนแปลงสังคมไปสู่สังคมที่มีความสุข

การบรรยายสาธารณะ “ความสุขมวลรวมประชาชาติกับการรื้อสร้างเศรษฐกิจโลกใหม่” วันที่ 29 มกราคม 2552 ณ อาคารศศปฐสาลา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย โดยวิทยากร

รูปที่ 4 ดาไซกรรมมา อูระ และดร.โรนัลด์ โคลแมน

สองท่านคือ ดาไซกรรมมา อูระ จากศูนย์ฐานศึกษา ประเทศภูฐานและ ดร.โรนัลด์ โคลแมน จากศูนย์ GPI Atlantic ดาไซกรรมมา อูระ ได้บรรยายถึงประสบการณ์ของประเทศภูฐานที่ใช้แนวคิดความสุขมวลรวมประชาชาติเป็นกรอบนโยบายในการพัฒนาประเทศ เนื่องจาก

เป็นการพัฒนาที่พยายามยึดหลักความสมดุลระหว่างการพัฒนาทางเศรษฐกิจ สังคม สิ่งแวดล้อม รวมทั้งด้านวัฒนธรรม ทั้งนี้แนวคิดนี้ยังคงประสบกับความท้าทายในการพัฒนาประเทศด้านต่างๆ เช่น ความเป็นอยู่ที่ดี อัตราการเสียชีวิต อัตราการรอดตายของเด็กเกิดใหม่

อย่างไรก็ตามรัฐบาลต้องการดัชนี เพื่อใช้ในการประเมินวัดความก้าวหน้าอย่างเห็นองค์รวม ในแต่ละปีเพื่อช่วยกำหนดทิศทางและนโยบาย

ดัชนีความสุขมวลรวมประชาชาติเป็นดัชนีระดับชาติ มีกลุ่มตัวชี้วัดที่ครอบคลุมหลายมิติ มิใช่ด้านเศรษฐกิจด้านเดียว โดยมีตัวชี้วัดที่ครอบคลุมถึง 9 มิติ 72 ตัวชี้วัด อันจะเป็นประโยชน์ในการกำหนดนโยบายเพื่อคนทุกเพศ ทุกวัย ศาสนาและอาชีพ อย่างไรก็ตามตัวชี้วัดแต่ละตัวต้องพิจารณาถึงบริบทของชุมชนเป็นสำคัญ ดังนั้นการศึกษาดัชนีความสุขมวลรวมประชาชาติ จึงไม่ใช่ผลการศึกษาที่ได้คำตอบที่สมบูรณ์ ยังคงต้องมีการศึกษาต่อเนื่องอีกมาก แต่สิ่งสำคัญคือเราจะต้องให้ผลการศึกษาที่นำไปสู่การขับเคลื่อนในระดับนโยบาย

จากนั้น ดร.โรนัลด์ โคลแมน ได้สังเคราะห์ให้เห็นถึงการใช้จีดีพีเป็นมาตรวัดความก้าวหน้าว่า จีดีพีเป็นมาตรวัดที่ไม่มีคุณสมบัติที่เหมาะสมเพราะได้รวมกิจกรรมทางเศรษฐกิจทุกกิจกรรมเข้ามาในระบบ ถึงแม้จะเป็นกิจกรรมที่ไม่พึงประสงค์ต่อสังคม ในทางกลับกันจีดีพีก็กลับเพิกเฉยต่องานที่มีคุณประโยชน์แต่ไม่มีรายได้ตอบแทน เช่น งานอาสาสมัคร ดังนั้นเราต้องการระบบบัญชีประชาชาติแบบใหม่ที่นับทุนธรรมชาติและทุนความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากร เพื่อให้ทำงานเสริมกับดัชนีชี้วัดการพัฒนาประเทศ เช่น ความสุขมวลรวมประชาชาติ ดัชนีความก้าวหน้า ที่แท้จริงหรือเศรษฐกิจพอเพียงที่ประเทศไทยใช้เป็นหลักปรัชญาในการพัฒนาประเทศ

GNH Workshop “ICT Innovations suited to ‘Beyond GDP’ societies” SASIN Graduate Institute for Business Administration, Thursday, 5th February 2009, by Roger Torrenti: PARADISO project coordinator

Roger began by giving a brief introduction of Sigma Orionis, a technology and market research organisation, which supports global Information and Communication Technology (ICT) development. Sigma Orionis coordinates the so called SEACOOOP project.

Figure 5 Roger Torrenti

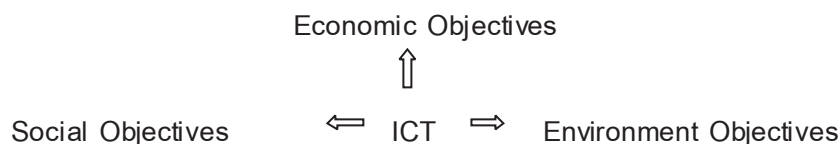
Then he talked about SEACOOOP, the organisation that supports the involvement of South-East Asian organisations in EU funded ICT research projects. The next topic was about PARADISO, the organisation that explores ICT innovations suited to beyond GDP societies in partnership with the Club of Rome. The PARADISO stands for paradigm for society. Its activities include an interdisciplinary scientific workshop (with presentations on Gross National Happiness and the GNH-movement project in Thailand), and an international conference at the EU Headquarters in

Brussels, January 2009, where Dasho Karma Ura, Centre for Bhutan Studies was a keynote speaker. Objectives of PARADISO include

- promoting a new concept of progress that developed, emerging, and developing countries might share aiming at a true sustainable development, a more sustainable economic growth and more equally shared resources
- finding new measuring indexes and alternative ways forward to improve well-being of all citizens

PARADISO Approach involves

- choosing new viewpoints by using ICT to improve the quality of *knowledge based economies*
- Underlining social challenges and risks, in order to go beyond the present trend of a limited focus on economic and environmental factors; to support a paradigm shift which also focuses on society and social dynamics
- involving the largest possible number of world wide stakeholders
- reaching the highest political impact in Europe and promote appropriate EU action through partnerships at the world stage

Further major trends, challenges, in the last 50 years of human evolution were explained as follows:

- exponential growth of population
- uncontrolled growth of market globalisation
- enormous increase of the use of energy
- expected exponential economic growth in China and India; risk of breakdown in US and Europe
- widening rich-poor gap
- unsustainable ecological footprint
- emergence and quick growth of internet users and new social networks
- unstoppable global warming within present global policy paradigm

A genuine sustainable future will require at least:

- changing consumption patterns
- reducing the use of resources
- finding new social paradigms

He concluded that the key role ICT should play is disseminating information and supporting paradigm shift by generating ICT innovations to make meaningful connections among people enabling them to address the challenges of our time

เวทีสังเคราะห์และบูรณาการความรู้ “บทบาทของเทคโนโลยีสารสนเทศ: สื่อเพื่อการเปลี่ยนแปลงและการสร้างนโยบายอย่างมีส่วนร่วม” วันที่ 26 มีนาคม พ.ศ. 2552 ณ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

โดยคณะวิทยากรผู้สนใจ และเชี่ยวชาญเรื่องเทคโนโลยีสารสนเทศ และสื่อสารมวลชน สาขาต่างๆ มาร่วมอภิปราย ประกอบด้วย รศ.ดร.โสรัจจ์ หงศ์ลดารมภ์ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ดร.วันทนีย์ พันธชาติศูนย์เทคโนโลยีอิเล็กทรอนิกส์และคอมพิวเตอร์แห่งชาติ คุณสมบัติ บุญงามอนงค์ มูลนิธิกระจกเงา คุณสุเทพ วิไลเลิศ จากคณะกรรมการรณรงค์เพื่อการปฏิรูปสื่อ คุณสุนิตย์ เธรษฐา จาก Change Fusion คุณชิดพงษ์ กิตตินราดร

เครือข่ายครีเอทีฟคอมมอนส์ ดำเนินรายการโดย ผศ.สุรัตน์ โหราชัยกุล จากคณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

วิทยาการได้วิเคราะห์ไปในทิศทางเดียวกันว่า ในปัจจุบันเทคโนโลยีสารสนเทศเข้ามามีบทบาทกับชีวิตประจำวันของคนทุกๆ ไปมากขึ้น และได้กลายเป็นส่วนหนึ่งของชีวิตเราโดยไม่รู้ตัว ผลกระทบของเทคโนโลยีสารสนเทศมีมากทั้งด้านบุคคลและสังคม และกำลังเป็นที่วิตกกังวล แต่ด้านที่ดีคือ ทำให้

รูปที่ 6 เวทีเสวนาเรื่องบทบาทของ ICT

ปัจเจกชนมีพื้นที่ในการต่อสู้เรียกร้อง มีพื้นที่ในการรวมตัวกันเพื่อต่อรองผลประโยชน์ต่างๆ เพราะทุกคนสามารถแสดงความคิดเห็นของตนให้คนอื่นหลายล้านคนได้รับรู้และหาผู้เข้าร่วมกับตนได้เป็นจำนวนมาก สิ่งนี้ยังทำให้เกิดการแพร่กระจายของข้อมูลข่าวสารอย่างรวดเร็ว เช่น อีเมล เว็บไซต์ เฟซบุ๊ก ไฮไฟร์ ยูทูบ เป็นต้น นอกจากนี้เทคโนโลยีสารสนเทศนั้นเป็นสิ่งที่สามารถช่วยผู้ด้อยโอกาสต่างๆ ในสังคมได้ ดังเช่น ศูนย์เทคโนโลยีอิเล็กทรอนิกส์และคอมพิวเตอร์แห่งชาติ มีการใช้เทคโนโลยีเพื่อสนับสนุนคนพิการ รวมทั้งการใช้สื่อสารสนเทศในการเคลื่อนไหวทางสังคมและโครงการช่วยเหลือทางด้านมนุษยธรรมดังเช่น มูลนิธิกระจกเงา

เทคโนโลยีสารสนเทศนั้นเป็นตัวที่ช่วยเชื่อมโยงมนุษย์เข้าด้วยกันและลดต้นทุนในการติดต่อสื่อสารกันทำให้ต้นทุนในการเคลื่อนไหวทางสังคมลดลง สิ่งเหล่านี้นำไปสู่การสร้างทุนทางสังคม (Social capital) ซึ่งเป็นการสร้างความร่วมมือกัน

เสรีภาพในการใช้ข้อมูลข่าวสารและความรู้ก็นำไปสู่ความสุขและการพัฒนา แต่บางทีลิขสิทธิ์นั้นทำให้การใช้ข้อมูลข่าวสารเพื่อการนำไปพัฒนาต่อมันทำได้ยาก เพื่อแก้ปัญหาจึงมีการจัดตั้งองค์กรที่ชื่อว่า Creative Commons หรือ CC เพื่ออำนวยความสะดวกให้เจ้าของผลงานไม่ต้อง लेकरระหว่างการสงวนสิทธิทั้งหมดและการสละสิทธิทั้งหมดอีกต่อไป ครีเอทีฟคอมมอนส์นั้นคือการสงวนสิทธิที่สมเหตุสมผล การส่งเสริมคนให้เคารพในสิทธิมากขึ้น การคืนความรู้และความคิดกลับสู่สาธารณะ การทำบุญยุคใหม่ และเป็นรากฐานของวัฒนธรรมเสรีที่ดี

The 2nd International Conference on Buddhist Economic Research Platform

This event was organised by Faculty of Management Science, Ubon Ratchathani University during 9th – 11th of April 2009. The Buddhist Economic Research Platform is a joint initiative of the Business Ethics Centre of the Corvinus University of Budapest, and

Figure 7 Professor Apichai conducting a dialogue

the East-West Research Institute of Budapest Buddhist University. The platform aims to connect people and institutes engaged in developing Buddhist economic theory and practice, and to spread ideas and working models of Buddhist Economics to the general public.

As Buddhism spreads from Asia into the other parts of the world, the incorporation of Buddhist ideals and beliefs into everyday life takes new and varied forms. The challenges that Buddhist practitioners face in different parts of the world are daunting.

The first international conference of the Buddhist Economics Research Platform was held in Budapest, Hungary in August of 2007 with approximately 50 participants. About 90% of the participants were Buddhist living in the western societies. The participants were enthusiastic to hold the second conference in a Buddhist culture where they could experience practices that were more a reflection of Buddhist society.

The Second International Conference of the Platform was therefore held in Thailand where Buddhist culture is dominant and the concept of Buddhist Economics has been advocated. This conference proposes to continue to build a platform or foundation that explores how to meld knowledge, research and practice to support Buddhists as they face challenges of today's complex economic landscape.

This conference is thus an attempt to bring together opposite ends of numerous spectrums: Buddhism in a primary capitalist, Christian culture and Buddhism in Buddhist culture that is increasingly capitalist; Western theoreticians working on ways to

incorporate theory into culture and Eastern practitioners seeking to build theoretical frameworks from practice; and Eastern and Western religious leaders seeking the best methods to influence their fellows.

The conference was well attended by a wide variety of people. Although almost half of the participants were from the academia, they were from several fields, and of course many countries. Others were from civil society, religion-based organisations, government agencies, and businesses locally as well as abroad.

At the last day of the conference, GNH Movement project Thailand has had a good opportunity to provide a GNH workshop to learn together with distinguished participants about GNH's meaning, indicators, and application. The workshop was fruitful in terms of better understanding of the concept and its relationship to other alternative ideals.

เวทีสังเคราะห์และบูรณาการความรู้ “ชนบทกับเมือง จากความเหลื่อมล้ำสู่ความร่วมมือ” ในวันที่ 13 พฤษภาคม 2552 ณ อาคารประชาธิปก – ราไพพรรณี จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย โดยได้รับเกียรติจากวิทยากรที่หลากหลาย ได้แก่ ศ.ดร.อานันท์ กาญจนพันธุ์ นักมนุษยวิทยาเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ดร.สมเกียรติ ตั้งกิจวานิชย์ สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย ดร.นิตยา กิจติเวชกุล มหาวิทยาลัยมหาสารคาม คุณชัชวาลย์ ทองดีเลิศ นักพัฒนาอิสระ คุณอภิรักษ์ โกษะโยธิน ที่ปรึกษานายกรัฐมนตรี ดร.เดชรินทร์ สุขกำเนิด มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ คุณเจริญ เดชคุ้ม ผู้นำชุมชนมาบตาพุด คุณสุวรรณา หลั่งน้ำสังข์ บริษัทสังคมสุขภาพ และคุณวัลลภา แวนวิลเลี่ยนส์วาร์ด เครือข่ายตลาดสีเขียว ดำเนินรายการโดย ดร.นฤมล อรุโณทัย และคุณกรรณิการ์ กิจติเวชกุล

สรุปสาระสำคัญที่ได้รับจากเวทีนี้ คือ การพัฒนาประเทศตามแนวคิดทันสมัยและระบบเศรษฐกิจแบบตลาดเสรี ที่เน้นการเจริญเติบโตของเศรษฐกิจ ซึ่งวัดจากอัตราการขยายตัวของผลผลิตมวลรวมประชาชาตินั้น มีความโน้มเอียงในการให้ความสำคัญแก่ความเป็นเมืองและภาคอุตสาหกรรม เพื่อให้ประเทศมีการพัฒนาทันสมัยตามแบบประเทศตะวันตก โดยมีสมมติฐานว่าจะทำให้ประชาชนมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น แต่ผลของแนวทางพัฒนาดังกล่าวกลับเปลี่ยนแปลงพื้นที่ชนบทของไทยซึ่งในอดีตเป็นพื้นที่ที่มีสัดส่วนมากที่สุดของประเทศ ให้กลายเป็นเพียงแหล่งทรัพยากรราคาถูกให้เมือง “ดูดซับ” ไปใช้เพื่อสร้างความทันสมัย ทั้งทรัพยากรธรรมชาติ และทรัพยากรมนุษย์ ทำให้เมืองเติบโตอย่างรวดเร็ว ทิ้งห่างชนบทมากขึ้นเป็นลำดับ การเติบโตของ

เมืองในแนวทางนี้ไม่เกื้อหนุนการพัฒนาของชนบท ในขณะที่เดียวกันกลับสร้างปัญหาสังคม และสิ่งแวดล้อมต่างๆ ทั้งในภาคชนบทและภาคเมืองเอง

รูปที่ 8 วิจัยการในเวทีฯ ชนบทกับเมือง

ดังนั้นแนวทางการลดความขัดแย้งหรือความเหลื่อมล้ำในกรณีนี้ได้แก่ การปฏิรูปกลไกเชิงสถาบัน เช่น กฎหมายป่าชุมชน การปฏิรูปการเมืองและเศรษฐกิจเพื่อการเชื่อมโยงภาคเมืองกับชนบท ด้วยการกระจายอำนาจในการปกครองตนเองด้านเศรษฐกิจ การคลังให้กับท้องถิ่น การบังคับใช้กฎหมายสิ่งแวดล้อมที่เข้มงวด การจัดการส่วนเกินทางเศรษฐกิจและมาตรการทางการคลัง ในขณะเดียวกันรัฐต้องมีสวัสดิการสังคมคุ้มครองคนด้อยโอกาสควบคู่ไปด้วย การปรับประยุกต์ใช้ทรัพยากรให้เข้ากับระบบธรรมชาติ เมืองต้องพึ่งตนเองมากขึ้น มีนวัตกรรมที่พึ่งตนเองลดปัญหาที่เกิดขึ้นและมีการแลกเปลี่ยนที่เป็นธรรม เป็นต้น

นอกจากนี้ยังมีการแลกเปลี่ยนประสบการณ์จากการพัฒนาเมืองที่ส่งผลกระทบต่อชนบท ดังเช่น เมืองมาบตาพุด รวมทั้งแนวทางการเชื่อมโยงระหว่างภาคเมืองกับชนบท ดังเช่น โครงการตลาดสีเขียวและสหกรณ์เลมอนฟาร์ม ที่เป็นการเชื่อมโยงให้ผู้บริโภคในเมืองเห็นภาพการผลิตในชนบท ด้วยการจัดกิจกรรมให้เกษตรกรและผู้บริโภคได้เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ซึ่งกันและกัน เช่น การให้ผู้บริโภคเยี่ยมชมฟาร์มของเกษตรกรผู้ผลิต เมืองก็จะได้เชื่อมโยงกับชนบทโดยการกลับไปสู่รากเหง้าของตนเอง

การประชุมต่อจากนี้เป็นต้นไป เป็นเวทีพิเศษอันเป็นผลสืบเนื่องจากโครงการฯ โดย TGLIP ภายใต้สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ ได้สนับสนุนให้โครงการฯ ดำเนินกิจกรรมนำร่องเพื่อพัฒนาโครงการ “การพัฒนาดัชนีชี้วัดความก้าวหน้าของประเทศ”

พื้นที่ความรู้ของชนบทกับเมือง มีวาทกรรมซ่อนเร้นอยู่ นำไปสู่การครอบงำทางความคิด และสร้างการกีดกันในที่สุด ดังเช่น ด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ คนเมืองมีมุมมองว่า กรรมสิทธิ์ในทรัพยากรดินเป็นสิทธิเชิงเดี่ยวที่ชัดเจนสมบูรณ์ ในขณะที่ชาวบ้านชนบทมองว่ามีสิทธิหลายสิทธิซ้อนทับอยู่ในทรัพยากรเดียวกัน

การประชุมโต๊ะกลมระดับชาติ (National Round Table) “การวัดความก้าวหน้าของสังคม” วันที่ 20 กรกฎาคม 2552 ณ สถาบันบริหารธุรกิจศาสตร์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

การประชุมโต๊ะกลมระดับชาติ มีปาฐกและวิทยากร ประกอบด้วย คุณอภิรักษ์ โกษะโยธิน ที่ปรึกษานายกรัฐมนตรี จอน ฮอลล์ จาก Global Project on Measuring Progress of Societies, OECD คุณณัฐพงษ์ จารุวรรณพงศ์ ดร.นพดล กรรณิกา เอแบคโพลล์ คุณศิริชัย สาครรัตนกุล ธนาคารเพื่อการส่งออกและนำเข้าแห่งประเทศไทย คุณอาคม เต็มพิทยา ไพลีฐู สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ดำเนินรายการโดย รศ.สุริชัย หวันแก้ว สถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

รูปที่ 9 จอน ฮอลล์ ขณะบรรยาย

จอน ฮอลล์ ได้กล่าวถึงความเป็นมาของโครงการวัดความก้าวหน้าของสังคมว่าเกิดจากความต้องการเห็นสังคมที่มีความก้าวหน้าในอนาคต ดังนั้นต้องมีมาตรวัดความก้าวหน้า ซึ่งชุดตัวชี้วัดวัดความก้าวหน้าต้องมีความเชื่อมโยงกับชีวิต สิ่งแวดล้อม และสร้างความสมดุล รวมทั้งจะต้องส่งเสริมการปฏิรูปเศรษฐกิจ การเมืองและสังคมควบคู่กันไป ความรับผิดชอบต่อสิ่งเหล่านี้เป็นความท้าทายของรัฐบาล ด้วยเหตุนี้ OECD จึงริเริ่มโครงการ Global Project เพื่อพัฒนาชุดตัวชี้วัด ซึ่งไม่ได้บอกว่ามีเพียงชุดเดียว เพราะขณะนี้มีความหลากหลายกันขึ้นทั่วโลก โครงการจึงพยายามประสานเชื่อมโยง และมีความพยายามต่าง ๆ ที่จะสร้างตัวชี้วัดที่เหมาะสมกับตนเอง

จากนั้นจอน ฮอลล์ สรุปว่าโครงการ Global Project สามารถช่วยเหลือประเทศไทยได้โดย 1) การให้คำแนะนำในในทางการปฏิบัติที่ดีที่สุด (ในเรื่องการวัดความก้าวหน้า) 2) หลักสูตรการฝึกอบรมแก่ผู้ซึ่งต้องการวัดความก้าวหน้า 3) สนับสนุนการประชุมโต๊ะกลมระดับชาติ

ในช่วงการอภิปรายวิทยากรได้แลกเปลี่ยนความคิดเห็นกับผู้เข้าร่วมประชุมอย่างกว้างขวางถึงความเป็นไปได้ในการพัฒนาดัชนีวัดความก้าวหน้าของสังคม ซึ่งส่วนใหญ่มีความคิดเห็นในทิศทางเดียวกันว่าประเทศไทยจำเป็นต้องมีดัชนีวัดความก้าวหน้าของสังคมแบบใหม่ซึ่งได้รับ

การยอมรับจากทุกฝ่าย ที่จะสามารถสร้างการเปลี่ยนแปลงในทิศทางการพัฒนาประเทศได้ รวมทั้งหลายภาคส่วนต้องเข้ามามีส่วนเกี่ยวข้อง ไม่ใช่เพียงหน่วยงานใดหน่วยงานหนึ่ง รวมทั้งเกิดการเชื่อมโยงการทำงานด้านดัชนีวัดความก้าวหน้าของสังคมกับหน่วยงานในระดับนานาชาติ ได้แก่ องค์การเพื่อความร่วมมือทางเศรษฐกิจและการพัฒนา

การเสวนา “อนาคตประเทศไทยหลังวิกฤตโลก: ความร่วมมือในภูมิภาคสู่สังคมความเป็นอยู่ที่ดี” วันที่ 22 สิงหาคม 2552 โดยมี ศ.ดร.โจเซฟ สติกลิตซ์ (Prof.Dr.Joseph Stiglitz) นักเศรษฐศาสตร์รางวัลโนเบลกล่าวปาฐกถาเรื่อง “กระบวนการโลกาภิวัตน์เพื่อการวิวัฒนาการเรื่อง จีดีพี”

ดร.โจเซฟ สติกลิตซ์ ได้ชี้ให้เห็นว่าดัชนีชี้วัดการพัฒนามีความสำคัญเพราะสิ่งที่เราวัดจะมีผลกระทบต่อสิ่งที่เราทำ ถ้าเราวัดสิ่งที่ผิดเราจะทำหรือบรรลุเป้าหมายผิด ๆ ไม่ส่งผลให้สังคมดีขึ้น ตัวอย่างที่ชัดเจนคือวิกฤตเศรษฐกิจที่เกิดขึ้นเป็นผลประการหนึ่งจากการที่เรามีมาตรวัดการพัฒนาที่บกพร่องคือ จีดีพี โลกจึงจำเป็นต้องมีการสร้างการ

รูปที่ 10 ศ.ดร.สติกลิตซ์ ขณะกล่าวปาฐกถา ชีวทัศน์ใหม่ขึ้น โดยมีความพยายาม ทั้งในการปรับปรุงจีดีพี และการสร้างตัวชี้วัดใหม่ๆ จากแนวคิดการพัฒนาทางเลือก ซึ่งหนึ่งในขบวนการนั้นคือ คณะทำงานเพื่อการวัดสมรรถนะทางเศรษฐกิจและความก้าวหน้าทางสังคม ที่ประธานาธิบดีซาร์โกซีแห่งฝรั่งเศสตั้งขึ้น และมีดร.สติกลิตซ์เป็นประธาน รวมถึงดัชนีจีเอ็นเอชของภูฐาน และความพยายามที่จะสร้างดัชนีวัดความก้าวหน้าของประเทศไทยเอง

จากนั้นเป็นเวทีอภิปราย โดยมี ดร.วรากรณ์ สามโกเศศ ดร.อัมมาร์ สยามวาลา ดร.ผาสุก พงษ์ไพจิตร และนพ.สุวิทย์ วิบุลย์ผลประเสริฐ ร่วมกันให้ความเห็น ดำเนินรายการโดย ผศ.สุรัตน์ โหราชัยกุล

วิทยากรได้แสดงความคิดเห็นที่สอดคล้องกันว่าจีดีพีเป็นดัชนีชี้

รูปที่ 11 ผู้เข้าร่วมงาน ณ กระทรวงต่างประเทศ

วัดเศรษฐกิจแต่ไม่สามารถวัดความเป็นอยู่ที่ดีได้ สำหรับทางออกของสังคมไทยคือ 1) สร้างตัวชี้วัดใหม่ๆ ที่สะท้อนความเป็นอยู่ที่ดีของประชาชนซึ่งเป็นตัวชี้วัดที่ใช้ได้ง่าย และเข้าถึงได้ง่ายด้วย 2) ต้องมีการศึกษาว่าเมื่อได้ตัวชี้วัดที่ต้องการแล้วสังคมไปถูกทางแล้วหรือไม่ 3) ความต้องการระดับพื้นฐานของประชาชน คือ ความมั่นคงของชีวิต การมีงานทำ การศึกษา สุขภาพ ความเท่าเทียมและสิ่งแวดล้อมต้องได้รับการตอบสนอง

ปาฐกถาพิเศษ “เศรษฐกิจอาหารท้องถิ่น ทางเลือกและทางรอดที่เป็นจริง?” วันที่ 8 กันยายน 2552 ณ ห้องประชุมศิษย์เก่าคณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

รูปที่ 12 เฮเลน่า นอร์เบิร์ก-ฮอดจ์

เริ่มจากภิกษุณีธัมมนันทาได้กล่าวแนะนำปาฐกคือ เฮเลน่า นอร์เบิร์ก – ฮอดจ์ ว่า เฮเลน่าเป็นชาวสวีเดนที่พูดได้ถึง 7 ภาษา เป็นผู้ริเริ่มโครงการลาดัก (Ladakh Project) จนกลายเป็นชุมชนระหว่างประเทศเพื่อนิเวศวิทยาและวัฒนธรรมหรือไอเส็ค (International Society for Ecology and Culture:

ISEC) ซึ่งมีวัตถุประสงค์เพื่อสร้างความตื่นตัวให้ประชาชนได้เห็นถึงภัยคุกคามจากโลกาภิวัตน์ทางเศรษฐกิจ เฮเลน่า สนับสนุนให้คนในท้องถิ่นจัดตั้งโครงการพัฒนาทางนิเวศวิทยาของลาดัก

เฮเลน่า ได้ฉายให้เห็นโฉมหน้าที่แท้จริงของโลกาภิวัตน์ว่าได้ทำลายความเคารพนับถือตัวเองของผู้คน เด็กๆ ในลาดักดินแดนที่เธอได้พบกับคนที่มีความสุขที่สุดในโลกถูกกระแสสมัยใหม่ทำให้เชื่อว่าวิถีชีวิตดั้งเดิมของตนเป็นปมด้อยและล้าหลัง เริ่มคิดว่าผู้คน อาหาร เสื้อผ้า สถาปัตยกรรมและวัฒนธรรมลาดักเป็นสิ่งที่ไม่ถูกต้องจำต้องยึดถือตามอย่างตะวันตก เด็กและวัยรุ่นวิ่งตามกระแสแฟชั่น คนเอเชียนิยมทำให้ตัวเองเหมือนคนตะวันตก ชุมชนในตะวันตกล่มสลาย เกิดปัญหายาเสพติด อาชญากรรม ภาวะซึมเศร้า โลกประสบภาวะโลกร้อน ทรัพยากรน้ำมันขาดแคลนเกิดรูปแบบเศรษฐกิจที่เหลวไหลไร้สาระที่ทุนขนาดใหญ่ทำให้ประเทศต่าง ๆ ทั้งส่งออกและนำเข้าสินค้าที่เหมือน ๆ กันเข้ามาในประเทศตัวเอง สินค้าที่ผลิตขึ้น ณ ที่ห่างไกลเป็นหมื่น ๆ ไมล์ กลับมีราคาสูงกว่าสินค้าที่ผลิตในท้องถิ่น ปัญหาดังกล่าวได้สร้างความตระหนักให้กับกลุ่มคนและก่อให้เกิดกระแสการคืนสู่ชุมชนหรือท้องถิ่น

แม้ธุรกิจขนาดใหญ่จะประกาศว่า การกลับคืนสู่ความเป็นท้องถิ่นไม่ได้ช่วยลดการใช้ น้ำมันของโลก ยกตัวอย่างการส่งกุ้งไปปอกเปลือกที่ประเทศไทยประหยัดน้ำมันกว่าปอกที่อังกฤษ

เพราะในอังกฤษปอกด้วยเครื่องจักรซึ่งต้องใช้น้ำมันปริมาณมหาศาล ฉะนั้นเป็นการดีที่จะส่งกุ้งไปปอกที่เมืองไทย แต่เฮเลนน่าได้ชี้ให้เห็นว่ามันเป็นเรื่องของธุรกิจที่ใหญ่เกินไป และธุรกิจขนาดใหญ่ก็เห็นว่าเป็นความชอบธรรมที่เขาจะขยายธุรกิจให้ใหญ่ขึ้นเพื่อสร้างงานและความมั่นคง แต่วิถีดังกล่าวสร้างมลพิษและทำลายสิ่งแวดล้อม ทำให้การแข่งขันสูงขึ้นและเปลี่ยนความต้องการความรักของมนุษย์ไปสู่ความละโมภ ความหลงผิดและการบริโภค พร้อมได้ชี้แนะว่าการเยียวยาในเชิงสร้างสรรค์ที่จะมีได้ก็คือการสร้างสรรค์ชุมชนที่มีภูมิปัญญา มีความเข้าใจมากขึ้นและมีความรู้อย่างแท้จริงว่าเราจะทำอย่างไรกับปัญหาเพื่อนำไปสู่ทางเลือกที่ดีกว่าได้

เวิลด์คาเฟ่ สนทนาก่อพลังปัญญา “Thailand Breakthrough: ความก้าวหน้าที่แท้จริงของสังคมไทย?” ในวันที่ 1 ธันวาคม 2552 ณ ห้องเอนกประสงค์ มิวเซียมสยาม

เวทีนี้เป็นการสรุปชุดกิจกรรมเพื่อให้เกิดการตั้งคำถามหรือใคร่ครวญอย่างลึกซึ้งว่าความก้าวหน้าของสังคมไทยที่เกิดขึ้นควรมีทิศทางที่เหมาะสมอย่างไร มีทางเลือกอื่นที่ดีกว่านี้หรือไม่

กิจกรรมเริ่มจากเวทีอภิปราย “ความก้าวหน้าที่แท้จริงของสังคมไทยควรเป็นอย่างไร”

วิทยากรประกอบด้วย ศ.ดร.อมรา พงศาพิชญ์ ประธานคณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ รศ.

ดร.ปัทมาวดี ชูชูเกี คณะเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ อ.กิตติรัตน์ ณ ระนอง สถาบันบริหารธุรกิจ ศศินทร์ แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ดำเนินรายการโดย อาจารย์ชัยวัฒน์ ธีระพันธุ์

รูปที่ 13 บรรยากาศในวงสนทนาเวิลด์คาเฟ่

วิทยากรได้สังเคราะห์ให้เห็นว่าในทางเศรษฐศาสตร์ปัจจุบันแนวคิดเรื่องความก้าวหน้าของสังคม ไปพ้นจากเรื่องการเมืองเป้าหมายการเจริญเติบโตของจีดีพี ในเรื่องบทบาทและศักดิ์ศรีของคนที่จะทำอะไรได้ในศักยภาพที่ตนเองอยากจะทำ เพราะมันโยงไปสู่คนในสังคมอยู่อาศัยได้อย่างมีความสุข มุมมองด้านสังคมเสนอว่าสังคมไทยจะมีความก้าวหน้าได้ก็ต่อเมื่อสังคมมีความเป็นธรรม ความเป็นธรรมคือสิ่งที่พอปรากฏแล้วทุกคนเห็นพ้องต้องกันว่า ใช่แล้วเรื่องนี้ถูกต้องหรือไม่ถูก ไม่ต้องมาถกเถียงกัน สังคมจะก้าวหน้า คือ สังคมที่รู้ดี รู้ชั่ว รู้ผิด

หลังจากวิทยากรสิ้นสุดการอภิปราย อ.ชัยวัฒน์ ถิระพันธุ์ เป็นกระบวนการวงสนทนาเวิร์ดคาเฟ่อันเป็นกระบวนการสนทนาที่สร้างทั้งแรงบันดาลใจและกระตุ้นให้เกิดการสนทนาแลกเปลี่ยนอย่างเปิดกว้างและเป็นกันเอง ในคำถาม 3 ประเด็นคือ

1. “เมื่อพิจารณาจากบริบทของโลกและใคร่ครวญจากหัวใจของคุณ ความก้าวหน้าที่แท้จริงของสังคมไทยคืออะไรและทำไมคุณถึงห่วงใยในประเด็นนี้” ผู้เข้าร่วมมีความคิดเห็นค่อนข้างในทิศทางเดียวกันว่าความก้าวหน้าที่แท้จริงของสังคมไทยคือการพัฒนา

ทางด้านจิตใจให้มีความก้าวหน้า รูปที่ 14 กระบวนการดำเนินการวงสนทนาเวิร์ดคาเฟ่ ด้วยการมีคุณธรรมและจริยธรรม รวมทั้งการดำเนินชีวิตอย่างพอเพียง

2. “เราจะทำอย่างไรจึงจะสามารถทำให้เกิดความก้าวหน้าที่แท้จริงของสังคมไทย ภายใน 5 ปี” จากการสนทนาสรุปได้ว่ายังไม่มีรูปแบบที่แน่นอนตายตัว แต่มีพลวัตและมีความเคลื่อนไหวไปสู่สถานะที่ดีกว่า โดยส่วนใหญ่ให้ความสำคัญกับความเป็นมนุษย์ที่แท้จริงซึ่งมีชีวิตจิตใจก้าวหน้าไปสู่การสร้างความสุขที่แท้จริงของสังคมไทยได้

3. “(พูดอย่างไม่ต้องถ่อมตน) ท่านจะมีส่วนร่วมอย่างไรที่จะทำให้เกิดความก้าวหน้าดังที่ใจท่านปรารถนาให้เป็นจริงในสังคมไทย ส่วนใหญ่ผู้เข้าร่วมจะเสนอแนะให้เริ่มจากตนเอง ทำในสิ่งที่ปัจเจกแต่ละคนสามารถทำได้และถ่ายทอดสู่สังคมรอบข้าง “ก้าวหน้าจากข้างในนำสังคมไทยสู่ความมั่นคง”

ท้ายที่สุดกระบวนการได้สรุปว่ากิจกรรมในวันนี้ได้ก่อให้เกิดแรงบันดาลใจและความคิดริเริ่มใหม่ๆ มากมาย แต่อย่าให้มีอยู่แค่ในวันนี้ จะต้องนำความรู้สึกที่ได้รับในวันนี้ไปสานต่อเพื่อให้สังคมไทยก้าวไปสู่ความก้าวหน้าที่แท้จริง

เวทีเสวนา “ผู้คน การพัฒนา โลกาวัดน์ และความสุขแบบภูฐาน” วันที่ 19 ธันวาคม 2552 ณ ห้องกระจุกริมน้ำ คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ท่าพระจันทร์ โดย อ.สดีไล ชันติวรพงศ์ อ.สฤณี อาชวานันทกุล

คุณจิตกร บุษบา ดำเนินรายการ

เวทีเสวนาดังกล่าว เป็นส่วนหนึ่งของงาน “เปิดโลกการอ่าน” ที่จัดขึ้นระหว่างวันที่ 14-20 ธันวาคม ณ คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ท่าพระจันทร์ โดยความร่วมมือของ ชมรมหนังสือสัญญา และศูนย์วิจัยทางมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ท่าพระจันทร์ ซึ่งได้รับความสนใจเข้าร่วมจากผู้อ่านที่ชื่นชอบหนังสือในแนวทางเลือกเช่นนี้พอสมควร

รูปที่ 15 บรรยากาศงานเสวนา

งานเสวนาครั้งนี้เป็นส่วนหนึ่งของการเปิดตัวหนังสือแปล “เรื่องราวในดินแดนแห่งความสุข” จากต้นฉบับ “Within the Realm of Happiness” ของ ดาไซ คินเลย์ ดอร์จิ นักข่าว นักหนังสือพิมพ์ อดีตบรรณาธิการหนังสือพิมพ์คินเซล (Kuensel) ที่ใหญ่ที่สุดของภูฏาน และปัจจุบันดำรงตำแหน่งปลัดกระทรวงสารสนเทศของรัฐบาลภูฏาน ที่เกิดจากการเลือกตั้งในระบอบประชาธิปไตยเป็นครั้งแรก

หนังสือเล่มนี้กล่าวถึง ความเปลี่ยนแปลงของสังคมภูฏานจากสมัยก่อนเปิดประเทศสู่ความทันสมัย เมื่อตอนที่ผู้เขียนยังเด็กอาศัยอยู่แบบดั้งเดิมกับครอบครัว จนถึงสมัยปัจจุบันที่รับเอาเทคโนโลยีสารสนเทศเข้ามา ผู้เขียนได้เล่าเรื่องราวที่ตนเองประสบ หรือได้รับทราบมา เพื่อสร้างภาพความเป็นอยู่ของชนบทภูฏานเมื่อห้าสิบปีก่อน ที่อยู่กันเป็นครอบครัวขยาย ใช้ชีวิตกลมกลืนกับธรรมชาติ ไม่รีบเร่ง มีความสัมพันธ์กันด้วยความกรุณา และตั้งใจมั่นอยู่บนพื้นฐานพุทธศาสนา จนเมื่อภูฏานเปิดประเทศ ความเปลี่ยนแปลงเริ่มย่างกรายเข้ามา โดยเฉพาะในเมืองใหญ่ เกิดชนชั้นกลาง เด็กรุ่นใหม่จำนวนมากได้รับการศึกษาแบบตะวันตก ทำให้หลุดลอยออกจากรากฐานวัฒนธรรมดั้งเดิม สังเกตได้จากเรื่องเล่าในหนังสือถึงความไม่เข้าใจถึงความเป็นอยู่ของชนบทภูฏานของข้าราชการรุ่นใหม่ ซึ่งทำให้รู้สึกว่าการทำงานยากลำบาก รวมทั้งพูดถึงปัญหาวัยรุ่นในเมืองใหญ่ที่เริ่มใช้ชีวิตตามแบบตะวันตก ฟุ้งเฟ้อ และละเลยศีลธรรมอันดี แต่ปัญหาทั้งหมดกำลังได้รับการเยียวยา จากการที่รัฐบาลภูฏานได้น้อมรับเอา ความสุขมวลรวมประชาชาติ เป็นเป้าหมายในการพัฒนาประเทศ โดยได้บัญญัติไว้ในรัฐธรรมนูญ และแต่งตั้งคณะกรรมการความสุขมวลรวมประชาชาติ เพื่อเป็นสถาบันหลักในการขับเคลื่อนแนวคิดนี้สู่การปฏิบัติจริง

ในเวทีนี้ อ.สดีโส ผู้แปลได้บรรยายถึงความประทับใจในหนังสือว่า สามารถบรรยายถึงวิถีชีวิตชนบทของภูฐานได้อย่างชัดเจน และสนุกสนาน ทำให้นึกสะท้อนไปถึงชีวิตในวัยเด็กของชนบทในประเทศไทยเมื่อหลายสิบปีก่อน ที่มีความคล้ายคลึงกัน และทำให้เปรียบเทียบได้ถึงแนวทางการพัฒนาที่ประเทศไทยดำเนินมา ที่ทำให้สังคมชนบทอ่อนแอ และวัฒนธรรมดั้งเดิมเสื่อมถอย แต่ อ.สดีโสเชื่อว่า ด้วยความเข้มแข็งของรากฐานวัฒนธรรมพุทธศาสนาที่ยังลึกในจิตใจของคนภูฐานจะช่วยให้ผลกระทบของการพัฒนาไม่รุนแรง และเกิดขึ้นรวดเร็วเหมือนในประเทศไทย และจะยังคงสามารถรักษาลักษณะของตนเองไว้ได้

ส่วนคุณสฤณี ผู้ซึ่งเคยไปเยือนประเทศภูฐาน 2 ครั้ง และเขียนหนังสือถึงสังคมภูฐานในยุคปัจจุบันได้มาร่วมพูดคุยถึงความประทับใจในฐานะนักท่องเที่ยวเกี่ยวกับสภาพภูมิอากาศ ภูมิประเทศ ผู้คน และวัฒนธรรมของภูฐาน ที่ยังคงความจริงใจ ความซื่อ และไม่วิตกกังวลจนเกินไป เอาไว้รวมทั้งชื่นชมการจัดการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนของภูฐานที่ไม่เน้นปริมาณนักท่องเที่ยว แต่ยึดกลุ่มนักท่องเที่ยวที่มีคุณภาพ แม้ว่าจะทำให้นักท่องเที่ยวมีค่าใช้จ่ายสูง และไม่สามารถออกแบบโปรแกรมการท่องเที่ยวได้ด้วยตนเอง เพราะต้องใช้บริการของบริษัทนำเที่ยวและผู้นำเที่ยวที่ได้รับอนุญาตจากรัฐบาลเท่านั้น แต่นั่นก็ทำให้ภูฐานยังคงรักษาความน่าสนใจในฐานะแหล่งท่องเที่ยวที่มีความยั่งยืนสูง รวมทั้งเชื่อว่าแนวทางการพัฒนาที่เน้นความสุขจะช่วยให้ภูฐานสามารถผ่านวิกฤตต่างๆ ที่เกิดขึ้นไปได้

เวทีเสวนา ภูฐาน: ดินแดนแห่งความสุขในสังคมโลกยุคใหม่ วันที่ 30 มกราคม 2553 ณ อาคารมหาจุฬาลงกรณ์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย โดยมี ดาโชคินเลย์ ดอร์จิ ปลัดกระทรวงการสื่อสารและคมนาคม เป็ก ดอร์จิ ผู้อำนวยการศูนย์ภูฐานเพื่อประชาธิปไตย ดร. อภิชาติ พันธเสน ผู้อำนวยการสถาบันการจัดการเพื่อชนบทและสังคม ฮันส์ แวน วิลเลียมส์วาร์ด ผู้อำนวยการโครงการ School for Wellbeing เป็นวิทยากร มีการสัมภาษณ์โดย ณัฐฐา โกมลวาทิน ออกอากาศในรายการของทีวีสไทย และ ดำเนินรายการโดย อ.ไพโรจน์ กิตติเสรีชัย คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ พร้อมการแสดงประกอบลำนำโดย อ.รัชมี เฝ่าเหลียงทอง และการแสดงเพลงพื้นบ้านโดย จิกมี ดรุณปา ศิลปินพื้นบ้านภูฐาน

กิจกรรมนี้เป็นการเสริมสร้างความตระหนักรู้เรื่องความสุขมวลรวมประชาชาติในสังคมไทยให้มากขึ้น รวมทั้งแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างกัน พร้อมกันนั้นเป็นการเปิดตัวหนังสือภาคภาษาไทยเรื่อง “เรื่องราวในดินแดนแห่งความสุข” ของ ดาโชคินเลย์ ดอร์จิ ด้วย

รูปที่ 16 คินเลย์ ดอร์จิ

ช่วงสัมภาษณ์ คินเลย์ได้เปิดโลกให้เราได้สัมผัสกับสังคมปฐมกาลของผู้คน วิถีชีวิต วัฒนธรรมท่ามกลางภูมิประเทศอันบริสุทธิ์ แต่เมื่อฐานต้องเข้าร่วมในชุมชนโลกยุคใหม่ เผชิญหน้ากับการเปลี่ยนแปลงอย่างเร่งเร็วของกระแสโลกาภิวัตน์ มีคำถามว่า ดินแดนแห่งนี้จะ ยังคงรักษาสังคมเปี่ยมจิตวิญญาณไว้ได้อย่างไร

รูปที่ 17 วิทยากรในช่วงอภิปราย

ญาณปัญญาของชาวภูฐาน ในเรื่องการอิงอาศัยของสรรพชีวิตอาจเป็นมูลฐานให้แก่การแก้ปัญหาเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงของอากาศและคุณภาพของระบบนิเวศ ที่ไม่ได้เน้นเรื่องผลิตภัณฑ์มวลรวมภายในประเทศ (จีดีพี)

จากประสบการณ์ส่วนตัวของวิทยากรชาวภูฐาน ตั้งแต่วัยเด็ก เคลื่อนมาจนถึงวันที่ภูฐาน กำลังเกิดการเปลี่ยนแปลงหลายอย่างภายในประเทศ การเดินอยู่ระหว่างการพัฒนาด้านจิตใจ และวัตถุซึ่งกำลังเกิดขึ้น ดังเช่น ภูฐานมีประเด็นที่มั่งคั่งเกี่ยวกับการเล่าเรื่อง ซึ่งมีทั้งนิทานพื้นบ้านและตำนาน ส่วนใหญ่นำมาจากคัมภีร์พระพุทธศาสนาแต่ครั้งโบราณกาล ในบรรดาเรื่องราวที่นิยมเล่าสู่กันฟังข้างกองไฟ คือปาฏิหาริย์อันลึกลับของทานลามะ ดรุกปะ เคนเลย์

เมื่อภูฐานมีอินเทอร์เน็ตและโทรทัศน์เมื่อ พ.ศ.2542 ก่อนหน้านั้นพอลถามเด็กภูฐานว่า ใครคือฮีโร่ของพวกเขา จะได้รับคำตอบว่า ‘พระราชาธิบดี’ หลังการมาของอินเทอร์เน็ต ฮีโร่ของเด็กและชาวภูฐานเป็นดาราฮอลลีวูด นักฟุตบอล นักร้อง นักดนตรี จากโลกตะวันตก

ภูฐานมีการเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้น เหมือนกับหลายประเทศในโลกนี้และความท้าทายก็คือ การเปลี่ยนแปลงนั้นต้องปราศจากการสูญเสียสิ่งดีงาม ที่มีอยู่ก่อน ภูฐานมีจุดแข็งในเรื่องความเกี่ยวโยงสัมพันธ์อยู่กับสิ่งดีงาม ส่วนจุดอ่อนคือบางทีเดียวสต่อการเปลี่ยนแปลงที่รวดเร็วของโลก ณ ตอนนี้

รูปที่ 18 จิกมี ดรุกปา

ช่วงเวลาที่อภิปราย วิทยากรได้นำเสนอว่าภูฐานเป็นดินแดนที่งดงามไปด้วยวัฒนธรรมและธรรมชาติ นโยบายหลักของประเทศเรื่อง ความสุขมวลรวมประชาชาติ ซึ่งเน้นที่การพิทักษ์สิ่งแวดล้อม รวมไปถึงซึ่งการพัฒนาอย่างยั่งยืน ความเชื่อซึ่งประกอบ ด้วย

ที่ฐานขึ้นชื่อว่าเป็นประเทศที่มีความสุขมวลรวม สำหรับคนที่มองอยู่ข้างนอก มันสำคัญสำหรับพวกเขาที่อยากเห็นความเป็นฐานจริงๆ และสำหรับชาวฐานเอง ต้องไม่เพิกเฉยละเลยกับปัญหาสังคมที่เผชิญหน้าอยู่

การรักษาความสุขมวลรวมประชาชาติในฐานซึ่งหลายคนเป็นห่วงว่าอาจถูกทำลายลงไปพร้อมๆ กับการพัฒนาที่เกิดขึ้นในฐานอยู่ในขณะนี้ ตราบใดที่ชาวฐานทำให้ความสุขมวลรวมประชาชาติมีลมหายใจอยู่ นั่นคือความยั่งยืนจะยังมีอยู่ในฐาน ความสุขมวลรวมประชาชาติจะนำพาให้ฐานเคลื่อนจากอดีตไปอนาคตผ่านปัจจุบันที่ยังคงไว้ซึ่งคุณงามความดีแบบเดิมที่เคยมีมา

สิ่งหนึ่งที่แสดงให้เห็นในงานวันนี้ก็คือ การแสดงดนตรีพื้นบ้าน โดยศิลปินแห่งชาติของฐาน จิมมี่ ดรุณปา ซึ่งบรรเลงเครื่องดนตรีดั้งเดิม ทั้งเครื่องเป่า เครื่องสาย ได้อย่างไพเราะซาบซึ้ง พร้อมทั้งเล่าถึงศิลปวัฒนธรรมที่เก่าแก่ และหลากหลาย ของชนเผ่าต่างๆ ในฐาน รวมถึงเชิญให้ผู้เข้าร่วมงานทดลองเดินรำเพลงพื้นเมืองฐานด้วย นี่แสดงถึงความเข้มแข็งของอัตลักษณ์ของชาวฐาน

ดังที่ ดาโชกินเลย์ ดอร์จี กล่าวไว้ในคำนำของหนังสือเล่มนี้ว่า

ฐานจะไม่มีวันเป็นมหาอำนาจทางการทหาร หรือเป็นพลังทางเศรษฐกิจ พลังของฐานอยู่ที่หลักศีลธรรมซึ่งทำให้ราชอาณาจักรเล็กๆ แห่งนี้เป็นตัวแทนของอุดมคติใหญ่หลวง นั่นคือความสุขมวลรวมประชาชาติ การกล้าที่จะเป็นสิ่งที่แตกต่างและนำเสนอเป้าหมายอันสูงสุดเพื่อความก้าวหน้าของมนุษยชาติให้โลกได้ประจักษ์ ฐานจึงต้องทำให้สิ่งนี้เป็นจริงที่บ้าน ดังที่สมเด็จพระราชาธิบดีจิกมี เกซาร์ นัมเกล วังชุก ได้ทรงมีพระราชดำรัสแก่ประชาชนในวันที่เสด็จเถลิงราชสมบัติเมื่อปี 2549 ว่าความล้มเหลวไม่ใช่ทางเลือก

2.2 สรุปเนื้อหาบทความวิชาการประกอบเวที

2.2.1 สรุปเนื้อหาบทความวิชาการฯ ภาษาไทย

สรุปเนื้อหาบทความ

ชื่อบทความ ความสุขและชุมชน ความพยายามเล็กๆ ที่พุทธมณฑล

ผู้เขียน สุทธิลักษณ์ สมิตะสิริ และ ประภา คงปัญญา

“การศึกษาเริ่มต้นเมื่อคนกินเป็นอยู่เป็น”

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต)

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ ๑) เสนอแนวคิดของโครงการศึกษาเพื่อพัฒนาสุขภาวะและชุมชนฯ ๒) เสนอภาพชุมชนเพื่อสะท้อนสถานการณ์ และ ๓) เสนอแนะแนวทางขับเคลื่อนสุขภาวะในพื้นที่ และระดับประเทศ โครงการนี้เกิดขึ้นจากการประชุมการถอดบทเรียนจากการพัฒนาด้านโภชนาการของประเทศไทย พบว่า แนวทางที่ควรเป็นคือ การพัฒนาประเทศที่มีความสุขเป็นพื้นฐาน จึงเกิดความสนใจ และตั้งใจที่จะนำแนวคิดนี้มาปฏิบัติอย่างต่อเนื่อง ด้วยเห็นว่า ความคิดที่ดีหลายเรื่องไม่ถูกนำมาสานต่อด้วยการปฏิบัติ และการขับเคลื่อนยังขาดยุทธศาสตร์ร่วมที่ชัดเจนและมีประสิทธิภาพ โดยนำมาทดลองศึกษาเป็นแห่งแรกที่ชุมชนพุทธมณฑล เนื่องจากมีพื้นฐานเป็นจุดแข็งทั้งทางด้านจิตวิญญาณคือ พุทธมณฑล ซึ่งเป็นหนึ่งในสถาบันหลักทางพุทธศาสนาและมหาวิทยาลัยมหิดลซึ่งเป็นมหาวิทยาลัยชั้นนำของประเทศตั้งอยู่ โครงการที่ทำในเบื้องต้น การศึกษาระดับชุมชนอย่างมีส่วนร่วม รวมทั้งกำลังอยู่ในกระบวนการกลายเป็นเมืองที่ถูกกำหนดโดยนโยบายจากภายนอกพื้นที่ โครงการวิจัยนี้ตั้งอยู่บนสมมติฐานที่ว่า “ชุมชนที่มีสุขภาวะจะเอื้อให้เกิดการพัฒนาระดับความสุขของปัจเจกบุคคลที่สูงขึ้น และระดับความสุขของปัจเจกบุคคลที่สูงขึ้นจะนำไปสู่การผลักดันการพัฒนาที่เหมาะสมสำหรับมนุษย์ในชุมชนนั้น” ได้ศึกษาข้อมูลพื้นฐาน และปัจจัยเกื้อหนุนให้เกิดชุมชนที่มีสุขภาวะ พบว่าการกลายเป็นเมืองที่กำลังคืบคลานเข้าสู่ชุมชนในอำเภอพุทธมณฑล แม้ว่าชาวพุทธมณฑลจะมีงานทำ มีรายได้ และมีความสะดวกสบายมากขึ้น ขณะเดียวกันมีผลกระทบต่อความแออัด และความเป็นอยู่ของชุมชนในทางลบ มีปัญหาที่เห็นได้ชัดคือ สิ่งแวดล้อมเสื่อมโทรม และชุมชนไม่ปลอดภัย นอกจากนั้นชาวบ้านยังมีความอึดอัดต่อวิถีชีวิตในอดีตที่เอื้ออาทรต่อกัน การสำรวจนี้ยังได้สร้างตัวชี้วัดความสุขขึ้น และพบว่า คนในชุมชนพุทธมณฑลให้คะแนนความสุขของตนเองในระหว่าง ๖.๙๑ ถึง ๘.๘๙ จาก ๑๐ ด้วย

ความเชื่อว่าการพัฒนาที่ดีควรเริ่มต้นจากชุมชน ผู้เขียนเสนอแนะปัจจัยที่จะสร้างเสริมความเป็นชุมชนแห่งสุขภาวะ โดยเน้นที่ระดับบุคคล คือการพัฒนาจิตใจของตนเอง ด้วยพื้นฐานพุทธศาสนา และจิตวิทยาเชิงบวก ฝึกฝนจิตใจให้ไปถึงความสุขอย่างละเอียดอ่อน บนฐานของปัญญาที่รู้เท่าทันและมีจิตเป็นอิสระ โดยเชื่อว่าการพัฒนาด้านจิตตปัญญาของบุคคลจะสร้างสุขภาวะให้กับชุมชน และสังคมในระดับใหญ่ขึ้นได้ ผู้เขียนให้คำแนะนำการพัฒนาสุขภาวะในระดับพื้นที่ และประเทศ ดังนี้ ระดับพื้นที่ควรเน้นเรื่อง การทำสิ่งสร้างสรรค์/การมีจิตเป็นกุศล/ความเป็นเจ้าของชุมชน/การรักษาสิ่งแวดล้อม/การส่งเสริมสุขภาพ/การพัฒนาคุณภาพชีวิตเด็กและเยาวชน ส่วนในระดับประเทศเสนอเรื่อง การมีภาวะผู้นำ/ขับเคลื่อนด้วยการปฏิบัติจริง/สร้างตัวชี้วัดจากการมีส่วนร่วมของทุกฝ่าย/ส่งเสริมการสื่อสารเชิงกลยุทธ์ที่ชัดเจน

สรุปเนื้อหาบทความ

ชื่อบทความ ก้าวไปให้พ้นแนวคิดกระแสหลัก: ความเป็นอยู่ที่ดี แนวคิด และการชี้วัด

ผู้เขียน สมบูรณ์ ศิริประชัย

“ขอส่งท้ายว่า ไม่มีดัชนีใดในโลกที่สามารถจับต้องความสุขได้ดีที่สุด”

บทความนี้ เป็นการเรียบเรียงจากการบรรยายของ รศ.ดร.สมบูรณ์ ศิริประชัย

นักเศรษฐศาสตร์ส่วนใหญ่คิดว่า ผลผลิตมวลรวมประชาชาติ (Gross Domestic Product, GDP) มีความสำคัญต่อเศรษฐกิจมาก แต่ไม่สำคัญสำหรับความสุข ในเรื่องของความสุข เศรษฐศาสตร์จะมอง ความเป็นอยู่ที่ดีในแง่อัตวิสัย บทความจะนำเสนอถึงความก้าวหน้าของแนวคิดนี้ และการวัดเรื่องดังกล่าว นักเศรษฐศาสตร์เองมองว่า GDP มีจุดอ่อน และมีความพยายามศึกษาเรื่อง ความเป็นอยู่ที่ดี และตัวชี้วัดใหม่ๆ ซึ่งสหประชาชาติ โดยเฉพาะ สำนักงานโครงการพัฒนาแห่งสหประชาชาติ (United Nations Development Program, UNDP) เป็นองค์กรที่มีบทบาทสูงในการพัฒนาตัวชี้วัดดังกล่าว

ความเป็นอยู่ที่ดีมีพัฒนาการมาประมาณ 50 ปี โดยเริ่มต้นจากสำนักอรรถประโยชน์นิยม (Utilitarianism) ที่อธิบายว่าความเป็นอยู่ที่ดีนำไปสู่ความพึงพอใจได้อย่างไร นำไปสู่แนวคิดเรื่อง การศึกษา และสุขภาพที่เสมอภาคสำหรับทุกคน และมีการเปลี่ยนแปลงครั้งใหญ่ สู่เป้าหมายการพัฒนาแห่งสหัสวรรษ (Millennium Development Goals) ที่พยายามขจัดความยากจนที่สุดภายใน ค.ศ.2015 ซึ่งได้รับอิทธิพลจากงานของ อมาตยา เซน (Amartya Sen) นักเศรษฐศาสตร์รางวัลโนเบล ผู้สร้างแนวคิด การเพิ่มขีดความสามารถของมนุษย์ (Human Capability Approach) อันหมายถึง การทำให้บุคคลสามารถบรรลุผลสำเร็จในสิ่งที่ต้องการ และบุคคลมีอิสรภาพในการเลือกไปสู่ความสำเร็จนั้นด้วยตนเอง ส่วนประกอบที่สำคัญคือ เสรีภาพ ที่หมายถึง เสรีภาพในการที่จะไม่อดอยาก ไม่เป็นโรคร้ายแรง ไม่ใช่เพียงแค่ด้านการเมือง ความเป็นอยู่ที่ดี ในแง่นี้จึงประเมินได้จากความสามารถที่จะบรรลุถึงความสำเร็จในหน้าที่อันมีคุณค่า

นอกจากนี้ ยังมีนักเศรษฐศาสตร์อีกมากที่ได้กล่าวถึง ความหมายของความเป็นอยู่ที่ดี ที่สำคัญเช่น Travers และ Richardson (1997) อธิบายว่าความเป็นอยู่ที่ดีเป็นการสภาพของ สถานการณ์ชีวิตของปัจเจกบุคคล ส่วน Easterlin ได้ศึกษาว่า รายได้ไม่ใช่ปัจจัยสำคัญในการกำหนดความสุข ส่วน McGillivray กล่าวว่า ความเป็นอยู่ที่ดี คุณภาพชีวิต การพัฒนา และการเติมเต็มความต้องการพื้นฐานของมนุษย์เป็นเรื่องเดียวกัน

นักเศรษฐศาสตร์ส่วนใหญ่ให้คำอธิบายเรื่องความสุข โดยใช้หลักอรรถประโยชน์นิยม เมื่อเราบริโภคสินค้าและบริการจะมีความสุขเพิ่มขึ้น แต่จะเป็นไปตามกฎของการลดน้อยถอยลง (Law of Diminishing Marginal Utility) ดังนั้นเมื่อบริโภคมากขึ้นถึงจุดหนึ่งแล้วยังบริโภคต่อไปจะเกิดอรรถประโยชน์น้อยลง จึงเป็นไปได้ที่เราจะบริโภคอย่างต่อเนื่องไปแล้วมีความสุข ต้องค้นหาระดับที่พอดี ซึ่งเป็นปัญหาใหญ่ของเศรษฐศาสตร์

เศรษฐศาสตร์ใช้การวัดความจำเป็นพื้นฐานของมนุษย์เพื่อประเมินคุณภาพชีวิตมาเป็นระยะเวลากว่า 20 ปีแล้ว โดยในประเทศไทยก็ใช้แนวคิดในภายใต้ชื่อ ข้อมูลความจำเป็นพื้นฐาน (จปฐ.) แต่ความหมายเรื่องความจำเป็นพื้นฐานนั้น กว้างกว่าเรื่องของถาวรวัตถุ จึงมีความพยายามวัดความเป็นอยู่ที่ดีด้วยวิธีการอื่นๆ ที่สำคัญคือ การวัดด้วยรายได้ประชาชาติต่อประชากร (National Income per Capita) ซึ่งเป็นผลให้ยุทธศาสตร์การพัฒนาเป็นไปเพื่อเพิ่มรายได้ต่อหัวให้มากที่สุด ซึ่งก็คือ การเพิ่มอัตราการเติบโตของ GDP ให้มากที่สุดนั่นเอง แต่ข้อบกพร่องของ GDP มีมาก เช่น ไม่สะท้อนถึงการกระจายรายได้ และไม่รวมมูลค่าที่ไม่ได้อยู่ในระบบตลาด นอกจากนั้น อมาตยา เช่น ยังกล่าวว่า GDP รวมเอามูลค่าของสินค้าเลขๆ ไว้ด้วย เช่น เหล้า และบุหรี่ จึงมีความพยายามที่จะพัฒนา และแก้ไขข้อบกพร่องของ GDP เช่น ใช้ Lorenz Curve การใช้สภาวะเสมอภาคของอำนาจซื้อ (Purchasing Power Parity) และการรวมเอาผลกระทบภายนอกเข้าไว้ด้วย รวมทั้งมีการนำเอาเรื่อง ความยั่งยืน ความเท่าเทียมทางเพศ และการกระจายรายได้ที่เป็นธรรม เข้ามาเพื่อการปรับปรุง GDP ให้สามารถสะท้อนถึงความเป็นอยู่ที่ดีได้

ต่อมา มีความพยายามศึกษาในมิติที่ลึกซึ้งขึ้น เช่น เรื่องความรู้ มิตรภาพ และการมีส่วนร่วม โดยมิติเรื่องความมั่นคงได้รับความสนใจมากที่สุด โดยเฉพาะความมั่นคงที่เกิดขึ้นในสังคมที่มีสวัสดิการ ทั้งหมดนี้ ได้รับอิทธิพลจากแนวคิดของเซนสูงมาก คือ เรื่องการมีภารกิจซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของแต่ละคนที่จะต้องทำออกมาให้ชัดเจนไม่ว่าจะอยู่ในหน้าที่ใดก็ตาม และแนวคิดของเซนก็ได้ถูกนำมาประยุกต์ใช้กับดัชนีการพัฒนามนุษย์ (Human Development Index, HDI) ของสหประชาชาติ โดยเป็นการนำตัวชี้วัดสามตัวคือ อายุขัยเฉลี่ย จำนวนทารกที่เสียชีวิตก่อนอายุ 5 ปี และการศึกษา หรือการอ่านออกเขียนได้ มาร่วมกันเพื่อแสดงถึงการพัฒนาตามแนวทางของ UN ส่วนนักเศรษฐศาสตร์เองได้คิดต่อไปว่า การพัฒนามนุษย์ควรประกอบด้วย 4 มิติ คือ ความเสมอภาค (Equity) ความยั่งยืน (Sustainability) ผลิตภาพ (Productivity) และการสร้างศักยภาพ (Empowerment) ซึ่งอยู่ในกระแสของการพัฒนาด้านชีวิตการพัฒนาใหม่ๆ

สุดท้าย เรื่องที่สำคัญสำหรับความเป็นอยู่ที่ดีดังที่ได้กล่าวถึงบ้างแล้ว คือ เรื่องรัฐสวัสดิการ ซึ่งอาจารย์มีประสบการณ์ตรงจากการใช้ชีวิตที่สวีเดน ความหมายของรัฐสวัสดิการไม่ใช่ว่า มีสิ่งของทุกอย่างดีพร้อมหมด และไม่ใช่เพียงการให้บริการฟรีโดยรัฐ แต่หมายรวมถึงสวัสดิภาพโดยรวมของสังคม เช่น การศึกษาที่เท่าเทียม ไม่แบ่งแยกว่าใครมีเงินมากหรือ

น้อย การรักษาพยาบาลฟรีที่ดูแลสตรีมีครรภ์ตั้งแต่เริ่มต้นจนถึงการเลี้ยงดูทารก และอื่นๆ ที่ช่วยให้
คนสามารถดำเนินชีวิตได้อย่างอิสระ และลดความเหลื่อมล้ำในสังคม

และขอส่งท้ายว่า ไม่มีดัชนีใดในโลกที่สามารถจับต้องความสุขได้ดีที่สุด

สรุปเนื้อหาบทความ

ชื่อบทความ เทคโนโลยีสารสนเทศกับความสุข: บทบาทของจริยธรรมกับระบบคุณค่าในการพัฒนา

ผู้เขียน ไสรัจจ์ หงศ์ลดารมภ์

“ก่อนดำเนินการพัฒนา ต้องคำนึงถึงการเปลี่ยนฐานความคิดจากเดิมว่าเทคโนโลยีเป็นอุปสรรคต่อการพัฒนาจิตใจ มาเป็นเทคโนโลยีสนับสนุนการพัฒนาจิตใจได้”

สังคมไทยเปลี่ยนแปลงไปอย่างมากและรวดเร็วจากการรับเอาเทคโนโลยีสารสนเทศเข้ามา แลดูเหมือนว่าปัจจุบันสังคมไทยกลมกลืนไปกับโลกของอินเทอร์เน็ตแล้วอย่างสนิท พบได้จากการติดต่อสื่อสารด้วยอีเมล การเผยแพร่ข้อมูลผ่านเว็บไซต์ รวมไปถึงการสร้างสังคมเสมือน ตั้งแต่ชุมชนทางอินเทอร์เน็ต เช่น Pantip.com จนถึง Hi5 และ facebook และการรณรงค์ทางการเมือง เนื่องจากอิทธิพลต่อสังคมที่สูงมากเช่นนี้ จึงจำเป็นต้องคำนึงบทบาทที่ดีที่สุดของเทคโนโลยีต่อการพัฒนา และผลกระทบทางจริยธรรมต่อปัจเจก และสังคม เพราะการพัฒนาทางเศรษฐกิจจำเป็นต้องมาจากจริยธรรมทางสังคมที่เข้มแข็ง นั่นคือ ต้นทุนทางสังคมวัฒนธรรม สังคมที่มีต้นทุนนี้มากกว่าจะสามารถสร้างกลไกในการสร้างความยั่งยืนได้มาก

ประเด็นเรื่องจริยธรรมกับการพัฒนานี้ เกี่ยวพันอย่างมากกับแนวคิดที่ถือว่าความสุขเป็นเป้าหมายของการพัฒนา (ความสุขมวลรวมประชาชาติ Gross National Happiness, GNH) แทนที่เป้าหมายผลรวมทางเศรษฐกิจ ซึ่งก่อปัญหาต่างๆ เช่น มลพิษ และความเห็นแก่ตัวของผู้คน ดังนั้นสิ่งที่บทความนี้สนใจคือ บทบาทของเทคโนโลยีสารสนเทศในการพัฒนาอย่างยั่งยืนภายใต้มิติทางจริยธรรม ซึ่งจำเป็นต้องมีความเข้าใจอย่างถ่องแท้เกี่ยวกับธรรมชาติของความสุข และความสัมพันธ์อย่างแยกไม่ออกของจริยธรรม กับความสุข ที่เกิดได้จากการเปลี่ยนแปลงวิธีคิดให้ไม่แบ่งแยกตัวตนกับสิ่งแวดล้อม (หรือ อัตวิสัยกับภาววิสัย)

แนวคิดทั่วไปในการพัฒนาด้วยเทคโนโลยีสารสนเทศเน้นไปที่การเข้าถึงเทคโนโลยี ซึ่งอยู่บนฐานคิดว่า เทคโนโลยีเป็นสิ่งที่ดีในตัวเอง ตัวอย่างเช่น นโยบายมอบคอมพิวเตอร์หนึ่งเครื่องให้ทุกโรงเรียน เมื่อประมาณ พ.ศ.2539 เพื่อให้นักเรียนทั่วประเทศมีโอกาสได้ใช้เทคโนโลยีนี้ ผลคือโรงเรียนหลายแห่งไม่สามารถใช้ประโยชน์ได้ เพราะไม่มีไฟฟ้า หรือครูที่มีความรู้เพียงพอ หมายความว่าเทคโนโลยีไม่สามารถดำรงอยู่โดดเดี่ยวจากบริบทได้ ในความพยายามของภาครัฐอีกหลายครั้ง เช่น โครงการคอมพิวเตอร์ราคาถูกลง ก็ไม่สามารถยังผลที่ต้องการจะลด “ช่องว่างดิจิทัล” (Digital Divide) ได้อย่างมีประสิทธิภาพ เพราะไม่ใช่เพียงการครอบครองคอมพิวเตอร์

เท่านั้นที่เป็นปัญหา และเทคโนโลยีอย่างเดียวไม่สามารถแก้ปัญหาของการพัฒนาได้ เพราะเทคโนโลยีมีความเชื่อมโยงกับบริบท และสังคมจะรับเทคโนโลยีเข้ามาเมื่อมองเห็นว่ามี “ที่ทาง” ภายในวิถีของสังคมหรือชุมชน พร้อมทั้งให้ “ความหมาย” แก่เทคโนโลยีนั้น กระบวนการรับและปรับเปลี่ยนนี้เกิดขึ้นอย่างช้าๆ เพราะสังคมจะเลือกรักษาความเป็นตัวตนไว้ก่อน เช่น ประวัติศาสตร์การรับเอาเทคโนโลยีการแพทย์ตะวันตกในสังคมไทย ซึ่งมีแพทย์แผนไทยอยู่ก่อน นี่คือตัวอย่างความสัมพันธ์ระหว่างเทคโนโลยีกับระบบคุณค่า ในปัจจุบัน วัฒนธรรมไทยก็ปรากฏผ่านเทคโนโลยีสารสนเทศ สร้างสังคมออนไลน์ของไทยที่แตกต่างจากของประเทศอื่นๆ อันเป็นหลักฐานว่าวัฒนธรรมกับเทคโนโลยีมีความสัมพันธ์กันอย่างแนบแน่น

เมื่อเทคโนโลยีมีความสัมพันธ์กับบริบททางสังคมวัฒนธรรม และระบบคุณค่า นโยบายที่เกี่ยวข้องจึงต้องคำนึงถึงมิติทางคุณค่าและจริยธรรมด้วย สิ่งหนึ่งก็คือ การออกแบบเทคโนโลยีที่คำนึงถึงบริบทสังคมที่จะนำไปใช้ ไม่ใช่ออกแบบไปก่อนแล้วพยายามปรับเปลี่ยนบริบทให้เข้ากับเทคโนโลยี เพราะนั่นจะก่อปัญหามากมายตามมา ดังนั้นจึงต้องพัฒนาเทคโนโลยีบนพื้นฐานการมีส่วนร่วมอย่างกว้างขวาง โครงการหนึ่งที่เป็นรูปธรรมก็คือ บรอดแบนด์ที่มีความหมาย (Meaningful Broadband) ซึ่งพยายามพัฒนานโยบายเกี่ยวกับอินเทอร์เน็ตความเร็วสูงที่รวมมิติคุณค่าและจริยธรรมเข้าไว้ตั้งแต่ต้น เช่น การพัฒนาระบบการศึกษาร่วมกับเทคโนโลยีการสื่อสารที่มีรูปแบบที่เหมาะสมกับเป้าหมายของการศึกษา เพื่อให้ผู้เรียนเกิดความเข้าใจในระบบคุณค่าขึ้นได้เอง ไม่ได้เกิดจากการกำหนดขึ้นโดยนโยบายเท่านั้น

โครงการ Meaningful Broadband ให้ความสำคัญกับเทคโนโลยีที่ 1) ใช้งานง่าย (Usable), 2) มีราคาพอเหมาะ (Affordable), 3) ให้ “อำนาจ” แก่ผู้ใช้ (Empowering) ซึ่งประการหลังหมายความว่า ผู้ใช้เป็นผู้กำหนดว่าจะใช้เทคโนโลยีอย่างไร และต้องคิดต่อไปว่าการให้อำนาจนี้มีความหมายว่าอย่างไรในเชิงนโยบายภาครัฐ ซึ่งจะจริงได้ต้องเริ่มจากขั้นตอนการออกแบบและต้องมุ่งเน้นที่การยกระดับจิตใจของผู้ใช้ เพราะเทคโนโลยีสารสนเทศเป็นเครื่องมืออันทรงพลังในการเปลี่ยนแปลงไปสู่สถานะที่ดีขึ้น

ประเด็นต่อมาคือ ความสุข ซึ่งเป็นเป้าหมายหนึ่งในกระแสการพัฒนาทางเลือกนอกจากการเติบโตทางเศรษฐกิจ แต่เป้าหมายความสุขนี้ ก่อปัญหาเรื่องความเข้าใจหลายประการ ตั้งแต่ที่ว่าเราจะวัดความสุขได้อย่างไร ถ้าคิดจากฐานคิดว่าความสุขมวลรวมเป็นประเภเดียวกับผลผลิตมวลรวม และสามารถวัดได้อย่างเป็นรูปธรรม ในการชี้วัดจึงเป็นการประเมินสถานการณ์ที่เอื้อต่อความสุขอย่างเป็นรูปธรรม ซึ่งสามารถนำมารวมอยู่ในดัชนีผลผลิตมวลรวมได้ แต่ความสุขเป็นมโนทัศน์คนละประเภทกับผลผลิต นั่นคือความสุขเป็นเรื่องความรู้สึกภายในของปัจเจกบุคคล เนื่องจากไม่มีความสัมพันธ์ที่เกิดโดยจำเป็นระหว่างปัจจัยภายนอกกับความรู้สึกภายใน เมื่อเป็นเช่นนั้นการรณรงค์เรื่องความสุขมวลรวมประชาชาติจึงไม่น่าเป็นการเปลี่ยนแปลงมาตรวัด แต่ควร

เป็นเรื่องว่า ความสุขตามความหมายที่แท้จริงมีบทบาทอย่างไรในการพัฒนา ความหมายของความสุขนี้มากกว่า “ความพึงพอใจ” ซึ่งเป็นเรื่องของอัตวิสัยล้วนๆ เพราะจะทำให้การดำเนินนโยบายการพัฒนาเป็นเพียงเพื่อให้ประชาชนพึงพอใจ

ด้วยเหตุนี้ความสุขจึงมีนัยยะมากกว่าแ่งมุมที่เป็นอัตวิสัย หรือภววิสัย แต่เพียงด้านเดียวได้ และการเข้าใจความหมายที่แท้จริงของความสุขต้องคำนึงถึงมิติทางคุณค่า ตัวอย่างเช่น ในสมัยกรีกโบราณ อริสโตเติล ใช้คำว่า “Eudaimonia” มีความหมายใกล้เคียงกับความสุข ซึ่งหมายถึงการเป็นมนุษย์ต้องมีความเข้าใจถึงธรรมชาติของตนเอง และใช้ชีวิตสอดคล้องกับธรรมชาติ นั้นอย่างแท้จริง เป็นเป้าหมายสูงสุด เป็นชีวิตที่ดี มีความสุข แนวคิดเช่นเดียวกันยังปรากฏในพุทธศาสนา คือ พระนิพพาน การรู้แจ้งถึงธรรมชาติของสรรพสิ่ง ซึ่งถือว่าเป็นความสุขสมบูรณ์ ทั้งสองแนวคิดมีความเหมือนกันที่เป็นการรวมตัวของมิติส่วนตัวกับสาธารณะ ที่สอดคล้องกันระหว่างตัวตนกับธรรมชาติ โดยปราศจากการปรุงแต่ง ฉะนั้นเมื่อปัจเจกบุคคลใช้ชีวิตตามทำนองคลองธรรม และเป็นหนึ่งเดียวกับธรรมชาติ ย่อมมีความสุข

การพัฒนา ความสุข และเทคโนโลยี ไม่เกี่ยวข้องกันทางตรรกะ คือ ไม่จำเป็นว่ามีสิ่งหนึ่งแล้วต้องมีอีกสิ่งหนึ่ง หรือไม่มี แต่เมื่อเราถือว่าความสุขเป็นเป้าหมายของการพัฒนา นโยบายการพัฒนาย่อมต้องเข้าใจธรรมชาติที่แท้จริงของความสุข และความสัมพันธ์ของความสุขกับระบบคุณค่า แต่อาจเกิดปัญหาว่า จะวัดได้อย่างไร ซึ่งขอเสนอว่าเราอาจบอกได้จากการประพัตติตนของประชาชนที่สอดคล้องกับความเป็นมนุษย์ และวัดได้ด้วยดัชนีต่อไปนี้ เช่น อัตราการทำงาน อัตราการภวณา อัตราการพึงบรยายธรรม เป็นต้น หรือในด้านเทคโนโลยี อาจวัดอัตราการใช้ประโยชน์จากเว็บไซต์ธรรมะ ซึ่งแสดงถึงการที่เทคโนโลยีเข้าไปเป็นส่วนหนึ่งของระบบคุณค่าของวัฒนธรรมอย่างสมบูรณ์ และมีความเป็นไปได้ว่าเทคโนโลยีจะเปลี่ยนแปลงระบบคุณค่าไป ทั้งด้านลบ และด้านบวก ดังนั้นก่อนดำเนินการพัฒนา ต้องคำนึงถึงการเปลี่ยนฐานความคิดจากเดิมว่าเทคโนโลยีเป็นอุปสรรคต่อการพัฒนาจิตใจ มาเป็นเทคโนโลยีสนับสนุนการพัฒนาจิตใจได้ ซึ่งเรื่องเหล่านี้กำลังเกิดขึ้น เช่น บริการข้อความสั้นเรื่องธรรมะในโทรศัพท์มือถือ การสมัครสมาชิกติดตามข้อความธรรมะสั้น เป็นต้น นอกจากนี้ ยังมีหลักฐานว่า การปฏิบัติธรรม และการทำทานทำให้เกิดความสุข ทั้งในระดับปัจเจกบุคคล และสังคม ดังนั้นการดำเนินนโยบายก็คือ การทำให้ประชากรส่วนใหญ่มุ่งจิตที่ตั้งใจจะทำให้ผู้อื่นมีความสุข

สรุปเนื้อหาบทความ

ชื่อบทความ พื้นที่ความรู้เชิงซ้อนระหว่างเมืองกับชนบท: มองผ่านการจัดการ
ทรัพยากรธรรมชาติ และมิติทางวัฒนธรรม

ผู้เขียน อานันท์ กาญจนพันธุ์ ร่วมด้วย สมเกียรติ ตั้งกิจวานิชย์
เรียบเรียงโดย ศจี กองสุวรรณ

“ปัญหาของคนส่วนใหญ่คือ ต้องการคำตอบสำเร็จรูป และยึดติดกับความรู้ที่ตายตัว
สิ่งสำคัญที่ควรคิดถึง คือ จะทำอย่างไรจึงจะเกิดการร่วมมือกัน”

บทความนี้เรียบเรียงจากการบรรยายของ ศ.ดร.อานันท์ กาญจนพันธุ์ และดร.สมเกียรติ
ตั้งกิจวานิชย์ และการแลกเปลี่ยนของวิทยากรทั้งสองท่าน

การบรรยายของ ศ.ดร.อานันท์ กาญจนพันธุ์

เมื่อกล่าวถึงความสัมพันธ์ระหว่างเมืองกับชนบท มิติเรื่องความรู้มักจะถูกมองข้ามไป
เสมอ แต่มักจะมองเพียงเรื่อง การพัฒนาทางเศรษฐกิจ สังคม การเมือง และมักเข้าใจว่า การ
พัฒนาเป็นสิ่งที่ต้องเกิดขึ้นเป็นอัตโนมัติ แต่แท้จริงแล้วการพัฒนาเกิดขึ้นภายใต้ชุดความรู้หนึ่ง ซึ่ง
ส่วนใหญ่ยอมรับและเชื่อว่าเป็นเรื่องจริง และไม่ตั้งคำถามกับความรู้นั้น เชื่อโดยไม่ต้องพิสูจน์ว่า
ความรู้นั้นเป็นสิ่งที่มียู่แล้ว (given) ให้ความรู้ นำเราไป ความคิดเช่นนี้มีฐานมาจากความรู้แบบ
วิทยาศาสตร์ ซึ่งมีข้อดีอยู่ในเรื่องของเหตุผล และการพิสูจน์ แต่วิธีคิดแบบเส้นตรง ในทฤษฎี
วิวัฒนาการ ทำให้เข้าใจว่า การพัฒนา คือ การเปลี่ยนแปลงจากสังคมชนบทที่เรียบง่ายไปเป็น
สังคมเมืองที่ซับซ้อนมากขึ้น แต่ความรู้ไม่เป็นสิ่งที่มียู่แล้ว หรือเป็นความจริงเสมอไป เมื่อเดิมคำ
ว่าพื้นที่ เข้าไป หมายถึง ความรู้ที่ต้องการพื้นที่ หรือต้องการการเคลื่อนไหว และมีพลวัต ความรู้
ต้องมีการขับเคลื่อน มีกระบวนการและปฏิบัติการ เพื่อสร้างเครื่องมือหรือกลไก ให้เกิดการ
เปลี่ยนแปลง

เรื่องการเปลี่ยนแปลงนั้น มักเกี่ยวข้องกับการปรับเปลี่ยนเชิงโครงสร้าง เพราะถ้าต้องการ
การเปลี่ยนที่แท้จริง ต้องปรับเปลี่ยนที่โครงสร้าง ซึ่งในที่นี้หมายถึง การเปลี่ยนแปลงกลไก และ
สถาบัน ต้องมีการสร้างสถาบันใหม่ๆ ขึ้นมาแทนของเดิม เพราะสังคมมีพลวัตเคลื่อนไปตลอดเวลา
สถาบันเดิมไม่สามารถปรับตัวได้ทันกับปัญหา โดยเฉพาะในบริบทสังคมโลก การพัฒนากลไกเชิง
สถาบันนี้เป็นเงื่อนไขสำคัญในการไปสู่เป้าหมาย ไม่ว่าจะเป็นอะไร เช่น ความสุขมวลรวม
ประชาชาติ หรือการพัฒนาอย่างยั่งยืน แต่กลไกเหล่านี้ไม่ได้มีอยู่ให้ไปเลือกมาใช้ได้ ดังนั้นประเด็น
คือ จะสร้างสถาบันใหม่ๆ ขึ้นมาได้อย่างไร

ประการแรก ต้องเลิกเชื่อว่าความรู้มีอยู่แล้วแต่เดิม เพราะจะนำไปสู่การครอบงำ ดังเช่น

เรื่องการจัดการทรัพยากรป่าไม้ในภาคเหนือ การทำเกษตรบนพื้นที่สูงของชาวบ้าน คือ ไร่หมุนเวียน แต่คนอื่นเรียกว่า ไร่เลื่อนลอย เกิดจากการครอบงำเชิงความรู้ของชุดความรู้ที่ใช้ในสังคมทั่วไป แต่จากการศึกษาว่า 30 ปี พบว่า เป็นการทำให้แบบหมุนเวียนในวงรอบ 10 ปี ซึ่งแสดงถึงการจัดการที่เหมาะสมกับเงื่อนไขของระบบนิเวศ ทว่าปัจจุบันกำลังถูกแรงกดดันให้ลดเหลือวงรอบละ 2-3 ปี ซึ่งไม่ได้เกิดจากความรู้บนพื้นฐานของความตั้งใจดี แต่เป็นการใช้ความรู้แบบครอบงำแย่งชิงอำนาจ เพราะขณะที่มีการกล่าวว่า ไร่เลื่อนลอยทำลายป่าบนพื้นที่สูง แต่กลับสนับสนุนให้ทำเกษตรเชิงพาณิชย์บนพื้นที่สูงซึ่งทำลายป่าเช่นกัน บนฐานคิดว่า เกษตรเชิงพาณิชย์ทำได้เพราะใช้ความรู้แบบวิทยาศาสตร์ ซึ่งเป็นการใช้ความรู้เพื่อแย่งชิงทรัพยากร กีดกันผู้อื่น เพื่อให้ตนเองมีสิทธิในการใช้ทรัพยากรนั้น แล้วเรียกว่าการพัฒนา เพราะความรู้ที่ใช้ในท้องถิ่นล้าสมัย ต้องใช้ความรู้ที่มีระดับการพัฒนาที่สูงกว่า นี่เป็นมุมมองแบบวิวัฒนาการเส้นตรง นี่เป็นปัญหาของการใช้ความรู้เชิงเดียว ดังนั้นจึงจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องมองแบบอื่น นั่นคือแบบความรู้เชิงซ้อน หรือ แบบพื้นที่ของความรู้

มีผู้คนจำนวนมากไม่เห็นด้วยกับความรู้เชิงเดียว แต่ไม่ได้พูดถึง พื้นที่ความรู้ อย่างที่นำเสนอ แต่ตอบโต้ด้วยความรู้พื้นบ้าน นั่นคือ การหาความรู้ชนิดอื่นมาต่อสู้อย่างตรงข้าม กลายเป็นความรู้สองขั้วตรงข้าม คือ ความรู้แบบวิทยาศาสตร์ตะวันตก กับความรู้ท้องถิ่นตะวันออก มาปะทะกัน ซึ่งเกิดปัญหาติดกับดักความคิดแบบคู่ตรงข้าม ที่บอกว่าความรู้ชนิดหนึ่งต้องมาแทนที่อีกชนิดหนึ่ง แต่ความจริงแล้ว ความรู้ทั้งสองแบบนี้จำเป็น และไม่ควรถูกมองเป็นความรู้ที่ตายตัว เพราะความคิดจะติดกรอบคู่ตรงข้าม และเกิดการครอบงำของความรู้อันใดอันหนึ่ง ซึ่งนั่นเป็นอุปสรรคต่อการสร้างสถาบันใหม่ๆ เพื่อไปสู่เป้าหมายที่ต้องการ

เรื่องของพื้นที่ความรู้จึงเป็นการเปิดเวที หรือทำให้เราหลุดพ้นจากการครอบงำ และกับดักได้

ประการที่สอง อัตลักษณ์ (Identity) มีความจำเป็นต้องนำมาพิจารณาประกอบด้วย อัตลักษณ์ หมายถึง ลักษณะที่ไม่ได้มีอย่างเดียว ขึ้นกับการแสดงออกของแต่ละคน และเป็นมุมมองจากผู้ที่แสดงอัตลักษณ์นั่นเอง เพื่อบอกผู้อื่นว่าเขาเป็นใคร เมื่อพูดถึงพื้นที่ความรู้จะต้องให้ความสำคัญกับอัตลักษณ์ของผู้กระทำด้วย เพราะพื้นที่ความรู้ไม่ได้ลอยอยู่ว่างเปล่า แต่มีผู้กระทำการซึ่งต้องแสดงออกว่าตนเองเป็นใคร ก่อนที่จะสร้างความรู้ บนเงื่อนไขของ

➤ การช่วงชิงความหมาย

เช่น กรณีไร่หมุนเวียน-ไร่เลื่อนลอย การที่ชาวเขาถูกขึ้นมากล่าวหาว่า เกษตรที่ทำอยู่เป็นไร่หมุนเวียน ไม่ใช่ไร่เลื่อนลอยอย่างที่เข้าใจกัน ทำให้เกิดการช่วงชิงความหมาย และเกิดพื้นที่ความรู้เพื่อพยายามบอกว่าการเกษตรแบบนี้ไม่ได้ทำลายป่า แต่ทำให้คนอยู่กับป่าได้ การช่วงชิงความหมายทำให้เกิดปฏิบัติการสื่อสาร ให้ผู้อื่นรู้ว่าในพื้นที่มีความรู้ชุดอื่นๆ อยู่หลายระดับ ไม่ใช่ที่

มองเห็นได้เท่านั้น

➤ การต่อรอง

เพื่อการปรับเปลี่ยนความสัมพันธ์ในพื้นที่ความรู้ ความสัมพันธ์เชิงอำนาจ ทำให้เกิดการสร้างความหมายใหม่ๆ เพื่อนำมาต่อรอง เช่น ความหมายเรื่องสิทธิที่หลากหลายในพื้นที่เดียวกัน จากการศึกษา เรื่องการจัดการป่าชุมชน กว่า 20 ปี พบว่า กลุ่มคนที่เคลื่อนไหวเรียกร้องสิทธิในการจัดการป่าชุมชน ไม่ได้มองสิทธิเป็นเชิงเดียว แต่มองว่ามีสิทธิซ้อนกันอยู่ สิทธิเชิงซ้อนนี้ไม่ได้เป็นตามตำรา แต่พบได้จริงในการปฏิบัติการในระดับท้องถิ่น

การมองเห็นสิทธิที่ซ้อนทับเป็นความรู้ที่ยังไม่คุ้นเคยกัน จึงยังไม่สามารถนำมาคิดสร้างสถาบันใหม่ๆ ได้ แต่ว่าต้องนำมาปฏิบัติการเคลื่อนไหว เพื่อช่วงชิงความหมายไปใช้ต่อรอง เพื่อให้เกิดการปรับเปลี่ยนเชิงสถาบัน ที่เรียกว่า การจัดการป่าชุมชน เป็นกลไกแบบใหม่ ที่จะทำให้เกิดการจัดการทรัพยากรที่เป็นธรรม แต่ปัจจุบันยังไม่เกิดขึ้น เพราะคนส่วนใหญ่ยังมองเชิงเดียว ในขณะที่การจัดการป่าชุมชนเป็นการจัดการเชิงซ้อนแบบมีส่วนร่วม มีหลายฝ่ายช่วยกัน โดยให้สิทธิชาวบ้านในการจัดการการใช้ประโยชน์ และรัฐยังมีสิทธิความเป็นเจ้าของเช่นเดิม นอกจากนี้ยังมีสิทธิการตรวจสอบถ่วงดุล ซึ่งควรมอบให้องค์กรอิสระ เช่น กลุ่มประชาสังคม นักวิชาการ เพื่อช่วยในการดูแลรักษาป่า โดยสรุปคือ การจัดการป่าชุมชนมีสิทธิซ้อนกันหลายสิทธิเป็นของผู้เกี่ยวข้องคนละกลุ่ม ไม่มีฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งมีสิทธิเด็ดขาด เป็นกลไกเพื่อป้องกันการละเมิด

ป่าชุมชนเป็นตัวอย่างของการจัดการทรัพยากรที่แสดงถึงพื้นที่ของความรู้ที่มีหลายชุด เกิดจากการเคลื่อนไหว ช่วงชิงความหมาย และต่อรองในเรื่องสิทธิ สามารถนำไปสู่กลไกที่เกิดการตรวจสอบถ่วงดุลได้ เป็นการปรับเปลี่ยนเชิงสถาบัน เพื่อใช้ในการขับเคลื่อนสู่การเปลี่ยนแปลงเชิงโครงสร้างในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติที่เป็นเชิงซ้อน และเกิดจากการมีส่วนร่วมของหลากหลายภาคส่วน

การบรรยายของ ดร.สมเกียรติ ตั้งกิจวานิชย์

มีความเชื่อว่า การใช้ผลิตภัณฑ์มวลรวมประชาชาติเป็นตัวชี้วัดทำให้เกิดอคติชอบเมืองมากกว่าชนบท การเกิดเมื่อนั้นทำให้เข้าถึงสินค้าและบริการต่างๆ ได้ง่ายขึ้น รวมถึงทรัพยากรหลายอย่าง ซึ่งมักจะกระจุกตัวอยู่ในเมืองเนื่องจากความประหยัดจากขนาด (Economy of Scale) แนวคิดเรื่องความแตกต่างระหว่างเมืองกับชนบทที่โดดเด่นในประเทศไทยคือ สองนคราประชาธิปไตย ที่เชื่อว่าคนชนบทตั้งรัฐบาลแต่คนเมืองล้มรัฐบาล

ก่อนที่จะคิดว่า ทำอย่างไรการปฏิรูปเศรษฐกิจจะช่วยเชื่อมโยงภาคเมืองกับชนบท ต้องพิจารณาความขัดแย้งอย่างรอบคอบ เพราะอาจมีหลายคู่ที่ซ้อนทับกัน เช่น เรื่องท้องถิ่นกับส่วนกลาง หรือเรื่องคนรวยกับคนจน ก็เป็นปัญหาเรื่องช่องว่างเช่นเดียวกัน ถ้าเรามองในมุมของเศรษฐศาสตร์ความสุข ก็มีข้อค้นพบสำคัญข้อหนึ่งคือ รายได้สัมบูรณ์ไม่ใช่ปัจจัยสำคัญ แต่เป็น

รายได้สัมผัสกับคนรอบข้าง ยืนยันได้ด้วยผลการวิจัย ซึ่งสนับสนุนแนวคิดที่ว่า คนจะมีความสุขในสังคมที่เท่าเทียมมากกว่าสังคมที่เหลื่อมล้ำ จึงอาจบอกได้ว่าความขัดแย้งเกิดจากช่องว่างของรายได้มากกว่า อย่างไรก็ตามควรมีหลักฐานเชิงประจักษ์เพื่อยืนยันเรื่องนี้

มีการสำรวจที่สำคัญ คือ World Value Survey ที่ทำในหลายประเทศทั่วโลก และเพิ่งเริ่มในไทยเป็นปีแรก แต่ข้อมูลยังไม่เรียบร้อย ซึ่งเมื่อเสร็จแล้วข้อมูลนี้จะบ่งชี้ถึงค่านิยม และสามารถเปรียบเทียบกันได้ระหว่างคนชนบท และคนเมือง ในระดับจุลภาค

การปฏิรูปเพื่อเชื่อมโยงเมืองกับชนบทมีปัจจัยสำคัญประการหนึ่งคือ การกระจายอำนาจในการปกครองตนเอง การจัดการตนเองทั้งเรื่องการเมือง และเศรษฐกิจ

การกระจายอำนาจทางเศรษฐกิจ เช่น การคลังท้องถิ่น คือท้องถิ่นมีความสามารถในการหารายได้ของตนเองมากขึ้น และสามารถตัดสินใจใช้จ่ายมากขึ้น ต่อมาคือ การกระจายอำนาจในการจัดการทรัพยากร และการบริหารเศรษฐกิจในท้องถิ่น

และต้องรองรับด้วยการบังคับใช้กฎหมายสิ่งแวดล้อมที่เข้มงวด เพราะเมื่อมีการกระจายกิจกรรมทางเศรษฐกิจ ก็จะสร้างปัญหาสิ่งแวดล้อมได้ นอกจากนั้นต้องมีชุดของการปฏิรูปเศรษฐกิจที่เกี่ยวข้องคือ การปฏิรูปที่ดินด้วยการจัดเก็บภาษีมรดก และการจัดการกับส่วนเกินทางเศรษฐกิจ การทำกำไรได้มากเกินไปจนเกินไป เช่น ทำธุรกิจผูกขาด เหล่านี้จะช่วยลดช่องว่างในสังคม ในขณะเดียวกันต้องคุ้มครองคนยากจนด้วยมาตรการรัฐสวัสดิการ

การแลกเปลี่ยนความคิดเห็น

ดร.สมเกียรติ

ถ้ามองจากกระแสหลัก ความคิดเรื่องระบบกรรมสิทธิ์เป็นความคิดเชิงเดี่ยว ซึ่งบอกว่ากรรมสิทธิ์ต้องมีความชัดเจน ถ้าไม่ชัดเจนจะไม่มีใครลงทุนดูแลทรัพยากรนั้น เช่น ถ้าคนหนึ่งมีทุ่งหญ้าแล้ว ให้คนอื่นมาเลี้ยงวัวได้ ก็จะไม่มีคนดูแลรักษาหญ้า ซึ่งก็จะหมดไป และบอกว่ากรรมสิทธิ์ต้องไม่ซ้อนทับกัน เพราะถ้าเจ้าของบ้านที่มีต้นมะม่วง ตัดต้นมะม่วงทิ้งเสีย คนที่มาเก็บไข่มดแดงก็ทำไม่ได้อีกต่อไป จะแก้ไขอย่างไร

ศ.ดร.อานันท์

กลไกเชิงสถาบันที่พูดถึงกันในปัจจุบันส่วนใหญ่เป็น กลไกที่มีตลาดขับเคลื่อน (Market-driven Mechanism) ซึ่งก่อให้เกิดปัญหา เพราะปล่อยให้ตลาดเป็นตัวขับเคลื่อนแต่เพียงอย่างเดียว แต่กลไกเชิงซ้อนหมายถึง กลไกเชิงสถาบันที่มีส่วนอื่นของสังคมเข้ามาร่วมกำกับดูแลตลาดด้วย การจัดการของกลไกเหล่านี้ไม่สามารถมอบให้รัฐหรือตลาดแต่เพียงเท่านั้น หลักการคือไม่ปล่อยให้กลไกหนึ่งทำงานเบ็ดเสร็จเด็ดขาดเพียงผู้เดียว สิทธิเชิงซ้อนจะทำให้เกิดการจัดการเชิงซ้อน ทำให้ผลประโยชน์ไม่ตกอยู่กับกลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง แต่เกิดการมีส่วนร่วม และทำให้การลงทุนกระจายตัวมากขึ้น

ดร.สมเกียรติ

กรรมสิทธิ์เป็นฐานในการพัฒนาระบบเศรษฐกิจ เช่น การปฏิรูปที่ดินโดยผ่านภาษีที่ดิน แต่ก่อนอื่นต้องมีฐานความชอบธรรม จึงควรจัดการเรื่องลามกที่ไม่ควรได้ก่อนที่จะถูกโยงเรื่องกรรมสิทธิ์ อยากยกตัวอย่าง กรณีกรรมสิทธิ์สัมปทานโทรศัพท์เคลื่อนที่ ซึ่งรัฐเป็นเจ้าของ แต่ให้เอกชนดำเนินการ คล้ายกับเรื่องที่อาจารย์อานันท์ยกตัวอย่าง แต่สิ่งที่เกิดขึ้นคือ สัญญากำลังจะหมดลงและเอกชนจะไม่ลงทุนต่อ เพราะเสียประโยชน์ หมายความว่ากรรมสิทธิ์เป็นรากฐานของระบบเศรษฐกิจแบบตลาด การที่จะหักล้างกับกระแสหลักนั้น ต้องให้ทางออกด้วย

ศ.ดร.อานันท์

การปฏิรูปที่ดิน ต้องหมายถึง การปฏิรูปการใช้ที่ดิน (land use reform) เพราะแม้ว่าจะมีกรรมสิทธิ์ แต่ถ้าไม่ใช้งานที่ดิน ต้องมีการออกกฎหมายเพื่อบังคับเหนือสิทธินั้น หรือในกรณีที่กรรมสิทธิ์นั้นไปสร้างผลกระทบให้ผู้อื่นเช่นกัน เป็นการใช้สิทธิเชิงซ้อน เช่น กฎหมายผังเมืองที่มีอยู่ การมีกรรมสิทธิ์ในที่ดิน ไม่ได้หมายถึงการทำอะไรก็ได้ เพราะกฎหมายห้ามเผาขยะ หรือในสหรัฐอเมริกาในอดีตที่ยังมีการเหยียดผิว กฎหมาย Public Accommodation ออกมาเพื่อบังคับเจ้าของที่พักไม่ให้ปฏิเสธคนผิวดำเข้าพัก

กองเกิงสถาบันจึงต้องคิดในหลายมิติ และการสร้างนโยบายต้องกระทำโดยหลายภาคส่วน หลายหน่วยงานพร้อมๆ กัน

ดร.สมเกียรติ

เรื่องกรรมสิทธิ์นั้นไม่มีประเทศไหนมีโดยสมบูรณ์ ล้วนมีกฎหมายอื่นมาหักล้าง โดยเฉพาะเมื่อมีเรื่องประโยชน์สาธารณะเข้ามา ไม่ใช่สิ่งใหม่ แต่ที่เป็นมิติใหม่คือ เรื่องสิทธิของชุมชนในการจัดการ และตรวจสอบ และที่ไปไกลกว่านั้นคือ การบริหารกรรมสิทธิ์โดยชุมชน ซึ่งต้องการการค้นคว้าวิจัยมากพอสมควร

ศ.ดร.อานันท์

ปัญหาของคนส่วนใหญ่คือ ต้องการคำตอบสำเร็จรูป และยึดติดกับความรู้ที่ตายตัว สิ่งสำคัญที่ควรคิดถึง คือ จะทำอะไรจึงจะเกิดการร่วมมือกัน ซึ่งต้องเริ่มจากการตั้งประเด็นร่วมกัน ขบเคลือบ แล้วจึงเกิดปัญญา แต่ในประเทศไทยยังไม่เปิดพื้นที่ให้เกิดขึ้น พื้นที่ความรู้เรื่องป่าชุมชน ไม่ได้เป็นความรู้ที่สำเร็จรูป แต่เป็นพื้นที่ที่จะสร้างความรู้ กติกา และการมีความขัดแย้งนั้นไม่ใช่ปัญหา เป็นความพยายามหาทางออก เราจึงต้องเปิดพื้นที่เพื่อการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ให้มากขึ้น ออกแบบทางเลือกในการแก้ปัญหาขึ้นเอง

สรุปเนื้อหาบทความ

ชื่อบทความ วิธีเมืองที่เกื้อกูลชนบท

ผู้เขียน เดชรัต สุขกำเนิด

“ทางออกสู่เมืองที่เกื้อกูลชนบทคือ ...สร้างระบบเศรษฐกิจที่มีการเกื้อกูลกัน
เช่นเดียวกับธรรมชาติ”

เมืองและชนบทเป็นสภาพสังคมที่ดำรงอยู่มาช้านานนับร้อยๆ ปีในสังคมไทย แต่ในช่วง 5 ทศวรรษที่ผ่านมา การขยายตัวของเมืองกำลังส่งผลกระทบอย่างใหญ่หลวงต่อสังคมชนบท ทั้งในการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางเศรษฐกิจของสังคมชนบท การเปลี่ยนแปลงแบบแผนทางวัฒนธรรม และล่าสุดคือ การแย่งชิงทรัพยากรธรรมชาติโดยเฉพาะที่ดิน น้ำ และการผลิตพลังงาน เพื่อตอบสนองการขยายตัวอย่างรวดเร็วของเมือง เมืองถือเป็นประดิษฐ์กรรมที่สำคัญอย่างหนึ่งของสังคมมนุษย์ มีลักษณะที่สำคัญ 3 ประการคือ เป็นศูนย์กลางการค้าและการแลกเปลี่ยน ศูนย์กลางแห่งนวัตกรรมและแหล่งพลวัตทางวัฒนธรรม

หากพิจารณาจากแง่มุมทางเศรษฐกิจและสังคมแล้ว การกำเนิดและเติบโตขึ้นของเมืองเกิดขึ้นจากปัจจัยที่สำคัญคือ 1) ความได้เปรียบเชิงขนาด การที่มีผู้คนมาอยู่รวมกันจำนวนมาก ทำให้เมืองมีแรงดึงดูดใจสำหรับการคิดค้น พัฒนา และลงทุนในประดิษฐ์กรรมใหม่ๆ ได้ง่ายกว่าในสังคมชนบท 2) ความแตกต่างหลากหลายของเมือง ทั้งในเชิงอาชีพและชาติพันธุ์ ทำให้เอื้อต่อการเรียนรู้และการน้อมนำสิ่งใหม่ๆ มาปรับใช้ในสังคมเมือง และแพร่ขยายสู่สังคมชนบท 3) การเรียนรู้และการแลกเปลี่ยนคัดสรร ซึ่งมักจะมีอยู่มากในสังคมเมืองทั่วไป และ 4) ความเป็นศูนย์กลางของระบบเศรษฐกิจ การปกครอง และวัฒนธรรม

การขยายตัวของเมืองเริ่มมีแบบแผนที่ชัดเจนขึ้น เมื่อประเทศไทยก้าวเข้าสู่ยุคการพัฒนาตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติในปีพ.ศ. 2504 เนื่องจาก “ทฤษฎีการทำให้ทันสมัย” โดยเชื่อว่า การผลิตในภาคการเกษตรและภาคชนบทเป็นภาคการผลิตที่ล้าหลัง ซึ่งทำให้เกิดการว่างงานแอมแปงมากมายในสังคมชนบท ดังนั้น รัฐบาลจึงจำเป็นต้องถ่ายโอนเอาทรัพยากรทั้งทรัพยากรการเงิน และแรงงานจากภาคการผลิตที่ล้าหลัง มาสู่การลงทุนในภาคการผลิตสมัยใหม่คือ ภาคอุตสาหกรรมและภาคเมืองโดยเชื่อว่าจะให้ผลตอบแทนที่สูงกว่า และหากรัฐบาลมีการดึงเอาทรัพยากรจากสังคมชนบทและสังคมการเกษตรออกมาอย่างต่อเนื่อง ในที่สุดปัญหาความ

ยากจนจะหมดไปจากสังคมไทย

ดังนั้น จึงกล่าวได้ว่า ประเทศไทยเข้าสู่ยุคการขยายตัวของเมือง บนพื้นฐานของ ยุทธศาสตร์การพัฒนาแบบไม่สมดุล ทำให้เกิดปัญหาต่างๆ ตามมามากมาย ทั้งจรรยาบรรณ น้ำเสีย และมลพิษด้านอื่นๆ เรียกว่าภาวะ “ยิ่งพัฒนา ยิ่งด้อยพัฒนา” ต่อมาในราวทศวรรษที่ 2530 เมื่อเมืองยังมีการขยายตัวอย่างต่อเนื่อง ภาวะความไม่เป็นธรรมระหว่างเมืองกับชนบทได้กลายมาเป็นความขัดแย้งเรื่องทรัพยากรธรรมชาติระหว่างเมืองกับชนบทโดยตรง

ทางออกสู่เมืองที่เกื้อกูลชนบทคือ การจัดสรรระบบเศรษฐกิจที่มีความหลากหลาย เพื่อใช้ประโยชน์จากทรัพยากรต่างๆ ที่มีอยู่ให้มีประสิทธิภาพ สร้างระบบเศรษฐกิจที่มีการเกื้อกูลกัน เช่นเดียวกับธรรมชาติ ทำให้เกิดเป็นวงจรของการใช้ทรัพยากรอย่างมีประสิทธิภาพและระบบเศรษฐกิจที่หมุนเวียนใช้ของเสียมาเป็นประโยชน์ให้มากที่สุด แทนที่จะมุ่งกระตุ้นให้เกิดการเติบโตอย่างไม่มีขอบเขต ซึ่งมักจะต้องพึ่งพาทรัพยากรจากภายนอกและก่อให้เกิดความไม่เป็นธรรมและความขัดแย้งตามมา

สรุปเนื้อหาบทความ

ข้อบทความ ชีวิตโลกวิฤติเพราะดัชนีชี้วัดมีจุดบอดด้านคุณค่า:
การทบทวนเครื่องชี้วัดความก้าวหน้าของสังคมในโลกที่ไม่แน่นอน

ผู้เขียน รศ.สุรัชย์ หวันแก้ว

“การที่จะวินิจฉัยว่า สิ่งที่ไม่สามารถจะวัดได้นั้นไม่มีความสำคัญ เป็นการที่กักเอา
ทำให้กลายเป็นการก้าวเดินสู่ความมืดบอด”

วิกฤตเศรษฐกิจในปัจจุบันสะท้อนถึงรากเหง้าของปัญหาบางด้านจากโลกาภิวัตน์ร่วมสมัย
แรงขับเคลื่อนของระบบเศรษฐกิจ อันเป็นผลมาจากความโลภที่ไม่มีการกำกับทั้งจากภายในหรือ
ภายนอกระบบเศรษฐกิจ ข้อที่น่าสังเกตคือ ไม่ปรากฏว่ามีตัวชี้วัดทางเศรษฐกิจและการพัฒนาใดที่
ช่วยเตือนภัยแก่โลกในเรื่องนี้ ขณะเดียวกันการคาดการณ์ในอนาคตขาดความแน่นอน แม้ว่าจะยังไม่
มีองค์ความรู้ ที่หนักแน่นพอ (แม้แต่ในวงเศรษฐศาสตร์เอง) ที่จะสร้างภาพที่ชัดเจน แน่นนอนและมี
คุณภาพ

อย่างไรก็ดี มีข้อคิดที่น่ารับฟังว่าการที่เศรษฐกิจหดตัวลง กลับเป็นโอกาสแก่ธรรมชาติที่จะ
ได้ว่างเว้นจากการถูกใช้ประโยชน์และเป็นโอกาสแก่ระบบนิเวศน์ในการฟื้นตัวขึ้นมาได้
ขณะเดียวกัน ในอีกระดับหนึ่งก็น่าจะถือเป็นโอกาสเชื่อมโยงการแก้วิกฤตเข้ากับข้อเสนอทางเลือก
ใหม่แห่งเศรษฐกิจคุณธรรมรวมทั้งการเคลื่อนไหวแสวงหาเครื่องชี้วัดสังคมคุณภาพ

แต่สาเหตุแท้จริงของปัญหาอยู่ที่สังคมมีความสับสนและหลงทางในเรื่องคุณค่าและ
คุณธรรม ที่มักสนใจและใส่ใจแต่ความเจริญที่จับต้องและสามารถวัดได้ ดังนั้นสิ่งที่วัดไม่ได้หรือ
สร้างมาตรวัดได้ยากดังเช่น คุณธรรม-จริยธรรมจึงถูกละเลย เพราะนักวิชาการจะวัดสิ่งใดก็ตามที่
สามารถจะนำเอามาคิดคำนวณได้ รวมทั้งปฏิเสธว่าสิ่งที่ซึ่งดวงวัดไม่ได้นั้นมีอยู่จริง การกระทำ
เหล่านี้ทำให้การรับรู้คลาดเคลื่อนไปจากสภาวะความเป็นจริงของโลกไปได้มาก การที่จะวินิจฉัย
ว่า สิ่งที่ไม่สามารถจะวัดได้นั้นไม่มีความสำคัญ เป็นการที่กักเอาทำให้กลายเป็นการก้าวเดินสู่
ความมืดบอด กล่าวว่สิ่งที่ไม่สามารถวัดได้นั้นมิได้ดำรงอยู่ในโลก ดังนั้นทุกคนและทุกวงการจึง
นำพาให้เราสนใจและใส่ใจแต่การสร้างความสำเร็จที่วัดได้ การกระทำเช่นนี้เป็นการส่งเสริมระบบ
MAD (Mutually Assured Destruction) ความเดือดร้อนเช่นที่สังคมเรากำลังประสบอยู่ขณะนี้มา
จากความหลงทางด้านคุณค่าและคุณธรรมนี้เอง

แม้จะมีข้อจำกัดภายใต้ระบบเศรษฐกิจใหญ่แต่ทุกภาคส่วนในสังคมได้ปรากฏความตื่นตัว

ต่อประเด็นความรับผิดชอบต่อด้านจริยธรรมและด้านสังคมของธุรกิจอย่างจริงจังและกว้างขวาง ในปัจจุบันปฏิบัติการฝ่าวิกฤตเศรษฐกิจที่เป็นจริงได้เกิดขึ้นแล้วด้วยการริเริ่มและขับเคลื่อนของหลายฝ่ายในรูปแบบและลักษณะต่างๆ ในหลายสาขา หลายภาคส่วน และในหลายระดับ พลัฏฐ์ต้นตัวสร้างสรรคที่มีมิติใหม่ (New Social Actors) ทว่ากระจัดกระจายเหล่านี้ จึงสามารถจะมีคุณค่าและความหมายต่อสังคมโดยส่วนรวมในบริบทแห่งการเปลี่ยนผ่านเป็นอย่างยิ่ง

ในภาคธุรกิจเกิดขบวนการความรับผิดชอบต่อสังคม (CSR) ในภาคราชการมีการตื่นตัวต่อเรื่องธรรมาภิบาลและการสร้างมาตรฐานอุตสาหกรรมที่กว้างขวางกว่าเดิม ที่สำคัญยิ่งกว่านั้น คือ การตื่นตัวของชุมชนในท้องถิ่นและขบวนการผู้บริโภคต่อสู้เพื่อให้เกิดความมั่นคงในชีวิต (Human Security) การส่งสัญญาณเช่นนี้หมายความว่าประเทศไทยกำลังมุ่งสู่ยุคเศรษฐกิจที่มีจริยธรรมย่อมเป็นนิมิตหมายต่ออนาคตร่วมกันของโลกด้วย

ความไม่มั่นคงในชีวิตอันเนื่องมาจากวิกฤตเศรษฐกิจครั้งนี้ น่าจะเปิดมิติใหม่แก่โอกาสแห่งสติครั้งสำคัญ แก่สังคมไทย หลายฝ่ายมีความตระหนักรู้ชัดเจนว่า แม้ไม่อาจจะเลยความจริงด้านเศรษฐกิจ แต่เราต้องแยกให้ออกระหว่างประโยชน์ต่อตัวเอง กับ ประโยชน์ต่อชีวิต ให้ได้ การส่งเสริมการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ในหมู่ผู้ริเริ่มและผู้สนใจพลัฏฐ์สร้างสรรคในมิติใหม่เหล่านี้ ทั้งในระดับความคิด ประสพการณ์และจินตนาการ น่าจะเป็นคุณค่าในตัวเอง การทำความรู้จักและทำความเข้าใจต่อมิติใหม่แห่งชีวิตและสุขภาพจากระดับท้องถิ่นน่าจะทำให้เราหลุดพ้นจากกับดักการเมืองแบบแยกข้าวได้บ้าง เพราะถ้าเรายังเชื่อในคุณค่าแห่งชีวิตร่วมกัน เราย่อมต้องยืนอยู่บนฐานของหลักการนี้ด้วยความมั่นคงหนักแน่น ขณะเดียวกันการเรียนรู้คุณค่าของชีวิตร่วมกันเหนือผลประโยชน์ที่ตัวเองจะได้ก็น่าจะเป็นการสร้างเงื่อนไขในการร่วมกันขับเคลื่อนและยกระดับพลังสร้างสรรคในสังคมให้มีทิศทางร่วมกันในทิศทางที่พอเพียงและยั่งยืน

2.2.2 สรุปเนื้อหาบทความวิชาการฯ ภาษาอังกฤษ

Article Summary

Title	From Wealth to Well-being and Nibbana Eventually: A Transformation from Spiritual to Mainstream Economics, to Sustainability to Gross National Happiness (GNH), to Sufficiency Economy and Buddhist Economics
Author	Apichai Puntasen

“...sustainable development, GNH and Sufficiency Economy serve as the bridge for the Westerners and those who...do not clearly understand the essence of the teaching of Buddha to gain deeper understanding of Buddhist economics”

This paper traces the origin of Western economics from the time of Greek civilization. The ultimate goal of economic activities then was for spiritual well-being of “good life” or a moral life. The concept was degenerated when there were increasing trade activities during the free-trade era of the Roman Empire. Throughout the Dark Age and the emergence of the Holy Roman Empire until the emergence of the Nation State in Europe, the search for power was gradually accompanied by the search for wealth. Until the dawn of capitalism in 16th, the economic ideology of mercantilism, the accumulation of gold and silver was the only source of wealth. Such wealth could be created through trade monopoly facilitated by colonialism. The concept of national wealth was replaced by “aggregate production” of the nation introduced by Adam Smith in 1776 from his book the “Wealth of Nations”. This concept gradually replaced the concept of wealth introduced by mercantilism earlier. At the time of mercantilism, the concept of happiness as part of the hedonic tradition introduced by Thomas Hobbes gained increasing popularity. Later on this concept was developed into individual utility and social or national welfare. National welfare can be gained through increasing aggregate or national production. The systematic calculation of GNH (more popularly used currently: GDP) by Simon Kuznets in the 20th century made the concept to become ever

increasingly popular and was used to represent the improvement of national welfare, in spite of the warning of Kuznets himself that GNP was not designed for that.

As the rapid growth of GNP had become the development objective of almost all the nations, it was aimed to be achieved at any cost, resulting in rapid deterioration of natural resources and environment became less suitable for the flourishing of all living things, especially human beings. The alternative paradigm of sustainable development was formally proposed by the United Nations in 1987. Unfortunately, sustainable development within the framework of systems analysis, serves only as the output without a clear process and the subsequent outcome. The concept of GNH proposed by former King of Bhutan in the 1970's and made known to the world also in 1987, could be used to serve as the outcome of sustainable development. Also, among the four pillars of GNH, "good governance" in the broadest sense served as the process leading to sustainable development and GNH, eventually. This concept serves as the bridge linking the Western concept of sustainability to the Eastern concept of "happiness" which is similar to that of "good life" or "moral life" of Aristotle during the Greek time. This concept of GNH has become increasingly popular globally within a short period of time.

In the Kingdom of Thailand in 1974, not being satisfied by the growth led approach introduced to Thailand by the U.S. experts and the World Bank, King Bhumibol Adulyadej advanced his concept of "Sufficiency Economy" in 1974. This concept complements that of GNH well as it brings the systems analysis for sustainable development into a complete form. The concept consists of inputs, process output, outcome and impact, also within a Buddhist tradition of happiness. However, according to the Buddhist tradition, the ultimate happiness is the state of mind when it is completely being liberated or being free from all defilements. This is actually the ultimate goal of Buddhist economics, not widely known or clearly understood in the West. Therefore, sustainable development, GNH and Sufficiency Economy serve as the bridge for the Westerners and those who claim to be Buddhists but do not clearly understand the essence of the teaching of Buddha to gain deeper understanding of Buddhist economics that will lead the world to eternal peace. It can be the real peace on this earth by all definitions in depth.

Article Summary

Title Introduction to Gross National Happiness Index

Author Dasho Karma Ura

“The GNH index takes the position that beyond a certain point, there is no need to keep adding in higher achievements to the quality of life...”

Coinciding with the coronation of the 5th King of Bhutan, His Majesty Jigme Khesar Namgyel Wangchuck, in November 2008, the Royal Government of Bhutan has adopted the GNH index. The index was inaugurated and launched by HM/PM of Bhutan on 24th November 2008. The purpose of the GNH index is to reflect GNH values, set benchmarks, and track policies and performances of the country. The GNH index was developed by the Centre for Bhutan Studies (CBS), a non-aligned and non-profit research institution based in Thimphu, Bhutan.

This article aims at identifying the needs for GNH index and describing its elements. GNH index is needed because indicators determine policies relevant to a country's or government's development paradigm. The almost universal use of GDP-based indicators to measure progress has helped justify policies for economic growth in most parts of the world. Indicators, more importantly, embody values, thus making policies based on indicators requires recognition of the fact that between values and policy implementation stand indicators. Therefore indicators actually drive society in certain directions.

Although GNH is a complex ideal, practically GNH philosophy can be translated into a metric system. The index is indeed needed because without measurement systems, GNH cannot guide practical policies. CBS has constructed a single number index for GNH which can be broken down into individual component indicators. These can be useful for different sectors and every government agency for planning and policy purposes. In this respect, the Centre has also developed screening tools for project and policies. Indicators are also required for fostering of vision and a sense of common purpose. GNH indicators can assist in building vision being held in common by all

citizens, and a notion of greater interdependence across time and over space. Once people are familiar with GNH index, there can be practical effects on consumer and citizens' behaviour.

The indicators include both objective and subjective dimensions, and an indicator has to have either positive or negative influence on wellbeing and happiness. When measuring objective conditions such as infrastructure, measure of subjective experience that accompanies the condition is also important. In short GNH index is constructed to represent wellbeing at a deeper level than conventional indicators. The distinction between subjective and objective is only an abstraction from reality given that, from a Buddhist view, they do not exist. GNH takes that happiness is a subjectively felt public goods, therefore it cannot be left exclusively to individual devices and strivings. Any government concerned with happiness must create conducive conditions for happiness in which individual strivings can succeed. In order to achieve collective happiness, however, individuals are encouraged to take on the principle of interdependence. The perception of happiness that does not concern other's happiness is egocentric and unethical. In this sense, the totality of development is a progress in relationships, not of individuals.

The constitution of Bhutan states that government has responsibilities to pursue GNH. Correspondingly, there are institutions to apply GNH in policy and program formulation. A new institutional structure, GNH Commission, was established as the apex body for national development planning. Therefore stronger and clearer links between GNH concept and application can be forged. GNH index will certainly be one important tool for these institutions.

The single number GNH index and its component indicators provide Bhutan with three different levels and types of indicators:

1. GNH status indicators – calculated from the primary data
2. GNH demographic indicators – show distribution of GNH across demographic groups
3. GNH causal and correlation indicators.

The index is designed to be suitable for periodic national measure of happiness that is relevant to national and district policy. It is also designed to be a good multi-

dimensional measure of happiness. As a result it generates a reflection of happiness and general wellbeing of the Bhutanese people. It comprises of nine dimensions that are regarded as components of happiness and wellbeing in Bhutan.

1. Psychological wellbeing - As collective happiness is the main goal in a GNH society, psychological well-being is of primary importance in gauging the success of the state in providing appropriate policies and services. This domain includes such indicators as psychological distress, emotional balance, and spirituality.
2. Time Use - It analyses the nature of time spent within a 24-hour period. An important function is to acknowledge the value of non-work time for happiness. It can also provide a proxy measure of contribution made by unpaid activities to welfare.
3. Community Vitality - The domain of community vitality focuses on the strengths and weaknesses of relationships and interactions within communities. This dimension consists of such indicators as family vitality, reciprocity, trust, and kinship density.
4. Cultural Diversity and Resilience - As traditions and cultural diversity contributes to identity, values, and creativity, the domain of culture focuses on the diversity and strength of cultural traditions. It looks at dialect use, traditional sports, and community festival.
5. Health – This dimension determines health status of the population, and the healthcare system which includes both western and traditional systems. Indicators consist of health status, health knowledge and barrier to health.
6. Education – This dimension assesses the effectiveness of education in working towards the goal of collective well-being. It comprises education attainment, Dzongkha language, and folk and historical literacy.
7. Ecological Diversity and Resilience - the domain intends to describe the impact of domestic supply and demand on Bhutan's ecosystems. Thus it consists the followings: ecological degradation, ecological knowledge, and afforestation.
8. Living standard - The domain of living standards covers the basic economic status of the people such as income, housing, and food security.

9. Good Governance - The domain evaluates how people perceive various government functions in terms of their efficacy, honesty, and quality, and comprises such indicators as government performance, freedom, and institutional trust.

The construction of the index has two steps, identification, and aggregation. The first step is to define whether each household has attained sufficiency in each of the nine dimensions. This is done by applying a sufficiency cut-off to each dimension. The sufficiency cut-off for some indicators is set at the top level of achievement for that indicator. In other indicators it is set at a level that is deemed 'sufficient' for most people. A person is identified as having a sufficient quality of life if his or her achievements in that indicator meet or exceed the cut-off. The level at which the sufficiency cut-off is set is a value judgment, which can be a topic for public discussion. The GNH index takes the position that beyond a certain point, there is no need to keep adding in higher achievements to the quality of life mechanically; thus we should confine our attention somewhat to a middle band of achievements that contribute significantly to human well-being for most people.

The second step is to aggregate the data of the population a decomposable measure that is sensitive to the 'depth' as well as 'severity' of achievements. That is, first we identify the shortfalls from gross national happiness and calculate the squared distances from the cut-offs. The resulting measure is the GNH.

$$GNH = 1 - \text{Average squared distance from cut-off}$$

Lastly, how can we make sense of the measure? GNH index can be compared in different districts surveyed, to see which districts have higher GNH scores. It can also be compared across time to see GNH trends after conducting future surveys. Furthermore, it can be decomposed by dimension (or indicator), by gender, or by occupation, which reveals how shortfalls in GNH vary across disaggregated levels. From that the decomposition of GNH can be tracked across time, to see in which dimensions sufficiency is increasing, and also to track whether or not it is decreasing in any dimensions. In these ways, the GNH index can be used as an instrument of policy, and can capture a great deal of interconnected information that can not otherwise be presented so succinctly.

Article Summary

Title Measuring Progress towards GNH: From GNH Indicators to GNH National Accounts? The Nova Scotia GPI Experience

Author Ronald Colman

“Nothing changes people’s behaviour like price signals.”

Major progress has been made on developing indicators to measure progress towards GNH. Congratulations to the Centre for Bhutan Studies (CBS). The indicators are an absolutely essential first step in operationalizing GNH. This is crucial since measurement and policy are intimately and naturally connected in several ways:

- Good evidence is essential for informed decision-making.
- Nine different domains enable policy makers and the general public to be aware of the practical trade-offs involved in each decision.
- The indicators can help set specific goals and targets and mobilize the population behind a common vision.
- The new measures can help evaluate programs whether or not they are achieving the GNH goals and targets.
- The indicators enable Bhutanese to hold their government accountable.
- The new measures can ensure that all elected representatives are held to a set of common principles and consensus goals.

But these new indicators are all that is needed to embed GNH firmly in the institutional structure. A second key measurement step is boldly suggested. Resting on the firm foundation of the indicators, and based on Nova Scotia experience, the next essential step is the development of a set of GNH National Accounts.

This applies to any government seeking to pursue the values and goals inherent in GNH—whatever name it is. In Nova Scotia, it is called “Measuring Genuine Progress”. The reason why we go beyond indicators could be traced back to the ground-breaking

words of His Majesty the Fourth King, who started the whole thing by declaring: “Gross National Happiness is more important than Gross National Product.” It is no coincidence that the birth of the term GNH took place by way of explicit contrast with GNP (or GDP as currently used).

But GDP is not an indicator; it is an accounting system. So if the power of GDP as a measurement system is to be broken, that will not happen through indicators alone. We eventually need to reshape that accounting system entirely to reflect the constituents and components of GNH.

It is a much sensitive territory. Indicators are still relatively safe, because they do not tackle the view, approach, or measurement systems that define our present economic paradigm. With the indicator work, it is like working so hard to pave the side streets. But somehow, the GDP steamroller still rumbles down the main highway, flattening everything in its path, and entirely oblivious to all our assiduous side street paving.

Nothing changes people’s behaviour like price signals. All the preaching about greenhouse gas emissions and energy conservation and all the good energy efficiency and climate change indicators in the world could not make North Americans to switch away from their gas-guzzling SUVs. But a doubling of oil prices very quickly stopped the SUV lust in its tracks and created an overnight demand for small fuel-efficient cars.

In fact, all our growing global environmental awareness and activism of the last two decades have not stopped growing global consumption that depletes our natural wealth and resources. Unfortunately, nothing will be better for our natural world than the current economic downturn—and the deeper the recession, the better chance our natural world will have. The economy, and nothing else, will stop people, businesses, and governments from consuming at rates far beyond the capacity of the Earth.

In short, it will not be possible to send price signals that are in accord with GNH principles until the present produce-and-spend economic accounting system is changed to reflect the true social, cultural, and environmental costs and benefits of economic activity. Fortunately, a sensible accounting system that is not only fully reflects GNH values but also protects against the awful boom and bust cycles of the present economic system. Most importantly, such a new GNH accounting system can actually

shape an economic infrastructure capable of supporting future generations and of ensuring long-term sustainable prosperity in harmony with the natural world and with our longstanding cultural traditions. Moreover it is possible and happening.

It should begin by explaining the difference between indicators and accounts. Indicators assess progress and are based on physical measures (e.g. employment, crime, poverty, and greenhouse gas emissions, etc.). The units of measurement are unique to each indicator, with rates generally measured in per capita terms. Indicators inform people about trends of certain subjects. Importantly, they send early warning signals to policy makers.

Accounts assess value, with units of measurement expressed in common monetary terms, and with evidence describing economic value when monetization is not possible. Accounts form the basis of government financial incentives and penalties—including taxes, subsidies, and investments in particular sectors of the economy. And those financial incentives and penalties in turn affect price—which, as we saw, is the most immediate, powerful, and effective determinant of behavioural change.

Here is an example of the difference between indicators and accounts. Crime rates (an indicator) tell us—in criminal incidents per 100,000 people—whether crime is going up or down, with lower rates signifying *progress*. Accounts tell us the *cost of crime* to society—how much we spend on courts, prisons, burglar alarms, security guards, hospital costs due to assault, replacing victim losses, etc. This can be expressed as the amount we would *save* and have available for more productive investments in wellbeing if there were no crime. In Nova Scotia, crime costs more than \$700 million a year.

An effective set of GNH measures requires both indicators and accounts, with the former providing the basis of the latter. Two types of accounts or systems of economic valuation are always needed—stock accounts and flow accounts. The former consist of national balance sheets that assess a nation's assets, liabilities, and wealth (which is defined as assets minus liabilities). These stocks—also sometimes called capital accounts—represent value that has accumulated over time, and which can also depreciate over time. Flow accounts, by contrast, assess what we earn and spend, and represent a current snapshot. A house, for example, is a stock or capital asset, while

monthly rent or mortgage payments represent a flow.

Unfortunately, our present conventional stock and flow accounts account for only a fraction of our true wealth and spending, and are therefore remarkably narrow and distorted—not surprisingly sending highly misleading signals to policy makers:

- Our conventional national balance sheets (our present stock accounts) count only the value of our manufactured, built, and financial capital, and entirely ignore the value of our natural, human, social, and cultural capital.
- Likewise, our present flow accounts—namely GDP—count only the value of market production (goods and services produced for pay), and take no account at all of the value of unpaid work or of the un-priced services to society provided by nature, culture, social networks, or knowledge.

Before proposing the new accounting system, it is essential to add one key caveat: this is not an attempt either to replace or modify GDP. Rather it seeks to replace the widespread misuse of GDP as a measure of progress, wellbeing, and prosperity.

An integrated, holistic set of measures like GNH or GPI requires both indicators of progress and a set of full cost accounts that include valuations of all key forms of capital (stock or wealth accounts) and the services they provide (flow accounts). Only such accounts can properly assess the cost-effectiveness of alternative policy options in accordance with GNH principles. In GPI experience, it is the accounts that have had a far greater impact on policy than our indicator work. When it was found that volunteers contributed \$1.9 billion in services to the Nova Scotia economy annually, volunteerism was suddenly transformed in the public mind from a ‘feel-good’ thing to a powerful contribution to the economy.

There are basically three key principles of full-cost accounting, which together can actually function to make the market economy much more efficient if adopted in practice.

- First—from a flow perspective—full cost accounting internalizes ‘externalities’ like the social and environmental impacts of economic activity, and thus assesses the true costs of production, which is in turn reflected in market prices. If, for example, the full costs of greenhouse gas emissions were included,

driving an SUV would cost far more than it presently does.

- Secondly—from a stock perspective—full-cost accounting recognizes and accounts for the economic value of non-market assets that are not traded in the market economy. In assessing the value of a forest, for example, a full set of natural capital accounts will value not only the timber value of a forest, but also the value of the forest in regulating the climate and sequestering carbon from the atmosphere, in protecting watersheds, and in providing habitat for many species.
- And thirdly, a full-cost accounting system substitutes variable for fixed costs to the extent possible. To give a concrete example, fixed annual payments for car registration and insurance can be varying by fuel efficiency and number of kilometres driven annually to reflect a more accurate picture of the actual social, economic, and environmental impacts of driving.

All three of these principles enhance market efficiency by pricing assets and economic activity more comprehensively and in ways that reflect actual benefits and costs to society.

One major caution must be added here. Any system of full capital accounts and economic valuation is severely constrained by the inadequacy of money as a valuation instrument and common metric. Monetization of non-market values is undertaken for strategic reasons, primarily because it creates a language and bridge to the world of conventional accounting. But it cannot and should never be taken as a literal or accurate description of reality.

And where monetization is not possible, as it often is not, economic value must be described in non-monetary terms by pointing to the social and economic functions performed by natural, human, social, and cultural capital. For example, there is no doubt that a coastal wetland is performing an economically valuable function by protecting against storm surges and coastal erosion, though it is not presently possible to monetize the value of that function with rigour or accuracy.

Despite the enormous challenges inherent in valuing natural, human, social, and cultural capital, and in pricing non-market assets and services, the good news is that the methods and data sources available to do so have vastly improved and expanded in

recent years—making a full set of GNH National Accounts more feasible than ever. To illustrate the challenges and the methods used, a brief example of GPI natural capital and environmental valuation is provided here.

To evaluate the true costs of driving, the GPI private passenger transportation costs are divided into three categories:

- Internal variable costs: — these are direct costs borne by the driver, which vary according to conditions, vehicle type, and how much a person drives. Examples are vehicle operating costs (like petrol and repairs) and travel time.
- Internal fixed costs: — these are direct costs borne by the driver, which do not really change when driving habits and conditions change. These generally include vehicle ownership costs (car payments), registration, insurance, and parking fees.
- External costs: — these are costs imposed by drivers on others, such as climate change, air pollution, congestion, and taxpayer-funded accident and traffic policing expenditures.

Of course, each cost has its own assumptions, with the accounts almost naturally producing highly conservative estimates, since they generally only count what can be quantified and thus omit a range of less measurable costs, for example, to assess the health costs of breathing in the fumes of idling cars stuck in traffic jams.

Overall, the full cost of road transportation in Nova Scotia in 2002 was between \$6.4 billion and \$13.3 billion. At the low end, the true cost of driving is seen to be about \$7,598 per capita per year, of which \$4,562 are “invisible” costs of which the driver is largely unaware. This is because fixed and external costs account for over two-thirds of the total cost of driving.

When looking closely at each cost, we have found that each cost is a potential headliner. For example, our estimate that traffic congestion costs Nova Scotia \$12 million a year scored a lead front-page story in our daily newspaper. Indeed, congestion costs have now been translated into policy in cities like London, England, where a significant congestion tax has kept cars out of central London and markedly improved both air quality and traffic flow—a perfect example of the use of pricing mechanisms to change behaviour.

These results indicate an unsustainable transportation system where externalities conceal the full costs of private automobile. More importantly, the results provide the basis for potential 'true' cost' road pricing policies.

In above sections, both GNH indicators and potential GNH accounts has already demonstrated the policy utility and relevance in several ways. Therefore only a few remarks on possible future directions in applying these measures to the policy arena will be added. Most importantly are the four steps in changing our systems of accounting and economic valuation:

- 1) Building the new accounting system by valuing natural, social, and human capital properly. Much more work is needed, but tremendous strides have been made globally in the last three decades in both data collection and measurement methods. This step has been adequately, measurement work is so well under way.
- 2) Adopting the new indicators and accounts fully and properly. Some governments have to take them as its core measures of progress and valuation, in order to demonstrate their feasibility, utility, and policy relevance. This step has yet to be fulfilled as no government has adopted the measures fully. So the 3rd and 4th steps are only provisional.
- 3) Once the new accounting system has been adopted by government, it will provide the basis for a system of financial incentives and penalties designed to encourage sustainable behaviours that contribute to wellbeing and GNH and to discourage unsustainable behaviours.
- 4) And those incentives and penalties in turn will naturally affect consumer prices, thereby changing behaviour. Once goods are properly and accurately priced according to their true costs of production, not only will consumer behaviour change, but the market economy itself will become far more efficient.

These new measures can serve as a highly effective touchstone of fundamental underlying principles—a standard against which actions can be judged, policies and programs evaluated, and governments held accountable. Moreover, this balanced and multidimensional approach of GNH and GPI can also offer solutions to the current economic downturn.

For example, GNH or GPI analysis clearly points to alternatives to the problem of layoffs. A broader GPI-type analysis of the relationship between employment and social factors, and particularly an assessment of the true costs of unemployment, including the costs of lost production, social welfare, illness, crime, family breakdown, and other consequences, reveal that layoffs are hugely expensive and socially costly, and should be far from a knee-jerk reaction to reduced production and consumer spending.

Last but not least, the GNH approach and practice not only offer highly positive potential solutions to the current global economic crisis, but its most effective agents are likely to be the younger generation whose stake in a sustainable, and balanced world is probably the greatest of any demographic group. Including GNH principles, practices, and examples in educational curricula, training our youth in the GNH measurement methods, and generally nurturing their participation in GNH deliberations and in a wider GNH movement may well be the most effective and productive possible investment in moving towards the realization of GNH in practice.

Article Summary

Title	Gross National Happiness in Bhutan: A Living Example of an Alternative Approach to Progress
Author	Alejandro Adler Bruan

“Gross National Happiness is a manifestation of the unique values and worldview of the Himalayan people of Bhutan... Bhutan is a living example of a country that... put Gross National Happiness in practice.”

This document is a report written by a student from University of Pennsylvania who researched about GNH as a part of his Wharton International Research Experience scholarship. He has been to Thailand and Bhutan, studied many documents, and interviewed with several key people. He based at Suan Ngern Mee Ma while in Bangkok.

The report begins by the assertion that all societies seek to create wellbeing for members. Then there are fundamental questions to ask: what does wellbeing mean? How do we measure it? And how do we use indicators to organize society and its institutions so as to maximize wellbeing?

Measurement and indicators play an important role in deciding in which direction the society will go. Policy makers use indicators to tell whether they are doing the right thing. Therefore if indicators do not measure what people in the society care about, they may not enhance societal wellbeing. GDP is one such indicator being use widely throughout the world. Over the years, humankind has developed what Joseph Stiglitz calls “GDP fetishism”. As a result, institutions and policies have revolved around maximising GDP growth with little regard for collective wellbeing.

There is, however, a consensus that GDP has flaws. It is moreover not intended to be an indicator for nations’ progress. Further, several commonly-known GDP weaknesses are explained, for example, the failure of GDP to capture useful non-market activities and its inefficiency in taking account of environmental and social costs of growth. Moreover, GDP only measures objectively, while subjective aspects of life are equally important. Subjective indicators matters, especially for policy-makers. Therefore,

there is a need for alternatives to GDP. Many have been created over the years. Among these alternatives, one ideal stands out as it has a real living example. Gross National Happiness (GNH) is practiced in Bhutan, a tiny Himalayan kingdom. The country has developed indicators, institutions, and policies to reflect it.

The report then introduced GNH index and its 9 domains as reported by CBS (see GNH Index paper). It gives also some examples of questions in each domain from the recent survey. However the index is not the only instrument. Bhutan government has established GNH Commission (GNHC) along with “GNH Policy Lens” to assess government policies at all levels against GNH values and indicators. The policy lens consists of 23 questions for evaluation of impacts of a policy.

Even though, GNH has its firm grasp in Bhutan, there are potential challenges it has to face. The author asks some serious questions. First, is GNH democratic? This means whether GNH is suitable for an open and free society. Secretary of GNHC's answer is it is compatible with democracy. GNH is actually very much based on democratic principles. It fosters public participation through carrying out surveys to discover real needs of Bhutanese. All the data is also planned to be made available publicly. Next challenge is whether GNH shapes institutions and policies or it justifies the existing ones. It should not be used to endorse someone's agendas. The Secretary again gives examples of how GNH is implemented in Bhutan, for example to promote GNH time use, it is made illegal to work more than 8 hours in Bhutan. More over through the GNH Policy Lens, policies will be made even more relevant to the happiness of the society.

This report raises another heavy issue, is GNH too subjective? However it is subjective indicators that affect people's behaviour even more. CBS Director states that “stock market prices are to a large extent based on expectations..., so subjective components are important”. Therefore they are relevant to policy making. In fact, GNH index comprises both objective and subjective indicators. Another talking point is that how GNH is representative of the population. Since there are as many as 19 dialects spoken in Bhutan, any measure must take into account the cultural differences. The current GNH survey tried to realise this, but with limited time and budget, it was done using only one language. They are however working on translating the survey into all 19

dialects, and also on using a larger sample size for the next survey.

GNH awareness is the next issue. It is important that for GNH to work, the citizens must understand it. That enables them to fully participate and contribute in policy-making process through GNH index. The author interviewed several Bhutanese from different backgrounds in order to get a true reflection. It is found that there is only little awareness about the survey and index. Thus CBS and GNHC have a challenging task ahead of them. Next question concerns application of GNH in other societies. It can be said that this phenomenon is unique to Bhutan's characteristics. A researcher at CBS, however, argues that the concept concentrates on what really matters to a society, so in this regard it is universally applicable. In addition, desire for happiness and wellbeing is also common, yet multi-dimensional. Happiness and wellbeing depend on various factors which are bound to local contexts. GNH concept thus must be adapted to local needs.

Last question asks whether GNH will survive in a rapidly globalising world. Bhutan is slowly opening up to the world hence becomes more integrated to the world economy and politics. Is this a threat to GNH? Former finance minister thinks liberalisation is consistent with GNH since one of the four pillars of GNH is equitable economic development. However other people believe it is a great threat. This issue needs to be handled delicately.

In the last part, the report concludes that GNH is a manifestation of unique values of Bhutan, so trying to adopt it in a Western context would be irrational. However lessons are to be drawn from this extraordinary ideal. These are the lessons:

- Current indicators of progress like GDP do not adequately capture welfare
- Countries need to open a national dialogue about what progress means for them
- Indicators should be developed to reflect the outcomes of this dialogue
- Indicators of genuine welfare should be used by decision makers to structure institutions and guide policies
- Bhutan is a living example of a country that has pioneered in the process described above, and its institutions and policies put Gross National Happiness in practice.

Article Summary

Title	"Critical Holism": A New Development Paradigm Inspired by Gross National Happiness?
Author	Hans van Willenswaard

In this paper we try to give a provisional sketch of an awareness-expanding process that is emerging in Thailand from the series of conferences on Gross National Happiness (GNH) since 2004. This paper is offered for discussion at the start of the *GNH Movement project*, a project that provides follow-up to the third GNH conference in Nongkhai and Bangkok, November 2007. The aim of the paper is to draft a 'landscape' for comparison and synthesis between Gross National Happiness and resonating concepts, in particular Sufficiency Economy in Thailand, ultimately resulting in a framework for multi-stakeholder action and research focusing on a range of common development goals in the coming decade. The question will be explored how consensus may grow towards a 'new development paradigm' and aims to be a contribution to the *Global GDP Debate*.

Article Summary

Title Happiness and Transformative Learning

Author Nuttarote Wangwinyoo

“...transformative learning can be created under a new assumption of human nature, so that human spirits can be nourished...and can make their contributions to personal and social happiness.”

The paper is based on author's personal experience in working in the field of transformation on personal, interpersonal, and organizational level over the past 8 years. Today, transformative learning takes many forms and is presented under many names. The currently used form is inspired and shaped by personal learning experiences of success and failure.

Biologically, we are built to be capable of adapting to the changing environment in order to survive. Culturally, human beings are nurtured to develop our relationship with others in society. Our state of being and sense of happiness are related to these two factors—survival and social acceptance. However, happiness can be the outcome of another, the highest, level of Maslow's Hierarchy of Needs, self-actualization. In a modern context, the landscape of life has become more complex, therefore we are required to learn and place ourselves appropriately into a workable relationship. According to Maslow, while the first and second levels are related to the survival of physical life, the third and fourth levels are associated with the relationships with the world.

In order to fulfill the two first levels of needs, we are required to learn to perform. But for the rest of needs to be fulfilled, we are required to learn to transform which can take place only when the internal experience can be independent from the evaluation of the external social world. All of these require a great amount of learning.

In the workplace, the higher the pressure to succeed, the more concentrated on individual performance it becomes. Even though an organization has a specific common goal, most of its members do not have concerns for the well-being and performance of the whole organization but for their own success. This reinforces the world of disconnection.

We are built to acquire security and put all the efforts to adapt to or control the environment to serve this need. At the workplace, there is in general more pressure and less pleasure. More time is needed to get things done and less time for creativity. In the world of result-based relationships, success is evaluated by the objective tangible and measurable outcome. People's sense of pride and fulfilment therefore relies mainly on not what or how they do their work but on what outcome they produce in this chaotic world.

In the process of growing up, people go through social learning and formal schooling in order to be equipped for survival in the result-based world. However, along with it they are also trained to carry a sense of inadequacy and a need to be approved and acknowledged by authorities. They are not trained to be free or to be creative, but to be defensive in this world. Our fear-based reactive living is a constant and unconscious process. Transformative learning starts with acknowledging such patterns to be able to dis-identify with them so that the process of creating new possibilities of self-expression and one's relationship to the world can take place at will.

How learning is related to happiness? Happiness is a state of being of a person.

External conditions have influence on it, but life provides a choice to us to be in charge over our own state of being. In the process of transformative learning, to be happy is not to run away in order to be free from suffering, but to face, be one with, and transform it. Happiness depends on the meaning we give to what happens to us.

Next, learning is a process of becoming and relating. However learning does not guarantee that our life will be free from unexpected chaos and troubles. Transformative learning helps us to be confident in the path of the unknown and uncontrollable world. Chogyam Trungpa wrote in his well-known book, *Shambhala, the Sacred Path of the Warrior*:

...in order to establish an enlightened society for others, we need to discover what inherently we have to offer the world. So, to begin with, we should make an effort to examine our own experience, in order to see what it contains that is of value in helping ourselves and others to uplift their existence.

When we open ourselves up to the internal work to welcoming both joy and dissatisfaction, we are called to take a full responsibility for all possibilities that come to our life. A participant once asked what technique or tool would be available to make this process happen without taking any risk or difficulties. It is common that people keep looking for the 'right answer', tools or techniques that require nothing from themselves to offer or take risk. We are programmed to maintain our security. The attachment to personal security is suffering in itself, and we are culturally well-trained to do so. The only tool is already available in everybody which is the will to open our heart and embrace the fear of insecurity.

The path to happiness is to live fully in the present. There is no happiness in the future because it is all taking place here and now. To liberate ourselves, the endless need for the accumulation of life security and comfort needs to be transformed. When the way we learn changes, the way we live changes. The *Transformative Learning Center* concludes the meaning of this process as follows, "Transformative learning involves experiencing a deep, structural shift in basic premises of thoughts, feelings and actions."

Such a shift can happen not by force or persuasion but through seeing in a space of awareness, contemplation and reflective conversation. In workshops with organizations, the foundation of the process is to create a context in which awareness is present, and then the process of seeing oneself and his/her relationship to the world can naturally occur through contemplation.

Under a 'schooling' approach, subjects of learning are mostly selected and imposed upon learners. But the subject of transformative learning is the learner him/herself. Since transformative learning pays attention on who we are and our relationships with the world, the content of learning can vary from issues of health, education, social or organizational development, but they all need to be internalized and connected to personal concerns. The author's experience study at *Naropa University* was full with a sense of inquisitiveness and friendship conducive to being open and genuine to one another. One of the ambitions back in Thailand, therefore, was to create a possibility for a dialogue space in which Thai people can find their own inner voice and responsibility to develop their leadership.

Pressure and expectation under oppressive structures are not supportive to people to change their state of beings. In this modern world, some basic assumptions are prevailing in the management of human resources such as that an organization is machine-like, needed to be controlled and maneuvered. We act as if humans are motivated by selfishness, greed, and fear. That people work best under controls and regulations. Dee Hock, author of *Birth of the Chaordic Age*, calls this institutional disease of our modern time when organizations are modelled after machines as it is believed to entail higher performance. While our society is operated under such a hierarchical structure, there is hope that transformative learning can be visualized and created under a new assumption of human nature, so that human spirits can be nourished to full potentials and can make their contributions to personal and social happiness.

Suggestions for future action-research shall involve the studies of the implementation of diverse transformative learning approaches in Thai society. Since the dominant mode of learning in the society is mostly geared toward career development, learning to transform is clearly underdeveloped.

Article Summary

Title A Proposal for GNH Value Education in Schools

Author Dasho Karma Ura

“Teaching in schools will not help if policies of the government are not pro-GNH. If policies are sympathetic to GNH, value education will be an easier task.”

This paper pertains to incorporation of GNH values in education curriculum of Bhutan, however major points proposed here are not exclusive to only one country or culture.

For the education system to pay attention to values is central to the cultural perspective influenced by Buddhism. The educator, the teacher (*ston-pa* in Bhutanese language), is one involved completely in facilitating ethical maturity of students. The simplest idea of value education is about facilitating the emergence of a set of beliefs and attitudes as people’s personality are unfolded so that their beliefs will recurrently direct their behaviours’ and actions in a positive direction. Whether we have value education or not, John Dewey said that education is not value neutral. There is a hidden value education, according to him; it’s just a question of what kind and to what degree it exists. This paper is a proposal to integrate value education from a GNH perspective into the existing Western-led curriculum.

Before doing so, a picture of current teaching and learning must be clear. Therefore an empirical study on what is happening in schools needed to be assessed. Time was limited, so an indirect method was followed, i.e., most of the school textbooks were rapidly examined. One can argue that the content of textbooks is central in influencing the role of both teachers and students in value education. Thus, researchers at Centre for Bhutan Studies (CBS) went through about 3,800 pages in 27 textbooks taught across the social science subjects to get a unified perspective on what goes on

in schools.

Next, overseas experiences in so-called value education are reviewed. For example, character education is being propagated in the US, moral education is taught in South Korea, and citizenship education is a widely received policy in the UK. The lessons learned from these experiences point to the importance of three values – trust, principles, and emotions. So some evidence from the GNH survey 2006-2007 was thoroughly studied and incorporated into making a new curriculum.

The value trends found in the US in many ways resonated with that of more urbanised areas of Bhutan especially Thimphu the capital. GNH indicators on emotional distress and trust show higher tensions and lower hope in Thimphu's residence. This implies that if the structure of community, pattern of socialization and the nature of education are modeled on Thimphu, the other places will also most likely follow Thimphu in this direction.

27 textbooks in Dzongkha, the national language of Bhutan, English, and 'Social Studies' subjects were selected from classes 4 to 10. These textbooks were read rapidly to glean information on value education they contain. Conclusively, all of them have value education sections. Things related to moral character and social character are woven indirectly into narratives of the textbooks. This is usual in designing value education delivery. The question is to what degree it is present. For example, values such as social conformity and respect for hierarchy are emphasized. In fact, hierarchy is emphasized too much.

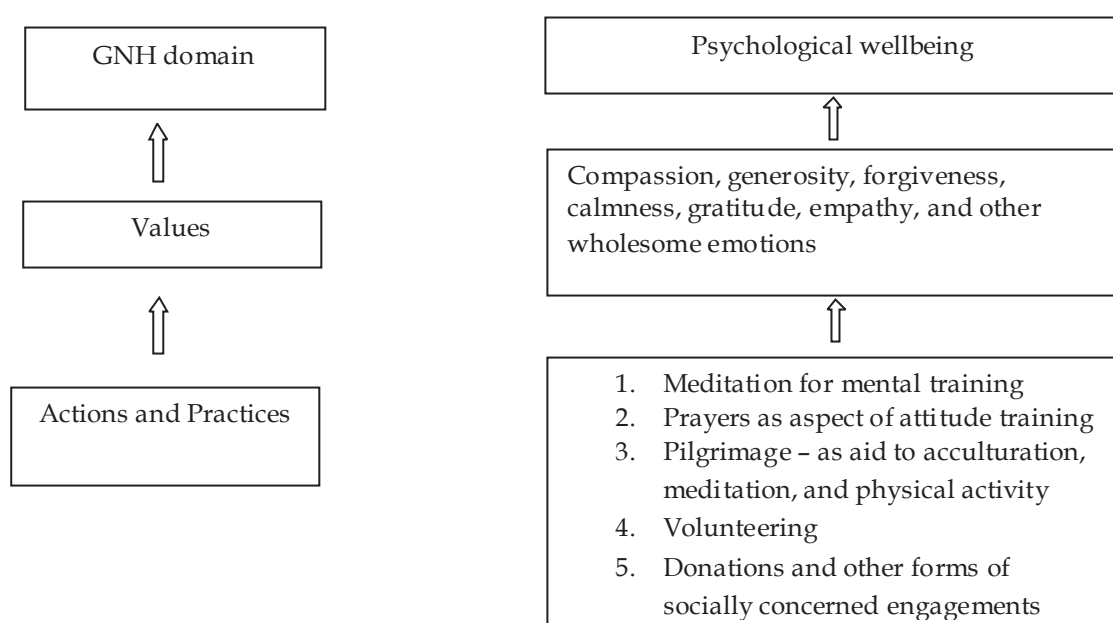
However, the most common problem found is that the delivery of the vocabularies is much stronger than conceptual explanation. These ethical concepts cannot grip students strongly because there is no grounding of these concepts in moral argument. The logical reasoning part is not addressed. As a result, the discussion on values has remained at a very unhelpful level. Moreover, structural issues and causal linkages were avoided in the textbooks. There is, consequently, no morally engaging discussion that would bring to the surface ethical choices.

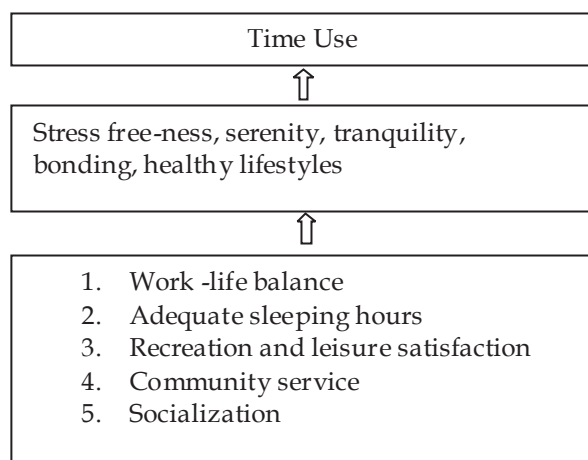
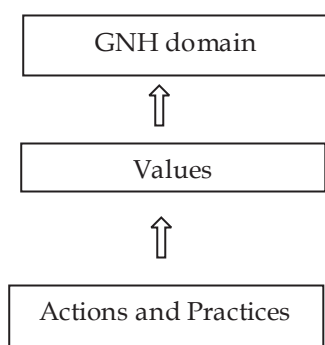
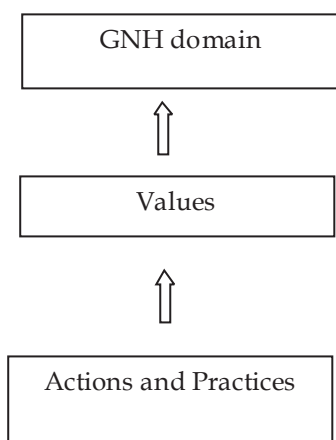
It was also found that level-wise some intermediate steps are missing. So, it might be better to focus on ethical ideas in simplified form at the lower levels and then advance towards the higher ground. Another crucial issue is there is too much emphasis

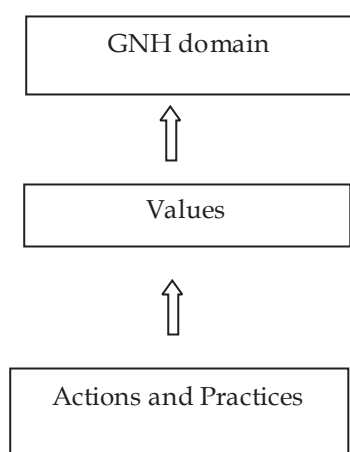
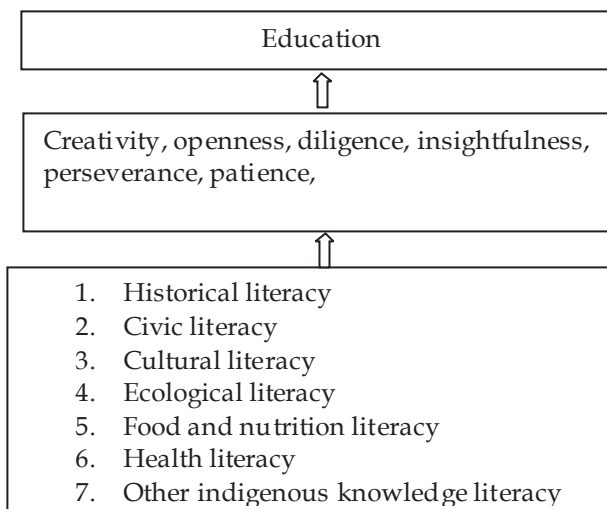
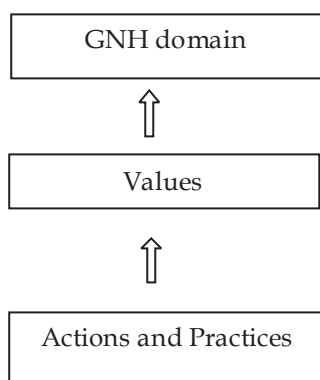
on memorising names and dates.

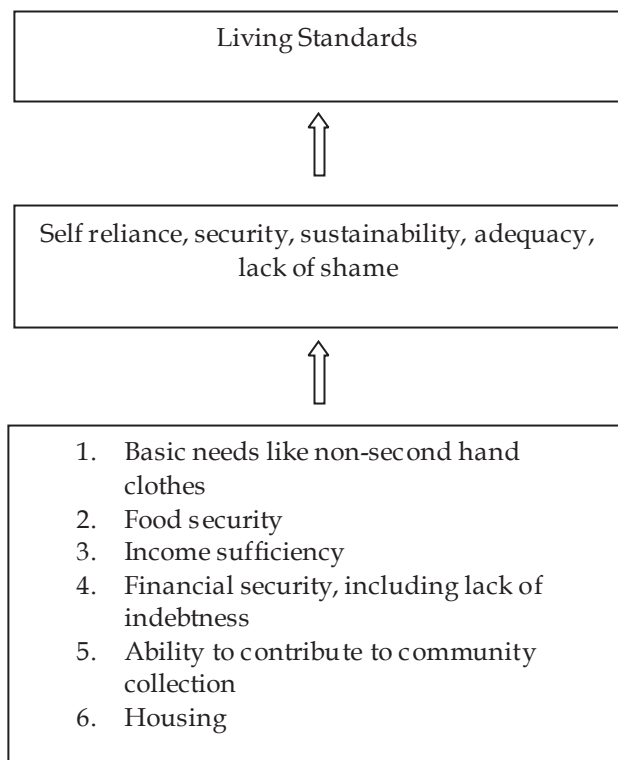
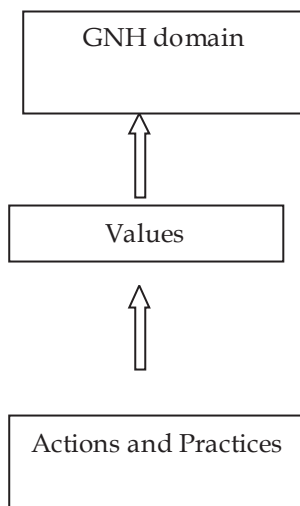
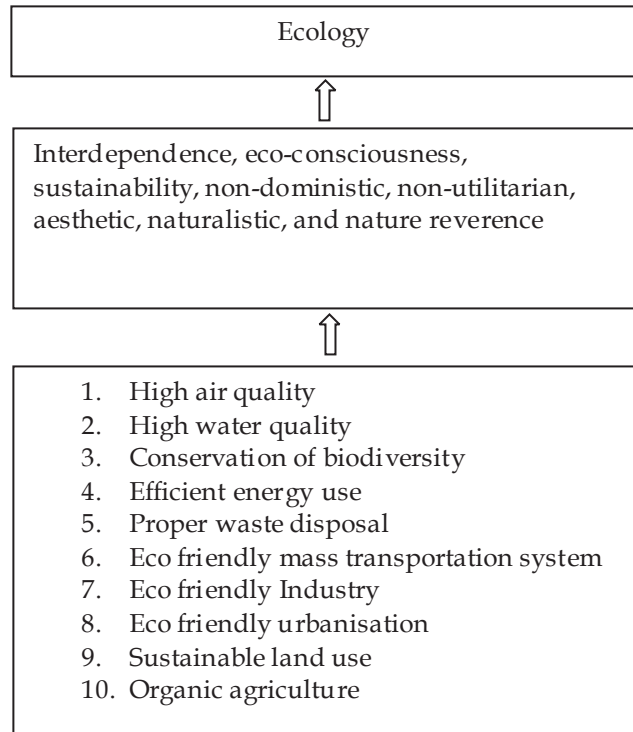
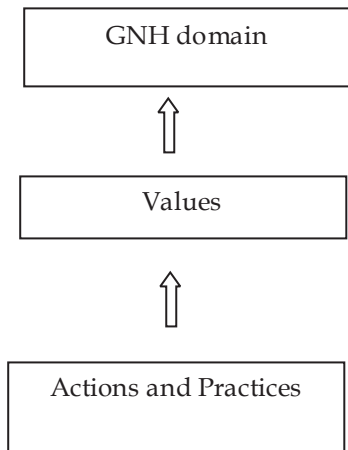
The fundamental reason why GNH value education is important is that Bhutan is opening up to globalisation. Transformations are notable in the country in terms of structural change, urbanisation, the emergence of commerce, and democracy. One of the major changes has been the transformation of Bhutanese into consumers. Accompanying all these is a new sense of individualism. However from a Buddhist point of view, one person cannot advance ethically without affecting others positively, so social responsibility must be recognised. Against the large scale changes, the newly introduced world view impinges on Bhutan's values. But if Bhutanese are to claim identity of GNH, the inclusion of GNH values in textbooks is essential.

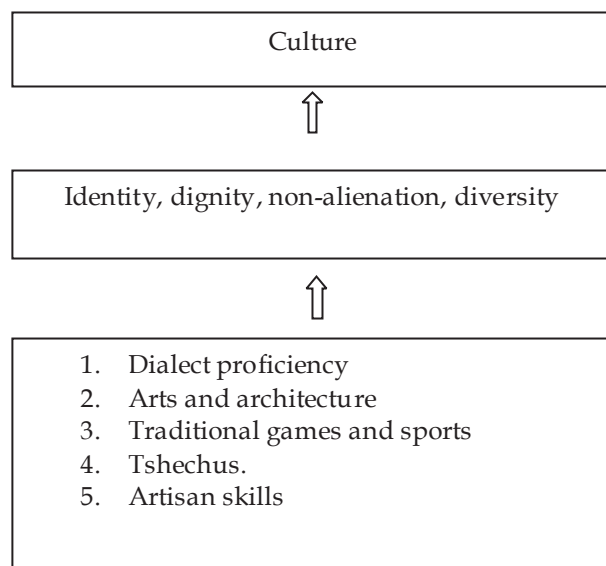
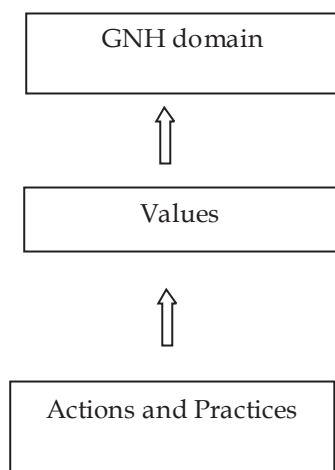
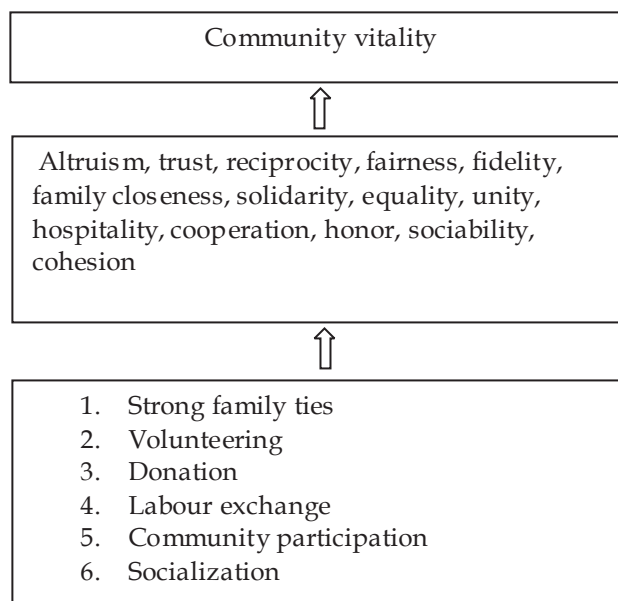
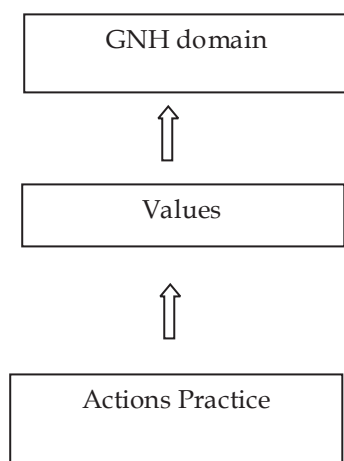
Vision of a GNH society can be realised only by actions at the present. GNH is the development philosophy of the country, so the values contained in it must be reflected in the textbooks. This will help advocate practising of GNH in order to arrive at a common goal of sustainability, peace, and happiness. How GNH should be reflected in the curriculum, one way is that values related to each of the nine GNH domains should be specified and practiced considering happiness as being absolutely multi-dimensional. With respect to each domain, values are outlined along with specific practices to express those values. Further, four broad methods of value education are suggested. All of these recommendations require rewriting several textbooks.

There are four main channels of imparting values in our education system. There consist of three existing ones, and one more recommended. First channel are prayers and rituals. Second channel for value transmission at the moment is classroom teaching based on textbooks. The third one stems from the Indian curriculum standards called SUPW (Socially Useful Productive Work), an after school activity. The fourth channel, which is recommended as an extension of rituals, is meditation. Pilot meditation schemes can be introduced immediately, providing teachers are selected carefully.

Lastly, students' values should be verified with respect to various aspects of moral development. Assessment tools must be developed. Teaching in schools unfortunately will not help towards GNH society if policies of the government influencing public behaviour are not pro-GNH. If policies are sympathetic to GNH, value education will be an easier task.

2.3 สรุปกิจกรรมการแลกเปลี่ยนกับภูฐาน

2.3.1 การประชุมนานาชาติความสุขมวลรวมประชาชาติครั้งที่ 3

**Fourth International Conference on Gross National Happiness
Practice and Measurement
November 24-26, 2008
Bhutan Youth Development Centre
Thimphu, Bhutan**

Introduction

GNH conferences are platforms for exchanges between groups and individuals actively working on GNH and related issues while broadening participation and spreading interest to new stakeholders. This is therefore a excellent opportunity for GNH Movement project Thailand to network and gain knowledge and support from international participants.

The Center for Bhutan Studies (CBS), the central GNH research body in Bhutan was the organiser of the conference.

Thai participation in the conference

Apart from two delegates from GNH Movement project, there were 6 more Thai participants from various sectors including academic, business, civil society and government.

Figure 19 Participants of 4th GNH Conference

Luncheon Audience with His Majesty the King

All participants were introduced one by one to H. M. King Jigme Khesar Wangchuck, preceding the lunch of the last conference day, November 26.

Keynote Address Prime Minister Jigmi Y. Thinley

The conference was opened with a Keynote Address of the freshly elected Prime Minister of Bhutan.

“The point of all attempts to measure holistic development is to persuade reconfiguration of public policies, restructuring or reorientation of institutions and transformation of human behavior.

To this end, we may even have to be bold enough to suggest alternatives to competitive politics whereby common purposes and visions are often defeated by conventional divisions of left versus right, pro- market versus socialism, electoral calculations versus long term interests.

Is it enough for us to know how to measure happiness and to hope that this will influence policy-making?"

Some Highlights of Presentations

Plenary presentations consisted of many motivating papers from international authors in various sectors including:

- Nicholas Rosellini, Resident Coordinator, UN System, Bhutan
- Nic Marks, New Economics Foundation, U.K.
- Sabina Alkire, Oxford Poverty & Human Development Initiative (OPHI), U.K.
- Dasho Karma Ura, Centre for Bhutan Studies (CBS), Bhutan
- Susan Andrews, Visaõ Futuro, Ecovillage, Brazil
- Jon Hall, Organization for Economic Cooperation and Development (OECD), France
- Ronald Colman, Genuine Progress Index for Atlantic Canada (GPI Atlantic), Canada
- Ross MacDonald, University of Auckland Business School, New Zealand
- Wallapa and Hans van Willenswaard, GNH Movement Project, Thailand

The concluding remarks were made by the Editor and Director of Kuensel Corporation, publisher of the most prominent newspaper of Bhutan, and an advisor on media policies in Bhutan, **Dasho Kinley Dorji**.

"To say that GNH is doing fine in Bhutan would be wrong. The truth is that Bhutan is changing rapidly and society is not responding fast enough.

...The skepticism is obvious from the fact that not enough decision makers have taken interest in the fourth international GNH conference here in Thimphu.

...Decision makers must be forced to confront GNH so that it becomes a basis for policy decisions...What will truly be unique is, not so much the concept, but that GNH will be mainstreamed in Bhutan. It will be central to the government's policies, institutions. It will be the strength of Bhutanese intellectual culture for the future.

...For the Bhutanese people, therefore, GNH is a responsibility, that is heavier than a mountain, more precious than gold."

Networking Results

The participation in this conference was also crucial in networking activity of GNH Movement project. Many organisations and individuals were approached and vice versa. A number of them have agreed to collaborate with GNH Movement project in some capacity. They were:

- International GNH Consultation Committee
- Center for Bhutan Studies and GPI Atlantic
- UNICEF Bhutan
- UNDP
- National Well-being Accounting, New Economics Foundation, U.K./Europe
- OECD
- GLOCOL, Japan
- Paradiso and ASIAPERS, Europe

2.3.2 การเดินทางเพื่อศึกษาดูงานความสุขมวลรวมประชาชาติและพุทธศาสนาใน ภาคเมืองและชนบทของภูฏาน โดยคณะผู้แทนชาวไทย

Study and planning visit Thai delegation to Bhutan 19-29 April 2009

The objectives of the study and planning visit were:

1. To strengthen cooperation with the Centre for Bhutan Studies (CBS)
 - a. To formulate exchanges, cooperative research and (recommendations for) policy development on Gross National Happiness.
 - b. To explore synergy between Gross National Happiness, Buddhist Economics, Sufficiency Economy and related local and global movements.
 - c. To explore opportunities for establishment of **School for Wellbeing Studies & Research** (an independent think tank) and a **Summer Course**, to be held partially in Bangkok and partially in Bhutan.
2. To initiate Therevada-Vajrayana exchanges in the framework of Engaged Buddhism, in particular regarding the role of nuns, in preparation for **"20 years INEB" conference in Chiang Mai 9-15 November 2009**.
3. To have final consultations on the **GNH (3+) book** (in English) to be published by Suan Nguen Mee Ma publishers, Bangkok.
4. To prepare the second stage of a series of Measuring Genuine Progress **TOT capacity building workshops** for the Bhutan – Mekong-region.
5. To discover in-depth **Bhutanese culture**, spirituality and village life

Delegation

There were 9 Thai delegates including Ven. Bhikkhuni Dhammananta, Ms. Wallapa van Willenswaard, and Mr. Hans van Willenswaard from GNH Movement project.

Findings

The **Centre for Bhutan Studies** kindly arranged and guided the study visit with great care for which we would like to express our deep gratitude.

In the concluding meeting with Dasho Karma Ura, President of CBS, 27 April 2009, long term cooperation between CBS and the GNH Movement partnership was confirmed. Common interest, dedication to the cause of 'happiness for all', and reciprocity were assumed as guiding working principles.

Earlier the Prime Minister of Bhutan H.E. Lyonpo Y. Thinley confirmed full support of the Royal Government of Bhutan for ongoing CBS – GNH Movement project cooperation.

The Thai delegation focused on studying **Cultural Promotion** as a major pillar of Gross National Happiness and as a potential issue for Thailand-Bhutan exchanges. Cultural promotion includes a variety of dimensions:

Figure 20 Thai delegations with Prime Minister

- **Revitalization of religion** Ven. Dhammananta, a senior Buddhist scholar and pioneer in bhikkhuni ordination in Thailand, met much recognition for her plea to upgrade the status of nuns in Buddhism, both in Thailand and Bhutan. The Prime Minister of Bhutan, in an audience granted to the Thai delegation, underlined the importance of the issue of equal opportunities for women and men, and introduced Ven. Dhammananta to the initiative to establish a foundation to support nuns in Bhutan.
- **Art** as a way to illuminate spiritual dimensions of human evolution and as a path of expressing the search for meaning in life. A magnitude of places of cultural interest was visited, including Taktshang monastery. Also more modest places of community life like the nunneries in urban Thimphu were visited. Moreover, Dasho Karma Ura guided the delegation to Druk Wangyal Lhakhang, a recently constructed temple overseeing Dochu La pass.

Figure 21 Thai delegations visit rural Bhutan

- **Value Education** as the possible core content guiding policy development towards education reform and GNH curriculum design. Dasho Karma Ura had prepared a well-documented and evidence based presentation for the Ministry of Education in Bhutan promoting Value Education and its interconnectedness with Gross National Happiness.

Sufficiency Economy and GNH

The Prime Minister of Bhutan emphasized that there is ample common ground between Gross National Happiness and Sufficiency Economy. Bhutan and Thailand should cooperate from this position. At the **20th Anniversary of Diplomatic Relations Thailand-Bhutan** Ambassador Chalermpol Thanchitt showed interest in the GNH Movement project, and GNH-Sufficiency dialogue and cooperation as element of Thailand-Bhutan relations.

UNICEF Bhutan

After a first encounter in which the core members of the Thai delegation were introduced to Khun Vathinee Jitjaturunt, Deputy Resident of UNICEF Bhutan, later a business meeting was held in which future cooperation was explored and provisional terms for a GNH Movement project proposal were outlined.

A plan was discussed to organize with the partners a second Training of Trainers, TOT2, probably with Dr. Ron Colman, GPI *Atlantic*, in the last quarter of 2009. UNICEF Bhutan in principle would be interested in sponsoring Bhutan Youth participation, similar to the group that took part in the first TOT, January 2009 (with Dasho Karma Ura and Dr. Ron Colman as resource persons); and reconnecting with the Bhutan Youth delegation to GNH3 in Thailand.

Concluding meeting with Dasho Karma Ura

The observations, initiatives and planned actions as reported above were offered for review to Dasho Karma Ura, President of the Centre for Bhutan Studies.

Dasho Karma Ura is writing a paper on the GNH Index and its future which is intended to be included in the GNH3+ book to be published in the second part of this year in Thailand.

2.3.3 การประชุมเรื่องประชาธิปไตยและธรรมาภิบาล

Conference on Deepening and Sustaining Democracy in Asia 12-14 October 2009 Paro, Bhutan

The Centre for Bhutan Studies and the United Nations Development Programme (UNDP), Bhutan organized a three-day international conference.

The idea of this conference emerged from consultations between the Prime Minister of Bhutan H.E. Jigmi Y. Thinley and Mr. Ajay Chhibber, UNDP Assistant Administrator and Regional Director for Asia and the Pacific.

The conference marked the smooth and peaceful democratic transition in Bhutan and the completion of democratic election processes in the whole of South Asia. It provided a platform to share lessons and experiences among countries in the region as well as with other Asian neighbours to help strengthen, deepen and sustain the democratic culture and values of Asia.

The conference focused in a broad range of topics related to democracy:

1. Democratic values: means and ends
2. Strengthening electoral governance and electoral processes
3. Role of civil society, social capital, voice in democratic strengthening (including gender dimensions)
4. Rule of law and role of the judiciary in strengthening democracy
5. Bringing government closer to people: decentralization and local governance.

Cabinet Ministers and MPs from 14 countries representing SAARC and BIMSTEC groups as well as others participated in the conference. Representatives of NGO's and CSO's from a number of Asian countries, UN and international organizations attended the conference alongside Bhutanese participants. International scholars and experts of democracy presented papers.

Mr. Ajay Chhibber said in his opening speech:

'At the regional level in Asia, the recent establishment of the ASEAN Commission on human rights is a welcome development, which hopefully will be fully supported by ASEAN member countries.'

'In sum, deepening democracy is about a multitude of actions promoting inclusive participation, strengthening responsive institutions and upholding international principles. Discarding some of these building blocks of democracy will inevitably lead to setbacks. In many Asian countries, the democratic progress is still fragile and prone to reversal risks. The gains of electoral democracy will be lost if not substantiated with a broad-based commitment and action to uphold democratic principles.'

'The recent challenges of deepening democracy faced by countries like Nepal or Thailand have highlighted the quintessential importance of inclusive participation of all key actors along the political spectrum, and of resolving social tensions through debate and negotiation within the framework of democratic processes and institutions.'

'We are at a cross-roads for democratic developments in Asia. Either democracy will thrive and deliver benefits for the people in terms of human development, or

it will wane and turn into the victim of its own neglect of the people. The question is now: what path Asia will take? The decision is up to the governments and the people of Asia.'

The official Thai delegation included **professor Borwornsak Uwanno**, Secretary-General, King Prajadhipok's Institute (KPI), while **Wallapa and Hans van Willenswaard** were invited as special guests of the Centre for Bhutan Studies.

Ajarn Borwornsak refered in his presentation to experiences on People's Audit methodologies implemented by KPI in Thailand. An important indicator in this social audit is trust in institutions, which in Thailand showed a remarkable low regarding politicians and political institute.

Ajarn Borwornsak launched the idea to invite the Prime Minister of Bhutan to Thailand in 2010.

From the conference in Paro an invitation to the School for Wellbeing followed ~ at the recommendation of R. Sudarshan, Policy Advisor, Legal Reform and Justice, UNDP Regional Centre, Bangkok ~ to participate in the **Global Conversation on Democracy, Soha, India** 22-24 January 2010. This meeting was organized by the Centre for Studies of Developing Societies (CSDS), New Delhi, India. Delegate of the School for Wellbeing Studies and Research was **Hans van Willenswaard**.

2.3.4 การประชุมเรื่องการจัดการศึกษาตามแนวทางความสุขมวลรวมประชาชาติ

Educating for Gross National Happiness International Workshop 7-12 December 2009, Thimphu, Bhutan

A quite unique international workshop was organized by the Ministry of Education of Bhutan and realized by Dr. Ronald Colman, GPI Atlantic, Canada.

Dr. Colman brought together a remarkable group of pioneers of 'alternative education' from different parts of the world and brought them together with educators from Bhutan in a genuine workshop, characterized by formulating practical advice on education reform. Some of the experts were: **Vandana Shiva**, Bija Vidyapeeth, India; **Satish Kumar**, Schumacher College; **Judith Simmer-Brown**, Naropa University, USA; and **David Orr**, Oberlin College, USA.

The Thai delegation of experts included **Sulak Sivaraksa** Sathirakoses Nagapradipa Foundation, **Art-Ong Jumsai Na-Ayudhya** Sathya Sai School, **Prapapat Niyom** Roong Aroon School, and **Benjalug Namfa**, representative of the Ministry of Education.

Among the more than 50 international observers, Thailand was represented with the Mekong Youth network, coordinated by Thai Volunteer Service (TVS); and a delegation from the GNH Movement project / School for Wellbeing Studies and Research, Bangkok.

The **Minister of Education** formulated the special character of the workshop as follows:

'It is no exaggeration to say that the initiative on which we are embarking is unprecedented. While individual schools in different parts of the world have attempted to transform their curricula along holistic lines, and to incorporate deep critical thinking, indigenous knowledge, local wisdom, contemplative education, sustainability education and eco-literacy into their teaching, no country has ever attempted to do all this at a national scale.'

The **Prime Minister** stated:

'We clearly share the understanding that, to infuse the whole educational system fully and properly with GNH values and principles is an enormous multi-year task. What I've been thinking the last two weeks is that I don't want the magnitude of the task to hold us up or to stop us implementing some of what we need to do right away. That's simply because – for many reasons – I feel a sense of immediacy and urgency about this vitally important endeavour as never before.'

'At each levels, can we explore together what might be the specific vehicles through which these GNH values and principles can be transmitted and infused into the system? To give some concrete examples:

- In *science*, how can genuine and heartfelt eco-consciousness be effectively built into science curricula – both directly, but perhaps more importantly, in subtle ways that go beyond simple cognitive learning about environmental facts and processes?
- In *history*, rather than teaching history as a series of events (the usual style), how can history classes convey the cultural and social context of

historical development, and what particular GNH values can be transmitted in the process?

- In *language*, how can cultural content be transmitted, how can literature be taught and how can current literature selections be enriched so that some sense of values, identity, and cultural appreciation is conveyed?
- And in *math* (perhaps most challenging), how can math be taught in a broader context perhaps even to convey an understanding of GNH-based economics and of the limitations of our current conventional economic paradigm?

Frequent reference was made during the workshop to 'GNH values' as stipulated in the paper of **Dasho Karma Ura** *A Proposal for GNH Value Education in Schools* which was launched as a booklet during the conference and made available to all participants.

The Prime Minister, H.E. Jigmi Y. Thinley participated fully in the workshop and ordered immediate action at the concluding session. This resulted in **intensive training sessions for all Principals of primary and secondary schools in Bhutan in January 2010**. This will be followed by similar training and exchanges among all teachers later and in the coming years.

2.4 การพัฒนาหลักสูตรการศึกษา และกิจกรรมประเทศไทยกับการเชื่อมโยงเครือข่ายความสุขมวลรวมประชาชาติลุ่มน้ำโขง

2.4.1 การจัดหลักสูตรการศึกษาเรื่องความสุขมวลรวมประชาชาติและการพัฒนา

จากการสัมมนา “แนวทางการพัฒนาหลักสูตรระดับบัณฑิตศึกษา” ร่วมกับหลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการพัฒนาระหว่างประเทศ (Master of Arts Program in International Development Studies: MAIDS) คณาจารย์จากคณะเศรษฐศาสตร์ และคณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย และผู้แทนจากมูลนิธิเสฐียรโกเศศ - นาคะประทีป องค์กรด้านการศึกษาด้านเลือก เมื่อวันที่ 14 พฤศจิกายน 2551 ณ ห้องประชุมสมาคมศิษย์เก่า คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ที่ประชุมเห็นตรงกันว่า หลักสูตรการศึกษาเรื่องความสุขมวลรวมประชาชาติและการพัฒนา เป็นหลักสูตรที่มีเนื้อหา และกระบวนการที่ก้าวหน้าอันจะสามารถขับเคลื่อนกระบวนการทัศน์ใหม่ในการพัฒนาได้ แต่อย่างไรก็ตามการจัดหลักสูตรผ่านการศึกษาในระบบมีข้อจำกัดมาก ประกอบกับอาจทำให้นักคิดอิสระไม่มีโอกาสเข้าร่วมในการศึกษานี้ได้ โครงการฯ จึงขยายผลจากการสัมมนาในครั้งนี้ และจัดการสนทนากลุ่มย่อยร่วมกับคณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย มูลนิธิเสฐียรโกเศศ - นาคะประทีป รวมทั้งศูนย์ฐานศึกษา ประเทศภูฐานอีกครั้ง จนกลายเป็นโครงการระยะยาวในการจัดตั้ง “สำนักวิชาการและวิจัยเรื่องความเป็นอยู่ที่ดี” (School for Well-being Studies and Research: Sfw) ซึ่งเป็นสำนักคิด และศูนย์การเรียนรู้อิสระ มีพันธกิจในการทำวิจัยเชิงปฏิบัติการ การสานเสวนาและถกเถียงอย่างสาธารณะ เพื่อให้เกิดความเข้าใจและการสำรวจ การปรับเปลี่ยนกระบวนการทัศน์ การเคลื่อนไหวทางสังคมที่สร้างการเปลี่ยนแปลงเชิงนโยบายอันจะนำไปสู่สังคมที่อยู่เย็นเป็นสุข และการพัฒนาทางเลือก

รูปที่ 22 การลงนามเพื่อก่อตั้ง School for Wellbeing

Sfw ได้มีพิธีลงนามความร่วมมือในการก่อตั้งเมื่อวันที่ 20 สิงหาคม 2552 โดย
มีองค์กรร่วมก่อตั้งและ
บริหารงานได้แก่ คณะ
รัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์
มหาวิทยาลัย ศูนย์ฐาน
ศึกษา ประเทศภูฐานและ
มูลนิธิ

เสฐียรโกเศศ-นาคะประทีป โดยมีบริษัทสวนเงินมีมา เป็นสำนักงานและดำเนินงานร่วมกับองค์กรที่กล่าวมาและใช้เป็นที่พักทำการในช่วงสามปีแรก จนกว่าคณะรัฐศาสตร์จะก่อสร้างอาคารหลังใหม่แล้วเสร็จ จึงจะย้ายสำนักงานมาที่อาคารแห่งใหม่นี้

ความเป็นอยู่ที่ดี มินยถึงชีวิตที่ดีมีคุณภาพ ซึ่งต้องการองค์ประกอบทั้งด้านจิตใจ สิ่งแวดล้อม การอยู่ร่วมกันและสัมมาชีพ สิ่งที่กำลังมานี้จะเป็นหัวเรื่องที่ SFW นำมาสนทนาแลกเปลี่ยน โดยตั้งแต่ปี 2553 เป็นต้นไปจะมีเวทีที่

**SCHOOL FOR
WELLBEING**
Studies and Research

รูปที่ 23 สัญลักษณ์ ของ School for Wellbeing

รวมเอานักคิด นักกิจกรรมชั้นนำเดินทางมาสนทนาแลกเปลี่ยนกับนักวิชาการ นักกิจกรรมและผู้สนใจในประเทศไทย ภายใต้การประสานและดำเนินงานของ SFW แต่ที่เป็นกิจกรรมหลักของ SFW คือ หลักสูตรการศึกษาภาคฤดูร้อน (Summer Course) ที่จะจัดในเดือนสิงหาคมของทุกปี ซึ่งเป็นพื้นที่เพื่อการสร้างสรรค์ และการแลกเปลี่ยนด้วยการเสวนา กลุ่มผู้เข้าร่วมหลักสูตรมาจากนักวิชาการ ผู้ประกอบการสังคม นักศึกษา นักพัฒนาเอกชน นักกิจกรรม และผู้มีส่วนในการตัดสินใจเชิงนโยบาย ผลที่คาดว่าจะได้รับจากหลักสูตรนี้คือ ผู้เข้าร่วมสามารถตั้งคำถามเพื่อการวิจัย การจัดกิจกรรม หรือโครงการต่อเนื่องในอนาคต และสามารถเชื่อมโยงโครงการวิจัย และกิจกรรมต่างๆ กับผู้เข้าร่วมอื่นๆ ได้ จนกลายเป็นเครือข่ายศิษย์เก่า และผู้สร้างความเปลี่ยนแปลงในระดับโลก

หลักสูตรนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อทำความเข้าใจปัญหาด้านวัฒนธรรมในปัจจุบัน ปัญหาความยากจน ความอยุติธรรม สิ่งแวดล้อมเสื่อมโทรม จากมุมมองแบบองค์รวม บนพื้นฐานว่าความสุขไม่ได้เกิดจากปัจจัยภายนอก ผู้นำทางจิตวิญญาณมองว่าความสุขเป็นทุนภายในที่ทำให้มนุษย์สามารถเผชิญกับปัญหาได้ด้วยความสบายใจ และความมั่นคง จากมุมมองนี้ ความสุขจึงเป็นทักษะที่สำคัญที่สุดของชีวิต อันจะช่วยให้เราพ้นทุกข์ได้ เป็นการเปลี่ยนแปลงอย่างพื้นฐานที่แท้จริง โดยตลอดสี่สัปดาห์จะแบ่งเนื้อหาและการเดินทางดังนี้

สัปดาห์ที่ 1 ณ อาศรมวงศ์สนธิ เป็นสัปดาห์แห่งการเริ่มต้น ปรับตัวอยู่ร่วมกันในบรรยากาศของชุมชนทางเลือกเป็นการศึกษาที่มีองค์ประกอบทั้งสมอง มือและหัวใจ ทั้งโยคะ ไทชิ ครัวอาหารธรรมชาติ สวนเกษตรอินทรีย์ เป็นต้น

สัปดาห์ที่ 2 ณ คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เป็นการเน้นที่พุทธิปัญญาด้านวิชาการในเรื่องความเป็นอยู่ที่ดี สุขและแนวทางของตัวชี้วัดด้านคุณภาพชีวิตและสังคม

สัปดาห์ที่ 3 ณ ประเทศภูฐาน อันเป็นต้นกำเนิดเรื่องสุขมวลรวมประชาชาติ แหล่งแรงบันดาลใจที่ส่งผลต่อเรื่องความเป็นอยู่ที่ดีและการย้อนสู่นาคตอันเก่าแก่ เป็นระยะเวลา 10 วัน

สัปดาห์ที่ 4 กลับมา ณ จุดเริ่มต้น กับคำถามและแสวงหาคำตอบร่วมกันว่าจะก้าวเดินเพื่อความเป็นอยู่ที่ดีอย่างไร จะเก็บเกี่ยวความรู้ ประสบการณ์และแรงบันดาลใจที่ได้จากการศึกษา แลกเปลี่ยนร่วมกันในตลอดหนึ่งเดือนนี้ให้ผลิดอกออกผลอย่างไร

2.4.2 ประเทศไทยกับการเชื่อมโยงเครือข่ายสุขมวลรวมประชาชาติลุ่มน้ำโขง การอบรมเชิงปฏิบัติการครั้งที่ 1 “ดัชนีความก้าวหน้าที่แท้จริง”

หลังจากการประชุมนานาชาติสุขมวลรวมประชาชาติครั้งที่ 3 สิ้นสุดลง ได้เกิดเครือข่ายสุขมวลรวมประชาชาติภูมิภาคแม่น้ำโขง ได้แก่ ประเทศไทย ลาว พม่า เวียดนาม กัมพูชา และภูฐาน เครือข่ายฯ ได้จัดสัมมนาเชิงปฏิบัติเพื่อการวางแผนและการดำเนินงานในการขับเคลื่อนเรื่องสุขมวลรวมประชาชาติร่วมกัน

ดังนั้นเพื่อเป็นการสานต่อและเสริมสร้างศักยภาพขององค์กรเครือข่ายให้มีความรู้ด้านสุขมวลรวมประชาชาติ เพื่อการบริหารจัดการและการสร้างเครือข่ายความร่วมมือที่เข้มแข็งขึ้น โครงการฯ จึงจัดกิจกรรมเชื่อมโยงเครือข่ายสุขมวลรวมประชาชาติลุ่มน้ำโขง ขึ้น 2 ครั้ง คือ ระหว่างวันที่ 27 – 30 มกราคม พ.ศ.2552 และวันที่ 11-16 ตุลาคม 2552

การอบรมเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมครั้งที่ 1 “ดัชนีความก้าวหน้าที่แท้จริง” จัดขึ้นระหว่างวันที่ 27-30 มกราคม 2552 ณ สถาบันบริหารธุรกิจคินท์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

มีผู้เข้าร่วมการฝึกอบรมจำนวน 26 คน ประกอบด้วยนักวิชาการ นักพัฒนา นักธุรกิจและเยาวชนจากประเทศกัมพูชา พม่า ภูฐาน ไทยและผู้สังเกตการณ์จากประเทศอื่นๆ วิทยากรโดย ดร.โรนัลด์ โคลแมน จาก ศูนย์ GPI Atlantic ประเทศแคนาดา และดาโช กรรมา อูระ ผู้อำนวยการศูนย์ภูฐานศึกษา ประเทศภูฐาน

ดร.โคลแมน ได้ใช้กระบวนการอบรมเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม เพื่อให้ผู้เข้ารับการฝึกอบรมแสวงหาคำตอบร่วมกันต่อคำถาม ดังต่อไปนี้

รูปที่ 24 บรรยายการอบรม

1. ความรู้พื้นฐานในเรื่องความสุขภายใน และความสุขจากภายนอก
อะไรบ้างที่สามารถวัดได้ และวัดไม่ได้ บทบาทของปัจเจกและรัฐบาลที่สามารถหรือไม่สามารถที่จะสร้างสังคมความสุขมวลรวมประชาชาติให้เกิดขึ้นได้

ความสุขภายในเป็นเรื่องอัตวิสัยระดับปัจเจกที่ไม่สามารถที่จะ

วัดได้ ส่วนความสุขภายนอกเป็นเรื่องของภาววิสัยมาจากปัจจัยภายนอกหรือสิ่งแวดล้อมซึ่งสังคมหรือรัฐบาลสามารถสร้างให้เกิดขึ้นได้วัดได้โดยใช้ตัวชี้วัดคือความเป็นอยู่ที่ดี (Wellbeing)

2. วัดความก้าวหน้าทำไม? มีความจำเป็นอย่างไร คุณค่า วัดอุปสงค์ ตัวชี้วัดทั่วไปและระบบบัญชีประชาชาติ

มาตรวัดความก้าวหน้าทางเศรษฐกิจที่ประเทศส่วนใหญ่ทั่วโลกนิยมใช้คือผลผลิตมวลรวมภายในประเทศหรือจีดีพี ซึ่งมีข้อบกพร่องในการวัดความก้าวหน้าของสังคมเพราะไม่ได้สะท้อนต้นทุนทางสังคมหรือสิ่งแวดล้อม เช่น การสูญบุนหรือซึ่งเป็นอันตรายต่อสุขภาพแต่ส่งผลให้อัตราจีดีพีเพิ่มขึ้นเพราะมีการซื้อขายบุนหรือรวมในระบบเศรษฐกิจรวมทั้งค่าใช้จ่ายที่เกิดขึ้นจากค่ารักษาสุขภาพอันเกิดจากสูญบุนหรือ ในขณะเดียวกันจีดีพีก็กลับละเลยตัวชี้วัดที่บ่งบอกถึงความเป็นอยู่ที่ดีแต่ไม่เพิ่มอัตราจีดีพี เช่น งานบ้าน งานอาสาสมัคร

3. วัดอะไร? อะไรที่มีความสำคัญที่จะวัด

เริ่มจากขั้นตอนแรก ตั้งคำถามกับกลุ่มเป้าหมายหรือชุมชนว่า มีเป้าหมายหรือวิสัยทัศน์อะไร จากนั้นตั้งคำถามว่า (กลุ่มเป้าหมาย) อยากจะให้อะไรกับลูกหลาน หรือ เราอยากจะให้ลูกหลานมีอนาคตที่ดีกว่าเราในวันนี้หรือไม่

คำถามเหล่านี้จะทำให้

กลุ่มเป้าหมายเกิดความเข้าใจและพัฒนาตัวชี้วัดขึ้นมาจากการที่ให้คุณค่าในสิ่งที่พวกเขาให้ความสำคัญตามบริบทของชุมชนซึ่งจะครอบคลุมทั้งด้านวัฒนธรรม ประเพณีและสิ่งแวดล้อม

4. วัดอย่างไร? การคัดเลือกข้อมูล วิเคราะห์และการนำข้อมูลไปใช้

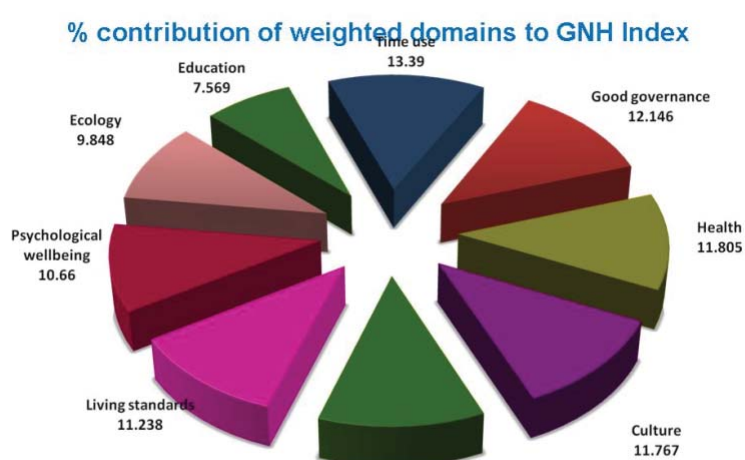

รูปที่ 25 ผู้เข้าอบรมชาวกำพูซากำลังนำเสนอแผนงานของ

ประโยชน์ การวิเคราะห์ต้นทุน-ผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจ สังคม สิ่งแวดล้อม ระบบบัญชีที่สะท้อนต้นทุนทางทรัพยากรธรรมชาติ

5. ภาคปฏิบัติการ เป็นการแบ่งกลุ่มประเทศสร้างแผนปฏิบัติการดำเนินกิจกรรมหลังจากเสร็จสิ้นการอบรมในครั้งนี้

ในส่วน ดาโช กรรมา อูระ ได้นำเสนอผลการศึกษาในเบื้องต้นของศูนย์ฐานศึกษาประเทศฐานเพื่อศึกษาด้านความสุขมวลรวมประชาชาติ ซึ่งประกอบไปด้วย 9 กลุ่มและตัวชี้วัด 72 ตัว กลุ่มของตัวชี้วัดมีการถ่วงน้ำหนักที่แตกต่างกันเพราะจากการทดสอบแบบสอบถามมีการให้น้ำหนักกับตัวชี้วัดแต่ละตัวที่แตกต่างกัน

รูปที่ 26 มิติทั้ง 9 ของดัชนี GNH และการถ่วงน้ำหนัก

จากนั้นได้นำ

แบบสอบถามไปเก็บ

ข้อมูลระหว่างเดือน

ธันวาคม 2551 – เดือน

มีนาคม 2552 ผู้ตอบ

แบบสอบถาม 950 คน

จาก 12 จังหวัดในประเทศ

ฐาน ได้ผลการศึกษาดัง

แผนภาพ

2.4.3 การประชุมเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมครั้งที่ 2 “ความสุขมวลรวมประชาชาติในระดับท้องถิ่น” ระหว่างวันที่ 11-16 ตุลาคม 2552 ณ จังหวัดสุราษฎร์ธานี

สืบเนื่องจากการจัดกิจกรรมในครั้งนี้ 1 มูลนิธิอาสาสมัครเพื่อสังคมและเครือข่ายความสุขมวลรวมประชาชาติลุ่มน้ำโขงได้เล็งเห็นว่าควรมีการยกระดับชุดความรู้เรื่องความสุขมวลรวมประชาชาติที่เหมาะสมต่อการขับเคลื่อนในลุ่มน้ำโขง จึงจัดการฝึกอบรมครั้งที่ 2 ในหัวข้อเรื่อง “ความสุขมวลรวมประชาชาติในระดับท้องถิ่น” โดยประสานโครงการความเคลื่อนไหวเรื่องความสุขมวลรวมประชาชาติสู่กระบวนการใหม่เพื่อการเปลี่ยนแปลง บริษัทสวนเงินมีมา ร่วมจัดกระบวนการเรียนรู้ด้วยการสนับสนุนหนังสือคู่มือการฝึกอบรม อันเป็นหนังสือเล่มหนึ่งที่เป็นผลมาจากโครงการฯ คือ “ดัชนีโลก(ไม่)สุข” โดย นิก มาร์คส์ จากมูลนิธิเศรษฐกิจใหม่ การจัดเตรียมเอกสาร บทความวิชาการประกอบการฝึกอบรม รวมทั้งถอดบทเรียนจากกระบวนการฝึกอบรม

วิธีการฝึกอบรม ใช้วิธีการอบรมเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมดังต่อไปนี้

1. จัดกระบวนการเรียนรู้เรื่อง GNH โดย Facilitator มาร่วมแลกเปลี่ยน
2. เรียนรู้ในหมู่ผู้เข้าร่วมแต่ละประเทศจากการปฏิบัติจริงและประสบการณ์ในการทำงาน
3. เรียนรู้จากหมู่บ้านที่มีแนวคิดและวิถีชีวิตที่กลมกลืนกับธรรมชาติท่ามกลางกระแสโลกาภิวัตน์
4. ระดมสมองเพื่อพัฒนากระบวนการจัดการเรียนรู้และการขับเคลื่อนประเด็น GNH ที่เหมาะสมในหมู่คนรุ่นใหม่และชาวบ้าน

กลุ่มเป้าหมายการฝึกอบรมในครั้งนี้ ประกอบด้วยนักพัฒนาที่มีประสบการณ์ในการทำงานพัฒนาชุมชนและการจัดกระบวนการเรียนรู้จากองค์กรพัฒนาเอกชนในภูมิภาคกลุ่มน้ำโขง (ไทย ลาว เวียดนามและ กัมพูชา) รวมทั้งประเทศพม่าและ ภูฐาน รวมจำนวนทั้งสิ้น 46 คน

รูปที่ 27 ผู้เข้าร่วมการอบรมครั้งที่ 2

เนื้อหาการอบรม มีรายละเอียดดังต่อไปนี้

1. องค์ความรู้เรื่องความสุขมวลรวมประชาชาติในประเทศกลุ่มน้ำโขงและการสังเคราะห์ความเหมือนความต่างระหว่างองค์ความรู้ในกลุ่มน้ำโขง ผู้แทนจากประเทศต่าง ๆ ที่เข้าร่วมการฝึกอบรมนำเสนอานิยามหรือมุมมองเรื่องความสุข
2. การแลกเปลี่ยนมุมมอง “ประเทศในฝัน สังคมแห่งความสุข”
3. ความสุขมวลรวมประชาชาติ: ที่มา แนวคิด เป้าหมายและการขับเคลื่อนในระดับสากล โดย ดร.โรนัลด์ โคลแมน ศูนย์ GPI ประเทศแคนาดา
4. ศึกษาชุมชน 1 วัน ค้นหาวิถีเป็นสุข และปัจจัยที่เอื้อต่อความสุขของชุมชน
5. สรุป-สังเคราะห์สิ่งที่ได้เรียนรู้ ภูมิปัญญา จิตวิญญาณ การขับเคลื่อนจากพื้นที่สู่นโยบายที่เป็นจริง

จากการฝึกอบรมทั้ง 5 ประเด็นนำมาสู่บทสรุปที่สำคัญที่แต่ละประเทศออกแบบแผนการเรียนรู้และการขับเคลื่อนเรื่องความสุขมวลรวมประชาชาติในกลุ่มน้ำโขง ผลการอภิปรายและข้อเสนอแนะโดยรวมของทุกกลุ่มมีดังต่อไปนี้

แผนปฏิบัติการร่วมมือระหว่างประเทศลุ่มแม่น้ำโขง

- สร้างความตระหนักในทุกภาคส่วนของสังคม ตั้งแต่ระดับเจ้าหน้าที่รัฐ ชุมชน ปรเสณงานในระดับภาครัฐและชุมชน โดยดำเนินการอย่างเป็นคู่ขนาน

- สร้างเครือข่าย มีความเชื่อมโยงกันเพื่อให้มีความเข้มแข็งมากขึ้น แลกเปลี่ยนจากประเทศเพื่อนบ้าน และเผยแพร่ไปอย่างรวดเร็ว

- สร้างคนรุ่นใหม่ นำแนวคิดความสุขมวลรวมประชาชาติไปประยุกต์ใช้ โดยใช้สื่อต่างๆ ทั้งภายในและต่างประเทศเข้าช่วย เช่น ปัจจุบันประเทศภูฐานกำลังนำสื่อและเทคโนโลยีมาใช้ในการออกแบบสิ่งทอ แต่

รูปที่ 28 บรรยากาศการอบรมในชุมชน
ยังคงอนุรักษ์อุปกรณ์การทอผ้าไว้ การออกแบบในเครื่องมือเทคโนโลยีทำให้สามารถทอได้ง่ายขึ้น และใช้เวลาน้อยลง

- ไม่สร้างกลุ่มเยาวชนกลุ่มใหม่ แต่จะกลับไปดูว่ากลุ่มเยาวชนที่มีอยู่ทำกิจกรรมอะไรบ้างที่สามารถประยุกต์เรื่องความสุขมวลรวมประชาชาติได้ทั้งด้านวัฒนธรรม สิ่งแวดล้อม และเศรษฐกิจ มีการรวบรวมข้อมูลและนำมาเผยแพร่สู่ประเทศต่างๆ

- มีการแลกเปลี่ยนในชุมชน โดยให้ชาวบ้านในชุมชนเข้ามาแลกเปลี่ยนและจัดเวทีแลกเปลี่ยนทุกสามเดือน

- การพัฒนาศักยภาพของผู้นำเยาวชนและผู้นำในชุมชน
- ทำการสำรวจและทำแผนที่บเรียนและการปฏิบัติที่ดี
- ทำงานในเชิงรณรงค์ โดยใช้วิธีการวิจัย เพื่อจัดทำเอกสาร เพื่อใช้ในการเผยแพร่ผ่านการเขียนบทความ ผลิตหนังสือ เอกสาร เรื่อง ความสุขมวลรวมประชาชาติ
- กระบวนการขับเคลื่อนตั้งระดับชุมชน ระดับภูมิภาค จนถึงระดับประเทศ
- สร้างกลุ่มออมทรัพย์ ซึ่งเป็นองค์กรหลักๆ ที่ทำงานให้กับชุมชน
- ทำงานผ่านอาสาสมัคร เพื่อให้ไปทำงานในองค์กร โดยการเสริมสร้างความเข้มแข็ง
- กิจกรรมในการพัฒนาชุมชน สนับสนุนเรื่องของความจำเป็นขั้นพื้นฐาน
- ทำความร่วมมือในเรื่องของอาหาร เช่น การทำเกษตรกรรม ไม่ว่าจะเป็นเลี้ยงปลา เลี้ยงหมู

2.5 การจัดพิมพ์หนังสือ

หนังสือที่กำลังดำเนินการจัดพิมพ์อยู่ เล่มนี้ จะกล่าวถึงความเป็นมาของแนวคิดความสุขมวลรวมประชาชาติ จนกระทั่งถึงการประชุมประชาชาติครั้งที่ 3 ที่จัดขึ้นในประเทศไทย เมื่อ เดือน พฤศจิกายน 2551 และกิจกรรมต่อเนื่องของโครงการความเคลื่อนไหวเรื่องความสุขมวลรวมประชาชาติจนปัจจุบัน ซึ่งจะแสดงถึงวิวัฒนาการของแนวคิด และความเคลื่อนไหวทั้งระดับโลก และระดับประเทศในการผลักดันแนวคิดความสุขมวลรวมประชาชาติให้เป็นที่รู้จัก และยอมรับในสังคม เนื้อหาในหนังสือจะประกอบด้วย สรุปย่อ และคำกล่าวจากบทความวิชาการ และการบรรยาย รวมทั้งรูปประกอบจากกิจกรรมต่างๆ จำนวนมาก คาดว่าหนังสือจะจัดพิมพ์แล้วเสร็จ เดือนมิถุนายน 2553 (ดูตัวอย่างปกในหน้าถัดไป)

นอกจากนี้แล้ว ภายหลังจากการดำเนินกิจกรรมตามโครงการ ปรากฏว่ายังมีเงินทุนเหลืออยู่จำนวนหนึ่ง โครงการฯ จึงได้เรียนปรึกษากับทาง สกว. และได้รับอนุมัติให้จัดพิมพ์หนังสือรวบรวมบทความที่ได้จากการจัดกิจกรรมเวทีสัมมนาต่างๆ เป็นภาษาไทย และภาษาอังกฤษ ตามหนังสือเลขที่ นร 6804/ 0084 /2553 ลงวันที่ 19 มีนาคม 2553

GROSS NATIONAL HAPPINESS: a new development paradigm

School for Wellbeing Studies and Research

**Suan Nguen Mee Ma publishers
Bangkok**

Title (anticipated): GNH: the 3rd International Conference and Continuing Movement in Thailand

The book will contain excerpts of speeches and panel discussions held during the GNH3 conference in November 2007, with additional updates on more recent related events, including some highlights of the GNH Movement project. It will be richly illustrated with photos made during the conference.

บทที่ 3 รายงานเชิงสังเคราะห์และข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

รายงานเชิงสังเคราะห์

โครงการความเคลื่อนไหวเรื่องความสุขมวลรวมประชาชาติสู่กระบวนการเปลี่ยนแปลง

ในศตวรรษที่ผ่านมาเกือบทุกประเทศทั่วโลกต่างมีจุดมุ่งหมายในการพัฒนาประเทศตามปรัชญาตะวันตกคือเพื่อความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจเป็นสำคัญ ดังนั้นเมื่อประเทศฐานซึ่งเป็นประเทศเล็กๆ ในเทือกเขาหิมาลัยได้ประกาศเจตนารมณ์ที่จะพัฒนาประเทศเพื่อความสุขของคนในประเทศหรือความสุขมวลรวมประชาชาติ จึงเป็นแนวคิดที่ทำทลายวาทกรรมและได้รับการอธิบายอย่างกว้างขวาง เพราะผลจากการพัฒนาประเทศกระแสหลักได้พิสูจน์ให้เห็นแล้วว่าก่อให้เกิดความเหลื่อมล้ำระหว่างรายได้ของประชาชน ปัญหาสังคมและความเสื่อมโทรมของสิ่งแวดล้อม

ท่ามกลางกระแสความสนใจแก่สังคมโลกในการแสวงหาทางเลือกในการพัฒนาที่ยั่งยืน บริษัทสวนเงินมีมา ภายใต้มูลนิธิเสฐียรโกเศศ – นาคะประทีป ร่วมกับองค์กรภาคีดำเนินโครงการความเคลื่อนไหวเรื่องความสุขมวลรวมประชาชาติ สู่กระบวนการใหม่เพื่อการเปลี่ยนแปลงระหว่างเดือนสิงหาคม 2551 – เดือนกุมภาพันธ์ 2553

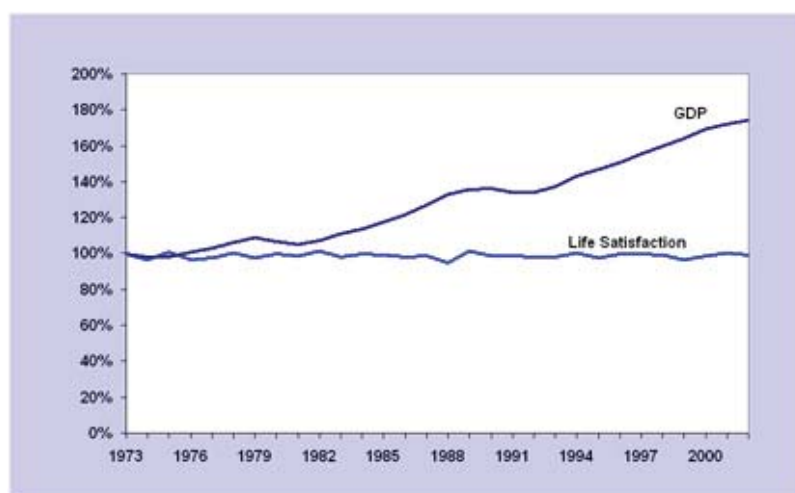
รายงานนี้เป็นการสังเคราะห์จากการดำเนินโครงการ โดยมีประเด็นสำคัญที่ได้รับจากการดำเนินกิจกรรม สามารถแบ่งภายใต้หัวข้อสำคัญได้แก่ 1) เป้าหมายของสังคมคืออะไร: วิวาทะเรื่องจิตดี 2) ท่ามกลางวิกฤตยังมีโอกาสที่ซ่อนเร้นสำหรับเป้าหมายใหม่ในสังคม 3) ทิศทางใหม่และความเคลื่อนไหวเรื่องความก้าวหน้าทางสังคม 4) ความสุขคืออะไร: นิยามใหม่ความสุข 5) การสร้างสรรค์สังคมที่เอื้อให้เกิดความสุขมวลรวมประชาชาติและบทส่งท้าย

บทนำ

มีการถกเถียง อภิปราย ตั้งคำถาม การวิจัย รวมทั้งความเคลื่อนไหวมากมายในเรื่องเป้าหมายของสังคม ในปี พ.ศ. 2543 เกือบทุกประเทศทั่วโลก ได้มารวมตัวกันในการประชุมสุดยอดแห่งสหประชาชาติขององค์การสหประชาชาติที่นครนิวยอร์ก ในการประชุมครั้งนี้ ผู้นำรัฐได้ตกลงตั้งเป้าหมายในการพัฒนาที่ทุกประเทศจะต้องบรรลุให้ได้ภายใน พ.ศ. 2558 เป้าหมายดังกล่าวเรียกว่า เป้าหมายการพัฒนาแห่งสหประชาชาติ (Millennium Development Goals) ได้แก่ การขจัดความยากจนและความหิวโหย สนับสนุนให้เด็กทุกคนได้รับการศึกษาอย่างน้อยจากระดับประถมศึกษา ส่งเสริมบทบาทสตรีและความเท่าเทียมกันทางเพศ ลดอัตราการตายของเด็ก

พัฒนาสุขภาพสตรีมีครรภ์ ต่อสู้โรคเอดส์ มาเลเรีย และโรคสำคัญอื่นๆ อนุรักษ์และจัดการสิ่งแวดล้อมอย่างยั่งยืน ส่งเสริมการเป็นหุ้นส่วนเพื่อการพัฒนาในประชาคมโลก

เป้าหมายดังกล่าวเป็นเป้าหมายที่ดีมีคุณประโยชน์ต่อมนุษยชาติส่วนรวม หลายประเทศสามารถบรรลุได้แล้ว อย่างไรก็ตามเมื่อถึงเป้าหมายแล้วกลับไม่สามารถรับประกันได้ว่าจะทำให้มนุษย์มีความสุขหรือไม่ จึงอาจเป็นไปได้ว่าประชาชนอาจได้รับการศึกษาอย่างดี ปลอดภัยจากโรคภัยไข้เจ็บ และมีฐานะร่ำรวย แต่พวกเขากลับจมอยู่กับความทุกข์และความโดดเดี่ยว จากการรายงานของสำนักสำรวจคุณค่าทางสังคมของโลก (World Social Value Survey) ซึ่งได้ทำการสำรวจความพึงพอใจในชีวิตในสหราชอาณาจักร 30 ปี ผลการสำรวจพบว่าความพึงพอใจในชีวิตมีค่อนข้างคงที่ตลอด 30 ปี ในขณะที่อัตราการเติบโตทางเศรษฐกิจ ที่ชี้วัดด้วยผลิตภัณฑ์มวลรวมภายในประเทศ (Gross Domestic Product หรือ จีดีพี วัดได้จากมูลค่ารวมการบริโภคสินค้าและบริการของคนทั้งประเทศ หมายถึง จำนวนผลิตภัณฑ์ที่ประชาชนทั้งประเทศผลิตขึ้น และการใช้จ่ายของประชาชนในการบริโภค) จีดีพีในช่วงเดียวกันเพิ่มขึ้นเกือบ 200% ทำให้สามารถสรุปได้ว่าไม่มีความสัมพันธ์ที่ชัดเจนระหว่างจีดีพีที่เพิ่มขึ้นกับระดับความพึงพอใจในชีวิต

รูปที่ 29 การเจริญเติบโตของ GDP กับความพึงพอใจชีวิต ระหว่าง ค.ศ.1973 ถึง 2002

กราฟธรรมดาๆ นี้ได้สร้างความท้าทายเป็นอย่างยิ่ง โดยเฉพาะการที่มันสามารถล้มล้างสมมติฐานที่เชื่อกันโดยทั่วไปว่า ความมั่งคั่งที่เพิ่มขึ้นจะทำให้ความพึงพอใจในชีวิตเพิ่มตามไปด้วย เห็นชัดเจนว่าการเพิ่มขึ้นของทั้งสองอย่างนี้ไม่ได้มีสัดส่วนที่เหมาะสม ความก้าวหน้าทางเทคโนโลยี การปฏิรูปสังคมและความสะดวกสบายที่ได้รับจากนวัตกรรมอุตสาหกรรม ไม่ได้มีผลต่อระดับความพึงพอใจในชีวิต แต่การขยายตัวของจีดีพีมีผลกระทบอย่างใหญ่หลวงต่อการใช้ทรัพยากร ซึ่งทำให้ทรัพยากรเสื่อมโทรมลงอย่างรวดเร็ว อย่างเช่นในสหราชอาณาจักรซึ่งจีดีพีเพิ่มถึง 200% นั้นได้ผจญเชื้อเพลิงหลายล้านตัน ที่ดินหลายเอเคอร์นับไม่ถ้วนได้ถูกพัฒนาก่อให้เกิดมลพิษหลายล้านตัน แต่การเติบโตของสุขภาวะกลับคงที่และไม่มีผลสำคัญอันใด

1. เป้าหมายของสังคมคืออะไร: วิวาทะเรื่องจิตพิ

ย้อนกลับไปดูแนวคิดเกี่ยวกับเป้าหมายของสังคมแล้วจะพบว่าไม่ใช่เรื่องใหม่ นักปรัชญากรีกอย่างอริสโตเติลมองว่าเป้าหมายสุดท้ายคือความดีงามสูงสุด เป็นสิ่งที่ควรต่อสู้ให้ได้มา ความคิดว่าด้วยความสุขของอริสโตเติลจึงเกี่ยวข้องกับการดำเนินชีวิตและการทำความดี ไม่ใช่เพียงแค่ความรู้สึกดีเท่านั้น นอกจากนั้นในคำประกาศอิสรภาพของสหรัฐอเมริกาที่ถือหลักว่า การแสวงหาความสุขเป็นสิทธิพื้นฐานของพลเมืองทุกคนในประเทศเกิดใหม่แห่งนี้

เมื่อพิจารณาเป้าหมายของความคิดแบบพุทธที่เกี่ยวกับมนุษย์ คือการบรรลุความสุขและพ้นจากความทุกข์โดยสิ้นเชิง ความสุขของมนุษย์จะต้องเสพด้วยความระมัดระวัง ไม่ให้เกิดความเป็นทุกข์ตามมาในภายหลัง วิธีการเสพด้วยความระมัดระวัง มีหลักการที่สำคัญประการหนึ่งคือ จะต้องไม่เป็นการเบียดเบียนตัวเองและไม่เป็นการเบียดเบียนผู้อื่นพร้อมกันไปด้วย ส่วนประเด็นปัญหาที่ว่าการกระทำเช่นใดจึงถือว่าการไม่เบียดเบียนตนเองและไม่เบียดเบียนผู้อื่น คำตอบมีอยู่แล้วในมรรคที่มีองค์ประกอบ 8 ประการ คือ ปัญญาเห็นชอบ เจรจาชอบ ทำการงานชอบ เลี้ยงชีพชอบ เพียรชอบ ระลึกชอบ และตั้งใจชอบ

กล่าวโดยสรุปเป้าหมายในชีวิตและสังคมในทัศนะของนักคิด นักปรัชญาส่วนใหญ่เห็นพ้องต้องกันว่าเป็นความสุข

แต่ปัจจุบัน เศรษฐกิจคือหัวใจในการขับเคลื่อนเกือบทุกเรื่องในโลกเสรีนิยมตะวันตก ดังนั้นเมื่อพูดถึงเป้าหมายของสังคม โดยทั่วไปจะคิดถึงการเติบโตทางเศรษฐกิจ และเมื่อพูดถึงการวัดการเติบโตทางเศรษฐกิจก็จะประเมินจากจีดีพี จีดีพีจึงเป็นมาตรวัดกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่ใช้กันเป็นมาตรฐาน และยังเป็นตัวชี้วัดนโยบายของรัฐบาลในประเทศส่วนใหญ่ด้วย อันที่จริงแล้วนักเศรษฐศาสตร์มองว่าเป้าหมายทางเศรษฐศาสตร์ไม่ได้อยู่ที่การเติบโตทางเศรษฐกิจ แต่เป็นการแสวงหาสวัสดิการสังคมสูงสุด เพียงแต่ว่าในการเรียนการสอนเศรษฐศาสตร์มีการแยกส่วน เช่น ทฤษฎีผู้บริโภค ทฤษฎีผู้ผลิต ทำให้มองเป้าหมายแบบแยกส่วน และมักถือกันว่า จีดีพีเป็นมาตรวัดสวัสดิการทางเศรษฐกิจ การถือเช่นนี้อาจนำไปสู่การชี้วัดที่ไขว้เขวเกี่ยวกับความเป็นอยู่ที่ดีของประชาชนและส่งผลให้เกิดการตัดสินใจเชิงนโยบายที่ผิดพลาด

แม้แต่นักเศรษฐศาสตร์อย่าง ไซมอน คูซเน็ตซ์ (Simon Kuznets) บุคคลสำคัญในการสร้างจีดีพีขึ้นมา ก็ได้เรียกร้องต่อสภาองเกรสของสหรัฐฯ เมื่อปี 1934 ให้ระลึกร่วมกันว่า “การประเมินวัดรายได้ของประเทศนั้นแทบไม่ได้บอกอะไรเลยเกี่ยวกับความเป็นอยู่ของประชาชน” เวลาผ่านไปประมาณ 70 ปี คนส่วนใหญ่ลืมเลือนคำเตือนของคูซเน็ตซ์ ต่างใช้จีดีพีเป็นเป้าหมายรวมทั้งเป็นดัชนีชี้วัดความก้าวหน้าของสังคม

จนกระทั่งในช่วงสามทศวรรษที่ผ่านมาการศึกษาวิจัย ข้อมูลเชิงประจักษ์และความเคลื่อนไหวมากมาย ในการวิพากษ์วิจารณ์ข้อบกพร่องและข้อจำกัดของจีดีพี ด้วยเหตุผลดังต่อไปนี้

1. สิ่งแวดล้อมเสื่อมโทรม จีดีพีเพิ่ม จีดีพีถือว่าการสูญเสียทุนทรัพยากรธรรมชาติเป็นรายได้ การขุดเจาะเหมืองแร่ธาตุ น้ำมัน และก๊าซต่างๆ ล้วนไปเพิ่มให้กับรายได้หรือจีดีพีโดยไม่ได้คิดคำนวณทุนที่เสื่อมลงของทรัพยากรธรรมชาติที่ใช้แล้วหมดไป ไม่อาจนำกลับมาใช้ใหม่ได้ รวมไปถึงการเสื่อมถอยของผิวดิน การลดลงของปริมาณปลาทะเล นอกจากนี้จีดีพียังไม่ได้คิดคำนวณถึงการฟื้นฟูธรรมชาติที่พอจะกอบกู้มาได้ ที่ต้องใช้เวลานานร้อยนับพันปีอย่างป่าไม้ให้คืนสภาพกิจกรรมต่าง ๆ เหล่านี้ ล้วนส่งผลให้มีการใช้จ่ายงบประมาณ ทำให้ระบบเศรษฐกิจเติบโตยิ่งขึ้น และเมื่อทรัพยากรธรรมชาติอยู่ในสถานะเสื่อมโทรม จีดีพีก็จะเติบโตเพราะมีการใช้งบประมาณเป็นค่าใช้จ่ายในการฟื้นฟู ดังนั้นค่าตัวเลขจีดีพีที่เพิ่มพูนขึ้น จึงย่อมหมายถึงการสูญเสียทรัพยากรธรรมชาติเช่นเดียวกัน

2. มลภาวะเพิ่ม จีดีพีเพิ่ม การเพิ่มขึ้นของจีดีพียังหมายถึง การเพิ่มขึ้นของมลภาวะต่อสิ่งแวดล้อมด้วย กล่าวคือ มลภาวะที่เพิ่มขึ้นจากการขยายตัวของจีดีพี ไม่เคยถูกตรวจนับให้หักออกจากค่า จีดีพี แต่กลับบวกค่าใช้จ่ายใดๆ ก็ตาม ที่เกิดขึ้นเพื่อแก้ไขมลภาวะเป็นพิษเพิ่มเข้าไปให้กับจีดีพีอีกทอดหนึ่ง ในกรณีผู้ประสบภัยจากสารเคมีที่ตกค้างในอาหาร อากาศ น้ำดื่ม เหล่านี้จนเป็นเหตุให้ต้องรับการบำบัด รักษาพยาบาลอาการเจ็บป่วยและอื่นใด ล้วนถือเป็นการที่ต้องบวกเพิ่มให้กับจีดีพีทั้งสิ้น แทนที่จะต้องถือเป็นค่าใช้จ่ายที่ต้องหักออก

3. ปัญหาสังคมเพิ่ม จีดีพีเพิ่ม จีดีพีได้วัดรวมกิจกรรมทางเศรษฐกิจทุกกิจกรรมเข้ามาในระบบ ถึงแม้จะเป็นกิจกรรมที่ไม่พึงประสงค์ต่อสังคม เช่น การเพิ่มขึ้นของอาชญากรรมในอัตราที่สูงเป็นผลดีต่อระบบเศรษฐกิจ เพราะจะมีการใช้จ่ายงบประมาณในการสร้างเรือนจำ จ้างงานตำรวจ ระบบเตือนภัย ยามรักษาความปลอดภัย เป็นต้น ด้วยเหตุนี้ในบางประเทศที่มีอัตราการเติบโตของจีดีพีสูง ดังเช่นประเทศสหรัฐอเมริกา อุตสาหกรรมเรือนจำอาจเป็นส่วนหนึ่งของการเติบโต เพราะงบประมาณหลายพันล้านดอลลาร์ถูกใช้จ่ายเพื่อสร้างเรือนจำแห่งใหม่เพิ่มขึ้นทุกปีและงบประมาณกว่า 35,000 ล้านดอลลาร์ต่อปีนำไปใช้จ่ายในการเลี้ยงดูนักโทษ อุตสาหกรรมเรือนจำคิดเป็นสัดส่วนมูลค่า 25% ของ จีดีพีประเทศสหรัฐอเมริกา

4. การกระจายรายได้ จีดีพีปิด จีดีพีไม่ได้คำนึงถึงการกระจายรายได้ จึงมิได้สะท้อนถึงความเป็นอยู่ที่ดีของคนส่วนมากในประเทศ หรือสวัสดิการสังคม ถ้าประเทศนั้นมีความแตกต่างในการกระจายรายได้ การเติบโตของจีดีพีก็จะส่งผลประโยชน์ต่อคนส่วนน้อยที่ถือครองทรัพย์สินส่วนใหญ่ ซึ่งเป็นการบิดเบือนภาพของความเป็นอยู่ที่ดีในสังคม

5. กิจกรรมสร้างสรรค์ทางสังคม: จิตดีไม่นับ จิตดีไม่ถือเอากิจกรรมทางครอบครัว ชุมชน สังคมอันมีคุณค่าต่อเศรษฐกิจทั้งทางตรงและอ้อมมาพิจารณา ไม่ว่าจะเป็นการมีเวลาเพิ่มขึ้นในการใช้ชีวิตร่วมกันภายในครอบครัว ชุมชน หน่วยของสังคมวิชาชีพต่างๆ การอาสาสมัครร่วมไม้ร่วมมือในชุมชน อย่างการลงแขก งานบุญต่างๆ ขณะเดียวกัน เมื่อแต่ละสมาชิกในครอบครัว ในชุมชนที่ทุ่มเวลาแทบทั้งหมดของตน ไม่ว่าจะเป็นหญิงหรือชาย สามีหรือภรรยา พ่อหรือแม่ มอบเวลาทั้งหมดของพวกเขาไปกับการบริการทั้งกลางวันและกลางคืนเพื่อกระตุ้นจิตดีโดยไม่รู้ตัว ผลก็คือ เวลาว่างในการเอาใจใส่ต่อกันและกันเพื่อกิจกรรมสร้างสรรค์ของหมู่เหล่าต้องสูญเสียไป การห่างเหิน การไม่เข้าใจกัน การแตกร้าง การหย่าร้าง การแตกแยกในหน่วยชุมชน ไปจนกระทั่งการฆ่าตัวตายจากสภาพกดดันของภาวะสังคม มันกลับไม่นำเอาความสูญเสียเหล่านี้ไปหักออกจากจิตดี

5. จิตดีเพิ่ม ความสุขลด จิตดีวัดความสุขของคนผ่านความร่ำรวย โดยเชื่อว่า ถ้าจิตดีมีอัตราเพิ่มสูงมาก ประเทศจะร่ำรวยและคนจะมีความสุข เพราะคิดว่าการมีสิ่งอำนวยความสะดวกมากเพราะความร่ำรวยจะทำให้คนมีความสุข ซึ่งไม่เป็นจริง เพราะคนมีความสุขหรือไม่ ไม่ได้ขึ้นกับความรวยโดยเฉพาะอย่างยิ่งความสุขที่ยั่งยืน จิตดีจึงไม่สามารถวัดความสุขที่แท้จริงของคนได้ ดังที่กล่าวมาแล้วในช่วงต้น

จากข้อเท็จจริงทั้งหลายที่กล่าวมาข้างต้นนี้ จะเห็นได้ว่า จิตดีได้ละเลยสามัญสำนึกธรรมดาๆ ของคนทั่วไป โดยแท้จริง จิตดีรวมเอาตัวเลขทั้งผลรับและผลจ่าย (ซึ่งควรหักออก) มาบวกรวมไว้ด้วยกัน รวมเอาตัวเลขทั้งทรัพย์สินและหนี้สิน (ซึ่งควรหักออก) มารวมเข้าด้วยกันหมด และจากรากของจิตดีที่รัฐบาลใช้ยึดกุมเป็นเป้าหมายสูงสุดของการพัฒนาประเทศนี้เอง เต็มไปด้วยข้อบกพร่อง ความไม่สมบูรณ์ครบถ้วนมากมาย และไม่อาจสะท้อนภาพความมั่งคั่งของคนในชาติและยังไม่ใช้คนส่วนใหญ่ในประเทศว่า เศรษฐกิจที่ฟื้นตัวดีขึ้น มั่งคั่งขึ้นนี้ แท้จริงแล้วเป็นของใครเท่าใดและแลกมาด้วยอะไร?

ดังนั้นการนำจิตดีมาใช้เป็นเป้าหมายและดัชนีชี้วัดความก้าวหน้าของประเทศอาจเป็นแนวคิดที่ผิดพลาด ทำให้เกิดการเร่งรัดการใช้ทรัพยากรจนนำไปสู่การพัฒนาประเทศที่ไม่ยั่งยืนในที่สุด จึงมีความพยายามในการแก้ไขข้อบกพร่องดังกล่าว ดังเช่น คณะกรรมการพิจารณามาตรวัดประสิทธิภาพทางเศรษฐกิจและความก้าวหน้า (ซึ่ง ศ.ดร.โจเซฟ สติกลิตซ์เป็นประธาน) ได้เสนอแนวทาง 5 ประการในการแก้ไขความบกพร่องของจิตดีในการใช้เป็นดัชนีชี้วัดมาตรฐานการครองชีพ คือ

1. ในบัญชีประชาชาติมีการเน้นดัชนีตัวอื่น ๆ ซึ่งมีฐานที่ดีกว่าจิตดี

2. ควรปรับปรุงการวัดเชิงประจักษ์ที่มีต่อกิจกรรมการผลิตที่สำคัญ ๆ โดยเฉพาะการให้บริการด้านสุขภาพและการศึกษา
3. ควรนำมุมมองของครัวเรือนมาใช้ ซึ่งจะช่วยให้พิจารณามาตรฐานการครองชีพได้อย่างตรงประเด็นที่สุด
4. ควรเพิ่มข้อมูลเกี่ยวกับการกระจายรายได้และความมั่งคั่งมาเป็นข้อมูลดิบในการคำนวณการเติบโตโดยเฉลี่ยของรายได้และความมั่งคั่ง
5. ควรคิดถึงการขยายขอบเขตสิ่งที่จะนำมาวัด โดยเฉพาะมีกิจกรรมทางเศรษฐกิจส่วนหนึ่งที่เกิดขึ้นนอกตลาด และมักไม่สะท้อนออกมาในบัญชีประชาชาติอย่างเป็นทางการ อย่างไรก็ตามเมื่อไม่มีตลาดก็ไม่มีราคาตลาด การประเมินมูลค่าของกิจกรรมเหล่านี้จึงต้องอาศัยการประเมินผ่านสิ่งอื่น เช่น การทดแทนด้วยแรงงานในตลาด

2. ท่ามกลางวิกฤตยังมีโอกาสที่ซ่อนเร้นสำหรับเป้าหมายใหม่ในสังคม

วิกฤตทางเศรษฐกิจ สังคม การเมืองและสิ่งแวดล้อมที่เกิดขึ้น ทำให้มีผู้ตั้งคำถามเกี่ยวกับเป้าหมายสูงสุดของสังคมที่นอกเหนือจากความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ ดังที่โครงการความเคลื่อนไหวเรื่องความสุขมวลรวมประชาชาติ ได้จัดเวทีการสังเคราะห์และบูรณาการความรู้ขึ้นเพื่อเปิดพื้นที่ในการแลกเปลี่ยนและสังเคราะห์ความรู้ในเรื่องนี้ รวมทั้งการเชิญบทความจากนักวิชาการทั้งในประเทศและระหว่างประเทศ ผลการสังเคราะห์ได้องค์ความรู้ดังต่อไปนี้

การพัฒนาประเทศตามแนวทางการเติบโตทางเศรษฐกิจภายใต้กรอบการค้าเสรีก่อให้เกิดเป็นธรรมและความไม่เท่าเทียมของสังคม ดังนั้นจึงมีความจำเป็นที่จะต้องเปลี่ยนแปลงให้สังคมเกิดความเท่าเทียมที่จะต้องอาศัยกลไกในการต่อสู้รักษาสิทธิของประชาชน ดังนี้

1. รัฐสวัสดิการ จะต้องมีการปฏิรูปให้เกิดระบบรัฐสวัสดิการที่สมบูรณ์ที่ควรคุ้มครองสวัสดิการของประชาชนตั้งแต่เกิดจนตายในด้านต่าง ๆ เช่น การเกิด การศึกษา สุขภาพ ที่ดินทำกิน ที่อยู่อาศัย การว่างงานและต้องเชื่อมโยงเป็นระบบในระดับประเทศจนถึงชุมชน
2. การเก็บภาษีในอัตราก้าวหน้า จากผู้มีรายได้สูง เช่น ภาษีมรดก ภาษีที่ดิน มาจัดสรรเป็นระบบสวัสดิการให้กับผู้ด้อยโอกาสในสังคม เช่น ระบบการศึกษา สุขภาพ
3. สิทธิการรวมกลุ่ม สิทธิชุมชน ความเป็นประชาธิปไตยในสังคมไม่ใช่มาจากการเลือกตั้งเพียงครั้งเดียวสิทธิชุมชนจะต้องอยู่เหนือสิทธิอื่น ในการบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติ การกำหนดนโยบายสาธารณะที่มีผลกระทบต่อคนส่วนใหญ่ในสังคม เช่น ระบบสาธารณสุขปึกที่

เป็นของส่วนรวมจะขายสัมปทานให้ผู้ซื้อรายเดียวไม่ได้ การปฏิรูปสื่อ สิทธิการรวมตัวของสหภาพแรงงานคนงานต้องมีส่วนร่วมในการบริหารและได้รับประโยชน์จากผลกำไรได้ เรื่องของการแปรรูปรัฐวิสาหกิจซึ่งเป็นของสาธารณะ เรื่องของอารยะขัดขืนด้วยสันติวิธีไม่ยอมรับกฎกติกาที่สร้างความอยุติธรรมทางสังคม สิ่งเหล่านี้เป็นสิทธิที่ประชาชนสามารถกระทำได้

โดยมีเป้าหมายทางการเมืองว่าควรเป็นไปเพื่อการจัดสรรทรัพยากรให้ประชาชนที่ด้อยโอกาสได้รับประโยชน์อย่างสูงสุด ดังที่ท่านปรีดี พนมยงค์ได้เคยกล่าวไว้ว่า “การเมืองจะต้องนำความสุขสมบูรณมาให้กับราษฎร” จึงจะวางรากฐานเศรษฐกิจได้ จะต้องมีการปฏิรูปโดยทั้งทางด้านการเมือง เศรษฐกิจ วัฒนธรรมควบคู่กันไปจะมีเพียงด้านใดด้านเดียวไม่ได้

บทบาทของผู้หญิงในครอบครัวที่เป็นแม่ ซึ่งคำว่า Economy มีรากศัพท์มาจากผู้หญิง เพราะผู้หญิงเป็นผู้จัดสรรทรัพยากรในครัวเรือนเพื่อให้สมาชิกแต่ละคนได้รับความสุขอย่างเท่าเทียม ดัง เช่นคลินิกที่ให้บริการนวดเด็กพิการ พบว่าบางครั้งแม่จะพาลูกที่เป็นเด็กปกติมาด้วย แต่เราจะเห็นได้ว่าแม่ให้ความดูแลเอาใจใส่ลูกที่พิการมากกว่า ดังนั้นความเท่าเทียมไม่ได้หมายความว่าแบ่งปันเท่าๆ กันทุกอย่าง แต่หมายความว่าแบ่งปันสิ่งที่จำเป็นสำหรับคนที่ต้องการให้ได้มากที่สุด

ประเทศไทยต้องสร้างระบบเศรษฐกิจให้คนมีความสุข ลดช่องว่างระหว่างคนรวยกับคนจน ซึ่งต่างจากระบบทุนนิยมของสหรัฐอเมริกาที่สอนให้คนเลิกสันโดษ เพราะความสันโดษทำลายทุนนิยม ทุนนิยมนั้นสอนให้เราอยากมีอยากได้แต่ศาสนานั้นจะสอนให้เราควรเป็นคนอย่างไร

เป้าหมายของสังคมคือความเป็นอยู่ที่ดี ระบบรัฐสวัสดิการในกลุ่มประเทศสแกนดิเนเวียมีปัจจัยที่ส่งเสริมให้เกิดความเป็นอยู่ที่ดี เนื่องจากการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางสังคมให้เกิดความเสมอภาค ไม่มีความเหลื่อมล้ำทางสังคม ถึงแม้จะมีข้อถกเถียงว่าระบบรัฐสวัสดิการส่งเสริมให้คนเป็นปัจเจกนิยมสูงและไม่มีความสุข ประกอบกับมักจะยกตัวอย่างอัตราการหย่าร้างที่สูงของประเทศสวีเดนว่าเป็นความล้มเหลว แต่ในทางกลับกันอาจเป็นเครื่องแสดงว่าผู้หญิงมีเสรีภาพมากขึ้นจากการครอบงำของผู้ชาย เป็นความเสมอภาคทางเพศ

สังคมจะมีความก้าวหน้าก็แท้จริงต่อเมื่อสังคมมีความเป็นธรรม ถ้าทุกคนได้อะไรเท่ากันหมดแบบระบบคอมมิวนิสต์ นั้นใช้ความเป็นธรรมความเท่าเทียมหรือไม่ หรือว่าที่จริงแล้วสังคมตะวันออกส่วนใหญ่ ไม่เชื่อเรื่องความเท่าเทียมเพราะมีความเชื่อว่ามนุษย์เกิดมาพร้อมกับกรรมเก่า เช่น พ่อแม่มีสมบัติ จะแบ่งให้ลูก 2 คนเท่ากัน ลูกคนหนึ่งรวย ลูกคนหนึ่งจน พ่อแม่จะแบ่งสมบัติให้ลูก 2 คนเท่าเทียมกันได้อย่างไร หรือในกรณีสิทธิมนุษยชนในพื้นที่ความขัดแย้งภาคใต้ ผู้ร้องเรียนเดือดร้อนเพราะว่าฝ่ายผู้มีอำนาจเอาวัดเอาเปรียบหรือว่ากดขี่ข่มเหง ในการคลี่คลาย

ความขัดแย้งของคู่กรณี ถ้าเอาคู่กรณี 2 ฝ่ายเผชิญหน้ากันผู้ด้อยโอกาสกว่าไม่กล้าสู้เลย เขาจะนิ่งเงียบ ในขณะที่ผู้มีอำนาจส่งเสียงดัง ดังนั้นการคลี่คลายความขัดแย้งในกรณีนี้ 2 ฝ่ายฐานะไม่เท่ากันได้ก็ต่อเมื่อยกให้ผู้ด้อยกว่ามีอำนาจเท่ากัน ดังนั้นเรามีความเท่าเทียมก็ต่อเมื่อเริ่มต้นจากฐานที่เสมอภาคกันเสียก่อน ต้องเปิดโอกาสให้ประชาชนเข้าถึงสิทธิต่าง ๆ อย่างเสมอภาค รวมทั้งผู้ที่มีน้อยกว่า จะต้องได้มากกว่า

การนิยามความสุข เป็นการเข้าใจถึงธรรมชาติของตนเอง และความสัมพันธ์กับสิ่งรอบตัว ซึ่งเกิดขึ้นได้จากกระบวนการเรียนรู้เพื่อการเปลี่ยนแปลง ที่จะช่วยเปิดโลกทัศน์ให้เข้าใจถึงภายในของตนเองได้อย่างแท้จริง และผู้ที่เข้าใจจะสามารถปรับตัว และใช้ชีวิตได้อย่างเป็นตนเองที่สัมพันธ์อย่างเกื้อกูลกับธรรมชาติ เมื่อทำได้เช่นนั้น ชีวิตก็มีความสุข

ความเคลื่อนไหวเรื่องการพัฒนาทางเลือกที่มีเป้าหมายคือความสุข เป็นขบวนการที่ขยายตัวมากขึ้น ทั้งในตะวันตก และตะวันออก โดยในภูมิภาคตะวันออก ความสุขมวลรวมประชาชาติ หรือจีเอ็นเอช มีความเข้มแข็งเพียงพอที่จะเป็นต้นกำเนิดแรงขับเคลื่อนเพื่อการคิดใหม่เรื่องการพัฒนา เนื่องจากสามารถยืนหยัดอย่างมั่นคงในสังคมฐาน และมีการนำไปปฏิบัติจริงอย่างชัดเจน แต่การนำไปใช้ต้องระมัดระวังไม่ทำให้จีเอ็นเอชกลายเป็นลัทธิหรืออุดมการณ์ที่ตะต้องเปลี่ยนแปลงไม่ได้ นอกจากนั้นยังเปรียบเทียบเสาหลักทั้งสี่ของความสุขมวลรวมประชาชาติว่ามีความคล้ายคลึงกับหลักรัตนตรัยในพุทธศาสนา หลักการของการปฏิวัติฝรั่งเศส ความร่วมมือระหว่างสามภาคส่วนในสังคม (รัฐ เอกชน และประชาสังคม) สุดท้ายคือ การนำเสนอแนวคิด องค์รวมเชิงวิพากษ์ (Critical Holism) เพื่อนำมาใช้สร้างกระบวนการทัศน์ใหม่ของการพัฒนาจากแนวคิดต่างๆ ที่ได้รวบรวมมา

จากที่กล่าวมาทั้งหมดจะเห็นได้ว่า สังคมเกิดความตระหนักถึงปัญหาวิกฤตที่เกิดขึ้น รวมทั้งทราบถึงความจำเป็นอย่างเร่งด่วนที่จะสร้างเป้าหมายใหม่ในการพัฒนา มีการสร้าง และนำเสนอแนวคิด และข้อเสนอแนะมากมายเพื่อหาทางออก และตอบคำถามเกี่ยวกับการพัฒนาของมนุษย์ หากแต่สิ่งที่ท้าทายกว่านั้นก็คือ การนำแนวคิดเหล่านี้มาสู่ปฏิบัติการเพื่อสร้างทิศทางใหม่ของความก้าวหน้าทางสังคม รวมทั้งการสร้างการยอมรับในทางปฏิบัติจากหน่วยงานพัฒนาต่างๆ และผู้กำหนดนโยบาย ดังนั้นในประเด็นถัดไป จึงเป็นการนำเสนอว่า มีทิศทางใหม่และความเคลื่อนไหวของการพัฒนาเพื่อความก้าวหน้าทางสังคมเกิดขึ้นอย่างไรบ้าง

3. ทิศทางใหม่และความเคลื่อนไหวของความก้าวหน้าทางสังคม

การตระหนักถึงความจำเป็นของการเปลี่ยนแปลงแนวทางการพัฒนาทำให้มีการทบทวนทิศทางในการพัฒนาสังคมจากหลายหน่วยงานในหลากหลายประเทศ รวมทั้งสถาบันการศึกษาและสถาบันวิชาการอิสระ ที่ได้เริ่มมีการผลักดันแนวคิดใหม่ไปสู่ภาคปฏิบัติ มีความเคลื่อนไหวในระดับสากลและในประเทศไทยดังต่อไปนี้

1. ความสุขมวลรวมประชาชาติ

2. คณะทำงานเรื่องการวัดประสิทธิภาพทางเศรษฐกิจและความก้าวหน้าทางสังคม (โดย ศ.ดร.โจเซฟ สติกลิตซ์ เป็นประธาน)

3. โครงการระดับโลกเรื่องการวัดความก้าวหน้าของสังคม (OECD)

4. ดัชนีวัดความก้าวหน้าแท้จริง (GPI: Genuine Progress Index)

5. ดัชนีโลกมีสุข (HPI: Happy Planet Index)

6. เศรษฐกิจพอเพียง

7. พุทธเศรษฐศาสตร์

8. ดัชนีชี้วัดความก้าวหน้าของประเทศ

1. ความสุขมวลรวมประชาชาติ (Gross National Happiness)

เมื่อสมเด็จพระราชาธิบดีจิกมี ซิงเย วังชุกแห่งประเทศภูฐาน ประเทศเล็กๆ บนเทือกเขาหิมาลัย ได้พระราชทานบทสัมภาษณ์ว่า “ความสุขมวลรวมประชาชาติสำคัญกว่าผลผลิตมวลรวมภายในประเทศ” เป็นแนวคิดที่ทำทลายวาทกรรมหรือแนวคิดของการพัฒนากระแสหลักที่คำนึงถึงตัวเลขการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ หรือจีดีพี เป็นที่ตั้ง

ดาโชกรรมา อูระ ผู้อำนวยการศูนย์ภูฐานศึกษาได้ให้นิยามของจีเอ็นเอช ดังนี้ จีเอ็นเอชหมายถึง การสร้างสรรค์สังคมแห่งความรู้แจ้ง (Enlightened Society) และเป้าหมายสูงสุดของการบริหารรัฐคือ ความสุขและสุขภาวะของประชาชนทั้งประเทศ พุดให้ชัดเข้าก็คือ สุขภาวะของสรรพชีวิตทั้งหลายมีศักยภาพที่จะบรรลุพุทธภาวะ และเราต้องปฏิบัติต่อเขาเหล่านั้นในลักษณะนั้นด้วย มนุษย์ไม่ได้แตกต่างไปจากสิ่งมีชีวิตอื่นๆ ความแตกต่างสำคัญอยู่ที่มนุษย์สามารถจะเรียนรู้ได้มากกว่าเท่านั้นเอง ดังนั้นในสังคมจีเอ็นเอช ที่คนคิดถึงพลเมืองจึงมีความหมายกว้างขวาง รัฐต้องบริหารงานเพื่ออำนวยประโยชน์สุขให้กว้างขวางไปกว่าการกระทำเพื่อประชากรมนุษย์เท่านั้น

การสร้างจีเอ็นเอชในสังคมหรือประเทศ จึงหมายถึง การสร้างสภาวะภายนอก (Outer GNH) ที่ส่งเสริมความสามารถของประชากรในสังคมหรือประเทศนั้น ให้แต่ละปัจเจกบุคคลสามารถไปถึงความสุขภายใน (Inner GNH) (Colman, 2009) ซึ่งในประเทศภูฏานหน้าที่นี้เป็นความรับผิดชอบของภาครัฐในการดำเนินนโยบายการพัฒนาประเทศให้เกิดสภาวะที่เหมาะสมดังกล่าว

ทั้งนี้แนวทางการพัฒนาของประเทศภูฏานโดยยึดหลักความสุขมวลรวมประชาชาติ เป็นการรักษาความสมดุลระหว่างวัตถุนิยมและจิตวิญญาณนิยม มีการใช้ประโยชน์จากวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีโดยสูญเสียทุน หรือเกิดผลกระทบทางสังคมน้อยที่สุด มีหลักสำคัญ 4 ข้อ คือ

ข้อที่หนึ่ง "การพัฒนาเศรษฐกิจสังคมอย่างยั่งยืนและเสมอภาค" ไม่ได้ปฏิเสธตัวชี้วัดทางเศรษฐกิจที่ใช้อยู่เดิม แต่มุ่งมองว่าการพัฒนาเศรษฐกิจนั้นจะต้องกระทำไปตามแนว "ทางสายกลาง" ที่ต้องรวมปัจจัยทางด้านวัฒนธรรมและปัจจัยทางด้านจิตใจ ในส่วนลึกของประชาชนเข้ามามีการพิจารณาประกอบด้วย เพื่อสร้างระบบเศรษฐกิจที่เท่าเทียมและทั่วถึงแก่ประชาชนทุกคน

ข้อที่สอง "การอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม" เน้นการพัฒนาใดๆ ไม่ว่าจะมาจากส่วนใดก็ตาม จะต้องไม่ทำลายความสมดุลระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ โดยคำนึงหลักแห่งการอิงอาศัยกัน (Inter-being) จำเป็นจะต้องได้รับการบำรุงเลี้ยงและปกป้อง จึงต้องวางแผนการพัฒนาอย่างรอบคอบ เป็นองค์รวม

ข้อที่สาม "การรักษาและส่งเสริมวัฒนธรรม" เน้นที่คุณค่าของมนุษย์ ซึ่งเป็นองค์ประกอบสำคัญที่ช่วยให้สังคมมีความหมาย มีความเอื้ออาทรต่อกันและทำให้สังคมสามารถดำรงอยู่ร่วมกันได้อย่างสันติ การพัฒนาใดๆ ต้องไม่ทำลายความดีงามทางวัฒนธรรม

ข้อที่ดี "การส่งเสริมการปกครองที่ดี" หรือ "ธรรมาภิบาล" (Good Governance) เป็นเงื่อนไขที่สำคัญที่สุด ในการนำพาประชาชนไปสู่ "ความสุขมวลรวมประชาชาติ" ประเทศส่วนมากยึดถือการปกครองในระบอบประชาธิปไตย ซึ่ง "ธรรมาภิบาล" (การปกครองที่ดี) เป็นองค์ประกอบที่สำคัญมากในการตรวจสอบถ่วงดุล หากปราศจากธรรมาภิบาลแล้ว ก็ไม่มีเป้าหมายประการใดจะบรรลุผลสำเร็จได้

ถ้าดูโดยผิวเผินแล้ว เป้าหมายทั้ง 4 ประการอาจจะขัดแย้งกัน แต่โดยพื้นฐานแล้วกลับส่งเสริมซึ่งกันและกัน การดำรงรักษาวัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อมมักจะทำให้โครงการพัฒนามีค่าใช้จ่ายสูงกว่าในระยะสั้นแต่จะให้ผลคุ้มค่าในระยะยาว ทั้งนี้วัตถุประสงค์ทางการส่งเสริมวัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อมจะเป็นปัจจัยที่ช่วยยับยั้งการไขว่คว้าผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจอย่างมีขอบเขต และส่งเสริมการดำรงอยู่อย่างมั่นคงของทุนทางสังคมและสิ่งแวดล้อมต่อไป

อย่างไรก็ตามรัฐบาลต้องการดัชนี เพื่อช่วยในการกำหนดนโยบาย ด้วยเหตุนี้ศูนย์ฐานการศึกษา จึงศึกษาพัฒนาตัวชี้วัดสร้างเป็นดัชนีความสุขมวลรวมประชาชาติขึ้น

ดัชนีความสุขมวลรวมประชาชาติเป็นดัชนีระดับชาติ จัดกลุ่มตัวชี้วัดที่ครอบคลุมหลายมิติ มิใช่เศรษฐกิจเพียงอย่างเดียว โดยมีตัวชี้วัดที่ครอบคลุมถึง 9 มิติ 72 ตัวชี้วัด ซึ่งตัวชี้วัดนี้มีความอิสระในตัวของมันเองในขณะเดียวกันก็มีความสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน

ตัวชี้วัด 9 มิติ ประกอบด้วย

1) ความเป็นอยู่ที่ดีทางจิต	2) การใช้เวลาอย่างสมดุล
3) ความมีชีวิตชีวาของชุมชน	4) วัฒนธรรม
5) สุขภาพ	6) การศึกษา
7) ความหลากหลายทางชีวภาพ	8) คุณภาพชีวิต
9) การปกครองที่ดี	

ดัชนีความสุขมวลรวมประชาชาติมีกลุ่มตัวชี้วัดที่ครอบคลุมหลายมิติ อันจะเป็นประโยชน์ในการกำหนดนโยบายเพื่อคนทุกเพศ ทุกวัย ศาสนาและอาชีพ อย่างไรก็ตามตัวชี้วัดแต่ละตัวต้องพิจารณาถึงบริบทของชุมชนเป็นสำคัญ ดังนั้นการศึกษาดัชนีความสุขมวลรวมประชาชาติ จึงไม่ใช่ผลการศึกษาที่ได้คำตอบที่สมบูรณ์ ยังคงต้องมีการศึกษาต่อเนื่องอีกมาก แต่สิ่งสำคัญคือเราจะต้องให้ผลการศึกษาเนี่ยนำไปสู่การขับเคลื่อนในระดับนโยบาย

ซึ่งในประเทศภูฐานเองนอกเหนือจากดัชนีจีเอ็นเอชแล้ว ศูนย์ฐานการศึกษาได้พัฒนาเครื่องมือสำหรับคัดเลือกนโยบาย (GNH Policy Lens) มาให้คณะกรรมการจีเอ็นเอช (Gross National Happiness Commission, GNHC) เพื่อใช้คัดกรอง และติดตามตรวจสอบความมีประสิทธิภาพของนโยบายต่างๆ รวมทั้งเป็นการสร้างโครงสร้างเชิงสถาบันที่จะเป็นกลไกกลางในการขับเคลื่อนนโยบายจีเอ็นเอชเพื่อไปสู่สังคมที่มีความสุข

นอกจากนี้ ยังมีการจัดตั้งส่วนงานในแต่ละกระทรวงเพื่อทำงานเชื่อมโยงกับ GNHC ในการสังเคราะห์นโยบาย และการนำไปปฏิบัติ ให้สอดคล้องกับหลัก 4 ประการของจีเอ็นเอช งานสำคัญด้านหนึ่งคือ การพัฒนาพลเมืองของประเทศ ซึ่งส่วนหนึ่งสามารถทำผ่านการศึกษา ประเทศ

ฐานจึงมีความพยายามปรับเปลี่ยนหลักสูตรให้สอดคล้อง และนำเอาหลักปรัชญาจีนเฮงไปเป็นส่วนผสมในหลักสูตรของเด็ก และเยาวชน อันจะเป็นพลเมืองที่ดีของประเทศต่อไปในอนาคต

2. ประธานาธิบดีของประเทศฝรั่งเศสได้แต่งตั้ง “คณะกรรมการเรื่องการวัดประสิทธิภาพทางเศรษฐกิจและความก้าวหน้าทางสังคม” (Commission on the Measurement of Economic Performance and Social Progress) โดยมี ศ.ดร.โจเซฟ สติกลิตซ์ (Joseph Stiglitz) ศาสตราจารย์แห่งมหาวิทยาลัยโคลัมเบีย และนักเศรษฐศาสตร์รางวัลโนเบล ปี 2001 เป็นประธาน คณะกรรมการฯ ได้เสนอทางออกว่าเราทำอะไรได้บ้างภายในกรอบการวัดแบบจีดีพี ดังต่อไปนี้

- เน้นบัญชีประชาชาติรวมที่นอกเหนือจากจีดีพี เช่น การวัดกิจกรรมทางเศรษฐกิจสุทธิ (net) มากกว่าการวัดแบบมวลรวม (gross) เพราะการวัดแบบมวลรวมไม่ได้คำนึงถึงค่าเสื่อมราคาของสินค้าทุน รวมทั้งมาตรฐานการวัดค่าเสื่อมราคาไม่ได้คำนึงถึงการลดน้อยถอยลงของทรัพยากรธรรมชาติที่หายากและคุณภาพที่เสื่อมโทรมลงของสิ่งแวดล้อม

- ปรับปรุงการวัดบริการที่รัฐบาลจัดหาให้ สินค้าสาธารณะที่รัฐจัดหาให้ เช่น บริการทางการแพทย์หรือการศึกษา มักจะมีปัญหาการวัดที่มีการประเมินความเติบโตที่คลาดเคลื่อนจากข้อเท็จจริง เช่น ประเทศสหรัฐอเมริกาใช้จ่ายด้านการดูแลสุขภาพต่อหัวมากกว่าประเทศอื่น แต่ผลลัพธ์ด้านสุขภาพของคนอเมริกาต่ำกว่าหลาย ๆ ประเทศในยุโรป ดังนั้นจะต้องมีการปรับปรุงการวัดที่สะท้อนให้เห็นถึงผลกระทบทางผลผลิต (output effect) โดยใช้แหล่งข้อมูลใหม่ๆ เพื่อลงรายละเอียดของข้อมูลที่ลึกไปกว่าเดิม

- ทบทวนแนวคิดเกี่ยวกับค่าใช้จ่าย “ในการป้องกัน¹” ทางสังคม ซึ่งนักวิชาการจำนวนหนึ่งเสนอแนะไม่ให้รวมอยู่ในจีดีพี เพราะค่าใช้จ่ายในการป้องกันทางสังคมเป็นกิจกรรมที่ไม่ได้เป็นต้นกำเนิดของอรรถประโยชน์ในตัวเองโดยตรง แต่ก็ป็นปัจจัยที่ขาดไม่ได้ต้องสร้างไว้เป็นส่วนประกอบให้แก่กิจกรรมที่เกิดอรรถประโยชน์ อาจเป็นการลงทุนทางสังคมหรือสิ่งแวดล้อม เช่น การลงทุนเกี่ยวกับทัศนสถาน การสร้างเรือนจำ การจ้างปศุสัตว์ ซึ่งไม่ได้สร้างอรรถประโยชน์โดยตัวมันเอง แต่ต้องมีไว้เพื่อให้ระบบดำเนินไปได้อย่างราบรื่น ดังนั้นควรมีการทบทวนแนวคิดว่าจะรวมค่าใช้จ่ายในการป้องกันทางสังคมไว้ในจีดีพีด้วยหรือไม่

¹ หมายถึงค่าใช้จ่ายอันเกิดจากการที่สภาพแวดล้อมเสื่อมโทรมลงเช่นการใช้จ่ายในการเดินทางที่เพิ่มขึ้นจากปัญหาจราจรที่แออัดมากขึ้นในเขตเมือง เป็นต้น (ผู้แปล)

- รายได้และทุนทางสังคมและสิ่งแวดล้อมต้องมาคู่กัน การไหลเวียนของรายได้เป็นตัววัดที่สำคัญสำหรับมาตรฐานการครองชีพ แต่ในท้ายที่สุดแล้วทุนทางสังคมและสิ่งแวดล้อมต่างหากคือตัววัดว่าประชาชนมีความเป็นอยู่ดีแค่ไหน แต่การวัดทุนจากบัญชีประชาชาติบางอย่างที่ไม่ได้ถูกรวมในจีดีพีโดยเฉพาะทุนมนุษย์ จากการศึกษามากมาย ๆ ขึ้นที่คำนวณสินทรัพย์ที่เป็นทุนมนุษย์ด้วยพบว่า ทุนมนุษย์มีมูลค่า 80% หรือมากกว่านั้นในความมั่งคั่งทั้งหมด

3. องค์การเพื่อความร่วมมือทางเศรษฐกิจและการพัฒนา (Organisation for Economic Co-operation and Development: OECD) โดยความร่วมมือกับองค์กรระดับนานาชาติอีกหลายแห่ง เช่น ธนาคารโลก หน่วยงานหลายแห่งของสหประชาชาติ และสหภาพยุโรป จัดตั้ง “โครงการระดับโลกเรื่องการวัดความก้าวหน้าของสังคม” (Global Project on Measuring Progress of Societies) ทำงานเรื่อง การสร้างเครือข่ายเพื่อส่งเสริม สนับสนุน การแลกเปลี่ยน และพัฒนาตัวชี้วัดความก้าวหน้าของสังคมเพื่อ “ไปพ้นจีดีพี” โครงการต้องการเป็นศูนย์กลางของโลกเมื่อมีการอ้างอิงถึงเรื่อง การวัดความก้าวหน้าของสังคม พันธกิจของโครงการคือ สนับสนุนการพัฒนาชุดตัวชี้วัดทางเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม หลายชุด เพื่อจะช่วยให้เห็นภาพการวิวัฒนาการของสังคมอยู่ดีมีสุข และผลักดันการใช้ชุดตัวชี้วัดเพื่อสร้างการตัดสินใจอย่างมีหลักฐานในภาคส่วนต่างๆ ของสังคม โดยโครงการประยุกต์ใช้ทั้งกรณีศึกษาที่ดี และงานวิจัยเชิงนวัตกรรม

พันธกิจของโครงการยังระบุว่า โครงการนี้เปิดกว้างสำหรับทุกภาคส่วนของสังคม และคำประกาศอิสตันบูล จากการประชุมนานาชาติครั้งที่ 2 ของโครงการ เสนอให้สำนักสถิติและองค์กรภาครัฐ และเอกชนต่างๆ รวมถึงนักวิชาการ ร่วมกันทำงานกับตัวแทนของชุมชนต่างๆ เพื่อสร้างข้อมูลที่มีคุณภาพบนพื้นฐานข้อเท็จจริงที่ทุกคนในสังคมสามารถนำไปครุ่นคิดถึงในภาพรวมของความอยู่ดีมีสุขของสังคม และวิวัฒนาการของความอยู่ดีมีสุขในอนาคต

โครงการจึงให้การสนับสนุนการศึกษา วิจัย ในประเทศต่างๆ ใน 3 ประเด็นหลักคือ

- เราจะวัดอะไร - เพื่อรวบรวมความคิด ความเข้าใจที่แตกต่างกันเรื่องความก้าวหน้าในสังคมของหลากหลายประเทศ มาสร้างกรอบแนวคิดที่มีภาษาร่วมกัน และรวบรวมกรณีศึกษาที่ดีและบทความวิจัยที่เกี่ยวข้องเป็นฐานข้อมูลเพื่ออธิบายกรอบแนวคิดข้างต้น

- เราจะวัดอย่างไร - เพื่อทำงานร่วมกับผู้เชี่ยวชาญจากนานาชาติ เพื่อพัฒนาระบบการชี้วัดความก้าวหน้า รวมทั้งสร้างตัวชี้วัดใหม่ๆ สำหรับประเด็นที่ยังไม่ได้รับความสนใจ เช่น สิทธิมนุษยชน แล้วนำองค์ความรู้ไปพัฒนาคู่มือ และหลักสูตรฝึกอบรมให้กับประเทศกำลังพัฒนา

- เราจะทำให้สิ่งที่วัดถูกนำไปใช้ได้อย่างไร – เพื่อใช้เทคโนโลยีสารสนเทศที่ทันสมัยในการเผยแพร่ข้อมูลทางสถิติจากการวัด ซึ่งมักจะถูกเพิกเฉยจากคนส่วนใหญ่ และพัฒนาช่องทางใหม่ๆ ที่จะกระจายข้อมูลให้กับทั้งผู้มีอำนาจตัดสินใจ และพลเมืองทั่วไปทราบถึงสถานะของสังคมของตน

นอกจากนั้น โครงการ ยังจัดการประชุมเพื่อสร้างความเข้มแข็งของเครือข่ายองค์กรที่สนใจในประเด็นนี้ ให้การอบรมกับองค์กรสมาชิกและผู้สนใจเกี่ยวกับเรื่อง สถิติ การวัด และการเผยแพร่ข้อมูล สร้างช่องทางการแลกเปลี่ยนประสบการณ์ผ่านทางอินเทอร์เน็ต รวมทั้งเป็นฐานข้อมูลของงานที่ได้ทำในเรื่องการพัฒนาตัวชี้วัดใหม่ๆ ด้วย (ดู www.wikiprogress.org)

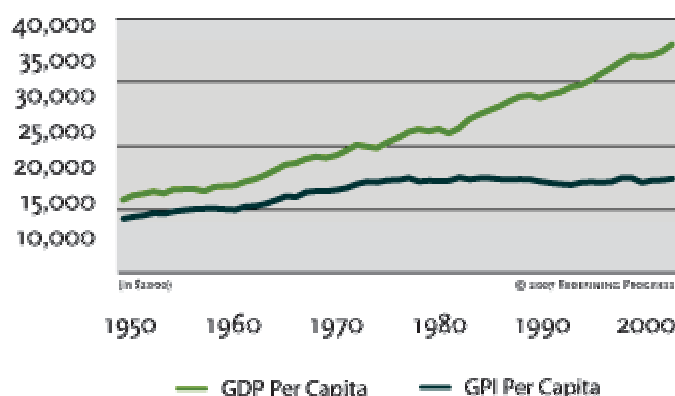
โครงการนี้มีองค์กรจากหลากหลายประเทศทั่วโลกให้ความสนใจเข้าร่วมเป็นสมาชิกในระดับความรับผิดชอบต่างๆ กัน ตั้งแต่องค์กรร่วมงาน องค์กรช่วยงาน องค์กรสนับสนุน ที่ปรึกษาเทคนิค จนถึงองค์กรผู้อาวุโส

กล่าวโดยสรุปคือ โครงการมีเป้าหมายที่จะสร้างฐานข้อมูลองค์ความรู้เรื่องการชี้วัด และดัชนีต่างๆ ในการพัฒนาของทั่วโลก ที่อยู่บนพื้นฐานของสถิติที่มีมาตรฐาน และใช้ฐานข้อมูลเพื่อสื่อสาร สนับสนุนการทำงานขององค์กรที่เกี่ยวข้อง และสนับสนุนการตัดสินใจของผู้กำหนดนโยบาย

3. ดัชนีวัดความก้าวหน้าที่แท้จริง (GPI: Genuine Progress Index) โดยศูนย์ GPI Atlantic ที่ก่อตั้งในปี พ.ศ. 2540 เป็นสถาบันวิจัยอิสระที่มีเป้าหมายในการพัฒนามาตรวัดความยั่งยืน ความเป็นอยู่ที่ดีและคุณภาพชีวิตใหม่ขึ้นมาใช้ทดแทนหรือควบคู่ไปกับดัชนีเดิมที่ใช้อยู่ โดยใช้แนวคิดเรื่องต้นทุนของการเติบโตทางเศรษฐกิจ ที่เกิดจากการทำลายธรรมชาติและสังคม เช่น การสูญเสียหน้าดิน การทำลายป่า อาชญากรรม ความอ่อนแอของครอบครัว เป็นต้น มาคำนวณเพื่อหักลบจากผลประโยชน์ของการเจริญเติบโต บนพื้นฐานที่ว่า การเติบโตทางเศรษฐกิจในรูปแบบตัวเงินมีผลกระทบทางลบต่อความเป็นอยู่ที่ดีของประชาชนในสังคม

การวัดความก้าวหน้าที่แท้จริง ได้รับความนิยมนำมาเป็นระยะเวลาหนึ่งแล้ว ภาครัฐของหลายประเทศ เช่น นิวซีแลนด์ ออสเตรเลีย ได้มีความพยายามจัดทำ GPI ขึ้น แต่ได้เพียงระยะสั้นๆ องค์กรภาคประชาสังคมในอีกหลายประเทศก็พยายามทำดัชนีขึ้น ที่สำคัญ คือ Redefining Progress (RP) ของสหรัฐอเมริกา ที่เปรียบเทียบการเติบโตทางเศรษฐกิจการเงินที่วัดด้วยจีดีพีกับความก้าวหน้าที่แท้จริงของสังคมที่วัดด้วย GPI ตั้งแต่ ค.ศ.1950 ถึง 2004

GROSS PRODUCTION VS. GENUINE PROGRESS, 1950-2004

รูปที่ 30 การเจริญเติบโตของ GDP เทียบกับ GPI ระหว่าง ค.ศ.1950 ถึง 2000

พบว่า ในขณะที่จีดีพีมีการเติบโตอย่างต่อเนื่อง GPI มีค่าคงที่มาตั้งแต่ทศวรรษ 1970 RP กล่าวว่าได้พัฒนา GPI ตั้งแต่ ค.ศ.1995 และได้รับการยอมรับจากทั้งภาครัฐ และประชาสังคม มากพอสมควร ส่วน GPI Atlantic เป็นดัชนีที่คิดค้นขึ้นโดยภาคประชาชนของจังหวัด Nova Scotia ชายฝั่งมหาสมุทรแอตแลนติก ประเทศแคนาดา และได้รับการยอมรับว่า เป็นดัชนีทางเลือกที่สร้าง ผลกระทบเชิงนโยบายได้มาก และเป็นตัวอย่างให้กับที่อื่นๆ

GPI Atlantic สร้าง GPI ให้เป็นเครื่องมือวัดแบบองค์รวมที่รัฐบาลและชุมชนสามารถ นำไปใช้ทำบัญชีต้นทุน และกำไรที่แท้จริงของกิจกรรมทางเศรษฐกิจ สร้างช่องทางอย่างเป็นระบบ ให้เกิดการบูรณาการระหว่างประเด็นทางเศรษฐกิจกับความห่วงใยด้านสังคม และสิ่งแวดล้อม

5. มูลนิธิเศรษฐกิจใหม่ (nef: New Economics Foundation) ได้พัฒนาดัชนีทางเลือกชุด หนึ่งที่สะท้อนแนวคิดการพัฒนาแบบ ‘องค์รวม’ ดัชนีชุดนี้ชื่อ Happy Planet Index (HPI) หรืออาจ แปลเป็นไทยว่า “ดัชนีโลกมีสุข” มีการตีพิมพ์ผลการประเมินครั้งแรกออกมาในปี พ.ศ.2549

HPI เป็นดัชนีชุดแรกในโลกที่นำดัชนีวัดผลกระทบทางสิ่งแวดล้อมมาสังเคราะห์เข้ากับ ดัชนีวัดความอยู่ดีมีสุขของประชากร เพื่อคำนวณ “ประสิทธิภาพเชิงนิเวศ” (Ecological Efficiency) ของแต่ละประเทศในการใช้ทรัพยากรธรรมชาติเพื่อส่งมอบชีวิตที่ “น่าพึงพอใจ” และ “ยืนยาว” ให้กับประชากรในประเทศ

ประเทศที่มี HPI สูงอาจไม่ใช่ประเทศที่ประชากร “มีความสุขที่สุด” แต่เป็นประเทศที่ สามารถมอบชีวิตที่ยืนยาวและมีความสุขให้กับประชากรได้โดยไม่ก่อความตึงเครียดต่อระบบ นิเวศหรือใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างสิ้นเปลือง

ค่าของ HPI คือผลลัพธ์ของสมการดังต่อไปนี้:

$$\text{HPI} = \frac{\text{ความพึงพอใจในชีวิต (life satisfaction)} \times \text{ความยืนยาวของอายุ (life expectancy)}}{\text{รอยเท้านิเวศ (ecological footprint)}}$$

องค์ประกอบในดัชนี HPI สามตัวได้แก่

1) “ความพึงพอใจในชีวิต” เป็นตัวเลขแทนความเห็นที่เป็นอัตวิสัย (subjective) จากการตอบคำถาม “ตอนนี้คุณรู้สึกพอใจกับชีวิตมากน้อยเพียงใด?” โดยให้ผู้ตอบประเมินความพอใจของตัวเองออกมาเป็นตัวเลข จาก 0 (ไม่พอใจเลย) ถึง 10 (พอใจมาก) ข้อมูลด้านความพึงพอใจในชีวิตที่ใช้ในการคำนวณ HPI ส่วนหนึ่งมาจากรายงาน World Values Survey ซึ่งจัดทำโดยเครือข่ายนักสังคมวิทยาทั่วโลก

2) ความยืนยาวของอายุ (life expectancy) เป็นตัวเลขภววิสัย (objective) หมายถึง อายุขัยที่ประชากรโดยเฉลี่ยน่าจะใช้ชีวิตได้ถึง คำนวณจากอัตราการตายของประชากรในช่วงอายุต่างๆ เป็นตัวเลขเดียวกันกับที่ใช้ในดัชนี Human Development Index ของ UNDP

3) รอยเท้านิเวศ (ecological footprint) หมายถึง ระดับผลกระทบต่อธรรมชาติ (ทั้งทรัพยากรธรรมชาติที่ใช้ และผลกระทบต่อระบบนิเวศ) ที่มนุษย์กระทำเพื่อตอบสนองความต้องการของตัวเอง เปรียบเสมือน “รอยเท้า” ที่มนุษย์ประทับลงบนธรรมชาติ มูลค่าของรอยเท้านิเวศมีค่าเท่ากับพื้นที่บนบกและในทะเลที่ต้องใช้ในการฟื้นฟู (regeneration) ทรัพยากรธรรมชาติขึ้นมาใหม่เพื่อรองรับปริมาณการบริโภคของมนุษย์ ดูดซับของเสีย และทำให้ของเสียเหล่านั้นไม่เป็นพิษภัย (render harmless)

ผลการคำนวณดัชนี HPI ของมูลนิธิเศรษฐกิจใหม่ในปี 2549 ของ 178 ประเทศทั่วโลก แสดงให้เห็นว่า ไม่มีประเทศใดที่ได้ระดับ “ดี” ในดัชนีทั้งสามตัวที่ประกอบกันเป็น HPI ตามหลักเกณฑ์ของคณะผู้จัดทำ

ผลลัพธ์ที่น่าสนใจคือ ประเทศที่มีดัชนี HPI สูงที่สุดในโลก 20 อันดับแรก ส่วนใหญ่เป็นประเทศที่มีลักษณะเป็นหมู่เกาะ มี “รายได้ปานกลาง” ตามนิยามของธนาคารโลก และอยู่ในทวีปอเมริกากลาง ทะเลแคริบเบียน และอเมริกาใต้ ในบรรดาประเทศเอเชียสามประเทศที่ติด 20 อันดับแรก คือ เวียดนาม ภูฏาน และฟิลิปปินส์ ภูฏานเป็นประเทศเดียวที่มีดัชนีองค์ประกอบระดับ “ดี” ถึงสองในสามตัว คือ ดัชนีความพึงพอใจในชีวิต และรอยเท้านิเวศ

ข้อมูลดังกล่าวจาก HPI สะท้อนให้เห็นอย่างชัดเจนว่า ลำพังความเจริญทางเศรษฐกิจ ที่มักจะส่งผลให้ประชากรโดยเฉลี่ยมีสุขภาพดีและอายุยืนนั้น ไม่อาจรับประกันได้ว่าประชากรในประเทศนั้นจะมีความสุขกว่าในประเทศที่มีรายได้ต่ำกว่า และซ้ำร้ายความเจริญนั้นก็มักจะต้องแลกมาด้วยต้นทุนธรรมชาติที่สูงมาก (และความเสื่อมโทรมของสิ่งแวดล้อมก็เป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้คนรู้สึกไม่มีความสุข) ยกตัวอย่างเช่น ประชากรของสหรัฐอเมริกาและทวีปยุโรปตะวันตกมีอายุยืนยาวและมีความพึงพอใจในชีวิตค่อนข้างดีก็จริง แต่ต้องแลกมาด้วย 'ต้นทุน' ที่สูงมากในแง่ของรอยเท้านิเวศ

ในโลกที่คนส่วนใหญ่ยังคิดแบบ 'แยกส่วน' ดัชนี HPI เป็นเครื่องมืออันทรงพลังที่สะท้อนให้เห็นความผิดพลาดของวิธีการพัฒนาแบบ 'แยกส่วน' ที่ยังคงบงำวิถีคิดของผู้นำทั้งภาครัฐ และเอกชนส่วนใหญ่ในโลก และกระตุ้นให้คนมองเห็นความเชื่อมโยงที่แยกออกจากกันไม่ได้ระหว่างมิติเศรษฐกิจ (สะท้อนในตัวเลขความยืนยาวของอายุใน HPI) มิติสังคม (สะท้อนในตัวเลขความพึงพอใจชีวิต) และมิติสิ่งแวดล้อม (สะท้อนในตัวเลขรอยเท้านิเวศ)

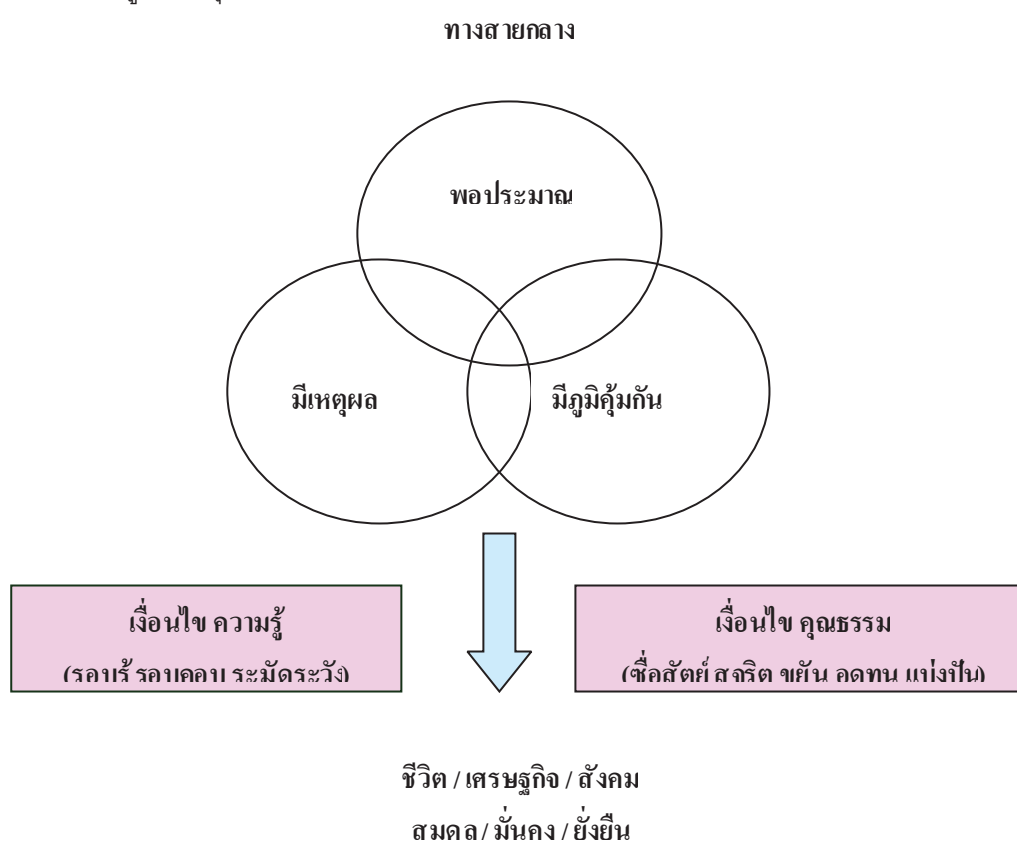
6. เศรษฐกิจพอเพียง เป็นปรัชญาที่ชี้แนวทางการดำรงอยู่และปฏิบัติตน ที่พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช มีพระราชดำรัสแก่พสกนิกรชาวไทยมาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2517 และพูดถึงอย่างชัดเจนในวันที่ 4 ธันวาคม พ.ศ. 2540 (ภายหลังวิกฤติเศรษฐกิจ พ.ศ. 2540) เพื่อเป็นแนวทางการแก้ไขวิกฤตเศรษฐกิจของประเทศไทย ให้ดำรงอยู่ได้อย่างมั่นคง และยั่งยืนในกระแสโลกาภิวัตน์และความเปลี่ยนแปลงต่างๆในทางการเมืองของไทย

สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติได้เชิญผู้ทรงคุณวุฒิในทางเศรษฐกิจและสาขาอื่นๆ มาร่วมกันประมวลและกลั่นกรองพระราชดำรัสเรื่องเศรษฐกิจพอเพียงเพื่อบรรจุในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 9 (พ.ศ. 2545-2549) และได้จัดทำเป็นบทความเรื่อง "ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง" และได้้นำความกราบบังคมทูลพระกรุณาขอพระราชทาน พระบรมราชวินิจฉัย เมื่อวันที่ 22 ตุลาคม พ.ศ. 2542 โดยทรงพระกรุณาปรับปรุงแก้ไขพระราชทานและทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานพระบรมราชานุญาตให้นำบทความที่ทรงแก้ไขแล้วไปเผยแพร่ เพื่อเป็นแนวทางปฏิบัติของสำนักงานฯและทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้อง ตลอดจนประชาชนโดยทั่วไป เมื่อวันที่ 21 พฤศจิกายน พ.ศ. 2542

พระราชดำรัส "เศรษฐกิจแบบพอเพียง" พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช พระราชทานเมื่อวันที่ 4 ธันวาคม พ.ศ. 2540 "เศรษฐกิจพอเพียง เป็นปรัชญาที่ยึดหลักทางสายกลาง ที่ชี้แนวทางการดำรงอยู่และปฏิบัติของประชาชนในทุกระดับ ตั้งแต่ระดับครอบครัวไปจนถึงระดับรัฐ ทั้งในการพัฒนาและบริหารประเทศ ให้ดำเนินไปในทางสายกลาง มีความพอเพียง และมี

ความพร้อมที่จะจัดการต่อผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงทั้งภายนอกและภายใน ซึ่งจะต้องอาศัย ความรอบรู้ รอบคอบ และระมัดระวัง ในการวางแผนและดำเนินการทุกขั้นตอน เศรษฐกิจพอเพียง ไม่ใช่เพียงการประหยัด แต่เป็นการดำเนินชีวิตอย่างสมดุลและยั่งยืน เพื่อให้สามารถอยู่ได้แม้ใน ยุคโลกาภิวัตน์ที่มีการแข่งขันสูง”

ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงที่ทรงปรับปรุงพระราชทานเป็นที่มาของนิยาม "3 ห่วง 2 เงื่อนไข" ที่คณะกรรมการขับเคลื่อนเศรษฐกิจพอเพียง สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการ เศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ นำมาใช้ในการรณรงค์เผยแพร่ ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ผ่าน ช่องทางต่าง ๆ อยู่ในปัจจุบัน ซึ่งประกอบด้วยความ "พอประมาณ มีเหตุผล มีภูมิคุ้มกัน" บน เงื่อนไข "ความรู้ และ คุณธรรม"

รูปที่ 31 แผนภาพแนวคิดของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง

เศรษฐกิจพอเพียงเชื่อว่าจะสามารถปรับเปลี่ยนโครงสร้างทางสังคมของชุมชนให้ดีขึ้นโดย มีปัจจัย 2 อย่างคือ การผลิตจะต้องมีความสัมพันธ์ที่สมดุลกันระหว่าง ปริมาณผลผลิตและการ บริโภค และชุมชนจะต้องมีความสามารถในการจัดการทรัพยากรของตนเอง ผลที่เกิดขึ้นคือ เศรษฐกิจพอเพียงสามารถที่จะคงไว้ซึ่งสมดุลของการใช้ทรัพยากรกับขนาดประชากร ใช้เทคโนโลยี ได้อย่างเหมาะสม รักษาสมดุลของระบบนิเวศ และปราศจากการแทรกแซงจากปัจจัยภายนอก

ปัจจุบันแนวปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงได้มีการนำไปใช้เป็นนโยบายของรัฐบาล และปรากฏในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2550

ดร.อภิชัย พันธเสน ผู้อำนวยการสถาบันการจัดการเพื่อชนบทและสังคม ได้จัดแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงว่าเป็น "ข้อเสนอในการดำเนินกิจกรรมทางเศรษฐกิจตามแนวทางของพุทธธรรมอย่างแท้จริง" ทั้งนี้เนื่องจากในพระราชดำรัสหนึ่ง ได้ให้คำอธิบายถึง เศรษฐกิจพอเพียง ว่า "คือความพอประมาณ ซื่อตรง ไม่โลภมาก และต้องไม่เบียดเบียนผู้อื่น"

ระบบเศรษฐกิจพอเพียง มุ่งเน้นให้บุคคลสามารถประกอบอาชีพได้อย่างยั่งยืนและใช้จ่ายเงินให้ได้มาอย่างพอเพียงและประหยัด ตามกำลังของเงินของบุคคลนั้น โดยปราศจากการกู้หนี้ยืมสิน และถ้ามีเงินเหลือ ก็แบ่งเก็บออมไว้บางส่วน ช่วยเหลือผู้อื่นบางส่วน และอาจจะใช้จ่ายมาเพื่อปัจจัยเสริมอีกบางส่วน (ปัจจัยเสริมในที่นี้เช่น ท่องเที่ยว ความบันเทิง เป็นต้น) สาเหตุที่แนวทางการดำรงชีวิตอย่างพอเพียง ได้ถูกกล่าวถึงอย่างกว้างขวางในขณะนี้ เพราะสภาพการดำรงชีวิตของสังคมทุนนิยมในปัจจุบันได้ถูกปลุกฝัง สร้าง หรือกระตุ้น ให้เกิดการใช้จ่ายอย่างเกินตัว ในเรื่องที่ไม่เกี่ยวข้องหรือเกินกว่าปัจจัยในการดำรงชีวิต เช่น การบริโภคเกินตัว ความบันเทิงหลากหลายรูปแบบ ความสวຍความงาม การแต่งตัวตามแฟชั่น การพนันหรือเสี่ยงโชค เป็นต้น จนทำให้ไม่มีเงินเพียงพอเพื่อตอบสนองความต้องการเหล่านั้น ส่งผลให้เกิดการกู้หนี้ยืมสิน เกิดเป็นวัฏจักรที่บุคคลหนึ่งไม่สามารถหลุดออกมาได้ ถ้าไม่เปลี่ยนแนวทางในการดำรงชีวิต

7. พุทธเศรษฐศาสตร์ เป็นแนวคิดทางเศรษฐศาสตร์ที่นำหลักปรัชญาของพระพุทธศาสนา มาเป็นพื้นฐาน กิจกรรมทางเศรษฐกิจของเศรษฐศาสตร์แนวนี้ คือ กระบวนการผลิตที่เน้นทุนทางปัญญา การกระจายผลผลิต และ การบริโภค ซึ่งมีวัตถุประสงค์เพื่อให้ปัจเจกบุคคลและสังคมมีความสุข ระบบเศรษฐศาสตร์แนวพุทธนั้นเป็นระบบ “ปัญญานิยม” อันเป็นเป้าหมายที่สังคมจะอยู่รอดอย่างมีความสุขร่วมกันและยั่งยืน (Sustainable Development with Happiness) ซึ่งต่างจากการผลิตแบบทุนนิยมมุ่งเน้นตอบสนองความต้องการของผู้บริโภคอย่างเดียว ทางสายกลางของศาสนาพุทธ ก็คือ คุณภาพในทางเศรษฐศาสตร์ ซึ่งทั้งการผลิตและการบริโภคต้องเป็นไปโดยไม่เบียดเบียนตนเองและผู้อื่น เมื่อนำเอาแนวความคิดในเชิงพุทธเข้ามาทดแทนข้อสมมุติฐานที่เป็นปัญหาดังกล่าว ทำให้การมองปัญหาเกี่ยวกับธรรมชาติของมนุษย์และกฎเกณฑ์ธรรมชาติใกล้เคียงกับความเป็นจริงมากขึ้น และเพิ่มพลังในการอธิบายของเศรษฐศาสตร์กระแสหลักให้หนักแน่นมากขึ้น อย่างน้อยก็ในกลุ่มประเทศเอเชียตะวันออกเฉียงใต้

ถ้าปราศจากการท้าทายโดยตรงต่อตัวแบบการคิดของเศรษฐศาสตร์ปัจจุบัน จุดอ่อนในการวิเคราะห์ของเศรษฐศาสตร์กระแสหลักจะไม่ปรากฏขึ้น พุทธเศรษฐศาสตร์ได้เตรียมรับมือกับ

การทำทายนี้นี้โดยมุ่งไปยังจุดอ่อนพื้นฐานของเศรษฐกิจกระแสหลักและนำเอาแนวคิดเชิงพุทธที่สอดคล้องกับความเป็นจริงมากกว่าเข้ามาทดแทนจุดอ่อนนี้ ซึ่งส่วนหนึ่งคือความพยายามที่จะเยียวยาวิกฤตการณ์ของการวิเคราะห์ที่ซ้ำเติมภาวะวิกฤตการณ์ทางเศรษฐกิจของโลกอยู่ในปัจจุบัน

ศาสนาพุทธ เสนอให้พยายามระงับความโลภ ซึ่งตรงกันข้ามกับ วิธีการทำให้บรรลุอรรถประโยชน์สูงสุด ที่ไม่นำไปสู่การทำให้เกิดความสุขให้มากที่สุดหรือทำให้ความทุกข์เหลือน้อยที่สุดในแต่ละบุคคล ในเวลาเดียวกันก็เป็นการใช้ทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมอย่างไม่มีประสิทธิภาพหรือเป็นการใช้อย่างสูญเปล่า วิธีเดียวที่จะหลุดพ้นจากภาวะวิกฤตนี้ได้คือการใช้ “ปัญญา” หรือความสามารถในการวิเคราะห์แยกแยะปัญหาที่เกิดขึ้น ขณะที่คนเข้าใจถึงธรรมชาติความเป็นจริงของชีวิตและเข้าใจอย่างแจ่มแจ้งถึงแนวคิดเกี่ยวกับความไม่มีตัวตน แล้วคนจะไม่ยึดติดอยู่กับตัวตน ความโลภทั้งหลายจะไม่เกิดขึ้นได้โดยง่าย รูปแบบการบริโภคของคนจะเปลี่ยนไปเป็นการบริโภคเพื่อตอบสนองต่อความจำเป็นขั้นพื้นฐานมากกว่าการบริโภคเพื่อสนองต่อความอยากที่จอมปลอม ดังนั้นการปลูกฝัง “ปัญญา” หรือความสามารถในการไตร่ตรองวิเคราะห์แยกแยะปัญหาเป็นสิ่งที่จำเป็นสำหรับสังคมไทยเพื่อการหลุดจากภาวะวิกฤต ประเทศอื่น ๆ ในเอเชียก็เป็นเช่นเดียวกัน การปลูกฝังปัญญาเพื่อเป็นภูมิคุ้มกันสำหรับโรคที่แพร่กระจายจากการเคลื่อนย้ายอย่างรวดเร็วของทุน การเคลื่อนย้ายอย่างรวดเร็วของทุนเป็นสาเหตุแรกของวิกฤตที่ถูกกระตุ้นจากความโลภผ่านการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจอย่างรวดเร็วในภูมิภาคนี้

พระธรรมปิฎก (ประยุทธ ประยุทธโต) ได้เสนอแนวทาง “เศรษฐกิจสำหรับทางสายกลาง” ไว้ โดย “ทางสายกลาง” เป็นแนวความคิดที่สำคัญในศาสนาพุทธ ซึ่งมีความหมายที่จะไม่ทำอะไรในหนทางที่สุดขั้ว ซึ่งสามารถเปรียบเทียบได้กับ “จุดดุลยภาพ” ในเศรษฐศาสตร์กระแสหลัก ตามแนวคิดของพระธรรมปิฎก เศรษฐศาสตร์ทางสายกลาง หมายถึง การบริโภคแต่พอประมาณ ซึ่งเป็นจุดที่ดีที่สุดที่จะทำให้บรรลุ “คุณภาพชีวิต” (มีความสุขมากที่สุดและมีความทุกข์น้อยที่สุด) การบริโภคแต่พอประมาณจะต้องทำให้เกิดขึ้นภายใต้เงื่อนไขของการไม่เบียดเบียนตนเองและผู้อื่น หรืออีกนัยหนึ่ง การบริโภคจะต้องไม่ก่อให้เกิดผลที่เป็นปฏิปักษ์กับระบบนิเวศวิทยา

แนวความคิดที่ได้รับการชี้แนะจากพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และพระธรรมปิฎก (ประยุทธ ประยุทธโต) เป็นเพียงตัวอย่างการนำเอาเศรษฐกิจเชิงพุทธเข้ามาประยุกต์ใช้สำหรับเป็นแนวทางใหม่ในการพัฒนาประเทศเพื่อให้หลุดพ้นออกจากภาวะวิกฤติในปัจจุบันและเป็นการป้องกันวิกฤตการณ์ทางเศรษฐกิจที่อาจจะเกิดขึ้นในอนาคต ที่จริงแล้วแนวความคิดบางอย่างได้เคยนำมาทดลองใช้ในประเทศไทยเป็นระยะเวลาที่นานกว่าทศวรรษมาแล้ว โดยเฉพาะในหมู่เกษตรกร

รายย่อย รูปแบบของไร่นาทางนิเวศ เช่น ไร่นาสวนผสม ป่าชุมชน ฯลฯ ได้นำมาทดลองใช้ในหมู่บ้านหลายแห่งในประเทศไทย ซึ่งให้ผลเป็นที่น่าพอใจ ชาวนาจำนวนมากที่ทำเกษตรกรรมระบบนิเวศในช่วงทศวรรษที่ผ่านมาจะไม่ได้รับผลกระทบจากวิกฤตการณ์ทางเศรษฐกิจ

8. ดัชนีชี้วัดความก้าวหน้าของประเทศ มีที่มาจากกรณีที่โครงการเคลื่อนไหวเรื่องความสุขมวลรวมประชาชาติฯ จัดกิจกรรมเกี่ยวกับเรื่อง ตัวชี้วัดและการพัฒนาทางเลือกขึ้นหลายครั้ง โดยสำนักงานกองทุนสนับสนุนสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.) ได้ให้ความสำคัญ และเชิญให้เป็นส่วนหนึ่งในการเสนอแนะประเด็นให้กับคณะกรรมการของ สสส. ก่อนนำเสนอต่อประธานคณะกรรมการของ สสส. คือ ฯพณฯ นายกรัฐมนตรี ในการประชุมครั้งหนึ่ง จึงทำให้เกิดแนวคิดที่จะจัดทำตัวชี้วัดความก้าวหน้าของประเทศไทย (National Progress Index, NPI) หลังจากโครงการสิ้นสุดลง มีผลให้เกิดการขยายเพิ่มเติมเป็นโครงการต่อเนื่อง ที่จะดำเนินการขับเคลื่อนเรื่อง ตัวชี้วัดความก้าวหน้าของสังคมไทย โดยการพัฒนาตัวชี้วัดสำหรับประเทศไทย โดยคำนึงถึงบริบทของสังคมไทย และผ่านกระบวนการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วนในสังคม ทั้งนี้โครงการดังกล่าวดำเนินงานภายใต้การดูแล และสนับสนุนของ สสส

จากแนวคิด และความเคลื่อนไหวที่กล่าวมาทั้งหมดข้างต้น แสดงให้เห็นอย่างชัดเจนว่าทิศทางใหม่ และขบวนการขับเคลื่อนในการแสวงหาเป้าหมายของสังคมที่ไปพ้นจากกระบวนการเดิมที่เน้นการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจเพียงด้านเดียวได้เกิด และเติบโตขึ้น กระบวนทัศน์ใหม่นี้มีเป้าหมายที่มุ่งเน้นความยั่งยืนของทรัพยากรธรรมชาติและความสุขของคนในสังคมเป็นสำคัญ ดังนั้นสิ่งสำคัญที่ต้องรู้ต่อไปคือความหมายของความสุข

4. ความสุขคืออะไร: นิยามใหม่ความสุข

เศรษฐศาสตร์กระแสหลักได้ให้นิยามว่า ความสุขคือ การได้บริโภคสินค้าหรือบริการ ยิ่งบริโภคมากก็มีความสุขมาก ถ้าบริโภคน้อยก็มีความสุขน้อย เป็นที่มาของนิยาม และเป้าหมายของความสุขแบบเศรษฐศาสตร์กระแสหลักซึ่งมีอยู่ดังต่อไปนี้

1) การบริโภคเป็นหนทางเดียวในการมีความสุข จากนิยามของเศรษฐศาสตร์กระแสหลักจะเห็นได้ชัดว่ามนุษย์จะมีความสุขได้ก็จากการบริโภคของตนเองเท่านั้น ในขณะที่การทำงานเป็นเพียงหนทางในการได้เงินมาเพื่อใช้จ่ายในการบริโภค มนุษย์ในมุมมองของเศรษฐศาสตร์กระแสหลักจึงควรพยายามทำงานให้น้อยที่สุดและบริโภคให้มากที่สุดเท่าที่จะเป็นไปได้ จึงจะมีความสุขสูงที่สุด

2) มนุษย์จะคำนึงถึงประโยชน์ของตนเองเท่านั้น เศรษฐศาสตร์กระแสหลักถือว่า มนุษย์จะมีความพึงพอใจมากขึ้นก็ด้วยการบริโภคของตนเองเท่านั้น โดยไม่ต้องสนใจความพึงพอใจหรือสวัสดิการของผู้อื่น ดังนั้น ความเมตตา กรุณา การให้และความเกื้อกูลกัน จึงอยู่นอกสมการความสุข

3) มนุษย์จะต้องเร่งการบริโภคของตนเพื่อให้มีความสุขมากขึ้น ในเมื่อเศรษฐศาสตร์กระแสหลักได้กำหนดว่า การบริโภคเป็นหนทางเดียวแห่งการสร้างความสุข การเร่งบริโภคจึงเป็นหนทางเดียวของการเพิ่มความสุขอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้เช่นกัน การบริโภคจึงแปลงสภาพจากเครื่องมือมาเป็นเป้าหมายของการสร้างความสุขของมนุษย์

4) สังคมจะดีขึ้นจากการเร่งบริโภคของทุกๆ คน ในเมื่อการบริโภคได้กลายมาเป็นเป้าหมายของการสร้างความสุขของแต่ละคน สวัสดิการของสังคมเป็นผลรวมของความพึงพอใจของคนแต่ละคนในสังคม ดังนั้นการเร่งบริโภคโดยรวมของสังคมจึงกลายมาเป็นเป้าหมายของสังคมไปด้วยโดยอัตโนมัติ

5) มนุษย์จะเน้นความสุขในปัจจุบันมากกว่าจะคำนึงถึงอดีตและอนาคต ความพยายามในการรักษาสิ่งต่างๆ ไว้โดยไม่บริโภคไม่ว่าเพื่อเคารพในความมั่งคั่งของอดีตหรือรักษาไว้ให้ลูกหลานต่อไปในอนาคต จึงไม่มีคุณค่าในการสร้างความพึงพอใจของมนุษย์

อย่างไรก็ตาม นิยามนี้ในมุมมองของชาวพุทธเป็นมิชฌาติฎฐิ ดร.เดชรัตน์ สุขกำเนิดได้ตั้งคำถามกับข้อโต้แย้งทั้ง 5 ประเด็นว่า เป็นเพียงการกำหนดนิยามของความสุขตามเศรษฐศาสตร์กระแสหลักที่คับแคบ ดังนั้นจึงมีการทบทวนนิยามของความสุข พบว่าความสุขที่พึงปรารถนามีลักษณะดังนี้

อริสโตเติล (Aristotle) กล่าวถึงความสุข ว่าเกิดจากปัจจัยภายในและปัจจัยภายนอก สำหรับปัจจัยภายในความสุขในแง่ภววิสัย (Objective) ความสุขที่เป็นเรื่องของจิตใจ เช่น การมีความสุขเนื่องจากการมีศีลธรรม สมานหรือปัญญา ความรู้สึกพอเพียง ไม่โลภและแ่่งอัตวิสัย (Subjective) ความสุขที่เป็นผลพวงมาจากปัจจัยภายนอก เช่น มีความมั่นคงทางเศรษฐกิจและสังคม ครอบครัวอบอุ่น มีสุขภาพดี

ริชาร์ด เลยาร์ด (Richard Layard) อ้างถึงเจเรมี เบนทัม (Jeremy Bentham) ที่กล่าวไว้ว่าสังคมที่ดีที่สุดคือ สังคมที่ประชาชนมีความสุขที่สุด ดังนั้นนโยบายสาธารณะที่ดีที่สุดก็คือนโยบายที่ก่อให้เกิดความสุขที่แท้จริง และเมื่อพิจารณาถึงพฤติกรรมของประชาชนแต่ละคน การกระทำที่ถูกต้องตามหลักศีลธรรม ก็เป็นพฤติกรรมที่ก่อให้เกิดความสุขที่แท้กับประชาชนที่ได้รับผลกระทบจากพฤติกรรมนั้น นี่คือการแห่งความสุขที่แท้ (Greatest Happiness) และ

อยู่บนพื้นฐานของความเท่าเทียมกันในสังคม เพราะหลักการดังกล่าวกำหนดไว้ว่าในที่สุดแล้ว ความรู้สึกของทุกคนจะต้องมีความหมายเท่าๆ กันและยังอยู่บนพื้นฐานของมนุษยธรรมอีกด้วย

มาติเยอ ริการ์ ให้ความหมายความสุขที่แท้จริงว่าเกิดจากจิตที่มีเมตตากรุณา มีน้ำใจ เป็นสภาวะของจิตที่เป็นบวกและสร้างสรรค์ ทำให้เกิดความสุขสงบภายใน สัมผัสแห่งสันติ อิศรภาพและเกิดความเข้มแข็งทางจิต จากการยึดโยงกับความเป็นจริงที่ว่าทุกสิ่งมีความเกี่ยวข้อง ต่อเนื่องกัน ฟังพาอาศัยกันจึงหมายความว่า เราจะมีสุขได้จากการเห็นผู้อื่นมีความสุข เรียกว่าความรักในเพื่อนมนุษย์ (altruism) นั่นคือการคำนึงถึงจิตใจและชะตากรรมของผู้อื่น มากกว่าการคิดถึงตนเอง ซึ่งท่านมาติเยอเองได้ลงมือปฏิบัติในโครงการเพื่อมนุษยธรรมทั้งหลาย เช่น ด้านการศึกษาและสุขภาพ เป็นต้น ส่วนความสุขที่ยั่งยืนนั้นเกิดขึ้นจากการปฏิบัติธรรมและการทำสมาธิภาวนา การศึกษาวิจัยทางวิทยาศาสตร์แสดงให้เห็นว่า ผู้ปฏิบัติสมาธิภาวนาด้วย เมตตาจิตอย่างสม่ำเสมอเป็นระยะเวลาหนึ่ง จะมีการทำงานของสมองส่วนหน้าด้านซ้ายมากกว่า คนทั่วไป เนื่องจากสมองส่วนนี้เกี่ยวข้องกับความรู้สึกในทางบวก ผู้ปฏิบัติภาวนาเป็นประจำจึง เป็นผู้ที่มีจิตใจโอบอ้อมอารี กระจ่างใสและเปิดกว้าง รวมทั้งมีสติสูงมาก ผู้ที่มีความสุขเช่นนี้ จึงอยู่กับความรู้สึกดี ความสุขจึงเป็นทักษะที่สำคัญและฝึกฝนได้ตลอดเวลา

ดร.อภิชัย พันธเสนได้เปรียบเทียบทัศนะเรื่องความสุขของสังคมตะวันตกและตะวันออก ว่ามีความแตกต่างกันกล่าวคือ ความสุข (Happiness) ในความหมายของสังคมตะวันตกหมายถึง ได้รับสิ่งที่ให้ความสุข ต่างจากภาษาไทยที่มีรากศัพท์จากภาษาบาลี ความสุขหมายถึง ความไม่มีทุกข์

อันส์ แวน วิลเลี่ยนส์วาร์ด ได้สังเคราะห์แนวความคิดเกี่ยวกับความสุข และการพัฒนา ของมนุษย์ จากแหล่งความรู้ที่หลากหลาย ด้วยหลักการองค์รวมเชิงวิพากษ์ ซึ่งก่อนที่เราจะ ทำการศึกษาเชิงปริมาณเพื่อค้นหาข้อมูลหลักฐานที่เป็นประโยชน์ต่อการกำหนดนโยบายที่ส่งเสริม ให้เกิดสังคมที่มีความสุขได้ จะต้องสำรวจให้แน่ชัดถึงความหมายที่แท้จริงและหลากหลายของ ความสุข รูปด้านล่างเป็นความพยายามสร้าง “แผนที่” ซึ่งแสดงให้เห็นว่าธรรมชาติของความสุขมี หลากหลายมิติ

ระดับของความสุข	ความพึงพอใจ (อรรถประโยชน์) (Satisfaction/Utility)	การเติมเต็มความต้องการ/ความโลภ ด้วย ปัจจัยภายนอก
	ความอิมใจ (ความพอ) (Contentment)	ความสุขภายใน มีสันติสุขที่ไม่ขึ้นกับ สภาวะภายนอก
	ความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ (Altruism)	ความสุขจากการปฏิบัติ การ เปลี่ยนแปลง เพื่อสร้างความสุข และ ประโยชน์สุขแก่ผู้อื่น

รูปที่ 32 ธรรมชาติที่หลากหลายของความสุขในระดับต่างๆ

จากความหมายที่หลากหลายของความสุขจะเห็นได้ว่ามีความหมายของความสุขที่ใกล้เคียงกันประการหนึ่งคือ ความสุขที่แท้จริงเป็นเรื่องภายในจิตใจและอยู่บนพื้นฐานทางจริยธรรม ส่วนเป้าหมายของความสุขของส่วนรวม (Collective Happiness) หรือความสุขมวลรวมประชาชาติคือ ความเป็นอยู่ที่ดี (Wellbeing)

เห็นได้ว่า ความสุขมีหลายระดับ แต่ความสุขของทั้งปัจเจกบุคคลและของส่วนรวม ในทุกระดับจะต้องได้รับความใส่ใจจากทุกภาคส่วนและสร้างขึ้นไปพร้อมๆ กัน จึงจะสร้างความเป็นอยู่ที่ดีและความก้าวหน้าที่แท้จริงของสังคมได้ เมื่อสังคมมีความเข้าใจร่วมกันถึงความหมายที่หลากหลายของความสุขก็จะสามารถร่วมกันกำหนดนโยบายที่สร้างสังคมที่มีความสุข หรือสังคมอยู่ดีมีสุขได้

ความเป็นอยู่ที่ดี	ความพึงพอใจ (อรรถประโยชน์)
	ความอิมใจ (ความพอ)
	ความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ (ความสุข เพื่อการเปลี่ยนแปลง)

รูปที่ 33 แผนภาพระดับของความสุข และความสัมพันธ์กับความเป็นอยู่ที่ดี

5. การสร้างสรรค์สังคมที่เอื้อให้เกิดความสุขมวลรวมประชาชาติ

นักวิจัย สถาบันวิชาการอิสระและผู้ประกอบการทางสังคมหลายท่านได้ทำการศึกษาเชิงประจักษ์ รวมทั้งภาคปฏิบัติการเพื่อตรวจสอบความสัมพันธ์ของความสุขกับตัวแปรที่มีอิทธิพลต่างๆ มีผลการศึกษาที่หลากหลายและนัยยะทางนโยบายที่จะเป็นไปเพื่อเพิ่มความความสุขและปรับปรุงความเป็นอยู่ที่ดีของประชาชนในประเด็นแตกต่างกันไป รายงานนี้สรุปสาระสำคัญเพื่อเป็นกรณีศึกษาการสร้างสรรค์สังคมที่เอื้อให้เกิดความสุขมวลรวมประชาชาติ สามารถแบ่งตามหัวข้อได้ดังนี้

1. โครงการศึกษาเพื่อพัฒนาสุขภาวะและชุมชนเรียนรู้จิตตปัญญาอย่างมีส่วนร่วม มหาวิทยาลัยมหิดล

เป็นการการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมของชุมชน ในการขับเคลื่อนความสุขของชุมชน กรณีศึกษาชุมชนพุทธมณฑล โดยมีสมมติฐานว่าชุมชนที่มีสุขภาวะจะเอื้อให้เกิดการพัฒนาระดับความสุขของปัจเจกบุคคลที่สูงขึ้นและระดับความสุขของปัจเจกบุคคลที่สูงขึ้นจะนำไปสู่การผลักดันการพัฒนาที่เหมาะสมสำหรับมนุษย์ยิ่งขึ้นในชุมชนนั้นๆ ผลการศึกษาพบว่าการกลายเป็นเมืองที่กำลังคืบคลานเข้ามาสู่ชุมชนพุทธมณฑลแม้ว่าจะมีงานทำ มีรายได้และมีความสะดวกสบายมากขึ้น ขณะเดียวกันมีผลกระทบต่อความเข้มแข็งและความเป็นอยู่ของชุมชนในทางลบ ปัญหาที่เห็นได้ชัดเจนคือ สิ่งแวดล้อมเสื่อมโทรมและชุมชนไม่ปลอดภัย ความสุขที่แท้จริงในทัศนะของชาวพุทธมณฑลไม่ได้อยู่ที่เศรษฐกิจ แต่ความสุขอยู่ที่การมีพื้นที่อยู่อาศัยเป็นธรรมชาติ การประกอบอาชีพทางการเกษตรและวิถีชีวิตที่เรียบง่าย

2. เทคโนโลยีสารสนเทศเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน

ปัจจุบันเทคโนโลยีสารสนเทศเข้ามามีบทบาทสูงในกระแสโลกาภิวัตน์ พบได้จากการติดต่อสื่อสารด้วยอีเมล การเผยแพร่ข้อมูลผ่านเว็บไซต์ รวมไปถึงการสร้างสังคมเสมือน ตั้งแต่ชุมชนทางอินเทอร์เน็ต เช่น Pantip.com จนถึง Hi5 และ facebook และการรณรงค์ทางการเมืองเนื่องจากอิทธิพลต่อสังคมที่สูงมากนี้ จึงจำเป็นต้องคำนึงถึงความสัมพันธ์ระหว่างเทคโนโลยีกับความสุขที่มีความซับซ้อนและหลากหลาย

เทคโนโลยีสารสนเทศมีผลกระทบทั้งด้านลบและด้านบวก ในกรณีนี้เฉพาะผลกระทบด้านบวกที่เทคโนโลยีสารสนเทศมีส่วนสนับสนุนให้เกิดการพัฒนาที่ยั่งยืนและเอื้อให้เกิดสังคมความสุขมวลรวมประชาชาติ

กิจกรรมหนึ่งที่เป็นรูปธรรมก็คือ บรอดแบนด์ที่มีความหมาย (Meaningful Broadband) ซึ่งพยายามพัฒนานโยบายเกี่ยวกับอินเทอร์เน็ตความเร็วสูงที่รวมมิติคุณค่าและจริยธรรมเข้าไว้

ตั้งแต่ต้น เช่น การพัฒนาระบบการศึกษาพร้อมกับเทคโนโลยีการสื่อสาร ที่มีรูปแบบที่เหมาะสมกับเป้าหมายของการศึกษา เพื่อให้ผู้เรียนเกิดความเข้าใจในระบบคุณค่าขึ้นได้เอง ไม่ได้เกิดจากการกำหนดขึ้นโดยนโยบายเท่านั้น

นอกจากนี้ผลประโยชน์ที่เกิดจากเทคโนโลยีความก้าวหน้าทางเทคโนโลยียังจะปรับปรุงความเป็นอยู่ที่ดีของประชาชนนอกเหนือจากการผลิตด้วย อินเทอร์เน็ตและเทคโนโลยีสารสนเทศช่วยให้การสื่อสารง่ายขึ้นหรือใช้ประโยชน์จากข้อมูลที่ได้มากกว่านี้ อินเทอร์เน็ตและเทคโนโลยีสารสนเทศ ยังช่วยเพิ่มความสัมพันธ์ส่วนตัวระหว่างบุคคลและการทำงานร่วมกัน รวมทั้ง ยังถูกใช้ในการควบคุมดูแลกิจกรรมทางสังคมอีกด้วย ตัวอย่างเช่น มูลนิธิกระจกเงา ได้เปิดพื้นที่ทางสังคมผ่าน www.bannok.com เป็นสื่อกลางในการเชื่อมโยงอาสาสมัครในภาคเมืองไปดำเนินกิจกรรมพัฒนาชุมชนชนบทเพื่อลดช่องว่างทางสังคม

เช่นเดียวกับศูนย์เทคโนโลยีอิเล็กทรอนิกส์และคอมพิวเตอร์แห่งชาติ (NECTEC) ได้ประยุกต์เทคโนโลยีสารสนเทศกับประเด็นเรื่องสุขภาพของผู้ด้อยโอกาสทางสังคมตามหลักการความเสมอภาคในเรื่องของโอกาสและการพึ่งพาตนเอง โดยออกแบบเทคโนโลยีเพื่อช่วยให้ผู้พิการได้อาศัยอยู่ในสังคมอย่างมีศักยภาพและมีส่วนร่วมกับสังคมอย่างมีความหมายมากยิ่งขึ้น รวมทั้งเพิ่มความเป็นอยู่ที่ดีของผู้พิการและสังคม

เสรีภาพในการใช้ข้อมูลข่าวสารและความรู้ก็นำไปสู่ความสุขและการพัฒนา แต่บางทีลิขสิทธิ์นั้นทำให้การใช้ข้อมูลข่าวสารเพื่อการนำไปพัฒนาต่อนั้นทำได้ยาก เพื่อแก้ปัญหานี้จึงมีการจัดตั้งองค์กรที่ชื่อว่า Creative Commons หรือ CC เพื่ออำนวยความสะดวกให้เจ้าของผลงานไม่ต้อง लेकरระหว่างการสงวนสิทธิทั้งหมดและการละสิทธิทั้งหมดอีกต่อไป ครีเอทีฟคอมมอนส์นั้นคือการสงวนสิทธิที่สมเหตุสมผล การส่งเสริมคนให้เคารพในสิทธิมากขึ้น การคืนความรู้และความคิดกลับสู่สาธารณะ การทำบุญยุคใหม่อันเป็นรากฐานของวัฒนธรรมเสรี

อย่างไรก็ตามผู้กำหนดนโยบายการใช้เทคโนโลยีจะต้องคิดต่อไปว่า ทำอย่างไรจึงจะออกแบบเทคโนโลยีสารสนเทศเพื่อมุ่งเน้นการยกระดับจิตใจของผู้ใช้ เพราะเทคโนโลยีสารสนเทศเป็นเครื่องมืออันทรงพลังในการเปลี่ยนแปลงไปสู่สภาวะที่ดีขึ้น

3. การจัดการทรัพยากร

ระบบเศรษฐกิจแบบตลาดเสรี สิทธิการถือครองหรือเป็นเจ้าของทรัพย์สินมีความเกี่ยวข้องกับความสามารถในการจัดสรรทรัพยากรให้มีประสิทธิภาพโดยใช้กลไกตลาด กล่าวคือระบบตลาดเป็นการแลกเปลี่ยนโดยสมัครใจ หากทรัพย์สินนั้นเป็นของเราโดยสมบูรณ์ (private property) เราก็จะสามารถตัดสินใจได้อย่างเต็มที่ว่าจะใช้หรือแลกเปลี่ยนทรัพย์สินนั้นกับใคร

อย่างไร โดยเราจะใช้ทรัพยากรให้ได้ประโยชน์สูงสุดในทางตรงข้าม หากทรัพย์สินนั้นไม่มีเจ้าของ หรือมีเจ้าของแต่เจ้าของไม่สามารถบังคับกีดกันคนอื่นไม่ให้เข้ามาใช้ประโยชน์ได้ (จนเสมือนหนึ่งว่าไม่มีเจ้าของ) เช่น ปลาในแม่น้ำ หรือมีคนแอบมาขโมยผลไม้ในสวนเป็นประจำ การใช้ทรัพย์สินหรือทรัพยากรก็จะมีประสิทธิภาพเพราะไม่มีแรงจูงใจให้มีการลงทุนปรับปรุงหรือดูแลรักษาทรัพย์สินนั้น เนื่องจากใครๆก็เข้ามาใช้ประโยชน์ได้

แต่นักวิชาการด้านมนุษยวิทยาเศรษฐกิจ ดร.อานันท์ กาญจนพันธุ์ ได้วิเคราะห์ว่าทฤษฎีให้เห็นว่าการจัดการทรัพยากรมีลักษณะกรรมสิทธิ์เชิงซ้อน ดังเช่น การจัดการป่าไม้ของไทยในปัจจุบันรัฐเป็นเจ้าของกรรมสิทธิ์ในทรัพยากร (state property) แต่จากประสบการณ์ตรงและการวิจัยชุมชนพบว่าสิทธิเชิงซ้อนในการจัดการทรัพยากรดำรงอยู่ เอกชนหรือรัฐมีสิทธิความเป็นเจ้าของ แต่ชุมชนมีสิทธิในการใช้สอยทรัพยากรซ้อนอยู่ในทรัพยากรเดียวกัน เช่น นาย ก. เป็นเจ้าของที่ดินมะม่วง แต่ นาย ข. สามารถเก็บไข่มดแดงจากต้นมะม่วงของ นาย ก.ได้ เพราะสิทธิในมุมมองของชุมชนไม่ใช่กรรมสิทธิ์เด็ดขาด ไข่มดแดงมีอยู่ในธรรมชาติไม่ใช่ของที่ นาย ก. เลี้ยงไว้ ดังนั้นคนอื่นจะมีสิทธิในการใช้สอยได้ เช่นเดียวกับการจัดการป่าไม้ ภาครัฐมีสมมติฐานว่าถ้าป่าไม้เป็นระบบกรรมสิทธิ์แบบร่วมหรือกรรมสิทธิ์ชุมชนแล้ว ทรัพยากรจะถูกใช้มากเกินไปจนเกิดความเสื่อมโทรม ในขณะที่ชุมชนมีประสบการณ์ในการจัดการทรัพย์สินแบบร่วมแล้วก่อให้เกิดความยั่งยืนในการใช้ประโยชน์จากทรัพยากร ดังเช่น ป่าชุมชน

ทางออกของการแก้ไขปัญหาความขัดแย้งในการจัดการทรัพยากรคือ การปรับเปลี่ยนโครงสร้างกลไกเชิงสถาบันด้วยการจัดการทรัพยากรแบบร่วม กล่าวคือผู้มีส่วนได้ส่วนเสียทุกฝ่ายต้องมีส่วนร่วมในการจัดการ ไม่ใช่เป็นการยกป่าให้ฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง กล่าวโดยสรุปการจัดการทรัพยากรแบบร่วมประกอบด้วยสิทธิหลายสิทธิซ้อนกันอยู่และมีผู้มีส่วนได้ส่วนเสียที่หลากหลายกลุ่ม แต่ละกลุ่มได้รับสิทธิที่แตกต่างกันเพื่อเกิดการตรวจสอบและถ่วงดุลซึ่งกันและกัน การจัดการป่าชุมชนจึงเป็นกรณีตัวอย่างของความร่วมมือทั้งภาคเมืองและภาคชนบทในการลดความเหลื่อมล้ำและสร้างความสุขในสังคม

4. วิถีเมืองที่เกื้อกูลชนบท

การพัฒนาประเทศตามแนวคิดทันสมัยและระบบเศรษฐกิจแบบตลาดเสรี มีความโน้มเอียงในการให้ความสำคัญแก่ความเป็นเมืองและภาคอุตสาหกรรม เพื่อให้ประเทศมีการพัฒนาทันสมัยตามแบบประเทศตะวันตก โดยมีสมมติฐานว่าจะทำให้ประชาชนมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น แต่ผลของแนวทางพัฒนาดังกล่าวกลับเปลี่ยนแปลงพื้นที่ชนบทของไทยซึ่งในอดีตเป็นพื้นที่ที่มีสัดส่วนมากที่สุดของประเทศ ให้กลายเป็นเพียงแหล่งทรัพยากรราคาถูกให้เมือง “ดูดซับ” ไปใช้เพื่อสร้างความทันสมัย ทั้งทรัพยากรธรรมชาติ และทรัพยากรมนุษย์ ทำให้เมืองเติบโตอย่างรวดเร็ว ทั้ง

ห่างชนบทมากขึ้นเป็นลำดับ การเติบโตของเมืองในแนวทางนี้ไม่เกื้อหนุนการพัฒนาของชนบท ในขณะเดียวกันกลับสร้างปัญหาสังคม และสิ่งแวดล้อมต่างๆ ทั้งในภาคชนบท และภาคเมืองเอง

ความเหลื่อมล้ำทางการพัฒนาระหว่างสังคมเมืองกับสังคมชนบท กลายเป็นกลไกที่ทำให้เกิดภาวะที่ประเทศกำลังพัฒนาและสังคมชนบท ไม่สามารถพึ่งพาตนเองได้และยังต้องพึ่งพิงประเทศพัฒนาแล้วและสังคมเมืองมากขึ้นเรื่อยๆ รวมทั้งถูกเอารัดเอาเปรียบมากขึ้นจากกลไกการค้าและการแลกเปลี่ยนที่ไม่เป็นธรรม หรือเท่ากับเป็นการก้าวเข้าสู่ภาวะ “ยิ่งพัฒนา ยิ่งด้อยพัฒนา” (The Development of Underdevelopment) เมื่อเมืองยังมีการขยายตัวอย่างต่อเนื่อง ภาวะความไม่เป็นธรรมระหว่างเมืองกับชนบทก็เพิ่มมากขึ้น

ทางออกสู่เมืองที่เกื้อกูลชนบท ต้องปฏิรูประบบเศรษฐกิจที่มีความหลากหลาย เพื่อให้ประโยชน์จากทรัพยากรต่างๆ ที่มีอยู่ให้มีประสิทธิภาพ เฉกเช่นเดียวกับป่าไม้ที่มีไม้หลายระดับ ซึ่งต้องการความเข้มของแสงและแร่ธาตุในระดับที่ต่างกัน ขณะเดียวกัน ความหลากหลายเช่นนี้ทำให้เกิดความสัมพันธ์อันดีซึ่งกันและกัน และกระจายความเสี่ยงในระบบเศรษฐกิจ ระบบเศรษฐกิจที่มีการเกื้อกูลกัน เช่นเดียวกับธรรมชาติที่มีสิ่งมีชีวิตหลายชนิดทำหน้าที่ต่างกันในระบบนิเวศ แต่มีความสัมพันธ์กันอย่างสอดคล้องและสมดุลในหลายลักษณะ ทำให้เกิดเป็นวงจรของการใช้ทรัพยากรอย่างมีประสิทธิภาพระบบเศรษฐกิจที่หมุนเวียนใช้ของเสียมาเป็นประโยชน์ให้มากที่สุด จากความสัมพันธ์ที่สอดคล้องและสมดุลกันในระบบนิเวศ ทำให้ธรรมชาติสามารถหมุนเวียนใช้ของเสียมาเป็นประโยชน์ให้มากที่สุด จนแทบจะไม่มีของเสียออกมาในระบบนิเวศเลย

6. ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย และการวิจัยในอนาคต

1. การวิจัยในอนาคตควรเป็นการวิจัยเชิงปฏิบัติการในระยะยาวที่จะเกิดขึ้นได้จากการสร้างสำนักคิดอิสระ (Independent Think-tank) ขึ้นมาเพื่อสนับสนุน และควรสร้างเวทีเพื่อการศึกษาค้นคว้าในเชิงลึก เรื่องความสุข ความเป็นอยู่ที่ดี และคุณภาพชีวิต จากมุมมองทางศาสนาต่างๆ และทางโลก ซึ่ง “สำนักอิสระเพื่อศึกษาและวิจัยเรื่องความเป็นอยู่ที่ดี” (School for Wellbeing Studies and Research) ที่ได้ก่อตั้งขึ้นสามารถทำหน้าที่นี้ พร้อมทั้งเชื่อมโยงเครือข่ายการแลกเปลี่ยนในระดับนานาชาติ
2. งานวิจัยเชิงปฏิบัติการระยะยาวควรเป็นไปในแนวทางเพื่อสร้าง “ภาพจำลองอนาคต” (Future Scenario) การพัฒนาของสังคม หนึ่งในภาพจำลองคือ สังคมเป็นอยู่ที่ดี (Wellbeing Society) ซึ่งจะเป็นข้อมูลเรื่องทางเลือกการพัฒนา และผลกระทบในระยะยาวของทางเลือกต่างๆ อันจะเป็นประโยชน์สำหรับผู้กำหนดนโยบาย ต่อจากนั้นควร

ทำการศึกษาเปรียบเทียบภาพจำลองที่หลากหลายนี้ เพื่อไปสู่การจัดทำ บัญชีประชาชาติ เพื่อความเป็นอยู่ที่ดี ทั้งในด้านการเงิน เศรษฐกิจ สังคม สิ่งแวดล้อม ตามกรอบแนวคิดของ โครงการระดับโลก ขององค์การเพื่อความร่วมมือทางเศรษฐกิจและการพัฒนา (OECD) ตัวอย่างเช่น การศึกษาเปรียบเทียบภาพจำลองในระยะกลาง และระยะยาว ระหว่างภาคเกษตรอุตสาหกรรม กับภาคเกษตรอินทรีย์ ในประเทศไทย และภูมิภาคอาเซียน

3. ดำเนินการค้นคว้าวิจัย และแลกเปลี่ยนกับยุโรป เรื่องรูปแบบรัฐสวัสดิการ โดยเน้นแนวคิดทางเลือกของตะวันออก (เอเชีย) โดยเฉพาะ การศึกษาต่อเนื่องในประเด็น ระดับความพอเพียง (Sufficiency Level) ซึ่งนำมาใช้ในการสร้างดัชนีจีเอ็นเอชในฐาน ซึ่งอาจมีความเกี่ยวข้องกับ ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ของประเทศไทย ไปจนถึงการวิจัยเรื่องความเป็นอยู่ที่ดีโดยทั่วไป
4. ส่งเสริมให้นักปฏิบัติในเรื่องการศึกษาเพื่อการเปลี่ยนแปลงมีส่วนร่วมในการค้นคว้าวิจัยของ “สำนักอิสระ” เพื่อสร้างแรงบันดาลใจให้การศึกษามีชีวิตชีวา ไม่กลายเป็นเพียงกระดาษ หรือซ้ำซาก
5. พัฒนาวัตถกรรมเทคโนโลยีสารสนเทศเพื่อสนับสนุนการมีส่วนร่วมขับเคลื่อนการพัฒนา นโยบายสาธารณะเพื่อความเป็นอยู่ที่ดี โดยเฉพาะในเรื่อง การสร้างเกมส์จำลอง และเครือข่ายสังคมบนอินเทอร์เน็ต
6. ลงทุนพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ด้วยการสนับสนุน โครงการสร้างงานให้บัณฑิตจบใหม่ เพื่อให้มีส่วนร่วมในการศึกษาวิจัยเรื่องความเป็นอยู่ที่ดี โดยเฉพาะในด้านสื่อ และเทคโนโลยีสารสนเทศ และการสร้างเครือข่ายผู้นำเยาวชน โดยเยาวชนในภูมิภาคลุ่มน้ำโขงควรได้รับโอกาสเป็นกลุ่มดำเนินการทดลอง รวมทั้งควรสนับสนุนให้เยาวชนจำนวนหนึ่งมีโอกาสเข้าร่วม “หลักสูตรภาคฤดูร้อนเรื่องความเป็นอยู่ที่ดี” (Summer Course) ครั้งที่ 1 ของสำนักอิสระเพื่อความเป็นอยู่ที่ดี
7. สนับสนุนให้ คณะทำงานเรื่องการวัดประสิทธิภาพทางเศรษฐกิจและความก้าวหน้าทางสังคม ทำงานต่อเนื่องไป โดยนำงานวิจัยจากฐาน (สมาชิกของ SAARC) และไทย (สมาชิกอาเซียน) มาสนับสนุนกระบวนการทำงาน จากมุมมองของประเทศด้อยพัฒนา และประเทศกำลังพัฒนา
8. ประเทศไทยสามารถพัฒนาศักยภาพเพื่อเป็นเวทีศึกษา วิจัย และแลกเปลี่ยนระดับนานาชาติ และระหว่างภาคส่วนต่างๆ ในสังคมเรื่อง ความเป็นอยู่ที่ดี โดยต้องเริ่มจาก

วิสัยทัศน์ในการสร้างสังคมเป็นอยู่ที่ดีขึ้นก่อนในประเทศไทย ขยายไปสู่การสร้างเครือข่ายในระดับภูมิภาค และมีบทบาทในขบวนการคิดใหม่เชิงโครงสร้างของโลก

7. บทส่งท้าย

รายงานเชิงสังเคราะห์ของโครงการความเคลื่อนไหวเรื่องความสุขมวลรวมประชาชาติสู่กระบวนการทัศน์ใหม่เพื่อการเปลี่ยนแปลง เป็นการสังเคราะห์และบูรณาการความรู้จากกิจกรรมภายใต้โครงการและเอกสารทางวิชาการที่เกี่ยวข้อง ทั้งในด้านเศรษฐศาสตร์ จิตวิทยา สังคมวิทยา และนโยบายสาธารณะ โดยเน้นการแสวงหาทางเลือกในการพัฒนาที่จะเอื้อต่อความสุขมวลรวมประชาชาติหรือความเป็นอยู่ที่ดีของประชาชน แม้ว่าจะมีหลายผลศึกษาที่ถูกลำเลียงในโครงการนี้ จะมีความหลากหลายแต่ประเด็นหลักส่วนใหญ่ที่คล้ายกันก็คือ เป้าหมายการพัฒนาควรเน้นไปที่ความสุขของประชาชน ซึ่งความสุขของประชาชนมีทั้งด้านอัตวิสัยและภาวะวิสัย ด้านอัตวิสัยคือการส่งเสริมระบบคุณภาพชีวิตที่ดีของแต่ละปัจเจก ส่วนด้านภาวะวิสัยเป็นสิ่งที่รัฐควรจัดสรรนโยบายที่เอื้อให้เกิดสภาพแวดล้อมที่ดีของสังคมโดยรวม

ส่วนดัชนีชี้วัดหรือการที่จะบ่งชี้ว่าคนในสังคมมีความสุขหรือความเป็นอยู่ที่ดีหรือไม่ จะต้องไปพ้นจากจีดีพี เพราะจีดีพีเป็นระบบบัญชีที่ชี้วัดแต่เพียงด้านเศรษฐกิจ สังคมจะต้องพิจารณาตัดสินใจในการพัฒนาตัวชี้วัดความก้าวหน้าที่เหมาะสม โดยคำนึงถึงบริบทของสังคมนั้นๆ และผ่านกระบวนการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วนในสังคม

จากการดำเนินโครงการฯ ข้อคิด ข้อสรุป และข้อเสนอแนะที่เกิดขึ้น สามารถรวบรวม และจัดกลุ่มออกตามเสาหลักทั้งสี่ของความสุขมวลรวมประชาชาติได้ดังตารางด้านล่าง

ตารางที่ 2 ประเด็นที่สรุปได้จากโครงการฯ จัดกลุ่มตามสี่เสาหลักของจีเอ็นเอช
“ไปสู่เศรษฐกิจแห่งการแบ่งปัน”

สี่เสาหลักของจีเอ็นเอช	ประเด็นที่พบ
1. การส่งเสริมวัฒนธรรม	• เสี่ยงสะท้อนต่อวิทยาศาสตร์ - วิทยาศาสตร์ใหม่เพื่อถ่วงดุลวิทยาศาสตร์กระแสหลัก • “องค์รวมเชิงวิพากษ์” • ธรรมชาติที่มีหลายแง่มุมของความสุข เพื่อไปสู่ความสุขเพื่อการเปลี่ยนแปลง • ปรัชญาพุทธศาสนาและแรงกระตุ้นจากตะวันตกเพื่อการคิดใหม่ เรื่อง“โครงสร้างระบบเศรษฐกิจโลก”

สี่เสาหลักของจีเอ็นเอช	ประเด็นที่พบ
	● ลดความต้องการทางวัตถุของมนุษย์ ● การปฏิรูปการศึกษา (การศึกษาเชิงคุณค่า และการศึกษาเพื่อความสุขมวลรวมประชาชาติ) ● การก่อตั้ง “สำนักอิสระเพื่อศึกษาและวิจัยความเป็นอยู่ที่ดี” (สำนักคิดอิสระ เครือข่ายวิจัย และเวทีเพื่อการเรียนรู้ข้ามวัฒนธรรม) ● บูรณาการแนวคิดการพัฒนา และ ระบบคุณค่าต่างๆ ● คิดทบทวนเรื่องระบบกรรมสิทธิ์ใหม่ ● สร้างความเข้มแข็งให้ภาคประชาสังคม (ให้เป็นคู่เจรจาที่เท่าเทียมกับภาครัฐและเอกชน) เพื่อให้เป็นผู้พิทักษ์ความกลมเกลียว และความหลากหลายทางวัฒนธรรม ● ครอบครัวยาย และองค์กรศาสนาร่วมสร้างตาข่ายความมั่นคงทางสังคม
2. ธรรมาภิบาล	● ประชาธิปไตย (เพียงอย่างเดียวไม่เพียงพอ) ● การสนทนาแลกเปลี่ยนระหว่างผู้มีส่วนได้เสีย (การพัฒนาไตรภาคี) ● ภาวะผู้นำในการสร้างฉันทามติ ● รัฐสวัสดิการ – สังคมอยู่ดีมีสุข ด้วย สถาปัตยกรรมทางการเงิน และผู้ร่วมสร้างตาข่ายความมั่นคงทางสังคมบนฐานสิทธิ ● ตัวชี้วัดเพื่อคาดการณ์ผลกระทบของภาพอนาคตต่างๆ (ผลลัพธ์ของทางเลือกต่างๆ) การทดลองกระบวนการตัดสินใจ และเกมส์จำลองสถานการณ์ ● พื้นฐานทางกฎหมายที่ต้องการเพื่อสร้างตัวชี้วัดที่มีประสิทธิภาพ (เช่น การประเมินผลกระทบทางสุขภาพ) ● บัญชีความอยู่ดีมีสุขประชาชาติ ● ทบทวนใหม่เรื่องกรรมสิทธิ์ (สาธารณะ เอกชน และส่วนรวม) ● เทคโนโลยีสารสนเทศ และเครือข่ายสังคมออนไลน์เพื่อสนับสนุนการพัฒนานโยบายสาธารณะอย่างมีส่วนร่วม
	● วิวาทะระดับโลกเรื่องจีดีพี การศึกษาเชิงทดลองด้วย

สี่เสาหลักของจีเอ็นเอช	ประเด็นที่พบ
3. การพัฒนาเศรษฐกิจที่เท่าเทียม	ตัวชี้วัดแบบใหม่ (ไทย? ภูฐาน?) • ประสิทธิภาพของการบริโภค • นำเศรษฐกิจอาหารท้องถิ่นกลับสู่บ้าน • พุทธเศรษฐศาสตร์ • การกระจายความมั่งคั่งเพื่อสนับสนุนสังคมเป็นอยู่ที่ดี • เชื่อมความแตกแยกระหว่างเมืองกับชนบท (ตัวอย่าง เครือข่ายตลาดสีเขียว) • เสนอแนะให้สร้างงานในสาขาที่สนับสนุน และประเมินความก้าวหน้าที่เกิดขึ้น • จัดวางเรื่องกรรมสิทธิ์ของสาธารณะ เอกชน และส่วนรวมใหม่
4. การปกป้องสิ่งแวดล้อม	• ความห่วงใยต่อธรรมชาติต้องกลายเป็นผลประโยชน์ร่วมกันของมนุษยชาติ • ขบวนการเกษตรอินทรีย์ (รวมถึง ความหลากหลายทางชีวภาพ) • วนศาสตร์ และภูมิทัศน์ เพื่อชุมชน (“คำตอบแทน/มูลค่าของการบริการทางนิเวศ”?) • วิถีชีวิต “สีเขียว” ในเมือง • คิดใหม่เรื่อง การชดเชยคาร์บอนไดออกไซด์

จากหน้า 178 เราจะพบว่า ความสุขที่แท้จริง หรือความสุขที่สูงที่สุด คือ ความสุขจากการให้ หรือการแบ่งปัน และความสุขในทุกระดับเป็นส่วนประกอบสำคัญของความเป็นอยู่ที่ดี ดังนั้นในการดำเนินงานต่อเนื่องของโครงการฯ จึงขอเสนอ “ชุดข้อเสนอเรื่องเศรษฐกิจแบ่งปัน” ซึ่งเป็นกลุ่มของประเด็นที่เกิดจากการแลกเปลี่ยนของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในสังคมไทยในกิจกรรมต่างๆ ระหว่างการดำเนินโครงการฯ เพื่อเป็นประเด็นหลักในการดำเนินงานวิจัยระยะต่อไปของโครงการฯ

ตารางที่ 3 แนวคิดเพื่อสร้างภาพจำลองของ “เศรษฐกิจแห่งการแบ่งปัน”

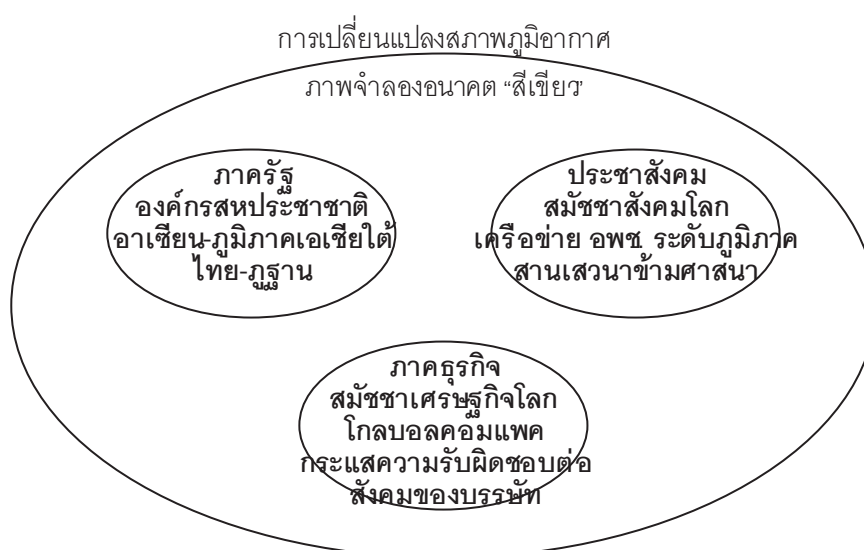
การส่งเสริมวัฒนธรรม	• องค์รวมเชิงวิพากษ์ และจิตตปัญญาศาสตร์ • การศึกษาเพื่อการเปลี่ยนแปลง • การสร้างความเข้มแข็งให้ภาคประชาสังคม และการสานเสวนาข้ามวัฒนธรรมเรื่องความสุข

ธรรมาภิบาล	● การพัฒนาไตรภาคี: การสร้างฉันทามติระหว่างหุ้นส่วนที่เท่าเทียมจากสามภาคส่วน ● จาก รัฐสวัสดิการ สู่ สังคมเป็นอยู่ที่ดี ● การสร้างระบบบัญชีความเป็นอยู่ที่ดีแห่งชาติ
การพัฒนาเศรษฐกิจที่เท่าเทียม	● การวิพากษ์จีดีพีในระดับนานาชาติ ● การจัดสรรระบบกรรมสิทธิ์ – สาธารณะ ส่วนบุคคล และส่วนรวม – ใหม่ ● การลดช่องว่างระหว่างเมืองกับชนบท – เครือข่ายตลาดสีเขียว
การปกป้องสิ่งแวดล้อม	● การสร้างฉันทามติเรื่องการดูแลธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ● ขบวนการขับเคลื่อนเกษตรอินทรีย์: อาหารแห่งการแบ่งปัน ● ความหลากหลายทางชีวภาพ ภูมิปัญญาท้องถิ่น และความเข้มแข็งของระบบนิเวศ

ในส่วนของโครงร่างกรอบแนวคิดเพื่อการวิจัยเชิงปฏิบัติการ โครงการฯ ทดลองร่างเค้าโครงเพื่อเป็นข้อเสนอกิจกรรมในการขับเคลื่อนขบวนการให้ก้าวไปข้างหน้าในอนาคต บนพื้นฐานการทำงานร่วมกันของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียจากทุกภาคส่วน (Multistakeholder Approach)

แผนการสานเสวนาไตรภาคี ระหว่างปี พ.ศ.2553 – 2557

การสร้างฉันทามติเพื่อผลประโยชน์ของส่วนรวม: การดูแลธรรมชาติ

โดยการวิจัยในระยะต่อไป จะมีกรอบประเด็นหลักเรื่อง “นิยามใหม่ของกรรมสิทธิ์” (Redefining Property Rights) ซึ่งเป็นเรื่องที่สำคัญที่จะต้องทำเป็นอย่างแรกในการศึกษาวิจัย และดำเนินการเพื่อสร้างเศรษฐกิจแห่งการแบ่งปัน

ตารางที่ 4 ประเภทต่างๆ ของกรรมสิทธิ์

กรรมสิทธิ์ส่วนบุคคล	อยู่บนพื้นฐานของสิทธิส่วนบุคคล ในสหรัฐอเมริกา ถือว่าเป็น (นิติ) บุคคล ตามกฎหมาย
กรรมสิทธิ์สาธารณะ (ของรัฐ)	ความเท่าเทียมจะเกิดขึ้นจากแนวทางการจัดองค์การของ รัฐ-ชาติ (ไม่ว่าเป็น ประชาธิปไตยที่แท้จริง รัฐทหารหรือเรื่องการคอร์รัปชั่น ฯลฯ)
กรรมสิทธิ์ส่วนรวม	ขึ้นอยู่กับคุณภาพของการจัดองค์การอย่างมีความรับผิดชอบของชุมชน เพื่อสร้างเศรษฐกิจแห่งการแบ่งปัน (ไม่ว่าเป็น เรื่อง ฉันทามติที่แท้จริง การคุกคามของ “ผู้ใช้ฟรี” สถานะพิเศษของบางครอบครัว คนอาชีพใด หรือปัจจัยภายนอกในการผลาญทรัพยากร ฯลฯ)

จากข้อเสนอแนะดังกล่าว สามารถสรุปเป็นหัวข้องานวิจัยการวิจัยต่อเนื่องได้ 4 หัวข้อ คือ

- 1) เรื่องกรรมสิทธิ์ส่วนรวม (Common Property) สู่วิธีสร้างเศรษฐกิจแห่งการแบ่งปัน (Economy of Sharing) โดยคำนึงถึงการสร้างเครือข่ายและการมีส่วนร่วมจากภาคส่วนที่หลากหลาย
- 2) ด้านชนบท เป็นการวิจัยเปรียบเทียบการเกษตรเคมีและเกษตรอินทรีย์ ทั้งในเชิงต้นทุน นิเวศและปัจจัยภายนอก
- 3) ด้านเมือง เรื่องเทคโนโลยีสารสนเทศและการใช้ประโยชน์ในทางสร้างสรรค์
- 4) การพัฒนาทางเลือกในประเทศไทย อดีต ปัจจุบันและอนาคตในบริบทของการขับเคลื่อนไปสู่ความก้าวหน้าของสังคมที่แท้จริง

เอกสารอ้างอิง

บทความ หนังสือและรายงานการประชุมที่น่าสนใจในโครงการความเคลื่อนไหวเรื่อง
ความสุขมวลรวมประชาชาติฯ

กรรมะ อูระและคณะ สดใส ชันติวรพงศ์ ผู้แปล. ภูฐาน ตำนาน ความสุขมวลรวมประชาชาติ 2.

กรุงเทพฯ: สวณเงินมีมา, 2550

โครงการความเคลื่อนไหวเรื่องความสุขมวลรวมประชาชาติสู่กระบวนการทัศน์ใหม่เพื่อการเปลี่ยนแปลง.

รายงานสรุปเวทีสังเคราะห์และบูรณาการความรู้ “จีเอ็นเอชกับวิกฤตในปัจจุบัน:

โอกาสที่ซ่อนเร้นสำหรับแนวคิดใหม่ๆ และการริเริ่มต่างๆ” .วันที่ 26 สิงหาคม 2551

(อัดสำเนา)

..... . รายงานสรุป เวทีสังเคราะห์และบูรณาการความรู้ “นิยามความสุข เพื่อการ
เปลี่ยนแปลงสังคมและประโยชน์สุข” วันที่ 10 ตุลาคม 2551 (อัดสำเนา)

..... . รายงานสรุป เวทีสังเคราะห์และบูรณาการความรู้ “ความสุขและการเปลี่ยนแปลง
สังคม” .วันที่ 3 ธันวาคม 2551 (อัดสำเนา)

..... . รายงานสรุป เวทีสังเคราะห์และบูรณาการความรู้ “the 2nd International
Conference on Buddhist Economic Research Platform” วันที่ 9 – 11
เมษายน 2552 (อัดสำเนา)

..... . รายงานสรุปการบรรยายสาธารณะ “ความสุขมวลรวมประชาชาติ กับกรรือ
สร้างเศรษฐกิจโลกใหม่” .วันที่ 29 มกราคม 2552 (อัดสำเนา)

..... . รายงานสรุป เวทีสังเคราะห์และบูรณาการความรู้ ICT Innovations suited to
‘Beyond GDP’ societies” วันที่ 5 กุมภาพันธ์ 2552 (อัดสำเนา)

..... . รายงานสรุปเวทีสังเคราะห์และบูรณาการความรู้ “บทบาทของเทคโนโลยีสาร
สนเทศ:สื่อเพื่อการเปลี่ยนแปลงและการสร้างนโยบายอย่างมีส่วนร่วม.”

วันที่ 26 มีนาคม 2552 (อัดสำเนา)

..... . รายงานสรุปเวทีสังเคราะห์และบูรณาการความรู้ “ชนบทกับเมือง: จากความ
เหลื่อมล้ำสู่ความร่วมมือ” .วันที่ 13 พฤษภาคม 2552 (อัดสำเนา)

..... . รายงานสรุปการประชุมโต๊ะกลม “ทิศทางและการวัดความก้าวหน้าของการพัฒนาประเทศ
อย่างยั่งยืน” วันที่ 20 กรกฎาคม 2552 (อัดสำเนา)

- _____. รายงานสรุปการบรรยายสาธารณะ Thailand's Future beyond the Global Crisis: A Regional Platform towards the 'Wellbeing Society'?. วันที่ 22 สิงหาคม 2552 (อัดสำเนา)
- _____. รายงานการประชุมและเวทีเวิร์ลด์คาเฟ่ “Thailand Breakthrough: ความก้าวหน้า
ที่แท้จริงของสังคมไทย?” วันที่ 1 ธันวาคม 2552 (อัดสำเนา)
- _____. รายงานกิจกรรมการลงนามในสัญญาการก่อตั้ง “School for Wellbeing
Studies and research” ระหว่าง คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
มูลนิธิเสถียรโกเศศ-นาคะประทีป และศูนย์ฐานศึกษาและการเสวนาเรื่อง “Our
Common Future Here and Now” วันที่ 20 สิงหาคม 2552 (อัดสำเนา)
- _____. สรุปปาฐกถา “Local Food Economy: A Genuine Alternative and Way Out”
วันที่ 8 พฤศจิกายน 2552 (อัดสำเนา)
- เดชรัตน์ สุขกำเนิด. วิถีเมืองที่เกื้อกูลชนบท. โครงการความเคลื่อนไหวเรื่องความสุขมวลรวม
ประชาชาติฯ, 2552 (อัดสำเนา)
- นิก มาร์คส์และคณะ เนาวนิจ สิริผาดิวิรัตน์ ผู้แปล. ดัชนีโลก (ไม่) มีสุข. กรุงเทพฯ: สวนเงินมีมา,
2552
- มาติเยอ ริการ์ ผู้เขียน สดใส ชันติวรพงศ์ ผู้แปล. คู่มือพัฒนาทักษะชีวิตที่สำคัญที่สุดความสุข.
กรุงเทพฯ: สวนเงินมีมา, 2551
- ริชาร์ด เลยาร์ด ผู้เขียน รักดี โชติจินดาและเจริญเกียรติ ธนสุขถาวร ผู้แปล. หลากหลายข้อค้นพบ
ของศาสตร์ใหม่แห่งความสุข. กรุงเทพฯ: สวนเงินมีมา, 2550.
- สุทธิลักษณ์ สมิตะสิริ และ ประภา คงปัญญา. ความสุขและชุมชน: ความพยายามเล็กๆที่พหุ
มณฑล. โครงการความเคลื่อนไหวเรื่องความสุขมวลรวมประชาชาติฯ 2552 (อัด
สำเนา)
- สุริชัย หวันแก้ว. ชีวิตโลกวิฤตเพราะดัชนีชี้วัดมีจุดบอดด้านคุณค่า: การทบทวนเครื่องชี้วัด
ความก้าวหน้าของสังคมในโลกที่ไม่แน่นอน. โครงการความเคลื่อนไหวเรื่อง
ความสุขมวลรวมประชาชาติฯ 2552 (อัดสำเนา)
- โสรัจจ์ หงศ์ลดารมย์. เทคโนโลยีสารสนเทศ กับความสุข: บทบาทของจริยธรรมกับระบบคุณค่าใน
การพัฒนา. โครงการความเคลื่อนไหวเรื่องความสุขมวลรวมประชาชาติฯ 2552
(อัดสำเนา)

สมบุญ ศรีประชัย. ก้าวไปให้พ้นแนวคิดกระแสหลัก: ความอยู่ดีมีสุขแนวคิดและการชี้วัด.

โครงการความเคลื่อนไหวเรื่องความสุขมวลรวมประชาชาติฯ 2552 (อัดสำเนา)

อานันท์ กาญจนพันธ์. พื้นที่ความรู้เชิงซ้อนระหว่างเมืองกับชนบท: มองผ่านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและวิถีทางวัฒนธรรม. โครงการความเคลื่อนไหวเรื่องความสุขมวลรวมประชาชาติฯ 2552 (อัดสำเนา)

Commission on the Measurement of Economic Performance and Social Progress. The Report of Commission on the Measurement of Economic Performance and Social Progress. Available online http://www.stiglitz-sen-fitoussi.fr/documents/rapport_anglais.pdf

Dasho Karma Ura. A Proposal for GNH Value Education in Schools. First published 2009 by Gross National Happiness Commission

Hans van Willenswaard. A new development paradigm inspired by Gross National Happiness? โครงการความเคลื่อนไหวเรื่องความสุขมวลรวมประชาชาติฯ 2552 (อัดสำเนา)

Nuttarote Wungwinyoo. Happiness and Transformative Learning. โครงการความเคลื่อนไหวเรื่องความสุขมวลรวมประชาชาติฯ 2552 (อัดสำเนา)

Ronald Colman. Measuring Genuine Progress. โครงการความเคลื่อนไหวเรื่องความสุขมวลรวมประชาชาติฯ 2552 (อัดสำเนา)

เอกสารอ้างอิงจากแหล่งอื่น

เดชรัต สุขกำเนิด. “เศรษฐศาสตร์แห่งความสุข: มุมมองว่าด้วยความสุขของเศรษฐศาสตร์นอกกระแสหลัก”. ใน เศรษฐศาสตร์แห่งความสุขและการแบ่งปันว่าด้วยเกษตรกรรมยั่งยืนและชุมชน. มปป.

ปัทมาวดี โพชนุกูล ชูชุกิ, กรรมสิทธิ์ในทรัพย์สินกับปัญหาสิ่งแวดล้อม, เอกสารประกอบคำบรรยายเศรษฐศาสตร์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเบื้องต้น (อัดสำเนา) มปป.

พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตโต). ปาฐกถาธรรมเรื่อง เศรษฐศาสตร์แนวพุทธ. กรุงเทพฯ : มูลนิธิโกมลคีมทอง, 2531.

พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตโต). เศรษฐศาสตร์ตามแนวพุทธศาสตร์. กรุงเทพฯ : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2531.

รศรินทร์ เกรย์และคณะ, หลากหลายมิติแห่งความอยู่ดีมีสุขของคนไทย, นครปฐม: สถาบันวิจัย
ประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล, 2550

อภิชาติ พันธเสน, พุทธเศรษฐศาสตร์ : วัฒนาการ ทฤษฎีและการประยุกต์ กับเศรษฐศาสตร์สาขา
ต่างๆ, กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์อมรินทร์, 2547

บทที่ 4 Summary Report and Synthesis
(รายงานสรุป และสังเคราะห์ ภาควิชาสังคม)

GNH MOVEMENT PROJECT

**supported by Thailand Research Fund and Thai Health
Promotion Foundation / TGLIP**

Final Report
August 2008 – March 2010

Overview from International Perspective

First GNH Movement forum at SASIN, August 2008, with from left to right: Prida Tiasuwan, Rosanna Tositrakul, Surat Horachaikul, Jon Ungpakorn and Sulak Sivaraksa.

**Suan Nguen Mee Ma social enterprise
Bangkok**

Contents

Final report in English

Introduction
Aims and Objectives
Expected results 2008-2010

Abstract

Report

1. Network of Thai and international academics/innovative thinkers
2. Draft Theoretical framework and Synthesis
 - 2.1. Reflections on science
 - 2.2. Exploration of Development Theory
 - 2.3. What is happiness
 - 2.4. Historic context August 2008-March 2010
 - 2.5. Evidence-based decision making
 - 2.6. The Global GDP Debate
 - 2.7. Transformative learning and the 'knowledge based economy'
 - 2.8. The role of the media and ICT in transformative education and participation in public policy development
 - 2.9. Tentative Synthesis
 - 2.10. Development scenario's
3. Operational model for multi-stakeholder cooperation and advocacy; policy recommendations
4. Draft curriculum for capacity building
5. Action-Research Plan (section pages 1-6)
6. Publications and design for multi-media strategy

Appendix 1 – Excerpts from proposal National Progress Index

Appendix 2 – List of Advisors School for Wellbeing Studies and Research

Appendix 3 – Dr. Stiglitz in the media

Final report in English

Introduction

The Aims & Objectives, and the Expected Results as presented here, obviously point at a much longer term agenda than can be dealt with in the first 18-months stage of the GNH Movement project facilitated by the present **'research development' grant**. However, reviews of the progress reports submitted during the year 2009, tentatively open a perspective towards continuation and extension of the project under the aegis of the *School for Wellbeing Studies and Research*. The School for Wellbeing is an independent think tank established in August 2009. The three founding partners of 'the School' are the faculty of Political Science at Chulalongkorn University, Bangkok, Thailand; the Centre for Bhutan Studies, Thimphu, Bhutan; and the Sathirakoses Nagapradipa Foundation (SNF) in Bangkok, Thailand. SNF is the umbrella organization for Suan Nguen Mee Ma publishers, a social enterprise and initiator of the GNH Movement project.

The establishment of the School for Wellbeing is a major tangible result of the GNH Movement project. Below is **the final report GNH Movement project, August 2008 – March 2010**.

The text follows the order of the expected results and it is formulated from the international perspective. This report in English accompanies a full report in Thai language over the same period.

Aims and Objectives as formulated at the start of the project (English version):

- To explore Thai impulses towards social transformation inspired by Gross National Happiness, in the context of contemporary local, national and international (Mekong, ASEAN, Asia, global) trends and social movements
- More specifically to provide a platform for exchanges on Thai responses to the *Global GDP Debate* and related efforts to 'redefine progress'
- To formulate policy development recommendations to stakeholders, and to strengthen 'wellbeing'-driven public policy development prioritizing 'Quality of Life' or 'Social Quality'
- To explore and design a participatory 'action-research' framework that will strengthen concrete initiatives towards change in Thailand in collaboration with likeminded Asian and global partners, by experimentation and reflection on actions undertaken
- To broaden the participatory 'action-research' network with communication and strategic media development
- To draft and build consensus towards a conceptual framework that will support development of synthesis between the diversity of initiatives and research efforts

- To identify areas for capacity building and to develop transformative as well as ICT supported educational tools

Expected results 2008-2009 (TRF + TGLIP) as formulated at the start of the project:

1. **Network** of Thai and international academics
2. Draft **Theoretical framework and Synthesis**
3. Operational model for multi-stakeholder cooperation and **advocacy; policy recommendations**
4. Draft curriculum for **capacity building**
5. **Action-research Plan 2010-2014**
6. Publication (book) and design for **multi-media strategy**

Abstract

The GNH Movement project is a follow-up to the 3rd International Conference on Gross National Happiness (GNH3) held in Nongkhai and Bangkok, Thailand, November 2007. Both the GNH3 conference and the GNH Movement project were realized by Suan Nguen Mee Ma social enterprise under the aegis of the Sathirakoses Nagapradipa Foundation. During the project we worked together with a diversity of partners.

The 18 months' project consisted of

- a series of 12 workshops/forum- meetings/public lectures/dialogues in a variety of formats;
- a collection of academic papers (6 in Thai language and 6 in English);
- international exchanges and training;
- as well as a professional process to guide and digest the planning and implementation.
- The project also provided opportunities for Thai persons to participate in related international activities (in Thailand and abroad) and to network with persons delegated from organizations with common interests.

Much more activities than planned were realized, both because a real *flow* started driving the process, and because additional funding was received later during the project cycle ("NPI Project").

Involvement of local resource persons and participants (ultimately a network of around 300 active participants) was initiated with increased special attention for the distinct roles governments, the business sector and civil society are expected to play in a possible development scenario towards transformation. In particular the GNH Movement project's ties with the business sector will have to be deepened in the future.

Transformation implies fundamental change of the present 'world architecture'; of social structures at local levels; as well as a re-examination of ones "inner culture".

A variety of exchanges between partners in Thailand and Bhutan were realized; as well as networking and training with (young) NGO representatives from the Mekong region. Overseas resource persons from North America and Europe had an important input in the project including analytic content and impulses for innovation in the research-development process, supporting the establishment of the School for Wellbeing Studies and Research.

An important momentum was the comprehensive update provided by means of the 4th International Conference on Gross National Happiness, held in Thimphu, Bhutan, November 2009. Here the *GNH Index*, prepared by the Centre for Bhutan Studies, was formally launched by the Prime Minister of Bhutan. He pointed at the importance of the GNH philosophy as well as the GNH Index for the development of Bhutan's newly born democracy. The coronation of the new King and the adoption of the first Constitution, all in the same year 2008, completed the realization of a 'Great Turning' for Bhutan. Gross National Happiness can be seen as an offering to the world craving for rejuvenation/transformation of its institutions and value-systems. Cooperation with Bhutan constitutes a unique mutual learning opportunity with possible far-reaching implications for shaping 'globalization' – including the rise of an increasing counter-movement driven by the need for 'localization'.

The highlight of the project without doubt was the visit of Nobel Laureate Dr. Joseph Stiglitz which included three public meetings and private consultations. In his speech at the Ministry of Foreign Affairs titled '**Globalizing the GDP Debate**' Dr. Stiglitz gave an overview of the outcome of the Stiglitz-Sen-Fitoussi report commissioned by President Sarkozy of France. In short:

If we have poor measures, what we strive to do, say increase GDP, may actually contribute to a worsening of living standards.

One conclusion of the GNH Movement project process is that replacing standards with new or alternative ones does not make any difference if they do not go together with the introduction of new policies. Any new indicator, standard, index can be only effective if it monitors new policies, whether at the design stage to forecast future implications; at the decision making stage in order to formulate targets; or in the implementation stage to monitor results.

In conclusion our analysis results in the tentative formulation of a "**package**" ordered according to the Four Pillars of GNH and titled **Towards and Economy of Sharing**.

The framework for an Action-Research proposal included in this report selects some of the topics of this package for further research and exploration by means of conceptual papers in order to develop the "package" into well-grounded policy recommendations. Some recommendations are formulated already at the end of the GNH Movement "research-development" project in this report, but continuous interaction between independent researchers, the public, policy makers and practitioners will be needed to initiate a 'critical mass' of genuine transformation.

From this perspective we can see as the major action undertaken in this first stage the establishment of the **School for Wellbeing Studies and Research**: a permanent think tank, action-research network and platform for exchanges and public debate on wellbeing driven public policy development.

Report

1. Network of Thai and international academics/innovative thinkers.

[All titles are omitted]

THAILAND:

Representatives Thailand Research Fund and ThaiHealth / TGLIP

Silaporn Buasai – Deputy Director Thailand Research Fund

Apichai Puntasen – Advisor Thailand Research Fund

Churnrurtai Kanchanachitra – Director TGLIP, Thai Health Foundation

Project Advisors:

Surat Horachaikul – Faculty of Political Science, Chulalongkorn University

Soraj Hongladarom – Centre for Ethics of Science and Technology,
Chulalongkorn University

Surichai Wung'aeo – Social Research Institute, Chulalongkorn University

Kaemthong Indaratna – Faculty of Economics, Chulalongkorn University

Anuchat Pongsomlee – Contemplative Education Centre, Mahidol University

Rossarin Gray – Institute for Population Studies and Social Research, Mahidol University (partially)

Pensri Guntasopatr – NECTEC (partially)

Yongyud Wongpiromsant – Mental Health Department (partially)

GNH Movement Team

Sajee Kongsuwan – Project Coordinator

Supot Chunhachoti-ananta – Project Officer

Wallapa van Willenswaard – Managing Director Suan Nguen Mee Ma

Hans van Willenswaard – International Project Officer / Project Director School for Wellbeing Studies and Research

Thai speakers / resource persons / paper writers / commentators:

Surat Horachaikul – Moderator; Deputy Dean Faculty of Political Science, Chulalongkorn University

Jon Ungpakorn – former Senator (NGO sector, media)

Rosana Tositrakul – Senator (government sector)

Prida Tiasuwan – Pranda Group (business sector)

Sulak Sivaraksa – engaged spirituality, independent thinker

Nuttarote Wangwinyoo – Kwanmuang Institute, Chiang Rai
Suttlak Smitasiri – Mahidol University
Somboon Siriprachai – Faculty of Economics, Thammasat University
Chumpol Poolpatarachewin – Faculty of Education, Chulalongkorn University
Thantip Thamrongwarangkul – Sustainable Community Development Foundation, Khon Kaen
Anuchat Pongsomlee – Contemplative Education Centre, Mahidol University

Soraj Hongladarom – Centre for Ethics of Science and Technology, Chulalongkorn University

Wantanee Pantachart – NECTEC
Sunit Shestra – ChangeFusion social enterprise
Sumbat Boon-ngamanong – Mirror Group
Suthep Walailert – Media Reform Commission
Chidpong Kittinaradol – Creative Commons Thailand

Anand Ganjanapan – Chiangmai University
Somkiat Tangkitvanich – TDRI
Apirak Kosayodhin – Advisor to the Prime Minister
Decharat Sukkumnerd – Kasetsart University
Chatchawarn Thongdeelert – Local Wisdom Network
Nitaya Kijtewachakul – Mahasarakham University
Map Ta Put community
Suwanna Langnamsang Lemon Farm company
Wallapa van Willenswaard – Green Market Network

Kasit Piromya – Minister of Foreign Affairs
Surapong Jayanama – SIFA
Ammar Siamwalla – TDRI
Pasuk Phongpaichit – Faculty of Economics, Chulalongkorn University
Varakorn Samakoses – columnist
Suwit Wibulprasert – Thai Health Promotion Foundation

Surichai Wang'eao – CUSRI
Arkhom Termpittayapaisith – NESDB
Noppadon Kannika – ABAC Poll, Assumption University
Sirichai Sakornratanakul – EXIM Bank
Nuttapong Jurawannaphong – ThinkDe social enterprise
Krissada Raungarreat – ThaiHealth

Chaiwat Thirapantu – Bangkok Forum
Amara Pongsapich – Human Rights Commission
Patmawadi Suzuki – Faculty of Economics, Thammasat University
Kittirat-na-Ranong – SASIN Graduate Institute for Business Administration

Pailin Kittisereechai – Kasetsart University

Participation of Thai delegates in international GNH-related activities: and Bhutanese delegates to international activities in Thailand

(* international activities held in Thailand). Participation was partially facilitated from the GNH Movement project; partially from other sources; and partially self-financed.

- [Pre-project: A presentation on the GNH3 conference in Thailand was made at the **Planet Diversity** conference convened by an international partnership led by Vandana Shiva in Bonn, German, May 2008.]

- [Pre-project: Phuntsho Rabten (CBS, Bhutan) and Hans van Willenswaard (Suan Nguen Mee Ma, Thailand) contributed to the international preparatory **Paradiso workshop 'ICT for beyond-GDP societies'** facilitated by the EU in Brussels, June 2008.]
- A diverse Thai delegation participated in the **Fourth International Conference on Gross National Happiness, Thimphu, Bhutan, November 2008** (see separate report).

* Thai delegation participating in the **first TOT training on GNH for the Mekong region**, SASIN, Bangkok, January 2009

* Thai participation in the **second international conference on Buddhist Economics**, Ubon Ratchathani University, April 2009

- **April 19-27 (29) 2009 a study-visit was made to Bhutan** by a Thai multi-stakeholder delegation guided by **Ven. Dhammananda**. This was an opportunity for the GNH Movement team to strengthen Thailand-Bhutan cooperation, including an **audience with Prime Minister Jigmi Y. Thinley** and a meeting with **the Minister of Education**; to consult several representatives of the Royal Government of Bhutan, spiritual leaders, the Centre for Bhutan Studies and UNICEF Bhutan (see separate report), as well as to participate in the celebration of 40 years diplomatic relations between Thailand and Bhutan with keynote speaker **former Minister of Foreign Affairs Tej Bunnag**, Thailand (see separate report)

* International meeting at the occasion of the **MOU signing ceremony** for the **School for Wellbeing Studies and Research** at the Faculty of Political Science, Chulalongkorn University, Bangkok including representatives from Bhutan, 20 August 2009

* Thai and Bhutanese participation in the diverse **international meetings with Nobel Laureate Joseph Stiglitz**, Chairman of the Commission on Measuring Economic Performance and Social Progress, in Bangkok, August 2009

* Thai participation in international School for Wellbeing meeting with **Helena Norberg-Hodge**, ISEC and Global Eco-villages Network, at the Faculty of Political Science, Chulalongkorn University, Bangkok

* **Second (community based) TOT training on GNH for the Mekong region** with participation of a Thai delegation, Southern Thailand, October 2009

- **October 2009, Regional UNDP Conference on Deepening and Sustaining Democracy in Asia, Paro, Bhutan**
Thai delegation including **Borwornsak Uwanno**, Secretary-General, King Prajadhipok's Institute (KPI)
- **3rd OECD World Forum, 'Statistics, Knowledge and Policy', Busan, Korea.** Thai delegation including **Apirak Kosaiyadhin, Sirichai, Nuttapong**
- Thai delegation to the **5th International Conference on Gross National Happiness, Brazil** included **Som boon Chumprampree**, Sathirakoses Nagapradipa Foundation

* Bhutanese delegation to the **20 years INEB conference** (International Network of Engaged Buddhists), Chiang Mai organized by Thai INEB team. Initiation of an INEB Buddhist Economics working group.

- **Workshop ‘Educating for GNH’, Thimphu, Bhutan**
Thai delegation included **Sulak Sivaraksa** Sathirakoses Nagapradipa Foundation, **Art-Ong Jumsai Na-Ayudhya** Sathya Sai School, **Prapapat Niyom** Roong Aroon School, **Benjalug Namfa**, representative of the Ministry of Education
- **Global Conversation on Democracy, Sohna, India**
Organized by the Centre for Studies of Developing Societies (CSDS), New Delhi, India. Delegate of the School for Wellbeing Studies and Research was **Hans van Willenswaard** (at the recommendation of R. Sudarshan, Policy Advisor, Legal Reform and Justice, UNDP Regional Centre, Bangkok).

* GNH Movement-related resource persons at the **Prince Mahidol Award Conference 2010, Bangkok** were **Apirak Kasaiyodhin** (National Progress Index initiative, Thailand), **Ron Colman** (NPI Atlantic, Canada) and **Dorji Penjore** (Centre for Bhutan Studies, Bhutan).

* International Thailand-Bhutan exchange with **Dasho Kinley Dorji**, Permanent Secretary, Ministry of Communication and Transport, Bhutan; author of *Within the Realm of Happiness*. **Sioh Sian Pek-Dorji**, Centre for Media Literacy, Bhutan. And **Jigmi Drukpa**, National Artist of Bhutan, at Faculty of Arts, Chulalongkorn University, Bangkok.

INTERNATIONAL NETWORK:

Paper writers, speakers / resource persons and authors of key documents including books translated into Thai:

Nic Marks, U.K. – (public lecture cancelled due to occupation of the airport) *The (un)Happy Planet Index*. Translation into Thai launched in July 2009. New release still in the pipeline: *National Accounts of Well-being. Bringing real wealth onto the balance sheet*.

Matthieu Ricard, France/Nepal – GNH movement lecture and dialogue; book: *Happiness. A Guide to Developing Life’s Most Important Skill*. Translated into Thai, launched December 2008. **Venerable Matthieu Ricard offered the first copy of the Thai translation to H.R.H. Crown Princess Maha Sirithorn.**

Ron Colman, Canada – *Measuring Progress towards GNH: – From GNH Indicators to GNH National Accounts?* paper, public lecture and TOT development workshop presentations; presentation at Mahidol Award conference.

Dasho Karma Ura, Bhutan – *GNH Index* paper, public lecture at SASIN and TOT development workshop presentation. Speech at the occasion of the MOU ceremony to launch the School for Wellbeing Studies and Research. New paper *A Proposal for GNH Value Education in Schools*.

Roger Torrenti, France – public presentation on *ICT for a Global Sustainable Future* at SASIN, Bangkok, and PARADISO Reference Document on *ICT*

Innovations Suited to 'Beyond-GDP' Societies prepared for the EU (revised version, March 2009).

Laurence Brahm, USA/China – author of *The Anti-Globalization Breakfast Club. Manifesto Towards a Peaceful Revolution*. His book refers extensively to the GNH3 conference and it promotes the idea to replace the Washington Consensus by a Himalayan Consensus. The book was launched at the Foreign Correspondents Club in Bangkok and will be translated into Thai.

Hans van Willenswaard, the Netherlands/Thailand – paper *Critical Holism. A New Development Paradigm Inspired by Gross National Happiness* and a resource person in a diversity of meetings

Jon Hall, Australia/U.K./France – Project Leader **OECD Global Project on Measuring Progress of Societies**, presentation at National Round Table, SASIN, Bangkok.

Nobel Laureate Joseph E. Stiglitz, USA – **Globalizing the GDP Debate**

- Keynote speech Professor Stiglitz at international conference organized by 'The Nation' and Asian News Network (ANN) with **Prime Minister Abhisith Veyajivva**, Thai and international speakers at Plaza Athenee hotel
- Distinguished Person Lecture by Dr. Joseph Stiglitz for UN-ESCAP at the UN Centre moderated by **UN-ESCAP Executive Secretary Dr. Noeleen Heyzer**
- Inauguration by **Minister of Foreign Affairs Kasit Piromya** of the SIFA/ThaiHealth Public Dialogue "**Thailand's Future Beyond the Global Crisis: A Regional Platform Towards the 'Wellbeing Society'?**" with Special Lecture of Nobel Laureate Prof. Joseph Stiglitz on "Globalizing the GDP Debate".

Alejandro Adler, Mexico/USA – intern of Wharton Business School at Suan Nguen Mee Ma and author paper included in the GNH Movement report.

Helena Norberg-Hodge, Sweden/Ladakh/Australia. Author of *Bringing the Food Economy Home*.

Kinley Dorji, author *Within the Realm of Happiness*.

Siok Sian Pek-Dorji, Centre for Media Literacy and Democracy, Bhutan

Thai, Bhutanese and International Advisors of the School for Wellbeing Studies and Research

(Appendix 2)

2. Draft **Theoretical framework and Synthesis**

2.1. Reflections on science

One of the greatest challenges of this research-development project is the expectation that we will be able, inspired by Gross National Happiness, to draft a theoretical framework and a synthesis of the enormous diversity of present social impulses towards change.

Several papers written for the GNH Movement project as well as related books have explored theoretical dimensions of the paradigm shift towards wellbeing-driven public policy development. In particular the relation between (the evolution of) modern science and Buddhist philosophy has been the subject of various considerations.

Crucial for the GNH Movement team was the opportunity to meet with Alan B. Wallace (USA), author of *Contemplative Science*, at the Contemplative Education Centre, Mahidol University, Bangkok. In his book Alan Wallace compares modern science and contemplative traditions:

“Science has provided multiple conceptual revolutions in our way of viewing reality, but these have had little impact on the cultivation of genuine happiness or virtue. The contemplative traditions of the world have provided multiple experiential revolutions in ways of viewing reality, which have directly altered the hearts, minds, and lives of those who have acquired such contemplative insights and indirectly influenced their host societies. But contemplative inquiry has left humanity in the dark about many truths pertaining to the physical world, and has yielded no advances in technology. In short, these two approaches to understanding appear to be fundamentally complementary, rather than incompatible.”

Amartya Sen, in his book *The Idea of Justice* points at the need to not divide modern science and Eastern philosophy in two separate worlds:

It is not, however, my claim that there is some radical dissonance between ‘Western’ and ‘Eastern’ (or generally, non-Western) thinking on these subjects. There are many differences in reasoning within the West, and within the East, but it would be altogether fanciful to think of a united West confronting ‘quintessentially eastern’ priorities.

He continues:

It is my claim, rather, that similar – or closely linked – ideas of justice, fairness, responsibility, duty, goodness and rightness have been pursued in many different parts of the world, which can expand the reach of arguments that have been considered in Western literature and that the global presence of such reasoning is often overlooked or marginalized in the dominant traditions of contemporary Western discourse.

In our GNH Movement project we have tried, with due caution, to explore both, albeit very tentatively: contemplative and endogenous approaches unlocking unconventional creativity and intuitive thinking; as well as studying the principles of objectivity inherent in scientific attempts to providing evidence by metrics, by measurement, objective data.

Some contemplative approaches include: meditation practice leading to some insight in various phenomena, reported self-reflection, as well dialogue opening up new dimensions of awareness.

In the future contemplative approaches, and metrics as well as the interaction between them – the need to check insight with ‘hard’ evidence at one hand; and guiding the direction of collecting objective evidence by contemplated vision – should be experimented in much more depth than what was achievable within our given limitations.

However we feel that we have explored a new field of studies with growing clarity resulting in some demarcation of pathways to action-research in the future.

In our report and future work we will focus rather on the contemplative, social and global transformation aspects, as the effort to formulate new indicators has largely moved to the National Progress Index (NPI) initiative pursued separately by the Thai Health Foundation. With the exception of the follow-up to the visit of Dr. Joseph Stiglitz where he presented the outcomes of the Stiglitz-Sen-Fitoussi report.

2.2. Exploration of Development Theory:

In addition to papers and presentations that took their starting point at the science of economics, and other disciplines like sociology, we recommend to applying ‘development theory’ as an integration space for further interdisciplinary research.

Development Theory

In Thailand the exploration of Development Theory has been undertaken over the years by the Centre for Social Development Studies founded by Surichai Wung-aeo at the Faculty of Political Science, Chulalongkorn University, and its international offspring the Masters course in International Development Studies (MAIDS). One of the pioneering visiting teachers at MAIDS was Jan Nederveen Pieterse, professor of sociology at University of California, Santa Barbara (formerly Institute of Social Studies, The Hague) and author of *Development Theory. Deconstructions / Reconstructions*.

Within the framework of Development Theory we selected to focus on a lesser known but in our eyes highly appropriate discourse related to the ‘holistic approach’, its strengths and weaknesses. An important principle of holistic investigation is that “the whole is more than the sum of the parts”.

Critical Holism

In the paper ‘*Critical Holism: A New Development Paradigm Inspired by Gross National Happiness*’ written from the GNH Movement Team perspective, an attempt has been made to draw a tentative ‘landscape’ for concept mapping, analysis and synthesis building. From the extensive overview of ‘development schools’ (see also the paper of Surichai Wung-aeo referring to Des Gasper, ISS, The Hague, and hinting at more comparative study to be undertaken) in *Development Theory*, including *alternative development*, the concept most appealing to the GNH movement project was found to be *critical holism*:

“Critical holism is an uncommon synthesis. Criticism and holism refer to different modes of cognition. This makes it a welcome synthesis: without a critical edge, holism easily becomes totalizing, romantic, soggy. Without holism, criticism easily turns flat, sour.”

The concept of critical holism was first discussed in Thailand at the Symposium *Holistic Education and the Sciences. Are holistic approaches un-scientific?* among thinkers Vandana Shiva, Sulak Sivaraksa, Jan Nederveen Pieterse, Surichai Wung'aeo, Ramu Manivannan and others at Chulalongkorn University, Bangkok, 3 December 2001. The public debate was organized by Suan Nguen Mee Ma publishers and partners at the occasion of the launching of Vandana Shiva's book *Stolen Harvest*.

In the GNH movement paper the concept of *critical holism* is extended from a bi-polar challenge to synthesizing **factual evidence**-based analysis of 'structural violence' at one side, with spiritual wisdom at the other (based on **inner evidence**, see *contemplative science* conceived by B. Alan Wallace as referred to above); towards a tri-polar model: the concept of *mindful markets* as introduced by David Korten completing the dynamics of a possible synthesis (see: *The Post-Corporate World. Life after Capitalism*). The context of mindful markets refers to **survival evidence**. In the work of David Korten, and a growing number of social innovators, survival means the recognition of inter-dependence. Thus, the best way to survive is by sharing.

From this departure point the GNH-movement project played a role in shaping dialogue exploring a productive, dynamic, synthesis-to-be; taking into account a series of resonating tri-polar concepts. In this context: the holistic, contemplative, approach; confrontation with 'evidence based' objectivity; and engagement with the reality of economic survival.

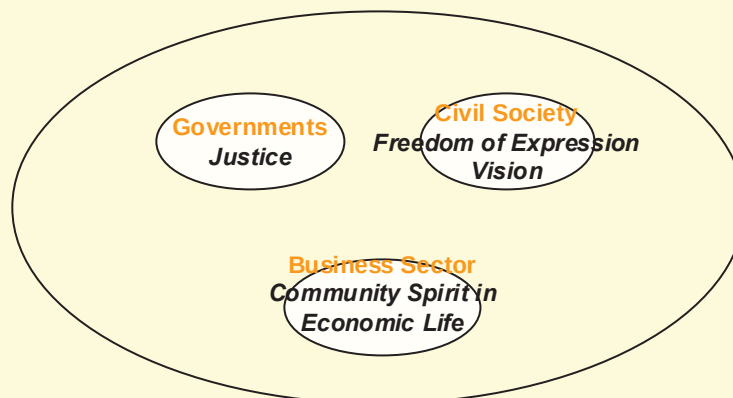
This tri-polar 'Critical holistic' concept, applied from different angels, ultimately lead to the identification of three fundamental stakeholders and actors who determine the direction of world evolution: **governments, civil society and the business sector**. Once engaged in constructive *dialogue* between these stakeholders as equal partners, a fourth commonly shared dimension opens up: tri-sector partnership towards environmental care and genuine progress of humanity.

The world-view underpinning this threefold synthesis has been initially described by Nicanor Perlas, founder of the Centre for Alternative Development Initiatives (CADI), in his book *Shaping Globalization. Civil Society, Cultural Power and Threefolding*. Nicanor Perlas is a candidate in the presidential elections, May 2010, in the Philippines.

The strongest impulse for global transformation, we conclude tentatively, will be tri-sector dialogue and consequent consensus building towards caring for the Earth and Humanity.

Tri-sector Cooperation

- Autonomous but overlapping missions

An important next question is: ***how to shape tri-sector dialogue?***

Nuttarote Wangwinyoo, speaker at the second GNH movement workshop/forum, in his paper *Happiness and Transformative Learning* quotes David Bohm as his great inspirer:

“Thus far we have only begun to explore the possibilities of dialogue in the sense indicated here, but going further along these lines would open up the possibility of transforming not only the relationship between people, but even more, the very nature of consciousness in which these relationships arise.”

This quote of David Bohm maybe should become the key statement underlining the future intentions of the GNH movement project and its institutional successor: the School for Wellbeing Studies and Research.

One of our small-scale experiments to realize tri-sector public dialogue was shaped as a creative *World Café* event at the Museum of Siam in Bangkok, as a follow-up to the earlier held first *National Round Table* on progress of societies.

Gross National Happiness

In fact the departure point of our project was, however, not theoretical reflection and discourse but our direct engagement with the Gross National Happiness philosophy as outlined and further discussed in the first, at Thimphu, Bhutan, 2004, and subsequent international GNH conferences. The Third International Conference on Gross National Happiness was organized in Nong Khai and Bangkok, Thailand, November 2007.

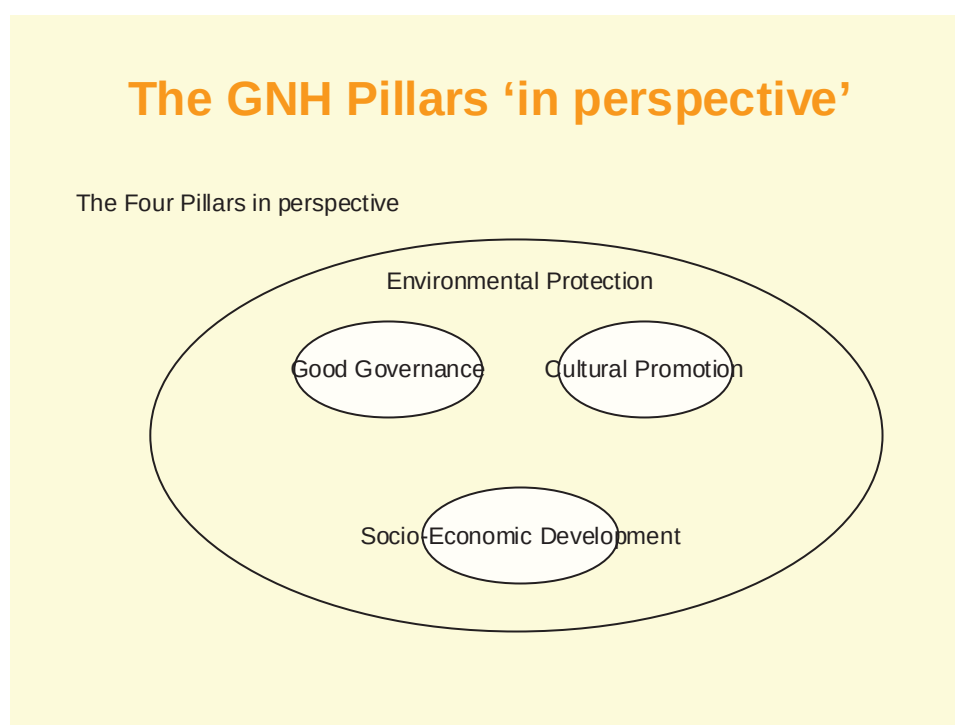
From this primary experience and meetings with our colleagues in Bhutan the intuition strengthened – though pre-conceived from our own cultural-specific perspective – that **the Four Pillars of Gross National**

Happiness resonate directly with the concept of *tri-sector cooperation for sustainable development*.

The Prime Minister of Bhutan, H.E. Jigmi Y. Thinley laid out the GNH-philosophy concept for the first time at the UN Millennium Meeting for Asia and the Pacific, in Seoul, Korea, 1998. Later he confirmed the centrality of the Four Pillars defining Gross National Happiness in his speech to the UN General Assembly, New York, September 2008.

The Four Pillars of GNH are:

1. **Cultural Promotion**
2. **Good Governance**
3. **Equitable Economic Development**
4. **Environmental Protection**

The Four Pillars of GNH ‘in perspective’

Present efforts to implement GNH in Bhutan are primarily government-driven. The understanding of the Thailand based GNH Movement team is that ‘Global GNH’ will not merely copy the Bhutanese approach but contemplates its intrinsic universal principles. And ‘Global GNH’ searches for local, national, regional and global efforts to shaping diverse alternative pathways that address cultural specific as well as universal challenges.

In several papers written for the GNH Movement project and in the report in Thai language due attention has been given to objective evidence pointing at the diverging patterns of economic performance, sustainable development and the wellbeing people actually experience. The fact that public policies all over the world are pulled in these three conflicting directions has been the subject of the Stiglitz-Sen-Fitoussi report. GNH is

a unique attempt to bring these tendencies together and in interactive harmony.

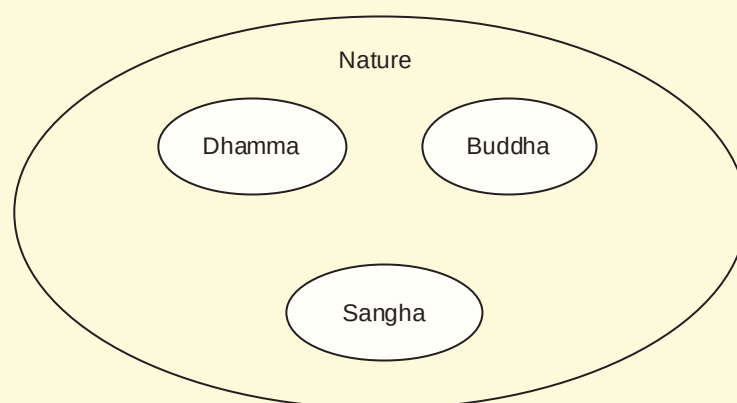
In the course of the project we looked, in addition to questions guided by 'western' evidence, at ways the four pillars of GNH could be understood and given a place, within a contemporary Buddhist perspective.

In order to cast an unusual light on one of the core Buddhist teachings, the fundamentality of the *Triple Gem*, *Three Jewels* or *Tri Rattana*, we drew inspiration from Dr. Ambedkar, drafter of the constitution of independent India. This inspiration gained considerable strength during the conference of the International Network of Engaged Buddhism (INEB) in Chiang Mai, November 2009 where Dharmachari Lokamitra, buddhist teacher from India, played a vital role. Lokamitra was also a speaker at the first and third GNH conferences.

The Three Jewels comprise of: the Buddha, a standing symbol of liberation from suffering; the Dhamma or the Law of Nature; and the Sangha, in its broadest sense the community of all sentient beings and more narrowly interpreted as the order of monks and nuns.

Exploring correlations by intuitive thinking

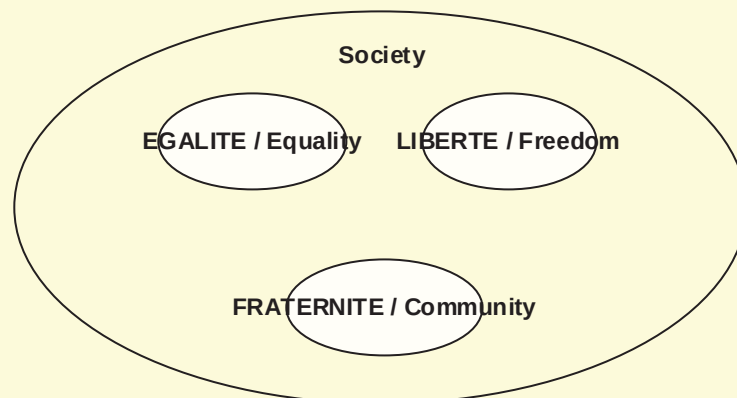
- Buddhist concept of Three Jewels

Dr. Ambedkar discovered a close similarity between the core values of Buddhist philosophy and those of the French Revolution (of course dissociated from its violent emergence).

Transformation in Europe 1789

- The French Revolution

In light of this uncommon cross-cultural comparison between two major cultural resources from 'East' and 'West', we propose to consider the following analysis.

The French Revolution not only brought about a set of values underpinning the dawn of formal democracy (including the Trias Politica or separation of powers promoted by Montesquieu), but over centuries unfolds as a world architecture in which governments, civil society and the business sector are in a position to negotiate with each other the course of events as equal partners ('Trias Ethica' the title of a recent doctoral thesis defended at the University of Leyden, the Netherlands).

These tri-sector negotiations, in principle patterned similar to the much earlier promulgated Triple Gem, more and more evolve towards a process of consensus building. In addition to formal democracy which is primarily rooted in the realm of equality and increasingly tends to be used to pursue individual interests. Tri-sector dialogue and cooperation addresses the ever more prominent and pressing *common interests* of care for nature and care for humanity.

This world view stipulating possible similarities between the values of the Triple Gem of Buddhism and the French Revolution also senses traces of a ~ probable unintentional but remarkable ~ resonance with the Four Pillars of GNH.

Welfare state

In the opening GNH Movement workshop at SASIN, former senator Jon Ungpakorn proposed to introduce the *welfare state* in Thailand. Sulak Sivaraksa questioned the lack of a spiritual dimension in the Scandinavian model of the welfare state, driven by the secular state. Rosanna Tositrakul emphasized the need to include in policy development the quality of motherly care, rather than masculine competition for empire. Khun Prida

argued that *vision* for a future scenario should be generated by the NGO sector. Governments and the business sector are too absorbed by short-term targets.

Wellbeing Society

The first workshop-dialogue and our proposed uncommon view on the core teachings of Buddhism may inspire an impulse of *engaged spirituality* bringing about a paradigm shift and social movement towards **the threefold well-being society**.

The vision of an interactive but harmonious *threefold well-being society* is far away from modern out-of-balance reality in Thailand (and globally). Thai society and much of the region are to a high extent based on patronage, opportunism and a social structure characterized by inherent inequity. However, it is our assumption that the *threefold well-being society* is a powerful concept that could ultimately guide change of societies in Asia. As argued above, the characteristics of the wellbeing society not only resonate with the Four Pillars of GNH (a truly contemporary Asian perspective), but at an even deeper level – in a 'socially engaged' interpretation as a world-view providing shape to social structure – it may resonate with the Three Jewels of Buddhism, in Thai the **Phra Rattana Tri**.

The well-being society as an (Asian) alternative to the welfare state?

Compared with the *welfare state model* the wellbeing society would imply a paradigm shift from: economically enabled state action guaranteeing the welfare of country nationals, to: a common multi-stakeholder effort in which civil society is the leading visionary partner towards creating public well-being constituted among *three equal partners*: **governments, business sector and civil society**. Ecological zones, cultural regions, (mindful) markets would be as relevant for policy development as governmental boundaries and multiple structures determined by the nation-state.

Would the wellbeing society provide less security for vulnerable citizens than the welfare state?

A well-being society: its social safety-net

The intention to provide a **social safety net** of increased strength should not only be constituted by the state but with equal contribution of 1. the extended family system, 2. revitalized community life, 3. the Buddhist Sangha (and its equivalents in other religions). The Sangha is the traditional recipient of *dana* ('philanthropy') and offers temporarily or permanent shelter to persons challenged by social pressure and those nurturing missions beyond survival in the mainstream, 4. provisions resulting from negotiations between business-, labour- and consumers-organizations.

The role of the state would focus on a rights-based facilitation of shaping the common safety-net and fair coordination of equal forces including its own. The nation-state should not be the sole or dominant actor as in the case of the welfare state.

However this shift in public policy development should not result or be driven by an attempt to minimize costs for the state. The role of the state to facilitate a tri-sector wellbeing society would imply an active role of the state in strengthening an independent civil society characterized by diversity and freedom of expression, self-organization.

The wellbeing society should not be financed by GDP- surplus growth but by fundamental wealth distribution and a shift from public and private property to common property.

Ultimately, our thesis is that the threefold well-being society *Sangkom Yu Yen Pen Suk Phra Rattana Tri* or the vision of a *threefold wellbeing society* effectively addresses the core causes of the present crisis in Thailand; and the global crisis. This – according to our thesis – will be ultimately understood and confirmed by means of a process of consensus building.

Although globalization dominated by ‘western’ civilizations may suggest so, Asia, Thailand, does not necessarily follow the same stages of human evolution – including the *welfare state* enabled by exceptional economic growth – as did Western Europe.

Thailand, once self-confidence is restored and social divisions are transformed into healthy debate and fair negotiations, while seriously practicing Human Rights, is a promising candidate for **a pioneering international role** in close cooperation with Bhutan, and in the context of the Mekong region as well as ASEAN–SAARC cooperation, **in bringing about a major social innovation movement towards increased civil wellbeing and public happiness.**

This leaves open an answer, at a deeper level, to the questions: What is happiness? What is well-being?

2.3. What is happiness?

In the GNH- movement paper '*Critical Holism': A New Development Paradigm Inspired by Gross National Happiness* a tentative overview of different understandings of happiness has been laid out, mainly based on Matthieu Ricard's book *Happiness. A Guide to Developing Life's Most Important Skills*.

Realization of *the well-being society* would require in the first place a strong foundation of traditional and contemporary *contentment* brought about by genuine realization of sufficiency.

The importance of *contentment* as a dimension of happiness typical for Thai (traditional) culture has been emphasized by researchers like Rossarin Gray, Centre of Population Studies, Mahidol University, and others. Also Bhutan's treasure of collective happiness has been described as contentment

A vital question for further research is: *the GNH Index launched November 2008 is based on determination of the so-called **sufficiency level** in all 9 GNH Index domains and 72 sub-domains. How is this related to happiness and contentment?*

The GNH Index is determined by the extent to which happiness falls below the sufficiency level.

At this stage the sufficiency level is unilaterally determined by the researchers. In the future this important approach to indexing well-being could evolve into a more participatory process in which the respondents determine the sufficiency level themselves by inter-consultation and small-scale as well as national consensus building. Grass-root experiments in this direction have resulted in participatory village-level development plans.

Happiness beyond contentment

Apichai Puntasen in his paper gives a revealing overview of the degradation of the notion of happiness over centuries under the influence of a tightening economic world view, resulting in the concept of utility, pivotal in modernization. To wind back this historic development and re-claim common happiness would be a gigantic – but much needed – operation.

In summary: a first step towards *genuine happiness* could be from satisfaction (and utility) to contentment.

However, genuine happiness may go beyond contentment.

A further step would include an additional dimension: **from contentment to altruism** (see: Matthieu Ricard). This ultimately would imply spiritual realization of the meaning of life and its step-by-step fulfillment.

Multi-dimensional nature of happiness

Satisfaction, utility	Fulfillment of needs/greed by external factors
Contentment	Inner happiness, being at peace with any external circumstances
Altruism	Active happiness, transformative happiness, benefiting others, changing conditions for the common good

Hierarchy of happiness?

The papers of Suttilak Smitasiri and Nuttarote Wangwinyoo refer to various versions of a hierarchy of needs and a related hierarchy of happiness.

The Maslow doctrine on hierarchy of needs, at least its common understanding (which may be different from Maslow's intentions) may have to be reviewed. Starting from a western example, the experiences of Victor Frankl as a concentration camp prisoner, later leading him to his 'existential therapy'-approach as described in *Man's Search for Meaning*, may cast a different light on the perception that self-realization is the final

'icing on the cake' preceded by lower motivations towards survival, and the fulfillment of the basic needs.

There may be reasons to explore whether the pyramid could be turned upside down, also in less extreme situations, and whether anticipating happiness could be understood as the spark of meaning that leads to overcoming suffering even in situations where basic needs are not met and basic rights violated. Happiness inciting the vision, the imagination, that **'another world is possible'**. Happiness as the driving force to realize that vision.

Happiness unlocked by art

The diversity of religious experiences and the conceptualization of happiness in religious and secular art should be included in further research into this direction.

An interesting, rather poetic publication on happiness was released recently in Bhutan by Kinley Dorji, former Editor of *Kuensel* daily newspaper, and presently Secretary General of the Ministry of Communication and Transport of Bhutan. His book *Within the Realm of Happiness* evokes an authentic image of Gross National Happiness based on daily experiences from an intriguing diversity of angels. Kinley Dorji subtly interweaves auto-biographic stories, and documentary information into a sequence leading to the understanding of the multi-dimensional nature of happiness. The book has been translated into Thai by Suan Nguen Mee Ma publishers and was launched in a meeting with stage-reading of excerpts from the book. Folk music of Bhutan's national artist Jigmi Drukpa completed the setting. The event took place at the Faculty of Arts, Chulalongkorn University and marked the closure of the first stage of the GNH Movement project.

2.4. Historic context August 2008-March 2010:

Introduction

The opening of the GNH Movement project with the first Workshop/Forum at SASIN Graduate Institute of Business Administration titled *Today's Crisis. Hidden Opportunities for Change?* strikingly coincided with the **occupation of Government House in Bangkok 26 August 2008**: symbol of the search for a new political constellation in Thailand. The title of the first workshop may have sounded exaggerated at the time but in addition in September 2008 a global financial crisis became a historic fact with the **Fall of Wall Street**.

Joseph E. Stiglitz, Nobel Prize winning former Chief Economist of the World Bank said:

"The fall of Wall Street is for market fundamentalism what the fall of the Berlin Wall was for communism"

And H.E. Jigmi Y. Thinley, Prime Minister of Bhutan stated at the **63rd Session of the General Assembly of the United Nations, 26 September 2008** (the same period):

“Is the GDP led growth that has served as our measure of progress, good enough for the future? What are the foundations of our civilization and the values that guide us?”

The closure of the GNH Movement project's first phase coincided more or less with the global conference on climate change in Copenhagen; and the World Economic Forum (WEF) in Davos, January 2010. The Copenhagen conference demonstrated that the world powers are not able yet to achieve consensus. In Davos President Sarkozy presented the findings of the Stiglitz-Sen-Fitoussi report. Although this did not bring about an immediate paradigm shift the presentation may have marked a turning point in global development, including the business sector.

The offer of Prime Minister Abhisit Veyajivva (to be confirmed) to host the WEF Asia-Pacific regional meeting in Thailand in 2011 shows Thailand's optimism and willingness to co-shape a platform for dialogue.

Hopefully the offer of Thailand will be substantiated and that a subsequent experiment in tri-sector stakeholder dialogue can be proposed.

Buddhist Economics

The above outlining of a possible *threefold wellbeing society* was presented during the *Buddhist Economics conference in Ubon Ratchathani*. It was the starting point for a first experiment in workshop interaction on the thesis. In addition to much more mature insights in Buddhist Economics the presented conceptual framework could contribute to building a contemporary body of knowledge on Buddhist Economics-for-the-future.

Later during the International Network of Engaged Buddhists (INEB) conference in Chiang Mai a start was made for an international Buddhist Economics exchange platform. The aim is to gradually bring together a cross-cultural diversity of practices and experiences to complement academic networks active in this area.

2.5. Evidence-based decision making

An initial but sound foundation towards the skills associated with gathering evidence with integrity was laid by means of the Training Of Trainers (TOT) development workshop for the Mekong region network, moderated by Dr. Ronald Colman and Dasho Karma Ura, 27-30 January 2009.

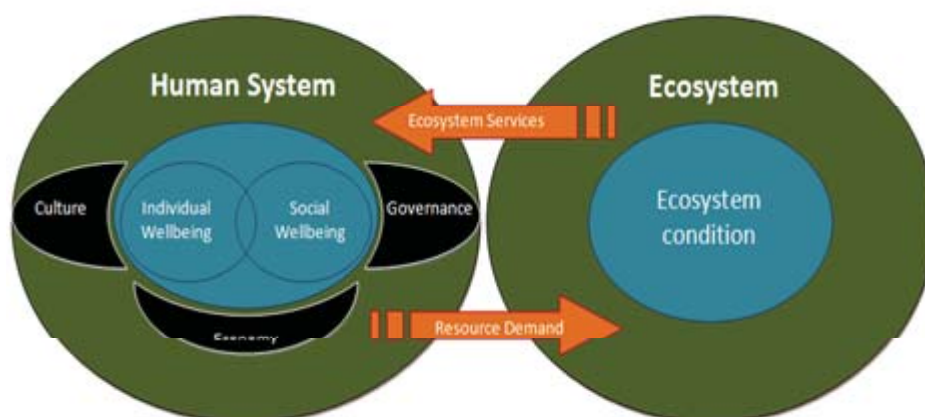
A crucial point extensively clarified by Ron Colman is the importance of a distinction to be made between *indicators* and *accounting methods*. GDP, according to Colman, is not an indicator, although it is widely used as such. GDP should be urgently replaced by a new approach to *national accounting* as the focus for decision making.

The New Economics Foundation (nef) in the U.K. is working along the same lines. NEF recently released its new report *National Accounts of Well-being. Bringing real wealth onto the balance sheet*.

Training towards **evidence-based policy development** has been undertaken by the OECD Global Project on Measuring Progress of Societies. These international workshops also served as a platform for exchanges to formulate a conceptual framework to facilitate public policy development focusing on genuine progress.

Jon Hall, at that time the Coordinator of the OECD Global Project on Measuring Progress of Societies, presented the result of these exchanges to the first **National Round Table on Measuring Progress of Societies in Thailand**, July 2009.

The Global Project Framework

Remarkably the framework Jon Hall presented shows nearly total similarity with the ideas developed in the GNH Movement project.

The tentative Global Project framework brings to the light the challenge of a measurable trade-off between the Human System and the Eco-system. This trade-off should be expressed in monetary value to produce a 'sustainability balance sheet'. In addition, the conceptual framework depicts that individual wellbeing and social wellbeing are not exactly the same (social wellbeing ~ the whole ~ is more than the sum of individual wellbeings) and have to be developed in interactive harmony, guided by overcoming multiple ethical dilemma's. The state of wellbeing is conditioned by Culture, Governance and Economy (congruent with the tri-sector model). In the terminology used earlier in this report this points at the distinctive roles of respectively: civil society, governments and the business sector as the main stakeholders responsible for genuine progress.

The framework could provide a foundation for discussions on designing national wellbeing accounts.

A **Wikiprogress** has been launched by the OECD in line with the advice of the Paradiso workshop *ICT innovations for beyond GDP Societies* in Brussels.

The growing tension between the Human System and the Ecosystem was explored in the GNH Movement forum ***Bridging the Urban-Rural Divide***.

Property

One of the core issues of the forum on Bridging the Urban-Rural Divide was the perceived need to *re-thinking property*. Property, it was made clear, is far from a one-dimensional concept. In the first place it is sensitive to culturally specific contexts. And in general, property is laid out over three distinct (competing) spheres of power:

Private property	Based on individual rights; in US the corporation is considered an individual
Public property	Fairness depends on the organization of the nation-state (genuine democracy; military regime; corruption etc.)
Common property	Based on quality of responsible community organization, economy of sharing (genuine consensus; threatened by 'freeloaders', privileges of families, aristocracy, external factors of exploitation etc.)

Restructuring society along the lines of more wellbeing-focused public policy would imply re-arranging property towards a more equal sharing among private (now the dominating factor), public (often lacking transparency) and common (pushed back to the margins of society) property.

It may be clear that the fruits of common property are not in the picture of GDP. And that the damage done to common property by public and private institutions also entirely escapes from GDP calculations.

2.6. The Global GDP Debate

The relation between alternative (for example GNH) and mainstream approaches (GDP) to measuring economic performance and progress of societies will have to be analyzed and discussed in order to clarify common ground as well as differences.

Ron Colman in his paper *Measuring Progress towards GNH: - From GNH Indicators to GNH National Accounts?*:

Whenever I see new measurement systems begin from the premise that our conventional economic statistics are not enough and that we have to "add" a raft of new social and environmental measures, I begin to worry and hear alarm bells ring. This "add-on" mindset fundamentally accepts the validity of the conventional economic measures, but pats itself on the back for being broad-minded enough to add a bunch of social and environmental statistics *on the side*—**always**, mind you, on the side. Rarely are the new statistics allowed to **challenge** the messages being sent by the conventional measures and through the existing economic paradigm.

And so we come back to the main highway / side street metaphor at the start of this paper. Indeed, I would go so far as to say that confining our measurement work to *indicators* alone without challenging the dominant GDP-based *accounting system* carries the danger of appearing to adopt something new and innovative while business as usual continues unabated. GNH is not an exotic distraction, diversion, or cultural phenomenon. It is—in the words of His Majesty the Fourth King—“**more important than**” Gross National Product. Perhaps we need to go right back to that original pronouncement in 1972 and study every word carefully so that “more important than” becomes our operative mandate. Until GNH actually becomes **more important than** GDP, we are not there yet. And until that happens, every new and alternative measure must constitute, not an “add-on”, but a running *critique* of our flawed existing measures that demonstrates and highlights their defects and failings.

The above opinion of Ronald Colman, whether we agree with it or not, confirms that the GNH Movement project can be seen as a, small-scale, critical catalyst towards a **Global GDP DEBATE**.

Thailand can play an important role in co-facilitating this global debate from the Asian perspective.

Joseph E. Stiglitz plays a crucial role in this debate. Excerpts from his speech **Globalizing the GDP Debate** at the Ministry of Foreign Affairs of Thailand, organized by the GNH Movement project and the at that time freshly established School for Wellbeing Studies and Research:

If we have poor measures, what we strive to do (say, increase GDP) may actually contribute to a worsening of living standards. We may also be confronted with false choices, seeing trade-offs between output and environmental protection that don't exist. By contrast, a better measure of economic performance might show that steps taken to improve the environment are good for the economy.

Mistakes of using GDP growth rate

The primary objective of building an indicator for economic growth named Gross Domestic Product (GDP) was to improve the system of measuring market activities using clearer statistical information, for example domestic production. It is definitely not intended to measure social welfare. Nevertheless all countries give more and more weight to the use of statistics for measurement of market activities instead of emphasizing the nation's happiness.

People increasingly question GDP as it only gives an average picture, but never tells what is really happening in the society and with people. For instance, before the crisis, GDP growth rates of the US were very high because GDP looks only at the average income. An average goes up with only a few people doing very well, such as Bill Gates and other wealthy people. So, when a few bankers get much richer, average income can go up, even as most individuals' incomes are declining. GDP does not take into account median income of the “typical” person, whose income lies in the middle of the distribution of all incomes. What we can see is an increase in inequality between average income and the median income. Therefore, GDP per capita statistics does not reflect the quality of life of most citizens. This happens in most countries around the world.

Governments must gather relevant data on the wellbeing of its citizens and create national dialogues. As well as provide an international platform for debate on indicators that effectively address the individual's sense of wellbeing and the wellbeing in respective societies.

We have to strive for sustainability in our development not only in terms of the environment, but also in other aspects – social, economic, and political. This is wide-ranging and complex. So how can we measure that? According to present forecasts, consumption in Europe and America is not sustainable, yet other countries are trying to follow suit. The Earth will not be able to cope with our present consumption rate. We are trying to signal that current consumption patterns are not sustainable, and there are alternatives.

The work of our commission has, not surprisingly, struck a global chord. Even before we convened, Bhutan was creating a measure of GNH, or gross national happiness. And Thailand was working on Sufficiency Economy, with related indicators.

We have to remind ourselves and re-think what wellbeing is, how to measure it, and what a good index is. GDP measures economic activities which are only means to our goals. GDP growth is not an end in itself. Civil society should play a leading role in debating what is important in our society and what we really want.

Overcoming Inequity: the Urban-rural Divide

Inequity was most directly addressed in the earlier mentioned forum *Bridging the Urban-Rural Divide* with, among others, Anand Ganjanapan, Somkiat Tangkitvanich, Apirak Kosayodhin, Decharat Sukkumnerd. Not so much directly in terms of inequity of income (GDP measures average income and thus completely ignores inequity) but within the perspective of the contrasts between urban and rural development.

In the forum a delegation of the Map Ta Put community was invited to present their views.

GNH and the Map Ta Put case in Thailand

During the GNH3 conference, November 2007, **Takayoshi Kusago** (a resource person sponsored by the Japan Foundation) confronted the audience with the story of Minamata Bay in Japan. He made his provoking presentation during the panel-discussion *Are Alternative Indexes Turning the World Upside Down?* In Minamata, chemical industry polluted the environment to a degree that it evidently caused miscarriages and a significant percentage of deformed babies. Kusago described how after many years, finally a social movement took off, guided by a few heroic pioneers, facing and tackling the problem. Not only were restrictions enforced on industry applying indicators tracing pollution and monitoring public health, a vision for a **'Green Minamata City'** was gradually pursued and indeed achieved.

"This is Gross National Happiness in practice" Kusago stated.

"We can no longer focus on environmental conservation alone, like in Bhutan where nature has been protected over decades, we will have to reclaim nature and health from a situation of a fundamentally disturbed balance".

Kusago's presentation at the GNH3 conference led to exchanges between the

people of **Map Ta Put**, Rayong, a coastal region heavily under pressure of industrialization in Thailand, and Minamata City. The exchanges were sponsored by the Japan Foundation.

The National Health Assembly and its predecessors in Thailand had promoted intensive research on public health in the Map Ta Put region earlier. The National Health Assembly was one of the core partners of the GNH3 conference in 2007. Thanks to the ongoing efforts of Decharat Sukkumnerd and his colleagues the findings on obvious health hazards were finally translated ~ and new indicators introduced ~ into a legal instrument: the **Health Impact Assessment (HIA)**.

Later the GNH Movement invited the Map Ta Put community to its forum *Bridging the Urban-Rural Divide*. The community representatives made a moving but well reasoned presentation of how industrialization had invaded their lives.

In the same period the Map Ta Put community won a groundbreaking court case which accepted the HIA as legally binding. This milestone in jurisdiction caused the closure of an important part of the Map Ta Put industrial projects.

As a result a **four-party commission** was formed, under chairmanship of former Prime Minister Anand Panyarachun, in order to find a way forward within the new legal context. The four parties include the three stakeholder categories as analyzed to being essential earlier in this report: business, government and NGO; plus academics as a fourth independent party. It is still the aim of the commission to make progress by consensus, though the conflicting interests appear more and more difficult to bridge.

International investors, in particular Japanese industrialists complained publicly about new legally binding restrictions and threatened to move their investments to other parts of the world.

-

Earlier, during the first GNH Movement workshop *Today's Crisis. Hidden Opportunities for Change?* a participant remarked during the dialogue, pointing at the video on Map Ta Put and on the Minamata case: "I am afraid the Japanese industrialists may have moved their factories to Thailand, after they were removed from Minamata Bay."

Should industry keep shifting to lawless places or should we by common effort create a new development paradigm for the 21st century? Can we co-create a global wellbeing society?

The reason that the Health Impact Assessment (HIA) became an effective instrument for change is that it was provided a legal basis. As an indicator or index only it would not have had more impact than the many inactive indicators and indexes that have been shelved in government institutes and research agencies.

2.7. Transformative learning and the 'knowledge based economy'

In order to oversee the **Global GDP Debate** completely, another possible paradigm change will have to be researched parallel to the change of focus from the – in the Thai context virtually utopian – model of the Western European welfare state to an emerging Asian vision of a well-being society.

Substantive investments are currently recommended to be made in order to move Thailand from a “cheap-labour, cheap-natural resources” economy towards a **knowledge based economy**. Although this sounds as an innovative idea, it rather is based on the prevailing development paradigm, as it moulds knowledge towards ambitions for pre-dominantly GDP-guided economic growth. Claims that Thailand should become a **wisdom based society** instead, remain most likely hollow as long as we do not create together in the first place a **learning society**.

In the initial workshop Prida Tiasuwan, representing the business sector, referred to the concept of the *learning organization* introduced by Peter Senge in his book *The Fifth Discipline*. Is it possible to apply the principles of a learning organization to (Thai) society as a whole?

In his keynote speech at the Third International Conference on Gross National Happiness (GNH3) Sheldon Shaeffer referred to the Jacques Delors Report prepared for UNESCO in 1996. It provides **until today the foundation for educational policies worldwide**: a. learning to know b. learning to do c. learning to live together, and d. learning to be. Sheldon Shaeffer made the historic remark that in the present age what should be added is a new dimension of policy development on education: **learning to transform**.

The concept of *transformative learning* has been excellently described, from many years experience as a trainer, by Nuttarote Wangwinyoo in his paper *Happiness and Transformative Learning*. His approach is being an important dimension of a capacity building programme of the future.

In his paper Nuttarote recommends further research in this area.

If we want to shape a tri-sector dialogue towards future consensus the concept of transformative learning should be extensively explored. Not only at individual and small group levels, but as an element of shaping structural change, shaping a new world architecture. In this light we repeat here David Bohm as quoted by Nuttarote Wangwinyoo:

“Thus far we have only begun to explore the possibilities of dialogue in the sense indicated here, but going further along these lines would open up the possibility of transforming not only the relationship between people, but even more, the very nature of consciousness in which these relationships arise.”

Curriculum Development

In Bhutan education reform towards **Value Education** has been proposed by Dasho Karma Ura, President of the Centre for Bhutan Studies, to the Ministry of Education of Bhutan. Karma Ura's paper *A Proposal for GNH Value Education in Schools*, later published as a booklet, formulates diverse guidelines for education reform and the introduction of Gross National Happiness in the national curriculum. The guidelines are based on the 9 research domains constituting the GNH Index and consequent sets of values related to each of the domains.

With the help of UNICEF Bhutan, and conceived as well as organized by Ronald Colman as a GPI Atlantic consultant to the Ministry of Education, a Workshop *Educating for Gross National Happiness* was held in Bhutan in November 2009. Experts on ‘alternative education’ from all over the world

(and including Thailand) came together to exchange ideas and experiences that could inspire and practically guide education reform in Bhutan.

Standing the workshop the Prime Minister of Bhutan and the Minister of Education decided that at short notice a professional training programme would be organized, in a first round for all school Principals, and later for all teachers in Bhutan (!), to develop a common vision on how Gross National Happiness could be placed at the heart of the education system of Bhutan.

Earlier the School for Wellbeing Studies and Research had been formed. Its **Summer Course in August 2010** will be a first effort to contribute to curriculum development at the experiential academic level by experiment (see Summer Course brochure *Happiness for Global Transformation. Towards An Economy of Sharing*).

2.8. The role of the media and ICT in transformative education and participation in public policy development

Dr. Soraj Hongladarom triggered a lively discussion between representatives of the (alternative) media and the ICT-world. How participation of civil society in the *Global GDP Debate* and consensus building towards guiding and measuring genuine progress could be shaped with the help of the advances of modern technology?

The dialogue ultimately addressed fundamental questions about **intellectual property** which resonate with the dialogue during the forum on *Bridging the Urban-Rural Divide*: the diverging legal principles of public, private and community property.

The OECD Global Project on Measuring Progress of Societies organized, together with the International Institute for Information Design (IIID) an international conference where best practices of ICT-supported public participation were demonstrated and case studies exchanged.

The OECD launched its **Wikiprogress** interactive website (following suggestions from the Paradiso *ICT Innovations for 'Beyond GDP' societies* workshop held in Brussels).

One of the research tracks proposed in the Action-Research Framework for a possible second phase of the GNH Movement project focuses on further conceptualization and experimentation in this field of ICT and media innovation.

2.9. Synthesis

In the chart below we try to provide a framework of understanding multi-dimensional happiness and the over-arching meaning of wellbeing, addressing *collective happiness*:

Wellbeing	Satisfaction; utility
	Contentment
	Altruism, Happiness for transformation

Our tentative Synthesis is the result of exploratory dialogue and analysis from a point of view identified as: *critical holism*.

In the first place we propose that we accept happiness as a multi-dimensional phenomenon, without any pre-judgment about the different aspects of happiness. The good or bad quality of 'satisfaction' is not determined alone by its process, but rather whether it is 'need' (and what kind of need) or 'greed' (and how forceful) that is asking to be satisfied.

We propose that **wellbeing** will be articulated as the concept bringing together satisfaction, utility; contentment; and altruism or transformative happiness. In representing the whole rather than the sum total, wellbeing adds significant value as a collective phenomenon. Thus it counters the wide-spread resistance among academics to recognizing *collective happiness*. Recognition of the reality of collective happiness is essential for understanding Gross National Happiness.

We need to master the 'art' of *consumption efficiency* (Apichai Puntasen) in order to achieve a contemporary level of contentment or sufficiency.

Determination of *sufficiency levels* at all domains of life should become more and more a personal, community as well as a public participatory process. This process should result in participatory determined indicators for the forecasting, targeting and monitoring of public policy development.

The aspect of utility has been increasingly overemphasized during western dominated human evolution, while contentment has been pushed back by purpose as something backward. Humanity still has to wake up fully to the meaning of altruism, **happiness for transformation**.

For innovative and visionary public policy development to succeed ~ including giving shape to the economic architecture of the future ~ placing *altruism*, as well as contemporary *contentment* rather than utility at the centre of movements and strategies, is seen as a fundamental pre-requisite.

Genuine progress of Thai society could imply a shift of efforts from introducing the 'welfare state' financed by GDP-growth, towards a genuine Thai concept of the 'wellbeing society' based on sustainable development, re-claiming common property and consensus building.

The purpose of this recommended shift is to enable emergence of a 'dynamic balance'* in support of sustainable development between the **three basic stakeholder-sectors** of society:

1. governments and inter-governmental bodies 2. the business sector (including investors, management and labour) and 3. civil society (including 'people's organisations', NGO's, religious organizations and increasingly the education sector).

This implies **strengthening civil society** towards becoming an equal partner of the dominating government and business sectors.

For a proper understanding of this potential opportunity to incite fundamental changes in society, deeper reflection is needed on the various dimensions of ownership or property. The three 'competing' principles of property being: **public property, private property** and **common property**.

In our analysis we identify **transformative education** as the core social process able to result in strengthening civil society as an equal partner in consensus building towards sustainable development.

Transformative education should not be understood as a small niche at the margin of the education system, as at present may be the case, ultimately it harbours the promise to become the factor that will gradually **move the education sector from the sphere of 'public ownership' to 'common ownership'** and thus strengthening the weight of civil society significantly.

In addition, changes towards sustainable development will not only include a growing influence of 'ethics' in the business sector, it will also imply equal '**power sharing**' with the democratic nation-state and a civil society once it comes to full fruition.

Therefore we propose, based on the process of dialogue engendered by the GNH Movement project, to identifying the economy of the future as an **Economy of Sharing**.

An Economy of Sharing will reach beyond the concept of the welfare state to the wellbeing society. And beyond the 'knowledge based economy' towards a 'learning society'.

From these perspectives **the *threefold wellbeing society* (Sangkrom Yu Yen Pen Suk Phra Rattana Tri) is a society capable of learning to transform.**

*) A 'dynamic balance' implies *innovation* induced by interaction between the guardians of justice, truth and equality (democratic governance, scientific discipline) at one side and the celebration of freedom and uniqueness by civil society at the other side. Critical interaction may then result in a 'middle path' inducing community spirit, solidarity, in the economic sector.

In Buddhist terms: Right Livelihood, one of the steps in the Eightfold Path.

2.10. Development scenarios

Transformation towards what? From our perspective of practitioners or social entrepreneurs, we have been asking throughout the project what would be the practical guidelines resulting from the dialogues, papers and public presentations we organized. In the below table we have ordered along the lines of the Four Pillars of GNH some of the major conceptual and practical issues. In a next step we filtered the clusters a little bit more. What emerges is not at all yet a ready-made scenario. However the contours of a 'manuscript', a pathway towards an economy of sharing starts lighting up. Enough for the new-born School for Wellbeing Studies and Research to ready itself for a next stage of combined action and research, moved by the initial experiences generated by the GNH Movement project.

Towards an Economy of Sharing

Four Pillars of GNH	Topics explored
1. Cultural Promotion	- Reflections on science – contemplative science to counterbalance one-sided conventional science - “Critical holism” - Multi-dimensional nature of happiness; towards transformative happiness - Buddhist philosophy and western impulses towards re-thinking 'global architecture' - Dematerializing human needs - Transformative education; Value Education; <i>Educating for GNH</i> (Education reform) - establishment of School for Wellbeing Studies and Research (independent think tank; research network; cross-cultural learning platform) - Converging development concepts and value systems (Development Theory) - Re-thinking property rights - Strengthening civil society (as equal negotiation-partner of governments and business sector); to be the guardian of cultural integrity and cultural diversity - Extended family and religious organizations co-providing social safety net

2. Good Governance	- Democracy (alone is not enough) - Multi-stakeholder dialogue (tri-sector development) - Consensus building leadership - Welfare state – wellbeing society; fiscal architecture; state rights-based co-provider and facilitator of social safety net - Indicators to predict impact of scenario's (implications of choices to make); decision making laboratoria; simulation games - Legal foundation needed for effective indicators (example: Health Impact Assessment) - National Wellbeing Accounts - Re-thinking (public, private and common) property rights - ICT and social networking to support participatory public policy development
3. Equitable Economic Development	- Globalizing the GDP Debate ; pilot studies with alternative indicators (Thailand? Bhutan?) - Bringing the Food Economy Home - Consumption efficiency - Buddhist Economics - Wealth distribution to finance the wellbeing society - Negotiating social safety net between business-labour-consumers organizations as co-providers - Bridging the Urban-Rural Divide (example: Green Market Network) - Proposed Job Creation in the area of genuine progress promotion and assessment - Re-arranging public – private – common property
4. Environmental Protection	- Organic agriculture movement (including bio-diversity and local wisdom) - Community forestry and landscaping ('payment for ecosystem services') - Rehabilitation programmes to restore disturbed environment - 'Green' urban life-style - Re-thinking CO2 off-setting - Caring for Nature needed to become our central common interest

Contours for an *Economy of Sharing* scenario

Cultural Promotion	• Critical Holism and Contemplative Science • Transformative Education • Strengthening Civil Society and cultural diversity dialogue on happiness
Good Governance	• Tri-sector Development: consensus building among three equal partners • Welfare State > Wellbeing Society • National Wellbeing Accounts
Equitable Economic Development	• Globalizing the GDP Debate • Re-arranging public – private – common property • Bridging the Urban-Rural Divide > Green Market Network
Environmental Protection	• Consensus building towards care for Nature • Organic Agriculture movement: food sharing • Bio-diversity, local wisdom and eco-system services

3. Operational model for multi-stakeholder cooperation and **advocacy; policy recommendations**

Tentative recommendations (for further research and policy development); and provisional agenda for advocacy:

1. Further exploratory research should lead to a longer term action-research programme. This independent, multi-stakeholder driven, research should be supported by a process of *institution building towards a permanent independent think tank* in Thailand, similar to the New Economics Foundation (nef) and its Centre for Well-being in England.
2. The establishment of a **School for Wellbeing Studies & Research** at the Faculty of Political Science, Chulalongkorn University, has been realized and this effort deserves substantial start-up as well as longer term support. The School should build on partnerships around a diversity of issues.
3. A platform for **in-depth research on happiness, well-being and quality of life** from secular philosophical, Buddhist and inter-religious, perspectives should be undertaken from the School for Wellbeing and offered to the international research arena, as well as to the network of practitioners.
4. The input of practitioners of **transformative education** should be secured in happiness and wellbeing research. The School for Wellbeing should be guided by the insights and experiences inspiring transformative education and prevent to become a mainstream, routine, service institute towards vested interests.
5. Long term comparative **Future Scenario action-research**, with the **well-being society** as one scenario, should be facilitated as a core activity of the *independent think tank* in order to offer clarity to policy makers about choices to make and long term impact on society compared with other scenarios.
6. **ICT innovations** should be further explored (learning by doing) towards ICT- and media- supported participatory wellbeing-driven public policy development. In particular in the area of simulation games, serious games and social networking.
7. As a pilot study into **comparative scenario development**, and as a building block of future National Wellbeing Accounting, a detailed monetary, social, cultural and environmental comparison should be made ~ applying in principle the OECD Global Project Framework ~ between the **organic agriculture sector** and **industrial agriculture practices** in Thailand and in the ASEAN region, including mid- and long- term forecasts.
8. Research and exchanges on the **welfare state model** (in Europe) should be undertaken from a position where **Asian alternatives** are well articulated.

9. Research should be undertaken towards reflection on the concept of **sufficiency level**. The concept was introduced by Dasho Karma Ura as a determining element of the GNH Index, launched in November 2008. How could this be related to the Thai concept of Sufficiency Economy? And to well-being research methodology in general? Can determining a sufficiency level at all kind of levels become a widely applicable process in participatory public policy development?
10. The **Commission on Measuring Economic Performance and Social Progress (Stiglitz-Sen-Fitoussi Commission)** should be requested and supported to continue its work. Research initiatives in **Bhutan** (reaching out to SAARC) and **Thailand** (as ASEAN member) should be granted facilities to contribute to this process from the perspectives of least developed countries (LDC) and newly industrialized economies.
11. Globally, research initiatives targeting community-based, organization-based and national participatory well-being research – including data-processing, building an ICT enabled professional network, and media design to serve broad public involvement – should be shaped as a **Job Opportunity scheme for young graduates**. The *Mekong region Youth partnership* could serve as a longer term pilot project. An investment in human resources development from the well-being research perspective will give high returns in terms of guiding society towards more realistic, sustainable development, preventing ecological, economic and social breakdown. As a starting point a group of young graduates should be given the opportunity to participate in the **first annual Summer Course** of the School for Wellbeing.
12. Thailand can build a profile as an **international multi-stakeholder or tri-sector platform of well-being research and exchanges** (including shaping the *Global GDP Debate*). This would require a vision on shaping the wellbeing society in Thailand as well as strong networks in the region, and finally a vision and commitment to play an active role in re-thinking the world architecture.

The chart below gives an overview of opportunities to connect and cooperate with institutes, agencies, platforms and networks.

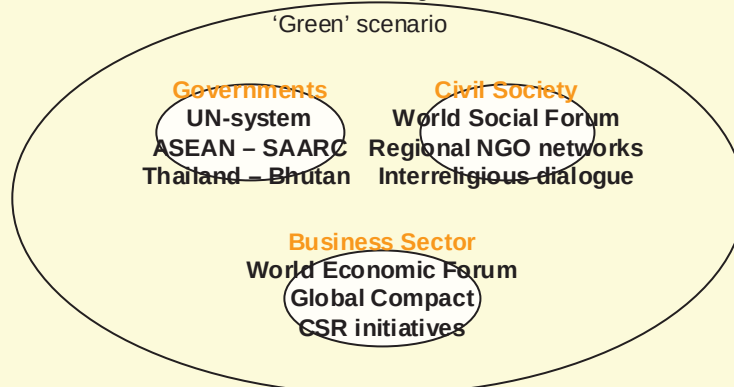
The success of such a programme will depend on creativity, integrity, determination and a pioneering spirit.

Tri-sector Dialogue 2010-2014

Consensus building towards our common interest: caring for Nature

Climate change

'Green' scenario

Operational model for multi-stakeholder dialogue

4. Draft curriculum for **capacity building**

Based on the Curriculum Development Workshop at Chulalongkorn University, November 2008; and the TOT development workshop for the Mekong region with GPI Atlantic Ron Colman and Dasho Karma Ura; a tentative *outline for further 'core curriculum' development* can be conceived. The 'core curriculum' should provide a central resource for developing more specific, target group specific, curricula. Tentative principles would be:

- Multi-dimensional social perception and creativity development, including through grassroots exposure experiences and reflection: 'Self' – 'communities' – 'societies' – 'global perspectives' of human development (social analysis, contemplation, **transformative learning**, vision development, dialogue and group communication, understanding and determination to purpose).
- **Constructing evidence** (including academic and local wisdom methodologies), research ethics, integrity and research skills; formulating research questions and how to address them; the art of collecting reliable data and interpretation; story telling to co-learn about reality, truth; causes and effects analysis, logic, paradigm shift; inter-disciplinary correlations; research project management; handling and co-designing computer software, data management; participation in and building of communication networks; mass media communication.

- **Translating** data and findings into **policy development tools**; participation in (formulating recommendations for) decision making within a multi-stakeholder context; scenario building and comparison; simulation models; leadership towards consensus building.

Of great interest are the mid-term outcomes of the **Education Reform process in Bhutan**, to be expected within 3 years.

Enclosed is the brochure of the **First Annual Summer Course** of the School for Wellbeing, an experiment in curriculum development by doing. The idea is that participants not just learn and pass by but that the Summer Course can significantly contribute to developments in professional and personal life. Participants should have an opportunity to incubate plans for practicing social entrepreneurship as a career.

5. Action-research Plan 2010-2014

In the following pages a draft Action-Research Framework is outlined.

6. Publications and design for multi-media strategy

Publications realized (in Thai):

Happiness. Life's Most Important Skill by Matthieu Ricard

(un)Happy Planet Index by Nic Marks, New Economics Foundation (nef)

World Café Juanita Brown

Within the Realm of Happiness by Kinley Dorji

Publications in the pipeline (in English):

The “GNH3+” publication (in English) is planned for April 2010. Elements of GNH-movement activities will be included.

(in Thai):

Full translation of Stiglitz-Sen-Fitoussi Report, May 2010

Popular version of Stiglitz-Sen-Fitoussi Report, July 2010

The Anti-Globalization Breakfast Club. Manifesto for a Peaceful Revolution by Laurence Brahm

National Accounts of Wellbeing. Bringing real wealth onto the balance sheet. (nef).

Media productions realised:

Several tv (TPBS; Change Thailand) and radio interviews; diverse articles in newspapers and magazines;

Are We Still in The Mood of Gross National Happiness (in English) article in Seeds of Peace

Final report:

A book containing the final results of the research project is planned to be published in Thai and in English.

Websites

www.grossnationalhappiness.com

www.wikiprogress.org

www.schoolforwellbeing.org

A multi-media strategy still has to be designed.

Appendix 1

Excerpts from a proposal (English version) to ThaiHealth/TGLIP to drafting a National Progress Index for Thailand:

Jon Hall, Project Leader of the *Global Project on Measuring Progress of Societies* ('Global Project'), preceded the keynote speech of Dr. Surin Pitsuwan, Secretary General of ASEAN, at the *Third International Conference on Gross National Happiness* ('GNH3') in Bangkok, November 2007, with an impressive presentation on the *OECD Istanbul Forum* organized by the 'Global Project' earlier that year.

Pioneering supporters of the Istanbul Declaration are the European Commission, the **Organization for Economic Cooperation and Development (OECD)**, The Organization of the Islamic Conference, the United Nations, UNDP and the World Bank.

The Istanbul Declaration recognizes "... an emerging consensus on the need to undertake the measurement of societal progress in every country, going beyond conventional economic measures such as GDP per capita."

Jon Hall made initial contacts with Dr. Surin Pitsuwan on possible inclusion of the approach of the Global Project in existing OECD-ASEAN cooperation towards improving evidence-based information services for decision making, and endorsement of the Istanbul Declaration by ASEAN.

None of the ASEAN countries are members of the OECD but they maintain cooperative relations through the OECD Development Centre.

The GNH Movement project is gradually building and strengthening a Thai network around the challenge to provide evidence-based guidance to genuine progress of societies. Its strategic concept is multi-stakeholder dialogue towards *consensus-building leadership*.

The effort to build a dedicated network includes exploring a workable synthesis between Sufficiency Economy, as promoted in Thailand, and Gross National Happiness, the national philosophy of Bhutan. Both are authentic concepts from Asia. Related indexes have been formulated.

The Gross National Happiness Movement project aims to involve a diversity of partners in the Mekong region, and in ASEAN in order to shape a collaborative effort.

Gross National Happiness was brought to the attention of the ASEAN political leaders by means of the **ASEAN Youth State ment**, December 2008.

Prime Minister Abhisit Vejjajiva, in his role as Chairman of ThaiHealth, was consulted on a joint initiative to develop a **National Progress Index (NPI) for Thailand**. This NPI should be comparable to similar indices throughout ASEAN countries and worldwide, including Gross National Happiness in Bhutan.

Drafting a National Progress Index for Thailand is proposed to be undertaken by the Centre for Population and Social Research, Mahidol University.

[Since September 2009 the initiative is back in the hands of Thai Health Foundation.]

In the movement towards a **globally accepted progress index**, Thailand-Bhutan cooperation can play an important stimulating role as the Gross National Happiness Index, launched at the GNH4 conference in Thimphu, Bhutan, November 2008, and the underlying innovative "Gross National Happiness philosophy" can stand model for endogenous initiatives from developing countries.

Bhutan is one of the so-called 'Least Developed Countries' (LDC). As such Bhutan is a partner of TICA, the Thailand International Development Cooperation Agency.

Mutual exchanges between Sufficiency Economy in the context of Thailand's export driven economy, and Gross National Happiness typical for Bhutan, are proving to be beneficial in the perspectives of regional cooperation in Asia (Mekong region; ASEAN) and global consensus building.

Common ground can be strengthened in order to articulate 'alternative' approaches to economic theory and practice, and to contribute realistically with innovative responses to the present economic crisis.

The Prime Minister of Bhutan, H.E. Jigmi Y. Thinley, in an audience granted to a visiting Thai delegation, recently confirmed full support of the Royal Government of Bhutan for Thailand-Bhutan cooperation in this field.

Visions on Sufficiency Economy and Gross National Happiness were exchanged during the **20th anniversary celebration of diplomatic relations between Thailand and Bhutan in Thimphu**, with keynote speakers **H.E. Dr. Tej Bunnag**, former Minister of Foreign Affairs, Thailand, and **Dasho Karma Ura**, President of the Centre for Bhutan Studies.

-

At the 2nd OECD-Southeast Asia Regional Forum, April 2009, Minister of Foreign Affairs of Thailand H.E. Kasit Piromya, Dr. Surin Pitsuwan and Mr. Mario Amano, OECD Deputy-Secretary General, launched a collaborative project of ASEAN and the OECD Development Centre (the OECD unit maintaining connections with Non-Members): the *Southeast Asian Economic Outlook*.

H.E. Minister Kasit stated that ASEAN-OECD cooperation in this field could be strengthened through the ASEAN Secretariat, Thailand [at that time] as the ASEAN chair country, the OECD Development Centre, Embassies of OECD Member States in the ASEAN region, and the Paris Headquarters of the OECD.

-

Professional statisticians and academics play a vital role in the process of consensus building towards a 'genuine progress index'. However the shaping of public awareness and public participation in a transparent, well-presented policy debate and multi-stakeholder dialogue (at all levels: from community to global) will be decisive for the acceptance of proposed new guidelines for progress of societies.

In this context it is essential that the GNH Movement project – with its partners in Thailand and in close cooperation with the Centre for Bhutan Studies, its partner in Bhutan – strengthens connections with the OECD Global Project on Measuring Progress of Societies in order to take part in the process of building a body of knowledge for professionals; and of the emerging multi-stakeholder leadership network (including the communication and media sector) guiding societies towards genuine progress.

The NPI exercise is intended to serve as a basis for dialogue and exchanges with partner countries and independent bodies. It should draw upon good OECD evidence-based practices as well as on well-founded debates addressing questions on underlying paradigms.

Appendix 2

The 'School for Wellbeing' is an independent think-tank being shaped by an international network of dedicated academics from diverse disciplines, practitioners and policy makers, primarily inspired by the concept of Gross National Happiness. By common effort the School for Wellbeing offers a creative learning space for a diversity of stakeholders inducing cross-cultural studies in happiness, wellbeing and quality of life. The School for Wellbeing nurtures an evidence-based research-platform guided by 'critical holism' in order to explore alternative development paradigms. It enables (young) researchers to undertake related action-research initiatives.

The focus of the School for Wellbeing is on empowering people who are engaged in a much needed shift towards wellbeing-driven public policy development.

Patron

- H.E. Jigmi Y. Thinley, Hon'ble Prime Minister of Bhutan

Executive Committee

- Dasho Karma Ura, President, Centre for Bhutan Studies, Bhutan
- Prof. Dr. Charas Suwanmala, Dean, Faculty of Political Science, Chulalongkorn University, Thailand
- Surasee Kosolnavin, President, Sathirakoses Nagapradipa Foundation, Thailand

Advisors (Bhutan)

- Dasho Kinley Dorji, Secretary, Ministry of Information and Communication
- Karma Tshiteem, Secretary, Gross National Happiness Commission
- Lam Gembo Dorji, Dratshang Lhentshog, Central Monastic Body
- Daw Penjo, Foreign Secretary of Bhutan, Ministry of Foreign Affairs
- Aum Sangay Zangmo, Secretary, Ministry of Education
- Phuntsho Wangdi, Editor, Kuensel Corporation

Advisors (Thailand)

- Sulak Sivaraksa, Founder, Sathirakoses Nagapradipa Foundation
- H.E. Surapong Jayanama, former Ambassador; Director Saranrom Institute for Foreign Affairs (SIFA)
- Phra Paisal Visalo, Abbot Wat Pa Sukkhato
- Dr. Uthai Dulyakase m, Rector, Silapakorn University
- Professor Pasuk Pongpaichit, Faculty of Economics, Chulalongkorn University*
- Ven. Dhammananda Bhikkuni, Buddhasavika Foundation, former Professor, Thammasat University
- Assoc. Professor Surichai Wung'aeo, Chulalongkorn University, former Director, Social Research Institute

Advisors (International)

- Vandana Shiva, Navdanya and Bija Vidyapeeth, India
- Peter Herschok, East-West Centre, Hawaii, USA
- Ronald Colman, Genuine Progress Index for Atlantic Canada (GPI*Atlantic*), Canada
- Satish Kumar, Schumacher College and Resurgence, U.K./India
- Susan Andrews, Instituto Visao Futuro, Brazil/USA
- Benedikt Hearlin, Foundation on Future Farming, Germany*
- Helena Norberg Hodge, ISEC and Global Ecovillage Network, Australia/Ladakh/Sweden
- Shen Hao, 21st Century News Group, P.R. China
- Judith Simmer-Brown, Naropa University, USA
- Harsha Navaratne, Sewalanka Foundation and International Network of Engaged Buddhists (INEB), Sri Lanka
- Cheah Vannath, independent development expert, Cambodia*
- Sombath Somphone, PADETC, Laos
- Habib Chirzin, Islamic Forum on Peace and Human Security, Indonesia*
- Ross MacDonald, University of Auckland, New Zealand
- Nic Marks, Centre for Wellbeing, New Economics Foundation (nef), U.K.
- Jean Timsit, lawyer/photographer, France
- Takayoshi Kusago, Osaka University, GLOCOL, Japan*
- Jan Nederveen Pieterse, University of California, Santa Barbara, USA/the Netherlands
- Robert Biswas-Diener, Positive Psychology Services, LLC, USA
- Darwis Khudori, Universite Le Havre; Centre Lebrete; Bandung 55, France/Indonesia

(* = to be confirmed)

Management Committee

- Surat Horachaikul – Academic Coordinator; Deputy Dean, Faculty of Political Science, Chulalongkorn University,
- Vira Somboon, Assistant Professor, Faculty of Political Science, Chulalongkorn University
- Wallapa van Willenswaard-Kuntiranont – Co-Manager; Managing Director, Suan Nguen Mee Ma (Garden of Fruition) social enterprise; Representative Sathirakoses Nagapradipa Foundation
- Somboon Chungprampree – Co-Manager, Finance; Director, Sathirakoses Nagapradipa Foundation

- Dorji Penjore – Co-Manager; Senior Researcher, Centre for Bhutan Studies
- Sangay Thinley – Researcher, Centre for Bhutan Studies
- Hans van Willenswaard – Project Director
- Kuhn Sucharaitakul and Ratawit Ouaprachanon – Coordination Team, Summer Course, August 2010
- Rachaya Chatamra – Secretariat Coordinator

SCHOOL FOR WELLBEING STUDIES AND RESEARCH

www.schoolforwellbeing.org

THAILAND

Academic Centre

Faculty of Political Science
Chulalongkorn University
Henri-Dunant Road
Bangkok 10330

Contact: Surat Horachaikul, Assistant Professor and Deputy
Dean (Academic Coordinator)
E-mail: surat247@hotmail.com

* During the reconstruction of the Faculty 2010-2013 please
contact the Secretariat

School for Wellbeing Secretariat

Garden of Fruition social enterprise and publishers
77-79 Fuang Nakorn Road
Opposite Wat Rajabopit
Bangkok 10200
Tel: (66-2) 622 0955, 6220966
Fax: (66-2) 622 3228

Contact: Hans van Willenswaard (Project Director)
E-mail: hans@schoolforwellbeing.org
Wallapa van Willenswaard-Kuntiranont
(Co-Manager)
E-mail: wallapa@suan-spirit.com
Mobile: (66) 81-406 2260
Rachaya Chatamra
(Secretariat Coordinator)
E-mail: rachaya@schoolforwellbeing.org

Development Office and Summer Course Coordination

Sathirakoses Nagapradipa Foundation
666 Charoen Nakorn, Klongsarn,
Bangkok 10600

Tel: (66-2) 438 9331-2, 860 1277
Fax: (66-2) 860 1278

Contact: Somboon Chungprampree (Co-Manager, Finance)
E-mail: c_somboon@hotmail.com
Mobile: (66) 81-667 3366
Kuhn Sucharitakul (Summer Course Coordinator)
E-mail: kuhn@schoolforwellbeing.org
Mobile: (66) 89-494 9000
Ratawit Ouaprachanon (Summer Course Coordinator)
E-mail: ratawit@schoolforwellbeing.org
Mobile: (66) 81-560 4587

BHUTAN

The Centre for Bhutan Studies

Post Box 1111

Thimphu

Bhutan

Tel: (975-2) 321 005, 321 111

Fax: (975-2) 321 001

Contact: Dasho Karma Ura, President (Executive Committee,
School for Wellbeing)

E-mail: dasho.k.ura@gmail.com

Dorji Penjore (Co-Manager)

E-mail: dorpen71@yahoo.com

Sangay Thinley (Researcher)

E-mail: sthinley@gmail.com

Websites: www.bhutanstudies.org.bt
www.grossnationalhappiness.com

Appendix 3

Dr. Stiglitz in the media

From left to right: Jean-Paul Fitoussi, Joseph E. Stiglitz, Amartya Sen.

The **Fall of Wall Street** Is to Market Fundamentalism What the Fall of the Berlin Wall Was to Communism

(in an interview with Nathan Gardels)

Stiglitz on GDP

"Among the economics profession there has been a strong sense for a long while that gross domestic product is not a good measure. It doesn't measure changes in well-being, it doesn't measure comparisons of well-being across countries," he said.

Thus, if political leaders "are trying to maximize GDP and GDP is not a good measure, **you are maximizing the wrong thing** and it can be counterproductive," he said.

Battle Over Ideas

Every crisis comes to an end – and, bleak as things seem now, the current economic crisis too shall pass. But no crisis, especially one of this severity, recedes without leaving a legacy. And among this one's legacies will be a worldwide battle over ideas – **over what kind of economic system** is likely to deliver the greatest benefit to the most people.

UN Summit Only The First Step - New Intellectual Framework Needed

June 24, 2009 NEW YORK - Today, in an open dialogue with representatives of civil society, Prof. Joseph Stiglitz, Chair of the Commission of Experts of the President of the UN General Assembly on Reform of the International Monetary and Financial System, detailed many of the recommendations proposed by that Commission and in particular called for **a “new intellectual framework” which can lay the basis for a new global financial architecture.**

Over 200 leaders of local, national, and international civil society organizations involved in the UN Conference on the **Financial and Economic Crisis and its Impacts on Development** that took place 24-26 June 2009 at UN Headquarters in New York, participated in this exchange of ideas with Prof. Stiglitz and seven other members of the Commission of Experts.

During the event's conclusion, Prof. Stiglitz pointed out that the current UN Conference is only the first step towards the construction of global solutions, involving all UN member States, to this global crisis. Ideally, according to Prof. Stiglitz, **this process can lead the way to the implementation of a new economic model** which is based not only on human needs but also on environmental sustainability, and which puts the financial sector in its place as a “means to an end, not an end in and of itself”.

By: Jana Silverman, Social Watch (excerpts).

บทที่ 5 สรุปข้อเสนอแนะจากการประชุมเพื่อนำเสนอร่างรายงานฉบับสมบูรณ์

โครงการความเคลื่อนไหวเรื่องความสุขมวลรวมประชาชาติฯ

ณ สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย วันพฤหัสบดีที่ 8 เมษายน 2553

กรรมการที่เข้าประชุม

1. ศ.ดร.อภิชาติ พันธุเสน
2. ดร.สีลาภรณ์ บัวสาย
3. ศ.ดร.อารี วิบูลย์พงศ์
4. รศ.ดร.กนกศักดิ์ แก้วเทพ
5. คุณภรณ์ วัฒนา

กรรมการที่ไม่ได้เข้าร่วมประชุม แต่ร่วมให้ข้อเสนอแนะเป็นลายลักษณ์อักษร

1. ดร.สุทธิลักษณ์ สมิตะศิริ
2. ผศ.ดร.แกมทอง อินทร์ตัน

ข้อเสนอแนะจากคณะกรรมการเพื่อการปรับปรุงแก้ไขรายงานฉบับสมบูรณ์ของโครงการฯ

ข้อเสนอ อธิบายเพิ่มเติมเรื่อง การพัฒนานโยบายเพื่อความเป็นอยู่ที่ดีและการนำไปปฏิบัติ เพื่อให้กลายเป็นกระแสหลักของการพัฒนาเศรษฐกิจ

ได้พยายามนำเสนอข้อเสนอแนะเชิงนโยบายเพื่อสร้างการพัฒนาทางเลือกให้เกิดขึ้นจริงจาก ผลการสังเคราะห์องค์ความรู้ของโครงการไว้หน้า 162

ข้อเสนอ ให้นำเสนอวิธีการปฏิบัติในการผลักดันการใช้ตัวชี้วัดความก้าวหน้าที่อยู่บน พื้นฐานเรื่องความสุข

จากข้อเสนอแนะเชิงนโยบายถ้าได้นำไปปฏิบัติจะเป็นพื้นฐานไปสู่การนำตัวชี้วัดที่อยู่บน พื้นฐานเรื่องความสุขได้ และ สสส กำลังดำเนินการเพื่อพัฒนาตัวชี้วัดใหม่เพื่อวัด ความก้าวหน้าที่เหมาะสมของประเทศไทย โดยโครงการฯ ได้มีบทบาทในช่วงเริ่มต้นเป็นโครงการ นำร่อง แต่ในขณะนี้ไม่ทราบถึงความก้าวหน้าของการดำเนินงาน

ข้อเสนอ อธิบายเพิ่มเติม ว่า ทำไมหัวข้อโจทย์วิจัยต่อเนื่องที่ได้ ยังมีลักษณะกว้าง และมอง ไม่เห็นผลกระทบที่ตักไว้ใ้ในวัตถุประสงค์

จากโจทย์หัวข้อวิจัยดังกล่าวหน้า 167-168 คำถามสำคัญของโครงการคือ การให้ความหมายใหม่ เรื่องทรัพย์สิน ซึ่งเป็นพื้นฐานสำคัญของระบบเศรษฐกิจทุนนิยม และระบบเสรีนิยมใหม่ที่ กำลังเป็นกระแสหลักของการพัฒนาโลก และก่อปัญหาความไม่ยั่งยืนต่างๆ ซึ่งค่อนข้างมีความจำเพาะพอสมควร และหัวข้อวิจัยจะได้รับการพัฒนาต่อเนื่องเป็นข้อเสนอโครงการวิจัย ในระยะต่อไป ด้วยข้อเสนอแนะที่ได้รับจากคณะกรรมการพิจารณาโครงการฯ ดังข้อนี้ และอีกหลายข้อ

ข้อเสนอ เพิ่มเติม การเชื่อมโยงกับเครือข่ายอื่นๆ เช่น คุณภาพสังคม (Social Quality) ที่ กำลังเติบโตในสหภาพยุโรป (และมีความเคลื่อนไหวในประเทศไทยผ่าน NIDA, CUSRI, KPI) โครงการฯ ได้มีความพยายามเชื่อมโยงกับเครือข่ายต่างๆ ทั้งใน และต่างประเทศ ทั้ง Global Project on Measuring Progress of Societies ที่มี OECD เป็นแกนนำ โดยร่วมจัดการ ประชุมได้กล่มระดับชาติเรื่องการวัดความก้าวหน้าที่เกิดขึ้นจริง และมีการเชื่อมโยงอย่างไม่เป็นทางการกับ Social Quality Research Network ผ่านทาง สถาบันวิจัยสังคม จุฬาฯ รวมทั้ง กำลังมีส่วนร่วมในการจัดประชุมนานาชาติของ International Society of Quality of Life Studies ที่จะจัดขึ้นโดย International Research Associates for Happy Society ใน ประเทศไทยปลายปี 2553 ด้วย

ข้อเสนอ อธิบายเพิ่มเติมเรื่อง ระดับต่างๆ ของความสุข ที่เป็นส่วนประกอบของความ เป็นอยู่ที่ดี ตั้งแต่ความพึงพอใจ (Satisfaction) ความอึดใจ (Contentment) จนถึงการมีจิต เป็นกุศล (Altruism, เพื่อประโยชน์สุข)

ได้อธิบายเพิ่มเติมในส่วนสังเคราะห์แล้ว (ดูหน้า 158)

ข้อเสนอ ควรกล่าวถึงข้อจำกัดของประเทศต้นแบบ คือ ฐาน ในประเด็น ความสำเร็จที่เกิดขึ้นมีรากฐานจากการที่ภาครัฐมีบทบาทในการบริหารจัดการสูง และเป็นประเทศเล็กที่ยัง ไม่ได้รับการพัฒนาอย่างทั่วถึง จึงอาจเป็นไปได้ยากในการนำไปประยุกต์ใช้กับบริบทอื่น

ประเด็นนี้ อ.อภิรักษ์ ได้กรุณาเสนอแนะว่า เรายังไม่ได้พยายามไปถึงเรื่องการนำต้นแบบการ พัฒนาระบบ GNH จากฐาน มาใช้กับประเทศไทยโดยตรง แต่เป็นการเรียนรู้ โดยเฉพาะ เพื่อการสะท้อนมองตนเอง เรื่องแนวคิดพื้นฐานการพัฒนาที่ให้ผลที่แตกต่างกันระหว่างสอง ประเทศนี้

ข้อเสนอแนะจากคณะกรรมการเพื่อการวิจัยต่อเนื่อง

ข้อเสนอ ค้นหาแนวทางการปฏิรูปการค้าและการลงทุนระหว่างประเทศให้มีความยั่งยืนมากขึ้น เพื่อไปสู่ความสุขมวลรวมประชาชาติ

ข้อเสนอ การก้าวข้ามพรมแดนประเทศ เพื่อสร้างเวที Gross Global Happiness ด้วยการศึกษากฎใหม่ ๆ และการติดตามประเมินผลกิจกรรมการค้าและการลงทุนระหว่างประเทศที่มีผลกระทบกับสิ่งแวดล้อมน้อย

ข้อเสนอ การนำความรู้สู่การปฏิบัติ อาจต้องทำงานทั้งสหสาขา (Interdisciplinary) และข้ามศาสตร์ (Transdisciplinary) รวมถึงต้องเน้นทั้งการขับเคลื่อนเชิงนโยบาย และรูปธรรมความสำเร็จจากภาคปฏิบัติ (ชุมชน)

ข้อเสนอ โครงการวิจัยต่อไป ควรพยายามหาคำตอบหรือคำอธิบายต่อ คำกล่าวว่า “ก่อนที่จะคิดถึงเรื่อง คุณภาพชีวิต หรือความเป็นอยู่ที่ดี จะต้องมีการพัฒนาทางเศรษฐกิจเสียก่อน ความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจจะช่วยให้ประชากรโดยทั่วไปอิ่มท้อง แล้วจึงค่อยคิดถึงการพัฒนาด้านอื่นๆ” ซึ่งเป็นแนวคิดพื้นฐานของการพัฒนาแบบทุนนิยม และพบได้เสมอในเวทีพูดคุยสนทนาเกี่ยวกับการพัฒนาทางเลือก หรือเศรษฐศาสตร์ทางเลือก

ข้อเสนอ โครงการนี้เป็นหนึ่งในจำนวนไม่มากนักที่ดำเนินกิจกรรมในเรื่อง เศรษฐศาสตร์ทางเลือก และความสุข จึงมีความเชี่ยวชาญและองค์ความรู้ จึงอยากสนับสนุนให้ทำงานไปอย่างต่อเนื่อง

ข้อเสนอ ควรค้นคว้าถึงการเสริมพลังกัน (Synergy) ระหว่าง ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง กับ ความสุขมวลรวมประชาชาติ เพื่อไปสู่การพัฒนาอย่างยั่งยืน โดยเฉพาะการประยุกต์ใช้กับภาคธุรกิจ เช่น การวิจัยกรณีศึกษาการปฏิบัติที่ดีเรื่อง ความรับผิดชอบต่อสังคมของบริษัท

ข้อเสนอ หัวข้องานวิจัย ควรจะเหลือ 2 หัวข้อก่อน คือ เรื่อง นิยามใหม่เรื่องทรัพย์สิน (Redefining Property) เพื่อค้นหาความหมาย และความสัมพันธ์ของระบบกรรมสิทธิ์ต่างๆ และความเป็นอยู่ของมนุษย์ (การผลิตและการบริโภค) โดยเฉพาะในมุมมองเรื่อง ทรัพย์สินร่วม (Common Property) กับความก้าวหน้าที่แท้จริง

ข้อเสนอ จากนั้นจึง นำกรณีศึกษา ในประเด็นใดประเด็นหนึ่ง เช่น เกษตรอินทรีย์และ ผู้บริโภคสีเขียว หรือชุมชน Open source ในโลกคอมพิวเตอร์และอินเทอร์เน็ต ซึ่งอาจศึกษา เปรียบเทียบในมุมมองเปรียบเทียบระหว่าง ทรัพย์สินทางปัญญา (Intellectual Property) กับ ซอฟต์แวร์ และฐานข้อมูลที่เปิดให้ใช้ฟรี (Open Source, Open Content) หรือ เกษตรกรรม แบบพึ่งพาธรรมชาติข้ามชาติ กับ เกษตรกรรมอินทรีย์พึ่งพาธรรมชาติและชุมชน

ข้อเสนอ งานวิจัยนี้ควรอยู่บนฐานคิดที่ว่า ความสุขขั้นสูงที่สุดที่จะต้องพัฒนาไปให้ถึง คือ ความสุขจากการให้ (Altruism) สร้างขึ้นได้จากปัจเจกบุคคล และนำไปสู่ ระบบเศรษฐกิจ แบ่งปัน (Sharing Economy) ซึ่งจะย้อนกลับมาสร้างความสุขที่แท้จริง (Genuine Happiness) ให้สังคมมนุษย์

ซึ่งทางโครงการฯ โดยสำนักอิสระเพื่อศึกษาและวิจัยเรื่องความเป็นอยู่ที่ดี (School for Wellbeing Studies and Research) ได้รับเอาข้อเสนอแนะดังกล่าวข้างต้นไว้เพื่อนำมาปรับปรุง ข้อเสนอโครงการวิจัยในช่วงต่อไป

บทที่ 6 ประวัติย่อของวิทยากร และผู้เขียนบทความ

อ.จอน อึ้งภากรณ์ นักสิทธิมนุษยชน ที่มีจุดยืนในการทำงานเพื่อผู้ด้อยโอกาสในสังคมตลอดมา วุฒิสมาชิกปี 2543 และได้รับรางวัลแมกไซไซ สาขาบริการภาครัฐ ในปี 2005

คุณรสนา โตสิตระกูล สมาชิกวุฒิสภา ปี 2551 นักณรงค์ด้านสุขภาพและสิทธิผู้บริโภค มีบทบาทสำคัญในด้านธรรมาภิบาลและการตรวจสอบผลประโยชน์สาธารณะ อาทิ การแปรรูปรัฐวิสาหกิจการไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทย

อ.สุลักษณ์ ศิวรักษ์ หรือ **ส. ศิวรักษ์** นักคิด นักเขียนชั้นนำของประเทศไทย ผู้ก่อตั้งและประธานเสมสิกขาลัย ภายใต้ร่มมูลนิธิเสรียวโกเศศ-นาคะประทีป ได้รับ รางวัลโนเบลทางเลือกหรือสัมมาอาชีพ ในปี พ.ศ. 2538

คุณปรีดา เตียสุวรรณ์ นักธุรกิจที่เคลื่อนไหวในด้านความรับผิดชอบต่อทางสังคม อดีตเครือข่ายธุรกิจเพื่อสังคมและสิ่งแวดล้อม

ผศ.สุรัตน์ โหราชัยกุล รองคณบดีคณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย นักวิชาการรัฐศาสตร์ ผู้มีบทบาทเข้มข้นในการวิพากษ์วิจารณ์การทำงานของรัฐบาลที่ไม่ยึดมั่นและไม่เคารพในหลักนิติรัฐและธรรมรัฐ

ดร.อภิชัย พันธเสน ผู้อำนวยการสถาบันการจัดการเพื่อชนบทและสังคม และผู้ประสานงานชุดโครงการขับเคลื่อนเศรษฐกิจพอเพียง สกว. มีผลงานทางวิชาการที่สำคัญคือนหนังสือ *พุทธเศรษฐศาสตร์: วิวัฒนาการ ทฤษฎีและการประยุกต์*

คุณฐพัช วังวิญญู กระบวนการสนทนา (Dialogue) วิทยาศาสตร์ กระบวนทัศน์ใหม่ แนวทางบริหารจัดการเพื่อนวัตกรรมองค์กร การพัฒนา คุณภาพชีวิต สุขภาพและการศึกษาของครัวเรือน และนิเวศวิทยาแนวลึก

ดร.สมบรูณ์ ศิริประชัย นักเศรษฐศาสตร์สถาบัน จากคณะ เศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ เมื่อเดือนธันวาคม พ.ศ. 2551 ระหว่างการเดินทางเพื่อนำเสนอบทความวิชาการที่ประเทศญี่ปุ่น ดร.สมบรูณ์ ได้เสียชีวิตจากอาการหัวใจวาย

ดร.สุทธิลักษณ์ สมิตะสิริ นักวิจัยสังกัดฝ่ายเผยแพร่สื่อสารและพฤติกรรม ศาสตร์ สถาบันวิจัยโภชนาการ มหาวิทยาลัยมหิดลมีความสนใจที่จะพัฒนา งานวิจัยในประเด็น “การกินการอยู่อย่างมีปัญญา” เพื่อส่งเสริมนโยบายสุขภาพของครัวเรือนของประเทศไทย

ดร.จุมพล พูลภัทรชีวิน คณะศึกษาศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ผู้เคยเสนอแนวคิดให้ประชาคมโลกพิจารณาและหันหน้าเข้าหากันเพื่อทำ ข้อตกลงเมตตาเสรี (Free Compassion Agreement-FCA)

พญ.ทานทิพย์ อารังวรางกูร ผู้ก่อตั้งมูลนิธิพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืน เพื่อ คุณภาพชีวิตที่ดี จังหวัดขอนแก่น และทำหน้าที่เชื่อมโยงเครือข่ายปราชญ์ ชาวบ้านและพหุภาคีภาคอีสาน

ดร.อนุชาติ พวงสำลี รองอธิการบดี มหาวิทยาลัยมหิดล ผู้ก่อตั้งกลุ่มจิตต ปัญญาศึกษา เพื่อเผยแพร่ความรู้เกี่ยวกับการส่งเสริมและการประยุกต์ใช้ วิธีการทางจิตตปัญญาศึกษาสำหรับการเรียนการสอนและการวิจัยใน สถาบันอุดมศึกษา

ท่านมาติเยอ ริการ์ (Matthieu Ricard) ภิกษุในพระพุทธศาสนา ท่านเคยเป็น นักวิทยาศาสตร์ด้านพันธุกรรมเซลล์ ก่อนที่จะเดินทางจากประเทศฝรั่งเศสเพื่อมาศึกษา พระพุทธศาสนา ณ เทือกเขาหิมาลัยเมื่อสามสิบห้าปีก่อน และมีส่วนร่วมอย่างเข้มข้นใน งานวิจัยว่าด้วยผลของการปฏิบัติสมาธิภาวนาที่มีต่อสมอง ปัจจุบันท่านพำนักและ ทำงานด้านมนุษยธรรมหลายโครงการในทิเบตและเนปาล

อ.กิตติรัตน์ ณ ระนอง สถาบันบัณฑิตบริหารธุรกิจศศินทร์ แห่ง จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย อดีตกรรมการและผู้จัดการ ตลาดหลักทรัพย์แห่งประเทศไทย ซึ่งปัจจุบันหันมาสอนหนังสือเพื่อผลิตนักธุรกิจรุ่นใหม่ใน หลักสูตร Corporate Social Responsibility

ดร.โรนัลด์ โคลแมน ผู้อำนวยการบริหาร GPI Atlantic หนึ่งในผู้บุกเบิกกลุ่มแรกๆ ที่ตั้งข้อสังเกตกับวิธีการวัดและตัวชี้วัดเศรษฐกิจโลกที่มีได้สะท้อน ต้นทุนความเสื่อมโทรมของสภาพแวดล้อมและสังคมไว้ในบัญชีประชาชาติ

ดาโชกรรมมา อูระ ประธานศูนย์ฐานการศึกษา ผู้ชำนาญการในเรื่องความสุขมวลรวมประชาชาติ (GNH) ซึ่งมีความสนใจและข้อถกเถียงอย่างกว้างขวางว่า GNH วัดได้อย่างไร มีอะไรเป็นดัชนีชี้วัด ดาโชกรรมมา อูระ ได้ศึกษาดัชนี GNH เพื่อตอบคำถามดังกล่าว

โรเจอร์ เทอร์เรนติ ผู้ประสานงานโครงการเทคโนโลยีสารสนเทศในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ (SEACOO) องค์การ Orionis ประเทศฝรั่งเศส ซึ่งมีวัตถุประสงค์เพื่อนำนวัตกรรมด้านเทคโนโลยีสารสนเทศมาประยุกต์ใช้ในเรื่องการพัฒนาที่ยั่งยืน

ดร.โสรัจจ์ หงศ์ลดารมภ์ ศูนย์วิจัยธรรมวิทยาสาสตร์และเทคโนโลยี จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ผู้ศึกษาด้านบทบาทของเทคโนโลยีสารสนเทศ ในการเป็นเครื่องมือสำคัญในการพัฒนาความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ สังคม และการเปลี่ยนแปลงไปสู่สังคมสารสนเทศ

คุณสมบัติ บุญงามอนงค์ มูลนิธิกระจกเงา ผู้ประกอบการสังคมเพื่อการสร้างการเปลี่ยนแปลงสังคมด้วยความรู้และการบริหารจัดการ ส่งเสริมกระบวนการพัฒนาสังคมให้กระจายไปทุกหย่อมหญ้า เป็นผู้บุกเบิกงานในพื้นที่ เชียงราย กทม. พังงา อุตรดิตถ์

คุณสุเทพ วิไลเลิศ คณะกรรมการรณรงค์เพื่อการปฏิรูปสื่อ ซึ่งดำเนินงานในลักษณะพหุภาคี ที่ให้ความสำคัญกับการมีส่วนร่วมของภาคพลเมืองในการปฏิรูปสื่อเพื่อเอื้อประโยชน์ต่อประเทศชาติและประชาชนอย่างแท้จริง

คุณชิตพงษ์ กิตติณราตร เครือข่ายเครือข่ายไอทีฟคอมมอนส์ พัฒนานวัตกรรมเพื่อแก้ปัญหาสังคมโดยใช้ไอซีที มีส่วนร่วมพัฒนานโยบายสาธารณะเกี่ยวกับสุขภาวะบนโลกออนไลน์ร่วมกับ สสส.

คุณสุนิตย์ เชรษฐา Change Fusion ทำงานออกแบบและขยายผลนวัตกรรมทางสังคม โดยเฉพาะงานที่ต้องใช้เทคโนโลยีและความรู้ใหม่ๆ รวมถึงการระดมทุน และการให้คำปรึกษาทางการเงิน มาช่วยแก้ไขปัญหาและพัฒนาโอกาสทางสังคม

คุณวันทนี พันธชาติ ศูนย์เทคโนโลยีอิเล็กทรอนิกส์และคอมพิวเตอร์แห่งชาติ (NECTEC) ผู้ประยุกต์เทคโนโลยีเพื่อสนับสนุนคนพิการ ในการพัฒนาคุณภาพชีวิต ตามหลักการความเสมอภาคในเรื่องของโอกาสและการพึ่งพาตนเอง นำไปสู่การมีส่วนร่วมในการพัฒนาประเทศ

ดร.นฤมล อรุโณทัย นักมนุษยวิทยา จากสถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ผู้เชี่ยวชาญด้านกลุ่มชาติพันธุ์ชาวเลในประเทศไทย ศึกษาวิถีชีวิตของชาวเลต่อเนื่องยาวนานกว่า 10 ปี รวมทั้งรณรงค์ในการเข้าถึงสิทธิพลเมืองไทยของกลุ่มชาติพันธุ์

ดร.อานันท์ กาญจนพันธุ์ นักมานุษยวิทยา เศรษฐกิจ ภาควิชาสังคมวิทยา และมานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ผู้เชี่ยวชาญในการวิเคราะห์วาทกรรมเกี่ยวกับสิทธิชุมชนในสังคมไทย ที่ก่อตัวขึ้นในพื้นที่ต่างๆ ทั้งในพื้นที่ป่า พื้นที่เกษตรกรรม พื้นที่กึ่งเมืองกึ่งชนบทและพื้นที่เมือง

ดร.สมเกียรติ ตั้งกิจวานิชย์ ผู้อำนวยการวิจัยด้านเศรษฐกิจยุคสารสนเทศ สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย (ทีดีอาร์ไอ) ผลงานที่สำคัญได้แก่การศึกษาปัญหาการแปรรูปสัญญาโทรคมนาคม การตรวจสอบผลประโยชน์ทับซ้อนของนักการเมือง ด้วยวิธีทางเศรษฐมิติ (Econometrics)

ดร.นิตยา กิจติเวชกุล สถาบันวิจัยวลัยรุกขเวช มหาวิทยาลัยมหาสารคาม และอีกบทบาทหนึ่งคือที่ปรึกษามูลนิธิอาสาสมัครเพื่อสังคม ผู้เชื่อมโยงมหาวิทยาลัยสู่ชุมชน ด้วยการวิจัยเชิงปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วมของชุมชน

คุณชัชวาลย์ ทองดีเลิศ นักพัฒนาสังคมที่เน้นมิติวัฒนธรรมชุมชนและประชาธิปไตยหมู่บ้าน รวมทั้งการฟื้นฟูรากเหง้าและประวัติศาสตร์ชุมชน นอกจากนี้ยังมีบทบาทด้านการปฏิรูปการศึกษาและการศึกษาทางเลือก

คุณอภिरักษ์ โกษะโยธิน ที่ปรึกษานายกรัฐมนตรี ในรัฐบาลนายกรัฐมนตรีอภิสิทธิ์ เวชชาชีวะ เคยดำรงตำแหน่งผู้อำนวยการกรุงเทพมหานคร

ดร.เดชรัตน์ สุขกำเหนิด คณะเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ เป็นที่รู้จักในฐานะนักวิชาการด้านนโยบายพลังงานและร่วมก่อตั้งกลุ่มต้นกล้าศึกษาเศรษฐศาสตร์ทางเลือกและมีบทบาทในการเคลื่อนไหวเรื่องผลกระทบด้านสุขภาพ (HIA) ของชุมชนที่มาจากการพัฒนาอุตสาหกรรม

คุณเจริญ เดชคุ้ม แกนนำชาวบ้านตำบลมาบตาพุดที่สร้างประวัติศาสตร์ในการพลิกโฉมการพัฒนาที่ส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมและชุมชน ด้วยการลุกขึ้นมาเรียกร้องสิทธิฟ้องร้องคณะกรรมการสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ จนศาลประกาศให้เขตนิคมอุตสาหกรรมมาบตาพุดเป็นเขตควบคุมมลพิษ

คุณสุวรรณา หลังน้ำสังข์ บริษัทสังคมสุขภาพ แนวคิดเพื่อชุมชนสู่วิถีธุรกิจ ด้วยการเป็นช่องทางจัดจำหน่ายสินค้าสุขภาพจากชนบทสู่กลุ่มคนเมืองรักสุขภาพภายใต้ชื่อว่า "ร้านเลมอนฟาร์ม"

คุณกรรณิการ์ กิจติเวชกุล เจ้าหน้าที่รณรงค์การเข้าถึงการรักษา องค์การหมอไร้พรมแดน-เบลเยียม (ประเทศไทย) และคอลัมน์นิสต์ Global Report และ Global Village ในนิตยสารWay

คุณวัลลภา แวนวิลเลียนส์วาร์ด เครือข่ายตลาดสีเขียวเพื่อสนับสนุนและให้ความสนใจต่อสินค้า ผลิตภัณฑ์ บริการที่ปลอดภัยต่อสุขภาพ สิ่งแวดล้อมและสังคม รวมทั้งกระตุ้นจิตสำนึกและส่งเสริมความรู้ความเข้าใจต่อการบริโภคที่ยั่งยืนและก่อให้เกิดการรวมกลุ่มผู้บริโภคสีเขียว

จอห์น ฮอลส์ หัวหน้าโครงการระดับนานาชาติเรื่องการวัดความก้าวหน้าของสังคม องค์การเพื่อความร่วมมือทางเศรษฐกิจและการพัฒนา ซึ่งมุ่งเน้นเรื่อง การสร้างเครือข่ายเพื่อส่งเสริม สนับสนุน การแลกเปลี่ยน และพัฒนาตัวชี้วัดความก้าวหน้าของสังคมเพื่อ "ไปพ้นจีดีพี"

ทพ.กฤษฎา เรืองอารีรัชต์ ผู้จัดการสำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.) เคยทำงานวิจัยด้านนโยบายสุขภาพให้กับองค์การอนามัยโลก และงานวิจัยด้านนโยบายการเงินให้กับธนาคารโลก

คุณณัฐพงษ์ จารุวรรณพงศ์ ผู้ประสานโครงการดัชนีชี้วัดความก้าวหน้าของประเทศ สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ

ดร.นพดล กรรณิกา ผู้อำนวยการสำนักวิจัยเอแบคโพลล์ มหาวิทยาลัยอัสสัมชัญ เป็นกรรมการที่ปรึกษาด้านวิชาการวิจัยเชิงสำรวจให้กับหน่วยงานภาครัฐ องค์กรอิสระและบริษัทเอกชนจำนวนมาก รวมทั้งทำโพลล์ศึกษาความสุขของคนไทย

คุณศิริชัย สาครรัตนกุล อดีตรองกรรมการผู้จัดการ ธนาคารเพื่อการส่งออกและนำเข้าแห่งประเทศไทย (EXIM BANK) ผู้สร้างกระแสคุณธรรมของธุรกิจในโลกยุคโลกาภิวัตน์

คุณอาคม เต็มพิทยาไพสิฐ รองเลขาธิการสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ มีประสบการณ์ในการจัดทำยุทธศาสตร์และนโยบายของประเทศอย่างต่อเนื่องตลอด 20 ปีที่ผ่านมาและเป็นคณะทำงานจัดเตรียมแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 10

ดร.โจเซฟ สติกลิตซ์ (Dr. Joseph Stiglitz) นักเศรษฐศาสตร์รางวัลโนเบล สาขาเศรษฐศาสตร์ปี 2544 และได้ชื่อว่าเป็นหนึ่งในกลุ่มนักเศรษฐศาสตร์ร่วมสมัยที่มีอิทธิพลสูงยิ่ง รวมทั้งเป็นที่ปรึกษาด้านเศรษฐกิจแก่รัฐบาลฯพณฯ อภิสิทธิ์ เวชชาชีวะ นายกรัฐมนตรี

ฯพณฯ กษิต ภิรมย์ รัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศในรัฐบาลปัจจุบัน รับราชการในกระทรวงการต่างประเทศอย่างยาวนาน เคยดำรงตำแหน่งเอกอัครราชทูตหลายประเทศ ก่อนเกษียณอายุราชการในตำแหน่งเอกอัครราชทูตไทย ประจำกรุงวอชิงตัน ดี.ซี ประเทศสหรัฐอเมริกา

นพ. วิชัย โชควิวัฒน์ รองประธานคณะกรรมการกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.) คนที่ 2 อดีตอธิบดีกรมการแพทย์แผนไทยและการแพทย์ทางเลือก และเลขาธิการคณะกรรมการอาหารและยา

ดร.อัมมาร์ สยามวาลา นักวิชาการเกียรติคุณสถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย (ทีดีอาร์ไอ) ผู้เชี่ยวชาญเรื่องข้าว เศรษฐศาสตร์การเกษตรกรรม และการพัฒนา

ดร.ผาสุก พงษ์ไพจิตร นักวิจัยดีเด่นปี 2543 ผลงานสำคัญที่ผ่านมา คือ ตำราคลาสสิก "เศรษฐกิจการเมืองไทย สมัยกรุงเทพฯ" ได้รับรางวัลผลงานวิจัยดีเด่นประจำปี 2540 ของสภาวิจัยแห่งชาติ

รศ.สุริชัย หวันแก้ว ผู้อำนวยการศูนย์ศึกษาสันติภาพและความขัดแย้ง จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ผู้เชี่ยวชาญประเด็นด้านการพัฒนาคนชายขอบ โลกาภิวัตน์ และการมีส่วนร่วม

ดร. วรกรณ์ สามโกเศศ ผู้ทรงคุณวุฒิ สาขาเศรษฐศาสตร์ อดีตดำรงตำแหน่งอธิการบดี มหาวิทยาลัยธุรกิจบัณฑิตย์ สมาชิกสภาร่างรัฐธรรมนูญ พ.ศ. 2550 และรัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงศึกษาธิการ

นายแพทย์สุวิทย์ วิบุลย์ผลประเสริฐ ผู้ทรงคุณวุฒิ กระทรวงสาธารณสุข มีผลงานที่โดดเด่นในด้านการมีส่วนประกาศใช้สิทธิโดยรัฐต่อยาที่มีสิทธิบัตร (compulsory licensing)

ดร.อมรา พงศาพิชญ์ ประธานกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ ผลงานทางวิชาการที่สำคัญคือการวิจัยเกี่ยวกับการพัฒนาสังคม การพัฒนาสตรีและเยาวชน ขบวนการประชาสังคม และขบวนการประชาธิปไตย

ดร.ปัทมาวดี โพชนุกูล ชูชูกิ คณบดีคณะเศรษฐศาสตร์

มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ สอนและวิจัยเกี่ยวกับเศรษฐศาสตร์การเกษตร
เศรษฐศาสตร์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เศรษฐศาสตร์การพัฒนา

อ.ชัยวัฒน์ ธีระพันธุ์ ผู้อำนวยการบางกอกฟอรัม ทำงานในขบวนการ
กรรมกรอยู่หลายปี ปัจจุบันเป็นกระบวนกรวิลด์ คาเฟ่ และเป็นวิทยากรให้แก่
สหภาพแรงงาน เกษตรกร นักศึกษาและประชาชนทั่วไป งานเขียนที่สำคัญ
คือ *ทฤษฎีไร้ระเบียบ (Chaos Theory) กับทางแพร่งของสังคมสยาม*

ภิกษุณีธัมมนันทา (รศ.ดร.จัตตสมาลย์ กบิลสิงห์) ภิกษุณีนิทายเถรวาท
บวชที่ประเทศศรีลังกา ท่านเป็นผู้ที่รู้จักกันดีในระดับนานาชาติ ในแวดวง
ของนักวิชาการศาสนา ทั้งในเรื่องสตรีกับศาสนาและสิ่งแวดล้อม

เฮเลนา นอร์เบิร์ก – ฮอดจ์ ผู้ริเริ่มโครงการลาดัก (Ladakh Project) จน
กลายเป็นชุมชนระหว่างประเทศเพื่อนิเวศวิทยาและวัฒนธรรม ซึ่งมี
วัตถุประสงค์เพื่อสร้างความตื่นตัวให้ประชาชนได้เห็นถึงภัยคุกคามจากโลกา
ภิวัตน์ทางเศรษฐกิจ มีผลงานทางหนังสือ อาทิ *นำอาหารกลับบ้าน*

คุณพลูเพ็ชร สีเหลืองอ่อน ผู้ประสานงาน "โครงการพัฒนาระบบ
เกษตรกรรมยั่งยืนเพื่อสุขภาวะภาคกลาง" จ.ฉะเชิงเทรา ถือเป็นโครงการ
ต้นแบบของการสร้างชุมชนให้เข้มแข็ง โดย "เครือข่ายเกษตรกรรมทางเลือกภูมิ
นิเวศฉะเชิงเทรา" ที่บริหารจัดการกันเองภายในชุมชน

คุณพุดติ เกิดชูชื่น เจ้าของฟาร์ม “แดรี่โฮม” เป็นผู้ประกอบการรายแรกที่มี
ไอเดียผลิต “นมออร์แกนิก” ขึ้น เป็นผลิตภัณฑ์นมปลอดสารพิษ ใส่ใจ
กระบวนการผลิตนมทั้งหมด ตั้งแต่ต้นน้ำถึงปลายน้ำโดยไม่ใช้สารเคมี

นพ.พัฒนา กิจไกรลาศ ร้านอาหารมังสวิวัติเพื่อสุขภาพเฮลท์มี
ธุรกิจที่เอื้อกับสังคมและชีวิตที่ดี

จิกมี ดrukปา ศิลปินดนตรีพื้นบ้านภูฐานที่มีชื่อเสียง ไม่เพียงเฉพาะ
ในภูฐานเท่านั้น แต่เป็นที่ชื่นชอบและได้รับเชิญไปแสดงดนตรีในหลาย
ประเทศทั่วโลก

คุณรัตมี เฟ้าเหลียงทอง นักเขียนบท นักแปล และผู้กำกับละครเวที
เป็นอาจารย์สอนด้านวรรณกรรมและการละคร มีผลงานการแปล
วรรณกรรมหลายเล่ม เช่น *คอยโกโดต์ ดอนกิโฮเต้*

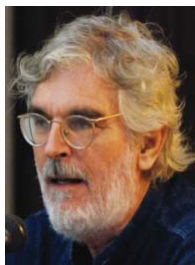
ดาโชคินเลย์ย์ ดอร์จิ ปลัดกระทรวงการสื่อสารมวลชน ประเทศภูฐาน
นักหนังสือพิมพ์และนักคิดคนสำคัญคนหนึ่งของประเทศภูฐาน เคย
ดำรงตำแหน่งบรรณาธิการหนังสือพิมพ์เคนเซล

คุณณัฐา โกมลาทิน ผู้ดำเนินรายการวิเคราะห์ข่าวโทรทัศน์ช่อง
ไทยพีบีเอส อดีตนักวิชาการด้านสตรีนิยม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

เป็ก ดอร์จิ ผู้อำนวยการศูนย์ภูฐานเพื่อประชาธิปไตยที่เน้นการวิจัย
และการเสริมสร้างวัฒนธรรมประชาธิปไตย นักเขียนอิสระประเด็นสื่อ
วัฒนธรรมหญิงและเด็กเยาวชนและปัญหาสังคม

ฮันส์ แวนวิลเลี่ยนส์วาร์ด ผู้จัดการร่วมสำนักพิมพ์สวนเงินมีมาและผู้อำนวยการ School for Wellbeing Studies and Research เมื่อพำนักในประเทศเนเธอร์แลนด์เป็นผู้ประสานงานของ Development Studies และอดีตผู้ประสานงานของ INI Foundation

อ.ไพลิน กิตติเสรีชัย ภาควิชารัฐศาสตร์และรัฐประศาสนศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ภาคผนวก ก

โครงการการเคลื่อนไหวเรื่องสุขมวลรวมประชาชาติ
สู่กระบวนทัศน์ใหม่เพื่อการเปลี่ยนแปลง

โดย

บริษัทสวนเงินมีมา จำกัด

ร่วมกับภาคีและเครือข่ายสุขมวลรวมประชาชาติ

ภาคผนวก ก

ตารางเปรียบเทียบผลการดำเนินงาน รายงานกิจกรรม และรายชื่อ

โครงการการเคลื่อนไหวเรื่องความสุขมวลรวมประชาชาติ สู่กระบวนการทัศน์ใหม่เพื่อการเปลี่ยนแปลง

คณะผู้รับผิดชอบโครงการ

1. คุณวัลลภา แวน วิลเลี่ยนส์วาร์ด	ผู้จัดการโครงการ
2. คุณฮันส์ แวน วิลเลี่ยนส์วาร์ด	ผู้จัดการโครงการฝ่ายต่างประเทศ
3. คุณศจี กองสุวรรณ	ผู้ประสานงานโครงการ
4. คุณสุพจน์ ชุณหะวัณ	ผู้ประสานงานโครงการ

ฝ่ายชุมชนและสังคม

สนับสนุนโดยสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)

(ความเห็นในรายงานนี้เป็นของผู้รับผิดชอบโครงการ สกว.ไม่จำเป็นต้องเห็นด้วยเสมอไป)

สารบัญ	หน้า
<u>บทที่ 1</u> ตารางเปรียบเทียบวัตถุประสงค์ กิจกรรมที่วางแผนไว้ กิจกรรมที่ดำเนินการ และผลที่ได้รับ	7
<u>บทที่ 2</u> รายงานฉบับสมบูรณ์ กิจกรรมเวทีเสวนา การแลกเปลี่ยนกับฐาน และการจัดหลักสูตร	19
1. เวทีสังเคราะห์และบูรณาการความรู้ “จีเอ็นเอชกับวิกฤตในปัจจุบัน โอกาสที่ซ่อนเร้นสำหรับแนวคิดใหม่ๆ และการริเริ่มต่างๆ”	19
2. เวทีสังเคราะห์และบูรณาการความรู้ “นิยามใหม่ ‘ความสุข’ เพื่อการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและประโยชน์สุข”	29
3. การบรรยายพิเศษ “ความสุขและการเปลี่ยนแปลงทางสังคม” (Happiness and Social Transformation)	40
4. การประชุมนานาชาติ “พุทธเศรษฐศาสตร์ในยุคบริโภคนิยม” ครั้งที่ 2	43
5. การบรรยายพิเศษ “ความสุขมวลรวมประชาชาติ กับการรื้อสร้างเศรษฐกิจโลกใหม่”	57
6. เวทีสังเคราะห์และบูรณาการความรู้ “นวัตกรรมเทคโนโลยีสารสนเทศเพื่อสังคมที่ยั่งยืน”	63
7. เวทีสังเคราะห์และบูรณาการความรู้ “บทบาทของเทคโนโลยีสารสนเทศ: สื่อเพื่อการเปลี่ยนแปลงและการสร้างนโยบายอย่างมีส่วนร่วม”	65
8. เวทีสังเคราะห์และบูรณาการความรู้ “ชนบทกับเมือง : จากความเหลื่อมล้ำสู่ความร่วมมือ”	77
9. การประชุมโต๊ะกลมระดับชาติครั้งที่ 1 “ทิศทางและการวัดความก้าวหน้าของสังคมและการพัฒนาอย่างยั่งยืน”	99
10. เวทีสัมมนา “อนาคตประเทศไทยหลังวิกฤตโลก: ความร่วมมือในภูมิภาคสู่สังคมความเป็นอยู่ที่ดี”	119
11. ปาฐกถาพิเศษ “เศรษฐกิจอาหารท้องถิ่น ทางเลือกและทางรอดที่เป็นจริง?”	137
12. เวทีเวิร์คคาเฟ่สนทนาก่อนพลังปัญญา “Thailand Breakthrough: ความก้าวหน้าที่แท้จริงของสังคมไทย?”	143
13. เวทีเสวนา “ผู้คน การพัฒนา โลกาภิวัตน์ และความสุขแบบฐาน”	159
14. เวทีเสวนา “ฐาน: ดินแดนแห่งความสุขในสังคมโลกยุคใหม่”	161
15. การประชุมนานาชาติความสุขมวลรวมประชาชาติครั้งที่ 4 ณ ประเทศฐาน	163
16. การเดินทางเพื่อศึกษาดูงานความสุขมวลรวมประชาชาติและพุทธศาสนาในภาคเมืองและชนบทของฐาน โดย คณะผู้แทนชาวไทย	171
17. การประชุมเรื่อง ประชาธิปไตยและธรรมาภิบาล	179
18. การประชุมเรื่อง การจัดหลักสูตรการศึกษาตามแนวความสุขมวลรวมประชาชาติ	181
19. GNH-Movement Special Forum: Curriculum Development focused on Gross National Happiness in the framework of Development Studies	183
20. กิจกรรม การลงนามในสัญญาการก่อตั้ง “School for Wellbeing Studies and research”	191
21. Overview of Summer Course	197
22. Summary Report from Training Workshop on Genuine Progress Indicator	205
23. สรุปรายงานการฝึกอบรม ประเทศไทยกับการเชื่อมโยงเครือข่ายความสุขมวลรวมประชาชาติลุ่มน้ำโขงครั้งที่ 2 “ความสุขมวลรวมประชาชาติในระดับท้องถิ่น	217
<u>บทที่ 3</u> รายชื่อเครือข่ายผู้เข้าร่วมกิจกรรมของโครงการฯ	229
<u>บทที่ 4</u> ภาพประกอบกิจกรรม	267

วัตถุประสงค์	กิจกรรมที่วางแผนไว้	กิจกรรมที่ดำเนินการ	ผลที่ได้รับจากการดำเนินโครงการ
		และความสุขแบบภูฐาน" วันที่ 19 ธ.ค. 2552 ● บทความวิชาการจำนวน 4 บทความได้แก่ 1) From Wealth to Well-being and Nibbana Eventually: A Transformation from Spiritual to Mainstream Economics, to Sustainability to Gross National Happiness (GNH), to Sufficiency Economy and Buddhist Economics by Apichai Puntasen 2) Gross National Happiness in Bhutan: A Living Example of an Alternative Approach to Progress by Alejandro Adler Braun 3) Introduction to GNH Index by Karma Ura 4) Critical Holism: A New Development Paradigm Inspired by Gross National Happiness? by Hans van Willenswaard	บนแนวทางการสร้างความสุขจากภายใน แต่รวมถึงความเชื่อมโยงกับสิ่งแวดล้อมภายนอก คือ การสร้างสภาวะที่เหมาะสมให้กับปัจเจกบุคคลในความเป็นคน พยายามไปสู่ความสุข หรือความพ้นทุกข์ ซึ่งเห็นได้จาก เสาหลักทั้งสี่ ประกอบด้วย เศรษฐกิจที่เป็นธรรม วัฒนธรรมที่เข้มแข็ง สิ่งแวดล้อมที่ดี และการมีธรรมาภิบาล อันสามารถสร้างให้เกิดได้อย่างเป็นรูปธรรม โดยเน้นบทบาทของภาครัฐที่รับหน้าที่หลัก อีกประเด็นที่น่าสนใจคือการจัดทำดัชนี GNH มีการใช้ "ระดับความพอเพียง" (Sufficiency cut-off) เพื่อเน้นย้ำถึงความคิดที่ว่า เมื่อเรามีพอเพียงแล้ว การเพิ่มขึ้นไม่ช่วยเพิ่มความสุขเพิ่มขึ้น สองประเด็นนี้เป็นหลักการที่สามารถเชื่อมโยงกับเศรษฐกิจพอเพียง คือ การนำปรัชญาไปแปรเป็นองค์ประกอบ ดัชนี และไปสู่นโยบายปฏิบัติในที่สุด
● วิวาทะเรื่องจิตพิ	● เวที "วิวาทะระดับสากลเรื่องจิตพิ การนิยามใหม่เรื่อง 'ความก้าวหน้าของสังคม'	● เวที "อนาคตประเทศไทยหลังวิกฤตโลก : ความร่วมมือในภูมิภาคสู่สังคมความเป็นอยู่	จิตพิเป็นมาตรการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจแต่เกิดความเข้าใจที่ไขว่คว้า จิตพิสามารถวัด

วัตถุประสงค์	กิจกรรมที่วางแผนไว้	กิจกรรมที่ดำเนินการ	ผลที่ได้รับจากการดำเนินโครงการ
	เพื่อก้าวไปสู่ชนบทที่ดีเรื่องดัชนีชี้วัดความก้าวหน้าแท้จริง	วันที่ 22 สิงหาคม 2552 • เวที “ความสุขมวลรวมประชาชาติกับการสร้างเศรษฐกิจโลกใหม่” วันที่ 29 มกราคม 2552 • บทความวิชาการ 1) “Measuring Genuine Progress: From GNH Indicators to GNH National Accounts” by Ronald Colman 2) ก้าวไปให้พ้นแนวคิดกระแสหลัก: ความอยู่ดีมีสุขแนวคิดและการวัด โดย ดร.สมบุญ ศรีประชัย • รายงานที่โครงการจะจัดพิมพ์เผยแพร่ Report of Commission on the Measurement of Economic Performance and Social Progress	คุณภาพชีวิตรวมทั้งความเป็นอยู่ที่ดี ด้วยเหตุนี้จึงเป็นการส่งเสริมคุณค่าที่ยั่งยืนของทุนมนุษย์ให้การพัฒนาเติบโตของจิตที่เป็นเป้าหมายของการพัฒนาประเทศ ซึ่งส่งผลให้การพัฒนาผ่านมามีผลกระทบทางลบต่อสังคมและสิ่งแวดล้อม เพราะจิตที่มีข้อบกพร่องที่สำคัญคือ จิตที่รวบรวมเอากิจกรรมที่ส่งผลกระทบต่อสังคมและสิ่งแวดล้อม แต่กลับไม่นับรวมกิจกรรมเชิงสร้างสรรค์ที่พัฒนาคุณภาพชีวิตของประชาชน รวมทั้งไม่สะท้อนให้เห็นถึงปัญหาการกระจายรายได้ ด้วยเหตุนี้จึงมีความพยายาม ความเคลื่อนไหวในการปรับปรุงข้อบกพร่องของจิต หรือแสวงหาหนทางที่วัดความก้าวหน้าของสังคมควบคู่หรือทดแทนจิตที่เน้น GNH, HPI, GPI
• การตั้งคำถามเรื่องความสุข หรือไม่	• เวที “ความสุขคืออะไรและเรียนรู้ได้หรือไม่” • บทความวิชาการ	• เวที “นิยามใหม่ ‘ความสุข’ เพื่อการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและประโยชน์สุข” วันที่ 10 ต.ค. 2551 • เวที “ความสุขและการเปลี่ยนแปลงทางสังคม” วันที่ 3 ธันวาคม 2551	เศรษฐศาสตร์กระแสหลักได้ให้นิยามว่าความสุขคือ การได้บริโภคสินค้าหรือบริการ ยิ่งบริโภคนั้นมากก็มีความสุขมาก ถ้าบริโภคน้อยก็มีความสุขน้อย แต่ถ้าเป็นการบริโภคสินค้าหรือบริการในเวลาที่งานแล้วจะไม่นับว่าเป็นความสุข

วัตถุประสงค์	กิจกรรมที่วางแผนไว้	กิจกรรมที่ดำเนินการ	ผลที่ได้รับจากการดำเนินโครงการ
		- บทความวิชาการ 1) Happiness and Transformative Learning โดยณัฐพัช วัชรวิญญู 2) เทคโนโลยีสารสนเทศ กับความสุข: บทบาทของจริยธรรมกับระบบคุณค่าในการพัฒนา โดย ดร.ไสรจักร หงส์ลดารมภ์ 3) ความสุขและชุมชน ความพยายามเล็กๆ ที่พุทธมณฑล โดย ดร.สุทธิลักษณ์ สมิตะสิริ และประภา คงปัญญา	แต่กลับเป็นความทุกข์ นิยามนี้เป็นนิยามที่คับแคบ และก่อให้เกิดผลกระทบทางสังคมและสิ่งแวดล้อมจากการบริโภค ดังนั้นจึงมีการทบทวนนิยามของความสุข ทั้งในเชิงเศรษฐศาสตร์ สังคมวิทยา จิตวิทยา รัฐศาสตร์ และศาสนธรรม พบว่าความสุขเกิดจากปัจจัยภายในได้แก่ ความสุขที่เป็นเรื่องของจิตใจ และปัจจัยภายนอก เช่น มีความมั่นคงทางเศรษฐกิจและสังคม ครอบครัวอบอุ่น มีสุขภาพดีซึ่งทั้งสองปัจจัยจะต้องเกิดขึ้นไปพร้อมๆ กัน ส่วนความสุขทางใจที่แท้จริงเกิดจากจิตที่ไม่มีเมตตากรุณา มีน้ำใจ เป็นสภาวะของจิตที่เป็นบวกและสร้างสรรค์ รวมทั้งความสุขที่ได้จากการเห็นผู้อื่นมีความสุขเรียกว่า การรักเพื่อนมนุษย์ (altruism)
ทิศทางการพัฒนา	● เว็บไซต์เกี่ยวกับวิกฤตในปัจจุบัน โอกาสที่ซ่อนเร้นสำหรับแนวคิดใหม่ๆ และการริเริ่มต่างๆ ● เว็บไซต์ระหว่างหน่วยงานเกี่ยวกับบทพิสูจน์ผลิตรายการบริโภคอย่างยั่งยืน ● เว็บไซต์ประชาชนออนไลน์	● เว็บไซต์เกี่ยวกับวิกฤตในปัจจุบัน โอกาสที่ซ่อนเร้นสำหรับแนวคิดใหม่ๆ และการริเริ่มต่างๆ วันที่ 26 ส.ค. 2551 ● เว็บไซต์เกี่ยวกับเรื่องจากความสุขเพื่อคนล้าหลังความร่วมมือนี้อัน วันที่ 13 พ.ค. 2552	มีข้อเสนอให้สังคมไทยทบทวนทิศทางการพัฒนาประเทศด้วยการศึกษาเปรียบเทียบและ แลกเปลี่ยนประสบการณ์จากประเทศอื่น เช่นประเทศภูฐานที่มุ่งเน้นการพัฒนาที่สมดุลทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม โดยเฉพาะอย่างยิ่งเน้นที่ความสุขของคนในสังคม

วัตถุประสงค์	กิจกรรมที่วางแผนไว้	กิจกรรมที่ดำเนินการ	ผลที่ได้รับจากการดำเนินโครงการ
	● บทความวิชาการ	● บทความวิชาการ 1) วิถีชีวิตเมืองที่เก๋กูดชนบท โดย ดร.เดชรัตน์ สุขกำเนิด 2) พื้นที่ความรู้เชิงซ้อนระหว่างเมืองกับชนบท: มองผ่านการจัดสรรทรัพยากรธรรมชาติและวิถีทางวัฒนธรรม โดย ดร.อานันท์ กาญจนพันธ์ 3) ชีวิตโลกวิถีเพราะดัชนีชี้วัดมีจุดบอด - ด้านคุณค่า: การทบทวนเครื่องชี้วัดความก้าวหน้าของสังคมในโลกที่ไม่แน่นอน โดย รศ. สุรัชย์ หวันแก้ว	การสร้างโอกาสให้หลุดพ้นจากวิกฤตนั้น มีข้อเสนอแนวทางที่หลากหลายดังนี้ ➢ การปฏิรูปให้เกิดระบบสวัสดิการที่สมบูรณ์มีการคุ้มครองสวัสดิการของประชาชนตั้งแต่เกิดจนตายในทุกด้านที่จำเป็น ➢ การเก็บภาษีเงินได้ร่ำรวยก้าวหน้า จากผู้มีรายได้สูงมาจัดสรรเป็นระบบสวัสดิการให้กับผู้ด้อยโอกาสในสังคม ➢ ส่งเสริมสิทธิการรวมกลุ่ม สิทธิชุมชน ความเป็นประชาธิปไตยในสังคม ➢ การเมืองต้องมีเป้าหมายจัดสรรทรัพยากรให้ประชาชนที่ด้อยโอกาสได้รับประโยชน์อย่างสูงสุด ดังคำกล่าว “ผู้ที่มีน้อย รัฐต้องให้มาก” โดยแบ่งปันสิ่งที่จำเป็นสำหรับคนที่ยากที่ต้องการให้มากที่สุด มากที่สุด การเปลี่ยนแปลงต่างเหล่านี้ต้องใช้พลังสังคมและจริยธรรม ในการสร้างสันติสุขในโลก รวมทั้งการสร้างเครือข่ายกลไกพันธมิตร มาร่วมกันทำงาน ปัญหาสำคัญประการหนึ่งคือความก้าวหน้าด้านคือการพัฒนาเศรษฐกิจ ที่ทำให้เมืองเติบโตอย่าง

วัตถุประสงค์	กิจกรรมที่วางแผนไว้	กิจกรรมที่ดำเนินการ	ผลที่ได้รับจากการดำเนินโครงการ
			รวดเร็ว ทั้งทางชนบทมากขึ้น ชนบทกลายเป็นเพียงแหล่งทรัพยากรราคาถูกให้เมือง “ดูดซับ” ไปใช้เพื่อสร้างความทันสมัย ทั้งทรัพยากรธรรมชาติ และทรัพยากรมนุษย์ การเติบโตของเมืองเช่นนี้สร้างปัญหาสังคม และสิ่งแวดล้อมต่างๆ ทั้งในภาคชนบทและภาคเมืองเอง สาเหตุหนึ่งเป็นเพราะ พื้นที่ความรู้ของชนบทกับเมือง มีวาทกรรมซ้อนกันอยู่ นำไปสู่การครอบงำทางความคิด และสร้างการกีดกันในที่สุด ดังเช่นด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ แนวทางการลดความขัดแย้งในกรณีนี้คือ การปฏิรูปกลไกเชิงสถาบัน เช่น กฎหมายป่าชุมชน การปฏิรูปการเมืองและเศรษฐกิจเพื่อการเชื่อมโยงภาคเมืองกับชนบท ด้วยการกระจายอำนาจในการปกครองตนเองด้านเศรษฐกิจให้กับท้องถิ่น การบังคับใช้กฎหมายสิ่งแวดล้อมที่เข้มงวด การจัดการส่วนเกินทางเศรษฐกิจ ในขณะเดียวกันรัฐต้องมีสวัสดิการสังคมคุ้มครองคนโดยโอกาสควบคู่ไปด้วย ในภาคเมืองเองต้องปรับวิถีชีวิตโดยใช้ทรัพยากรให้เข้ากับระบบธรรมชาติ เมืองต้องพึ่งพาตนเองมากขึ้น มี

วัตถุประสงค์	กิจกรรมที่วางแผนไว้	กิจกรรมที่ดำเนินการ	ผลที่ได้รับจากการดำเนินโครงการ
2. สร้างความตระหนักแก่สังคมในกระบวนทัศน์ใหม่เพื่อการเปลี่ยนแปลง ความหมายของความสุข ความพอเพียงและการตั้งคำถามต่อ สวัสดิภาพสังคมและการพัฒนาและเสริมสร้างความร่วมมือทั้งทิศทางการพัฒนาและเสริมสร้างประชาชาติ แข็งแรงให้กับเครือข่ายความสุขมวลรวมประชาชาติ โดยการเผยแพร่ประชาสัมพันธ์ผ่านสื่อ อาทิ เว็บไซต์ จุลสาร หนังสือและการจัดเวทีสังเคราะห์เรียนรู้ร่วมทั้งรายงาน บทความวิชาการและการเผยแพร่ประชาสัมพันธ์ความรู้ไปยังสื่อต่างๆ	● เวที “ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมเทคโนโลยีสารสนเทศและสื่อ ทำอย่างไรจึงจะก่อรูปการมีส่วนร่วมของสาธารณะเพื่อ นโยบายด้าน ‘การขับเคลื่อนความสุขและ ความพอเพียง การออกแบบเทคโนโลยีสารสนเทศเพื่อการพัฒนาทางเด็กและการ นำร่องตัดสินใจ’” ● จัดพิมพ์จุลสาร “วาระสีเขียวแห่งเอเชีย” ● การจัดพิมพ์หนังสือ	● เวที “นวัตกรรมเทคโนโลยีสารสนเทศเพื่อ สังคมที่ยั่งยืน” วันที่ 5 กุมภาพันธ์ 2552 ● เวที “บทบาทของเทคโนโลยีสารสนเทศ : สื่อเพื่อการเปลี่ยนแปลงและการสร้าง นโยบายอย่างมีส่วนร่วม” วันที่ 26 มีนาคม 2552 ● การเผยแพร่บทความ ความเคลื่อนไหว โครงการฯ ผ่านคอลัมน์วารสารตลาดสีเขียว ทุก 2 เดือน ตลอดจนดำเนินโครงการ ● การจัดพิมพ์หนังสือภาษาไทยที่เสร็จสิ้นไปแล้ว 3 เล่ม ได้แก่ 1) ดัชนีโลก (ไม่) มีสุข โดยนิก มาร์คส์ และคณะ 2) ความสุข : คู่มือพัฒนาทักษะชีวิตที่	นวัตกรรมที่ลดปัญหาที่เกิดขึ้นและมีการเปลี่ยนแปลงที่เป็นธรรมชาติซึ่งสิ่งเหล่านี้เกิดขึ้นได้จริง และมีตัวอย่างอยู่แล้วทั้งในประเทศ และต่างประเทศ เกิดความสนใจของสื่อมวลชน ความสนใจของนักเศรษฐศาสตร์กระแสหลัก และนักเรียนนักศึกษา บทความจำนวนมากในหนังสือพิมพ์ทั้งภาษาไทย และภาษาอังกฤษ รวมทั้งรายการข่าวทางสถานีโทรทัศน์ซึ่งนำเสนอข่าวกิจกรรม รายการซีพี จรโลก (ช่อง 9) ที่เสนอการสัมภาษณ์ ศ.สติกิไลต์ และรายการเปลี่ยนประเทศไทย และวาระประเทศไทย (ช่องไทยพีบีเอส) ที่นำเสนอแนวคิดการพัฒนาทางเลือกซึ่งได้เชิญ คุณวัลลภา แวน วิลเลียมส์ วาร์ด ในฐานะผู้จัดโครงการไปร่วมให้สัมภาษณ์ในรายการ รวมทั้งนักวิชาการเศรษฐศาสตร์กระแสหลักโดยเฉพาะอาจารย์มหาวิทยาลัยได้ให้ความสนใจเข้าร่วมกิจกรรมที่จัดขึ้นเป็นจำนวนมาก รวมทั้งนักเศรษฐศาสตร์ที่ทำงานอยู่ในภาครัฐและองค์กรเอกชน ที่ให้ความสนใจเข้าร่วมกิจกรรม เช่นเดียวกัน ซึ่งนักวิชาการเศรษฐศาสตร์ ที่เริ่มยอมรับแนวทางพัฒนาทางเลือกเหล่านี้ จะเพิ่ม

วัตถุประสงค์	กิจกรรมที่วางแผนไว้	กิจกรรมที่ดำเนินการ	ผลที่ได้รับจากการดำเนินโครงการ
	เว็บไซต์ www.gnh-movement.org	สำคัญที่สุด โดย มาติเยอ ริการ์ 3) เรื่องราวในดินแดนแห่งความสุขแห่งความสุข โดย ดาโชคินเลย์ ดอร์จิ - หนังสือที่อยู่ระหว่างการดำเนินการจัดพิมพ์ คือ ความสุขมวลรวมประชาชาติเล่ม 3 ซึ่งเป็นหนังสือภาษาอังกฤษ และการจัดพิมพ์รายงานที่มี ศดร.โจเซฟ สติกลิตซ์ เป็นประธาน (Report of Commission on the Measurement of Economic Performance and Social Progress) เป็นภาษาไทย 2 ปก - เว็บไซต์ www.gnh-movement.org	โอกาสในการแลกเปลี่ยน ถกเถียง และศึกษาวิจัยเกี่ยวกับแนวความคิดที่แตกต่างหลากหลาย ส่วนนักเศรษฐศาสตร์ในภาคปฏิบัติก็จะนำความคิดใหม่ๆ เหล่านี้ไปพิจารณาแนวทางทำงานของตนเอง
3. สร้างเครือข่ายและความร่วมมือจากภาคส่วนต่าง ๆ อาทิ นักวิชาการ หน่วยงานภาครัฐ องค์การพัฒนาเอกชน ภาคธุรกิจและสื่อมวลชน ในการขับเคลื่อนแนวคิดความสุขมวลรวมประชาชาติสู่การปฏิบัติ	- เวที “การสร้างความร่วมมือจากผู้มีส่วนเกี่ยวข้องจากหลายภาคส่วน - สัมมนาการเชื่อมโยงเครือข่ายความสุขมวลรวมประชาชาติของประเทศไทยกับประเทศในภูมิภาค	- การอบรมเชิงปฏิบัติการครั้งที่ 1 “ดัชนีความก้าวหน้าแห่งความจริง” วันที่ 27-30 มกราคม 2552 - การอบรมเชิงปฏิบัติการครั้งที่ 2 “ความสุขมวลรวมประชาชาติในระดับท้องถิ่น” วันที่ 11-16 ตุลาคม 2552 - การประชุมโต๊ะกลมระดับชาติ “ทิศทาง	เกิดเครือข่ายและความร่วมมือจากภาคส่วนต่างๆ ในการขับเคลื่อนแนวคิดความสุขมวลรวมประชาชาติสู่การปฏิบัติ ดังนี้ 1) Global Project for Measuring Progress of Societies ที่องค์การเพื่อความร่วมมือทางเศรษฐกิจและการพัฒนา (OECD) เป็นองค์การร่วมดำเนินงานหลัก ได้ตกลงในการให้การศึกษา และแนะนำแนวทางการปฏิบัติที่ดีที่สุด (best practice)

วัตถุประสงค์	กิจกรรมที่วางแผนไว้	กิจกรรมที่ดำเนินการ	ผลที่ได้รับจากการดำเนินโครงการ
		และการวัดความก้าวหน้าของสังคมและการพัฒนาอย่างยั่งยืน" วันที่ 20 ก.ค. 2552 ● การประชุมความสุขมวลรวมประชาชาติ ครั้งที่ 4 ณ ประเทศภูฐาน วันที่ 24-26 พ.ย. 2551 ● ก่อตั้ง School for Wellbeing Studies and Research	เรื่อง การวัดความก้าวหน้าที่เกิดขึ้นของสังคม สนับสนุนเรื่องหลักสูตรฝึกอบรมแก่ผู้ที่เกี่ยวข้อง และสนใจเรื่องการพัฒนาดัชนีวัดความก้าวหน้าที่แท้จริงของประเทศไทย รวมทั้งสนับสนุนการจัดการประชุมแบบโต้เถียงกัน ของภาคส่วนต่างๆ ในสังคมไทย เพื่อให้เกิดการแลกเปลี่ยนที่จะพัฒนาเป็นกรอบแนวคิด และตัวชี้วัดที่เหมาะสมกับสังคมไทย 2) เกิดการขยายเครือข่ายและแผนปฏิบัติงานต่อเนื่องเรื่องความสุขมวลรวมประชาชาติในลุ่มน้ำโขง โดยเครือข่ายนักพัฒนาสังคมจากประเทศลาว กัมพูชา เวียดนาม พม่า ไทยและภูฐานได้ร่วมกันสร้างแผนปฏิบัติงานในแต่ละประเทศและแผนระดับเครือข่ายในการขับเคลื่อนเรื่องความสุขมวลรวมประชาชาติ 3) มูลนิธิเศรษฐกิจโคต - นาคะประทับ ศูนย์ภูฐานศึกษา ประเทศภูฐาน และคณะรัฐศาสตร์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ได้ร่วมลงนามข้อตกลงในการก่อตั้ง School for Well-being Studies and Research อันเป็นสำนักนักคิดอิสระ เพื่อให้เกิด

วัตถุประสงค์	กิจกรรมที่วางแผนไว้	กิจกรรมที่ดำเนินการ	ผลที่ได้รับจากการดำเนินโครงการ
4. เพื่อพัฒนานโยบายสาธารณะอย่างมีส่วนร่วม และเสริมสร้างศักยภาพเครือข่ายในการขับเคลื่อนความสุขมวลรวมประชาชาติ	การจัดหลักสูตรการศึกษาเรื่องความสุขมวลรวมประชาชาติและการพัฒนา	- ก่อตั้ง School for Wellbeing Studies and Research - การประชุมโต๊ะกลมระดับชาติ "ทิศทางและการวัดความก้าวหน้าของสังคมและการพัฒนาอย่างยั่งยืน" วันที่ 20 ก.ค. 2552 - เวทีเวิร์คช็อปเสนอหนังก่อพลังปัญญา หัวข้อ "Thailand Breakthrough: ความก้าวหน้าที่แท้จริงของสังคมไทย" วันที่ 1 ธ.ค. 2552	ความเข้าใจ และการสำรวจ การปรับเปลี่ยนกระบวนทัศน์ การเคลื่อนไหวทางสังคมที่สร้างการเปลี่ยนแปลงเชิงนโยบายอันจะนำไปสู่สังคมที่อยู่เย็นเป็นสุข ข้อเสนอ การวิจัยเชิงปฏิบัติการในระยะยาว ที่จะเกิดได้จากการสร้างสำนักคิดอิสระขึ้นมาเพื่อสนับสนุน ซึ่ง "สำนักอิสระเพื่อศึกษาและวิจัยเรื่องความเป็นอยู่ที่ดี" จะทำหน้าที่นี้ พร้อมทั้งเชื่อมโยงเครือข่ายในระดับนานาชาติ โดยเน้นงานวิจัยเพื่อสร้าง "ภาพจำลองอนาคต" (Future Scenario) การพัฒนาของสังคม หนึ่งในภาพจำลองคือ สังคมเป็นอยู่ที่ดี (Wellbeing Society) ซึ่งจะช่วยให้ผู้กำหนดนโยบายทราบทางเลือก และผลกระทบของการพัฒนา จากนั้นควรทำการศึกษาเปรียบเทียบภาพจำลองเหล่านี้ รวมทั้ง ดำเนินการค้นคว้าวิจัย และแลกเปลี่ยนกับยุโรป เรื่องรูปแบบรัฐสวัสดิการ โดยใช้แนวคิดทางเลือกของตะวันออก โดยเฉพาะประเด็น ระดับความพอเพียง (Sufficiency Level) และ ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ส่งเสริมให้มักปฏิบัติการศึกษาเพื่อการเปลี่ยนแปลง

วัตถุประสงค์	กิจกรรมที่วางแผนไว้	กิจกรรมที่ดำเนินการ	ผลที่ได้รับจากการดำเนินโครงการ
			มีส่วนร่วมในการค้นคว้าวิจัยของ “สำนักอิสระ” เพื่อสร้างแรงบันดาลใจให้การศึกษามีชีวิตชีวา ร่วมด้วยการพัฒนาวัตกรรมการเทคโนโลยีสารสนเทศเพื่อสนับสนุนการขับเคลื่อนการพัฒนา นโยบายสาธารณะเพื่อความยั่งยืนที่ดี เช่น เครือข่ายสังคมบนอินเทอร์เน็ต ที่จะได้รับการสนับสนุนจากภาคลงทุนด้านทรัพยากรมนุษย์ด้วย โครงการสร้างงานให้บัณฑิตจบใหม่ เพื่อให้มีส่วนร่วมในการศึกษาวิจัยเรื่องความเป็นอยู่ที่ดี และการสร้างเครือข่ายผู้นำเยาวชนในภูมิภาคต่าง ๆ รวมทั้งสนับสนุนให้เยาวชนจำนวนหนึ่งมีโอกาสเข้าร่วม “หลักสูตรภาคฤดูร้อนเรื่องความเป็นอยู่ที่ดี” ครั้งที่ 1 ของสำนักอิสระ นอกจากนี้ ต้องสนับสนุนให้ คณะทำงานเรื่องการวัดประสิทธิภาพทางเศรษฐกิจและความก้าวหน้าทางสังคม ทำงานต่อไป โดยนำงานวิจัยจากฐานและไทย มาสนับสนุนกระบวนการทำงาน ประเทศไทยสามารถเป็นเวทีศึกษา วิจัย แลกเปลี่ยนระดับนานาชาติ เรื่อง ความเป็นอยู่ที่ดี โดยต้องเริ่มจากวิสัยทัศน์ในประเทศไทย ขยายไปสู่การสร้าง

วัตถุประสงค์	กิจกรรมที่วางแผนไว้	กิจกรรมที่ดำเนินการ	ผลที่ได้รับจากการดำเนินโครงการ
			เครือข่ายในระดับภูมิภาค และมีบทบาทในขบวนการคิดใหม่เรื่องโครงสร้างระบบเศรษฐกิจโลก จากข้อเสนอแนะดังกล่าว สามารถสรุปเป็นหัวข้องานวิจัยการวิจัยต่อเนื่องได้ 4 หัวข้อคือ 1. ด้านชนบท เป็นการวิจัยเปรียบเทียบการเกษตรเคมีและเกษตรอินทรีย์ ทั้งในเชิงต้นทุน นิเวศและปัจจัยภายนอก 2. ด้านเมือง เรื่องเทคโนโลยีสารสนเทศและการใช้ประโยชน์ในทางสร้างสรรค์ 3. เรื่องกรรมสิทธิ์ร่วม (Common Property) ผู้เศรษฐกิจเพื่อการแบ่งปัน (Sharing economy) โดยคำนึงถึงการสร้างเครือข่ายและการมีส่วนร่วมจากภาคส่วนที่หลากหลาย 4. การพัฒนาทางเลือก อดีต ปัจจุบันและอนาคตในบริบทของการขับเคลื่อนไปสู่ความก้าวหน้าของสังคมที่แท้จริง

บทที่ 2 รายงานฉบับสมบูรณ์

กิจกรรมเวทีเสวนา การแลกเปลี่ยนกับฐาน และการจัดหลักสูตร

รายงานสรุปเวทีสังเคราะห์และบูรณาการความรู้ครั้งที่ 1

“จีเอ็นเอชกับวิกฤตในปัจจุบัน:

โอกาสที่ซ่อนเร้นสำหรับแนวคิดใหม่ๆ และการริเริ่มต่างๆ”

วันอังคารที่ 26 สิงหาคม 2551 เวลา 09.30-12.30 น. ห้อง 502 ณ สถาบันศศินทร์

วิทยากร

1. อ.สุลักษณ์ ศิวรักษ์
2. อ.จอน อึ้งภากรณ์
3. คุณรสนา โตสิตระกูล
4. คุณปรีดา เตียสุวรรณ

ประธานเปิดงาน

1. ดร.กิตติรัตน์ ณ ระนอง
2. ดร.อภิชัย พันธเสน

ประธานปิดงาน

รศ.สุริชัย หวันแก้ว

ผู้ดำเนินรายการ

ดร.สุรัตน์ โหระชัยกุล

ดร.กิตติรัตน์ ณ ระนอง รองผู้อำนวยการฝ่ายวิชาการ สถาบันบัณฑิตบริหารธุรกิจศศินทร์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ได้กล่าวต้อนรับผู้เข้าร่วมประชุมและกล่าวถึงบทบาทของสถาบันบัณฑิตบริหารธุรกิจศศินทร์ ที่มีต่อสังคม สรุปสาระสำคัญได้ดังนี้

สถาบันศศินทร์มีภารกิจหลักในการผลิตบัณฑิตเพื่อเป็นผู้บริหารหน่วยงานธุรกิจ แต่ในปัจจุบันมีการยอมรับในท่วงการว่าทั้งหน่วยงานธุรกิจที่หวังผลกำไรหรือหน่วยงานองค์กรที่ไม่แสวงผลกำไรเป็นหลักต่างก็ต้องการการบริหารจัดการที่ดี ทุกวันนี้เราหันมาสนใจศาสตร์การบริหารการจัดการขององค์กรที่ไม่แสวงผลกำไรมากขึ้นเพราะเป็นประโยชน์ในการศึกษาด้านศาสตร์แห่งด้านการจัดการ จากข้อเท็จจริงพบว่าองค์กรที่ไม่แสวงผลกำไรเป็นวัตถุประสงค์หลักกลับมาทำงานด้วยความท้าทายและมีการจัดการที่มีความยากลำบากกว่าหน่วยงานธุรกิจที่หวังผลกำไร

ศาสตราจารย์ Dipak C. Jain คณบดีคณะบริหารธุรกิจ มหาวิทยาลัยนอร์ทเวสต์เทิร์นกล่าวไว้ว่าในการบริหารองค์กรที่ไม่แสวงผลกำไรเป็นวัตถุประสงค์หลักมีหลักในการบริหาร 2 ด้าน

คือ ทางหนึ่งต้องดูแลสังคมและอีกทางหนึ่งต้องมีการแข่งขันกับองค์กรธุรกิจอื่นเพื่อให้ได้รับความสนใจและการสนับสนุนสามารถแข่งขันได้ ซึ่งต่างกับธุรกิจที่แสวงหาผลกำไรที่มีวัตถุประสงค์ในการแข่งขันธุรกิจเพื่อให้ได้รับผลกำไรสูงสุดเพียงด้านเดียว ดังนั้นองค์กรที่ไม่แสวงหาผลกำไรจึงทำงานด้วยความยากลำบากกว่า

สถาบันศินทรตระหนักถึงบทบาทในการรับใช้สังคมส่วนรวม ด้วยการผลิตบุคลากรที่มีความสามารถในการบริหารจัดการสังคมให้มีความเจริญก้าวหน้า และเล็งเห็นความสำคัญในการผลิตผู้บริหารองค์กรที่ไม่แสวงหากำไรเท่าๆกับการผลิตผู้บริหารสำหรับองค์กรที่แสวงหาผลกำไร และสถาบันนั้นมีความยินดีเป็นอย่างยิ่งในการเป็นเจ้าภาพจัดการประชุมครั้งนี้เพราะเป็นการประชุมเกี่ยวกับเรื่องที่สถาบันกำลังให้ความสนใจอยู่พอดี

ดร.อภิชาติ พันธเสน ผู้อำนวยการสถาบันการจัดการเพื่อชนบทและสังคม กล่าวเปิดงานสรุปสาระสำคัญได้ดังนี้

ขณะนี้ความสุขมวลรวมประชาชาติเป็นเรื่องที่พูดถึงกันมากในต่างประเทศ เมื่อมีการศึกษาค้นพบถึงข้อบกพร่องของผลิตภัณฑ์มวลรวมภายในประเทศ(GDP) ความสุขก็กลายเป็นเรื่องที่มีความสำคัญ แต่หนึ่งสิ่งที่เป็นกังวลคือ ความสุข (Happiness) ในความหมายของสังคมตะวันตกหมายถึง ได้รับสิ่งที่ให้ความสุข ต่างจากภาษาไทยที่มีรากศัพท์จากภาษาบาลี ความสุขหมายถึง ความไม่มีทุกข์ ดังนั้นการจะพูดเรื่องนี้ให้ชัดเจนและเป็นประโยชน์จึงเป็นเรื่องที่สำคัญ ประกอบกับแนวคิดความสุขมวลรวมประชาชาติ(GNH) ได้รับความนิยมจากโลกตะวันตกค่อนข้างสูงเพราะสังคมตะวันตกพบว่าความเจริญด้านวัตถุ เงินทองทรัพย์สินไม่ได้นำมาซึ่งความสุข ในขณะเดียวกันก็น่าจะมีการศึกษาความคล้ายคลึงและความแตกต่างของเศรษฐกิจทางเลือก ซึ่งจะมีการอภิปรายในชุดการประชุมนี้

คุณวัลลภา แวน วิลเลี่ยนส์วาร์ด ผู้จัดการโครงการความสุขมวลรวมประชาชาติฯ

จีเอ็นเอช นั้นมีจุดเริ่มต้นมาจากประเทศภูฐานซึ่งเห็นความสำคัญของทางด้านจิตใจมากกว่าวัตถุ ความหมายของคำว่า Happiness คือความสามารถในการฟันฝ่าอุปสรรคในชีวิตอย่างมีความสุข

การพัฒนาประเทศไปสู่ความเป็นอุตสาหกรรมนั้นอาจนำมาสู่การเจริญเติบโตทางด้านเศรษฐกิจแต่ทว่าความสุขของคนในพื้นที่นั้นๆอาจเป็นไปได้ในทางตรงกันข้ามยกตัวอย่างเช่นเมืองมินามาตะซึ่งเป็นเขตอุตสาหกรรมในประเทศญี่ปุ่นเมื่อมีการพัฒนาทางด้านอุตสาหกรรมแล้วก็ก่อให้เกิดมลพิษมากจนทำให้คนในเขตพื้นที่นั้นเจ็บป่วย จนมาถึงจุดที่ต้องปรับเปลี่ยนว่าจะปรับปรุงเมืองอย่างไรซึ่งเขาก็สามารถทำได้ เมื่อกลับมาดูที่เมืองอุตสาหกรรมในบ้านเราเช่น

มาบตาพุดก็มีปัญหาเช่นเดียวกับเมืองมินามาตะเราจะทำอย่างไรจึงจะสามารถปรับปรุงเมืองของเราแบบเขาได้

วิทัศน์

เป็นเรื่องของชาวมาบตาพุดที่ได้รับผลกระทบจากนโยบายในการเปลี่ยนเมืองระยองให้เป็นเมืองอุตสาหกรรมโดยขาดการมีส่วนร่วมของประชาชน ชาวมาบตาพุดพยายามต่อสู้กับนโยบายสาธารณะแบบสำเร็จรูปที่มาจากส่วนกลาง แต่การประท้วงนั้นอาจทำได้แค่การซื้อเวลา เพราะกำลังต่อสู้กับเงินทุนของบริษัทข้ามชาติที่ขาดมนุษยธรรมไม่สนใจชีวิตของชาวบ้าน รัฐจำเป็นต้องเห็นของความสำคัญของการมีส่วนร่วมจากภาคประชาชน ประชาชนเองก็ต้องจำเป็นต้องเห็นว่าการเข้าไปมีส่วนร่วมในนโยบายสาธารณะด้วย

อ.จอน อึ้งภากรณ์

ไม่แน่ใจว่าจีเอ็นเอชคืออะไรและไม่แน่ใจว่าจะเห็นด้วยหรือไม่เพราะไม่เข้าใจว่าคืออะไร แต่จะพูดในเรื่องสังคมมีการเปลี่ยนแปลงอย่างไร

ไม่แน่ใจว่าจีเอ็นเอชคล้ายคลึงกับเศรษฐกิจพอเพียงหรือเปล่าเพราะไม่ใช่สาวกของเศรษฐกิจพอเพียง หลายครั้งคนที่บอกให้คนอื่นพอเพียงนั้นตนเองมีเกินพอเพียง แต่พยายามบอกคนที่ม้น้อยกว่าพอเพียงให้พอใจในสิ่งที่ตนเองมีอยู่ ถึงจะจนอย่างไรก็ขอให้พอใจอย่างนั้นหวังว่าจีเอ็นเอชไม่ใช่อย่างนั้น ในขณะที่เดียวกันกันไม่เห็นด้วยกับการบริโภคที่เกินพอเพียงหรือการพัฒนาสังคมจนไปสู่จุดที่ขาดความยั่งยืน

จากการทำงานในภาคประชาสังคมนั้น พบว่ากฎกติกาหลายอย่างขาดความเป็นธรรม โดยเฉพาะด้านสุขภาพ ตัวอย่างที่ชัดเจนที่สุดคือเรื่อง HIV/AIDS เพราะ HIV/AIDS ไม่ใช่ปัญหาด้านสุขภาพ แต่เป็นปัญหาของมนุษย์ ประชากรในบางประเทศไม่มีพฤติกรรมที่นำไปสู่สุขภาพที่ดีแต่ระบบสังคมส่งเสริมให้ได้รับการดูแลสุขภาพที่ดี เช่น ผู้ติดเชื้อ HIV/AIDS ในประเทศอังกฤษ ซึ่งมีระบบดูแลรักษาที่ดีสามารถมีอายุยืนยาวได้ถึง 75 ปี แต่ในทวีปแอฟริกาผู้ติดเชื้อมีอายุสั้นต่อไปได้อีกเพียง 5 ปี ผู้ติดเชื้อในประเทศไทยมีแนวโน้มจะมีอายุยืนยาวขึ้น เพราะมีองค์กรและกลุ่มผู้ติดเชื้อประมาณ 1,000 คน ต่อสู้เรื่องสิทธิเหนือสิทธิบัตรยา (Compulsory Licensing, CL) HIV/AIDS ทำให้ผู้ติดเชื้อสามารถเข้าถึงยาราคาถูกลงได้ นี่เป็นตัวอย่างที่บ่งชี้ว่าคนเรามีสิทธิในการเข้าถึงยาที่ไม่เท่ากัน

เมื่อประเทศไทยใช้สิทธิเหนือสิทธิบัตรยา HIV/AIDS ซึ่งเป็นมาตรการที่สามารถทำได้ตามมติของ WTO รัฐบาลประเทศสหรัฐอเมริกาที่กล่าวหาว่าประเทศไทยขโมยทรัพย์สินทางปัญญา เพราะเราอยู่ในโลกที่ความรู้เป็นทรัพย์สิน แม้แต่เทคนิคการผ่าตัดรักษาผู้ป่วยถ้า

แพทย์สหรัฐอเมริกาเป็นผู้ค้นพบก็ต้องมีการจ่ายเงินค่าสิทธิบัตร สิ่งเหล่านี้ไม่เป็นธรรมและเป็นความไม่เท่าเทียมของสังคม และความไม่เท่าเทียมเหล่านี้กำลังมีความพยายามให้มีความยั่งยืนภายใต้กรอบการค้าเสรี ดังนั้นจึงมีความจำเป็นที่จะต้องเปลี่ยนแปลงให้สังคมเกิดความเท่าเทียมที่จะต้องอาศัยกลไกในการต่อสู้ รักษาสิทธิของประชาชน ดังนี้

1. รัฐสวัสดิการ จะต้องมีการปฏิรูปให้เกิดระบบรัฐสวัสดิการที่สมบูรณ์ที่ควรคุ้มครองสวัสดิการของประชาชนตั้งแต่เกิดจนตายในด้านต่าง ๆ เช่น การเกิด การศึกษา สุขภาพ ที่ดินทำกิน ที่อยู่อาศัย การว่างงานและต้องเชื่อมโยงเป็นระบบในระดับประเทศจนถึงชุมชน
2. การเก็บภาษีในอัตราก้าวหน้า จากผู้มีรายได้สูง เช่น ภาษีมรดก ภาษีที่ดิน มาจัดสรรเป็นระบบสวัสดิการให้กับผู้ด้อยโอกาสในสังคม เช่น ระบบการศึกษา สุขภาพ
3. สิทธิการรวมกลุ่ม สิทธิชุมชน ความเป็นประชาธิปไตยในสังคมไม่ใช่มาจากการเลือกตั้งเพียงครั้งเดียวสิทธิชุมชนจะต้องอยู่เหนือสิทธิอื่น ในการบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติ การกำหนดนโยบายสาธารณะที่มีผลกระทบต่อคนส่วนใหญ่ในสังคม เช่น ระบบสาธารณสุขปกติที่เป็นของส่วนรวมจะขายสัมปทานให้ผู้ซื้อรายเดียวไม่ได้ การปฏิรูปสื่อ สิทธิการรวมตัวของสหภาพแรงงานคนงานต้องมีส่วนร่วมในการบริหารและได้รับประโยชน์จากผลกำไรได้ เรื่องของการแปรรูปรัฐวิสาหกิจซึ่งเป็นของสาธารณะ เรื่องของอารยะขัดขืนด้วยสันติวิธีไม่ยอมรับกฎกติกาที่สร้างความอยุติธรรมทางสังคม สิ่งเหล่านี้เป็นสิทธิที่ประชาชนสามารถกระทำได้

คุณรสนา โตสิตระกูล

การสร้างโอกาสให้โลกพันวิฤตไม่ควรแบ่งภาคส่วนต่าง ๆ อย่างเด็ดขาด (การเมือง, ธุรกิจ, ประชาสังคม) แต่ภาคการเมืองจะเป็นเรื่องที่จะเข้ามาใช้อำนาจจัดสรรทรัพยากรต่าง ๆ และแบ่งปันให้กับคนที่ด้อยโอกาสในสังคมอย่างเท่าเทียม เหมือนกับบทบาทของผู้หญิงในครอบครัวที่เป็นแม่ Economist มีรากศัพท์มาจากผู้หญิง เพราะผู้หญิงเป็นผู้จัดสรรทรัพยากรในครัวเรือนเพื่อให้สมาชิกแต่ละคนได้รับความสุขอย่างเท่าเทียม

ดังเช่นคลินิกที่ให้บริการนวดเด็กพิการ พบว่าบางครั้งแม่จะพาลูกที่เป็นเด็กปกติมาด้วย แต่เราจะเห็นได้ว่าแม่ให้ความดูแลเอาใจใส่ลูกที่พิการมากกว่า ดังนั้นความเท่าเทียมไม่ได้หมายความว่าแบ่งปันเท่าๆ กันทุกอย่าง แต่หมายความว่าแบ่งปันสิ่งที่จำเป็นสำหรับคนที่ต้องการให้ได้มากที่สุด

ประธานาธิบดีแม็กไทไซ แห่งประเทศฟิลิปปินส์ กล่าวว่า “ผู้มีมีน้อย รัฐต้องให้มาก” การเมืองต้องมีเป้าหมายจัดสรรทรัพยากรให้ประชาชนที่ด้อยโอกาสได้รับประโยชน์อย่างสูงสุด ท่านปรีดี พนมยงค์ได้เคยกล่าวไว้ว่า “การเมืองจะต้องนำความสุขสมบูรณ์ให้กับราษฎร” ต่อไปจึงจะวางรากฐานเศรษฐกิจ จะต้องมีความประชาธิปไตยทั้งทางด้านการเมือง เศรษฐกิจ วัฒนธรรมควบคู่กันไปจะมีเพียงด้านใดด้านเดียวไม่ได้ การเมืองในปัจจุบันเป็นเรื่องแย่งชิงอำนาจเพื่อใช้

อำนาจในการอำนวยความสะดวกประโยชน์ให้กับคนบางกลุ่มเท่านั้น ดังนั้นเราจึงเห็นเรื่องการใช้เงินเพื่อให้ได้มาซึ่งอำนาจอยู่เรื่อยไป ประชานิยมแบบปลอม ๆ เช่น การลดแลกแจกแถม รถเมล์ฟรี ค่าน้ำ ค่าไฟฟรี เป็นเครื่องหมายบอกว่่านักการเมืองไม่คิดเรื่องแบ่งปันอย่างแท้จริง

การเมืองลัทธิไหนก็ตามต่างถูกกำหนดครอบงำจากระบบเศรษฐกิจ ลัทธิการเมืองปัจจุบันไม่มีความสำคัญอีกแล้วเพราะเราถูกระบบเศรษฐกิจทุนนิยมครอบงำ ระบบทุนนิยมมีความเชื่อว่าการบริโภคจะทำให้เรามีความสุข แต่เมื่อคุณบริโภคมากเท่าไรก็ทำลายสิ่งแวดล้อมมากขึ้นและสิ่งเหล่านี้ก็จะกลับมากระทบทำลายเราในที่สุด เพราะเมื่อมองดูแล้วชีวิตของมนุษย์กับจักรวาลเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ธาตุดิน น้ำ ลม ไฟในร่างกายมนุษย์เป็นธาตุเดียวกับจักรวาล

การที่ภาคอุตสาหกรรมทิ้งของเสียสู่ระบบนิเวศน์เพราะเราเห็นระบบนิเวศน์เป็นกำไรสารเคมีที่ทิ้งในน้ำ ในอากาศก็จะกลับคืนสู่มนุษย์ ภาวะโลกร้อนเป็นสัญญาณบอกเหตุ แต่เราไม่คิดเรื่องการเปลี่ยนแปลงการบริโภคคิดแต่จะใช้เทคโนโลยีมาแก้ปัญหาแทนที่จะลดความโลภในการบริโภค ความเป็นอยู่ของเราจึงแยกขาดจากระบบโลกคิดแต่จะเอาตัวรอดเพียงฝ่ายเดียว แต่ในความเป็นจริงแล้วโลกใบนี้สวยงามและเราควรรักษาไว้ให้นานที่สุด

กลุ่มประเทศสแกนดิเนเวียเป็นกรณีศึกษาที่น่าสนใจ เพราะมีการเชื่อมโยงระบบรัฐสวัสดิการไปกับระบบเศรษฐกิจเสรีไปด้วยกัน ประเทศฟินแลนด์มี Committee for the Future เพื่อศึกษาว่าอนาคต ประเทศฟินแลนด์จะเป็นเช่นไร แต่เราควรมองทั้งระบบโลกไม่มองเฉพาะประเทศของตนเองเพราะเมื่อคิดเฉพาะประเทศตนเองก็อาจจะส่งผลกระทบไปประเทศอื่นได้

ถ้าเราเชื่อมโยงพุทธศาสนาเข้ากับระบบการเมือง เศรษฐกิจ วัฒนธรรมก็จะเข้าถึงความสุขของสังคมทั้งหมด ดังนั้นการดำรงชีวิตที่ถูกต้องจะนำความสุขทั้งหมดให้กับทุกคน ท่านพุทธทาสภิกขุได้เทศนาว่า “การเมืองเป็นเรื่องของศีลธรรม” ถ้าการเมืองไม่มีศีลธรรมก็จะเกิดวิกฤต การเมืองจะต้องถูกเปลี่ยนแปลงโดยภาคของสังคมที่จะต้องออกมาเคลื่อนไหว การเมืองจะต้องเป็นประชาธิปไตยไม่ใช่ประชาธิปไตยแต่เพียงรูปแบบต้องมีประชาธิปไตยทางเศรษฐกิจด้วย ถ้ามีช่องว่างทางเศรษฐกิจจะหว่งคนรวยกับคนจนมากก็ไม่เป็นประชาธิปไตย

นักการเมืองจะต้องไม่ใช่ประโยชน์ของสาธารณะเพื่อผลประโยชน์ส่วนตัว ททรัพย์สินสาธารณะที่รัฐบาลไทยเข้ามาจัดสรรให้สัมปทานกับเอกชน เป็นไปอย่างผูกขาดและขาดการมีส่วนร่วมในการกำหนดนโยบายจากสาธารณะเนื่องจากผลประโยชน์ของบุคคลบางกลุ่ม ผลที่เกิดขึ้นคือประชาชนเสียสิทธิผลประโยชน์อันพึงได้รับจากทรัพยากรสาธารณะ

นักการเมืองไทยไม่คิดถึงประเทศชาติคิดถึงแต่ประโยชน์ส่วนตน อย่างไรก็ตามเราต้องไม่หมดหวัง เรา นั้นไม่สามารถหวังพึ่งนักการเมืองได้แต่เราสามารถพึ่งประชาชนได้ การเมืองจะต้องเปลี่ยนแปลงโดยประชาชนกำกับให้นักการเมืองเปลี่ยนแปลงโดยการตรวจสอบเขาเรื่อยๆ ประชาชาติจึงจะมีความสุขสมบูรณ์

แต่เราจะทำเช่นไรให้ประชาชนตื่นตัวและพร้อมจะมีส่วนร่วมในการเปลี่ยนแปลง การเมือง การเปลี่ยนแปลงอาจไม่ต้องเกิดขึ้นพร้อมกันทั้งหมดทุกคน แต่อาจจะเกิดจากมวลวิกฤต ซึ่งคือการเปลี่ยนแปลงเริ่มจากจุดเล็ก ๆ คนไม่กี่คนแล้วส่งผลกระทบไปสู่คนส่วนใหญ่ในสังคม

คุณปริดา เตียสุวรรณ

กล่าวถึงมิติทางสังคมดังต่อไปนี้

1. ด้านจิตดีพี นักการเมืองที่ใช้นโยบายประชานิยมสนับสนุนให้ใช้จิตดีพีเป็นดัชนีวัด การเติบโตทางเศรษฐกิจระบบทุนนิยม เพื่อประชาสัมพันธ์สร้างผลงานสำหรับการเลือกตั้งเพราะ ใช้ได้ง่ายและสามารถวัดได้ในระยะเวลาอันสั้น แต่อย่างไรก็ตามการเจริญเติบโตของจิตดีพีไม่ได้ คำนึงถึงผลกระทบที่เกิดขึ้นกับสังคม เช่น การพัฒนาเศรษฐกิจให้จิตดีพีมีอัตราเติบโตที่สูงจะส่งผล ให้มีผู้ติดเชื้อ HIV/AIDS หญิงบริการทางเพศ ความเหลื่อมล้ำระหว่างคนรวยกับคนจนสูง ตามขึ้น ไปด้วย จิตดีพีไม่ได้บ่งบอกถึงคุณภาพชีวิตและความสุขของคนในสังคมได้แต่อย่างใด

2. ด้านจีเอ็นเอช กำลังเป็นมิติที่จะเกิดขึ้นในโลกของอนาคต เพราะสามารถบ่ง บอกถึงความสุขมวลรวมของประชากรและเป็นการวัดที่มีความละเอียดอ่อนมากกว่าจิตดีพีและเรา สามารถใช้ตัวนี้เพื่อบังคับให้ทางการเมืองหันมาสนใจคุณภาพชีวิตของประชากรมากกว่าตัวเลขทาง เศรษฐกิจ

และเนื่องจากสภาพวิกฤตต่าง ๆ ที่กำลังเกิดขึ้นในปัจจุบัน มนุษย์นั้นทำร้าย สิ่งแวดล้อมซึ่งจะส่งผลให้สิ่งแวดล้อมจะกลับมาทำลายมนุษย์ในที่สุด เช่น สภาวะโลกร้อน พฤติกรรมการบริโภคตามแบบอย่างประเทศสหรัฐอเมริกาที่ฟุ่มเฟือย ทำให้ทรัพยากรย่อยหรือลง อย่างรวดเร็ว ถ้าคนบนโลกเลือกที่จะบริโภคตามแบบอย่างอเมริกา มนุษย์ต้องการโลกอีก 2-3 ใบ สำหรับจัดสรรทรัพยากรให้เพียงพอกับความต้องการ ถึงแม้จะมีเทคโนโลยี GMO ก็ไม่เพียงพอ ซึ่ง จิตดีพีนั้นเป็นตัววัดที่วัดได้แต่การบริโภคเท่านั้นและเป็นตัววัดที่ส่งเสริมให้บริโภคเกินจำเป็นอีกด้วย จีเอ็นเอชนั้นจะเป็นตัววัดที่มาช่วยเตือนสติผู้คนในเรื่องเหล่านี้ได้

ปัจจุบันประเทศไทยมีฐานอายุของประชากรวัยสูงอายุเพิ่มมากขึ้น เมื่อเป็นเช่นนี้ ประชากรวัยแรงงานเพื่อการผลิตให้จิตดีพีเติบโตจึงลดน้อยลง โอกาสที่จิตดีพีของประเทศไทยจะ เติบโตในอัตราสูงเหมือนในอดีตจึงเป็นเรื่องยาก นอกจากการใช้แรงงานราคาถูกจากประเทศ เพื่อนบ้านประมาณ 3 ล้านคนมาสร้างจิตดีพี ซึ่งวิธีนี้ก็ไม่มีที่ยั่งยืน ดังนั้นประเทศไทยจึงควร กลับมาใช้จีเอ็นเอช ประเทศไทยโชคดีที่มีทุนทางสังคมสูงเป็นรากฐานของอุตสาหกรรมท่องเที่ยว แต่ก็ไม่สามารถเรียกค่าได้มากมาย อนาคตจิตดีพีของไทยจึงไม่สูง แต่ถ้าเราใช้จีเอ็นเอชวัดก็จะ พบว่าไทยเราสามารถสู้ประเทศอื่นได้ในด้านนี้ ดังนั้นแทนที่เราจะมัวแต่ไปพัฒนาเรื่องความมั่งมี ทางวัตถุเราควรจะหันมาพัฒนาเรื่องความสุขทางด้านจิตในของคนในประเทศเราให้มากขึ้น

อ.สุลักษณ์ ศิวรักษ์

จีเอ็นเอชแตกต่างกับจีดีพี เหมือนสีขาวยกกับสีดำ จีดีพีเป็นแนวคิดที่มาจากประเทศสหรัฐอเมริกา มหาอำนาจทางการเมือง เศรษฐกิจและสังคม ในขณะที่จีเอ็นเอชเป็นแนวคิดที่มาจากประเทศฐาน ประเทศเล็ก ๆ ทั้งจำนวนประชากรและประชาชนส่วนใหญ่ของประเทศมีฐานะยากจน แต่กรณีของประเทศฐานน่าจะเป็นคำตอบของรูปแบบทางด้านการเมือง เศรษฐกิจ สังคมและสิ่งแวดล้อม มากกว่าประเทศสหรัฐอเมริกา

จอห์น คอปป์ คริสต์ศาสนิกชนได้กล่าวไว้ว่า ผู้นำศาสนาต่าง ๆ ของโลกมองไม่เห็นจักรวรรดินิยมอเมริกาเลย ทั้งๆที่ประเทศสหรัฐอเมริกาเป็นมหาอำนาจที่ควบคุมโลกทั้งโลกทั้งทางด้านเศรษฐกิจ การเมือง การทหาร การศึกษาและสื่อต่างๆ ถ้าประเทศไหนไม่ยอมจำนนก็จะใช้อำนาจคุกคาม จักรวรรดินิยมสมัยใหม่นั้นมันหนักหนากับบรรษัทข้ามชาติด้วยและช่วยกันคุมทุกสิ่งทุกอย่างบนโลกใบนี้ เราต่อสู้กับประเทศสหรัฐอเมริกาได้เพียงประเด็นเดียวคือ สหรัฐอเมริกาขาดความชอบธรรมทางจริยธรรมและไม่มีจิตวิญญาณ

มหาตมะ คานธี นั้นสามารถต่อสู้กับประเทศอังกฤษได้เพราะคานธีใช้จิตวิญญาณเอาอำนาจของสัจจะมาต่อสู้ เช่นเดียวกับตอนที่เราจะต่อสู้ การที่จะเอาจีเอ็นเอชมาต่อสู้นั้นไม่ใช่เพียงศึกษาจากลาตักหรือฐานแต่เราจะต้องทำลายโครงสร้างความอยู่ดีมีสุขของจักรวรรดินิยมแบบใหม่ บรรษัทข้ามชาติ สื่อสารมวลชนและระบบการศึกษาแบบใหม่ที่เราทั้งหมด

ในการต่อสู้เราต้องใช้พลังทางศาสนธรรมและจริยธรรม ดังที่องค์ดาไลลามะ แห่งประเทศทิเบตที่ถูกประเทศจีนเข้ายึดครองมากกว่า 40 ปี มีรับสั่งว่าเราต้องอย่าเกลียดประเทศจีน ต้องรักเขา สันติสุขในโลกหรือ จีเอ็นเอชจะไม่เกิดขึ้นเว้นแต่เราจะมีสันติภาวะภายในจิตใจของตนเองและสร้างเครือข่ายกัลยาณมิตร แต่อย่างเราก็ตามมีช่องทางที่อาจจะเกิดขึ้นได้ถ้ามีกลุ่มบุคคลที่มีจริยธรรม ศีลธรรมมาร่วมกันเอาชนะจักรวรรดินิยมแบบใหม่ เอาชนะจีดีพีและกลับมาหาจีเอ็นเอชได้

พระสงฆ์ในประเทศพม่าประสบชะตากรรมอันเลวร้าย และเคยเชื่อว่าเป็น “กรรมเก่า” ของประเทศที่มีผู้นำเผด็จการอันเลวร้าย แต่ตอนนี้กลุ่มบุคคลที่เข้าใจในแก่นแท้ของพุทธศาสนาได้ฝึกอบรมพระสงฆ์พม่าให้เข้าใจว่า กรรมเก่าที่ว่านั้นเป็นเรื่องหลอกหลวงมอมเมา ในพุทธศาสนากรรมเกิดจากเจตนา ถ้าคุณเริ่มจากเจตนาอันเป็นกุศล คุณจะพูด ทำ รวมพลังทำการกุศล เราจะเปลี่ยนกรรมด้วยสันติวิธี ความรัก ความเมตตาในการต่อสู้

ท่านปรีดี พนมยงค์ได้เคยสนทนากับท่านพุทธทาส เห็นว่าประเทศไทยต้องสร้างระบบเศรษฐกิจให้คนมีความสุข ลดช่องว่างระหว่างคนรวยกับคนจน ซึ่งจากจากระบบทุนนิยมของสหรัฐอเมริกาที่สอนให้คนเลิกสันโดษ เพราะความสันโดษทำลายทุนนิยม ทุนนิยมนั้นสอนให้เรายากมีอยากได้ (to have) แต่ศาสนานี้จะสอนให้เราควรเป็นคนอย่างไร (to be)

ดังนั้นช่องทางที่จะนำไปสู่จีเอ็นเอช เราต้องสร้างเครือข่ายกัลยาณมิตรของคนที่ถูกเอารัดเอาเปรียบทางสังคมแต่ลุกขึ้นมาต่อสู้ปกป้องสิทธิและชุมชนของตนเอง เช่น คุณจินตนา แก้วขาว (โรงไฟฟ้าบ่อนอก-หินกรูด) ยายไฮ(เวรคืนที่ดิน) ชาวอุดร(เหมืองแร่โปแตส) ชาวสงขลา (ท่าอากาศยาน-มาเลเซีย) คนเหล่านี้มีฐานะยากไร้แต่เขามีความสุขเพราะเขาได้ต่อสู้เพื่อความถูกต้อง

กรณีตัวอย่างของกลุ่มหรือองค์กรที่ต่อสู้เพื่อการเปลี่ยนแปลงทางสังคม เช่น พุทธศาสนิกชนในประเทศอินเดียซึ่งส่วนใหญ่อยู่ในวรรณะจัณฑาล และในตอนนี้นั้นองค์การสหประชาชาติ(UN)ได้มีการร่างกฎบัตรโลก (Earth Charter) ขึ้นมาแล้ว เกิดจากการร่างขององค์กรพัฒนาเอกชนซึ่งส่วนใหญ่เป็นพุทธศาสนิกชน โดยมี Steven C. Rockefeller เป็นแกนนำในการร่างซึ่งมีใจความให้เรารู้จักเคารพธรรมชาติ สัตว์ และเพื่อนร่วมโลก เดิมนั้นการวางแผนอนาคตระยะยาวเรื่องสิ่งแวดล้อมมีในระดับโลกแล้วคือ Future World Council กลุ่มบุคคลที่มาร่วมตัวกันเพื่อแก้ปัญหาสิ่งแวดล้อมต่างๆโดยมีเป้าหมายให้โลกนี้สวยงามชั่วลูกชั่วหลาน และยังมีนักเศรษฐศาสตร์กระแสรองอย่าง E. F. Schumacher ที่เสนอเรื่องเศรษฐศาสตร์เชิงพุทธและนำเอาจิตวิญญาณเข้ามาใส่ไว้ในศาสตร์ของเศรษฐศาสตร์ เป็นต้น สิ่งเหล่านี้เป็นแนวโน้มที่จะบอกว่าโลกไม่ได้เลวร้ายไปทั้งหมด ยังมีกลุ่มคนที่คิดใหม่ ทำใหม่มารวมกัน

ความคิดเห็น ข้อเสนอแนะและคำถาม

1. **คุณเจริญวิทย์ เสน่หา** กล่าวว่าตนเองเป็นสาวกของเศรษฐกิจพอเพียง จากกรณีศึกษาเมืองมินามาตะเห็นว่าวิธีการแก้ปัญหาของประเทศญี่ปุ่นคือการส่งออกโรงงานที่ก่อมลพิษมายังประเทศไทยและถ้าเราจะแก้ปัญหาเรื่องนี้เราก็อาจจะแค่ส่งต่อไปยังที่อื่น และเมื่อพิจารณา Happiness ก็เป็นเรื่องนิยมสุขเหมือนกันก็แก้ปัญหาไม่ได้เหมือนเดิม แต่เราต้องดูทุกข์ด้วยว่าทุกข์มีอะไรบ้างแล้วปลดทุกข์ สุขก็จะมาเอง แต่ถ้าจีเอ็นเอชวัดความสุขเป็นเปอร์เซ็นต์แบบจีดีพี ก็ไม่สามารถแก้ปัญหาได้และเพื่อให้จีเอ็นเอชมีผลทางปฏิบัติจะต้องมีการเปลี่ยนแปลง 3 ระบบคือ การเมือง เศรษฐกิจและจริยธรรม

ดังนั้นจึงมีความเชื่อว่าเศรษฐกิจพอเพียงเป็นทางรอดเพราะมีพื้นฐานมาจากพุทธศาสนา มีคุณธรรมและในกระบวนการขับเคลื่อนเศรษฐกิจพอเพียงก็ทำอย่างเรียบง่าย ๆ ในประชาชนระดับรากหญ้าเป็นจำนวนมากและประสบกับความสุขในที่สุด

2. **ดร.แกมทอง อินทรรัตน์** แลกเปลี่ยนความคิดเห็นดังนี้

1. จีเอ็นเอช ไม่ใช่ตัวชี้วัดเดียว (single indicator) แต่เป็นแนวคิด (concept) หนึ่ง และในระยะแรกอาจจะพิจารณาควบคู่ไปกับจีดีพี

2. การขับเคลื่อนจีเอ็นเอชนั้นต้องทำทั้งในระดับปัจเจก ชุมชนและนานาชาติ ในระดับปัจเจกมีอยู่ในคำสอนทางพุทธศาสนา ในระดับชุมชนเอง อ.จอนก็ได้เสนอทางออกในเรื่องนี้

ไว้มากแล้ว แต่คำถามคือในระดับนานาชาติจะทำให้เกิดขึ้นได้ อย่างไร จะทำให้ประเทศที่ร่ำรวยแล้วเข้าใจตรงนี้ได้อย่างไร

3. **นักศึกษาจากจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย** ทำอย่างไรจึงจะสร้างความตระหนักเรื่องจีเอ็นเอชให้กับกลุ่มคนจำนวนมาก ดังเช่นเรื่องโลกร้อน จะมีทางไหนที่จะใช้สื่อในการทำใหเยวชนเข้าใจว่า จีเอ็นเอชคืออะไร ระบบเศรษฐกิจทุนนิยมทำให้คนไม่มีความสุขได้อย่างไร

4. **คุณเอกชัย ชูติพงศ์** เสนอว่าควรพิจารณาตัวชี้วัดใน 3 ด้านคือการเมือง เศรษฐกิจ การศึกษาและสื่อ 3 สิ่งนี้จะขับเคลื่อนอารยธรรมโลกและทำให้โลกพ้นวิกฤต คนมีความสุขมากขึ้น

5. **นพ.อุกฤษฏ์ มลิณทางกูร** ถามว่า ทำอย่างไรจึงจะทำให้ผู้คนในสังคมยอมรับกระแสทางเลือก ตระหนักว่าเงินทองไม่ก่อให้เกิดความสุข ทำอย่างไรจึงจะขยายเครือข่ายไปสู่สาธารณได้ ควรมีการใช้สื่อหรือ mapping ค้นหาคนที่มีความรู้ในเรื่องนี้มาพบปะเกิดเวทีแลกเปลี่ยนความคิดเห็น

6. **คุณอมรา พวงชมพู** แลกเปลี่ยนถึงประสบการณ์ตรงกรณีจังหวัดระยองที่เดิมเป็นเมืองเกษตรกรรม ผู้คนมีความสุข แต่การพัฒนาภาคอุตสาหกรรมทำให้มีมลพิษสูง ผู้คนไม่มีความสุข

การแลกเปลี่ยนความคิดเห็น ตอบคำถามจากวิทยากร

คุณรสนา โตสิตระกูล มีความพยายามในการสร้างดัชนีใหม่ควบคู่ไปกับจีดีพี คือ HPI (Happy Planet Index) โดยมีตัวชี้วัด คือ มาตรฐานการครองชีพ อายุขัยและความพึงพอใจในชีวิต แต่อย่างไรก็ตามแนวคิดนี้อยู่ระหว่างการเริ่มต้นแต่ไม่สมบูรณ์แบบเพราะยังต้องหาต่อไปว่าจะวัดตัวชี้วัดเหล่านี้ให้แม่นยำได้อย่างไร ในภาคการเมืองมีอำนาจในการเปลี่ยนแปลงสูงแต่เป็นหน่วยสุดท้ายที่จะมีการเปลี่ยนแปลง รัฐบาลจะต้องไม่คำนึงถึงแต่ mass production แต่จะต้องสร้าง production by the mass ให้คนมีความสุขกับการทำงานให้คนระดับรากหญ้าได้มีโอกาสทำงานเล็กๆน้อยๆของตนเอง เช่น ขายกล้วยแขกมิใช่ผลักดันให้เขาเข้าสู่ระบบ mass production แต่เพียงอย่างเดียว ให้ได้มีศักดิ์ศรีจากการมีส่วนร่วมในการผลิตไม่ใช่มีความสุขจากการบริโภคเพียงอย่างเดียว

อ.จอน อึ้งภากรณ์ ถ้าขบวนการจีเอ็นเอชนำไปสู่ความความเท่าเทียมทางสังคมในทุก ๆ เรื่อง เช่น การบริโภค ศักดิ์ศรี ก็เป็นเรื่องที่ดี แต่การวัดระดับความสำเร็จนั้นต้องวัดที่ผลงานของมันไม่ใช่แนวความคิดต้องดูให้ลึกลงไปด้วยว่ามันช่วยแก้ปัญหาได้จริงหรือไม่ ดังนั้นเราจะต้องยอมรับความจริงว่าการจะทำให้แนวความคิดแบบนี้เกิดผลได้จะต้องมาจากการต่อสู้แบบไม่ใช่ความรุนแรงมันต้องเป็นการต่อสู้เพื่อให้เกิดความสมดุลทางอำนาจคนตัวเล็กๆก็สามารถต่อสู้

เพื่อตนเองได้ เราจะหวังให้ผู้มีอำนาจเกิดจิตสำนึกเองไม่ได้ คนชนชั้นกลางอย่างเราต้องช่วยคนที่ด้อยโอกาสต่อสู้ และการที่เราจะทำให้ประเทศที่ร่ำรวยหันมาสนใจเรื่องจีเอ็นเอชได้นั้นก็มาจากตรรกะเดียวกันคือประเทศเล็กๆต้องรวมตัวกันต่อสู้เพราะไม่สามารถหวังให้ประเทศที่ร่ำรวยแล้วหันมาเห็นใจตนได้ เราไม่สามารถหวังให้ผู้มีอำนาจมีศีลธรรมได้เราต้องสร้างกระบวนการตรวจสอบที่มีประสิทธิภาพขึ้นมาจึงจะถูกต้อง

และถ้าเราเชื่อในเรื่องจีเอ็นเอชจริงเราต้องหันมาให้ความสำคัญกับรัฐสวัสดิการเพราะมันช่วยให้คนมีพอกอยู่พอกินและได้ปัจจัยพื้นฐาน และเรื่องสิทธิชุมชนนั้นก็ เป็นอีกเรื่องหนึ่งที่ต้องให้ความสำคัญมากๆเช่นเดียวกัน คนที่เป็นนายจ้างก็สามารถเริ่มได้จากการให้ลูกจ้างได้เข้ามาเป็นหุ้นส่วนในกิจการได้ส่วนแบ่งจากกำไรที่ตนทำงานมาได้ด้วย

คุณปริดา เตียสุวรรณ การจะขับเคลื่อนจีเอ็นเอชจะต้องมีการเปลี่ยนแปลงกระบวนทัศน์ ว่าความสุขจะต้องมาก่อนจีดีพี การเปลี่ยนกระบวนทัศน์เกิดขึ้นได้จากระดับล่างขึ้นบน (bottom up) องค์การพัฒนาเอกชน ประชาสังคมจะต้องรวมกันสร้างการเปลี่ยนแปลงให้เกิดขึ้น เราจะต้องให้ประเทศที่ร่ำรวยนั้นมีการเปลี่ยนแปลงกระบวนทัศน์แบบนี้ด้วยเพื่อให้เขามีแก้ปัญหาในประเทศตนเองโดยการโยนปัญหาไปไว้ที่ประเทศอื่น

ปัญหาก็คือเราจะทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงกระบวนทัศน์ได้อย่างไร เราไม่สามารถหวังกับนักการเมืองที่มาอนาคตเพียงแค่ 4 ปีความอายุการดำรงตำแหน่งของเขาเท่านั้น ปัญหาพวกนี้ต้องแก้ด้วยแผนระยะยาวเป็นสิบๆปี และคนที่จะมาดูแลแผนระยะยาวแบบนี้ไม่ใช่ นักการเมืองแต่เป็นกลุ่ม NGO ต่างหากดังนั้นเราต้องพยายามทำให้เกิด NGO ในระดับโลกมากขึ้นเพื่อให้มีแรงขับเคลื่อนให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในระดับโลกต่อไป

อ.สุลักษณ์ ศิวรักษ์ เห็นด้วยกับ อ.จอห์น ในเรื่องฐานการต่อสู้แบบสันติวิธี แต่การที่ อ.จอห์นไปมองเรื่องศีลธรรมว่าเป็นเรื่องทางศาสนาเรื่องของพระศรีอริยะนั้นไม่ถูกต้อง เพราะศีลแปลว่าความเป็นปกติซึ่งสามารถฝึกฝนได้ทำให้สิ่งต่างๆเป็นปกติรักษาไม่ให้เกิดปัญหาหรือความเจ็บไข้เริ่มได้ตั้งแต่การฝึกลมหายใจ และการที่เราจะไปต่อสู้กับอะไรได้นั้นมันต้องเป็นการต่อสู้ที่อยู่บนพื้นฐานของความรักไม่ใช่ต่อสู้เพราะเกลียดชังอีกฝ่าย หรือเพราะเกลียดชังนายทุน

และอีกประเด็นที่สำคัญคือสื่อว่าเราจะสามารถปรับปรุงสิ่งในบ้านเราได้อย่างไรให้สามารถให้ความรู้ประชาชนได้มากขึ้น ให้สังคมความเป็นจริงไม่ใช่ให้แต่การสร้างกระแสอย่างในปัจจุบัน

ผศ.สุริชัย หวันแก้ว กล่าวปิดการประชุม

รายงานสรุป เวทีสังเคราะห์และบูรณาการความรู้
นิยาม “ความสุข” เพื่อการเปลี่ยนแปลงสังคมและประโยชน์สุข
วันศุกร์ที่ 10 ตุลาคม 2551 เวลา 09.30-13.30 น. ณ เรือนจุฬานฤมิต

วิทยากร

1. ดร.สุทธิลักษณ์ สมิตะศิริ	สถาบันวิจัยโภชนาการ มหาวิทยาลัยมหิดล
2. รศ.ดร.สมบุญ ศรีประชัย	คณะเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
3. คุณณัฐพัช วังวิญญู	สถาบันขวัญเมือง
4. ผศ.ดร.จุมพล พูลภัทรชีวิน	คณะศึกษาศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
5. พญ.ธารทิพย์ อารังวรานกุล	มูลนิธิพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืนเพื่อคุณภาพชีวิตที่ดี
6. รศ.ดร.อนุชาติ พวงสำลี	มหาวิทยาลัยมหิดล

ผู้ดำเนินรายการ

ผศ.สุรัตน์ ไหรชชัยกุล คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

เปิดงานโดย คุณวัลลภา แวน วินเลียนส์วาร์ด

กล่าวถึงที่มาของโครงการความเคลื่อนไหวเรื่องความสุขมวลรวมประชาชาติ เป็นโครงการสืบเนื่องจากการประชุมนานาชาติเรื่องความสุขมวลรวมประชาชาติครั้งที่ 3 ณ จ.หนองคาย และกรุงเทพฯ จบลง พบว่าหลายภาคส่วน ยังไม่ได้เข้ามามีส่วนร่วม ไม่ได้ภาพจำลองของสังคม อย่างที่ต้องการ จึงคิดจัดกิจกรรมต่อเนื่อง เพื่อให้ภาคส่วนต่างๆ เข้ามาพบปะหารือถึงทิศทางใหม่ของสังคม เบื้องต้นตั้งไว้ 6 เวที

เวทีครั้งที่ 1 จัดที่อาคารศสพฐศาลา ประกอบด้วยวิทยากร 4 ท่าน อันเป็นผู้แทนแต่ละภาคส่วนในสังคม คือ ภาคสังคม ภาคการเมือง ภาคธุรกิจ และภาคจิตวิญญาณ

เวทีครั้งที่ 2 ในครั้งนี้ เป็นการให้นิยามความสุขเพื่อการเปลี่ยนแปลงสังคม เพื่อเป็นแนวทางในการจัดเวทีต่อไป

คุณณัฐพัช วังวิญญู

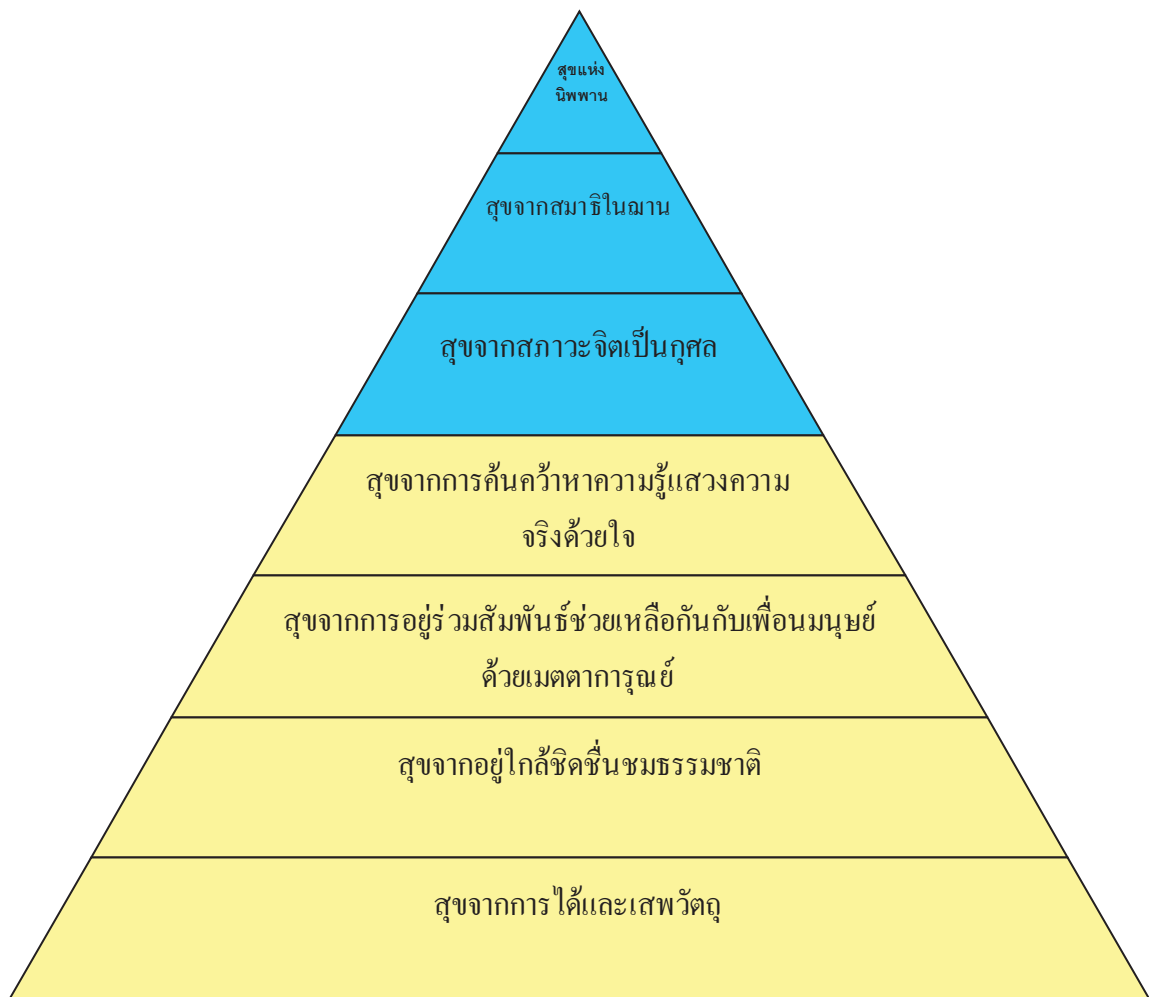
กล่าวถึงประสบการณ์ชีวิตของตนเอง ที่ต้องการจะเรียนรู้และเพื่อแสวงหาคำตอบชีวิตของตัวเองว่า “ชีวิตอยู่เพื่ออะไร” และขอคำปรึกษาจาก อ.สุทธิลักษณ์ ศิวรักษ์ ซึ่งได้ให้คำแนะนำว่า มหาวิทยาลัยนาโรปะ ประเทศสหรัฐอเมริกา จะเป็นมหาวิทยาลัยที่ทำให้ผู้เรียนได้เรียนรู้ชีวิตจริง ทำให้ผู้เรียนเคารพตัวเองได้มากขึ้น ประสบการณ์ที่ได้รับจากการเรียนที่นั่น สันตะเทือนเกราะและหน้ากากของตัวเองตน ซึ่งเกิดจากการเรียนในหลักสูตร ที่ประกอบด้วยวิชาสมาธิภาวนาถึง 6

หน่วยกิจ เมื่อจบหลักสูตรก็รู้สึกว่ายากแบ่งปันกับผู้อื่น กลับมาเมืองไทยจึงร่วมกับ คุณวิศิษฐ์ วังวิญญู ก่อตั้ง “สถาบันขวัญเมือง” เพื่อฟื้นฟูขวัญให้กับเมือง ทำให้คนเป็นพลเมืองที่มีพลังองค์กรเติบโต มีผู้เข้ามาร่วมแลกเปลี่ยนเรียนรู้ มีกิจกรรมด้านสุขภาพ เพื่อดูแลตนเอง เมื่อดูแลตนเองแล้วต่อมาอยากแบ่งปันให้สังคม อันเป็นที่มาของกระบวนการเรียนรู้เพื่อการเปลี่ยนแปลง

เมื่อได้จัดกระบวนการเรียนรู้มากขึ้นจึงพบว่า มนุษย์ไม่ได้ต้องการความคิดใหม่ๆ แต่ต้องการ “ประสบการณ์ตรง” ดังที่ท่านตรุปะ วินโปเช บอกว่า “ความรู้ที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงตนเองได้นั้น ต้องเป็นความรู้ที่ได้จากประสบการณ์ตรง เหมือนขนมปังที่อบออกจากเตาร้อนๆ หอมน่ากิน” ซึ่งได้เรียนรู้ หลังจากได้จัดกระบวนการเรียนรู้ด้วยประสบการณ์ตรงให้องค์กรต่างๆ พบว่าเป็นองค์กรไม่มีความสุข อันเกิดจากวัฒนธรรมองค์กรที่ “แยกขาด” สร้างความทุกข์จากการแยกขาดจากธรรมชาติ จากพี่น้อง ความพยายามที่จะสร้างความสัมพันธ์ ความไว้วางใจและความผูกพันในองค์กรก็เป็นแบบฉาบฉวย ไม่สามารถแก้ปัญหาที่แท้จริงได้เพราะไม่ได้เปลี่ยนทัศนคติเดิมของ “อึดตา” ให้แต่ความกลัวเป็นการควบคุม งานที่แท้จริงต้องการสร้างพื้นที่ของการเรียนรู้ ในองค์กรและสังคมเพื่อการอยู่ร่วมกันอย่างมีความหมาย ผ่านกระบวนการสนทนา (Dialogue) ซึ่งต่างจากการถกเถียง (Debate) ที่องค์กรต่างๆ ชอบใช้ เราต้องสร้างพื้นที่ของความปลอดภัยของการรับฟังการพูดอย่างถนอมความรู้สึก กระบวนการเหล่านี้จะสร้างการเรียนรู้เพื่อการเปลี่ยนแปลงซึ่งตามธรรมชาติแล้วสองสิ่งนี้เกิดขึ้นพร้อมๆ กัน

ดร.สุทธิลักษณ์ สมิตะสิริ

สถาบันวิจัยโภชนาการ มหาวิทยาลัยมหิดล เป็นสถาบันที่มีนักวิจัยที่ศึกษาวิจัยและประสบความสำเร็จด้านโภชนาการของไทย บทเรียนจากการวิจัยที่ผ่านมาพบว่า การถอดความรู้ถ้าทำอย่างเป็นระบบ แล้วนำไปใช้ในทางปฏิบัติจะสามารถเปลี่ยนแปลงสังคมได้ ต่อมาคณะทำงานได้ประชุมกับที่ปรึกษาและระดมสมองจากนักวิชาการหลายท่าน ซึ่งขณะนั้นยังไม่ได้ข้อสรุปที่แน่ชัด แต่ในเบื้องต้นแนวคิดของโครงการเป็นเรื่องของการเปลี่ยนแปลงทางสังคม (Social transformation) อันนำไปสู่โครงการเกี่ยวกับพุทธศาสนากับความสุขในชื่อของ “โครงการศึกษาเบื้องต้นเพื่อพัฒนาสุขภาวะและชุมชนเรียนรู้จิตตปัญญาอย่างมีส่วนร่วม” (Participatory Model Development to Promote Happiness and Contemplative Learning at a Community Level : A Preliminary Study) ในพื้นที่พุทธมณฑล ร่วมกับพระครุฑิต ที่วัดญาณเวศกวัน รายละเอียดผลการศึกษาขอให้ท่านให้เอกสารประกอบการประชุม ในวันนี้จะนำเสนอผลการศึกษาที่สรุปได้ทั้งแผนภาพ

รูปที่ 1 ความสุขในระดับต่างๆ สรุปโดยพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต)

ซึ่งจากมุมมองของคนทั่วไปและของจิตตปัญญา พบว่าพุทธมณฑลนั้นมีจุดแข็งคือ การอยู่ใกล้ชิดกับธรรมชาติ และแนวคิดด้านพุทธศาสนาอันเกิดจากเผยแพร่ของพุทธมณฑล ทำให้คนมีมุมมองว่าสามารถมีความสุขจากการช่วยเหลือผู้อื่นได้ เมื่อเราทำส่วนดีเหลือองได้ ก็จะก้าวไปสู่ส่วนดีฟ้า เริ่มที่สุขจากการแสวงหาความรู้ การแสวงหาความจริง ต่อมาคือสุขจากสภาวะจิตกุศล ซึ่งบอกได้ว่ามีความสุขมากขึ้น เรื่อยไปจนถึงสุขจากนิพพาน ซึ่งเป็นความสุขที่ไม่มีภาวะบวก

นอกจากนั้นมีการศึกษาเรื่อง Positive Psychology เป็นการเรียนรู้เพื่อจะก้าวไปพร้อมกับนานาชาติ และมีการทำงานกับเยาวชน เรื่อง Character Education ซึ่งมีคนทำจำนวนมาก และได้ความรู้มาก

ซึ่งขณะนี้การวิจัยได้ผ่านไปปีเศษรู้สึกว่โชคดีมากที่ได้เข้ามาทำ เพราะว่าได้พัฒนาตนเอง ด้วย เรื่องความสุขได้รับความสนใจจากทั่วโลก มีหนังสือมากมาย แต่ยังไม่มีความชัดเจนที่แน่ชัด “ตัวกูของกู” ไม่สามารถทำให้เกิดความสุขที่แท้จริงได้

ผศ.ดร.จุมพล พูลภัทรชีวิน วิจัยและแสดงความคิดเห็นเพิ่มเติมจากการนำเสนอบทความ ความสุขกับการเปลี่ยนแปลง ทั้งสองสิ่งมีความสัมพันธ์กับ การอยู่รอด และการยอมรับทางสังคม

ในแง่จิตวิทยา การอยู่รอด และการยอมรับทางสังคม เป็นไปตามลำดับขั้นความต้องการของมาสโลว์ (Maslow's Hierarchy of Needs) ตามลำดับแล้ว ขั้นสูงสุดคือ Self Actualization ซึ่งความสุขที่แท้จริงน่าจะอยู่ตรงนั้น และเมื่อเชื่อมโยงกับสังคม ความสุขนั้นจะถูกอธิบายในเรื่องความพึงพอใจในการทำงาน และนำไปสู่เรื่องผลิตภาพ (Productivity) แต่ความพึงพอใจของคนต่างกันไป จึงอาจจะนำไปสู่การเอาชนะก็เป็นความสุขได้ เพราะต้องการความสำเร็จในอาชีพ และต้องการการยอมรับ ทำให้ไม่ก้าวไปถึงความสุขในระดับขั้นที่สูงขึ้นไปได้ ซึ่งสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อม ชุมชนและต้องการการสร้างความสัมพันธ์ที่ดี ดังที่คุณณัฐพลได้กล่าวไว้ในบทความอย่างชัดเจน และน่าสนใจเพราะมันตรงข้ามกับสิ่งที่เราเรียนรู้ในระบบการศึกษาปัจจุบัน

มีนิสิตปริญญาเอกครุศาสตร์ทำวิจัย เรื่องแนวความคิดของ Joseph Chilton Pearce เรื่องการเล่น ไปใช้กับเด็กปฐมวัย (3-6 ปี) พบว่า เด็กอนุบาลสามารถเกิดเรียนรู้สู่การเปลี่ยนแปลง (Transformative Learning) ได้ จากการเปลี่ยนผ่านรูปแบบของการเล่น ซึ่งทำทนายทฤษฎีจิตวิทยาพัฒนาการของเพียเจต์ (Piaget) อย่างมากเพราะทฤษฎีบอกว่าสมองของเด็กวัยนั้นยังมีพัฒนาการไม่ถึง จึงไม่เกิดการเปลี่ยนแปลง ดังนั้นขอแนะนำให้ไปอ่านบทความของคุณณัฐพลอย่างละเอียด อาจทำให้เกิดการเรียนรู้สู่การเปลี่ยนแปลงได้เช่นเดียวกัน

ส่วนโครงการของ อ.สุทธิลักษณ์ มีความน่าสนใจ เพราะเป็นโครงการที่เป็นจุดเริ่มต้นเรียนรู้ของอาจารย์และทีมวิจัยเอง จึงมีความท้าทายเป็นอย่างยิ่ง ประเด็นที่อยากฝากไว้คือ สมมติฐานที่ตั้งไว้ (ชุมชนที่มีสุขภาวะจะเอื้อให้เกิดการพัฒนาในระดับความสุข และการพัฒนาจิตตปัญญาของปัจเจกบุคคลที่สูงขึ้น) ยังไม่ได้มีการทดสอบหรือพิสูจน์ และอยากให้ลองสมมติฐานโดยเอาบุคคลเป็นตัวตั้งแทนที่บริบทของชุมชน เนื่องจากสิ่งแวดล้อมของพุทธมณฑลปัจจุบันนั้นถูกรุกรานด้วยการพัฒนาสมัยใหม่ แต่ถ้าคนเปลี่ยนวิธีคิด เปลี่ยนความสัมพันธ์ระหว่างตัวเองกับคนอื่น น่าคิดว่าจะทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างไร หรืออาจจะทำไปพร้อมๆ กัน ดูทั้งบริบท และตัวบุคคล อีกประเด็นหนึ่งคือการเลือกตัวแปรเพียงสามตัว (คำสอนของพุทธศาสนา Positive Psychology และ Character Education) นั้นอาจจะยังไม่พอ อยากเสนอว่าให้ทำวิจัยแบบทฤษฎีฐานราก (Grounded Theory) แล้วค่อยพัฒนาขึ้นมา โดยไม่ต้องสนใจทฤษฎีที่มีอยู่แล้วมากนัก

พญ.ธารทิพย์ อำนวยวรารกุล วิจัยและแสดงความคิดเห็นเพิ่มเติมจากการนำเสนอ

บทความ

จากการศึกษาบทความของอาจารย์สุทธิลักษณ์ เมื่อมาผนวกกับประสบการณ์ในชีวิตการทำงานต่างจังหวัดและได้แลกเปลี่ยนกับกัลยาณมิตรมากมาย พบว่ามีหลายประเด็นที่น่าสนใจ ที่สำคัญที่สุด คือ “การจัดการความรู้” ดังเช่น “โครงการศึกษาเบื้องต้นเพื่อพัฒนาสุขภาวะและชุมชนเรียนรู้จิตตปัญญาอย่างมีส่วนร่วม” ที่เป็นโครงการร่วมระหว่างมหาวิทยาลัยกับชุมชน ดำเนินการวิจัยอย่างมีส่วนร่วมอย่างเป็นระบบโดยมีชุมชนเป็นฐาน เพื่อให้เป็นชุมชนแบบอย่างของ สุขภาวะและจิตตปัญญาศึกษา

ซึ่งโครงการฯ มีความคล้ายคลึงกับที่ดำเนินการในมูลนิธิพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืน เพื่อคุณภาพชีวิตดี จังหวัดขอนแก่นมาก จากการดำเนินโครงการ 25 ปี พบว่า การที่จะหลุดพ้นได้ คนต้องพึ่งตนเอง วิเคราะห์ตนเองได้ ตามหลักพุทธศาสนา คือ อริยสัจสี่ (ทุกข์ เหตุแห่งทุกข์ ทางพ้นทุกข์ และวางแผนให้พ้นทุกข์)

อย่างไรก็ตามขอเสนอแนะในประเด็นที่หนึ่ง ในเรื่องของความรู้ของโครงการนี้ ยังไม่มีความชัดเจน ทั้งนี้อาจจะเนื่องจากต้องลงไปทำกับระบบที่มีอยู่แล้ว เช่นหลักสูตรท้องถิ่น และไม่เห็นใจว่าสถาบันการศึกษาฯ บริเวณนั้นชุมชนมีโอกาสเข้าถึงหรือไม่

เรื่องที่สองคือ การเคลื่อนไหวทางสังคม ที่นำเสนอไว้ด้านกิจกรรมและสื่อ แต่มีกระบวนการด้านอาสาสมัครที่น่าจะช่วยดึงการมีส่วนร่วมของ “ผู้นำธรรมชาติ” ของชุมชนออกมา เพราะลักษณะที่โครงการทำนั้นทำกับผู้นำที่เป็นทางการของกลุ่มที่เป็นทางการอยู่แล้วพ. iverse เสนอว่าให้ทำการ Mapping โดยการเดินไปพบ ทำความรู้จัก แล้วชวนมากทำกิจกรรมจิตอาสาเพื่อสังคมร่วมกัน ซึ่งคิดว่าจะจะเป็นประโยชน์กับสังคมเมือง เรื่องการบำเพ็ญประโยชน์ ซึ่งสอดคล้องกับความต้องการพื้นฐานของชาวบ้าน

ในส่วนที่สามของเรื่องการขับเคลื่อน ปัจจุบันโครงสร้างพื้นฐานของชุมชนที่มักถูกละเลยไป คือ องค์การปกครองส่วนท้องถิ่น ซึ่งมีทั้งคน งบประมาณและการจัดการอยู่จำนวนหนึ่ง จากประสบการณ์สามารถดึงโครงสร้างดังกล่าวเข้ามาร่วมทำงานได้ โดยเฉพาะบางกลุ่มที่ทำงานประชาสังคมมาก่อน เพราะการเมืองท้องถิ่นยังมีคนดีอยู่มาก หากเราทำ Mapping แล้วนำส่วนที่สองไปเชื่อมโยงกับองค์การปกครองส่วนท้องถิ่น จะลดภาระของสถาบันการศึกษาในเรื่องผู้ดำเนินการและงบประมาณ อันเป็นเรื่องของความต่อเนื่องและความยั่งยืน ประเด็นต่อมาคือเรื่องความเป็นจริงของพื้นที่ศึกษา การเก็บข้อมูลสามารถเป็นตัวแทนได้มากน้อยอย่างไร เพราะคนนอกพื้นที่ เช่น คุณแม่ของคุณหมอเอง ได้ย้ายไปอยู่ในพื้นที่พุทธมณฑล แต่ไม่มีปฏิสัมพันธ์กับคนในพื้นที่มาก

สรุปสุดท้ายคือ บทเรียนที่ได้จากการวิจัยนี้สามารถนำไปใช้ หรือเป็นตัวอย่างให้ชุมชนอื่นๆ ได้หรือไม่ อย่างไร หรือเป็นกรณีเฉพาะ โดยเฉพาะเรื่องที่ยากจะเห็นคือ ทำอย่างไรจะให้ยั่งยืน และมีผู้นำไปทำต่อเนื่อง

ผศ.ดร.สมบูรณ์ ศิริประชัย

มีความพยายามจะบอกว่า จีดีพี (ผลผลิตมวลประชาชาติรวมต่อประชากร: Gross Domestic Product per capita: GDP) หรือว่า ความเจริญทางเศรษฐกิจนั้นไม่สำคัญ ขอยืนยันว่า “ไม่จริง” จีดีพีสำคัญมากสำหรับเศรษฐกิจแต่ไม่สำคัญมากสำหรับ “ความสุข” แม้ว่าตนเองเห็นว่ามันมีจุดอ่อน มันก็ยังเป็นเครื่องมือสำคัญที่สุดอย่างหนึ่งของเศรษฐศาสตร์ ตนเองนั้นไม่มีความรู้เรื่องความสุขมวลรวมประชาชาติ (Gross Nation Happiness- GNH) เลย แต่ที่สนใจและก็ใช้สอนอยู่ตอนนี้ก็คือ เรื่องเกี่ยวกับความอยู่ดีมีสุข (Well-Being) ซึ่งคิดว่าเป็นเรื่องที่มีการใช้กันมากกว่า แต่ตรงนี้ไม่ได้ต้องการมาทำให้รายการนี้หมดความสำคัญแต่อย่างใด เพียงต้องการให้ทราบว่าตอนนี้ นักเศรษฐศาสตร์สนใจในเรื่องไหน ส่วนใหญ่สนใจเรื่อง “ความสุข” ซึ่งความสุขทางเศรษฐศาสตร์แบ่งเป็นสองลักษณะ คือ ความสุขในแง่วัตถุวิสัย¹ (Objective) และแง่อัตตวิสัย² (Subjective)

เรื่องของความสุขโดยทั่วไป จะมองในเรื่องของความอยู่ดีมีสุขในแง่อัตตวิสัย (Subjective Well-Being) การบรรยายนี้พยายามจะอธิบายว่าแนวคิดเรื่องนี้มีมีความก้าวหน้าไปถึงไหน และมีการวัดอย่างไร นักเศรษฐศาสตร์สนใจในเรื่องนี้อย่างไรบ้าง ดังต่อไปนี้

พัฒนาการแนวคิดความอยู่ดีมีสุข

- ประมาณ 200 ปี ที่ผ่านมา สำนักอรรถประโยชน์นิยม (Utilitarian) อธิบายว่าความอยู่ดีมีสุข นำไปสู่ความรู้สึกที่ดีหรือความพอใจ
- ค.ศ.1978 และ ค.ศ.1990 มีแนวคิดเรื่องการศึกษาและสุขภาพที่เสมอภาคสำหรับทุกคน (Education for All and Health for All)
- ค.ศ.2000 การประชุมสุดยอดแห่งสหประชาชาติ ตั้งเป้าหมายการพัฒนาแห่งสหประชาชาติ (Millennium Development Goals - MDGs) จะพยายามขจัดความยากจน เพิ่มน้ำสะอาด ลดการตายของทารก
- อมาตยา เซน นักเศรษฐศาสตร์รางวัลโนเบล มีแนวคิดที่มีอิทธิพลในเรื่องนี้ที่สุด เขาเห็นว่า การเพิ่มขีดความสามารถของมนุษย์ (Capability Approach) ซึ่ง

¹ ความสุขที่เป็นผลมาจากปัจจัยภายในเป็นเรื่องของจิตใจ เช่น การมีความสุขเนื่องจากการมีศีลธรรม สมานหรือปัญญา ความรู้สึกพอเพียง ไม่โลภ (พระธรรมปิฎก มปป)

² ความสุขที่เป็นผลพวงมาจากปัจจัยภายนอก เช่น ความมั่นคงทางเศรษฐกิจและสังคม ครอบครัวอบอุ่น มีสุขภาพดี (ประเวศ วะสี 2548)

หมายถึงภารกิจที่ทำให้บุคคลสามารถบรรลุผลสำเร็จในสิ่งที่ต้องการและบุคคลมีสิทธิเสรีภาพในการเลือกไปสู่ความสำเร็จด้วยตัวของเขาเอง

กล่าวคือ ความสามารถของมนุษย์ที่จะอยู่อย่างมีเกียรติและมีศักดิ์ศรี ซึ่งจะมีชีวิตอยู่ได้อย่างมีเกียรติและมีศักดิ์ศรีได้นั้น สิ่งที่สำคัญที่สุดก็คือ เสรีภาพ ถ้าไม่มีเสรีภาพก็ไม่ต้องไปพูดถึงความสุขเลย เสรีภาพตรงนี้รวมถึงเสรีภาพที่จะไม่อดอยาก ไม่ยากจน ไม่เป็นโรคภัยไข้เจ็บที่รุนแรง ดังนั้น เสรีภาพของอมาตยา เช่น นั้นไม่ใช่เพียงเสรีภาพในแง่ของการเมือง

ความหมายของความอยู่ดีมีสุข

- Travers and Richardson (1997) กล่าวว่า ความสำเร็จในชีวิตเป็นการอธิบายสภาพของสถานการณ์ชีวิตของปัจเจกบุคคลหนึ่ง ๆ
- Richard Easterlin ศึกษาพบว่ารายได้ไม่ใช่สิ่งสำคัญที่สุดในการกำหนดความสุข
- McGillvray อธิบายว่าความอยู่ดีมีสุข คุณภาพชีวิตที่ดี การพัฒนาและการเติมเต็มความต้องการขั้นพื้นฐานของมนุษย์เป็นเรื่องเดียวกัน

ความพยายามในการวัดความอยู่ดีมีสุข

- รายได้ประชาชาติต่อบุคคล (National Income per Capital) แต่วิธีการนี้มีจุดอ่อนเพราะไม่ได้สะท้อนการกระจายรายได้ ความเป็นเท่าเทียม และงานอาสาสมัคร
- ดัชนีการพัฒนามนุษย์ (Human Development Index - HDI) วัดจากอายุขัย จำนวนทารกที่ตายก่อนอายุ 5 ขวบและอัตราการศึกษา
- ดัชนีคุณภาพชีวิตทางกายภาพ (The Physical Quality of Life Index -PQLI) มีส่วนของการวัดจีเอ็นพีต่อหัวและการวัดความอยู่ดีมีสุขของมนุษย์
- มาตรการการพัฒนาศักยภาพหญิงชาย (Gender empowerment Measure-GFM) พิจารณาจาก ร้อยละของผู้หญิงที่ได้เข้าไปอยู่ในสภา อัตราร้อยละของผู้หญิงที่เป็นภาคบริการขนส่ง ผู้บริหารอาวุโส อัตราร้อยละของผู้หญิงที่เป็นคนทำงานด้านเทคนิค และสัดส่วนรายได้ของผู้หญิงต่อรายได้ของผู้ชาย
- เครื่องชี้วัดคุณภาพชีวิตขององค์การอนามัยโลก The World Health Organisation Quality of Life Assessment (WHOQOL) วัดจากการประเมินตนเองเกี่ยวกับชีวิตของตนเองเช่น ความเจ็บปวดและความไม่สบายตัว กิจกรรม

ทางเพศ ความมั่นใจในตนเอง อัตราการตาย ความสามารถในการทำงาน
เสรีภาพ ความปลอดภัยและมั่นคงทางด้านร่างกาย ความพึงพอใจในการทำงาน

การถาม ตอบและแสดงความคิดเห็นเพิ่มเติมจากผู้เข้าร่วมเวที

ผู้แสดงความคิดเห็นท่านที่ 1

ประเด็นจิตพิ สำคัญ โดยเฉพาะเรื่องการกระจายรายได้ แต่ปัญหาชาวบ้านที่สังเกตได้คือ
ฐานทรัพยากร ที่เป็นหลักประกันชีวิตความเป็นอยู่ ควรใช้เป็นตัวชี้วัด เช่น ความอุดมสมบูรณ์ของ
ทรัพยากรต่างๆ รวมทั้งประเด็นการเข้าถึงทรัพยากร เพราะมีปรากฏการณ์บางอย่างเชื่อมโยง
ปัญหาสังคม กับการเข้าถึงทรัพยากรของชาวบ้าน ส่วนเรื่องความสุขนั้นมีหลายระดับ ควรสร้าง
ดัชนีชี้วัดให้มีความชัดเจน

ผู้แสดงความคิดเห็นท่านที่ 2

มาจากตลาดหลักทรัพย์ ทำเรื่อง CSR จึงอยากรู้ว่า มินิยามของความสุขว่าอย่างไรบ้าง
ตรงกับที่ใช้หรือไม่ พบว่าของ อ.สุทธิลักษณ์ มีความใกล้เคียงกัน การสัมมนานี้มีเพื่อการ
เปลี่ยนแปลงสังคมและประโยชน์สุข ซึ่งต้องดูที่นิยามและจะเห็นว่ามันเต็มไปด้วย กิเลส ตัณหา
ต่างๆ ซึ่งไม่ใช่ความสุขที่แท้จริง เป็นแค่การหลงไปกับเรื่อง “ตัวกูของกู” เท่านั้น นอกจากนั้นอยาก
ฝากเรื่องเศรษฐกิจพอเพียงไว้ด้วย

ผู้แสดงความคิดเห็นท่านที่ 3

มีความสงสัยเรื่องตัวชี้วัดและเรื่อง มุมมองของตะวันออกเห็นว่า จิตพิมีจุดอ่อนในการ
นำมาใช้กับประเทศตะวันออก เพราะมีความแตกต่างเรื่องระบบคุณค่า เราจะปรับจิตพิให้มีความ
เหมาะสมกับพื้นฐานวัฒนธรรมที่อาจจำเพาะไปถึงพื้นที่แต่ละจังหวัดต้องมีตัวชี้วัดของตนเอง

ผู้แสดงความคิดเห็นท่านที่ 4

ความสุขมีหลายระดับ คิดว่ามีความสุขทางโลกและมีความสุขทางธรรม ความสุขทางโลก
อาจเป็นอย่างที่อาจารย์อธิบาย แต่ความสุขทางธรรมเป็นความสุขจากข้างใน คิดว่าบางท่านคงมี
ประสบการณ์ ซึ่งจะพบว่าต่างจากการอ่านหรือฟัง พอเกิดขึ้นแล้วจะมีความเชื่อ หรือ ศรัทธา
เพราะประสบการณ์ตรงจะนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงตนเอง ถ้าหากไม่มีศรัทธาแล้ว การไปสู่ความ
เปลี่ยนแปลงคงเป็นเรื่องยาก

ผู้แสดงความคิดเห็นท่านที่ 5

อ.สมบุญให้ความสำคัญกับ จิตพิ มากเกินไป ต้องมีการทบทวนวาทกรรมในแนวคิดด้าน
เศรษฐศาสตร์ เพราะเน้นแต่เชิงปริมาณมากกว่าเชิงคุณภาพ จากประสบการณ์ พบคนรับจ้างถอน

หญ้ามีรายได้วันละร้อยบาท แต่มีความสุขมากตลอดเวลาทุกขณะจิต ประวัติศาสตร์ไทยที่ผ่านมาบอกเราว่า ความสุขไม่ได้มาจากวัตถุ แต่มาจากคุณภาพของจิต ไม่ใช่ว่ารายได้มากขึ้น หรืออายุยืนยาว แล้วจะมีความสุข คนอายุยืนอาจมีความสุขตลอดทั้งร้อยปีก็ได้ ซึ่งเรื่องตัวชีวิต มักใช้แบบจำลอง ซึ่งมีที่มาจากปรัชญาฝรั่งที่ไม่ถูกต้อง เรื่องของความสุขนั้นอยู่ที่ใจมากกว่า

ผู้แสดงความคิดเห็นท่านที่ 6

อยากแบ่งปันประสบการณ์จากการประชุมที่เชิญนักวิทยาศาสตร์ รัฐมนตรี และนักธุรกิจระดับโลก มีการตั้งโจทย์ที่น่าสนใจว่าศตวรรษที่แล้วมีการสร้างองค์ความรู้ที่รับใช้จุดมุ่งหมายของศตวรรษที่แล้ว แต่ในศตวรรษนี้เราเห็นชัดว่าความจำกัดของธรรมชาติรับไม่ไหวแล้ว ซึ่งหมายความว่าต้องมีเป้าหมายใหม่ GNH อาจจะเป็นส่วนหนึ่งในนั้น แต่ที่สำคัญคือ ความรู้รอบแนวคิด วิธีคิด เป็นเพียงศาสตร์ใดศาสตร์หนึ่งไม่เพียงพอแล้ว แม้กระทั่งการมองว่าตะวันออก หรือตะวันตก จะดีกว่ากัน ก็ใช้ไม่ได้แล้ว การใช้ตัวชีวิตก็เช่นกัน เพราะเป็นผลจากการวางกลไกพัฒนาแบบบนลงล่าง จึงต้องมาคิดว่ามีกลไกอะไรบ้างที่ไม่ใช่แบบเดิมๆ และการขับเคลื่อนนั้นต้องใช้ความรู้อะไรบ้าง

ผู้แสดงความคิดเห็นท่านที่ 7

จากสถานการณ์ปัจจุบัน อยากฝากคำถามว่า เราจะมีความสุขอย่างไรในสังคมที่มีความแตกแยกทางความคิด จากตัวอย่างเรื่องคนรับจ้างถอนหญ้า จะรู้ได้อย่างไรว่าเขามีความสุข จะวัดได้อย่างไร จากข้างในหรือข้างนอก เวลาทำงานกับชุมชนก็อยากให้เขามีความสุข แต่เราจะวัดอย่างไร ในงานพัฒนา สิ่งสำคัญคือการวัดผล

ผู้แสดงความคิดเห็นท่านที่ 8

จากประสบการณ์อยู่ญี่ปุ่นหลายปี อยากแบ่งปันเรื่อง ทำอย่างไรให้ยั่งยืน คิดว่าควรจัดเป็นหลักสูตรปริญญาตรี หรือ การศึกษาต่อเนื่อง เป็นการเรียนรู้แบบอิสระ ที่ญี่ปุ่นมหาวิทยาลัยโอซาก้า มีหลักสูตรเรียกว่า “ความสุข” เมืองไทยน่าจะทำบ้าง โดยเฉพาะหลังจากที่มีการวิจัยต่างๆ น่าจะพัฒนาไปสู่หลักสูตรที่บูรณาการทั้งประเทศ

ผศ.ดร.สมบูรณ์ ศิริประชัย ตอบคำถามและแสดงความคิดเห็นเพิ่มเติม

ปัญหาของประเทศไทยร้ายแรงมาก มีความซับซ้อน แก้แบบจุดใดจุดหนึ่งไม่ได้ ต้องแก้แบบครบวงจร คิดว่าเรื่องหนึ่งที่น่าจะแก้ไขได้คือการปฏิรูปการศึกษา ซึ่งของประเทศไทยล้มเหลวมาตลอดคือ กับความเหลื่อมล้ำทางสังคมที่ประเทศไทยมีอยู่สูงมาก

ไม่มีแบบจำลองทางเศรษฐศาสตร์ (Model) ที่สมบูรณ์แบบ นักเศรษฐศาสตร์ไม่ใช่ผู้วิเศษ แต่ว่าความลึกซึ้งของเศรษฐศาสตร์มีหลายระดับ และมีสาขาที่ขยายไปใหญ่โตมาก ตนเองรู้แค่บางสาขาซึ่งถือว่ารู้แค่มาก ไม่สามารถตอบอะไรยากๆ ได้

อย่างไรก็ยังยืนยันว่า การพัฒนาคุณภาพชีวิต ความสุข ไม่ว่าวัดด้วยวิธีใด คุณต้องมีรายได้เพียงพอ มีวัตถุที่เพียงพอสำหรับกาย ส่วนใจ จะไปแสวงหาจากไหนนั่น อีกเรื่องหนึ่ง แต่ที่ต้องมีแน่ๆ คือ ต้องมีรายได้เพียงพอสำหรับพอยังชีพ

ผศ.สุรัตน์ โหราชัยกุล ดำเนินรายการสรุปและปิดเวทีการประชุม

ประเด็นที่ชัดเจนที่ทุกคนให้ไว้คือ ไม่มีใครเห็นพ้องต้องกันไปทุกเรื่อง แต่ต้องเคารพความคิดคนอื่น เป็นตัวชี้วัดว่าเราสามารถถกเถียงกันได้ เรื่องตัวชี้วัดนั้นมีข้อบกพร่อง ขึ้นอยู่กับว่าเราจะปรับตัวอย่างไรให้เหมาะสม เราทุกคนต่างมีความเป็นมนุษย์เหมือนกัน มีลักษณะของการแลกเปลี่ยนซึ่งกันและกัน การอิงอยู่กับสังคมรูปแบบเดียวคงเป็นไปได้ แต่ถ้ามันแต่บอกว่าตัวชี้วัดนี้ไม่ดี นิยามนี้ไม่ดี คงไม่ต้องเคลื่อนไปไหน

เวทีในวันนี้ถือเป็นการเริ่มต้น ต้องมีการศึกษาค้นคว้าอีกมากซึ่งคงจะมีโอกาสได้หยิบยกมาอธิบายให้ชัดเจนขึ้นในเวทีต่อไป

ปิดการประชุม

การบรรยายพิเศษ

“ความสุขและการเปลี่ยนแปลงสังคม (Happiness and Social Transformation)”

วันที่ 3 ธันวาคม 2551 ณ ห้อง 213 อาคารศสนิเวศน์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

วิทยากร มาติเยอ ริการ์ (Matthieu Ricard)

พิธีกร อ.สุลักษณ์ ศิวรักษ์

ท่านมาติเยอ ริการ์ (Matthieu Ricard) ภิกษุในพระพุทธศาสนา ท่านเคยเป็นนักวิทยาศาสตร์ด้านพันธุกรรมเซลล์ และกำลังก้าวหน้าในสาขาอาชีพ ก่อนที่จะเดินทางจากประเทศฝรั่งเศสเพื่อมาศึกษาพระพุทธศาสนา ณ เทือกเขาหิมาลัยเมื่อสามสิบห้าปีก่อน ปัจจุบันท่านเป็นเจ้าของผลงานหนังสือขายดีระดับโลก เป็นนักแปล นักถ่ายภาพ และมีส่วนร่วมอย่างแข็งขันในงานวิจัยวิทยาศาสตร์ปัจจุบัน ว่าด้วย ผลของการปฏิบัติสมาธิภาวนาที่มีต่อสมอง ร่วมกับกลุ่มนักวิทยาศาสตร์และนักบวชแห่ง Mind and Life Institute ปัจจุบันท่านพำนักและทำงานด้านมนุษยธรรมหลายโครงการใน ธิเบต และเนปาล³

เวทีนี้เป็นเวทีการบรรยายพิเศษ โดยมีเครือข่ายผู้มีส่วนร่วมเป็นกลุ่มผู้มีความสนใจเฉพาะจำนวน 25 คน ประกอบด้วย นักจิตวิทยาการเรียนรู้ ผู้สอน และสื่อมวลชน

หลังจากที่ อาจารย์สุลักษณ์ ศิวรักษ์ พิธีกรดำเนินรายการ แนะนำท่านวิทยากร ท่านมาติเยอ ได้บรรยายเรื่อง ความสุขกับการเปลี่ยนแปลงสังคม สรุปสาระสำคัญได้ดังต่อไปนี้⁴

'Aristotle said happiness is the goal of all goals. We try to do this and that because we think that it will bring us happiness. We get money, not for getting money, but to earn happiness. So does it succeed in doing so, or not? Be objective.

Ask yourself, in your life, what are the moments of a genuine sense of fulfilment? Are they when you get more money, or are they the times when you spend with friends, family or nature?

What do we want in life? We have to begin thinking about what really matters. There are things that matter, things that really matter, and things that really, really matter. Those are the things you need to know.

You must have moments of silence to see what comes at the surface. Quieten your mind. Try to look inside.

And if you see that the things that really, really matter take up only five per cent of your time, then something is wrong. Then you should do something that can fulfil your aspirations to engage in what really, really matter to you.

³ มูลนิธิกรุณา (Karuna-Shechen Foundation), <http://karuna-shechen.org/>

⁴ By: KARNJARIYA SUKRUNG and YINGYONG UN-ANONGRAK

It is always difficult to predict the consequences of your decisions and actions, but what you can always check is your motivation.

Why am I doing that? Is it just for me, or is it also taking the interests of others into consideration?

Is it just for benefit of one person, or the benefit of more? Is it harmful to other people? Definitely, we should not harm anyone.

Is it for short-term or long-term benefits? We can think of selfish pleasure in the short term, but a lot of suffering will follow in the long term. This is not a good bargain.

These questions are important. Getting an answer to the meaning of direction gives you strength.

You have to be able to discriminate between what brings you genuine fulfilment and what does not.

Authentic happiness is not an endless succession of pleasure. It is an optimal way of being that really gives you resources to deal with the ups and downs in life.

Pleasure changes all the time. I drink a cup of tea, it is very delicious. Three cups of tea, enough. Twenty cups, I get sick. The pleasurable can turn unpleasant.

Also, pleasure is vulnerable to change and circumstance. If I don't have a cup of tea, I'm not happy. It does not last or give you a sense of fulfilment.

Happiness is not like that. The way of well-being is the opposite. No matter what happens, it is acceptable - getting a pot of tea, fine, not getting one is also okay.

The more you experience happiness, it becomes stronger. The more you eat ice cream, it won't get more delicious. You won't get any happier, on the contrary you start becoming nauseated.

Our control of the outer world is limited. It is always changing; sometimes, it is illusory. It is best to control the way you experience things - how we translate our experience: Happiness or suffering.

You can be terribly sad and depressed although everything is beautiful. Or you can be happy in an environment that does not look very nice. So, it is the mind that is stronger than the outer environment. That is why we need to cultivate the mind.

You need to know what kinds of mental states will destroy your happiness: are they jealousy, anger, obsession? And there are other mental states that you don't want to suppress, like altruism and compassion.

You need to cultivate the constructive ones and get rid of the destructive ones.

If you genuinely construct more compassion, more inner peace, inner freedom and inner strength, day after day, they grow and grow, and you become stronger and less vulnerable to the changes outside.

Slowly, you will become a better person, and you will feel better. Others will appreciate you. When faced with adversity, you will not be discouraged. Faced with success, you will not be presumptuous. Good criticisms, very good. Bad criticisms, it is alright. You can manage and deal with whatever happens. You keep your balance. That is the result of change. That is the real criterion: slow and real change.

Therefore, we must develop an understanding of how the mind works. We can train our body, our intellect, why can't we train our mind and altruistic love? We can. And we have the potential to do so.

If you say that it is normal for human beings to be jealous and that it is a part of our being, then why don't you try cultivating jealousy for 24 hours? Or if you think strong ego is great, go for it, do it for 24 hours, what would you experience? Is it something genuinely good? Experiment!

Now if you dispense loving kindness for 24 hours, what kinds of results does it bring? You can make a distinction. Anyone who is honest will see the difference.

We all have them: passion, emotions, anger, envy. We don't need that much to encourage them, to boost our anger or amplify our envy. They proliferate themselves very well.

But there are many ways to be part of something. Take, for example, a glass of water. Water is H₂O. I can put some medicine in it, and it becomes therapeutic water. I can put some cyanide in it, it will kill me. But H₂O is not medicinal or toxic, the contents in it are.

Is it like that for mental poisons? How can we investigate that? We need some kind of introspection. We can see behind the wandering thoughts. There is a basic nature of consciousness - awareness that is not modified by content (mental construction).

To recognise that is to realise the possibility of change. You can apply antidotes, you can neutralise hatred with loving kindness, and you can stop identifying with your anxiety and anger. The awareness of anger is not anger.

The more awareness and mindfulness grow, the more rapidly will anger vanish and fade away. When we know that transformation is possible, we can put it in action.

Meditation is a way to become a better human being, then to function better in society, then to be at the better service of others.

We are working with scientists studying how the brain changes in people who practise short- and long-term meditations, ranging from eight weeks to 20 years.

They find that those who practise long-term meditation experience tremendous changes in their brain. The faculty that generates powerful mental states is the result of the long training process.

Those who had had no prior experience were asked to meditate for 30 minutes a day for eight to 10 weeks, and the study revealed remarkable results.

The area of the brain that is related to stress became less active. Their anxiety and stress diminished; their immune system and production of antibodies increased in efficiency; their high blood pressure readings dropped; their traits of anger and their tendency for depression went down. These improvements lead to conditions for happiness to thrive in and increase the quality of life.

I'd suggest that you do meditation for 30 minutes every day. It is best in the morning, when your mind is not overwhelmed by thoughts. It will give you a different taste of the day. You will be less affected by whatever happens during the day.

And like any training process, change is not going to happen in a snap. We don't mind spending 15 years going to school and learning professional skills. When we know and accept the fact that we need to change, we need to learn to be patient.

Your happiness can be achieved with and through the happiness of others. Selfish happiness does not exist. It is self-destructive. You make yourself and others miserable.

Our suffering and happiness are closely linked with those of others. We are not in our own bubble. We are interdependent. So, we have to learn how to live together.

Altruism is the key. Compassion and altruistic love are the most constructive emotions of mental states.

It is the thing that makes us speak and act in favour of others. It is attuned with reality, which is interdependence.

Living together does not mean that everybody should think the same. Have different ideas, but work together! This is for the good of the nation, for the people, for the good of your family, and for your own good.

People have to be genuinely concerned about bringing about a better society. If everyone tries to pull strings to promote personal interests, for fame, glory, power or money, then society will not change for the better, because selfish interests never satisfy. They are also endless and are bound to fail because self-interests can never prevail.

If you are genuinely concerned, you will always find solutions, through dialogue and goodwill. That is what we need.

You can't make good human beings by issuing new laws. A good human being needs to be developed from the inside.

So, first begin with yourself by being sensible, wise, strong, altruistic, and then slowly others will also change. Their anger, somehow, will lose its intensity. The power of truth, ahimsa, is really strong. Take, for example, Gandhi, a small man who brought the British Empire down by the power of truth. Non-violence does not mean passiveness. Non-violence means being very determined not to use hatred.

In any situation, it is important that we cultivate love in our mind. It is our mind that generates the optimal quality of being, that is, genuine happiness.

Summary of Activities at the 2nd International Conference on Buddhist Economic Research Platform

This is to summarise activities of the event, and on the GNH workshop offered by GNH Movement project.

This event was organised by Faculty of Management Science, Ubon Ratchathani University during 9th – 11th of April 2009. The Buddhist Economic Research Platform is a joint initiative of the Business Ethics Centre of the Corvinus University of Budapest, and the East-West Research Institute of Budapest Buddhist University. The platform aims to connect people and institutes engaged in developing Buddhist economic theory and practice, and to spread ideas and working models of Buddhist Economics to the general public.

As Buddhism spreads from Asia into the other parts of the world, the incorporation of Buddhist ideals and beliefs into everyday life takes new and varied forms. The challenges that Buddhist practitioners face in different parts of the world are daunting.

The first international conference of the Buddhist Economics Research Platform was held in Budapest, Hungary in August of 2007 with approximately 50 participants. About 90% of the participants were Buddhist living in the western societies. The participants were enthusiastic to hold the second conference in a Buddhist culture where they could experience practices that were more a reflection of Buddhist society.

The Second International Conference of the Platform was therefore held in Thailand where Buddhist culture is dominant and the concept of Buddhist Economics has been advocated. This conference proposes to continue to build a platform or foundation that explores how to meld knowledge, research and practice to support Buddhists as they face challenges of today's complex economic landscape.

This conference is therefore an attempt to bring together opposite ends of numerous spectrums: Buddhism in a primary capitalist, Christian culture and Buddhism in Buddhist culture that is increasingly capitalist; Western theoreticians working on ways to incorporate theory into culture and Eastern practitioners

seeking to build theoretical frameworks from practice; and Eastern and Western religious leaders seeking the best methods to influence their fellows.

This conference was attended by a wide variety of people. Although almost half of the participants were from the academia, they were from several fields, and of course many countries. Others were from civil society, religion-based organisations, government agencies, and businesses locally as well as abroad.

The conference began with an opening from Professor Prakob Wirojanakud, President of Ubon Rajathani University. He passed on an old saying “money is illusion, food is real” to the audience. Then a keynote speaker, Phra Payutto, was introduced. He was not well enough to be at the conference in person, however he was kind enough to allow the recording of his keynote in a video which was played to the audience. The essence of his speech is that economic process should lead to sufficiency. To this end, humans are to be satisfied with their desires. Two types of desire were given by Venerable. They are skilful and unskillful desire which lead to different ends. Unskillful desire relating to consumption of materials finally leads to dependence happiness which can cause problems such as we face at the present. On the other hand, skilful desire will lead to independent happiness which translates into freedom. This, if practiced by all, will eventually create a peaceful and happiness society. He emphasised that skilful desire can be trained.

Many other side activities were arranged to complement the conference. In the first day evening, a documentary about Tibet's middle-way approaches to politics and everyday life was shown. Later on, a panel discussion presenting two case studies on Buddhist economics in business by two Thai celebrated entrepreneurs. Apichart Karunkornsakul of Asia Precisions, and Adisorn Pungchompu of Taengmo brand were our speakers. They vividly presented their case of applying Buddhist ethics in their businesses which has helped them enormously through tough times. On the second day, a field visit to Wat Pa Nanachat including giving alms to the monks and novices, and listening to Dharma was organised successfully by the organisers. In the evening of the same day, dinner was served at Ratchathani Asoke community, and a talk on Buddhist way of living was given by Thamrong Sangsuriyajan. Last but not least, in the morning of the third day, breakfast with a tour was served at UBU Sufficiency Economy Community, a pilot scale live-in self sufficiency project. In the morning of the last day, a workshop on Gross National Happiness was conducted.

Content-wise, the conference was highlighted with a wide range of papers. They may be grouped into two broad categories: theoretical and applied/practical papers.

The so-called theoretical part began with a keynote speech by Bronwen Rees who is a member of Western Buddhist order, and has worked in business school for a long time. The topic of her talk is 'Building bridges between East and West: Buddhist Economics in Practice'. She proposed a model of implementing Buddhist economics in the real world. Systems thinking was employed to analyse the pathology of the current crisis. It was described that 'systems are unstable because we abandoned human-scale organisation for industrial scale models of growth with no capacity for self-governance.' Current conditions were characterised by modern western mindset which lacks of relationship with the natural world, is fragmented and lacks meaning. The speaker then offered solutions to the unsustainable systems. They are self-organising, supply of non-toxic energy, and adaptation at microeconomic level. Therefore a model for Eastern consciousness in Western organisation was recommended. This model asked for respect and humility for identity, wisdom instead of knowledge, and orientation to time. This company model needs leaders that inspire, and people to think differently and to find meaning of and purposes in life. The speaker finally asked us to act and get our systems right.

Another interesting paper in the theoretical realm is "The Economics of Enough: Thailand's 'Sufficiency Economy' Debate" by Peter Warr from Australian National University. The author argued that the philosophy of 'Sufficiency Economy' is directly linked to Buddhist Economics since it applies Buddhist philosophy of the Middle Way. Warr dubbed it as the economics of 'enough'. He presented recent events and information about Thailand's development in economics and psychology in order to demonstrate the importance and timing of HM the King speeches on this topic. In addition, relationship between Sufficiency Economy and economics of happiness was discussed. Especially it was put in the context of marginal utility where spending moves from necessity to status. It is found that the rate of marginal utility diminishes when GDP reaches a certain level. Such level in all aspects of life can be called 'sufficiency level' where no more material wealth can satisfy human wants. This may relate to the concept of contentment in Buddhism. If adopted, sufficiency economy would bring about desirable conditions, the question is though what and how to be sufficient.

Further he argued that even though major institutions in Thai society claim of adopting the philosophy, “public policy has yet to catch up with the wisdom contained in these insights.”

The central paper of this conference was presented by Professor Apichai Puntasen. In his paper, Apichai argued that mainstream economics misses a critical concept that is consumption efficiency. Production efficiency, on the other hand, is seriously concerned by capitalism ideology. The absence of consumption efficiency plays a major role in supporting the existing situation dominated by consumerism. Under such condition, resources are depleted at an alarming rate threatening the survival of humanity. “Without consumption efficiency, the emphasis on production efficiency alone is rather useless, as it cannot prevent over-utilisation of natural resources.”

Neo-classical economics interprets consumption as diagram below.

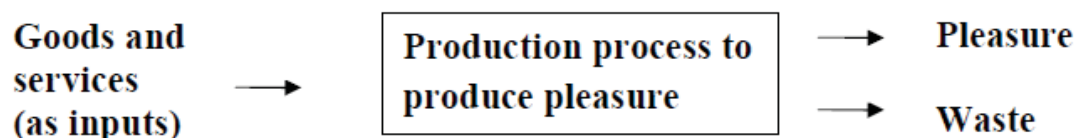
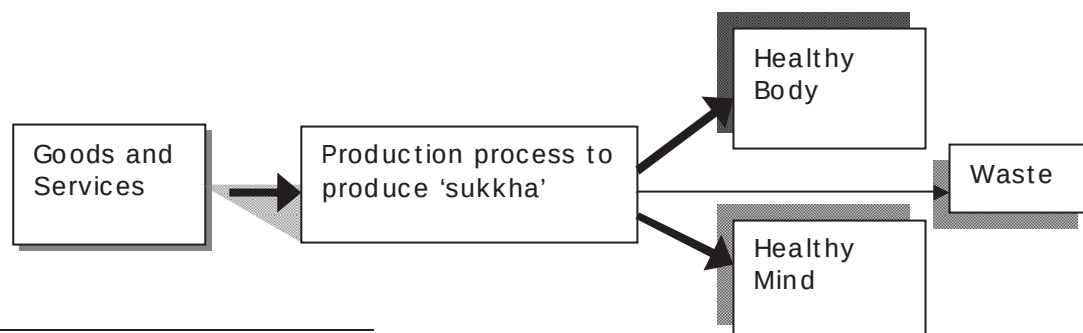

Figure 2 Consumption as understood in neo-classical economic view

If the above diagram is explained in a Buddhist way, the output should be defined as the maintenance of a healthy body and a healthy mind instead of pleasure or utility. Such output is a necessary condition for the further development of the mind in order to achieve ‘sukha’⁵ which is the desirable outcome from this process. In order to achieve such an outcome the ability to develop the mind is a necessary condition. The development must be achieved through the process of *sikkhattaya*⁶.

Figure 3 Consumption as understood by Buddhist economic view

⁵ the quality of mind that is opposite to that of ‘dukkha’ which means uneasiness, conflict, contradiction, alienation or suffering

⁶ known as the threefold training leading to having a purified or clean mind, and a clear mind

The problem is that “mainstream economics does not try to differentiate between human needs, human desire, and human greed while in reality the three concepts are distinctively different”, Apichai argued.

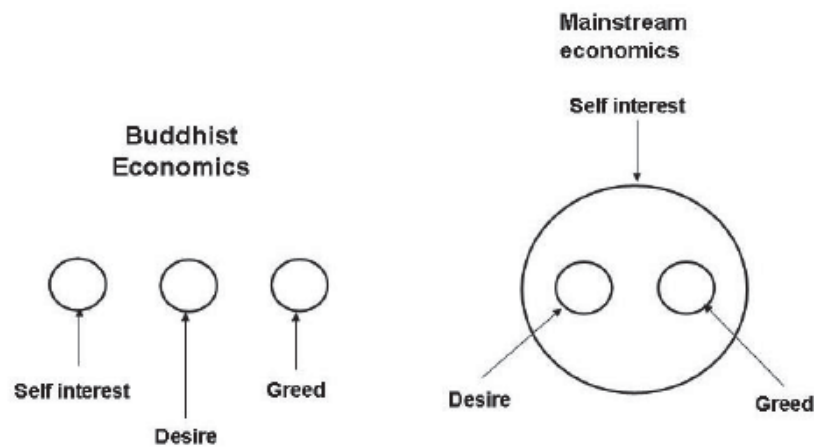

Figure 4 Different views of self interest, desire, and greed in Buddhist economics and mainstream economics

Moreover, mainstream economics incorrectly assumes that more consumption increases welfare of a person. Such assumption is supported by the belief that self-interest is a rational behaviour. Neo-classical economics therefore assumes of desire and greed as naturally parts of self-interest. These two false assumptions reinforce each other. Buddhist Economics, Apichai argued, classifies anything related to matter and energy as the scientific realm, and things related to the human mind as the non-scientific realm, hence Self-interest falls into the scientific realm whereas Desire and Greed are put in the non-scientific realm.

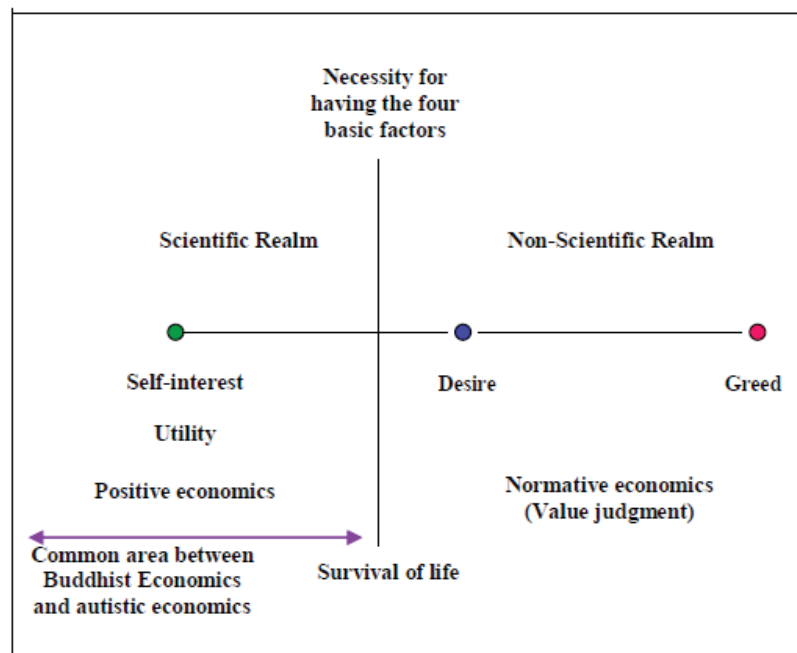

Figure 5 the difference in degree among self-interest, desire, and greed

Additionally, the analysis in mainstream economics in general is a static one. It can be clearly seen that static analysis often does not reflect the real world because time is frozen. As such, it is not capable of understanding everything in its own nature. A theory that is not based on reality can be considered as an incorrect one. This problem is a major short coming of mainstream economics.

Buddhist Economics, on the other hand, is based on a dynamic analysis of any event known as *paticcasamuppāda*. Every result has its original causes and other related factors. The result at this moment will turn to into a cause of a future result. In a Buddhist analysis, the time dimension of past, present and future must also be considered.

In reality, everything exists in a continuum.

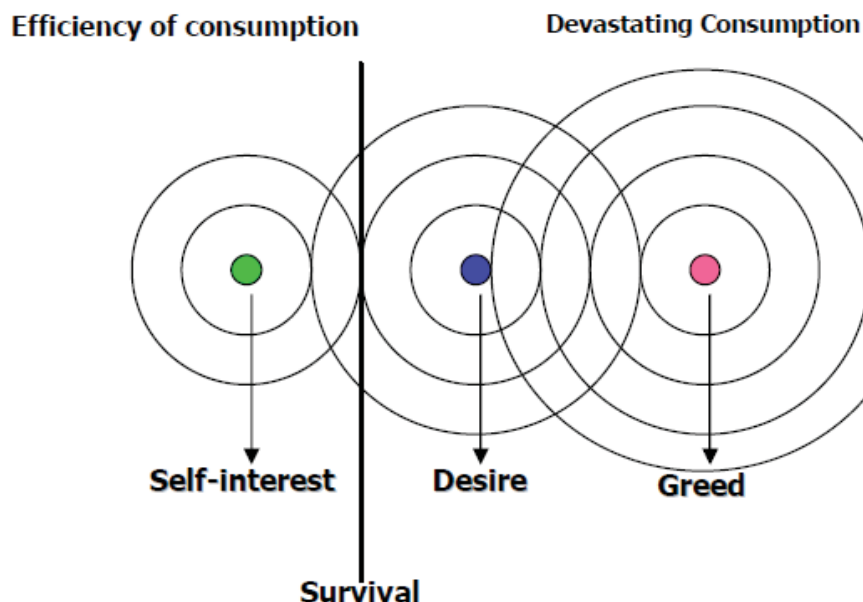

Figure 6 continuum of self-interest, desire, and greed divided by survival line

An understanding of Buddha's teaching or Buddha Dhamma is needed to provide a realistic assessment of the actual situation. Without worrying about pleasure or 'sukha' from acquisition, it can be easily understood that efficiency of consumption is similar to that of production, as such a consumption process can be analysed in the same way.

At this point Buddhist Economics can provide an analysis by looking at the meanings of the two words, "needs" and "wants". It can be traced back to the explanation of Abraham Maslow where needs are classified into three levels, physiological needs, social needs and moral needs. In Buddha Dhamma, there is

only one form or one level of needs that is physiological needs. This can be accounted for through the understanding of **pañña**⁷. The real wellness or 'sukha' of a human being results from the development of **pañña** through *sikkhattaya*. It is not a linear development but more like a virtuous spiral that will not return to the origin spot but will uplift the mind and **pañña** to new levels.

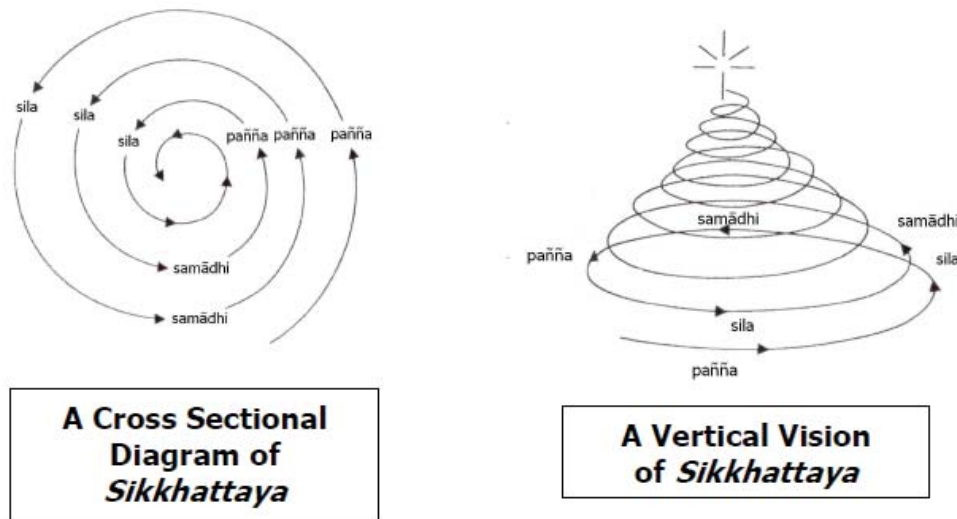

Figure 7 Diagrams showing development process of *Sikkhattaya*

With the concept of consumption efficiency, together with production efficiency a new way for sustainable development can be found leading humanity out of possible catastrophes. Apichai proposed a consumption and production diagram based on Buddhist Economics.

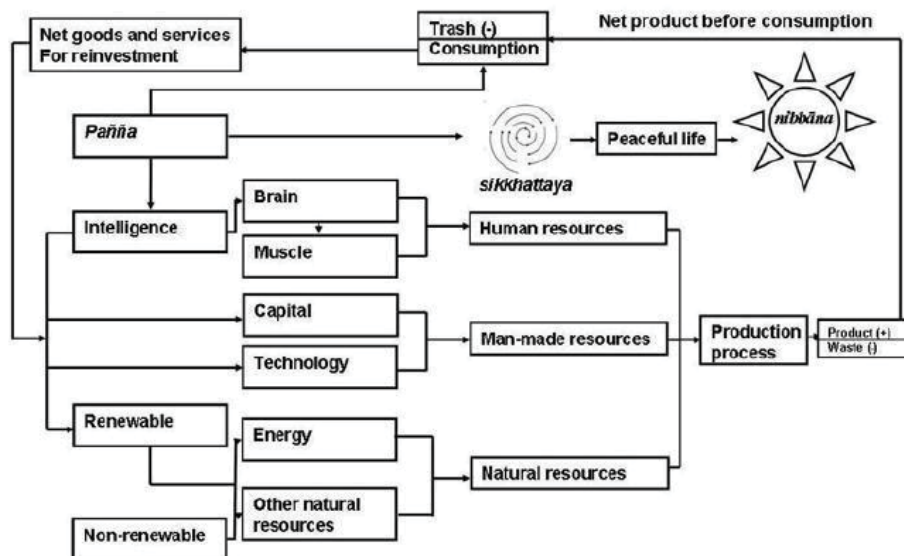

Figure 8 Consumption and production theories in BE in the same diagram

⁷ The word **pañña** has no equivalent word in English. The closest meaning is wisdom, but wisdom is not the same as **pañña**.

More theoretical papers presented in this Conference complemented Professor Puntasen's proposition. Principles of happiness in western economic thoughts were explained in relation to Buddhist Economics in Georg Erber's paper. He summed up quite nicely the neo-classical economic description of happiness as a function of utility and self-interest. As a Bayesian search process, he argued that the greatest happiness is thought of as the ends and life itself as a means, but no clear pathway is offered. The linear understanding of happiness as a utility function puts it that wherever there is an increase in income, happiness increases. However Easterlin's research showed otherwise. This paper ended with a hope that a bridge will emerge between Buddhist Economics and the rediscovery of the Principles of greatest Happiness in modern western economics.

It is supported by a paper by Janos Mate from University of Western Hungary. His paper talks about the principles of promotion of Buddhist Economics. It points out that the western ideas culminating during the industrial revolution have, according to Schumacher, encouraged the dangerous idea of 'belief in economy'. Certain aspects of global economy are falling into deep crisis. He proposed that Buddhist Economics is well suited for healing this situation. Many traditional beliefs were used to create a sophisticated explanation for, what he called, software of the mind. This system comprises of four components/steps: call out, creation, forming, and making. It is based on an ancient Egyptian saying that 'Existence of things cannot be real unless it has come through words or sight'. The differences between the western and eastern order of values can influence economic decision-making, yet the idea of co-habitation of the western and eastern economic decision-making raises doubts. Therefore he suggested that in countries where this kind of initiatives is not welcome, there should be experimental courses under which economic aspects of religious teachings could be unfolded.

Along the same line, Hans Luther presented his idea of combining Buddhist Economics with niche market concept. These two concepts were explained together as a new development paradigm where economy depends on development of niche market products for example organic food, and cultural tourism. The overall economy should strive towards simplicity, austerity, and moderation. The synergy between these two concepts is very vital to sustainability of traditional or emerging economy such as Lao PDR. In addition, Adam Arvidsson proposed the idea of 'ethical economy'. He suggested that the 'next economy' will be an ethical one where value is no longer based upon labour

as in the capitalist economy. He argued that it will instead be based on the ability to construct 'ethically significant social relations'. Intangible values subtly influence other tangible values, without those tangible values cannot be visible. Arvidsson stated that this ethical economy is in fact happening. In the realm of creative industries, in brand management, in advance forms of knowledge work, on financial markets, and in an expanding range of autonomous form of social productions – ranging from P2P software to alternative agriculture and food distribution. These initiatives are made possible by and will be growing by the informational and communication technologies and their evolution and diffusion. Further contribution of Buddhist Economic to the discussion and advancement of a more established concept of sustainable development was presented by Morgen Buch-Hansen from Denmark. He advocated for redefining sustainability by pursuing the 'Middle Way'. He suggested that Buddhist Economics should join hands with geography with a view to provide a moral supplement to the self-interest of the 'economic man'. The theoretical section was further supplemented by a paper by Peter Calkins from Chiang Mai University. The paper recommended a Third Way based on a combination of the 'new traditionalist' economic traditions (Buddhist, Confucian, Catholic, Judaic) to improve practical economic planning and make religion more relevant to creating the conditions for spiritual growth. This paper focuses on Theravada Buddhism which is explored in detail from three complementary perspectives: textual exegesis of the Buddhist suttas, the historical records of the macroeconomic policies of Buddhist Kings throughout Asia, and the formal logic of mathematical economic model. The author came up with a sophisticated explanation of 'Theravada Macroeconomics'. Later policy recommendations that flow directly from the triangulation of these three approaches were offered.

Next section of this summary will briefly talk about the papers about practical application of Buddhist Economics and related ideas. Cases of business firms using Buddhist Economics approach were presented by Wanna Prayukvong. The emphasis of this study is based on the distinct difference between Buddhist Economics and Neoclassical Economics on the paradigm of human nature. The core values of Buddhism, compassion and cooperation, to achieve well-being through higher wisdom, **pañña** replaces self-interest and maximum utility. The paper suggests that cultivation of these new core values requires organisational change driven by an agent as institutional entrepreneur. This paper was accompanied by a paper called 'CSR: The Road to Sufficiency Economy' by Alex Mavro. This piece of work is based on the logical connection linking four critical

constructs – Gross National Happiness, Sufficiency Economy, Sustainability, and Corporate Social Responsibility. Although definitions of these constructs vary in different sectors (NGOs/CSOs, business, academic, public), yet there can be synergy among them. These four concepts together bring all stakeholders/sectors to the same page of creating alternative development worldview which is moral, green, fair, and peaceful.

More examples can be found in the two papers about ecological agriculture and food networks in Thailand. Alex Kuafman has studied unconventional agro-food system in rural Thailand for some time. His paper argues that ecological food entities in Northeastern Thailand empower rural farming communities through holistic approaches rooted in self-sufficiency and spiritual practice. It follows several organic farming networks working against mainstream modern agriculture practice, such as Moral Rice Movement, Santi-Asoke group, and Green Net. Another paper By Saweang Rauysoongnarn looks closer to the development and constraints of the Moral Organic Rice Network in Yasothon province. It is the next step of the existing Organic Rice Network in Kudchum district of the province. The Network has further refined the regulations of the existing network in order to strengthen the remaining weaknesses of the network members on their personal problems, such as drinking, gambling, and unnecessary expenses. As such the production of organic rice could be more beneficial to the farmer's livelihood. This investigation found that despite successes, the expansion of the network is relatively slow, results showed both internal and external constraints revealing lessons learned for future development.

Further away, examples from the international sphere were offered. First off, Michel Bauwens presented his case, along the same line as Adam Arvidsson, on Open Source economy. He called it "neotraditional approaches in the reconstructive transmodern era". The explanation was that this 'new' idea is based on a connection in some ways to pre-modern conceptions of society and economy which inspire us to critically examine current economic and political arrangements. The key theme of the paper is that we are in the transition towards a post-industrial economy growing upon creation of non-material values, peer production, renewable innovations, and not-for-profit spirit. Later on Peter Daniels of Griffith University, Australia, contributed his thoughts on how Buddhism can address the problem of climate change. The paper argued that ethical and cosmological aspects of Buddhism and its precepts can act as logical and practical basis for minimising climate change-related pressures of production

and consumption. Using an ecological economics approach, the author suggested an innovative framework of integration of two major environmental assessment tools and key Buddhist values and influences on well-being. A new tool emerged as an improved system for human-environmental analysis. Buddhist economic systems were recommended to help outline effective responses to the threat of climate change. In conclusion, Buddhist notions of interconnectedness, dependent origination, and mindful consumption and production can help reshape human motives and actions for sustainability.

Moreover John Nirenberg, a scholar from Walden University, whose expertise is in workplace management and organisational culture presented a work on how formal organisations can act as instruments in creating Gross National Happiness. The paper emphasised GNH values of people as ends in themselves, and the structure and processes of organisations that stimulate the creation of both happiness and profit as outputs. From a smaller scale, at organisation level, development of a compatible organisational infrastructure that enables the realisation of GNH could work as a model for realisation at broader levels. Furthermore, an example of using new tools to create a better place is offered by Hugh Barnard. He talked about difficulties, challenges and opportunities for computer and ICT to support radically reformed methods of the storage and exchange of value. Cases of partial replacement of conventional money with new forms and expressions of value were presented as a context for challenges faced by open source financial systems. These alternative currency systems are sophisticated development based on local values and ethics. Last but not least, world religions were called upon to save the world economy from collapsing. Lisa Nowakowski asked for grassroots realisation that personal attitudes, beliefs, and actions must change in fundamental and ethical ways. The paper investigated the importance and urgency of finding a common ground or a middle pathway for world religions to be able to speak with a powerful unified voice.

In the GNH Workshop, the final morning of the conference, Hans van Willenswaard and the GNH Movement team first explained the purpose of the GNH Movement project. The 18-month project is supported by Thailand Research Fund and Thailand Health Promotion Foundation as a follow-up to the international conference on Gross National Happiness that was organized in Thailand in November 2007.

One of the major objectives of the project is to provide a degree of synthesis between Gross National Happiness and related concepts like Sufficiency Economy in order to enable 'change' or social transformation to happen in Thailand; and to a certain extent, to support like-minded social movements in the Mekong and ASEAN regions.

To this end the GNH Movement project team organizes a series of dialogues on aspects of well-being in the context of the present state Thailand, the world, communities. The workshops will result in a multi-stakeholder network. With the help of advisors the GNH Movement project analyses the challenges as exchanged in the communication between the diverse stakeholders. And it intends to signal possible responses to the multi-dimensional crisis humanity is facing.

The conceptual framework that is constructed to guide this analytical process supporting implementation of change is derived from the Four Pillars of Gross National Happiness:

1. Cultural Promotion
2. Good Governance
3. Equitable socio-economic development
4. Environmental preservation.

In order to make this list into a framework the Four Pillars are laid-out in a pattern by applying to the Middle Way principle. Often the Middle Way is seen as a compromise between two contrasting forces, equal to the colour gray as the middle way between black and white. However in a more dynamic way of thinking, the potential of contrasting forces to co-creating new entities will be recognized. We could mention this the 'creative middle' or, in the same example: from the tension between black and white arises the full spectrum of the rainbow colours. Similarly, between the contrasting forces of Cultural Promotion with 'liberation' as its central value and Good Governance providing 'rules and regulations' a third realm emerges where people interact in 'community spirit' and freedom becomes responsibility. This is the realm of Equitable Socio-economic Development.

This dynamic arrangement of a pattern including three of the Four Pillars of GNH may lead to a deeper observation. The threefold pattern may be seen as

(partially) resonating with particular dimensions as known in Buddhism namely “The Three Jewels”, “Triple Gem”: the Buddha, Dhamma and Sangha. The Buddha exemplifies liberation, while the Dhamma learns us about the law of karma and the Sangha symbolizes ultimate community spirit.

Moreover, in our search for synthesis and inspired by Dr. Ambedkar, architect of the Indian constitution, we may discover that the French Revolution (if non-violent) and Buddhism share the same core values of Freedom, Equality and Brotherhood. Dr. Ambedkar, an “un-touchable” himself, realized that the revolutionary threefold force of Buddhism could liberate the “un-touchables” from the cast system.

One step further, Nicanor Perlas, a contemporary scholar and social activist from the Philippines, anticipated that our societies would gradually grow towards a threefold pattern of equally powerful sectors: civil society (constituted by free, unique, individuals), governments (caring for justice where citizens are equal to the law) and the business sector which in a positive development path would grow towards the fulfillment of ‘corporate social responsibility’ and, in David Korten’s words (his book *The Post-Corporate World: Life after Capitalism*): ‘mindful markets’.

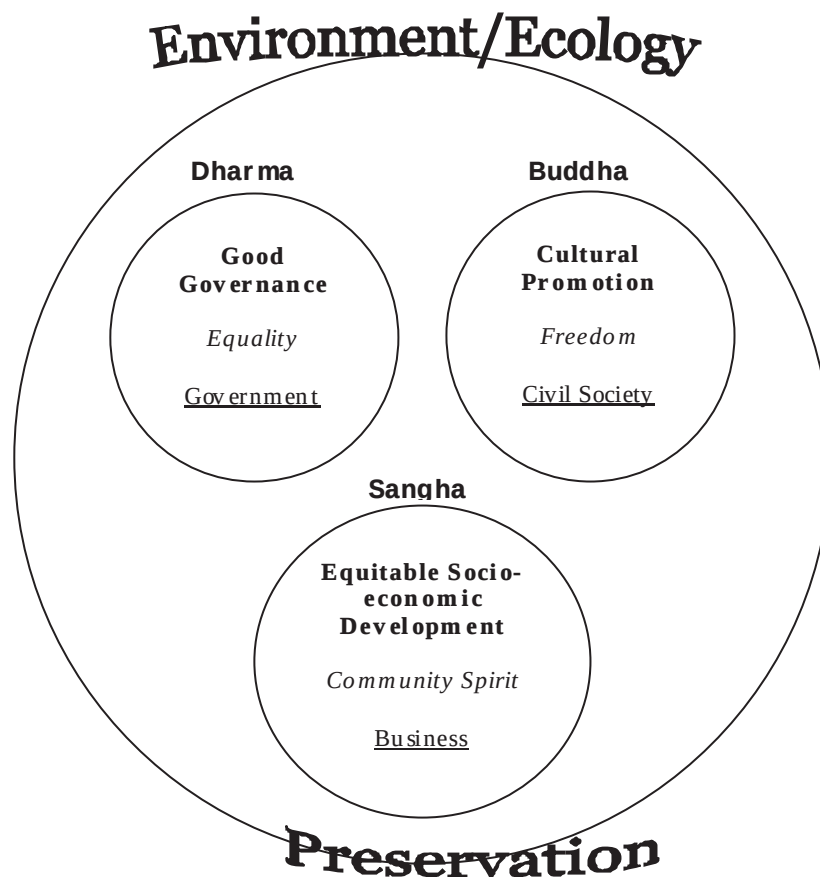

Figure 9 Framework for multistakeholder collaboration based on 4 pillars of GNH

This threefold pattern ultimately results, in a dynamic balance, into integration between the three partially overlapping forces in light of the un-escapable need for sustainable development: the common aim is Environmental Preservation, the Fourth Pillar of GNH. This integration gives birth to 'consensus building leadership', something we see now gradually arise, though still as a minority force. The natural law of interconnectedness as illuminated in Buddhism is, one could say, since the second half of the 20st century re-emerging as "sustainable development", under pression of climate change and more recently the economic crisis of September 2008. From inclusion of the social and cultural dimensions of "sustainability" emerges a movement towards *well-being* or *happiness driven development*.

In the workshop the conference participants were asked to publicly brainstorm about specific responses to the global crisis that could be contributed from civil society, governments, and the business sector. And the question how these responses could be integrated into consensus building leadership towards shared care for the environment, humanity and the happiness of all sentient beings.

สรุปการบรรยายสาธารณะ
ความสุขมวลรวมประชาชาติ กับการรื้อสร้างเศรษฐกิจโลกใหม่
วันที่ 29 มกราคม 2552 ณ อาคารศปฐศสลา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

วิทยากร

1. ดาไซ กรรมา อูระ	ผู้อำนวยการศูนย์ฐานศึกษา
2. ดร.โรนัลด์ โคลแมน	ผู้อำนวยการ "Genuine Progress Indicator for Atlantic Canada (GPI Atlantic)"

ผู้ดำเนินรายการ

ผศ.สุรัตน์ โหระชัยกุล คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

คุณฮันส์ แวน วิลเลี่ยนส์วาร์ด ผู้จัดการโครงการฝ่ายต่างประเทศ

กล่าวต้อนรับผู้เข้าร่วมและเกริ่นถึงความเป็นมาของการบรรยายสาธารณะในครั้งนี้
ว่าเป็นผลสืบเนื่องมาจากการประชุมนานาชาติความสุขมวลรวมประชาชาติครั้งที่ 1 ที่ประเทศ
ภูฐาน ทำให้เกิดการปรับเปลี่ยนกระบวนทัศน์ในการพัฒนาประเทศจากที่มุ่งเน้นการเจริญเติบโต
ทางเศรษฐกิจ จนทำให้ขาดความสมดุลและความสุขของคนในสังคมลดน้อยลง การบรรยายนี้จึง
เป็นการสำรวจลึกในแนวคิดดังกล่าว

ดาไซ กรรมา อูระ

ประเทศภูฐานพยายามใช้แนวคิดความสุขมวลรวมประชาชาติ เป็นกรอบนโยบายในการ
พัฒนาประเทศ เนื่องจากความสุขมวลรวมประชาชาติ เป็นการพัฒนาที่จัดสมดุลระหว่างการ
เจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ สิ่งแวดล้อมรวมทั้งวัฒนธรรม ดังเช่นในกรณีของประเทศภูฐานที่ยัง
ประสบกับความท้าทายในการนำแนวคิดนี้มาพัฒนาประเทศในด้านต่าง ๆ เช่น ความเป็นอยู่
อัตราการเสียชีวิต อัตราการรอดตายของเด็กเกิดใหม่

อย่างไรก็ตามรัฐบาลต้องการดัชนี เพื่อใช้ในการกำหนดนโยบาย หากปราศจากระบบการ
วัดแล้วก็ไม่สามารถนำไปสู่การปฏิบัติได้ ด้วยเหตุนี้ศูนย์ฐานศึกษา จึงศึกษาพัฒนาตัวชี้วัดสร้าง
เป็นดัชนีความสุขมวลรวมประชาชาติขึ้น

ดัชนีความสุขมวลรวมประชาชาติเป็นดัชนีระดับชาติ เช่นเดียวกับจีดีพี เนื่องจากจีดีพีทั้ง
ในแง่บวกและแง่ลบ ดังนั้นดัชนีความสุขมวลรวมประชาชาติจึงจัดกลุ่มตัวชี้วัดที่ครอบคลุมหลาย

มิติ มิใช่เศรษฐกิจเพียงอย่างเดียว โดยมีตัวชี้วัดที่ครอบคลุมถึง 9 มิติ 72 ตัวชี้วัด อันจะเป็นประโยชน์ในการกำหนดนโยบายเพื่อคนทุกเพศ ทุกวัย ศาสนาและอาชีพ

ใน 9 มิติ มี 72 ตัวชี้วัดนี้มีความอิสระในตัวของมันเองในขณะเดียวกันก็มีความสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน ในที่นี้จะไม่ขออธิบายรายละเอียดในตัวชี้วัดทุกตัว แต่จะขอนำเสนอบางตัวที่มีความสำคัญ ดังเช่น

ดัชนีชุมชนมี 7 ตัวชี้วัด ได้แก่

1. ตัวชี้วัดด้านความไว้วางใจของคนในชุมชน
2. ตัวชี้วัดด้านการสนับสนุนทางสังคม
3. ตัวชี้วัดด้านการพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน
4. ตัวชี้วัดด้านกระบวนการทางสังคม
5. ตัวชี้วัดด้านครอบครัว
6. ตัวชี้วัดด้านความสัมพันธ์ญาติมิตร
7. ตัวชี้วัดด้านความปลอดภัย

ตัวชี้วัดแต่ละตัวต้องพิจารณาถึงบริบทของชุมชนเป็นสำคัญ เช่น ถ้าเราถามประชาชนในประเทศไทยว่า ตัวชี้วัดความปลอดภัย คืออะไร คนไทยอาจจะบอกว่า อัตราอาชญากรรมอยู่ในระดับต่ำ มีความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สินสูง แต่ชาวภูฐานส่วนใหญ่ตอบว่า ไม่ถูกสัตว์ร้ายหรือวิญญาณภูตผีทำร้าย

ดังนั้นการศึกษาด้านความสุขมวลรวมประชาชาติ จึงไม่ใช่ผลการศึกษาที่ได้คำตอบที่สมบูรณ์ ยังคงต้องมีการศึกษาต่อเนื่องอีกมาก แต่สิ่งสำคัญคือเราจะต้องให้ผลการศึกษานี้นำไปสู่การขับเคลื่อนในระดับนโยบาย

ดร.โรนัลด์ โคลแมน

สถานการณ์เศรษฐกิจทั่วโลก

ปัจจุบันถ้าเราอ่านข่าวหนังสือพิมพ์จะพบแต่หัวข้อข่าวที่แสดงถึงข้อคิดเห็นของสื่อมวลชน นักการเมือง นักเศรษฐศาสตร์เกี่ยวกับวิกฤตเศรษฐกิจและการเงินที่เกิดขึ้นทั่วโลก และได้บทสรุปที่สอดคล้องกันว่าเศรษฐกิจโลกในปัจจุบันหยุดการเจริญเติบโต เข้าสู่ภาวะถดถอยทางเศรษฐกิจ โดยใช้ภาษาที่เปรียบเทียบกับอาการป่วยไข้ของมนุษย์ วิกฤตการณ์ที่เกิดขึ้นทำให้กลุ่มประเทศ G20 ประชุม และสร้างฉันทามติร่วมกันในการแก้ไขวิกฤตที่เกิดขึ้น พื้นฟูระบบเศรษฐกิจ การเงิน

และระบบตลาดโลกโดยการอัดฉีดงบประมาณมหาศาลจำนวน 2% ของจีดีพีโลกเข้าไปในระบบ เพื่อกระตุ้นให้เศรษฐกิจเติบโตต่อไป

จะวัดการเติบโตทางเศรษฐกิจได้อย่างไร

จากมาตรการกระตุ้นเศรษฐกิจดังกล่าว จึงมีคำถามว่าเราจะวัดการเจริญเติบโตของระบบเศรษฐกิจได้อย่างไร

วิธีการวัดการเติบโตของระบบเศรษฐกิจ (ตลาดเสรี) คือ ผลิตภัณฑ์มวลรวมภายในประเทศ (Gross Domestic Product: GDP) โดยวัดจากจำนวนการบริโภคสินค้าและบริการของคนทั้งประเทศ หรือกล่าวโดยสรุปคือ วัดจากจำนวนผลิตภัณฑ์ที่ประชาชนทั้งประเทศผลิตขึ้นและการใช้จ่ายของประชาชนในการบริโภค

ระบบบัญชีประชาชาติที่วัดการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจวิธีนี้ Simon Kuznets นักเศรษฐศาสตร์รางวัลโนเบล ชาวอเมริกันคิดค้นขึ้นเมื่อประมาณครึ่งศตวรรษที่แล้ว อย่างไรก็ตาม Simon Kuznets ได้เตือนไว้ว่าระบบบัญชีประชาชาติสามารถวัดได้ว่าประเทศชาติกำลังทำอะไร แต่ไม่สามารถวัดได้ว่าประเทศชาติเป็นอย่างไร มีความเป็นอยู่ที่ดีหรือไม่ เพราะทุกกิจกรรมไม่ว่าแบ่งบวกหรือลบสามารถทำให้เศรษฐกิจเติบโตได้ทั้งสิ้น ผ่านไป 50 ปี คนส่วนใหญ่ลืมเลือนคำเตือนของเขาและใช้จีดีพีในการวัดความก้าวหน้าของประเทศ

จีดีพี : ตัวชี้วัดที่ไม่มีคุณสมบัติที่เหมาะสม

จีดีพีเป็นตัวชี้วัดที่ไม่มีคุณสมบัติที่เหมาะสม เพราะจีดีพีได้วัดรวมกิจกรรมทางเศรษฐกิจทุกกิจกรรมเข้ามาในระบบ ถึงแม้จะเป็นกิจกรรมที่ไม่พึงประสงค์ต่อสังคม เช่น การเพิ่มขึ้นของอาชญากรรมในอัตราที่สูงเป็นผลดีต่อระบบเศรษฐกิจ เพราะจะมีการใช้จ่ายงบประมาณในการสร้างเรือนจำ จ้างงานตำรวจ ระบบเตือนภัย ยามรักษาความปลอดภัย เป็นต้น

ด้วยเหตุนี้อุตสาหกรรมเรือนจำจึงเติบโตในประเทศที่มีอัตราการเติบโตของจีดีพีสูง ดังเช่นประเทศสหรัฐอเมริกา งบประมาณหลายพันล้านดอลลาร์ถูกใช้จ่ายเพื่อสร้างเรือนจำแห่งใหม่เพิ่มขึ้นทุกปี และงบประมาณกว่า 35,000 ล้านดอลลาร์ถูกใช้จ่ายในการเลี้ยงดูนักโทษ อุตสาหกรรมเรือนจำคิดเป็นสัดส่วนมูลค่า 25% ของจีดีพีประเทศสหรัฐอเมริกา

เมื่อเกิดภัยพิบัติ มนุษย์ทำลายทรัพยากรธรรมชาติ แรงผลักดันให้ทรัพยากรธรรมชาติ เช่น การตัดไม้ทำลายป่าได้รวดเร็วเท่าไรมนุษย์ก็จะส่งไม้แปรรูปสู่ระบบตลาดได้เร็วเท่านั้น เมื่อมนุษย์ตัดวงจรใช้ประโยชน์ทรัพยากรประมงจากมหาสมุทรและส่งเข้าสู่ระบบตลาด กิจกรรมต่าง ๆ เหล่านี้ ล้วนส่งผลให้มีการใช้จ่ายงบประมาณ ทำให้ระบบเศรษฐกิจเติบโตยิ่งขึ้น และเมื่อ

ทรัพยากรธรรมชาติอยู่ในสถานะเสื่อมโทรม จีดีพีก็จะเติบโตเพราะมีการใช้งบประมาณเป็นค่าใช้จ่ายในการฟื้นฟู

นักวิทยาศาสตร์ให้ข้อมูลกับเราว่าทุกวันนี้โลกอยู่ในภาวะเสี่ยงการสูญพันธุ์ของปลาน้ำขนาดใหญ่ในมหาสมุทร เช่น ปลาฉลาม ปลาทูน่า ประมาณ 90% ของสายพันธุ์ปลาที่สูญหายไปเหล่านี้ถูกนำไปนับรวมในการเติบโตของจีดีพี และนักวิทยาศาสตร์ทุกคนในโลกล้วนเห็นพ้องต้องกันว่าระบบการเกษตรในปัจจุบัน (อุตสาหกรรมเกษตรเชิงเดี่ยวขนาดใหญ่ มีการใช้สารเคมีทางการเกษตรอย่างเข้มข้น) ไม่ใช่รูปแบบที่เหมาะสมในการจัดการแปลงเกษตรเพราะทำลายความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรดินและความหลากหลายทางชีวภาพ โลกเหลือความหลากหลายของสายพันธุ์สิ่งมีชีวิตอีกไม่มากนัก ทรัพยากรธรรมชาติกำลังถูกทำลายล้าง ดังนั้นจีดีพีจึงเป็นตัวชี้วัดที่ไม่มีคุณสมบัติที่เหมาะสมในการวัดความก้าวหน้าของประเทศเมื่อต้องแลกกับผลกระทบทางสังคมและความเสื่อมโทรมของทรัพยากรธรรมชาติ

Nicolas Stern หัวหน้านักเศรษฐศาสตร์ของธนาคารโลกประมาณว่า อนาคตของระบบธุรกิจโลกจะต้องสูญเสียประมาณ 5-20% ของจีดีพี อันเป็นผลกระทบมาจากการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศโลก

การเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศโลกเป็นหายนะของโลก บัดนี้ระบบเศรษฐกิจของโลกกำลังเข้าสู่ภาวะถดถอยครั้งใหญ่ในคนรุ่นปัจจุบัน รุ่นที่ 2 ถึงรุ่นที่ 3 โลกที่รับช่วงสืบทอดมรดกจากคนรุ่นก่อนจะมีระบบนิเวศวิทยาเสื่อมโทรม จากรายงานถ้าเราเร่งแก้ปัญหาในทันทีทันใดต่อการเปลี่ยนแปลงสภาวะภูมิอากาศโลกจะเป็นผลดีกว่าปล่อยให้สายเกินการแก้ไข นักวิทยาศาสตร์ได้คำนวณว่าการหยุดภาวะโลกร้อนด้วยการลดการปล่อยก๊าซเรือนกระจกต้องใช้งบประมาณ 1% ของจีดีพีทุกประเทศทั่วโลกรวมกัน ซึ่งเป็นงบประมาณมหาศาล ท้ายที่สุดนักเศรษฐศาสตร์ที่ปราดเปรื่องได้กล่าวไว้ว่า คุณจะไม่สามารถพูดเรื่องการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจโดยไม่พูดถึงข้อเท็จจริงทางด้านสิ่งแวดล้อมและระบบนิเวศได้เพราะทุกอย่างมีความสัมพันธ์กัน

นอกจากนี้จีดีพีนับแต่งานที่ก่อให้เกิดรายได้ตอบแทนแต่เพียงอย่างเดียวอันมีคุณประโยชน์แต่ไม่มีรายได้ตอบแทน ถ้าคุณจ้างแม่บ้านมาทำความสะอาดบ้านแทนคุณ จีดีพีก็จะเจริญเติบโต ดังนั้นถ้าภรรยาของคุณทำงานบ้านด้วยตัวเอง จีดีพีก็จะไม่เติบโต สิ่งเหล่านี้เป็นความเข้าใจที่ผิดพลาดของเรา หลายกิจกรรมที่เรานับเป็นความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจเป็นการเคลื่อนย้ายมาจากภาคกิจกรรมที่ไม่ก่อให้เกิดรายได้ สู่ภาคกิจกรรมที่เกิดการใช้จ่ายเงินในระบบเศรษฐกิจ สิ่งเหล่านี้เราเรียกว่าการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ เมื่อเงินไม่สามารถเคลื่อนย้ายสู่ระบบได้จีดีพีจะไม่ใส่ใจ การจ้างคนแปลกหน้ามาเลี้ยงดูลูกของคุณจีดีพีเติบโต ในขณะที่คุณเลี้ยงดูลูกของคุณเองกลับเป็นงานที่ไม่มีคุณประโยชน์ต่อเศรษฐกิจ ดังนั้นถ้าวัดจากการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจเป็นฐานคิดงานดูแลบ้านและครอบครัวของผู้หญิงทั่วโลกจึงเป็นงานที่ไม่มีคุณค่าและไร้เวลา

มีความไม่สมจริงและข้อบกพร่องจำนวนมากในการวัดความก้าวหน้าและเศรษฐกิจของประเทศโดยใช้จีดีพีเป็นตัวชี้วัด หลายกิจกรรมที่ทำให้จีดีพีเติบโตกลับทำลายความอยู่ดีมีสุขมากกว่าที่จะปรับปรุงให้มนุษย์มีความอยู่ดีมีสุขยิ่งขึ้น บางกิจกรรมที่มีคุณค่าจึงกลับไม่นับ

การปรับเปลี่ยนกระบวนทัศน์

จากสถานการณ์ในข้างต้น ก่อให้เกิดความคิดต่าง ๆ ดังนี้

บางที่เรื่องการเงินเติบโตทางเศรษฐกิจจะเป็นเรื่องใหญ่โตจนเกินกว่าจะสร้างสมดุลให้ระบบนิเวศมีความยั่งยืนได้ บางที่เราอาจต้องพูดถึงเรื่องขีดจำกัดของการเติบโตทางเศรษฐกิจ บางที่เราต้องเริ่มคิดถึงการจัดสรรทรัพยากรเพื่อการใช้ประโยชน์และการอนุรักษ์เพื่อให้โลกนี้ดำรงอยู่ได้มากกว่าที่จะคิดถึงแต่การผลิตไม่มีที่สิ้นสุดและการบริโภคที่มากเกินไป ทุกวันนี้ประชากร 20% ของจำนวนประชากรโลก บริโภค 80% ของทรัพยากรบนโลก ดังเช่นการวัดรอยเท้านิเวศ (Ecological Footprint) พบว่า 70% ของประชากรโลกสามารถอาศัยอยู่บนโลกใบนี้ได้อย่างสมดุล และยั่งยืนโดยไม่ทิ้งของเสียสู่โลกจนเกินศักยภาพในการรองรับ ในขณะที่อีก 30% ของประชากรโลกที่ส่วนใหญ่อยู่ในประเทศที่มีอัตราเติบโตจีดีพีในระดับสูง บริโภคทรัพยากรมากและปล่อยของเสียสู่สิ่งแวดล้อมเกินกว่าที่โลกจะรองรับได้ บางที่เราจะต้องคิดถึงความยั่งยืน การแบ่งปัน ลดการปล่อยก๊าซเรือนกระจก บางที่เราจะต้องละทิ้งความพยายามที่จะทำให้ระบบเศรษฐกิจเติบโตไม่มีที่สิ้นสุด

สิ่งที่กล่าวในข้างต้นเป็นกระแสของการเคลื่อนย้ายกระบวนทัศน์ในปัจจุบัน เราต้องการระบบบัญชีประชาชาติแบบใหม่ที่นับทุนธรรมชาติและทุนความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากร ดังเช่นความสุขมวลรวมประชาชาติ ดัชนีความก้าวหน้าแท้ (Genuine Progress Index) หรือเศรษฐกิจพอเพียงที่ประเทศไทยใช้เป็นหลักปรัชญาในการพัฒนาประเทศ

เศรษฐกิจพอเพียงเป็นแนวคิดทางเศรษฐศาสตร์ ที่มีเป้าหมายไม่เต็มเต็มความต้องการ แต่เป็นการใช้ทรัพยากรด้วยความพอเหมาะ ที่ซึ่งเราจะไม่ใช่ทรัพยากรมากขึ้น มากขึ้นอย่างไม่มีที่สิ้นสุด แต่เป็นการสร้างความสมดุลระหว่างการพัฒนาทางเศรษฐกิจกับสิ่งแวดล้อม ด้วยวิถีทางที่ผสมกลมกลืนในสังคม ดังนั้นระบบบัญชีที่มีคุณสมบัติที่เหมาะสม จึงเป็นระบบบัญชีที่มองเห็นความสัมพันธ์ของทุกสรรพสิ่ง

เราสามารถทำอะไรได้บ้าง

มีกรณีตัวอย่างที่สร้างสรรคในการสร้างความสมดุลระหว่างการพัฒนาเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม ดังเช่น ในประเทศเนเธอร์แลนด์

ปี ค.ศ.1989 ประเทศเนเธอร์แลนด์สามารถลดอัตราการว่างงานจาก 12.2% เป็น 2.7% คำถามคือประเทศเนเธอร์แลนด์ทำได้อย่างไร คำตอบคือ ด้วยการทำงานแบบไม่เต็มเวลา ปัจจุบันการทำงานแบบไม่เต็มเวลาเป็นงานที่น่าดึงดูดใจ และกำลังเพิ่มขึ้นในอัตราสูงสุดในกลุ่มประเทศอุตสาหกรรม การทำงานแบบไม่เต็มเวลาประชาชนจะมีเวลาว่างมากพอที่จะอยู่ร่วมกับครอบครัว มีเวลาว่างพอที่จะเข้าร่วมกิจกรรมในชุมชนที่ตนเองอยู่อาศัย มีเวลาที่จะทำงานอาสาสมัครที่จะปรับปรุงคุณภาพชีวิตของประชาชนให้ดีขึ้น การลดเวลาการทำงานของแต่ละคนก็เท่ากับเพิ่มการจ้างงานให้คนอื่น เราควรจะใช้เวลาทำงานให้สั้นลง เพิ่มเวลาว่างให้มากขึ้น ผลทางอ้อมแม่บ้านสามารถเลิกงานกลับบ้านมาพบลูก ๆ ที่กลับมาจากโรงเรียนได้ เด็ก ๆ ก็จะไม่เลิกเรียนแล้วกลับมาพบแต่บ้านที่ว่างเปล่า

ความสุขมวลรวมประชาชาติจะเปิดมุมมองใหม่ในการแก้ปัญหาที่ไปพ้นจากวิธีการอันคับแคบของปัจจุบัน และนี่คือสำนึกที่ยิ่งใหญ่ของเรื่องความสุขที่เป็นเพียงตัวอย่างหนึ่งนอกเหนือจากตัวอย่างอื่น ๆ อีกมากมาย

ดร.อภิชัย พันธเสน กล่าวสรุปและปิดเวที

ดร.อภิชัย พันธเสน กล่าวด้วยข้อสรุปว่าเวทีนี้ได้เรียนรู้มากขึ้นเรื่องความสุขมวลรวมประชาชาติเพื่อการเปรียบเทียบกับแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง ทั้งในระดับจุลภาคและมหภาค เป้าหมาย นโยบาย จะเป็นการน้อมนำภาคธุรกิจกับภาคราชการมาสร้างสรวงศ์งานพัฒนาที่สมดุลร่วมกัน

GNH Workshop 4.1

SASIN Graduate Institute for Business Administration
Thursday, 5th February 2009, 13.30-16.00 hours

The PARADISO project
ICT Innovations suited to 'Beyond GDP' societies
Roger Torrenti: PARADISO project coordinator

See Appendix: PARADISO reference document
and Paradiso website www.paradiso-fp7.eu

Introduction:

- Brief introduction of the GNH movement project by Hans van Willenswaard.
 - o The meeting was preceded one week earlier by presentations and a 4-days capacity building workshop on **"Measuring Genuine Progress"** with Dr. Ronald Colman, Canada, and Dasho Karma Ura, Bhutan.
 - o The presentation of Roger Torrenti will be followed by GNH Workshop 4.2. on **"GNH movement, ICT and the Media"** in March 2009.
- Professor Soraj Hongladarom, Centre for Ethics of Science and Technology, Chulalongkorn University, introduced the speaker, Roger Torrenti, CEO of Sigma Oriones, a consultancy firm based at Sophia Antipolis near Nice, France.

Presentation by Roger Torrenti on the topic **"ICT for a Global Sustainable Future"**

- Brief introduction of Sigma Orionis, a technology and market research organisation, which supports global Information and Communication Technology (ICT) development. Sigma Orionis coordinates the so called SEACOOP project.
- Brief introduction of SEACOOP, the organisation that supports the involvement of South-East Asian organisations in EU funded ICT research projects.
- Brief introduction about PARADISO, the organisation that explores ICT innovations suited to beyond GDP societies in partnership with the Club of Rome.

The SEACOOP projects:

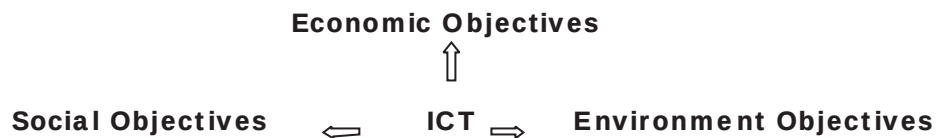
- Activities include seminars, forums and workshops on the cooperation among EU and Southeast Asian countries.
- Contact point in Thailand is NECTEC.
- Time frame: the programme lasts until the year 2009 but a next project phase is expected.

The PARADISO project:

- The name of the project refers to paradigm for society
- Activities included an interdisciplinary scientific workshop (with presentations on Gross National Happiness and the GNH- movement project in Thailand). And an international conference at the EU

Headquarters in Brussels, January 2009, where Dasho Karma Ura, Centre for Bhutan Studies was a keynote speaker.

- Objectives of PARADISO include
 - : promoting a new concept of progress that developed, emerging, and developing countries might share aiming at a true sustainable development, a more sustainable economic growth and more equally shared resources
 - : finding new measuring indexes and alternative ways forward to improve well-being of all citizens
- PARADISO Approach
 - : choosing new viewpoints by using ICT to improve the quality of *knowledge based economies*
 - : Underlining social challenges and risks, in order to go beyond the present trend of a limited focus on economic and environmental factors; to support a paradigm shift which also focuses on society and social dynamics
 - : involving the largest possible number of world wide stakeholders
 - : reaching the highest political impact in Europe and promote appropriate EU action through partnerships at the world stage

- Major trends, challenges, in the last 50 years of human evolution
 - : exponential growth of population
 - : uncontrolled growth of market globalisation
 - : enormous increase of the use of energy
 - : expected exponential economic growth in China and India; risk of breakdown in US and Europe
 - : widening rich-poor gap
 - : unsustainable ecological footprint
 - : emergence and quick growth of internet users and new social networks
 - : unstoppable global warming within present global policy paradigm
- A genuine sustainable future will require at least
 - : changing consumption patterns
 - : reducing the use of resources
 - : finding new social paradigms
- The key role ICT should play is disseminating information and supporting paradigm shift by generating ICT innovations to make meaningful connections among people enabling them to address the challenges of our time

What we have learnt from this public lecture

- The possible role of ICT in shifting the paradigm by creating new patterns of communication
- Opportunities for the GNH Movement to cooperate with **the ICT sector** (business, scientists, independent citizens' networks) to make paradigm shift happen
- Challenges can only be addressed by inter-disciplinary and multi-stakeholder cooperation

รายงานสรุปเวทีสังเคราะห์และบูรณาการความรู้
บทบาทของเทคโนโลยีสารสนเทศ: สื่อเพื่อการเปลี่ยนแปลงและการสร้างนโยบายอย่างมี
ส่วนร่วม

วันที่ 26 มีนาคม พ.ศ. 2552 ณ อาคารมราชกุมารี ชั้น 7 จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

วิทยากร

1. ดร. ไสรัจจ์ หงศ์ลดารมภ์	ศูนย์จริยธรรมวิทยาศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
2. ดร.วันทนีย์ พันธชาติ	ศูนย์เทคโนโลยีอิเล็กทรอนิกส์และคอมพิวเตอร์แห่งชาติ
3. คุณสมบัติ บุญงามอนงค์	มูลนิธิกระจกเงา
4. คุณสุเทพ วิไลเลิศ	คณะกรรมการรณรงค์เพื่อการปฏิรูปสื่อ
5. คุณสุนิตย์ เชรษฐา	Change Fusion
6. คุณชิตพงษ์ กิตตินราดร	เครือข่ายครีเอทีฟคอมมอนส์

ผู้ดำเนินรายการ

ผศ.สุรัตน์ ไหราชย์กุล คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

การบรรยายโดย ดร.ไสรัจจ์ หงศ์ลดารมภ์ “เทคโนโลยีสารสนเทศเพื่อการพัฒนาการ
ประสานระบบคุณค่า จริยธรรม กับเทคโนโลยีการพัฒนายั่งยืน”

บทบาทของเทคโนโลยีสารสนเทศในโลกยุคปัจจุบัน

ในปัจจุบันเทคโนโลยีสารสนเทศเข้ามามีบทบาทกับชีวิตประจำวันของคนทุกๆ ไปมาก
ขึ้น และได้กลายเป็นส่วนหนึ่งของชีวิตเราโดยไม่รู้ตัว และเมื่อรู้ตัวอีกทีเราก็คงตามันไม่ได้เสียแล้ว
เทคโนโลยีสารสนเทศแบ่งได้เป็น 3 ส่วนใหญ่ๆ คือ อินเทอร์เน็ต การขยายตัวของสิ่งอำนวยความสะดวก
สะดวก และโทรศัพท์เคลื่อนที่

ในอินเทอร์เน็ตนั้นคนเรามากจะทำกิจกรรมดังต่อไปนี้

1. ใช้รับส่งอีเมล
2. ใช้เว็บบอร์ดในการตั้งกระทู้
3. สร้างเครือข่ายทางสังคม (social networking) ในอินเทอร์เน็ต เช่น เฟสบุ๊ค
ไฮไฟว์ หรือมายส์เปซ
4. เผยแพร่วิดีโอคลิปต่างๆ เช่น ยูทูบ
5. เว็บ 2.0 การพัฒนาเทคโนโลยีสารสนเทศให้เว็บไซต์ต่างเป็นสื่อที่สามารถใช้
สื่อสารได้ทั้งสองทาง (interactive)

ผลกระทบของการมี เว็บ 2.0 นั้นทำให้ปัจเจกชนมีพื้นที่ในการต่อสู้เรียกร้อง มีพื้นที่ในการรวมตัวกันเพื่อต่อรองผลประโยชน์ต่างๆ เพราะทุกคนสามารถแสดงความคิดเห็นของตนให้คนอื่นหลายล้านคนได้รับรู้และหาผู้เข้าร่วมกับตนได้เป็นจำนวนมาก สิ่งนี้ยังทำให้เกิดการแพร่กระจายของข้อมูลข่าวสารอย่างรวดเร็วและเป็นการสลายเส้นแบ่งระหว่างผู้ใช้ (user) และผู้สร้างเว็บ (webmaster) แต่เว็บ 2.0 นั้นจุดประเด็นทางด้านความเป็นส่วนตัวของบุคคลที่เสียไป เช่น การถูกแอบถ่ายและนำรูปไปขึ้นอินเทอร์เน็ต และประเด็นเรื่องการปลอมแปลงเป็นผู้อื่น เช่น การแอบอ้างชื่อของผู้อื่นในการแสดงความคิดเห็น หรือการขโมยใช้บัญชีของผู้อื่นในการซื้อของบนอินเทอร์เน็ต

ในเรื่องของสิ่งอำนวยความสะดวกนั้นกล่าวได้ว่า ในโลกยุคปัจจุบันพื้นที่ส่วนใหญ่สามารถเข้าถึงเทคโนโลยีสารสนเทศได้ ไม่ว่าจะเป็นป่าเขาหรือกลางมหาสมุทรสมุทรสมุทร สัญญาณโทรศัพท์เคลื่อนที่ก็วิ่งตามคุณไปได้ สัญญาณโทรศัพท์นั้นนอกจากจะใช้เพื่อการโทรแล้วยังสามารถใช้เพื่อเข้าอินเทอร์เน็ตได้อีกด้วย การเข้าถึงสื่อได้อย่างสะดวกสบายเพียงนี้ทำให้การไหลของข้อมูลเป็นไปได้อย่างรวดเร็ว

และโทรศัพท์เคลื่อนที่ที่ได้รับการพัฒนาจนสามารถเป็นได้ทั้งโทรศัพท์และคอมพิวเตอร์ ขนาดย่อมอย่างเช่นไอโฟนที่สามารถทำงานได้มีประสิทธิภาพเกือบเทียบเท่าคอมพิวเตอร์อีกทั้งยังสามารถเป็นกล้องถ่ายรูปได้ด้วย

สิ่งเหล่านี้เมื่อนำมาประกอบกันทำให้เกิดการระเบิดของข้อมูลข่าวสารเมื่ออินเทอร์เน็ตสามารถติดตามเราไปได้ทุกที่ทุกเวลา การควบคุมตรวจสอบการแพร่กระจายของข้อมูลจะทำได้ยากขึ้น ยกตัวอย่างเช่นเราสามารถถ่ายรูปของเพื่อนด้วยกล้องในโทรศัพท์เคลื่อนที่และสามารถใช้โทรศัพท์เคลื่อนที่โหลดรูปขึ้นอินเทอร์เน็ตได้ ณ เวลาสถานที่ตรงนั้น หากรูปนั้นเป็นรูปที่ผิดศีลธรรมจรรยา รัฐจะตามไปควบคุมสิ่งเหล่านี้ได้อย่างไร

แคส ซันสไตน์ (Cass Sunstein) ได้กล่าวไว้ว่า การที่ผู้ใช้อินเทอร์เน็ตนั้นมีทางเลือกมากขึ้นในการรับข้อมูลข่าวสารทำให้เกิดกลุ่มเล็กของคนที่มีความสนใจร่วมกันขึ้นเป็นจำนวนมาก จากเดิมที่คนส่วนใหญ่ใช้สื่อสารมวลชนแบบเดียวกันและทำให้เกิดกระแสร่วม แต่การมีอินเทอร์เน็ตนั้นทำให้คนเหล่านี้แตกออกเป็นกลุ่มๆและทำให้การรวมตัวกันของประชาชนเพื่อพิจารณาประเด็นสาธารณะต่างๆร่วมกันหายไป ซึ่งส่งผลเสียต่อประชาธิปไตย

การเชื่อมโยงของโทรศัพท์เคลื่อนที่นั้นเป็นเพียงก้าวแรกของระบบอินเทอร์เน็ตที่เข้าไปถึงสิ่งของ จากนั้นไปสิ่งของอุปกรณ์ต่างๆจะสามารถสื่อสารกันได้ เช่นตู้เย็น รถยนต์ โทรศัพท์ ฯลฯ มนุษย์เราก็อาจจะกลายเป็นส่วนหนึ่งของการติดต่อสื่อสารกันในแบบนี้ไปด้วยคือสามารถใช้ระบบอินเทอร์เน็ตในตัวเองติดต่อสื่อสารกันได้เลยโดยไม่ต้องผ่านคอมพิวเตอร์อีกต่อไป

มโนทัศน์เรื่องการพัฒนา

สามารถมองได้ในแง่ของบทบาทของความเสมอภาคและการกระจายรายได้ ว่าสังคมที่มีรายได้สูงแต่กลับมีการกระจายรายได้ที่ต่ำนั้นเป็นสังคมที่ยังด้อยพัฒนา แต่ในทางกลับกันสังคมที่มีรายได้ต่ำลงกว่าแต่มีการกระจายรายได้ที่ดีจะเป็นสังคมที่มีการพัฒนาที่สูงกว่า

หรือหากเอาความพึงพอใจเป็นตัวตั้งแล้วในสังคมที่มีรายได้สูงแต่ความพึงพอใจต่ำก็อาจจะเป็นสังคมที่ด้อยพัฒนามากกว่าสังคมที่มีรายได้ต่ำลงกว่าแต่กลับมีความพึงพอใจมากกว่า ดังนั้นรายได้จึงไม่ใช่ปัจจัยเดียวในการวัดการพัฒนาของสังคม

เทคโนโลยีสารสนเทศกับการพัฒนา

แนวคิดดั้งเดิมนั้นคิดว่าการพัฒนาคือการเพิ่มรายได้และเทคโนโลยีนั้นคือส่วนที่มีบทบาทในการเพิ่มประสิทธิภาพการผลิต แนวคิดนี้นั้นได้ถูกวิพากษ์วิจารณ์อยู่มากดังที่เป็นที่ทราบกันดี ดังนั้นแนวคิดใหม่ๆ จึงเกิดขึ้นมาเพื่อมาแทนแนวคิดแบบดั้งเดิมนั้น เช่น ความสุขมวลรวมประชาชาติ เศรษฐกิจพอเพียง เศรษฐศาสตร์เชิงพุทธ ฯลฯ แนวคิดเหล่านี้ต่างก็มีรายละเอียดต่างกันไปแต่มีจุดร่วมกันอยู่ที่การวิพากษ์แนวคิดเศรษฐศาสตร์กระแสหลักที่เน้นแต่เรื่องรายได้

เราต้องตระหนักอยู่เสมอว่าการพัฒนาไม่ใช่การหาอะไรมาใส่ให้ประชาชนเท่านั้น เราต้องคำนึงถึงประโยชน์และคุณค่าของสิ่งที่เรานำมาให้ประชาชนด้วยว่ามีคุณค่าและประโยชน์อย่างไรในวิถีชีวิตกับระบบคุณค่าของวัฒนธรรมนั้นๆ และเป้าหมายของการพัฒนานั้นไม่ใช่การหาหรือสร้างสิ่งต่างๆ ให้เกิดขึ้นแต่เป็นการสร้างความสามารถต่างหาก เช่น การนำคอมพิวเตอร์ไปให้โรงเรียนต่างๆ ก็ต้องคำนึงด้วยว่าเขามีไฟฟ้าใช้หรือยัง มีอินเทอร์เน็ตเข้าถึงไหม มีคนที่ใช้เป็นหรือไม่ ไม่เช่นนั้นคอมพิวเตอร์เครื่องนั้นก็จะมีประโยชน์อะไร

การคิด การวิจัยเกี่ยวกับเรื่องนี้นับได้ว่าเป็นอุตสาหกรรมทางวิชาการอย่างหนึ่ง ยังต้องมีการต่อยอดขึ้นไปอีกว่าบทบาทของเทคโนโลยีสารสนเทศที่ถูกต้องในการพัฒนานั้นเป็นอย่างไร ซึ่งการต่อยอดในเรื่องนี้ไม่สามารถใช้เพียงกรณีศึกษาได้ ต้องมีการนำข้อมูลเหล่านั้นมาสังเคราะห์และทำความเข้าใจให้เห็นภาพรวม

การนำเทคโนโลยีสารสนเทศมาใช้นั้นจะต้องคำนึงถึงปัจจัยแวดล้อมต่างๆ ที่สามารถทำให้การใช้เทคโนโลยีนั้นเป็นไปได้อย่างดี ปัจจัยแวดล้อมที่ช่วยให้การใช้เทคโนโลยีเป็นไปได้ดีขึ้นเช่นระดับการศึกษา การเชื่อมโยงเทคโนโลยีให้เข้ากับวิถีชีวิตทำให้มองเห็นประโยชน์ของเทคโนโลยีและเกิดการกลมกลืนกันของเทคโนโลยีกับเป้าหมายและคุณค่า

ปัจจุบันมีโครงการที่ส่งเสริมการใช้เทคโนโลยีในรูปแบบที่มีคุณค่าโดยมีชื่อโครงการว่า Meaningful Broadband หรือการใช้เครือข่ายบรอดแบนด์อย่างมีคุณค่าเป็นการร่วมมือกัน

ระหว่าง กทข. และภาคเอกชนหลายบริษัท เช่น เอไอเอส ดีแทคและทรู โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อการพัฒนานโยบายการใช้อินเทอร์เน็ต บรอดแบนด์ให้เกิดประโยชน์สูงสุดต่อประชาชนด้วยการคำนึงถึงระบบคุณค่าและความหมายชีวิตของประชาชน และในโครงการนี้ยังมีโครงการอื่นมารองรับอีก เช่นโครงการ Meaningful Design หรือการออกแบบเทคโนโลยีอย่างมีคุณค่าเพื่อตอบสนองความต้องการทางคุณค่าของเราและสามารถนำไปประยุกต์ใช้ในสาขาต่างๆได้ และสิ่งที่ต้องคิดต่อไปจากนี้ก็คือกฎระเบียบต่างๆ ในการใช้อินเทอร์เน็ต บรอดแบนด์ว่าควรจะเป็นอย่างไร เพราะมันช่างเป็นโลกที่ไร้ขีดจำกัดเสียเหลือเกิน

ในประเทศไทยนั้นคนทั่วไปมีท่าทีที่ยอมรับต่อเทคโนโลยีใหม่ๆ ถึงแม้ว่าตนเองจะไม่ได้เป็นผู้ออกแบบเทคโนโลยีเหล่านั้นก็ตาม แต่เทคโนโลยีนั้นก็ได้เปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตของคนไทยอย่างถึงราก เพราะระบบคุณค่าดั้งเดิมของเรายังคงไม่เปลี่ยนแปลง เทคโนโลยีเข้ามาเป็นเพียงฉากบังหน้าเท่านั้น เช่นการที่เทคโนโลยีเข้ามาไม่ช่วยให้ความแตกต่างระหว่างเมืองและชนบทลดลงกลับทำให้เพิ่มมากขึ้นทั้งๆ ที่ในต่างประเทศเทคโนโลยีเป็นตัวที่ทำให้ช่องว่างเหล่านี้ลดลง เหล่านี้เป็นประเด็นที่ต้องได้รับการพิจารณาเมื่อพูดถึงเรื่องเทคโนโลยีกับการพัฒนา

ท่าทีเหล่านี้ของคนไทยเป็นตัวอย่างที่ดีของระบบคุณค่าที่เข้ามามีบทบาทกับเทคโนโลยี เทคโนโลยีนั้นแฝงตัวอย่างใกล้ชิดกับบริบททางสังคม วัฒนธรรมและประวัติศาสตร์ เช่น ระบบคุณค่าของเราที่ให้คุณค่ามากกับคนที่ซื่อสัตย์ที่เป็นตัวแทนของรถผู้บริหารหรือชนชั้นสูง เป็นที่น่าสังเกตต่อไปว่าทัศนคติของคนไทยต่อโทรศัพท์เคลื่อนที่และอินเทอร์เน็ตนั้นเป็นเช่นไร และจะมีอิทธิพลอย่างไรบ้างต่อการวางนโยบายสาธารณะในด้านนี้

การพัฒนากับความสุขนั้นก็มีความสัมพันธ์กัน เมื่อเราพูดถึงเรื่องความสุขนั้นเรื่องที่เป็นที่ถกเถียงกันมากคือความสุขนั้นเป็นอัตวิสัยหรือภววิสัย ถ้าหากพูดว่าความสุขนั้นเป็นอัตวิสัยความสุขนั้นก็จะเป็นสิ่งส่วนบุคคลเป็นความรู้สึกและวัดไม่ได้ แต่หากพูดว่าความสุขนั้นเป็นภววิสัยที่สามารถวัดได้จากปัจจัยต่างๆ ความสุขก็จะเป็นมีความเกี่ยวข้องกับความสุขหรือความรู้สึกเลย ดังนั้นข้อเสนอก็คือให้เราเลิกมองว่าต้องมีเส้นแบ่งระหว่างอัตวิสัยและภววิสัยความสุขนั้นเป็นทั้งคู่และไม่เป็นทั้งคู่ในเวลาเดียวกัน

เมื่อเส้นแบ่งนี้ถูกทำลายลงจะให้ผู้รู้กับสิ่งที่ถูกรู้ประสานกลายเป็นหนึ่งเดียวกัน เมื่อเป็นเช่นนั้นความสุขจึงขึ้นอยู่ปัจจัยภายในและภายนอกเท่าๆกัน ความสุขนั้นไม่สามารถเข้าใจได้โดยผ่านมิติใดมิติหนึ่ง เช่นการวิเคราะห์จิตในพระพุทธศาสนานั้นแม้ว่าจะเป็นการวิเคราะห์ที่ลึกซึ้งไปในสภาวะอันเป็นอัตวิสัยแต่ก็ได้ผลออกมาเป็นภววิสัย ดังนั้นจึงมีการเชื่อมโยงกันอย่างแน่นแฟ้นระหว่างปัจจัยภายนอก เช่น สภาพแวดล้อมที่การกินอยู่ที่ดี และปัจจัยภายในคือความพึงพอใจหรือความสุขภายใน ดังนั้นต้องอาศัยทั้งสองควบคู่ไปด้วยกันโดยไม่ต้องจำกัดว่าต้องเป็นภายในหรือภายนอกเท่านั้น

เมื่อเป็นเช่นนี้ตราบใดที่เราจะพยายามเปรียบเทียบ GNH กับ GDP มโนทัศน์แรกก็จะมีปัญหาอยู่เสมอไป เพราะเรายังไม่สามารถหาวิธีที่จะวัดความสุขอย่างเป็นระบบได้และเราจึงจะทำให้ GNH และ GDP ทำงานในรูปแบบเดียวกัน ทั้งๆ ที่ทั้งสองเป็นการวัดในคนละส่วนและไม่สามารถเอามาเปรียบเทียบกันได้ ดังนั้นเราต้องเปลี่ยนความคิดใหม่ให้ทั้ง GNH และ GDP เป็นมโนทัศน์คนละส่วนกันอย่างชัดเจน กล่าวคือให้ GDP วัดอัตราของกิจกรรมทางเศรษฐกิจและให้ GNH เป็นตัวชี้วัดความสุข หรือเป้าหมายอันพึงประสงค์ของสังคม GNH นั้นไม่ควรนำมาพูดในบริบทของการพัฒนาทางเศรษฐกิจแต่ควรจะเป็นเป้าหมายของการพัฒนา GNH นั้นเป็นเป้าหมายไม่ใช่วิธีการและคำว่าพัฒนานั้นก็ต้องได้รับการขยายด้วยว่าต้องตั้งอยู่บนการไม่แบ่งแยกระหว่างอัตวิสัยและภาววิสัย

เมื่อนำด้านเทคโนโลยีสารสนเทศเข้ามาเชื่อมโยงกับ GNH แล้วทำให้เกิดคำถามว่าเทคโนโลยีสารสนเทศจะช่วยเพิ่มความสุขได้อย่างไรทั้งในมิติส่วนบุคคลหรือมิติทางสังคม และยังคงมองในมิติของวัฒนธรรมที่แฝงเข้ามากับอินเทอร์เน็ตเช่น เสรีนิยม ปัจเจกนิยม เป็นต้น มิติเหล่านี้เป็นสิ่งจำเป็นหรือไม่และมีบทบาทมากน้อยเพียงใดในการพัฒนา

ช่วงถามตอบ

คำถาม: ธรรมชาติของความสุขกับเทคโนโลยีสารสนเทศคืออะไร

คำตอบ: มีนักปรัชญาหลายท่านที่ไม่เห็นด้วยกับการมีเทคโนโลยีเลย เพราะคิดว่าทำให้มนุษย์ออกห่างจากธรรมชาติ แต่ทว่าการที่เทคโนโลยีนำมาซึ่งความสุขหรือไม่ก็ขึ้นอยู่กับตัวบุคคล ความสุขนั้นไม่ใช่แค่การมีเทคโนโลยีเช่นเมื่อมีคอมพิวเตอร์แล้วจะมีความสุข เราต้องถามตัวเองว่ามีคอมพิวเตอร์มีบอร์ดแบนแล้วเรามีความสุขหรือไม่ หรือเมื่อเราปลีกวิเวกไม่รับข่าวสารแล้วมีความสุขมากกว่า

คำถาม: การใช้เทคโนโลยีสารสนเทศในการไหลต่งไปมาดูเป็นความสุขหรือไม่

คำตอบ: นั่นก็ถือเป็นเรื่องของปัจเจกบางคนก็มีความสุขกับการดูหนังไปบางคนก็ไม่มี สิ่งเหล่านี้ทำให้เกิดคำถามด้านศีลธรรมด้วยว่าเราควรจะมีการควบคุมเรื่องเหล่านี้หรือไม่ สมมุติว่ามีการสร้างเทคโนโลยีที่เมื่อคุณถ่ายคลิปไปบนมือถือจะมีแสงวาบขึ้นมาหรือมีการเซ็นเซอร์ตัวมันเองคุณจะมีมีความสุขที่โดนรุกรานเรื่องส่วนตัวในแบบนี้หรือไม่

คำถาม: หากมีเครื่องมือที่จะวัดความสุขได้เช่นวัดระดับสารในสมองได้จะดีหรือไม่

คำตอบ: ที่จริงแล้วเครื่องมือที่วัดความสุขเราก็มีความธรรมชาติอยู่คือการดูสีหน้าท่าทางและการแสดงออก เราสามารถบอกได้ว่าคนนี้มีมีความสุขหรือไม่จากภายนอกเช่นคนนี้ชอบใช้ชีวิตสบายๆ

ยิ้มแย้ม พุดจาไฟเราะซึ่งต่างจากคนที่อมทุกข์ที่หน้าตาบูดบึ้งหรือพุดจาไม่น่าฟัง เวลามีความสุข สารเคมีในร่างกายก็จะเปลี่ยนไปทำให้การวัดค่าความสุขเป็นไปได้ และในอนาคตหากมีเครื่องวัดความสุขก็น่าจะเป็นสิ่งที่ดี ในปัจจุบันสิ่งที่ใกล้เคียงที่สุดคือการสแกนคลื่นแม่เหล็กไฟฟ้าในสมองเท่านั้นซึ่งยังขาดความแม่นยำในการวัดความสุขอยู่มาก

คำถาม: สมมุติว่าเราเล่นเกมเราอาจขึ้นชอบการเล่นเกมนั้นแต่มันอาจจะไม่ใช่ความสุขเราจะวัดได้อย่างไร

คำตอบ: การก่อให้เกิดความขึ้นชอบนั้นเกิดได้จากกิจกรรมหลายๆอย่าง เช่น การนั่งทำสมาธิ การเล่นเกมไม่เพียงแต่การเล่นเกมนั้นหากกิจกรรมนั้นทำแล้วเรารู้สึกสบายใจก็แสดงว่ากิจกรรมนั้นทำให้เรามีความสุข

คำถาม: ความสุขที่เราเห็นอยู่นั้นอาจเป็นเพียงความสุขระยะสั้น และในระยะยาวอาจจะเป็นความทุกข์ได้ไหม

คำตอบ: สิ่งเหล่านี้ขึ้นอยู่กับการจัดระบบคุณค่าในตัวเอง

คำถาม: ในปัจจุบันมีการใช้อินเตอร์เน็ตในการโพสต์รูปที่ไม่สมควรโดยไม่รับผิดชอบและทำให้เกิดกิจกรรมต่างๆ ที่ไม่เหมาะสมทางด้านศีลธรรมจริยธรรมมาตรฐานของจริยธรรมในโลกออนไลน์ และโลกแห่งความเป็นจริงควรจะเท่ากันหรือไม่

คำตอบ: ต้องมีมาตรฐานเดียวกันเพราะโลกออนไลน์ก็คือโลกแห่งความเป็นจริงไม่ได้แยกออกจากกันเราแค่ตั้งชื่อตัวเองใหม่ มาตรฐานที่เป็นอยู่ในสังคมไทยควรนำไปในโลกไซเบอร์ด้วยและมีติต่าง ๆ ควรจะนำมาเผยแพร่ออกมาสู่โลกภายนอกเช่นเดียวกัน เช่น การเน้นเกี่ยวกับสิทธิเสรีภาพส่วนบุคคลก็ควรจะอยู่บนพื้นฐานของการพิจารณาว่าอะไรควรไม่ควร ส่วนเรื่องสิทธิในการแสดงความคิดเห็นควรจะแสดงออกมาในรูปเวทีกลาง สาธารณะ ที่แต่ละกลุ่มในสังคมสามารถใช้ให้เกิดผลกระทบและการสร้างกระแสทางการเมืองอย่างมีเหตุผล และไม่เกินไปเพื่อการปลุกกระดม

ช่วงที่สอง

พิธีกร ผศ.สุรัตน์ โหราชัยกุล ได้กล่าวเชิญให้วิทยากรแต่ละท่านบรรยาย

คุณวันทนี พันธ์ชาติ “ICT เครื่องมือเพื่อสร้างความสุขให้คนด้วยโอกาสในสังคม”

เทคโนโลยีสารสนเทศนั้นเป็นสิ่งที่สามารถช่วยผู้ด้อยโอกาสต่างๆ ในสังคมได้ ดังเช่น ศูนย์เทคโนโลยีอิเล็กทรอนิกส์และคอมพิวเตอร์แห่งชาติ มีการใช้เทคโนโลยีเพื่อสนับสนุนคนพิการ เพื่อให้ผู้พิการทั้งหลายนั้นมีปฏิสัมพันธ์กับผู้อื่นได้

ผู้พิการนั้นมีหลายประเภทเช่น ผู้พิการทางด้านร่างกาย ทางด้านการได้ยินหรือทางด้านสติปัญญา ฯลฯ คุณวันทนี ยังได้ทำโครงการตามพระดำริของสมเด็จพระเทพฯ ที่ต้องเน้นเด็กด้อยโอกาส 3 กลุ่มคือ กลุ่มเด็กพิการ เด็กที่อยู่ห่างไกลและเด็กที่ป่วยเรื้อรังในโรงพยาบาล เด็กกลุ่มต่างๆ เหล่านี้ต้องได้เข้าถึงเทคโนโลยี อย่างคนพิการนั้นก็ต้องพัฒนาอุปกรณ์ต่างๆ ให้เขาสามารถใช้คอมพิวเตอร์ได้ เช่น เมื่อพิการมือก็มีการประดิษฐ์ไม้จิ้มคีย์บอร์ดเพื่อใช้แทนนิ้วให้ หรือหากเด็กพิการทางด้านสายตาก็จะต้องมีการพัฒนาโปรแกรมให้พวกเขาสามารถใช้คอมพิวเตอร์ผ่านระบบเสียงได้ เป็นต้น สำหรับเด็กห่างไกลนั้นก็มีการพัฒนาส่งคอมพิวเตอร์และอุปกรณ์ไอทีต่างๆ พร้อมทั้งครูสอนเข้าไปให้ และสำหรับเด็กที่ต้องอยู่ในโรงพยาบาลนานๆ นั้นก็จะเข้าไปจัดห้องคอมพิวเตอร์ให้พวกเขาได้เข้าถึงเทคโนโลยีและข้อมูลข่าวสารด้วย

นอกเหนือจากผู้ด้อยโอกาสเหล่านี้แล้วยังมีผู้ด้อยโอกาสที่เป็นผู้ต้องขังในเรือนจำ มีการพัฒนากลุ่มคนเหล่านี้โดยส่งคณะกรรมการเข้าไปในเรือนจำต่างๆ เพื่อเข้าไปอบรมผู้ต้องขังให้สามารถเล่าเรียนได้ทั้งหลักสูตร การศึกษานอกโรงเรียนและมหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช สมเด็จพระเทพฯ ยังทรงเล็งเห็นถึงความสำคัญของวิชาชีพด้วยจึงมีพระดำริให้มีการสอนในเรื่องวิชาชีพต่างๆ ด้วย เช่น การจักสาน งานไม้ต่างๆ ช่วยให้ผู้ต้องขังนั้นมีรายได้ หลังจากนั้นได้มีการสอนวิชาชีพต่างๆ มากขึ้น เช่น สอนออกแบบสิ่งพิมพ์โดยใช้คอมพิวเตอร์กราฟฟิก ปัจจุบันนั้นเขามีรายได้มากขึ้นโดยมีงานออกร้านของพวกเขาและมีบริษัทต่างๆ สนใจที่จ้างพวกเขาให้ออกแบบสิ่งพิมพ์ต่างๆ ให้อด้วย

คุณสมบัติ บุญงามอนงค์ มุลนิธิกระจกเงา “การใช้สื่อสารสนเทศในการเคลื่อนไหวทางสังคม และในโครงการความช่วยเหลือทางด้านมนุษยธรรม”

คุณสมบัติพูดถึงการใช้สื่อสารสนเทศในการเคลื่อนไหวทางสังคมโครงการช่วยเหลือทางด้านมนุษยธรรม การเคลื่อนไหวของสังคมนั้นก็เปรียบได้กับการเคลื่อนไหวของมนุษย์ที่มีเหตุผลบางอย่างที่ต้องทำให้เคลื่อนไหว มีผลและแรงขับที่ทำให้เกิดการเคลื่อนไหว ส่วนคำว่ามนุษยธรรมก็คือการที่เราเห็นผู้อื่นมนุษย์เช่นเดียวกับเราอยู่ในระดับเดียวกับเรา การมีเทคโนโลยีสารสนเทศนั้นทำให้การเคลื่อนไหวทางสังคมทำได้ง่ายขึ้นเพราะข้อมูลข่าวสารนั้นสามารถกระจายไปได้อย่างรวดเร็ว การส่งสารบางอย่างนั้นทำให้เกิดการลดทอนความเป็นมนุษย์ลงเช่นการมองคนบางคนว่าไม่ใช่คนไทย หรือกรอบความคิดเรื่องคนไทยหรือเปล่าที่ไปลดทอนความเป็นคนของ

ผู้ที่เป็นชนกลุ่มน้อยหรือผู้อพยพในประเทศไทยที่ไร้สัญชาติ ดังนั้นเราต้องเปลี่ยนสื่อให้กลายมาเป็นเครื่องส่งสารที่ส่งเสริมความเป็นมนุษย์ของทุกคนให้ได้

โครงการที่มูลนิธิกระจกเงาไปทำนั้นเคยไปทำที่จังหวัดเชียงรายเพราะเป็นสถานที่ที่มีผู้อพยพมาก แต่เมื่ออยู่ต่างจังหวัดแล้วทำให้โครงการของมูลนิธิกระจกเงานั้นไม่เป็นที่รับรู้ในสังคมวงกว้างและไม่สามารถก่อให้เกิดการเคลื่อนไหวทางสังคมได้ มูลนิธิฯ จึงได้ติดตั้งอุปกรณ์รับสัญญาณดาวเทียมและทำให้กลุ่มเป้าหมายสามารถเข้าถึงเทคโนโลยีสารสนเทศคืออินเทอร์เน็ตได้ มูลนิธิฯ ใช้เว็บไซต์ในการกระจายข่าวสารของโครงการชาวไทยภูเขาและประสบความสำเร็จในการกระจายข่าวสารข้อมูลอย่างต่อเนื่องที่ประกาศรับครูอาสาสมัครนั้นก็ยังมีผู้สมัครเข้ามาเป็นหมื่นคนซึ่งแสดงถึงความสำเร็จในการกระจายข้อมูลข่าวสารของเว็บไซต์ และเมื่อครูเหล่านี้ได้ไปคลุกคลีกับชนกลุ่มน้อยและคนไร้สัญชาติทำให้พวกเขาได้เข้าใจว่าผู้คนเหล่านี้ก็เป็นมนุษย์เช่นเดียวกับเขานอกจากนี้เรื่องคนไร้สัญชาติยังได้รับความสนใจจากสื่ออื่นๆ อีกและได้รับการทำเป็นข่าวในโทรทัศน์ด้วย

เทคโนโลยีสารสนเทศนั้นช่วยลดช่องว่างของคนที่อยู่ห่างไกลกันและมาเจอกันได้ยากได้ แต่กระนั้นเราก็ต้องระลึกเสมอว่าอย่างไรก็ตามการได้มาเจอกันตัวต่อตัวจริงๆ ย่อมดีกว่า ต้องสำนึกไว้เสมอว่าเทคโนโลยีเป็นเพียงตัวสำรองตัวช่วยชั่วคราวและเราไม่ควรใช้มันจนติดคอควรจะเป็นเพียงเครื่องแก้ขัดและสุดท้ายต้องมีการส่งคนลงไปจริงๆ ด้วย เช่น เรื่องการเรียนการสอนก็ต้องมีครูไปสอนจริงๆ ไม่ใช่ให้เด็กนั่งเรียนผ่านโทรทัศน์ไปตลอด

วิทยากรได้ตั้งคำถามไว้ให้ผู้เข้าร่วมสัมมนาคิดต่อไปว่า ความสุขนั้นคือความอิสระและไม่ยึดติดกับสิ่งใด หากคนเราติดรอยก็ทุกข์ ติดเงินก็ทุกข์ ติดสุขก็อาจทำให้เราทุกข์ได้ การที่คนเราออกกำลังกายจนกระทั่งปีบให้ร่างกายต้องหลังสารแอดรีนาลีนออกมาได้นั้นเรียกว่าความสุขได้หรือไม่ การดูละครที่เรื่องเศร้าปีบหัวใจและจบอย่างมีความสุขทำให้เราโล่งใจได้นั้นใช่ความสุขหรือไม่ หากใช้มันเป็นความสุขประเภทไหน

คุณสุเทพ วิไลเลิศ คณะกรรมการรณรงค์เพื่อการปฏิรูปสื่อ “บทบาทของวิทยุชุมชนเพื่อการพัฒนาชุมชน”

วิทยุชุมชนเป็นช่องทางหนึ่งที่ช่วยให้มีความสุขได้ เพราะคนในชุมชนมีสิทธิเสรีภาพในการแสดงความคิดเห็นผ่านวิทยุของเขาเอง วิทยุชุมชนเป็นขบวนการในการเคลื่อนไหวและยืนยันสิทธิเสรีภาพในการสื่อสารของประชาชนโดยที่ไม่ต้องมีรัฐเข้ามาแทรกแซง เพราะสื่อส่วนใหญ่ยังเป็นของรัฐและชาวต่างชาติ ก็ได้รับการกลั่นกรองมาแล้วโดยรัฐ วิทยุชุมชนจึงเป็นทางออกหนึ่งให้ประชาชนได้แสดงความคิดเห็นของตนเอง คลื่นความถี่ของการแพร่ภาพและเสียงนั้นมีแต่รัฐและ

บริษัทเอกชนเท่านั้นที่ได้ใช้ได้แล้วประชาชนที่ถูกปิดปากจะทำอย่างไร และเมื่อมีการออก รัฐธรรมนูญปี พ.ศ.2540 นั้นได้มีการกำหนดว่าองค์กรอิสระต้องเข้ามาดูและเรื่องคลื่นวิทยุความถี่ ให้กับภาคประชาชนด้วยโดยต้องมีการจัดให้กับภาคประชาชนอย่างน้อย 20 เปอร์เซนต์ ทำให้เกิด วิทยุชุมชนขึ้นมาถึง 154 สถานีโดยที่ไม่ต้องรอความช่วยเหลือจากทางการในการจัดตั้ง

แต่แล้วเมื่อปี 2547 รัฐบาลได้กำหนดให้วิทยุชุมชนสามารถโฆษณาได้ 6 นาทีวิทยุชุมชน จึงได้กลายมาเป็นเรื่องของเงินและผลกำไรไปและทำให้เกิดวิทยุชุมชนขึ้นมาเป็นหมื่นสถานีเพื่อ แสวงหากำไร และวิทยุที่เป็นของชุมชนจริงนั้นมีเพียง 200 กว่าสถานีเท่านั้น

วิทยุชุมชนนั้นจะเป็นวิทยุที่กระจายเสียงเพื่อเป็นการบริการสาธารณะในระดับชุมชนและ เป็นเครื่องมือสื่อสารให้กับชุมชน เช่นการประกาศข่าวสารชุมชนต่างๆ งานแต่ง งานบวช การ บริหารจัดการนั้นก็ต้องทำโดยชุมชนและไม่มุ่งแสวงหากำไรชุมชนนั้นต้องเป็นเจ้าของร่วมกัน โดยที่ไม่มีใครบริหารจัดการสถานีวิทยุโดยตรง รายได้ของสถานีอาจจะมาจากการบริจาคของ ชุมชนเพื่อให้สถานีสามารถอยู่ได้ อย่างไรก็ตามความตั้งใจของวิทยุชุมชนได้ถูกบิดเบือนไปเมื่อ สส. สว. ได้ตั้งสถานีวิทยุแบบขึ้นขึ้นมาเช่นเดียวกันเพื่อผลประโยชน์และการหาเสียงของตนเอง

เมื่อมีการสั่งปิดสถานีวิทยุของคนเสื้อแดงทำให้เกิดคำถามขึ้นมาว่าการกระทำเช่นนี้เป็น การละเมิดสิทธิของชุมชนหรือไม่ เรื่องของการจัดตั้งวิทยุชุมชนนั้นต้องมีการดูแลไม่ใช่ใครจะมา จัดตั้งก็ได้ต้องมีการแบ่งประเภทและดูว่าเป็นการแสวงหากำไรหรือไม่ และเริ่มมีการจับกุม ผู้อำนวยการวิทยุชุมชนต่างๆที่ไม่มีใบอนุญาตแล้วแสดงว่าได้มีการเข้ามาดูแลเรื่องเหล่านี้โดย รัฐบาลมากขึ้น

คุณสุนิตย์ เชมษฐา Change Fusion “นวัตกรรม ICT เพื่อสังคม”

เทคโนโลยีสารสนเทศนั้นจะช่วยพัฒนาแนวคิด GNH ได้อย่างไร เทคโนโลยีสารสนเทศนั้น เป็นตัวที่ช่วยเชื่อมโยงมนุษย์เข้าด้วยกันและลดต้นทุนในการติดต่อสื่อสารกันทำให้ต้นทุนในการ เคลื่อนไหวทางสังคมลดลง สิ่งเหล่านี้นำไปสู่การสร้างทุนทางสังคม (social capital) ซึ่งเป็นการ สร้างความร่วมมือกัน แต่โทษของการที่มนุษย์ได้ถูกเชื่อมโยงเข้าด้วยกันก็คือการเพิ่มความเสี่ยง จากการพึ่งพากันและกัน (interdependence risk) ทั้งนี้เพราะการมีตัวแปรต่างๆ มากเกินไปเรา ต้องคิดนวัตกรรมบางอย่างมาเพื่อลดความเสี่ยงตัวนี้ลง

เทคโนโลยีสารสนเทศนั้นควรจะมุ่งเน้นให้เป็นไปเพื่อการพัฒนาของสังคมที่ยั่งยืน เช่น การ ที่เทคโนโลยีทำให้เราเห็นภาพต่างๆ ได้ง่ายขึ้น (visualisation) เช่น การนำข้อมูลต่างๆมาจัดทำ เป็นกราฟเป็นตารางในรูปแบบต่างๆ ทำให้เราสามารถเห็นภาพต่างๆ ได้ง่ายขึ้น ซึ่งเหล่านี้ โปรแกรมคอมพิวเตอร์สามารถช่วยได้ สิ่งที่ 2 ที่เทคโนโลยีสารสนเทศสามารถทำได้ในการพัฒนา

สังคมคือการกระจายข้อมูลข่าวสารที่จำเป็นสำหรับผู้คน เช่น เว็บไซต์หมอชาวบ้านที่บอกข้อมูลในการปฐมพยาบาลเบื้องต้น สิ่งที่ 3 คือการก่อให้เกิดความร่วมมือกันในวงกว้าง ทั้งนี้เป็นเพราะอินเทอร์เน็ตนั้นทำให้ผู้คนสามารถสื่อสารกันรวดเร็วขึ้นกว้างไกลขึ้นจึงทำให้เกิดการร่วมมือกันได้ง่ายขึ้น เช่น การทำแผนที่ต่างๆ การเชื่อมโยงข้อมูลเช่นการระบาดของโรค การเชื่อมโยงคนเข้าด้วยกัน และสิ่งสุดท้ายคือทำให้เกิดผู้ลงทุนทางเทคโนโลยีสารสนเทศเพื่อสังคม เช่น ผู้ที่มีอาชีพในการพัฒนาเว็บไซต์ (web developer) ก็สามารถไปทำการพัฒนาเว็บไซต์ให้กับองค์กรเพื่อสังคมต่างๆ โดยไม่คิดค่าใช้จ่าย หรือการใช้เว็บไซต์ในการระดมความช่วยเหลือให้กับผู้ด้อยโอกาสต่างๆ

คุณชิตพงษ์ กิตตินราทร เครือข่ายครีเอทีฟคอมมอนส์ "การส่งเสริมเสรีภาพในการแบ่งปันต่อยอดสร้างสรรค์บนโลกออนไลน์"

เสรีภาพในการใช้ข้อมูลข่าวสารและความรู้ก็นำไปสู่ความสุขและการพัฒนา แต่บางทีลิขสิทธิ์นั้นทำให้การใช้ข้อมูลข่าวสารเพื่อการนำไปพัฒนาต่อมันทำได้ยาก เช่น การที่เราต้องเสียเงินเพื่ออ่านบทความทางวิชาการ การที่รูปถ่ายสวยๆ นั้นติดลิขสิทธิ์ไม่สามารถนำไปใช้ในการเผยแพร่ในที่อื่นๆ ได้ เป็นต้น หากเราต้องการนำข้อมูลเหล่านั้นมาใช้เราก็ต้องละเมิดลิขสิทธิ์ทำให้คำว่าลิขสิทธิ์นั้นหมดความศักดิ์สิทธิ์ไป และอีกปัญหาหนึ่งก็คือเจ้าของผลงานก็อยากให้ผลงานของตนเองนั้นได้รับการนำไปใช้และเผยแพร่เช่นเดียวกัน แต่ก็ไม่อยากให้ผลงานของตนเองนั้นถูกนำไปใช้ในทางที่ตนเองไม่ต้องการและยังต้องการเป็นเจ้าของผลงานของตนเองอยู่ การนำผลงานไปเจดลิขสิทธิ์นั้นทำให้ไม่สามารถนำผลงานนั้นไปใช้ได้เลยตามกฎหมาย แต่ถ้าหากไม่เจดนั้นตนเองก็จะมีสิทธิใดๆ เลยในผลงานของตนเอง มันได้กลายเป็นโลกที่ต้องเลือกระหว่างการสงวนสิทธิทั้งหมดและการละสิทธิทั้งหมด

เพื่อแก้ปัญหานี้จึงมีการจัดตั้งองค์กรที่ชื่อว่า Creative Commons หรือ CC เพื่ออำนวยความสะดวกให้เจ้าของผลงานไม่ต้องเลือกระหว่างการสงวนสิทธิทั้งหมดและการละสิทธิทั้งหมดอีกต่อไป โดยการสร้างสัญญาอนุญาตครีเอทีฟคอมมอนส์ที่อนุญาตให้เจ้าของผลงานนั้นสามารถสงวนสิทธิบางประการและมอบสิทธิบางประการได้ เช่น ต้องมีการอ้างที่มา (attribution, by), ห้ามดัดแปลง (no derivative, nd), ห้ามใช้เพื่อการค้า (no commercial, nc), ต้องใช้สัญญาอนุญาตชนิดเดียวกันกับผลงานห้ามต่อยอด (share alike, sa) ผู้ใช้สามารถผสมสิทธิต่างๆ ได้ เช่น CC-by ให้เผยแพร่ดัดแปลงได้โดยต้องระบุที่มา CC-by-sa ให้เผยแพร่ ดัดแปลง โดยต้องระบุที่มา และต้องเผยแพร่งานดัดแปลงโดยใช้สัญญาอนุญาตเดียวกัน เป็นต้น

การจะใช้ CC นั้นทำได้โดยการเข้าไปในเว็บไซต์ creativecommons.org โดยสามารถเลือกที่จะฝากภาพ หรือวิดีโอได้ โดยตอนนี้มีผู้ที่ต้องการใช้ CC แล้วหลายรายเช่น pantip.com, exteen.com, mthai.com เป็นต้น

ครีเอทีฟคอมมอนส์นั้นคือการสงวนสิทธิ์ที่สมเหตุสมผล การส่งเสริมคนให้เคารพในสิทธิมากขึ้น การคืนความรู้และความคิดกลับสู่สาธารณะ การทำบุญยุคใหม่ และเป็นรากฐานของวัฒนธรรมเสรี

ช่วงที่สาม

พิธีกรเปิดโอกาสให้ผู้เข้าร่วมซักถามและ เสนอแนวความเห็น

ดร.อภิชัย พันธเสน: ผมอยากตั้งข้อสังเกตว่า ICT เป็นเครื่องมือที่มันมีความพิเศษที่ทำให้มนุษย์ไม่คิดว่าจะทำได้ก็ทำได้ ผมคิดว่าคำว่าเสรีภาพเป็นที่ใช้กันทั่วไปเป็นความหมายที่เข้าใจกันโดยทั่วไป แต่เสรีภาพในบทพุทธธรรมคือเสรีภาพที่ปราศจากกิเลส แต่ถ้ามีกิเลสครอบงำเข้ามาก็เป็นอันตรายมีปัญหาเรื่องความสุขความทุกข์ อะไรต่าง ๆ ที่พูดกันโดยส่วนตัวไม่ค่อยอยากพูดถึงเพราะไม่รู้ว่าคุณคืออะไรแต่ถ้าเรื่องความทุกข์ อย่างที่คุณสมบัติได้พูดถึงการออกกำลังที่มีปัญหาทางด้านร่างกาย แต่ว่าการที่เราจะมีความสุขก็คือการที่เราไม่เอาจิตไปยึดกับเรื่องนั้นเรื่องนี้ แต่เราจะทำอย่างไรเพื่อให้เกิดประโยชน์สุข มันเป็นความสุขที่เกิดจากการทำประโยชน์ในสภาพความเป็นจริงในระดับการพัฒนาสิทธิของคนเราจะทำอย่างไรให้ใช้โดยคนที่มิจิตเป็นกุศลเป็นส่วนใหญ่

คำถามคือการละเมิดลิขสิทธิ์เช่นค่ายเพลงมีการทำเพลงแล้วเกิดการลอกเลียนแบบเพราะเหตุบางอย่าง เช่น ค่ายเพลงผูกขาดและขายแพง ดังมีกรณีเพลงเก่า ๆ คนเขียนเพลง แล้วเกิดการแพร่กระจายไป แต่คนเขียนต้นๆไม่ได้อะไรเลย ทำอย่างไรเราจะแก้ไขปัญหานี้ได้

วิทยากร: คนมีสองประเภท คือต้องการสร้างผลกำไรจากตนเองโดยตรง และประเภทที่สองคืออยากจะเปลี่ยนแปลงแก้ไขปัญหาและต้องการนำผลงานไปวิจัยต่อ คนเอางานไปใช้เกิดการละเมิดลิขสิทธิ์ ส่วนใหญ่จะเป็นแบบแรก

คุณวัลลภา แวน วินเลียนส์วาร์ด: ขอแสดงความคิดเห็นต่อประเด็นนี้เนื่องจากสำนักพิมพ์ สอนเงินมีมา เคยคิดจะทำเพลงที่บ้านธิเบตแนวภาวนาเขาเคยมาติดต่อบอกว่ามีคนเอาเพลงเขาไปทำสำเนาเพลงเขามากแล้วเขาไม่เคยได้ผลประโยชน์อะไรต่อตัวเขาเอง ดังนั้น

ถ้าเราได้นำเพลงเขามาใช้และให้ประโยชน์กับเขาทำให้เขามีรายได้เขาสามารถไปทำพื้นที่บ้านนิเบต
ได้ต่อ เป็นการช่วยอนุรักษ์เพลงพื้นบ้าน

ประเด็นที่สองคือเวลาเราจะทำหนังสือขึ้นมาเล่มหนึ่งก็ต้องมีการจัดรูปเล่มหนังสือ
ประกอบรูปภาพที่สวยงามและการใช้รูปภาพสวยที่มาจากอินเทอร์เน็ตนั้นจะทำให้เกิดปัญหาด้าน
ลิขสิทธิ์ได้จะมีกฎหมายด้านใดมาช่วยในเรื่องนี้ได้บ้าง

วิทยากร: หากต้องการใช้ภาพในหนังสือ ถ้าอยู่ในกรอบของกฎหมายเดิมอาจมีลิขสิทธิ์
แต่จะเป็นประโยชน์มากกว่าถ้าเราสามารถนำมาใช้เพื่อเป็นประโยชน์ได้ต่อไป นอกไปจากนั้นเรา
ยังสามารถค้นหารูปภาพในอินเทอร์เน็ตได้เพราะหากนำไปใช้ในทางที่เป็นประโยชน์ทางเว็บไซต์คง
ไม่มีปัญหา แต่เรื่องปัญหาในค่ายเพลง หนังสือ ก็มีค่ายเพลงและหนังสือที่ทันสมัยมากขึ้น การที่
คนธรรมดาจะไปฟ้องมันยากแต่ถ้าเป็นเจ้าของลิขสิทธิ์น่าจะทำได้

ดร.โสรัจจ์ หงศ์ลดารมภ์: ยกตัวอย่างเรื่องดนตรีไทยว่าเป็นดนตรีที่ไม่มีโน้ต ใช้การเปิด
เทปฟังแล้วเล่นตาม ดนตรีไทยที่มีคุณภาพสูงหาฟังค่อนข้างยากมากเพราะครูเพลงกลัวว่าจะมีคน
อื่นนำไปฟังแล้วเล่นตาม การกระทำเช่นนี้ทำให้วงการดนตรีไทยนั้นพัฒนาไปได้ยากและทำให้
ได้รับความนิยมน้อยลงไปอีก ลิขสิทธิ์ในแบบของครีเอทีฟคอม-มอนส์น่าจะเข้ามาช่วยตรงนี้ได้

วิทยากร: แนวทางการขัดแย้งส่วนความเท่าเทียมทางสังคม กรณีที่อาจารย์ท่านหนึ่งไป
ขยายคุณภาพของเด็กพิการ ทำให้มนุษย์มีความเท่าเทียมกันมากขึ้น มีประสิทธิภาพมากขึ้นทำให้
ระบบทศนิยมมีส่วนมากขึ้น มีความขัดแย้งระหว่างเสรีภาพกับความยุติธรรม เพื่อความสมดุล
สมมุติว่าผมไปถ่ายภาพวัดตามชุมชนแล้วมาเผยแพร่ เป็นเส้นแบ่งระบบทางทศนิยมหรือไม่

ผู้เข้าร่วมเวที : งานในส่วนICTบางส่วนทำได้ในชุมชน ในการปรับปรุงกรณีต่าง ๆ การเข้า
ร่วมประชุมกันในชุมชนเราเอาความรู้และอุปกรณ์ไปให้

วิทยากร: ยกข้อมูลฝากไว้ ในการตัดสินใจในทางสร้างสรรค์ ประเทศไทยมีการละเมิด
ลิขสิทธิ์ลำดับที่สามของเอเชีย ททรัพย์สินทางปัญญามาคู่กับเชิงพาณิชย์เสมอ

รายงานเวทีสังเคราะห์และบูรณาการความรู้
“ชนบทกับเมือง: จากความเหลื่อมล้ำสู่ความร่วมมือ”
วันที่ 13 พฤษภาคม 2552 เวลา ๙.๐๐ น. อาคารประชาธิปก-รำไพพรรณี
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

วิทยากร

1. ศ.ดร.อานันท์	กาญจนพันธ์	คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
2. ดร.สมเกียรติ	ตั้งกิจวานิชย์	สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย
3. คุณชัชวาลย์	ทองดีเลิศ	วิทยาลัยการจัดการทางสังคม
4. ดร.นิตยา	กิจติเวชกุล	มหาวิทยาลัยมหาสารคาม
5. คุณอภิรักษ์	โกชะโยธิน	ที่ปรึกษานายกรัฐมนตรี
6. ดร.เดชรินทร์	สุขกำเนิด	คณะเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์
7. คุณเจริญ	เดชคุ้ม	ชุมชนมาบตาพุด จังหวัดระยอง
8. คุณวัลลภา	แวน วิลเลี่ยนส์วาร์ด	เครือข่ายตลาดสีเขียว
9. คุณสุวรรณา	หลั่งน้ำสังข์	บริษัทสังคมสุขภาพ (เลมอนฟาร์ม)

ผู้ดำเนินรายการ

ภาคเช้า ดร.นฤมล อรุโณทัย สถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
ภาคบ่าย คุณกรรณิการ์ กิจติเวชกุล นักวิชาการอิสระ

ผู้เข้าร่วมกิจกรรม

ประกอบด้วยนักวิชาการทั้งในสถาบันการศึกษาและนักวิชาการอิสระ หน่วยงานภาครัฐที่เกี่ยวข้อง เช่น สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ สำนักงานสถิติแห่งชาติ ภาครัฐกิจ สื่อมวลชน นักศึกษา และผู้สนใจทั่วไป รวมจำนวนทั้งสิ้น 114 คน

**ศ.ดร.อานันท์ กาญจนพันธ์ “พื้นที่ความรู้เชิงซ้อนระหว่างเมืองกับชนบท
มองผ่านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและมิติทางวัฒนธรรม”**

เมื่อมีการสังเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างเมือง ชนบท หรือการพัฒนาเปลี่ยนแปลงสิ่งหนึ่งสิ่งใด มิติของเรื่องความรู้มักจะถูกถกเถียงหรือมองข้ามไปเสมอ แต่กลับมานั่งในเรื่องของเศรษฐกิจ การเมือง สังคม วัฒนธรรม ดังนั้นการที่เราจะมาสังเคราะห์เรื่องของความรู้ เพื่อมองหรือทำความเข้าใจกับความสัมพันธ์ระหว่างเมืองกับชนบทจึงเป็นเรื่องสำคัญ

การสังเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างเมืองกับชนบท ส่วนใหญ่จะพิจารณาในเรื่องของความพยายามที่จะเกิดการเปลี่ยนแปลงหรือการพัฒนาซึ่งส่วนใหญ่มักจะถูกทำให้เข้าใจว่าการพัฒนาเป็นสิ่งที่เราจะต้องทำอยู่แล้ว เป็นเรื่องอัตโนมัติ แต่จริงๆ แล้วเรื่องการพัฒนาหรือการเปลี่ยนแปลงใดๆ ไม่ใช่เรื่องที่เกิดขึ้นอัตโนมัติ หรือเกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ แต่อยู่ภายใต้ความรู้ชนิดหนึ่ง ที่เรายอมรับว่าเป็นเรื่องจริง ซึ่งมีฐานจากทฤษฎีวิวัฒนาการของ ชาร์ล ดาร์วิน ซึ่งเป็นความรู้ทางวิทยาศาสตร์ เมื่อมีการทำตามต่อกันมาจึงไม่เกิดการตั้งคำถามต่อความรู้นั้นเรียกว่า วาทกรรม หรือ Discourse เมื่อถูกนำมาใช้กับสังคมศาสตร์จึงทำให้เกิดปัญหา

ดังนั้นเราจะต้องไม่เชื่อว่าความรู้มีอยู่แล้ว เพราะการที่เราเชื่อว่าพื้นที่ความรู้นั้นมีอยู่แล้วจะนำไปสู่การครอบงำอันนำไปสู่การกีดกันสิทธิในที่สุด ดังเช่น การทำไร่ของชาวภาคเหนือในชนบท เรียกว่า “ไร่หมุนเวียน” แต่คนในสังคม(เมือง) ทั่วไปเรียกว่า “ไร่เลื่อนลอย” คำว่าไร่เลื่อนลอย เป็นการครอบงำเชิงความรู้ มีนัยยะว่าเป็นการทำลายพื้นที่ป่าไม้ ไม่อยู่กับที่ เลื่อนลอย แต่ในความเป็นจริง ไร่หมุนเวียนมีการปรับ การจัดการที่เหมาะสมกับระบบนิเวศนั้น ๆ เพราะเป็นการจัดการหมุนเวียนที่ใช้พื้นที่ที่ถูกทำการเพาะปลูกให้ได้ฟื้นฟูความอุดมสมบูรณ์กลับไปเป็นป่าและกลับไปใช้ใหม่ได้

ในขณะที่คนทั่วไปเรียกไร่หมุนเวียนว่าไร่เลื่อนลอย ไม่เหมาะสมที่จะอยู่ร่วมกับป่า เพราะทำลายป่า แต่กลับเปิดให้มีการทำเกษตรเชิงพาณิชย์บนที่สูงเพราะเชื่อว่าเป็นการเกษตรแบบความรู้วิทยาศาสตร์ มีการใช้ปุ๋ย ยาฆ่าแมลง ดังนั้นความรู้ที่ครอบงำเหล่านี้ จริง ๆ แล้วไม่ได้ใช้ความรู้บนพื้นฐานของความตั้งใจดี แต่มีลักษณะของความพยายามที่จะไปช่วงชิงทรัพยากร คือการใช้ความรู้ที่ต้องไปกีดกันคนอื่นเพื่อตนเองจะได้มีสิทธิการใช้ทรัพยากรแทนที่พอมีการเปลี่ยนจากไร่หมุนเวียนมาเป็นการเกษตรสมัยใหม่บนที่สูง ปลูกชา กาแฟ มาดาดีเมียนท์ หรือพืชเมืองหนาวที่คนในเมืองชอบบริโภค เราเรียกว่าการพัฒนา พอชาวบ้านทำไร่หมุนเวียนกลับยอมรับไม่ได้ สิ่งเหล่านี้แปลว่าการไปวิพากษ์วิจารณ์ว่าความรู้ท้องถิ่นเหล่านั้นที่ใช้อยู่ล้าสมัย ด้อยพัฒนา เราต้องนำความรู้ชนิดใหม่ขึ้นมา สูงกว่า ซับซ้อนกว่า ดีกว่า มันก็เป็นการเปลี่ยนแปลงในเชิงเดียวนั่นเอง

นัยยะของความพยายามที่จะกีดกันสิทธิของคนที่ทำอยู่เดิมเพื่อเอาวิธีการเกษตรชนิดใหม่เข้ามาแทนที่ ตรงนี้เองที่เป็นปัญหาของการใช้ความรู้แบบเชิงเดียว ดังนั้นเราจึงจำเป็นอย่างยิ่งที่ต้องมองแบบอื่น คือความรู้เชิงซ้อน หรือพื้นที่ของความรู้ เพื่อที่จะสื่อความหมายหรือว่าทำให้เกิดความเข้าใจว่า ความรู้ไม่ได้เป็นสิ่งที่มียู่แล้ว และไม่จำเป็นต้องมีความรู้อย่างเดียว มีความรู้หลายอย่างเกิดขึ้นได้

ในทางกลับกัน ก็มีคนส่วนหนึ่งที่ไม่เห็นด้วยกับความรู้เชิงเดียว แต่สนับสนุนความรู้พื้นบ้าน ความรู้ท้องถิ่น กลายเป็นว่าความรู้แบบวิทยาศาสตร์กับความรู้แบบพื้นบ้าน เป็นความรู้

สองข้อที่ตรงข้ามกัน มีความขัดแย้ง ปะทะกัน ทำให้กลายเป็นปัญหาเพราะเป็นการติดกับดักความคิดคู่ตรงข้าม เพราะบางคนไม่เชื่อความรู้แบบวิทยาศาสตร์ ก็หันไปเชื่อความรู้แบบท้องถิ่นจริงๆ แล้วเราขาดไม่ได้ทั้ง 2 อย่าง การพยายามจะมองเป็นแบบคู่ตรงข้ามกันมันก็เลยทำให้เราติดกับดักความคิดแบบนี้ ติดกับดักหมายความว่า คิดนอกกรอบไม่ได้ คิดที่ไรก็อยู่ในกับดักของทั้ง 2 อย่างนี้ ทำให้เกิดความคิดแบบตายตัว

จริงๆ แล้วไม่ว่าความรู้แบบวิทยาศาสตร์และรู้แบบท้องถิ่น ต่างเป็นความรู้ที่เขียนได้เป็นตำราอยู่แล้ว แม่นักวิทยาศาสตร์ต้องค้นคว้าวิจัยอยู่ตลอดเวลา และชาวบ้านที่มีความรู้อยู่แล้วถ้าเขาไม่ฝึกปฏิบัติ ไม่ใช้มัน ก็ไม่มีความรู้ นั่นก็คือความรู้ไม่เป็นสิ่งที่ปรากฏอยู่แล้ว มันล้วนแล้วมีอยู่ท่ามกลางการปฏิบัติ คือมันต้องใช้ต้องทำถึงจะมี ดังนั้นการที่เราติดอยู่กับความรู้แบบที่เป็นคู่ตรงข้ามกันก็ดี หรือการติดอยู่กับความรู้ที่ครอบงำ ทั้งคู่ล้วนแล้วแต่เป็นปัญหาที่ทำให้เราไม่สามารถที่จะสร้างสถาบันใหม่ๆ ขึ้นมาเพื่อจัดการและปรับสภาพชีวิตของเราให้นำไปสู่เป้าหมายที่เราต้องการได้

พื้นที่ความรู้จะทำให้เราหลุดพ้นจากกรอบของการถูกครอบงำ หรือการติดกับดักของคู่ตรงข้ามได้ พื้นที่ความรู้จำเป็นต้องพิจารณาอัตลักษณ์ (Identity) ประกอบด้วย เพราะอัตลักษณ์แสดงถึงลักษณะที่ไม่ใช่เพียงอย่างเดียว แต่ขึ้นอยู่กับผู้แสดงที่จะแสดงอัตลักษณ์นั้นอย่างไร ไม่ใช่จากมุมมองของผู้อื่นแต่มาจากมุมมองของผู้แสดง ดังนั้นพื้นที่ความรู้ต้องมีผู้แสดงเข้ามาปฏิบัติการบนความสัมพันธ์ดังนี้

1. การช่วงชิงความหมาย ดังเช่นกรณีของไร่หมุนเวียน กับไร่เลื่อนลอยที่ยกตัวอย่างมาในข้างต้น เมื่อชาวบ้านลุกขึ้นมาบอกว่าไม่ได้ทำไร่เลื่อนลอยแต่เป็นการหมุนเวียน ก็เกิดการช่วงชิงความหมายเป็นความพยายามที่บอกว่าการเกษตรแบบนี้ไม่ได้เป็นการทำลาย แต่มีมิติอื่นเข้ามาเกี่ยวข้อง เช่น การปรับปรุงดินโดยไม่ใช้ปุ๋ยเพราะเมื่อปล่อยให้เป็นป่า ดินก็กลับฟื้นคืนความอุดมสมบูรณ์ขึ้นมาเอง ทำให้คนอยู่กับป่าได้

ดังนั้นการช่วงชิงความหมายมีมิติความสัมพันธ์ที่เกี่ยวข้องกับพื้นที่ความรู้คือ เพื่อให้เกิดการต่อสู้หรือปฏิบัติการ สื่อสารให้คนอื่นได้รู้ว่าในพื้นที่ของการปฏิบัติการนั้นมีความรู้ชนิดอื่นซ้อนทับหรือแฝงอยู่อย่างไร

2. การต่อรองเพื่อปรับเปลี่ยนความสัมพันธ์ในพื้นที่ความรู้ เป็นความพยายามที่จะสร้างความหมายใหม่เพื่อนำมาซึ่งการต่อรอง ตัวอย่างเช่นในเรื่องของสิทธิในทรัพยากร เมื่อก่อนจะมองว่าสิทธิเป็นของปัจเจก หรือสิทธิส่วนร่วม ซึ่งเป็นการมองสิทธิในเชิงเดี่ยว แต่จากการศึกษาและประสบการณ์ตรงพบว่าสิทธิของชาวชนบทมีสิทธิเชิงซ้อนอยู่ในนั้น เช่น เมื่อเราปลูกมะม่วงไว้ในบ้านเราจะมองว่าต้นมะม่วงเป็นของเรา เป็นสิทธิปัจเจก เราได้ครอบครองต้นมะม่วงโดยเด็ดขาด แต่ชาวชนบทจะมองว่าตนเองมีสิทธิที่จะเก็บผลประโยชน์ที่ติดตามต้นมะม่วงได้ เช่น

ไข่มดแดง เพราะเจ้าของสิทธิเป็นแค่เจ้าของต้นมะม่วง แต่ไม่ได้เลี้ยงมดแดง มดแดงเป็นของธรรมชาติ

ดังนั้นสิทธิมีความซ้อนทับอยู่ในที่เดียวกันได้ ความรู้ของชาวชนบทเช่นนี้เป็นความรู้ชนิดอื่นที่คนในเมืองไม่คุ้นเคยทำให้เอามาคิดสร้างสถาบันอื่นไม่ได้ ซึ่งความรู้ชนิดใหม่นี้ก็ไม่ได้ใหม่อย่างแท้จริง เป็นความรู้ที่มีอยู่แล้วแต่ว่าต้องนำมาปฏิบัติการจึงจะก่อให้เกิดสถาบันใหม่ๆ ขึ้นมาได้

จากการที่พบว่ามีความรู้เชิงซ้อนเหล่านี้อยู่ในที่ต่างๆ นำมาสู่การที่เราต้องนำไปปฏิบัติการเคลื่อนไหว นอกเหนือจากการช่วงชิงความหมายเอาไปต่อรอง ก็คือชาวบ้านเมื่อเขาพบอันนี้ เขาก็เอาความรู้ชนิดนี้มาใช้ต่อรอง เพื่อก่อให้เกิดการปรับเปลี่ยนเชิงสถาบันแบบใหม่ในการสร้างสถาบันที่เราเรียกว่า การจัดการป่าชุมชนนั่นเอง

การจัดการป่าชุมชนเป็นกลไกเชิงสถาบันที่จะทำให้เกิดการจัดการทรัพยากรที่เป็นธรรม แล้วทำให้เกิดการพัฒนาในลักษณะที่ยั่งยืนมากยิ่งขึ้น แต่ปัจจุบัน พรบ.ป่าชุมชนยังเกิดขึ้นไม่ได้ก็เพราะว่าเจ้าหน้าที่รัฐและนักวิชาการบางส่วนมองจากมุมมองเชิงเดียว คิดว่าเป็นการยกป่าให้ชาวบ้านเลย ชาวบ้านจะทำลายป่า แต่จริงๆ แล้วในการจัดการป่าชุมชน ไม่ใช่เป็นการจัดการเชิงเดียวเป็นการจัดการเชิงซ้อนกล่าวคือคนจากหลายภาคส่วนเข้ามาร่วมมือการจัดการและใช้สิทธิหลายชนิดซ้อนอยู่ในที่นั่นด้วย ชาวบ้านได้แต่สิทธิการจัดการและการใช้ประโยชน์จากป่า แต่กรรมสิทธิ์หรือสิทธิในการเป็นเจ้าของป่ายังเป็นของรัฐดังเดิม นอกจากนี้ยังมีองค์กรอิสระมีสิทธิในการตรวจสอบและถ่วงดุลการจัดการป่าชุมชน

การจัดการป่าชุมชน เป็นหนึ่งตัวอย่างของพื้นที่ความรู้ที่แสดงให้เห็นว่าการเกิดขึ้นของป่าชุมชนไม่ใช่อยู่ดีๆ มันเป็นความรู้ที่เราารู้อยู่แล้ว แต่มีพื้นที่ของความรู้ของท้องถิ่นและมีการเคลื่อนไหวพื้นที่ของการต่อสู้ การช่วงชิงความหมายกับวาระระหว่างป่าของรัฐ ป่าของชาวบ้าน ป่าชุมชนการต่อรองในเรื่องสิทธิ นำไปสู่การสร้างกลไกเชิงสถาบันขึ้นมาให้เป็นพื้นที่ของความรู้ชนิดใหม่เพื่อใช้ในการขับเคลื่อนสังคมให้เปลี่ยนแปลงเชิงโครงสร้าง

ดร.สมเกียรติ ตั้งกิจวานิชย์ “การปฏิรูปเศรษฐกิจเพื่อการเชื่อมโยงภาคเมืองกับชนบท”

จากความเป็นมาของโครงการความสุขมวลรวมประชาชาติ ๙ มีมุมมองในเรื่องของ GNH ที่แตกต่างจาก GDP หรือผลิตภัณฑ์มวลรวมประชาชาติ ซึ่งผู้จัดก็มีความเชื่อว่าผลิตภัณฑ์มวลรวมประชาชาติมีความโน้มเอียงทำให้เกิดอคติที่เป็นทัศนคติที่ชอบเมืองมากกว่าชอบชนบท และก็ชอบอุตสาหกรรมมากกว่าอื่นๆ ซึ่งอาจจะหมายถึงเกษตรที่อยู่ในภาคชนบทเป็นต้น

จากความเป็นมาดังกล่าวทำให้วิทยากรวิเคราะห์ว่า เมืองคืออะไร และได้ความเข้าใจว่าเมืองคือเจ้าของรัฐไทยหรือเขตเทศบาล ถ้าไม่อยู่ในเขตเทศบาลก็คือชนบท การอยู่ในเขตเมืองเป็นเรื่องอย่างไร การอยู่เขตเมืองคือปัจจัยสำคัญที่สุดก็คือการเข้าถึงบริการของรัฐต่างๆ ได้ง่ายขึ้น ในด้านบริการต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นการรักษาพยาบาล การศึกษาหรือแม้แต่เรื่องสาธารณูปโภค เช่น ไฟฟ้า น้ำประปา โทรศัพท์ ฯลฯ ดังนั้นการเข้าถึงสาธารณูปโภคเป็นโครงข่ายการลงทุนในเรื่องโครงข่ายมันจะลงทุนได้ถูกกว่าถ้าเกิดมันอยู่ใกล้กันหรือรวมตัวกัน ถ้าโครงข่ายอยู่ห่างกันการวางโครงข่ายไม่ว่าไฟฟ้า น้ำประปา โทรศัพท์ต้องมีผลกระทบ นั่นก็คือสาเหตุหนึ่งของการเข้าถึงการให้บริการของรัฐ การเข้าถึงสาธารณูปโภค การติดต่อค้าขายกันทำให้เกิดเมืองมาแต่ไหนแต่ไรแล้ว ทั้งโลก ไม่ใช่เพิ่งเกิดขึ้นยุคปัจจุบัน

ความคิดเรื่องของเมืองกับชนบท ในประเทศไทยมีแนวความคิดเรื่องสองนคราประชาธิปไตย ที่เชื่อกันว่าคนชนบทเลือกรัฐบาลแต่ว่าคนเมืองล้มรัฐบาล โดยเฉพาะคนเมืองก็คือคนเมืองกรุงเทพฯ ซึ่งสิ่งเหล่านี้เป็นความไม่สมดุลระหว่างภาคเมืองกับภาคชนบท โจทย์การปฏิรูปเศรษฐกิจที่จะช่วยเชื่อมโยงภาคเมืองกับภาคชนบทนั้น ก่อนที่จะสรุปว่าหัวใจสำคัญของความขัดแย้ง ความแตกต่าง การมีช่องว่างจะเป็นเมืองหรือชนบทคงต้องพิจารณาให้รอบคอบ เพราะถ้าใช้วาทกรรมของ ดร.อาณันท์ กาญจนพันธ์ กล่าวได้ว่าอาจจะมีความหลายอย่างที่มันทับซ้อนกันอยู่ เช่น เรื่องของคนจนกับคนรวย คนส่วนใหญ่มักจะตีค่าคนจนอยู่ในชนบท คนรวยอยู่ในเมือง แต่ในความเป็นจริงมีคนจนในเมืองมากมาย

ดังนั้นปัญหาของช่องว่างนั้น ไม่ได้เป็นช่องว่างระหว่างเมืองกับชนบทเสมอไป แต่เป็นช่องว่างในมิติอื่นอีกด้วย เช่น ช่องว่างในเรื่องของรายได้ ความมั่งคั่ง ซึ่งหลายเรื่องก็ไปทับซ้อนกันเรื่องของเมืองและชนบท เราอาจจะมองหรือถกเถียงต่อได้ว่า การที่มีคนจนในเมืองเกิดจากช่องว่างระหว่างเมืองกับชนบท เพราะมีคนในชนบทย้ายเข้ามาอยู่ในเมือง ก็อาจจะมองแบบนี้ก็ได้ แต่ว่าจริงๆ แล้วโจทย์สำคัญในการปฏิรูปเศรษฐกิจของประเทศไทยนั้นหัวใจอยู่ที่ในเมืองกับชนบทจริงหรือไม่ หรืออยู่ที่เรื่องของ คนจน คนรวย ถ้าอิงมามองในมุมของความสมมูลรวมประชาชาติเป็นหัวใจหนึ่งซึ่งเป็นข้อค้นพบของวิชาการในด้านนี้

ดังเช่นเศรษฐศาสตร์ของความสุข (Happiness Economic) ค้นพบความสำคัญข้อหนึ่งคือ การที่บางคนมีความสุข และไม่มีความสุขนั้น ปัจจัยสำคัญไม่ใช่รายได้ที่เป็นรายได้สัมบูรณ์คือ ระดับรายได้ของตัวเองว่าสูงหรือต่ำ แต่ยังเป็นเรื่องรายได้สัมพัทธ์ ก็คือสัมพัทธ์กับคนรอบข้างด้วยว่ามันแตกต่างกันมากขนาดไหน มีการทดลองโดยใช้ Experimental โดยให้คนเลือกเอาว่าการที่ตัวเองมีรายได้ไม่ค่อยสูงมาก แต่ก็คนอื่นก็ไม่สูงมากด้วย สูงกว่าตัวเองนิดหน่อยกับที่ตัวเองมีรายได้สูงขึ้นมาอีก แต่ว่าคนที่สูงกว่าตัวเองยิ่งสูงขึ้นไปอีก คนเลือกวิธีแรกมากกว่า ซึ่ง

การศึกษานี้สนับสนุนแนวความคิดว่า คนมีความสุขน่าจะมีความสุขมากกว่าในสังคมที่มีความชอบเปรียบเทียบ เก่งกันมากกว่า

ดังนั้นถ้าจะทำให้มีความเชื่อมโยงระหว่างเมืองกับชนบท หรือคนจนคนรวย กับท้องถิ่นกับส่วนกลาง ต้องมีการปฏิรูปการเมืองและเศรษฐกิจ

การปฏิรูปการเมือง ด้วยมาตรการดังต่อไปนี้

ประการที่ 1 การกระจายอำนาจในการปกครองตนเอง เป็นทั้งเรื่องของการเมืองและเศรษฐกิจเพื่อสร้างความเชื่อมโยงระหว่างเมืองกับชนบท ดังนี้

- กระจายอำนาจให้คลังท้องถิ่น ให้ท้องถิ่นมีความสามารถในการหารายได้ของตนเองมากขึ้น มีความสามารถในการตัดสินใจจ่ายมากขึ้น ซึ่งเรื่องนี้เป็นเรื่องที่ได้เริ่มทำกันมาบ้างในประเทศไทยโดยการออกกฎหมายที่ให้ส่วนกลางกระจายรายได้ท้องถิ่น เพราะรายได้ของท้องถิ่นยังเป็นฐานที่ไม่ใหญ่พอ และก็ยังไม่มีส่วนที่ท้องถิ่นเป็นคนจัดเก็บด้วยความสามารถของตนเอง ซึ่งมันจะสร้างความเชื่อมโยงของการปกครองตนเองส่วนท้องถิ่น เทศบาล อบต. อบจ. อะไรต่างๆ โยงเข้ากับประชาชนในท้องถิ่น คือส่วนกลางเสียภาษีในท้องถิ่น จึงจะเกิดประชาธิปไตยในท้องถิ่น มันจะต้องไปด้วยกัน นโยบายของรัฐบาลประชาธิปไตยซึ่งแถลงมาไม่นาน ที่บอกว่าจัดเก็บภาษีมรดก เก็บภาษีที่ดินและที่สำคัญก็คือ จะยกให้ท้องถิ่นเป็นผู้มีสิทธิ์ มีอำนาจในการจัดเก็บ ถ้าทำได้ก็ถือว่าเป็นก้าวสำคัญในเรื่องของการคลังท้องถิ่น

- การกระจายอำนาจทางเศรษฐกิจสู่ท้องถิ่น ก็คือเรื่องของการจัดสรรทรัพยากร ไม่ว่าจะเป็นเรื่องของสิทธิในการใช้ที่ทรัพยากรต่างๆ อย่างที่อาจารย์อานันท์ได้พูดไว้

- การบริหารจัดการทางเศรษฐกิจในท้องถิ่น เช่น ท้องถิ่นมีอำนาจในการตัดสินใจว่าจะจัดทำกาท้องถิ่นในรูปแบบไหน ไม่ใช่ถูกกำหนดมาจากส่วนกลางจัดการเองทั้งหมด

ประการที่ 2 การบังคับใช้กฎหมายสิ่งแวดล้อมที่เข้มงวด เมื่อมีการกระจายกิจกรรมทางเศรษฐกิจ ซึ่งก็คือด้านอุตสาหกรรมไปสู่ท้องถิ่นชนบท กลับไปสร้างมลพิษตามขึ้นมาด้วย มีผลทำให้เป็นปัญหาที่คนที่อาศัยอยู่กับทรัพยากรธรรมชาติไม่สามารถดำรงชีพได้อย่างที่เคยเป็น และการที่จะทำกฎหมายสิ่งแวดล้อมที่เข้มงวดจำเป็นต้องอาศัยเรื่องของหลักนิติรัฐ

นอกจากการปฏิรูปการเมืองแล้วจะต้องมีการปฏิรูปเศรษฐกิจควบคู่กันไป ดังต่อไปนี้

1. การจัดการกับความส่วนเกินทางเศรษฐกิจ หรือการทำให้คนรวยไม่ได้รวยได้ที่ไม่ควรได้มา ไม่ได้ความมั่งคั่งที่ไม่เป็นธรรม ต้องขจัดลาภที่ไม่ควรได้ออกจากคนที่มิใช่ฐานะทางเศรษฐกิจดี ทำให้เกิดความมั่งคั่งร่ำรวย เช่น คุณลงทุนทำธุรกิจทั่วไปที่มีการแข่งขัน คุณได้ผลตอบแทนในระดับหนึ่ง แต่ถ้าเกิดคุณมีการผูกขาดธุรกิจ คุณก็ได้ผลตอบแทนสูงเกินไป อันนี้ทำ

ให้เกิดความมั่งคั่งของคนบางกลุ่มในประเทศไทย หรือการที่รัฐใช้นโยบายเข้าไปแทรกแซงตลาดต่างๆ เช่น การประกันราคาสินค้าเกษตรบางตัว ยกเว้นภาษีให้กับธุรกิจบางราย เช่น กรณีของ BOI เรื่องของการจัดซื้อจัดจ้างของรัฐที่ไม่โปร่งใส เรื่องของสัญญาสัมปทานที่ไม่เป็นธรรมให้อภิสิทธิ์กับคนบางกลุ่ม และเรื่องของการเข้าทรัพยากร เรื่องของการปันหุ้นในตลาดหลักทรัพย์ด้วยการใช้ข้อมูลวงใน ดังนั้นในการลดช่องว่างทางเศรษฐกิจก็คือ การจัดการลาภที่ไม่ควรได้เหล่านั้น

รวมทั้งการปฏิรูปที่ดิน ด้วยการจัดเก็บภาษีมรดก ถ้าจะปฏิรูปที่ดินดังที่หลายประเทศไปยึดที่ดินมาจากคนกลุ่มหนึ่ง ไปจัดสรรให้คนอีกกลุ่มหนึ่ง อาจก่อให้เกิดความขัดแย้งใหม่ได้ในสังคมไทย

2. มาตรการทางการคลัง ทั้งมาตรการในเรื่องของภาษี และมาตรการในเรื่องของการใช้จ่ายภาครัฐ การเก็บภาษีในอัตราก้าวหน้า มีการกระจายตัวตามระดับรายได้ของคน มีความเป็นธรรม

ในขณะเดียวกันรัฐต้องดูแลให้คนที่อยู่ในสถานะเศรษฐกิจไม่ดี เป็นคนยากจนได้มี การคุ้มครองทางเศรษฐกิจด้วยสวัสดิการรูปแบบต่าง ๆ เช่น โครงการการศึกษา โครงการสาธารณสุข มีการกระจายของผลประโยชน์ที่เป็นธรรม

การอภิปรายแลกเปลี่ยนความคิดเห็น

ดร.สมเกียรติ ผมขออภิปรายถึงแนวคิดเรื่องความรู้เชิงซ้อน ที่ ดร.อานันท์นำเสนอว่าเศรษฐศาสตร์กระแสหลักมีความเห็นว่า ระบบกรรมสิทธิ์เป็นฐานสำคัญในการพัฒนาเศรษฐกิจ กรรมสิทธิ์ต้องมีความชัดเจน และไม่ทับซ้อนกันเพราะถ้าถ้าสิทธิไม่ชัดเจนจะไม่มีคนลงทุนในการดูแลรักษาทรัพยากรนั้น และจะเกิดความขัดแย้งในการใช้ประโยชน์จากทรัพยากร

ศ.ดร.อานันท์ ไม่ได้ปฏิเสธระบบตลาด แต่เสนอว่าในการแก้ปัญหาเรื่องระบบกรรมสิทธิ์ต้องมีการปฏิรูปกลไกเชิงสถาบัน ไม่ใช่ปล่อยให้กลไกตลาดทำงานเพียงอย่างเดียว เพราะ การให้กลไกใดกลไกหนึ่งทำงานเบ็ดเสร็จเด็ดขาดแต่เพียงผู้เดียวอาจไม่มีการตรวจสอบว่ามีความเป็นธรรมต่อภาคส่วนอื่น ๆ ในสังคมหรือไม่ รวมทั้งความล้มเหลวของระบบตลาดอาจก่อให้เกิดผลกระทบภายนอก ดังนั้นต้องเปิดโอกาสให้ภาคส่วนอื่นของสังคมต้องมีส่วนร่วมในการตรวจสอบ กำกับดูแลว่าการขับเคลื่อนทางเศรษฐกิจและสังคมเป็นไปในลักษณะที่กระจายมากกว่าการกระจุกตัวให้ผลประโยชน์คนเฉพาะกลุ่ม และเชื่อว่ารัฐหรือระบบตลาดจะทำงานได้ดีกว่าถ้ามีการจัดการเชิงซ้อน ปัญหาที่ผ่านมาคือภาครัฐและภาคธุรกิจมักมีบทบาทมากจนเกินไป ขณะที่ภาคสังคมก็ยังไม่เข้มแข็งพอที่จะสามารถต่อรองได้อย่างเต็มที่

คุณชัชวาลย์ ทองดีเลิศ

สะท้อนในมุมมองของผู้ที่ทำงานและอาศัยในชนบทว่า โครงการพัฒนาของรัฐ
หลักสูตรการศึกษา สื่อสารมวลชนของไทยมีลักษณะยึดเย็ด พยายามเปลี่ยนให้ชนบทมาเป็น
แบบในเมือง เช่น โรงเรียนสอนแต่เรื่องการพัฒนา ความทันสมัย ไม่มีเรื่องเกี่ยวกับชนบท เด็ก
เรียนรู้เรื่องไกลตัว เช่น รู้จักแม่น้ำมีสชิชิปี่ แต่ไม่รู้เรื่องของป่าบ้านตัวเอง

โครงการพัฒนาของรัฐเป็นลักษณะการวางแผนมาจากส่วนกลางในเมือง ทำให้คนใน
ชนบทมีการเปรียบเทียบว่าคนในเมืองมีการศึกษาดีกว่า เก่งกว่า ดีกว่าทุกเรื่อง เรื่องเหล่านี้เป็นวิถี
เชิงคุณค่าว่ามีความเป็นมนุษย์ไม่เท่ากับคนในเมือง คนชนบทโดยเฉพาะกลุ่มชาติพันธุ์ คนชาย
ขอบจะเป็นเหมือนพลเมืองชั้นสอง

จากประสบการณ์ในการทำงานกับชนบท พบว่ากระบวนการทัศน์หรือคุณค่าความหมาย
ในการอยู่ของชนบทอยู่กับท้องถิ่น มีลักษณะดังนี้

1. มิติเรื่องธรรมชาติ มีความรู้อย่างลึกซึ้งและมีความเคารพธรรมชาติดังนั้นมี
วัฒนธรรมประเพณีที่แสดงออกถึงการเคารพธรรมชาติ นำไปสู่การมีวิถีชีวิตที่ไม่เบียดเบียน
ธรรมชาติ

2. มีลักษณะความสัมพันธ์แบบชุมชน มีการอยู่ร่วมกันเป็นเครือญาติ ฐานชุมชน
แบบพี่น้องที่ยังแข็งแรงอยู่

3. การพึ่งพาตนเองและพึ่งพาซึ่งกันและกัน ไม่ใช่การเอาตัวรอดเพียงอย่างเดียว เช่น
มีระบบกรรมสิทธิ์ที่หน้าหมู่บ้าน ที่ไม่ใช่แค่เรื่องทรัพยากรธรรมชาติเพียงอย่างเดียว แต่มีระบบของ
เครื่องใช้ส่วนกลาง

การเปลี่ยนแปลงกระบวนการทัศน์แบบเมืองก่อให้เกิดความขัดแย้ง เช่น ความคิดเรื่อง
การแปรรูปชาติให้เป็นทุน การที่ทำให้ที่ดินเป็นกรรมสิทธิ์ของปัจเจกทำให้มีการซื้อขายที่ดินได้
ง่ายขึ้น ในที่สุดที่ดินเกิดการเปลี่ยนมือไปอยู่กับคนมีเงินในเมือง

ดังนั้นจึงเกิดกระบวนการหรือความพยายามของคนในชนบทที่มีลักษณะการจัดการ
ตัวเองมากขึ้น ด้วยการนำความรู้ดั้งเดิมท้องถิ่นบวกกับความรู้ใหม่มาจัดการ เช่น การใช้
สมุนไพร การทำเกษตรอินทรีย์ กระบวนการเหล่านี้ถ้าได้เชื่อมโยงกับกลไกในชุมชนเมืองจะเกิด
พลังและมีความร่วมมือกันสูง

ในจังหวัดเชียงใหม่มีกลุ่มผู้ผลิตเกษตรอินทรีย์ เชิญชวนผู้บริโภคในเมืองเชียงใหม่มา
มีส่วนร่วมด้วย บางครั้งก็ไปเยี่ยมฟาร์ม บางครั้งผู้บริโภคในเมืองชอบกินคะน้า กระหล่ำฝักไม้ก็
ชนิด แต่ชาวบ้านบอกว่ายังมีดีกว่านี้อีกมาก มีผักเชียงดาว ผักกระเทียม มีหลาย ๆ อย่าง เป็นผัก
พื้นบ้านที่เกิดขึ้นตามฤดูกาล ไม่ใช่สารเคมีเลย แต่คนในเมืองทำไม่เป็น ปลูกไม่เป็น ไม่รู้จะทำ
อย่างไร ก็สอนกัน ชาวบ้านก็เริ่มรวบรวมความรู้ทำเมนูพื้นบ้าน เอามาแล้วก็คุยกัน หรือว่ามาสอน

กัน มาทำขายกัน ผมดูว่าเป็นความน่ารักมาก นั้นกระบวนการที่ผู้ผลิตพบกลุ่มผู้บริโภคโดยตลาด ตลาดใหม่ๆ และผมคิดว่าเป็นตลาดที่ดีมากเลย เป็นตลาดที่คำนึงถึงสุขภาพ และราคาก็จะยึดถือ เรื่องความเป็นธรรมชาติมาก อันนี้ก็เป็นคุณค่าใหม่ที่เกิดขึ้นอย่างนี้เป็นต้น

ดร.นิตยา กิจติเวชกุล

เห็นด้วยกับนักวิชาการหลายท่านว่า ทุกวันนี้ชนบทกับเมืองไม่มีเส้นแบ่งอย่างชัดเจน ในเมืองใหญ่ก็ยังมีชุมชนเรียบง่ายคล้ายชนบทอยู่ ในขณะที่ภาคชนบทในแต่ละจังหวัดก็จะมีส่วนที่เป็นเมืองและชนบทอยู่ สำหรับวิทยากรคิดว่าความเป็นเมืองคือการที่คนคิดถึงเรื่องการผลิตเพื่อการบริโภคในครัวเรือนน้อย จะใช้เงินซื้อขายเป็นส่วนใหญ่ ส่วนคนชนบทจะคิดถึงเรื่องความมั่นคงทางอาหารเป็นอันดับแรก ยกตัวอย่างทางภาคอีสาน นกน้อย อุไรพร เป็นวงดนตรีหมอลำ ที่มีชื่อเสียง รวยมาก แต่ทุกปีวงดนตรีจะมีช่วงวันหยุด เพื่อจะหยุดไปทำนา เกี่ยวข้าว เหล่านี้เป็นวิถีความเป็นคนที่เขาบอกว่าเขาเป็นคนชนบทยังมีความเป็นชนบท ยังมีวิถีที่ต้องการผลิต

ชนบทเป็นความงดงามหรือเปล่า ยังไม่มีข้อสรุปแต่จากประสบการณ์ตรงพบว่า ชนบทมีรากฐานที่สมบูรณ์กว่าเมือง การฟื้นฟูชนบทด้วยการสร้างคนให้เข้มแข็งและอยู่อย่างมีศักดิ์ศรี นำสิ่งที่มันเป็นฐานของเขาเองนั้นกลับมา แต่ต้องยอมรับว่าสภาพส่วนของสังคมไม่ว่าชนบทหรือเมืองได้ถูกอิทธิพลกับทุนนิยมกับบริโภคนิยมแทรกแซงไปหมด

โครงสร้างของสังคมชนบทปัจจุบันวิ่งเข้าสู่เมือง ความเป็นเศรษฐกิจอุตสาหกรรม องค์ความรู้ที่เป็นฐานรากที่เกี่ยวข้องกับเรื่องดินเรื่องน้ำเรื่องป่าเรื่องความสำคัญทางจิตวิญญาณ กับธรรมชาติกับผู้คนทางสังคมก็ถูกลดทอนลง ชุมชนถูกกระทำจากการพัฒนา ที่ดินก็ถูกขาย ผู้หญิงก็ตั้งวงกินเหล้า เล่นการพนัน เหล่านี้เป็นความเสื่อมของโครงสร้างสังคมทั้งหมด

ชาวชนบทบางส่วนตอบสนองการเปลี่ยนแปลงเหล่านี้ ด้วยความพยายามจะกลับมาหาจิตวิญญาณดั้งเดิมของพวกเขา เช่น การรักษาพันธุ์กรรมข้าวพื้นเมือง แต่ชาวบ้านไม่ต้องการจดทะเบียนทรัพย์สินทางปัญญา เมื่อรักษาได้ชาวบ้านคิดว่าควรมีการแบ่งปันกัน ดังนั้นสิ่งที่รัฐต้องทำก็คือต้องมีการคุ้มครองไม่ให้มีการละเมิดสิทธิในระดับชุมชน

วันนี้ชนบทปรับเปลี่ยนไปมาก ดังนั้นทางออกคือเราจะเชื่อมโยงให้กลับมาหาคุณค่าใหม่ เช่น การเพิ่มแรงจูงใจทางเศรษฐกิจให้ชนบทมีการผลิตที่มันสอดคล้องต่อวิถีชีวิตหรือการดำรงชีวิตที่เขาต้องการอย่างเช่นในบางที่ที่เป็นพื้นที่อยู่ใกล้กับเขตป่าเราอาจจะต้องการเศรษฐกิจที่มันผสมผสานใช้ภูมิปัญญา ในการจัดการป่าไม้ รวมทั้งต้องมีมาตรการเสริมในการจัดการ ผลผลิตที่ถูกส่งมายังผู้บริโภคในเมือง

ดังนั้นความเชื่อมโยงของชนบทกับเมือง ไม่ใช่เชื่อมโยงแค่สินค้า หรือรายได้ที่หมุนเวียนเกือบลูกกัน แต่เป็นการเชื่อมโยงในด้านจิตวิญญาณและการเรียนรู้กันและกัน ที่สำคัญชนบทมีความเข้าใจในระบบธรรมชาติ ในขณะที่เมืองมีคุณค่า มีตรรกะของความเป็นเมือง มีความว่องไว มีเหตุผล เข้าถึงแหล่งข้อมูลต่าง ๆ หากเมืองกับชนบทเชื่อมโยงการเรียนรู้ซึ่งกันและกันจะเปลี่ยนจากความเหลื่อมล้ำสู่ความร่วมมือ

คุณอภิรักษ์ โกษะโยธิน “วิถีสีเขียวร่วมกัน”

วิกฤติเศรษฐกิจโลกที่เกิดขึ้นในปัจจุบันเป็นผลพวงมาจากการพัฒนาที่เน้นในเรื่องของการสร้างความเจริญในด้านวัตถุ สร้างความเจริญในเรื่อง GDP ซึ่งไม่ใช่ทิศทางอันนำไปสู่การพัฒนาอย่างยั่งยืน นำไปสู่ความสุขในชีวิตของประชาชนไม่ว่าจะอยู่ในภูมิภาคใดก็ตาม ดังนั้นทิศทางการพัฒนาในระดับโลกจึงปรับเปลี่ยนมาพิจารณาความสุขมวลรวมประชาชาติควบคู่ไปกับจีดีพี

ความสุขมวลรวมประชาชาติในระดับต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นในสังคมชนบทหรือสังคมเมืองมีความสำคัญอย่างยิ่งและเป็นสิ่งเชื่อมโยงในองค์ความรู้ของประเทศไทยเองคือแนวทางเศรษฐกิจพอเพียงของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ ซึ่งกระบวนการผลักดันปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงก็เป็นเรื่องที่จะต้องส่งเสริมการทำงาน การใช้ชีวิตอยู่บนพื้นฐานของการสร้างองค์ความรู้ หรือการส่งเสริมให้สังคมเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้หรือที่เราเรียกกันว่า Knowledge society ซึ่งในแต่ละท้องถิ่นจะมีการพัฒนาองค์ความรู้ในแบบที่เรียกว่าองค์ความรู้ในระดับท้องถิ่นหรือในระดับท้องถิ่น ตรงนี้เป็นประเด็นหลักที่เป็นต้นทุนของสังคมไทย ซึ่งประเทศไทยเองยังไม่ได้นำมาใช้ให้เป็นประโยชน์และมีความเชื่อมโยง จึงทำให้เรายังรู้สึกแบ่งแยกว่าเป็นเรื่องของสังคมชนบทและสังคมเมือง จึงเกิดช่องว่างซึ่งดูกันที่รายได้และความเป็นอยู่ของคนในสังคมยากจนและสังคมของคนมีเงิน ดังนั้นสังคมไทยต้องเป็นการเปลี่ยนกระบวนทัศน์ว่าถ้าเราสามารถนำองค์ความรู้ที่เป็นต้นทุนของสังคมไทย ไม่ว่าจะเป็นด้านประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม ประเพณีท้องถิ่น สถาบันครอบครัว มาใช้เป็นยุทธศาสตร์ที่จะผลักดัน เชื่อมโยงเป็นนโยบายในการพัฒนาประเทศ

อดีตคนส่วนใหญ่มักคิดว่าการพัฒนาประเทศเป็นเรื่องที่ประชาชนได้ใช้สิทธิในการเลือกตั้ง มีการจัดตั้งรัฐบาล มีส่วนราชการที่ให้บริการพี่น้องประชาชน แต่ว่ายุคสมัยใหม่ต้องเปลี่ยนวิธีคิดจากการบริหารจัดการบ้านเมืองโดยการรวมศูนย์ของอำนาจที่กระทรวง ทบวง กรม ต่างๆ ต้องมาเน้นที่

1. ส่งเสริมการกระจายอำนาจ ความเจริญ งบประมาณ ความรู้ รวมทั้งส่งเสริมบทบาทของท้องถิ่นให้มีความเข้มแข็ง การพัฒนาเน้นประชาชน ท้องถิ่นเป็นที่ตั้ง แล้วการทำงานไม่ทำงานอยู่ในระบบราชการอย่างเดียว ต้องส่งเสริมให้เอกชนเข้ามามีบทบาทในการพัฒนา

2. ส่งเสริมความรับผิดชอบต่อชุมชนและสิ่งแวดล้อม หรือ CSR นสมัยก่อนมีแนวคิดธุรกิจเอกชนขายของและทำกำไรเพียงอย่างเดียว แต่ปัจจุบันถ้าจะส่งเสริมให้ธุรกิจมีความก้าวหน้า ต้องส่งเสริมให้ชุมชนและสิ่งแวดล้อมอยู่ได้ด้วย

3. ส่งเสริมกระบวนการเข้ามามีส่วนร่วมของภาคประชาสังคม ไม่ว่าจะเป็นบทบาทของนักวิชาการเรื่องการสร้างองค์ความรู้ โดยเข้าไปทำงานร่วมกับเครือข่ายภาคประชาสังคม จะเป็นตัวแทนของพี่น้องประชาชนที่อาศัยอยู่ในชุมชน เป็นเครือข่ายของ NGOs ที่มีความสนใจปัญหาด้านสังคม สิ่งแวดล้อมและภาวะโลกร้อน

การที่ประเทศไทยประสบวิกฤติที่เกิดขึ้นกับสังคมในวันนี้ ไม่ว่าจะเป็นวิกฤตเศรษฐกิจ โลก วิกฤติทางการเมืองที่ส่งผลกระทบต่อประชาชน และท้ายสุดกลายเป็นวิกฤติสังคม เราน่าจะมองจุดนี้เป็นโอกาสที่จะสร้างสังคมไทยให้มีความเข้มแข็ง ด้วยการเปลี่ยนกระบวนการทัศน์ของสังคมไทยให้ช่วยกันคิดถึงทิศทางการพัฒนาประเทศชาติในอนาคต โดยที่ประชาชนทุกภาคส่วนสามารถเข้ามามีส่วนร่วมในการขับเคลื่อนประเทศ มีโอกาสที่จะได้นำองค์ความรู้ที่จะส่งเสริมกระบวนการเรียนรู้ที่เน้นถึงต้นทุนทางสังคมไทยเข้ามาเป็นส่วนสำคัญในการขับเคลื่อนประเทศ

ดร.เดชรัตน์ สุขกำเนิด “วิถีเมืองที่เกื้อกูลชนบท”

ทุกวันนี้เราจะมองแยกส่วนระหว่างส่วนที่เป็นเมืองกับชนบท โดยจะตั้งคำถามกับส่วนที่เป็นเมืองมาก ที่จริงแล้วเมืองก็เป็นนวัตกรรมหนึ่งของสังคมมนุษย์ เดิมที่เราไม่ได้มีเมืองใหญ่ขนาดนี้ เมืองค่อยๆ ก่อกำเนิดขึ้น เมืองมีความสำคัญอย่างมากในประวัติศาสตร์ของสังคมมนุษย์ ไม่แพ้ชนบท ความเปลี่ยนแปลงในด้านสังคม เศรษฐกิจและการเมืองก็เกิดขึ้นในเมือง

หากเราจะมองพัฒนาการของเมืองในอดีตที่ผ่านมา เมืองมีความสำคัญที่ทำให้เมืองนั้นโดดเด่น และความโดดเด่นอาจกลายเป็นปัญหาของผู้ที่อยู่และไม่ได้อยู่ในเมืองเองด้วย ดังนี้

1. เมืองมีความได้เปรียบเชิงขนาด การที่มีคนมาอยู่กันมาก มีกำลังซื้อขนาดนั้น เวลาสร้างสิ่งต่างๆ ก็คุ้มค่า

2. เมืองเป็นศูนย์กลางของความแตกต่างหลากหลาย เช่นการผลิตสินค้า การแลกเปลี่ยนสินค้าต่างๆ ก็เกิดขึ้นด้วยความหลากหลายทางวัฒนธรรม เกิดการเรียนรู้ผ่านกระบวนการคัดสรร

3. เมืองเป็นศูนย์กลางด้านเศรษฐกิจและการเมือง เมื่อประเทศไทยประกาศใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ การขยายตัวของเมืองจึงมีความพยายามให้เป็นแบบแผนมากยิ่งขึ้น

หากผลที่เกิดขึ้นนำมาสู่นโยบายหลายเรื่องที่เป็นการบิดเบือนโครงสร้างทางเศรษฐกิจ เป็นการดึงทรัพยากรภาคการเกษตรออกมาสู่ภาคอุตสาหกรรม ดึงทรัพยากรภาคชนบทออกมาสู่เมืองผ่านกลไกต่างๆ เช่น เช่นภาษีการส่งออก ค่าพรีเมียมข้าว ภาษีส่งออกยางพารา และกลไกอื่นๆรวมถึงการเคลื่อนย้ายแรงงานก็เป็นสิ่งหนึ่งที่ผลักดันให้เกิดการขยายตัวของเมืองอย่างมากมายและรวดเร็ว

เมืองไม่ได้เกื้อกูลต่อทุกคนเสมอไป เพราะเมืองขยายฐานการเติบโตโดยที่อาศัยทรัพยากรจากที่อื่นโดยเฉพาะชนบททั้งน้ำและไฟฟ้า กรุงเทพฯ ต้องผันน้ำจากแม่น้ำแม่กลองมาใช้ในเมือง เรียกว่าโครงการประปาฝั่งตะวันตก มีการถกเถียงกันว่าน้ำในแม่กลองจะพอใช้หรือไม่ ซึ่งส่วนใหญ่ที่ผ่านมาพบว่าในช่วงหน้าแล้งในหลายๆปีที่ผ่านมาไม่พอใช้ จำเป็นต้องผันน้ำมาจากแม่น้ำกกและแม่น้ำอิงด้วยซึ่งอยู่จังหวัดเชียงรายและพะเยา รวมทั้งมีการผันน้ำจากแม่น้ำน่านและแม่น้ำสาละวินมาใช้ด้วย และคนที่ได้รับผลกระทบอันดับแรกคือคนชนบทที่พึ่งพาน้ำในแม่น้ำ

ในขณะที่โอกาสของเมืองที่มีพลังซื้อสูง แต่คนชนบทกลับมีโอกาสค้าขายให้คนเมืองจำกัดเพราะว่าระบบความคิดของคนเมืองเริ่มเป็นมาตรฐานโดยบริโภคนสินค้าแบรนด์เนม สินค้าที่เราถูกทำให้เชื่อว่าเป็นสินค้าที่ดีกว่าภูมิปัญญา ดีกว่าวัฒนธรรมของเรา เรามีรสนิยมที่มุ่งไปเสพบางสิ่งบางอย่างโดยไม่ได้นำถึงวัฒนธรรมความสัมพันธ์กันของระบบนิเวศและวัฒนธรรมแต่ละพื้นที่ ตรงนี้ทำให้เกิดปัญหา

ทางออกที่จะทำให้วิถีเมืองเกื้อกูลชนบท เราอาจต้องไปดูที่ระบบธรรมชาติ แล้วนำมาปรับประยุกต์ใช้ ดังนี้

1. เมืองต้องพึ่งตนเองมากขึ้น มีนวัตกรรมที่พึ่งตนเองลดปัญหาที่เกิดขึ้น เช่น การลดโลกร้อนซึ่งไม่ได้หมายถึงโลกร้อนทางโลกเพียงอย่างเดียว แต่หมายถึงโลกร้อนทางธรรมด้วยคือความทุกข์ในการขัดแย้งที่ต้องแย่งชิงทรัพยากรกัน

2. การแลกเปลี่ยนที่เป็นธรรม เราจะรู้สึกถึงการแลกเปลี่ยนที่เป็นธรรมได้ก็ต่อเมื่อเราเห็นคุณค่าของระบบนิเวศ ทั้งหมดนี้น่าจะนำไปสู่โอกาสที่ทุกคนเข้าถึงได้เหมือนกับเมืองในอดีตที่พายเรือเข้ามาก็ค้าขายได้

รูปธรรมที่เป็นตัวอย่างของทางออกของเมืองที่เกื้อกูลชนบท เช่น จากโจทย์ที่ว่าทำอย่างไรน้ำในแม่น้ำเจ้าพระยาจึงพอสำหรับคนในเมือง ขอเสนอแนวถึงหนึ่งถึงการนำน้ำที่ไม่ได้ปนเปื้อนจุลินทรีย์โดยตรง หรือที่เราเรียกว่าเกรย์วอเตอร์ คือส่วนที่เป็นน้ำล้างหน้า ล้างจาน ชักผ้า เก็บรวบรวมแล้วนำมาผสมกับน้ำฝนใช้รดน้ำต้นไม้ได้ ซึ่งการรุดน้ำต้นไม้เป็นส่วนสำคัญที่เราใช้

มากประมาณ 40% ถ้าตัดส่วนที่ใช้น้ำต้นไม้ออกตัวเลขที่เป็นเกย์วอเตอร์ก็ได้ประมาณเท่ากัน อันนี้เป็นนวัตกรรมในบ้านเราที่ไม่ทำให้เราต้องไปผันน้ำจากแม่น้ำอื่นๆมาใช้เป็นสิ่งที่เราต้องช่วยกันตอบ ถ้าเราสามารถทำความเข้าใจเรื่องความแตกต่างเชิงนิเวศวัฒนธรรมได้ระหว่างเมืองกับชนบทได้และสร้างนวัตกรรมที่ทำให้เมืองพึ่งพาตนเองได้ เมืองน่าจะกลับมาสู่การเกื้อกูลชนบทได้อีกครั้ง

คุณเจริญ เดชคุ้ม “มาบตาพุด ความหวังของชุมชนท่ามกลางกระแสการพัฒนา”

ครั้งที่อุตสาหกรรมมาลงที่มาบตาพุดในเดือนมิถุนายน 2524 คณะรัฐมนตรีมีมติให้พื้นที่อำเภอมาบตาพุด จังหวัดระยอง เป็นเขตนิคมอุตสาหกรรม พื้นที่รองรับอุตสาหกรรม หลังจากนั้นมีการเวนคืนที่ดินในปี 2527 ประกาศในพระราชกฤษฎีกาแบ่งพื้นที่เป็นพื้นที่เวนคืน ชาวมาบตาพุดจึงมีความจำเป็นที่จะต้องรองรับอุตสาหกรรมที่เกิดขึ้นแม้ว่าเรายังไม่พร้อมที่จะรับในตรงนั้น หลังจากนั้นเริ่มมีการทำผังสาธารณูปโภคอุตสาหกรรมขึ้นมาปี 2534 เริ่มขยายผังเมืองไปในเขตชุมชนที่เป็นเขตวัดด้วย โดยที่รัฐอ้างว่าเป็นการมีส่วนร่วมจากประชาชน

แผนพัฒนาเศรษฐกิจชายฝั่งภาคตะวันออกเริ่มนำมาใช้ ในปี 2534 ทำให้ระยองเป็นพื้นที่อุตสาหกรรมเพราะพร้อมด้วยระบบการผลิต ภาคบริการ การท่องเที่ยว และภาคอุตสาหกรรม ซึ่งเน้นเป็นพิเศษเป็นการพัฒนาแบบสุดโต่งไม่มีการมีส่วนร่วมจากภาคประชาชน ทำให้ผลิตภัณฑ์มวลรวมของภาคอุตสาหกรรมเพิ่มขึ้นร้อยละ 80 ขณะที่ภาคเกษตรลดลงเหลือร้อยละ 3 การพัฒนาดังกล่าวทำให้ภาคการเกษตรการท่องเที่ยวเสียหายไปมากเพราะเกิดน้ำเสีย ผลไม้เน่าเสีย ภาคอุตสาหกรรมยังมาใช้น้ำในภาคการเกษตรอีกด้วย จึงคิดว่าการพัฒนาภาคอุตสาหกรรมควรหยุดดำเนินการเพราะในปี พ.ศ. 2548 เกิดวิกฤติน้ำในมาบตาพุดอย่างมาก

อยากให้ทางคณะรัฐมนตรีลงพื้นที่เพื่อดูว่าจะพัฒนาอุตสาหกรรมด้านใดที่จะสอดคล้องกับวิถีชีวิตของชุมชนในพื้นที่นั้นๆ และควรกระจายการพัฒนาอุตสาหกรรมไปให้ทั่วทุกจังหวัดไม่ให้มากระจุกตัวอยู่แต่ที่ จ.ระยอง เพราะการไหลเข้ามาทำงานของคนต่างถิ่นที่ระยองได้เข้ามาทำลายทรัพยากรของคนระยองด้วย รวมทั้งทำลายต้นทุนทางวัฒนธรรมและสังคมด้วยเช่นกัน

ชาวบ้านต้องโง่ จน เจ็บ เพราะชาวมาบตาพุดไม่มีความรู้เรื่องสารเคมีจึงโง่ ยากจน เพราะสารเคมีทำให้เจ็บป่วย แสดงว่าอุตสาหกรรมทำให้เราเป็นเช่นนี้ กรณีเช่นนักลงทุนที่มาลงทุนก็เก็บเงินกลับบ้านไปส่วนที่เหลือไว้ให้เป็นอันตรายจากการถูกสารเคมี ดังนั้นใครมาลงทุนขอให้เอาความเจ็บป่วยแบ่งกันคนละครึ่งด้วย

ผลกระทบดังกล่าวทำให้น้ำทะเลที่ระยองเสีย ทำให้ระบบนิเวศเสีย สัตว์น้ำสูญหาย แนวทรายถูกขุด ความเสื่อมโทรมดังกล่าวทำให้เกิดวิกฤตในจังหวัดระยอง

เราขอร่วมสืบทอดปณิธานที่ยังไม่สามารถกำจัดมลพิษให้ได้ ทำให้เราต้องลุกขึ้นมาต่อสู้และหวังว่าในอนาคตโรงงานอุตสาหกรรมจะลดลงและลดมลพิษลง หวังว่าจะอยู่ร่วมกันได้แต่โรงงานต้องมีจริยธรรม มีคุณธรรม และทำให้อุณหภูมิอากาศกลับมาเหมือนเดิมอย่างน้อยสัก 60%

จำเป็นอย่างยิ่งว่าโรงงานต้องมีคุณธรรมร่วมรับผิดชอบต่อพื้นที่ที่มาลงทุน เพราะชาวบ้านไม่มีความรู้เรื่องสารเคมีอะไรเลย ในรัฐธรรมนูญได้ประกาศแล้วว่าต่อไปถ้ารัฐบาลทำอะไรต้องมีส่วนร่วมจากภาคประชาชนอย่างแท้จริง ภาคประชาชนต้องมีความสำคัญต่อการลงทุนของภาครัฐด้วย ต้องมีการบอกว่าจะใช้สารเคมีตัวใดในการผลิต และขอความร่วมมือทั้งจากภาครัฐและภาควิชาการที่จะช่วยให้ความรู้กับชาวบ้านเรื่องสารเคมีด้วย

คุณวัลลภา แวน วิลเลี่ยนส์วาร์ด ตลาดสีเขียวและการค้าที่เป็นธรรมต่อผู้ผลิตและผู้บริโภค

ขอย้อนถึงคุณเจริญเรื่องมาบตาพุดเมื่อปี 2550 สถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ได้เชิญชาวบ้านที่มินามาตะ ซึ่งเป็นเมืองที่ได้รับผลกระทบจากอุตสาหกรรมขนาดหนักด้วยสารเคมี โดยมีโรคชื่อมินามาตะอันเป็นโรคที่เกิดจากพิษภัยของโรงงาน แต่ในช่วงสิบกว่าปีมานี้ชาวเมืองมินามาตะได้ลุกขึ้นมาสู้สภาพอันเลวร้าย คือเปลี่ยนให้เป็นเมืองสีเขียวที่คุณภาพอากาศและน้ำกลับมาสะอาดอีกครั้งหนึ่งได้ จนนายกเทศมนตรีต้องออกมาขอโทษชาวเมือง ก็อยากขอให้กำลังใจชาวมาบตาพุด

เวทีเคลื่อนไหวเรื่องความสุขมวลรวมประชาชาติ เราพยายามที่จะนำเครือข่ายที่เกิดขึ้นทั้งในเมืองและชนบทมาเชื่อมโยงกัน เช่น ในเรื่องเครือข่ายตลาดสีเขียว ที่อำเภอแม่ทาเริ่มเป็นที่แรกด้วยเรื่องเกษตรอินทรีย์เกี่ยวกับผักและข้าวและนำมาให้คนเมืองที่เชียงใหม่ซึ่งมีตลาดรองรับ ผลผลิตเกษตรอินทรีย์ต้องการช่องทางทางการตลาดที่แตกต่างจากตลาดทั่วไป ห้างหรือตลาดขนาดใหญ่ไม่เอื้ออาทรต่อเกษตรอินทรีย์เราจึงได้รวมกันเพื่อสร้างให้เกิดตลาดที่จะทำให้ผู้ผลิตและผู้บริโภคเกิดความเข้าใจกัน

ภาพความพยายามที่ผ่านมาจึงทำให้ผู้บริโภคในเมืองเห็นภาพการผลิตในชนบท ปัญหาของผู้ผลิตที่ผ่านมาคือการใช้สารเคมีที่จำนวนมากส่งผลเสียต่อสุขภาพของผู้ผลิต ส่วนผู้บริโภคก็เสี่ยงกับการบริโภคสารเคมี และไม่เข้าใจเรื่องกระบวนการผลิตไม่เห็นวิถีการผลิต รวมทั้งผู้บริโภคจำเป็นต้องให้ความเป็นธรรมด้านราคากับผู้ผลิตด้วย

การที่เราเห็นปัญหาดังกล่าวจึงพยายามรวมตัวกันสร้างตลาดทางเลือกขึ้นมา สิ่งแรกคือตลาดนัดสีเขียว โดยแห่งแรกที่อาคารริเจนท์เฮาส์ เพื่อให้คนที่ทำงานในตึกสูงได้บริโภคอาหารที่ยั่งยืน ต่อมาเป็นกิจกรรมเยี่ยมชมแหล่งผลิตเพื่อให้คนเมืองได้มีโอกาสเห็นวิถีการผลิต การรณรงค์เรื่องกินใช้อย่างเป็นธรรมในโรงเรียน การรณรงค์ตามโรงงานอุตสาหกรรม เราพยายามเชื่อมโยงผู้ผลิตที่อยู่ไม่ไกลจากกรุงเทพฯ เพื่อทำตลาดนัดที่มหาวิทยาลัยมหิดล เราพยายามเชื่อมโยงร้านกรีนโดยมีร้านกรีน 25 แห่ง เราพยายามนำสินค้ามาจากผู้ผลิตต่างจังหวัดเช่น ส้ม สตอเบอรี่ปลอดสารเคมี เราจัดงานกรีนแฟร์ 2 ครั้ง ครั้งแรกที่จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ครั้งที่สองที่มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ โดยใช้คอนเซ็ปว่า “วิถีการผลิต วิถีชีวิตเพื่อโลก” ทำอย่างไรให้ชาวเมืองมีภาพของการผลิตเหล่านี้ เรามีเว็บไซต์และวารสารตลาดสีเขียว สิ่งเหล่านี้เพื่อเป็นการเชื่อมโยงเรื่องสุขภาวะของผู้ผลิตและผู้บริโภค และสุขภาวะของนิเวศและสังคมในมิติของความเป็นธรรม เราต้องพูดถึงต้นทุนและปัจจัยภายนอกเรื่องราคาสินค้าเกษตรอินทรีย์ที่ตลาดกระแสหลักไม่ได้พูดถึง ต้นทุนเรื่องคุณภาพน้ำ ดิน อากาศ

ทั้งหมดนี้เพื่อการสร้างช่องทางตลาดทางเลือก ท่ามกลางวิกฤติเศรษฐกิจที่ร้านค้าขนาดเล็กและขนาดกลางกำลังจะตายไป มีแต่ซีพีซึ่งเป็นสังคมแบบคอนแทคฟาร์มมากขึ้นและการตัดสินใจเรื่องการผูกขาดทางการค้า เวทีนี้เราจึงเชื่อว่าถ้าจะพัฒนาเศรษฐกิจโดยขาดมิติทางสังคมและความเท่าเทียมไม่ได้ ทั้งหมดต้องเป็นไปภายใต้การส่งเสริมมิติทางวัฒนธรรมและการมีส่วนร่วมของชุมชน รวมทั้งด้านสิ่งแวดล้อมและการมีความเป็นธรรมมาภิบาลด้วย

คุณสุวรรณา หลั่งน้ำสังข์ บ.สังคมสุขภาพ จำกัด (เลมอนฟาร์ม)

เลมอนฟาร์มมีการดำเนินงานมา 11 ปีเป็นองค์กรเล็กๆที่เชื่อและศรัทธาในบางเรื่องและพยายามทำ ขณะนี้มีสาขาอยู่ 9 แห่งใช้ระบบการค้าเป็นตัวแทนและเชื่อว่าสุขภาพดีก็จะทำให้มีชีวิตที่ดี ในเวทีนี้พูดถึงเรื่องความสุขเราต้องมองว่าความสุขแบบไหนจึงจะดี ความสุขกับชีวิตที่สมดุลอยู่กับธรรมชาติมิติการทำงานจึงไม่เหมือนกัน ถ้ามองเรื่องเงินกับความสุขด้วยเราอาจต้องไปทำงานอีกยุทธศาสตร์หนึ่งที่มองเรื่องความพอเพียงด้วย เราสนใจความสุขเรื่องความสมดุลการใช้ชีวิตช้าๆและเผื่อแผ่ส่วนจะได้กินหมดทุกคนหรือไม่ก็เป็นเรื่องเศรษฐศาสตร์เข้ามาเกี่ยวข้องด้วยเช่นกัน

เลมอนฟาร์มขายทุกอย่างที่เป็นเรื่องอาหารธรรมชาติเพราะเราคิดว่าความสุขของมนุษย์อยู่บนสุขภาพกายและจิตที่ดี เพราะฉะนั้นอะไรที่มาจากธรรมชาติ ใช้สารเคมีน้อยที่สุดก็เป็นสิ่งที่เราเฝหา เราเชื่อในเรื่องสุขภาพว่าการกินอาหารเป็นตัวใหญ่ของชีวิต เราแบ่งปันการเรียนรู้

เรื่องสุขภาพหลายอย่างเช่น การปลูกผัก ทุกอย่างตั้งอยู่บนพื้นฐานของวัฒนธรรมฝังตัววันออกสุขภาพของครัวเรือนและกลับไปภูมิปัญญาไทย และการแบ่งปันการกินด้วยกัน

ร่างกายมนุษย์ประกอบด้วยกายและใจซึ่งเติบโตจากอาหาร อากาศ และอารมณ์ของเรา สิ่งสำคัญคืออาหารที่ชนบทสามารถเอาคืนจากเมืองได้ มีการพูดถึงเรื่องเกษตรกรรมรุ่นสุดท้ายซึ่งเป็นสิ่งที่น่ากลัวมากเพราะต่อไปจะไม่มีเกษตรกรทำอาหารให้เรากินเพราะลูกเข้ามาเรียนในมหาวิทยาลัยไม่กลับไปเพาะปลูก ต่อไปข้าวปลาอาหารจะหายากมากและอาจจะไม่พอเลี้ยงมนุษย์ด้วย ไม่มีคนอยากทำเกษตรเพราะคิดว่าเกษตรลำบาก เกษตรต่ำต้อย และวิธีการศึกษาที่บ้านเราก็สอนให้เป็นเจ้าคนนายคน แต่อาหารจะเป็นยุทธศาสตร์ที่จะกำหนดเมืองได้เลยทีเดียว

เกษตรอินทรีย์เป็นยุทธศาสตร์ที่คนชนบทสามารถเอาคืนจากเมืองได้ เพราะเกษตรอินทรีย์เป็นเรื่องที่คนเมืองทำได้ยาก อย่างที่เราต้องการได้ผลผลิตมาเราต้องทำงานมาก ทั้งเข้าไปคุย ไปทำงานด้วย เพราะฉะนั้นคนชนบทน่าจะปรับเอาสิ่งที่มีตรงนี้มาใช้เพราะคนเมืองทำไม่ได้เลย อาหารจึงเป็นสิ่งสำคัญเมื่อเรากินอย่างไรเราก็เป็นอย่างนั้น เพราะว่าเมื่อคุณกินอาหารที่เป็นกรดมากๆ ร่างกายก็จะป่วยเราจึงต้องกินอาหารเพื่อปรับสมดุล อาหารที่เป็นธรรมชาติแท้ๆจะทำให้คุณไม่ป่วยแต่ถ้าป่วยก็เพราะเรากินผิดกฎธรรมชาติ ร่างกายของมนุษย์ถูกออกแบบมาแต่โบราณให้กินอาหารแบบนี้คืออาหารดั้งเดิมคืออาหารเกษตรอินทรีย์ ดังนั้นสิ่งที่เราทำงานก็เป็นเรื่องสุขภาพผู้บริโภค เรื่องของการมีอาชีพเพราะเมื่อเกษตรกรป่วยโลกก็ป่วยตาม การผลิตหรือการกินที่ไม่ทำร้ายทุกอย่างด้วยสารเคมี ก็ช่วยเกษตรกรและช่วยโลก ดังนั้นเราพยายามเชื่อมโยงสิ่งเหล่านี้ด้วยการชวนเกษตรกรมาทำสิ่งดีๆให้เกิดอาหารดีๆ เราเรียกว่า “วงจรการทำความดีร่วมกัน” เพราะผู้บริโภคจะได้เรียนรู้ว่าอาหารแบบนี้ทำอย่างไร เป็นการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ซึ่งกันและกัน เช่นการให้ผู้บริโภคได้ปลูกผักด้วยตนเอง เมืองก็จะได้เชื่อมโยงกับชนบทโดยการกลับไปสู่รากเหง้าของตนเอง ด้วยการพยายามค้นหาพืชพันธุ์สิ่งที่มีอยู่ในท้องถิ่น เราจะทำเรื่องของเครื่องจักรสาน นำจากสิ่งที่ชาวบ้านมีมาอย่างเช่นที่พัทลุงมีข้าวดั้งเดิม 700 ร้อยสายพันธุ์ ปัจจุบันหาได้แค่ 200 สายพันธุ์เท่านั้นโดยที่ชาวบ้านพยายามปลูกไว้ เมืองไทยมีข้าว 20,000 สายพันธุ์แต่ตอนนี้รู้จักเพียงข้าวหอมมะลิเท่านั้น เพราะถ้าเราไม่กินข้าวก็จะสาบสูญไป อีกเรื่องคือการกินของท้องถิ่น เพราะของท้องถิ่นสร้างขึ้นมาเพื่อเหมาะกับคนในท้องถิ่นนั้นๆ ถ้าเรากินอาหารต่างประเทศมากๆ เราก็จะป่วยเพราะอาหารนั้นไม่ได้ถูกออกแบบมาเพื่อท้องถิ่นเรา

เรื่องของโรคและความเจ็บป่วยก็เพิ่มมากขึ้นทั้งมะเร็ง เบาหวาน ก็มาจากอาหารทั้งสิ้น วิธีกินทำให้เราเป็นโรค เช่นอาหารจากไมโครเวฟทำให้เซลล์เปลี่ยน วิธีกินของเรายังทำให้โลกร้อนอีกด้วย สุขภาพจึงเป็นจุดเริ่มต้นของความทุกข์ทั้งหลาย เราจึงต้องกลับไปทำอาหารแบบเดิมๆ

เราให้ความรู้กับผู้บริโภคด้วยไม่ใช่แค่การขายสินค้า เรามีหน้าที่ต่อสุขภาพด้วย การกินเกษตรอินทรีย์จะดีต่อสุขภาพผู้กิน ผู้ปลูก รักษาผืนดิน สิ่งแวดล้อม รักษาความหลากหลายทางชีวภาพ ร้านกรีนจึงต้องพยายามตอบสนองผู้บริโภคในเมืองหลายๆ อย่างด้วยเพราะการใช้วิถีชีวิตที่สะดวกสบาย

สิ่งสำคัญคือการมีตลาด เป็นกลไกที่ทำให้มีทางออก เกิดการเคลื่อนไหวประจำวันได้ เราเข้าไปทำงานกับกลุ่มชาวบ้านต่างๆ เช่น ชาวที่พัทลุง แบ่งสลีที่น่าน แครอทอินทรีย์ที่เชียงใหม่ สตอเบอร์รี่ที่เชียงใหม่ ผลไม้เมืองไทยมีมากถ้าเรากลับไปสู่การพึ่งพิงตนเอง กลับไปสู่รากเหง้า

อาหารสามารถเปลี่ยนชีวิตของเราได้ มะเร็ง เบาหวาน ภูมิแพ้ สามารถหายได้ถ้าเปลี่ยนอาหาร กินเปลี่ยนโลกได้เปลี่ยนสังคมได้จริงๆ

การแลกเปลี่ยนความคิดเห็นจากผู้เข้าร่วม

ผู้เข้าร่วมเวที

ย้อนไปเมื่อ 2522 มีคำหนึ่ง คือ NIC หรือการเปลี่ยนประเทศเข้าสู่อุตสาหกรรมใหม่ มีคนนำไปวิพากษ์ในหนังสือพิมพ์แล้วถูกฟ้อง แล้วนรกก็มาถึงวันนี้ มีคนป่วย 223 คนด้วยโรคมะเร็ง ขอถามเลมอนฟาร์มว่า กระแสทุนนิยมเสรีที่จะเอาบริโภคนิยมมาสู่สังคมอยู่ไหวได้หรือไม่ ถามมาตาพูดว่า มีข่าวว่าคนมาตาพูดป่วยเป็นมะเร็งกันทั้งครอบครัวจริงหรือไม่ และวิธีการต่อสู้ของท่านวิธีการสานเสวนาหรือการใช้ความรุนแรง วิธีไหนจะประสบความสำเร็จ

คุณเจริญ เดชคุ้ม

เป็นคำถามที่คนมาตาพูดเป็นกังวลมาตลอดเรื่องโรคมะเร็ง เชื่อว่าคนมาตาพูดเป็นมะเร็งกันเกือบหมด เพราะสารเคมีที่ก่อมะเร็งปล่อยออกมาถึง 20 ตัวมีสารเคมีที่เฝ้าการควบคุมสารเคมีอันตรายอีก 9 ตัว อาหารที่กินเข้าไป เช่น กุ้ง หอย ปู ปลา ก็ล้วนมีอันตราย ถ้าคนไทยกินอาหารที่ระยองก็เป็นมะเร็งกันด้วย

ดร.เดชรัตน์ สุขกำเนิด

มีการเก็บข้อมูลเรื่องโรคมะเร็งที่มาตาพูดด้วยวิธีระบาดวิทยาเพื่อเปรียบเทียบความชุกของโรคว่ามีคนที่เป็นมะเร็งเท่าไรระหว่างคนที่มาตาพูดและอำเภอต่างๆ ผลการเปรียบเทียบคือในพื้นที่อำเภอเมืองและมาตาพูดมีคนที่เป็นโรคมะเร็งมากกว่าในอำเภออื่นๆ สามเท่า บางชนิดมีมากกว่าห้าเท่า ที่เป็นเช่นนี้เพราะสารที่ก่อมะเร็งในอากาศที่มาตาพูดมีค่าเกินกว่ามาตรฐานมาก ตอนที่พบครั้งแรกในปี 2548 มีมากกว่า 40 ตัวที่เป็นสารอินทรีย์ระเหย มีสารก่อมะเร็ง 20 ตัวอีกอันหนึ่งคือในน้ำบ่อน้ำดื่มที่ชาวบ้านใช้ในการดำรงชีวิตพบโลหะหนักปนเปื้อน

ภายหลังพบสารอินทรีย์ระเหยง่ายปนเปื้อนในแหล่งน้ำด้วย จากงานวิจัยอีกชิ้นหนึ่งมีการพบความผิดปกติของการหักพังทางพันธุกรรมของชาวบ้านที่มาพบตาพูดโดยเฉพาะอย่างยิ่งนักเรียนที่มาพบตาพูดที่มีมากกว่าปกติ การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวทำให้เกิดโรคมะเร็งและเมื่อมีบุตรจะไม่สมประกอบ ในกรณีระยองอัตราการเกิดของคนที่เกิดผิดปกติสูงกว่าค่าเฉลี่ยของคนทั้งประเทศเช่นกัน

ประเด็นเรื่องการต่อสู้คงไม่เห็นด้วยต่อการใช้ความรุนแรง การจะทำให้ดีขึ้นน่าจะอยู่ที่ความจริงกับความเข้าใจ เราต้องเชื่อมโยงระหว่างความจริงกับความเข้าใจซึ่งในบางครั้งการทำให้เกิดความเข้าใจต้องมีวิธีการบางอย่าง เช่น การชุมนุมแต่ไม่ใช้ความรุนแรงแน่นอน

ดร.อภิชัย พันธเสน

ฟังดูแล้วปัญหาที่เกิดขึ้นนั้นรุนแรง แต่วิธีที่แก้ปัญหาเป็นแบบค่อยเป็นค่อยไป ในฐานะที่ทำงานทางด้านนี้ค่อนข้างที่จะเป็นห่วง มีข้อสังเกตว่าวิธีการคิดในแบบตะวันตกเราจะมองหาวิธีการแก้ปัญหา แต่เบื้องหลังวิธีการคิดคือการทำให้เป็นประจักษ์เป็นวิถีชีวิต ชอบประเด็นที่อาจารย์เดชรัตน์กล่าวว่าโลกร้อนเป็นเรื่องของความทุกข์ เพราะฉะนั้นการที่จะนำเอามิติทางด้านจิตวิญญาณเข้ามาเชื่อมเป็นเรื่องยาก เพราะการเปลี่ยนวิธีคิดของคนเป็นจำนวนมากได้ จะทำให้การแก้ปัญหาเป็นไปได้ง่ายขึ้น อยากให้มีการระดมความคิดว่าการแก้ปัญหาแบบค่อยเป็นค่อยไปเป็นเรื่องที่ถูกต้องหรือไม่ ที่สำคัญอาจกลายเป็นเรื่องการปฏิรูปสื่อหรือการเมือง หากวิธีการแก้ปัญหาได้แทรกวิธีคิดลงไปเพื่อให้เกิดผลกระทบในการเปลี่ยนน่าจะดีกว่า

คุณกรรณิการ์ กิตติเวชกุล

จะเห็นว่าแนวโน้มเรื่องเกษตรอินทรีย์จะมีเพิ่มมากขึ้นเรื่อยๆ ในขณะที่แนวโน้มเรื่องอุตสาหกรรมลดลง คนเริ่มห่วงใยตนเองมากขึ้น แบบนี้จะทำให้เกิดความเป็นปัจเจกมากขึ้นหรือไม่ เพราะการที่เราบริโภคเกษตรอินทรีย์เป็นเพราะว่าเราห่วงใยตนเอง แต่จะทำให้ผู้บริโภคก้าวพ้นจากการเป็นห่วงตนเองไปได้ไกลกว่าด้วยการเป็นห่วงเรื่องการใช้ทรัพยากรด้วยได้หรือไม่

คุณวัลลภา แวนวิสส์เลียนวาร์ด

คิดว่าคำตอบมีสองระดับ คือ หนึ่งระดับการสร้างจิตสำนึกของคนในวงกว้าง เราต้องบอกเล่าเรื่องราวที่ shock ความรู้สึกคน เช่น ไข่ของซีพีตั้งแต่เกิดจนตายไม่ได้นอนเลย เราฟังแล้วหดหูใจ แต่หากมาเปรียบเทียบกับ การดูแลฟาร์มแบบแม่ไข่ไก่อารมณ์ดีซึ่งเลี้ยงแบบปล่อยฝูง ดังนั้นราคาไข่ไก่จะต่างกันมาก จากระดับการสร้างจิตสำนึกที่ตื่นขึ้นมารับรู้เรื่องราวและปัญหาแล้ว เราจะต้องนำมาสู่ระดับสองคือการนำเสนอเรื่องรูปธรรมตัวอย่าง ว่ามันสร้างให้เป็นจริงได้จากกรณีตัวอย่างต่างๆ เช่น ร้านกรีน ตลาดนัดสีเขียว ขณะนี้เราพยายามสร้างให้ผู้คนรับรู้ถึงกรณี

ตัวอย่างต่างๆ ให้เห็นว่าเราทำได้จริง เช่น ร้านสหกรณ์เลมอนฟาร์ม ทั้งหมดนี้ก็เพื่อจะบอกว่า เราต้องทำทั้งสองระดับกล่าวคือในระดับการกระตุ้นจิตสำนึกของคนวงกว้าง และระดับการสร้างรูปธรรมของคนเล็กคนน้อยที่ได้ริเริ่มและทำให้เป็นจริงขึ้นแล้ว ให้คนที่จะเดินตามแนวทางนี้เกิดความมั่นใจ

ส่วนเรื่องที่ว่าออร์แกนิกเป็นเรื่องของคนชั้นกลาง เราพยายามคิดเรื่องนี้ทำอย่างไรให้ราคาถูกลง ข้าวที่ปลูกแบบออร์แกนิกสามารถทำให้ราคาถูกลงได้หรือไม่ เราพยายามไม่ให้เรื่องออร์แกนิกเป็นแค่เรื่องสุขภาพของคนชั้นกลางเท่านั้น แต่พยายามให้เป็นสิ่งที่เข้าถึงได้โดยคนส่วนใหญ่ และให้คนหันมามองในเรื่องนิเวศ สิ่งแวดล้อม และสังคมด้วย

คุณสุวรรณา หลังน้ำสงฆ์

ออร์แกนิกมีสองระดับคือ หนึ่งออร์แกนิกแบบอุตสาหกรรม กับออร์แกนิกแบบเล็กๆ ซึ่งจะตอบเรื่องมิติทางวัฒนธรรม ชุมชนได้ ส่วนจะทำได้อย่างไร อาจดูกรณีตัวอย่างเรื่อง Slow Life ซึ่งเป็นองค์กรเล็กๆ ที่ทำให้เกิดความร่วมมือจากทั่วโลกได้ ทำให้คนหวนกลับไปสู่ธรรมชาติ การเริ่มต้นจากภาคนโยบายทำยากเราอาจเริ่มจากจุดที่เริ่มต้นง่าย ๆ ก่อนแล้วทำให้เกิดกระแสอย่างเช่นเครือข่ายตลาดสีเขียว ดังนั้นขึ้นอยู่กับว่าเราจะเลือกทำจากส่วนไหน จุดเล็กๆ ตรงไหนทำได้ก็เริ่มทำก่อน เราจะร่วมกันได้อย่างไรที่จะสะท้อนปัญหา แต่คิดว่าถ้าไม่มีเรื่องสื่อก็เปลี่ยนยาก

ดร.เดชรัตน์ สุขกำเนิด

เห็นด้วยกับที่อาจารย์อภิชาติตั้งข้อสังเกต แต่ขณะเดียวกันก็เห็นด้วยกับคำตอบของคุณวัลลภาที่จุดเริ่มต้นกับการที่จะเริ่มหาความจริงมันต้องหาความจริงในแง่ทางออกด้วย เพราะเป็นความจริงในแง่การปฏิบัติ แต่อาจเห็นเพิ่มเติมอีกว่า หลังจากที่มีความจริงและนำไปสู่ความเข้าใจที่คุณวัลลภาอาจใช้คำว่าขยายไปสู่จุดต่างๆ ที่ไปได้กว้างขวางมากขึ้น เราจะต้องเริ่มทำทนายในเรื่องนโยบาย ความเข้าใจถ้ามันจะแพร่หลายไปมากเท่าไรแต่ในเชิงนโยบายไม่เปลี่ยน เชิงสังคมก็ไม่เปลี่ยน กรณีเกษตรอินทรีย์พร้อมที่จะทำทนายเชิงนโยบาย ข้อมูลในเรื่องต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นเรื่องเศรษฐกิจ สิ่งแวดล้อม สุขภาพ การเงิน คิดว่าเราทำเรื่องนี้น้อยไปด้วยซ้ำอาจเป็นด้วยการะอย่างที่ว่าเลมอนฟาร์มบอกว่าต้องทำการบ้านเยอะแต่ในเรื่องนโยบายทำได้ด้วยการเปรียบเทียบเอาเรื่องความอยู่รอดของเกษตรกรเป็นตัวตั้งก็จะทำได้ เรื่องพลังงานที่ผมทำอยู่ก็ใกล้เคียงที่จะทำทนายในเชิงนโยบายว่าไม่ต้องเดินไปในสายนิเวศลิยร์หรือถ่านหินก็ได้ เรามีทางเลือกอยู่ที่เป็นรูปธรรมที่เกิดขึ้น กรณีเรื่องน้ำคิดว่ายังไม่พร้อมต้องการรูปธรรมอีก ถ้าเราไม่ทำทนายเชิงนโยบายเราจะเจอปัญหาอย่างมาก

ดังนั้นโดยสรุปหลังจากที่เราได้สร้างรูปธรรมให้ปรากฏเราต้องพร้อมที่จะท้าทายเชิงนโยบายด้วย เกษตรอินทรีย์กับเรื่องพลังงานถึงเวลาแล้วที่เราต้องท้าทายไม่อย่างนั้นจะเสียโอกาสดีกว่าเราไปทำงานเฉพาะจุดแต่ไม่สามารถท้าทายเรื่องเชิงนโยบายได้

คุณปรีชา จากอำเภอฟัว จังหวัดเชียงใหม่

แต่ก่อนอยู่เขตพระนคร ทำงานอยู่บริษัทยางรถยนต์ พอร่างกายไม่ดีเลยอย่างออกมา ซึ่งมีที่อยู่หนึ่งแปลงที่อำเภอฟัว จ.เชียงใหม่ พอได้ลงมือทำยอมรับว่าเกษตรอินทรีย์เป็นเรื่องยาก เพราะไม่มีตัวด้านเรื่องโรคแมลงและปุ๋ยอะไรเลย ผักปลอดสารคือยังมีสารเคมีอยู่ทั้งยาฆ่าแมลง ปุ๋ยเคมี จากที่ผมอาศัยอยู่จะเห็นการแบ่งแยกโดยสิ้นเชิงเรื่องป่า ปากกะญอจะรักษาป่า ลีซอ(บ้านป่าแดง) จะไม่รักษาป่า ไม่มีป่าเหลืออยู่เลย เกิดจากการที่คนเมืองไปให้เคำปลูกข้าวโพด จะขอแย้งกับอาจารย์นันต์เรื่องไร่เลื่อนลอยและไร่หมุนเวียน คิดว่าเป็นการหมุนเวียน คิดว่าเป็นการหมุนเวียนที่ไม่มีการกลับ เพราะเมื่อเปรียบเทียบกันแล้วหมู่บ้านที่ผมอยู่จะเย็นตลอดปีกับบ้านป่าแดงซึ่งเป็นหมู่บ้านที่ร้อนมาก เรื่องเกษตรอินทรีย์ที่ผมทำมีปัญหาเรื่องตลาดมากเพราะรูปร่างผลผลิตที่ออกมาไม่มีความสม่ำเสมอ อยากเสนอให้การสัมมนาครั้งนี้คิดว่า บางทีเราอยู่ในเมืองมาจุดหนึ่งที่เราไม่สามารถไปเริ่มต้นอะไรได้อีกเพราะมันเสียไปมากแล้ว ผมกลับไปอยู่ที่สิ่งแวดล้อมดีๆ ทานอาหารดีๆ พบว่าสุขภาพเปลี่ยนไปดีขึ้น อยากให้เราเห็นความสำคัญของอาหารกับสุขภาพ

คุณวิทยา แสงจันทร์สิทธิ์

เวทีสัมมนานี้ไม่มีนักการเมืองและภาคนโยบายเข้ามารับฟังปัญหาที่เราคุยกันอยู่เลย การสัมมนาเพื่อการเปลี่ยนแปลงความสุขมวลรวมประชาชาติอาจเป็นเรื่องลำบาก แต่ไม่อยากให้ท้อแท้เพราะเห็นถึงพลังการมีส่วนร่วมภาคประชาชน แต่ต้องตื่นตัวกันมากกว่านี้ เราต้องลดพลังอำนาจรัฐและใช้พลังภาคประชาชนมากขึ้น โดยเข้าไปรับฟังประชาชนให้มาก ข้าราชการก็ไม่มีอำนาจในการตัดสินใจ นักการเมืองไม่ได้นำแผนพัฒนามาใช้เลย ผู้กำหนดนโยบายไม่มีอำนาจในการผลักดันเชิงนโยบายด้วย ผมได้เขียนบทความเรื่องนักการเมืองและสิ่งแวดล้อมไว้อันหนึ่ง ผมมีประเด็นเรื่องปัญหามลพิษทางการเมือง จากนักการเมืองที่คอร์รัปชั่นเรื่องสิ่งแวดล้อม

ขอสรุปว่าผู้ผลิต ผู้บริโภคต้องร่วมกันเป็นพลังของแผ่นดินที่จะพัฒนาสถานการณ์ให้ดีขึ้นและพัฒนาประเทศให้ยั่งยืน

ดร.นฤมล อรุโณทัย รองผู้อำนวยการสถาบันวิจัยจุฬาลงกรณ์ฯ กล่าวปิด

ฟังการสัมมนาจากเวทีนี้แล้วคิดว่าบางทีคนเมืองจะหนีไปอยู่ชนบทกันหมด บางทีเราอาจรู้และทำไปโดยถูกปัดและไม่มีทางเลือก วิธีคนเมืองบางทีไม่มีตัวเลือกให้มากมายนัก เช่น ไม่มีระบบเกียร์ออโตในบ้านจัดสรร ไม่มีไม้ที่ปลูกเพื่อกินผลได้ในหมู่บ้านในเมือง ชนบทและเมืองต่างมีจุดแข็งซึ่งน่าที่จะแลกเปลี่ยนเรียนรู้ซึ่งกันและกัน อันหนึ่งคือคนในเมืองมักจะเป็นที่คุ้นชินกับตรรกะ การใช้ชีวิตที่รวดเร็ว การเข้าถึงข้อมูล แต่เรามองตรรกะที่มีอยู่อาจเป็นตรรกะที่ไร้เหตุผลหรือไม่ ตัวอย่างเช่น ในเมืองมีเฮลท์คลับมากขึ้นต่อเนื่องมาจากที่เราบริโภคมากขึ้นต้องเอาไขมันออก พลังงานที่เราใช้ไปสามารถนำไปเป็นพลังงานทางเลือกได้อีก เรื่องเมืองและชนบท ความเหลื่อมล้ำสู่ความร่วมมือเป็นจริยธรรมอย่างหนึ่งของคนเมือง รัฐมักจะเอื้อกับวิถีการเจริญเติบโตของเมือง ส่วนธุรกิจอุตสาหกรรมก็มีการดึงทรัพยากรจากชนบทมา ทางสถาบันวิจัยสังคมเคยจัดเวทีเสวนาระหว่างชาวมินามาตะกับมาตาฟุด ซึ่งการต่อสู้ที่ผ่านมาของชาวมินามาตะปวดร้าวมานานเพราะนายกเทศมนตรีเองมองชาวบ้านเป็นตัวประหลาดที่ถูกซ้ำเติมด้วยโรคภัย แต่เราก็มีทางออกซึ่งเราควรดูเป็นบทเรียน ส่วนทางด้านบวกเราเคยจัดเสวนาระหว่างชาวชุมชนดงบังกับชุมชนอุมาจิกจากญี่ปุ่นที่พึ่งพาตนเองอย่างไร

ท้ายสุดแล้วความจริงกับการรับรู้ของเราถูกครอบงำหรือไม่ คิดว่าท้ายสุดคงได้รับทราบว่าความจริงบางส่วนก็ถูกครอบ ซึ่งมีการเสนอทางออกเช่น การทำทนายเชิงนโยบาย การเปลี่ยนแปลงเชิงโครงสร้างสถาบันหลักที่จะค้ำจุนสังคม

รายงานการประชุมโต๊ะกลมระดับชาติครั้งที่ 1 (1st National Round Table)

“ทิศทางและการวัดความก้าวหน้าของการพัฒนาประเทศอย่างยั่งยืน”

วันจันทร์ที่ 20 กรกฎาคม 2552 ณ สถาบันบริหารธุรกิจศศินทร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

วิทยากร

1. คุณอภิรักษ์ โกษะโยธิน	ที่ปรึกษานายกรัฐมนตรี
2. ดร.จอห์น ฮอล	โครงการการวัดความก้าวหน้าของสังคมองค์การความร่วมมือทางเศรษฐกิจและการพัฒนา (OECD)
3. คุณอาคม เต็มพิทยาไพสิฐ	สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ
4. ดร.นพดล กรรณิกา	สำนักวิจัยเอแบคโพลล์ มหาวิทยาลัยอัสสัมชัญ
5. คุณศิริชัย สาครรัตนกุล	โครงการธุรกิจกับความรับผิดชอบต่อทางสังคม
6. คุณณัฐพงษ์ จารุวรรณพงศ์	โครงการนำร่องการพัฒนาดัชนีชี้วัดความก้าวหน้าของประเทศ สำนักงานกองทุนสนับสนุนการส่งเสริมสุขภาพ

ดำเนินรายการ รศ.สุวิทย์ หวันแก้ว

สถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ผู้เข้าร่วมกิจกรรม

ประกอบด้วยนักวิชาการทั้งในสถาบันการศึกษาและนักวิชาการอิสระ หน่วยงานภาครัฐที่เกี่ยวข้อง เช่น สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ สำนักงานสถิติแห่งชาติ ภาคธุรกิจ สื่อมวลชน นักศึกษา และผู้สนใจทั่วไป รวมจำนวนทั้งสิ้น 63 คน

นพ.สุวิทย์ วิบุลย์ผลประเสริฐ สำนักงานคณะกรรมการสุขภาพแห่งชาติ กล่าวเปิดการประชุม

วันนี้เป็นโอกาสที่ดีเป็นอย่างยิ่งที่ได้มีการเคลื่อนไหวซึ่งเชื่อว่าจะนำไปสู่การเคลื่อนไหวครั้งใหญ่ทางสังคมที่จะมีผลในการเปลี่ยนแปลงประเทศไทยอย่างสำคัญ ในประเด็นเรื่องของมุมมองของการพัฒนาประเทศที่จะหักเหจากการที่จะมุ่งเอาวัตถุหรือเงินเป็นหลัก สู่มุ่งความสุขเป็นหลักมากขึ้น ดังเช่น อี.เอฟ. ชูมาร์คเกอร์ ได้เสนอเศรษฐศาสตร์เชิงพุทธ ว่าสิ่งที่เราจะต้องทำคือไปจำกัดความต้องการของมนุษย์มากกว่า ไม่ใช่ไปยอมรับความคิดที่ว่ามนุษย์มีความต้องการไม่จำกัด นั่นคือการปลดปล่อยความโลภของมนุษย์ แนวคิดนี้เชื่อมโยงเข้ากับความเคลื่อนไหวในการที่เราจะมีทางเลือกใหม่ในการวัดระดับการพัฒนาประเทศ ที่คำนึงถึงระดับความสุขของคนในประเทศที่เกิดขึ้นเนื่องจากการพัฒนาประเทศและวันนี้คือจุดเริ่มต้นของการเคลื่อนไหว

คุณอภิรักษ์ โกษะโยธิน ปาฐกถาว่า “แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 11 และทิศทางการพัฒนาประเทศอย่างยั่งยืน”

ต้นปี 2552 ฯพณฯ อภิสิทธิ์ เวชชาชีวะ ในฐานะประธานสำนักงานกองทุนสนับสนุนการส่งเสริมสุขภาพ (สสส.) ได้มีการมอบนโยบายให้สสส. ซึ่งถือว่าเป็นองค์กรที่มีความสำคัญในการที่จะส่งเสริมกระบวนการดูแลรักษาสุขภาพของชาวไทยโดยเฉพาะอย่างยิ่งในเรื่องของนโยบายในเรื่องของการศึกษาแนวความคิดที่เกี่ยวข้องโดยตรงในการพัฒนาที่ยั่งยืน เป็นการพัฒนาที่มุ่งเน้นให้เกิดความสมดุลทั้งในเรื่องของการพัฒนาความเจริญก้าวหน้าในระบบเศรษฐกิจที่มีความรับผิดชอบต่อสังคมและสิ่งแวดล้อมและเป้าหมายสุดท้ายก็คือการพัฒนาเพื่อให้ประชาชนทุกคนมีความสุขหรือแม้แต่สังคมของประเทศไทยได้กลับมาเป็นสังคมที่ร่มเย็นเป็นสุข

ในวันนี้ต้องยอมรับว่าประเทศไทยเราเองได้ประสบกับวิกฤตที่เกิดขึ้นทั้งผลกระทบที่เกิดขึ้นจากวิกฤตเศรษฐกิจโลกซึ่งก็เป็นผลต่อเนื่องยาวนานมาตั้งแต่ช่วงปลายปีที่ผ่านมา รวมทั้งวิกฤตทางด้านการเมืองซึ่งต้องยอมรับว่าเป็นความแตกแยกที่เกิดขึ้นแล้วก็ยังเป็นสิ่งที่ยังคงท้าทายของสังคมไทยไม่ใช่เป็นการท้าทายเพียงรัฐบาลหรือภาคการเมืองอย่างเดียวว่าเราจะก้าวข้ามวิกฤตนี้แล้วก็กลับมาสู่สังคมที่ร่มเย็นเป็นสุข

ปัจจุบันแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 10 กำลังสิ้นสุดในระยะเวลาประมาณอีก 2 ปีจึง มีการระดมความคิดเห็นในทุกภาคส่วนของทิศทางการพัฒนาแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 11 ซึ่งก็ได้มีการกำหนดทิศทางในเรื่อง

ประการที่ 1 การน้อมนำปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวมาเป็นแกนหลักในการพัฒนามิติต่าง ๆ

ประการที่ 2 ที่มีความสำคัญก็คือในทิศทางการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง ก็คือการพัฒนาแบบสมดุลที่จะคำนึงไม่เฉพาะหลักเศรษฐกิจอย่างเดียว รัฐบาลจะผลักดันโครงการต่าง ๆ สามารถที่จะกระตุ้นในภาคธุรกิจหรือแม้แต่ภาคประชาสังคมให้เข้ามามีส่วนร่วมที่สำคัญในการรื้อฟื้นระบบเศรษฐกิจ

เดือนมิถุนายน 2552 สภาพัฒนาฯ ได้นำผลการสำรวจโดยสถาบัน IMD ซึ่งเป็นสถาบันหลักในการที่จะวัดขีดความสามารถทางการแข่งขันของประเทศ สถาบัน IMD ได้วิเคราะห์ให้ฟังถึงพัฒนาขีดความสามารถในการแข่งขันของประเทศไทยประกอบไปด้วย 4 ด้าน ได้แก่ ประสิทธิภาพทางด้านของเศรษฐกิจ ด้านธุรกิจ รัฐบาล โครงสร้างพื้นฐาน

เมื่อพิจารณารายละเอียดดัชนีชี้วัดประสิทธิภาพด้านต่างๆ แล้วจะเห็นว่ามีความครอบคลุมด้านอื่นๆ นอกเหนือจากมิติเศรษฐกิจด้วย เช่น ด้านโครงสร้างพื้นฐานนอกเหนือจากระบบการจราจรระบบขนส่งมวลชนแล้วยังครอบคลุมในด้านพื้นฐานทางด้านระบบเทคโนโลยี

สารสนเทศ ซึ่งมีความสำคัญในการที่จะผลักดันในการสร้างองค์ความรู้ในรูปแบบใหม่ซึ่งเป็น
เรื่องของการสร้าง Knowledge Society นอกจากนี้ยังครอบคลุมไปถึงมิติที่เกี่ยวข้องในเรื่อง
การศึกษามิติที่เกี่ยวข้องทางด้านการดูแลสุขภาพของประชาชน และการส่งเสริมกระบวนการการมี
ส่วนร่วมของภาคประชาชน

แนวคิดเรื่องดัชนีการพัฒนาด้านเลือก องค์การสหประชาชาติ เช่น UNDP ซึ่งเป็นองค์การ
หลักที่ดูแลในเรื่องของการพัฒนามีการศึกษาในเรื่องของดัชนีชี้วัดที่เกี่ยวข้องในเรื่องของการ
พัฒนาทรัพยากรมนุษย์ที่เรียกว่า Human Development Index (HDI) ในประเทศไทยเริ่มมีความ
ตื่นตัวในปีพ.ศ.2549 ซึ่งเป็นปีที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงครองสิริราชสมบัติครบ 60 ปี
มงกุฎราชกุมารจิกมีจากประเทศภูฐานซึ่งมีดัชนีวัดการพัฒนาประเทศที่เรียกว่าความสุขมวลรวม
(Gross National Happiness) ทำให้สังคมไทยได้เห็นว่าการพัฒนาหรือเป้าหมายสุดท้าย
ของสังคมแทนที่จะไปมุ่งเน้นในเรื่องของวัตถุในเรื่องของการเติบโตในระบบเศรษฐกิจอย่างเดียว
น่าจะไปมุ่งเน้นในการสร้างความสุขสร้างความพึงพอใจให้กับประชาชนในสังคม แนวคิดนี้อาจ
ก่อให้เกิดข้อถกเถียงถึงความแตกต่างจากสภาพของสังคมไทย หรืออาจจะมีความไม่เข้าใจคิดไป
ว่าสังคมไทยอาจจะไปย้อนกลับไปในสังคมที่อาจจะเรียกว่าสังคมชนบทสภาพสังคมที่อาจจะไม่มี
การพัฒนาในรูปของความเป็นเมืองเมื่อเทียบกับสังคมในยุคปัจจุบัน

อย่างไรก็ตามต้องยอมรับว่าประเทศไทยยังพึ่งระบบเศรษฐกิจในต่างประเทศมาก
เพราะว่าประมาณ 70% ขององค์ประกอบ GDP ยังมุ่งเน้นในเรื่องของการส่งออกและยังเป็นการ
ส่งออกที่ไม่สามารถเพิ่มมูลค่าเพิ่มให้กับสินค้าและบริการ เพราะสังคมไทยส่วนใหญ่ที่เป็น
เกษตรกรรมยังประสบปัญหาอยู่ยังต้องมีการประกันราคาข้าว ราคาพืชผลทางการเกษตรต่าง ๆ
นั่นคือไม่สามารถที่จะผลักดันในการสร้างมูลค่าเพิ่มในด้านผลิตผลทางการเกษตร ที่สามารถ
ทำให้พี่น้องเกษตรกรมีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น ในการส่งออกภาคอุตสาหกรรมส่วนใหญ่เป็นในเรื่อง
ของการรับจ้างการผลิตหรือแม้แต่ในบางธุรกิจก็จะมีการปรับปรุงในเรื่องของการวิจัยพัฒนาการ
ส่งเสริมกระบวนการการผลิตที่ดีขึ้นก็ตามแต่ว่าส่วนใหญ่ก็ยังมีลักษณะที่ไปเกี่ยวข้องกับระบบ
เศรษฐกิจโลก แปลว่าถ้าระบบเศรษฐกิจโลกมีปัญหาเงินของประเทศต่าง ๆ ที่เป็นประเทศคู่ค้า
ของเรานี้หายไป

ดังนั้นยุทธการไทยเข้มแข็ง นโยบายของรัฐบาลชุดปัจจุบันจะมีการแก้ไขปัญหาระบบ
เศรษฐกิจในระยะสั้นด้วยแต่ในขณะเดียวกันจะมองถึงรากฐานที่สำคัญระยะยาวในด้าน

1. การลงทุนในเรื่องของการศึกษา เป็นการสร้างขีดความสามารถทางการแข่งขัน การ
สร้างสังคมแห่งการเรียนรู้ให้มีการกระจายการศึกษา รัฐบาลมีนโยบายการเรียนฟรี 15 ปี เพื่อให้
เด็กในสังคมไทยไม่ว่าจะเกิดมายากดีมีจนในสังคมชนบทต้องมีโอกาสพื้นฐานที่ได้รับการศึกษาที่มี
คุณภาพมาตรฐาน ในขณะเดียวกันรัฐบาลจะต้องเร่งผลักดันในการสร้างทัศนคติ ในเรื่องของ

ค่านิยมในด้านการศึกษาก็คือเป็นการกระจายโอกาสการพัฒนาให้สามารถเข้าถึงถึงกระบวนการการเรียนรู้เพื่อยกระดับสังคมแห่งการเรียนรู้ของสังคมไทย

2. การวางโครงสร้างพื้นฐานระบบสุขภาพให้กับสังคมไทย กระบวนการที่จะสร้างสังคมไทยให้เป็นสังคมที่มีความเข้มแข็งในเรื่องสุขภาพ ไม่ว่าจะเป็นสุขภาพทางด้านร่างกายหรือจิตใจ ต่างเป็นเรื่องของการสร้างสุขภาพให้เกิดขึ้นกับสังคมไทย เป็นกระบวนการการสร้างองค์ความรู้ให้มีภูมิป้องกันสุขภาพร่างกาย จิตใจและการสร้างสุขภาพะซึ่งมีการดำเนินงานในลักษณะเครือข่าย หน่วยงานองค์กรหรือกระบวนการเครือข่ายต่างๆ

3. การวางระบบโครงสร้างพื้นฐานไม่ว่าจะเป็นโครงสร้างพื้นฐานของระบบน้ำ ระบบชลประทานให้มีความทั่วถึงให้กับเกษตรกรในพื้นที่ต่าง ๆ การวางโครงสร้างพื้นฐานทางด้านไม่ว่าจะเป็นระบบโลจิสติก ระบบเทคโนโลยีสารสนเทศ ระบบการคมนาคมด้วยระบบราง ซึ่งถือว่าเป็นแผนการพัฒนาระบบที่มีความสำคัญของแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 10 ต่อเนื่องไปถึงแผนที่ 11

ในเรื่องของการพัฒนาเศรษฐกิจในเชิงสร้างสรรค์หรือ Creative Economy ที่ทางรัฐบาลบรรจุไว้ในแผนไทยเข้มแข็งตั้งแต่ปี 2553-2555 เป็นแนวความคิดใหม่ ซึ่งเป็นการนำทุนทางสังคม ได้แก่มรดกทางด้านวัฒนธรรม ศิลปะประเพณีต่าง ๆ ซึ่งถือว่าเป็นจุดแข็งของสังคมไทยผนวกเข้ากับการส่งเสริมการพัฒนาและความคิดสร้างสรรค์นำเทคโนโลยีสารสนเทศสมัยใหม่ซึ่งสอดคล้องกับการดำเนินชีวิตของคนรุ่นใหม่ปัจจุบันนำมาใช้ในการพัฒนารูปแบบของเศรษฐกิจในเชิงสร้างสรรค์ก็จะเป็นเศรษฐกิจที่ส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมน้อย

สังคมไทยจะมีความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นเพียงแต่ว่าความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นนี้สามารถทำได้อย่างเป็นระบบ ถ้าประชาชนมีความเชื่อมั่นว่าเป็นสังคมที่มีความสุขนี้มันควรจะมีความสมดุลมีทิศทางการพัฒนาและสามารถที่จะวัดความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นได้ องค์กรต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็น OECD หรือในอนาคตอาจจะมีความร่วมมือกับทางกลุ่มอาเซียนด้วยก็จะทำให้เกิดความเข้าใจถ่ายทอดองค์ความรู้ต่าง ๆ ที่จะนำองค์ความรู้ที่เกี่ยวข้องในเรื่องของการสร้างความ เป็นอยู่ที่ดี (Wellbeing) และการพัฒนาอย่างยั่งยืนให้กับสังคม

Mr.Jon Hall หัวหน้าโครงการการวัดความก้าวหน้าของสังคม จากองค์กรความร่วมมือทางเศรษฐกิจและการพัฒนา (OECD) ปาฐกถาเรื่อง “Measuring Progress of Societies”

ภาพรวมสำหรับการปาฐกถาในเวทีนี้จะบรรยายใน 3 เรื่องดังนี้

- โครงการ Global Project คืออะไรและทำไมจึงต้องมีโครงการนี้
- กรอบแนวคิดของตัวชี้วัด
- มาตรวัดทางอัตวิสัยและภาววิสัย

ทำไมถึงมีความสำคัญที่จะต้องมีความก้าวหน้าทางสังคม เพราะเราวัดอะไรตามต้องการ ถ้าคุณให้คุณค่ากับอะไรเราก็วัดสิ่งนั้น Hazel Henderson ได้กล่าวไว้ว่า

“ตัวชี้วัดทางสถิติเปรียบเสมือนโครงสร้าง DNA ของประเทศที่สะท้อนถึงคุณค่าและเป้าหมายของสังคม ซึ่งจะกลายเป็นกฎเกณฑ์ในการขับเคลื่อนทางเศรษฐกิจและทางเลือกทางเทคโนโลยี”

ถ้าเราวัดสิ่งที่ผิดสังคมก็จะไปผิดทิศทาง ถ้าเราวัดความโลภเราก็จะได้สิ่งนั้นกลับมา ดังนั้นใครบ้างที่ควรมีความสนใจในตัวชี้วัด

1. เราเป็นเหมือนอย่างที่เราวัด
2. เราให้คุณค่าอย่างที่เราวัด
3. เราจัดการเหมือนอย่างที่เราวัด

60 ปีที่ผ่านมา GDP เป็นมาตรวัดหลักในการทำความเข้าใจ เรื่องความก้าวหน้าของโลก แต่ GDP ล้มเหลวในการอธิบายปัจจัยต่างๆ ที่ก่อให้เกิดผลกระทบโดยตรงต่อชีวิตของประชาชน GDP อาจเป็นตัวชี้วัดตัวหนึ่งแต่ไม่ใช่ทั้งหมด Angel Gurría เลขาธิการของ OECD กล่าวว่า เราต้องวัดสวัสดิการของสังคม ไม่ได้วัดแค่ GDP

เราต้องการมาตรวัดใหม่ วุฒิสมาชิก Robert Kennedy ได้กล่าวไว้ระหว่างรณรงค์หาเสียงสมัครรับเลือกตั้งสมัยที่ 2 ว่า ถ้ามีโอกาสได้เป็นประธานาธิบดีจะแก้ไขปัญหาความผิดพลาดของ GDP เช่นเดียวกับที่ประธานาธิบดีบาร์ค โอบามา กล่าวในการรณรงค์สมัครรับเลือกตั้งเป็นประธานาธิบดีว่า “พวกเราพรรคเดโมแครตมีวิธีที่แตกต่างในการวัดว่าอะไรเป็นส่วนประกอบของความก้าวหน้าในประเทศนี้ (อเมริกา)”

“We Democrats have a very different measure of what constitutes progress in this country”

GDP กลายเป็นตัวชี้วัดหลักของการพัฒนา แต่เรากลับพบว่า เราไม่ไว้วางใจกันมากขึ้น เราไม่พูดคุยซึ่งกันและกัน เราใช้เวลาในการทำงานมากกว่าอยู่กับครอบครัว แสดงว่ามีอะไรบางอย่างผิดพลาด วิฤตทางการเงินทั่วโลกครั้งนี้เสมือนการปลุกให้ตื่นว่าการใช้ GDP เพียงอย่างเดียวสร้างปัญหา คนต้องสูญเสียเงินสะสม งาน ที่อยู่อาศัย ประชาชนจึงตั้งคำถามว่าเกิดอะไรขึ้น เหมือนกับวิฤตที่เกิดขึ้นกับชายวัยกลางคน พอตื่นขึ้นมาแล้วพบว่าทำงานมา 30-40 ปีแต่ไม่มีความสุข มาตรวัดความก้าวหน้าสามารถช่วยแก้ไขปัญหาดังกล่าวได้ เพราะ

- การให้นิยามใหม่ในเรื่องของความก้าวหน้าและการพัฒนา ช่วยทำให้แน่ใจได้ว่าแต่ละสังคมมีภูมิคุ้มกันในอนาคตเกี่ยวกับความก้าวหน้าได้ ดังเช่นประเทศภูฏานในทางกลับกันถ้าคุณไม่สามารถวัดสิ่งนั้น คุณก็จะไม่สามารถจัดการได้

- เป็นการเข้าถึงข้อตกลงร่วมกันใน (ทางการเมือง) จุดหมายปลายทางที่เราต้องการไปให้ถึง โดยการมุ่งเน้นความหมายในการก้าวไปให้ถึง
- จะต้องมีการประชาสัมพันธ์เผยแพร่ระบบบัญชีประชาชาติและการปฏิรูปทางเศรษฐกิจศาสตร์การเมือง

มีการตั้งคำถามว่าเราจะไปทางไหนกันดี การวัดความก้าวหน้าจะต้องมีการวางแผนตามปกติเวลาวางแผนทางเศรษฐกิจมักจะพูดถึง การขึ้นอัตราดอกเบี้ยเงินกู้ การลดค่าใช้จ่ายในบริการสาธารณะ แต่ไม่ค่อยคุยกันว่า เราอยากให้สังคมเป็นอย่างไรในอีก 20 ปีข้างหน้า ในการวัดความก้าวหน้าจะต้องส่งเสริมการปฏิรูปเศรษฐกิจ การเมือง สังคม ความรับผิดชอบต่อสิ่งเหล่านี้เป็นความท้าทายของรัฐบาล ชุมชนตัวชี้วัดวัดความก้าวหน้าต้องมีความเชื่อมโยงกับชีวิตและสิ่งแวดล้อมรวมทั้งสร้างความสมดุล ด้วยเหตุนี้ OECD จึงริเริ่มโครงการ Global Project เพื่อพัฒนาชุดตัวชี้วัด ซึ่งไม่ได้บอกว่ามีเพียงชุดเดียว ขณะนี้มีขบวนการคล้ายๆ กันนี้เกิดขึ้นทั่วโลก มีการประสานเชื่อมโยง และมีความพยายามต่าง ๆ ที่จะสร้างตัวชี้วัดที่เหมาะสมกับตนเอง

ชุดของมาตรวัดความก้าวหน้า

- จะต้องครอบคลุมในด้านเศรษฐกิจ สังคมและความตระหนักในสิ่งแวดล้อม
- จะต้องกล่าวว่าประเทศไทยจะก้าวไปทางไหน และหวัชบวนอยู่ที่ไหน
- จะต้องกล่าวถึงความเชื่อมโยงระหว่างความสำคัญของวิถีชีวิต
- ความก้าวหน้ามีความสมดุลหรือไม่

ทำไมถึงต้องมีโครงการ Global Project

- เพราะโครงการ Global Project มีวัตถุประสงค์เพื่อสนับสนุนการพัฒนาชุดกฎเกณฑ์ของตัวชี้วัดทางเศรษฐกิจ สังคมและสิ่งแวดล้อม เพื่อให้ได้ภาพเปรียบเทียบว่าทำอะไรจึงจะสร้างความเป็นอยู่ที่ดีของสังคมได้ รวมทั้งก่อให้เกิดการตั้งคำถามว่าชีวิตดีขึ้นไม่
- จะนำไปสู่การเติบโตของขบวนการเคลื่อนไหวขนาดใหญ่ที่แสวงหาการทำความเข้าใจเรื่องมาตรวัดความก้าวหน้า
- โครงการ Global Project เป็นระบบแรกของโลกในการ “ไปพ้นจีดีพี” โดยการปฏิบัติการเพื่อทำให้เป็นไปได้และประชาสัมพันธ์ถึงเส้นทางใหม่ในการวัดความก้าวหน้าของสังคม

มีความเติบโตของขบวนการเคลื่อนไหวดังนี้

- การเริ่มต้นของขบวนการเคลื่อนไหวระดับชาติในประเทศออสเตรเลีย สหรัฐอเมริกา ไอร์แลนด์ แอฟริกาใต้ ฟินแลนด์ ฮังการี อิตาลี แคนาดา เนเธอร์แลนด์ เป็นต้น
- มีการริเริ่มในระดับท้องถิ่น เช่น ในประเทศสหรัฐอเมริกามีสภาตัวชี้วัดในชุมชน ประเทศอังกฤษมีมูลนิธิเยาวชนและมูลนิธิเศรษฐกิจใหม่ (nef) ประเทศฝรั่งเศสมี FAIR ประเทศอิตาลีมี Sbilanciamoei กลุ่มประเทศลาตินอเมริกามี Como Vamos มหาวิทยาลัยออกซ์ฟอร์ดมีโครงการพัฒนาความยากจนและมนุษย์ ศูนย์การศึกษานานาชาติสังคมเพื่อคุณภาพชีวิต เวทีสตรีโลก เป็นต้น

โครงการ Global Project

- เพื่อวัดความก้าวหน้าของสังคมมีการกิจหลักที่สำคัญใน 3 ด้าน คือ 1.วัดอะไร 2.วัดอย่างไร 3.ทำให้แน่ใจว่ามาตรวัดนั้นสามารถนำไปใช้ได้ เราจะใช้สถิติอะไรในการวัด มีความเที่ยงตรงขนาดไหน วัดแล้วต้องมีหลักประกันว่าใช้ประโยชน์ได้ มีการใช้ข้อมูลสารสนเทศ
- การสร้างการมีส่วนร่วมทั้งในระดับนานาชาติ ระดับชาติ ระดับท้องถิ่น รวมทั้งองค์กรมูลนิธิ
- ผู้มีส่วนร่วมได้แก่ WB, UNDP, UNICEF, IADB, ADB, EC, INTOSAI, UNESCWA, UNESCAP
- มีการสนับสนุนในระดับชาติ องค์กรนานาชาติ องค์กรพัฒนาเอกชน มหาวิทยาลัย เป็นต้น

ผลลัพธ์ที่เกิดขึ้นจากการดำเนินกิจกรรมของ OECD ในปี 2552

- หนังสือคู่มือเรื่อง ปฏิบัติการเพื่อการวัดความก้าวหน้า
- กรอบแนวคิดเรื่องความก้าวหน้า
- กรอบแนวคิดเชิงคุณภาพสำหรับชุดตัวชี้วัด
- บทเรียนเกี่ยวกับชุดความสำเร็จของตัวชี้วัด
- การฝึกอบรมที่ กรุงโตเกียว เมืองฮอตตาวา แคนเบอร์ราและฟลอเรนซ์

การประชุม OECD World Forum ครั้งที่ 3 ที่กรุงปารีส ประเทศเกาหลี วันที่ 27-30 ตุลาคม 2552

- มีผู้เข้าร่วมประชุมประมาณ 1,500 คนจากมากกว่า 140 ประเทศ จากหลากหลายภาคส่วนและอาชีพ รวมทั้งจากประเทศที่มีระดับการพัฒนาที่มีความหลากหลาย
- หัวข้อในการประชุมกันได้แก่ 1.โลกจะก้าวหน้าไปได้อย่างไร 2. อะไรเป็นกระบวนการทัศน์ใหม่ของความก้าวหน้าสำหรับผู้กำหนดนโยบายไม่ใช่แค่เพียงด้านเศรษฐกิจด้านเดียว 3.ทำอย่างไรหลักฐานเชิงประจักษ์ต่าง ๆ ที่พบนี้จะช่วยเปลี่ยนแปลงทางสังคมเพราะที่มีอยู่ยังไม่เพียงพอ 4.สถาบันอะไรที่โลกต้องการเพื่อความก้าวหน้า

ปรัชญาของโครงการ Global Project

วัดอย่างไร นั้นการเลือกตัวชี้วัดความก้าวหน้าเป็นประเด็นคำถามเชิงเทคนิคและ OECD ต้องพัฒนาแนวปฏิบัติที่ดีที่สุด

วัดอะไร การนิยามว่าอะไรคือความก้าวหน้าดูเหมือนจะเป็นประเด็นทางการเมือง เราสามารถให้คำแนะนำได้ว่าทำอย่างไรจึงจะสร้างกระบวนการและการสะท้อนกลับต่อการแบ่งปันคุณค่าของสังคม แต่ในที่สุดแล้วทางเลือกจะเป็นของแต่ละสังคมกำหนดขึ้นมาเอง ไม่มีองค์กรใดบอกได้ว่าความก้าวหน้าของประเทศไทยเป็นอย่างไร แต่ขึ้นอยู่กับคนไทยจะต้องคุยกันในสังคมทุกคนที่อยู่ที่นี่มีทัศนคติของตนเอง ตัวชี้วัดก็ต้องมาจากหลากหลายภาคส่วนในสังคม ทุกภาคส่วนในสังคมต้องมาคุยกันว่าอย่างเห็นการเปลี่ยนแปลงแบบให้และให้คุณค่ากับเรื่องอะไรบ้าง

โครงการ Global Project สามารถช่วยเหลือประเทศไทยได้โดย

- การให้คำแนะนำในในทางการปฏิบัติที่ดีที่สุด (ในเรื่องการวัดความก้าวหน้า)
- หลักสูตรการฝึกอบรมแก่ผู้ซึ่งต้องการวัดความก้าวหน้า
- สนับสนุนการประชุมโต๊ะกลมระดับชาติ

องค์ประกอบของความก้าวหน้า

- ด้านภววิสัย เช่น อายุขัย รายได้ คุณภาพอากาศ มีหลักฐานชี้ชัดเพิ่มขึ้นว่าตำแหน่งหน้าที่การงานของคนในสังคมทำลายความเป็นอยู่ที่ดีและสัมพันธ์กับอรรถประโยชน์ บางคนคิดว่ายังมีเงินแล้วยังมีความสุข แต่ความจริงแล้ว คนมีความสุขหรือไม่จากการที่มีรายได้มากขึ้น คำตอบคือ ไม่ เพราะรายได้เป็นสิ่ง

สัมพัทธ์ กล่าวคือคนมักจะเปรียบเทียบรายได้ของตนเองกับรายได้ของผู้อื่น หากมีการเพิ่มรายได้ของตนเองสูงขึ้นระดับหนึ่งแต่เมื่อเปรียบเทียบแล้วรายได้ยังต่ำกว่าเพื่อนก็จะทำให้ความสุขลดลง

- ด้านอัตวิสัย เช่น ความกลัว ความไว้วางใจ ความสุข ความรู้สึกของคน ความพึงพอใจในชีวิต ซึ่งบางคนบอกว่าวัดไม่ได้ แต่ในทัศนะของผมการวัดความก้าวหน้าเชิงภาวะวิสัยและอัตวิสัยควรมองแบบมีความยืดหยุ่นและทำควบคู่กันไป

อย่างไรก็ตาม การวัดความก้าวหน้าด้านอัตวิสัยมีข้อสับสน ดังนี้

- สาธารณชนให้ความสนใจ และกำลังสนใจมากขึ้นอีก
- มีหลักฐานอย่างหนักแน่นว่าความอยู่ดีมีสุขทางอัตวิสัยมีความสัมพันธ์กับความอยู่ดีมีสุข “ทางกาย” ด้านอื่นๆ และความสุขทำให้คนมีชีวิตยืนยาวขึ้น ดังเช่นจากการศึกษาแมซีในคริสต์ศาสนาประเทศสหรัฐอเมริกาพบว่าชีวิตที่เรียบง่ายใช้ชีวิตที่พอประมาณ ทำให้แมซีที่มีความสุขมีอายุยืน

มีการตอบโต้ข้อสับสนดังกล่าวดังนี้

1. ชีวัดได้ยาก
2. การสร้างนโยบายที่เกี่ยวข้องกับการวัดแบบนี้ ทำได้ยาก (อย่างน้อยก็สำหรับการวัดความพึงพอใจในชีวิตโดยทั่วไป)
3. ไม่มีการเปลี่ยนแปลงอย่างมาจนเห็นได้เป็นระยะเวลานาน (แม้ว่าจะมีผลตลอดชีวิต)
4. ไม่เป็นพื้นที่ที่ “เหมาะสม” กับสำนักงานสถิติแห่งชาติ

ประโยชน์ที่จะได้รับการวัดความก้าวหน้า

1. เพื่อประชาชนได้เพิ่มมีส่วนร่วม และสนับสนุนความโปร่งใส เพิ่มความรู้ให้กับสาธารณชนซึ่งเปิดโอกาสให้พวกเขาในการมีส่วนในการตัดสินใจ และตระหนักถึงความเสี่ยง และความท้าทายในโลกปัจจุบันมากขึ้น
2. เพื่อผู้กำหนดนโยบาย ผู้กำหนดนโยบายสามารถเข้าใจได้ดีขึ้นในสถานการณ์ปัจจุบันทำการตัดสินใจได้ถูกต้องขึ้น และสามารถวัดความก้าวหน้าอย่างไม่ติดขัดจำกัดเรื่องเวลา รวมทั้งมีความสัมพันธ์ในทิศทางเดียวกับประเทศอื่น ๆ
3. ความร่วมมือในรัฐบาลดีขึ้น

4. ข้อมูลที่ได้จะเป็นข้อเสนอแนะสำคัญในการปฏิรูปและประเมินผลกระทบต่อสวัสดิการสังคม

ประโยชน์ที่สังคมจะได้รับ

ด้วยการเน้นถึงประเด็นสำคัญที่มีผลกระทบอย่างแท้จริงต่อสังคม ชุมชนของตัวชี้วัดความก้าวหน้าจะช่วยให้รัฐบาลสามารถตอบสนองความต้องการของพลเมืองได้อย่างดีที่สุด โดยการมุ่งความสนใจไปที่ผลลัพธ์ที่สำคัญๆ เช่น แสงแดดคือตัวฆ่าเชื้อโรคที่ดีที่สุด.... ความโปร่งใสมีสมรรถนะในการลดการเหลือทิ้ง ป้องกันการคอร์รัปชัน และกระจายทรัพยากรไปยังที่ๆ ต้องการสิ่งนั้นๆ มากที่สุด

ท้ายที่สุดนี้ขอสรุปว่าการวัดความก้าวหน้า

ยกระดับประชาธิปไตย

ส่งเสริมกระบวนการตัดสินใจ

และ ดังนั้นเอง สร้างความก้าวหน้า

การอภิปราย “ทิศทางและการวัดความก้าวหน้าของการพัฒนาประเทศอย่างยั่งยืน”

คุณอาคม เต็มพิทยาไพสิฐ สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ

จากการบรรยายของคุณจอห์น ฮอล ทุกคนคงไม่ปฏิเสธและเห็นร่วมกันหมดว่าจำเป็นต้องมีดัชนีชี้วัดความก้าวหน้าของสังคม เพราะทุกวันนี้เราวัดความก้าวหน้าของประเทศด้วย GDP เพียงตัวเดียว

ความพยายามของประเทศไทยนั้น ในส่วนที่ภาครัฐที่รับผิดชอบโดยเฉพาะอย่างยิ่งสภาพัฒน์ฯ มีประเด็นที่จะเสนอในวันนี้ 3 เรื่องคือ

1. ดัชนี (Index) หรือ ตัวชี้วัด (Indicator) อะไรที่เราอยากวัดและเราทำอะไรอยู่ในเวลานี้

2. คุณสมบัติของดัชนี (Index) หรือ ตัวชี้วัด (Indicator) ที่ดี ซึ่งเป็นเรื่องที่สำคัญมากและจะนำเสนอว่าทำไมในบางเรื่องไม่สามารถจะวัดได้ในเรื่องของความก้าวหน้าหรือว่าในเรื่องของความสุขมวลรวมประชาชาติได้ทั้งหมด

3. เราจะทำอะไรต่อไป ภาคส่วนต่างๆ จะมีส่วนร่วมได้อย่างไร

ดัชนี (Index) หรือ ตัวชี้วัด (Indicator) ที่สำคัญที่จะวัดความก้าวหน้าหรือความเจริญเติบโตของเศรษฐกิจและสังคมของประเทศไทย ถ้าเรายึดคนเป็นส่วนกลางแล้วมีประเด็นอยู่ 4 เรื่องคือ

1. มีรายได้มีงานทำ มีGDP เป็นตัววัด

2. เรื่องอิมพอร์ตอย่างถูกสุขลักษณะ วัดจากสุขภาพ สุขอนามัย กระทรวงสาธารณสุขวัดในเรื่องของบริโภคอาหารของประชาชนถูกสุขลักษณะหรือไม่อย่างไรหรือเป็นประโยชน์ต่อร่างกายหรือไม่

3. การวัดว่าประชาชนมีความอ่อนกายมีเสื้อผ้าใส่ GDP สามารถวัดได้สัดส่วนค่าใช้จ่ายของประชาชนในเรื่องเครื่องนุ่งห่มเสื้อผ้าใช้ไปมากน้อยเพียงไร

4. ที่פקפง มีคนไรที่อยู่อาศัยมากน้อยเพียงไร มีตัวชี้วัดทางด้านเศรษฐกิจคือ Housing Index ซึ่งกระทรวงการคลังและธนาคารอาคารสงเคราะห์เป็นผู้ศึกษา

ดังนั้นดัชนีชี้วัดที่มีอยู่นั้นในปัจจุบัน จึงมีความก้าวหน้าในระดับหนึ่ง แต่ถ้าถามว่าเวลาที่วัด GDP นั้นมีการวัดผลกระทบทางลบหรือไม่ (Negative Impact) พบว่าในปีพ.ศ.2535 มีกฎหมายสิ่งแวดล้อมบังคับให้การดำเนินโครงการของภาครัฐ รัฐวิสาหกิจหรือภาคเอกชน ต้องทำการศึกษผลกระทบสิ่งแวดล้อม (EIA) ว่าโครงการนั้นมีผลกระทบต่อความอยู่ดีมีสุขหรือผลกระทบของประชาชนมากน้อยเพียงใด ในส่วนของสภาพัฒน์ฯ ได้เริ่มคิดเรื่องนี้ตั้งแต่ปี 2538 งานชิ้นหนึ่งที่ศึกษาว่าโครงการพัฒนาส่งผลกระทบต่อมิติด้านต้นทุนทางสังคมและการใช้ทรัพยากรอย่างไร ก่อให้เกิดต้นทุนหรือผลประโยชน์อย่างไร (Cost Benefit Analysis) กฎหมายกำหนดให้ภาคเอกชนติดตั้งอุปกรณ์ลดผลกระทบมลพิษ แต่ว่าในอีกด้านมันก็ก่อให้เกิด GDP เพราะว่าการลงทุนติดตั้งอุปกรณ์ก่อให้เกิดทุนซึ่งเป็นที่มาของ GDP แต่ในอีกด้านหนึ่งก็เกิดต้นทุนแก่ภาคเอกชนอาจจะทำให้ GDP หดตัวลง ดังนั้นต้องมีการศึกษาเปรียบเทียบ

ปีพ.ศ.2548 สภาพัฒน์ฯ ศึกษาเรื่องการปรับปรุงบัญชีรายได้ประชาชาติโดยรวมต้นทุนการใช้ทรัพยากรพลังงาน ต้นทุนการใช้ทรัพยากรป่าไม้ ความเสื่อมโทรมของสิ่งแวดล้อม ค่าใช้จ่ายของภาครัฐในการรักษาสุขภาพของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของรัฐ ค่าใช้จ่ายเพื่อรักษาสีเขียวของภาคเอกชน คิดเป็น 7.3% ของรายได้ประชาชาติลบออกจากบัญชีรายได้ประชาชาติ นั้นหมายความว่าปีพ.ศ.2548 มูลค่า GDP ของประเทศไทยเท่ากับ 5.4 ล้านล้านบาท เมื่อหักลบต้นทุนต่าง ๆ ที่กล่าวในข้างต้นออกไปประมาณ 4 แสนล้านบาท เพราะฉะนั้นมูลค่า GDP ของประเทศไทยจะอยู่ที่ประมาณ 4.9 ล้านล้านบาท ตัวเลขนี้เป็นเพียงต้นทุนด้านเดียวคือทางด้านการใช้ทรัพยากรป่าไม้และการใช้พลังงาน ส่วนความเสื่อมโทรมนั้นเป็นต้นทุนที่ค่อนข้างสูงที่สุดเป็นต้นทุนที่ใช้ทรัพยากร ซึ่งค่าใช้จ่ายของภาครัฐในการฟื้นฟูความเสื่อมโทรมประมาณ 7.3% ของรายได้ประชาชาติ

ด้านคุณภาพของคน แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 8 ซึ่งเริ่มเมื่อปีพ.ศ. 2548 นั้นก็เริ่มใช้ดัชนีการพัฒนามนุษย์ (Human Development Index) ขององค์การสหประชาชาติ แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 9 เรื่องของประชาสังคม

แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 10 เรื่องเศรษฐกิจพอเพียง ทุกแผนต่างมีจุดร่วมอยู่ที่เรื่องของความสุขร่วมกันความอยู่เย็นร่วมกันในสังคม

ในปีพ.ศ. 2550 สภาพัฒนาฯ ได้ใช้ Composite Index ศึกษาความอยู่เย็นเป็นสุข (Wellbeing Index) ของประเทศไทย ซึ่งคำนวณย้อนหลังไปถึงปีพ.ศ. 2544 เฉพาะประเทศไทย องค์ประกอบก็มีอยู่ 6 องค์ประกอบคือการมีสุขภาพ ครอบครัวยุติธรรม ชุมชนเข้มแข็ง เศรษฐกิจเข้มแข็ง สิ่งแวดล้อมและความสมดุลของนิเวศน์ สังคมประชาธิปไตยที่มีธรรมาภิบาล ปีพ.ศ. 2551 นั้นดัชนีความอยู่เย็นเป็นสุขของประเทศไทยอยู่ที่ประมาณ 65.44 แต่ปี 2550 นั้น อยู่ที่ 64.628 ถ้าดูจากดัชนีแล้วดูว่าปีพ.ศ. 2551 เราดีขึ้นมาเล็กน้อยแต่ถามว่าเราสามารถเปรียบเทียบระหว่างปัจเจกบุคคลได้ไหม คำตอบคือไม่เปรียบเทียบไม่ได้เพราะว่าอัตวิสัยของกลุ่มคนที่มีความสุขนั้นจะไม่เหมือนกัน

สรุปความพยายามในการวัดความก้าวหน้าที่เราจะวัดในอนาคตต่อไปนั้น ผมขอเสนอ ดังนี้

1. มีความชัดเจนของตัวแปรหรือเราจะวัดอะไร ต้องชัดเจนและมีคุณลักษณะของตัวมันเองที่ไม่มีข้อถกเถียง
2. ความสามารถที่จะวัดได้ (Measurable) เชิงปริมาณเป็นจำนวนก็ได้แต่ว่าที่เป็นดัชนีเชิงคุณภาพ ปัจจุบันมีเทคนิคด้านสถิติที่สามารถที่จะแปลงออกมาเป็นดัชนีชี้วัดและเปรียบเทียบกันได้
3. จะต้องเปรียบเทียบกันได้ (Comparable)
4. ดัชนีเหล่านี้จะต้องไม่ทำเพียงครั้งเดียว แต่จะต้องทำเป็นชุดการวัดที่มีความต่อเนื่อง
5. มีความครอบคลุมในทุกกลุ่มคนในสังคม

นอกจากนี้ขอเสนอการวัดในเรื่องสังคมที่เป็นประชาธิปไตยคือสังคมที่ทุกคนมีส่วนร่วมในกระบวนการตัดสินใจ แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติได้เข้ามาโดยตลอด แต่การวัดการมีส่วนร่วมของประชาชนนั้นจะแสดงออกมาในรูปไหน เช่น แสดงออกมาในรูปของการมีส่วนร่วมในการจัดทำแผนของชุมชน หมู่บ้าน และการจัดสรรทรัพยากรให้กับชุมชนหมู่บ้านตรงนั้นตรงตามเป้าหมายที่เขาต้องการ

อีกประการหนึ่งคือเรื่องกระบวนการประชาธิปไตย การให้นิยามของคนความสุขถามว่าคนมีความสุขด้วยอะไร เช่น ถ้าวัดในเรื่องของรายได้ความเป็นอยู่ของคน ความเป็นอยู่ของคนเขาอาจจะอยู่ดีมีสุขแต่กระบวนการที่มีส่วนร่วมในระบบประชาธิปไตยนั้นมันน้อย ดังนั้นคนรายได้ดีแต่ว่าความสุขมันไม่ได้สูงขึ้นเพราะว่าไม่มีส่วนร่วมในกระบวนการตัดสินใจ

คำถามสุดท้ายที่ว่าประเทศไทยเรานั้นจะทำได้หรือไม่ คำถามตรงนี้เป็นคำถามสำคัญ เพราะว่าถ้าสามารถให้นิยามที่ชัดเจนแล้ว การวัดให้เป็นที่ยอมรับทางสถิตินั้นหน่วยงานของรัฐจะ

สามารถวัดได้เพราะมีเทคนิคระเบียบวิธีการในการวัด ส่วนใครจะเป็นหน่วยงานหลักในเรื่องนี้นั้น ต้องเป็นที่ยอมรับของสำนักงานสถิติด้วย

ดร.นพดล กรรณิกา สำนักวิจัยเอแบคโพลล์ มหาวิทยาลัยอัสสัมชัญ

ความสุขมวลรวมประชาชาติในนิยามของคณะผู้วิจัยคือการประมวลภาพรวมของประชาชนทั้งประเทศที่ประกอบไปด้วยการอยู่เย็นเป็นสุขความพึงพอใจในชีวิต คุณภาพชีวิต การพบกันระหว่างความคาดหวังกับความเป็นจริงในชีวิต สำนักวิจัยเอแบคโพลล์ มหาวิทยาลัยอัสสัมชัญ ได้ทำการสำรวจมาตั้งแต่ปีพ.ศ. 2549 ในการอภิปรายวันนี้จะเป็นการนำเสนอข้อมูลการสำรวจความสุขมวลรวมประชาชาติครั้งล่าสุด โดยศึกษาในเรื่องของความจงรักภักดีของประชาชนที่มีต่อสถาบันพระมหากษัตริย์ บรรยากาศภายในครอบครัวมีความสุข ความสุขทางใจวัฒนธรรมประเพณีไทย ความพึงพอใจในการทำงาน การเข้าถึงบริการทางการแพทย์ที่ดีและบรรยากาศภายในชุมชน

ตัวชี้วัดในเรื่องของความสุขที่ใช้ได้แก่ ความจงรักภักดีของประชาชนที่มีต่อสถาบันพระมหากษัตริย์ สภาพแวดล้อมที่พึงอาศัยของประชาชน ระบบและคุณภาพการศึกษาของเยาวชน เศรษฐกิจครัวเรือนเศรษฐกิจของประเทศ หลักธรรมาภิบาลและการบริหารจัดการของรัฐบาล บรรยากาศทางการเมือง ค่าที่ได้เป็นตัวเลขความสุขของประชาชนที่มีต่อในแต่ละเรื่องเราได้ทำการทดสอบในค่าทางสถิติถดถอย (Regression Analysis) พบว่ามีค่า R อยู่ที่ 0.567 Adjust R. เท่ากับ 30%

ความสุขมวลรวมเดือนมิถุนายน ปี 2549 มีค่าสูงที่สุดหลังจากนั้นก็ลดลงมาที่จุดที่ต่ำครั้งสุด เดือนกรกฎาคมก็ตกลงมาเหมือนกันคืออยู่ที่ 4.8 คืออยู่ช่วงความสุขของประชาชนตกลงมาเท่าที่ทำการวัดหลายครั้งที่ผ่านมาและล่าสุดก็ค้นพบว่าตกลงมาในช่วงต้นเดือนเมษายน 7.17 และเราก็วัดอีกครั้งในต้นเดือนมิถุนายนคือ 7.15 และครั้งล่าสุดคือเดือนกรกฎาคม 5.92 เราได้ทำการวิเคราะห์ข้อมูลทางเศรษฐกิจในเรื่องของการใช้หลักเศรษฐกิจพอเพียงดูว่าคนที่ใช้ชีวิตแบบเศรษฐกิจพอเพียงมีความสุขมากกว่าคนที่ใช้ชีวิตแบบไม่พอเพียงก็เท่า และก็มีนัยสำคัญที่ค้นพบว่าประชาชนที่ใช้ชีวิตตามแบบเศรษฐกิจพอเพียงอย่างเคร่งครัดมีความสุขมากกว่าคนที่ไม่ใช้ชีวิตแบบพอเพียงประมาณสี่เท่า แต่อย่าถามประชาชนว่าใช้ชีวิตพอเพียงหรือไม่ เพราะว่าประมาณร้อยละ 80-90 บอกว่าพอเพียงแต่เวลาไปศึกษาในรายละเอียด ประชาชนนี้ก็จะทำอะไรก็ซัด ซัดมาแล้วก็ไม่ได้ใช้ประโยชน์ เล่นห่วยเล่นการพนันอบายมุขต่าง ๆ มากมาย เหล่านี้เป็นข้อจำกัดในการศึกษา

คุณศิริชัย สาครรัตนกุล โครงการธุรกิจกับความรับผิดชอบต่อสังคม

จอร์จ เบอร์นาร์ด ชอร์ กล่าวไว้ว่า “มนุษย์ที่มีเหตุผลมักจะปรับตัวเข้ากับสภาพแวดล้อม ในขณะที่มนุษย์ที่ไม่มีเหตุผล จะพยายามปรับโลกให้เข้ากับตนเอง ดังนั้น ความก้าวหน้าทั้งปวงจึงขึ้นอยู่กับมนุษย์ที่ไม่มีเหตุผลนี้แหละ”

การอภิปรายในวันนี้จะขอเสนอมุมมองเพิ่มเติมจากวิทยากรท่านอื่น คือในประเด็น สิ่งแวดล้อม ซึ่งการพัฒนาอย่างยั่งยืนมีอยู่ 3 มิติ คือ เศรษฐกิจ สังคมและสิ่งแวดล้อม แต่ถ้าเรา คำนึงถึงเพียงมิติเศรษฐกิจอย่างเดียว ก็วัดเพียงแต่จีดีพีแล้วโลกก็เป็นอย่างที่เราเห็น เมื่อมีความ เจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ แต่ความเจริญเติบโตทางสังคมไม่มี ปัญหาสิ่งแวดล้อมเกิดขึ้น จนกระทั่งเราจะอยู่กันไม่ได้แล้ว

เมื่อมีปัญหาสิ่งแวดล้อมเกิดขึ้น นักสิ่งแวดล้อมมาเรียกร้องให้มีการพัฒนาอย่างยั่งยืน คำว่าความรับผิดชอบต่อสังคม (Corporate Social Responsibility : CSR) ในภาคธุรกิจจึงเกิดขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งในปัจจุบันเมื่อธุรกิจประสบกับวิกฤตเศรษฐกิจ จึงทำให้มีการเปลี่ยนแปลง ระบบการผลิตเป็นวิธีการผลิตที่มีความยั่งยืน ทำให้สังคมอยู่ได้ แต่ก็เกิดคำถามติดตามมาว่าเมื่อ สังคมและสิ่งแวดล้อมอยู่ได้แล้ว ธุรกิจจะสามารถลงทุนแข่งขันได้ไหม ขอเสนอว่าระบบการผลิตที่ มีความยั่งยืนนั้นในระยะยาวแล้วธุรกิจอยู่ได้ เช่น การใช้ทรัพยากรอย่างประหยัดและคุ้มค่า (resource emergency) ในเมื่อมีประสิทธิภาพในการผลิตแบบประหยัดและคุ้มค่า ภาระต่อ สิ่งแวดล้อมน้อย ต้นทุนการผลิตจะต่ำ ธุรกิจได้ผลกำไรดำเนินกิจการอยู่ได้

ปัจจุบันกระแสโลกทำให้ธุรกิจต้องดำเนินกิจกรรมโดยมีความรับผิดชอบต่อสังคม ทำให้นักสิ่งแวดล้อมได้คิดค้นเทคนิคต่าง ๆ เพื่อให้ธุรกิจเป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม เช่น การใช้พลังงาน ทดแทน การวิเคราะห์ห่วงจรชีวิตของผลิตภัณฑ์ หรือร่องรอยเท้าคาร์บอน (carbon footprint) ที่ ธุรกิจอาจจะถูกบังคับจากกลไกตลาดโลกว่าจะให้ข้อมูลในฉลากของสินค้าว่าผลิตภัณฑ์นั้นมีภาระ ต่อโลกร้อนแค่ไหนอย่างไร สิ่งเหล่านี้ธุรกิจไทยต้องตื่น รัฐบาลไทยก็เช่นกัน ปัจจุบันแยกย่อย อยู่หลายกรม กอง หลายหน่วยงาน รัฐบาลไทยต้องทำเป็นเรื่องนี้ให้เรื่องระดับชาติ

ด้านผู้บริโภคต้องมีความตื่นตัวในการบริโภคอย่างยั่งยืนเช่นเดียวกัน (Sustainable consumption) ถ้ายังบริโภคด้วยพฤติกรรมเดิมๆ โลกจะวิกฤตอย่างที่เป็นอยู่ พฤติกรรมของ ผู้บริโภคต้องเปลี่ยน ต้องดูแลว่าการบริโภคของตนทำลายสิ่งแวดล้อม เป็นภาระต่อโลกร้อน ต่อ สิ่งแวดล้อมมากน้อยแค่ไหน ปัจจุบันมีกระแสโลกร้อน ทำให้มีการรณรงค์ต่าง ๆ เช่น การใช้ถุงผ้า การใช้เครื่องไฟฟ้าประหยัดพลังงานเบอร์ 5 ฉลากเขียว ที่ต้องขึ้นชมรัฐบาลที่กำหนดให้หน่วย รัฐบาล หน่วยงานราชการ หน่วยรัฐวิสาหกิจทำ Green procurement สิ่งเหล่านี้เป็นเรื่องของการ บริโภคอย่างยั่งยืน แล้วตรงนั้นจะไปบังคับให้ธุรกิจต้องปรับตัว ดังนั้นผู้ผลิตกับผู้บริโภคต้อง ดำเนินการควบคู่กันไป

การผลิตที่ยั่งยืน (sustainable production) เป็นเรื่องที่กระทบต่อธุรกิจการส่งออกสินค้าไปยังต่างประเทศของประเทศไทยในการแข่งขันกับประเทศอื่น ประเทศไทยสามารถพลิกวิกฤตเป็นโอกาสได้ด้วยนโยบายอาหารปลอดภัย (safety food) ซึ่งขณะนี้สหภาพยุโรปกำหนดให้ประเทศคู่ค้าต้องผลิตอาหารปลอดภัยส่งไป ถามว่าทำไมต้องทำให้เพื่อสหภาพยุโรปเท่านั้น ผู้บริโภคไทยไม่ต้องการหรือ ถ้าเราทำได้ทั้งประเทศ เราก็สามารถส่งออกอาหารปลอดภัยนอกจากในสหภาพยุโรปแล้ว ยังสามารถขายให้ประเทศต่าง ๆ ได้ทั่วโลก

เพราะฉะนั้นอยากจะเสนอสังคมไทยว่า ณ จุดนี้ซึ่งเป็นวิกฤตเศรษฐกิจอันยิ่งใหญ่แล้วนี้ เราต้องมาให้ความสำคัญกับเรื่องพวกนี้ คุณเอง คุณเลขาฯ คุณเลขาฯ ในเรื่อง วินัยทางการเงิน วินัยต่างๆ เรื่องคุณธรรม financial responsibility ต้องมี คุณเลขาฯ ครอบนอก คุณเลขาฯ ครอบนอก social responsibility ต้องมีครับ ขอขอบคุณ

คุณณัฐพงษ์ จารุวรรณพงศ์ โครงการนำร่องการพัฒนาดัชนีชี้วัดความก้าวหน้าของประเทศ สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ

สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.) มีบทบาทที่แตกต่างจากหน่วยงานรัฐ สสส.จะไม่วางบทบาทองค์กรว่าจะเป็นผู้ที่จะดำเนินกิจกรรมแต่ละเรื่องเป็นหลัก เพราะเชื่อว่าในสังคมมีอยู่แล้ว แต่จะสนับสนุนการริเริ่ม หรือการขับเคลื่อนนี้ ซึ่งคงขับเคลื่อนโดยใครคนใดคนหนึ่งไม่ได้ หลายหน่วยงานต้องรวมกัน ดังนั้นการพัฒนาดัชนีชี้วัดความก้าวหน้าของประเทศที่เป็นการริเริ่มขึ้นมา นี้ จึงเป็นการเปิดเวทีให้หลายหน่วยงานมาแลกเปลี่ยนเรียนรู้และรวมพลังกันขับเคลื่อน

ดัชนีชี้วัดความก้าวหน้าของประเทศ เป็นเรื่องที่เราอยากขับเคลื่อนให้เกิดขึ้น ซึ่งหลายท่านอาจจะตั้งคำถามว่า จะต้องทำไปทำไม ทำไมไม่สำเร็จหรือ ทำไปหลายรอบแล้ว จะทำอย่างไร

คำถามที่ 1 จะทำไปทำไม มีข้อมูลทั่วโลกที่ศึกษาว่า จีดีพี ไม่สะท้อนถึงความสุขและชีวิตที่ดีขึ้น โรเบิร์ต แคนนาคี กล่าวว่า จีดีพีวัดทุกอย่าง ยกเว้นสิ่งที่ทำให้ชีวิตเราดีขึ้น มูลนิธิเศรษฐกิจใหม่ (New Economic Foundation : NEF) ประเทศอังกฤษ ศึกษาพบว่าประเทศอังกฤษใช้เวลา 30 ปี ทำให้จีดีพีมีอัตราการเจริญเติบโต 300% แต่ศึกษาเปรียบเทียบกับต้นทุนทางสิ่งแวดล้อม (Environment costs of progress) ที่เกิดขึ้นพบว่าเพิ่มขึ้นสูงกว่าจีดีพีประมาณ 30 เท่า ดังนั้นต้นทุนทางสังคม สิ่งแวดล้อม ทรัพยากรสูงมาก

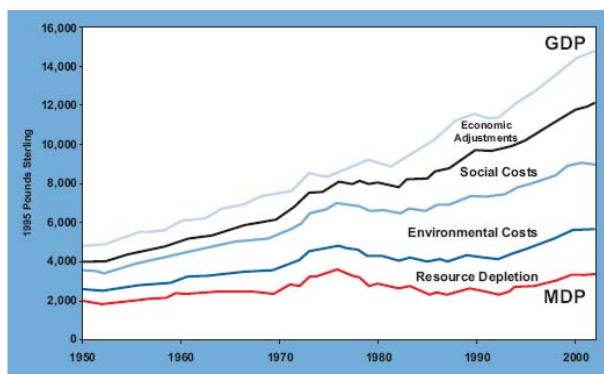

Figure 2: Components of the UK MDP

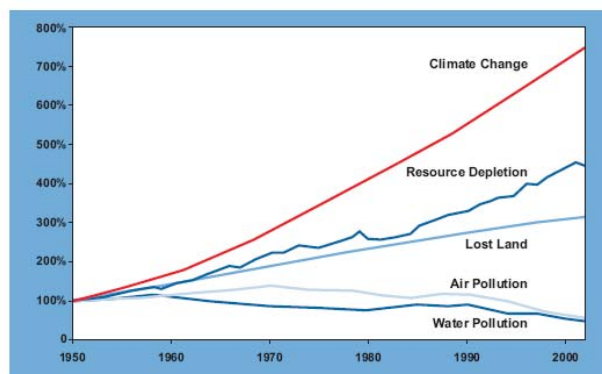

Figure 3: Environmental costs of progress

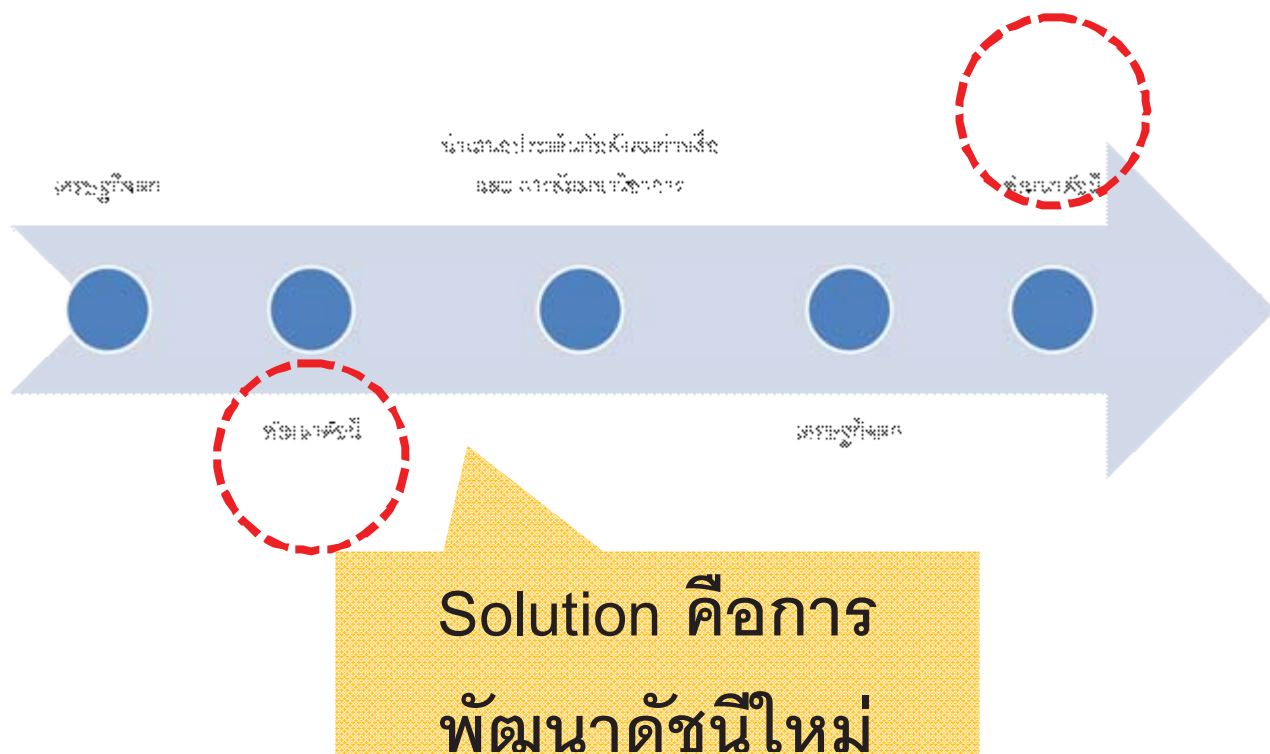
ปรากฏการณ์นี้เกิดขึ้นทั่วโลก ดังนั้นทั่วโลกจึงเกิดความต้องการดัชนีที่สะท้อนความก้าวหน้าที่เกิดขึ้น ซึ่งคาดว่าจะนำไปสู่

1. นโยบายสาธารณะที่ดี ที่สะท้อนสิ่งที่เราอยากจะเป็นจริงๆ กับ
2. การตัดสินใจที่อิงอยู่บนข้อมูลเชิงประจักษ์ คือไม่ใช่มาจากกระแสชั่วคราว

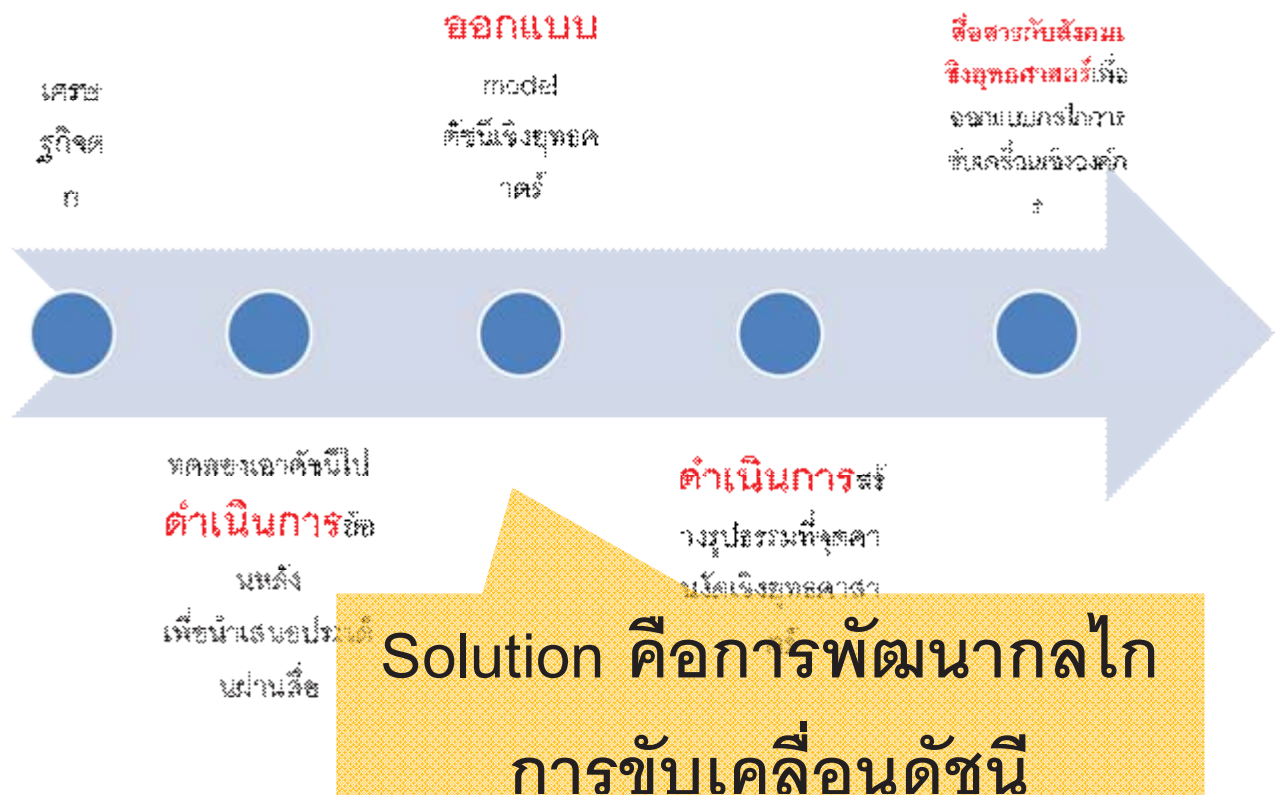
คำถามที่ 2 จะสำเร็จหรือ คำถามพบบ่อย ว่าทำ (ดัชนี) มามากแล้ว ไม่มีความแตกต่างจากเดิม วิทยากรเคยนำข้อมูลเรื่องดัชนีการพัฒนายี่ห้อโลกศึกษา Mapping พบว่ามี 10 ชุดใหญ่ๆ มีตัวชี้วัด (indicator) มากกว่า 100 ตัว

	source of data	quantitative dimension	qualitative dimension
academic index 1 academic research	primary & secondary data	low quantity, low distribution, no repetition [frequency]	high quality, medium relevance, focus on knowledge development
government index 2 statistic research for guiding policy	mainly secondary data	high quantity, high distribution, medium rate of frequency	medium quality, low relevance, focus on policy guiding
local index 3 action research	mainly primary data	medium quantity, high distribution, high rate of frequency	medium quality, high relevance, focus on the learning process practice and self-development

SCENARIO 1: เกิดปรากฏการณ์ว่าเมื่อเกิดวิกฤตเศรษฐกิจ เศรษฐกิจตกต่ำคนไทยก็พูดว่าต้องการดัชนีชี้วัดการพัฒนาตัวใหม่ ทำในช่วงเศรษฐกิจดีไม่มีใครคิดถึงเรื่องนี้ สมมุติฐานคือสังคมไทยไม่มีตัวชี้วัดเพื่อนำทิศทางการพัฒนาที่เหมาะสม

SCENARIO 2: สมมุติฐานคือสังคมมีตัวชี้วัดที่พอใช้ได้ แต่ไม่มีการนำไปปฏิบัติเพื่อให้เกิดผลอย่างแท้จริง สมมติว่าเราไม่ได้มองว่าดัชนีเป็นเป้าหมาย แต่เป็นแค่เครื่องมือ เป้าหมายจริงๆ คือเราอยากมีสังคมที่ดีขึ้นจริงๆ แล้ว Solution อาจจะไม่ใช่ว่าเรื่องของการมีดัชนีใหม่ แต่อาจจะเป็นเรื่องของกลไกการขับเคลื่อนมากกว่า

คำถามที่ 3 จะทำอย่างไร จากการทบทวนวรรณกรรม เป็นการตรวจทานเฉพาะกระบวนการเชิงยุทธศาสตร์ว่ามันขับเคลื่อนอย่างไรจึงสำเร็จ ขอเสนอกระบวนการดังนี้

เรื่องที่ 1 Strategic & Intentional Movement Design หน่วยงานต่างไม่เคยประชุมหารือเรื่อง Movement Design ไม่เคยสร้างเป็นภาพรวมเลยว่า เรื่องนี้จะเคลื่อนกันอย่างไร ใครจะรับบทไหน วางบทกันอย่างไร ต่างคนต่างเคลื่อนมาตลอด ดังนั้นทุกภาคส่วนควรร่วมกันออกแบบกระบวนการขับเคลื่อน

เรื่องที่ 2 Varied but yet Knowledge – base; International, regional, nation, local มีความเชื่อว่ามีลักษณะพิมพ์เขียวสำเร็จรูปอยู่ ซึ่งไม่เป็นความจริง นั้นหมายความว่า การเคลื่อนนี้ต้องมีการอนุญาตให้มีความแตกต่างกันได้ แต่จะต้องมีความรู้เป็นฐานในทุกระดับ

เรื่องที่ 3 Network of Network; partner, associates, sponsors, correspondent หมายความว่า ไม่มีเจ้าภาพ ทุกคนเป็นเจ้าภาพ ต้องสร้างเครือข่ายในหลายๆ ระดับ ไม่ใช่มาจากเจ้าภาพส่วนกลางเพียงลำพัง

เรื่องที่ 4 Public Engagement (social marketing) across society; paradigm shift of the society ต้องทำให้เรื่องนี้ให้เป็นประเด็นสาธารณะ เพราะสุดท้ายมันกระทบกับคนในสังคม ต้องสื่อสารกับทุกภาคส่วนให้ตระหนักว่าเรื่องนี้เกี่ยวข้องกับชีวิตของพวกเขา

เรื่องที่ 5 Action – Oriented ; prompt public policy&decision-making responding to the index

เวลาที่มีผลออกมาแล้วเกิดกระแส ต้องมีภาคปฏิบัติที่มาสัมพันธ์กับข้อมูลส่วนใหญ่ มีการทำงานสอดคล้องประสาน เสริม รับไม้กันเป็นทอดๆ สังคมรับ ฝ่ายวิชาการเตรียม มีกระบวนการออกแบบด้วยกัน รัฐบาลรับลูกสุดท้าย

การอภิปราย ชักถาม แลกเปลี่ยนความคิดเห็นกับผู้ร่วมเวที

ดร.อภิชาติ พันธเสน เสนอว่าควรจะต้องคิดในบริบทของสังคมไทย ไม่ควรที่จะตามแนวคิดตะวันตกทุกอย่าง เพราะตะวันตกจะมองในแง่ลบ (Negative) มากกว่าการคิดในเชิงบวก (Positive) อาจจะเริ่มจากสัมมาทิฐิ คือ คิดให้มีทฤษฎีที่ถูก เช่น มนุษย์รู้ว่าคุณค่าคืออะไร ปัญหาคือมนุษย์ไม่รู้ว่าความสุขคืออะไร แล้วก็จะพยายามมองหาความสุข ทำไมเราไม่เริ่มจากความสุขและเราก็พยายามที่จะลดความทุกข์

คุณปริดา เตียสุวรรณ เสนอว่าการจะวัดว่าประเทศไทยมีความสุขระดับไหนควรใช้ตัวชี้วัดด้าน การปล่อยก๊าซเรือนกระจก อัตราของหญิงบริการทางเพศ ความเหลื่อมล้ำหรือการกระจายรายได้จากดัชนี Gini ส่วนเรื่องการวัดจริยธรรมคงต้องมีการพัฒนาเทคนิคในการวัด

นพ.ยงยุทธ วงศ์ภิรมย์ศานติ์ เสนอว่าควรต้องทำให้เกิดภาคปฏิบัติการเรื่องการวัดความก้าวหน้า ควรมีการส่งเสริมให้เกิดกระบวนการที่มีการใช้และทำให้เกิดผลในทุกๆ ที่ที่เป็นไปได้ แต่ว่าต้องมีการจัดระเบียบขึ้นมาระดับหนึ่ง เช่น รัฐบาลไหนทำให้ป่าไม้เพิ่มขึ้นได้จริง หรือว่าทำให้การศึกษาดีขึ้นจริง หรือว่าทำให้สุขภาพคนดีขึ้นจริง ซึ่งตัวชี้วัดพวกนี้ก็มีทั้งหมดอยู่แล้ว แต่วัดให้เห็นถึงรัฐบาลต่อรัฐบาล ประชาชนเริ่มมั่นใจได้ว่าถ้าเลือกรัฐบาลแบบนี้เขาจะเป็นตัวที่น่าเชื่อถือเหล่านี้มาใช้จริง

รศ.สุริชัย หวันแก้ว กล่าวสรุปการสัมมนา

การริเริ่มครั้งนี้ อยากให้นำไปสู่การเคลื่อนไหวทางสังคม ไม่ใช่เป็นการแบบฝึกหัดในห้องออกแบบกัน ถ้าเราตั้งใจทำไว้ชนิดนั้น ผมคิดว่าโจทย์แรก คือเราจะวัดความสุขหรือความสุข

ประเด็นที่ 1 สังคมไทยตอนนี้มีคนจำนวนไม่น้อยเชื่อว่าไม่มีสังคมไทย มีแต่พวกใครพวกคุณอยากวัดคุณก็วัดไปสิ คุณวัดตามความสนใจของคุณไปสิ สังคมไม่มี มีแต่พวก ในสถานการณ์เช่นนี้ในการเคลื่อนไหวที่จะประดิษฐ์เครื่องวัดทั้งหลายจะมีประโยชน์อันใด เพราะมี

โจทย์มากกว่าเรื่องวัดแน่นอนที่สุด ผมคิดว่าแท้ที่จริงเรามีความทุกข์ร่วมกัน ว่าสังคมไม่มีความสำนึกในสังคมร่วมกัน ไม่ว่าจะไปในทางเดียวกันหรือเปล่า และนี่คือความทุกข์ปัจจุบันที่เราารู้สึกว่าระบบกำลังจะไปอย่างไร

ประเด็นที่ 2 อะไรคือความก้าวหน้าที่เกิดขึ้น แท้จริง ปรัชญาขงและคริสเตียน คิดว่ามีเส้นตรงของประวัติศาสตร์ ยิ่งก้าวหน้าก็ยิ่งใกล้พระเจ้า นั่นคือปรัชญาสายหนึ่ง แต่ถ้าอยู่ทางสายพุทธถือว่ามนุษย์เกิดมามีวิบากกรรม หรือว่าสังคมเราตอนนี้อยู่ในวิบากกรรมคือยิ่งเจริญก็รู้สึกยิ่งมีทุกข์ ดังนั้นการมองการชีวิตมันต้องมีปรัชญา มีรากฐานของสังคมเข้าไปช่วยคิดด้วย

ประเด็นที่ 3 คือการทบทวน ไม่ใช่สิ่งที่ค้นหาเครื่องชี้วัดใหม่อย่างเดียว โลกาภิวัตน์ที่เป็นไปอย่างรวดเร็ว มนุษย์ควบคุมทิศทางไม่ได้ สุดท้ายมันก็ล้มเหลว ต้องแก้ปัญหาด้วยการสร้างการจตุรร่วมและทบทวนเปลี่ยนทางให้ได้

ประเด็นที่ 4 ความคิดแบบไทยและคิดแบบฝรั่ง จริงๆ แล้วความเป็นไทยบางครั้งเป็นคูกจองจำสติปัญญาของคนไทยด้วยกันมากกว่า เพราะคิดว่าถ้าเป็นคนไทยมันจะแก้ปัญหาได้ แท้ที่จริงเมืองไทยมีตั้งหลายไทย แล้วประเด็นที่ผมคิดว่าถ้าคิดแบบไทยและจะแก้ไขปัญหาอะไรได้ไม่ใช่เราสนใจว่าเรากำลังร่วมกับมนุษย์ในโลกแสวงหาทิศทางทางร่วมกันว่า เราก็เจอปัญหาที่ติดตันเหมือนกัน โลกก็ติดตันเหมือนกัน ซึ่งอันนี้ผมเข้าใจว่าเป็นประเด็นที่ทำให้เราสนใจที่จะสนทนาวิสาสะกับเรื่องตัวชี้วัดทั้งหลาย และนี่ไม่ใช่คำตอบสำเร็จรูปจะมาจากไทย แต่เป็นการหาประเด็นร่วมกันในโลก ดังนั้นโจทย์เชิงคุณค่าจึงเป็นโจทย์ควบคู่กับการคิดใหม่ด้วย เศรษฐกิจสร้างสรรค์จะไม่มีประโยชน์อะไรเลยถ้าหากไม่มีมิติคุณค่า

แนวคิดที่น่าสนใจและอันตรายด้วยคือ การพัฒนาให้มนุษย์เป็นศูนย์กลาง ทำให้มนุษย์ทำลายสิ่งแวดล้อม ถือเอามนุษย์คนอื่นมาเป็นเครื่องมือวิกฤตมาเป็นโอกาสของคนบางกลุ่ม คำนี้มาจากโลกาภิวัตน์ วิกฤตก็คือโอกาส โอกาสของใครก็ตามฉันถือแปลงโอกาสของเราได้ทั้งนั้น

จริงๆ แล้วน่าจะสนใจวิกฤตของความทุกข์ ทำอย่างไรความทุกข์จึงจะกลายเป็นการเรียนรู้ใหม่ของมนุษย์ด้วยกัน ทำอย่างไรให้เกิดสังคมที่มีความสำนึกร่วมกันว่าเรากำลังถกกันรู้ได้เถียงกันได้ คิดกันได้ ไม่ใช่มีคำตอบสำเร็จรูปว่า ถ้าคิดอย่างนี้ไม่ใช่คนไทย แบบนี้คล้ายๆ กับเริ่มต้นด้วยการปิดทางแลกเปลี่ยนที่เริ่มต้นก็ปิดทางของปัญญาพร้อม เพราะปัญญาไม่มีทางเกิดขึ้นได้ในสถานการณ์วิกฤต โจทย์สำเร็จรูปคงไม่มีจากวันนี้แต่ทุกคนตระหนักร่วมกันว่า เรื่องทิศทางเป็นเรื่องใหญ่จริงๆ และการวัดความก้าวหน้าจะต้องตั้งคำถามว่าอะไรคือก้าวหน้า สิ่งที่เรารู้แล้วคืออะไรจากที่ผ่านมา กับสิ่งที่เรายังไม่รู้คืออะไร ความเสี่ยงจากความแตกแยกที่เรามองต่างกัน และเราพูดกันสื่อสารกันไม่ได้ถือว่าเป็นปัญญาใหญ่ของประเทศ

ทพ.กฤษฎา เรืองอารีรัชต์ กล่าวปิดการประชุม

PROGRAMME

SATURDAY 22 AUGUST 2009

(Registration 08.00)

09.00-13.30

**Co-hosted by Thai Health Promotion Foundation and the Saranrom
Institute of Foreign Affairs (SIFA) / the Ministry of Foreign Affairs**

With

**Nobel Laureate in Economics Dr. Joseph E. Stiglitz,
Professor at Columbia University**

Theme:

**THAILAND'S FUTURE BEYOND THE GLOBAL CRISIS:
A REGIONAL PLATFORM TOWARDS THE 'WELLBEING SOCIETY'?**

After the economic crisis of September 2008, will Thailand's progress be planned and monitored as before? Can we create a platform towards visionary changes of society?

Speech by Dr. Joseph E. Stiglitz

Followed by a

Dialogue

between political leaders, business executives and civil society
representatives

At

**The Ministry of Foreign Affairs
Vithes Samosorn Hall**

Rationale. For decades Gross Domestic Product (GDP) has been questioned. Is it an accurate yardstick for economic growth? Why is it seen as an indicator of progress?

To study these questions a high level international *Commission on Measuring Economic Performance and Social Progress* has been established. The Commission is chaired by **Dr. Joseph E. Stiglitz** (USA), with **Dr. Amartya Sen** (India) as Advisor to the Chairman and **Dr. Jean-Paul Fitoussi** (France) as Coordinator.

The focus of the dialogue this Saturday morning is on the possible impact of the outcome of the 'Stiglitz-Sen-Fitoussi Commission' on Thailand's future beyond the economic crisis of September 2008. Should public policy be guided by GDP or can alternative indicators be taken into account and developed to guide society, and regional development?

The 'Stiglitz-Sen-Fitoussi Commission' divided its task over three subgroups: 1. Classical GDP issues 2. Quality of Life 3. Sustainable Development and Environment.

Are we witnessing a 'paradigm shift' from economic performance-driven public policies towards a shared vision on a 'wellbeing society'?

In anticipation to new developments, ThaiHealth Promotion Foundation (ThaiHealth) explores the introduction of a **National Progress Index (NPI)**.

Is Thailand, notwithstanding its problems, on the way to pioneer a genuine 'wellbeing society' or aspiring for a 'welfare state'?

Can the various stakeholders in Thailand create a platform for educational, professional and policy development exchanges on the vision of a **'wellbeing society' founded on a new economy for the 21st century?**

Programme

08.00-09.00	Registration and morning coffee
09.00-09.15	- Welcome by the Minister of Foreign Affairs H.E. Kasit Piromya - Introduction to the Dialogue by Dr. Vichai Chokwiwat, Vice Chairman, Thai Health Promotion Foundation - Introduction of Prof. Joseph E. Stiglitz by H.E. Surapong Jayanama, former Ambassador; Advisor to the Minister of Foreign Affairs; Director of SIFA
09.15-10.15	Speech by Professor Joseph E. Stiglitz Nobel Prize in Economics Laureate Chairman of the Commission on Measuring Economic Performance and Social Progress 'Globalizing the GDP Debate' (see: Professor Stiglitz in the media, page 4)
10.15-10.30	Questions and Answers
10.30-11.30	Brunch

11.30-12.50 **Responses by a panel of Thai stakeholders and Dialogue:**

Thailand: A Regional Platform Towards The ‘Wellbeing Society’?

Panel members:

- Dr. **Ammar Siamwalla**, Distinguished Scholar, Thailand Development Research Institute (TDRI)
- Dr. **Varakorn Samakoses**, President Dhurakij Pundit University
- Assoc. Professor **Surichai Wang’aeo**, Director of Chulalongkorn University Social Research Institute
- Dr. **Pasuk Phongpaichit**, Professor, Faculty of Economics, Chulalongkorn University
- Dr. **Suwit Wibulpolprasert**, Executive Board Committee, Thai Health Promotion Foundation

Moderator:

Asst. Professor **Surat Horachaikul**, Deputy Dean Faculty of Political Science, Chulalongkorn University

12.50-13.00 **Closing remarks by Ajarn Sulak Sivaraksa Founder, Sathirakoses Nagapradipa Foundation**

13.00 Refreshments

Organized by
GNH Movement Project, Suan Nguen Mee Ma publishers
 in cooperation with
**Thai Health Promotion Foundation; the Ministry of Foreign Affairs /
 Saranrom Institute of Foreign Affairs; ThaiHealth Global Link Initiative
 Program (TGLIP); Thailand Research Fund; Sathirakoses Nagapradipa
 Foundation; Chulalongkorn University, Faculty of Political Science;
 Thammasat University, Faculty of Economics; National Health
 Commission of Thailand; Mahidol University; Chulalongkorn University
 Social Research Institute (CUSRI); Bangchak Petroleum Plc.; Suan Nguen
 Mee Ma publishers; Spirit in Education Movement; School for Wellbeing
 Studies & Research**

Stiglitz in the Media

The **Fall of Wall Street** Is to Market Fundamentalism What the Fall of the Berlin Wall Was to Communism (in an interview with Nathan Gardels)

Stiglitz on GDP

"Among the economics profession there has been a strong sense for a long while that gross domestic product is not a good measure. It doesn't measure changes in well-being, it doesn't measure comparisons of well-being across countries," he said.

Thus, if political leaders "are trying to maximize GDP and GDP is not a good measure, **you are maximizing the wrong thing** and it can be counterproductive," he said.

Battle Over Ideas

Every crisis comes to an end – and, bleak as things seem now, the current economic crisis too shall pass. But no crisis, especially one of this severity, recedes without leaving a legacy. And among this one's legacies will be a worldwide battle over ideas – **over what kind of economic system** is likely to deliver the greatest benefit to the most people.

UN Summit Only The First Step - New Intellectual Framework Needed

June 24, 2009 NEW YORK - Today, in an open dialogue with representatives of civil society, Prof. Joseph Stiglitz, Chair of the Commission of Experts of the President of the UN General Assembly on Reform of the International Monetary and Financial System, detailed many of the recommendations proposed by that Commission and in particular called for **a "new intellectual framework" which can lay the basis for a new global financial architecture.**

Over 200 leaders of local, national, and international civil society organizations involved in the UN Conference on the **Financial and Economic Crisis and its Impacts on Development** that took place 24-26 June 2009 at UN Headquarters in New York, participated in this exchange of ideas with Prof. Stiglitz and seven other members of the Commission of Experts.

During the event's conclusion, Prof. Stiglitz pointed out that the current UN Conference is only the first step towards the construction of global solutions, involving all UN member States, to this global crisis. Ideally, according to Prof. Stiglitz, **this process can lead the way to the implementation of a new economic model** which is based not only on human needs but also on environmental sustainability, and which puts the financial sector in its place as a "means to an end, not an end in and of itself". By: Jana Silverman, Social Watch (excerpts).

Thailand's Future beyond the Global Crisis: A Regional Platform towards the
'Wellbeing Society'?

22nd August 2009 at Vithes Samosorn Hall, Ministry of Foreign Affairs

Keynote speech

"Globalizing the GDP Debate"

By Professor Joseph E. Stiglitz, Nobel Laureate in Economics

Professor Joseph Stiglitz illustrated the importance of development indicators as what we measure affects what we do. If we measure the wrong things we will do accordingly and achieve the wrong goals resulting in no progress for our society. The obvious example is the current global financial crisis which to a great extent is the result of worshipping as a 'fetish' a flawed development indicator called Gross Domestic Product (GDP).

Striving to revive the world economy while simultaneously responding to the global climate crisis has raised a knotty question: are statistics giving us the right "signals" about what to do? In our performance-oriented world, measurement issues have taken on increased importance: what we measure affects our progress.

If we have poor measures, what we strive to do (say, increase GDP) may actually contribute to a worsening of living standards. We may also be confronted with false choices, seeing trade-offs between output and environmental protection that don't exist. By contrast, a better measure of economic performance might show that steps taken to improve the environment are good for the economy.

Mistakes of using GDP growth rate

The primary objective of building an indicator for economic growth named Gross Domestic Product (GDP) was to improve the system of measuring market activities using clearer statistical information, for example domestic production. It is definitely not

intended to measure social welfare. Nevertheless all countries give more and more weight to the use of statistics for measurement of market activities instead of emphasizing the nation's happiness.

Before the crisis, when US growth (using standard GDP measures) seemed so much stronger than that of Europe, many Europeans argued that Europe should adopt US-style capitalism. They would like to imitate some of the characteristics that made for good economic performance. For example, they see that America has less protection of workers, and they want to do the same. But America was not really doing well. Of course, anyone who wanted to could have seen American households' growing indebtedness which would have gone a long way toward correcting that false impression of success given by the GDP statistic. Had the Europeans followed US influences, they could have been much worse off today. This realization casts a new light not only on our measures of performance, but also on the inferences we make.

People increasingly question GDP as it only gives an average picture, but never tells what is really happening in the society and with people. For instance, before the crisis, GDP growth rates of the US were very high because GDP looks only at the average income. An average goes up with only a few people doing very well, such as Bill Gates and other wealthy people. So, when a few bankers get much richer, average income can go up, even as most individuals' incomes are declining. GDP does not take into account median income of the "typical" person, whose income lies in the middle of the distribution of all incomes. What we can see is an increase in inequality between average income and the median income. Therefore, GDP per capita statistics does not reflect the quality of life of most citizens. This happens in most countries around the world.

In addition, we commonly use market prices to value goods and services that add up to GDP. But now, even those with the most faith in markets question reliance on market prices. They are distorted and are not based on reality, thus make the income and profits of corporations and banks seem very high. The pre-crisis profits of banks –

one-third of all corporate profits – appear to have been a mirage. Eventually the bubble burst, and the economy subsided.

When the crisis hit, people started to realize that the high GDP growth rates of 2005-06 were just a mirage. They did not illustrate what really happened deep in the society and for each individual. Corporate goals were not to increase standards of living, and those of the Americans in 2007 were lower than the 1999's.

Moreover, while economic productivity is being enhanced, social and environmental impacts are worsening accordingly. Economic statistics only cannot reflect the complexity of these issues.

Movements to Create Indicators of Wellbeing

Eighteen months ago, French President Nicolas Sarkozy established an international Commission on Measuring Economic Performance and Social Progress, which I chaired and for which Amartya Sen served as adviser and Professor Jean-Paul Fitoussi of the Institut d'Etudes Politiques served as coordinator. The Commission divided its tasks into 3 critical dimensions 1) Classical GDP Issues; 2) Sustainable Development and Environment; and 3) Quality of Life. Many experts from various disciplines contributed their best insights. On September 14, 2009, the Commission will issue its long-awaited report.

The Commission strives to finding a better way to measure our wellbeing. However we cannot take one number to summarize the state of an economy or our wellbeing. Building a set of indicators and determining policies for wellbeing is now an international movement. The Organization for Economic Cooperation and Development (OECD) with input from many countries and international agencies launched the Global Project on Measuring Progress of Societies.

Wellbeing for Public Policy

While mainstream people seem to want a high growth rate, they also need a good environment. This perceived conflict however is based on a false dichotomy. We do not have to choose between economy and the environment. There is no trade-off. If we have good indicators, we can have economic growth while protecting the environment. For example, cars can be better and produce less emission while they can be sold at a higher price, simultaneously with investment in the improvement of public transport.

The public sector has been growing rapidly after World War II. The problem is that GDP is supposed to measure the value of output of goods and services, in this case of governments, but we typically have no way of doing this properly. In providing public goods, governments often do not charge the full costs to its citizens, and we tend to measure the output simply by the inputs. If government spends more – even if inefficiently – output seems to go up. It is therefore difficult to measure the efficiency and effectiveness of a government's policies. This can be clearly illustrated by the example of the US public health system. Americans pay 30% more on healthcare than citizens of other high income countries. However, the outputs, measured by longevity or any other measures, are worse. This means that the quality of healthcare in the US is lower, and a good accounting system would state that it is inefficient. But GDP does not tell us that because just all we spend is counted in GDP. The quality of goods and services is not reflected in GDP. In the UK, the healthcare budget is lower, yet British people get better healthcare. Another prime example is America has the highest percentage of population in prison, except for one country. State and Federal governments spend a lot of money on building prisons and maintaining their functions. In some states the budget for correction facilities is even higher than that of universities. But this inevitably contributes to higher GDP.

We should reconsider and take into account social and environmental costs such as this in a 'GDP' measure. Greenhouse gas emissions, fossil fuel burning, and

health consequences should be incorporated as costs into national accounting systems because they contribute to decreasing citizens' wellbeing. Measures will have to be established to deduct these costs from GDP.

Advances in research across a number of disciplines enable us since recently to develop broader, more encompassing measures of well-being, and to gather the data needed to state such measurements on a regular basis. These studies, for instance, verify and quantify what should be obvious: the loss of a job has a greater impact than can be accounted for just by the loss of income. Health, education, security and social connectedness all are also affected – but are not adequately reflected in GDP.

Losing a job has tremendous costs. Good societies therefore should promote and provide jobs for citizens according to their capabilities. In the USA right now, the official unemployment rate is 9%, but the unofficial one is 15-16%. The government's economic policy thus should focus on increasing fair employment.

The market mechanism nowadays diminishes social relationships, hence we should consider social costs in undertaking any market activities. For example, general economics theories are not concerned with democracy in enterprises, but if enterprises are more democratic it leads to better efficiency.

In reality, we need many indicators since indicators for health are different from indicators for wealth. For example in the US people have high incomes, but the quality of the healthcare system is not very good. Any good measure of how well we are doing must also take account of sustainability. Just as a firm needs to measure the depreciation of its capital, so, too, our national accounts need to reflect the depletion of natural resources and the degradation of our environment.

In creating new indicators for wellbeing, public and private cooperation is needed to standardize measures of public goods and sustainability and to integrate them into the accounting system. The public sector must emphasize and measure

investments in human capital and infrastructure, especially in the quality of healthcare systems and education. The US will have to improve on that front. At the same time, what the private sector has to do is not only forgo overpricing, they should also exercise social and environmental responsibility. This is obvious and essential, for example, in the mining industries.

Employment should be one of the first priorities because people worry about their security and this affects the wellbeing of society.

Governments must gather relevant data on the wellbeing of its citizens and create national dialogues. As well as provide an international platform for debate on indicators that effectively address the individual's sense of wellbeing and the wellbeing in respective societies.

We have to strive for sustainability in our development not only in terms of the environment, but also in other aspects – social, economic, and political. This is wide-ranging and complex. So how can we measure that? According to present forecasts, consumption in Europe and America is not sustainable, yet other countries are trying to follow suit. The Earth will not be able to cope with our present consumption rate. We are trying to signal that current consumption patterns are not sustainable, and there are alternatives.

The work of our commission has, not surprisingly, struck a global chord. Even before we convened, Bhutan was creating a measure of GNH, or gross national happiness. And Thailand was working on Sufficiency Economy, with related indicators.

We have to remind ourselves and re-think what wellbeing is, how to measure it, and what a good index is. GDP measures economic activities which are only means to our goals. GDP growth is not an end in itself. Civil society should play a leading role in debating what is important in our society and what we really want.

การอภิปรายเพื่อสะท้อนความคิดจากปาฐกถา

“วิวาทะเรื่อง จีดีพีในระดับสากลและบทบาทของประเทศไทยต่อการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคม”

วันเสาร์ที่ 22 สิงหาคม 2552 เวลา ๑๖.๐๐ น. ห้องวิเทศสโมสร กระทรวงการต่างประเทศ

ผู้อภิปราย

1. ดร.วรากรณ์ สามโกเศศ		
2. ดร.อัมมาร์ สยามวาลา		สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาแห่งประเทศไทย
3. ดร.ผาสุก พงษ์ไพจิตร		คณะเศรษฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
4. นพ.สุวิทย์ วิบุลผลประเสริฐ		สำนักงานกองทุนสร้างเสริมสุขภาพ
5. รศ.สุรัชย์ หวันแก้ว		สถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ผู้ดำเนินการอภิปราย

ผศ.สุรัตน์ โหระชัยกุล คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ดร. วรากรณ์ สามโกเศศ

เศรษฐศาสตร์กระแสหลักใช้ GDP เป็นตัววัดกิจกรรมทางเศรษฐกิจรวมทั้งสวัสดิการสังคมและความเป็นอยู่ที่ดี เป็นเวลานานกว่า 60 ปี ผู้ที่คิด Concept นี้ คือ Simon Kuznets ตั้งแต่ปี 1934 ถึงแม้เขาจะบอกไว้ก็ตามว่า The welfare of nation we scarcely infer from the measure of national income ซึ่งผมก็เห็นเหมือนกันว่าการจะเอาตัวเลข GDP นี้มาวัดค่า Wellbeing นั้นจะเป็นปัญหาเพราะว่าภายใน GDP มันมีภาษีทางอ้อมด้วย

สิ่งที่ Stiglitz ปาฐกถาในวันนี้เป็นงานของ Commission on the measurement of economic Performance and Social Progress เกี่ยวกับประสิทธิภาพของ GDP และการใช้ตัวชี้วัดใหม่ แต่ผมมีความเห็นว่า ถ้าตัวชี้วัดที่ Stiglitz เสนอนั้นหลายๆ ตัวเป็นตัวชี้วัดคุณภาพชีวิตผู้คน ซึ่งผมคิดว่ามันไม่มีอะไรที่แตกต่างจากที่ผ่านมาเพราะว่าดัชนี Human Development Indicator ของ UNPD นั้นตัวเลขเหล่านี้ก็มีมานานแล้ว แต่ประเด็นสำคัญอยู่ที่ GDP ไม่สามารถวัดความเป็นอยู่ที่ดีได้

ดังนั้นในการที่จะสร้างเศรษฐกิจตัวใหม่นั้นขึ้นมานั้นควรจะมีการทบทวนและมีการปรับบางอย่างเพื่อให้ดัชนีชี้วัดตัวใหม่เป็นตัวที่ชี้กิจกรรมทางเศรษฐกิจที่มีพลวัตและมีความหมายมากกว่า GDP ที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน ซึ่งคำวิจารณ์มากมาย ในโลกนี้มีอะไรเหมาะกับมันเพียงชั่วระยะเวลาหนึ่ง ไม่ได้หมายความว่าใช้ได้ทั้งหมด ไม่มีอะไรในโลกนี้ที่ใช้วัดได้ทุกอย่างไม่

สามารถวัด คุณค่า ความมั่งคั่ง คุณภาพชีวิตได้ ซึ่งเป็นสิ่งที่ถูกต้อง เพราะ GDP ไม่ได้ออกแบบให้วัดมาอย่างนั้น

ถ้าเราเองประเทศไทยจะพบว่าพื้นฐานเป็นสังคมที่มีความสุขอยู่ไม่น้อย คนทั่วไปในประเทศไทยศรัทธาในเรื่องเศรษฐกิจพอเพียง มีความคาดหวังในชีวิตระดับที่เป็นกลางพอสมควร เศรษฐกิจพอเพียงทำให้คนไม่คาดหวังมากเกินไปในสิ่งที่ไม่เป็นจริง มีการบริโภคแบบเคารพต่อธรรมชาติ สิ่งต่างๆ เหล่านี้อยู่ในสังคมเราพอสมควร บวกกับการที่เป็นสังคมพุทธส่วนใหญ่ รวมทั้งศาสนาอื่นต่างก็รักในความสงบเช่นเดียวกัน ในที่สุดแล้วเราสามารถอยู่กันได้โดยพึงพาน่าจะทำให้เป็นสังคมที่มีความสุขได้

สุดท้ายผมอยากกล่าวว่าผมรัก GDP แต่ที่ผมไม่ชอบคือ เอา GDP ไปวัดสิ่งที่ไม่ได้ตั้งต้นมาตั้งแต่แรก เราไม่ควรยึดติดในส่วนที่ผิดพลาด เพราะเราไม่สามารถยึดติดกับมันได้ เพราะโลกนี้เปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา

ดร.อัมมาร์ สยามวาลา

ขอเริ่มต้นด้วยการแสดงความชอบของผมใน GNP (Gross National Product : GNP : ผลิตภัณฑ์มวลรวมประชาชาติ) ก่อนที่จะร่วมในกระบวนการฝังมัน ผมคิดว่าประโยชน์ของ GNP คือความพยายามสร้างตัวเลขจากการวิจัยรวบรวม ติดตามข้อมูลตามเศรษฐกิจของภาคต่าง ๆ ว่าภาคต่างๆ มีอัตราเจริญเติบโต มีการเปลี่ยนแปลงไปอย่างไร เพราะฉะนั้นจะต้องมีการติดตามเศรษฐกิจอย่างใกล้ชิด ผมจึงคิดว่าประโยชน์ของ GNP เป็นส่วนหนึ่งในการบริหารเศรษฐกิจ เช่น เมื่อศึกษาว่าเศรษฐกิจตลาดเวลานี้ GNP ขึ้น-ลง หมายความว่าเศรษฐกิจหรือตลาดดีขึ้น - ลงอย่างไร

อย่างไรก็ตามเราอาจเห็นชุดข้อมูล GNP ที่ประสบความสำเร็จมากเกินไป กระทั่งคนหลงยึดติดกับตัวเลขซึ่งเป็นเรื่องของเศรษฐกิจ ผมอยากเตือนให้ระวังว่าเราไม่ควรหลงและยึดติดกับตรรกะการประเมินค่า การตีราคา การสร้างหรือทำงานอะไรบางอย่างเชิงสร้างสรรค์มากเกินไป เพราะเศรษฐกิจตลาดไม่ใช่ทั้งหมดของชีวิตประชาชนหรือความสุขที่จะได้รับ ประเด็นนี้นักเศรษฐศาสตร์มักจะลืม

ตัวอย่างที่ยกขึ้นมาบ่อยๆ คือ การศึกษาพยาบาล ประเทศสหรัฐอเมริกาใช้เงินมหาศาลสำหรับการสาธารณสุข แต่ถ้าดูผลลัพธ์จะเห็นได้ว่าเล็กน้อยมาก ประเด็นนี้เราควรเอาไปคิดต่อและสานต่อภายใต้กรอบความคิด อย่างไรก็ตามเราคงไม่ได้โยน GNP ทั้งทั้งหมด เพราะว่าในบรรดา HDI, Genuine Progress Index หรือดัชนีอื่นก็ยังมีตัวเลขของ GNP เป็นองค์ประกอบหนึ่ง

ดร.ผาสุก พงษ์ไพจิตร

ความสำคัญของ Dr. Stiglitz ที่มาปาฐกถาในวันนี้คือนำเอาเรื่องธรรมดา มาพูด สำหรับนักเศรษฐศาสตร์การวิพากษ์ GDP มาพูดมันเรื่องที่เราพื้นฐานที่ทุกคนต้องเรียนในเศรษฐศาสตร์เบื้องต้น แต่ความสำคัญของการสัมมนาในวันนี้คือการพูดในเรื่องธรรมดาที่มีความหมายกับคนจำนวนมาก รวมทั้งเปิดโอกาสให้นักเศรษฐศาสตร์ทั้งกระแสหลักและนอกกระแสหลักเข้ามาร่วมและเอาไปใช้ประโยชน์ได้

Dr. Stiglitz เคยไปพูดที่ทวีปแอฟริกา เน้นให้เห็นว่า GDP ในทวีปแอฟริกา มีอัตราสูง แต่ Net Domestic Personal income ต่ำมาก เพราะว่าในทวีปแอฟริกาผลิตทรัพยากรธรรมชาติ ซึ่งส่วนใหญ่มีองค์กรข้ามชาติเข้าไปทำเหมืองเพชร แร่ธาตุต่างๆ แล้วเงินกลับไป แต่ถ้าดูเฉพาะรายได้ของประชากรของเขาน้อยมาก

เราได้อะไรจากที่ Dr. Stiglitz พูดมาในวันนี้เพื่อปรับปรุงให้เมืองไทยดีขึ้น คือ

1. การสร้างตัวชี้วัดใหม่ๆ เพื่อความเป็นอยู่ที่ดีของประชาชน
2. การศึกษาว่าเมื่อได้ตัวชี้วัดที่ต้องการแล้วสังคมไปถูกทางแล้วหรือไม่ ประเทศไทยมีตัวชี้วัดจำนวนมากแต่คนไม่เลือกเอามาใช้ประโยชน์ สาเหตุหนึ่งเป็นเพราะรัฐบาลหรือผู้ที่เกี่ยวข้องก็ไม่เลือกเอามาใช้ ยังคงใช้แต่ GDP เพราะนักลงทุนต่างชาติดูอัตราการเติบโต GDP

จากการฟัง Dr. Stiglitz ถ้าเราจะมีตัวชี้วัดเพิ่มขึ้นนอกเหนือจากที่เรามีอยู่แล้ว ดิฉันขอเสนอว่า

1. ต้องเป็นตัวชี้วัดที่ใช้ได้ง่าย หาได้ง่ายด้วย
2. ความต้องการระดับพื้นฐานของประชาชน คือ ความมั่นคงของชีวิต การมีงานทำ การศึกษา เรื่องสุขภาพ ความเท่าเทียม สิ่งแวดล้อม
3. การใช้จ่ายภาครัฐ (government expenditure) ผลกระทบการใช้จ่ายของรัฐบาลกับกลุ่มต่างๆ ของสังคม ในกระบวนการเก็บภาษีมีผลต่อกลุ่มต่างๆ ในสังคมอย่างไร กระบวนการใช้จ่ายของรัฐบาล ตอนนี้มีประเด็น the poor subsidize the rich คนจนในเมืองไทยกำลัง subsidize กับคนรวยในเรื่องของภาษีอากรเพราะประเทศไทยพึ่งทางภาษีอ้อมค่อนข้างสูง ถ้าหากแบ่งตามขั้นรายได้ ภาระภาษีคนกลุ่มต่างๆ จากรายได้ต่ำสุดไปถึงสูงสุด ภาระภาษีจะอยู่กับคนระดับกลางมากกว่าคนระดับบน

นพ.สุวิทย์ วิบุลผลประเสริฐ

Dr.Stiglitz เป็นนักเศรษฐศาสตร์พูดเรื่องเศรษฐกิจ ผมเป็นหมอขอพูดเรื่องชีวิตก่อนแล้ว จึงค่อยพูดเรื่องเศรษฐศาสตร์

Dr.Stiglitz พูดว่าประเทศอเมริกาใช้งบประมาณเรื่องสุขภาพสูงมาก แต่ไม่ค่อยมีคุณภาพ อเมริกาใช้จ่ายเรื่องสุขภาพร้อยละ 16 ของ GDP และคาดว่าจะถึงร้อยละ 20-30 ในเวลาอันไม่ช้า ประเทศไทยมีระบบหลักประกันสุขภาพ 3 ระบบ สวัสดิการราชการ ประกันสังคม บัตรทอง สวัสดิการราชการเทียบเงินเดือนแล้วเกิน 10 % แล้วในไม่ช้าน่าจะถึงร้อยละ 16 เหมือนระบบอเมริกา เพราะผู้ใช้ระบบสวัสดิการ หมอเรียกเก็บเท่าไรก็จ่ายเท่านั้น ใช้จ่ายแบบจากยาที่มีสิทธิบัตร แต่พอมาถึงประกันสังคมและบัตรทองเปลี่ยนระบบการจ่ายเป็นระบบจ่ายเหมาหัว ตรงนี้เป็นเรื่องทางเศรษฐกิจ

ประเทศไทยได้แก้ไขกฎหมายรับรองสิทธิบัตรเพื่อรับรองสิทธิบัตรยามาตั้งแต่ปี 1992 ตามข้อตกลงกับองค์การการค้าโลกเพื่อที่จะได้ส่งสินค้าออกไปขายกับประเทศคู่ค้ารายใหญ่ เพื่อที่จะได้มีอัตรา GDP เพิ่มขึ้นในอัตราที่สูง ประเทศคู่ค้ากดดันให้ประเทศไทยแก้กฎหมาย ถ้าประเทศไทยไม่แก้จะไม่ยอมให้ส่งสินค้าไปขายในประเทศ ประเทศไทยอยากให้อัตรา GDP เพิ่มขึ้นจากการส่งออกสินค้าจึงต้องแก้กฎหมาย ผลที่เกิดขึ้น 10 ปีที่ผ่านมาที่มีสิทธิบัตรมีราคาแพงเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ แต่ไม่หายป่วยหรือโอกาสหายมีน้อย จนกระทั่ง นพ.มงคล ณ สงขลา รัฐมนตรีกระทรวงสาธารณสุข สมัยรัฐบาล พล.อ.สุรยุทธ์ จุลานนท์ ผลักดันให้มีการประกาศให้สิทธิเหนือสิทธิบัตรยา 7 ชนิด ซึ่ง เป็นไปตามกฎหมายระหว่างประเทศทุกประการ กฎหมายยา มาตรา 31(4) กฎหมายสิทธิบัตร มาตรา 56 บอกไว้ชัดเจนว่าทำได้โดยไม่ต้องเจรจากับบริษัทยา ก่อนถ้าทำเพื่อประโยชน์สาธารณะ จากที่กล่าวมาทั้งหมดนี้แสดงให้เห็นถึงปัญหาจากการพัฒนาภายใต้กลไกที่เน้นการเจริญเติบโตของตัวเลข GDP

ถ้าจะเปลี่ยนความคิดควรทำอย่างไร คำตอบคือต้องคิดทฤษฎีเศรษฐศาสตร์ใหม่ ทฤษฎีที่ใช้กันอยู่ตอนนี้บอกว่าทรัพยากรมีจำกัด ความต้องการของมนุษย์ไม่จำกัด ดังนั้นต้องเอาที่มีทรัพยากรที่มีอย่างจำกัดมาตอบสนองความต้องการของมนุษย์ไม่จำกัด ถ้าเราเปลี่ยนความคิดใช้ตัวชี้วัดที่พิจารณาจากตัวรายจ่ายได้ไหม ประเทศไหนรายจ่ายน้อยกว่ารายรับ เมื่อใช้ Gross Expenditure Product ต่อหัวยิ่งต่ำยิ่งดี นี่คือการปรับความคิดและเพิ่มความคิดให้คนทั้งสังคมมุ่งไปที่รายรับมากกว่ารายจ่าย เมื่อสังคมมีแนวคิดใหม่ก็ต้องมีตัววัดใหม่ นักวิชาการก็ต้องคิดค้นหาวิธีขึ้นมา

รศ.สุรัชย์ หวันแก้ว

ปัญหาของโลกทุกวันนี้อยู่ที่การตีค่าและการให้คุณค่า เราต้องตระหนักร่วมกันว่า ความรู้วิชาการของเรามีจุดบอด โดยที่เราไม่รู้ได้ด้วยตนเองจนเมื่อเกิดปัญหาแล้วจึงจะรู้ ดังนั้นมนุษย์จำเป็นที่จะต้องทบทวนถึงรากของปัญหาว่าเราให้คุณค่ากับอะไรและลืมนำให้คุณค่ากับอะไร เราตีทุกอย่างให้มีมูลค่าถือได้ว่าเป็นโลกที่มีความเสี่ยงสูง มูลค่าไม่สมควรจะได้รับสถานะที่พิเศษเช่นนั้น

เราเชื่อว่าความรู้ที่แน่นอน แม่นยำ โดยใช้ GDP นั้น ต้องมีการทบทวนอย่างถึงรากถึงฐานของความรู้ไม่ใช่แต่วิชาอย่างเดียว วิชาเศรษฐศาสตร์สนใจพฤติกรรมที่มีเหตุผล สนใจการคิดที่แน่นอน ความรู้ที่ผ่านมาอาจจะต้องทบทวนไม่ใช่วิชาเดียวแต่ต้องการทบทวนร่วมกันว่ามันเป็นจริงของสถานการณ์ที่เข้าไม่ถึงเหตุการณ์ของโลก มีการทบทวนเรื่องอากาศเปลี่ยนแปลงเป็นเหตุผลสำคัญที่ทำให้โลกเดือดร้อน ภูมิอากาศไม่ได้เปลี่ยนแปลงเองแต่การกระทำของมนุษย์เป็นตัวการสำคัญที่ทำให้เปลี่ยนแปลง เราควรทบทวนร่วมกันไม่เช่นนั้นจะเป็นการทบทวนแบบแยกกลุ่มทบทวนแบบหาเครื่องมือมาแล้วบอกว่า GDP ไปไกล

เทคนิคการเปิดประตูไปสู่ความคิดร่วมกัน ต้องวัดจากภายในด้วย คือ กิเลส ซึ่งวัดไม่ได้ ในวิชาการวัดต้องวัดในสิ่งที่วัดได้เท่านั้น พวกเราต้องทบทวนว่าสิ่งไหนวัดได้ไม่ได้ เพราะสิ่งที่วัดไม่ได้แต่สำคัญนั้นก็ส่งผลต่อสภาพแวดล้อมและเศรษฐกิจเหมือนกัน

ประเด็นในการสัมมนาในวันนี้ คือประเทศไทยในบริบทภูมิภาค โจทย์คืออนาคตประเทศไทยกับเศรษฐกิจโลก หากพิจารณาจากโจทย์นี้ ผมแทบไม่แน่ใจเลยว่าเราจะถกเรื่องอนาคตได้ไหมท่ามกลางสังคมที่แตกแยก สังคมที่เหลื่อมล้ำ กันมากขึ้น เราน่าจะมาแนวทางอนาคตร่วมกันไม่เช่นนั้นก็มีแต่อนาคตของพวกเขา แต่จะไม่มีอนาคตของสังคมไทย โจทย์มีนัยอย่างสำคัญว่า เราจะวัดความเจริญ ความก้าวหน้าของชีวิต ไม่ใช่เพียงวัดความด้านวัตถุและไม่ควรเป็นสิทธิพิเศษของวิชาการสาขาใดสาขาหนึ่งเท่านั้น ความเป็นอยู่ที่ดีร่วมกับภูมิภาคคืออะไร เป้าหมายของการวัด คือสิ่งนี้ การเป็นผู้มีชีวิตที่ดีในภูมิภาคเอเชีย เราไม่ควรให้หน่วยที่เรียกว่าประเทศชาติเป็นหน่วยเดียวของการแข่งขัน ในการวัดแรงงาน ปัจจุบันแรงงานในประเทศไทย 10% เป็นแรงงานต่างด้าว แรงงานข้ามชาติ 80% เป็นแรงงานที่ไม่มีทะเบียน เราต้องคิดในแง่หน่วยพรมแดนไม่ใช่ในหน่วยของการแข่งขัน

เราต้องร่วมกันขยายโลกทัศน์ของบทบาทประเทศไทย ขยายโลกทัศน์ด้านการคิดการพัฒนา ไม่ใช่ให้อยู่ในแวดวงที่เราจะถกเรื่องการแข่งขันในยุคโลกาภิวัตน์แบบนี้ เราต้องสนใจการชี้วัดเกี่ยวข้องกับที่สามารถที่อยู่ร่วมทุกข์กับชาวโลกได้ เรื่องนี้เหมือนฐานของศาสนา หากเราเรียนไปพร้อมๆและทบทวนบทบาทของเราในภูมิภาคประเทศเราอาจจะมีโอกาสได้ริเริ่มการ

เปลี่ยนแปลง ร่วมกับภูมิภาคให้ทิศทางสังคมข้างหน้าไม่ได้มุ่งแต่แข่งขันกัน เชื่อว่าถ้าเราเปิดประตูของการคิดออกไปในเรื่องเหล่านี้ก็น่าจะช่วยให้เราพ้นจากการเชื่อมั่นถือนั่นในหลักการของกลุ่มหรือพรรคพวกในความรู้ที่ใช้การไม่ได้แล้ว

แสดงความคิดเห็น

คุณเกิดมิตร นายสิริกุล นักวิชาการ

มีความรู้สึกว่ามีแต่การวัดค่า อยากให้มองเรื่องปัจจัยต้นน้ำเช่น อยากให้คนไทยมีความเข้าใจเรื่องความเป็นอยู่การใช้ชีวิต การทำมาหากิน ยกตัวอย่าง การปฏิภา ทำไมเราถึงมีการปฏิภา ทั้งที่มีข้อกฎหมายกำหนดทุกอย่าง การมีการปฏิภาเพราะเรามีความเข้าใจเรื่องประชาธิปไตยที่ไม่ดีพอ ยังไม่รู้เลยว่าประชาธิปไตยคืออะไร แล้วหากย้อนกลับมาที่เราอยากจะมีความสุข ว่าเนื้อแท้ของความสุขคืออะไร การที่คุณมีงานทำหรือเปล่า การที่มีข้าวกินทุกมื้อหรือเปล่า ถ้ายังไม่เข้าใจว่าความสุขคืออะไรโอกาสที่จะวัดปริมาณความสุขค่อนข้างที่จะเป็นไปได้ยาก

อีกประเด็นคือในเรื่องของการยอมรับเรายอมรับได้ในเรื่องของความสุขแต่ในการยอมรับระดับประเทศ ระดับโลกนั้นเรายอมรับได้หรือเปล่า มีความเชื่อว่า GDP เป็นสิ่งที่ดีสามารถทำให้เรามองเห็นในเรื่องของความเป็นเอกเทศได้หลายอย่าง แต่ถ้าเรามองกลับไปอีกแง่มุมหนึ่งGDP อาจจะเป็นเครื่องมือบางสิ่งบางอย่างของทางตะวันตกแต่ถ้าประเทศที่พัฒนาแล้วเขาใช้เครื่องมือเหล่านี้เพื่อให้เราหมุนตาม เดินตามโดย ยิ่งถ้ามี GDP มากคือประเทศคุณก็พัฒนา ในเรื่องของความยอมรับเป็นประเด็นสำคัญแต่ถ้าประเทศคู่ค้าไม่ชีวิตยอมรับในสิ่งที่เราจะอาจจะจะมีผลต่อการพัฒนาประเทศต่อไปในอนาคต

คุณปัฐวา พุทธศาสตร์ คณะเศรษฐศาสตร์ ธรรมศาสตร์

คิดว่าเศรษฐศาสตร์ไม่สามารถตอบทุกอย่างได้ มันเป็นปัญหาขั้นพื้นฐานของเศรษฐศาสตร์ ซึ่งมีระหว่างปัจเจกกับส่วนรวม คิดว่าเวลาเราพูดถึงคุณภาพชีวิตความเป็นอยู่ที่ดีของสังคมใดๆ ความจริงเราพูดถึงพลเมืองของประเทศนั้น แต่เผชิญพลเมืองแต่ละคนก็ไม่เหมือนกัน ให้คุณค่าก็ไม่เหมือนกัน แต่เผชิญคุณภาพชีวิตของพลเมืองนั้นมีปัญหา ทุกศาสตร์ก็จะมีข้อจำกัดว่า เราไม่สามารถที่จะให้คุณค่ากับสิ่งเรื่องคุณภาพชีวิตมีหลายมิติ ปัญหาของครวมเป็นปัญหาใหญ่ ปัจเจกคนแต่ละปัจเจกเปรียบเทียบกันไม่ได้ ในการวัดแบบนี้ลำบากมาก นักเศรษฐศาสตร์ตระหนักดี และมีปัจจัยมากมายที่เข้ามากระทบต่อคุณภาพชีวิต

ประการที่สอง ที่ไม่ได้พูดถึงเลยคือการพัฒนาที่ยั่งยืน สมมุติมีการพัฒนาคุณภาพชีวิต มันจะยั่งยืนไหม Dr.Stiglitz พูดว่า เป็นเรื่องของอนาคต ซึ่งถ้าเป็นอย่างนั้นเรามาพูดถึงการพัฒนาที่ยั่งยืน แล้วมันไม่สำเร็จ เพราะไม่มีอะไรในโลกนี้ที่มีความยั่งยืนทุกอย่าง subject Change ความสุขเราอยากให้มียั่งยืนตลอดไปไม่ได้ทุกอย่างขึ้นกับการเปลี่ยนแปลง หลักที่พูดกันเรื่อง สุขภาพชีวิตถ้าลองเอาหลักของพุทธศาสนาเข้ามาเกี่ยวข้อง คิดว่ามันให้คำตอบได้ค่อนข้างดีถึงแม้ จะไม่สามารถบอกเป็นตัวเลขได้ ศาสนาสอนให้เราเข้าใจว่าเราอยู่ในโลกนี้ตามลำพังไม่ได้เราต้อง อยู่ร่วมกับคนอื่นและอยู่ร่วมกับโลกและถ้าเราตระหนักตรงนี้ ฉะนั้นเราก็จะพยายามปรับปรุง คุณภาพชีวิตไม่ใช่เฉพาะของเรา ก็ต้องของคนอื่นและของโลกแต่ไม่ใช่แข่งขันเพื่อเอาชนะคนอื่น คิดว่าในทางเศรษฐศาสตร์ก็เพื่อแข่งขันกันแต่ถ้าเปลี่ยนมิติความแข่งขันเป็นเอื้ออาทร ถ้าเราคิด อย่างนี้ คิดว่าโลกก็จะเปลี่ยนเป็นที่ที่น่าอยู่

อ.สุลักษณ์ ศิวรักษ์ กล่าวปิด

ประเทศไทยตกอยู่ภายใต้ อาณานิคม ของอเมริกามาตั้งปี 2490 จนบัดนี้ Dr.Stiglitz เริ่มเห็นต่างจากประเทศสหรัฐอเมริกา กระทรวงการต่างประเทศจึงเชิญเขามาเพื่อให้เราเห็นชัดขึ้น น่าจะเชิญผู้ที่จะมาจากประเทศอื่นๆที่นอกเหนือจากสหรัฐ การประชุมวันนี้ไม่มีอำนาจในการ เปลี่ยนแปลงรัฐแต่สามารถปลุกกระดมพลังมวลชนได้และมีนักเศรษฐศาสตร์ที่ดีมาเข้าร่วมวันนี้ รวมทั้งสำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพที่ให้ทุนสนับสนุนในวันนี้ คิดว่าจะเอา ความคิดมาเผยแพร่และเป็นรูปธรรมมากขึ้น คิดว่าจะสามารถเสริมสร้างศักยภาพด้านสุขภาพ ให้ดี ยิ่งขึ้นได้

Helena's Speech

Local Food Economy: A Genuine Alternative and Way Out

On September, 8th 2009, it was an auspicious occasion for the establishment of a school which is not a 'normal' school but an independent think and do tank aptly named "School for Wellbeing Studies and Research". A Memorandum of Understanding (MoU) was signed between the three founding partners, Faculty of Political Science, Chulalongkorn University, Satirakoses-Nakapradeep Foundation, and Centre for Bhutan Studies. The ceremony was held at the Alumni room, Faculty of Political Science, and featured an opening speech by Helena Norberg Hodge on local economy and the fight against multinational corporations.

Bhikkhuni Dharmanadha, one of the School's advisors, honoured the organisers by providing an introduction to the speaker. Mrs. Helena is a Swede aged 63 years. She has a linguistic talent and speaks 7 languages, one of which is Ladakhi. She spent many years in northern India in an area called Ladakh or 'Little Tibet' where she learned the language and the people's way of life. The experience inspired her work on culture and ecology which becomes her central foundation. She thus becomes a strong supporter of anti-modernisation and anti-globalisation movements.

Helena's talk was about the cause and the solutions of the crises humanity are facing today including climate change, expansion of consumerism, and community collapse. She has hope that we can fix the problems because they are not originated by human nature, but by greed and delusion. It is an utmost necessity to understand the root cause of the problems, and to question the ever-expanding global economy. What needs to be done urgently is raising people's awareness to do things differently. We have to dig deeper for our genuine nature.

Helena then talked about her experience in Ladakh. She first went to Ladakh 35 years ago (1975 AD), and found that it was a small town with particularly strong identity

and culture. Ladakhi people respected and were satisfied with themselves. Ladakh, she thought, had a very high gross happiness.

Having been there through times, she witnessed transnational businesses moving slowly into Ladakh. With its effective public relations, Ladakhi youth were brainwashed with new values from faraway land in the West which has no cultural connections to them whatsoever. Ladakhi youth replicated the Western values without any understanding or scrutiny. Nowadays Ladakhi are not anymore happy to be themselves. They seem to be dissatisfied with anything of Ladakhi culture – food, clothing, traditions, religion, or even architecture.

Being Ladakhi becomes a reflection of primitiveness and un-modern.

The worrying threat posing by multinational corporations is its gigantic scale which deters the relationship between producers and consumers. It is believed that the environmental crises arise from overpopulation and overconsumption, nonetheless Helena found that the root cause of the problems is actually the existence of too many big multinationals. For more than 100 years, multinationals have intensified consumerism through children.

Helena gave an example of Chinese's fad over plastic surgery; nose job, eyelid job, breast enhancement, etc; that has become a very profitable business. This is a signal of self deficiency, dissatisfaction by existing self. This phenomenon also happens in all urbanised areas around the world.

Children nowadays are also worrying. Girls as young as 6 years old refuse to eat because they do not want to look fat. This is the influence of the media on beauty, thin means beauty.

Children are also inculcated with a belief that love comes in a form of materials, for example popular toys that are unreasonably expensive. While human society strives for happiness, we are acting in the opposite. We are ever further away from happiness.

What Helena repeated many times is do not construct fear in our youth until they are afraid of being themselves. Self acceptance is the first step in human development.

Modernity and Globalisation destroy the threads that weave community together. It is like cutting a tree at its roots. Death thus inevitably comes in a form of misery which in a long term diminishes human capability to create goodness in life.

Being (life) articulates itself in human spirit with compassionate and interdependence.

Death, in contrast, expresses itself in a form of deprivation, hatred, violence, and collapse of families, villages, towns, and eventually countries.

The ability for us to choose to go back to the path that leads to being is easier and faster than to the path that leads to death, Helena encouraged.

For example, when food produced in one country has to be exported to another country, factors to be considered are transportation and time. How we can keep the fruits and vegetables fresh, that means they have to be harvested before they are ready. Moreover chemicals are used to keep them look nice and juicy throughout the transportation process. All these are against nature, therefore they create unfavourable side effects.

The examples Helena gave us seem unreasonable, but they are happening in huge transnational businesses. Prawns are exported from UK to Thailand just to be peeled and washed, and then transported back to the UK only because the labour is cheaper in Thailand. They have done this kind of business without concerns for fossil

fuels used during the shipping. At the same time, the world is facing the double crises of oil shortage and climate change which affect the whole global population.

Even in Sweden, the speaker's birth place, potatoes are shipped to Italy for peeling and washing with the same reason of cheaper labour cost. They are afterwards sent back to Sweden only based on the thinking that the costs are lower without concerning for natural resources utilised for the shipping.

Helena consequently offered a way to get back to happiness. It lies in the small businesses that can keep the close relationships between producers and consumers. Fruits and vegetables are traded locally reducing the need for transport. This in turn creates balance and helps reduce greenhouse gas emissions since there is a minimal need for fossil fuels.

In producing for smaller markets, the produce is always fresh from the farms. There is no need for premature harvest, the fruits are fully ripened just before consumption. Consumers will therefore get the natural flavours and no chemical additives.

These locally grown fruits and vegetables are safe and free from ripening and prolonging chemicals which are against natural pathway and always bring with them undesirable consequences.

Helena thinks that the transformation must come from the awareness and cooperation of grassroots people. There is no hope to talk politicians and leaders into changing their minds and policies. They only think about their own seats and how they can hold on to their powers as long as possible. Even though there are some good politicians who really want to make a change, but they are short-lived, so we cannot place our hopes on these leading people.

These days, even multinational corporations are more aware that people are smarter, and they are finding a way to do community business. Starbucks, for example, avoids using its own logo, instead they use a logo which resonates more with the locals.

It is the Buddhist language, Helena thinks, that is appropriate for waking up the global population to the threats of these gigantic multinational corporations. Panna and Karuna in Buddhism will awaken us to be aware and prepared in the face of human catastrophes. With Panna, we can understand that these issues will affect all beings, and with Karuna, we will fully realised that the truth is the world will move on.

In adaptation of our way of life, Helena advocates Localisation instead of Globalisation. That is we should turn to our communities rather than pursuing after globalisation. She proposes that this thinking will rebuild communities with true Karuna.

When asked how large or small the community should be, she said that there is no set formula. She emphasised though that the size depends on the place and produce, and it should support human relationships and promote cultural diversity. The important point is open a space for individual to grow with dignity.

Local economy does not however mean no connections with the outside world. It is about returning to a small business producing for domestic consumption. The business must be transparent and accountable. This can be a part of a structure that brings about happiness of being human.

Helena further requested us to bring this matter forward, to talk and to advance it further. It will create awareness from inside each of us. Afterwards, we are asked to consider building community economy which will not only provide us better food, but also preserve world's energy.

Finally, even though the trend of local economy and wisdom has been stronger, local economic systems also need support and transformation of the national

governments. If we still measure our values through GDP growth, the realisation that only strong local economies can revive happiness both individually and globally will not be possible.

รายงานการประชุมและเวทีเวิร์ค คาเฟ่

Thailand Breakthrough: ความก้าวหน้าที่เกิดขึ้นของสังคมไทย?

วันที่ 1 ธันวาคม 2552 ณ ห้องเอนกประสงค์ (ห้องนิทรรศการหมุนเวียน) มิวเซียมสยาม

เวทีอภิปราย “ความก้าวหน้าที่เกิดขึ้นของสังคมไทยควรเป็นอย่างไร”

วิทยากร

1. ศ. ดร. อมรา พงศาพิชญ์ สำนักงานคณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ
2. รศ. ดร. ปัทมาวดี ชูชุกิ คณะเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
3. อ.กิตติรัตน์ ณ ระนอง สถาบันบริหารธุรกิจคีนทร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ดำเนินการอภิปรายโดย

อ.ชัยวัฒน์ ธีระพันธุ์

รศ.ดร.ปัทมาวดี ชูชุกิ

ความก้าวหน้าของสังคมไทย คืออะไรเป็นโจทย์ที่ใหญ่มากและมองได้ในหลายมิติ เราอาจจำเป็นต้องคิดนอกกรอบด้วย ในฐานะที่ดิฉันเป็นนักเศรษฐศาสตร์ มี 2 เรื่องที่สำคัญคือ เป้าหมายและกระบวนการ

เป้าหมายเป็นสิ่งสำคัญมากของการพัฒนาและมีข้อถกเถียงกันมาก เกี่ยวกับเป้าหมายทางเศรษฐศาสตร์ว่าเป็นอย่างไร ในกรอบเศรษฐศาสตร์เป้าหมายไม่ได้อยู่ที่การเติบโตทางเศรษฐกิจอย่างเดียว ในระดับจุลภาคไม่ได้เริ่มต้นสอนเป้าหมายทางเศรษฐศาสตร์ด้วยการแสวงหากำไรสูงสุดหรือความพอใจสูงสุด แต่เป็นการแสวงหาสวัสดิการสังคมสูงสุด เพียงแต่ว่าในการเรียนการสอนมีการแยกส่วน ทฤษฎีผู้บริโภค ทฤษฎีผู้ผลิต ทำให้มองเป้าหมายแบบแยกส่วน ในที่สุดจะทำการอย่างไรกับเป้าหมายของผู้ผลิตหรือผู้บริโภค ในขณะที่รัฐบาลเป็นจักรกลกลไกของสังคมทั้งหมดที่อยู่ร่วมกัน ดังนั้นเป้าหมายต้องไปไกลกว่าผลกำไรหรือความพอใจ คือสวัสดิการสังคมสูงสุด

สวัสดิการทางเศรษฐศาสตร์ก็มีจุดอ่อนอยู่ค่อนข้างมาก ดร.อัมมาร์ สยามวาลา เคยกล่าวไว้ว่า สวัสดิการเป็นเรื่องดี แต่ว่ายากเกินไป เกิด ดิฉันตอนนั้นเป็นนักศึกษาก็ไม่เข้าใจ คิดว่าสวัสดิการสังคมก็ดีแล้วนี้ ไม่ดีตรงไหน พอดิฉันศึกษาวิจัยมากขึ้น ก็เริ่มเข้าใจว่าทำไม ดร.อัมมาร์ มองความหมายสวัสดิการในความหมายทางเศรษฐศาสตร์ว่าแคบเกินไป เพราะว่าอาจจะมองเป็นวัตถุนิยม ทั้งที่ในศาสตร์ทางเศรษฐศาสตร์เบื้องต้นอาจจะเปิดโอกาสมองไกล ตัวอย่างเช่น ผู้บริโภคอาจแสวงหาความพอใจหรืออรรถประโยชน์สูงสุดด้วยการบริโภคสินค้า X หรือสินค้า Y

แต่สินค้า X,Y เรานิยามอย่างไรก็ได้ สมมติว่าเรามีความสุขเพราะเพื่อนมีความสุข X อาจไม่ได้เป็นสินค้า มันอาจเป็นเรามีความสุขเพราะเพื่อนมีความสุข ดังนั้นจึงอยู่ที่วิธีการตีความ หรือกรอบการมองของนักเศรษฐศาสตร์ว่านิยามความสุขความพอใจอย่างไร

ประเทศไทยให้ความสำคัญกับตัวชี้วัดค่อนข้างมาก จริงๆ แล้วตัวชี้วัดสำคัญอย่างไร แต่บางที่เราหลงทางกับจีดีพี คิดว่าจีดีพีเป็นเป้าหมายสูงสุดทางเศรษฐกิจ ดิฉันคิดว่านักเศรษฐศาสตร์จริง ๆ ก็เข้าใจ แต่ในการกำหนดนโยบายใช้จีดีพีเป็นเป้าหมายซึ่งอาจจะจับต้องได้ การเรียนการสอนเศรษฐศาสตร์เรื่องจีดีพีมีไม่มากนัก มีการสอนเรื่องการจ้างงาน ประสิทธิภาพทางเศรษฐกิจ ความล้มเหลวของกลไกตลาด อาจจะเป็นความเข้าใจของคนวงนอกที่เข้าใจว่าเศรษฐศาสตร์พูดแต่เรื่องจีดีพี ยกตัวอย่างเช่น นักข่าวมักจะสัมภาษณ์เสมอว่า ปีนี้น้ำหรือไตรมาสต่อไป จีดีพีจะดีขึ้นไหม สิ่งแรกที่นักเศรษฐศาสตร์จะนึกถึงคือชีพจรของเศรษฐกิจจะประมาณไหน ก็ตอบไปอย่างนั้น แต่การสื่อสารไปเช่นนี้จะทำให้เกิดความเข้าใจผิดพลาดว่าเศรษฐกิจมองจีดีพีเป็นเป้าหมาย แต่ดิฉันคิดว่าจีดีพีเป็นแค่เครื่องชี้วัดชีพจรเศรษฐกิจอย่างหนึ่ง เพราะว่าองค์ประกอบของระบบเศรษฐกิจมีค่อนข้างครบ มีผู้ผลิต ผู้บริโภค ภาคการส่งออก การนำเข้า ถ้าพูดถึง Green GDP ก็มีเรื่องสิ่งแวดล้อมเข้ามาด้วยกันได้ อย่างไรก็ตามดิฉันคิดว่าจีดีพีไม่ใช่เป้าหมายสูงสุด แต่จำเป็นต้องมีระดับหนึ่ง เพื่อให้ชีพจรเต้นไปได้

ดิฉันมองว่าเราจะต้องไม่วางเป้าหมายว่าจีดีพีจะต้องเติบโต 5%, 6% จากประสบการณ์ของดิฉันคิดว่าจีดีพี 3% ก็พอให้เศรษฐกิจดำเนินได้เป็นปกติ แล้ว ดร.อัมมาร์ บอกว่าสวัสดิการถ้าจะให้ เป็นสวัสดิการสังคมจริง ๆ จีดีพีจะละลายไม่ได้ แต่ไม่ใช่เป้าหมาย เป็นชีพจรตรวจสอบบอกเศรษฐกิจว่าเป็นอย่างไร

ดิฉันทำวิจัยชุมชน ใช้ทฤษฎีทางเศรษฐศาสตร์เชิงสถาบัน ในแง่ของกติกาที่คนในสังคมมาอยู่ร่วมกัน มีปฏิสัมพันธ์ภายใต้กติกาอะไรบางอย่าง กติกานั้นเป็นสิ่งที่มนุษย์สร้างขึ้นไม่ได้ ลอยมาจากฟ้า ดังนั้นกติกาจึงสร้างขึ้นเพื่อตอบวัตถุประสงค์อะไรบางอย่าง แต่ถ้าเอาทฤษฎีเศรษฐศาสตร์มาเป็นการศึกษาว่ากติกาตอบวัตถุประสงค์อะไรบางอย่าง แสดงว่ามีประโยชน์ของกติกาเหล่านั้น ในขณะที่เดียวกันมันก็มีต้นทุนของการดำเนินตามกติกา ดังนั้นเศรษฐศาสตร์สถาบันอธิบายได้ว่า กติกาอะไรหลายอย่างในประเทศไทยทำไมจึงล้มเหลว กฎหมายเป็นตัวอย่างของสถาบันแต่ล้มเหลวเพราะว่า 1.กฎหมายไม่สามารถตอบสนองด้านอุปสงค์ (demand side) ได้ 2. การรักษากติกาเหล่านั้นมีต้นทุนในการรักษากติกาสูงเกินไป เช่นการที่ให้ตำรวจยึดจับบังคับ ในขณะที่บางสังคมกติกาอยู่ได้เพราะว่าคนในสังคมนั้นมีวินัย ตำรวจไม่จำเป็นต้องมาติดตาม ให้เป็นต้นทุนในการติดตาม แต่คนทุกคนติดตามกันเอง ดิฉันพยายามใช้แนวคิดนี้ในการทำความเข้าใจกติกาที่เกิดขึ้นในชุมชน ทำไมสถาบันชุมชนจึงล้มเลิกไป ทำไมบางชุมชนจึงอยู่ได้

ในเรื่องของกระบวนการ คือ

1. การสร้างค่านิยมใหม่ ตรงนี้คือสิ่งที่ต้องมานิยามว่าความสุข ความดีของคนไทยคืออะไร มีเงินมากกว่าความสุขหรือใช้ไม่ สิ่งที่ดีฉันคิดว่าค่านิยมใหม่ของคนไทยควรมีคือสิ่งที่อมตยา เห็น กล่าวถึงเรื่องความมีศักดิ์ศรี เพราะความมีศักดิ์ศรีเชื่อมโยงไปสู่คนในสังคมอยู่ได้อย่างมีความสุข เพราะถ้าคนในสังคมได้รับความยอมรับจากคนอื่นเป็นเรื่องสำคัญ ถ้าเมื่อไรคนที่รู้สึกด้อยไม่ทำให้คนมีความสุขได้ ในสังคมญี่ปุ่นความมีศักดิ์ศรีเกิดจากความเข้าใจว่าทุกคนในสังคมเป็นฟันเฟือง ทุกคนไม่จำเป็นต้องเหมือนกัน ทุกคนมีความเสมอภาค แต่ว่าโครงสร้างอิฐบางชั้นต้องอยู่ข้างล่าง อิฐบางชั้นต้องอยู่ข้างบน ทุกคนต้องเชื่อว่าอิฐทุกชั้นมีความสำคัญเท่ากันหมด ดังนั้นจึงจะก่อสร้างบ้านได้ ดิฉันคิดว่าเรื่องศักดิ์ศรีเป็นเรื่องค่านิยมใหม่ที่เราต้องวิจัย ทำอย่างไรเรามองว่าคนมีศักดิ์ศรีเท่าเทียมกัน และเห็นความสำคัญซึ่งกันและกัน

2. ที่มีความสำคัญและขาดหายไป คือ เรื่องความเป็นธรรมหรือธรรมาภิบาล

3. การไม่รู้ รักการเรียนรู้ ดิฉันอ่านหนังสือประวัติศาสตร์แล้วพบว่า มีบางสิ่งบางอย่างในประวัติศาสตร์ที่น่าสนใจ แต่นักเรียนไทยไม่เคยเรียนรู้ รู้แค่ประวัติศาสตร์ไทยรอบพม่า แล้วถามว่าหลัง รัชกาลที่ 8 คุณเรียนรู้อะไรเกี่ยวกับสังคมไทยบ้าง นักศึกษาไม่รู้เลย ดิฉันตั้งใจว่าจะอ่านให้เด็กฟังว่าสังคมไทยสมัย จอมพลสฤษดิ์ เป็นอย่างไร ความเลวร้ายและสะท้อนถึงที่มาที่ไปของสถานการณ์การเมืองในปัจจุบันอย่างไร เหล่านี้เป็นเรื่องที่ต้องเรียนรู้และถอดบทเรียน

4. เรื่องสวัสดิการสังคม ดิฉันไม่แน่ใจเพราะเป็นเรื่องยาก พวกเราพูดถึงเรื่องท้องถิ่น พอพูดถึงเรื่องคอร์ปชั่น เรียบอกว่ามันไม่ดี แต่ดิฉันคิดว่าถ้าไม่เปิดโอกาสเรียนรู้จากมัน แล้วก็พยายามสร้างท้องถิ่น ชุมชนเป็นแกน

ดิฉันมองไม่เห็นว่สังคมไทยจะก้าวไปข้างหน้าได้อย่างไร โดยระบบรวมศูนย์การตัดสินใจทุกอย่างอยู่ที่รัฐบาลเพียงอย่างเดียว ดิฉันเห็นด้วยกับ อาจารย์เสกสรรค์ ประเสริฐกุล ที่กล่าวว่าพอการตัดสินใจแบบรวมศูนย์ ปัญหาจะรวมศูนย์ด้วย การแก้ปัญหาที่ไม่ทันการณ์ เพราะฉะนั้นสิ่งที่ นพ.ประเวศ วะสี พยายามทำเรื่องท้องถิ่นจึงมีความสำคัญ จำเป็นต้องทำให้ท้องถิ่นมีบทบาทมากขึ้น แม้ว่ากระบวนการนั้นมันจะต้องผ่านการคอร์ปชั่นต่าง ๆ ทำอย่างไรให้สังคมไทยได้ทดลอง ทดสอบเรียนรู้จากตรงนี้ ซึ่งมีต้นทุนที่สูงแน่นอน ถ้าไม่ทำตรงนี้ดิฉันก็ไม่รู้ว่าประเทศจะดีขึ้นได้อย่างไร ปัญหาการเกษตรที่ดีที่แตกต่างในแต่ละพื้นที่ เกษตรกรในภาคเหนือ กลาง ใต้ อีสาน ปัญหาต่างกัน นโยบายที่เป็นชุดเดียวลงไปแบบเดียวกันทุกพื้นที่ ไม่สามารถแก้ปัญหาได้ ทำอย่างไรจะก้าวไปสู่เรื่องการกระจายอำนาจให้ท้องถิ่นได้

5. ความร่วมมือ ขณะนี้เศรษฐกิจ การพัฒนา มองข้ามเรื่องการแข่งขัน แต่จะมองเรื่องความร่วมมือ co-ordinator ต่างคนต่างทำไม่ได้ ประเทศไทยล้มเหลวในเรื่องการประสานความร่วมมือ แม้แต่ในระดับรัฐบาลเองในกระทรวงเดียวกันแต่ต่างกรมก็ประสานความร่วมมือไม่ได้

แม้แต่ความร่วมมือในระดับนโยบายมหภาคและจุลภาค ประเทศไทยมีนโยบายทางเศรษฐกิจมหภาคค่อนข้างดี มีวินัยการคลังที่ดีและมีเสถียรภาพ แต่เรากลับล้มเหลวในนโยบายจุลภาค ในเรื่องการศึกษา เทคโนโลยี เรื่องคน เกิดอะไรขึ้น ดิฉันเข้าใจว่าทำไม ดร.ป๋วย อึ๊งภากรณ์จึงก่อตั้งมูลนิธิบูรณะชนบทฯ ขึ้น คงเพราะเห็นว่าในระดับมหภาคขับเคลื่อนอะไรได้ในระดับหนึ่ง แต่ในการก้าวไปข้างหน้า ต้องพัฒนาคน องค์กร สิ่งแวดล้อม เหล่านี้ต้องการนโยบายจุลภาคที่ดี และสอดคล้องกับมหภาคด้วย

อาจารย์กิตติรัตน์ ณ ระนอง

สิ่งที่เรากำลังค้นหาทางออกที่ดีที่สุด ความดีที่สุดในความคิดของผมสิ่งที่ว่านี้ เพียงสิ่งเดียวอาจไม่มีในโลกนี้

การเรียนการสอนเศรษฐศาสตร์มหภาควันแรก อาจารย์ทุกคนจะสอนว่าเป้าหมายที่ผู้นำทางเศรษฐกิจต้องการจะให้เกิดขึ้นในระบบเศรษฐกิจ คือ 1. การเจริญเติบโต 2. การกระจายรายได้ 3. การมีเสถียรภาพของราคา แล้วก็น่าสนใจที่ทุกคนรู้สึกคล้ายตามกันในสิ่งที่ว่า เราอยากให้เศรษฐกิจเติบโต แล้วกระจายทั่วฟ้าทุกคนได้รับเหมือนกัน แล้วเราก็อยากให้ขึ้นขึ้นมา ราคาข้าวแกงเท่าไรก็เท่านั้น หากจะเปลี่ยนแปลงก็เปลี่ยนทีละน้อย มีเสถียรภาพ เงินเฟ้อเป็นไปอย่างช้า ๆ นอกจากนี้ไม่ผันผวนขึ้น ๆ ลง ๆ

จะสังเกตว่าขณะนี้ประเทศไทยไม่เป็นอย่างที่คาดหวังสักอย่าง เศรษฐกิจไม่เจริญเติบโต ไม่มีการกระจายรายได้ แถมราคาน้ำมันขึ้นลงเกินกว่าเหตุด้วยซ้ำ เหล่านี้เกิดอะไรขึ้น ผมมีความเห็นว่าฐานความคิดทั่วไปหรือกระบวนทัศน์ที่แสวงหาพระเอกตลอดเวลา โดยเฉพาะสังคมอเมริกันก็จะขึ้นชมกับการเป็นผู้นำชั้นเยี่ยม ระบบบริหารบ้านเมืองก็มีระบบประธานาธิบดีที่เป็นผู้นำคนเดียว ภาพยนตร์ก็มอบรางวัลหลายรางวัล แต่พาดหัวข่าวดาราแสดงนำคนเดียว

ผมคิดว่าพระเอก อัตราการเจริญเติบโตจีดีพีนั้น (GDP Growth) ในเวลาที่เศรษฐกิจเติบโตเป็นปกติ ถึงแม้ฝนตกไม่ทั่วฟ้า ดีๆ ชั่วๆ คนสุดท้ายก็ไม่แย่งงอกกว่าเดิม บางทีฝนตกคนบางคนเก็บเกี่ยวได้มาก คนบางคนร่ำรวยมาก ๆ แต่คนสุดท้ายก็ได้รับถึงอาจจะน้อยไปบ้าง การจ้างงานดีขึ้นจากการเติบโตของเศรษฐกิจ เสถียรภาพทางราคาก็เชื่อว่ากลไกตลาดจะทำให้เกิดความสม่ำเสมอ ซึ่งอาจจะจริงในอดีต แต่ปัจจุบันปัจจัยภายนอกเปลี่ยนแปลงไป เมื่อพระเอกคนหนึ่งได้รับความสำคัญมากเกินไปได้นำพาการถล่มทลายทางเศรษฐกิจ แต่ไม่ใช่เรื่องแปลกอย่างไร เพราะธุรกิจที่มีปัญหาเป็นธุรกิจที่อยากเติบโตให้เร็วที่สุดเท่าที่จะเป็นไปได้ วิธีการคือมีหนี้ให้มากที่สุดเท่าที่จะมีได้ ซึ่งไม่ใช่เรื่องเสีย แต่คนที่ตัดสินใจอย่างนี้เพื่อความปลอดภัย ซึ่งปลอดภัยในภาวะปกติ ถ้าหากไม่เกิดวิกฤตเศรษฐกิจตะวันตกหรือดูไบ ดังนั้นกระบวนการในการบริหารเศรษฐกิจควรมีพระเอกหลายคน

ความคิดว่าเราจะส่งสัญญาณเตือนแต่เราเลิกกันไป โลกใหญ่เหลือเกิน วิธีคิดนี้ก็ทำให้เป็นปัญหา มีคนพูดว่าเราตัวเล็กนิดเดียว แต่การปฏิบัติของเราไปเกี่ยวข้องกับคนจำนวนหนึ่งแน่นอน ดังนั้นสิ่งที่ทำมีผลทั้งทางตรงและทางอ้อม เราทำงานต้องมีไฟอย่าให้ไฟเผาตัวเอง ถ้าจัดการความคิดได้สังคมไทยจะเป็นสังคมที่มีความหวัง

ผมเห็นด้วยอย่างยิ่งว่าจีดีพี เป็นดัชนีชี้วัดที่ไม่เหมาะสมกับสถานการณ์ เพราะว่าวัดแค่ 1 ใน 3 ของเป้าหมายทางเศรษฐกิจ นอกจากนี้มีจุดอ่อนมาก มีคนพยายามเอาตัวชี้วัดอื่นมาทดแทนจีดีพี เช่น ความสุขมวลรวมประชาชาติ ผมอยากจะชวนว่าถ้าสร้างพระเอกใหม่ น่าจะครอบคลุมเป้าหมายอื่น ๆ ที่เป็นเรื่องของการกระจายรายได้ การส่งเสริมมาตรฐานชีวิต

ขณะนี้โลกพยายามแก้ปัญหาเศรษฐกิจครั้งใหญ่ ทุกคนพยายามจะกระตุ้นให้จีดีพีเพิ่มขึ้น เพราะความเชื่อดั้งเดิมว่าเมื่อจีดีพีเพิ่ม การจ้างงานจะเพิ่ม จะแก้ปัญหาแบบเบ็ดเสร็จ พระเอกคนเดียวแก้ปัญหาหมด ผมเชื่อว่าจีดีพี 1% ในไตรมาสหนึ่งก่อให้เกิดการจ้างงานที่มากกว่า 1%

นอกจากนี้สมการมหภาค คือ การนำเข้าและส่งออกสินค้า สมมติว่าประเทศหนึ่งมีขนาดประชากร มีจีดีพีเท่ากัน การนำเข้าและส่งออกมีมูลค่าเท่ากันทุกประการ ประเทศหนึ่งนำเข้าก็น้อยส่งออกก็น้อย แต่อีกประเทศนำเข้ามากส่งออกมาก แต่ถ้าเปรียบเทียบดูปริมาณสุทธิของทั้งสองประเทศนี้แล้วเท่ากัน ถ้าเป็นนายกรัฐมนตรีผมขอเลือกประเทศนำเข้ามากส่งออกมาก แต่จะนำเข้าอะไรก็ต้องพูดในรายละเอียดอีกทีหนึ่ง จากสมการพื้นฐานนี้ เราต้องการความเจริญรุ่งเรืองทางเศรษฐกิจอย่างเดียวจริงหรือ ความสุขมันน่าจะเป็นโจทย์ว่าสุดท้ายที่สุดว่าคนต้องการความสุข

ความฝันของคนหลาย ๆ คน ที่อยากเห็นจีดีพีเติบโต 2% แต่สิ่งนี้ไม่เพียงพอที่จะเก็บภาษีชำระหนี้สาธารณะได้ บางประเทศใช้กู้จากต่างประเทศ บางประเทศรัฐบาลออกพันธบัตรกู้หนี้จากประชาชน ประชาชนเป็นเจ้าหนี้ รัฐบาลเป็นลูกหนี้ เพราะฉะนั้นการเก็บหนี้ไปคืนเจ้าหนี้ได้คือเก็บภาษี การเก็บภาษีได้มากขึ้นขึ้นอยู่กับปริมาณกิจกรรมทางเศรษฐกิจของประเทศนั้นๆ ไม่ว่าเศรษฐกิจประเทศนั้นจะเติบโตหรือไม่ก็ตาม ประเทศไทยมีหนี้สาธารณะระดับใกล้เคียง 60% จีดีพีจำเป็นต้องเติบโตไม่น้อยกว่า 5.5% ถ้าเราให้จีดีพีโต 2.5% อีก 3.0% มาจากไหน มาจากเงินเฟ้อในภาวะข้างหน้า จีดีพีโตน้อยกว่าเงินเฟ้อ

ตัวอย่างน่าสนใจคือประเทศญี่ปุ่น เมื่อ 20 ปีก่อนแทบไม่มีหนี้สาธารณะเลย แต่ช่วงที่ประเทศญี่ปุ่นฟองสบู่แตก ขณะที่ทั้งโลกยังสบายอยู่ ญี่ปุ่นพยายามกระตุ้น แต่ไม่ใช่ภาวะการอ่อนตัวของค่าเงิน แต่ด้วยการใช้จ่ายสาธารณะ ณ วันนีระดับหนี้สาธารณะของประเทศญี่ปุ่นเป็น 2 เท่าของจีดีพี ที่กระตุ้นมา 20 ปีก็ได้ลดลงมาปีละ 1%, 2% บ้าง เป็นเรื่องที่น่าเศร้าเพราะอุตสาหกรรมเก็บสะสมมาตั้ง 18 ปี นี่เป็นความเหมือนในความต่าง ประเทศญี่ปุ่นไม่ค่อยมีเสถียรภาพ

ทางการเมือง ไม่รู้ว่ไทยกับญี่ปุ่นใครเปลี่ยนนายกรัฐมนตรีบ่อยกว่ากัน ดังนั้นภาวะความเป็นผู้นำในการสร้างความเชื่อมั่นกับผู้บริโภคมีน้อยเกินไป

ดร.อมรา พงศาพิชญ์ ดิฉันทำเรื่องงานเรื่องตัวชี้วัดอยู่แล้ว แต่ตัวชี้วัดความสุขโดยส่วนตัวแล้วไม่ได้ศึกษาลึกซึ้ง แต่มีความชื่นชมในความเชื่อมโยงของความสุข

เมื่อมองดูความก้าวหน้า มี 2 ประเด็นคือ อะไร (What) กับอย่างไร (How) ช่วงหลังดิฉันทำงานเรื่องสันติภาพและความขัดแย้งพยายามหาคำตอบว่าความก้าวหน้าคืออะไร สำหรับดิฉันตอบได้ว่าเป็นความเป็นธรรมทางสังคม

What เราจะมีความก้าวหน้าต่อเมื่อสังคมมีความเป็นธรรม ถ้าจะตอบต่อไปในรายละเอียด ความเป็นธรรมคือความเสมอภาค การเคารพสิทธิ ความเท่าเทียม ความไว้วางใจ ทั้งหมดนี้คือความเป็นธรรมใช่หรือไม่ หรือว่าความเป็นธรรมคือการไม่เอาเปรียบกัน การไม่ใช้ความรุนแรง มองได้ทั้งด้านบวกและด้านลบ ด้านสันติภาพมี Positive Peace และ Negative Peace สันติภาพด้าน Negative คือการไม่มีสงคราม ฉะนั้นความพยายามในการตอบโจทย์ว่าความก้าวหน้าคืออะไร จะต้องหาคำตอบว่าในแง่บวกคืออะไร ซึ่งเป็นนามธรรมมากแล้วจะโยงไปยังอีกคำถามหนึ่งว่าแล้วจะวัดได้อย่างไร ซึ่งมีความซับซ้อนมาก

แต่ว่าประเด็นความก้าวหน้าของสังคมไทยในอนาคต คงจะต้องหาตัวชี้วัดทั้งเชิงบวกและเชิงลบ แต่ที่มีคำกล่าวว่าความเป็นธรรมคือความถูกต้อง แมตตอนนี้ยังไม่พบ แต่เรื่องบางเรื่องเกิดขึ้นแล้ว ทุกคนเห็นแล้วบอกว่าใช่ ถูกต้อง หรือความผิดบางเรื่องที่พอปรากฏขึ้นทุกคนเห็นพ้องต้องกันว่า ใช่แล้วเรื่องนี้ไม่ถูกต้อง

ดิฉันคิดว่าสังคมจะก้าวหน้า คือ สังคมที่รู้ดี รู้ชั่ว รู้ผิด รู้ถูกต้อง เห็นพ้องต้องกัน ไม่ต้องมาเถียงว่าผิดหรือเปล่า เหล่านี้แฝงอุดมการณ์สูงมาก คำว่า Right ในภาษาอังกฤษหรือละตินมันมี 2 ความหมาย แปลว่าความถูกต้องและสิทธิ ดังนั้นสิทธิคืออะไรที่ถูกต้อง รู้แล้วว่าใช่เลยไม่เถียงกัน สิทธิมนุษยชนพื้นฐานคืออะไรที่มนุษย์พึงมีพึงได้ คำว่าสิทธิในประวัติศาสตร์ยุโรปตะวันตกในยุคโบราณ Pre modern คำว่าถูกต้องเหมือนกับว่าหมายถึงจารีตประเพณี ในสังคมเห็นพ้องต้องกันไม่ได้เป็นคำถามชักเท่าไร ความหมายของคำว่าสิทธิหรือความถูกต้องก็ไม่ได้เป็นประเด็นในยุคนั้น แต่พอมาถึงยุค modern แนวคิดเศรษฐกิจเข้ามาบอกว่ารัฐชาติเกิดขึ้นความเป็นสมัยใหม่เกิดขึ้น มีกฎหมาย พอคนมาอยู่รวมกันมากขึ้นเริ่มขัดแย้งกันมากขึ้น เกิดผู้ปกครองอยู่ใต้การปกครอง สร้างข้อตกลงกันว่าอะไรทำได้ อะไรทำไม่ได้

ดังนั้นยุค modern คือยุคตั้งกฎหมาย ความถูกต้องขึ้นอยู่กับกฎหมาย ระเบียบที่ร่างขึ้นมา ซึ่งก่อนหน้านี้ความถูกต้องความไม่เป็นธรรมไม่ต้องร่าง คนรู้ชนบทรอบนิยาม แต่ตอนนี้

เราต้องก้าวไปกว่านั้น เรากำลังวิพากษ์ความเป็นสมัยใหม่ หรือความเจริญเติบโต จะวัดด้วย เศรษฐกิจ การเมือง สังคม วัฒนธรรมอย่างไร

เหล่านี้เป็นตัวอย่างที่ชัดเจนว่าทางด้านการเมืองแม้จะอ้างความเป็นประชาธิปไตยคือ อะไร หรือความแข็งแกร่งของรัฐบาลคืออะไร เสถียรภาพของรัฐบาลก็ไม่ได้หมายความว่า เป็นประชาธิปไตยหรือไม่ ประเทศญี่ปุ่นเปลี่ยนรัฐบาลผู้บริหารบ่อย แต่ไม่เป็นปัญหาเหมือนใน ประเทศไทย ดิฉันคิดว่าเราต้องตกลงกันใหม่ว่าในอนาคตข้างหน้า ความก้าวหน้าไม่จำเป็นต้อง มาวัดที่เศรษฐกิจ จีดีพี หรือว่าประชาธิปไตย หรืออะไรที่ชัดเจนขนาดนั้น ไม่ต้องรีบ ค่อย ๆ ทำ ข้อตกลงใหม่ หาความถูกต้องใหม่ เลื้อยแดงเคยพูดว่า ถ้าสังคมไทยทำได้ว่าถ้าเลื้อยแดงจะ ประชุมทุกเดือน เดือนละครั้ง ในวันนั้นหรือวันนี้ เราอยู่ด้วยวิถีชีวิตที่มีเลื้อยแดงประชุมก็ไม่เห็น เป็นปัญหา

ดังนั้นความก้าวหน้าขึ้นอยู่กับสังคมไทย มาหาข้อตกลงใหม่ ในสมัยก่อนมีจารีตประเพณี ตอนนี้อย่ามาสร้างจารีตประเพณี สำหรับสังคมสมัยนี้ ว่าเรื่องไหนที่จะมาสร้างกัน แต่ทั้งหมดนี้ จะต้องอยู่บนความถูกต้อง

สาเหตุที่เสนอนี้อย่างนี้เพราะโลกเปลี่ยนไป และอะไรที่เราเคยเชื่อว่าใช่ ก็ไม่จำเป็นว่าใช่ ตลอดไป ยกตัวอย่างการให้ความหมายที่หลงทาง เช่น ความถูกต้อง ตำราต่างประเทศให้ความหมายว่า เสรีภาพ เสมอภาค ความเท่าเทียมแล้วสร้างตัวชี้วัดตัวหนึ่ง ความถูกต้อง ความ เป็นธรรม คือความเท่าเทียม ความเสมอภาคเป็นความจริงหรือไม่

ถ้าอย่างนั้นทุกคนได้อะไรเท่ากันหมด บันส่วนกันหมดแบบระบบคอมมิวนิสต์ ใช่หรือไม่ ความจริงแล้วสังคมคอมมิวนิสต์ล่มสลายให้เห็นแล้ว หรือว่าที่จริงแล้วสังคมไทย สังคมมุสลิม สังคมฮินดู ไม่เชื่อเรื่องความเท่าเทียม คนเราเกิดมาไม่เท่ากัน เรายอมรับว่ามีกรรมเก่า มาแต่ ไหนแต่ไร เราไม่จำเป็นต้องเท่ากัน ตราบที่เราพอใจในความไม่เท่าเทียม และถ้าคนที่ไม่เท่ากัน อยู่ร่วมกันได้ ก็ไม่ได้เป็นปัญหา เพิ่งจะเป็นปัญหาในยุคสมัยใหม่ที่ต้องมีความเสมอภาค จริง ๆ แล้วไม่จำเป็นต้องเท่า

พอมาทำงานเรื่องสันติภาพแล้วชัดเจนมาก ความขัดแย้งปัญหาที่เกิดขึ้น เป็นปัญหาที่ จากข้อขัดแย้งของทั้ง 2 ฝ่าย และฝ่ายหนึ่งมักจะมีอำนาจมากกว่าอีกฝ่ายหนึ่ง เราจะคลี่คลาย ความขัดแย้งของคู่กรณีในฐานะทางอำนาจ การเงินไม่เท่ากันได้อย่างไร

เราจะไปทำอย่างเท่าเทียมกันไม่ได้ เช่น พ่อแม่มีสมบัติ จะแบ่งให้ลูก 2 คนเท่ากัน ลูก คนหนึ่งรวย ลูกคนหนึ่งจน พ่อแม่จะแบ่งสมบัติให้ลูก 2 คนได้อย่างไร แต่ในกรณีความขัดแย้ง ของภาคใต้ ในแง่สิทธิมนุษยชน ผู้รื้อเรียนเดือดร้อนเพราะว่าฝ่ายผู้ที่มีอำนาจเอาตัวเขาเปรียบ หรือว่ากดขี่ข่มเหง ในการคลี่คลายความขัดแย้งของคู่กรณี ถ้าเอาคู่กรณี 2 ฝ่ายเผชิญหน้ากัน ผู้ด้อยโอกาสกว่าไม่กล้าสู้เลย เขาจะนิ่งเงียบ ในขณะที่ผู้ที่มีอำนาจส่งเสียงดัง ดังนั้นการคลี่คลาย

ความขัดแย้งในกรณี 2 ฝ่ายฐานะไม่เท่ากันได้ก็ต่อเมื่อยกให้ผู้ด้อยกว่ามีอำนาจเท่ากัน เหมือนการเล่นกอล์ฟ ฝีมือไม่เท่ากัน จะเล่นกันต้องให้แต้มต่อกัน คุณให้แต้มต่อเขาให้เท่ากันแล้วค่อยเล่น จึงจะสนุก ดังนั้นเรื่องความเท่าเทียมที่เราคิดว่าเป็นสิ่งที่ดี เสมอภาค ต้องตีความเสียใหม่ เสมอภาค เท่าเทียมกันในบริบทไหน เราต้องเสมอภาคหรือเท่าเทียม ต่อเมื่อเริ่มต้นจากฐานที่เท่ากันเสียก่อน ถ้าฐานไม่เท่าต้องทำให้เท่ากัน อาจจะต้องตรงข้ามกันด้วยซ้ำ มีคำกล่าวที่ว่า ผู้ที่มีน้อยกว่า จะต้องได้มากกว่า

ความเข้าใจหรือการให้ความหมายกับเรื่องบางเรื่องที่เรานึกว่าเป็นธรรมชาติ อาจมีความหมายที่เปลี่ยนแปลงไปแล้ว เช่น เรื่องเป็นหนี้ สมัยเด็ก ๆ คนทั่วไปไม่เป็นหนี้กัน การเป็นหนี้ถือว่าไม่ดี เขาไม่บอกกัน หรือว่าสมัยเด็ก ๆ คนรวยเขาก็ไม่อวดรวยกัน เขาเก็บสมบัติไว้ไม่แสดงออกเพราะกลัวขโมย ดังนั้นความหมายที่เปลี่ยนแปลงไป ทำให้ต้องกลับมาพิจารณากันใหม่ ความหมายเรื่องการทำงานเหมือนกัน ผลัดโน่นนี้แข่งกันแทบตาย ตอนนี้นิดฉันเข้าใจว่า ฝ่ายเศรษฐกิจถูกดึงไว้เหมือนกันว่า คุณคิดใหม่ได้ไหม จะผลิตเพิ่มเน้นประสิทธิภาพและประสิทธิผลในแง่ของคนทำงาน มีความเป็นธรรมชาติหรือไม่ เราใช้คนเป็นเครื่องจักรหรือเปล่า แล้วเราจำเป็นต้องเพิ่มประสิทธิภาพ ประสิทธิภาพให้สูงแต่คนเกือบตาย ใช้ได้หรือ

การทำงานกับประชาสังคม ประชุมกันดิฉันเห็นชาวบ้านอุ้มลูกเล็กเด็กแดงมาด้วย ดิฉันมองว่าประชุมกันแล้วมีเด็กวิ่งไปวิ่งมานำรำคาญเหมือนกัน แต่นึกในใจว่าถ้าเขาไม่อุ้มเอาลูกมา เขาจะเอาลูกไปไว้ไหน แล้วสภาพชีวิตครอบครัวเขาจะลำบาก

กลับมาที่ประเด็นเราจะทำงานอย่างมีความสุข ความพอใจแต่ได้ผลงานน้อยหน้อย หรือว่าเราจะต้องเร่งเพิ่มผลผลิต แต่คนไม่มีความสุข สิ่งที่ถูกมากเป็นการให้ความหมายในแง่ที่ว่าความก้าวหน้าคืออะไร

How แล้วเราจะทำอย่างไร

1. การขับเคลื่อนด้วยความอดทน ไม่ต้องรีบ ค่อย ๆ ดูไป เช่น เรื่องประชาธิปไตย 3 ปีที่ผ่านมา เราไม่ต้องรีบหาคำตอบ เราต้องการสังคมที่เป็นธรรม สังคมที่ดีที่ถูกต้อง แต่ตอนนี้ยังทะเลาะกันอยู่แล้วพยายามหาคำตอบ ดิฉันคิดว่าไม่ต้องรีบหา ต้องปล่อยให้คลี่คลายไป ทะเลาะกันไปอีกสักพักหนึ่ง ตราบเท่าที่ไม่รบกวนคนอื่นเกินขอบเขต เพราะฉะนั้นความถูกต้อง หรือสิ่งที่เสนอว่าเป็นตัววัดความก้าวหน้าก็คือ ทำตามข้อตกลงกันได้ว่าเราจะทำอย่างนี้ ในสังคมข้างหน้าไม่ควรแข่งขันกัน แต่สิ่งที่พึงมีต้องมีได้แก่ สวัสดิการ คนแก่คนพิการต้องได้รับการดูแล

มีคำถามว่าถ้าเราจะสร้างความก้าวหน้าในประเด็นนี้เราจะถ่มถนิน ถ่มบ่อ หรือว่าจะสร้างใหม่ขึ้นเลย ในสังคมที่ไม่ราบเรียบ มีปัญหา เราไม่แข่งขัน ไม่สร้างเร็ว ไม่ถึงสุดยอด ยกตัวอย่างเช่น UNICEF ดำเนินการมา 40 ปีในประเทศไทย หาตัวชี้วัดความสำเร็จโครงการพบว่าถ้าดูตัวชี้วัดเด็กดีขึ้นมาก อัตราการตายลดลง แล้วถามว่าเด็กในสังคมไทยดีขึ้นจริงหรือ

ขณะที่มีข่าวเด็กในชุมชนแออัดถูกทำร้าย ตัวชีวิตดีแต่เด็กไม่มีความสุข ดังนั้นดิฉันคิดว่าความเป็นธรรมในสังคมต้องดูไปข้างหน้าเราต้องมาหาข้อบกพร่องที่มีแล้วช่วยกันแก้

2. ทำจากล่างขึ้นบน ทำโดยชุมชน ทำโดยผู้เกี่ยวข้อง ไม่จำเป็นต้องบอกว่าสังคมไทยควรมีตัวชี้วัดความก้าวหน้าจะต้องทำด้วยวิธีนี้ ควรให้ชุมชนหาตัวชี้วัดความก้าวหน้าของเขา หาวิธีวัดเอง เป็นข้อตกลงใหม่ว่าจะสร้างความก้าวหน้าให้กับสังคมโดยเราแต่ละคนจะต้องดูแลสังคมเราเอง ตกลงกันว่าอะไร สร้างมาตรฐานขึ้นมาแล้วช่วยกันติดตามกระบวนการทำงานนั้น ตรวจสอบปรับมาตรฐานการตกลงได้เรื่อย ๆ

สรุปความจากการสนทนา World Café เรื่องความก้าวหน้าที่แท้จริงของสังคมไทย

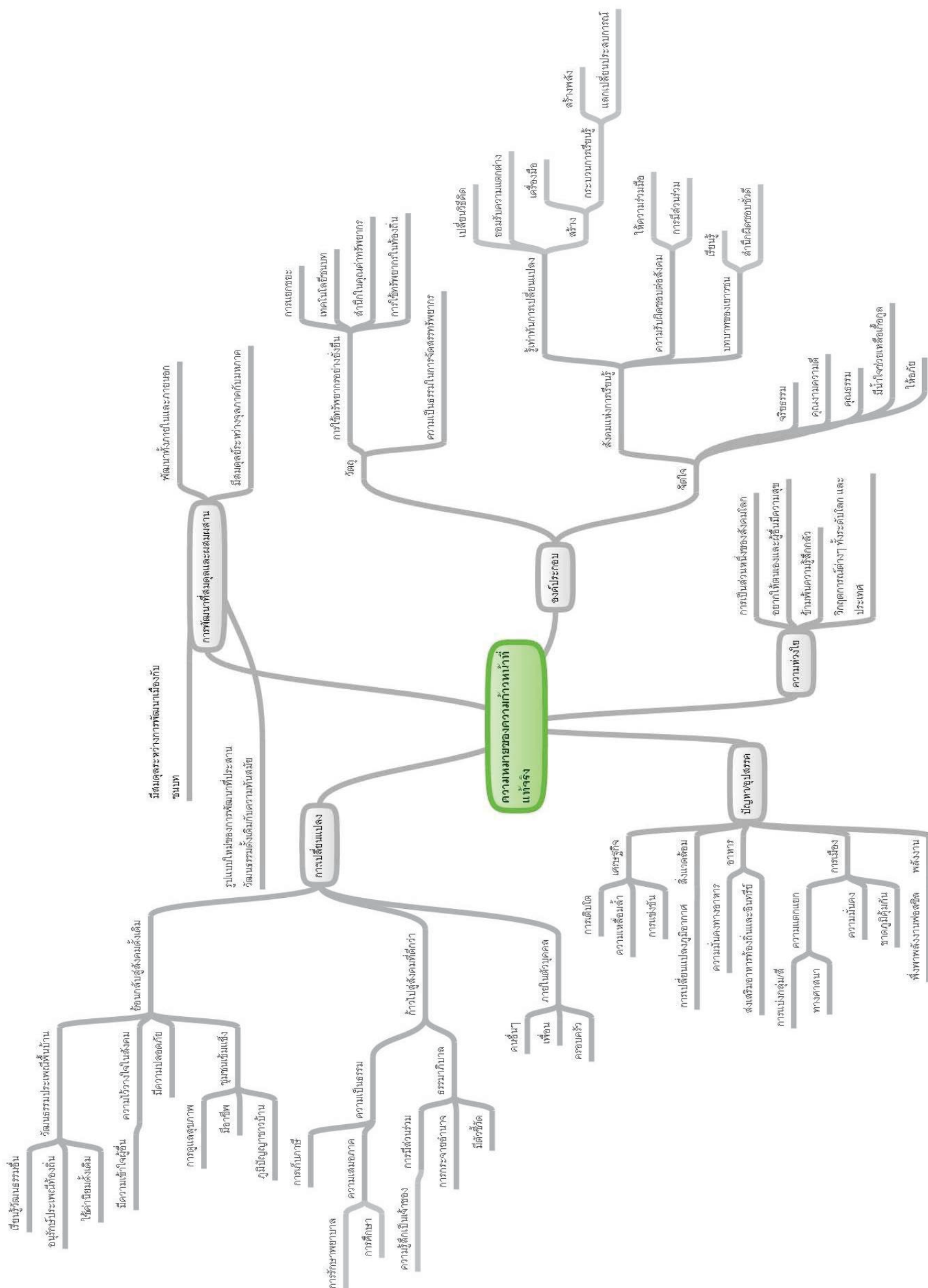
คำถามที่ 1 เมื่อพิจารณาจากบริบทของโลก และใคร่ครวญจากหัวใจของคุณ ความก้าวหน้าที่แท้จริงของสังคมไทยคืออะไร และทำไมคุณถึงห่วงใยประเด็นนี้

ความหมายของความก้าวหน้าที่แท้จริงของสังคมไทย จากการสนทนาด้วยกระบวนการ World café ในครั้งนี้ เริ่มต้นจาก ผู้เข้าร่วมแลกเปลี่ยนกล่าวถึงปัญหาและความห่วงใยต่อเรื่องนี้ด้วยความจริงที่ว่าสังคม หรือประเทศไทยเอง เป็นส่วนหนึ่งของประชาคมโลกที่กำลังเผชิญกับความท้าทายที่แผ่ขยายไปอย่างทั่วถึง ด้วยอิทธิพลของกระบวนการโลกาภิวัตน์ ทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม วิกฤตการณ์ที่เกิดขึ้น เช่น ด้านสิ่งแวดล้อม (การเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ) เศรษฐกิจ (ความเหลื่อมล้ำของรายได้) ด้านสังคม (ความขัดแย้งทางการเมือง และศาสนา) เป็นปรากฏการณ์ที่พบเห็นได้ และก่อผลกระทบต่อคนทั่วโลก รวมทั้งประเทศไทย ผู้ร่วมสนทนาจึงมีความห่วงใยสังคมไทย เพราะต้องการให้ตนเองและผู้อื่นมีความสุข ก้าวพ้นจากความกลัวที่เกิดขึ้นจากปัญหาดังกล่าวข้างต้น ด้วยความมีสติ รู้เท่าทัน

ความก้าวหน้า หมายถึง การเปลี่ยนแปลง ผู้ร่วมสนทนาได้แลกเปลี่ยนถึงเรื่องความเปลี่ยนแปลงใน ๓ ด้าน คือ การย้อนกลับสู่รากเหง้าเดิม พื้นฟูศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่น อนุรักษ์ประเพณีพิธีกรรมดั้งเดิม นำภูมิปัญญาชาวบ้านมาใช้ เพื่อสร้างความเข้มแข็งให้ชุมชน ส่งเสริมค่านิยมแบบไทย สร้างความไว้วางใจในสังคม ความมีน้ำใจ และความเห็นอกเห็นใจผู้อื่น ในอีกด้านหนึ่ง ความก้าวหน้า คือ การก้าวไปสู่สังคมใหม่ที่ดีกว่าเดิม ซึ่งเป็นสังคมที่มีธรรมาภิบาล เกิดจากการมีส่วนร่วมของพลเมือง ทำให้มีความรู้สึกเป็นส่วนหนึ่ง และเป็นเจ้าของ ต้องมีการกระจายอำนาจ และมีตัวชี้วัด สังคมใหม่นี้ยังจะต้องมีความเป็นเสมอภาคในการจัดสรรทรัพยากร และสวัสดิการ ซึ่งจะเกิดขึ้นได้ส่วนหนึ่งก็ต้องมีการจัดเก็บภาษีที่ก้าวหน้า (ภาษีที่ดิน และภาษีมรดก)

องค์ประกอบของความก้าวหน้าที่เกิดขึ้น จากการพูดคุยครั้งนี้ แบ่งได้คร่าวๆ เป็น ๒ ส่วน คือ วัตถุ และ จิตใจ ทางด้านวัตถุ ประกอบด้วยการใช้ทรัพยากรอย่างยั่งยืน เช่น การใช้ทรัพยากรในท้องถิ่นอย่างมีสำนึกในคุณค่า และความสำคัญของทรัพยากรธรรมชาติ และมีการจัดการทรัพยากรอย่างเป็นธรรม องค์ประกอบอีกด้านหนึ่งคือ จิตใจ ซึ่งตั้งอยู่บนพื้นฐาน จริยธรรม คุณงามความดี น้ำใจเอื้อเฟื้อ และการให้อภัย เพื่อนำไปสู่สังคมแห่งการเรียนรู้ คือ การเรียนรู้เพื่อเท่าทันการเปลี่ยนแปลง (ปรับเปลี่ยนวิธีคิด ยอมรับความแตกต่างหลากหลาย) ด้วยกระบวนการเรียนรู้ที่เสริมสร้างพลัง ด้วยการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ สร้างความรับผิดชอบต่อสังคม โดยเฉพาะในเด็กและเยาวชน ที่ต้องเผชิญกับทุกสิ่งในปัจจุบัน และอนาคต

ความก้าวหน้าที่เกิดขึ้นนั้น จะเกิดได้จากการพัฒนาที่สมดุล และผสมผสาน เป็น การพัฒนาทั้งภายใน (จิตใจ) และ ภายนอก (วัตถุ) ไปพร้อมๆ กัน โดยผสมผสานแนวคิดของวัฒนธรรมดั้งเดิมเข้ากับความคิดสมัยใหม่ และนโยบายการพัฒนาต้องมองทั้งมหภาค และจุลภาค และทั้งภาคเมือง (อุตสาหกรรม) และภาคชนบท (เกษตรกรรม) อย่างสมดุลกัน

คำถามที่ 2 เราจะทำอย่างไรจึงจะสามารถทำให้เกิดความก้าวหน้าที่แท้จริงของสังคมไทย ภายใน 5 ปี

วิธีการที่จะไปสู่ความก้าวหน้าที่แท้จริงดังที่ผู้ร่วมแลกเปลี่ยนนำเสนอไว้ในคำถามที่ 1 เป็นโจทย์ให้ผู้เข้าร่วมสนทนากันในรอบที่สองนี้ จากการนำเสนอสามารถสรุปเป็น 7 หัวข้อ คือ การพัฒนาเศรษฐกิจพอเพียง รัฐสวัสดิการ สังคมประชาธิปไตย ความสุข การสร้างความสมดุล และการวัดความก้าวหน้า

ด้านการพัฒนา ผู้เข้าร่วมอยากเห็นการแลกเปลี่ยนสนทนาในสังคมไทยให้มากขึ้น โดยเฉพาะในประเด็นสำคัญที่มีผลต่อความเป็นอยู่ที่ดีของสังคม ข้อเสนอเรื่องการพัฒนาามีหลากหลาย และจัดกลุ่มได้เป็น 4 ระดับดังนี้

- ระดับปัจเจก เสนอให้พัฒนาเด็กและเยาวชนให้มีมากกว่าความเก่ง คือให้ รักษาสิทธิ ปฏิบัติหน้าที่ และมีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหาในสังคม โดยตั้งอยู่บนพื้นฐานคุณธรรม ที่ประกอบด้วย ความเอื้ออาทร ความมีศีลธรรม และรับฟังความคิดเห็น อันจะทำให้สามารถดำเนินชีวิตไปได้อย่างมีสติ พึ่งพาตนเองได้ และมีความพึงพอใจ
- ระดับชุมชน ต้องส่งเสริมพัฒนาประชาสังคม อันจะเป็นทุนทางสังคมของชุมชนไปโดยตลอด และต้องสร้างเครือข่ายที่เข้มแข็งของปราชญ์ชาวบ้าน และผู้นำของชุมชนที่จะขับเคลื่อนการเปลี่ยนแปลง และควรให้แต่ละชุมชนทำเป็นแผนที่คนดี ที่จะทำงานเพื่อส่วนรวม และให้กำลังใจคนเหล่านั้น
- ระดับประเทศ เสนอให้สร้างความสามัคคีในสังคมไทย ด้วยการลดข้อขัดแย้ง แก้ไขข้อพิพาทของคนในสังคม เพื่อให้เกิดความเป็นเอกภาพ (เกี่ยวเนื่องกับหัวข้อสังคมประชาธิปไตย) เป็นพื้นฐานของสังคมอยู่ดีมีสุข มีสุขภาวะที่ดี
- ระดับโลก ผู้เข้าร่วมเสนอให้บทวนทิศทางการพัฒนากระแสหลักในปัจจุบัน และตั้งคำถามกับกระแสโลกาภิวัตน์

การพัฒนาดังกล่าวข้างต้นจะต้องดำเนินไปด้วยความสมดุล โดยให้ความสำคัญของสิ่งแวดล้อม สังคม และเศรษฐกิจ อย่างเท่าเทียมกัน รวมทั้งผสมผสานแนวคิดของไทย กับแนวคิดกระแสหลักเพื่อสร้างความก้าวหน้าที่สุด

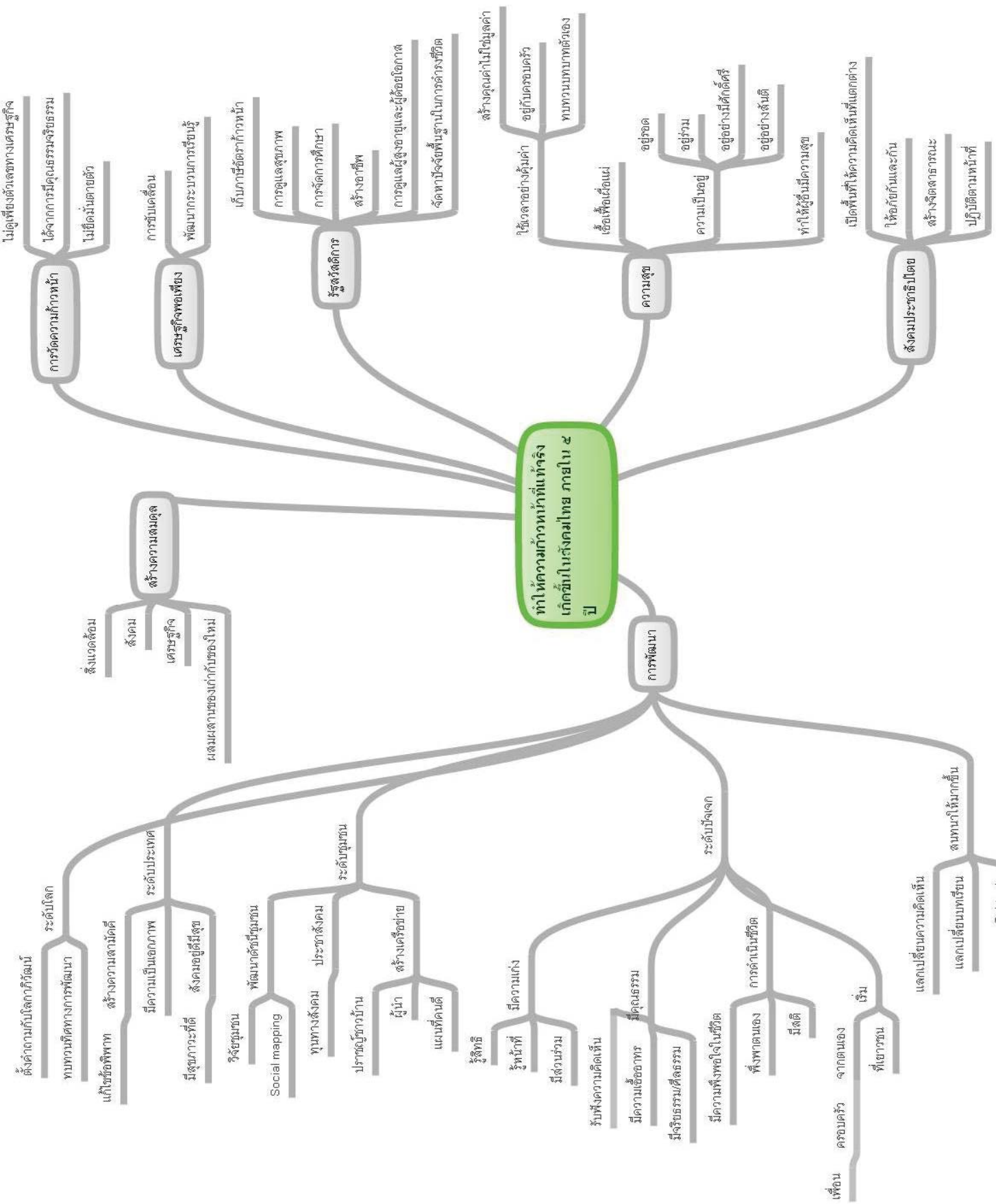
ในการที่จะไปสู่ความก้าวหน้าที่แท้จริงสังคมไทยนั้นต้องอยู่บนฐานของสังคมประชาธิปไตย ที่เปิดพื้นที่ให้กับความเห็นที่แตกต่าง และให้อภัยซึ่งกันและกัน รวมทั้งต้องสร้างพลเมืองที่รู้ปะปละปฏิบัติตามหน้าที่ และมีจิตสาธารณะ

นอกจากนั้นยังต้องมีการสร้างระบบรัฐสวัสดิการจากการจัดเก็บภาษีที่ก้าวหน้า โดยรัฐช่วยดูแลเรื่อง สุขภาพ การศึกษา อาชีพ และปัจจัยพื้นฐานในการดำรงชีวิต เพื่อให้ประชาชนสามารถอยู่อย่างมีศักดิ์ศรี และดำเนินชีวิตได้ตามศักยภาพ โดยเฉพาะผู้ด้อยโอกาส และสูงอายุที่ต้องได้รับการดูแลเป็นพิเศษ

ในการสนทนายังมีข้อเสนอมากมายเกี่ยวกับการนำหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาใช้เพื่อสร้างความก้าวหน้าที่แท้จริง โดยสามารถสรุปประเด็นสำคัญออกมาได้เป็นสองเรื่องคือ ต้องมีความพยายาม และความร่วมมือในการขับเคลื่อนปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงอย่างแท้จริงมากขึ้นในสังคมไทย และจะต้องพัฒนาระบบการเรียนรู้เรื่องเศรษฐกิจพอเพียงให้กว้างขวาง และบูรณาการไปทั้งกับการศึกษาในระบบ และนอกระบบ

หัวข้อหนึ่งที่ได้รับการพูดถึงมากในการสนทนา คือเรื่อง ความสุข ผู้เข้าร่วมเสนอว่า ถ้าจะมีความก้าวหน้าที่แท้จริงนั้น ผู้คนจะต้องมีความสุขซึ่งเกิดจาก การใช้เวลาอย่างคุ้มค่า เพื่อสร้างคุณค่า (ไม่ใช่มูลค่า) ในสังคมทุกระดับ โดยเฉพาะกับตนเอง และครอบครัว จากนั้นจึงช่วยเหลือผู้อื่น เพื่อเพื่อแผ่ และจะได้รับความสุขจากการที่ทำให้ผู้อื่นมีความสุข เรื่องความสุขนี้ยังเกี่ยวข้องกับความเป็นอยู่ที่ดีโดยจะต้องสร้างให้เกิดการอยู่รอด อยู่ร่วม อยู่อย่างมีศักดิ์ศรี และอยู่อย่างสันติ

เมื่อดำเนินการต่างๆ ดังกล่าวมาแล้ว เพื่อที่จะทราบว่าสังคมไทยกำลังไปสู่ความก้าวหน้าที่แท้จริงหรือไม่ อย่างไรนั้น จะต้องมีการชี้วัด ซึ่งการวัดความก้าวหน้าที่แท้จริงนั้น จะไม่ดูเพียงด้านเศรษฐกิจเพียงอย่างเดียว แต่จะดูอย่างองค์รวม โดยใช้พื้นฐานคุณธรรมจริยธรรม และมีความยืดหยุ่น ไม่ตายตัว เปลี่ยนแปลงได้ตามพลวัตของสังคมไทย

คำถามที่ 3 (พูดอย่างไม่ต้องถ่อมตน) ท่านจะมีส่วนร่วมอย่างไรที่จะให้เกิดความก้าวหน้าด้านใจที่ท่านปรารถนาให้เป็นจริงในสังคมไทย

ผู้เข้าร่วมครุ่นคิดถึงสิ่งที่ตนเองจะมีศักยภาพที่ทำได้เพื่อสนับสนุนให้ความก้าวหน้าที่เกิดขึ้น แท้จริง ตามองค์ประกอบ และขั้นตอนที่จะทำให้เกิดได้จริง สิ่งที่ผู้เข้าร่วมแต่ละท่านได้บอกเล่าถึงสิ่งที่ตนเองในฐานะปัจเจกจะสามารถทำได้เพื่อสร้างความก้าวหน้าที่เกิดขึ้นในสังคมไทยมีมากมายหลายข้อ สามารถรวบรวมและจัดกลุ่มเป็นได้ 2 กลุ่ม ดังนี้

สิ่งที่เริ่มทำได้ทันทีจากตนเอง คือเรียนรู้ที่จะดำเนินชีวิตอย่างมีคุณค่า มีความหมาย ใช้เวลาทำสิ่งที่มีคุณค่าต่อส่วนรวมมากขึ้น ใช้สติทำสิ่งต่างๆ ที่สร้างความสุขให้การดำรงชีวิต แล้วเริ่มขยายไปทำเพื่อผู้อื่น ทำให้คนอื่นมีความสุข เผยแพร่แนวคิดดังกล่าวสู่ครอบครัว และเพื่อน ด้วยการเปิดพื้นที่สนทนา แลกเปลี่ยนสะท้อนความคิดของคนต่างๆ กัน โดยเฉพาะครอบครัวมีผู้เข้าร่วมหลายท่านเน้นย้ำว่า ต้องสร้างให้แข็งแรง เพราะเป็นหน่วยย่อยที่สุดของสังคมที่จะทำให้พื้นฐานสังคมไทยแข็งแรงได้

ต่อมาคือ สิ่งที่จะสนับสนุนให้เกิดในองค์กร ชุมชน และสังคม คือ นำแนวคิดความก้าวหน้าที่เกิดขึ้นไปปรับใช้ในการทำงาน โดยเฉพาะในระดับชุมชน และองค์กร เป็นการพัฒนาในระดับ “รากหญ้า” สร้างพลเมืองเข้มแข็ง เพื่อให้เกิดองค์กร และชุมชนเป็นสุข เริ่มจากเรื่องใกล้ตัว เช่น

- สนับสนุนการแยกขยะ
- สร้างจิตสาธารณะ
- เปลี่ยนค่านิยมของเยาวชน
- เปิดพื้นที่ในการทำกิจกรรมในชุมชน
- ร่วมมือกับหน่วยงานการศึกษาในท้องถิ่นเพื่อส่งเสริมเรื่อง เศรษฐกิจพอเพียง โครงการความรับผิดชอบต่อสังคมของธุรกิจ (CSR)
- ทำการศึกษาวิจัยศักยภาพของชุมชน

นอกจากข้อเสนอระดับท้องถิ่นชุมชน มีหลายท่านที่มองว่าตนเองสามารถช่วยผลักดันได้ถึงระดับประเทศ เช่น

- หาเป้าหมายร่วมกัน

- สร้างระบบที่พัฒนาคนจากภายใน (จิตใจ)
- สร้างเครือข่ายที่มีพลัง และบูรณาการ
- แลกเปลี่ยนเรียนรู้ เพื่อถอดบทเรียนมาสร้างการเปลี่ยนแปลง
- นักวิชาการต้องสนับสนุนให้ชุมชนสร้างศักยภาพด้วยตัวเอง
- นำประเด็นทางสังคม และสิ่งแวดล้อมที่กำลังน่าเป็นห่วงมาช่วยขับเคลื่อนนโยบาย และสร้างความตระหนักแก่สาธารณชน
- ยกย่องคนที่ปฏิบัติตนได้เป็นตัวอย่างที่จะสร้างความก้าวหน้าที่แท้จริงได้

เวทีเสวนา “ผู้คน การพัฒนา โลกาวัดน์ และความสุขแบบภูฐาน” วันที่ 19 ธันวาคม 2552 ณ ห้องกระจกริมน้ำ คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ท่าพระจันทร์

โดย อ.สดี ไชยจันทร์ อ.สฤณี อาชวานันทกุล

คุณจิตรกร บุษบา ดำเนินรายการ

เวทีเสวนาดังกล่าว เป็นส่วนหนึ่งของงาน “เปิดโลกการอ่าน” ที่จัดขึ้นระหว่างวันที่ 14-20 ธันวาคม ณ คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ท่าพระจันทร์ โดยความร่วมมือของ ชมรมหนังสือสัญจร และศูนย์วิจัยทางมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ท่าพระจันทร์ ซึ่งได้รับความสนใจเข้าร่วมจากผู้อ่านที่ชื่นชอบหนังสือในแนวทางเลือกเช่นนี้พอสมควร

งานเสวนาครั้งนี้เป็นส่วนหนึ่งของการเปิดตัวหนังสือแปล “เรื่องราวในดินแดนแห่งความสุข” จากต้นฉบับ “Within the Realm of Happiness” ของ ดาโช คินเลย์ ดอร์จี นักข่าว นักหนังสือพิมพ์ อดีตบรรณาธิการหนังสือพิมพ์คินเซล (Kuensel) ที่ใหญ่ที่สุดของภูฐาน และปัจจุบันดำรงตำแหน่งปลัดกระทรวงสารสนเทศของรัฐบาลภูฐาน ที่เกิดจากการเลือกตั้งในระบอบประชาธิปไตยเป็นครั้งแรก

หนังสือเล่มนี้กล่าวถึง ความเปลี่ยนแปลงของสังคมภูฐานจากสมัยก่อนเปิดประเทศสู่ความทันสมัย เมื่อตอนที่ผู้เขียนยังเด็กอาศัยอยู่แบบดั้งเดิมกับครอบครัว จนถึงสมัยปัจจุบันที่รับเอาเทคโนโลยีสารสนเทศเข้ามา ผู้เขียนได้เล่าเรื่องราวที่ตนเองประสบ หรือได้รับทราบมา เพื่อสร้างภาพความเป็นอยู่ของชนบทภูฐานเมื่อห้าสิบปีก่อน ที่อยู่กันเป็นครอบครัวขยาย ใช้ชีวิตกลมกลืนกับธรรมชาติ ไม่รีบเร่ง มีความสัมพันธ์กันด้วยความกรุณา และตั้งใจมั่นอยู่บนพื้นฐานพุทธศาสนา จนเมื่อภูฐานเปิดประเทศ ความเปลี่ยนแปลงเริ่มย่างกรายเข้ามา โดยเฉพาะในเมืองใหญ่ เกิดชนชั้นกลาง เด็กรุ่นใหม่จำนวนมากได้รับการศึกษาแบบตะวันตก ทำให้หลุดลอยออกจากรากฐานวัฒนธรรมดั้งเดิม สังเกตได้จากเรื่องเล่าในหนังสือถึงความไม่เข้าใจถึงความเป็นอยู่ของชนบทภูฐานของข้าราชการรุ่นใหม่ ซึ่งทำให้รู้สึกว่าการทำงานยากลำบาก รวมทั้งพูดถึงปัญหาวัยรุ่นในเมืองใหญ่ที่เริ่มใช้ชีวิตตามแบบตะวันตก ฟุ้งเฟ้อ และละเลยศีลธรรมอันดี แต่ปัญหาทั้งหมดกำลังได้รับการเยียวยา จากการที่รัฐบาลภูฐานได้น้อมรับเอา ความสุขมวลรวมประชาชาติ เป็นเป้าหมายในการพัฒนาประเทศ โดยได้บัญญัติไว้ในรัฐธรรมนูญ และแต่งตั้งคณะกรรมการความสุขมวลรวมประชาชาติ เพื่อเป็นสถาบันหลักในการขับเคลื่อนแนวคิดนี้สู่การปฏิบัติจริง

ในเวทีนี้ อ.สดี ผู้แปลได้บรรยายถึงความประทับใจในหนังสือว่า สามารถบรรยายถึงวิถีชีวิตชนบทของภูฐานได้อย่างชัดเจน และสนุกสนาน ทำให้นึกสะท้อนไปถึงชีวิตในวัยเด็กของชนบท

ในประเทศไทยเมื่อหลายสิบปีก่อน ที่มีความคล้ายคลึงกัน และทำให้เปรียบเทียบได้ถึงแนวทางการพัฒนาที่ประเทศไทยดำเนินมา ที่ทำให้สังคมชนบทอ่อนแอ และวัฒนธรรมดั้งเดิมเสื่อมถอย แต่ อ.สดีโสเชื่อว่า ด้วยความเข้มแข็งของรากฐานวัฒนธรรมพุทธศาสนาที่ยังลึกในจิตใจของคนภูฐานจะช่วยให้ผลกระทบของการพัฒนาไม่รุนแรง และเกิดขึ้นรวดเร็วเหมือนในประเทศไทย และจะยังคงสามารถรักษาลักษณะของตนเองไว้ได้

ส่วนคุณสฤณี ผู้ซึ่งเคยไปเยือนประเทศภูฐาน 2 ครั้ง และเขียนหนังสือถึงสังคมภูฐานในยุคปัจจุบันได้มาร่วมพูดคุยถึงความประทับใจในฐานะนักท่องเที่ยวเกี่ยวกับสภาพภูมิอากาศ ภูมิประเทศ ผู้คน และวัฒนธรรมของภูฐาน ที่ยังคงความจริงใจ ความซื่อ และไม่วิตกกังวลจนเกินไป เอาไว้รวมทั้งชื่นชมการจัดการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนของภูฐานที่ไม่เน้นปริมาณนักท่องเที่ยว แต่ยึดกลุ่มนักท่องเที่ยวที่มีคุณภาพ แม้ว่าจะทำให้นักท่องเที่ยวมีค่าใช้จ่ายสูง และไม่สามารถออกแบบโปรแกรมการท่องเที่ยวได้ด้วยตนเอง เพราะต้องใช้บริการของบริษัทนำเที่ยวและผู้นำเที่ยวที่ได้รับอนุญาตจากรัฐบาลเท่านั้น แต่นั่นก็ทำให้ภูฐานยังคงรักษาความน่าสนใจในฐานะแหล่งท่องเที่ยวที่มีความยั่งยืนสูง รวมทั้งเชื่อว่าแนวทางการพัฒนาที่เน้นความสุขจะช่วยให้ภูฐานสามารถผ่านวิกฤตต่างๆ ที่เกิดขึ้นไปได้

รายงานสรุปเวทีเสวนา

ฐาน: ดินแดนแห่งความสุขในสังคมโลกยุคใหม่

วันเสาร์ที่ 30 มกราคม 2553 ณ อาคารมหาจุฬาลงกรณ์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

วิทยากร

1. จิมี ดรูกปา	ศิลปินพื้นบ้านชาวภูฐาน ประเทศภูฐาน
2. คินเลย์ ดอร์จิ	ปลัดกระทรวงการสื่อสารและคมนาคม ประเทศภูฐาน
3. เป็ก ดอร์จิ	ผู้อำนวยการศูนย์ภูฐานเพื่อประชาธิปไตย ประเทศภูฐาน
4. ดร. อภิชัย พันธเสน	ผู้อำนวยการสถาบันการจัดการเพื่อชนบทและสังคม
5. ฮันส์ แวน วิลเลียมส์วาร์ด	ผู้อำนวยการโครงการ School for Wellbeing

ดำเนินรายการโดย

อ.ไพโรจน์ กิตติเสริชัย

คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

สรุปสาระสำคัญจากการเสวนา

ภูฐานเปิดโลกให้เราได้สัมผัสกับสังคมปฐมกาลของผู้คน วิถีชีวิต วัฒนธรรมท่ามกลางภูมิประเทศอันบริสุทธิ์ ทว่าเมื่อภูฐานต้องเข้าร่วมในชุมชนโลกยุคใหม่ เฝื่อนหน้ากับการเปลี่ยนแปลงอย่างเร่งเร้าของกระแสโลกาภิวัตน์ ดินแดนแห่งนี้จะยังคงรักษาสังคมเปี่ยมจิตวิญญาณไว้ได้หรือไม่ และทิศทางการพัฒนาของภูฐานจะสามารถเป็นแบบอย่างให้เราศึกษาเรียนรู้

ภูฐานเป็นดินแดนที่งดงามไปด้วยวัฒนธรรมและธรรมชาติ นโยบายหลักของประเทศว่าด้วยเรื่อง ความสุขมวลรวมประชาชาติ (จีเอ็นเอช) ซึ่งเน้นที่การพิทักษ์สิ่งแวดล้อม รวมไปถึงการพัฒนาอย่างยั่งยืน ความเชื่อซึ่งประกอบด้วยญาณปัญญาของชาวภูฐาน ในเรื่องการอิงอาศัยของสรรพชีวิต อาจเป็นมูลฐานให้แก่การผลิตเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงของอากาศและคุณภาพของระบบนิเวศ ไม่ได้เน้นเรื่องผลิตภัณฑ์มวลรวมภายในประเทศ (จีดีพี)

จากประสบการณ์ส่วนตัวของวิทยากรชาวภูฐาน ตั้งแต่วัยเด็ก เคลื่อนมาจนถึงวันที่ภูฐานกำลังเกิดการเปลี่ยนแปลงหลายอย่างภายในประเทศ การเดินอยู่ระหว่างการพัฒนาด้านจิตใจและวัตถุซึ่งกำลังเกิดขึ้น ดังเช่น ภูฐานมีประเพณีที่มั่งคั่งเกี่ยวกับการเล่าเรื่อง ซึ่งมีทั้งนิทานพื้นบ้านและตำนาน ส่วนใหญ่นำมาจากคัมภีร์พระพุทธรศาสนาแต่ครั้งโบราณกาล ในบรรดาเรื่องราวที่นิยมเล่าสู่กันฟังข้างกองไฟ คือปาฏิหาริย์อันโดดเด่นของท่านลามะ ดรูกปะ เคนเลย์

เมื่อภูฐานมีอินเทอร์เน็ตและโทรศัพท์เมื่อปี 2542 เมื่อก่อนพ่อกับแม่ถามเด็กภูฐานว่าใครคือฮีโร่ของพวกเขา จะได้รับคำตอบว่า ‘พระราชาธิบดี’ หลังการมาของอินเทอร์เน็ต ฮีโร่ของเด็กและชาวภูฐาน เป็นดาราฮอลลีวูด นักฟุตบอล นักร้อง นักดนตรี จากโลกตะวันตก

ภูฐานมีการเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้นเหมือนกับหลาย ๆ ประเทศในโลกนี้และความท้าทายก็คือ การเปลี่ยนแปลงนั้นต้องปราศจากการสูญเสียสิ่งดีงามเดิมๆ ที่มีอยู่ก่อน ภูฐานมีจุดแข็งในเรื่อง ความเกี่ยวโยงสัมพันธ์อยู่กับสิ่งดีงาม ส่วนจุดอ่อนคือบางที่เดียวสาต่อโลกในอันดับต้น ๆ ที่จะไป ทำความรู้จักกับการเปลี่ยนแปลงที่รวดเร็วของโลก ณ ตอนนีที่ภูฐานขึ้นชื่อว่าเป็นประเทศที่มี ความสุขมวลรวมประชาชาติ สำคัญมากที่เราต้องมองความจริงที่ซ่อนอยู่ในสังคม สำหรับคนที่ มองอยู่ข้างนอก มันสำคัญสำหรับพวกเขาที่อยากเห็นความเป็นภูฐานจริงๆ และสำหรับชาวภูฐาน เอง ต้องไม่เพิกเฉยละเลยกับปัญหาสังคมที่เผชิญหน้าอยู่

การรักษาความสุขมวลรวมประชาชาติในภูฐานซึ่งเป็นนโยบายแห่งชาติของประเทศและ หลายคนเป็นห่วงว่าอาจถูกทำลายลงไปพร้อม ๆ กับการพัฒนาที่เกิดขึ้นในภูฐานอยู่ในขณะนี้ ตราบใดที่ชาวภูฐานทำให้ความสุขมวลรวมประชาชาติมีลมหายใจอยู่ นั่นคือความยั่งยืนจะยังมี อยู่ในภูฐาน ความสุขมวลรวมประชาชาติจะนำพาให้ภูฐานเคลื่อนจากอดีตไปอนาคตผ่านปัจจุบัน ที่ยังคงไว้ซึ่งคุณงามความดีแบบเดิมที่เคยมีมา

ภูฐานจะไม่มีวันเป็นมหาอำนาจทางการทหาร หรือเป็นพลังทางเศรษฐกิจ พลังของภูฐาน อยู่ที่หลักศีลธรรมซึ่งทำให้ราชอาณาจักรเล็ก ๆ แห่งนี้เป็นตัวแทนของอุดมคติใหญ่หลวง นั่นคือ ความสุขมวลรวมประชาชาติ การกล้าที่จะเป็นสิ่งที่แตกต่างและนำเสนอเป้าหมายอันสูงสุดเพื่อ ความก้าวหน้าของมนุษยชาติให้โลกได้ประจักษ์ ภูฐานจึงต้องทำให้สิ่งนี้เป็นจริงที่บ้าน ดังที่ สมเด็จพระราชาธิบดีจิกมี เกซาร์ นัมเกล วังชุก ได้ทรงมีพระราชดำรัสแก่ประชาชนในวันที่เสด็จ เถลิงราชสมบัติเมื่อปี 2549 ว่าความล้มเหลวไม่ใช่ทางเลือก

Report
Fourth International Conference on Gross National Happiness
Practice and Measurement
November 24-26, 2008
Bhutan Youth Development Centre
Thimphu, Bhutan

Wallapa van Willenswaard, GNH Movement Team, Thailand

Introduction

The first time an international conference on Gross National Happiness was held took place in Thimphu, Bhutan, February 2004. At that moment it was not known yet whether more conferences would follow. But already in June 2005 the second GNH conference was organized in Canada. And the Third International Conference on Gross National Happiness (GNH3) was held in Nongkhai and Bangkok, Thailand, 22-28 November 2007.

GNH conferences are platforms for exchanges between groups and individuals actively working on GNH and related issues while broadening participation and spreading interest to new stakeholders.

In Thailand the Thailand Research Fund (TRF) provided a development grant in the framework of its Sufficiency Economy programme to the GNH3 conference organizers to continue exploratory research and networking, in particular in Thailand. ThaiHealth Foundation/TGLIP joined the effort by supporting the international dimensions of the research development. The aim of the research development period 2008-2010 (18 months) is to constitute a longer term multi-stakeholder research and operational network towards change in society, and related capacity building, guided by a synthesis of policy development concepts around Gross National Happiness.

The Center for Bhutan Studies (CBS), the central GNH research body in Bhutan, organized the Fourth Conference on Gross National Happiness in Thimphu, Bhutan, 24-26 November 2008.

Thai participation in the conference

- **Apivee Antarasena**, Ramkhamhaeng University: *Happiness Approach in an Award Winning Community*, Workshop 'Happiness and Quality of Life', November 24;
- **Michita Champates Rodsutti**, Management Psychology Institute: *Buddhism Congruent Business Ethics*, Workshop 'Good Governance', November 25;
- **Wallapa and Hans van Willenswaard**, GNH Movement Project: *A New Development Paradigm Inspired by GNH? A Contribution to the Global GDP Debate*, **Plenary** 'Gross National Happiness: Global and National', November 26; **Paper attached.**
- **Supawadee Petrat**, Thailand Volunteer Service
- Two classical Thai dancers volunteered contributions to the cultural programme
- **Vathinee Jitjaturunt** (Thailand), **UNICEF Bhutan**, sponsored the presentation of Namgay Zam, Representative of Bhutanese Youth: *Are You Happy – Child and Youth of Happiness, Bhutan* (Plenary 'Gross National Happiness: Global and National', November 26);

- **Sathirakoses Nagapradipa Foundation** (Thailand) sponsored Ko Tar, the only participant from Myanmar

Luncheon Audience with His Majesty the King

All participants were introduced one by one to H. M. King Jigme Khesar Wangchuck, preceding the lunch of the last conference day, November 26. In our case His Majesty warmly conveyed his gratitude to Ajarn Sulak Sivaraksa, Chair Board of Advisors, Sathirakoses Nagapradipa Foundation, for his leadership in holding the “hugely successful” GNH3 conference in Thailand, 2007; and for the hard work and creativity of Suan Nguen Mee Ma Co., Ltd., the dynamic conference organizer.

Keynote Address Prime Minister Jigmi Y. Thinley

The conference was opened with a Keynote Address of the freshly elected Prime Minister of Bhutan. Excerpts:

“25 nationalities are represented here today. To receive fellow pilgrims in the quest for a better world through GNH at this time of the year is of special significance for three reasons:

- Our country, Bhutan, became the youngest parliamentary democracy in the world after 257 years of theocratic rule and 100 years of a golden era under the monarchy.
- This GNH conference takes place just after the Coronation of H.M. King Jigme Khesar, the Fifth King of Bhutan. The new King has emphasized promotion of GNH as His responsibility and priority as made clear in His Coronation Address:

“... whatever goals we have – and no matter how these may change in this changing world – ultimately without peace, security and happiness we have nothing. That is the essence of the philosophy of Gross National Happiness... I shall give you everything and keep nothing... I also pray that while I am but King of a small Himalayan nation, I may in my time be able to do much to promote the greater wellbeing and happiness of all people in this world – of all sentient beings.”

- Bhutan celebrates this year the 100 years of monarchy. I consider this conference to be a special celebration of the timeless gift of GNH by His Majesty the Fourth King not only to the Bhutanese people but to human society in general.

As the reality of our unsustainable, unfulfilling way of life becomes ominously and indeed, devastatingly clear in our troubled world, I believe GNH, seen as an alternative development paradigm, has become ever more relevant.

(...) it would be most beneficial to intensify international collaboration on practices and measurements, while emphasizing the need to maintain focus on formulation of practical applications in terms of projects and programmes being rooted in the local where the real people are, and where genuine meaningful grassroots changes must take place.

In this regard, it appears that developing measurements or indicators of progress for GNH may actually be easier than applying them to reshape public policy and action.

The point of all attempts to measure holistic development is to persuade reconfiguration of public policies, restructuring or reorientation of institutions and transformation of human behavior.

To this end, we may even have to be bold enough to suggest alternatives to competitive politics whereby common purposes and visions are often defeated by conventional divisions of left versus right, pro-market versus socialism, electoral calculations versus long term interests.

How does one create an enlightened society within which the citizenry knows that individual happiness is the fruit of collective action and happiness – (...) and that striving for others happiness is the most certain path to fulfilling experiences that bring true and lasting happiness?

How does one go about persuading people to adopt a new ethical paradigm that rejects consumerism? How do we convince them that the dogma of limitless productivity and growth in a finite world is not only unsustainable and unfair to future generations but that it squeezes out social, cultural, spiritual and aesthetic pursuits?

Even the justification for economic growth for poverty alleviation seems very shaky unless we radically improve redistribution. Shamefully, little goes to poverty alleviation from the enormous wealth generated in the aggregate global economy.

The same is applicable to the argument that we need to grow so that there will be money to fix environmental problems. To believe this is to believe in killing the patient to cure the disease.

Is it enough for us to know how to measure happiness and to hope that this will influence policy-making?

Traditional wisdom tells us that new thoughts and ideas emerge from chaos and devastation. If GNH must be the new order, then the old certainly appears to be giving way as manifest in the multiple crises that are testing the relevance and sustainability of the prevailing order. The financial, energy, and food crises as well as the natural calamities of the magnitude and frequency never seen before are, I believe, alarm bells to warn us away from living the way we do."

Some Highlights of Presentations

Plenary presentations

- **Nicholas Rosellini, Resident Coordinator, UN System, Bhutan**

The Resident UN Coordinator of Bhutan expressed his and the UN's respect for the efforts of Bhutan, a small 'least developed country', to contribute towards global transformation. Mr. Rosellini will move to

- **Nic Marks, New Economics Foundation, U.K.**

The founder of the Centre for Well-being at NEF emphasized that we have to integrate wellbeing indicators into national accounting. A report by NEF will be launched in February 2009, based on the findings of the European Social Survey:

It has become customary to judge the quality of a society by the use of objective indicators, predominantly socio-economic ones. Yet in most developed nations in Europe and elsewhere, increases in income, health and education have not produced comparable increases in happiness or life satisfaction. To address this issue, the upcoming NEF report on National Accounts of Well-being seeks to evaluate the success of European countries at promoting the personal and social

well-being of their citizens. Whilst much has been learnt from introducing subjective measures of global happiness or life satisfaction into survey research, significant recent progress in the development of high quality subjective measures of personal and social well-being is not being fully utilised, and should be systematically developed across Europe. We suggest that domain-specific measures, such as income, family and work satisfaction, require further understanding both in terms of their causes and effects. Most importantly, we argue that the next generation of advancement in the field requires us to look beyond 'hedonic' measures of well-being (feeling and evaluation) to 'eudaimonic' measures of capabilities and functionings since these are associated with sustainable rather than transient well-being. This project represents the first systematic attempt to create a set of policy-relevant national well-being accounts.

- **Sabina Alkire, Oxford Poverty & Human Development Initiative (OPHI), U.K.**

In line with the presentation of Nic Marks, Sabina Alkire (author/editor of the Human Security Report) explored how the research methodology of OPHI based on the capability approach of Amartya Sen could contribute to refining the development of the GNH Index. The following interrelated themes lie at the heart of OPHI's research agenda:

- Missing Dimensions. What dimensions of poverty are missing from international datasets? How could data on "missing dimensions" improve policy?
- Multidimensional poverty measures.
- Plural principles. In addition to efficiency, which other principles (e.g. equity, sustainability, freedom) ought to inform poverty reduction and how?
- Preferences and motivations. How can we use behavioural economics to inform normative welfare assessments?
- Informing policy. How can we model the impact of policy actions on people's capabilities?

The presentation of Sabine Alkire (10 minutes) could only provide first indications for deepening research and policy development methodology.

- **Dasho Karma Ura, Centre for Bhutan Studies (CBS), Bhutan**

Dasho Karma Ura presented the results of the first full round of GNH Index survey in Bhutan, although methodological re-assessments may still have to be made in light of the GNH4 conference exchanges. The full explanation of the GNH Index can now be found at the new website www.grossnationalhappiness.com launched by the Prime Minister during the conference.

Significant differences were found between districts (dzongka's) and in particular between rural areas and the capital Thimphu, an increasingly urbanizing human settlement.

Dasho Karma Ura has been found willing to present his paper on the GNH Index in Thailand, probably 28 January 2009.

- **Susan Andrews, Futura Viso Ecovillage, Brazil**

Susan Andrews reported about the regional GNH conference in Brazil with overwhelming attention from all sides. Susan analyzed common problems of society and showed how the Eco-village movement responds to the challenge to provide a feasible alternative where community spirit is central.

- **Jon Hall, Organization for Economic Cooperation and Development (OECD), France**

The OECD is hosting the Global Project on Measuring the Progress of Societies of which Jon Hall is the Coordinator. Current streams of work include:

- The formulation of guidelines to develop “measuring progress” initiatives and the development of associated training courses and material.
- Including focused interest in specific aspects of progress not yet covered by existing international statistical standards.
- The design of ICT data visualization tools for increasing the accessibility and attractiveness of progress indicators for a wider public.
- Working with national governments, civil society and statistical offices towards the establishment of national roundtables on progress measurement.

A **Wiki-Progress** platform is in development.

The Third OECD World Forum will be held in Korea, 27-30 October 2009 and is titled “Statistics, Knowledge and Policy”.

- **Ronald Colman, Genuine Progress Index for Atlantic Canada (GPI Atlantic), Canada**

Ron Colman emphasized that, in his opinion based on decades of work in Canada, we have to understand in earnest the famous words of the King of Bhutan “Gross National Happiness is more important than Gross National Product”. GDP and GNH are not equal concepts that can be used as parallel truths without being problematic. We really need to make a shift in our policies at all levels towards well-being driven programmes in order to achieve the aim of sustainable development. GNP or GDP in fact are not indicators but they are methods of accounting. Percentage growth of GDP is used as an indicator but it is a misleading one even within the economic paradigm.

Dr. Ronald Colman will present his paper in Thailand, January 2009 and he will conduct a workshop together with Dasho Karma Ura in the same period. His paper has been attached to this report.

- **Ross MacDonald, University of Auckland Business School, New Zealand**

The paper of Dr. Ross MacDonald placed GNH firmly in the context of a universalized ethical framework that will become increasingly necessary as we enter into a future of unprecedented inter-national, inter-generational and inter-species competition over collective resources and opportunities.

- **Wallapa and Hans van Willenswaard, GNH Movement Project, Thailand**

In the concluding plenary session, opened with the presentation of Dr. Ross MacDonald, Wallapa first gave an overview of the GNH3 conference in Thailand in 2007. The conference resulted in initiatives to shape follow-up and long term action research to facilitate Thai stakeholders to play an active role of what can be called

the *GNH Movement*. Hans anticipated that Thailand, once political difficulties are overcome, may provide a platform for exchanges and dialogue between diverse efforts – including the Sufficiency Economy of H.M. King Bhumipol of Thailand – among stakeholders, disciplines, nationalities and cultures. In the paper a first attempt is presented to draft a ‘landscape’ for comparative research, synthesis and policy advocacy. The attempt responds to the ambition, as expressed by the Prime Minister of Bhutan, to derive from GNH some principles of a ‘new world order’. The starting point is in-depth analysis of the Four Pillars of GNH:

- Cultural Promotion
- Good Governance
- Equitable socio-economic development
- Environmental preservation

The centrality of the Four Pillars in the GNH approach was confirmed in the *speech delivered by the Prime Minister of Bhutan at the 63rd Session of the General Assembly of the United Nations, September 26, 2008*. The speech was distributed to conference participants together with the text of the Prime Minister’s Keynote Address to the GNH4 conference.

The paper of Wallapa and Hans was earlier distributed in the first GNH Movement Forum, 26 September 2008. It is attached to this report in its GNH4 version.

- **Namgay Zam, Youth Representative, Bhutan**

Right after the presentation of GNH3 by Wallapa, including impressions of its lively Youth programme, Namgay Zam presented the results of a survey undertaken by Bhutan Youth with interviews of children and Youth in Bhutan. The project was inspired by the example of Youth surveys developed by PADETC, Laos, and as exchanged during the GNH3 conference. The project was supported by UNICEF Bhutan.

- **Dasho Kinley Dorji, Kuensel Corporation, Bhutan**

The concluding remarks were made by the Editor and Director of Kuensel Corporation, publisher of the most prominent newspaper of Bhutan, and an advisor on media policies in Bhutan. Excerpts of his presentation, later published in Kuensel, Bhutan’s National Newspaper, under the title *Gross National Happiness: Heavier than a mountain*:

“ GNH is the expression of a system of values that defined the Bhutanese system over centuries. Today, Bhutan articulates the need to preserve such traditions and values on the premise that *what we have is good and should be preserved by change*.

Having opened to so-called planned development, Bhutan is aware that too rapid change will threaten all this, so it is seeking the clarity and credibility of a GNH society and a GNH economy by trying to give the concept intellectual depth and academic construction.

To say that GNH is doing fine in Bhutan would be wrong. The truth is that Bhutan is changing rapidly and society is not responding fast enough.

Even many decision makers today believe that GNH is just a phrase to attract wealthy tourists. The skepticism is obvious from the fact that not enough decision

makers have taken interest in the fourth international GNH conference here in Thimphu.

The young professionals, who did attend the conference, need to begin a new wave of discourse to intellectualise GNH. Decision makers must be forced to confront GNH so that it becomes a basis for policy decisions

It is time for young Bhutanese men and women to take up GNH thinking. There is much to be learned from similar schools of thought in history and from existing international experiences and innovations. A generation of young scholars must give GNH more depth and continuity.

What will truly be unique is, not so much the concept, but that GNH will be mainstream in Bhutan. It will be central to the government's policies, institutions. It will be the strength of Bhutanese intellectual culture for the future.

While GNH travels around the world, there is a resounding message that comes through loud and clear. It is a good idea but first make it work in Bhutan. This is the real Challenge. For Bhutan, GNH must be the skilful means for survival.

For the Bhutanese people, therefore, GNH is a responsibility, that is heavier than a mountain, more precious than gold."

Future Perspectives: GNH 5 in Brazil

Susan Andrews, Eco-villages project in Brazil, will organize the **Fifth International Conference on Gross National Happiness in Brazil, 4-7 November 2009.**

Launching of GNH3 Proceedings

The Proceedings of GNH3, version prepared by CBS, was launched at the end of the conference. Suan Nguen Mee Ma publishers will publish the more comprehensive version in Thailand, 2009. The CBS proceedings are attached to this report.

Networking Results

- International GNH Consultation Committee

At the end of the conference, in a circle around the Centre for Bhutan Studies, it was decided to form an informal International GNH Consultation Committee to guide international cooperation and future conferences. Wallapa and Hans were asked to be part of this circle.

- Center for Bhutan Studies and GPI Atlantic

Dasho Karma Ura and Dr. Ronald Colman accepted to give a public lecture and conduct a workshop in Bangkok, January 2009. The primary target-group of the workshop will be the Mekong region Youth network, including Thailand. The GNH Movement project team will organize the lecture and workshop. The GNH Movement workshop will be the result of the internal workshop on curriculum development held in November 2008. SASIN Business School at Chulalongkorn offered to host the lectures of Dasho Karma Ura and Dr. Ron Colman.

- **UNICEF**

UNICEF Bhutan will positively consider to send a Youth Bhutan delegation to the Mekong region workshop in Thailand, January 2009.

- **UNDP**

Nicholas Rosellini will make a transfer to UNDP in Bangkok and will become the UNDP Deputy Regional Coordinator for Asia and the Pacific. He is willing to support continuity in the Thai efforts to provide an exchange and dialogue platform.

- **National Well-being Accounting, New Economics Foundation, U.K./Europe**

Nic Marks intended to present his paper during the 60th anniversary of the Faculty of Political Science, Chulalongkorn University. His presentation in December 2008 had to be cancelled. He will contribute his full paper on National Well-being Accounting in February following the official launching of the project.

- **Sufficiency Economy**

Ajarn Apivee Antarasena, Lecturer, Faculty of Economics, Ramkhamhaeng University, is willing to join the GNH Movement advisory group and contribute towards the GNH Movement project from the point of view Sufficiency Economy.

- **OECD**

Jon Hall of OECD asked the GNH Movement project to act as the **National Correspondent for the Global Project Measuring Progress of Societies**. An official invitation is now under consideration at the OECD Board. The GNH Movement project intends to organize its GNH Forum in May 2009 in the format of an **OECD National Round Table** and the OECD will provide an introductory speech. This may lead to the development of training programmes and to this end the GNH Movement project has been invited to attend the OECD conference in Japan, March 23-24. The present funding limits do not allow the participation of a small Thai delegation to this conference yet. (See Appendix)

- **GLOCOL, Japan**

Professor Takayoshi Kusago of the GLOCOL project, Osaka University, offered to be a resource person in further training and exchanges.

- **Paradiso and ASIAPERS, Europe**

Through the representative of Oriones consultancy, France, at the GNH4 conference, Dasho Karma Ura was invited to be a speaker for the high level Paradiso conference at the EU Headquarters, Brussels, January 2009. Earlier in 2008 Hans van Willenswaard presented a paper on the GNH Movement project in Thailand for the Paradiso project preparatory meeting in Brussels. Ajarn Soraj Hongladarom was invited to collaborate in the new ASIAPERS project to undertake research analyzing long term perspectives of changes in society.

(See the book for 3GNH "Towards Global Transformation")

**Study- and planning visit Thai delegation to Bhutan
19-29 April 2009
GNH Movement project**

The objectives of the study- and planning visit formulated in advance were:

1. To strengthen cooperation with the Centre for Bhutan Studies (CBS)
 - a. Shape exchanges, cooperative research and (recommendations for) policy development on Gross National Happiness. Prepare with Bhutanese partners the final stages of the **GNH Movement project** in Thailand presently realized by Suan Nguen Mee Ma publishers, and supported by Thailand Research Fund/ThaiHealth-TGLIP including policy recommendations to be formulated and an international gathering in July-August 2009.
 - b. To advance synergy between Gross National Happiness, Buddhist Economics, Sufficiency Economy and related local and global movements for social transformation and research programmes; to discuss the GNH Index with CBS and in particular the notion of **sufficiency level** introduced by Dasho Karma Ura. Assessment of Thai initiative to develop a *National Progress Index*
 - c. To contemplate South-East Asian input in the **GNH5 conference in Brazil**.
 - d. To explore opportunities for a Chulalongkorn University **School for Wellbeing Studies & Research** (an independent think tank) and a **Summer Course**, to be held partially in Bangkok and partially in Bhutan (first course planned in August 2010). For this purpose to establish a founding partnership between Chulalongkorn University, Faculty of Political Science; the Centre for Bhutan Studies; and the Sathirakoses Nagapradipa Foundation, Thailand.
2. To initiate Therevada-Vajrayana exchanges in the framework of Engaged Buddhism, in particular regarding the role of nuns. Preparation of a *Buddhist Economics and GNH workshop* as part of the **“20 years INEB” conference in Chiang Mai 9-15 November 2009**. Exchanges with Bhutanese monastic representatives on gender issues in Buddhism.
3. Final consultations on the **GNH(3+) book** (in English) to be published by Suan Nguen Mee Ma publishers, Bangkok. Further exploration and preparations for a possible **“GNH textbook”** and Youth projects, including media projects, as initially supported by UNICEF Bhutan.
4. To prepare the second stage of a series of Measuring Genuine Progress **TOT capacity building workshops** for the Bhutan – Mekong-region and ASEAN (Youth) partnership (first workshop held at SASIN Graduate Institute of Business Administration, Bangkok in January 2009). See also *ASEAN Youth Statement*.
5. In-depth meeting with **Bhutanese culture**, spirituality and village life

Delegation

Ven. Bhikkhuni Dhammananta (Prof. Dr. Chatsumarn Kabilsingh)

Ms. Nao warat Kanjanapisarn (Assitant to Ven. Dhammananta)

Supporters of Ven. Dhammananta:

Mr. Vitoon Sultornsanee (business sector)

Ms. Watanee Sultornsanee (retired general)

Ms. Vimom Ngaopisadarn (retired general)

Ms. Premrudee Sae Khow (business sector)

Mr. Bhanuwat Jittivuthikal (artist; Youth representative Sathirakoses Nagapradipa Foundation, SNF)

Ms. Wallapa van Willenswaard (GNH Movement project)

Mr. Hans van Willenswaard (GNH Movement project)

Findings

The **Centre for Bhutan Studies** kindly arranged and guided the study-visit with great care for which we would like to express our deep gratitude.

In the concluding meeting with Dasho Karma Ura, President of CBS, 27 April 2009, long term cooperation between CBS and the GNH Movement partnership was confirmed. Common interest, dedication to the cause of 'happiness for all', and reciprocity were assumed as guiding working principles.

Earlier the Prime Minister of Bhutan H.E. Lyonpo Y. Thinley confirmed full support of the Royal Government of Bhutan for ongoing CBS – GNH Movement project cooperation.

-

The Thai delegation focused on studying **Cultural Promotion** as a major pillar of Gross National Happiness and as a potential issue for Thailand-Bhutan exchanges.

Cultural promotion includes a variety of dimensions:

- **Revitalization of religion**

Ven. Dhammananta, a senior Buddhist scholar and pioneer in bhikkhuni ordination in Thailand, met much recognition for her plea to upgrade the status of nuns in Buddhism, both in Thailand and Bhutan.

She emphasized, in particular in our meeting with the Minister of Education, that the same principles apply to the position of women in inter-religious perspective.

Ven. Dhammananta offered Sukhothai style images of the Buddha to the Prime Minister and two nunneries.

Ven. Dhammananta is no longer isolated in her pursuit:

“It’s often said that Thai people, both in Bangkok and the provinces, are moving away from Buddhism. Having bhikkhunis would be one very powerful, effective way to restore the confidence in Buddhism. It’ll show that we’re modern. And it’ll show that we are a fair religion. How can we

say that we are following reason and truth and fairness when we deny 50 percent of the population the same opportunities?" – interview with Ajarn Brahm, Bangkok Post, April 28, 2009.

The Prime Minister of Bhutan, in an audience granted to the Thai delegation, underlined the importance of the issue of equal opportunities for women and men for cultural promotion and introduced Ven. Dhammananta to the initiative to establish a foundation (probably under royal patronage) to support nuns in Bhutan.

- o Efforts will be made to invite Buddhist nuns from Bhutan to the INEB conference, 9-15 November 2009, in Thailand. INEB stands for International Network of Engaged Buddhists. GNH will be discussed during the INEB conference.
- o The INEB Executive Committee will invite Dzongsar Khyentse Rinpoche, well-known Bhutanese Buddhist teacher (and film director); and the GNH Movement project intends to invite President of CBS, Dasho Karma Ura (on his way to the GNH5 conference in Brazil 20-23 November 2009) to the INEB conference, 9-15 November 2009.
- o Ven. Dhammananta will be one of the leading resource persons of the Chulalongkorn University Summer Course '**Happiness for Social Transformation**' planned for August 2010. The course will include a two weeks study-visit to Bhutan.
- **Art** as a way to illuminate spiritual dimensions of human evolution and as a path of expressing the search for meaning in life (which to a high degree determines genuine happiness)
 - o A magnitude of places of cultural interest was visited, including Taktshang⁸ monastery, Punnakha Dzong and ancient temples in Bumthang province, Central Bhutan. Also more modest places of community life like the nunneries in urban Thimphu and near Jakar, Bumthang, where a new community building is constructed on a secluded mountain plateau.
 - o Dasho Karma Ura guided the delegation to Druk Wangyal Lhakhang, a recently constructed temple overseeing Dochu La pass. The temple is a master piece of cooperation between Bhutanese artists and artisans. The second floor mural paintings of Dasho Karma Ura, with a balustrade for visitors, depict the multi-dimensional history of the Bhutanese monarchy in contemporary style and in complete harmony with the traditional decoration of the temple. The mural paintings offer a sublime insight in how

⁸ Taktshang monastery ('Tigers Nest'), perching over a steep cliff, was initiated by Guru Rinpoche and built in 1692 by Zhabdrung Ngawang Namgyal, the founding father of Bhutan. The poet and mystic Milarepa meditated here. In the meditation cave of Taktshang the Tibetan teacher Trungpa, founder of Naropa University in the USA (the first Buddhist University in the West), wrote *The Sadhana of Mahamudra Which Quells the Mighty Warring of the Three Lords of Materialism* (1968) in which he recognized 'spiritual materialism' as the major contemporary obstacle for cultural integrity. The fascinating biography *Chogyam Trungpa. His Life and Vision* by the French journalist Fabrice Midal has been translated into Thai by Suan Nguen Mee Ma publishers.

Bhutan's independence emerged, how Gross National Happiness came about and how it can be understood from a spiritual angle.

- o Contacts have been made by the SNF Youth delegate, also with the help of UNICEF Bhutan, with Bhutanese artists and young media experts and a plan will be drafted for Thailand-Bhutan art exchanges.
- **Value Education** as the possible core content guiding policy development towards education reform and GNH curriculum design
 - o Dasho Karma Ura had prepared a well-documented and evidence based presentation for the Ministry of Education in Bhutan promoting Value Education and its interconnectedness with Gross National Happiness. He kindly presented the content to the GNH Movement project team. The Minister of Education, in his meeting with the Thai delegation, expressed his intention to guide education reform in Bhutan along this line.
 - o UNICEF Bhutan will organize a study-visit of a Bhutanese delegation to Thailand on education reform, 7-14 June 2009. The GNH Movement Team will support the study-visit by re-connecting the delegation with the resource persons of the GNH3 workshop on Alternative Education, including the founders of Rung Arun school in Bangkok, Moo Ban Dek children's village, Kanchanaburi, and local wisdom expert Chatsuwarn Thongdeelert; as well as with Nuttarote Wangwinyu, the resource person on Transformative Education, GNH Movement workshop 2 (see his paper *Happiness and Transformative Learning*, Progress Report Thailand Research Fund).
- Initial common interest in **local wisdom and traditional medicine** has been explored, as well as possible opportunities for person-to-person exchanges and export of a limited amount of Bhutanese high quality products (especially from Bumthang province) to Thailand. Possible support to develop appropriate technology at household scale in Bhutan.
- A first encounter and teaching experience was arranged with the students of the **Institute for Language and Culture Studies (ILCS)** providing an initial perspective for a joint continued TOT (Training of Trainers) programme. The ILCS is one of the Bachelor Degree studies under the decentralized Royal University of Bhutan. ILCS, at this stage, is particularly interested in developing **research methodology**. A foreign visiting expert is attached to the institute and a cooperative agreement with the Princess Maha Chakri Sirindhorn Anthropology Institute in Bangkok brought Dr. Paritta Chalermmpao and Dr. Komatra Chuengsatiansup to Bhutan to practice and demonstrate qualitative research at village level.

GNH Index and National Progress Index (NPI) for Thailand

Inspired by the launching of the GNH Index in Bhutan, November 2008, an initiative has been undertaken to develop a similar index, however typical for Thailand, and this initiative has been given the working name **National Progress**

Index (NPI) for Thailand. It will take into account the recommendations on a Sufficiency Economy Index from the Commission chaired by Dr. Apichai Puntasen.

The GNH Movement project, in partnership with the Mahidol Centre for Population and Social Research ~ and with the proposed support of the Thai Health Promotion Foundation (ThaiHealth) and its international cooperation arm TGLIP ~ is developing a project to advance this effort. The NPI initiative should make comparative studies with the GNH Index and similar research and data collection over the world possible and effective towards multi-stakeholder driven policy development, in countries and globally.

- **The chairman of ThaiHealth, Prime Minister Abhisit Vejjavija, showed interest in this initiative during a recent ThaiHealth Board Meeting.**
- The interactive OECD Global Project on Measuring Progress of Societies is expected to provide an important frame of reference for international comparison and cooperation.
- The Prime Minister of Bhutan H.E. Jigmi Y. Thinley and Dasho Karma Ura appreciated to being informed on this recent development in Thailand.

The analysis was shared that **Dr. Joseph Stiglitz** plays a strategic role as he is both the chairman of the 'Sarkozy Commission' on re-thinking development and of the UN Commission on the effects of the Financial and Economic Crisis on Development that will report to the **UN General Assembly in New York, 1-3 June**, the so-called **G-192**.

The conclusions of the 'Sarkozy Commission' will play an important role at the **OECD Measuring Progress of Societies World Forum, 27-30 October in Busan, Korea**.

- Both Prime Ministers of Thailand and Bhutan know Dr. Stiglitz well. The Prime Minister of Bhutan met with Dr. Stiglitz after the Prime Minister delivered his statement at the 63rd Session of the UN General Assembly which was very well received (and of which he distributed the text to the Thai delegation).
- Prime Minister Abhisith asked Dr. Stiglitz to be an Advisor on economic development in Thailand.
 - o The GNH Movement project will make an effort to organize a **consultation with Dr. Stiglitz in Thailand**, if possible before the OECD World Forum in Korea. Sufficiency Economy and Gross National Happiness should be well articulated in this consultation and in a public meeting.
 - o It was suggested that the Prime Minister of Thailand could invite the Prime Minister of Bhutan for a visit to Thailand at this occasion, to share the inter-consultation with Dr. Stiglitz and to present Gross National Happiness in this context. This could lead to a joint statement on 'alternative approaches' to economics in response to the crisis.
 - o Dasho Karma Ura intends to write a paper on GNH and economic development and is willing to make this paper available for

discussion in the framework of the GNH Movement partnership. This will provide new material for the GNH – Sufficiency Economy dialogue.

- o [Dr. Apichai Puntasen prepares a paper on Sufficiency Economy and Gross National Happiness, in line with the exchanges of the Buddhist Economics conference held in April 2009 at Ubon Ratchathani University.]

Sufficiency Economy and GNH

The Prime Minister of Bhutan emphasized that there is ample common ground between Gross National Happiness and Sufficiency Economy. Bhutan and Thailand should cooperate from this position. In his understanding GNH has a broader perspective than Sufficiency Economy but the latter may have demonstrated more impact on the ground, in particular in agriculture projects.

At the 20th Anniversary of Diplomatic Relations Thailand-Bhutan

Ambassador Chalermpol Thanchitt showed interest in the GNH Movement project, and GNH-Sufficiency dialogue and cooperation as element of Thailand-Bhutan relations. He referred to Mr. Manoth Suksabjarern, Director of Thailand International Development Agency (TICA), the Thai donor agency, to explore how this could be advanced in practical terms and what the role of the GNH Movement project could be. Mr. Manoth kindly explained that TICA supports bi-lateral government-to-government projects as well as tri-lateral cooperation in which a third country or inter-governmental body joins the bi-lateral arrangement.

Many persons from Bhutan received training in Thailand but an alumni network has not yet been formally shaped.

- o The GNH Movement team will send progress information on its project, and GNH-Sufficiency Economy dialogue in particular, to Ambassador Chalermpol and Mr. Manoth of TICA.
- o An appointment will be made at the TICA Office in Bangkok to work out opportunities for cooperation in more detail.
- o The GNH Movement Team will explore possible interest of the Government of the Netherlands, OECD and other potential partners in tri-lateral cooperation with Thailand and Bhutan; in particular from the angle of Thailand as gateway for Bhutan to Mekong-region and ASEAN cooperation.

UNICEF Bhutan

After a first encounter in which the core members of the Thai delegation were introduced to Khun Vathinee Jitjaturunt, Deputy Resident of UNICEF Bhutan, and involved team members including Ms. Annick Lactis, Child Protection Specialist, Khun Vathinee kindly invited the delegation and a diversity of Bhutanese guests to her residence for dinner.

Later a business meeting was held in which future cooperation was explored and provisional terms for a GNH Movement project proposal were outlined.

- o The GNH Movement team presented the **ASEAN Youth Statement**, prepared by Thai Volunteer Service (TVS) and partners. The Youth NGO statement was presented to ASEAN government leaders. It includes references to issues of Youth concern related to Gross National Happiness.
- o A plan was discussed to organize with the partners a second Training Of Trainers, TOT2, probably with Dr. Ron Colman, GPIAtlantic, and other experts, in the last quarter of 2009. UNICEF Bhutan in principle would be interested in sponsoring Bhutan Youth participation, similar to the group that took part in the first TOT, January 2009 (with Dasho Karma Ura and Dr. Ron Colman as resource persons); and reconnecting with the Bhutan Youth delegation to GNH3 in Thailand, November 2007.
- o For that purpose a coordinating partner in Bhutan should be determined as this probably was beyond the capacity of CBS. It was discussed whether ILCS (see above) could fulfill that role.
- o A request will be submitted for support to edit the video material of TOT1.
- o In a longer term perspective the possibility of a TOT3 in Bhutan, first half of 2010, with participation from Mekong and ASEAN countries was discussed. By joint effort, UNICEF offices in the region and in diverse countries will be approached, as well as possible additional partners among inter-governmental agencies.

GNH5 and Eco-villages network

It was seen as difficult for UNICEF Bhutan to sponsor Youth delegates from Bhutan to Brazil, given the high expenses, and it may be more feasible to follow a regional approach in Latin America for extending the GNH Youth network. Also the Eco-villages network will be approached, as it is a global network and the host organization in Brazil is working along this line.

Concluding meeting with Dasho Karma Ura

The observations, initiatives and planned actions as reported above were offered for review to Dasho Karma Ura, President of the Centre for Bhutan Studies.

Dasho Karma Ura is writing a paper on the GNH Index and its future which is intended to be included in the GNH3+ book to be published in the second part of this year in Thailand.

The time-table below provides an overview of the major issues of common planning.

The founding partnership between Chulalongkorn University, the Centre for Bhutan Studies and Sathirakoses Nagapradipa Foundation (SNF) towards the Summer Course in August 2010 can remain 'low key' in the first trial year.

Two full time staff/guides to prepare and accompany the group on excursion should be included in the budget.

The Summer Course is intended to be organized under the aegis of the School for Wellbeing Studies & Research at the Faculty of Political Science, to be established as an independent 'think tank' and 'action-research community'.

In addition to all plans in the realm of policy development and capacity building, special attention will be given to person-to-person networking regarding local wisdom and traditional medicine.

Conference on Deepening and Sustaining Democracy in Asia
12-14 October 2009
Paro, Bhutan

The Centre for Bhutan Studies and the United Nations Development Programme (UNDP), Bhutan organized a three-day international conference.

The idea of this conference emerged from consultations between the Prime Minister of Bhutan H.E. Jigmi Y. Thinley and Mr. Ajay Chhibber, UNDP Assistant Administrator and Regional Director for Asia and the Pacific.

The conference marked the smooth and peaceful democratic transition in Bhutan and the completion of democratic election processes in the whole of South Asia. It provided a platform to share lessons and experiences among countries in the region as well as with other Asian neighbours to help strengthen, deepen and sustain the democratic culture and values of Asia.

The conference focused in a broad range of topics related to democracy:

1. Democratic values: means and ends
2. Strengthening electoral governance and electoral processes
3. Role of civil society, social capital, voice in democratic strengthening (including gender dimensions)
4. Rule of law and role of the judiciary in strengthening democracy
5. Bringing government closer to people: decentralization and local governance.

Cabinet Ministers and MPs from 14 countries representing SAARC and BIMSTEC groups as well as others participated in the conference. Representatives of NGO's and CSO's from a number of Asian countries, UN and international organizations attended the conference alongside Bhutanese participants. International scholars and experts of democracy presented papers.

Mr. Ajay Chhibber said in his opening speech:

'At the regional level in Asia, the recent establishment of the ASEAN Commission on human rights is a welcome development, which hopefully will be fully supported by ASEAN member countries.'

'In sum, deepening democracy is about a multitude of actions promoting inclusive participation, strengthening responsive

institutions and upholding international principles. Discarding some of these building blocks of democracy will inevitably lead to setbacks. In many Asian countries, the democratic progress is still fragile and prone to reversal risks. The gains of electoral democracy will be lost if not substantiated with a broad-based commitment and action to uphold democratic principles.'

'The recent challenges of deepening democracy faced by countries like Nepal or Thailand have highlighted the quintessential importance of inclusive participation of all key actors along the political spectrum, and of resolving social tensions through debate and negotiation within the framework of democratic processes and institutions.'

'We are at a cross-roads for democratic developments in Asia. Either democracy will thrive and deliver benefits for the people in terms of human development, or it will wane and turn into the victim of its own neglect of the people. The question is now: what path Asia will take? The decision is up to the governments and the people of Asia.'

The official Thai delegation included **professor Borwornsak Uwanno**, Secretary-General, King Prajadhipok's Institute (KPI), while **Wallapa and Hans van Willenswaard** were invited as special guests of the Centre for Bhutan Studies.

Ajarn Borwornsak referred in his presentation to experiences on People's Audit methodologies implemented by KPI in Thailand. An important indicator in this social audit is trust in institutions, which in Thailand showed a remarkable low regarding politicians and political institute.

Ajarn Borwornsak launched the idea to invite the Prime Minister of Bhutan to Thailand in 2010.

From the conference in Paro an invitation to the School for Wellbeing followed ~ at the recommendation of R. Sudarshan, Policy Advisor, Legal Reform and Justice, UNDP Regional Centre, Bangkok ~ to participate in the **Global Conversation on Democracy, Sohra, India** 22-24 January 2010. This meeting was organized by the Centre for Studies of Developing Societies (CSDS), New Delhi, India. Delegate of the School for Wellbeing Studies and Research was **Hans van Willenswaard**.

**Educating for Gross National Happiness
International Workshop
7-12 December 2009, Thimphu, Bhutan**

A quite unique international workshop was organized by the Ministry of Education of Bhutan and realized by Dr. Ronald Colman, GPI Atlantic, Canada.

Dr. Colman brought together a remarkable group of pioneers of 'alternative education' from different parts of the world and brought them together with educators from Bhutan in a genuine workshop, characterized by formulating practical advice on education reform. Some of the experts were: **Vandana Shiva**, Bija Vidyapeeth, India; **Satish Kumar**, Schumacher College; **Judith Simmer-Brown**, Naropa University, USA; and **David Orr**, Oberlin College, USA.

The Thai delegation of experts included **Sulak Sivaraksa** Sathirakoses Nagapradipa Foundation, **Art-Ong Jumsai Na-Ayudhya** Sathya Sai School, **Prapapat Niyom** Roong Aroon School, and **Benjalug Namfa**, representative of the Ministry of Education.

Among the more than 50 international observers, Thailand was represented with the Mekong Youth network, coordinated by Thai Volunteer Service (TVS); and a delegation from the GNH Movement project / School for Wellbeing Studies and Research, Bangkok.

The **Minister of Education** formulated the special character of the workshop as follows:

'It is no exaggeration to say that the initiative on which we are embarking is unprecedented. While individual schools in different parts of the world have attempted to transform their curricula along holistic lines, and to incorporate deep critical thinking, indigenous knowledge, local wisdom, contemplative education, sustainability education and eco-literacy into their teaching, no country has ever attempted to do all this at a national scale.'

The **Prime Minister** stated:

'We clearly share the understanding that, to infuse the whole educational system fully and properly with GNH values and principles is an enormous multi-year task. What I've been thinking the last two weeks is that I don't want the magnitude of the task to hold us up or to stop us implementing some of what we need to do right away. That's simply because – for many reasons – I feel a

sense of immediacy and urgency about this vitally important endeavour as never before.’

‘At each levels, can we explore together what might be the specific vehicles through which these GNH values and principles can be transmitted and infused into the system? To give some concrete examples:

- In *science*, how can genuine and heartfelt eco-consciousness be effectively built into science curricula – both directly, but perhaps more importantly, in subtle ways that go beyond simple cognitive learning about environmental facts and processes?
- In *history*, rather than teaching history as a series of events (the usual style), how can history classes convey the cultural and social context of historical development, and what particular GNH values can be transmitted in the process?
- In *language*, how can cultural content be transmitted, how can literature be taught and how can current literature selections be enriched so that some sense of values, identity, and cultural appreciation is conveyed?
- And in *math* (perhaps most challenging), how can math be taught in a broader context perhaps even to convey an understanding of GNH-based economics and of the limitations of our current conventional economic paradigm?’

Frequent reference was made during the workshop to ‘GNH values’ as stipulated in the paper of **Dasho Karma Ura** *A Proposal for GNH Value Education in Schools* which was launched as a booklet during the conference and made available to all participants.

The Prime Minister, H.E. Jigmi Y. Thinley participated fully in the workshop and ordered immediate action at the concluding session. This resulted in **intensive training sessions for all Principals of primary and secondary schools in Bhutan in January 2010**. This will be followed by similar training and exchanges among all teachers later and in the coming years.

**GNH-Movement Special Forum: Curriculum Development focused on
Gross National Happiness in the framework of Development Studies
14 November 2008
Alumni Room, Faculty of Political Science
Chulalongkorn University**

This meeting report intends to present recommendations from project's academic advisors and MAIDS team regarding development of an elective course for the MA International Development Studies (MAIDS) program at Chulalongkorn University. The MAIDS programme attracts students from Asia and globally. This opportunity to offer an elective course was explored in light of the GNH-Movement project objective of capacity building and interest shown from MAIDS side. The MAIDS course was taken as an example and the meeting was seen as an exercise in curriculum development: how to organize a possible 14-week long (one day per week) elective for the 2nd semester of the MA program in line with planned forums of GNH-Movement project. Participants in this meeting received a tentative draft proposal for a possible course from the GNH team.

Participants

1. Professor Apichai Puntasen – Ubon Ratchathani University
2. Dr. Keamthong Intaratana – Faculty of Economics, Chulalongkorn University
3. Mr. Somboon Cheungprempree – Sathirakoses-Nakapradeep Foundation
4. Assoc.Professor Surichai Wun'geao – Social Research Institute, Chulalongkorn University
5. Asst.Professor Surat Horachaikul – Faculty of Political Science, Chulalongkorn University
6. Dr. Naruemon Tabjumpol – Director, MA (International Development Studies) program ,Chulalongkorn University
7. Ms. Sirisaranya Pakninrat – Program Coordinator, MA (IDS) program, Chulalongkorn University
8. Hans van Willenswaard – GNH team
9. Wallapa van Willenswaard – GNH team
10. Sajee Kongsuwan – GNH team
11. Supot Chunahachoti-ananta – GNH team
12. Penjai Sinsamersuk – GNH team

The meeting is a creative exercise in curriculum development. How to formulate an elective course for a postgraduate program in the area of development studies? This common effort serves the purpose of exploring guidelines for capacity building, including expanding knowledge on GNH as a candidate for an alternative development paradigm, strengthening academic and research cooperation between all parties involved, and establishing formal existence of GNH within a mainstream academic institution.

Experts from various sectors attending the meeting are from teaching faculty, research institute, and informal NGO-driven adult education. These experienced experts have contributed widely in development practice and development research.

The meeting lasted about two and a half hours. It began with GNH team introduction to the objective of capacity building and the purposes of this meeting. The experts were given a tentative draft course outline and timetable which was made concurrent to the project's fora in 2009.

Many useful and insightful comments were given and they are collated and summarized as follows.

- Concerns about the continuity of such an academic course were expressed by experts in formal university teaching since guest speakers from overseas on the list will not be able to contribute on a yearly basis. At this stage the GNH-movement project receives an 18 months' development grant. However some experts mentioned that since the course is elective, it does not have to be offered every year, or in the same format each year.
- Some caution was made about the nature of this type of course, it consists of many speakers talking from different perspectives, so it is difficult to see the links and the whole picture. Therefore it requires a really good facilitator who can help integrate the variety of perspectives and disciplines, related to students' living situations. Moreover, student's diverse educational backgrounds should be taken into account – e.g. Burmese students do not have background in political theory, therefore it could create a large gap among students, and between students and guest speakers.
- Suggestions were made regarding actions on a permanent basis – e.g. compile the course into a book format, or a textbook for further development.

Also lectures should be recorded (with permissions from the speakers) in order for the course to use as teaching materials in the next years.

- Regarding the course structure, it was suggested that the course progresses from happiness to development. [In the GNH-movement academic paper presented at the first GNH-movement a tentative link with development theory is made, in particular to ‘critical holism’, an innovative school in development theory and practice].
- Statements were made regarding useful additions to the content, including
 - o more emphasis on practicality (e.g. public policy),
 - o coverage of many dimensions of happiness [as later dealt with in the GNH-movement forum with Dr. Matthieu Ricard: see report],
 - o more attention for the ecological dimension of the concept, understanding of connections/ interdependence between human and nature [to be dealt with in the forum on urban-rural divide: see programme 2009],
 - o links with global level – global warming, financial and economic crisis, need for a ‘Turning Point’
 - o cultural awareness/ sensitivity of the concept (presenting similar practices from countries/ cultures around the world, and compare and contrast these concepts – find common things/ common ground), and
 - o spiritual element – should include meditation (in action), interfaith dialogue, and a focus on human-being, the mind part.
- Focus of a GNH course could be on each pillar. The 4 pillars of GNH include 1. Cultural Promotion 2. Good Governance 3. Equitable Economic Development 4. Environmental Preservation – e.g. how far each of the pillars has been developed/ implemented. Actual case studies could be emphasized – grounded theory approach. Respect of other’s ideas should be fundamental to the course.
- Comments regarding teaching format of the course were discussed. It was suggested that it should go beyond formal lecturing, i.e. should involve field trips, community visits, and student projects. This would be important as well for undergraduate teaching courses being developed. An elective course could allow sit-in students from NGOs, business, and local leaders in order to extend its audience base and to enhance students experience by means of more encounters with people from different backgrounds. This could alternatively result in an extra-curricular ‘Summer School’ programme.

Additional suggestions were made about the role of ICT and media as a teaching tool.

- There was also a comment about lessons learned from such an innovative course, therefore the course should be monitored intensely by a dedicated team.
- Comments about possibility of internships were discussed including how long, potential host organizations (NESDB, NESAC, UNDP, and ESCAP); however cautions were also given about risks and organizational burdens involving internships.
- A possible elective course should be seen as an opportunity/ a pilot project, and could be alternatively developed in the future into a more NGO-driven, participatory course, like the Mekong region Youth network capacity building programme outlined at a post-GNH3-conference meeting in Rayong.
- Furthermore, the course can be seen as a gateway for change processes. It can potentially be a vehicle to engage people to new movement/thinking. But more elaboration could be furthered about what way/format this course can contribute to a movement, or reorient people into this engagement. For example it should be open for all students in international degree programs in Chulalongkorn as an elective (more people, more opportunities) or even grounded in inter-university cooperation.
- GNH concept itself potentially can be a starting point of a movement. A GNH curriculum should provide opportunities for linking new ideas – a platform for movement. As a mandate of the project is to make a change, a creative ‘development studies’ course would be one way to accomplish it.
- In order to move the concept forward, it was suggested that there could be an integration between homegrown idea (Sufficiency Economy, SE) and international one (GNH), maybe in a form of textbook for higher education. However because there is not much literature yet and theoretical knowledge on GNH and SE is still in its stage of exploration and development, expansion on the boundaries of knowledge is needed. Therefore a session on comparison, and contrast or complementarity of GNH and SE should be undertaken.

Conclusions

A great variety of constructive comments and suggestions came out of this meeting. Regarding a possible course content, many additional components were

recommended, while others recommended more single focus. Moreover, the unique characteristics of the MAIDS course bring about concerns and opportunities. Taking all factors into consideration, it will not be possible to match the GNH-movement programme with the MAIDS elective course in 2009. However, GNH-movement programmes will be open for MAIDS and other students.

This meeting was the beginning of an endeavour to create a GNH movement within higher education setting, parallel with informal capacity building initiatives. More meetings, exchanging of ideas, discussion and participation from relevant stakeholders will be needed to find out the final formulation of capacity building formats.

[From 27-30 January a GNH Training of Trainers development workshop will be organized by the GNH-movement project as a next step. With resource persons Dasho Karma Ura, President of the Centre for Bhutan Studies, CBS, and Dr. Ronald Colman, Founder and Executive Director, Genuine Progress Index of Atlantic Canada, GPI Atlantic. The ToT development workshop will be offered in cooperation with the Mekong region Youth network and together with the Bhutan GNH Youth Initiative. The programme will be hosted by SASIN Graduate Institute of Business Administration, Chulalongkorn University].

สรุปการจัดหลักสูตรการศึกษาเรื่องความสุขมวลรวมประชาชาติและการพัฒนา

จากการสัมมนา “แนวทางการพัฒนาหลักสูตร” ร่วมกับหลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการพัฒนาระหว่างประเทศ (Master of Arts Program in International Development Studies: MAIDS) คณาจารย์จากคณะเศรษฐศาสตร์ และคณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย และมูลนิธิเสฐียรโกเศศ - นาคะประทีป องค์การด้านการศึกษาทางเลือก

เห็นตรงกันว่า หลักสูตรการศึกษาเรื่องความสุขมวลรวมประชาชาติและการพัฒนา เป็นหลักสูตรที่มีเนื้อหา และกระบวนการที่ก้าวหน้าอันจะสามารถขับเคลื่อนกระบวนการทัศน์ใหม่ในการพัฒนาได้ แต่อย่างไรก็ตามการจัดหลักสูตรผ่านการศึกษาในระบบมีข้อจำกัดมาก ประกอบกับอาจทำให้นักคิดอิสระไม่มีโอกาสเข้าร่วมในการศึกษานี้ได้ โครงการฯ จึงขยายผลจากการสัมมนาในครั้งนี้ และจัดการสนทนากลุ่มย่อยร่วมกับคณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย มูลนิธิเสฐียรโกเศศ - นาคะประทีป รวมทั้งศูนย์ฐานศึกษา ประเทศภูฐานอีกครั้ง จนกลายเป็นโครงการระยะยาวในการจัดตั้ง “สำนักวิชาการและวิจัยเรื่องความสุขที่ดีมีสุข” (School for Well-being Studies and Research) ซึ่งเป็นสำนักคิด และศูนย์การเรียนรู้อิสระ มีพันธกิจในการทำวิจัยเชิงปฏิบัติการ การสานเสวนา และถกเถียงอย่างสาธารณะ เพื่อให้เกิดความเข้าใจ และการสำรวจ การปรับเปลี่ยน กระบวนทัศน์ การเคลื่อนไหวทางสังคมที่สร้างการเปลี่ยนแปลงเชิงนโยบาย อันจะนำไปสู่สังคมที่อยู่เย็นเป็นสุข และการพัฒนาทางเลือก

กิจกรรมประจำปีของสำนักวิชาฯ ที่สำคัญอย่างหนึ่งคือ การจัดการเรียนการสอนภาคฤดูร้อน เรียกว่า หลักสูตรภาคฤดูร้อน (Summer Course) ซึ่งเป็นพื้นที่เพื่อการสร้างสรรค์ และการแลกเปลี่ยนด้วยการเสวนา กลุ่มผู้เข้าร่วมหลักสูตรมาจาก นักวิชาการ ผู้ประกอบการสังคม นักศึกษา นักพัฒนาเอกชน นักกิจกรรม และผู้มีส่วนในการตัดสินใจเชิงนโยบาย ผลที่คาดว่าจะได้รับจากหลักสูตรนี้คือ ผู้เข้าร่วมสามารถตั้งคำถามเพื่อการวิจัย การจัดกิจกรรม หรือโครงการต่อเนื่องในอนาคต และสามารถเชื่อมโยงโครงการวิจัย และกิจกรรมต่างๆ กับผู้เข้าร่วมอื่นๆ ได้ จนกลายเป็นเครือข่ายศิษย์เก่า และผู้สร้างความเปลี่ยนแปลงในระดับโลก

การจัดหลักสูตรภาคฤดูร้อนในครั้งแรก จะมีขึ้นระหว่างวันที่ 29 กรกฎาคม ถึง 25 สิงหาคม 2553 รวมระยะเวลา 33 วัน โดยใช้ชื่อว่า ความสุขเพื่อการเปลี่ยนแปลงโลก (Happiness for Global Transformation) หลักสูตรนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อทำความเข้าใจปัญหาด้านวัฒนธรรมในปัจจุบัน ปัญหาความยากจน ความอยุติธรรม สิ่งแวดล้อมเสื่อมโทรม จากมุมมองแบบองค์รวม บน

พื้นฐานว่า ความสุขไม่ได้เกิดจากปัจจัยภายนอก ผู้นำทางจิตวิญญาณมองว่าความสุขเป็นทุนภายในที่ทำให้มนุษย์สามารถเผชิญกับปัญหาได้ด้วยความสบายใจ และความมั่นคง จากมุมมองนี้ความสุขจึงเป็นทักษะที่สำคัญที่สุดของชีวิต อันจะช่วยให้เราฟันทุกซี่ได้ เป็นการเปลี่ยนแปลงอย่างพื้นฐานที่แท้จริง

กิจกรรม การลงนามในสัญญาการก่อตั้ง “School for Wellbeing Studies and research”
ระหว่าง คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย มูลนิธิเสถียรโกเศศ-นาคะประทีป และศูนย์ฐานการศึกษา
และการเสวนาเรื่อง “Our Common Future Here and Now”
เมื่อวันที่ 20 สิงหาคม 2552 ที่ ห้องประชุมสมาคมศิษย์เก่ารรัฐศาสตร์

ตัวแทนลงนาม

1. ผศ.ดร.มร.กัลยา ติงศภิตย์	รองอธิการบดีฝ่ายวิชาการ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
2. นายสุรสิทธิ์ โกศลนาวัน	ประธานมูลนิธิเสถียรโกเศศ-นาคะประทีป
3. ดาไซ กรรมะ อูระ	ผู้อำนวยการศูนย์ฐานการศึกษา

วิทยากร

1. ศ.ดร.อภิชาติ พันธเสน
2. ดาไซ กรรมะ อูระ
3. อ.สุลักษณ์ ศิวรักษ์

ผู้ดำเนินรายการ

ผศ.สุรัตน์ โหราชัยกุล รองคณบดี คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

เริ่มเวลา 9.30 น.

ผศ.สุรัตน์ แนะนำกิจกรรมที่จะเกิดขึ้น และบรรยายสรุปถึงที่มาของการก่อตั้ง “School for Wellbeing Studies and Research” (School for Wellbeing หรือ SFW) ว่า เป็นโรงเรียนนานาชาติที่เชื่อมโยง และเรียนรู้กันทั่วโลก โดยจะให้ภาษาอังกฤษในการสอน และจะเพิ่มภาษาอื่นๆ ด้วยในอนาคต เป็นโรงเรียนที่ทำการศึกษาวิจัยในเรื่อง ความเป็นอยู่ที่ดี (Wellbeing) ที่มองระบบสังคม เศรษฐกิจ และสิ่งแวดล้อมอย่างเป็นองค์รวม ซึ่งกำลังได้รับความสนใจจากหลากหลายสาขาวิชา และหลายภาคส่วน เพื่อริเริ่มการทำวิจัย การเสวนา เวทีสาธารณะ เพื่อศึกษาสังคม และการเคลื่อนไหวทางสังคม ไปสู่การชีวิตที่เป็นองค์รวม

แนวความคิดนี้ได้รับการถกเถียงถึงในวงกรวิชาการมานาน นักวิชาการหลายคน เช่น ริชาร์ด เลยาร์ด ที่บอกว่าแม้ความมั่งคั่งเพิ่มขึ้น แต่ความสุขไม่เพิ่มตาม เป็นต้น พยายามตั้งคำถามว่า สังคมควรเคลื่อนไปในทางใด มีหลายแนวทาง เช่น ไปในทางความยั่งยืน หรือในไทยเอง มีปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง โดยวันนี้มี อ.อภิชาติ พันธเสน มาเป็นวิทยากร และที่ฐาน มี ความสุข

มวลรวมประชาชาติ (Gross National Happiness, GNH) โดยศูนย์ฐานศึกษาเป็นกลไกหลักในการขับเคลื่อน โรงเรียนนี้เกิดขึ้นจากการจัดกิจกรรม และการพูดคุยกันหลายๆ ครั้ง โดย โครงการเคลื่อนไหวเรื่องความสุขมวลรวมประชาชาติ (GNH Movement) โดยคุณวัลลภา และคุณฮันส์ และได้ก่อตั้งขึ้นแล้วในวันนี้ ในช่วงต้นนี้ โรงเรียนมีกิจกรรม 2 ส่วนหลักๆ คือ หลักสูตรภาคฤดูร้อนนานาชาติ (International Summer Course) เรื่อง ความอยู่ดีมีสุข รับนักศึกษาจากทั่วโลก และจัดหลักสูตรร่วมกันหลายประเทศ กิจกรรมที่สองคือการวิจัย ที่ไม่ให้นักวิชาการเท่านั้นมีส่วนในการกำหนดความรู้ แต่จะเปิดโอกาสให้หลากหลายภาคส่วนเข้ามามีส่วนร่วม และได้ผลการวิจัยที่มีที่มาชัดเจน และเข้าใจง่าย คณะกรรมการของโรงเรียนประกอบด้วยตัวแทนจาก ทั้งภาควิชาการ องค์กรพัฒนาเอกชน ภาครัฐ และภาคศาสนา จากหลากหลายประเทศ

จากนั้น นำเข้าสู่พิธีการลงนามข้อตกลง โดยตัวแทนจากทั้งสามองค์กรร่วมก่อตั้ง คือ ผศ. ดร.มร.กัลยา ดิงศภิทัย รองอธิการบดี จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย นายสุรสิทธิ์ โกศลนาวิน ประธานมูลนิธิเสถียรโกเศศ-นาคะประทีป และ ดาไซ กรรมะ อูระ ผู้อำนวยการศูนย์ฐานศึกษา ลงนามในหนังสือข้อตกลงความร่วมมือในการก่อตั้งและดำเนินงานของ School for Wellbeing

ช่วงเสวนา

ผศ.สุรัตน์ เริ่มดำเนินการเสวนา โดยแนะนำวิทยากรทั้งสามท่าน คือ ศ.ดร.อภิชาต พันธเสน ผู้ประสานงานชุดโครงการวิจัยเพื่อขับเคลื่อนเศรษฐกิจพอเพียง ดาไซ กรรมะ อูระ ผู้อำนวยการศูนย์ฐานศึกษา และอ.สุลักษณ์ ศิวรักษ์ ผู้ก่อตั้งมูลนิธิเสถียรโกเศศ-นาคะประทีป โดยวิทยากรเสวนาเป็นภาษาอังกฤษ

ศ.ดร.อภิชาต พันธเสน

เราต้องเริ่มครุ่นคิดถึงอนาคตร่วมกันของเราอย่างจริงจัง เพราะการพัฒนาในช่วงร้อยปีที่ผ่านมา มีพื้นฐานทางความคิดว่า ทุนนิยมเป็นรูปแบบการผลิตที่มีประสิทธิภาพสูงที่สุด โดยทุน จะถูกใช้เพื่อการผลิต และสนองตอบต่อความต้องการของมนุษย์ได้ดีที่สุด รูปแบบการผลิตอื่นๆ เช่น ศักดินานิยม หรือทาสนิยม ไม่สามารถแข่งขันได้กับระบบทุนนิยม การพัฒนาในทางนี้นำไปสู่การปฏิบัติอุตสาหกรรม ซึ่งเน้นย้ำว่า การพัฒนาประเทศมีเพียงทางเดียวเท่านั้นคือ การพัฒนาอุตสาหกรรมในระบบทุนนิยม นี่เป็นกระแสไปทั่วโลก แต่หลังจากวิกฤตเศรษฐกิจ ทศวรรษ 1930 พบว่า ระบบทุนนิยม ไม่ได้เหมาะสมที่สุด และมีปัญหาในตัวเอง เพราะเมื่อประชาชนลด หรือหยุด

บริโศ การสะสมทุนก็จะชะงักลง จึงเกิดแนวคิดสำคัญโดยนักเศรษฐศาสตร์ จอห์น เมนาร์ดสเคนส์ ในเรื่อง อุปสงค์สะสม ว่า การแก้ปัญหาคือ ต้องสร้างอุปสงค์ให้อยู่ในระดับที่สูงพอ อย่างน้อยให้เกิดการจ้างงานอย่างทั่วถึง และนี่เป็นหนทางที่ถูกใช้ในการแก้วิกฤตเศรษฐกิจครั้งนี้ด้วยเช่นกัน

หลังจากได้รับคำแนะนำจาก สเคนส์ ภาคอุตสาหกรรมดำเนินตามแนวการสร้างอุปสงค์ ให้อยู่ในระดับที่สูงอยู่ตลอดเวลา ด้วยการกระตุ้นการบริโภค ผ่านเทคโนโลยี และสื่อ สร้างบริโศนิยม ขึ้นมาเป็นแรงหนุน ทุนนิยม และอุตสาหกรรมนิยม โดยไม่คำนึงถึงผลกระทบ และของเหลือจากระบบนี้ หลังจากนั้นไม่นาน เราพบว่า ระบบนี้ได้ทำลายสิ่งแวดล้อมของเราอย่างหนัก แต่แนวคิดเดิมๆ ยังคงเป็นหลักอยู่ ว่า การบริโภค เท่ากับ ความสุข และถ้าเป็นอย่างน้อยๆ เราจะพบกับหายนะของมวลมนุษยชาติ

นักเศรษฐศาสตร์ และนักวิชาการ ได้ทำการศึกษา พบปัญหาในแนวคิดนี้ และพยายามหาแนวทางแก้ไข แต่ปัญหานี้ เกิดจากการที่เราถูกสอนให้คิดแบบตะวันตก แต่ถ้าเรามองกลับไปในเรื่องที่พระพุทธเจ้าสอน เมื่อกว่า 2500 ปีที่แล้ว จะพบว่าสิ่งเหล่านั้น ยังคงเป็นจริง และใช้ได้กับยุคปัจจุบัน พระพุทธเจ้าสอนว่า ทุกชีวิตไม่สามารถหนีพ้นไปจากทุกข์ และการเกิด แก่ เจ็บ ตาย จึงไม่เป็นการสมเหตุสมผลที่เราจะทำร้ายผู้อื่น ซึ่งอยู่ในทุกข์อยู่แล้ว แต่จะเหมาะสมกว่าในการที่เราจะช่วยเหลือผู้อื่น เพราะเราจะได้รับความสุข และผู้ที่เราช่วยเหลือก็มีความสุขเช่นกัน นี่เป็นการคิดที่เป็นจริงกับชีวิต เราควรเริ่มคิดเช่นนี้ ไม่ใช่เพื่อตัวเราเอง แต่เพื่อโลก

ขอกล่าวถึงเศรษฐกิจพอเพียง (ศกพพ) ดังนี้ มีการตีความเรื่องนี้กันไปหลากหลาย นับตั้งแต่ในหลวงทรงมอบปรัชญานี้ ในด้านของผู้ที่ต่อต้านแนวคิดนี้ กล่าวกันว่า การสอนให้คนจนรู้จักความพอเพียง ก็เหมือนกับการหยุดการเปลี่ยนแปลง หรือการพัฒนา แม้ว่าสังคมไทยเกิดบนพื้นฐานของศาสนาพุทธ แนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงบูรณาการแนวคิดจากหลากหลายความเชื่อ เช่น ความโลภเป็นสิ่งเลวร้าย ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงจึงควรตีความว่า การใช้ชีวิตที่ปกติ ห่างจากความโลภ ถ้ามองอย่างวิทยาศาสตร์ แกนหลักของ ศกพพ คือ ความพอเพียง ซึ่งใช้ได้ในการดำเนินชีวิต เช่น การกิน ถ้ากินมาก อ้วน หรือถ้ากินน้อย ไม่มีแรง นั้นหมายถึงเราต้องหาจุดของความพอเพียง ซึ่งในแต่ละคนความเหมาะสมต่างกันไปตามปัจจัย นี่เป็นหลักการพื้นฐานของเศรษฐกิจพอเพียง ซึ่งถ้าเราใช้สติคิดถึงเรื่องเหล่านี้ในชีวิต ก็จะมีชีวิตที่พอเพียง แต่คนส่วนมากถูกครอบงำด้วยกิเลสจนมองไม่เห็นถึงความพอเพียง ถ้าเราต้องการอนาคตที่ดีร่วมกัน เราจะต้องเปลี่ยนกระบวนทัศน์มาในทางนี้

ดาโตะ กรรมะ อูระ

การศึกษาเรื่องความเป็นอยู่ที่ดีเป็นเรื่องหลักของเราวันนี้ ซึ่งเป็นเรื่องที่ดี เพราะสิ่งนี้ควรจะเป็นผลลัพธ์ของการศึกษาวิจัยของมหาวิทยาลัย แต่น้อยเหลือเกินที่เราจะเห็นการศึกษาแบบองค์รวม ซึ่งเป็นเรื่องสำคัญเกี่ยวกับการดำรงอยู่ของเรา มีแต่การแบ่งแยกสาขาวิชา ในรัฐบาลก็เช่นกัน เรามีกระทรวง กรมต่างๆ ที่ทำงานแบบแยกส่วน ไม่มีกระทรวงที่ดูแลเรื่องความเป็นอยู่ที่ดี

ส่วนของการเดินทางในหลักสูตรเป็นสิ่งที่ดี เพราะเราเรียนรู้ผ่านการเดินทาง ทั้งทางกายและทางจิต และเมื่อเดินทางถึงภูฐาน เราจะได้เห็นสิ่งที่เกิดขึ้นจริงในพื้นที่ ส่วนสัญลักษณ์ของ SFw ก็น่าสนใจ เพราะงล้อในอุ้งมือเป็นสัญลักษณ์หนึ่งของการดำรงชีพอย่างสมบูรณ์ การดำรงชีวิตอย่างมีจริยธรรม ซึ่งจะต้องสามารถวิเคราะห์องค์ความรู้ต่างๆ เคมี ชีววิทยา ซึ่งควรจะไปสู่ผลลัพธ์ คือ ความเป็นอยู่ที่ดี เพราะนั่นคือวัตถุประสงค์ของความรู้

การคิดถึงเรื่อง อนาคต ในที่นี้ ก็หมายถึงอนาคตของพวกคุณนี่เอง ไม่ใช่อนาคตอันไกล แต่ควรจะต้องคิดถึงการดำเนินชีวิตของคุณจากนี้ไปจนสิ้นชีวิต ทั้งทางกายและทางจิต เช่นคำสอนของพุทธที่ให้คำนึงถึงปัจจุบัน และทุกขณะเวลา คือเวลาแห่งการเกิดใหม่ คือโอกาสในการเปลี่ยนแปลง ต้องคิดถึงว่าคุณจะทำอะไร และจะเชื่อมโยงกับคนที่คิดเหมือนกันได้อย่างไร ต้องคิดถึงวิธีที่เราต้องการที่จะดำรงอยู่ร่วมกัน และการเปลี่ยนแปลงสังคม ไม่ใช่เพียงคิดถึงการพยากรณ์เรื่อง เศรษฐกิจ สังคม สิ่งแวดล้อม ฯลฯ ซึ่งเรารู้อยู่แล้ว

จากมุมมองของ GNH ความสุขไม่ใช่เรื่องส่วนตัว แต่เป็นเรื่องของส่วนรวม ความสัมพันธ์ของเรากับสิ่งต่างๆ เราจะรู้สึกดีเมื่อความสัมพันธ์เหล่านั้นอยู่ในสมดุล สิ่งที่สำคัญที่สุดคือ การฝึกฝนจิตวิญญาณของเราเอง การฝึกฝนอารมณ์ความรู้สึกของเรา ซึ่งก็คือการฝึกจริยธรรมนั่นเอง

อ.สุลักษณ์ ศิวรักษ์

ก่อนอื่นต้องขอแสดงความยินดีที่ SFw ได้ถูกจัดตั้งขึ้น ซึ่งแสดงว่าเรายังไม่มีความเป็นอยู่ที่ดี แม้แต่คนรวย จนถึงคนจน สิ่งแวดล้อม และสังคม วัตถุประสงค์ของ SFw เป็นสิ่งที่สูงส่งมาก และนี่อาจเป็นครั้งแรกที่มหาวิทยาลัยแห่งนี้ทำสิ่งที่ดี หลังจากที่ได้เดินตามหนทางตะวันตกอย่างมืดบอด

ผมจะวิเคราะห์เรื่องนี้จากมุมมองพุทธ และเสนอแนวทางปฏิบัติ ในทางพุทธเมื่อคุณไม่มีความเป็นอยู่ที่ดี ก็หมายความว่า คุณกำลังอยู่ในความทุกข์ ซึ่งเชื่อมโยงกับสมุทัย ที่ อ.อภิรักษ์ได้กล่าวไปแล้ว และเรากำลังถูกครอบงำด้วย มหาอำนาจสองประเทศคือ อเมริกา และจีน รวมไปถึงบรรษัทข้ามชาติ ถ้าเราต้องการแก้ปัญหา เราจะต้องเผชิญหน้ากับความทุกข์นี้

ผมจะขออ่านย่อหน้าจากงานของ จอห์น คอบบ์ ซึ่งเกี่ยวข้องกับงานของ ชูมากเกอร์ เรื่อง พุทธเศรษฐศาสตร์ ที่เขียนขึ้นจากแรงบันดาลใจเมื่อเดินทางไปพม่า จอห์น คอบบ์ เป็นนักศาสนาชื่อนำของอเมริกา ได้เขียนเรื่อง คริสตเศรษฐศาสตร์

“ขณะนี้เรากำลังเผชิญหน้าการรวมพลังอันน่ากลัวของ จักรวรรดินิยมใหม่ พุนิยมเสรีใหม่ การก่อการร้าย ซึ่งฆ่า แบ่งแยก ละเมิด กดขี่ คนมากมาย เพิ่มความเกลียดชัง และสร้างความหมดหวังทางจิตวิญญาณ ความท้าทายนี้ของสังคมอเมริกาเป็นเรื่องจริง และถ้าเราไม่แก้ปัญหานี้ ถ้าเราหลบเลี่ยง ก็จะทำให้เกิดความหายนะครั้งใหญ่ ถ้าอเมริกายังคงดำเนินไปในทิศทางที่เหล่าผู้นำต้องการ โลกจะตกอยู่ในหายนะทางนิเวศวิทยา เพราะอเมริกา มีพลังที่จะกดดันประเทศอื่นๆ ที่เห็นตรงข้ามทางรอดที่มี คือ ทางคุณธรรม ทางวิชาการ และทางจิตวิญญาณ และการต่อต้านจะต้องเกิดขึ้นโดยปราศจากความรุนแรง โดยการขัดขึ้นจากประชาชน และชุมชน ที่จะช่วยยับยั้งนโยบายที่จะทำลาย..”

SfW จึงต้องมีวาระทางการเมือง ไม่เช่นนั้นจะเป็นสถาบันที่เพิกเฉยเท่านั้น เพราะในประเทศนี้ ใน กทม. 20% เป็นสลัม และยังมีปัญหาสังคมอื่นๆ ในอินเดีย มีคนจนมากมายที่อยากเป็นมนุษย์ที่ดี และต้องการการสนับสนุนจากพุทธศาสนา ในฐานนั้นก็จะได้ประจักษ์ถึงข้อดีและข้อด้อยของ GNH เรียนว่า ทำอย่างไรถึงจะจัดทุกข์ได้ ซึ่งเราจะต้องใช้ มรรค 8 และไตรสิกขา ที่จะเป็นหลักสำคัญของสถาบันแห่งนี้

ในไทย แม้ว่าจะเป็นเมืองพุทธ แต่ไม่ได้ปฏิบัติตามพุทธธรรม เช่น ศีล 5 ซึ่งไม่ใช่เรื่องของการเป็นคนดี หรือดีกว่าใคร แต่เป็นเรื่องของการเป็นปกติ การดำรงอยู่อย่างปกติ และเป็นธรรมชาติ ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญของความเป็นอยู่ที่ดีของบุคคล และสังคม แต่ศีล 5 จะไม่สามารถเกิดขึ้นได้ ถ้าเราไม่ปฏิบัติสมาธิ ดูแลจิตของตนเอง ที่จะทำให้เกิดตระหนักถึงความสงบ ความเกี่ยวข้องกันของสิ่งทั้งหลาย ลดความเป็นตัวตน และเกิดปัญญา เข้าใจความเป็นจริงที่เป็นอยู่

การศึกษาวิจัยของสถาบันควรจะอยู่บนพื้นฐานนี้ การประยุกต์คำสอนต่างๆ สู่การฝึกจิตใจของคนให้เปิดกว้าง ให้เข้าใจว่า คนอื่นๆ ก็เท่าเทียมกันกับเรา ที่มีคนจนเป็นความรับผิดชอบของเรา เราจนเพราะเรารวย อยากจะนำเสนอตัวอย่างหนึ่ง คือ สภาพอนาคตโลก ที่ตั้งขึ้นเมื่อ 3 ปีก่อนที่ฮัมบูร์ก เพื่อมองถึงอนาคตด้านต่างๆ ของโลก อยากจะให้ SfW นำการศึกษาของสถาบันมาดูรวมไปถึง ทำงานร่วมกัน และร่วมกับ วิทยาลัยชุมากเกอร์ และ new economic foundation (nef) รวมทั้ง ศูนย์ฐานศึกษา ซึ่งกำลังจะจัดอบรมเรื่อง การศึกษา กับ GNH ซึ่งเป็นเรื่องสำคัญที่สุด และต้องระวังเมื่อแนวคิดหลักของตะวันตกจะเข้ามาครอบงำ

เมื่อจะร่วมงานกับตะวันตก เราจะต้องค่อยๆ เปิดใจ และทำงานร่วมกันด้วยการสนทนาแลกเปลี่ยน อย่างที่ผมเคยทำกับธนาคารโลก ทำให้มาทำงานร่วมกับคนจนอย่างใกล้ชิดมากขึ้น และเริ่มเห็นแนวคิดหลักเข้ามาสนใจเรื่องเหล่านี้มากขึ้น เช่น ในงาน World Economic Forum ปีนี้ ที่เชิญ Mathieu Ricard พระนิกายวัชรยาน ชาวฝรั่งเศส เป็นองค์ปาฐก

อยากจะแนะนำถึงจุดเริ่มของแนวคิดการพึ่งพาตนเอง นั่นคือ หินสวราช เขียนโดยมหาตมะ คานธี เราควรจะศึกษางานชิ้นนี้ ซึ่งจะครบร้อยปีในปีนี้ และจะมีงานที่อินเดีย เช่นเดียวกันในปีนี้จะมีการครบรอบ 20 ปีของ INEB ซึ่งจะพูดถึงเรื่อง สันติภาพ กับการเปลี่ยนแปลงสังคม ซึ่งสันติเป็นเรื่องสำคัญของความเป็นอยู่ที่ดี เราต้องสร้างสันติภาพพร้อมกับกัลยาณมิตร ทั้งแตกต่างทั้งสีผิว ศาสนา หรือเชื้อชาติ

ผศ.สุรัตน์ โหราชัยกุล

ดังนั้นโรงเรียนแห่งนี้จะประสบความสำเร็จได้ด้วยกัลยาณมิตร

Chulalongkorn University
 Bangkok, Thailand
 Faculty of Political Science
 School for Wellbeing Studies & Research

First Annual Summer Course
 25 July-28 August 2010

“Happiness for Global Transformation”

A four weeks participatory learning experience including a visit to Bhutan, the country of Gross National Happiness, and excursions to places of social interest in Thailand.

The *School for Wellbeing Studies & Research* is an independent think tank and learning centre, recently founded and based at Chulalongkorn University, Bangkok. The *School* initiates action-research, dialogue and public debate. The aim is to understanding and further exploring historic and contemporary paradigm shifts and social movements transforming our materialistic, economically driven public policies towards societies shaped by wellbeing-centered world views and alternative development practices.

The *School* brings a broad diversity of partner-organizations, independent researchers, thinkers and activists together in a creative, research and evidence based network for dialogue, exchanges and advocacy.

The founding partners are The Faculty of Political Science, Chulalongkorn University; the Sathirakoses Nagapradipa Foundation, both in Thailand; and the Centre for Bhutan Studies, Bhutan.

Once a year the *School* organizes a Summer Course which is its central creative space for networking, dialogue and exchanges.

The Objectives of the annual Summer Courses are:

- Inter-disciplinary intellectual studies and exchanges to clarify wellbeing, happiness, Quality of Life, and related public policy development.
- Experiential learning, spiritual exercise, cross-cultural communication and dialogue supporting contemplation on processes of inner transformation, social transformation and global transformation.
- Joyful on the ground observation of exemplary real life situations, exercises in fact finding, and preliminary case

studies to match ideas with reality; to gain inspiration from pioneering souls.

- To initiate and strengthen experience based networking among independent academics, social entrepreneurs, potential leaders, students, responsible managers, policy development officers, activists and change agents in order to shape common efforts towards global transformation.

End result

At the end of the Summer Course participants are able to articulate their questions for future research, intentions for studies and actions, project proposals and social ventures. They are able to connect their individual projects with those of fellow participants within the perspective of an emerging Summer Course alumni network and global transformation networks.

Target groups

Independent academics, social entrepreneurs, potential leaders, students, persons on sabbatical, responsible managers, policy development officers, activists and change agents.

Theme and Purpose of the First Summer Course, 29 July-25 August 2010

The theme of the first Summer Course to be organized by the *School for Wellbeing Studies & Research* is: **Happiness for Global Transformation.**

The purpose of the course is to contemplating contemporary cultural dilemma's, poverty, injustice and environmental degradation from a holistic point of view. Happiness is not in the first place (as we are made to believe) a need that should be satisfied by external factors. Spiritual leaders like Matthieu Ricard see happiness as an inner resource enabling human beings to respond to the challenges of life with joy and integrity. Happiness is understood as "life's most important skill", a capability to overcome suffering and structural violence.

Vision

Genuine happiness can be cultivated by caring for our selves, fellow sentient beings and nature and, by doing so uniquely generates the resources needed for transformation, fundamental change.

Overview of Summer Course 25 July-28 August 2010 (33 days)

Introduction	Study Visit	Study Visit	Synthesis
<u>Arriving Sunday 25th July at Wongsanit Ashram</u> (40 km from Bangkok) <i>Monday 26th July-Saturday 31st July:</i> Introduction, Community experience: <i>Wellbeing – Interbeing</i> programme: meditation, social interaction and community development excursions.	<i>Sunday 8th August</i> Departure Bangkok early morning and arrival at Paro Airport, Bhutan.	<i>Sunday-Tuesday 15-17th August</i> Excursions in Bumthang	<i>Monday-Wednesday 23- 25th August</i> Three days' digestion, contemplation and reports at Pranburi, Thailand's coast
<i>Arriving Saturday 31st July morning at Chulalongkorn University campus. Sunday 1st August</i> free with welcome reception at 16.00 hours and cultural programme at Thai Traditional House.	<i>Monday 9th August</i> Walk to Takshtang monastery (Tiger's Nest) in mountains near Paro; move to Thimphu.	<i>Wednesday 18th August</i> Travel from Bumthang to Eastern Bhutan	<i>Thursday 26th August</i> Back in Bangkok. Lunch and afternoon preparation for concluding sessions.
Academic Session <i>Monday 2nd - Friday 6th August at Chulalongkorn University and venues in Bangkok</i> See Academic Programme page 3-5	<i>Tuesday 10th August</i> Workshop on Gross National Happiness organized by the Centre for Bhutan Studies (CBS). Presentation by Dasho Karma Ura, President of CBS, and panel discussion with experts from Bhutan.	<i>Thursday-Friday 19-20st August</i> Diverse programme in Eastern Bhutan	<u><i>Friday 27th-Saturday 28th</i></u> Concluding presentations at Chulalongkorn University. Participants' final exchanges and Synthesis. Networking and future action-research arrangements. <i>Farewell party</i>
<i>Saturday 7th August</i> Free	<i>Wednesday-Thursday 11-12th August</i> in Thimphu. Cultural visits, exchanges and walk to Tango monastery	<i>Saturday 21st August</i> Departure from Bhutan, cross border at Samdrup Jongkhar, to Assam, India.	
	<i>Friday 13th August</i>	<i>Sunday 22nd</i>	

	Visit to Druk Wangyal Lhakhang guided by Dasho Karma Ura; Punaka Dzong; and arriving in Trongsa.	<i>August</i> Travel from Guwahati Airport, India to Bangkok.	
	<i>Saturday 14th August</i> Morning excursion in Trongsa and evening arriving in Jakar, Bumthang.		

Introduction in Wongsanit Ashram

The introduction week includes excursions in Thailand in three groups: community economy; alternative education; organic agriculture.

Daily Schedule Week 1 in Bangkok

Time	Activity
09.00-09.30	Introduction of the day by Summer Course Team
09.30-10.30	Keynote Presentation; lecture
10.30-11.00	Coffee break
11.00-12.30	Discussion; in some cases with additional experts' panel
12.30-14.00	Lunch break
14.00-15.00	10-15 minutes' presentations by participants (including research questions; proposals etc.) (depending from number of students)
15.00-15.30	Tea break
15.30-17.00(30)	Professional workshops

Morning keynote presentations may be opened to public audience.

Methodology

A group of **24 - 35 participants** (minimum and maximum) ~ selected on diversity ~ to this high level *Summer Course* will work during five weeks in July-August 2010 on formulating and contemplating action-research questions addressing the theme 'happiness *for* global transformation'. Intensive group interaction, academic analysis and debate, professional exchanges and experiential learning through excursions and exposure will lead to not only individual proposals in a long term future perspective: multi-dimensional inter-connections will grow from exchanges leading to lifelong involvement in a spiritually rooted network (of networks) towards global transformation.

Academic programme in Bangkok, Week 1, 2-6 August

Day / Venue	Introduction	Lecturer	Discussion	Presentations	Workshop

Monday	“Happiness”: foundations of the Capability Approach?

Chula/ Political Science	Surat Horachaikul	Matthieu Ricard	Discussion	Presentations	Takayoshi Kusago

The central theme of this first day is to illuminate happiness as a multi-dimensional phenomenon and as a spiritual resource towards inner and social transformation. Fostering broad understanding by applying a diversity of scientific disciplines: psychology, sociology, neuro-science, economics as well as 'contemplative science'. Questions on operational value of these insights from the point of view of political science. Professional workshop on how these insights can be applied in the framework of the 'capability approach', initiated by Amartya Sen and extended by the global capability approach network. Can our common perception of happiness as a need to be satisfied be transformed into happiness as a force towards social change?

Tuesday	Happiness in World Religions & Philosophy: towards Cultural Integrity

Chula/ Political Science	Suwanna Satha- Anand	Ven. Dhammananda, Ashish Nandy, Chaiwat Satha- Anand	Discussion	Presentations	Father Vichai

The theme of this day is to explore how in the world views of diverse religions happiness is conceived and how it is related to achieving the ultimate goals of religious and philosophical systems. How these perceptions changed over time and how they relate to contemporary questions and development dilemma's. Is there a need for a new vision? The professional workshop explores how some of these concepts of happiness work out in humanitarian assistance on the ground.

Wednesday	Gross National Happiness in international public policy development; Good Governance and consensus building towards sustainable development across stakeholder divisions

UN Centre	Hans van Willenswaard	Surin Pitsuwan; Nicholas Rosellini, Rae Kwon Chung, Seksan Prasertkul	Discussion	Presentations	Walden Bello/Focus on the Global South

This day is dedicated to analysis and deeper understanding of the major structural challenges in the world today and how political bodies define their responses. Are the 'Four Pillars' of Gross National Happiness (cultural promotion; good governance; equitable economic development; environmental preservation) useful as a conceptual framework towards consensus building among stakeholders? What is needed to strengthen movements among stakeholders towards global transformation so that they can live up to their tasks? A professional workshop in which Focus on the Global South provides an overview of how it played a role in tackling structural, global, challenges and how it sees the future of its continued efforts.

Thursday	Monitoring Corporate Social Responsibility and Equitable Economic Development

SASIN	Kittiratna Ranong	Ron Colman and speaker from Social Reporting Initiative (SRI)	Discussion	Yongyud Wongpiromsant, NPI (National Progress Index) initiative in Thailand	Presentations	Prida Tiasuwan (business) and Rosanna Tositrakul (consumers associations) and multi-stakeholder forum

Within the business sector – one of the three major stakeholders next to governments and civil society/the NGO sector – fundamental changes are taking off, in particular since the UNCED summit in Rio, 1992. However, Gross Domestic Product is still the leading 'indicator' for growth (completely ignoring impacts on in-equity) and can hardly be challenged – yet - by Gross National Happiness or other 'genuine progress' indicators. Monitoring 'genuine progress' and measuring real contributions to local and global transformation by CSR (Corporate Social Responsibility), remains one of the great challenges of our time: how policy makers can be supported in making important decisions determining our future by well-presented, thoroughly researched, evidence. The NPI initiative in Thailand will be presented as a case study. In the professional workshop representatives of the business sector will discuss trends and future visions in light of the economic crisis that started in September 2008 with the Fall of Wall Street.

Friday	Alternative Development and the emerging "GNH Movement"

Chula/Political Science	Vira Somboon	Sulak Sivaraksa, Helena Norberg Hodge or Vandana Shiva	Discussion	Presentations	Forum of alternative development pioneers in Thailand + dinner and cultural performance

In the same era that the fourth King of Bhutan proclaimed that "Gross National

Happiness is more important than Gross National Product” E.F. Schumacher wrote, inspired by the situation in Burma, his book *Small is Beautiful*. And the Club of Rome published *Limits to Growth*. At the grass roots level pioneers of alternative development like Helena Norberg Hodge in Ladakh, Vandana Shiva in India and Sulak Sivaraksa in Thailand initiated movements that gradually evolved into the World Social Forum - the first global NGO platform - and *Alternatives to Consumerism* in Thailand. Will it be possible to bring this enormous diversity of social movements, including the *Planet Diversity* network of small-scale organic agriculture producers, together in a new mainstream that makes ‘sustainable development’ true and genuinely realizes ‘happiness for all’?

**Summary Report from Training Workshop on Genuine Progress Indicator
27th to 30th January 2009
At Sasapatasala bld.
Sasin Graduate Institute of Business Administration, Chulalongkorn University**

Participants (see details in appendix)

1. GNH-Movement team	5
2. Cambodia	4
3. Myanmar	3 (including 1 Shan intern with Thai Volunteer Service)
4. Bhutan	4
5. Thailand	6
6. Other foreigners	3 (including 2 westerners and 1 Bhutanese attending only the last day of the workshop)

Trainers

1. Dr. Ronald Colman, GPI Atlantic, Nova Scotia, Canada
2. Dasho Karma Ura, Centre for Bhutan Studies, Thimpu, Bhutan

This workshop originated from one of the project's outcomes requiring that a capacity building course will be created. This is therefore the beginning of development of such course. It is also a tremendous opportunity that Dr. Ron Colman and Dasho Karma Ura can be able to provide necessary bases for it. Both the lecturers possess broad hands-on experience developing measurement of progress in societies. Dr. Colman has developed Genuine Progress Index (GPI) at provincial level in Nova Scotia, eastern Canada since the last 15 years, while Dasho Karma Ura has led Centre for Bhutan Studies' effort to construct an alternative national-level indicator for real development based on Gross National Happiness (GNH) principles.

Summary

27 January 2009

Dr. Colman begins with greeting and statement of appreciation. He has been working on measuring real progress for a long time, thus has also given many short talks about this issue. However he found it to have very little value since people listened to him, and although they liked the superficial conceptual language, but no actions were taken afterwards. Therefore he is really glad to have this opportunity to actually conduct a course about it for 4 days. This is his first time and he hopes to gain valuable insights on how to do such training course in the future.

Then he introduces himself, and asks participants to each introduce themselves and their work. The class then gives an adjective for each participant in order to make unfamiliar names easier to remember.

This 4-day workshop is a beginning to a long-term work and study. He would like to see this concept move from the fringe to the main stream. After the workshop, participants are expected to be able to comfortably explain about the concept.

Dr. Colman then begins to lay out his training course outline as shown below. He divides the training course into 5 topics. First he talks about the basics of GNH. As he puts it, there are inner and outer GNH, shown below.

1. **The basics:** Inner and Outer GNH:
 - What can and cannot be measured;
 - Individuals and governments: what each can and cannot do to realise GNH
2. **Why?** Why measure? Is it really necessary? Values, objectives, and basic indicator and accounting principles
3. **What?** What is important to measure = 1st step in measurement process. Community goals/targets: What will participants do with what they learn?
4. **How?** Collecting, analysing, and using data. Trends (indicators), cost-benefit analysis (accounts) A special challenge: – Natural resource accounts
5. **Action:** Communicating and presenting results, policy applications, participant next steps

Participants are encouraged to ask any questions⁹. Further, he recommends us to use this knowledge to work at a small level, and make it work well. Then it can become a model for further work and research. Each participant has a chance to share with others their work and interests. He encourages participants that individuals can change the world by giving examples of Mahatma Gandhi, Nelson Mandela, and Mother Theresa. Later the real essence of the workshop begins.

Dr. Colman starts by referring to Simon Kutznets who is the key inventor of Gross National Product and Gross Domestic Product (GNP/GDP). Kutznets warned 40 years ago that:

“[T]he welfare of a nation can scarcely be inferred from a measurement of national income... Goals for “more” growth should specify of what and for what.”¹⁰

Therefore, Dr. Colman thinks the question is not how much is it growing, but **what is growing**.

1. The Basics

Dr. Colman elaborates more about inner and outer GNH. It is crucial to be able to distinguish between what can be and what cannot be measured. Simply put:

- **Inner GNH** = individual: (a) can't be measured (b) government can't make it happen
- Practice: (a) awareness (e.g. food); (b) check motivation (c) care, compassion = waking up!
- **Outer GNH** = conditions conducive to wellbeing – measurable, governments can act

⁹ in this report questions are mostly omitted, hence only answers are discussed

¹⁰ Kuznets, Simon, The New Republic, October 20, 1962, cited in Cobb, Clifford, Ted Halstead, and Jonathan Rowe, “If the GDP is Up, Why is America Down?” The Atlantic Monthly, October, 1995, page 67.

Inner GNH deals mainly with genuine happiness in each individual which everyone has to practice themselves to achieve it. Outer GNH, on the other hand, involves what government and other social institutions can do to promote favourable conditions towards inner GNH. While the inner GNH is more subjective, these conditions are more objective. Hence the government can measure and act upon it. Examples of outer GNH include:

- Community safety, trust – “Do you feel safe...?”
- Health vs sickness
- Secure necessities vs poverty
- Educated vs ignorant
- Clean air, safe drinking water, healthy envt. vs pollution, health hazards
- Honest, efficient government vs corrupt, ineffective
- Time balance (paid/voluntary/free) vs stress

Then he answers the questions regarding real experience doing surveys. There is the issue of ‘true’ data since people tend to answer desirable or nice answers. Therefore a pre-survey study is required, and then the results can be used to adjust questions accordingly. He further mentions the difference between cross-sectional and longitudinal studies, where the former does not require contacts with the same group of respondents, but the latter does.

It is also necessary to design the survey to cover 4 pillars and 9 dimensions of GNH. Dr. Colman tells us that he likes to compare the 4 pillars with 4 distinguished creatures as follows:

1. Tiger as Care for the Environment – tiger steps so softly out of the respect for nature
2. Snow Lion as Cultural Preservation – snow lion is lively that represents human freedom and dignity
3. Garuda as Equitable Economic Development – Garuda can be outrageous yet it can offer macro-level view and protection
4. Dragon as Good Governance – Dragon in the east is a highly intelligent and noble creature, people revere it.

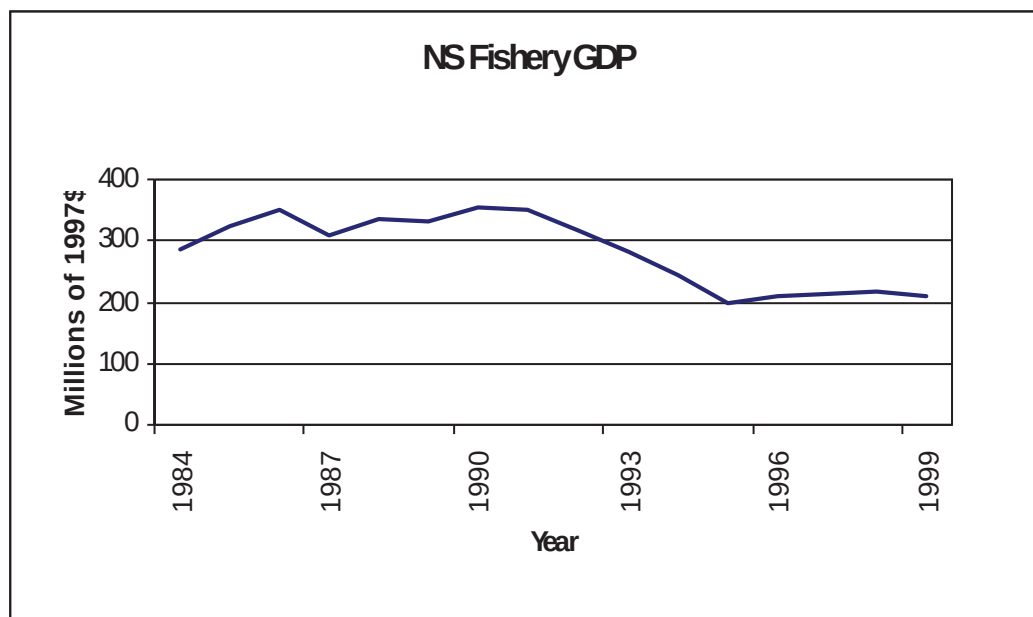
2. Why measure – is it necessary?

Dr. Colman continues his lecture further into the why part. He emphasises the Power of indicators. Indicators reflect values, determine policy agenda, and change behaviour because they decide what gets attention of both the public and decision-makers.

He then takes the speech of HM the 4th King as the powerful beginning of GNH. HM stated in 1972 that GNH is more important than GDP. Dr. Colman wants all participants to really understand why GNH is more important than GDP. He points out 4 key flaws of GDP.

The first flaw is that GDP cannot truly tell what actually happened. It accounts for all economic activities regardless of their values. So both positive and negative societal values get mixed up in GDP. For example, more cigarettes sales increases GDP, plus also more doctors treat smoking-related patients adds to GDP. It neglects healthcare costs needed to treatment and prevention of such diseases. It most importantly disregards what happens behind all the money generated.

GDP thus sends wrong messages to policy-makers. For example, heavy logging of old growth forests contributes to GDP growth, but that does not take into account the loss of biodiversity, extinction of species, and erosion of top soil. Therefore forestry policy reflects only the monetary gain and conceals the environmental and social losses. Another prime example is fish stock. Fishery industry is huge in Atlantic Canada. It has contributed tremendously to the GDP of Canada and Nova Scotia until the fish stock collapsed in 1995 (see below). The collapse has caused economic and social chaos in the region. This is due to the lack of good characteristics as indicator of GDP. It did not send early warning signals that the fish stock is going to be depleted so much so it can replenish fast enough. Monetary gain is only thing GDP focuses, it does not account for any losses. Hence the warning signals were out of the picture.

The next flaw of GDP involves taking into account all kinds of capital. Apparently GDP only counts one type of capital – economic/financial capital. Other types include natural, cultural, social, human, and built capitals which are neglected by GDP. Even worse, we count depreciation of the other two as gains for economic capital. This is not only poor accounting, but making a misinterpreted book.

Depreciation in GDP terms leaves out many other factors. Quality of natural and cultural capitals is unaccounted for since it is not commonly valued in financial terms. Newly farmed trees are counted as forest cover as same as old growth forests, but not biodiversity. Along the same line, prison is a growth industry in the US. Number of new prisons climbs up every year since more and more Americans are in jail. Seven billion dollars were spent building new correction facilities, this is definitely good for GDP growth. But is it making the US a safer place?

The third GDP's flaw is its inability to go beyond market mechanisms. GDP does not account for non-market values, thus it ignores the values and benefits of unpaid work, either voluntary or necessary house work. These works are required to advance societal growth. However they are worth nothing in GDP account.

The forth flaw may be the most apparent defect of using GDP growth as an indicator for progress. GDP growth is generally reported as averaged GDP per capita. Averages are very tricky. It reveals as much as conceals the real picture. GDP only reports overall income. When a country's GDP grows, per capita GDP also

grows. But this does not in any way reflect improvement in quality of life of people in the country except on average they have more money. Moreover, money flows around but not freely, therefore this increase of income per capita does not account for fair distribution. This means that when GDP per capita increases, the poor may not get richer, and only the rich can accumulate all the additional wealth. The gap between the rich and the poor is not presented in GDP growth.

Why go beyond indicators?

GNH indicator work of CBS in the past four years lays necessary ground, but is it enough to make GNH “*more important than*” GDP? Continuing dominance of GDP makes it essential that new measures are **critique** of GDP-based measures. It is necessary to mainstream GNH to truly get results.

Moreover, GDP is not an indicator, but an accounting system. To challenge its power and dominance, we must enter the world of economic valuation. Both indicator and account are needed in order to make well-informed policies since they play different roles.

Indicators measure progress of an activity or a thing in a physical unit of such thing. It quantifies a subject of interest over a time period, and tells the trend of that particular subject. It shows how much it increases and decreases. Therefore it can act as a forecasting tool.

Accounts on the other hand measure value of doing or not doing something in monetary terms at one point in time. It tells us how much something costs financially as a whole.

So, GDP has not been properly used as it was intended for at the beginning.

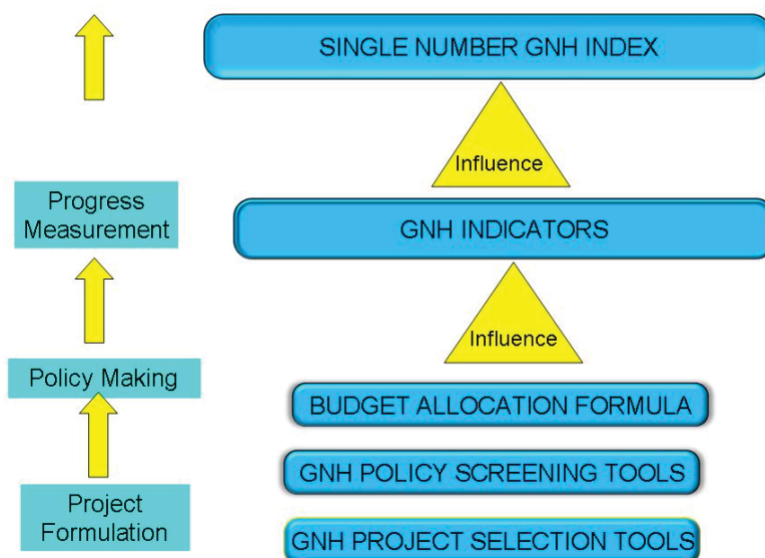
28 January 2009

After brief introduction and Q&A session by Dr. Colman, Dasho Karma Ura commences his talk about CBS's GNH Index. He states that one purpose of GNH is to construct conditions for holistic successful life.

He begins by showing us his paintings capturing Bhutan's current situation. Then Dasho explains implementation of GNH Index. GNH itself is a complex concept and ideal. In order for practical application, GNH philosophy needs to be translated into a metric system. This is to enable its capability to guide policies and programs. GNH indicators are also needed to foster vision and a sense of common purpose. He further divides practical implementation of GNH indicators into 3 temporal categories:

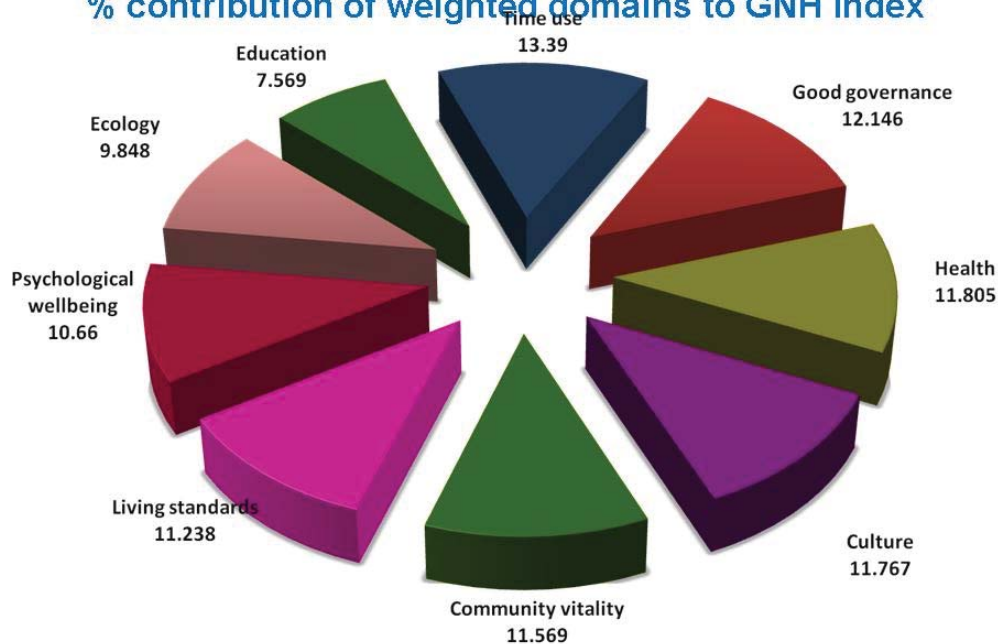
- Short-term implementation: used as screening tool of policies and projects of the government
- Medium-term implementation: used as fiscal system allocating budget for government programs and projects
- Long-term implementation: used as behavioural change agent on consumers and citizens

GNH in Policy Making

Later on he presents the results of CBS studies about GNH Index. After carefully pilot-researched, they have come up with 9 domains/dimensions of GNH, and 72 indicators. The 9 dimensions are weighted differently (see below) according to preliminary research. Then the final research was carried out during December 2007 to March 2008 with 950 respondents from 12 out of 20 districts.

% contribution of weighted domains to GNH Index

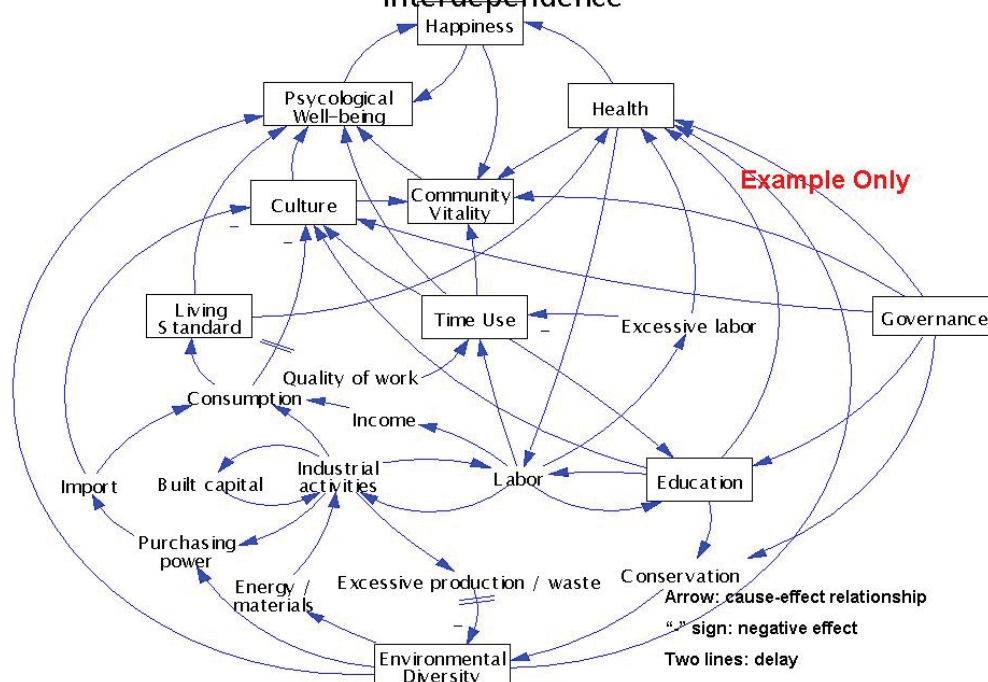
This multi-dimensional measure of happiness is devised according to Bhutanese philosophy of Happiness. Dasho further explains about each indicator, but before he does, interrelationship between subjective and objective indicators is illustrated as follow.

Objective	Subjective	
	Good	Bad
Objective	Good	True Happiness/Progress
	Bad	Neurosis (depressed/mental disability)
Objective	Good	False Consciousness (can be contentment)
	Bad	Misery

While subjective indicators measure feeling, emotions, and consciousness (senses) of people to the world, objective indicators gauge the contextual environment of such people. Therefore subjective indicators measure inner GNH, and objective ones measure outer GNH.

Dasho shows us the three numbers representing results from the final research in Bhutan. 0.80 is the one number crunched together the breadth, depth, and severity of all GNH indicators. Even though those 72 variables were carefully selected out of more than a thousand in order to achieve universality, they will not easily find common grounds. The simplified GNH Index also takes into account complex relationships among domains and indicators (see below).

Relationships among Domains/Variables: A Holistic View = Interdependence

From his real experience, the problem was the most important thing becomes 'money' making it hard to get 'proper' answers. He then goes on to describe each dimension.

First is psychological well-being. There are 3 sets of indicators in psychological well-being index. They concern: mental health, spirituality, and emotional balance. The last one refers to balance between positive and negative emotions. One of the questions used is how often you donate which can be quantified, thus can be translate into benefits of altruism. This dimension is very

subjective, yet very important since it gauges the success of the state in providing appropriate policies and services. The results from Bhutan depict that people in urban setting have more frequent negative emotions.

The second is time use index. This domain analyses the nature of time spent within 24-hour period, as well as activities that occupy longer period of time. Tracking time use acknowledges the value of non-work time for happiness. Non-work activities include sleeping, community participation, education and learning, religious activities, and leisure and travel. These activities indicate diversity that adds to rich life and levels of happiness. Outcomes from Bhutan stated total working hours equate to 7 hours/day, and sleeping amounts for 8 hours a day. The study also shows that female spend much more time on household chores.

Community vitality is the third GNH dimension. It involves strengths and weaknesses of relationships and interactions within the community. It comprises of seven sets of indicators: trust, social support, socialization, family, kinship, reciprocity, and safety. In Bhutan, damage to the crops by other's domestic animals, and alcohol abuse are two most common causes for hatred among community members. Again, trust indicators show that people in the rural areas are happier since they can trust most people in general, while almost 90 percent of people in Thimpu, the capital, feel unsafe as they cannot trust most people.

Cultural diversity and resilience comprises the forth GNH index. It uses six sets of indicators (dialect, traditional recreation, community festival, artisan skill, value transmission, and basic precept) to signify diversity and strength of cultural traditions. The indicators estimate core values, and perception of changes in values and traditions. Bhutan still boasts its traditional knowledge as a third Bhutanese at least still practice traditional bamboo works, and weaving.

The fifth index concerns health. This is quite similar to the common use of such indicators in general. However it is quite contextual in a sense that when we want to know the barrier to health care, the question is not whether you have health insurance, but how far away you live from the nearest health care facility. CBS studies also report on common indicators such as body mass index. The results show that almost 70 percent of Bhutanese have normal weight, while a striking 21 percent are overweight.

Education index plays a crucial role in other indicators. This dimension is not intended to measure only the success of education in and of itself. Rather it assesses the effectiveness of education in working towards to goal of collective happiness. It includes historical literacy, Dzongkha language, and literacy attainment.

The seventh dimension concerns ecological diversity and resilience. Environmental degradation, ecological knowledge, and afforestation are measure to denote pressures and health of the ecosystems. The GNH survey itself only gathered perceptual data since other organizations are formally responsible for collecting physical measurements of ecological characteristics, which consist of macro data sets of forest coverage, and air and water qualities. Afforestation refers to the rate at which new trees are being planted in areas used to be natural forest.

Living standard is the eighth index. It uses household income, food security, housing (room ratio and ownership), and hardship indicators. This domain covers the basic economic status. Hardship is measured through inability to contribute to community festivities, purchase of second hand clothes, and repairs houses. The

CBS studies show that people in Thimpu and other urban areas generate much higher household income than that of people in the rural areas.

The ninth dimension pertains good governance. This dimension evaluates how people perceive various government functions in terms of efficacy, honesty, and quality. There are three sets of indicators: government performance, freedom, and institutional trust.

After explaining all these dimensions and results, Dasho further discusses how to do the survey. He talks about it using an example question. First he mentions the approach which is quite unique to GNH Index. Before the survey CBS has invented a novel method. GNH Index uses threshold method to evaluate people's happiness. With the idea that people are not necessarily happier if they achieve things more than they need, that is affluent does not always mean better quality of life. Thus GNH Index applies 'sufficiency cut-offs' to each indicator. These cut-offs aim to define the basic levels of needs of each dimension of happiness. They are set at the level of achievement at which is deemed sufficient. Then it is applied as a poverty line. People who achieve at or more than the sufficiency level are treated similarly as people who have enough for happy life. Then people who fall below the line are assessed in terms of the distances they are from the threshold. The distances will be calculated and the used in the Index.

The second step is aggregation of data using questionnaires. The Index is intended to be decomposable, therefore each indicator can be used separately. Then sufficiency cut-offs are used to count people who are under the threshold. These sufficiency headcounts then are put in matrices. This measures breadth of insufficiencies. Through calculations, a GNH indicator gives an output. Then the depth of an indicator is calculated using distances from the cut-off. Later the distances are squared to find out inequality of that indicator. Altogether these indicators are compiled, and calculated into one number.

After his lecture, participants are encouraged to ask questions and give comments. The issue of what is sufficient is widely discussed. It is very difficult to define since there are subjective to each individual who in turn is shaped by culture, traditions, and other societal values. It is also very difficult to distinguish between sufficiency and contentment. These two are quite different as the former tilts towards Western way of thinking, while the latter tends to be Eastern based idea. The usefulness of GNH Index in implementation is also discussed. Since this type of operator acts as an input into the governance of socioeconomic sphere, it presents tremendous difficulties since the relationships between the inputs and the outputs are very complex and hard to predict. However, Dasho concludes that GNH Index embraces the long-term goals of: population stabilization, consumption standardization, and shift to the inner side.

30 January 2009

Dr. Colman begins by recounting what we have discussed so far. He emphasizes again that our concept is not totally against growth, but we do need holistic growth. To be able to communicate well with the public, policy makers and economists, he encourages us to talk their language. That is the language of capitals and wealth. Marx himself the most notable critic of Capitalism spent most of his life on his most noteworthy work 'The Capital'.

He then takes off where he left by emphasizing that both indicator and account are needed to constitute the holistic picture of progress. These indicators

and accounts act as gauges on the airplane's or ocean cruise's panels guiding and reflecting directions and distances of metaphorically a country. Since all capitals are to be accounted properly, all of these "gauges" are needed for such job. GDP is a part of an accounting system, but since its inception it has been misused by many organizations, international or otherwise. It needs to be put in its rightful place. Then he continues into the next part, **what** to be measured.

He uses several strategies including asking:

- What matters? – Community consultations on vision, goals = ownership
- 2 questions: (a) What kind of Bumthang / Mekong region do we want to leave our children (10, 20, 50 years); (b) Are we better off today than we were at our children's age?
- Universal vs partisan values, vision, goals + unique to culture, place -> specific indicators (vs vague, general)

When deciding what to measure, Dr. Colman believes using community consultations is the key. By asking what kind of country/world/region do you want to leave our children in 10, 20 or 50 years time, and are we better off today than we were at our children's age, the communities can understand and suggest what really matters for them. Things that are important for one community will not be as important in another, so please take into account the context of culture, economy, tradition, and so on. However in a community or a region in question, a shared goal or vision is required. He warns that is not only follow people's wishes but to also educate them by having real dialogues. Consultations should be organized as many times as possible. Then indicators can be constructed from the carefully chosen matters.

Furthermore, the **how** part is explained. He divides this into two topics: (a) data collection and survey instruments, and (b) full-cost accounting. In the first topic he talks about statistical methods used in quantitative research such as data sampling, cross-tabs, testing of ambiguity, and so on. He also mentions the need for qualitative data which are complementary to the quantitative one. Again he emphasizes that both indicators (for trends), and accounts (for value) are equally necessary.

In the latter topic he explains that there are 3 principles in full-cost accounting (FCA), they are to:

- Internalize 'externalities' (e.g. GHG emissions)
- Recognize economic value of non-market assets (e.g. voluntary sector, natural capital)
- Change fixed to variable costs (e.g. car registration, insurance charges according to km driven)

In monetary terms, these acts are intended to influence the price signals. Put the real \$-values to goods and services strategically draws a great deal of attention of the general public. It makes consumption, especially modern consumption, more equitable. He then gives a lot of examples. One of them is true costs of driving, congestion costs a lot in terms of pollution, lose of time and income, and so on. The results from his own work in Nova Scotia show that the true cost of its road transport system in 2002 was \$7,598 per capita, of which 4,562 or more than 65% were invisible costs.

One of the most favourite examples is about a new solid waste management in Nova Scotia where it was implemented in 2001. Conventional accounting can give bad news as the costs of the new and more sustainable system is higher hence more tax. However full-cost accounting offers the real picture. There are so much benefits arising from the new system that it even far exceed the costs if they are taken into account, for example GHG emission reductions, energy savings, and employment benefits. As it is seen in Stern review, “the benefits of strong, early action on climate change far outweigh the costs.” Therefore it is crucial to learn and do economic valuation of all aspects. One of the ways in which this can happen is Ecological Footprint concept. The concept tries to capture relationships of daily life and the earth’s environment.

Dr. Colman then comes to the last section, **Action**. The emphasis is placed on the presentation/communication issue. GNH Index is critical to change the perspective of the public and influence a paradigm shift. He separates actions into 3 durations.

1. Short-term/immediate

Here he suggests researchers and policy makers together set ambitious yet realistic goals and targets. Then using data and analyses form the Index to create programs that can achieve those goals and targets. Next, education plays a critical role in providing understanding and awareness for youth and the public about alternative development. It should be infused in all disciplines, and act as basic ethics or philosophy of the society. GNH curriculum and training courses should be created. For ongoing process, commentaries in media should be provided to always provoke and remind people about our work. Put the GNH lens on key policies. He gives media advice that good news generates better atmosphere, so findings from the research should be humbly stated in a positive stance.

2. Medium-term

Medium-term actions require trend of data over time. This trend will provide early warning signals in a holistic manner which other indicators cannot do otherwise. These signals can trigger preventive remedial actions from the government. Nest the programs created earlier should be evaluated whether they meet GNH goals and targets. At election times, GNH indicators can be used to measure promises government made before to se whether they are kept or not. This way the government can be held accountable.

3. long-term/structural change

In the longer term, GNH can play a very difficult yet crucial role of a unifying force. Since democratic systems can be very divisive, GNH Index can especially herd consensus on goals and principles. People can debate on how best to achieve such goals. It can be a solution to global issues and crises, or even can reverse destructive trends by valuing all types of capitals equally.

Next, Dr. Colman talks about policy uses of Full-cost Accounting. He explains that there are 4 steps (see below) to the full implementation of FCA, and at the moment, step 2 is underway.

- Step 1 Build new accounting system (beyond indicators)

- Step 2 Political will to adopt fully and properly (Bhutan 1st sovereign nation to adopt officially?)
- Step 3 System of financial incentives and penalties = government action (e.g. tax shifts)
- Step 4 Prices that reflect true benefits and costs

Political implications are also offered by GNH. Political principles of GNH include:

- Non-partisan; Evidence-based decision making
- Consensus on goals, vision. Politics is about **how** to get there. E.g. GHG reductions, poverty reduction – goal vs strategy
- No “bad news” unless hidden from view. Shine spotlight – suggests solutions (e.g. vs layoffs)

Dr. Colman emphasises this is time to act because the current economic and environmental crises present great opportunities for ‘new’ alternatives. He encourages us with the waste diversion example of Nova Scotia. He ends his lecture here, and ask participants to group together by country and have a discussion about future plans after this workshop.

Participants in country groups come back and report on their plans. Ron first starts with his suggestions of future work including research in their own countries, networking between NGOs and academics, providing media with relevant information, and to develop each country’s curriculum. Then delegates from each country present their plans. Bhutanese delegates create project-based plans in a short-term view to truly educate Bhutanese people about the core values and principles of GNH. Thai participants would like to do a medium-term work with model communities to come up with lessons and a model integrating local wisdom and global ideas. Participants from Cambodia come up with a medium-to-long-term plan to create a network of GNH workers in the country, and push for policy change. Lastly Burmese delegates want to use what they learn to apply in their existing work, and will disseminate GNH concept in the country.

สรุปรายงานการฝึกอบรม
ประเทศไทยกับการเชื่อมโยงเครือข่ายความสุขมวลรวมประชาชาติลุ่มน้ำโขงครั้งที่ 2
“ความสุขมวลรวมประชาชาติในระดับท้องถิ่น”
วันที่ 11-16 ตุลาคม 2552 ณ จังหวัดสุราษฎร์ธานี

ความเป็นมา

สืบเนื่องจากจัดการฝึกอบรมประเทศไทยกับการเชื่อมโยงเครือข่ายความสุขมวลรวมประชาชาติลุ่มน้ำโขงครั้งที่ 1 “ดัชนีความก้าวหน้าที่แท้จริง” สำหรับนักวิจัยและผู้ปฏิบัติงานเชิงสังคมในประเทศไทย ภูมิภาคลุ่มน้ำโขงและประเทศฐาน จำนวน 30 คน ระหว่างวันที่ 27 – 30 มกราคม 2552 โดย ดร.โรนัลด์ โคลแมน และ ดาโช กรรมมา อูระ ผู้ศึกษาดัชนีความสุขมวลรวมประชาชาตินั้น

มูลนิธิอาสาสมัครเพื่อสังคมและเครือข่ายความสุขมวลรวมประชาชาติลุ่มน้ำโขงได้เล็งเห็นว่าควรมีการยกระดับชุดความรู้เรื่องความสุขมวลรวมประชาชาติที่เหมาะสมต่อการขับเคลื่อนในลุ่มน้ำโขง จึงจัดการฝึกอบรมครั้งที่ 2 ในหัวข้อเรื่อง “ความสุขมวลรวมประชาชาติในระดับท้องถิ่น” โดยประสานโครงการความเคลื่อนไหวเรื่องความสุขมวลรวมประชาชาติ สู่กระบวนการทัศน์ใหม่เพื่อการเปลี่ยนแปลง บริษัทสวนเงินมีมา ร่วมจัดกระบวนการเรียนรู้ด้วยการสนับสนุนหนังสือคู่มือการฝึกอบรม อันเป็นหนังสือเล่มหนึ่งที่เป็นผลมาจากโครงการฯ คือ “ดัชนีโลก(ไม่)สุข” โดย นิก มาร์คส์ จากมูลนิธิเศรษฐกิจใหม่ การจัดเตรียมเอกสาร บทความวิชาการ ประกอบการฝึกอบรม รวมทั้งถอดบทเรียนจากกระบวนการฝึกอบรม

วิธีการฝึกอบรม ใช้วิธีการอบรมเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมดังต่อไปนี้

1. จัดกระบวนการเรียนรู้เรื่อง GNH โดย Facilitator ที่เป็นผู้รู้จริงในเรื่องดังกล่าวมาร่วมแลกเปลี่ยน
2. เรียนรู้ในหมู่ผู้เข้าร่วมแต่ละประเทศจากการปฏิบัติจริงที่มีบทเรียนและประสบการณ์ในการทำงาน
3. เรียนรู้จากหมู่บ้าน GNH ที่มีแนวคิดและวิถีชีวิตที่กลมกลืนกับธรรมชาติท่ามกลางกระแสโลกาภิวัตน์
4. ระดมสมองเพื่อพัฒนากระบวนการจัดการเรียนรู้และการขับเคลื่อนประเด็น GNH ที่เหมาะสมในหมู่คนรุ่นใหม่และชาวบ้าน

กลุ่มเป้าหมายการฝึกอบรมในครั้งนี้ ประกอบด้วยนักพัฒนาที่มีประสบการณ์ในการทำงานพัฒนาชุมชนและการจัดกระบวนการเรียนรู้จากองค์กรพัฒนาเอกชนในภูมิภาคลุ่มน้ำโขง (ไทย ลาว เวียดนามและกัมพูชา) รวมทั้งประเทศพม่าและภูฐาน รวมจำนวนทั้งสิ้น 46 คน (ดูเอกสารแนบ) ดังรายละเอียดต่อไปนี้

วันเสาร์ที่ 10 ต.ค. 2552	
เช้า	- ผู้เข้าร่วมจากประเทศลุ่มน้ำโขงเดินทางถึงกรุงเทพฯ
บ่าย	- เดินทางไปวนอุทยานแห่งชาติเขาสก จ.สุราษฎร์ธานี
เย็น	- รับประทานอาหารเย็น
วันอาทิตย์ที่ 11 ต.ค. 2552	
	อาหารเช้า
เช้า	- แนะนำตัว ความคาดหวัง วัตถุประสงค์ - องค์ความรู้เรื่องความสุขมวลรวมประชาชาติในประเทศลุ่มน้ำโขง นำเสนอสนทนาโดย ตัวแทนแต่ละประเทศในลุ่มน้ำโขง
	อาหารเที่ยง
บ่าย	- นำเสนอองค์ความรู้ต่อ - สังเคราะห์ความเหมือนความต่างระหว่างองค์ความรู้ในลุ่มน้ำโขง
เย็น	แลกเปลี่ยนมุมมอง “ประเทศในฝัน สังคมแห่งความสุข” (visioning)
วันจันทร์ที่ 12 ต.ค. 2552 : พักในอุทยานเขาสก	
	อาหารเช้า
เช้า	- ความสุขมวลรวมประชาชาติ : ที่มา แนวคิด เป้าหมายและการขับเคลื่อนในระดับสากล โดย Mr. Ron Colman/GPI/Canada
	อาหารเที่ยง
บ่าย	- ความสุขมวลรวมประชาชาติ : ที่มา แนวคิด เป้าหมายและการขับเคลื่อนในระดับสากล (ต่อ) โดย Mr. Ron Colman/GPI/Canada
เย็น	อาหารเย็น
กลางคืน	- วงธรรมชาติ
วันอังคารที่ 13 ต.ค. 2552 : พักในชุมชนที่ดูงาน	
	อาหารเช้า
เช้า-บ่าย	- ศึกษาชุมชน 1 วัน – ค้นหาวิถีเป็นสุข และปัจจัยที่เอื้อต่อความสุขของชุมชน โดย แบ่งเป็น 2 กลุ่มย่อยไปเรียนรู้ตามประเด็นสนใจในชุมชน 1) เศรษฐกิจและสิ่งแวดล้อม...หมู่บ้านศิริรัตนนิคม 2) วัฒนธรรมภูมิปัญญา...บ้านทับชัน
	อาหารเที่ยง
เย็น	อาหารเย็น
กลางคืน	วัฒนธรรมสัมพันธ์ แยกย้ายไปพักตามบ้านชาวบ้าน

วันพุธที่ 14 ต.ค. 2552 : พักในวัดสวนโมกข์	
	อาหารเช้า: ทุกกลุ่มเดินทางมารวมกันที่วัดดอนมะลิ บ้านทับชัน
เช้า	- สรุปกลุ่มย่อยดูงาน: วิเคราะห์ สังเคราะห์ความเป็น GNH ที่ยังดำรงอยู่ การขับเคลื่อนในชุมชน และในประเทศลุ่มน้ำโขง - นำเสนอกกลุ่มใหญ่ - สรุป-สังเคราะห์สิ่งที่ได้เรียนรู้ ภูมิธรรม จิตวิญญาณ การขับเคลื่อนจากพื้นที่สู่ นโยบายที่เป็นจริง
	อาหารเที่ยง
บ่าย	- แบ่งกลุ่มย่อยแต่ละประเทศ แผนการจัดการเรียนรู้และการขับเคลื่อนวิถีแห่งความสุขในลุ่มน้ำโขง กลุ่ม 1.. ผู้ที่ทำงานในชุมชน กลุ่ม 2.. ผู้ที่ทำงานกับเยาวชน คนรุ่นใหม่ - นำเสนอกกลุ่มใหญ่
	- ออกเดินทางไปยังสวนโมกข์พลาราม อ.ไชยา
เย็น	- อาหารเย็น
วันพฤหัสบดีที่ 15 ต.ค. 2552 : พักในวัดสวนโมกข์	
เช้า	ตื่นทำวัตรเช้า อาหารเช้า - ระดมสมองเพื่อพัฒนาระบบการเรียนรู้เรื่องGNH (แบ่งกลุ่มแต่ละประเทศ) การยกระดับการจัดกระบวนการเรียนรู้เรื่องGNH สำหรับคนรุ่นใหม่ และชาวบ้านในแต่ละประเทศ - นำเสนอกกลุ่มใหญ่
	อาหารเที่ยง
บ่าย	- สังเคราะห์การจัดกระบวนการเรียนรู้ให้ชาวบ้าน และคนรุ่นใหม่ในภูมิภาคลุ่มน้ำโขง - เปิดอภิปรายเพื่อสร้างกระบวนการเรียนรู้เรื่องGNH ที่เหมาะสมกับชาวบ้านและคนรุ่นใหม่ - เยี่ยมชมสวนโมกข์
เย็น	อาหารเย็น
กลางคืน	- ทำวัตรเย็นที่สวนโมกข์ (ตามอัธยาศัย)
วันศุกร์ที่ 16 ต.ค.2552	
เช้า	- ร่วมกิจกรรมทำวัตรเช้า ตักบาตร และรับประทานอาหารเช้า
	- เรียนรู้สวนโมกข์: วิถีแห่งความหลุดพ้น สนทนาธรรมกับท่านอาจารย์โพธิ์ เจ้าอาวาสสวนโมกข์
	ไปวัดพระธาตุไชยา - พุทธคุณจิตวิญญาณจากศรีวิชัย โดยอาจารย์สมเจตนา
บ่าย	อาหารเที่ยง
	- เดินทางกลับโดยสวัสดิภาพ

สรุปสาระสำคัญจากกิจกรรมหลักการฝึกอบรม

1. องค์ความรู้เรื่องความสุขมวลรวมประชาชาติในประเทศลุ่มน้ำโขงและการสังเคราะห์ความเหมือนความต่างระหว่างองค์ความรู้ในลุ่มน้ำโขง ผู้แทนจากประเทศต่าง ๆ ที่เข้าร่วมการฝึกอบรมนำเสนอานิยามหรือมุมมองเรื่องความสุข ดังต่อไปนี้

ประเทศพม่า คำว่า Gross หมายถึง ทั้งหมด Happiness หมายถึงความสุข ซึ่งในที่นี้หมายถึง ครอบครัว สุขภาพ ฯลฯ ความสุขไม่ได้มาจากเงินภายนอก เป็นเรื่องความพึงพอใจที่นอกเหนือจากวัตถุ เช่น ความเป็นอยู่ที่ดี งานอาสาสมัคร เสรีภาพ

ประเทศลาว ความสุขหมายถึงการให้และการรับ มีสุขภาพกายและสุขภาพใจที่ดี การอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรม สิ่งแวดล้อม รวมทั้งระบบเศรษฐกิจที่สมดุล

ประเทศกัมพูชา ความสุขทางร่างกายและจิตใจ มีเสรีภาพ สันติภาพ ความเคารพซึ่งกันและกัน กล่าวโดยสรุปคือ “สุขภาพ สบายจิต”

ประเทศเวียดนาม นำเสนอสถานการณ์การพัฒนาประเทศในปัจจุบันที่มีจีดีพีเพิ่มขึ้นในอัตราสูง จากการพัฒนาไฟฟ้าพลังน้ำและเหมืองแร่ แต่ประชาชนส่วนใหญ่ของประเทศยังคงมีฐานะยากจนและอ่อนแอ อันเป็นผลกระทบจากการพัฒนาทำให้สูญเสียวิถีชีวิตดั้งเดิม วัฒนธรรมรวมทั้งการทำลายทรัพยากรธรรมชาติ ทำให้ประชาชนเวียดนามไม่มีความสุข

ประเทศไทย พิจารณาเรื่องความสุขแบบองค์รวม (วิถีชีวิตที่พอเพียง เช่น มีที่อาศัยและพื้นที่ทำกิน มีอาหารที่เพียงพอ) มีสถาบันทางสังคมที่เข้มแข็ง (ครอบครัว ชุมชนและประเทศ) มีการแบ่งปันและดูแลเอาใจใส่ มีผู้นำ สิ่งแวดล้อมที่ดีและประชาชนมีจริยธรรม

มีข้อสังเกตว่าจีดีพี เป็นแนวคิดของซีกโลกตะวันตก ประเทศแต่ละประเทศควรพัฒนามาตรวัดของตนเอง ในอีกด้านหนึ่งมนุษยชาติไม่สามารถพันทุกขไปได้ แต่เราสามารถดำรงชีวิตอยู่อย่างมีความสุขน้อยลงได้ บางคนต้องทนทุกข์เพราะว่ามีความต้องการที่มากเกินไปกว่า

ปัจจัย 4

เราควรเคารพคนทุกชาติพันธุ์ มีการช่วยเหลือแบ่งปันซึ่งกันและกัน เข้าใจในสังคมน่าคนทุกคนเกิดมาเสมอภาคกัน ไม่มีการแบ่งแยกชนชั้น แต่ละชุมชน ภูมิภาค ประเทศมีความแตกต่างกันในมุมมองเรื่องความสุข ดังนั้นแต่ละประเทศควรจะค้นหาความสุขด้วยนิยามของตนเอง

2. แลกเปลี่ยนมุมมอง “ประเทศในฝัน สังคมแห่งความสุข”

ประเทศกัมพูชา ประวัติศาสตร์การพัฒนาประเทศกัมพูชาเพิ่งเริ่มต้นได้ไม่นาน จากการปกครองโดยระบบทหารในศตวรรษที่ 1970 – 1980 เข้าสู่ยุคเศรษฐกิจระบบตลาดในศตวรรษที่

1990 มีการเปลี่ยนแปลงยุทธศาสตร์จากการเป็นประเทศผู้รับความช่วยเหลือ (จากสมัยสงครามกลางเมือง) สู่ประเทศที่มีระบบกรรมสิทธิ์เอกชนและธุรกิจในที่สุด เกิดความขัดแย้งด้านการใช้ที่ดินจากการกว้านซื้อที่ดินเพื่อเก็งกำไรของนักลงทุน ก่อให้เกิดผลกระทบด้านเศรษฐกิจและสังคม ช่องว่างระหว่างคนรวยกับคนจนมีเพิ่มมากขึ้น

องค์กรพัฒนาเอกชนในประเทศกัมพูชา ซึ่งเป็นภาคส่วนเล็กๆ ในสังคมพยายามทำงานเพื่อสร้างความตระหนักและก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลง ต้องการสร้างสังคมที่มีชีวิตอย่างพอประมาณ สันติสุข ชีวิตที่เรียบง่าย การเกษตรเพื่อการยังชีพ พึ่งพาตนเองรวมทั้งพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน ครอบครัว ชุมชน การอยู่อย่างเกื้อกูลกับธรรมชาติและมีศาสนา นักพัฒนาเอกชนไม่ต่อต้านการพัฒนาแต่ถามว่า การพัฒนาอะไรคือสิ่งที่เราต้องการ ควรจะเป็นการพัฒนาโดยประชาชน

กลุ่มองค์กรพัฒนาเอกชนในนาม Sukhadom Rommania กำลังทำงานเพื่อสร้างความแตกต่าง ติดตามในประเด็นการพัฒนาที่ยั่งยืนและเผยแพร่แนวคิดเรื่องความสุขมวลรวมประชาชาติสู่เยาวชน รวมทั้งการจัดประชุมระดมความคิดในประเด็นความสุขมวลรวมประชาชาติเพื่อสันติภาพของโลก

ประเทศไทย จากการวิจัยเรื่องความสุขในหมู่บ้านของไทย ขบวนการเคลื่อนไหวระดับรากหญ้า (ปี 2007) กรณีศึกษาหมู่บ้านที่มีการเปลี่ยนระบบการเพาะปลูกเนื่องจากกรมอุทยานแห่งชาติประกาศเขตอนุรักษ์ทับพื้นที่ดินทำกินของชาวบ้าน มีการศึกษาจากภูมิหลังและภูมิภาคที่แตกต่างกันใน 4 ด้าน คือ วัฒนธรรมชุมชนของไทย ความหลากหลายทางชีวภาพ ศาสนาและกลุ่มเกษตรกรรายย่อย

ผลการศึกษาพบว่าเมื่อกระแสการพัฒนาไปถึงหมู่บ้าน ชาวบ้านเหล่านี้ถูกกระทำให้เป็น “คนจน” โดยคำว่า “การพัฒนา” ชาวบ้านต้องมีการปรับเปลี่ยนโดยการบูรณาการคุณค่าดั้งเดิมของตนเองให้เข้ากับคุณค่าสมัยใหม่ ดังเช่น ชุมชนเกาะปอด มีการประนีประนอมกับการพัฒนาด้วยการออกกฎระเบียบสำหรับนักท่องเที่ยวและเจรจาเรียกร้องให้หน่วยงานภาครัฐจัดโครงสร้างพื้นฐานสำหรับชุมชน

มีคำสำคัญจากสร้างวาทะกรรมการพัฒนาในมุมมองของชาวบ้าน ดังนี้ การเคารพความแตกต่าง ประชาธิปไตยระดับรากหญ้า อัตลักษณ์ สถาบันทางสังคมรูปแบบใหม่ การสร้างเครือข่าย การแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสาร ขบวนการอนุรักษ์สายพันธุ์ข้าวดั้งเดิม ข้าวอินทรีย์ ศีลธรรมในชุมชน การเคารพซึ่งกันและกัน การพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน การเคารพตนเอง เคารพธรรมชาติ

ประเทศลาว ประวัติศาสตร์การพัฒนาของลาว ก่อนปี 2000 เป็นยุคของการพัฒนาประเทศให้ทันสมัยที่มุ่งเน้นด้านเศรษฐกิจเพียงด้านเดียว หลังปี 1990 องค์กรพัฒนาเอกชนด้านเด็ก

และเยาวชนของลาวเริ่มมีบทบาทในการพัฒนาประเทศ แต่อย่างไรก็ตามองค์กรเหล่านี้ไม่สามารถนำเสนอแนวคิดใหม่แก่รัฐบาลได้มากนัก (เพราะข้อจำกัดด้านระบบการปกครองและเสรีภาพในการแสดงความคิดเห็น) แต่สามารถทำงานได้ภายใต้กระบวนการตัดสินใจใหม่ในการพัฒนา เพราะไม่กล่าวว่ากระบวนการนี้เป็นกระบวนการใหม่ รัฐบาลลาวต้องการให้วาทะกรรมใหม่ต่าง ๆ ไปบูรณาการกับนโยบายหลักของชาติ เช่น รัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการมีนโยบายให้บูรณาการเรื่องความสุขเข้ากับหลักสูตรการศึกษา

จากที่กล่าวมาในข้างต้นเป็นกรณีศึกษาว่านักพัฒนาในประเทศลาวมีการเจรจาต่อรองกับรัฐบาลอย่างไร ภายใต้บริบทของประเทศที่มีข้อจำกัด นักพัฒนาไม่สามารถโน้มน้าวให้รัฐบาลยอมรับกระบวนการตัดสินใจใหม่ในการพัฒนาประเทศได้ แต่นักพัฒนาได้บูรณาการและประนีประนอมได้ในทุกด้านทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคมและสิ่งแวดล้อม รวมทั้งให้เติบโตไปพร้อม ๆ กัน

ประเทศพม่า ประวัติศาสตร์พม่า หลังจากได้รับอิสรภาพจากระบบอาณานิคมตะวันตก จนกระทั่งปี 1962 นายพลเนวิน เข้ามายึดอำนาจและสถาปนาระบบสังคมนิยม ที่มีพรรคการเมืองเพียงพรรคเดียว เป็นระบบเผด็จการทหารประชาชนไม่มีสิทธิเสรีภาพ

คำว่าความสุขมวลรวมประชาชาติ มีนัยยะว่าคนร้อยละเก้าสิบในชาติมีความสุข ดังนั้นการเลือกตั้งครั้งหน้าในปี 2010 เป็นเรื่องที่ทำให้คนพม่ามีความสุข เรื่องของจีดีพี การพัฒนาและอื่น ๆ เป็นเรื่องที่อยู่ไกลพ้นจากความนึกคิดของคนพม่า เพราะคนพม่าไม่สามารถตั้งคำถามได้ว่าต้องการพัฒนาประเทศให้เป็นไปในทิศทางอย่างไร

การประท้วงใหญ่เมื่อ 2 ปีที่แล้วในประเทศพม่าทำให้ พระสงฆ์ นักศึกษา สื่อมวลชน และประชาชนถูกฆ่าตายไปประมาณ 28,000 คน จีดีพีจึงไม่ใช่ประเด็นสำหรับคนพม่า ความไม่ยุติธรรมในสังคมคือหัวข้อที่คนพม่าสนทนากัน

ความสุขของคนพม่าในทุกวันนี้ขึ้นอยู่กับว่าวันนี้จะมีชีวิตอยู่รอดหรือไม่ ไม่มีสิทธิเสรีภาพทางร่างกาย จิตใจ ทรัพย์สินหรือเกียรติยศ ประเด็นทางสิทธิมนุษยชนไม่ได้รับอนุญาตให้มีการเรียนการสอนในโรงเรียน คนพม่าได้แต่เพียงฝึกใจให้ยอมรับกับสิ่งเหล่านี้ ต้องคิดเพียงว่า (วันนี้) ต้องมีชีวิตอยู่รอดให้ได้ พยายามไม่ให้ตัวเองเจ็บป่วย

ประเทศเวียดนาม ผลจากการพัฒนาประเทศ ทำให้จีดีพีเพิ่มขึ้น ช่องว่างระหว่างคนรวยกับคนจนเพิ่มมากขึ้น คนในชนบทอพยพเข้ามาหางานทำในเมือง อาศัยอยู่ในบ้านที่แออัด องค์กรพัฒนาเอกชนระหว่างประเทศได้ให้ความช่วยเหลือด้านการพัฒนาสังคมขนาดใหญ่แก่ประเทศเวียดนาม โดยทำงานกับคริสตจักรในเมืองโฮจิมินห์ตีในเรื่องการให้สินเชื่อและกลุ่มออมทรัพย์แก่คนจน โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อเสริมศักยภาพคนจนในการจัดการทรัพย์สิน

3. ความสุขมวลรวมประชาชาติ : ที่มา แนวคิด เป้าหมายและการขับเคลื่อนในระดับสากล

โดย ดร.โรนัลด์ โคลแมน ศูนย์ GPI ประเทศแคนาดา

ประเด็นเรื่องความสุขมวลรวมประชาชาติ จำเป็นต้องรู้ความหมายที่แท้จริงเพื่อนำไปสู่การปฏิบัติอย่างเป็นรูปธรรม ความสุขมวลรวมประชาชาติระดับท้องถิ่นเป็นเรื่องจากข้างล่างแต่ถ้าข้างบนไม่เข้าใจจะเกิดการขับเคลื่อนได้อย่างไร ดังนั้นสิ่งที่จะต้องสร้างให้เกิดขึ้นคือความเชื่อมโยงทั้งกับข้างล่างและข้างบน

ความสุขในแต่ละประเทศไม่เหมือนกัน ความสุขในภาษาอังกฤษ มีความหมายแค่อารมณ์ ความรู้สึก แต่ความสุขในมิติของประเทศภูฐานเป็นความสุขในมิติพุทธศาสนา หากเป็นประเทศแคนาดาความสุขคือการพัฒนาไปข้างหน้า ดังนั้นความหมายจึงไม่ใช่เรื่องของคำ แต่เป็นความเหมาะสมในความสุขที่สอดคล้องกับวิถีชีวิต บริบทของชุมชน

ความสุขมวลรวมประชาชาติ ในระดับสากลมองความหมายเรื่องนี้โดยมองผ่านคำถามในเรื่องผลกระทบของผลผลิตมวลรวมภายในประเทศหรือจีดีพี ที่มีต่อระบบเศรษฐกิจโลก ก่อให้เกิดผลกระทบอย่างกว้างขวาง ยิ่งเราทำลายทรัพยากรมากจีดีพีก็ยิ่งเพิ่มขึ้น แต่คนส่วนใหญ่ไม่คำนึงสิ่งที่อยู่เบื้องหลังการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ เช่น คุณค่าด้านความเรียบง่าย ความสงบ ความพอเพียง

ยิ่งคุณใช้เงินในการบริโภคมากขึ้นเท่าใด จีดีพีก็จะเพิ่มขึ้นเท่านั้น ยิ่งมีอาชญากรรม สงคราม ใช้เงินในการรักษาโรค จีดีพีก็จะเพิ่มขึ้นในอัตราสูง

จีดีพีสนใจกับสิ่งที่วัดได้ซึ่งเป็นเรื่องของปริมาณ ไม่ได้ให้ความสำคัญกับเรื่องของการอยู่ดีมีสุข หากประเทศมุ่งการเติบโตของความสุ่มวลรวมประชาชาติ จะต้องเข้าใจว่าสงคราม ความเจ็บป่วย มลพิษ สิ่งแวดล้อม ไม่ส่งเสริมความสุข ยกตัวอย่าง มูลนิธิอาสาสมัครเพื่อสังคม สร้างงานอาสาสมัครให้กับผู้อื่นในสังคม งานเหล่านี้ไม่มีคุณค่ากับจีดีพี เพราะไม่มีการจ่ายเงิน ต่างกับความสุ่มวลรวมประชาชาติให้คุณค่ากับสิ่งเหล่านั้น

Simon Kutznet คิดค้นจีดีพีเมื่อประมาณ 100 ปีที่แล้ว แต่เขาได้เตือนว่าไม่ควรใช้จีดีพีวัดความก้าวหน้าของประเทศ เพราะจีดีพีใช้แค่วัดกิจกรรมของเศรษฐกิจ แต่ว่าผู้นำของโลกต่างก็ละเลยใช้จีดีพีวัดเศรษฐกิจที่รับใช้สังคม

ความจริงแล้วเศรษฐกิจขึ้นอยู่กับการไหลเวียนของธรรมชาติ อากาศดี ป่าไม้ที่ดี เศรษฐกิจไม่สามารถอยู่ได้หากปราศจากสิ่งเหล่านี้ นักเศรษฐศาสตร์มองไม่เห็นภาพรวมเหล่านี้ แต่กลับมองอย่างแยกส่วนซึ่งเป็นวิธีการคิดของชาวตะวันตก ไม่มองภาพองค์รวมอย่างเช่นชาวตะวันออกที่มองถึงความเชื่อมโยงของภายในและภายนอกว่ามีความเชื่อมโยงกัน มีความเป็นองค์รวมมากกว่า ปัญหาอีกด้านหนึ่งของจีดีพีคือการแยกส่วนกับโลกแห่งความเป็นจริง ภูมิปัญญาวัฒนธรรม ชุมชน สิ่งที่แตกต่างกันคือจีดีพีมักจะมองในระยะสั้น มองที่ระยะสั้นๆ แต่ความสุ่มวล

รวมประชาชาติมองในระยะยาว พวกคุณมีความภาระที่ต้องเป็นส่วนหนึ่งในการช่วยโลก ดังนั้นควรจะมองอะไรเพื่อลูกหลานของเรา

Nicholas Stern หัวหน้านักเศรษฐศาสตร์ ของธนาคารโลก ได้ศึกษาว่าถ้าต้องการหยุดภาวะโลกร้อนในทันทีที่จะใช้ต้นทุนทางเศรษฐกิจจะสูงถึง 1% ของจีดีพีโลก แต่ถ้าหากไม่แก้ปัญหาโลกร้อนจะเกิดความเสียหายมากถึง 5-6% ของจีดีพีโลก ดังนั้นจึงเป็นเรื่องที่ท้าทาย นักเศรษฐศาสตร์ในกระแสหลักหรือผู้นำประเทศ

Alan Greenspan นักเศรษฐศาสตร์ของประเทศสหรัฐอเมริกายอมรับว่าไม่รู้เลยว่า จะเกิดวิกฤติเศรษฐกิจ แต่อย่างไรก็ตามเศรษฐกิจถดถอยไม่ได้มีแต่แง่มุมที่เลวร้ายเท่านั้น แต่กลับทำให้คนหันไปดูต้นตอของปัญหา กล่าวคือในช่วงปี 1994 เศรษฐกิจของสหรัฐอเมริกาส่วนใหญ่เติบโตจากการเป็นหนี้ของผู้คนที่เอามาใช้บริโภค จ้างจ่าย ใช้สอย เมื่อคนเป็นหนี้มากขึ้น คนไม่สามารถชำระหนี้ได้จึงเกิดวิกฤติเศรษฐกิจขึ้น

ความสุขมวลรวมประชาชาติสำหรับชีวิตชาวไต้หวันถึงมีข่าวกินทั้งปี มีต้นไม้อื่นๆ สำหรับมหาเศรษฐีหมายถึงมีตัวเลขในแผ่นกระดาษ

ทางออกหรือการแก้ไขปัญหา ในมุมมองด้านความสุขมวลรวมประชาชาติคือปรับให้ระบบเศรษฐกิจมีขนาดเล็กลง เมื่อเศรษฐกิจถดถอย คนตกงานทางออกคือการแบ่งงานกันทำ ลดเวลาทำงานลง คุณภาพชีวิตของคนจะดีขึ้นเมื่อเรามีเวลามากขึ้น จะสามารถพัฒนาความสุขภายในได้

สิ่งที่ท้าทาย คือคนควรปรับวิถีชีวิตให้รู้จักคำว่า “พอเพียง” เลิกใช้จ่ายฟุ่มเฟือย เนื่องจากทรัพยากรที่มีอย่างจำกัด หากยังไม่ปรับวิถีคิดในการใช้ทรัพยากร เรามีแค่โลกใบเดียว การบริโภคอย่างชาญฉลาดเป็นทางเลือกใหม่

คุณค่าที่สำคัญที่สุดในชีวิต คือครอบครัว มิตรภาพ เสรีภาพ อิสรภาพ แต่ความมั่งคั่งร่ำรวยเป็นเรื่องที่มีความสำคัญน้อย มีการศึกษาในประเทศแคนาดาพบว่าคุณค่าของสังคมโดยรวมไม่ตรงกับคุณค่าส่วนบุคคล ดังนั้นต้องท้าทายผู้นำประเทศที่ใช้คำว่าพื้นตัวทางเศรษฐกิจ หมายถึงทำให้เรากลับไปอยู่ที่เดิมใช่หรือไม่ วิธีการที่ดีคือมีโลกที่เล็กลง สร้างพื้นที่ให้กับประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการแก้ปัญหา เปลี่ยนพฤติกรรมของคนให้เกิดการเปลี่ยนแปลงได้ และนำมาสู่สิ่งที่ดีกว่าเดิม

4. ศึกษาชุมชน 1 วัน – ค้นหาวิถีเป็นสุข และปัจจัยที่เอื้อต่อความสุขของชุมชน

โดย แบ่งเป็น 2 กลุ่มย่อยไปเรียนรู้ตามประเด็นสนใจในชุมชนดังนี้

4.1 เศรษฐกิจและสิ่งแวดล้อม : หมู่บ้านคีรีรัตน์นิคม

ลุ่มน้ำคลองยัน อำเภอคีรีรีตน์นิคม จังหวัดสุราษฎร์ธานี มีสภาพเป็นป่าดิบชื้นที่มีความอุดมสมบูรณ์ ทำให้เกิดปัญหาการบุกรุกทำลายสิ่งแวดล้อมมากขึ้น กลุ่มแกนนำชาวบ้านจึงได้รวมตัวกันจัดตั้งเป็นชมรมอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติลุ่มน้ำคลองยันในปี 2531 เพื่อดำเนินกิจกรรมรณรงค์ปลูกจิตสำนึกเรื่องอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติลุ่มน้ำคลองยันในปี 2531 เพื่อดำเนินกิจกรรมรณรงค์ปลูกจิตสำนึกเรื่องอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติให้เกิดความยั่งยืนชุมชน และในปี 2548 ได้ส่งเสริมให้กลุ่มเยาวชนเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมกลุ่มอนุรักษ์ของชุมชน ภายใต้กลุ่มเด็กและเยาวชนภูมิเณรลุ่มน้ำคลองยัน ด้วยแรงหนุนเสริมของผู้ใหญ่ทำให้สภาเด็กฯ ได้มีโอกาสจัดกิจกรรมเรียนรู้ร่วมกับกลุ่มอนุรักษ์ในชุมชนอย่างน่าสนใจ เช่น ล่องแพสำรวจลำน้ำคลองยัน เก็บข้อมูลผู้ที่ใช้ประโยชน์จากคลองยันและเก็บขยะในลำน้ำ ร่วมกิจกรรมทำบุญสืบชะตาแม่น้ำ จัดวงเสวนาพูดคุยเกี่ยวกับการช่วยกันดูแลลุ่มน้ำคลองยัน กิจกรรมสรุปบทเรียนการดำเนินงาน

การดำเนินงานที่ผ่านมาเกิดผลสำเร็จในหลายด้าน เช่น ร้านค้าสหกรณ์ชุมชนสร้างการประหยัดและการออม การจัดการป่าชุมชนหรือการจัดการป่าสาธารณะในหมู่บ้านจนถึงพื้นที่ต้นน้ำ การจัดทำเกษตรยั่งยืนหรือเกษตรผสมผสานเป็นการลดละเลิกการใช้สารเคมีและหันมาพึ่งตนเองแบบเศรษฐกิจพอเพียง การจัดทำเขตอภัยทานซึ่งเป็นกิจกรรมที่ทำต่อเนื่องจนถึงปัจจุบัน โดยในลุ่มน้ำคลองยันในปัจจุบันได้เกิดเขตอภัยทาน (วังปลา) กว่า 16 วัง เป็นระยะทางกว่า 70 กิโลเมตร กระจายอยู่ตามหมู่บ้านสองริมฝั่งตลอดสายน้ำคลองยัน

4.2 วัฒนธรรมภูมิปัญญา : ชุมชนไต่ดำ บ้านทับชัน

อำเภอพุนพิน จังหวัดสุราษฎร์ธานี

กลุ่มชาติพันธุ์ไทดำหรือไทโขง มีต้นกำเนิดอยู่ที่เมืองแฉ่ง (ปัจจุบันคือเมืองเดียนเบียนฟู) ในประเทศเวียดนามตอนเหนือ เมื่อประมาณ 200 ปีที่แล้ว พี่น้องไทดำบางส่วนได้เดินทางอพยพมาประเทศไทยด้วยเหตุปัจจัยด้านสังคม การเมือง ตั้งแต่ยุคกรุงธนบุรีเป็นเมืองหลวงในปี พ.ศ.2322 จนถึงการอพยพครั้งล่าสุดในสมัยพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวในราวปี พ.ศ.2371 เมื่อประมาณ 50 ปีที่แล้วชาวไทดำกลุ่มแรกจากจังหวัดเพชรบุรีได้เดินทางมาบุกเบิกแสวงหาแหล่งทำมาหากินที่บ้านทับชัน อำเภอพุนพิน จังหวัดสุราษฎร์ธานีในปัจจุบัน

ชุมชนไต่ดำที่นี้ยังดำรงความเป็นเอกลักษณ์ของตนเองโดยสร้างสายสัมพันธ์ผ่านเครือญาติ มีการรักษาประเพณีวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่น เช่น การทำบุญระลึกถึงบรรพบุรุษหรือที่เรียกว่าพิธีปาดตงกะล่องห้อง

สิ่งที่ได้เรียนรู้จากการศึกษาชุมชน

1. ทุกคนมีส่วนร่วม และรู้สึกเป็นเจ้าของกิจกรรมที่ทำอย่างกระตือรือร้น คนทุกวัย รวมทั้งดึงความร่วมมือจากทุกฝ่าย เช่น พระ อบต. ผู้เฒ่า เยาวชน เข้ามาทำงาน ร่วมกันต่างเข้ามาร่วมกันด้วยกันอย่างสนับสนุนซึ่งกันและกัน ด้วยความสร้างสรรค์
2. ความเข้มแข็งของชุมชน ไม่ว่าจะเป็นภาษา วัฒนธรรม การแต่งกายประจำชนชาติ
3. มีความรับผิดชอบต่อคนรุ่นหลัง เด็กและเยาวชนสนใจการใช้ชีวิตด้วยความยั่งยืน
4. มีเป้าหมายในการพัฒนาชุมชนที่ชัดเจนว่าจะใช้ทรัพยากรต่างๆอย่างยั่งยืน
5. มีเครือข่ายที่เข้มแข็งกับชุมชนไทดำที่อื่นๆ

ปัจจัยที่นำไปสู่ความสุขมวลรวมประชาชาติในชุมชน

1. เปิดรับสิ่งต่างๆจากชุมชนรอบข้าง แต่รับเพื่อมาปรับใช้ให้มีความยืดหยุ่น ปรับตัว กับสถานการณ์ต่างๆได้อย่างเข้าใจ และทำให้เกิดความสงบสุข
2. กลุ่มเยาวชนมีความเข้มแข็ง ทำงานร่วมกัน โดยนำหลักธรรมศาสนามาประยุกต์ใช้
3. ให้ความสำคัญกับการสืบทอดวัฒนธรรม เป็นการเรียนรู้ผ่านการปฏิบัติ เรียนรู้จาก ของจริง ผู้เรียนรู้รู้สึกเป็นเจ้าของ

5. สรุป-สังเคราะห์สิ่งที่ได้เรียนรู้ ภูมิธรรม จิตวิญญาณ การขับเคลื่อนจากพื้นที่สู่นโยบาย ที่เป็นจริง

จากการที่ได้เรียนรู้ร่วมกันมา จนถึงจุดนี้ผู้เข้าร่วมการฝึกอบรมได้กรอบความคิดที่ดีแล้ว แต่ควรคำนึงถึงแนวคิดเรื่องความสุขมวลรวมของประชาชาติด้วย แผนการปฏิบัติการ 4 เสาหลัก ในเวลาที่เราลงชุมชน เราควรคำนึงถึงอะไร นี่ถึงสัญลักษณ์สัตว์ทั้ง 4 ตัว คือ

เสือ ความอ่อนน้อม ถ่อมตนจะโยงเหล่านี้อต่อสิ่งแวดล้อม เราได้ทำอะไรเพื่อรักษา สิ่งแวดล้อม เราจะรักษาโลกธรรมชาติอย่างไรได้บ้าง

สิงโต ความสัมพันธ์กับสังคมจะทำให้คนมีความสุข ความผูกพันในชุมชนทำให้เกิด กระบวนการกลุ่มเมื่อลงไปชุมชน ลองสำรวจดูคนในชุมชนมีใครบ้างใหม่ที่น่าสนใจไปสู่การเชื่อมโยง เข้ามามีส่วนร่วม โดยเห็นภาพรวมของทั้งหมด

ครุฑ เมื่อเห็นภาพรวมและเกิดความพึงพอใจ ทำอย่างไรให้คนในชุมชนเกิดความพึงพอใจในสิ่งที่ มีอยู่และส่งเสริมให้คนได้ทำดี

มังกร เปรียบเสมือนหลักธรรมมาภิบาล ผู้นำมีความฉลาด มองเห็นปัจจัยหรือเงื่อนไขที่ ส่งเสริมให้เกิดการขับเคลื่อนและเห็นความฉลาดที่จะให้เด็ก เยาวชนได้มีโอกาสได้ทำและแสดง ศักยภาพ

ในระดับภูมิภาค แต่ละประเทศก็เปรียบเสมือนองค์ประกอบของสังคมหนึ่ง ในระดับนานาชาติ ประเทศควรคิดว่าจะผลักดันให้เกิดการขับเคลื่อนเรื่องความสุขมวลรวมประชาชาติตามความถนัดและความสามารถของตนเอง ช่วยเหลือตามความจำเป็น ลำดับความสำคัญ ความถนัดและทักษะของตนเอง ให้ในสิ่งที่ได้รับในสิ่งที่จำเป็น โดยค้นหาตัวเองและให้เพื่อให้เขาเกิดความเติบโต การเพิ่มพื้นที่คิดในสิ่งที่จริง ให้มองว่าเราจะทำได้จริง และมีความชัดเจน เริ่มจากจุดเล็กๆ และเชื่อมไปสู่ใหญ่

การเรียนรู้ภายในและภายนอกชุมชนเป็นการเชื่อมโยงทั้ง 4 เสาหลักเข้าไว้ด้วยกัน ความรู้เป็นตัวเชื่อมโยงของเสาหลักทั้งหมด การเรียนรู้ต้องเกิดจากความรู้และการปฏิบัติ ในรัฐบาลของประเทศภูฐานเริ่มมีการประเมินผลกระทบของสื่อสารมวลชน ผู้นำประเทศเริ่มกังวลเรื่องเยาวชนกับความเชื่อมโยงวิถีชีวิต ปรับเปลี่ยนสะท้อนให้เห็นคุณค่าผ่านการปรับเปลี่ยนทัศนคติในเรื่องของการศึกษา

6. แผนการจัดการเรียนรู้และการขับเคลื่อนวิถีแห่งความสุขในลุ่มน้ำโขง

จากการที่แต่ละกลุ่มออกแบบแผนการเรียนรู้และการขับเคลื่อนเรื่องความสุขมวลรวมประชาชาติในลุ่มน้ำโขง ผลการอภิปรายและข้อเสนอแนะโดยรวมของทุกกลุ่มมีดังต่อไปนี้

แผนปฏิบัติการร่วมมือระหว่างประเทศลุ่มแม่น้ำโขง

- สร้างความตระหนักในทุกภาคส่วนของสังคม ตั้งแต่ระดับเจ้าหน้าที่รัฐ ชุมชน หน่วยงานในระดับภาครัฐและชุมชน โดยดำเนินการอย่างเป็นคู่ขนาน
- สร้างเครือข่าย ต้องมีความเชื่อมโยงกันเพื่อให้มีความเข้มแข็งมากขึ้น แลกเปลี่ยนจากประเทศเพื่อนบ้าน และเผยแพร่ไปอย่างรวดเร็ว
- สร้างคนรุ่นใหม่ นำแนวคิดความสุขมวลรวมประชาชาติไปประยุกต์ใช้ โดยใช้สื่อต่างๆ ทั้งภายในและต่างประเทศเข้าช่วย เช่น ปัจจุบันประเทศภูฐานกำลังนำสื่อและเทคโนโลยีมาใช้ในการออกแบบสิ่งทอ แต่ยังคงอนุรักษ์อุปกรณ์การทอผ้าไว้ การออกแบบในเครื่องมือเทคโนโลยีทำให้สามารถทอได้ง่ายขึ้นและใช้เวลาน้อยลง
- ไม่สร้างกลุ่มเยาวชนกลุ่มใหม่ แต่จะกลับไปดูว่ากลุ่มเยาวชนที่มีอยู่ทำกิจกรรมอะไรบ้างที่สามารถประยุกต์เรื่องความสุขมวลรวมประชาชาติใช้ได้ทั้งด้านวัฒนธรรม สิ่งแวดล้อม และเศรษฐกิจ มีการรวบรวมข้อมูลและนำมาเผยแพร่สู่ประเทศต่างๆ
- มีการแลกเปลี่ยนในชุมชน โดยให้ชาวบ้านในชุมชนเข้ามาแลกเปลี่ยนและจัดเวทีแลกเปลี่ยนทุกสามเดือน
- การพัฒนาศักยภาพของผู้นำเยาวชนและผู้นำในชุมชน

- ทำการสำรวจและทำแผนที่บ่อบริเวณและการปฏิบัติที่ดี
- เขียนบทความ หนังสือผลิตเอกสาร การตีพิมพ์ เรื่องของความสุขมวลรวม

ประชาชาติ

- กระบวนการขับเคลื่อนตั้งระดับชุมชน ระดับภูมิภาค จนถึงระดับประเทศ
- อนุรักษ์สิ่งแวดล้อม วัฒนธรรมในหมู่คนรุ่นใหม่ รวมไปถึงเรื่องจิตอาสา
- สร้างกลุ่มออมทรัพย์ ซึ่งเป็นองค์กรหลักๆที่ทำให้กับชุมชน
- ทำงานผ่านอาสาสมัคร เพื่อให้ไปทำงานในองค์กร โดยการเสริมสร้างความเข้มแข็ง
- ทำงานในเชิงรณรงค์ โดยใช้วิธีการวิจัย เพื่อจัดทำเอกสาร เพื่อใช้ในการเผยแพร่
- กิจกรรมในการพัฒนาชุมชน สนับสนุนเรื่องของความจำเป็นขั้นพื้นฐาน

ทำความร่วมมือในเรื่องของอาหาร เช่น การทำเกษตรกรรม ไม่ว่าจะเป็นเลี้ยงปลา เลี้ยงหมู

บทที่ 3 รายชื่อเครือข่ายผู้เข้าร่วมกิจกรรมของโครงการฯ
รายชื่อเครือข่ายนักวิชาการ

ลำดับ	ชื่อ – นามสกุล	หน่วยงานที่อยู่	โทรศัพท์โทรสาร	E-mail
1	ดร.อภิชาติ พันธเสน	สถาบันการจัดการเพื่อชนบทและสังคม47/10 อมรพันธ์ 4 ถ.วิภาวดีรังสิต ลาดยาว จตุจักร กรุงเทพฯ10900	โทร.022801812 Fax.022828877	apichaipun@hotmail.com
2	ดร.แกมทอง อินทร์ตัน	คณะเศรษฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ถนนพญาไท เขตปทุมวัน กรุงเทพฯ 10330	02-2188166	kaemthong.i@chula.ac.th
3	อ.กิตติรัตน์ ณ ระนอง	สถาบันบริหารธุรกิจคิตินทร์ แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย อาคารศปปสุศาลา ซอย จุฬา 12 ถ.พญาไท กรุงเทพฯ 10330		
4	รศ.สุรัชย์ หวันแก้ว	สถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ถนนพญาไท เขตปทุมวัน กรุงเทพฯ 10330	819875413	surichai1984@yahoo.com
5	ดร.ธัญญา จิตต์สงวน	สำนักงานอธิการบดี มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ เขตจตุจักร กรุงเทพฯ 10900	02-9428200ต่อ 4503	fecotwj@ku.ac.th
6	ดร.สุรสิทธิ์ วริขฺจกร	คณะพัฒนศาสตร์และสังคมศาสตร์ สถาบันพัฒนบริหารศาสตร์ 118 ถ.เสรีไทย แขวงคลองจั่น เขตบางกะปิ กรุงเทพฯ 10240	819260985	surasit@nida.ac.th
7	ดร.นฤมล นิราทร	คณะสังคมสงเคราะห์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ท่าพระจันทร์ กรุงเทพฯ 10200	081-7023500	narumolnira@hotmail.com
8	ดร.สุเนตร สุวรรณละออง	ภาควิชาสังคมวิทยา มหาวิทยาลัยบูรพา อ.เมือง จ.ชลบุรี	080-1004747	ssuwanlaong@yahoo.com
9	ดร.รศรินทร์ เกรย์	สถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล ต.ศาลายา อ.พุทธมณฑล จ. นครปฐม	081-6925129	prrgi@mahidol.ac.th

ลำดับ	ชื่อ - นามสกุล	หน่วยงาน/ที่อยู่	โทรศัพท์/โทรสาร	E-mail
10	ดร.นภาพร อติวานิชยพงศ์	สำนักบัณฑิตอาสาสมัคร มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ท่าพระจันทร์ กรุงเทพฯ 10200	02-6133611	napa1973@tu.ac.th
11	ดร.สมิทธิ์ ตุงคะสมิต	Energy and Industrial Ecology Research Unit College of Innovation Thammasat University Phrachan Rd., BKK 10200	023-5055 087-5909322	smithtungkasmit@hotmail.com
12	ดร.สมเกียรติ ตั้งกิจวานิชย์	สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย 565 ซ.รามคำแหง 39 ทองหล่อ กรุงเทพฯ 10310	โทร.027185460	somkiat@tdri.or.th
13	ดร.นฤมล อรุโณทัย	สถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ถนนพญาไท เขตปทุมวัน กรุงเทพฯ 10330	02-2187375	hnarumon@chula.ac.th
14	ดร.สุทธิลักษณ์ สมิตะสิริ	สถาบันวิจัยโภชนาการ มหาวิทยาลัยมหิดล ศาลายา อ.พุทธมณฑล จ.นครปฐม 73170	081-9111487	nussm@mahidol.ac.th
15	ดร.โสภณ พรโชคชัย	มูลนิธิประเมินค่าทรัพย์สินแห่งประเทศไทย 10 ถนนศรี เขตยานนาวา กรุงเทพฯ มหานคร	66.2295.3171	sopon@thaiappraisal.org
16	ผศ.สุรัตน์ โหราชัยกุล	คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ถนนพญาไท เขตปทุมวัน กรุงเทพฯ 10330	081-6131414	surat247@hotmail.com
17	ผศ.สุรางคณา ณ นคร	คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธุรกิจบัณฑิตย์ 110/1-4 ถ.ประชาชื่น เขตหลักสี่ กทม.	089-7447299	kunkurday@hotmail.com
18	คุณสุวิมล เตื้อชาญวงศ์	62/44 ถ.แขวงบางขุนนนท์ เขตบางกอกน้อย กรุงเทพฯ 10700	083-9868084	chun1951@gmail.com
19	รศ.ดร.ธัญพร อมรวัฒนา	คณะเศรษฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ถนนพญาไท เขตปทุมวัน กรุงเทพฯ 10330	081-6591676	cbme@chula.ac.th

ลำดับ	ชื่อ - นามสกุล	หน่วยงาน/ที่อยู่	โทรศัพท์/โทรสาร	E-mail
20	ดร.สิลาภรณ์ บัวสาย	สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัยชั้น 14 SM Tower ถ.พหลโยธิน สามเสนใน พญาไท กรุงเทพฯ 10400	โทร. 022788236 Fax 022788225	silaporn@trf.or.th
21	คุณเอกชัย ชูติพงษ์	คณะเทคโนโลยีและการจัดการอุตสาหกรรม ม.พระจอมเกล้าพระนครเหนือ ต.เนินหอม อ.เมือง จ.ปราจีนบุรี 25320	0812977252 Fax 037217	ekk2@hotmail.com
22	น.สพ.ปกรณ สุวรรณประภา	โครงการศึกษาเพื่อพัฒนาสุขภาพภาวะชุมชนเรียนรู้จิตตปัญญาอย่างมีส่วนร่วม สถาบันวิจัยโภชนาการ ม.มหิดล ต.ศาลายา อ.พุทธมณฑล จ.นครปฐม 73170	02-441-0218 085-8137990	manpakorn@hotmail.com
23	คุณประภา คงปัญญา	สถาบันวิจัยโภชนาการ มหาวิทยาลัยมหิดล ต.ศาลายา อ.พุทธมณฑล จ.นครปฐม 73170	มือถือ 081-4317449	kongpunya@gmail.com
24	คุณราม นฤหัตถ์	38 ถนนเรศ สีพระยา บางรัก กรุงเทพฯ 10500	081-9855564	ram@plustab.com
25	รศ.ดร.เรณู สุขารมณ์	มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ 114 ซอยสุขุมวิท 23 เขตวัฒนา กรุงเทพมหานคร 10110	มือถือ 081-6482510	renusuka@yahoo.com
26	คุณศุภณีย์ อาชวนันทกุล	นักวิชาการอิสระ	894422002	sarinee@gmail.com
27	คุณสุเมธ อดุลวิทย์	คณะเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธุรกิจบัณฑิตย์ 110/1-4 ถ.ประชาชื่น หลักสี่ กรุงเทพฯ 10210	089-9248761 029547300 ต่อ 565	adulavis@hotmail.com
28	ดร.พูนสุข ช่างทอง	ภาควิชาอนามัยครอบครัว คณะสาธารณสุขศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล 420/1 ถ.ราชเทวี กรุงเทพฯ 10400	02-3548536 Fax 023548536	phps@mahidol.ac.th
29	ดร.วิภาณี ภาวนานันท์	ภาควิชาบริหารงานสาธารณสุข คณะสาธารณสุข ม.มหิดล 420/1 ถ.ราชเทวี กรุงเทพฯ	02-6448833	phppn@mahidol.ac.th

ลำดับ	ชื่อ - นามสกุล	หน่วยงาน/ที่อยู่	โทรศัพท์/โทรสาร	E-mail
30	คุณพรณี สิ้นสุพรรณ	Asia-Pacific Development Communication Centre มหาวิทยาลัยธุรกิจบัณฑิตย์ 110/1-4 ถ.ประชาชื่น หลักสี่ กรุงเทพฯ 10110	02-5910630 02-5913154	phannee.ssp@dpu.ac.th
31	ดร.จุฑา พูลภัทรชีวิน	คณะศึกษาศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ถนนพญาไท เขตปทุมวัน กรุงเทพฯ 10330	089-4977567	mpc9chumpo@hotmail.com
32	ดร.อนุชาติ พวงสาดี	มหาวิทยาลัยมหิดล ศาลายา อ.พุทธมณฑล จ.นครปฐม 73170		
33	คุณอริรัฐ คำวัง	สำนักบัณฑิตอาสาสมัคร อาคารอเนกประสงค์ 1 ชั้น 6 มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ท่าพระจันทร์ กรุงเทพฯ	02-6133611 F.02-2220148	aphirat_tugvc@hotmail.com
32	อ.พิศมัย รัตนโรจน์สกุล	คณะศึกษาศาสตร์ ม.ศรีนครินทรวิโรฒ		pissamair@swu.ac.th
33	ดร.นิศยา กิจดิเวชกุล	สถาบันวิจัยจุลทรรศน์ ชั้น 4 ตึกวิทยาศาสตร์ชีวภาพ ม.มหาสารคาม อ.กันทรวิชัย จ.มหาสารคาม 44150	086-9777036	nitk@yahoo.com
34	ดร.ชื่นฤทัย กาญจนจิตรา	สำนักอธิการบดี มหาวิทยาลัยมหิดล ต.ศาลายา อ.พุทธมณฑล จ.นครปฐม 73170		
35	คุณสุนัย เศรษฐบุญสร้าง	1 ซ.จันทร์ 43 แขวง 19 ถ.จันทร์ แขวงทุ่งวัดดอน เขตสาทร กรุงเทพฯ 10120		
36	ดร.ปัทมาวดี โพชนุกูล ชูชัย	คณะเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ถ.พระจันทร์ เขตพระนคร กรุงเทพฯ 10200		
37	ดร.ปภาวดี จันวิทย์	คณะเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ถ.พระจันทร์ เขตพระนคร กรุงเทพฯ 10200		
38	ดร.โสรัจจ์ หงศ์ลดารมภ์	ศูนย์วิจัยธรรมวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์ มหาวิทยาลัย กรุงเทพฯ 10330		

ลำดับ	ชื่อ - นามสกุล	หน่วยงาน/ที่อยู่	โทรศัพท์/โทรสาร	E-mail
39	ดร.เดชรัตน์ สุขกำเนิด	92/2 ซอยพิทยานันท์ 22 ถนนติวานนท์ อ.เมือง จ.นนทบุรี 110000		
40	นพ.วิพุธ พูลเจริญ	41 ซ.พิบูลวัฒนา 3 ถ.พระราม 6 สามเสนใน พญาไท กรุงเทพฯ 10400		
41	ดร.พิพัฒน์ ยอดพฤติการ	สถาบันไทยพัฒนา มูลนิธิบูรณะชนบทแห่งประเทศไทย ในพระบรมราชูปถัมภ์ 333/9 อาคารรัชฎาภาทาวเวอร์ ซอยสันนิบาตเทศบาล 1 รัชดาภิเษก 32 (อาภาภิรมย์) ถนนรัชดาภิเษก แขวงจันทระเกษม เขตจตุจักร กรุงเทพฯ 10900		
42	ดร.สันต์ สัมปัตตะวนิช	คณะเศรษฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ถนนพญาไท กรุงเทพฯ 10330		
43	ดร.อานันท์ กาญจนพันธุ์	โครงการจัดตั้งศูนย์ภูมิภาคด้านสังคมศาสตร์และการพัฒนอย่งยั่งยืน คณะ สังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ 50200	Tel. 0-5394-3511 Fax. 0-5322-2763	anan_g@chiangmai.ac.th
44	ดร.ผาสุก พงษ์ไพจิตร	คณะเศรษฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ปทุมวัน กรุงเทพมหานคร 10330		
45	ผศ.ดร.อัษฎศรี พานิชศาสตร์	คณะเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ 2, ถนนพระจันทร์ กรุงเทพฯ 10200	662 224 0147-9	aksomsri@gmail.com
46	รองศาสตราจารย์ เอมอร วรรณวิสุทธิ	มหาวิทยาลัยมหิดล ศาลายา อ.พุทธมณฑล จ.นครปฐม 73170	662 849 6327	numdk@mahidol.ac.th
47	ดร.มิ่งสรรพ์ ขาวสะอาด	สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ 239 ถนนห้วยแก้ว ตำบลสุเทพ อำเภอ เมือง จังหวัดเชียงใหม่ 50200	0- 5394- 2551	mingsarn@chiangmai.ac.th
48	คุณพิทักษ์ จงรังสีน	ศูนย์นิเทศศาสตร์พัฒนาการแห่งภูมิภาคเอเชียและแปซิฟิก ADCC ม.ธุรกิจบัณฑิต 110/1-4 ถ.ประชาชื่น หลักสี่ กรุงเทพฯ 10210		
49	ดร. รศรินทร์ เกรย์	สถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล ต.ศาลายา อ.พุทธมณฑล จ. นครปฐม	6681 692 5129	prgr@mahidol.ac.th

ลำดับ	ชื่อ - นามสกุล	หน่วยงาน/ที่อยู่	โทรศัพท์/โทรสาร	E-mail
50	พระครุฑมิตติ คุณวโร	วัดญาณเวศกวัน ต.บางกระเจิก อ.สามพราน จ.นครปฐม 73210		
51	นพ.ประสาน ต่างใจ	99/284 ซ.พหลโยธิน 50 ถ.พหลโยธิน แขวงอนุสาวรีย์ เขตบางเขน กรุงเทพฯ	02-5525556	
52	ดร.อารี วิบูลย์พงศ์	Institute for Sufficiency Economy Research and Promotion มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ จ.เชียงใหม่ 50200		
53	ดร.ถวิลวดี บุรีกุล	สถาบันพระปกเกล้า 47 / 101 หมู่ 4 ชั้น 5 อาคารศูนย์สัมมนา สำนักงาน คณะกรรมการข้าราชการพลเรือน ถ.ติวานนท์ ต.ตลาดขวัญ อ.เมือง จ.นนทบุรี 11000	0-2527-7838-9 ต่อ 7823	thawilwadee@kpi.ac.th
54	ดร. วราภรณ์ สามโกเศศ	มหาวิทยาลัยธุรกิจบัณฑิตย์ 110/1-4 ถนนประชาชื่น หลักสี่ กรุงเทพมหานคร 10210		
55	อาจารย์สาคร สร้อยสังวาลย์	คณะเทคโนโลยีการเกษตรและอาหาร มหาวิทยาลัยราชภัฏพิบูลสงคราม อ.เมือง จ. พิษณุโลก	819716554	ssoisungwan@hotmail.com
56	ศาสตราจารย์เกียรติคุณ พญ คุณสาคร ธนมิตร	สถาบันวิจัยโภชนาการ มหาวิทยาลัยมหิดล ต.ศาลายา อ.พุทธมณฑล จ.นครปฐม 73170		
57	ดร.กฤษดาภรณ์ พงศ์ดาดารมภ์			
58	คุณจุฑาประภา วัชสี			
59	คุณปราวินญา สุวรรณณัฐโชติ			
60	คุณพินทุสร ติวุตถาภรณ์			
61	คุณเย็นดิน พงศ์ดาดารมภ์			
62	คุณณภาพรณ ศุภมันตา			

ลำดับ	ชื่อ - นามสกุล	หน่วยงาน/ที่อยู่	โทรศัพท์/โทรสาร	E-mail
63	คุณศิริโรท อังสุวัฒนะ			
64	Dr.Khin Ni Ni Thein	Asian Institute of Technology P.O.Box 4. Klong Luang Pathumthani 12120	25245005	aiweb.lead@gmail.com
65	Prof. Chetana Nagavajara	TRF Research Project Sirindhorn Anthropology Centre 20 Barom Rachachonnani Road, Bangkok 10170	662 434 6257	chetanan@hotmail.com
66	Dr. Hermann Gruenwald	Educational Institution 69 Vipavadee Rd, Phayathai, Bangkok 10400	662 206 2000	cmratchattawan@mahidol.ac.th
67	Duangmanee Lawakul	คณะเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ถ.พระจันทร์ เขตพระนคร กรุงเทพฯ 10200		duangmanee@econ.tu.ac.th
68	M.R. Kemarat Boonsit	Knowledge Network Institute of Thailand (KNIT) 15th Floor, Gypsum Metropolitan Tower 539/2 Sri Ayudhya Road, Rajdhevee, Bangkok 10400	662 640 0461 (115)	kbunst@yahoo.com, kamarat@kui.or.th
69	Dr. Pirudee Pavananont	Department of Public Health Administration Faculty of Public Health, Mahidol University 420/1 Rajvithi Road, Bangkok	6681 638 1000	phppn@mahidol.ac.th
70	Dr.Pongsak Hoontrakul	Sasin Graduate Institute of Business Administration of Chulalongkorn University Sasa Patasala Building Soi Chulalongkorn 12 (2) Phayathai Road, Bangkok 10330	662 8835548-9	pongsak@hoontrakul.com
71	Dr. Phongthorn Wrasai	Faculty of Economics Thammasat University 2 Prachan Road Bangkok 10200	6681 481 8500	pwrasai@gmail.com
72	Dr. Pracha Koonathamdee	Faculty of Economics Thammasat University 2 Prachan Road Bangkok 10200		pracha@econ.tu.ac.th
73	Prof. Prasit Watanapa	Mahidol University 999 Phuttamonthon 4 Road, Salaya, Nakhon-Pathom 73170	662 849 6307	sipwt@mahidol.ac.th

ลำดับ	ชื่อ - นามสกุล	หน่วยงาน/ที่อยู่	โทรศัพท์/โทรสาร	E-mail
74	Mr.Ratanawut Na Lamppon	Leadership Research Group Collage of Management Mahidol University 69 Viphavadee Rangsit, Phaya Thai, Bangkok 10400	662 206 2015	ratanawut@yahoo.co.th
75	Dr. Sansanee Chaiyaraj	Mahidol University 999 Phuttamonthon 4 Road, Salaya, Nakhon-Pathom 73170	662 849 6317	scscoy@mahidol.ac.th
76	Mr. Somsak Tambunlertchai	Faculty of Economics Thammasat University 2 Prachan Road Bangkok 10200	662 883 9889	somsak@econ.tu.ac.th
77	Dr.Somskaow Beiranonda	Faculty of Economics, Kasetsart University 50 Praholyotin Raod, Jatujak, Bangkok	662 561 3474 # 301	fecosob@ku.ac.th
78	Assoc.Prof.Sukum Attavavutichai	Faculty of Economics Thammasat University 2 Prachan Road Bangkok 10200	6681 809 1800	sukum@econ.tu.ac.th
79	Dr. Thamavit Terdudomtham	Faculty of Economics Thammasat University 2 Prachan Road Bangkok 10200	6686 537 7318	thamavit@econ.tu.ac.th
80	Assoc.Prof.Tortrakul Yomnak	471/1 Phayathai Place Sri Ayutthaya Road, Bangkok, 10400	662 644 6666	tortrakul@gmail.com
83	Charas Suwannamala	คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ถนนพญาไท เขตปทุมวัน กรุงเทพฯ 10330	22187268	scharas@chula.ac.th
84	Yada Prarispan	RU		
85	Natthanit Srimasem	มหาวิทยาลัยมหิดล ศาลายา อ.พุทธมณฑล จ.นครปฐม 73170	898971292	0pnsn@staff2.mahidol.ac.th
86	Napanon Bussaba	มหาวิทยาลัยมหิดล ศาลายา อ.พุทธมณฑล จ.นครปฐม 73170	898086695	opnapanon@staff2.mahidol.ac.th
87	Dr. Vimut Prasertpunt	Faculty of Environment and Resource Studies Mahidol University 999 Phuttamonthon 4 Road, Salaya, Nakhon-Pathom 73170	662 441 5000 # 1224	envps@mahidol.ac.th
88	Daniel Lewis	คณะเศรษฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ทำพระจันทร์ กทม.	818041957	Daniel.L@chula.ac.th

ลำดับ	ชื่อ - นามสกุล	หน่วยงาน/ที่อยู่	โทรศัพท์/โทรสาร	E-mail
89	Somchai Chanchaona	KMUTT	24708020	somchai.cha@kmutt.ac.th
90	Nattakorn Sukolratanamatee	King Prajadhipok's Institute	851618234	nattakarn_s@hotmail.com
91	Wanna Praynkong	Faculty of Management Science, Ubon Rachathanee University, Warin Chamrap, Ubon Rachathanee	6645 353 3804	wannap@hotmail.com
รายชื่อเครือข่ายภาครัฐ				
1	คุณอภิรักษ์ โกษะโยธิน	สำนักเลขาธิการนายกรัฐมนตรี ทำเนียบรัฐบาล กรุงเทพฯ 10300		
2	ดร.สุวิทย์ มิตรชอบ	สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ 962 ถ.กรุงเกษม ป้อมปราบฯ กทม.10100		chuwit@nesdb.go.th
3	คุณอาคม เต็มพิทยาไพสิฐ	สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ 962 ถ.กรุงเกษม ป้อมปราบฯ กทม.10100		arkhom@nesdb.go.th
4	ดร.สุทิน ตีปะชาติ	สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ 962 ถ.กรุงเกษม ป้อมปราบฯ กทม.10100	086-7968781 Fax.022896637	sutin@nesdb.go.th
5	คุณมารยาท สมุทรสาคร	สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ 962 ถ.กรุงเกษม ป้อมปราบฯ กทม.10100	085-0425298 F.02-2811821-2	
6	คุณภากรณี วัฒนา	สำนักพัฒนาฐานข้อมูลและตัวชี้วัดภาวะสังคม สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ 962 ถ.กรุงเกษม ป้อมปราบฯ กทม.10100	02-2818831 F.02-2812803	paranee@nesdb.go.th

ลำดับ	ชื่อ - นามสกุล	หน่วยงาน/ที่อยู่	โทรศัพท์/โทรสาร	E-mail
7	คุณนัยนา คงสาหร่าย	สำนักงานฐานข้อมูลและตัวชี้วัดภาวะสังคม สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ 962 ถ.กรุงเกษม ป้อมปราบฯ กทม. 10100	02-2818831	
8	คุณอมรารวรรณ ทิวนอม	สำนักงานประเมินผลและเผยแพร่การพัฒนาสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (สศช.) 962 ถ.กรุงเกษม ป้อมปราบฯ กทม. 10100		Aumarawan@nesdb.go.th
9	ดร. ภัทรจิต จุมพล กอชชีไล	สำนักงานประเมินผลและเผยแพร่การพัฒนาสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (สศช.) 962 ถ.กรุงเกษม ป้อมปราบฯ กทม. 10100		Pattarachi@nesdb.go.th
10	คุณภารา จันทร์สุวรรณ	สำนักงานประเมินผลและเผยแพร่การพัฒนาสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ 962 ถ.กรุงเกษม ป้อมปราบฯ กทม. 10100	02-2804085 ต่อ 1505	para@nesdb.go.th
11	คุณปภาณัน วรวัฒนสกุล	สำนักงานประเมินผลและเผยแพร่การพัฒนาสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ 962 ถ.กรุงเกษม ป้อมปราบฯ กทม. 10100	02-2804085 ต่อ 1505	paphanan@nesdb.go.th
12	คุณวรรณภา บุรีรักษ์	กองนโยบายเทคโนโลยีเพื่อการเกษตร สำนักงานปลัดกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ เลขที่ 3 ถ.ราชดำเนินนอก แขวงบ้านถม เขตพระนคร กรุงเทพฯ 10200	02-2816142 084-0112146	wanorganic@yahoo.com
13	คุณศิริพร	สำนักงานพัฒนาระบบข้อมูลสุขภาพ	874932265	ple_hiso_99@hotmail.com
14	คุณภัคสุดา วสุวัต	สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ 9792116-120 ชั้น 34 อาคารเอส.เอ็ม ทาวเวอร์ ถ.พหลโยธิน แขวงสามเสนใน พญาไทย กรุงเทพฯ 10400		
15	คุณฉัตรารัตน์ แก้วมรกต	สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ 9792116-120 ชั้น 34 อาคารเอส.เอ็ม ทาวเวอร์ ถ.พหลโยธิน แขวงสามเสนใน พญาไทย กรุงเทพฯ 10400	811081580	

ลำดับ	ชื่อ - นามสกุล	หน่วยงาน/ที่อยู่	โทรศัพท์/โทรสาร	E-mail
16	คุณเสาวลักษณ์ กมนวิน	สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างสรรค์สุขภาพ 9792116-120 ชั้น 34 อาคารเอส.เอ็ม ทาวเวอร์ ถ.พหลโยธิน แขวงสามเสนใน พญาไทย กรุงเทพฯ 10400	861284818	
17	คุณบุญจรรยาภรณ์ จันทพัฒน์	สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างสรรค์สุขภาพ 9792116-120 ชั้น 34 อาคารเอส.เอ็ม ทาวเวอร์ ถ.พหลโยธิน แขวงสามเสนใน พญาไทย กรุงเทพฯ 10400		ben@thaihealth.or.th
18	นพ.ยงยุทธ วงศ์ภิรมย์ศานติ์	กรมสุขภาพจิต กระทรวงสาธารณสุข อาคาร 1 ชั้น 3 ต.ตลาดขวัญ อ.เมือง จ.นนทบุรี 11000	02-5108303 F.02-9511340	yongyud@gmail.com
19	คุณเพียงเลิศ วงศ์ภิรมย์ศานติ์	ธนาคารเพื่อการเกษตร	084-0481901 F.02-2714334	pienler02@yahoo.co.th
20	คุณเอานันท์ จันทวิช	สำนักงานสถิติแห่งชาติ ถนนหลานหลวง กรุงเทพฯ 10100		anonjun@nso.go.th
21	คุณวิลาศ ฐีรี	สำนักงานสถิติแห่งชาติ ถนนหลานหลวง กรุงเทพฯ 10100	02-2800196	wilas@nso.go.th
22	คุณวรรณรัตน์ ไพศาลนันท์	สำนักงานสถิติแห่งชาติ ถนนหลานหลวง กรุงเทพฯ 10100		popinion@nso.go.th
23	คุณสุจาริต โศคาพันธ์	สำนักงานสถิติแห่งชาติ ถนนหลานหลวง กรุงเทพฯ 10100	02-2810333 ต่อ 1326	suja@nso.go.th
24	คุณณัฐพล นุดำแหง	เขตอุตสาหกรรมซอฟต์แวร์ประเทศไทย 99/31 ม.4 ถ.แจ้งวัฒนะ ต.คลองเกลือ อ.ปากเกร็ด จ.นนทบุรี 11120	02-5839992 F.02-5832884	nattapol@swpark.or.th
25	ดร.ปริญญ์ พินิจสุภาภูมิ	โครงการวิจัยเศรษฐกิจพอเพียง สนง.ทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ 173 ถ.นครราชสีมา เขตดุสิต กรุงเทพฯ 10300		Priyanuch_p@sufficiencyeconomy.org

ลำดับ	ชื่อ - นามสกุล	หน่วยงาน/ที่อยู่	โทรศัพท์/โทรสาร	E-mail
26	คุณณนุตา มฤตพจน์	สำนักงานคณะกรรมการสุขภาพแห่งชาติ ชั้น 2 ถ.ติวานนท์ ต.ตลาดขวัญ อ.เมือง จ.นนทบุรี	โทร. 02-5902305	nanoot@nationalhealth.or.th
27	ดร.โรทัย โกศลพิศิษฐ์กุล	สำนักงานเศรษฐกิจการคลัง กระทรวงการคลัง ถ.พระราม 6 กรุงเทพฯ 10400	02-2739020	roong@mos.go.th
28	ดร.เพ็ญศรี กันตะโสฬตร์	ศูนย์เทคโนโลยีอิเล็กทรอนิกส์และคอมพิวเตอร์แห่งชาติ 112 อุทยานวิทยาศาสตร์ประเทศไทย ถ.พหลโยธิน ต.คลองหนึ่ง อ.คลองหลวง จ.ปทุมธานี 12120	025646900 ต่อ 2005	
29	นพ.ศุภกร บัวสาย	สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ(สสส.) 979 อาคารเอส เอ็ม ทาวเวอร์ ชั้น 34 ถนนพหลโยธิน แขวงสามเสนใน เขตพญาไท กรุงเทพฯ 10400		
30	นพ.สุวิทย์ วิบุลผลประเสริฐ	สำนักงานปลัดกระทรวงสาธารณสุข ชั้น 5 ตึก 1 กระทรวงสาธารณสุข ถ.ติวานนท์ ต.ตลาดขวัญ อ.เมือง จ.นนทบุรี 11000		
31	นพ.ชาติรี เจริญศิริ	คณะกรรมการสุขภาพแห่งชาติ 88/37 ถ.ติวานนท์ ต.ตลาดขวัญ อ.เมือง จ.นนทบุรี 11000	6681 764 9324	tomchtree@yahoo.com
32	คุณอังคณา ใจเคียง	สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย	02-2788235	02-2788225
33	ศาสตราจารย์ภิกษา บุญเกียรติ	สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ	662 298 0500 # 1908	thantida@thaihealth.or.th
34	คุณสุรเชษฐ พินยาพิบูลพงศ์	สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ 9792116-120 ชั้น 34 อาคารเอส. เอ็ม ทาวเวอร์ ถ.พหลโยธิน แขวงสามเสนใน พญาไท กรุงเทพฯ 10400	02-2980500	surache@thaihealth.or.th
35	คุณชินนาท เทียวชาญพานิชย์	โครงการวิจัยเศรษฐกิจพอเพียง สมอง.ทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ 173 ถ.นครราชสีมา เขตดุสิต กรุงเทพฯ 10300		02-6873662 F.022828226

ลำดับ	ชื่อ - นามสกุล	หน่วยงาน/ที่อยู่	โทรศัพท์/โทรสาร	E-mail
36	คุณไศยพิดา เชื้องัก	โครงการวิจัยเศรษฐกิจพอเพียง สนง.ทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ 173 ถ.นครราชสีมา เขตดุสิต กรุงเทพฯ 10300		02-6873662
37	คุณภัทรวรีดา วงศ์ประสงค์	สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างความเสริมสุขภาพ	662 298 0500	thantida@thaihealth.or.th
38	คุณนิตากร ยิ่งขจร	สถาบันน้ำ กระทรวงวิทยาศาสตร์ฯ	02-6427132	
39	ดร.พิศมัย เขียมสกุลรัตน์	วสท.	818213272	
40	คุณปิยะนุช ทะเสนยต์	สถาบันน้ำ กระทรวงวิทยาศาสตร์ฯ	02-6427132	
41	คุณนฤพร กุลวานิชย์	มหาวิทยาลัยอีสต์อีสต์อีสต์ 592/3 ซ.รามคำแหง 24 หัวหมาก บางกะปิ กทม. 10240	27191067	ttangg@hotmail.com
42	คุณวันวิสา เจริญนาน	มหาวิทยาลัยอีสต์อีสต์อีสต์ 592/3 ซ.รามคำแหง 24 หัวหมาก บางกะปิ กทม. 10240		markscud@hotmail.com
43	คุณสุตไทย ยอดแขก	มหาวิทยาลัยอีสต์อีสต์อีสต์ 592/3 ซ.รามคำแหง 24 หัวหมาก บางกะปิ กทม. 10240		cross_au@hotmail.com
44	คุณสุภาภรณ์ เข้าเขม	มหาวิทยาลัยอีสต์อีสต์อีสต์ 592/3 ซ.รามคำแหง 24 หัวหมาก บางกะปิ กทม. 10240		supapombdyd@se.edu
45	คุณกฤต รัตนดาพันธ์	พรรคชาติไทยพัฒนา	840889372	krid_1969@hotmail.com
46	คุณวิสุพัตินี แสงประดับ	โครงการ CSR สสส.	891093508	wisuttinee@gmail.com
47	คุณนรรจุ จินดานุรักษ์	Fiscal Policy Office		
48	Mr. Ada Chirapaisamkul	Office of the Deputy Prime Minister Korbsak Subhavas 1619/2 Moo 3 Sintorn-Rangsit, Rangsit-Pathumthani Road, Muang Pathumthani	6685 999 9766	ac2479@gmail.com
49	Dr. Ketmanee Ausadamangkol	Thailand Productivity Institute 12-15th Floor, Yakult Building 1025 Paholyothin Road, Bangkok 10400	662 619 5500# 2300	ketmanee@FTPL.or.th

ลำดับ	ชื่อ - นามสกุล	หน่วยงาน/ที่อยู่	โทรศัพท์/โทรสาร	E-mail
50	Mr. Krissada Raungarreat	Thailand Productivity Institute 12-15th Floor, Yakult Building 1025 Paholyothin Road, Bangkok 10400	662 298 0500	kris@thaihealth.or.th
51	Ms. Piang-or Wacharapapong	Ministry of Foreign Affairs Ministry of Foreign Affairs of Thailand, Sri Ayudhya Road, Bangkok	6686 936 0069	piangorw@gmail.com
52	Kanokwan Kalinnasakdi	สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างสรรค์สุขภาพ	825631955	red_air_bubble@yahoo.com
53	Mr. Prayoon Keeresri		662 2156084	
54	Prawate Tantipiwatanaskul	Department of Mental Health, Ministry of Public Health Tiwanon Road, Nonthaburi 11000	6681 618 3115	tprawate@gmail.com
55	Hiran Rujjirowitose	NESDB		hiran@nesdb.go.th
56	Saowanee Kongwiboolsiri	NESDB	022804085#2503	saowanee@nesdb.go.th
57	Patcharamon Trakultivakorn	PM's Office	869231233	patcharamon@gmail.com
58	Mrs. Tassaneeya Attanon	Thailand Productivity Institute 12-15th Floor, Yakult Building 1025 Paholyothin Road, Bangkok 10400	662 619 5500# 121	Tassaneeya@ftpi.or.th
59	Dr. Hans van Santen	Deputy Ambassador Embassy of the Netherland		
60	Mr. Wiwat Clawwuihinan	Ophthalmology & Urology Center 123/2-3 Matulee Road, Muang, Nakhonsawan	6656 223 671	claw@loxinfo.co.th

ลำดับ	ชื่อ - นามสกุล	หน่วยงาน/ที่อยู่	โทรศัพท์/โทรสาร	E-mail
รายชื่อเครือข่ายองค์กรพัฒนาเอกชน องค์การพัฒนาระหว่างประเทศ และประชาสังคม				
1	คุณเฉลิมศักดิ์ กิตติตระกูล	องค์การอ็อกแฟม เกรท บริเทน 223 ไฮดอน คอมพาวด์, ยูนิต 601 นานาใต้ สุขุมวิท ซอย 4 ถนนสุขุมวิท คลองเตย กรุงเทพฯ 10110		
2	คุณกวิน ขุติมา	มูลนิธิกองทุนไทย 2044/23 ถ.เพชรบุรีตัดใหม่ เขตห้วยขวาง กรุงเทพฯ 10310	081-6444505	gawin@thaingo.org
3	คุณศุภจันทร์ ประชาสันต์	มูลนิธิเกษตรกรรมยั่งยืน 912 ซ.งามวงศ์วาน 31 แขวง 7 ถนนพหลโยธิน กรุงเทพฯ 11000	02-5911195-6	Sajin.smile@gmail.com
4	คุณจักรชัย โฉมทองดี	โครงการศึกษาและปฏิบัติการพัฒนา สถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย อาคารวิจิตรศิลป์ประจวบเหมาะ ถ.พญาไท แขวงวังใหม่ เขตปทุมวัน กทม. 10330		jacques.chai@focusweb.org
5	คุณนพพรพรช จินดารัตนกุล	ฝ่ายการตลาดภายในประเทศ สหกรณ์กรีนเนท จำกัด 6 ซ.พิบูลย์อุปถัมภ์ ถ.สุทธิสาร แขวงสามเสนนอก เขตห้วยขวาง กรุงเทพฯ	โทร 02-2779380-1 Fax 02-2779654	marketing@greenet.or.th
6	คุณศุภรัตน์ นิตติปัญญา	สหกรณ์กรีนเนท จำกัด 6 ซ.พิบูลย์อุปถัมภ์ ถ.สุทธิสาร แขวงสามเสนนอก เขตห้วยขวาง กรุงเทพฯ	โทร 02-2779380-1	marketing@greenet.or.th
7	คุณกรรณิการ์ กิจติเวชกุล	Coordinator, Co-Project between MSF's CAME and Health Consumer Protection Program Chulalongkorn University	T 0 2 218 8445 M 089 500 3217	kakablu@yahoo.com
8	คุณจีรภา มิมะละ	มูลนิธิกระจกเงา 41 อาคารเลิศปัญญา ชั้น 9 ห้อง 907 ซ.เลิศปัญญา ถ.ศรีอยุธยา แขวงถนนพญาไท เขตราชเทวี กรุงเทพฯ 10400	02-6427991 ต่อ 16	Munung_2548@hotmail.com
9	คุณธารินี หอมทง	มูลนิธิกระจกเงา 41 อาคารเลิศปัญญา ชั้น 9 ห้อง 907 ซ.เลิศปัญญา ถ.ศรีอยุธยา แขวงถนนพญาไท เขตราชเทวี กรุงเทพฯ 10400		

ลำดับ	ชื่อ - นามสกุล	หน่วยงาน/ที่อยู่	โทรศัพท์/โทรสาร	E-mail
10	คุณหญิงน้ำ นาวาบุญนิยม	ชมรม 9 พอ. 99 /88 บางกอกบุญเลอวารด์ คันทายาว กรุงเทพฯ 10230	โทร.02-3477052	
11	คุณหญิง สว่างเนตร	ชมรม 9 พอ. 99 /88 บางกอกบุญเลอวารด์ คันทายาว กรุงเทพฯ 10230	โทร.02-3477052	Namchai21@hotmail.com
12	คุณกัลยา กาญจนะพงศ์	125/349 ซ.โรงพยาบาลเจ้าพระยา ถ.บรมราชชนนี บางกอกน้อย กรุงเทพฯ 10700	086-4484763	Yoonoon_77@hotmail.com
13	คุณราณี หัสสรังษี	คณะทำงานวาระทางสังคม สถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย	081-8035435	suiranee@yahoo.com
14	คุณโกวิทย์ บุญธรรม	สำนักงานเครือข่ายองค์กรงดเหล้า	081-5802620	boondham@gmail.com
15	คุณกนิษฐา จิราทิพย์	มูลนิธิหมอลำบ้าน 36/6 ซ.ประดิพัทธ์ 10 ถ.ประดิพัทธ์ สามเสนใน พญาไท กทม. 10400	02-6184710	Kanisa2549@gmail.com
16	คุณณีน้อย ปิติเจริญ	มูลนิธิหมอลำบ้าน 36/6 ซ.ประดิพัทธ์ 10 ถ.ประดิพัทธ์ สามเสนใน พญาไท กทม. 10400	02-6184710	neenoi@doctor.or.th
17	คุณสุชาติพิทย์ ฐากำแพง	มูลนิธิดวงประทีป	084-0917081	Komkam_2528@hotmail.com
18	คุณวิภาสินี จันทร์ลัดชัย	คณะกรรมการการคทาผลิตเกลือกลุ่มชาติพันธุ์ 112/11 ซ.นาครสุวรรณ เขตยานนาวา กรุงเทพ	089-1743059	annaavilla@hotmail.com
19	คุณเทวรินทร์ สิทธิ์น้อย	สถาบันบุญนิยม 67/20 ตึกสถาบันบุญนิยม ชั้น 3 ซ.วรมินทร์ 48 ถ.วรมินทร์ บึงกุ่ม กทม.	02-7336063	khonthan@gmail.com
20	คุณณัฐพล กิตติพลพิบูลย์	สมาคมฮกกาแห่งประเทศไทย 52/63 ซ.ปริทัศน์มยงค์ 14 แยก 4 ถ.สุขุมวิท 7152/63 ซ.ปริทัศน์มยงค์ 14 แยก 4 ถ.สุขุมวิท 71 แขวงพระโขนงเหนือ เขตวัฒนา กรุงเทพฯ 10110	089-6620251	Kasalong14@gmail.com

ลำดับ	ชื่อ - นามสกุล	หน่วยงาน/ที่อยู่	โทรศัพท์/โทรสาร	E-mail
21	พญ. ทานทิพย์ อังกรวรางกูร	มูลนิธิพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืนเพื่อคุณภาพชีวิตที่ดี 75 ม.2 ต.เขื่อนอุบลรัตน์ อ.อุบลรัตน์ จ.ขอนแก่น	085-8578495 โทร. 043-446341 Fax.043-446341	sdfkk@yahoo.com
22	คุณสุพรรณิษ พรหมเท้า	สถาบันการเรียนรู้ภาคประชาสังคมจังหวัด 2/44-45 ถ.สามัคคีชัย ต.โนนเมือง อ.เมือง จ.เพชรบูรณ์	56725383	Kbo_surapong@hotmail.com
23	คุณนุสบงก์ ชากกัณหา	ศูนย์พัฒนากิจกรรมภาคพลเมืองปราจีนบุรี 2326 ถนนประจักษ์คามา ต.หน้าเมือง	87213387	Bus_dof@hotmail.com
24	เดวิด ขาวบางพรหม	เครือข่ายเด็กและเยาวชนจังหวัดนครปฐม 190 ถ.25 เมษายน ต.พระปฐมเจดีย์ อ.เมือง นครปฐม จ.นครปฐม	083-4311112	te.chid@hotmail.com
25	คุณภัทรพร ภูทอง	Amnesty Thailand 90/24 ซ.ดวงพร ลาตพร้าว ซ.1 แขวงจอมพล เขตจตุจักร กรุงเทพฯ	02-5138754	membership@amnesty.or.th
26	คุณจุฑารัตน์ สุลใส	มูลนิธิอาสาสมัครเพื่อสังคม 409 ซ.โรหิตสุข ถ.ประชาธิปไตย ห้วยขวาง กรุงเทพฯ 10320	081-0722714	Netting2005@gmail.com
27	Ms.Suparat Udomkiattikul	Delegation of European Commission to Thailand		Suparat.UDOMKIATTIKUL@ec.europa.eu
28	Miss Sachi Abe	The Japan Foundation ชั้น 10 อาคารเสริมมิตรทาวเวอร์ สุขุมวิท 21 คลองเตย เหนือ วัฒนา กรุงเทพฯ 10110		
29	คุณวัฒนา อ่อนพานิช	The Japan Foundation ชั้น 10 อาคารเสริมมิตรทาวเวอร์ สุขุมวิท 21 คลองเตย เหนือ วัฒนา กรุงเทพฯ 10110	02-2608560-4	wattana@jpbkk.or.th

ลำดับ	ชื่อ - นามสกุล	หน่วยงาน/ที่อยู่	โทรศัพท์/โทรสาร	E-mail
30	คุณสันติสุข โสภณศิริ	มูลนิธิปริทัศน์ พนมยงค์ เลขที่ ๒๕/๑ ซอยทองหล่อ ถนนสุขุมวิท ๕๕ แขวงคลองตันเหนือ เขตวัฒนา กรุงเทพมหานคร ๑๐๑๑๐		081-3003300
31	อ.สุลักษณ์ ศิวรักษ์	เสมสิกขาลัย 666 ถ.เจริญนคร เขตคลองสาน กรุงเทพมหานคร		
32	คุณธนา โตสิตระกูล	403 ซ.7 ถ.เทพบาลนิมิตรใต้ จตุจักร กรุงเทพมหานคร		
33	อ.จอน อึ้งภากรณ์	มูลนิธิเข้าถึงเอดส์ 48/282 โครงการเซ็นเตอร์พลัส ซ.รามคำแหง 104 ถ.รามคำแหง (สุขาภิบาล3) สะพานสูง กรุงเทพฯ 10240		
34	คุณสุภาพร มหาลดตระกูล	มูลนิธิศูนย์สนับสนุนการศึกษาเทคโนโลยีสารสนเทศ(CWITE)	081-4852342	supapornm@cwite.org
35	คุณกิตติ จตุพรชัยกุล			sorkorportai@yahoo.com
36	คุณปวีณา ประยุกต์วงศ์	389 ซ.เพ็ญและเพ็ญ แขวงดินแดง กรุงเทพมหานคร		
37	คุณสมบุญ จิงเปรมปริทัศน์	อัครมวงศ์สินท ตู้ ปณ. ๑ อ. อังครักษ์ จ. นครนายก ๒๖๑๒๐		
38	คุณทวัลย์ทองดีเลิศ	83/9 หมู่ 3 ถ.เซี่ยงไห้ลำพูน อ.เมือง จ. เชียงใหม่ 50000		
39	คุณธนิดา แบมฟอร์ด	โครงการศึกษาและปฏิบัติการพัฒนา สถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย อาคารวิจิตรัฐประจวบเหมาะ ถ.พญาไท แขวงวังใหม่ เขตปทุมวัน กทม. 10330		
40	คุณสินี จักรยานนท์	มูลนิธิโอท็อก้า ผู้ริเริ่มสร้างสรรค์เพื่อสังคม(ประเทศไทย)65/1 ชั้น 3 ถ.สุขุมวิท 55 แขวงคลองตันเหนือ เขตวัฒนา กรุงเทพฯ 10110		thailand.ashoka.org
41	คุณวีไล ตระกูลสิน	มูลนิธิโอท็อก้า ผู้ริเริ่มสร้างสรรค์เพื่อสังคม(ประเทศไทย)65/1 ชั้น 3 ถ.สุขุมวิท 55 แขวงคลองตันเหนือ เขตวัฒนา กรุงเทพฯ 10110		

ลำดับ	ชื่อ - นามสกุล	หน่วยงาน/ที่อยู่	โทรศัพท์/โทรสาร	E-mail
42	คุณธีรารัง แสงสุริยจันทร์	65/45 อาคารฟ้าอภัย ซอยนวมินทร์ 44 ถ. นวมินทร์ แขวงคลองกุ่ม เขตบึงกุ่ม กรุงเทพฯ		
43	คุณเลิดาพรรณ จันทร์พัฒน์	คณะกรรมการการค้าปลีกเพื่อกลุ่มชาติพันธุ์ 112/11 ซ. นาคสุวรรณ เขตยานนาวา กรุงเทพฯ	02-6813900 ต่อ 1702	Lidapan808@yahoo.com
44	คุณสมบัติ บุญงามอนงค์	มูลนิธิกระจกเงา	084-1230468	sombat@mirror.or.th
45	คุณสุเทพ วิไลเลิศ	คณะกรรมการรณรงค์เพื่อการปฏิรูปสื่อ	087-6264757	suthepcpm@gmail.com
46	Ms. Apitha Reungdej	Jesuit Refugee Service 12 Soi Aree Samphan 8 Phayathai, Bangkok 10400	662 619 7542	reungdej@hotmail.com
47	Dr. Chaiyod Bunyagidj	Thailand Environment Institute (TEI) 16/187 Muang Thong Thani, Bond Street, Bangpood, Pakkred, Nonthaburi 11120	662 503 3333# 405, 402	chaiyod@tei.or.th
48	Dr. Nipon Poapongsakorn	TDRI	662 718 5460# 205	nipon@tdri.or.th
49	Mr. Sopon Pornchokchai	Thaiappraisal Foundation 10 Nonsi, Yannawa, Bangkok 10120	662 295 3171	sopon@thaiappraisal.org
50	Ms. Supawadee Petrat	Thai Volunteer Service Foundation 409, Soi Romsuk, Pracharathbampen Road, Hauekwang, Bangkok 10320	6681 645 7146	pkratee@gmail.com
51	Thanpuying Dr. Suthawan Sathirathai	GSEI 8/16 Krungkarn Road, Wat-Sampraya, Pranakorn, Bangkok 10200	662 280 1812	
52	David Russell Clausenius	Save the Children Federation Inc 518/5, 15 Floor, Maneeya Building, Ploenchit Road, Pathumwan, Bangkok 10330	662 652 0732-33	dclausenius@savethechildren.org

ลำดับ	ชื่อ - นามสกุล	หน่วยงาน/ที่อยู่	โทรศัพท์/โทรสาร	E-mail
53	Melanie Ramjone	UN Economic and Social Commission for Asia and Pacific (ESCAP) UN Building 6th Floor Block A, Rajadamnern Nok Avenue, Bangkok 10200	804413260	mrqmjoue@yahoo.com
54	Bunphot Keawsawang	มูลนิธิสาคาธารณสุแห่งชาติ	848745699	bunpot2005@yahoo.com
55	Nicholas Rosellisi	UNDP		nicholas.rosellini@undp.org
56	Vathinee Jitiatunumt	UNICEF		vjitiatunumt@unicef.org
57	Beverly Jones	UN Economic and Social Commission for Asia and Pacific (ESCAP) UN Building 6th Floor Block A, Rajadamnern Nok Avenue, Bangkok 10200	662 288 1704	Jones@un.org
รายชื่อเครือข่ายภาคธุรกิจ				
1	คุณฉันทิมา กุญชร ณ อยุธยา	ตลาดหลักทรัพย์แห่งประเทศไทย 62 ถ.รัชดาภิเษก คลองเตย กรุงเทพฯ 10110	โทร.02-2292035	Machima.kunjara@gmail.com
2	คุณปรีดา เตียสุวรรณ	บริษัทแพรรนต้า จิวเวลรี่ จำกัด ซ.บางนาตราด 28 ถ.บางนา ตราด กรุงเทพมหานคร 10260		
3	คุณประสาร มฤคพิทักษ์	14/307 ฟลอร์วีลด์ D9C ซอย 51 ถ.พัฒนาการ สวนหลวง กรุงเทพฯ 10250		
4	คุณชไมพร พรพทธีอนันต์	เขตอุตสาหกรรมซอฟต์แวร์ประเทศไทย 99/31 ม.4 ต.คลองเกลือ อ.ปากเกร็ด จ.นนทบุรี	02-5839992-1434	chamaiporn@swpam.org
5	คุณศิริชัย สาคกรัตนกุล	ธนาคารเพื่อการส่งออกและนำเข้าแห่งประเทศไทย อาคารเอ็กซิม เลขที่ 1193 ถ.พหลโยธิน พญาไท กรุงเทพมหานคร ประเทศไทย		sirichais@exim.go.th
6	คุณฉัตรินี วีระวุฒิวงศ์	The three world creator co.ltd 1567 ซ.ลาดพร้าว 94 (เบญจมิตร) ถ.ลาดพร้าว วังทองหลาง กทม.10310	025309150-5	chinrinee.w@the3worldcreation.com

ลำดับ	ชื่อ – นามสกุล	หน่วยงาน/ที่อยู่	โทรศัพท์/โทรสาร	E-mail
7	คุณฐานิยา ไชติสิงห์	The Network	02-2455542	info@ngobiz.org
8	คุณประวิทย์ เอี่ยมแสนสุข	หจก.วังแดงเอ็กสเพรส	081-6896001	pravit@wangdex.co.th
9	คุณนิศานาถ โยธาสุนทร	ธนาคารชุมชน บมจ.ธนาคารกรุงไทย 1 อาคาร 2 (สุขุมวิท) ชั้น 13 เลขที่ 10 ถนนสุขุมวิท แขวงคลองเตย เขตคลองเตย กรุงเทพฯ 10110	02-2088381	Too1377@gmail.com
10	อ.กิตติรัตน์ ณ ระนอง	สถาบันบริหารธุรกิจคิตติพันธ์ แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย อาคารศสจุฬาลงกรณ์ จุฬา 12 ถ.พญาไทย กรุงเทพฯ 10330		
11	Suwanna Uyanunt	Kiddeejung Co.Ltd 255/18 Pibooluppathum Suthisarnvinichai Road Hauykwang Bangkok Thailand	Te 0-29398336 M 0-894888627	suwanna06@hotmail.com
12	คุณอมรา พวงชมพู	บ.สยามแอนด์ จำกัด 34/4 ม.2 ถ.เป็นเกล้า-นครชัยศรี ต.หอมเกร็ด อ.สามพราน จ.นครปฐม	02-4655567	amara@wjp.co.th
13	คุณตุลยเทพ พิทักษ์นรินทร์	เครือข่ายวิทยา		089-6205244
14	คุณศศมน ศุภทมนก	บริษัทบางจากฯ (มหาชน) 210 ม.1 ซ.สุขุมวิท 64 ถ.สุขุมวิท 64 แขวงบางจาก เขตพระโขนง กรุงเทพฯ 10260	โทร.0233354600 Fax.023310072	sasamon@bangchak.co.th
15	คุณโชติชัย บุญญานิษฐกุล	JCI : Junior Chamber International		Jcisen43436@gmail.com
16	คุณอภิชาติ การุณการสกุล	บริษัทเอเชีย พรีซิชั่น จำกัด 700/331 หมู่ 6 ต.ดอนหัวฬ่อ อ.เมือง จ.ชลบุรี 20000	038-468300 Fax.038-458751	apichart@asiaprecision
17	คุณพจน์ รังคินพรัตน์	บริษัทบางจากปิโตรเลียม จำกัด(มหาชน) 210 ม.1 ซ.สุขุมวิท 64 ถ.สุขุมวิท 64 แขวงบางจาก เขตพระโขนง กรุงเทพฯ 10260		

ลำดับ	ชื่อ - นามสกุล	หน่วยงาน/ที่อยู่	โทรศัพท์/โทรสาร	E-mail
18	คุณเจนเกียรติ อนันต์อัมพร	บมจ.พลวัตร	02-18254961	kumporn@gmail.com
19	คุณกรกนก นาควาสส์	Big Voice Co.,LTD 40/342 สุขุมวิท 101/1 กรุงเทพฯ 10230	081-4066063	
20	คุณวิลาวัลย์ แย้มมา	Big Voice Co.,LTD 40/342 สุขุมวิท 101/1 กรุงเทพฯ 10230		
21	คุณวินิตา วงศ์วิเศษศักดิ์	187/3 ม.1 ถ.บางนา-ตราด กม.42 ต.บางบัว อ.บางปะกง จ.ฉะเชิงเทรา 24180		
22	คุณสิริพร สงบรรรม	บจก.เอ็มจีเอมีเดีย 60/18 ม.14 ถ.วิภาวดีรังสิต แขวงจอมพล เขตจตุจักร กรุงเทพฯ 10900	02-2757579	Siriporn_mga@yahoo.com
23	คุณวรรณณา องค์ประเสริฐ	บริษัทเดอะแวลูส์ดีเวลอปเม้นส์ จำกัด ชั้น 34 อาคารพาณิชย์อิสระท่าเรือ 2 2922/328-331 ถ.เพชรบุรีตัดใหม่ แขวงบางกะปิ เขตห้วยขวาง กรุงเทพฯ 10320	02-3082900 Fax:02-3083004	wanna@value.co.th
24	คุณประวิทย์ สังข์มี	ธนาคารทหารไทย จำกัด (มหาชน) 3000 ถ.พหลโยธิน แขวงจอมพล เขตจตุจักร กรุงเทพฯ	6687 819 7799	Sam_som@hotmail.com
25	คุณอินทรา เทอดวงศ์วรกุล	เครือข่ายวิริยา	851411027	intirat@sahaviriya.com
26	คุณปิยนดา ประยูร	Media by friends		
27	คุณหนูเพียร แสนอินทร์	Media by friends		
28	คุณยงเกียรติ กิตะพานิชย์	บมจ.สมบุญธนเื้อดวานธุ์ เทคโนโลยี		
29	คุณณณิต เกิดโชคชัย	ตลาดหลักทรัพย์แห่งประเทศไทย 62 อาคารตลาดหลักทรัพย์แห่งประเทศไทย ถนนรัชดาภิเษก คลองเตย กรุงเทพฯ 10110	662 229 2034-46	phani@set.or.th, sataporn@set.or.th
30	คุณสาวตรี เพชรทอง		892185348	plabuck_sadness@hotmail.com

ลำดับ	ชื่อ - นามสกุล	หน่วยงาน/ที่อยู่	โทรศัพท์/โทรสาร	E-mail
31	คุณดารณี เรียนศรีวิไล	SVN	819866726	daranee.r@gmail.com
32	คุณสรสิทธิ์ คล้ายคลัง	บริษัท ไทยคอมพิวเตอรื จำกัด		
33	คุณภาณุ จิตรโสภาส	Pixel Planet Design		
34	คุณยศศิริ	Pixel Planet Design		
35	คุณณัฐพงษ์ จุวรรณพงศ์	บริษัทคิดการดี จำกัด ห้องเลขที่ 404 ชั้น 4 อาคารแกรนด์พาร์ควิว อโศกพาซ่า อาคารเลขที่ 189/1 ถ.สุขุมวิท 21 เขตวัฒนา กรุงเทพฯ		
36	Ms. Chula Jaksan	To-U-Power 99/88 Soi 13 Kanjanapisek 010/1 Kannayao, Bangkok	662 347 7052	toupower@yahoo.com, namchai21@hotmail.com
37	Wanwasa Dasri	Bangkok Bank		wdasri@gmail.com
38	Kumar Galhotra	FORD		agalhotsri@ford.com
39	Ms. Donwipa Kaewnuch	Cisco Systems, Asia Pacific 28th Floor, The Offices at Central World 999/9 Rama I Road, Pathumwan, Bangkok 10330	662 263 7072	dkaewnuc@cisco.com
40	Robert Steele	Atkisson Group ซ+C266.วัฒนาโยธิน ถ.รางน้ำ พญาไท กรุงเทพฯ 10400	+6681 920 2215	Robert@atkisson.com
41	Ms.Watanya Suitilert	Business Development Department Software Park Thailand		
42	Raktapa Pantawongdecha		845300838	whitent_tu68@hotmail.com
43	Mr.Meetham Na-Ranong	Business Development Department Software Park Thailand		
44	M.Maurice SIVETON	Franco Thai Chamber of Commerce		

ลำดับ	ชื่อ - นามสกุล	หน่วยงาน/ที่อยู่	โทรศัพท์/โทรสาร	E-mail
45	Mr.Hanchai Sawangned	To-U-Power 99/88 Soi 13 Kanjanapisek 010/1 Kannayao, Bangkok	662 347 7052	toupower@yahoo.com, namchai21@hotmail.com
46	Mr. Pongpun Yodmuangcharoen	PR, Future Co, Ltd 219 M5 Phechakasem Road, Phasicharoen Bangkok 10160	662 647 5698	pongpuny@hotmail.com
47	Charti Phrawphraikul	Pace Development 22 Phattanakan Rd 54, Suenluang, Suenluang, Bangkok 10250	6681 251 0033	charti@gmail.com
48	Feroz Qureshi	Au Bo Pain Malaysia Baan Chao Praya Room 1513 (cont.) 208 Somdet Chao Praya Soi 17, Klongsan, Bangkok 10600	6686 909 3900	feroz.abp.my@gmail.com
49	Ms. Siriporn Sa-ngobtam	MGA Media Co., Ltd 60/18 Moo 14 Vipavadi-Rangsit Road, Jomphol, Chatuchak, Bangkok	662 257 7579	Siriporn_mga@yahoo.com, pam_mga@yahoo.com
50	Anthony Aris	SERINDIA		anthony@serindia.com
51	Denis Efhire	Integration City	866188288	denis@gndays.com
52	Lisa Thom	CSC Pasific Ltd.	65696660	lisa.thom@gmail.com
53	Seri Shintadapong	Win Way Group	846858199	seribk@gmail.com
54	Jittima Mkanarayup	Thailand Creative & Design Center		pommish@yahoo.com
55	Orpim Sugunnasil	Thailand Creative & Design Center		kaiwaan_s@yahoo.com
56	Mr.Sompot Harapong	Shiny Moon	6681 493 3882	Sompot.pao@gmail.com

ลำดับ	ชื่อ - นามสกุล	หน่วยงาน/ที่อยู่	โทรศัพท์/โทรสาร	E-mail
รายชื่อสื่อมวลชน				
1	คุณวาสนา ชินวรการ	The Post Publishing Public Company Limited Bangkok Post Building 136 Na Ranong Road Klong Toey, Bangkok		
2	คุณณัฏฐา โกมลวาทิน	Thai Public Broadcasting Service 1010 Shinawatra Tower III Viphavadi Rangsit Rd. Chatuchak Bangkok 10900		
3	คุณลีน่าร์ กาซอ	นิตยสาร way	02-7369918 F.02-7368891	Arenak18@yahoo.com
4	ดร.รุ่งทิพย์	Thai PBS	081-9663576	rungrung@yahoo.com
5	คุณชนิกานต์ กาญจนสาส์	หนังสือพิมพ์ Post today		Zenlogic335@hotmail.com
6	คุณลำไย อันตะเทพ	Bangkok Post	089-9208023	
7	คุณฐานิยา ไชติสิงห์	The Network	02-2455542	info@ngobiz.org
8	คุณพนินชา อิมสมบุญธน์	นิตยสาร ค.คน	081-3370933	Take_a_nap77@hotmail.com
9	คุณเชิด บานชื่น	วิทยุชุมชน FM 100.75 MHz	085 - 1181774	
10	คุณเสนาพร มฤคพิทักษ์	เนชั่นสุดสัปดาห์		sineeponn@nationgroup.com
11	คุณธนาภัท กิจจาโกศล	นสพ. The Nation	089-2072167	Anan52@hotmail.com
12	คุณปิยะนันท์ ขุนทอง	นสพ.ผู้จัดการ (รายวัน)	086-0036258	Newkmg159@hotmail.com
13	คุณวรัญญา ศรีเสวก	ประชาชาติธุรกิจ	081-4591129	Waran329@hotmail.com

ลำดับ	ชื่อ - นามสกุล	หน่วยงาน/ที่อยู่	โทรศัพท์/โทรสาร	E-mail
14	คุณศุภชัย ขจรศิริภักดี	วิทยุชุมชนพลเมืองนนท์ FM:92.75 MHz สมาคมพลเมืองนนท์ 89/45 ม.ปิ่นทองธานี ถ.บางกอกย - ไทรน้อย ต.บางศรีเมือง จ.นนทบุรี 11000	089-4530808 089-4519599	
15	คุณน้าคำง คำแดง	บริษัททีวีบูรพา จำกัด 22/4 ซ.รามคำแหง 43/1 แขวงวังทองหลาง กรุงเทพฯ 10310	02-9515793 Fax:029575796	
16	คุณปวีณา กลิ่นสง	www.thaiaiatoday.com	02-6328580 085-3184102	Patima.108@hotmail.com
17	พ.อ.สรวัช ปิ่นทวม	สถานีวิทยุ 91.9 ถ.พิษณุโลก ดุสิต กรุงเทพฯ	02-2824078	
18	คุณสุนิตย์ เจริญสุธา	Change Fusion	081-8041050	sunii@change fusion.org
19	คุณณภัทร ดันติกถล	บางกอกโฟลด์	868785395	pb_kiku@hotmail.com
20	คุณทวีพร คุ่มเมธา	The Nation	8982987	amplifier3@gmail.com
21	คุณนิตยา น้อยใหญ่	สถานีวิทยุจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย	878223073	nittaya_pui@hotmail.com
22	คุณศิริวัฒน์ อนันต์รัตน์	Thai PBS	27911201	sabe_dawood@hotmail.com
23	คุณฉันทนา เชื้อประจักษ์านนท์	สช.ออนไลน์	29510544	
24	คุณสุกักริ เสมอปรพต	INN	851119456	d4470d@hotmail.com
25	ยุวธิดา บุญมาก	สช.ออนไลน์	29510544	
26	คุณสมญาธิ์ อินทรโชติ	NBT	27502053	
27	คุณพรพรณิศา ภัทรวรเดช	ทีวีไทย	27911620	

ลำดับ	ชื่อ - นามสกุล	หน่วยงาน/ที่อยู่	โทรศัพท์/โทรสาร	E-mail
28	คุณจันทน์สถาพร	TV 5	22710060	
29	คุณวุฒิพงษ์ พูลเพ็ญ	NBT	814862615	
30	คุณเจามร กิจเสาวภาคย์	TV 9	851526644	
31	คุณสมเกียรติ รัตฟไกร	TV 3	841304382	
32	คุณธัญญา อภัยจิตต์	TV 7	818376421	
33	Karen Emmows	writer	817017735	emmons@loxinfo.com
34	คุณชิตพงษ์ กิตตินราดร	เครือข่ายสตรีเอทีฟคอมมอนส์	084-3422442	guopai@gmail.com
รายชื่อผู้สนใจทั่วไปและนักศึกษา				
1	คุณณรงค์ศักดิ์ เสรีใจธรรม	คณะนิติศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย 96/273 ถ.เพชรเกษม 10 ท่าพระ บางกอกใหญ่ กรุงเทพฯ 10600		Narongsak.serejitham@gmail.com @
2	คุณพิมพ์มณี เมฆพ่ายัพ	คณะบัณฑิตอาสาสมัคร สาขาชนบทศึกษาและการพัฒนา ม.ธรรมศาสตร์	089-4411553	Piim_m@hotmail.com
3	คุณชินรัตน์ ชูณรงค์	คณะบัณฑิตอาสาสมัคร สาขาชนบทศึกษาและการพัฒนา ม.ธรรมศาสตร์	089-7662719	anechinn@hotmail.com
4	คุณสุวรรณ์ บุญแท้	คณะบัณฑิตอาสาสมัคร สาขาชนบทศึกษาและการพัฒนา ม.ธรรมศาสตร์	081-7121198	naimadee@hotmail.com
5	พันเจ้าเอววัลลภ บุญทานัง	สาขาชนบทศึกษาและการพัฒนา ม.ธรรมศาสตร์	082-0805292	wanlopee@hotmail.com
6	คุณอารีรัตน์ ปานจับ	สาขาชนบทศึกษาและการพัฒนา ม.ธรรมศาสตร์	081-5820117	Nan_jjp@hotmail.com
7	คุณปรีดา รอดนวน	สาขาการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์และชุมชน ภาควิชาการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์และชุมชน คณะศึกษาศาสตร์และพัฒนศาสตร์ ม.เกษตรศาสตร์	081-7717548	prodnuat@gmail.com

ลำดับ	ชื่อ - นามสกุล	หน่วยงาน/ที่อยู่	โทรศัพท์/โทรสาร	E-mail
8	คุณสุวัฒน์ ลิ้มวุฒิจิ	212 คลองเตยนิเวศน์ พระขนิ่ง กรุงเทพฯ	089-7801602	
9	คุณณรงค์ ลัดดาภิเศกขันธ์	2254 ถนนรามอินทรา แขวงท่าแร้ง เขตบางเขน กรุงเทพฯ 10220	089-7760215	Narong-luk@hotmail.com
10	คุณพสิษฐ์ วิมลพูนศักดิ์	224/49 ถ.หลานหลวง คลองมหานาค ป้อมปราบศัตรูพ่าย กรุงเทพฯ 10100	081-8338969	
11	คุณสิวารี วีระสประสงค์	31 ซอยชัยสัมพันธ์ 10 ถนนราม 6 พญาไท กรุงเทพฯ 10400	081-5818386	maethiwari@gmail.com
12	คุณวรารมย์ ทวีวรดิลก			gluho@yahoo.com
13	คุณวรัญญา เกื้อนุ่น	22/555 สุขุมวิทลาดพร้าว 3 บางกะปิ กรุงเทพฯ		waranyafw@gmail.com
14	คุณชัยกร สุวรรณ	51/7 บ้านเนินสุข หมู่ 9 ซ.ร้านอาหารคุณแดง ถ.สุขุมวิท ต.บางพระ อ.ศรีราชา จ.ชลบุรี		Nakrop99@gmail.com
15	คุณพูนพัฒน์ ทรัพย์รัตน์	99/6 ม.4 ซ.ติวานนท์ 4 ถ.ติวานนท์ ต.ตลาดขวัญ อ.เมือง จ.นนทบุรี	080-2255564	Top_taipalm@hotmail.com
16	คุณภัทรพงศ์ สุภิตตานันท์	คณะเศรษฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย	02-6524299	Sulfuric_acids@hotmail.com
17	คุณพร ขาววิจิตร	บ.สกายไลน์ เอ็มเตอร์เพรส	081-9177557	
18	คุณนพพร วรณวิญญู	184/439 ถ.ทักษิณ เขตคลองเตย กรุงเทพฯ 10170	087-8100529	
19	พล.ต.สมศักดิ์ สกุลทอง	112 ซ.สามัคคี 34 ถ.สามัคคี ท่าทราย จ.นนทบุรี	080-2233679	
20	คุณสุทธาดา แสงดี	649/176 อาคาร 6ก ถ.นวมินทร์ กรุงเทพฯ	086-9007298	Suchada_sawangdee@yahoo.com
21	คุณนิรมล มุนจินดา		๘๑๖๙๕๒๙๐๗	snailday@gmail.com
22	คุณสุเทพ ปันบุญชู	คณะสังคมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย		noom_admission@hotmail.com
23	คุณยุทนา คล้ายสุบรรณ		087-9971811	chaiyapoon@hotmail.com

ลำดับ	ชื่อ - นามสกุล	หน่วยงาน/ที่อยู่	โทรศัพท์/โทรสาร	E-mail
24	คุณกาญจนา หิรัญการ	313/6 ซ.โรงเรียนอำมาตย์เก่า ถ.บ้านหม้อ แขวงวังบูรพาภิรมย์ เขตพระนคร กรุงเทพฯ 10200		
25	คุณรัฐนันท์ คงคาหลวง	สำนักปฏิบัติคณาสถมศรม.ธรรมศาสตร์	081-6209766	nathanun@gmail.com
26	คุณวิทยา แสงจันทสิทธิ์	31/39 ม.8 ถ.บรมราชชนนี 60 แขวงจิมพลี ต.ลี้จัน กม. 10170	081-4212536	Wittaya_saeng@yahoo.com
27	คุณพัฒน์ พูลสวัสดิ์	89/71 บ.กลางเมือง ซ.ลาดพร้าว 71 ถนนลาดพร้าว กรุงเทพมหานคร 10230	02-5382894 086-6921645	patpools@hotmail.com
28	คุณเทียนชัย วงศ์นครณ์		086-7400612	Tienchai_imp@yahoo.com
29	คุณกาญจนา นทิพย์	231 ม.6 ต.วังขนาย อ.ท่าม่วง จ.กาญจนบุรี	081-6682987	
30	คุณดุจณี ตันศิริมานนท์	55/12 เมืองเอก รังสิต ปทุมธานี 12050	02-9977279 084-1302574	Daruneet98@hotmail.com
31	คุณวิยะดา โลหิจินดา	60/314 ม.8 ต.บางกระสอบ อ.เมือง จ.นนทบุรี 11000	086-5174374	wiyadal@yahoo.com
32	คุณเสกสรรค์ โรจนเมฆกุล	นิเทศศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย	080-1414481	Asek_44@windowslive.com
33	คุณวันทนัน โฉนะประติกุล	205/2 ซ.เจริญกรุง 79 แขวงวัดพระยาไกร เขตบางคอแหลม กรุงเทพฯ 10120	081-6972758	
34	คุณสุวรรณา สุวรรณรัฐมา	วิทยาลัยการเมืองการปกครอง	080-1907714	S_aueng@hotmail.com
35	คุณพนิดา เรืองปัญญาพจน์	196/2 ถ.นางลิ้นจี่ทุ่งมหาเมฆ สาทร กรุงเทพฯ 10120	081-6182184	
36	Pampat Kajohnnarongvantho	คณะเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์		pampat_kj@hotmail.com
37	Gaya Srikanatan			gaya_srikanatan@yayoo.co.uk
38	คุณสุนัน นิชยามา	123 ซ.เจริญราษฎร์ ยานนาวา สาทร กรุงเทพฯ 10120	02-2119293	

ลำดับ	ชื่อ - นามสกุล	หน่วยงาน/ที่อยู่	โทรศัพท์/โทรสาร	E-mail
39	คุณณณังกร เพ็ญจันทร์	University of Amsterdam	086-8006949	Phen_yar@hotmail.com
40	คุณวรางคนางค์ นิมิตรัดดา	ม.พระจอมเกล้าธนบุรี	089-7172535	varawgkanang@hotmail.com
41	คุณนภาศิริ โกมลพันธุ์	ม.พระจอมเกล้าธนบุรี	089-4767536	nardart@hotmail.com
42	คุณอารัตน์ ปานจับ	ม.ธรรมศาสตร์	081-5820117	Nan_jjp@hotmail.com
43	คุณเอกชัย เรืองรัตนการ	คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย	084-0114871	Sono_filmacy@hotmail.com
44	คุณกุลทราภรณ์ สุพงษ์	คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย	086-7374909	moustechesos@hotmail.com
45	คุณอุมาภรณ์ ตั้งเจริญบำรุงสุข	43/30 เข็มจรีปาร์คคอนโด ตึก F ซ.วิภาวดี 22 ถ.วิภาวดีรังสิต จตุจักร กรุงเทพฯ 10500	086-5092133	
46	คุณพันธุ์ภาพ พันธุ์เสือ	คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ถนนพญาไท เขตปทุมวัน กรุงเทพฯ 10330	897565674	bddnude@hotmail.com
47	คุณมนต์ชัย อนันต์วงสุข		089-7817642	Monchai28@gmail.com
48	คุณชลเทพ ปันบุญชู	จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย	085-8291379	Noom_admission@hotmail.com
49	คุณอินติมา แสงสุพรรณ	คณะเศรษฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย	816223121	untima.s@gmail.com
50	คุณณัฐชา สารีวาท	คณะเศรษฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย	896869145	beau_pn@hotmail.com
51	คุณธิดิมา กระเจ้าจินดา	คณะเศรษฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย	810086346	popeye_olive@hotmail.com
52	คุณศิริธร ทองเสม	คณะเศรษฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย	851100711	t_siriecon@hotmail.com
53	คุณนภาพร อินทร์เดาตอน	ม.ธรรมศาสตร์	089-1442851	snoopion@hotmail.com
54	คุณทัศนีย์ ส่าแก้ว	ศศย.	087-0394441	Panpan2302@hotmail.com

ลำดับ	ชื่อ - นามสกุล	หน่วยงาน/ที่อยู่	โทรศัพท์/โทรสาร	E-mail
55	คุณอุษา สุนทรเทพสงคร	64 เอกชัย 37 จอมทอง บางขุนเทียน กรุงเทพฯ 10150		
56	คุณณิษฐา ก้อนเพชร	114 ซอยสุขุมวิท23 เขตวัฒนา กรุงเทพมหานคร10110		
57	คุณภาวิฒน์ สัตยารักษ์	คณะนิติศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย	899887767	psatayanurug@gmail.com
58	คุณศิริวรรณ หลิมสกุล	คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย	898299188	sauvage_max@hotmail.com
60	คุณกุลกนิษฐ์ สุธรรมชัย	ช.เจริญกิจ ถ.พระราม 4 แขวงมหาพฤฒาราม เขตบางรัก กทม.10500	896903548	phoenix_ksspiri@hotmail.com
61	คุณสิทธิเดช พงศ์กิจวรสิน	คณะเศรษฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย	22186247	sittidaj.p@chula.ac.th
62	คุณพรพรพ พนมวัน ณ อยุธยา	คณะเศรษฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย	859018801	pacharapom.pa@student.chula.ac.th
63	คุณภาณุเจนณ์ ธนเสวกุล	คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย	866007986	bklumos@hotmail.com
64	คุณพิชชา พลະพิลวัลย์	คณะวารสารศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์	815714547	phittayakai@hotmail.com
65	คุณรติมาศ นรจิตร์	คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย	898136259	njoy_poob_pub@hotmail.com
66	คุณธนสร สุธีรภาคย์	คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย	858321020	zp1708@hotmail.com
67	คุณรัชนี อยู่แสงสูง			
68	คุณวรัญญา เกื้อนุ่น			
69	คุณวิลาสินี จันทรัสชัย			
70	คุณลดาพรรณ จันทรีพิमानสูง			
71	คุณพัฒน์มณฑิ์ ทิพย์รัตน์			

ลำดับ	ชื่อ - นามสกุล	หน่วยงาน/ที่อยู่	โทรศัพท์/โทรสาร	E-mail
72	คุณสุภาวดี เล็กเลิศปัญญา			
73	คุณวินัย ทวีชัยเลื่อง		083-4240252	
74	คุณสุกรีย์ เทมแสงวง			
75	คุณธนนัย วิชัยเฉลิมวงษ์		086-8396249	
76	คุณกมลลักษณ์ ตั้งทรงศิริศักดิ์		087-8108165	
77	คุณพรพร ขาติวรธรรม			
78	คุณรัชชญา เจนศิริปัญญา			
79	คุณนพพร วรรณวิท			
80	คุณปรีชา มุชาพงษ์		084-528115	
81	คุณกาญจนา หิรัญการ			
82	คุณอุดม ไตรวัฒนสูตร			
83	คุณนราพร อินทร์เคนดอน			
84	Mr. Alejandro Adler Braun	The Wharton School, University of Pennsylvania 4039 Baltimore Ave., Apt. 3R, Philadelphia, PA 19104 USA	6689 018 0448	aadler@wharton.upenn.edu
85	Aksarapak Wongcharoen	Sasin GIBA Chulalongkorn University Sasa Patasala Bldg, Phayathai Road, Pathumwan, BKK 10330	022184001#178	aksarapak@gmail.com
86	Nathabhorn Leamcharaskul	จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย		n.Leamcharaskul@gmail.com

ลำดับ	ชื่อ - นามสกุล	หน่วยงาน/ที่อยู่	โทรศัพท์/โทรสาร	E-mail
87	kanae Kitade	มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์		tuku_08_pon_10@yahoo.co.jp
88	Singhapan Sinhaseni	มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์		singhapan77@hotmail.com
89	Pimpachara Kusolvitikul	Columbia University		pk2236@columbia.edu
90	Saksra Boribanpotkate	T.U		sriboi@hotmail.com
91	Mr. Konggruth Isaraporn	Thammasat Business School		
92	Ms. Peeraya Worasetnorachai	Thammasat Business School		iampingpeeraya@hotmail.com
93	Ms. Phathanee Wanichphadoongtham	Thammasat Business School		
94	Ms. Wareerat Chansoontorn	Thammasat Business School		Wareerat_ch@hotmail.com
95	Brian R. Phillips	Baan Chao Praya no.1209 208 Somdet Chao Praya Soi 17, Klongsan, Bangkok	6685 915 7342	yugobrian@hotmail.com
96	Jonathan Fox		6686 998 2613	yonatanfox@yahoo.com
97	Kittisak Pattamasaei	MFC Asset Management Public Company Ground Floor & 21st-23rd Floors, Column Tower, 199 Ratchadaphisek Road, Klongtoey, Bangkok 10110	6681 908 1737	kittisak@mfcfund.com
98	Kurkrit Chaisirikul	The Royal Thai Customs, Ministry of Finance 41/32 Mo.10 Soi Watthong, Chimblea, Talingchan, Bangkok 10170	662 448 6029/ 6686 270 7171	kurkrit@hotmail.com, 106432@customs.go.th

ลำดับ	ชื่อ - นามสกุล	หน่วยงาน/ที่อยู่	โทรศัพท์/โทรสาร	E-mail
99	Lan Mai Ha	The Human Development Forum Foundation 5 Phaholyothin 18, Jompol, Jatujak, Bangkok 10900	6685 352 0892	mailanh@gmail.com
100	Marie-Claire Droz	International Movement ATD Fourth World 84/1 Soi Kingplu, Sathom Soi 11, Bangkok 10120	662 286 5749	mcdroz21@gmail.com
101	Pachara Ram-Indra	132/1 Viphavadee-Rangsit 2, Dindang, Bangkok 10400	6681 4031787	Pramindra09@ggsb.columbia.edu
102	Pichanan Dao-Chaeng	23/22 Bua-Khao soi 9, Ramkamhaeng 174, Minburi, Bangkok 10510	662 917 4586, 6685 111 9658	p.daochaeng@gmail.com
103	Robert W. Pons	27/73 Sukhumvit Soi 10, Klong Toei, Bangkok 10110	662 653 3215, 8884 550 9296	ponshaka@yahoo.com
104	Sern Sampachanya	57/20 Wipawadee-Rangsit 20 Road, Jomphol, Jatujak, Bangkok 10900	6681 453 2826	Ss3053@columbia.edu
105	Shi-Wei Ye	23/22 Soi 9, Bue-Khao, Ramkhamhaeng 174, Minburi, Bangkok	6689 673 5265	Swy105@yahoo.com, sy2234@columbia.edu
106	Silvina Penovi	7/6 Baan Sukjai, Soi Sukjai, Sukhumvit Soi 40, Phra Khanong Bangkok 10110	662 686 4376/ 6684 143 9043	spenovi@yahoo.com
107	Udom Chiprarop			
108	Virayut Kusalasai	Sasin GIBA Chulalongkorn University Sasa Patasala Bldg, Phayathai Road, Pathumwan, BKK 10330	6689 781 0571	vkusalasai@gmail.com
109	Nattawat Theeralettham	วิทยาลัยนานาชาติ มหาวิทยาลัยมหิดล	8713881981	to_somic@hotmail.com

ลำดับ	ชื่อ - นามสกุล	หน่วยงาน/ที่อยู่	โทรศัพท์/โทรสาร	E-mail
110	Walker Young	Sathom Gardens Condo, Tower 2, #39/542 Tungmahamek, Sathom Bangkok 10120	6683 199 6365	walkersyoung@gmail.com
111	Manawika Thanawibulsate	คณะเศรษฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย	870719441	manawika@gmail.com
112	Pariyakorn Maneekul	คณะเศรษฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย	859079771	yakkywitchy@hotmail.com
113	Sophon Dulyarassamee	ม.ธรรมศาสตร์	878220095	greatminister@hotmail.com
114	Parinda Wanitwat	Princeton University	896950043	h_o_t_m_i_n_d@hotmail.com
115	Veeraya Julamony	MOF	870422002	tacumber@hotmail.com
116	Jirayut Srupsrisopa	Uni of Manchester	847715930	t_jirayut@hotmail.com
117	Walter Heiser	DFDL Mekhong Law Group Phai Nam Road, House No.004, Vientiane, Lao	856 20 62 00 224	Water.Heiser@dfdlmekong.com
118	Krairit Tohtubtiang	นักศึกษาคณะเศรษฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย		
119	KrittakarnKongwanpornsiri	นักศึกษาคณะเศรษฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย		
120	Kavinthip Phalajivin	นักศึกษาคณะเศรษฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย		
121	Thanon Pongtana	นักศึกษาคณะเศรษฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย		
122	Poonyawat Santiparapop	นักศึกษาคณะเศรษฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย		
123	Pattarin Jarutikorn	นักศึกษาคณะเศรษฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย		
124	Suparada Damrongchietenon	นักศึกษาคณะเศรษฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย		
125	Arb-boon Thanomkulbutr	นักศึกษาคณะเศรษฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย		

ลำดับ	ชื่อ – นามสกุล	หน่วยงาน/ที่อยู่	โทรศัพท์/โทรสาร	E-mail
126	Natthawat Sinthuchat	นักศึกษาคณะเศรษฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย		
127	Pichayapa Suenghataiphorn	นักศึกษาคณะเศรษฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย		
128	Ana Laticia Bustos Rivas	นักศึกษาคณะเศรษฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย		
129	Emmanuel Israel Hinojosa	นักศึกษาคณะเศรษฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย		
130	Silvia Regelyova	นักศึกษาคณะเศรษฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย		
131	Michiel Vos	นักศึกษาคณะเศรษฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย		
132	Meike Kramer	นักศึกษาคณะเศรษฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย		
133	Adria Carbonell	นักศึกษาคณะเศรษฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย		
134	Kojakorn Pojthanamas	นักศึกษาคณะเศรษฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย		
135	Korchoke Saengtongaram	นักศึกษาคณะเศรษฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย		
136	Kewarin Chanchusep	นักศึกษาคณะเศรษฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย		
137	Khomdet Suwisith	นักศึกษาคณะเศรษฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย		
138	Krongkwan Wongdeeprasith	นักศึกษาคณะเศรษฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย		
139	Jong Bae Park	นักศึกษาคณะเศรษฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย		
140	Jakob Rasmussen	นักศึกษาคณะเศรษฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย		
141	Jung Uk Sun	นักศึกษาคณะเศรษฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย		
142	Chanokart Limsowan	นักศึกษาคณะเศรษฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย		

ลำดับ	ชื่อ - นามสกุล	หน่วยงาน/ที่อยู่	โทรศัพท์/โทรสาร	E-mail
143	Thiti Pluemarom	นักศึกษาคณะเศรษฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย		
144	Naratorn Meephian	นักศึกษาคณะเศรษฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย		
145	Natenapha Narongtanupol	นักศึกษาคณะเศรษฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย		
146	Prakaimas Somthaiteva	นักศึกษาคณะเศรษฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย		
147	Paranee Tantbirojn	นักศึกษาคณะเศรษฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย		
148	Pattarawit Jaroenkit	นักศึกษาคณะเศรษฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย		
149	Maneerat Sukhumdhanakul	นักศึกษาคณะเศรษฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย		
150	Yuttana Saisangkagomon	นักศึกษาคณะเศรษฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย		
151	Ruang Pokwanvit	นักศึกษาคณะเศรษฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย		
152	Vathanyoo Kunapornsujarit	นักศึกษาคณะเศรษฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย		
153	Wasu Mattanapotchanart	นักศึกษาคณะเศรษฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย		
154	Wirin Eiamphoklap	นักศึกษาคณะเศรษฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย		
155	Verawat Chimpilas	นักศึกษาคณะเศรษฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย		
156	Suthasinee Tungsirsurp	นักศึกษาคณะเศรษฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย		

บทที่ 4 ภาพประกอบกิจกรรม

ภาพที่ 1 เวทีสังเคราะห์และบูรณาการความรู้ “จีเอ็นเอชกับวิกฤตในปัจจุบัน: โอกาสที่ซ่อนเร้นสำหรับแนวคิดใหม่ๆ และการริเริ่มต่างๆ” วันที่ 26 สิงหาคม 2551 ณ อาคารศศปฐศาลา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ภาพที่ 2 คุณปริดา เตียสุวรรณ คุณรสนา โตสิตระกูล ผศ.สุรัตน์ ไหราชัยกุล อจอน อึ้งภากรณ์และอ.สุลักษณ์ ศิวรักษ์ วิทยากรเวทีสังเคราะห์และบูรณาการความรู้ “จีเอ็นเอชกับวิกฤตในปัจจุบัน: โอกาสที่ซ่อนเร้นสำหรับแนวคิดใหม่ๆ และการริเริ่มต่างๆ”

ภาพที่ 3 เวทีสังเคราะห์และบูรณาการความรู้ “นิยาม ‘ความสุข’ เพื่อการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและประโยชน์สุข” วันที่ 10 ตุลาคม 2551 ณ เรือนจุฬานภมิต จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ภาพที่ 4 ผศ.สุรัตน์ ไหราชัยกุล ดร.จุมพล พูลภัทรชีวิน ดร.สุทธิลักษณ์ สมิติศิริ และคุณณัฐพัช วัจวิญญู ร่วมนิยามใหม่ของ “ความสุข”

ภาพที่ 5 คุณณัฐพัช วัจวิญญู สถาบันขวัญเมือง เสนอว่าการเรียนรู้เพื่อการเปลี่ยนแปลงจะต้องผ่านประสบการณ์ตรง

ภาพที่ 6 ดร.สมบุญ ศรีประทัย คณะเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ เสนอว่าเรื่องความอยู่ดีมีสุข (well-being)

ภาพที่ 7 ท่านมาติเยอริการ์ ทูลเกล้าฯ ถวายหนังสือ “ความสุข คู่มือพัฒนาทักษะชีวิตที่สำคัญที่สุดแต่สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี หนึ่งหนังสือความสุข เป็นหนังสือที่ท่านมาติเยอเขียนและนำเสนอในเวทีสังเคราะห์ “ความสุขและการเปลี่ยนแปลงทางสังคม”

ภาพที่ 8 เวทีสังเคราะห์และบูรณาการความรู้พิเศษ “ความสุขและการเปลี่ยนแปลงทางสังคม” วันที่ 3 ธันวาคม 2551 ณ อาคารศนินิเวศน์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ภาพที่ 9 ท่านมาติเยอ ริการ์ (Matthieu Ricard) ภิกษุในพระพุทธศาสนา นักเขียน นักแปล นักถ่ายภาพ และมี
ส่วนร่วมอย่างแข็งขันในงานวิจัยวิทยาศาสตร์และจิตวิญญาณว่าด้วยผลของการปฏิบัติสมาธิที่มีต่อสมองกับ
กลุ่มนักวิทยาศาสตร์แห่ง Mind and Life Institution เป็นวิทยากร และ อ.สุลักษณ์ ศิวรักษ์ เป็นพิธีกรดำเนิน
รายการ

ภาพที่ 10 การประชุมนานาชาติความสุขมวลรวมประชาชาติครั้งที่4 วันที่ 24-26 พฤศจิกายน 2551
ณ กรุงเทพมหานคร ประเทศภูฏาน คุณวัลลภา แวน วิลเลี่ยนวาร์ด ผู้จัดการโครงการฯ (แถวที่ 1 คนที่ 3) กับผู้เข้าร่วม
การประชุม

ภาพที่ 11 การฝึกอบรมเชิงปฏิบัติการครั้งที่ 1 "How to Measure Genuine Progress" วันที่ 27, 28, 30 มกราคม 2552 ณ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ในภาย คุณฮันส์ แวนวิลเลี่ยนส์วาร์ด ผู้จัดการโครงการฝ่ายต่างประเทศและดร.โรนัลด์ โคลแมนผู้อำนวยการศูนย์ GPI/Atlantic วิทยากรกล่าวแนะนำวัตถุประสงค์ของการฝึกอบรม

ภาพที่ 12 ผู้แทนเครือข่ายจีเอ็นพีเอชกลุ่มน้ำโขงจากประเทศกัมพูชา นำเสนอแผนงานในระยะต่อไปของเครือข่ายหลังจากเสร็จสิ้นการฝึกอบรมในครั้งนี้

ภาพที่ 13 วิทยากร ผู้เข้าร่วมการฝึกอบรม ประกอบด้วยเครือข่ายผู้นำเยาวชนองค์กรพัฒนาเอกชนและนักวิชาการ จากประเทศพม่า กัมพูชา ภูฐานไทย เป็นต้นที่เป็นผู้ปฏิบัติการทางสังคมและสนใจการพัฒนาทางเลือก

ภาพที่ 14 การบรรยายสาธารณะ "GNH and the search for a new global economic architecture: Do we need an alternative development paradigm?" วันที่ 29 ม.ค. 2552 ณ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย อ.กิตติรัตน์ ณ ระนอง รองผู้อำนวยการสถาบันบริหารธุรกิจศาสตร์ แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยกล่าวเปิดงาน

ภาพที่ 15 ดาโช กรรมมา อูระ ผู้อำนวยการศูนย์ฐานศึกษา และดร.โรนัลด์ โคลแมน ผู้อำนวยการศูนย์ GPIATLANTIC วิทยากรบรรยายบรรยายสาธารณะ "GNH and the search for a new global economic architecture: Do we need an alternative development paradigm?"

ภาพที่ 16 ศ.ดร.อภิชาติ พันธเสน กล่าวถึงความเชื่อมโยงแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงและความสุขมวลรวมประชาชาติ

ภาพที่ 17 ผู้เข้าร่วมการบรรยายสาธารณะ "GNH and the search for a new global economic architecture: do we need an alternative development paradigm?" ประกอบด้วยเครือข่ายจีเอ็นเอช นักศึกษาและสื่อมวลชน

ภาพที่ 18 การบรรยายสาธารณะ 'Information and Communication Technology for a Global Sustainable Future' วันที่ 5 กุมภาพันธ์ 2552 ณ อาคารศปฐศสาลา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย โดยวิทยากร โรเจอร์ เทอร์เรนติ ผู้ประสานงานโครงการ South East Asia ICT Cooperation project, SEACOOP

ภาพที่ 19 นักศึกษาสถาบันบริหารธุรกิจคินท์ แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ในเวทีบรรยายสาธารณะ
Information and Communication Technology for a Global Sustainable Future

ภาพที่ 20 ผู้เข้าร่วมเวทีการบรรยายสาธารณะ Information and Communication Technology for a Global
Sustainable Future ชักถาม แลกเปลี่ยนความคิดเห็นกับวิทยากร

ภาพที่ 21 เวทีสังเคราะห์และบูรณาการความรู้ “บทบาทของเทคโนโลยีสารสนเทศ: สื่อเพื่อการเปลี่ยนแปลงและการสร้างนโยบายอย่างมีส่วนร่วม” วันที่ 26 มีนาคม 2552 คุณสุนิตย์ เชาวรัฐา คุณสมบัติ บุญงามอนงค์ ผศ.สุรัตน์ ไหราชัยกุล และ ดร.วันทนี พันธ์ชาติ วิทยากรและผู้ดำเนินการอภิปราย

ภาพที่ 22 ภาพบรรยากาศผู้เข้าร่วมกิจกรรมเวทีสังเคราะห์และบูรณาการความรู้ครั้งที่ 4.2 “บทบาทของเทคโนโลยีสารสนเทศ สื่อเพื่อการเปลี่ยนแปลงและการสร้างนโยบายอย่างมีส่วนร่วม”

ภาพที่ 23 การประชุมนานาชาติ “พุทธเศรษฐศาสตร์ในยุคบริโภคนิยม” วันที่ 9 – 11 เมษายน 2552 ณ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี จังหวัดอุบลราชธานี

ภาพที่ 24 คุณฮันส์ แวนิลเด็นส์วาร์ด ผู้จัดการโครงการฝ่ายต่างประเทศ ดำเนินการสัมมนากลุ่มย่อย “ความสุขมวลรวมประชาชาติ” ในเวทีการประชุมนานาชาติ พุทธเศรษฐศาสตร์ในยุคบริโภคนิยม ณ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี จังหวัดอุบลราชธานี

ภาพที่ 25 คณะชาวไทย โดยผู้แทนโครงการการเคลื่อนไหวความสุขมวลรวมประชาชาติและภิกษุณีธัมมนันทา (รศ.ดร.ฉัตรสุมาลย์ กบิลสิงห์) เดินทางไปแลกเปลี่ยนความรู้เชิงวิชาการที่ประเทศภูฏานระหว่างวันที่ 19 – 29 เมษายน 2552 ในภาพเป็นการถ่ายรูปร่วมกับ เลียงโป จิกมี ดินเลย์ นายกรัฐมนตรีของภูฏาน ฉะนั้นโอกาสรายงานความก้าวหน้าของโครงการฯ และนำเสนอเรื่อง ดัชนีวัดความก้าวหน้าของประเทศ

ภาพที่ 26 คณะผู้แทนชาวไทยศึกษาสภาพวิถีชีวิตและความเป็นอยู่ของชาวภูฏานในหมู่บ้านชนบท ในเมืองบูมทัง โดยเน้นเรื่องภูมิปัญญาท้องถิ่น

ภาพที่ 27 เวทีสังเคราะห์และบูรณาการความรู้ “ชนบทกับเมือง : จากความเหลื่อมล้ำสู่ความร่วมมือ” วันที่ 13 พฤษภาคม 2552 ศ.ดร.อานันท์ กาญจนพันธุ์ ดร.สมเกียรติ ตั้งกิจวานิชย์ ดร.นิตยา กิจติเวชกุล และคุณ ชัชวาลย์ ทองดีเลิศ อภิปรายถึงแนวทางการจัดการความรู้และการปฏิรูปเศรษฐกิจในภาคชนบทเพื่อเชื่อมโยงกับภาคเมือง

ภาพที่ 28 คุณอภิรักษ์ โกษะโยธินที่ปรึกษานายกรัฐมนตรี ปาฐกถา “วิถีสีเขียวร่วมกัน” ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของ เวทีสังเคราะห์และบูรณาการความรู้ “ชนบทกับเมืองจากความเหลื่อมล้ำสู่ความร่วมมือ”

ภาพที่ 29 ดร.เดชรัตน์ สุขกำเนิด นำเสนอ“วิถีเมืองที่เกื้อกูลชนบท” ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของเวทีสังเคราะห์และบูรณาการความรู้ “ชนบทกับเมืองจากความสัมพันธ์สู่ความร่วมมือ”

ภาพที่ 30 อภิปรายแลกเปลี่ยน เรื่อง ความร่วมมือระหว่างเมืองกับชนบท โดยผู้นำชุมชนมาบตาพุด เครือข่ายตลาดสีเขียว และบริษัทสังคัมสุภาพ

ภาพที่ 31 ผู้เข้าร่วมเวที“ชนบทกับเมืองจากความเหลื่อมล้ำสู่ความร่วมมือ”

ภาพที่ 32 การประชุมโต๊ะกลมระดับชาติ “ทิศทางและการวัดความก้าวหน้าของการพัฒนาประเทศอย่างยั่งยืน” วันที่ 20 กรกฎาคม 2552 ณ อาคารศปฐรสาลา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย โดยมี คุณอภิรักษ์ โกษะโยธิน ที่ปรึกษานายกรัฐมนตรี ปาฐกถาว่า “แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 11 และทิศทางการพัฒนาประเทศอย่างยั่งยืน”

ภาพที่ 33 จอห์น ฮอล หัวหน้าโครงการการวัดความก้าวหน้าของสังคมจากองค์การความร่วมมือทางเศรษฐกิจและการพัฒนา(OECD) ปาฐกถาเรื่อง “Measuring Progress of Societies” ในเวทีการประชุมโต๊ะกลมระดับชาติ

ภาพที่ 34 การอภิปราย “ทิศทางและการวัดความก้าวหน้าของการพัฒนาประเทศอย่างยั่งยืน” โดย คุณอาคม เติมพิทยาไพสิฐ ดร.นพดล กรรณิกา คุณศิริชัย สาครรัตน์กุล คุณณัฐพงษ์ จารุวรรณพงศ์ และ รศ.สุรัชย์ หวันแก้ว ในเวทีการประชุมโต๊ะกลมระดับชาติ

ภาพที่ 35 ภาพบรรยากาศผู้เข้าร่วมการประชุมโต๊ะกลมระดับชาติ

SCHOOL FOR
WELLBEING

Studies and Research

ภาพที่ 36 ตราสัญลักษณ์ School for Wellbeing Studies and Research

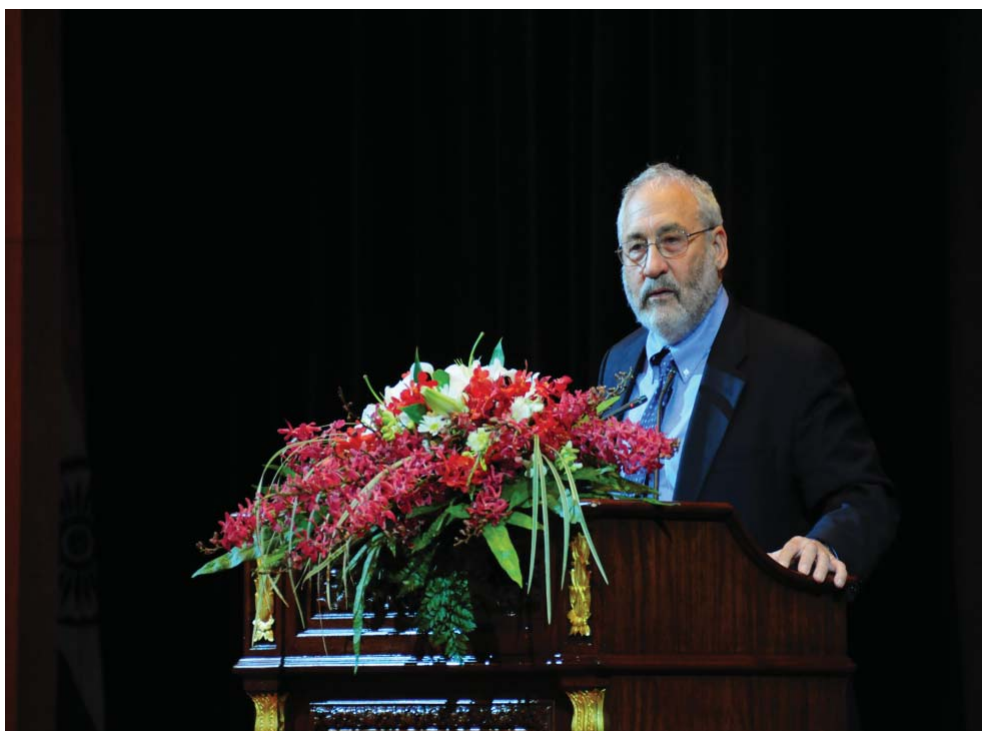
ภาพที่ 37 พิธีลงนามข้อตกลงก่อตั้ง School for Wellbeing Studies and Research โดย มูลนิธิเสฐียรโกเศศ นาคะประทีป ศูนย์ฐานศึกษาและคณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย วันที่ 20 สิงหาคม 2552

ภาพที่ 38 บรรยายการเข้าร่วมพิธีลงนามข้อตกลงก่อตั้ง School for Wellbeing Studies and Research

ภาพที่ 39 เวทีสัมมนา “อนาคตประเทศไทยหลังวิกฤตโลก : ความร่วมมือในภูมิภาคสู่สังคมความเป็นอยู่ที่ดี” ในวันที่ 22 สิงหาคม 2552 ณ ห้องวิเทศสโมสร กระทรวงการต่างประเทศ โดยมีบุคคลสำคัญเข้าร่วมการสัมมนา (จากซ้าย) ดาไซกรรมา อูระ อ.สุลักษณ์ ศิวรักษ์ ฯพณฯ กษิต ภิรมย์ คุณสุรสิทธิ์ โกศลนาวัน ท่านทูตสุรพงษ์ ชัยนามและคุณวัลลภา แวน วิลเลี่ยมส์วาร์ด

ภาพที่ 40 ดร.โจเซฟ สติกลิตซ์ (Dr. Joseph Stiglitz) นักเศรษฐศาสตร์รางวัลโนเบลกล่าวปาฐกถาเรื่อง “วิวัฒนาการเรื่อง จีดีพีในระดับสากลและบทบาทของประเทศไทยต่อการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคม”

ภาพที่ 41 ผู้ร่วมอภิปราย (จากขวา) รศ.สุริชัย หวันแก้ว ดร.วรากรณ์ สามโกเศศ ผศ.สุรัตน์ ไหราชัยกุล ดร.อัมมาร์ สยามวาลา ดร.ผาสุก พงษ์ไพจิตร และ นพ.สุวิทย์ วิบุลผลประเสริฐ

ภาพที่ 42 บรรยายจากผู้เข้าร่วมการสัมมนาและปาฐกถาพิเศษ

ภาพที่ 43 ปาฐกถาพิเศษ “เศรษฐกิจอาหารท้องถิ่น ทางเลือกและทางรอดที่เป็นจริง” วันที่ 8 กันยายน 2552 ห้องประชุมศิษย์เก่า คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย โดยคุณเฮเลนา นอร์เบิร์ก-ฮอดจ์ กล่าวปาฐกถา

ภาพที่ 44 คุณเฮเลนา นอร์เบิร์ก-ฮอดจ์ สนทนาแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกับ อ.สุลักษณ์ ศิวรักษ์

ภาพที่ 45 ภิกษุณีธัมมนันทา กล่าวแนะนำปาฐก และดำเนินรายการ

ภาพที่ 46 เวทีการอภิปราย “เศรษฐกิจอาหารท้องถิ่นทางเลือกและทางรอดที่เป็นจริง” โดยวิทยากร คุณวัลลภา แวน วิลเลี่ยนส์วาร์ด คุณพูลเพชร สีเหลืองอ่อน คุณพฤติ เกิดชูชื่นและณพ.พัฒนา กิจไกรลาส จากเครือข่ายตลาดสีเขียว

ภาพที่ 47 การฝึกอบรมเชิงปฏิบัติการครั้งที่ 2
“ความสุขมวลรวมประชาชาติในระดับท้องถิ่น”
วันที่ 11-16 ตุลาคม 2552 จ.สุราษฎร์ธานี

ภาพที่ 48 ดร.โรนัลด์ โคลแมน จากศูนย์
GPI Atlantic วิทยากรฝึกอบรมเรื่องดัชนี
ความก้าวหน้าที่แท้จริง

ภาพที่ 49 สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย ฝายงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นภาคใต้ ร่วมแลกเปลี่ยนการวิจัยเพื่อตอบสนองความต้องการของท้องถิ่น

ภาพที่ 50 ผู้เข้าร่วมการฝึกอบรมจากประเทศกัมพูชาระดมสมองสร้างแผนปฏิบัติการความสุขมวลรวมประชาชาติเพื่อนำเสนอต่อกลุ่มใหญ่

ภาพที่ 51 เรียนรู้ชุมชนไทดำ บ้านทับชัน อำเภอฟูนพิน จังหวัดสุราษฎร์ธานี เพื่อค้นหาวิถีเป็นสุข และปัจจัยที่เอื้อต่อความสุขของชุมชน

ภาพที่ 52 ผู้เข้าร่วมการฝึกอบรมจากประเทศภูฐาน ลาว พม่า กัมพูชา เวียดนามและไทย

ภาพที่ 53 เวทีเวิร์ลด์คาเฟ่ สนทนาก่อพลังปัญญา “Thailand Breakthrough : ความก้าวหน้าที่แท้จริงของสังคมไทย?” วันที่ 1 ธันวาคม 2552 ณ ห้องเอนกประสงค์ (ห้องนิทรรศการหมุนเวียน) มิวเซียมสยาม ในภาพเป็นบรรยากาศการสนทนาเตรียมกิจกรรมร่วมกับวิทยากร

ภาพที่ 54 วิทยากร อ.ชัยวัฒน์ ธีระพันธุ์ ดร.ปัทมาวดี ชูชุกิ และอ.กิตติรัตน์ ณ ระนอง อภิปราย “ความก้าวหน้าที่แท้จริงของสังคมไทยควรเป็นอย่างไร”

ภาพที่ 55 ศ.ดร.อมรา พงศาพิชญ์ อภิปราย “ความก้าวหน้าแท้จริงของสังคมไทยควรเป็นอย่างไร”

ภาพที่ 56 อ.ชัยวัฒน์ ธีระพันธุ์ กระบวนกรเวिल्ด์คาเฟ่ สนทนาก่อพลังปัญญา ที่สร้างทั้งแรงบันดาลใจและกระตุ้นให้เกิดการสนทนาแลกเปลี่ยนอย่างเปิดกว้างและเป็นกันเอง

ภาพที่ 57 บรรยายการเจ็ดคาเฟ่ สันทนาการหลังปัญญา

ภาพที่ 58 ผู้เข้าร่วมกิจกรรมสะท้อนกลับและแลกเปลี่ยนความคิดเห็น

ภาพที่ 59 เวทีเสวนา “ฐาน : ดินแดนแห่งความสุขในสังคมโลกยุคใหม่” วันที่ 30 มกราคม 2553 ณ อาคารมหาจุฬา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย วิทยากรได้แก่ คุณฮันส์ แวนวิลเลี่ยนส์วาร์ด คุณเป็ก ดอร์จิ อ.ไพสิน กิตติเสรีชัย และ ดร.อภิชาติ พันธเสน

ภาพที่ 60 จิกมี ดรุณปา ศิลปินดนตรีพื้นบ้านชาวภูฐาน ขับลำนำนบทเพลงแห่งความสุข

ภาพที่ 61 บรรยายภาพหลังจากจบเวทีเสวนา ผู้เข้าร่วมกิจกรรมร่วมร่ายรำพื้นบ้านภูฐาน

ภาคผนวก ข

โครงการการเคลื่อนไหวเรื่องความสุขมวลรวมประชาชาติ
สู่กระบวนการทัศน์ใหม่เพื่อการเปลี่ยนแปลง

โดย

บริษัทสวนเงินมีมา จำกัด

ร่วมกับภาคีและเครือข่ายความสุขมวลรวมประชาชาติ

ภาคผนวก ข
บทความวิชาการ

โครงการการเคลื่อนไหวเรื่องสุขมวลรวมประชาชาติ
สู่กระบวนการทัศน์ใหม่เพื่อการเปลี่ยนแปลง

คณะผู้รับผิดชอบโครงการ

1. คุณวัลลภา แวน วิลเลียมส์วาร์ด	ผู้จัดการโครงการ
2. คุณอันส์ แวน วิลเลียมส์วาร์ด	ผู้จัดการโครงการฝ่ายต่างประเทศ
3. คุณศจี กองสุวรรณ	ผู้ประสานงานโครงการ
4. คุณสุพจน์ ชุณหะวัณ	ผู้ประสานงานโครงการ

ฝ่ายชุมชนและสังคม

สนับสนุนโดยสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)

(ความเห็นในรายงานนี้เป็นของผู้รับผิดชอบโครงการ สกว.ไม่จำเป็นต้องเห็นด้วยเสมอไป)

สารบัญบทความวิชาการ

เรื่อง	หน้า
1. ความสุขและชุมชน ความพยายามเล็กๆ ที่พุทธมณฑล โดย สุทธิลักษณ์ สมิตะสิริ และ ประภา คงปัญญา	1
2. ก้าวไปให้พ้นแนวคิดกระแสหลัก: ความอยู่ดีมีสุขแนวคิดและการชี้วัด โดย สมบุญ ศรีประชัย	29
3. เทคโนโลยีสารสนเทศกับความสุข: บทบาทของจริยธรรมกับระบบคุณค่าในการพัฒนา โดย ไสร์จจ หงส์ลดารมภ์	45
4. พื้นที่ความรู้เชิงซ้อนระหว่างเมืองกับชนบท: มองผ่านการจัดการทรัพยากร ธรรมชาติและ มิติทางวัฒนธรรม โดย อานันท์ กาญจนพันธ์	67
5. วิถีชีวิตเมืองที่เกื้อกูลชนบท โดย เศรษฐน์ สุขกำเนิด	89
6. ชีวิตโลกวิฤตเพราะดัชนีชี้วัดมีจุดบอด ด้านคุณค่า: การทบทวนเครื่องชี้วัดความก้าวหน้า หน้าของสังคมในโลกที่ไม่แน่นอน โดย สุรัช หวันแก้ว	107
7. <i>From Wealth to Well-being and Nibbana Eventually: A Transformation from Spiritual to Mainstream Economics, to Sustainability to Gross National Happiness (GNH), to Sufficiency Economy and Buddhist Economics by</i> Apichai Puntasen	123
8. <i>Introduction to GNH Index by</i> Dasho Karma Ura	149
9. <i>Measuring Genuine Progress: From GNH Indicators to GNH National Accounts by</i> Ronald Colman	165
10. <i>Gross National Happiness in Bhutan: A Living Example of an Alternative Approach to Progress by</i> Alejandro Adler Braun	215
11. <i>Happiness and Transformative Learning by</i> Nuttarote Wungwinyoo	255
12. <i>A Proposal for GNH Value Education in Schools by</i> Dasho Karma Ura	267
13. <i>"Critical Holism": A New Development Paradigm Inspired by Gross National Happiness? by</i> Hans van Willenswaard	313

“...ข้าพเจ้าปรารถนาอย่างยิ่ง ที่จะให้ทุกคนได้เห็นและเข้าใจสถานการณ์บ้านเมืองตามความเป็นจริง ว่าเวลานี้บ้านเมืองของเรากำลังต้องการการปรับปรุงและพัฒนาอย่างมีประสิทธิภาพโดยเร่งรีบ เพื่อให้ได้รับประโยชน์เต็มเม็ดเต็มหน่วยจากทรัพยากรในพื้นที่ภูมิประเทศของเรา และจากกำลังงาน กำลังปัญญาของคนไทยทุกคน จะล้มเหลวลงเหนียวให้ชักช้าด้วยเหตุผลใดๆ ไม่ได้ เพราะจะทำให้เสียประโยชน์ที่พึงจะได้ไปเปล่าๆ ซึ่งในยามนี้จะต้องถือเป็นความเสียหาย.”

พระราชดำรัส พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช รัชกาลที่ 9 พระราชทานแก่ประชาชนชาวไทย ในโอกาสวันขึ้นปีใหม่ พุทธศักราช 2537^๑

ความสุขและชุมชน: ความพยายามเล็กๆ ที่พุทธมณฑล^๒

Happiness@Phutthamonthon: a Preliminary Community-based Development and Research

สุทธิลักษณ์ สมิติศิริ และ ประภา คงปัญญา^๓

Suttalak Smitasiri and Prapa Kongpunya

ความนำ

ความสำเร็จของการพัฒนาโภชนาการกับแนวทางการพัฒนาที่มีความสุขเป็นฐาน

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต) กล่าวไว้อย่างชัดเจนว่า “การศึกษาเริ่มต้นเมื่อคนกินเป็นอยู่เป็น”^๒ มีความชัดเจนว่าการกินเป็นอยู่เป็น นั้นเป็นรากฐานสำคัญของการศึกษาที่แท้จริง ฝ่ายเผยแพร่สื่อสารและพฤติกรรมศาสตร์ สถาบันวิจัยโภชนาการ มหาวิทยาลัยมหิดลได้ดำเนินการวิจัยและพัฒนาส่งเสริมการกินเป็น โดยเฉพาะอย่างยิ่งในกลุ่มเด็ก เยาวชนและผู้เป็นมารดา มาเป็นเวลาเกือบ 30 ปี ซึ่งการดำเนินการดังกล่าวไม่ได้เกี่ยวข้องเฉพาะมิติของการกินเท่านั้น เพราะการกินเป็นและการอยู่เป็นมีความเกี่ยวเนื่องกันอย่างไม่อาจแยกออกจากกันได้ เพื่อให้เห็นภาพชัดเจนตั้งแต่แรกว่านักวิจัยจากฝ่ายเผยแพร่สื่อสารและพฤติกรรมศาสตร์ สถาบัน วิจัยโภชนาการ มหาวิทยาลัยมหิดล มาเกี่ยวข้องกับความพยายามผลักดันการพัฒนาที่มีความสุข เป็นฐานด้วยเหตุใด จึงลำดับเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นโดยสังเขปดังนี้

^๑ บทความนี้เขียนจากประสบการณ์การดำเนินโครงการศึกษาเพื่อพัฒนาสุขภาวะและชุมชนเรียนรู้จิตตปัญญาอย่างมีส่วนร่วม หนึ่งในโครงการวิจัยภายใต้โครงการศูนย์จิตตปัญญาศึกษา มหาวิทยาลัยมหิดล

^๒ นักวิจัยฝ่ายเผยแพร่สื่อสารและพฤติกรรมศาสตร์ สถาบันวิจัยโภชนาการ มหาวิทยาลัยมหิดล nussm@mahidol.ac.th, nupky@mahidol.ac.th Research Fellows, Division of Communication and Behavioral Science, Institute of Nutrition, Mahidol University

หากประเทศไทยไม่ได้มีผลงานด้านการพัฒนาโภชนาการโดยเฉพาะอย่างยิ่งการแก้ปัญหา การขาดสารอาหารในเด็กเล็ก (0-5 ปี) จนเป็นที่สนใจของนานาชาติ และ Richard Heaver จาก ธนาคารโลกได้ถอดบทเรียนการพัฒนาร่วมกับประเทศอื่นๆ ที่ประสบผลสำเร็จในช่วงเดียวกัน และ สรุปว่าการพัฒนาที่ประสบความสำเร็จมักใช้เวลาดำเนินการอย่างต่อเนื่องและมีพลังไม่ต่ำกว่า 10-15 ปี โดยในช่วงเวลาดังกล่าวมีกลุ่มแกนนำ (Champions) ที่มีคำมั่นสัญญา (Commitment) ทำการ ผลักดันการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง ให้ความสำคัญต่อการสื่อสารเชิงยุทธศาสตร์ การวิเคราะห์ปัจจัยทาง การเมือง และการบริหารจัดการการขับเคลื่อนอย่างเป็นระบบ^๓

ด้วยความที่เราเห็นว่าการถอดบทเรียนที่มีประเทศไทยรวมอยู่ด้วยของธนาคารโลกครั้งนี้ หลายฝ่ายในประเทศไทยน่าจะได้พิจารณาและนำมาประยุกต์ใช้ประโยชน์ต่อการพัฒนาประเทศให้ ก้าวข้างหน้าต่อไป จึงปรึกษารัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทยและรัฐมนตรีว่าการกระทรวงสาธารณสุข และจัดการประชุมสัมมนาขึ้นเมื่อวันที่ 20 กรกฎาคม 2549 การประชุมสัมมนาดังกล่าวมีความงดงาม และสะท้อนถึงความหวังตลอดจนความห่วงใยประเทศชาติบ้านเมืองของผู้เข้าร่วมประชุมทั้งหลาย ถึงแม้จะไม่มีข้อสรุปที่ชัดเจนแต่เห็นถึงความพยายามที่จะเปลี่ยนแปลงสังคมไปในทางที่ดีกว่าของทุก ฝ่าย^๔ Richard Heaver หนึ่งในผู้เข้าร่วมประชุมได้สะท้อนข้อคิดจากการประชุมสัมมนาว่าหลายฝ่าย เห็นว่าต้องช่วยกันพัฒนาประเทศโดยนำความสุขมาเป็นฐานของการพัฒนา^๕

อย่างไรก็ตามสถานการณ์ทางการเมืองของประเทศไทยในช่วงนั้นไม่เชื่อที่จะทำให้เราสานต่อ ผลการประชุมสัมมนาที่ดีดังกล่าวอย่างเป็นระบบ และสร้างความคับข้องใจหากจะไม่ทำอะไรเลย เพราะเสียงของผู้เข้าร่วมประชุมท่านหนึ่งกล่าวก่อนจบการประชุมว่า การสัมมนาครั้งนี้อาจเหมือนการ สัมมนาทั่วไปนั่นคือจบแล้วก็จบกันไป ขาดการนำความคิดไปสู่การปฏิบัติที่นำไปสู่การพัฒนาที่มีผล จริง ทั้งๆ ที่การจัดประชุมสัมมนาครั้งนี้ก็เพื่อส่งต่องานให้กับนักพัฒนาด้านอื่นๆ ทำให้อดที่จะเข้าไปมี ส่วนรับผิดชอบไม่ได้และด้วยความตั้งใจของ Richard Heaver รวมถึงภาคีเครือข่ายหลายฝ่ายที่เห็นว่า ประเทศไทยน่าจะประสบความสำเร็จในด้านนี้ได้

นับเป็นความโชคดีที่ในช่วงเวลาเดียวกัน รองศาสตราจารย์อนุชาต พวงลำลือ ริเริ่มก่อตั้ง โครงการศูนย์จิตตปัญญาศึกษาขึ้นที่มหาวิทยาลัยมหิดล และเห็นว่าการวิจัยเกี่ยวกับความสุข (Happiness) เป็นส่วนหนึ่งของจิตตปัญญาศึกษา เราจึงตัดสินใจก้าวต่อดำเนินการทำงานที่พอทำได้ โดยการจัดทำข้อเสนอโครงการศึกษาเพื่อพัฒนาสุขภาวะและชุมชนเรียนรู้จิตตปัญญาอย่างมีส่วนร่วม ซึ่งต่อมาโครงการวิจัยนี้ได้รับการสนับสนุนจากศูนย์จิตตปัญญาศึกษาให้ดำเนินการมาจนครบ 2 ปี^{๖,๗} และกำลังจะดำเนินการต่อเนื่องเป็นปีที่ 3

การตัดสินใจดำเนินการโครงการนี้นับเป็นความท้าทายทางด้านวิชาการเพราะเราทำงานในเรื่องโภชนาการ (Nutrition) จะเข้าไปทำในเรื่องความสุขได้อย่างไร ถึงแม้เราจะมีฐานความรู้ทางด้านการสื่อสารและพฤติกรรมศาสตร์ที่น่าจะเป็นประโยชน์กับการพัฒนาทุกด้านและผู้เกี่ยวข้องหลายฝ่ายทั้งในระดับประเทศและนานาชาติต่างยอมรับว่าปัญหาต่างๆ ของโลกปัจจุบันมีความซับซ้อนเกินกว่าศาสตร์ใดศาสตร์หนึ่งจะแก้ปัญหาได้ มีความจำเป็นต้องพัฒนาการทำงานข้ามศาสตร์เพื่อตอบโจทย์ที่สำคัญ แต่โครงสร้างการทำงานยังคงต้องอาศัยเวลาในการปรับตัวให้เกิดการสร้างงานในเชิงโครงสร้างอย่างมีประสิทธิภาพ

เมื่อมีผู้เข้ามาช่วยคิดและผลักดันเรื่องที่น่าจะเป็นประโยชน์ต่อประเทศและประเทศของเราที่กำลังอยู่ในช่วงลำบากดังที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช รัชกาลที่ 9 มีพระราชดำรัสว่า “เวลานี้บ้านเมืองของเรากำลังต้องการการปรับปรุงและพัฒนาอย่างมีประสิทธิภาพ โดยเร่งรีบเพื่อให้ได้รับประโยชน์เต็มเม็ดเต็มหน่วยจากทรัพยากรในพื้นที่ภูมิประเทศของเรา และจากกำลังงานกำลังปัญญาของคนไทยทุกคน จะล้มเหลวแห่งหนี้ยาวให้ชักช้าด้วยเหตุผลใดๆ ไม่ได้ เพราะจะทำให้เสียประโยชน์ที่พึงจะได้ไปเปล่าๆ ซึ่งในยามนี้จะต้องถือเป็นความเสียหาย...” จึงนำไปสู่การตัดสินใจเข้าร่วมดำเนินการเพื่อช่วยผลักดันกระแสของการพัฒนานี้ ทั้งๆ ที่ไม่ได้มีความรู้หรือความเชี่ยวชาญโดยตรง ไม่รู้ทั้งหมดและต้องเรียนรู้ผ่านการปฏิบัติ

ที่ผ่านมา เราสามารถดำเนินการได้ก็ด้วยการสนับสนุนของมหาวิทยาลัยมหิดล ศูนย์จิตตปัญญาศึกษา และที่สำคัญยิ่งคือ สถาบันวิจัยโภชนาการ ตลอดจนภาคีเครือข่ายที่เข้ามาร่วมกันทั้งภายในมหาวิทยาลัยมหิดล จากมหาวิทยาลัยอื่นๆ กระทรวงทบวงกรมที่เกี่ยวข้อง และจากการอาสาเข้ามาของกัลยาณมิตรทางวิชาการทั้งจากในและนอกประเทศ ผู้อ่านจึงควรทราบความเป็นมาพื้นฐานนี้เพื่อประโยชน์ในการวิเคราะห์และสังเคราะห์บทความของเราในลำดับต่อไป

ภาพการขับเคลื่อนการพัฒนาที่มีความสุขเป็นฐานที่เห็น

ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2550 เราได้มีโอกาสเข้าพบและสัมภาษณ์เครือข่ายที่ดำเนินการเกี่ยวข้องกับการพัฒนาสุขภาวะในประเทศไทยระดับหนึ่ง ตลอดจนการเข้าร่วมงานประชุมระดับนานาชาติที่จัดขึ้นในประเทศไทย 2 ครั้ง โดยครั้งหนึ่งรัฐบาลเป็นเจ้าภาพและอีกครั้งเป็นการจัดของเครือข่ายความสุขประชาชาติ โดยภาพรวมสรุปได้ว่าการขับเคลื่อนการพัฒนาที่มีความสุขเป็นฐานในประเทศไทยมีการดำเนินการในเชิงหลักการ ไม่ว่าจะเป็นแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติที่มุ่งความอยู่ดีมีสุขของประชาชน โดยมีปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงเป็นหัวใจของการพัฒนา^๑ สำนักงานกองทุนส่งเสริมสุขภาพ (สสส.) นำเรื่องการสร้างสุขเป็นประเด็นยุทธศาสตร์ขับเคลื่อนการสร้างเสริมสุขภาพ การขับเคลื่อน

ความสุขโดยกลุ่มขับเคลื่อนสมัชชาสุขภาพแห่งชาติ รวมทั้งพรรคการเมืองทั้งหลายที่ประกาศนโยบายส่งเสริมความสุขของคนในประเทศแต่อาจมีมุมมองแนว ทางสร้างสุขที่แตกต่างกันไป

การขับเคลื่อนทั้งหลายนี้ในทัศนะของเราล้วนเป็นความปรารถนาที่ดีแต่ยังขาดยุทธศาสตร์ร่วม โดยเฉพาะอย่างยิ่งในทางปฏิบัติที่ชัดเจนและมีประสิทธิภาพ ที่สำคัญมากคือขาดการให้ความสำคัญต่อการจัดการความรู้และการดำเนินการอย่างเป็นระบบ ตลอดจนโครงสร้างการดำเนินการโดยรวมที่ยังไม่เข้มแข็ง และความท้าทายที่สำคัญมากต่อความก้าวหน้าของการพัฒนานี้ในประเทศไทยในความคิดเห็นของเราคือสถานการณ์ทางด้านเศรษฐกิจ การเมือง สังคมและวัฒนธรรมในปัจจุบันที่หลายฝ่ายกำลังมองว่าเป็นมหาวิกฤต^{๑๑} ทำให้คำว่า “อยู่ดีมีสุข” และ “ความสุข” เป็นคำที่คนไทยหลายคนพูดเกือบไม่ออกในบริบทที่ท้าทายเช่นนี้

วัตถุประสงค์ของบทความที่เราจะนำเสนอต่อไปนี้ได้แก่ 1) นำเสนอแนวคิดของโครงการศึกษาเพื่อพัฒนาสุขภาวะและชุมชนเรียนรู้จิตตปัญญาอย่างมีส่วนร่วมที่เรามีส่วนดำเนินการในพื้นที่อำเภอพุทธมณฑลเพื่อประโยชน์ต่อกระบวนการเรียนรู้ด้านการพัฒนาที่กว้างขวางขึ้นไป 2) นำเสนอภาพชุมชนจากผลการศึกษาวิจัยเบื้องต้นเพื่อสะท้อนสถานการณ์ และ 3) เสนอแนะแนวทางการขับเคลื่อนการพัฒนาสุขภาวะในพื้นที่และสะท้อนแนวคิดต่อการขับเคลื่อนสุขภาวะในระดับประเทศ

พุทธมณฑล – มณฑลแห่งสุขภาวะ

ถึงแม้หลายฝ่ายจะตั้งความหวังต่อระบบอุดมศึกษาไว้สูง และมหาวิทยาลัยทั้งหลายก็พยายามจะมีบทบาทที่เหมาะสมกับการพัฒนาชุมชนท้องถิ่น โดยภาพรวมมหาวิทยาลัยในประเทศไทยยังไม่ได้ถูกส่งเสริมจากสังคมผ่านระบบการเมืองการปกครองให้ทำบทบาทนี้ได้ดีด้วยการเข้าไปสังเคราะห์ จัดการและร่วมสร้างที่จะเป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาชุมชนท้องถิ่นอย่างจริงจัง^{๑๒} โครงการศึกษาเพื่อพัฒนาสุขภาวะและชุมชนเรียนรู้จิตตปัญญาอย่างมีส่วนร่วมเป็นเพียงหนึ่งในความพยายามเล็กๆ ด้วยการมีสมมุติฐานว่าชุมชนพุทธมณฑลจะเป็นชุมชนที่น่าอยู่แห่งหนึ่งในประเทศไทย และเป็นชุมชนที่มีศักยภาพในการสร้างสุขภาวะโดยความร่วมมือของชุมชนและมหาวิทยาลัยในพื้นที่ เพื่อเป็นพื้นฐานของการสร้างความเข้าใจร่วมกัน จึงขอนำเสนอข้อมูลพื้นฐานของชุมชนที่ดำเนินการโดยสังเขปดังนี้^{๑๓}

ประวัติความเป็นมาของชุมชน

มีบันทึกว่าในสมัยอาณาจักรทวารวดีซึ่งเจริญรุ่งเรืองอยู่ระหว่างพุทธศตวรรษที่ 12-17 มีเมืองนครปฐมโบราณซึ่งเป็นเมืองท่าชายฝั่งทะเลเป็นศูนย์กลาง ปราภฏหลักฐานทางธรณีวิทยาว่าบริเวณ

อำเภอพุทธมณฑลเคยเป็นทะเลมาก่อน ต่อมาในรัชกาลสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ สมัยกรุงศรีอยุธยา เป็นราชธานีเมื่อปี พ.ศ. 2092 ได้โปรดเกล้าฯ ให้แบ่งเอาแขวงเมืองสุพรรณบุรี แขวงเมืองราชบุรีตั้งเป็น เมืองนครชัยศรีตัวเมืองตั้งอยู่ริมแม่น้ำนครชัยศรีห่างจากที่ว่าการอำเภอ นครชัยศรีในปัจจุบันไปทางใต้ ประมาณ 2 กิโลเมตรและมีฐานะเป็นเมืองมาตลอดจนถึงสมัยกรุงรัตนโกสินทร์

ในสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้โปรดเกล้าฯ ให้บูรณะองค์พระปฐมเจดีย์ซึ่ง พระองค์เสด็จไปพบที่เมืองนครชัยศรีระหว่างที่ทรงผนวช โปรดเกล้าฯ ให้ขุดคลองมหาสวัสดิ์และคลอง เจริญชุมเพื่อเป็นทางคมนาคมระหว่างกรุงเทพฯ กับองค์พระปฐมเจดีย์ และโปรดเกล้าฯ ให้จับจอง ที่ดินสองฝั่งคลองมหาสวัสดิ์ในเขตอำเภอพุทธมณฑลพระราชทานให้กับพระราชโอรสและพระราชธิดา และได้โปรดเกล้าให้เมืองนครชัยศรีซึ่งขึ้นกับกรมมหาดไทยมาขึ้นกรมท่า ต่อมาในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงปรับปรุงการปกครองโดยทรงตั้งกระทรวงมหาดไทย และโปรดเกล้าฯ ให้ตั้งมณฑลขึ้นเมื่อปี พ.ศ. 2437 โดยรวมเมืองนครชัยศรี สมุทรสาครและสุพรรณบุรี เข้าในมณฑล เดียวกันเรียกว่ามณฑลนครชัยศรี ตั้งที่ว่าการมณฑลที่เมืองนครชัยศรี ต่อมาปี พ.ศ. 2439 ได้ย้ายที่ว่าการ มณฑลไปตั้งที่พระปฐมเจดีย์ จนมาถึงสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวได้โปรดเกล้าฯ ให้เปลี่ยนชื่อเมืองนครชัยศรีเป็นเมืองนครปฐม เมื่อวันที่ 2 กรกฎาคม 2456 และทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ใช้จังหวัดแทนเมือง เมืองนครปฐมจึงเปลี่ยนเป็นจังหวัดนครปฐม และยุบอำเภอเมืองเดิม เป็นอำเภอนครชัยศรีขึ้นกับจังหวัดนครปฐม

จนกระทั่งปี พ.ศ. 2500 รัฐบาลสมัยจอมพล ป. พิบูลสงคราม และประชาชนได้จัดงานเฉลิมฉลอง 25 พุทธศตวรรษ เนื่องในโอกาสที่พุทธศาสนาเวียนมาครบรอบ 2500 ปี และมีมติให้สร้างพุทธมณฑลขึ้นเป็นศูนย์กลางทางพุทธศาสนา ในเนื้อที่ 2500 ไร่ ที่ตำบลศาลายา อำเภอนครชัยศรีจังหวัด นครปฐม พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชเสด็จพระราชดำเนินทรงประกอบพิธีก่อ ฤกษ์พุทธมณฑล เมื่อวันที่ 29 กรกฎาคม พ.ศ. 2498 และได้เริ่มการก่อสร้างมาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2500 มีการสร้างถนนหลายสายเข้าพุทธมณฑล ต่อมา มีการก่อสร้างมหาวิทยาลัย มหิดล วิทยาเขตศาลายา และสถานศึกษาตลอดจนสถานที่ราชการอื่นๆ อีกหลายแห่งทำให้บริเวณนี้เจริญขึ้นอย่างรวดเร็ว จน เมื่อวันที่ 1 เมษายน พ.ศ. 2534 กระทรวงมหาดไทยได้ตั้งกิ่งอำเภอพุทธมณฑล โดยแบ่งเขตอำเภอนคร ชัยศรี จังหวัดนครปฐม จำนวน 3 ตำบล คือ ตำบลศาลายา ตำบลคลองโยง และตำบลมหาสวัสดิ์ ตั้ง ที่ว่าการกิ่งอำเภอที่ตำบลศาลายา และได้รับการยกฐานะเป็นอำเภอพุทธมณฑลเมื่อวันที่ 5 ธันวาคม พ.ศ. 2539

ข้อมูลทั่วไปด้านเศรษฐกิจและสังคม

อำเภอพุทธมณฑลเป็น 1 ใน 7 อำเภอของจังหวัดนครปฐม มีพื้นที่ 76,329 ตารางกิโลเมตรหรือ 47,706.25 ไร่ ตั้งอยู่ทางทิศตะวันออกของจังหวัดนครปฐมระยะทางจากจังหวัดนครปฐม โดยถนนสายเพชรเกษมและถนนบรมราชชนนี ประมาณ 32 กิโลเมตร โดยรถไฟสายใต้จากสถานีนครปฐมถึงสถานีศาลายา ประมาณ 29 กิโลเมตร อำเภอนี้แบ่งการปกครองท้องที่ เป็น 3 ตำบล 18 หมู่บ้าน ได้แก่ ตำบลศาลายา 6 หมู่บ้าน (เทศบาลตำบลศาลายา และ องค์การบริหารส่วนตำบลศาลายา) ตำบลคลองโยง 8 หมู่บ้าน (เทศบาลตำบลคลองโยง) และตำบลมหาสวัสดิ์ 4 หมู่บ้าน (องค์การบริหารส่วนตำบลมหาสวัสดิ์) จากทะเบียนราษฎร เมื่อวันที่ 11 มกราคม พ.ศ.2551 อำเภอพุทธมณฑลมีประชากรรวม 29,239 คน เป็นชาย 14,914 คน เป็นหญิง 14,245 คน มีจำนวนหลังคาเรือนรวม 12,617 หลังคาเรือน (ประชากรเฉลี่ย 2 คนต่อหลังคาเรือน) มีความหนาแน่นของประชากรเฉลี่ย 385 คนต่อตารางกิโลเมตร ประชากรมีอาชีพที่สำคัญคือการเกษตร ได้แก่ การทำนาข้าว แปลงผัก สวนผลไม้ และสวนไม้ดอก โดยเฉพาะกล้วยไม้ตัดดอก รับราชการ รับจ้างในโรงงานอุตสาหกรรมและบริษัทห้างร้าน และค้าขาย โดยมีรายได้เฉลี่ย 51,741บาท/คน/ปี

ความน่าสนใจของชุมชนนี้กับการขับเคลื่อนสุขภาวะ

ประสบการณ์จากงานพัฒนาและวิจัยด้านโภชนาการเกือบ 30 ปี ทำให้เรามีความเชื่อมั่นเช่นเดียวกับศาสตราจารย์เกียรติคุณ นายแพทย์ประเวศ วะสี ว่าชุมชนท้องถิ่นเป็นฐานของสังคม เป็นฐานของความจริงของชีวิต สังคม วัฒนธรรมและทรัพยากร^{๑๓} การดำเนินการขับเคลื่อนสุขภาวะที่มีการดำเนินการร่วมกับท้องถิ่นจึงน่าจะเป็นยุทธวิธีสำคัญต่อแนวทางการพัฒนาที่มีข้อมูลหลักฐาน (Evidence-based development) การที่เราเลือกชุมชนพุทธมณฑลนอกจากความจริงที่ว่ามหาวิทยาลัยมหิดลที่เราสังกัดอยู่เป็นส่วนหนึ่งของชุมชนนี้ และมหาวิทยาลัยของเรามีนโยบายสนับสนุนการวิจัยที่มีชุมชนเป็นฐาน (Community-based research) แล้ว เรายังเห็นว่าชุมชนพุทธมณฑลมีจุดแข็ง (Strengths) ที่เอื้อต่อการขับเคลื่อนสุขภาวะที่สำคัญต่อโอกาสของความสำเร็จในการพัฒนาด้วย

ชุมชนนี้นอกจากจะเป็นที่ตั้งของพุทธมณฑลสถานของประเทศ ในปัจจุบันยังได้รับการยกย่องให้เป็นศูนย์กลางพุทธศาสนาของโลกด้วย เราจึงมีความหวังว่าความภาคภูมิใจที่เกิดขึ้นสำหรับคนไทย ซึ่งส่วนใหญ่นับถือพุทธศาสนาจะมีพลังพอที่หลายฝ่ายจะเห็นพ้องต้องกันว่า ชุมชนเล็กๆ แห่งนี้มีความสำคัญสำหรับคนไทยทั้งมวลไม่ใช่แต่เฉพาะผู้ที่ตั้งถิ่นฐานที่อยู่อาศัยอยู่ในชุมชนนี้เท่านั้น หากหลายฝ่ายเห็นถึงความสำคัญดังกล่าว พุทธมณฑลน่าจะมีโอกาสสูงที่จะเป็นเมืองน่าอยู่และเป็น

มณฑลแห่งสุขภาวะได้เนื่องจากเราเองว่าการพัฒนาชุมชนเช่นพุทธมณฑลนี้ ถึงแม้คำตอบในการพัฒนาที่สำคัญจะอยู่ในชุมชนท้องถิ่นแต่ไม่ใช่ทั้งหมด หากขาดการสนับสนุนจากสังคมไทย โอกาสความเป็นไปได้น่าจะมีไม่มากนักเพราะชุมชนนี้เป็นชุมชนชานเมืองที่รัฐมีนโยบายกำหนดให้เป็นพื้นที่รองรับการขยายเมืองของกรุงเทพมหานคร นโยบายสำคัญที่เกี่ยวข้องจึงถูกกำหนดจากนอกท้องถิ่นและมีผลกระทบโดยตรงต่อความน่าอยู่และสุขภาวะของชุมชนนี้

จากเรื่องราวของชุมชนดังกล่าวจะเห็นได้ว่าชุมชนนี้ได้รับการพัฒนาอย่างก้าวกระโดดอย่างน้อยในสองช่วงที่สำคัญ ช่วงแรกเมื่อพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดเกล้าฯ ให้ชุดคลองมหาสวัสดิ์ขึ้นเพื่อเสด็จพระราชดำเนินนมัสการพระปฐมเจดีย์ และมีการรวมตัวเป็นชุมชนทำนาและทำสวนต่อสืบเนื่องมา อีกช่วงหนึ่งหลังปี พ.ศ.2500 ที่รัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงครามริเริ่มให้มีพุทธมณฑลสถานขึ้นในพื้นที่นี้ ในช่วงของการพัฒนาศาสนสถานที่สำคัญนี้ได้มีสถานศึกษาและหน่วยราชการเกิดขึ้นเป็นจำนวนมาก จนเรียกได้ว่าพุทธมณฑลเป็นชุมชนพุทธศาสนาและการศึกษา แต่ที่มีความงดงามมากก็คือคนส่วนใหญ่ในพื้นที่ยังคงดำเนินชีวิตตามวิถีเกษตรด้วยการทำนาทำสวน ดังนั้นชุมชนนี้จึงมีองค์ประกอบที่น่าสนใจต่อการขับเคลื่อนสุขภาวะในประเทศไทยเพราะนอกจากจะเป็นชุมชนที่มีความสำคัญทางด้านศาสนาและการศึกษาแล้วยังมีฐานของความเป็นจริงทางด้านชีวิตสังคม วัฒนธรรมและทรัพยากรที่มีจุดแข็งที่จะพัฒนาตามปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงซึ่งเป็นหัวใจของการพัฒนาประเทศอีกด้วย

แนวคิดของการพัฒนาและวิจัยสุขภาวะที่พุทธมณฑล

จากความเป็นมาและเรื่องราวดังที่ได้อธิบายแล้ว เราได้ร่วมกับเครือข่ายทั้งนอกและในพื้นที่เก็บตกความคิดและองค์ความรู้ ตลอดจนทุนทางสังคมที่มีอยู่ในพื้นที่ แล้วนำมาถกเถียงกันเป็นโครงการเล็กๆในพื้นที่ที่มีความคาดหวังใหญ่ๆ ว่าบทเรียนที่ได้จากโครงการฯ อาจเป็นประโยชน์ต่อการผลักดันการพัฒนาที่เป็นประโยชน์ต่อมนุษยชาติที่กว้างขวางขึ้นต่อไป

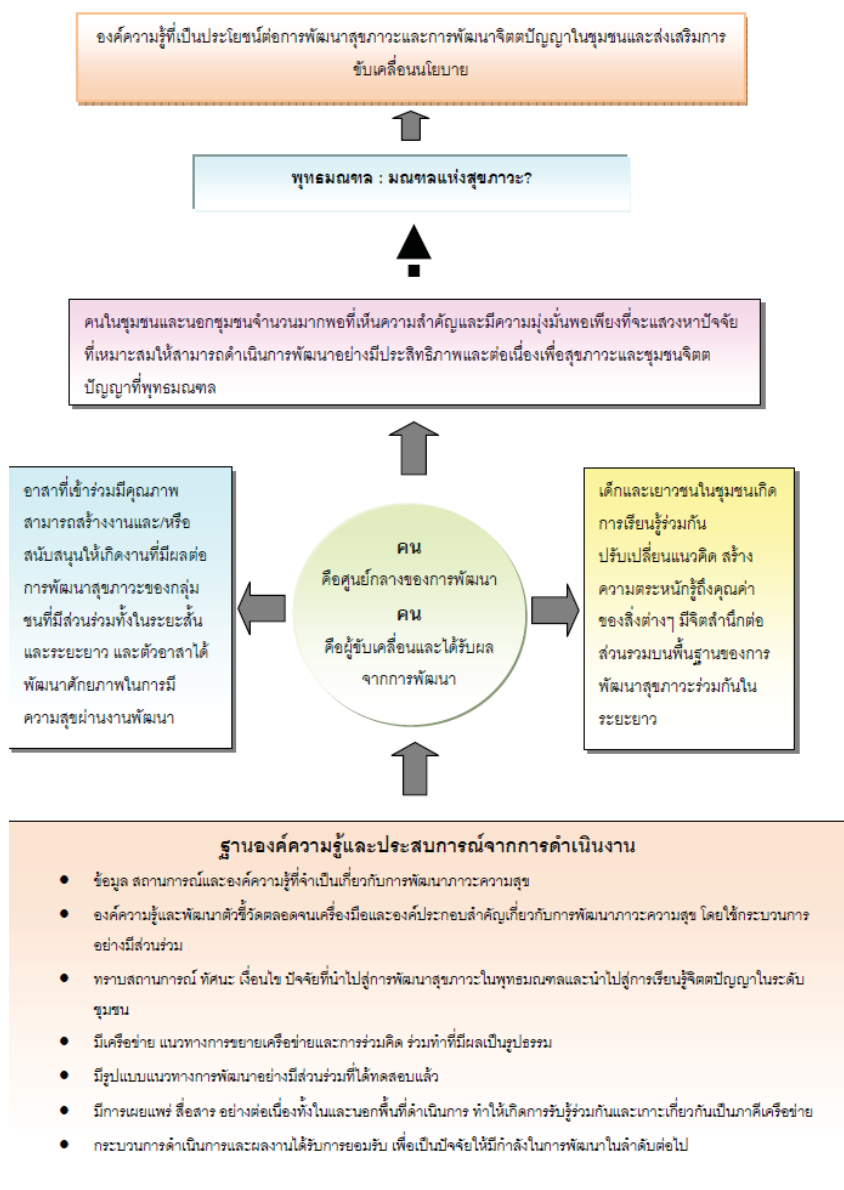
โครงการศึกษาเพื่อพัฒนาสุขภาวะและชุมชนเรียนรู้จิตตปัญญาอย่างมีส่วนร่วมของชุมชน

เราและเครือข่ายริเริ่มดำเนินการโครงการนี้โดยมีสมมุติฐานว่าชุมชนที่มีสุขภาวะจะก่อให้เกิดการพัฒนาระดับความสุขของปัจเจกบุคคลที่สูงขึ้น และระดับความสุขของปัจเจกบุคคลที่สูงขึ้นจะนำไปสู่การผลักดันการพัฒนาที่เหมาะสมสำหรับมนุษย์ยิ่งขึ้นในชุมชนนั้นๆ มีวัตถุประสงค์ของโครงการในปีแรก เพื่อ 1) สร้างฐานความรู้ในการผลักดันนโยบายการพัฒนา 2) สร้างเครื่องมือที่สามารถนำไปใช้ในการพัฒนาสุขภาวะและการเรียนรู้จิตตปัญญาในระดับชุมชน 3) สร้างกระบวนการ

เรียนรู้กับชุมชนในเรื่องสุขภาพและยกระดับวัฒนธรรมแห่งศักดิ์ศรี คุณค่า ความดีงาม และการใช้ชีวิตอย่างพอเพียง 4) สร้างเครือข่ายการเรียนรู้และดำเนินงาน วิธีการศึกษาวิจัยในปีแรกเป็นการศึกษาเบื้องต้น (A preliminary study) ดำเนินการในระยะเวลา 1 ปี (มกราคม – ธันวาคม 2550) ส่วนหนึ่งเป็นการศึกษาจากองค์ความรู้ที่มีอยู่แล้ว (Desk research) และอีกส่วนหนึ่งเป็นการศึกษาจากการเข้ามีส่วนร่วมในการปฏิสัมพันธ์ระหว่างนักวิจัยและกลุ่มผู้มีความเกี่ยวข้อง ดำเนินการเก็บข้อมูลและจัดการความรู้ในลักษณะสหสาขาและข้ามศาสตร์เพื่อใช้ในการพัฒนาต่อไป

สำหรับการดำเนินการต่อเนื่องเป็นปีที่สอง มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) สร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชนผ่านกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันในการสร้างสภาวะแวดล้อมที่เอื้อต่อการพัฒนาสุขภาพ 2) พัฒนารูปแบบการส่งเสริมเด็กและเยาวชนในชุมชนให้มีสุขภาพโดยใช้ฐานองค์ความรู้ที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาสุขภาพทั้งในระดับประเทศและนานาชาติ 3) ส่งเสริมเครือข่ายการพัฒนาสุขภาพให้มีความเข้มแข็ง และขับเคลื่อนแนวคิดการพัฒนาสู่ระดับนโยบายในท้องถิ่นและระดับประเทศ และ 4) สร้างฐานความรู้ในการผลักดันประเทศไทยให้ลงทุนอย่างจริงจังกับการพัฒนาสุขภาพ และการเรียนรู้จิตตปัญญาในชุมชน วิธีการศึกษาวิจัยในปีที่สองของการดำเนินการเป็นการทดลองประยุกต์ใช้ความรู้ประสบการณ์ และเครือข่ายที่มีอยู่ในการพัฒนาในรูปแบบของการเรียนรู้จากการลงมือปฏิบัติจริง (Intervention & Learning or Participatory Action Development and Research) มีระยะเวลาดำเนินการ 1 ปี (เมษายน 2551 – มีนาคม 2552) สำหรับการดำเนินการในปีที่ 3 เราได้นำเสนอโครงการต่อเนื่องกับศูนย์จิตตปัญญาศึกษาและคาดว่าจะเริ่มดำเนินการต่อในเดือนมิถุนายน 2552 เป็นเวลา 1 ปีเช่นเดียวกัน

กรอบแนวคิดของโครงการ

แผนภูมิที่ 1 แสดงกรอบแนวคิดของโครงการศึกษาเพื่อพัฒนาสุขภาวะและชุมชนเรียนรู้จิตตปัญญาอย่างมีส่วนร่วมของชุมชน ซึ่งถูกออกแบบให้ทำหน้าที่หลักสองประการคือส่งเสริมสนับสนุนการพัฒนาในพื้นที่ในลักษณะผู้อำนวย (Facilitation) และเร่งกระตุ้นการพัฒนาตามความเหมาะสม (Catalyst) แต่เนื่องจากเป็นการพัฒนาและวิจัยที่มีนักวิชาการทำหน้าที่วางกรอบยุทธศาสตร์การทำงานและการประสานงาน โครงการฯ จึงให้ความสำคัญต่อการสร้างฐานความรู้และประสบการณ์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งดังที่ได้ระบุแล้วว่าเราไม่ได้เป็นผู้เชี่ยวชาญเฉพาะด้านในเรื่องนี้

กรอบการดำเนินงานจึงเริ่มด้วยการรวบรวมข้อมูล สถานการณ์และองค์ความรู้ที่จำเป็นเกี่ยวกับการพัฒนาภาวะความสุขทั้งจากในและนอกประเทศ องค์ความรู้และพัฒนาตัวชี้วัดตลอดจนเครื่องมือและองค์ประกอบสำคัญเกี่ยวกับการพัฒนาภาวะความสุข โดยใช้กระบวนการอย่างมีส่วนร่วม การศึกษาสถานการณ์ ทักษะ เงื่อนไข ปัจจัยที่นำไปสู่การพัฒนาสุขภาวะในพุทธมณฑลและนำไปสู่การเรียนรู้จิตตปัญญาในระดับชุมชน การดำเนินการในพื้นที่ร่วมกับเครือข่าย แนวทางการขยายเครือข่ายและการร่วมคิด ร่วมทำที่มีผลเป็นรูปธรรม เกิดบทเรียนหรือรูปแบบแนวทางการพัฒนาอย่างมีส่วนร่วมที่ผ่านการทดสอบ มีการเผยแพร่สื่อสารอย่างต่อเนื่องทั้งในและนอกพื้นที่ดำเนินการ เพื่อให้เกิดการเรียนรู้ร่วมกันและเกาะเกี่ยวกันเป็นภาคีเครือข่ายโดยคาดว่ากระบวนการและผลงานที่ได้รับการยอมรับจะเป็นปัจจัยเอื้อให้กำลังในการพัฒนาสุขภาวะที่กว้างขวางและในเชิงลึกขึ้นต่อไป

หัวใจของกรอบแนวคิดของโครงการฯ ได้แก่แนวคิดที่ว่าความสุขภาวะนั้นเกี่ยวข้องกับโดยตรงกับกระบวนการเรียนรู้ของมนุษย์เพื่อการเป็นมนุษย์ที่มีศักยภาพสูงสุด “คน” จึงเป็นศูนย์กลางของการพัฒนาระบบการสำคัญของการพัฒนานี้จึงอยู่ที่การเข้าร่วมสร้างเหตุและปัจจัยที่เหมาะสมเพื่อเอื้อให้ “คน” เป็นทั้งผู้ขับเคลื่อนและได้รับผลจากการพัฒนา ดังนั้นกิจกรรมต่างๆ จะออกแบบให้มีความหลากหลายและก่อให้เกิดการเข้ามาร่วมของอาสาสมัครที่มีคุณภาพสามารถสร้างงานและ/หรือการสนับสนุนให้เกิดงานที่มีผลต่อการพัฒนาสุขภาวะของกลุ่มชนที่มีส่วนร่วมทั้งในระยะสั้นและระยะยาว โดยเชื่อว่าทั้งนักวิจัยและอาสาสมัครจะได้พัฒนาศักยภาพในการมีความสุขผ่านงานพัฒนาด้วยหากมีการดำเนินงานอย่างเหมาะสมนอกจากนั้นเพื่อให้เกิดการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง โครงการฯ จึงให้ความสำคัญต่อกลุ่มเด็กและเยาวชนซึ่งเป็นอนาคตของชุมชน โดยมุ่งเสริมการพัฒนาในท้องถิ่นผ่านการสนับสนุนให้เด็กและเยาวชนในชุมชนเกิดการเรียนรู้ร่วมกัน ปรับเปลี่ยนแนวคิด สร้างความตระหนักรู้ถึงคุณค่าของสิ่งต่างๆ มีจิตสำนึกต่อส่วนรวมบนพื้นฐานของการพัฒนาสุขภาวะร่วมกันในระยะยาว

ในเบื้องต้นโครงการฯ คาดว่าหากปัจจัยต่างๆ เอื้ออำนวยให้มีคนในชุมชนและนอกชุมชนจำนวนมากพอที่เห็นความสำคัญและมีความมุ่งมั่นพอเพียงที่จะแสวงหาปัจจัยที่เหมาะสมให้สามารถดำเนินการพัฒนาอย่างมีประสิทธิภาพและต่อเนื่องเพื่อสุขภาวะและชุมชนจิตตปัญญาที่พุทธมณฑลได้ น่าที่จะเป็นก้าวสำคัญของการขับเคลื่อนพุทธมณฑลให้เป็นมณฑลแห่งสุขภาวะแห่งหนึ่งของประเทศไทยต่อไป และเราคิดว่าการดำเนินการโครงการฯ ในช่วงแรกนี้ ไม่ว่าจะเป็นผลอย่างไรก็น่าจะทำให้เกิดองค์ความรู้ที่เป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาสุขภาวะและการพัฒนาจิตตปัญญาในชุมชนท้องถิ่นที่จะส่งเสริมการขับเคลื่อนนโยบายการพัฒนาที่มีความสุขเป็นฐานต่อไปไม่มากนัก

โอกาสในการพัฒนาความสุขที่พุทธมณฑล

เรามีความเห็นว่างบปัจจัยพื้นฐานที่สำคัญของการพัฒนาชุมชนท้องถิ่นใดๆ ที่สำคัญอย่างน้อยสองประการคือความพร้อมทางด้านองค์ความรู้และทุนทางสังคมของชุมชนท้องถิ่นนั้นๆ หากมองจากปัจจัยดังกล่าวนี้ พุทธมณฑลน่าจะมีโอกาสที่จะประสบความสำเร็จในการพัฒนาที่มีความสุขเป็นฐานอยู่พอสมควรทีเดียว

ความสำคัญของการพัฒนาสุขภาวะจากจุดแข็ง (Strengths)

จากการศึกษาเอกสารที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาความสุขทั้งในประเทศและนานาชาติระดับหนึ่งเราเห็นว่าในปัจจุบันมีองค์ความรู้มากมายที่น่าจะเป็นประโยชน์ต่อการพัฒนา หากมีการนำมาประยุกต์ใช้อย่างเหมาะสมกับบริบท ในที่นี้เราจะนำเสนอเพียงแนวคิดหลักๆ ที่มีความโดดเด่นและเห็นว่าจะจะเป็นประโยชน์ต่อการขับเคลื่อนสุขภาวะในประเทศไทยสองแนวคิดเท่านั้น

แนวคิดแรกคือจิตวิทยาเชิงบวก (Positive Psychology) ซึ่งมีอิทธิพลต่อการขับเคลื่อนการพัฒนาที่มีความสุขเป็นฐานในประเทศตะวันตก เป็นแนวคิดที่ได้รับการยอมรับมากเพราะใช้กระบวนการทางวิทยาศาสตร์อธิบายปรากฏการณ์ทางจิตวิทยา นอกจากนั้นแนวคิดนี้ยังได้รับการสนับสนุนจากการศึกษาที่ก้าวหน้ามาเป็นลำดับในด้านประสาทวิทยาศาสตร์ประกอบจึงทำให้สิ่งที่เป็นนามธรรมอย่างความสุขจะเข้าใจได้ง่ายขึ้นในวิถีคิดของตะวันตก จนมีคำนิยามใหม่ขึ้นได้แก่ Science of Happiness ซึ่งเป็นตัวกระตุ้นกระแสความสนใจของประเด็นการพัฒนานี้ในปัจจุบัน^๔

Martin Seligman เปรียบเสมือนบิดาของ Positive Psychology ให้คำจำกัดความของแนวคิดจิตวิทยาเชิงบวก ว่าเป็น The scientific and practical explorations of human strengths และกล่าวถึงเป้าหมายในการสร้างสุขไว้ 3 ประการ ได้แก่ 1) The pleasant life ความพึงพอใจในชีวิตที่เป็นผลมาจากการใช้สติปัญญา ศักยภาพทางกายและสังคมในทางสร้างสรรค์ 2) The engaged life หมายถึงการพัฒนาการใช้จุดแข็ง และความถนัดในการทำกิจการต่างๆ และ 3) The meaningful life หมายถึงการทำกิจการต่างๆ ด้วยใจเพื่อเพื่อนมนุษย์ด้วยกัน^๕

Sir Richard Layard นักเศรษฐศาสตร์ชาวอังกฤษมีส่วนผลักดันให้นานาชาติหันมาให้ความสนใจกับการนำความสุขของประชากรเป็นตัวชี้วัดการพัฒนาประเทศ เขาเป็นนักวิชาการอีกคนหนึ่งที่ยกย่องแนวคิดจิตวิทยาเชิงบวก และเห็นว่าเป็นความจำเป็นที่คนในสังคมควรมีเป้าหมายร่วมกันว่าต้องการให้สังคมมีความสุข สังคมจึงจะมีความสุข เนื่องจากความสุขของคนขึ้นกับพฤติกรรมของผู้อื่นด้วยเขาเสนอให้รัฐบาลต่างๆ จัดให้มีการติดตามประเมินผลความสุขของสังคมอย่างต่อเนื่อง เช่นเดียวกับการติดตามตัวชี้วัดทางเศรษฐกิจ และดำเนินการใช้กลไกของรัฐเพื่อเพิ่ม

ความสุขของประชาชน ส่งเสริมให้มีการช่วยเหลือผู้ทุกข์ยากมากขึ้น และระบุว่ารัฐบาลควรให้เงินสนับสนุนกิจกรรมที่ทำให้ชุมชนเข้มแข็งด้วย^{๑๖}

คำสอนในพระพุทธศาสนากับการพัฒนาความสุข

ปัจจุบันพระพุทธศาสนาถือได้ว่ามีบทบาทสำคัญในกระแสการขับเคลื่อนการพัฒนาที่มีสุขภาพของประชากรเป็นฐานในระดับนานาชาติโดยเฉพาะอย่างยิ่งการที่ประเทศฐานซึ่งประชาชนส่วนใหญ่นับถือพระพุทธศาสนาประกาศใช้ความสุขมวลรวมของชาติ (Gross National Happiness) เป็นแก่นของการพัฒนาประเทศ^{๑๗} จากการรวบรวมองค์ความรู้ของโครงการฯ ในด้านนี้^{๑๘} ยืนยันว่าพระพุทธศาสนากำเนิดขึ้นเพื่อก่อประโยชน์สุขแก่มนุษย์ทั้งหลาย หากพิจารณาพระรัตนตรัย คือ พระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์จะเห็นว่าต่างมีบทบาทเพื่อช่วยเหลือและพัฒนาคนให้มีความสุขทั้งสิ้น

แผนภูมิที่ 2 ความสุขหลายระดับตามคำสอนของพระพุทธศาสนา

โดยสรุปกล่าวได้ว่าคำสอนในพระพุทธศาสนาจัดแบ่งความสุขไว้หลายระดับตามระดับสภาวะจิตใจของแต่ละบุคคล แต่ละระดับมีความหมาย ละเอียด ประณีตแตกต่างกัน ตั้งแต่ความสุขขั้นพื้นฐานได้แก่ความสุขที่เกิดจากการได้และเสพวัตถุไปจนถึงขั้นสูงซึ่งเป็นความสุขจากการหลุดพ้นหรือเป็นอิสระจากสภาวะจิตใจที่ยึดติดกับปัจจัยภายนอก ดังแสดงในแผนภูมิที่ 2 การพัฒนาความสุขตามแนวทางพระพุทธศาสนาสำหรับปวงชนคนทั่วไปเสนอให้เริ่มจากการมีทำที่ที่เหมาะสมต่อการไม่ปล่อยให้ความอยากได้และอยากเสพทำให้เป็นทุกข์อย่างที่คนส่วนใหญ่มักประสบอยู่ จนพัฒนาถูกต้อง

เหมาะสมและสามารถมีความสุขจากการได้การเสพ และสามารถยกระดับความสุขที่ยังติดยึดที่ตัวตน ให้พัฒนาสูงขึ้นเพื่อความสุขที่มีความยั่งยืนต่อไป

คำสอนสำคัญที่เป็นหัวใจของพระพุทธศาสนาที่จะก่อให้เกิดประโยชน์สุขแก่มนุษย์ทั้งหลายที่ จะน้อมนำมาปฏิบัติอย่างไม่ประมาทในการดำเนินชีวิต คือ 1) การไม่ทำบาป ได้แก่ ความชั่ว อกุศลทั้ง ปวง 2) การทำความดี ได้แก่ กุศลธรรมให้ถึงพร้อม และ 3) การทำจิตใจให้ผ่องใส ปราศจากกิเลส นอกจากนี้ยังได้ระบุถึงแนวทางสร้างสุขสำหรับปวงชนคนทั่วไปไว้เพื่อความเป็นมงคลของชีวิต 10 ประการ (มงคลสูตร) ดังนี้ 1) เลือคบและบูชาคนที่สมควร 2) เลือกอยู่ในสิ่งแวดล้อมที่ดี ทำดี ประพฤติดีเสมอ 3) รู้ให้ชำนานญามีวินัย และรู้จักใช้วาจาการพูดให้เป็นผลดี 4) ดูแลคนในครอบครัว การ งานไม่คั่งค้าง 5) รู้จักให้ มีศีลธรรมสงเคราะห์ญาติ การงานไม่มีโทษ 6) ไม่ทำชั่ว ไม่ดื่มน้ำเมา ไม่ ประมาท 7) มีความเคารพ สุภาพอ่อนน้อมสันโดษ มีความกตัญญู หาโอกาสแสวงหาความรู้เกี่ยวกับ หลักความจริง ความดีงามที่เป็นประโยชน์ 8) มีความอดทน สื่อสารด้วยเหตุผล เข้าหาผู้มีความสงบ หาโอกาสแลกเปลี่ยนเรียนรู้ เกี่ยวกับหลักความจริงความดีงามที่เป็นประโยชน์ 9) รู้จักบังคับควบคุม ตนไม่ทำตามใจอยาก รู้จักบังคับควบคุมตนทางเพศ เข้าใจความจริงของชีวิต บรรลุนิพพาน และ 10) จิตไม่หวั่นไหวเมื่อถูกโลกธรรมกระทบ

การพัฒนาความสุขตาม คำสอนของพระพุทธศาสนาจึงเป็นการพัฒนาที่ช่วยทั้งตนเองและ สังคมให้มีความสุข หรือ พัฒนาความสุขในตัวเองด้วยการพัฒนาสิ่งแวดล้อมและสังคม พัฒนาความ เกื้อกูลในสิ่งแวดล้อมและความสุขสังคมด้วยการพัฒนาความสุขในตัวเอง อย่างไรก็ตามสิ่งที่สำคัญยิ่ง ในพระพุทธศาสนาคือการมีชีวิตอยู่ด้วยความไม่ประมาท แม้แต่ในเรื่องของความสุขก็ต้องมีท่าทีต่อ ความสุขอย่างถูกต้อง ในการพัฒนาสุขภาวะที่น้อมนำเอาคำสอนในพระพุทธศาสนาเป็นหลักชัย จำเป็นต้องก่อให้เกิดความเข้าใจในทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องในประเด็นสำคัญคือ

- 1) การพัฒนาต้องไม่นำไปสู่การเพลิดเพลินติดอยู่ในสุข เพราะในความเป็นจริงของธรรมชาติ ทุกสิ่ง (รวมทั้งความสุข/ความทุกข์) มีความเปลี่ยนแปลงเป็นธรรมดาไม่มียกเว้น
- 2) การพัฒนาต้องน้อมนำให้เกิดความเข้าใจว่าบุคคลไม่ควรละทิ้งสุขที่ขอบรรวมและควร มุ่งมั่นพัฒนาให้มีศักยภาพในการมีความสุขที่มีความละเอียดประณีตยิ่งขึ้น
- 3) การพัฒนานั้นต้องเน้นให้บุคคลไม่เกิดความมัวเมาในความสุขแม้เป็นความสุขที่ละเอียด ประณีต และ
- 4) การพัฒนาต้องส่งเสริมให้บุคคลพัฒนาขึ้นไปจนจิตเป็นอิสระ มีความสุขที่แท้จริงและยั่งยืน ซึ่งเป็นเป้าหมายสูงสุดตามคำสอนของพระพุทธศาสนา

ความสุขและความพึงพอใจในชีวิตของคนในชุมชน

นอกจากแนวคิดที่สำคัญดังกล่าวแล้ว เราเห็นว่าความคิดเห็นของคนในชุมชนท้องถิ่นเป็นฐานความรู้ที่จำเป็นยิ่งในการพัฒนา คนในชุมชนพุทธมณฑลมีความเห็นว่าเขามีความสุขและมีความพอใจในชีวิตอยู่ในระดับใด มีโอกาสที่จะพัฒนาสุขภาวะให้มีความละเอียด ประณีตสูงขึ้นไปมากน้อยเพียงใด ข้อมูลเหล่านี้จะนำไปสู่แนวทางการพัฒนาสุขภาวะที่เหมาะสมสำหรับชุมชนพุทธมณฑล ซึ่งชื่ออันเป็นมงคลยิ่งของชุมชนนี้แปลความว่าเมืองของผู้รู้ ผู้ตื่น ผู้เบิกบาน

ประเทศไทยมีความพยายามในการพัฒนาดัชนีชี้วัดที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาสุขภาวะของประชาชนอยู่พอสมควร แต่การดำเนินงานยังมีลักษณะกระจัดกระจาย ในความคิดเห็นของเราการพัฒนาดัชนีเหล่านี้ยังไม่ได้ส่งผลต่อการขับเคลื่อนสุขภาวะอย่างกว้างขวางและมีพลังเท่าใดนัก อุปสรรคประการหนึ่งอาจเกิดจากการให้ความสำคัญที่การพัฒนาตัวชี้วัดและขาดการตกลงในการขับเคลื่อนร่วมกัน สำหรับโครงการนี้เราได้รวบรวมศึกษาเอกสารที่เกี่ยวข้องทั้งในและนอกประเทศ ตลอดจนการเข้าพบสัมภาษณ์และร่วมประชุมกับผู้เกี่ยวข้อง โดยสรุปเรามีความเห็นเช่นเดียวกับอดีต รองนายกรัฐมนตรี คุณไพบุลย์ วัฒนศิริธรรมที่เคยระบุไว้ว่าเรื่องดัชนีชี้วัดไม่ได้สำคัญที่ความสมบูรณ์ของตัววัด แต่สำคัญที่ผลกระทบต่อวิถีคิด วิถีทำ วิถีอยู่ร่วมกันของคนมากกว่า^{๑๙} ทางโครงการฯ จึงจัดให้มีการดำเนินการในด้านนี้เป็นสามส่วนด้วยกัน ส่วนแรกเป็นการศึกษาในแนวขับเคลื่อนกลุ่มประชาสังคมที่มุ่งศึกษาทั้งมโนทัศน์ กลุ่มก้อน และการปฏิบัติเพื่อมีส่วนร่วมต่อการสร้างสุขภาวะ (Civic action)^{๒๐} จากผลการดำเนินการในส่วนนี้ได้รับองค์ประกอบและตัวชี้วัดภาวะความสุขของชุมชนพุทธมณฑลดังแสดงไว้ในตารางที่ 1

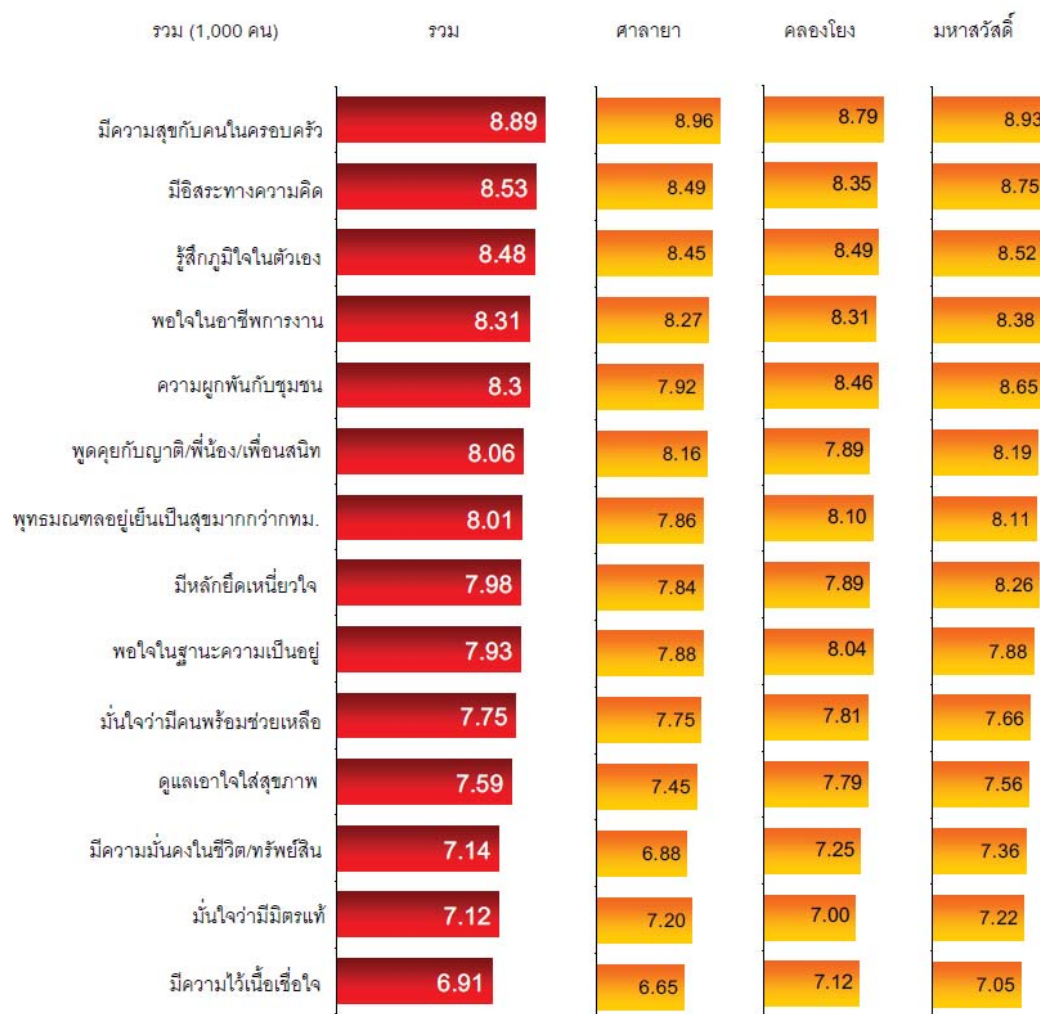
อีกส่วนหนึ่งคือการจัดให้มีการสำรวจความคิดเห็นของผู้ที่มีอายุตั้งแต่ 15 ปีขึ้นไปได้แก่ ประชาชนนักเรียน/นักศึกษา และคนทำงานที่อยู่อาศัยในอำเภอพุทธมณฑล จำนวน 1,000 คน เมื่อเดือนกันยายน 2550²¹ การวิจัยเชิงสำรวจนี้เป็น Perception survey และเน้นข้อมูลเชิงบวกโดยแบ่งข้อคำถามหลักออกเป็น 5 หมวดคือ 1) ลักษณะทางประชากร เศรษฐกิจ และสังคมของกลุ่มตัวอย่าง 2) ความคิดเห็นเกี่ยวกับชุมชนที่อยู่อาศัย 3) ความคิดเห็นเกี่ยวกับความสัมพันธ์กับคนอื่น 4) ความคิดเห็นเกี่ยวกับตนเอง และ 5) ความคิดเห็นเกี่ยวกับความพึงพอใจและความสุข ซึ่งคำถามในหมวดที่ 2-5 ทุกข้อมีคำตอบที่เป็นเกณฑ์วัดระดับความคิดเห็น ตั้งแต่ 0 (ไม่เลย) -10 (มากที่สุด)

ตารางที่ 1 องค์ประกอบและตัวชี้วัดความสุขของชุมชนพุทธมณฑลที่ค้นผ่าน Civic action

องค์ประกอบของสิ่งสะท้อนภาวะความสุข	ตัวอย่างตัวชี้วัดและการกล่าวถึงที่น่าสนใจ
มิติสิ่งแวดล้อมและทุนทางด้านสิ่งแวดล้อม	• ไม่มีต้นไม้ล้ม มีนกและเสียงนกร้อง • ลำคลองไม่มีขยะและยังมีการใช้สอยคูคลอง • มีสนาม/ลานกีฬา
มิติทางสังคม ความเป็นชุมชน และประชาสังคม	• มีเวทีทำกิจกรรมตามความสนใจ เรียนรู้และอาสาทำเรื่องสร้างสรรค์เพื่อส่วนรวม • ประชาชนสละเวลาช่วยเหลือชุมชน ตื่นตัวต่อกิจกรรมส่วนรวม • คนใส่ใจอาสาดูแลและเอื้ออาทรกัน เช่น อาสาดูแลผู้ป่วยเรื้อรัง • รวมกลุ่มดูแลผู้ด้อยโอกาส • พื้นที่สาธารณะมีชีวิตชีวา
มิติการเรียนรู้และโอกาสในการพัฒนาตนเอง	• มีการพบปะแลกเปลี่ยนประสบการณ์และทำกิจกรรมร่วมกัน • ร่วมกับองค์กรสาธารณะทำประโยชน์ เช่น เข้าไปทักทายและแบ่งปันความสุข • ได้เรียนรู้ถ่ายทอดบทเรียน
มิติสุขภาพและการพัฒนาคุณภาพชีวิต	• พึ่งตนเอง ช่วยเหลือตัวเองและผู้อื่นได้มากขึ้น • สุขภาพอนามัยดี ปลอดภัยจากโรคภัยไข้เจ็บ • มีบ้าน ที่อยู่อาศัย อาหารและยารักษาโรคตามอัตภาพ • มีลูกหลานดูแลอย่างใกล้ชิด • มีกิจกรรมส่งเสริมสุขภาพที่เหมาะสม
มิติจิตใจและสุขภาวะทางจิตวิญญาณ	• ร่วมกิจกรรมพัฒนาจิตใจ • ได้ทำงานตามแบบในหลวง • มองโลกในแง่ดี เอาใจเขามาใส่ใจเรา รู้จักปล่อยวาง • การใช้ชีวิตพอเพียง • ความสมดุลของภาวะทางกาย จิตใจ สังคม และจิตวิญญาณ • เสียสละและเอื้อเฟื้อต่อสังคม

ผลจากการสำรวจพบว่า ร้อยละ 88.9 ของกลุ่มตัวอย่าง คิดว่าตนเองมีความสุข และร้อยละ 91.2 ระบุว่าพึงพอใจในชีวิตโดยรวม ความพึงพอใจนี้รวมถึงด้านการทำงานอาชีพและฐานะความเป็นอยู่ด้วย (ค่าเฉลี่ย 8.3 และ 7.9 จาก ๑) และพบว่าคนพุทธมณฑลมีความภาคภูมิใจในตนเองสูง (ค่าเฉลี่ย 8.5 จาก 10) และพวกเขายังมองว่าตนเองมีหลักยึดเหนี่ยวใจและมีความสามารถในการรับมือกับปัญหาได้ (ค่าเฉลี่ย 7.9 จาก 10) นอกจากนั้นยังเห็นว่าตนเองมีอิสระทางความคิด (ค่าเฉลี่ย 8.5 จาก 10) ชาวพุทธมณฑลให้ความสำคัญกับครอบครัว (ค่าเฉลี่ย 8.9 จาก 10) และคนใกล้ชิด (ค่าเฉลี่ย 8.0

จาก 10) มีความผูกพันกับชุมชน (ค่าเฉลี่ย 8.3 จาก 10) กลุ่มเกษตรกรในพื้นที่ที่มีความพึงพอใจในอาชีพและฐานะความเป็นอยู่รวมถึงมีอิสระทางความคิดมากที่สุด ตลอดจนมีความผูกพันกับชุมชนมากที่สุดด้วย และส่วนใหญ่เห็นว่าพุทธมณฑลน่าอยู่กว่ากรุงเทพมหานคร (ค่าเฉลี่ย 8.0 จาก 10) ดูแผนภูมิที่ 3

แผนภูมิที่ 3 ค่าเฉลี่ยความคิดเห็นเกี่ยวกับตนเอง ความสัมพันธ์กับผู้อื่น และความคิดเห็นเกี่ยวกับชุมชนของกลุ่มตัวอย่างในอำเภอพุทธมณฑลจำแนกตามตำบลที่อยู่อาศัย/ทำงาน/ศึกษา

อีกส่วนหนึ่งคือการจัดให้มีการสำรวจความคิดเห็นของผู้ที่มีอายุตั้งแต่ 15 ปีขึ้นไปได้แก่ ประชาชนนักเรียน/นักศึกษา และคนทำงานที่อยู่อาศัยในอำเภอพุทธมณฑล จำนวน 1,000 คน เมื่อเดือนกันยายน 2550^{๒๑} การวิจัยเชิงสำรวจนี้เป็น Perception survey และเน้นข้อมูลเชิงบวกโดยแบ่ง

ข้อคำถามหลักออกเป็น 5 หมวดคือ 1) ลักษณะทางประชากร เศรษฐกิจ และสังคมของกลุ่มตัวอย่าง 2) ความคิดเห็นเกี่ยวกับชุมชนที่อยู่อาศัย 3) ความคิดเห็นเกี่ยวกับความสัมพันธ์กับคนอื่น 4) ความคิดเห็นเกี่ยวกับตนเอง และ 5) ความคิดเห็นเกี่ยวกับความพึงพอใจและความสุข ซึ่งคำถามในหมวดที่ 2-5 ทุกข้อมีคำตอบที่เป็นเกณฑ์วัดระดับความคิดเห็น ตั้งแต่ 0 (ไม่เลย) -10 (มากที่สุด)

ส่วนโอกาสในการพัฒนาพบว่า คนในชุมชนนี้มีความผูกพันกับชุมชนแต่ดูจะมีความรู้สึกถึงความเป็นชุมชนที่ลดน้อยลง โดยสะท้อนจากการที่เขามองว่าคนในละแวกที่อาศัยอยู่มีความไวเนื้อเชื่อใจกัน มีความมั่นคงในชีวิตและทรัพย์สิน ตลอดจนความรู้สึกมั่นใจว่ามีมิตรแท้ไม่สูงนัก (ค่าเฉลี่ย 6.9 และ 7.1 จาก 10) คนพุทธมณฑลมีความคิดว่าตนมีส่วนทำสิ่งที่ดีๆ ให้กับสังคม/ชุมชนไม่มากเท่าที่ควร (ค่าเฉลี่ย 7.3 จาก 10) นอกจากนี้ผลการสำรวจยังชี้ว่าคนพุทธมณฑลต้องการดูแลสุขภาพของตนเองให้ดีขึ้น

โดยเฉพาะอย่างยิ่งกลุ่มคนทำงาน (21-30 ปี) ที่มีค่าเฉลี่ยความคิดเห็นในการดูแลเอาใจใส่สุขภาพไม่สูงนัก (ค่าเฉลี่ย 7.1 จาก 10) ข้อค้นพบที่สำคัญอีกประการหนึ่งจากการสำรวจคือถึงแม้คนในพุทธมณฑลส่วนใหญ่มีความเห็นว่าเขามีความสุขและมีความพอใจในชีวิต แต่เป็นที่น่าสังเกตว่าเยาวชน (15-20 ปี) ของชุมชนรู้สึกมีความสุขและความพึงพอใจในชีวิตของตนเอง รวมทั้งมีความสัมพันธ์กับผู้อื่นและชุมชนน้อยกว่ากลุ่มอื่นๆ

โดยสะท้อนจากประเด็นการทำสิ่งดี ๆ ให้กับสังคม/ชุมชน การมีส่วนร่วมในการรักษาธรรมชาติ การเป็นคนดีมีคุณธรรม มีจิตใจสงบและมั่นคง และการมีหลักยึดเหนี่ยวจิตใจ ด้วยค่าเฉลี่ยประมาณ 7 จาก 10 ในทุกประเด็น

อีกส่วนของความพยายามในการเข้าใจมุมมองของชุมชน เป็นการดำเนินการผ่านแผนที่ทางความคิด (Mental Mapping) เครื่องมือทางภูมิศาสตร์ที่ช่วยให้บุคคลถ่ายทอดความคิด ทัศนคติ ความเชื่อเพื่อประโยชน์ในการกำหนดนโยบาย การวางแผนการพัฒนาพื้นที่ ชุมชน หรือการแก้ปัญหาเฉพาะด้าน^{๒๒}

การศึกษากุมมมมนี้พบว่า ตัวแทนชุมชนตระหนักว่าการพัฒนาของชุมชนนี้เกิดขึ้นอย่างรวดเร็วในช่วง 20 ปีที่ผ่านมา จำนวนประชากรที่เพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง และการเปลี่ยนแปลงที่ตามมาทำให้สภาพแวดล้อมของพื้นที่เปลี่ยนแปลงไปมากในความคิดเห็นของชาวบ้าน พุทธมณฑลในอดีตคือผืนแผ่นดิน ไร่นาที่มีความอุดมสมบูรณ์ ทั้งพืชพันธุ์ธัญญาหาร คุ คลอง หนอง บึงที่สะอาดเป็นแหล่งหล่อเลี้ยงชีวิตให้ผู้คนในยุคสมัยนั้นได้เติบโตขึ้นมาด้วยความร่มเย็น

เนื่องจากลักษณะทางกายภาพของอำเภอพุทธมณฑล เป็นพื้นที่ราบลุ่มของแม่น้ำท่าจีน ตอนล่าง มีน้ำท่วมถึงในฤดูฝน มีดินตะกอนลำนํ้าเป็นปุ๋ยธรรมชาติเข้ามาสะสมบำรุงดินเพิ่มเติมขึ้นทุกปี เป็นสาเหตุดึงดูดผู้คนจากพื้นที่ต่างๆ เข้ามาอยู่อาศัยและประกอบอาชีพ โดยเฉพาะการเกษตรกรรม เรื่อยมาจนถึงปัจจุบัน คลองมีความสำคัญต่อวิถีชีวิตของผู้คนที่นั่นในสมัยก่อนอย่างยิ่ง ไม่ว่าจะเป็นประโยชน์ในด้านการคมนาคมติดต่อกับชุมชนต่างๆ ประโยชน์ในการกสิกรรม เช่น ทำนาข้าว นาบัว สวนผัก สวนผลไม้ ทั้งยังเป็นแหล่งอาหารให้ห่อเลี้ยงชีวิตผู้คน รวมถึงเป็นสถานที่สำหรับพักผ่อนหย่อนใจของชาวบ้านทุกรายอีกด้วย ไม่เพียงแต่ความสมบูรณ์ทางทรัพยากร ธรรมชาติเท่านั้น อำเภอพุทธมณฑลในอดีตยังมีทุนทางสังคมที่เห็นได้ชัดจากภาพชีวิตของชุมชนซึ่งมีวัฒนธรรมการพึ่งพาอาศัย ช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ยึดมั่นในพระพุทธศาสนา โดยมีวัดเป็นศูนย์รวมจิตใจและเชื่อมโยงความสัมพันธ์ของคนในชุมชน บรรยาการของการอยู่ร่วมกันในสมัยก่อน โดยทั่วไปจึงมีความสุขสงบสุขอบอุ่นเป็นมิตร ความทุกข์ของคนในชุมชนสมัยนั้นจึงได้แก่เรื่องความไม่พร้อมของสาธารณูปโภค เช่น การเดินทางยากลำบาก เพราะต้องอาศัยเรือ ซึ่งมีปัญหาในฤดูแล้งที่น้ำลด หรือต้องอาศัยรถประจำทางที่มีจำนวนน้อย ต้องคอยนาน เป็นต้น

ในปัจจุบันคนในชุมชนนี้เห็นว่าวิถีวัตถุประสงค์การใช้ที่ดินที่หลากหลายมากขึ้นในพื้นที่ทั้งสามตำบลของอำเภอพุทธมณฑล ทั้งเพื่อกิจกรรมเกี่ยวกับการเกษตร และไม่ใช้การเกษตร ชาวบ้านขายที่ดินให้คนต่างถิ่นมากขึ้น มีการก่อตั้งสถานศึกษา สถานที่ราชการ โรงงานอุตสาหกรรม บริษัทส่งออกกล้วยไม้ หมู่บ้านจัดสรร เกิดร้านค้าขึ้นเป็นจำนวนมาก ซึ่งส่งผลให้มีการเปลี่ยนแปลงด้านอาชีพ คนเข้าทำงานในสถานศึกษา หน่วยงานราชการ ร้านค้า โรงงานอุตสาหกรรมมากขึ้น และมีคนต่างถิ่นเข้ามาอยู่อาศัยมากขึ้นเป็นลำดับด้วย ขณะที่ถนนหนทางได้รับการปรับปรุงดีขึ้นและมีถนนซอยมากขึ้น ทำให้การคมนาคมทางน้ำลดลง

อย่างไรก็ตาม ท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงเหล่านี้ สิ่งที่หลายคนเห็นตรงกันว่าเป็นปัญหาหรือความทุกข์ที่ชัดเจน ได้แก่ มีขยะมากขึ้น น้ำเสียจากโรงงานที่คุกคามพื้นที่การเกษตรของชาวบ้าน ปัญหายาเสพติดและโจรผู้ร้าย ทำให้ไม่มีความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน มีอุบัติเหตุในท้องถนนมากขึ้น ทั้งยังขาดความไว้วางใจและความเอื้ออาทรต่อกันมากขึ้นเรื่อยๆ แต่ก็เป็นที่น่าสังเกตว่าคนในชุมชนก็ยังแสดงเจตจำนงต่อความต้องการสิ่งอำนวยความสะดวกเพิ่มขึ้นอีก ได้แก่ ตู้โทรศัพท์สาธารณะ ร้านค้าสะดวกซื้อ เป็นต้น อย่างไรก็ตามคนในชุมชนพุทธมณฑลจำนวนมากมีความต้องการที่คล้ายคลึงอยู่ประการหนึ่งอย่างชัดเจน ได้แก่ ความต้องการที่จะได้พื้นที่สีเขียวเพิ่มมากขึ้น ต้องการให้ชะลอการเปลี่ยนแปลงสภาพแวดล้อมต่างๆ และต้องการกลับไปมีวิถีชีวิตที่มีความเอื้ออาทรต่อกัน

เช่นในอดีต ซึ่งหากได้รับการตอบสนองตามความต้องการเหล่านี้ น่าจะหมายถึงการช่วยให้พวกเขาได้มีสุขภาพะมากขึ้น

หากพิจารณาจากการมองความสุขและความทุกข์ของตัวแทนชุมชนนี้จะเห็นได้ว่าชาวพุทธมณฑล นับว่าได้ประโยชน์สุขจากการมีพื้นที่อยู่อาศัยที่เป็นธรรมชาติ การประกอบอาชีพทางการเกษตรและวิถีชีวิตที่เรียบง่าย ความสะดวกสบายทางการเดินทางและความเจริญทางวัตถุที่เพิ่มมากขึ้นในปัจจุบันเป็นสิ่งที่ชาวบ้านประสงค์ แต่ในขณะเดียวกันพวกเขายังไม่สามารถหาแนวทางที่จะลดผลเสียที่ตามมาจากการเปลี่ยนแปลงได้ ปัญหาความขัดแย้งผลประโยชน์ในด้านต่างๆ ที่เพิ่มมากขึ้น ผู้คนขาดความสัมพันธที่ดีมีความเอื้ออาทรต่อผู้อื่นและชุมชนน้อยลง ปัญหาด้านสิ่งแวดล้อมที่เกิดจากความไม่เป็นเมือง อุบัติเหตุ อาชญากรรม ปัญหายาเสพติด อย่างไรก็ตามชาวบ้านได้สะท้อนถึงความภูมิใจต่อชุมชนของเขา ความสุขที่เขาเคยมีและยังมิอยู่จากการได้อยู่อาศัยในชุมชนนี้ ตลอดจนความอาวรณถึงวัฒนธรรมชุมชนที่มีความเอื้ออาทรที่ลดน้อยลงไปในระดับหนึ่งและการที่พวกเขาได้ร่วมให้ข้อเสนอแนะถึงแนวทางแก้ไขสถานการณ์ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงความอาทรของพวกเขาต่อทุกข์สุขของคนในชุมชน

พุทธมณฑล-มณฑลแห่งสุขภาพะ: ข้อเสนอแนะจากการศึกษาวิจัย

ด้วยความเชื่อที่ว่าการพัฒนาที่ดีควรเริ่มจากความเข้าใจฐานของการพัฒนานั้นคือชุมชน เราจึงดำเนินการให้เกิดความเข้าใจด้วยวิธีการที่ต่างกันถึงสามวิธีดังที่ได้อธิบายแล้ว อย่างไรก็ตามการสังเคราะห์ข้อมูลเหล่านี้โดยนักวิชาการและเครือข่ายทั้งในและนอกชุมชนสรุปร่วมกันว่าภาพที่เป็นจุดแข็ง (Strengths) และโอกาสที่จะพัฒนาพุทธมณฑลให้เป็นชุมชนสุขภาพะที่น่าภาคภูมิใจแห่งหนึ่งของประเทศไทยนำไปสู่ข้อสรุปที่ไม่แตกต่างกันในเชิงหลักการ นั่นคือการพัฒนาสุขภาพะที่พุทธมณฑลในลำดับต่อไปน่าจะให้ความสำคัญในประเด็นดังต่อไปนี้

- ส่งเสริมการพัฒนาความสุขจากการได้ทำสิ่งสร้างสรรค์และจากจิตใจเป็นบุญกุศลให้มากขึ้นในพุทธมณฑล ส่งเสริมให้คนพุทธมณฑลมีโอกาสเพิ่มความสัมพันธ์ในระดับชุมชนที่เริ่มลดลงให้เพิ่มมากขึ้น โดยอาศัยกิจกรรมในชุมชนเป็นเครื่องมือให้คนมีโอกาสแสดงความรักและส่งเสริมให้มีความตระหนักในสังคมส่วนรวมที่อยู่รอบๆ ตัวที่มีอยู่แล้วให้มากยิ่งขึ้น เปิดโอกาสให้คนได้แสดงออกถึงความเมตตา และความเสียสละแก่ผู้ที่อยู่รอบข้าง แทนแนวโน้มที่จะใช้ชีวิตในลักษณะต่างคนต่างอยู่และใส่ใจกันน้อยลงที่เริ่มพบมากขึ้นในชุมชน

- สร้างความรู้สึกเป็นเจ้าของชุมชนร่วมกัน โดยอาศัยจุดแข็ง คือความผูกพันต่อชุมชนที่ยังมีอยู่เป็นฐานในการพัฒนาให้คนในชุมชนนี้เกิดความรักและผูกพันชุมชนของตนเองมากยิ่งขึ้น และอย่างเป็นรูปธรรมอันจะนำไปสู่การร่วมมือร่วมใจกันพัฒนาชุมชนของตนให้เป็นสังคมที่น่าอยู่ เป็นแบบอย่างของชุมชนของผู้รู้ ผู้ตื่น ผู้เบิกบาน สมกับนาม “พุทธมณฑล” ให้ยิ่งขึ้นไป การดำเนินการในส่วนนี้จะสำเร็จได้ด้วยแนวทางการพัฒนาอย่างมีส่วนร่วมที่เหมาะสมกับวิถีชีวิตปัจจุบันของคนในชุมชนและการสนับสนุนที่พอเพียงจากสังคมไทย
- ดูแลรักษาสภาพแวดล้อมที่เอื้อต่อความสุขในพุทธมณฑลที่มีมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน เนื่องด้วยพุทธมณฑลมีพื้นที่สีเขียวน้อยลง ขณะที่มลพิษและปัญหาด้านสิ่งแวดล้อมเพิ่มมากขึ้นเป็นลำดับ ดังนั้นจึงควรส่งเสริมให้เกิดการร่วมมือกันอนุรักษ์สภาพแวดล้อมที่ดีซึ่งยังเหลืออยู่ให้อยู่ในสภาพที่ดีต่อไป ขณะที่ฟื้นฟูสภาพแวดล้อมที่เสื่อมโทรมลงให้ดีขึ้น นับว่าเป็นความจำเป็นเร่งด่วนที่หลายฝ่ายต้องช่วยกันดำเนินการ อย่างไรก็ตามด้วยอัตรา การเปลี่ยนแปลงที่รวดเร็วและไร้ระบบ การดำเนินการด้านนี้ไม่อาจประสบความสำเร็จได้ด้วยมาตรการค่อยเป็นค่อยไป แต่จำเป็นต้องอาศัยมาตรการเชิงรุกโดยยึดจุดแข็งของความเป็น “พุทธมณฑล” ในการผลักดันให้หลายฝ่ายเข้ามาวิสัยทัศน์ร่วมว่าการพัฒนานี้ไม่ใช่เพื่อชุมชนนี้เท่านั้น แต่เพื่อประโยชน์ของสังคมไทยโดยรวมที่จะมีชุมชนที่มีสภาพแวดล้อมที่แสดงออกถึงความเป็น “พุทธมณฑล” ด้วยส่งเสริมการดูแลสุขภาพเป็นพื้นฐานในการพัฒนาความสุข หน่วยงานที่เกี่ยวข้องในพื้นที่และมหาวิทยาลัยมหิดล ร่วมกันพัฒนานวัตกรรมในการดำเนินงานเพื่อสร้างจิตสำนึกและเพิ่มขีดความสามารถในการดูแลสุขภาพของคนในชุมชนที่มีรูปแบบหลากหลายเหมาะสมกับกลุ่มเป้าหมาย (HappyAndHealthy@BuddhaMonthon)
- ผลักดันให้การพัฒนาคุณภาพชีวิตของเด็กและเยาวชนในพุทธมณฑลเป็นวาระแห่งชุมชน หากเด็กและเยาวชนมีความคิด ความเข้าใจต่อเรื่องความสุขและเป้าหมายชีวิตที่แตกต่างจากผู้ใหญ่ในชุมชน พวกเขาจะเผชิญบทบาทสำคัญในการเปลี่ยนวิถีชุมชนที่เป็นความขัดแย้งต่อวิถีอดีตและปัจจุบัน ด้วยกระแสการเปลี่ยนแปลงของสังคมสมัยนี้ การค่อยเรียนรู้ของแต่ละบุคคลและปรับตัวตามธรรมชาติจะมีความเสี่ยงสูงเกินไป ผู้ใหญ่ในพุทธมณฑล ควรให้ความสนใจพัฒนาคุณภาพชีวิตของเด็กและเยาวชนให้พวกเขาได้มีส่วนร่วมและเป็นส่วนสำคัญของการพัฒนาสุขภาวะในชุมชนโดยเร่งด่วน ไม่ว่าจะเป็นด้านการปลูกฝัง

วัฒนธรรม จริยธรรม แนวทางในการพัฒนาความสุขและการดำเนินชีวิตที่เหมาะสม รวมถึงการศึกษา ทักษะการทำงานและอาชีพอย่างเหมาะสม

ความสุขของสยามเมืองยิ้ม: ข้อเสนอแนะจากบทเรียนของโครงการ

“ข้าพเจ้ารู้สึกว่าการรวมตัวกันในหมู่ประชาชาติเกี่ยวกับแนวคิดเรื่องวัตถุประสงค์เบื้องต้นของการพัฒนาและความก้าวหน้า ซึ่งเป็นสิ่งที่ความสุขมวลรวมประชาชาติมุ่งหวังให้บังเกิดขึ้น” พระราชดำรัสของมกุฎราชกุมารจิกมี เคเซอร์ นัมเกล วังชุก เนื่องในงานประชุมความสุขมวลรวมประชาชาติครั้งที่ 1 กรกฎาคม 2004 ณ ราชอาณาจักรภูฏาน^{๑๗}

Hans van Willenswaard ให้ความเห็นว่าสี่เสาหลักของความสุขมวลรวมประชาชาติได้แก่ 1) การส่งเสริมวัฒนธรรม 2) ธรรมชาติ 3) การพัฒนาเศรษฐกิจอย่างเท่าเทียม และ 4) การอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมน่าจะเป็นหลักการที่เป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาสุขภาวะในประเทศไทย^{๑๘} ดังที่กล่าวแล้วว่าเรายังมีความรู้เกี่ยวกับความสุขมวลรวมประชาชาติไม่มากนัก แต่ประสบการณ์จากการดำเนินโครงการในพื้นที่ดังที่ได้อธิบายแล้ว เราเห็นด้วยกับ Hans van Willenswaard ว่าองค์ประกอบทั้งสี่ประการน่าจะเป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาในเชิงหลักการแนวคิด อย่างไรก็ตามในเบื้องต้นนี้ เรามีข้อเสนอเชิงปฏิบัติต่อการขับเคลื่อนการพัฒนาที่มีความสุขเป็นฐานในระดับประเทศในสี่ประการเช่นกันดังนี้

ภาวะผู้นำและการขับเคลื่อนสุขภาวะ

ดังที่ได้ระบุแล้วว่าเราได้เข้ามามีส่วนร่วมผลักดันการพัฒนาที่เอาความสุขเป็นฐานโดยไม่ได้คาดหวังไว้ เราไม่ได้เริ่มทำงานนี้ด้วยความรู้ความเข้าใจความสุขมวลรวมประชาชาติ แต่เราทราบว่าการขับเคลื่อนทั้งนโยบายและการแสวงหาความรู้ในด้านนี้อย่างกว้างขวางในระดับนานาชาติ^{๑๙} เมื่อเราได้มีโอกาสศึกษาความสุขมวลรวมประชาชาติในระดับหนึ่ง เรา รู้สึกมีความประทับใจในความพยายาม แนวคิดตลอดจนการขับเคลื่อนแนวคิดของผู้นำจากราชอาณาจักรภูฏานเป็นอย่างมาก อย่างไรก็ตามสิ่งที่เรารู้สึกประทับใจมากที่สุดในกระบวนการนี้คือ ภาวะผู้นำของผู้ที่ดำเนินการขับเคลื่อนเรื่องนี้ของราชอาณาจักรเราได้เรียนรู้ว่าความพยายามนี้ตลอดจนแนวคิดดังกล่าวฝังลึกอยู่ในปรัชญาการดำเนินชีวิตของผู้นำเหล่านี้ การขับเคลื่อน (เท่าที่เราสังเกตเห็น) จึงไม่ได้ดำเนินการทางด้านการคิดเท่านั้นแต่เป็นการขับเคลื่อนด้วยชีวิต จิตใจ และประกอบกับบุคลิกภาพตลอดจนภาวะผู้นำซึ่งมีส่วนสำคัญต่อการมีอิทธิพลกับการยอมรับ

ความคิดของผู้ขึ้นและการเปลี่ยนแปลง^{๒๔}

ข้อเสนอแนะต่อการขับเคลื่อนในระดับชาติที่ 1 ให้ความสำคัญต่อการพัฒนาภาวะผู้นำที่จะมีบทบาทสำคัญต่อการพัฒนาที่มีความสุขเป็นฐานทั้งในปัจจุบันและอนาคต การทำงานอย่างจริงจังต่อการปลูกฝังเด็กและเยาวชนเพื่อให้มีแนวคิดการดำเนินชีวิตที่เหมาะสม ตลอดจนมีบุคลิกภาพและภาวะผู้นำที่เข้มแข็งจะเป็นประโยชน์อย่างยิ่งใหญ่ต่อการขับเคลื่อนการพัฒนาในระยะยาวและนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงที่ยั่งยืน

ความสุขควรพัฒนาโดยเน้นความประจักษ์

ด้วยประสบการณ์ที่ไม่ยาวนานนัก เรามีความคิดเห็นว่าการขับเคลื่อนการพัฒนาที่มีความสุขเป็นฐานในประเทศไทย ผู้เกี่ยวข้องจำเป็นต้องยอมรับร่วมกันว่าการขับเคลื่อนในปัจจุบันยังขาดประสิทธิภาพในเชิงการปฏิบัติ แนวทางการพัฒนาในด้านนี้ขาดความชัดเจน นโยบายที่มีอยู่แล้วอาจไม่เหมือนแนวคิดของความสุขมวลรวมประชาชาติทีเดียวแต่ก็มีแนวโน้มในเชิงหลักการในทำนองเดียวกัน อุปสรรคที่สำคัญของประเทศไทยคือวัฒนธรรมที่ได้แปรเปลี่ยนไปตามกระแสโลกาภิวัตน์มากระบวนฐานวัฒนธรรมแบบพุทธที่เคยมีอยู่แต่เดิม^{๒๕} อย่างไรก็ตามเรายังเชื่อว่าสำหรับประเทศไทย หากหลายฝ่ายหันเข้ามาเอาใจจริงเอาใจลงในเรื่องนี้ โดยให้ความสำคัญต่อการหาสมดุลของความเป็นปัจเจก (Individualism) กับความเป็นหมู่ (Collectivism) อย่างเหมาะสมกับบริบท^{๒๖} ประเทศไทยน่าจะเป็นอีกประเทศหนึ่งที่น่าจะช่วยผลักดันการเปลี่ยนแปลงกระบวนทัศน์การพัฒนาที่เอื้อต่อความสุขของประชาชนให้กว้างขวางต่อไปได้

ข้อเสนอแนะต่อการขับเคลื่อนในระดับชาติที่ 2 ให้ความสำคัญต่อการปฏิบัติให้เห็นจริงในการขับเคลื่อน ควรส่งเสริมการศึกษาวิจัยเพื่อส่งเสริมนโยบายอย่างมียุทธศาสตร์ (Action oriented strategic policy research) เน้นการลงมือปฏิบัติร่วมกันโดยมีความรู้เป็นฐานในบุคคล องค์กร^{๒๗} และชุมชนท้องถิ่น^{๒๘, ๒๙, ๓๐} ที่มีความพร้อมหลายระดับอย่างมีเป้าหมายร่วมกัน แต่หลากหลายวิถีทางตามความเหมาะสมของบริบทแวดล้อม

การชี้นำกับการปรับเปลี่ยนกระบวนทัศน์

ถึงแม้ว่างานของเราจะไม่ได้มีความเกี่ยวข้องกับความพยายามด้านนี้ในระดับชาติโดยตรง และในความจริงเรามีแนวโน้มที่จะเห็นว่าการขับเคลื่อนการพัฒนาเชิงคุณภาพโดยโครงสร้างใหญ่ของประเทศไทยในปัจจุบันมีความจำกัดค่อนข้างมาก เรายังเห็นว่าการขับเคลื่อนเรื่องการชี้นำใน

ระดับชาติเป็นความพยายามที่ต้องดำเนินการควบคู่ไปกับการดำเนินการอื่นๆ ที่จำเป็น เราเห็นด้วยกับรองศาสตราจารย์ ดร.สมบุญ ศิริประชัย ว่าประเทศไทยควรตีโจทย์ร่วมกันในเรื่องนี้อย่างจริงจังโดยทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้อง ไม่ควรมุ่งมั่นที่ความสมบูรณ์ของการวัด เพราะไม่ว่าวิธีการใดก็ย่อมจะมีจุดอ่อนทั้งสิ้น^{๒๙}

ข้อเสนอแนะต่อการขับเคลื่อนในระดับชาติที่ 3 ส่งเสริมให้ทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องได้เข้ามาร่วมกันทบทวนตัวชี้วัดที่จะเหมาะสมในการขับเคลื่อนสุขภาวะของประเทศไทยอย่างมีพลังนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงโดยเชื่อมโยงกับปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงซึ่งเป็นหัวใจของการพัฒนาของประเทศให้เกิดผลในเชิงการเปลี่ยนแปลง (Transformation) เพราะผลการวิจัยของศูนย์วิจัยความสุขชุมชน มหาวิทยาลัยอัสสัมชัญ(เอแบค) พบว่าคนที่ใช้ชีวิตตามหลักเศรษฐกิจพอเพียงมีโอกาสพบกับความสุขมากกว่ากลุ่มคนที่ไม่ใช้ชีวิตแบบพอเพียงถึง 11.945 เท่า^{๓๐}

การสื่อสารและการจัดการที่ดีมีความสำคัญกับการขับเคลื่อน

คำกล่าวที่ว่า “เมื่อปรารถนาให้ผู้อื่นเป็นสุข บุคคลนั้นย่อมเป็นสุขแล้ว” เป็นความจริงที่รอการพิสูจน์ของมนุษยชาติอยู่เสมอ อย่างไรก็ตามประวัติศาสตร์โลกตามที่ได้บันทึกกันไว้ชี้ว่า ในช่วงที่ผ่านมามนุษย์ไม่ได้อยู่ร่วมกันอย่างมีความสุขเท่าใดนัก เรื่องราวของความขัดแย้ง การแย่งชิงอำนาจ สงคราม การที่มนุษย์ต้องล้มตายไปเป็นจำนวนมากด้วยฝีมือของมนุษย์ด้วยกันเองเป็นปรากฏการณ์ที่มักเกิดขึ้นเป็นช่วงๆ เสมอมาด้วยปัจจัยสำคัญสามประการที่มีผลต่อพฤติกรรมของมนุษย์ได้แก่ ความเจ็บปวด ความกลัวและความหลงรักตัวเองที่ไม่อาจก้าวข้ามได้^{๓๑} เราเห็นว่าอาจเป็นไปได้ที่มนุษยชาติได้พัฒนามาถึงจุดที่กำลังจะก้าวข้ามไป การขับเคลื่อนการพัฒนาที่มีสุขเป็นฐาน หากไม่ประมาทอาจเป็นปัจจัยส่วนหนึ่งของการเปลี่ยนผ่านที่เต็มไปด้วยความหวังนี้

ข้อเสนอแนะต่อการขับเคลื่อนในระดับชาติที่ 4 ส่งเสริมการสื่อสารเชิงยุทธศาสตร์และการบริหารจัดการงานพัฒนาที่ดีในกระบวนการการขับเคลื่อนอย่างเป็นรูปธรรม บทเรียนความสำเร็จของการพัฒนาทางโภชนาการได้ระบุถึงความสำคัญของการสื่อสารเชิงยุทธศาสตร์และการบริหารจัดการไว้อย่างชัดเจน^{๓๒} เรื่องนี้มีส่วนร่วมขับเคลื่อนแนวทางใหม่ของการพัฒนาน่าจะพิจารณาให้ความสำคัญการพัฒนาส่วนใหญ่มักให้ความสำคัญที่เนื้อหาของการพัฒนาและให้ความสนใจในการสื่อสารเนื้อหาของการพัฒนาเท่านั้น แต่ในความเป็นจริงการสื่อสารเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการพัฒนาอย่างไม่อาจแยกส่วนได้ การกระทำและพฤติกรรมของผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องเป็นการสื่อสารตลอดเวลา^{๓๓} คือบทเรียนสำคัญจากราชอาณาจักรภูฏาน สุขเป็นสิ่งที่มนุษย์แสวงหาเพื่อ

การมีชีวิตอยู่ที่ดี ไม่น่า จะมีเรื่องราวใดที่น่าจะสื่อสารให้เกิดผลอย่างกว้างขวางมากกว่าเรื่องนี้ โจทย์จึงอยู่ที่ จะสื่อสารให้มีประสิทธิภาพมากขึ้นอย่างมีเป้าหมายได้อย่างไรในประเทศไทย

อนึ่งนักพัฒนายุคปัจจุบันมักเอ่ยว่างานพัฒนาต้องทำด้วยใจ ด้วยการคิดใคร่ครวญอย่างลึกซึ้ง การบริหารจัดการงานพัฒนาที่ทำด้วยใจนี้น่าจะเป็นการบริหารจัดการที่นำไปสู่ความสำเร็จตามจุดประสงค์ที่ดีที่สุด ด้วยความจริงที่ว่าอุปสรรคต่อเป้าหมายที่สำคัญที่สุดของการงานใดๆ อยู่ที่ “ใจ” นี้เอง หากการขับเคลื่อนการพัฒนาที่มีความสุขเป็นฐานจะให้ความสำคัญต่อการค้นหาแนวทางการจัดการที่เหมาะสมอย่างจริงจัง โอกาสที่กระแสการพัฒนาที่กำลังช่วยกันผลักดันจะได้รับการยอมรับและนำไปปฏิบัติจนบรรลุผลมากบ้างน้อยบ้างในประเทศไทยน่าจะไม่ใช่ไกลความเป็นจริงนัก

เอกสารอ้างอิง

ภูมิพลอดุลยเดช, พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหา. (2549). คำพ่อสอน: ประมวลพระบรมราชาวาจาและพระราชดำรัสเกี่ยวกับความสุขในการดำเนินชีวิต. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนการสร้างเสริมสุขภาพและมูลนิธิสดศรี-สฤษดิ์วงศ์ (โรงพิมพ์กรุงเทพ)

^๒พระพรหมคุณาภรณ์. (2550). การศึกษาเริ่มต้นเมื่อคนกินอยู่เป็น: ความสุขของครอบครัว คือ สันติสุขของสังคม. นครปฐม: วัดญาณเวศกวัน.

^๓Heaver, R. (2005). Strengthening Commitment for Human Development: Lessons from Nutrition. Washington, D.C.: The World Bank.

^๔Achamuneewongse, S. (2006, August 20). The Key to Social Transformation. Bangkok Post

^๕Heaver, R. (2007). From GDP to GDH : Human Development for Happiness in Thailand. Unpublished paper.

^๖สุทธิลักษณ์ สมิตะสิริและคณะ. (2551). รายงานฉบับสมบูรณ์โครงการศึกษาเบื้องต้นเพื่อพัฒนาสุขภาพและชุมชนเรียนรู้จิตตปัญญาอย่างมีส่วนร่วม. นครปฐม : โครงการศูนย์จิตตปัญญาศึกษา มหาวิทยาลัยมหิดล.

^๗สุทธิลักษณ์ สมิตะสิริ ประภา คงปัญญา และคณะ. (2552). รายงานฉบับสมบูรณ์โครงการศึกษาเพื่อพัฒนาสุขภาพและชุมชนเรียนรู้จิตตปัญญาศึกษาอย่างมีส่วนร่วม. นครปฐม : โครงการศูนย์จิตตปัญญาศึกษา มหาวิทยาลัยมหิดล.

^{๙๘}อนุชาติ พวงสำลีและคณะ (บรรณาธิการ). (2548). Transdisciplinary commons : เครือข่ายความรู้ข้ามศาสตร์. นครปฐม : สำนักงานทรานส์ทีม เครือข่ายการวิจัยบูรณาการลุ่มน้ำท่าจีน-แม่กลอง คณะสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล.

^{๙๙}สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ สำนักงานกฤษฎีกา. (2550). แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่สิบ พ.ศ.2550-2554. กรุงเทพฯ: สำนักนายกรัฐมนตรี

^{๑๐๐}ประเวศ วะสี. (2552). องค์ประกอบของส่วนท้องถิ่นกับการแก้ปัญหาวิกฤตการณ์สยาม. จดหมายข่าวการประชุมวิชาการเรื่องทางออกวิกฤตสยามด้วยยุทธศาสตร์ชุมชนท้องถิ่นเข้มแข็ง. วันที่ 24 มีนาคม 2552 โรงแรมมิราเคิลแกรนด์. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.) กระทรวงมหาดไทย มูลนิธิซีเมนต์ไทย และมูลนิธิสาธารณสุขแห่งชาติ.

^{๑๐๑}ประเวศ วะสี. (2552). ปฏิรูปประเทศไทย ปฏิรูประบบอุดมศึกษา: อุดมศึกษาคือหัวใจทางปัญญา พาชาติออกจากวิกฤต. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ, สถาบันศึกษานโยบายสาธารณะที่ดี, มูลนิธิสาธารณสุขแห่งชาติ และเครือข่ายสถาบันทางปัญญา (พิมพ์ที่บ.ที่คิ้ว พี)

^{๑๐๒}ที่ว่ากล่าวอำเภอฟุทธมณฑล. (2552). สรุปข้อมูลการบรรยายอำเภอฟุทธมณฑล จังหวัดนครปฐม ประจำปี 2552. อัดสำเนา.

^{๑๐๓}ประเวศ วะสี. (2552). กระบวนทรรศน์ใหม่ในการพัฒนาประเทศไทย: ท้องถิ่นเข้มแข็ง. กรุงเทพฯ : มูลนิธิสาธารณสุขแห่งชาติ (พิมพ์ที่บ.ที่คิ้ว พี).

^{๑๐๔}Carr, A. (2004). Positive Psychology: The science of happiness and human strengths. New York: Routledge

^{๑๐๕}Seligman, M. (2003). Authentic Happiness: Using the new positive psychology to realize your potential for lasting fulfillment. London: Nicholas Brealey.

^{๑๐๖}Layard,R. (2005). Happiness : Lessons from a New Science. London: Penguin Group.

^{๑๐๗}กรรมะ อูระ, กรรมะ กาเลย์, ภิกษุณีธัมมันทา, สุลักษณ์ ศิวรักษ์, วิลเลียมส์วาร์ด, ฮันส์ แวน,โคลแมน โรนัลด์, แมนคอลล มาร์ค. (2551). ฐานันดรความสุขมวลรวมประชาชาติ: คัดใหม่เกี่ยวกับการพัฒนา. (สตีเฟ ชันติวรพงศ์,ผู้แปล). กรุงเทพฯ: สอนเงินมีมา.

^{๑๐๘}พระครุฑิต คุณวโร. ผู้รวบรวม/เรียบเรียง. (2551). คำสอนในพระพุทธศาสนากับการพัฒนาความสุข.นครปฐม: โครงการศูนย์จิตตปัญญาศึกษา มหาวิทยาลัยมหิดล.

^{๑๐๙}ไพฑูริย์ วัฒนศิริธรรม. ประชาชาติธุรกิจ. วันที่ 27 กรกฎาคม 2549 ปีที่ 30.

- ^{๒๐} วิจารณ์ คำศรีจันทร์ และคณะ.(2551). ตัวชี้วัดและเครื่องมือที่นำไปสู่การพัฒนาภาวะความสุข โดยกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนในอำเภอพุทธมณฑล. รายงานฉบับสมบูรณ์โครงการศึกษาเบื้องต้นเพื่อพัฒนาสุขภาวะและชุมชนเรียนรู้จิตตปัญญาอย่างมีส่วนร่วม (หน้า 387-410). นครปฐม : โครงการศูนย์จิตตปัญญาศึกษา มหาวิทยาลัยมหิดล.
- ^{๒๑} ประภา คงปัญญา และคณะ.(2551). รายงานการสำรวจเพื่อพัฒนาชุมชนพุทธมณฑล. รายงานฉบับสมบูรณ์โครงการศึกษาเบื้องต้นเพื่อพัฒนาสุขภาวะและชุมชนเรียนรู้จิตตปัญญาอย่างมีส่วนร่วม.(หน้า 339-386) นครปฐม : โครงการศูนย์จิตตปัญญาศึกษา มหาวิทยาลัยมหิดล.
- ^{๒๒} สิทธิพงษ์ ดิลกวนิช. (2551). โครงการศึกษาความทุกข์และสุขของชาวพุทธมณฑลต่อการเปลี่ยนแปลงสภาพแวดล้อม : รายงานฉบับสมบูรณ์โครงการศึกษาเบื้องต้นเพื่อพัฒนาสุขภาวะและชุมชนเรียนรู้จิตตปัญญาอย่างมีส่วนร่วม. (หน้า 283-338) นครปฐม: โครงการศูนย์จิตตปัญญาศึกษา มหาวิทยาลัยมหิดล.
- ^{๒๓} Willenswaard, H. (2008). A new development paradigm inspired by Gross National Happiness? : A contribution to the Global GDP Debate. In this publication.
- ^{๒๔} Patterson, K, et al. (2008). Influencer: The Power to Change Anything. New York: McGraw-Hill
- ^{๒๕} ขวัญดวง อติโพธิ. คิดฝรั่ง...มองไทย. หนังสือพิมพ์มติชนรายวัน. วันศุกร์ที่ 29 พฤษภาคม 2552
- ^{๒๖} Snyder, C and Lopez, S. (2007). Positive Psychology: The Scientific and Practical Explorations of Human Strengths. California: Sage Publications.
- ^{๒๗} Wangwinyoo, N. (2008). Happiness and Transformative Learning. In this publication.
- ^{๒๘} Thamrongwaranggoon, T. (2004). Beyond Disease Prevention and Health Promotion: Health for All through Sustainable Community Development. In: Karma Ura and Karma Galay (eds.) Gross National Happiness and Development. Bhutan: The Centre for Bhutan Studies
- ^{๒๙} สมบูรณ์ ศิริประชัย. (2551). ก้าวไปให้พ้นแนวคิดกระแสหลัก : ความอยู่ดีมีสุขแนวคิดและการชี้วัด. ในเอกสารเล่มนี้
- ^{๓๐} รายงานพิเศษ. แนวโน้มดัชนีความสุขคนไทยเพิ่มต่อเนื่อง. มติชนสุดสัปดาห์. ฉบับประจำวันี่ 29 พ.ค.- 4 มิ.ย. 2552 ปีที่ 29 ฉบับที่ 1502
- ^{๓๑} Hecht, J. (2007). The Happiness Myth: Why What We Think Is Right Is Wrong. New York: HarperCollins.

ก้าวไปให้พ้นแนวคิดกระแสหลัก: ความอยู่ดีมีสุขแนวคิดและการชีวิต^ก

รศ.ดร. สมบูรณ์ ศิริประชัย

คณะเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

ผมเป็นนักเศรษฐศาสตร์และผมคิดว่ามีคนพยายามจะบอกว่าจีดีพี (ผลผลิตมวลรวมต่อหัว : Gross Domestic Product per capita: GDP) หรือว่า ความเจริญทางเศรษฐกิจนั้นไม่สำคัญ ผมขอยืนยันว่า “ไม่จริง” จีดีพีสำคัญมากสำหรับเศรษฐกิจแต่ไม่สำคัญมากสำหรับ “ความสุข” ถึงแม้ว่าตัวผมเองนั้นเห็นว่ามันมีจุดอ่อน ไม่ว่าจะเป็นจีดีพีหรือจีเอ็นพีซึ่งแล้วแต่ว่ามันจะวัดอย่างไร มันก็ยังเป็นเครื่องมือสำคัญที่สุดอย่างหนึ่งของเศรษฐศาสตร์ ดังนั้นถ้าใครบอกว่านักเศรษฐศาสตร์ไม่ได้ทำงานกับจีดีพีนั้นไม่ถูกต้อง ปัญหาของโลกหรือวิกฤตของโลกในทุกวันนี้ก็อธิบายได้ด้วยจีดีพี เช่น ประเทศที่น่าสงสารที่สุดก็คือ ประเทศที่อยู่ทางตอนใต้ของแอฟริกาซึ่งเป็นประเทศที่มีจีดีพีนั้นติดลบหรือเป็นศูนย์ ซึ่งเป็นสิ่งที่นักเศรษฐศาสตร์ส่วนใหญ่สนใจและเป็นที่ถกเถียงกันมาก

ตัวผมเองนั้นไม่มีความรู้เรื่องความสุขมวลรวมประชาชาติเลย (Gross Nation Happiness- GNH) แต่ที่ผมสนใจและก็ใช้สอนนักศึกษาอยู่ตอนนี้ก็คือ เรื่องเกี่ยวกับความอยู่ดีมีสุข (Well-Being) ซึ่งผมคิดว่าเป็นเรื่องที่มีการใช้กันมากกว่า แต่ตอนนี้ไม่ได้ต้องการมาทำให้รายการนี้หมดความสำคัญแต่อย่างใด เพียงต้องการให้ทราบว่าตอนนี้ นักเศรษฐศาสตร์สนใจในเรื่องไหน ส่วนใหญ่เขาสนใจเรื่อง “ความสุข” แต่ความสุขในแง่นี้เป็นความสุขที่มีสองลักษณะ คือ ความสุขในแง่ภาวะวิสัย^ข (Objective) และแง่อัตวิสัย^ค (Subjective)

ถ้าในเรื่องของความสุขโดยทั่วไปเราจะมองในเรื่องของความสุขในแง่อัตวิสัย (Subjective Well-Being) การบรรยายในครั้งนี้ ผมพยายามจะอธิบายว่าแนวคิดเรื่องนี้มี ความก้าวหน้าไปถึงไหน และมีการวัดอย่างไร นักเศรษฐศาสตร์สนใจในเรื่องนี้อย่างไรบ้าง

^ก เรียบเรียงจากการบรรยายเวทีจีเอ็นเอช ครั้งที่ 2 “นิยามใหม่ ‘ความสุข’ เพื่อการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและประโยชน์สุข” วันที่ 10 ต.ค.2551 ณ. เรือนจุฬานฤมิตร จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

^ข ความสุขที่เป็นผลมาจากปัจจัยภายในเป็นเรื่องของจิตใจ เช่น การมีความสุขเนื่องจากการมีศีลธรรม สมานทิหรือปัญญา ความรู้สึกพอเพียง ไม่โลภ (พระธรรมปิฎก มปป.)

^ค ความสุขที่เป็นผลพวงมาจากปัจจัยภายนอก เช่น มีความมั่นคงทางเศรษฐกิจและสังคม ครอบครัวยุคใหม่ มีสุขภาพดี (ประคองสวัสดิ์ 2548)

องค์การสหประชาชาติอาจเป็นหน่วยงานที่มีความสนใจในเรื่องนี้มากที่สุดและผมก็คิดว่าเป็นหน่วยงานมีบทบาทสูงมากในการพยายามที่จะพูดเรื่องความเป็นอยู่ที่ดีของคน องค์การสหประชาชาติ โดยเฉพาะสำนักงานโครงการพัฒนาแห่งสหประชาชาติ (United Nations Development Program - UNDP) กับธนาคารโลก (World Bank) มีการตีพิมพ์รายงานประจำปีที่เกี่ยวข้องกับตัวแปรต่าง ๆ ในเรื่องของการอยู่ดีมีสุขเป็นจำนวนมากในทศวรรษที่ผ่านมา การที่นักเศรษฐศาสตร์ที่พยายามศึกษาเรื่องของการอยู่ดีมีสุข เพราะมองว่า จีดีพี มันมีจุดอ่อนมากและเป็นตัวชี้วัดที่วัดโดยดูจากรายได้จากการส่งออกสินค้าไปยังต่างประเทศ ซึ่งก็มักจะมองในแง่ของสิ่งที่ผลิตขึ้นในแง่ของสินค้าและบริการที่ผลิตขึ้นในประเทศ แต่ในที่นี้ผมบอกว่าในแง่ของกายภาพ ถ้าหากเรามีสินค้าและบริการที่ผลิตขึ้นไม่มากพอหรือจีดีพีนั้นเป็นศูนย์เมื่อไหร่และประชากรนั้นมีจำนวนเพิ่มขึ้นมากเกินไป มันมีโอกาที่จะเกิดภาวะทุพโภชนาการ หรือเกิดภาวะทุกภัยภัย เกิดโรคระบาด หรือเกิดการขาดแคลนอาหารได้มากซึ่งเกิดขึ้นแล้วในอัฟริกา ที่เป็นทวีปที่มีปัญหาเรื่องนี้มากที่สุด แต่ประเทศไทยนั้นโชคดีเนื่องจากเป็นประเทศแหล่งผลิตอาหารก็ไม่เคยเจอวิกฤตเช่นนี้มาก่อน

พัฒนาการของแนวคิดการอยู่ดีมีสุข

การอยู่ดีมีสุขเป็นศัพท์ที่ใหม่มากที่คิดกันมาเพียง 50 ปีเท่านั้นเอง แต่ว่านักเศรษฐศาสตร์สามารถศึกษาย้อนหลังไปได้ประมาณ 200 ปี โดยเก่าที่สุดนั้นประมาณ ค.ศ. 1950 เพียงแต่ว่าไม่น่าเชื่อถือ ดังนั้นนักเศรษฐศาสตร์จึงนับประมาณตั้งแต่ ค.ศ. 1970 หรือ ค.ศ. 1960 เป็นต้นมา ที่คิดในตอนต้นของแนวความคิดนี้คือสำนักอรรถประโยชน์นิยม (utilitarian) หรือความพยายามที่จะอธิบายว่าความอยู่ดีมีสุขนั้นนำไปสู่ความรู้สึกที่ดีหรือความพอใจได้อย่างไรหรือลดลงมาเป็นลำดับขั้นของความพอใจหรือการได้ประโยชน์อย่างไร

ประมาณ ค.ศ. 1978 และ ค.ศ. 1990 มีแนวคิดเรื่องการศึกษาที่เสมอภาคและเรื่องของสุขภาพที่เสมอภาคสำหรับทุกคน (Education for All and Health for All) ในชุมชนวิชาการระหว่างประเทศ และความสนใจในเรื่องนี้เริ่มเปลี่ยนแปลงโดยมีการเปลี่ยนแปลงครั้งยิ่งใหญ่ที่สุด ภายใต้การประชุมสุดยอดแห่งสหประชาชาติ และมีการตั้งเป้าหมายการพัฒนาแห่งสหัสวรรษ (Millennium Development Goals - MDGs) เมื่อปี ค.ศ. 2000 ที่ตั้งเป้าหมายไว้ว่า จะพยายามขจัดความยากจน เพิ่มน้ำสะอาด ลดการตายของทารกลงปีละเท่าไร ประมาณสิบกว่ามาตรการซึ่งทำกันในเรื่องของหน่วยงานสหประชาชาติ แต่ว่าเป้าหมายนั้นจะสิ้นสุดลงในปี ค.ศ. 2015 ซึ่งก็คือประมาณอีกเจ็ดปีข้างหน้า ซึ่งก็มีผู้วิจารณ์ไว้ว่าโอกาสที่โลกจะประสบความสำเร็จตรงนั้นมันน้อยมากเนื่องจากว่าวิกฤต

ของโลกเราตอนนี้มีเยอะมาก ทั้งเรื่องอาหารและการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศโลก จะทำให้เป้าหมายการพัฒนาแห่งสหัสวรรษนั้นเป็นไปได้ยากมาก

แต่แนวความคิดที่มีอิทธิพลที่สุดอันหนึ่งของความอยู่ดีมีสุขมาจากงานของอมาตยา เซ็น (Amartya Sen) ได้รับรางวัลโนเบลใน ค.ศ. 1998 อมาตยา เซ็น เป็นนักเศรษฐศาสตร์อยู่ที่มหาวิทยาลัยเคมบริดจ์และก็ย้ายไปอยู่ที่ ฮาร์วาร์ด เป็นคนเขียนคำศัพท์ ซึ่งเป็นศัพท์สำคัญที่จะใช้ในการกำหนดความสุขของคน อมาตยา เซ็น ใช้คำที่เรียกว่าการเพิ่มขีดความสามารถของมนุษย์ (Capability Approach) ซึ่งหมายถึงภารกิจที่ทำให้บุคคลสามารถบรรลุผลสำเร็จในสิ่งที่ต้องการและบุคคลมีสิทธิเสรีภาพในการเลือกไปสู่ความสำเร็จด้วยตัวของเขาเอง กล่าวคือ ความสามารถของมนุษย์ที่จะอยู่อย่างมีเกียรติและมีศักดิ์ศรี ซึ่งที่จะมีชีวิตอยู่ได้อย่างมีเกียรติและมีศักดิ์ศรีได้นั้น สิ่งที่สำคัญที่สุดก็คือ เสรีภาพ ถ้าไม่มีเสรีภาพก็ไม่ต้องไปพูดถึงความสุขเลย เสรีภาพตรงนี้รวมถึงเสรีภาพที่จะไม่อดอยาก ไม่ยากจน ไม่เป็นโรคภัยไข้เจ็บที่รุนแรง ดังนั้น เสรีภาพของอมาตยา เซ็น นั้นไม่ใช่เพียงเสรีภาพในแง่ของการเมือง

อมาตยา เซ็น ยังอธิบายต่อไปว่า ภารกิจของคนนั้นเป็นส่วนหนึ่งของสถานภาพของบุคคล โดยเฉพาะอย่างยิ่งสิ่งที่คนคนหนึ่งสามารถจัดการที่จะทำหรือเป็นผู้นำชีวิต ในแง่ของความอยู่ดีมีสุขถึงถูกประเมินในแง่ของความสามารถที่จะบรรลุถึงความสำเร็จในหน้าที่อันมีคุณค่า ทั้งนี้ อมาตยา เซ็น อ้างว่าการระบุชุดของการเพิ่มขีดความสามารถของมนุษย์ โดยพื้นฐานแล้วเป็นการตัดสินใจที่มีคุณค่า และต้องกระทำโดยเปิดเผยและในหลายๆกรณีต้องทำโดยผ่านกระบวนการอภิปรายแบบสาธารณะ

ความหมายของความอยู่ดีมีสุข

Travers and Richardson (1997) กล่าวว่า ให้ความอยู่ดีมีสุขนั้นเป็นแนวคิดหรือนามธรรมที่ใช้ในการกล่าวถึงสิ่งที่ถูกใช้ในการประเมินค่าในการที่จะวัดคนคนหนึ่งว่าอยู่ดีมีสุขหรือไม่ หรือกล่าวโดยสรุปคือ ความอยู่ดีมีสุขเป็นการอธิบายสภาพของสถานการณ์ชีวิตของปัจเจกบุคคลหนึ่งๆ

อีกท่านหนึ่งคือศาสตราจารย์ Richard Easterlin ศึกษาไว้ปี ค.ศ. 2000 ซึ่งผมไปพบที่ประเทศสวีเดน เขาค้นพบคนแรกและเรียกว่า ทฤษฎี Paradox โดยค้นพบว่าความจริงแล้วรายได้ไม่ใช่ตัวที่สำคัญที่สุดในการจะกำหนดความสุข ซึ่งในที่นี้ไม่ได้หมายความว่ารายได้มันไม่สำคัญ เพียงแต่ว่ามันไม่ใช่ตัวที่สำคัญ “ที่สุด” ของทุกๆประเทศ และตอนนี้ นักเศรษฐศาสตร์ที่สนใจเรื่องนี้อีกท่านหนึ่งก็คือ McGillvray ที่ได้ศึกษาเรื่องนี้และมีการตีพิมพ์ออกมาจำนวนมากซึ่งเล่มล่าสุดนั้นก็ตีพิมพ์ออกมาปี ค.ศ. 2008 ที่อธิบายเรื่องนี้ว่าความอยู่ดีมีสุข คุณภาพชีวิตที่ดี การพัฒนาและการเติมเต็มความ

ต้องการขั้นพื้นฐานของมนุษย์นั้นเป็นเรื่องเดียวกัน ซึ่งคุณภาพชีวิตนั้นมันก็วัดยากกว่าเราจะวัดอย่างไร และศัพท์ที่สำคัญที่นักเศรษฐศาสตร์ใช้มาเมื่อ 20 ปีที่แล้วก็คือความจำเป็นพื้นฐานของมนุษย์ (Basic Human Need) ซึ่งมีชื่อเป็นไทยก็คือ จปฐ. (ข้อมูลความจำเป็นพื้นฐาน) แต่ความหมายของความจำเป็นพื้นฐานของมนุษย์ที่ไทยเราควรนำไปใช้นั้น มีความหมายที่ลึกซึ้งมากไม่ใช่แค่เพียงเรื่องของถาวรวัตถุเท่านั้น แต่หมายถึงเสรีภาพทางการเมือง เรื่องของการประท้วง เรื่องการใช้ความรุนแรง ซึ่งความจำเป็นพื้นฐานของมนุษย์ ก็มีส่วนเกี่ยวในเรื่องนี้ที่ว่า การใช้ความรุนแรงแก้ปัญหาอันเป็นสิ่งที่ใช้ไม่ได้ เพราะฉะนั้นความหมายจริงๆมันจึงไม่ใช่แค่ จปฐ. ซึ่งกล่าวเพียงแง่ของวัตถุ

นักเศรษฐศาสตร์ส่วนใหญ่จะอธิบายเรื่องเกี่ยวกับความสุข หรือ เรื่องความอยู่ดีมีสุข โดยใช้หลักเรื่องของอรรถประโยชน์นิยม คือเวลาบริโภคสินค้าและบริการเราต้องมีความสุขเพิ่มขึ้น แต่ความสุขอันนี้จะเป็นไปตามกฎที่นักเศรษฐศาสตร์เรียกว่า กฎลดน้อยถอยลง (Law of Diminishing Marginal Utility) นั่นคือ ที่เราเรียกว่าอรรถประโยชน์ส่วนเพิ่ม (Marginal Utility) มันจะมีการเพิ่มขึ้นในอัตราที่ลดลง (Diminishing) อย่างเดียว ยกตัวอย่างถ้าเราบริโภคสินค้า เช่น เรากินก๋วยเตี๋ยว กินชามแรกก็อร่อยดี แต่เมื่อกินชามที่สองจะเริ่มอืด ส่วนชามที่สามนั้นจะอาเจียร ดังนั้นยิ่งกินมากๆ จะเกิดอรรถประโยชน์ลดน้อยถอยลง จึงเป็นไปได้ที่เราจะบริโภคสินค้าไปเรื่อยๆ แล้วมีความสุข เพราะผลสุดท้ายที่การบริโภคนั้นจะให้ความสุขลดลง ซึ่งเป็นหลักของนักเศรษฐศาสตร์ในการอธิบายการบริโภคว่าเราต้องมีระดับความพอดี ซึ่งคำว่า “ระดับพอดี” นั้นแหละเป็นปัญหาใหญ่ที่สุดที่นักเศรษฐศาสตร์คิดไม่จบ ศัพท์ที่เอามาใช้ก็คือ คำว่า ประสิทธิภาพสูงสุด (optimality) ว่าส่วนไหนจะเป็นจุดที่เรียกว่าประสิทธิภาพสูงสุด ซึ่งส่วนใหญ่ก็แก้โดยใช้เครื่องมือทางเศรษฐศาสตร์ แต่อย่างที่บอกว่าเศรษฐศาสตร์นั้นมันแห้งแล้งมาก พอแก้แล้วก็ไม่รู้ว่ามันอยู่ตรงไหน แต่รู้โดยสมการว่า ณ จุดนั้นมันเป็นจุดที่เกิดประสิทธิภาพสูงสุด

ในจำนวนความหมายของความอยู่ดีมีสุขนั้น มักหมายถึงคุณภาพของมาตรฐานความเป็นอยู่ และการพัฒนามนุษย์ แต่ก็อาจจะรวมถึงสิ่งอื่นด้วยได้แก่ สวัสดิการ สวัสดิการสังคม ความเป็นอยู่ที่ดี สาธารณูปโภค ความพึงพอใจในชีวิต ความมั่งคั่ง การเติมเต็มความต้องการ การพัฒนา ความมีอำนาจ การขยายความสามารถ ความยากจน ความยากจนของมวลมนุษย์และความสุข

ความพยายามในการวัดความอยู่ดีมีสุข

การวัดความอยู่ดีมีสุขเป็นความพยายามในการวัดระดับชาติ โดยมีตัวแปรบางตัวเป็นสำคัญจริงๆแล้วสามารถศึกษย้อนหลังไปในทศวรรษที่ 1940 ซึ่งเป็นการวัดรายได้ต่อหัวที่สอดคล้องกับ

แนวความคิดอรรถประโยชน์นิยมของความอยู่ดีมีสุข ณ จุดนี้รายได้ที่สูงขึ้นนำไปสู่การบริโภคที่มากขึ้น และทำให้สาธารณูปโภคสูงขึ้นรายได้จึงเป็นหน่วยการวัดที่สื่อถึงสาธารณูปโภคนั่นเอง

ความพยายามนี้มีความสอดคล้องกับยุทธศาสตร์การพัฒนาเศรษฐกิจระดับชาติที่พยายามจะเพิ่มรายได้ต่อหัวให้ได้มากที่สุด โดยมีความพยายามที่จะแก้ไขผลกระทบภายนอกและการกระจายรายได้

นักเศรษฐศาสตร์หลายๆที่ศึกษาในด้านนี้จำนวนมากพยายามจะอธิบายว่าเราจะสามารถจะเอาความอยู่ดีมีสุข ไปศึกษาในมิติที่ลึกซึ้งยิ่งขึ้นได้ อย่างเรื่องความรู้ เรื่องของมิตรภาพ เรื่องการมีส่วนร่วม เรื่องของสุขภาพ เรื่องความมั่นคงของทางเศรษฐศาสตร์ ซึ่งตัวนี้เป็นตัวที่นักเศรษฐศาสตร์ให้ความสำคัญมาก โดยเฉพาะความมั่นคงที่เกิดขึ้นในสังคมที่มีสวัสดิการ ดังนั้นในประเทศที่เป็นรัฐสวัสดิการเขาสามารถแก้ปัญหาเรื่องสวัสดิการสังคมได้โดยการใช้รัฐสวัสดิการในการสาธารณสุข รักษาฟรี ประกันฟรี และมีการจ้างงานเต็มที่ ซึ่งหากว่ามีการตกงานก็สามารถที่จะได้รับเงินชดเชยหรือเงินประกันสังคมจากการหยุดงานได้ ส่วนที่สำคัญที่สุดก็คือเรื่องของความมั่งคั่งและนักเศรษฐศาสตร์ก็ให้ความสำคัญกับเรื่องของเวลารว่าง หรือ Leisure นั้นเป็นเรื่องที่สำคัญมาก สมมุติว่าถ้าเราต้องทำงานวันละ 12 ชั่วโมงแสดงว่าเราไม่มีความสุขแน่ๆ เพราะว่า มาตรฐานที่ใช้กันอยู่ในตะวันตกก็คือ ไม่เกิน 7 ชั่วโมงและก็ต้องมีเวลาพัก วันอาทิตย์ก็ต้องหยุด แต่ถ้าหากถามกรรมกรว่าเขามีความสุขหรือไม่ เขาก็อาจจะตอบว่าเขามีความสุขเพราะเขาสามารถหาเงินได้ แต่ถ้าจริงๆเราก็จะมองเห็นว่าเขามีเวลารว่างให้กับตัวเองน้อยมาก

ดังนั้นจากแนวความคิดทั้งหมดนั้น แนวคิดแบบอรรถประโยชน์ เช่นเรื่องการเพิ่มขีดความสามารถของมนุษย์เข้ามามีบทบาทสูงมาก แต่ว่าทั้งนี้ เช่น ก็พยายามจะบอกว่าเรื่องที่สำคัญที่สุดในความอยู่ดีมีสุขนั้นคือ การต้องมีภารกิจซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของคนเราจะมึหน้าที่ที่จะทำอะไรก็ตาม แต่ว่าหน้าที่ตรงนี้เราทำเพื่ออะไร ทำเพื่อเป็นส่วนหนึ่งของชีวิตของเรา ซึ่งเช่น บอกว่าเราต้องชี้ให้ชัดเจนว่าพื้นฐานของเรา หรือ การให้คุณค่าของเรา (Valuation) เราต้องการอะไรและเราต้องทำให้ออกมาอย่างชัดเจน และก็ต้องอยู่ในสังคมที่มีประชาธิปไตย สังคมที่มีเสรีภาพอย่างชัดเจน ถึงจะสามารถเกิดความอยู่ดีมีสุขได้ ซึ่งวิธีการวัดนั้นตอนนี้มีเยอะมา ถ้าเราไปดูในตำรา และก็มีพบว่าตัวแปรหลายตัว ซึ่งก็ยังคงเถียงกันอยู่ว่าตัวไหนดีที่สุด

จีดีพี จีเอ็นไอ จีเอ็นพี

ดัชนีที่นิยมใช้วัดความอยู่ดีมีสุขมากที่สุดคือรายได้ประชาชาติต่อบุคคล (National Income per capita) ซึ่งวัดมาจาก รายได้มวลรวมประชาชาติต่อหัว (Gross National Income per capita, GNI) หรือผลผลิตมวลรวมต่อหัว (Gross Domestic Product per capita, GDP) และตัวที่ได้รับความนิยมมากที่สุดในการนำมาคำนวณรายได้ประชาชาติต่อหัวคือผลผลิตมวลรวมประชาชาติต่อหัว (Gross National Product per capita, GNP) ตัวเลขของการวัดเหล่านี้ปรากฏอย่างกว้างขวางในเว็บไซต์ของธนาคารโลกในรายงานการพัฒนาโลก

ตั้งแต่ปี 1997 ธนาคารโลกก็ได้จัดอันดับประเทศต่างๆ ในแง่ของ GNPs หรือ GNIs ต่อหัวซึ่งวัดในรูปแบบของเหรียญสหรัฐ และยังมีการเผยแพร่รายได้ต่อหัวของประชากรเปรียบเทียบระหว่างประเทศ ตั้งแต่ปี 1969 ในรูปของ World Bank Atlas

ผมคิดว่าจีดีพีนั้นมิใช่จุดอ่อนเยอะมากเพราะมันไม่สะท้อนถึงการกระจายรายได้ประชาชาติ มันไม่สะท้อนถึงความเป็นธรรม และที่สำคัญที่สุดคือมันไม่สะท้อนสิ่งที่ไม่สามารถวัดได้จากการตลาด เช่น การเป็นแม่บ้าน มันก็ไม่มาออกในจีดีพี ดังนั้นนักเศรษฐศาสตร์ก็ทราบในตรงนี้ดีและก็พยายามแก้ปัญหา ซึ่งการแก้ไขข้อจุดอ่อนของจีดีพีได้โดยการจึงมีการใช้ภาวะเสมอภาคของอำนาจซื้อ (Purchasing Power Parity - PPP)^๖ ในการปรับให้จีเอ็นพี หรือจีดีพีต่อหัวมีความเที่ยงเบนน้อยลง ดังนั้นตัวแปรภาวะเสมอภาคของอำนาจซื้อจึงกลายเป็นเครื่องมือสำคัญในการเปรียบเทียบจีดีพี และจีเอ็นพี ต่อหัวซึ่งเป็นการสำรวจราคาจาก 118 ประเทศเอาภาวะเสมอภาคของอำนาจซื้อมาใช้ นั่นมันก็ต้องขึ้นอยู่กับการใช้วิธีการวัดแบบไหน แต่วิธีนี้มันก็ไม่ได้แก้ปัญหาย่างมากหรืออย่างถอนรากถอนโคน เนื่องจากวิธีการวัดที่ถูกต้องนั้นจะต้องมีการสำรวจระดับราคาภายในประเทศต่างๆ ของสินค้า หรือว่า

^๖ พืพืพ (ppp) หรือ ภาวะเสมอภาคของอำนาจซื้อ (purchasing power parity) หมายถึง ทฤษฎีที่อธิบายถึงวิธีการอย่างหนึ่งในการประมาณค่าอัตราแลกเปลี่ยนสมมูลหรืออัตราแลกเปลี่ยนเสมอภาคระหว่างเงินตรา ๒ สกุลว่าควรจะเป็นเท่าไร เพื่อใช้ซื้อขายสินค้าประเภทเดียวกันในแต่ละประเทศ ซึ่งวิธีการดังกล่าวจะยังไม่คำนึงถึงค่าขนส่งและภาษีในการค้าระหว่างประเทศ ภาวะเสมอภาคของอำนาจซื้อจะแสดงให้เห็นว่า อัตราแลกเปลี่ยนระหว่างเงินตรา ๒ สกุลสะท้อนถึงอำนาจซื้อที่เท่ากันของเงินตราทั้ง ๒ สกุลนั้น เช่น ถ้าอำนาจซื้อของเงินตราสกุลหนึ่งเป็น ๒ เท่าของเงินตราอีกสกุลหนึ่ง อัตราแลกเปลี่ยนสมมูลระหว่างเงินตราสกุลแรกกับเงินตราสกุลหลังจะเท่ากับ 1:2 ซึ่งหมายความว่า เงินตราสกุลแรก ๑ หน่วย มีค่าเท่ากับเงินตราสกุลหลัง ๒ หน่วย การกำหนดภาวะเสมอภาคของอำนาจซื้อ มี ๒ แนว คือ ภาวะเสมอภาคของอำนาจซื้อแบบสัมบูรณ์ (absolute PPP) กับ ภาวะเสมอภาคของอำนาจซื้อแบบสัมพัทธ์ (relative PPP)

ภาคบริการซึ่งวิธีการอย่างนี้นักเศรษฐศาสตร์เรียกว่า Purchasing Power Parity conversion factor (PPP conversion factor)

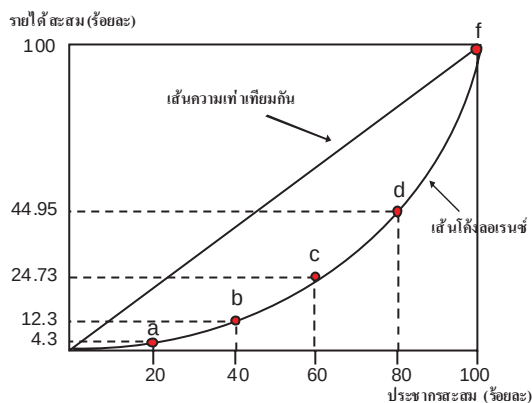
ก่อนที่จะได้ประชาชาติต่อบุคคลจะเป็นที่รู้จักกันอย่างกว้างขวางนั้น ผมอยากอธิบายว่าอมาตยา เช่น ที่ เป็นผู้หนึ่งที่อธิบายไว้ว่า จีดีพี มันวรมเอาสินค้าที่มันเลวๆเอาไว้ด้วย อย่างที่เราบริโภค บุหรี่ จีดีพีมันก็วัด เราดื่มเหล้ามากขึ้นเป็นอันดับโลกจีดีพีของเราที่สูงขึ้น เราบริโภคยาเสพติดมากขึ้น จีดีพีมันก็สูง เพียงแต่ว่ายาเสพติดนั้นมันวัดไม่ได้เพราะมันเป็นสินค้าที่ขายกันนอกตลาด เป็นเรื่องของเศรษฐกิจที่เรียกว่าธุรกิจใต้ดิน (under ground) ดังนั้น การที่สุรา บุหรี่ การพนัน เราเพิ่มมากขึ้น มันไม่ได้หมายความว่าความอยู่ดีมีสุขเราเพิ่มมากขึ้นมีแต่จีดีพีเราที่เพิ่มขึ้น ดังนั้น UNDP ซึ่งเป็นองค์กรของสหประชาชาตินั้น ก็เริ่มใช้แนวคิดสำคัญสามตัวที่ผมว่า คือเรื่อง การอยู่รอดของทารกก่อน 5 ขวบ อายุขัย และเรื่องของการศึกษาซึ่งก็แยกเป็นการศึกษาขั้นประถม ขั้นมัธยม และขั้นมหาวิทยาลัย ซึ่งก็พยายามวัดกันที่สามตัวนี้เพราะว่าเป็นเรื่องที่สำคัญ ไม่เพียงตัวรายได้อย่างเดียวเท่านั้นที่สำคัญและก็พบว่าการพยายามที่จะให้ข้อสรุปโดยใช้แนวคิดเก่าของฮิกส์โตเติลว่า ความมั่งคั่งนั้นเป็นที่ประจักษ์อยู่แล้วว่าสิ่งที่เรามองหา มันแทบจะไม่มีประโยชน์อะไรเลย แต่มันมีไว้เพื่อแลกเปลี่ยนกับสิ่งอื่น ๆ (Wealth is evidently not the good we are seeking for , it is merely useful and for the sake of something else) และก็ยังมึนนักเศรษฐศาสตร์ที่สำคัญที่พยายามอธิบายเรื่องนี้ก็คือ Hicks กับ Streeten ก็บอกว่า ปัญหาที่สืบเนื่องจากการใช้ จีดีพี ในการวัดสวัสดิการสังคมได้เป็นที่รับรู้กันตั้งแต่เริ่มทำบัญชีประชาชาติเลยทีเดียว

จริงๆ แล้วนักเศรษฐศาสตร์ก็พยายามค้นหาแนวคิดและแก้ปัญหาในจุดอ่อนของ จีดีพี อย่าง Clark หรือ Nordhand และ Tobin ที่พยายามเอาเรื่องของสวัสดิการมาใช้ และเอาเรื่องความยั่งยืน (Sustainability) เข้ามาเกี่ยวข้อง และพยายามจะบอกว่า จีดีพี นั้นเราต้องคำนึงถึงเรื่องเพศและเรื่องผู้หญิง เพราะว่าถ้าเราไม่สามารถจำแนกจีดีพีให้มันละเอียดขึ้นได้มันก็ไม่มีประโยชน์ โดยสังคมที่มีความเหยียดหยามในเรื่องเพศหรือสังคมที่ผู้ชายเป็นใหญ่ก็จะมีปัญหาเรื่องการวัดจีดีพีเหมือนกัน นอกจากนี้ Dugupta ซึ่งเป็นนักเศรษฐศาสตร์ที่ผมฟังมากและก็เป็นนักเศรษฐศาสตร์ที่เก่งมากคนหนึ่งของโลกซึ่งอยู่ที่เคมบริดจ์ โดยย้ายมาจากอินเดีย ก็พยายามที่จะบอกว่า แม้ว่าจีดีพีจะมีจุดอ่อนแต่ก็ยังถูกใช้อยู่เสมอและก็ยังถือว่าสำคัญที่สุด แต่ว่าในหมู่นักเศรษฐศาสตร์ที่พยายามแก้ไขในเรื่องนี้ เช่น

เรื่อง Generalised Lorenz Curve (GLC)^๗ เพื่อวัดมาตรฐานของเส้นโค้งลอเรนซ์ (Lorenz Curve) และวัดมันออกมาด้วยค่าเฉลี่ยของการกระจายรายได้ในกรณีนี้ GLC พยายามที่จะนิยามสวัสดิการสังคมในเชิงของความเป็นธรรมและควมมีประสิทธิภาพ

ที่มีการเอาเรื่องของการกระจายรายได้ (Income distribution) มาเกี่ยวข้องด้วยก็จะแก้ปัญหาได้ เพราะว่าถ้าเราใช้วิธีที่อย่างเดียวโดยที่มันไม่สะท้อนถึงความไม่เสมอภาคนั้นมันก็อาจจะมีจุดอ่อนได้ และสังคมที่มีความเหลื่อมล้ำสูงจะเกิดปัญหาทางสังคมสูงมาก โดยเฉพาะสังคมไทยที่มีปัญหาเหล่านี้เพิ่มขึ้นมาก เราพบว่าความเหลื่อมล้ำของสังคมไทยในรอบ 30 ปีนั้นเพิ่มมากขึ้นและไม่มีวันลด และเพิ่มมากขึ้นหลังจากที่รัฐบาลทักษิณหมดอำนาจลง นั่นคือ ความเหลื่อมล้ำกลับยิ่งเพิ่มมากขึ้น ดังนั้น สิ่งที่ผมอยากจะส่งท้ายในวันนี้ คือ สิ่งที่น่าเศรษฐศาสตร์กำลังสนใจเรื่องของความสุข และกำลังให้ความสนใจมากขึ้นเรื่อยๆ แต่ว่าก็ไม่ได้ใช้คำว่าความสุข แต่ใช้คำว่าความอยู่ดีมีสุข หรือความอยู่ดีมีสุขของมนุษย์ และมันจะเกี่ยวพันกับปัจจัยหลายๆตัว อันที่หนึ่งคือ เรื่องสุขภาพ สองคือ เรื่องการศึกษา สามคือ เรื่องของสิ่งแวดล้อม หรือ ความยั่งยืน และสี่คือ เรื่องของวัฒนธรรมซึ่งผมไม่ได้

^๗ เส้นลอเรนซ์เป็นเส้นแสดงความสัมพันธ์ของตัวแปร 2 ตัว ในรูปของความถี่สะสม เพื่อแสดงการกระจายตัวของข้อมูล

จากกราฟ ณ จุด a จำนวนประชากรร้อยละ 20 มีรายได้เท่ากับร้อยละ 4.3 ณ จุด b จำนวนประชากรร้อยละ 40 มีรายได้เท่ากับร้อยละ 12.3 ณ จุด c จำนวนประชากรร้อยละ 60 มีรายได้เท่ากับร้อยละ 24.73 ณ จุด d ประชากรร้อยละ 80 มีรายได้เท่ากับร้อยละ 44.95 หรือ ณ จุด d สามารถอ่านค่าย้อนกลับ ได้ว่า ประชากรที่มีรายได้สูงสุดในกลุ่มร้อยละ 20 ในกลุ่มบน มีรายได้คิดเป็น ร้อยละ 50.05 (100-44.95) เป็นต้น จากรูปภาพเมื่อลากเชื่อมต่อจุด a b c d และ f จะได้เส้นโค้งลอเรนซ์ ที่แสดงการกระจายของรายได้สะสมและสัดส่วนของประชากรสะสม โดยเส้นโค้งลอเรนซ์ที่มีความโค้งมากจะแสดงถึงการกระจายรายได้ไม่เท่าเทียมกันมากขึ้น เมื่อเทียบกับเส้นโค้งลอเรนซ์ที่เป็นเส้นตรงลากผ่านจุดกำหนด เราเรียกว่า "เส้นแห่งความเท่าเทียมกัน" แสดงถึงการกระจายรายได้ที่สม่ำเสมอทั่วทุกกลุ่มของประชากร

กล่าวถึงในที่นี้ และอันที่ห้า คือ เมืองการเมือง ซึ่งก็มีคำถามว่าจะต้องเป็นระบบการเมืองแบบไหน ซึ่งเรื่องนี้เนื่องจากผู้ที่เขียนเกี่ยวกับเรื่องความอยู่ดีมีสุข นั้นเป็นนักวิชาการตะวันตก หรือแม้กระทั่งอาจารย์ Dugupta หรืออาจารย์อะไรต่างๆก็มีแนวโน้มที่จะเชื่อว่าจะต้องเป็นการเมืองแบบประชาธิปไตยแบบอเมริกาแบบประธานาธิบดี แต่ว่าประชาธิปไตยนั้นต้องเป็นประชาธิปไตยแบบแท้จริง ไม่ใช่โดยการซื้อเสียงหรือว่าโดยการกาบัตรแบบส่งๆ

ดัชนีการพัฒนามนุษย์ (Human Development Index - HDI)

เครื่องมือที่ใช้มากที่สุดอันหนึ่งของสำนักงานโครงการพัฒนาแห่งสหประชาชาติ (UNDP) คือ รายงานว่าด้วยการพัฒนามนุษย์ (Human Development Report) ซึ่งมีการตีพิมพ์มาตั้งแต่ปี 1990 จนถึงปัจจุบัน ดัชนีการพัฒนามนุษย์ (Human Development Index - HDI) เป็นแนวความคิดที่พยายามมีส่วนในการพัฒนาขึ้นมาซึ่งเป็นดัชนีที่ผมคิดว่าใช้ได้ดียิ่ง

ดัชนีการพัฒนามนุษย์เป็นดัชนีที่สร้างขึ้นโดยใช้ดัชนีที่สำคัญที่สุดสามตัวคือ ตัวแรก ก็คือ อายุขัย โดยคิดว่าอายุขัยที่ยืนยาวนั้นสำคัญ ดังนั้น ยิ่งมีอายุยืนแสดงถึงคนที่มีความสุขมากขึ้น ตัวที่สองคือ จำนวนเด็กทารกที่ตายก่อนอายุ 5 ขวบ ตัวที่สาม คือ การศึกษา ยังมีจำนวนคนที่มีการศึกษาสามารถอ่านออกเขียนได้มากขึ้นเท่าไรนั้นก็แสดงให้เห็นถึงคุณภาพชีวิตดีขึ้นเท่านั้น ซึ่งทั้งสามตัวนี้ก็มีการพยายามพัฒนาขึ้นมาเรื่อยๆ แต่ความจริงแล้วดัชนีด้านการพัฒนามนุษย์นั้น นักเศรษฐศาสตร์หลายคนนั้นกับบอกว่า มันน่าจะมีสี่มิติ มิติแรกก็คือ เรื่องของความเสมอภาค ซึ่งสังคมส่วนใหญ่นั้นมีน้อยมาก ตัวอย่างที่ดีที่สุดก็คือ สหรัฐอเมริกาซึ่งเป็นประเทศที่มี จีดีพี ที่ดี ที่สูงที่สุดในโลกแต่ก็มีความเหลื่อมล้ำสูงมาก ดังนั้นประเทศสหรัฐอเมริกานั้นเป็นตัวอย่างที่ไม่ดีของประเทศทุนนิยม เนื่องจากมีความเหลื่อมล้ำสูงมากโดยเฉพาะระหว่างคนต่างเชื้อชาติ หรือ สีผิว เช่นระหว่างคนผิวดำกับคนผิวขาว หรือ คนผิวขาวกับคนผิวเหลือง ตัวที่สองที่มีความสำคัญมาก ซึ่งเราก็พูดกันมาบ้างแล้วและก็เป็นปัญหาของนักเศรษฐศาสตร์มากและเป็นปัญหาที่ต้องขบให้แตกก็คือความยั่งยืน (Sustainable) หรือ ความเหมาะสม (Suitability) ก็คือ คำว่ายั่งยืน นั้นมันหมายความว่าอย่างไร ตัวที่สาม ก็คือผลิตภาพ (Productivity) สังคมที่ไม่มีผลิตภาพ หรือ “ประสิทธิภาพ” จะไม่สามารถทำให้บรรลุหรือเกิดผลประโยชน์ได้ และตัวที่สี่ คือ สิ่งที่เราช่วยกันสร้างในเวทีนี้คือการสร้างศักยภาพ (Empowerment) ก็คือ การให้พลังแก่ประชาชนหรือชุมชน ที่จะช่วยเหลือตนเองได้

ปัจจุบันเราใช้ดัชนีการพัฒนามนุษย์วัดมาประมาณ 11 ปี ดังนั้น การวัดความสุขหรือความอยู่ดีมีสุข ตาม UNPD นั้นถือว่าคนไทยนั้นมีความสุขยืนยาวขึ้นมาก คือ 70-90 ปี ดังนั้นอาจกล่าวได้ว่าการพัฒนามนุษย์ของไทยเรานั้นพัฒนาได้ดีมาก

ดัชนีคุณภาพชีวิตทางกายภาพ (The Physical Quality of Life Index -PQLI)

นอกจากนี้ก็ยังมียังมีดัชนีอื่นๆที่น่าสนใจอีก เช่น ดัชนีคุณภาพชีวิตทางกายภาพ (The Physical Quality of Life Index -PQLI) ซึ่งมีส่วนของการวัดจีเอ็นพีต่อหัวและการวัดความอยู่ดีมีสุขของมนุษย์ แต่ก็มีข้อเสนอดีในปี 1979 โดย The Overseas Development Council ว่าดัชนีคุณภาพชีวิตทางกายภาพ นั้นควรมีดัชนีอัตราการตายในเด็กทารก อายุขัย การรู้หนังสือในผู้ใหญ่ด้วย ทั้งนี้โดยให้ทั้งหมดนี้รวมเข้ามาเป็นดัชนีตัวเดียวกันโดยวัดประเทศต่างๆ รวม 150 ประเทศ อย่างไรก็ตามดัชนีคุณภาพชีวิตทางกายภาพ เริ่มมีความนิยมมากขึ้นเรื่อยๆในฐานะที่เป็นตัวชี้วัดความอยู่ดีมีสุขของมวลมนุษย์แต่ในขณะเดียวกันดัชนีการพัฒนามนุษย์ ซึ่งใช้ตั้งแต่ปี 1990 ก็ได้รับการแก้ไขหลายครั้งให้มีความถูกต้องมากยิ่งขึ้น โดยเฉพาะการแปลงค่าภาวะเสมอภาคของอำนาจซื้อของจีดีพีและจำแนกการศึกษาให้ละเอียดมากขึ้นเป็นภาคประถม มัธยมและมหาวิทยาลัย ถึงกระนั้นดัชนีการพัฒนามนุษย์ก็ยังถูกโจมตีจากนักวิชาการจำนวนมาก

มาตรการการพัฒนาศักยภาพหญิงชาย (Gender empowerment Measure-GFM)

แต่ในปี 1995 ดัชนีพัฒนามนุษย์ได้นำเอาแนวความคิดเรื่องมาตรการการพัฒนาศักยภาพหญิงชาย (Gender empowerment Measure-GFM) และดัชนีการพัฒนาศักยภาพหญิงชาย (the Gender related Development Index-GDI) เข้ามาใช้ประเด็นเหล่านี้ นับว่าน่าสนใจมาก เพราะมาตรการการพัฒนาศักยภาพหญิงชายนั้นได้ผนวกรวมข้อมูลเหล่านี้

1. ร้อยละของผู้หญิงที่ได้เข้าไปอยู่ในสภา
2. อัตราร้อยละของผู้หญิงที่เป็นภาคบริการขนส่ง ผู้บริหารอาวุโสและผู้จัดการ จากจำนวนของคนทั้งหมดในตำแหน่งนั้นๆ
3. อัตราร้อยละของผู้หญิงที่เป็นคนทำงานด้านเทคนิค และสาขาอาชีพอื่นจากจำนวนคนทำงานในสาขาอาชีพนั้นๆ
4. สัดส่วนรายได้ของผู้หญิงต่อรายได้ของผู้ชาย

ส่วนดัชนีการพัฒนาศักยภาพหญิงชายนั้นเป็นการปรับค่าดัชนีการพัฒนามนุษย์ที่ชี้ถึงความไม่เสมอภาคของแต่ละตัววัดข้างต้น และประเด็นก็คือทำไมเพศจึงเป็นประเด็นสำคัญของความอยู่ดีมีสุข เหตุก็เพราะสตรีมักถูกกีดกันหรือถูกเอารัดเอาเปรียบจากสังคมที่มีบุรุษเป็นใหญ่

เครื่องชี้วัดคุณภาพชีวิตขององค์การอนามัยโลก (The World Health Organisation Quality of Life Assessment-WHOQOL)

เครื่องชี้วัดคุณภาพชีวิตขององค์การอนามัยโลก The World Health Organisation Quality of Life Assessment (WHOQOL) ได้พยายามสร้างตัวแปรต่างๆ เป็นร้อยๆ เพื่อสะท้อนถึงขอบเขตของชีวิตที่ต่างกันในแต่ละ WHOQOL ได้ตั้งนิยามคุณภาพของชีวิตไว้ว่า “เป็นการรับรู้ของปัจเจกเกี่ยวกับตำแหน่งหน้าที่ในชีวิตของตนเองว่ามันเป็นบริบทของวัฒนธรรมและระบบการให้คุณค่าในสังคมที่เขาอาศัยอยู่ที่มีความสัมพันธ์กับเป้าหมายในชีวิตของเขา รวมไปถึงความคาดหวัง มาตรฐาน และการตระหนักรู้”

ในแง่ที่ผู้ตอบคำถามจะตอบคำถามเพื่อประเมินตนเองเกี่ยวกับชีวิตของตนเองเช่น ความเจ็บปวดและความไม่สบายตัว กิจกรรมทางเพศ ความมั่นใจในตนเอง อัตราการตาย ความสามารถในการทำงาน เสรีภาพ ความปลอดภัยและมั่นคงทางด้านร่างกาย ความพึงพอใจในการทำงาน และแหล่งเงินทุน

ในอีกแง่หนึ่งก็มีการศึกษาที่คล้ายคลึงกันแต่ให้ผู้ตอบประเมินตนเองในคำถามที่ปิด โดยพิจารณาถึงความพึงพอใจของชีวิต ผลที่รายงานออกมาจะปรากฏใน World Happiness Database (WHO) โดยใช้คำถามหลักว่า “เมื่อพิจารณาโดยรวมแล้วคุณพึงพอใจหรือไม่พึงพอใจในชีวิตของตนเอง”

ปัญหาก็คือตามวิธีการศึกษานี้คะแนนของความสุ่มมันไม่สมบูรณ์แบบแต่มันก็สะท้อนถึงความรู้ถึงความอยู่ดีมีสุขได้อย่างแม่นยำพอควร ข้อสังเกตก็คือ เราควรจะมีข้อสรุปอย่างไร ความแตกต่างของวัฒนธรรมและลำดับขั้นของการพัฒนามีผลต่อความสุขอย่างไร จำเป็นจะต้องมีการศึกษาในเรื่องนี้ให้มากยิ่งขึ้นไปอีก

รัฐสวัสดิการกับความอยู่ดีมีสุข

อีกคำที่นักเศรษฐศาสตร์ใช้มากที่สุดถ้าหากอ่านในตำราหลายๆ เรื่อง ก็คือ เรื่องสวัสดิการ (Welfare) มันก็จะเชื่อมโยงไปถึงเรื่องของสังคมและเรื่องรัฐสวัสดิการ (Welfare state) ด้วย

มีช่วงหนึ่งที่ผมได้ใช้ชีวิตอยู่ที่ประเทศสแกนดิเนเวีย บังเอิญผมจบจากประเทศสวีเดนและช่วงนั้นเป็นช่วงที่ผมมีความสุขที่สุดช่วงหนึ่งในชีวิต สำหรับผมเองเพราะว่าเป็นช่วงที่ผมเรียนหนังสือและไม่ได้มีอะไรทำ อ่านหนังสืออย่างเดียว ประมาณ 7 ปี และก็จบออกมา เนื่องจากสวีเดนนั้นเป็นประเทศ

ที่มีรัฐสวัสดิการที่ดีมากและผมก็ได้รับประโยชน์จากรัฐสวัสดิการตรงนั้นทั้งหมด และประสบการณ์ดังกล่าวนั้นก็ช่วยผมไว้เยอะมากในการเปลี่ยนมุมมอง

ประเทศสวีเดนที่ผมไปอยู่นั้นมันไม่ได้เป็นลักษณะของรัฐสวัสดิการ ในความหมายที่ว่ามีทุกอย่างดีพร้อมไปหมด มีเงินให้ใช้ มีวัตถุให้ใช้ แต่เพราะว่ามันมีการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างกันขนานใหญ่ ชาวนาส่วนใหญ่ที่นั่นหมดไปแล้ว คือ สังคมของชาวนามีน้อยมาก แต่ประเทศไทยนั้นผมคิดว่ามันยังอยู่ในช่วงของสังคมแห่งการเปลี่ยนผ่านซึ่งมันอาจต้องใช้เวลาอีกหลายปี ดังนั้นปัญหาของเรานั้นแก้ยากมาก และอย่างที่เรารู้กันว่านั่น ชาวาก็เป็นสินค้าที่ราคาตกมาตลอดเพิ่งจะมาดีเอาตอนนี้นี้หลังจากราคามันตกมาประมาณ 20 ปี หรือ 30 ปี ดังนั้นปัญหาของประเทศไทยนั้นมันซับซ้อนกว่านั้นมาก มันจึงแก้แบบจุดใดจุดหนึ่งไม่ได้ และระบบการศึกษาเรานั้นมันล้มเหลวตั้งแต่อนุบาล เพราะว่าโรงเรียนอนุบาลที่ดีที่สุดคือโรงเรียนที่เก็บแพงที่สุดนั่นคือเราไม่ได้สร้างความเสมอภาค ดังนั้น ปัญหาความเสมอภาคนั้นมันมีความหมาย มีนัยยะสูงมาก ในประเทศสวีเดนลูกนายกรัฐมนตรีก็ต้องเรียนโรงเรียนธรรมดาเหมือนเด็กทั่วไปไม่ได้เรียนโรงเรียนพิเศษอะไรเลยครับ ลูกผมนั่นตอนที่ผมเรียนหนังสือ ผมพาเข้าโรงเรียนอนุบาลที่เป็นโรงเรียนที่ดีที่สุดของที่นี่ ซึ่งเป็นเพราะว่าผมอยู่ใกล้ที่นั่น และผมก็ทำงานที่นั่นไม่ใช่เพราะว่าผมใหญ่โตมาจากไหน และโรงเรียนเขาก็ไม่ได้มีการแบ่งว่าเป็นโรงเรียนสำหรับลูกนายกรัฐมนตรีหรือสำหรับนักศึกษาต่างชาติ ดังนั้น ปัญหาของประเทศไทยที่ผมเห็นว่ามันต้องแก้มากที่สุดคือ ความเหลื่อมล้ำที่อยู่สูงมากๆ ความจริงจีดีพีเราไม่ได้อยู่ต่ำมากคือ 5% นั่นถือว่าอยู่ในระดับปานกลาง แต่ถ้าตีมาจะอยู่ระดับ 9-10 % แต่ถามว่าประเทศไทยจะอยู่ในระดับ 8-9% ได้หรือไม่ ผมว่ายากมากเพราะถ้าหากคิดตามหลักเศรษฐศาสตร์ ตอนนี้นี้แรงงานของเราเป็นแรงงานที่ไร้ฝีมือ เพราะฉะนั้นผลิตภาพของเราเป็นเรื่องที่ต่ำมากในแง่ของทวีปเอเชีย และประเทศไทยเรานั้นต่ำที่สุดในอาเซียน โดยต่ำกว่ามาเลเซีย อินโดนีเซีย แต่อาจจะสูงกว่าประเทศลาวหรือกัมพูชา ดังนั้นประเทศเรามันอยู่ระหว่างรอยต่อของปัญหาของเศรษฐกิจ

ประเทศแถบสแกนดิเนเวีย ทุกวันนี้ไม่ว่าจะวัดด้วยดัชนีชี้วัดตัวไหนก็ตามก็ยังเป็นประเทศที่มีความน่าสนใจที่สุด ไม่ว่าจะวัดจากวิธีไหน จะเป็นจีดีพี หรือดัชนีพัฒนามนุษย์ หรือว่าดัชนีความสุขโลก (Happy planet Index) ก็ยังดีที่สุด ถ้าวัดจากเรื่องคอร์รัปชัน เรื่องธรรมาภิบาลก็ยังดีที่สุด ก็แสดงว่าระบบสวัสดิการ ที่นั่นมันน่าสนใจมากกว่ามันสามารถทำได้ทุกอย่าง รวมทั้งเรื่องของรัฐสวัสดิการด้วย

อย่างไรก็ตามไม่มีแบบจำลองทางเศรษฐศาสตร์ (Model) ไหนที่สมบูรณ์แบบที่สุด ผมเองนั้นก็ไม่ได้บอกว่าการศึกษาคือเศรษฐศาสตร์เป็นผู้วิเศษ ซึ่งอันนั้นก็ขอแตกต่างให้กับวิชา แต่ว่าความลึกซึ้งของ

เศรษฐศาสตร์นั้นมีหลายระดับ และก็มีสาขาที่ขยายไปใหญ่โตมาก ผมเองก็รู้แค่บางสาขาซึ่งถือว่ารู้แค่มาก ไม่สามารถที่จะตอบอะไรที่ยากๆ ได้เลยด้วยซ้ำ ส่วนเรื่องของตะวันออกตะวันตกนั้นมันเป็นเรื่องที่ไม่ชัดเจน และคนที่ชอบพูดว่าตะวันออก “มีอะไร” ก็ไม่สามารถจะบอกว่าตะวันออก “เป็นอะไร” อย่าง ลีกวนยู ชอบพูดว่า สิงคโปร์มีลักษณะตะวันออก แต่ถ้าไปดูสิงคโปร์มันก็คือตะวันตกแต่อยู่ในภาคตะวันออก ดังนั้นถ้าไปดูสิ่งที่สิงคโปร์พัฒนาในตอนนี้มันคือตะวันตกชัดๆ แต่ว่าสิงคโปร์พยายามเรียกร้องสิ่งที่ตะวันออกทำไม่ได้ นั่นคือ เช่น การบังคับให้ลูกนั้นต้องเลี้ยงพ่อแม่ ซึ่งนั่นก็เป็นปัญหาของสิงคโปร์เอง อย่างประเทศสแกนดิเนเวียที่อยากจะยกตัวอย่างนั้น พ่อแม่กับลูกเขาแยกกันเลยตั้งแต่อายุ 18 ปี โดยอายุ 18 ปี คุณต้องย้ายออกจากบ้าน เพราะพ่อแม่จะให้ลูกออกไปเลย ก็ให้ไปอยู่หอพักเพื่อเรียนหนังสือแต่ไม่ได้หมายความว่าความสัมพันธ์ระหว่างครอบครัวจะล้มเหลว ในสแกนดิเนเวียนั้นมีการปฏิสัมพันธ์สูงมาก การเชิญเพื่อนบ้านมากินข้าว หรือการมีบาร์ตี้บ่อยมากและเป็นการทำในระดับชุมชนไม่ใช่ระดับเพื่อนบ้านเท่านั้น ดังนั้นการที่เราบอกว่าตะวันออกมีเรื่องน้อยกว่าตะวันตกนั้นไม่ใช่เรื่องจริง ผมขอยืนยันโดยเรามีสังคมเล็กและมีความละเอียดอ่อนในเรื่องนี้มากๆ เช่น ตอนที่ภรรยาผมคลอดลูกที่นั่นในระบบสวัสดิการของสวีเดนไม่ใช่เพียงการรักษาฟรี นั่นเป็นการเข้าใจผิดและก็ผิดมาก แต่คือสิ่งที่มีความสำคัญคือ การที่เราดูแลคนที่ท้องตั้งแต่เริ่มตั้งครรภ์ซึ่งมีความละเอียดอ่อนและเอาใจใส่ที่ดีมาก ดังนั้นที่เรามักพูดว่าตะวันออกละเอียดอ่อน ตะวันตกหยาบเข้าผมคิดว่าเป็นการมองภาพที่ผิด เราเอาแต่บอกว่าตะวันออกลึกซึ่งเราถึงไม่มีอะไรเลย และทุกวันนี้ที่เรามีปัญหามันเป็นเพราะเราชอบคิดว่าเรานั้นดีกว่าคนอื่น โดยเฉพาะกับคนไทย เราถึงไม่เรียนอะไรเลย เราไม่เรียนรู้อะไรจากคนอื่นเลย ที่จะไปเรียนว่าเค้ารู้และพัฒนาอะไรกันบ้างมีคำถามว่าระบบรัฐสวัสดิการ ส่งเสริมให้คนเป็นปัจเจกนิยมสูงมาก ปัจเจกนิยมเป็นแนวคิดของตะวันตกอยู่แล้ว แต่ผมคิดว่าในชีวิตครอบครัวของชาวสวีเดน คนมักจะตีความว่าการหย่าร้างของสวีเดนคือความล้มเหลว แต่ผมมองในมุมกลับ คือ แสดงว่าผู้หญิงสวีเดนนั้นมีเสรีภาพมากขึ้นจากการถูกรอบงำโดยบุรุษ แล้วตัวหนึ่งที่ผมเขียนแต่ผมไม่เวลาพูดนั่นคือ ตัวที่มีความสำคัญมากที่สุดสองตัวที่ต้องวัดว่าสังคมมีความน่าอยู่หรือไม่ หนึ่งคือ วัดจากเปอร์เซ็นต์ของผู้หญิงที่อยู่ในรัฐสภา นอร์เวย์นั้นสูงที่สุดในโลก สองคือ จำนวนผู้หญิงที่ทำงานอยู่ในเจ้าหน้าที่ระดับอาวุโสหรือ ตำแหน่งผู้บริหารที่สูงที่สุด นั้นต้องวัดว่ามีผู้หญิงมากแค่ไหน สามคือ ผู้หญิงที่เป็นผู้เชี่ยวชาญทางเทคนิค มีจำนวนมากเท่าไร สี่ คือ วัดว่าการที่ผู้หญิงมีบทบาททางสังคมนั้นมากไปกว่าผู้ชายหรือไม่ เพราะฉะนั้น ประเทศที่น่าอยู่ต้องให้บทบาทผู้หญิงมากกว่านี้

อย่างไรก็ตามผมยังยืนยันว่าการพัฒนาคุณภาพชีวิต มีความสุข ไม่ว่าวัดด้วยวิธีไหนคุณต้องมีรายได้เพียงพอ มีวัตถุที่เพียงพอสำหรับกาย ส่วนใจนั้นคุณจะไปแสวงหาจากไหนนั่นอีกเรื่องหนึ่ง แต่ที่คุณต้องมีแน่ๆ คือรายได้สำหรับพอยังชีพ ดังนั้นสิ่งที่นักเศรษฐศาสตร์พยายามจะวัดก็ยังคงมีความสำคัญ ผมมีตัวอย่างคือ ประเทศไนจีเรียวัดเรื่องความสุขนั้นเขาได้ 6.3 ขณะที่ประเทศฝรั่งเศส ญี่ปุ่น ออสเตรเลีย ได้ 6.4, 6.2 และ 6.1 คำถามก็คือว่าถ้าคุณวัดวิธีนี้คุณอธิบายอะไรไม่ได้เลย เพราะไนจีเรียประชากรส่วนใหญ่ไม่มีเงินที่จะซื้อหนังสือ หรือซื้ออาหารเลย คนส่วนใหญ่ยากจน มีรายได้ต่ำกว่าเส้นความยากจนเป็นล้านๆคน ขณะที่ญี่ปุ่นฝรั่งเศส ออสเตรเลียนั้นเป็นประเทศอุตสาหกรรมที่มีรายได้ประชาชาติสูงมากที่สุดในโลก

สรุป

ท้ายสุดที่ก็เป็นเรื่องเกี่ยวกับว่า แล้วประชาชนตั้งคำถามถึงความอยู่ดีมีสุขในแง่ไหน สิ่งที่เราต้องการรู้ก็คือว่า เราอยากจะทำให้คนมีความสุขหรือว่ามีความอยู่ดีกินดีเพราะอะไร นักเศรษฐศาสตร์บอกว่า มันก็ต้องถามตนเองว่าเรามีปัญหาเรื่องความไม่สบายใจ เรื่องความทุกข์ร้อน เรื่องเพศ เรื่องการนับถือตนเอง (self-esteem) ซึ่งเป็นประเด็นที่เราชอบพูดกันมาก เรื่องการพัฒนา เรื่องการพัฒนาศักยภาพ เรื่องความพึงพอใจในการทำงาน เรื่องเสรีภาพและเรื่องสุดท้ายก็คือ เรื่องผลลัพธ์ทางการเงิน (Financial result) ซึ่งเรื่องนี้สำหรับนักเศรษฐศาสตร์ก็ถือว่ามีความสำคัญในแง่ที่ว่าการทำงานหรือการมีรายได้ยังชีพก็จะอยู่ในส่วนนี้ด้วย ดังนั้น นักเศรษฐศาสตร์ก็ผ่านคำถามเหล่านี้แล้วก็มีข้อสรุปว่าความแตกต่างทางด้านวัฒนธรรมมีส่วนสำคัญมากกับความอยู่ดีมีสุข และเป็นส่วนที่ต้องนำมาศึกษาอย่างลึกซึ้ง เพราะฉะนั้นการที่จะวัดความสุขจากไหนอย่างความสุขมวลรวมประชาชาติก็เป็นวิธีหนึ่งที่ยอมรับได้ แต่ผมคิดว่าตอนนี้ก็ยังไม่นักเศรษฐศาสตร์เอาเรื่องดังกล่าวนี้มาศึกษาอย่างจริงจัง เนื่องจากก็จะมุ่งไปที่ประเด็นของความอยู่ดีมีสุขเป็นส่วนใหญ่

จากเมื่อสักครู่นี้ผมกล่าวว่าเรื่องดัชนีการพัฒนามนุษย์นั้นมีความน่าสนใจ ซึ่งทางสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ก็มีความพยายามจะวัดและมีวิธีการวัดที่น่าสนใจมาก แต่คิดว่าปัญหาก็คือว่ามันยังไม่ได้เอาความลึกซึ้งแนวความคิดที่แท้จริงมาใช้ ประเทศไทยนั้นมีความพยายามที่จะตีโจทย์ความอยู่ดีมีสุข แบบที่ผมคิดว่าอาจจะต้องทบทวนใหม่ว่าจริงหรือไม่ แต่ว่ามีแนวคิดที่น่าสนใจมากคือ การพยายามเอาตัวแปร 7 ตัวเข้ามาว่าความอยู่ดีมีสุข มันมีเรื่องของอะไรบ้าง ซึ่งก็คือ เรื่องของสุขภาพ ความรู้ ชีวิตการทำงาน รายได้ ครอบครัว สภาพแวดล้อม การบริหารจัดการที่ดี ซึ่งพออ่านตรงนี้ก็เห็นว่ามันรวมหมดทุกอย่างเลย และก็มีการแยกย่อยหัวข้อออกไปที่สามารถนำไปเป็นดัชนีชี้วัดได้ ซึ่งตอนนี้มีการวัดแล้วในประเทศไทย ซึ่งสิ่งสุดท้ายที่ผม

อยากจะทิ้งไว้ก็คือ มันไม่มีดัชนี โหนดในโลกนี้ที่สามารถจะจับต้องความสุขได้ดีที่สุด ในขณะที่ไม่มี เพราะว่าไม่ว่าจะมีวิธีการไหนก็ตามมันก็จะมียุคอ่อนของมันอยู่ดี ดัชนีการพัฒนามนุษย์ก็เป็นเครื่องมือที่ดีที่สุดแล้วในตอนนี้นักเศรษฐศาสตร์ใช้อยู่ และคุณภาพชีวิต ของ อมาตยา เช่น ก็เป็นเรื่องที่คนใช้กันมากที่สุด ส่วนคำว่าความสุข (Happiness) นั้นก็มีนักเศรษฐศาสตร์หลายคนพยายามจะใช้ แต่ก็เป็นการใช้ในเชิงจิตวิทยา ซึ่งที่ผมจะพูดก็มีแค่นี้ขอบคุณมากครับ

เทคโนโลยีสารสนเทศกับความสุข: บทบาทของจริยธรรมกับระบบคุณค่าในการพัฒนา

ดร.โสรัจจ์ หงศ์ลดารมภ์

ศูนย์จริยธรรมวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี

คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

บทนำ

ประเทศไทยได้รับเอาเทคโนโลยีสารสนเทศมาเป็นระยะเวลาหนึ่งแล้ว และก็ไม่มีใครปฏิเสธว่าเทคโนโลยีดังกล่าว ได้เปลี่ยนแปลงสังคมไทยไปอย่างมากมาย เมื่อไม่กี่ปีมานี้เองยังไม่มีใครรู้จักอินเทอร์เน็ตหรือโทรศัพท์มือถือ หมายเลขโทรศัพท์เมื่อประมาณสิบกว่าปีก่อนนี้เป็นของหายากยิ่ง คนที่ต้องการจะใช้โทรศัพท์ใหม่ต้องรอเป็นปีกว่าจะได้หมายเลขใหม่มา นอกจากนี้การติดต่อสื่อสารก็ยังต้องอาศัยโทรศัพท์เป็นหลัก ไม่มีอีเมลหรือการสื่อสารแบบใหม่ๆ เช่นเวิร์ลไวด์เว็บแบบทุกวันนี้ การประกาศข้อมูลข่าวสารก็ต้องอาศัยการส่งจดหมายเป็นต้นๆ หรือการออกโทรทัศน์หรือวิทยุ หรือใช้หนังสือพิมพ์ แต่ปัจจุบันนี้อินเทอร์เน็ตทำให้การส่งข้อมูลข่าวสารให้คนจำนวนมากรับรู้ เป็นเรื่องง่ายมากๆ เพียงแค่กดปุ่มส่งอีเมล หรืออัพโหลดไฟล์ขึ้นไปบนเซิร์ฟเวอร์เท่านั้น

การเปลี่ยนแปลงเช่นนี้ก่อให้เกิดผลกระทบอย่างมากมาย อินเทอร์เน็ตเมื่อเริ่มเข้ามาในประเทศไทยใหม่นั้น เป็นเครื่องมือของนักวิชาการหรือนักเทคโนโลยีที่ใช้เทคโนโลยีนี้ในการทำงานของตนเป็นหลัก แต่เมื่ออินเทอร์เน็ตแพร่กระจายออกไปมากขึ้น คนทั่วไปก็รับเอาไปใช้อย่างรวดเร็วยิ่ง ในปัจจุบันนี้การติดต่อสื่อสารทางอีเมลหรือจดหมายอิเล็กทรอนิกส์ได้กลายเป็นเรื่องธรรมดา หน่วยงานของรัฐหรือเอกชนก็เริ่มกระจายข้อมูลข่าวสารทางอินเทอร์เน็ตมากขึ้น เราแทบไม่เห็นแล้วว่าโฆษณาสินค้าชิ้นใดจะไม่มีที่อยู่เว็บไซต์ของบริษัทผู้ผลิต หรือเว็บของผลิตภัณฑ์ ที่จะให้ผู้บริโภคเข้าไปเปิดดูเพื่อรับรู้ข้อมูล นามบัตรของคนที่จะติดต่อกันก็ต้องมีทั้งหมายเลขโทรศัพท์มือถือกับที่อยู่ทางอีเมล ดูเหมือนว่าสังคมไทยได้กลมกลืนเข้าไปกับโลกของอินเทอร์เน็ตไปแล้วอย่างสนิท

การกลมกลืนนี้ก็ยังปรากฏให้เห็นทางการที่มีเว็บที่เน้นเรื่องการสร้างเครือข่ายทางสังคม เช่น Hi5 หรือ Facebook ซึ่งกำลังขยายตัวอย่างรวดเร็วรุนแรงในสังคมของเราปัจจุบัน เราแทบไม่เห็นแล้วว่าจะมีเด็กวัยรุ่นคนใดที่ไม่มีข้อมูลส่วนตัวปรากฏอยู่บนเว็บเช่น Hi5 ซึ่งเป็นเว็บยอดนิยมของวัยรุ่นไทยไปแล้ว ยิ่งไปกว่านั้น เรายังมีปรากฏการณ์ที่อินเทอร์เน็ตมีบทบาทสูงมากในการต่อสู้รณรงค์ทางการเมืองไม่ว่าจะเป็นฝ่ายใด บทบาทของอินเทอร์เน็ตในการสร้างกระแสความรู้สึกหรือระดมพลเพื่อทำการอย่างใดอย่างหนึ่ง เป็นไปอย่างเต็มที่คึกคัก เราคุ้นชินกันดีถึงเว็บการเมืองหรือเว็บที่แสดงความคิดเห็น เช่น www.manager.co.th หรือ www.pantip.com หรือ www.prachatai.com ซึ่งต่างก็มี

บทบาทสำคัญในการสร้างพื้นที่ทางการเมือง เพื่อให้ประชาชนคนไทยสามารถแสดงความคิดเห็น รับรู้ข้อมูลข่าวสาร และติดต่อสัมพันธ์กันเพื่อทำกิจกรรมต่างๆ ร่วมกันได้อย่างมีประสิทธิภาพ

เนื่องจากอินเทอร์เน็ตกับเทคโนโลยีการสื่อสารและสารสนเทศมีบทบาทในสังคมสูงถึงเพียงนี้ จึงเป็นเรื่องปกติที่เราจะคิดกันเกี่ยวกับบทบาทที่ดีที่สุดของสิ่งเหล่านี้ต่อการพัฒนา นอกจากนี้การที่เทคโนโลยีเหล่านี้มีบทบาทสูง ก็ทำให้จำเป็นอย่างยิ่งที่เราต้องคิดถึงผลกระทบทางจริยธรรมต่อปัจเจกบุคคลและสังคมด้วย ทั้งสองเกี่ยวพันกันอย่างแยกไม่ออก เพราะการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจนั้น จำเป็นจะต้องมีรากฐานมาจากจริยธรรมทางสังคมที่เข้มแข็ง ซึ่งนักเศรษฐศาสตร์จะเรียกอย่างหลังนี้ว่า “ต้นทุนทางสังคม-วัฒนธรรม” ซึ่งแม้ว่าจะจะเป็นอะไรที่จับต้องไม่ได้ชัดเจนเช่นเดียวกับต้นทุนทางกายภาพหรือทางการเงินที่เป็นที่รู้จักกันทั่วไป แต่ก็ยอมรับว่าเป็นสิ่งสำคัญยิ่งที่จะทำให้เกิดการพัฒนาอย่างยั่งยืนและต่อเนื่องได้ เนื่องจากต้นทุนทางสังคมและวัฒนธรรมนี้จะป้อนเข้าไปทำให้สังคมรู้จักวิธีการในการพัฒนาตนเองและสังคมให้ได้ประโยชน์ ซึ่งเมื่อเปรียบเทียบกับสังคมที่ขาดต้นทุนนี้แล้ว สังคมที่มีต้นทุนแบบนี้มากกว่าจะสามารถดัดแปลงสภาพแวดล้อมให้เป็นประโยชน์ได้มากกว่า ซึ่งหมายความว่ารวมทั้งการพัฒนาที่ยั่งยืนและมีโอกาสทางเศรษฐกิจมากกว่า จริยธรรมเข้าไปมีบทบาทตรงที่เป็นกลไกอันจำเป็นในการสร้างความยั่งยืนตรงนี้ ซึ่งจุดนี้จะเป็นประเด็นหลักประเด็นหนึ่งที่เราจะอภิปรายกันในรายละเอียดในบทความฉบับนี้

ประเด็นทางจริยธรรมกับการพัฒนานี้เกี่ยวพันเป็นอย่างมากกับแนวคิดที่ถือว่าความสุขควรเป็นเป้าหมายของการพัฒนา แทนที่จะเป็นผลผลิตมวลรวมประชาชาติ แนวคิดดังกล่าวนี้เป็นที่รู้จักกันว่า “ความสุขมวลรวมประชาชาติ” หรือ Gross National Happiness ซึ่งได้มีการเสนอเป็นทางเลือกหนึ่งในการกำหนดเป้าหมายของการพัฒนา แทนที่เป้าหมายของการพัฒนาจะเป็นผลรวมของกิจกรรมทางเศรษฐกิจ อันได้แก่การผลิตสินค้าและบริการ แนวคิดดังกล่าวถือว่า “ความสุข” เป็นเป้าหมายแทนเหตุผลหลักที่ฝ่ายที่เสนอแนวคิดทางเลือกนี้น่าเสนอก็คือว่า การคิดว่าเป้าหมายของการพัฒนาเป็นผลผลิตมวลรวมนั้น ก่อให้เกิดปัญหาว่า เป้าหมายที่ว่ามีได้ก่อให้เกิดความสุขแต่ประการใด ในทางตรงข้ามกลับก่อให้เกิดปัญหาติดตามมาหลายประการ เช่น สิ่งแวดล้อมเป็นพิษ การพัฒนาที่ไม่ยั่งยืน การขยายตัวอย่างไม่มีที่สิ้นสุดของระบบเศรษฐกิจ การเน้นหนักที่ความเห็นแก่ตัวของผู้คนแทนที่จะเป็นความเห็นแก่ผู้อื่น เรื่องต่างๆ เหล่านี้เป็นปัญหาที่รู้จักกันดี เนื่องจากคนทุกคนเชื่อว่า ความสุขเป็นเป้าหมายทั้งหมดของชีวิต การกำหนดเป้าหมายของการพัฒนา ซึ่งก็เป็นการกำหนดแนวทางการดำเนินนโยบายสาธารณะไปด้วย ก็ควรจะให้ความสำคัญแก่ความสุขแทนที่จะเป็นยอดรวมของกิจกรรมทางเศรษฐกิจดังที่เคยคิดกันมา

อย่างไรก็ตาม แนวคิดที่ให้ความสำคัญแก่ความสุขนี้ก็ก่อให้เกิดปัญหาในเชิงเหตุผลและวิชาการขึ้นมาทันที คือปัญหาว่าเราจะวัดความสุขได้อย่างไร การกำหนดว่าปริมาณของกิจกรรมทางเศรษฐกิจเป็นเป้าหมายนั้นง่ายกว่ากันมาก เพราะกิจกรรมทางเศรษฐกิจสามารถวัดได้อย่างเป็นรูปธรรม แต่ความสุขจะเป็นเรื่องของแต่ละบุคคลอย่างมาก คนบางคนทำอะไรก็มีความสุข แม้ว่าเขาจะมีเงินทองมากมาย มีวัตถุต่างๆ พร้อมบริบูรณ์ แต่คนอื่นหลายคนก็มีความสุขอยู่ถึงแม้ว่าเขาจะยากจนไม่ค่อยมีเงินใช้มากมายนัก การคิดเกี่ยวกับความสุขในฐานะเป็นเป้าหมายของการพัฒนา ไม่สามารถละเลยประเด็นสำคัญนี้ไปได้

ดังนั้น สิ่งที่เราสนใจกันในบทความนี้ก็คือ บทบาทของเทคโนโลยีสารสนเทศในการพัฒนาอย่างยั่งยืนภายใต้มิติทางจริยธรรม ซึ่งการเป็นเช่นนี้ได้จำเป็นต้องอาศัยความเข้าใจอย่างถ่องแท้เกี่ยวกับธรรมชาติของความสุข และความสัมพันธ์กันอย่างแยกไม่ออกระหว่างจริยธรรมกับความสุข การพัฒนาโดยอาศัยเทคโนโลยีสารสนเทศเป็นพลังนั้น ไม่สามารถทำสำเร็จได้หากละเลยมิติทางจริยธรรมและระบบคุณค่า เนื่องจากจริยธรรมผูกพันอยู่กับต้นทุนทางสังคมดังที่ได้กล่าวไปแล้ว การผูกพันนี้ก็มีความสัมพันธ์เชิงมโนทัศน์กับมโนทัศน์ความสุข ซึ่งข้อเสนอก็คือว่า การจะเข้าใจความสุขได้ถูกต้องนั้นจำเป็นที่เราจะต้องเปลี่ยนวิธีคิดจากการแบ่งแยกตัวตนกับสิ่งอื่น (หรืออัตวิสัยกับภววิสัย) มาเป็นการคิดที่ไม่มีการแบ่งแยกดังกล่าว การพูดเช่นนี้ฟังดูง่าย แต่จริงๆ แล้วไม่ง่ายเลยเพราะเราต่างมีความเคยชินกับการแบ่งแยกเช่นนี้มาช้านาน เหตุผลอีกประการหนึ่งที่สนับสนุนความสัมพันธ์ระหว่างจริยธรรมกับความสุขก็คือว่า มโนทัศน์เชิงประจักษ์จำนวนมากขึ้นเรื่อยๆ ที่สนับสนุนแนวคิดว่าการมีความรู้ความเข้าใจที่ถูกต้องและการประพฤติตนตามหลักคุณค่าและจริยธรรมนั้น นอกจากจะเป็นรากฐานของความสุขแล้ว ยังเป็นรากฐานอันมั่นคงของการพัฒนาด้วย

เทคโนโลยีสารสนเทศ การพัฒนากับจริยธรรม

แนวคิดทั่วไปเกี่ยวกับการพัฒนาด้วยเทคโนโลยีสารสนเทศ มักเน้นไปที่การให้ประชากรได้มีโอกาสเข้าถึงเทคโนโลยีนี้ให้มากขึ้น การคิดเช่นนี้ตั้งอยู่บนฐานคิดว่า เทคโนโลยีสารสนเทศเป็นสิ่งที่ดีในตัวเอง ซึ่งการคิดเช่นนี้หากเป็นการยอมรับไปเลยโดยไม่มีการพิจารณาไตร่ตรองอย่างถี่ถ้วน ก็อาจก่อให้เกิดความเสียหายได้ ตัวอย่างประการหนึ่งของการคิดว่าเทคโนโลยีสารสนเทศเป็นสิ่งดีในตัวเองโดยไม่มีไตร่ตรอง ก็ได้แก่นโยบายมอบคอมพิวเตอร์หนึ่งเครื่องให้แก่โรงเรียนทุกโรงเรียน ในสมัยรัฐบาลพลเอกชวลิต เมื่อประมาณปี พ.ศ. 2539 – 2540 ที่ผ่านมา จุดมุ่งหมายของนโยบายนี้ได้แก่การให้นักเรียนทั่วประเทศ ไม่ว่าจะอยู่ถิ่นฐานใด ได้มีโอกาสได้ใช้ประโยชน์จากคอมพิวเตอร์และอินเทอร์เน็ต มีการประกาศนโยบายนี้และจัดซื้อคอมพิวเตอร์เป็นปริมาณมากและได้ส่งมอบ

คอมพิวเตอร์เหล่านี้ให้แก่โรงเรียนต่างๆ อย่างไรก็ตามผลที่เกิดขึ้นก็คือมีโรงเรียนหลายแห่งที่ไม่สามารถใช้ประโยชน์จากคอมพิวเตอร์เหล่านี้ได้ หลายโรงเรียนที่อยู่ห่างไกลไม่มีไฟฟ้าใช้ ดังนั้นเมื่อจะใช้คอมพิวเตอร์ก็ต้องเปิดเครื่องปั่นไฟ หรือไม่ได้ใช้เลย บางโรงเรียนก็ไม่มีครูผู้สอนที่ชำนาญในการใช้เครื่องคอมพิวเตอร์ ทำให้คอมพิวเตอร์ที่ได้มาต้องตั้งอยู่เฉยๆ ส่วนอีกหลายโรงเรียนก็ยังไม่มียาโทรศัพท์ทำให้ต่ออินเทอร์เน็ตไม่ได้ ซึ่งทำให้การใช้ประโยชน์จากคอมพิวเตอร์ไม่ได้ผลดีเท่าที่ควร ทั้งหมดนี้แสดงให้เห็นว่า การใช้ประโยชน์จากเทคโนโลยีนั้นไม่สามารถเป็นไปได้หากเทคโนโลยีไม่ได้วางอยู่บนบริบททำให้เทคโนโลยีนั้นทำงานได้อย่างมีประสิทธิภาพ เทคโนโลยีไม่สามารถจะดำรงอยู่ได้เดี่ยวๆ แต่เทคโนโลยีนั้นเองเป็นเพียงส่วนประกอบหนึ่งของระบบการปฏิบัติที่ต้องไปด้วยกันอย่างสอดคล้อง การนำเทคโนโลยีไปวางในบริบทหนึ่งที่ขาดองค์ประกอบเหล่านี้ ก็จะทำให้เกิดปัญหาแบบที่กล่าวมานี้

รัฐบาลได้มีความพยายามหลายครั้งที่จะแก้ปัญหา “ช่องว่างดิจิทัล” (digital divide) อันได้แก่ความเหลื่อมล้ำในการเข้าถึงเทคโนโลยีสารสนเทศระหว่างคนสองกลุ่ม ซึ่งในประเทศไทยมักจะได้แก่คนในเมืองกับคนในชนบท แต่ความเหลื่อมล้ำดังกล่าวก็แสดงตัวออกในรูปแบบต่างๆ ออกไปด้วย เช่นความเหลื่อมล้ำทางอายุ (ผู้ใช้อินเทอร์เน็ตมักมีอายุเฉลี่ยอยู่ในวัยหนุ่มสาว และผู้สูงอายุยังขาดโอกาสที่จะใช้ประโยชน์นี้ได้มากเท่าที่ควร) หรือทางเพศ อาชีพ ฐานะทางสังคม ฯลฯ ปัญหาเหล่านี้ล้วนเป็นอุปสรรคต่อการใช้เทคโนโลยีสารสนเทศเพื่อการพัฒนา¹

ในสมัยรัฐบาล พ.ต.ท. ทักษิณ ชินวัตร ก็ได้มีความพยายามจะแก้ปัญหาช่องว่างดิจิทัลเช่นกัน โดยมีโครงการ “คอมพิวเตอร์เอื้ออาทร” ซึ่งแทนที่จะเป็นการให้เปล่าเครื่องคอมพิวเตอร์ แต่เป็นการเสนอคอมพิวเตอร์ให้แก่สาธารณชนในราคาถูก โดยคอมพิวเตอร์ที่เสนอขายนี้ได้มีการติดต่อกับบริษัทผู้ผลิตเพื่อให้ผลิตออกมามากๆ และใช้ซอฟต์แวร์ที่ไม่มีบริษัทเป็นเจ้าของ ซึ่งทำให้ไม่ต้องจ่ายค่าลิขสิทธิ์ อย่างไรก็ตาม ผลกระทบหนึ่งของโครงการนี้ก็คือ แทนที่คอมพิวเตอร์ในโครงการนี้จะแพร่กระจายสู่กลุ่มชนรากหญ้าที่เป็นเป้าหมายหลักของโครงการ แต่ผู้ที่ซื้อเครื่องเหล่านี้ไปใช้กลับเป็นคนในเมือง ซึ่งมีความสามารถจะซื้อคอมพิวเตอร์อยู่แล้ว และการลดราคาคอมพิวเตอร์ก็เลยกลายเป็น

¹ คริสโตเฟอร์ ฟาร์สได้ทำการศึกษาเกี่ยวกับผลกระทบทั้งทางด้านลบและด้านบวกของเทคโนโลยีสารสนเทศ โดยเฉพาะที่เกี่ยวข้องกับ

ความสุขมวลรวมประชาชาติ ใน Christopher B. Faris, “Information and Communication Technologies and Gross National Happiness – Who Serves Whom?” สืบค้นได้ทางอินเทอร์เน็ตที่

[http://www.grossnationalhappiness.com/ArticlesonGNH/ArticlesonGNHinPDF/Gnh & dev-6.pdf](http://www.grossnationalhappiness.com/ArticlesonGNH/ArticlesonGNHinPDF/Gnh%20dev-6.pdf) ประเด็นหลักก็คือว่า เทคโนโลยีสารสนเทศสามารถให้ผลกระทบทั้งสองทางและการที่จะไปทางใดขึ้นอยู่กับการวางนโยบายที่ถูกต้อง

การช่วยเหลือคนกลุ่มนี้ให้ได้ใช้เครื่องราคาถูกลงไป แทนที่จะเปิดโอกาสให้แก่คนที่ยังไม่มีโอกาสได้ใช้ คอมพิวเตอร์มาก่อน ดังนั้นผลของโครงการนี้จึงดูไม่ตรงกับวัตถุประสงค์ที่ได้ตั้งขึ้น นอกจากนี้การที่เครื่องเหล่านี้ใช้ซอฟต์แวร์ที่ไม่เป็นที่แพร่หลาย ทำให้การใช้งานเป็นไปด้วยความยากลำบาก ผู้ที่จะได้ประโยชน์สูงสุดจากคอมพิวเตอร์เหล่านี้จึงเป็นผู้ที่ใช้คอมพิวเตอร์อยู่แล้ว ที่มีความชำนาญในการใช้ อย่างดี ดังนั้นโอกาสที่กลุ่มชนรากหญ้าจะได้ประโยชน์จึงมีน้อย เพราะคนกลุ่มนี้ไม่ได้มีความชำนาญ ในการใช้คอมพิวเตอร์มาตั้งแต่ต้น

แนวคิดของการใช้เทคโนโลยีสารสนเทศเพื่อพัฒนานั้น อยู่ที่ความเชื่อมั่นว่าเทคโนโลยีนี้ จะสามารถแก้ปัญหาต่างๆของการพัฒนาได้^๓ ความคิดเบื้องหลังโครงการทั้งสองของทั้งรัฐบาลในอดีตที่ กล่าวถึงนี้ อยู่ที่ว่าเมื่อประชาชนเข้าถึงเทคโนโลยีแล้ว ปัญหาของการพัฒนาจะถูกแก้ไขโดยอัตโนมัติ อย่างไรก็ตาม บทเรียนจากโครงการทั้งสองนี้บอกเราว่า การใช้เทคโนโลยีในการแก้ปัญหาการพัฒนา นั้นไม่สามารถทำให้เกิดขึ้นจริงได้ หากปราศจากความเข้าใจอย่างถูกต้อง ว่าเทคโนโลยีฝังตัวอยู่ ภายในบริบททางสังคม วัฒนธรรม ระบบคุณค่าอย่างแน่นแฟ้นอย่างไร บทเรียนจากทั้งรัฐบาลสวัสดิ ภัยกับทักษิณแสดงให้เห็นว่า นโยบายเหล่านี้ละเลยมิติอันสำคัญยิ่งเหล่านี้ จึงทำให้นโยบายทั้งสองนี้ ล้มเหลว

เหตุที่เป็นเช่นนั้นก็เพราะว่า เมื่อมีการนำเอาเทคโนโลยีที่ทำงานอยู่ในบริบทหนึ่งมาใช้งานในอีก บริบทหนึ่ง จะเกิดปรากฏการณ์ที่อาจเรียกได้ว่า “ความไม่ลงตัว” ของเทคโนโลยีกับบริบท เรื่องนี้ไม่ได้ เป็นจริงแก่เทคโนโลยีสารสนเทศเท่านั้น แต่เป็นจริงกับเทคโนโลยีต่างๆโดยทั่วไป สังคมจะรับ เทคโนโลยีที่เข้ามาใหม่ได้ ก็ต่อเมื่อสังคมมองเห็นหนทางที่จะรับเอาเทคโนโลยีนั้นเข้ามาไว้และมี “ที่ ทาง” ภายในวิถีชีวิตของชุมชนหรือสังคมนั้นเอง ด้วยวิธีนี้เทคโนโลยีที่เข้ามาจะได้รับ “ความหมาย” จากสังคมที่รับเทคโนโลยีนั้น ซึ่งการรับ หรือการให้ความหมาย หรือการมีที่ทางดังกล่าวนี้ไม่จำเป็นว่า จะต้องเหมือนกันในระหว่างสังคมต่างๆ ตัวอย่างในประวัติศาสตร์ก็เช่นเทคโนโลยีการแพทย์ เมื่อ การแพทย์สมัยใหม่จากโลกตะวันตกเข้ามายังประเทศสยามนั้น คนไทยเห็นว่าความรู้กับเทคโนโลยีนี้มี

๓ แนวคิดเช่นนี้ปรากฏในงานของพันศักดิ์ ศิรัชตพงษ์กับกษิตกร ภูวราตัยดู Pansak Sirirachatapong and Kasitorn Pooparadai, “ICT for Happiness in Thailand: Revisiting Past, Understanding Present and Envisioning Future Roles of NECTEC” เสนอในการประชุมวิชาการ “Happiness and Public Policy” สืบค้นได้ทางอินเทอร์เน็ตที่ http://www.ppdoconference.org/session_papers/session19/session19_pansak.pdf

ประโยชน์มาก แต่ในระยะแรกคนไทยรับเข้ามาเฉพาะวิธีรักษาด้วยการผ่าตัดเท่านั้น^๕ เนื่องจาก การแพทย์ดั้งเดิมของไทยไม่มีการรักษาวิธีนี้ และเป็นการรักษาที่เห็นผลโดยเฉพาะเมื่อมีการรักษาแผล สด หรือการบาดเจ็บที่เกิดขึ้นกับร่างกาย แต่หากเป็นการรักษาทางยาหรือการรักษาโรคภายในร่างกาย แล้ว คนไทยในระยะแรกของการติดต่อยังไม่นิยมการแพทย์แผนตะวันตก แต่ยังใช้ยาสมุนไพรแบบของ การแพทย์ไทยมาเป็นเวลานาน โดยเห็นว่าการแพทย์ไทยมียาที่ถูกโรคกับคนไทยและยังได้ผลดีอยู่ ความหมายของทั้งหมดนี้ก็คือว่า การรับเอาความรู้หรือเทคโนโลยีเข้ามาในบริบททางสังคมนั้น จะถูก ให้ความหมายและประเมินคุณค่าและหากยังเป็นไปได้ที่จะรักษาแก่นรากของความเป็นตัวตนของ ระบบวัฒนธรรมไว้ได้ ก็ย่อมที่จะเลือกเช่นนี้ก่อน เนื่องจากการรักษาโรคภายในด้วยยาเป็นเรื่องของ “ความเป็นตัวตน” ของคนไทย ดังนั้นจึงมีแรงต่อต้านเรื่องนี้ไม่ให้เกิดการแพทย์แผนตะวันตกที่เกี่ยวกับการ รักษาทางยาเข้ามาได้ สถานการณ์เป็นเช่นนี้จนกระทั่งเมื่อรัฐบาลมีความคิดรวมเอาการแพทย์แผน ตะวันตกเข้าเป็นส่วนหนึ่งของการพัฒนาให้เป็นสมัยใหม่ และมีความพยายามจะเปลี่ยนสังคมไทยให้ เป็นสังคม “สมัยใหม่” การรักษาด้วยสมุนไพรตามระบบแพทย์แผนไทยจึงไม่ได้รับการสนับสนุน และยัง ถูกประกาศว่าเป็นสิ่งผิดกฎหมายด้วยซ้ำ หลังจากที่มีการประกาศใช้พระราชบัญญัติการประกอบโรค ศิลป์ในสมัยรัชกาลที่ 6

เรื่องนี้แสดงให้เห็นว่า การรับเทคโนโลยีนั้นเกิดขึ้นควบคู่กับการเปลี่ยนแปลงสังคมเสมอ แต่ สังคมเองก็มีหนทางในการเปลี่ยนแปลงเทคโนโลยีให้เข้ากับระบบคุณค่า หรือแผนการของตนเอง เช่นกัน ความสัมพันธ์ระหว่างเทคโนโลยีกับระบบคุณค่า ยังแสดงให้เห็นอย่างชัดเจนในเทคโนโลยี ประเภทอื่นๆ ตัวอย่างเช่นเทคโนโลยีอินเทอร์เน็ต จุดมุ่งหมายดั้งเดิมก็คือให้เป็นเครือข่ายการติดต่อ ทางทางทหาร ซึ่งมีคุณสมบัติพิเศษคือเมื่อการเชื่อมต่อส่วนหนึ่งถูกทำลาย การติดต่อก็ยังทำต่อไปได้ ผ่านทางช่องทางอื่นๆ เมื่อมีการประดิษฐ์อินเทอร์เน็ตขึ้นมานั้น ไม่มีใครนึกเลยว่าอินเทอร์เน็ตจะ กลายเป็นเทคโนโลยีที่มีอิทธิพลต่อชีวิตสูงมากอย่างที่เป็นอย่างในปัจจุบัน ยิ่งไปกว่านั้นอินเทอร์เน็ตยังมี ปฏิสัมพันธ์มากมายหลายมิติกับวัฒนธรรม ดังจะเห็นได้จากการติดต่อสื่อสารที่ทำกันผ่านเครือข่ายนี้ ซึ่งก็เป็นผู้คนธรรมดาที่ติดต่อสื่อสารกันในเรื่องต่างๆ James Carey ได้เขียนไว้ว่า การติดต่อสื่อสารนั้น เป็นการแสดงตัวออกอย่างชัดเจนของวัฒนธรรม^๖ ซึ่งเมื่ออินเทอร์เน็ตเปิดทางให้มีการติดต่อสื่อสารกัน

๕ ดู ใสรังค์ หงศ์ลดาธมภ์, *วิทยาศาสตร์ในสังคมและวัฒนธรรมไทย* (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์พัฒนาคุณภาพวิชาการ, 2545), หน้า 128-162 ประกอบ

๖ James W. Carey, *Communication as Culture: Essays on Media and Society* (Routledge, 1988).

นั้น วัฒนธรรมของไทยก็ปรากฏตัวอย่างชัดเจนบนอินเทอร์เน็ตผ่านทางการใช้เทคโนโลยีนี้ของคนไทย เพื่อจุดประสงค์ต่างๆ หลากหลายของคนไทยเอง วัฒนธรรมดังกล่าวนี้แตกต่างจากการใช้คำว่า “วัฒนธรรม” แบบที่ปรากฏในการใช้ของทางการเช่นกระทรวงวัฒนธรรม ที่มักจะมุ่งเสนอภาพของ วัฒนธรรมด้านเดียว แต่เป็นการใช้คำนี้ในแง่มุมมองทางมานุษยวิทยา ที่เน้นไปที่ระบบความคิด ความคิด คุณค่าของกลุ่มชนหนึ่งๆ รูปแบบของวัฒนธรรมออนไลน์ในไทยก็แตกต่างจากในประเทศอื่น เช่นในสหรัฐฯ ยุโรป หรือจีน ซึ่งก็เป็นเรื่องปกติของความแตกต่างทางวัฒนธรรมนั่นเอง การมีอยู่ของ วัฒนธรรมออนไลน์ก็เป็นหลักฐานที่แสดงให้เห็นว่าวัฒนธรรมกับเทคโนโลยีมีความสัมพันธ์กันแนบแน่นเพียงใด

เมื่อเทคโนโลยีเกี่ยวพันบริบททางสังคมวัฒนธรรม ระบบคุณค่าก็ย่อมมีความสัมพันธ์กับ เทคโนโลยีไปโดยปริยาย ผลก็คือว่า นโยบายใดๆ เกี่ยวกับเทคโนโลยีจะต้องคำนึงถึงมิติทางคุณค่าและ จริยธรรมนี้ด้วย ที่สำคัญก็คือว่าการพัฒนานั้นจะไม่สำเร็จผลหากปราศจากมิติดังกล่าว เราจะเห็นเรื่องนี้ได้จากนโยบายการลดช่องว่างดิจิทัลที่มีการเสนอและปฏิบัติกันอยู่ โดยทั่วไปการดำเนินนโยบายนี้จะ ไม่ค่อยแตกต่างจากสิ่งที่รัฐบาลชวลิตหรือทักษิณได้ทำไปแล้ว คือให้ประชาชนทั่วไปมีโอกาสในการ เข้าถึงเทคโนโลยี แต่เราเห็นมาแล้วว่าการทำเช่นนี้ไม่เพียงพอเนื่องจากไม่ได้ทำให้วัตถุประสงค์ของการ ดำเนินนโยบายเกิดเป็นจริงแต่ประการใด การนำคอมพิวเตอร์ไปให้โรงเรียนที่ไม่มีไฟฟ้าใช้ไม่เป็นการ พัฒนาชุมชนที่มีโรงเรียนนั้นอยู่ เพราะว่าการเปลี่ยนแปลงใดๆ เกิดขึ้นเนื่องจากคอมพิวเตอร์เปิดใช้ ไม่ได้ หรือไม่มีใครสนใจจะเปิดใช้ การขายคอมพิวเตอร์ราคาถูกก็ไม่เกิดผลเช่นกัน เพราะกลายเป็นว่า เป็นการให้การสนับสนุนแก่คนที่มั่งมีฐานะดีอยู่แล้ว การคำนึงถึงบริบทของเทคโนโลยีจึงเป็นสิ่งที่ขาด ไม่ได้ ระบบคุณค่ากับจริยธรรมจะเข้ามามีบทบาทในฐานะที่เป็นส่วนประกอบสำคัญของบริบท ดังกล่าว

ตัวอย่างหนึ่งของการนำเอาระบบคุณค่ากับจริยธรรมมานี้ได้แก่การออกแบบเทคโนโลยีโดย คำนึงถึงประเด็นเหล่านี้ตั้งแต่ต้น และให้การออกแบบนั้นอยู่ภายในบริบทที่เทคโนโลยีนั้นจะนำมาใช้ ไม่ใช่ออกแบบไปก่อนแล้วพยายามเปลี่ยนบริบทของชีวิตสังคมให้เข้ากับเทคโนโลยีนั้น Don Ihde เสนอแนวคิดที่ว่า สาเหตุใหญ่ของการที่เทคโนโลยีก่อให้เกิดปัญหาในสังคมก็คือว่า เทคโนโลยีนั้นๆ ไม่ได้ ถูกออกแบบมาโดยคำนึงถึงมิติทางจริยธรรมตั้งแต่ต้น หากเป็นการพัฒนาเทคโนโลยีตามความคิดเห็น หรือความต้องการของวิศวกร หรือของผู้เชี่ยวชาญทางเทคนิคที่เห็นแต่ปัญหาแคบๆ โดยไม่มอง

ความสัมพันธ์ระหว่างปัญหาแคบๆ นั้นกับมิติอื่นๆ ที่แยกไม่ออกจากตัวปัญหานั้นๆ^๑

เรื่องการพัฒนาเทคโนโลยีสิ่งมีชีวิตดัดแปลงพันธุกรรมเป็นตัวอย่างที่ดีในที่นี้ บริษัทผู้ออกแบบพัฒนาเทคโนโลยีดังกล่าวมองเห็นปัญหาแคบๆ ว่า พืชเศรษฐกิจบางชนิดเมื่อปลูกเป็นไถ่ขนาดใหญ่ มากๆ แล้ว จะมีปัญหาวัชพืช ซึ่งเมื่อใช้ยากำจัดวัชพืชแล้ว พืชที่ตั้งใจปลูกก็โดนกำจัดไปด้วย จึงมีการพัฒนาเทคโนโลยีขึ้นมาเพื่อให้พืชเศรษฐกิจนั้นๆ เช่นต้น Canola ที่ปลูกเพื่อสกัดเอาน้ำมัน สามารถต้านทานต่อยาฆ่าวัชพืชที่บริษัทนั้นเองผลิตขึ้นมาด้วย ทำให้สามารถปลูกพืชนี้ได้เป็นปริมาณมากๆ และชาวไร่สามารถใช้ยาปราบวัชพืชได้อย่างเต็มที่ แต่ปัญหาก็คือว่าเมื่อบริษัทนำเทคโนโลยีนี้ออกสู่สาธารณะ ก็เกิดผลกระทบตามมามากมาย ซึ่งไม่เกี่ยวข้องโดยตรงกับการต้านทานยาปราบวัชพืช ในการนำผลิตภัณฑ์นี้ออกสู่ท้องตลาด ผู้ผลิตได้จดสิทธิบัตรเทคโนโลยีดังกล่าวไว้ ทำให้ตัวพืช Canola นั้นเองเป็นสิ่งที่ชีวิตที่มีสิทธิบัตร บริษัทมอนซานโต้ผู้ผลิตเทคโนโลยียังได้ดัดแปลงพันธุกรรมของพืช Canola เพื่อให้นอกจากจะทนต่อยาฆ่าวัชพืชแล้ว ยังทำให้เมล็ดเป็นหมันอีกด้วย เพื่อให้ชาวไร่ที่ปลูกพืชดังกล่าวไม่สามารถเก็บเมล็ดไว้ปลูกเองได้อีกในปีต่อไป ต้องซื้อเมล็ดพันธุ์จากบริษัทผู้ผลิตเท่านั้น ปัญหาก็คือว่าเทคโนโลยีดังกล่าวก่อให้เกิดกระแสการประท้วงอย่างกว้างขวาง ซึ่งประเด็นต่างๆ ของการประท้วงนี้ก็ไม่ใช่เรื่องเทคนิคของการทนทานต่อยาฆ่าหญ้าอีกต่อไป นี่เป็นตัวอย่างที่แสดงว่าการคิดแบบเทคนิคลัทธินั้นก่อให้เกิดปัญหาอย่างไร

สิ่งที่ Ihde เสนอก็คือว่า แทนที่เรื่องของระบบคุณค่ากับจริยธรรมจะเข้ามาภายหลังจากที่เทคโนโลยีได้พัฒนากับผลผลิตออกมาเรียบร้อยแล้ว ซึ่งก็ทำให้ไม่สามารถแก้ไขอะไรได้ ระบบคุณค่าต่างๆ นี้ควรมีส่วนร่วมตั้งแต่ต้นในขณะที่ยังเป็นความคิดอยู่ เมื่อเป็นเช่นนั้นการออกแบบและพัฒนาเทคโนโลยีก็จะสอดคล้องกับระบบคุณค่าที่มีอยู่ อันจะช่วยแก้ปัญหาการขาดความสัมพันธ์ระหว่างเทคโนโลยีเองกับระบบคุณค่าหรือประเด็นทางจริยธรรมไปได้ ตัวอย่างของการพัฒนาเทคโนโลยีในรูปแบบที่ Ihde เสนอนี้ก็คือว่า มีการรับฟังความคิดเห็นอย่างกว้างขวาง ซึ่งรวมไปถึงตัวแทนจากสาธารณชน ที่ไม่ใช่แต่เพียงวิศวกรผู้ออกแบบหรือบริษัทผู้ให้การสนับสนุนการออกแบบนี้เท่านั้น แต่รวมไปถึงตัวแทนภาคประชาชน นักวิชาการทางสังคมศาสตร์มนุษยศาสตร์ นักกฎหมาย และอื่นๆ ซึ่งจะมาประชุมร่วมกันเพื่อเสนอแนวทางในการออกแบบและพัฒนาเทคโนโลยีนั้นๆ ดังนั้นแทนที่เทคโนโลยีจะออกมาเพื่อแก้ปัญหาเชิงเทคนิคแคบๆ ก็จะเป็นอะไรที่ตอบสนองหรือสอดคล้องกับมิติ

๑ Don Ihde, "What Globalization Do We Want?" in David Tabachnik and Toivo Koivukoski, eds., *Globalization, Technology, and Philosophy* (Albany, NY: State University of New York Press, 2004), pp. 75-92.

เหล่านี้ตั้งแต่แรก

โครงการหนึ่งที่เป็นรูปธรรมที่ศูนย์วิจัยธรรมวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยกำลังดำเนินการอยู่ คือโครงการ “Meaningful Broadband” หรือ “บรอดแบนด์ที่มีความหมาย” ซึ่งมีวัตถุประสงค์ในการพัฒนานโยบายเกี่ยวกับอินเทอร์เน็ตความเร็วสูงและการเชื่อมโยงระหว่างโทรศัพท์มือถือกับคอมพิวเตอร์ รวมทั้งการออกแบบเทคโนโลยีที่จะใช้กับการเชื่อมต่อความเร็วสูงนี้ โดยที่รวมเอามิติทางคุณค่าและจริยธรรมเข้าไว้ตั้งแต่ต้น โดยมี ดร. เกรก สมิธ ซึ่งปัจจุบันเป็นนักวิจัยประจำศูนย์จริยธรรมฯ เป็นหัวหน้าโครงการ^๑ คำว่า “ความหมาย” ใน “บรอดแบนด์ที่มีความหมาย” นี้หมายถึงการที่เทคโนโลยีมีความหมายที่แท้จริงต่อชีวิตของผู้คน ไม่ใช่อะไรที่ยกมาสวมลงไปจากที่อื่น แต่เป็นการแสดงตัวออกอย่างเป็นธรรมชาติของวัฒนธรรมนั้นๆ ดังที่ได้พูดไปแล้วในเรื่องของนโยบายนั้นก็เป็นเรื่องของกรวิจัยเกี่ยวกับทางเลือกที่เหมาะสมในอันที่เทคโนโลยี

อินเทอร์เน็ตจะมีบทบาทสูงสุดในชีวิต ตัวอย่างของการบูรณาการระบบคุณค่ากับนโยบายก็คือ การพัฒนาระบบการศึกษาให้ควบคู่ไปกับเทคโนโลยีการสื่อสาร โดยการศึกษาที่นั่นนอกจากจะให้อุปกรณ์เทคโนโลยีเป็นสื่อแล้ว ยังจะเน้นหนักที่การร่วมกันไตร่ตรองหารูปแบบที่พึงประสงค์อันเป็นเป้าหมายของการศึกษา และคิดกำหนดมาตรการนโยบายเพื่อให้การศึกษา การใช้และการแพร่กระจายของเทคโนโลยี กับระบบคุณค่าสามารถประสานกลมกลืนกันได้เป็นหนึ่งเดียว สิ่งที่ทำได้อาจจะอยู่ในรูปของการเรียนการสอนที่ผู้เรียนเกิดความเข้าใจและความสัมพันธ์กับวิถีชีวิตและให้การเรียนการสอนในรูปแบบกับการใช้ชีวิตเป็นหนึ่งเดียวกัน สิ่งสำคัญที่จะต้องเน้นก็คือการประสานระบบคุณค่านี้ ไม่ควรอยู่ในรูปของการกำหนดคุณค่าจากข้างบนลงมา อันจะเป็นการบีบบังคับให้ผู้เรียนต้องประพฤติตนตามกรอบระเบียบต่างๆ แต่เป้าหมายของการศึกษาในแนวนี้นี้ควรจะเป็นการให้ผู้เรียนเกิดความเข้าใจขึ้นมาเองว่า เหตุใดการประพฤติตนแบบนั้นแบบนี้จึงถูกต้องหรือไม่ถูกต้อง ความเข้าใจนี้เป็นเป้าหมายสำคัญของการศึกษาทุกแขนงและทุกระดับ

คำสำคัญของโครงการ “Meaningful Broadband” ก็คือว่าเทคโนโลยีจะต้องมีคุณสมบัติสามประการ คือ (1) ใช้งานได้ง่าย (2) มีราคาพอให้ซื้อหาได้ และ (3) ให้ “อำนาจ” แก่ผู้ใช้ หือในภาษาอังกฤษคือ usable, affordable และ empowering ตามลำดับ คุณสมบัติสองประการแรกไม่ค่อยมีปัญหามากนัก แต่การให้อำนาจแก่ผู้ใช้หมายความว่า ผู้ใช้เป็นผู้กำหนดว่าจะใช้เทคโนโลยีนั้นอย่างไร และเทคโนโลยีมีส่วนทำให้ผู้ใช้สามารถทำอะไรได้ที่ไม่เคยทำได้ก่อนที่จะมีเทคโนโลยีนั้น สิ่งที

๑ รายละเอียดเกี่ยวกับโครงการนี้ ดูได้ที่ <http://cestchula.wordpress.com/2009/02/12/concept-paper/>

ต้องคิดต่อไปก็คือว่า การให้อำนาจนี้หมายความว่าอย่างไร และในเชิงนโยบายภาครัฐต้องทำอะไรบ้าง ซึ่งการให้อำนาจดังกล่าวนี้จะเป็นไปได้จริงก็ต่อเมื่อกระบวนการมีส่วนร่วมนั้นต้องเริ่มตั้งแต่การออกแบบเทคโนโลยีที่ยังไม่มีอยู่ก่อน โครงการนี้ก็ดำเนินการภายใต้แนวคิดนี้ด้วยการมีโครงการย่อยเกี่ยวกับการออกแบบเทคโนโลยี สิ่งที่กำลังจะทำก็คือว่า การออกแบบพัฒนาซอฟต์แวร์ที่จะไปใช้ผ่านทางอินเทอร์เน็ตความเร็วสูงนั้น ควรจะต้องมีการมีส่วนร่วมจากทุกฝ่าย ตัวอย่างเช่นหากจะพัฒนาเกมคอมพิวเตอร์ แนวคิดก็คือผู้มีส่วนร่วมควรจะมาจากฝ่ายต่างๆในสังคม โจทย์ที่ต้องคิดหาคำตอบร่วมกันก็คือว่า เราจะออกแบบเกมนี้อย่างไรเพื่อให้เป็นประโยชน์ต่อการพัฒนา และการแสดงตัวเป็นรูปธรรมของระบบคุณค่าและจริยธรรมอย่างไร จึงจะดีที่สุด เป็นประโยชน์สูงสุด การคิดเกี่ยวกับการผลิตเกมคอมพิวเตอร์โดยทั่วไปนั้น มักเป็นที่ผลกำไรเป็นหลัก ซึ่งจะต้องมาจากการที่จะให้เกมนั้นตอบสนองความต้องการส่วนที่ต่ำที่สุดของผู้ใช้ ซึ่งเป็นส่วนที่ผู้ใช้มีกันหมดทุกคน เราอาจเปรียบเทียบเรื่องนี้ได้กับละครโทรทัศน์ปัจจุบัน ที่มุ่งเข้าถึงตลาดให้ได้มากที่สุด จึงเน้นที่สิ่งที่เป็นความต้องการระดับล่างของคนทั่วไปทั้งหมด และไม่เน้นที่การยกระดับจิตใจของผู้ชม แต่เกมคอมพิวเตอร์อันเป็นการประยุกต์เทคโนโลยีสารสนเทศนั้น สามารถเป็นเครื่องมืออันทรงพลังในการเปลี่ยนแปลงไปสู่สภาวะที่ดีขึ้น ไม่ใช่เพียงแต่ตอบสนองความต้องการที่มีอยู่เดิมแล้วเท่านั้น สิ่งหนึ่งที่ทำได้อีกก็คือว่า แทนที่จะเกมคอมพิวเตอร์วนเวียนอยู่แต่กับเรื่องความรุนแรง การต่อสู้ล้างผลาญ หรือเรื่องกามารมณ์ ก็ควรเป็นเกมที่ยกระดับจิตใจให้สูงขึ้น ละเอียดขึ้น ประเด็นที่ต้องคำนึงถึงก็คือว่า การยกระดับนี้ไม่สามารถอยู่ในรูปของการสั่งสอนตรงๆได้ เพราะจะเกิดแรงต้าน แต่ต้องให้ผู้เล่นเกิดความสุขสนุกสนาน เป็นหนึ่งเดียวกับเกม และในขณะเดียวกันก็ยกระดับจิตใจไปด้วยได้ การทำเช่นนี้เป็นตัวอย่างอันดีของเทคโนโลยีสารสนเทศเพื่อการพัฒนาที่ก่อปรไปด้วยมิติคุณค่าและจริยธรรม นอกจากนี้ประเด็นที่สำคัญอีกอย่างหนึ่งก็คือว่า การพัฒนาเกมดังกล่าวนี้ไม่ควรจะหันหลังให้แก่ระบบตลาด นั่นคือเกมที่พัฒนานี้จะต้องประสบความสำเร็จในท้องตลาดด้วย ซึ่งจะเป็นตัววัดที่แสดงให้เห็นว่าผู้ใช้หรือผู้เล่นนั้นชื่นชอบเกมนี้และเป้าหมายของเกมสัมฤทธิ์ผลในการยกระดับจิตใจคนจำนวนมาก ระบบตลาดจะให้หลักประกันในด้านประสิทธิภาพและคุณภาพของผลิตภัณฑ์ แนวคิดเช่นนี้มักจะถูกกละเลยในความพยายามต่างๆที่จะดำเนินนโยบายสาธารณะ ซึ่งมักคิดว่าเป้าหมายเช่นการยกระดับจิตใจนั้นไม่สามารถทำได้ผ่านระบบตลาดแต่ต้องยึดเหนี่ยวกันตรงๆ ซึ่งประสบการณ์ที่ผ่านมายาวนานได้แสดงให้เห็นว่าไม่ประสบผลสำเร็จแต่ประการใด

ความสุขคืออะไร

ปัญหาต่างๆที่เกิดจากแนวคิดการพัฒนากระแสหลักทำให้เกิดกระแสทางเลือกขึ้นมาหลาย

ทาง และทางหนึ่งนั้นก็ได้แก่การพูดถึง “ความสุขมวลรวมประชาชาติ” ว่าน่าจะเป็นเป้าหมายของการพัฒนามากกว่าที่จะเป็นผลผลิตมวลรวมประชาชาติดังที่เคยเป็นมา อย่างไรก็ตาม การอ้างอิงความสุขในฐานะเป็นเป้าหมายของการพัฒนามักก่อให้เกิดปัญหาทางมโนทัศน์หลายประการ ที่สำคัญที่สุดก็ได้แก่ว่า เราจะเข้าใจความหมายของคำว่า “ความสุข” อย่างไรดี เรื่องนี้พูดกันมาตั้งแต่เริ่มมีการพูดถึงความสุขมวลรวม แต่ก็ยังมีการอธิบายกันอยู่ ซึ่งก็เป็นเรื่องปกติสำหรับคำที่มีความหมายในระดับพื้นฐานเช่นนี้

การใช้ความสุขเป็นแนวคิดในการพัฒนามักให้เกิดการวิพากษ์วิจารณ์ว่า จะวัดความสุขได้อย่างไร การคิดเช่นนี้เกิดจากฐานคิดว่า ความสุขมวลรวมนั้นเป็นมโนทัศน์ประเภทเดียวกับผลผลิตมวลรวม ซึ่งเมื่อผลผลิตมวลรวมสามารถวัดได้อย่างเป็นรูปธรรม ความสุขก็ควรวัดได้ด้วย การวิจารณ์ทำให้เกิดความพยายามที่จะวัดความสุข เช่นเดียวกับวัดปริมาณผลผลิต มีความพยายามสร้างตัวชี้วัดความสุขขึ้นมาเพื่อให้วัดความสุขได้^๓ การประชุมนานาชาติ Gross National Happiness หลายครั้งที่ผ่านมาก็มีหัวข้อใหญ่อยู่ที่การพยายามพัฒนาตรรกะนี้ต่าง ๆ เหล่านี้^๔ อย่างไรก็ตามการคิดว่าความสุขเป็นมโนทัศน์ประเภทเดียวกันกับผลผลิตนั้นเป็นความคิดที่ผิดพลาดตั้งแต่ต้น และความผิดพลาดนี้ทำให้การพยายามพัฒนาตรรกะนี้วัดความสุขไม่ประสบความสำเร็จ เนื่องจากความสุขเป็นมโนทัศน์คนละประเภทที่ไม่สามารถนำมาเปรียบเทียบกับผลผลิตได้ การพัฒนาตรรกะนี้ความสุขจึงเป็นการพยายามทำให้ความสุขกลายเป็น “ผลผลิต” อีกอย่างหนึ่ง ซึ่งผลก็คือว่าเกิดคำถามว่าแล้วเหตุใดจึงต้องพัฒนาเรื่องความสุขมวลรวมประชาชาติมาเป็นทางเลือกด้วย ถ้าความสุขสามารถวัดได้อย่างเป็นรูปธรรมหรือเป็นภววิสัย แล้วเหตุใดจึงไม่นำเอาสถานการณ์ที่เป็นภววิสัยเหล่านี้รวมอยู่ในตรรกะนี้วัดผลผลิตมวลรวมที่มีอยู่แล้ว นี่เป็นข้อวิจารณ์สำคัญที่แนวคิดที่ถือว่าความสุขสามารถวัดได้อย่างเป็นรูปธรรมต้องหาคำตอบ ตัวอย่างของตรรกะนี้มีผู้พยายามคิดขึ้นมาเพื่อวัดความสุขก็มีเช่น ปริมาณของเวลาที่ไม่ต้องทำงาน ฐานคิดก็คือว่าในเวลาที่ยี่สิบสี่ชั่วโมงในหนึ่งวันนั้น หากสามารถมีเวลาที่เจ้าตัวสามารถใช้เวลา

๓ ดู Karma Ura and Karma Galay, *Gross National Happiness and Development: Proceedings of the First International Seminar on Operationalization of Gross National Happiness*, (Bhutan: Center for Bhutan Studies, 2004).

๔ การพัฒนาตรรกะนี้ที่อ้างถึงกันมากได้แก่การสร้าง “เสาหลักสี่ต้น” ของการพัฒนาของประเทศภูฏาน ดู Hans van Willenswaard, “A New Economic Paradigm Inspired by Gross National Happiness?” นำเสนอในการประชุม The First PARADISO Workshop, 12 – 13 June 2008, Brussels, Belgium เสาหลักดังกล่าวประกอบด้วย 1. การส่งเสริมวัฒนธรรม 2. ธรรมาภิบาล 3. การพัฒนาเศรษฐกิจที่เท่าเทียม และ 4. การอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม ข้อสังเกตเกี่ยวกับเสาหลักทั้งสี่นี้คือว่า ก็ยังเป็นไปได้ที่จะมีเสาครบทุกต้นแล้วแต่ผู้คนก็ยังไม่มีความสุข ทั้งนี้เนื่องจากเสาทั้งสี่นี้ยังมิได้ให้ความสำคัญแก่มิติทางด้านความคิดความรู้สึกของปัจเจกบุคคลเท่าที่ควรจะเป็น

นั้นได้อย่างอิสระ ไม่ต้องเสียไปกับการทำงานปกติ เจ้าตัวก็น่าจะมีความสุขเพิ่มขึ้น ทั้งนี้ปริมาณงานที่ได้จากการทำงานตามปกติต้องเท่าเดิม แต่ความคิดเช่นนี้ก็สามารถรวมอยู่ในแนวคิดเรื่องผลผลิตมวลรวมประชาชาติได้อย่างดี เพราะการมีเวลาว่างเพิ่มขึ้นในขณะที่ผลงานเท่าเดิมนั้น ก็เท่ากับเป็นการเพิ่มความสามารถในการผลิตนั่นเอง พูดอีกอย่างก็คือว่า มโนทัศน์ความสุขไม่มีบทบาทจำเป็นแต่ประการใด การพัฒนาตรณียัตถ์ความสุขแบบอื่นๆ ก็ออกมาเป็นแบบเดียวกัน คือไม่ว่าจะเป็นตรณียัตถ์ใดๆ ก็ารวมอยู่ในเรื่องผลผลิตมวลรวมได้ทั้งสิ้น

เมื่อเป็นเช่นนี้หากเรายังคิดว่าความสุขยังมีความจำเป็นที่จะเป็นเป้าหมายของการพัฒนา ก็จะต้องคิดใหม่ว่าความสุขเป็นมโนทัศน์คนละประเภทกับผลผลิตมวลรวม ไม่สามารถเอามาเปรียบเทียบกันได้ การคิดเช่นนี้ยังเป็นการยอมรับความจริงว่าความสุขนั้นเป็นมโนทัศน์ที่มีสภาพความเป็นอัตวิสัยที่แยกออกไปไม่ได้ นั่นคือการบอกว่ามีความสุขเกิดขึ้นนั้นจำเป็นต้องมีการพูดถึงเรื่องความรู้สึกภายในของปัจเจกบุคคลไปด้วยเสมอ เนื่องจากไม่มีความสัมพันธ์ที่เกิดโดยจำเป็นระหว่างตรณียัตถ์ที่เป็นปัจจัยภายนอกกับความรู้สึกภายใน ความสุขจึงไม่สามารถเปรียบกับผลผลิตมวลรวมได้ ซึ่งก็หมายความว่าเราไม่สามารถถือได้ว่า “ความสุขมวลรวมประชาชาติ” จะไปเป็นอะไรที่จะไปแทนที่ “ผลผลิตมวลรวมประชาชาติ” ได้ เช่นเดียวกับการเปลี่ยนสีให้ของชิ้นหนึ่งไม่เกี่ยวข้องกับการไปเปลี่ยนขนาดของสิ่งเดียวกันนั้นได้

เมื่อเป็นเช่นนี้การรณรงค์เรื่องความสุขมวลรวมจึงไม่น่าจะเป็นการเปลี่ยนแปลงมาตรวัดการพัฒนาจากเรื่องผลผลิตมวลรวมไปเป็นความสุขมวลรวม โดยตีความว่า “ความสุขมวลรวม” นั้นมีตรณียัตถ์ที่เป็นรูปธรรม เช่น อัตราการรู้หนังสือ (โดยมีฐานคิดว่าผู้ที่รู้หนังสือจะมีความสุขมากกว่าผู้ที่ไม่รู้) แต่ควรเกี่ยวข้องกับว่าความสุขตามความหมายที่แท้จริงนั้นควรจะมามีบทบาทอย่างไรในการพัฒนามากกว่า ไม่ว่าจะอย่างไรความหมายของความสุขที่แท้จริงก็ไม่ใช่ว่าตามแนวคิดของเศรษฐศาสตร์กระแสหลัก ที่บอกว่าความสุขเป็นเพียง “ความพึงพอใจ” อันเป็นเรื่องของอัตวิสัยล้วนๆ นี่เป็นเหตุหนึ่งที่ทำให้เศรษฐศาสตร์กระแสหลักที่พยายามทำตนเป็น “วิทยาศาสตร์” แขนงหนึ่งไม่รับเรื่องความสุข เหตุที่ความสุขไม่สามารถเป็นเรื่องอัตวิสัยล้วนๆ ก็เพราะว่าหากเป็นเช่นนั้นก็จะหาคำตอบไม่ได้เลยว่าความสุขจะกลายมาเป็นเป้าหมายของนโยบายสาธารณะได้อย่างไร ซึ่งในประเด็นนี้ฝ่ายที่พยายามพัฒนาตรณียัตถ์ที่เป็นภววิสัยเพื่อวัดความสุขก็มีประเด็นน่ารับฟัง เมื่อความสุขเป็นเรื่องของความพึงพอใจล้วนๆ ผลก็คือว่าความสุขไม่อาจวัดได้และก็กลายเป็นเรื่องส่วนตัวของแต่ละคนไป ซึ่งทำให้เศรษฐศาสตร์กลายเป็นเรื่องส่วนตัวที่ไม่มีความเป็นศาสตร์เหลืออยู่ ยิ่งไปกว่านั้น หากความสุขเป็นเรื่องของความพึงพอใจล้วนๆ การดำเนินนโยบายสาธารณะเพื่อสร้างความสุข ก็อาจเกิดขึ้นได้หากมี

เทคนิคบางอย่างเพื่อสร้างความพึงพอใจให้แก่ประชาชน โดยไม่ต้องเกี่ยวข้องกับการสร้างผลผลิตทางเศรษฐกิจแต่ประการใด เช่นหากมียาตัวหนึ่งที่ประชาชนกินเข้าไปแล้วเกิดความพึงพอใจ รัฐบาลก็มีนโยบายเพียงแค่ให้ประชาชนกินยาก็จพอแล้ว ไม่ต้องคิดว่าควรจะต้องพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานหรือดำเนินการอันเป็นนโยบายสาธารณะอื่นใดอีก เราเห็นอยู่ว่าสังคมที่ประชาชนพึงพายาเพื่อให้ตนเองเกิดความพึงพอใจนั้นไม่ใช่สังคมที่มีความสุขแต่ประการใด

ด้วยเหตุนี้ ความสุขจึงมีนัยยะของความหมายที่มากกว่าการเป็นความพึงพอใจอันเป็นอัตวิสัยล้วนๆ และเราก็เห็นมาก่อนหน้านี้แล้วว่าความสุขก็ไม่อาจเป็นแง่มุมที่เป็นภาววิสัยล้วนๆ ได้เช่นกัน และตรงจุดนี้เองที่ความหมายทางจริยธรรมและระบบคุณค่าเข้ามามีบทบาทจำเป็นต่อความหมายของความสุข นั่นคือการเข้าใจว่าความสุขคืออะไรอย่างแท้จริงนั้นไม่สามารถทำได้หากละเลยมิติทางจริยธรรมและระบบคุณค่า เราอาจเข้าใจธรรมชาติของความสุขได้จากความคิดของคนในอดีต ในปรัชญาของอริสโตเติล คำที่ใช้เรียกปรากฏการณ์ที่เข้าใจว่าตรงกับความสุขก็คือคำว่า “eudaimonia” ซึ่งแปลตรงตัวว่า “ได้รับพรจากเทพ” ตามความคิดของอริสโตเติล การได้รับพรจากเทพเกิดจากการที่บุคคลเข้าใจแจ่มแจ้งถึงธรรมชาติที่แท้จริงของตนเอง และใช้ชีวิตสอดคล้องกับธรรมชาติที่แท้จริงนั้น ธรรมชาติที่แท้จริงของมนุษย์ได้แก่การเป็นผู้มีเหตุผล ดังนั้นผู้ที่ใช้ชีวิตที่สอดคล้องกับควมมีเหตุผลก็จะเป็นผู้ที่มีความสุข และอริสโตเติลถือว่าเป็นเป้าหมายสูงสุดของชีวิตมนุษย์ การเป็นคนที่ดีก็คือการที่คนประพุดิตตนสอดคล้องกับความเป็นคนอย่างสมบูรณ์ เช่นเดียวกับการเป็นมิดที่ดี คือการที่มีด้นนั้นๆ มีลักษณะที่สอดคล้องกับความเป็นมิดอย่างสมบูรณ์ เช่นมีความคม แข็งแรง ทนทาน สามารถปฏิบัติตามหน้าที่ของความเป็นมิดได้เป็นอย่างดี ดังนั้นความเป็นมิดหรือ “คุณธรรม” ของมิด ก็คืออะไรที่ทำให้มิดทำหน้าที่ของความเป็นมิดได้อย่างสมบูรณ์สูงสุด เช่นเดียวกัน “คุณธรรม” ของมนุษย์ก็คืออะไรที่ทำให้มนุษย์ทำหน้าที่หรือมีความเป็นมนุษย์อย่างสูงสุด ผู้ที่บรรลุคุณธรรมตรงนี้ก็ย่อมมีความสุขสอดคล้องกันระหว่างความคิดจิตใจของเขากับสภาพการณ์ภายนอก และจุดนี้เองที่เป็น “ชีวิตที่ดี” และ “ชีวิตที่มีความสุข”

ความคิดเกี่ยวกับความสุขในแง่ที่ไม่มีส่วนเกี่ยวข้องกับความเข้าใจโดยทั่วไปที่มองว่าความสุขเป็นความพึงพอใจส่วนตัว ในความคิดของอริสโตเติลและปรัชญากรีกโดยรวม ความสุขหรือ eudaimonia เป็นอะไรก็ตามที่เป็นเป้าหมายสุดท้ายของการกระทำของมนุษย์ สิ่งอื่นๆ นั้นเป็นเป้าหมายรองทั้งหมดในแง่ที่ว่าเป็นอย่างอื่นที่มนุษย์ทำไปเพื่อจุดประสงค์อื่น แต่ความสุขนี้เป็นเป้าหมายสุดท้ายที่ไม่ได้นำไปสู่เป้าหมายอื่นใดอีก ความสุขในแง่ที่แตกต่างจากความพึงพอใจเพราะมีหลายอย่างที่มนุษย์ทำที่เป็นเป้าหมายสุดท้ายแต่ไม่ใช่ความพึงพอใจ การบรรลุถึงความสุขในแง่นี้จึง

จำเป็นต้องอาศัยคุณค่าและจริยธรรมเพราะสองอย่างนี้ไม่ได้เป็นอะไรมากไปกว่าการเป็น “มนุษย์ที่ดี” (เช่นเดียวกับ “มิดที่ดี”) การเป็นมนุษย์ที่ดีคือการบรรลุถึงความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ สถานะอันเป็นเป้าหมายนี้ก็คือความสุข ซึ่งจะเห็นว่าแยกไม่ออกจากคุณธรรมและจริยธรรม

แนวคิดเช่นนี้ก็ยิ่งปรากฏในพระพุทธศาสนาเช่นเดียวกัน เป้าหมายสูงสุดของพระพุทธศาสนา คือพระนิพพานนั้น เป็นการรู้แจ้งถึงธรรมชาติของสรรพสิ่งและเป็นสภาวะที่ถือว่าเป็นความสุขสมบูรณ์สูงสุดที่เกิดจากการรู้แจ้งนั้น ธรรมชาติที่เรารู้แจ้งก็คือรู้ว่าสรรพสิ่งเป็นอยู่ด้วยตัวของมันเองโดยไม่ผ่านการปรุงแต่งด้วยคำพูดหรือมนต์ ซึ่งเราก็คงเปรียบเทียบกับปรัชญากรีกได้ว่า เป้าหมายสูงสุดนั้นก็คือการรู้แจ้งประจักษ์แจ้งถึงความเป็นจริงที่แท้ ลักษณะร่วมกันอีกอย่างหนึ่งก็คือว่า ทั้งนิพพานกับ eudaimonia นั้นเป็นการรวมตัวกันของทั้งมิติอันเป็นส่วนตัวและสาธารณะ เนื่องจากทั้งสองอย่างนี้เป็นการสอดคล้องกันอย่างสมบูรณ์ระหว่างตัวตนกับธรรมชาติ การรู้แจ้งถึงความเป็นมนุษย์ที่แท้ในปรัชญากรีกเป็นการสอดคล้องกันระหว่างปัจเจกบุคคลกับธรรมชาติตรงที่ปัจเจกบุคคลนั้นรู้ว่า ธรรมชาติที่แท้จริงของเขาเป็นอย่างไร และความรู้ที่เอนกเทศที่กำหนดวิถีทางปฏิบัติซึ่งก็เป็นแหล่งที่มีของ ความถูกต้องหรือจริยธรรม ในทำนองเดียวกันพระพุทธศาสนาก็มีคำสอนเรื่องการสอดคล้องกันของปัจเจกบุคคลกับธรรมชาติเช่นเดียวกัน การรู้แจ้งถึงสภาวะอันแท้จริงของธรรมชาติอันได้แก่การเป็น “เช่นนั้นเอง” โดยปราศจากการปรุงแต่ง สอดคล้องกับการปฏิบัติตนและระบบคุณค่า โดยระบบคุณค่า จะกำหนดโดยสภาวะความจริงนั้น กล่าวอีกนัยหนึ่ง พระนิพพานในฐานะเป้าหมายสูงสุดของการดำรงชีวิตเป็นการประสานกลมกลืนกันระหว่างอัตวิสัยกับภาววิสัย หรือมุมมองจากตัวตนของปัจเจกบุคคลกับสภาวะตามธรรมชาติ และในพระพุทธศาสนาสภาวะนี้ถือเป็นความสุขสูงสุดเนื่องจากเป็น การกำจัดทุกข์โดยสิ้นเชิง และทุกข์กับสุขนั้นก็เหมือนมนต์ที่ตรงกันข้ามกันเหมือน “มืด” กับ “สว่าง”

เราไม่จำเป็นต้องเป็นชาวพุทธหรือมีจุดมุ่งหมายเพื่อบรรลุพระนิพพานตามหลักคำสอนของพระพุทธศาสนา จึงจะประยุกต์ใช้แนวคิดเกี่ยวกับพระนิพพานในฐานะที่เป็นความสุขมาใช้ในนโยบายสาธารณะได้ ในทำนองเดียวกัน เราก็ไม่จำเป็นต้องเดินตามปรัชญาของอริสโตเติลไปทั้งหมด สิ่งที่เราปรับมาก็มีเพียงแค่ว่า ในการกำหนดนโยบายการพัฒนาที่เน้นเรื่องความสุขนั้น บทเรียนที่เราได้รับจากพระพุทธศาสนาหรือปรัชญาของอริสโตเติลก็คือว่า ความสุขสามารถเป็นมนต์ที่ประสานมุมมองของตัวตนกับมุมมองอันเป็นธรรมชาติให้กลมกลืนเป็นหนึ่งเดียวกันได้ แทนที่จะคิดว่าความสุขจะต้องเป็นอย่างใดอย่างหนึ่งระหว่างความพึงพอใจส่วนบุคคลหรือการกำหนดตัวชีวิตที่เป็นรูปธรรม เราควรคิดว่าความสุขเป็นเป้าหมายสูงสุดเมื่อปัจเจกบุคคลใช้ชีวิตถูกต้องตามทำนองคลองธรรมอย่างสมบูรณ์ และเป็นการรวมตัวเป็นหนึ่งเดียวกันของมุมมองส่วนบุคคลกับธรรมชาติ

การพัฒนา ความสุข กับเทคโนโลยี

เมื่อเราเข้าใจว่ามโนทัศน์ความสุขเป็นคุณลักษณะที่เปรียบเทียบกันไม่ได้กับมโนทัศน์ผลผลิตมวลรวม เราก็ไม่จำเป็นต้องคิดว่าอย่างหนึ่งจะต้องไปแทนที่อีกอย่างหนึ่ง แต่เราควรถือว่าทั้งสองอย่างสามารถไปด้วยกันได้ การดำเนินนโยบายการพัฒนานั้นอาจจะใช้ทั้งเรื่องผลผลิตมวลรวมกับเรื่องความสุขไปด้วยกัน ที่สำคัญคือเราควรเข้าใจว่ามโนทัศน์ทั้งสามนี้คือ การพัฒนา ความสุขกับผลผลิตมวลรวม ไม่มีความเกี่ยวเนื่องกันทางตรรกะ กล่าวคือ ไม่มีความจำเป็นว่าเมื่อมีอย่างหนึ่งจะต้องมีอีกอย่างหนึ่งด้วย แต่หากเราถือเป็นบรรทัดฐานว่าเป้าหมายของการพัฒนาต้องเป็นความสุขก่อนอย่างอื่น และเมื่อเราเห็นมาแล้วจากในหัวข้อก่อนหน้านี้ว่าความสุขไม่สามารถแยกออกได้จากจริยธรรมหรือระบบคุณค่า และผลผลิตมวลรวมในฐานะเป็นตัวชี้วัดกิจกรรมทางเศรษฐกิจ การพัฒนาที่มีเป้าหมายเป็นความสุขก็ย่อมแยกไม่ออกจากประเด็นเหล่านี้ด้วย ผลก็คือว่า การวางนโยบายเพื่อการพัฒนาต้องประกอบด้วย การเข้าใจธรรมชาติที่แท้จริงของความสุข ความสำคัญของระบบคุณค่าและจริยธรรม และพิจารณาทั้งหมดควบคู่ไปกับผลผลิตมวลรวม

เมื่อการพัฒนาไม่จำเป็นต้องผูกติดอยู่กับผลผลิตมวลรวม ก็เป็นไปได้ว่าประเทศหนึ่งอาจมีระดับการพัฒนาสูงแม้ว่าจะมีผลผลิตมวลรวมน้อยกว่าอีกประเทศหนึ่งก็ตาม การคิดเช่นนี้ออกจะขัดกับความคิดตามกระแสหลักในเศรษฐศาสตร์ทั่วไป แต่ประโยชน์ของการคิดแบบนี้ก็คือว่าเราให้ความสำคัญแก่ความสุขในฐานะเป้าหมายของการพัฒนา เมื่อเราถือว่าความสุขเป็นเป้าหมายเช่นนี้ ผลผลิตมวลรวมที่ไม่ได้เกิดขึ้นควบคู่กับความสุขก็ไม่จำเป็นว่าจะต้องนำไปสู่ระดับของการพัฒนาที่สูงกว่า

การคิดเช่นนี้มีปัญหาตรงที่ว่าวัดความสุขได้อย่างไร ซึ่งก็เป็นปัญหาเดิมที่เราพูดถึงมาตั้งแต่ต้น สำหรับเรื่องนี้ทางออกก็คือว่าเราดูที่ระดับของการพัฒนาระบบคุณค่าและจริยธรรมของประเทศหรือสังคมนั้นเป็นหลัก และเราจะรู้ได้ว่าระดับที่ว่ามีมากหรือน้อยเพียงใดจากการประพฤติตนตามทำนองคลองธรรมของประชาชนในประเทศนั้นเป็นหลัก เนื่องจากการประพฤติตนตามทำนองคลองธรรม หรือที่สอดคล้องกับความเป็นมนุษย์ที่แท้เป็นมโนทัศน์ที่เป็นภววิสัยดังที่ได้เห็นไปแล้ว การออกแบบดรรชนีเพื่อวัดเรื่องนี้ก็อยู่ในวิสัยที่จะทำได้ การคิดว่าดรรชนีนี้ประกอบด้วยอะไรบ้างทั้งหมดเป็นรายละเอียดที่ไม่สามารถพูดถึงครอบคลุมได้ในบทความนี้ แต่อย่างน้อยเราก็อาจบอกได้ว่าดรรชนีดังกล่าวจำเป็นต้องประกอบด้วยอะไรบ้าง ซึ่งก็ควรจะมีดังต่อไปนี้:

1. อัตราการทำงานและประกอบศาสนกิจ

2. อัตราการถือศีล
3. อัตราการภาวนา
4. อัตราการอ่านหนังสือธรรมะ ฟังการบรรยายธรรม
5. อัตราการนำเอาหลักธรรมไปใช้ในชีวิตประจำวัน

การมีธรรมะเหล่านี้เป็นแต่เพียงเป็นวิธีการช่วยเหลือในการดำเนินนโยบาย แต่เราควรคำนึงว่า สิ่งสำคัญก็คือสภาวะของจิตใจของผู้ที่ทำทาน คือศีล ปฏิบัติธรรม กล่าวคือเราอาจมีสังคมที่ผู้คน ประกอบศาสนกิจ เช่นไปวัดทำบุญ ฯลฯ แต่คุณภาพจิตใจของผู้ที่ทำเช่นนั้นไม่ได้รับการขัดเกลา เท่าที่ควร อย่างไรก็ตาม เราก็อาจตั้งเป็นสมมติฐานไว้ว่า หากผู้คนประกอบศาสนกิจด้วยความเต็มใจ ของตนเอง ก็คาดหมายได้ว่าคุณภาพของจิตใจของเขาก็ดีพอสมควร ซึ่งหากเรื่อง nàyขยายขอบเขตมากขึ้นก็จะเกิดผลดีแก่การพัฒนาอย่างแน่นอน

ธรรมะทั้งหลายอย่างนี้อธิบายได้ดังนี้ อัตราการประกอบศาสนกิจประกอบด้วยกิจกรรมต่างๆ เช่นเข้าวัด ทำบุญ ตักบาตร บริจาคทาน การทำบุญตามเทศกาลต่างๆ ซึ่งศาสนิกชนทำอยู่เป็นกิจวัตร การทำงานเป็นอาสาสมัครในองค์กรการกุศลก็นับเป็นส่วนหนึ่งของธรรมะนี้ด้วย การให้ทานเป็นการ ขัดเกลาจิตใจให้ลดความตระหนี่ลงไป ทำให้เกิดจิตใจที่เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ รู้จักทำงานเพื่อผู้อื่นแทนที่จะ เป็นเพื่อตนเองฝ่ายเดียว ทั้งหมดเป็นจุดเริ่มต้นของการละวางตัวตนอันเป็นเหตุนำไปสู่ความสุขอัน แท้จริงในท้ายที่สุด การวัดธรรมะนี้ประกอบด้วยการสังเกตการประกอบศาสนกิจของประชาชนเพื่อดู ว่าในรอบช่วงเวลาหนึ่งเช่นหนึ่งปี มีการประกอบศาสนกิจกี่ครั้ง มีประชาชนมีส่วนร่วมกี่คน ฯลฯ ส่วน อัตราการถือศีลนั้นเป็นการวัดว่าผู้คนในประเทศนั้นถือศีลมากน้อยเพียงใด การวัดการถือศีลก็ดูจาก พฤติกรรมของแต่ละบุคคลว่าปฏิบัติตามศีลมากน้อยเพียงใด ธรรมะนี้ก็อาจแตกออกไปในรายละเอียด อีกได้ เช่นการปฏิบัติตามศีลแต่ละข้อ อัตราความถี่ของการละเมิดข้อห้ามของศีลแต่ละข้อในประชากร เป็นต้น

อัตราการภาวนานั้นได้แก่การวัดกิจกรรมทางศาสนาของประชากรที่ประกอบด้วยการนั่งสมาธิ กรรมฐาน การเข้าโปรแกรมอบรมกรรมฐานต่างๆก็เข้าข่ายอัตรานี้ด้วย การทำทานกับการถือศีลแต่ เพียงสองอย่างนี้ยังไม่เพียงพอที่จะให้เกิดความสุขที่สมบูรณ์ได้ จะต้องมีการน้อมนำเอาคำสอนที่ได้รับ มาไปปฏิบัติเพื่อให้เห็นผลด้วยตนเอง การทำทานกับการถือศีลนั้นก็เป็นการเตรียมจิตใจให้พร้อมต่อ การภาวนาเช่นนี้ ในประเทศไทยปัจจุบันได้มีกิจกรรมทำนองนี้เพิ่มขึ้นอย่างมากมาย ดังจะเห็นได้จากการมีสำนักวิปัสสนาต่างๆเกิดขึ้นเป็นจำนวนมาก และมีผู้ไปเข้าร่วมกิจกรรมเหล่านี้มากขึ้น การวัดก็

ประกอบด้วยจำนวนของกิจกรรมเช่นคอร์สอบรมกรรมฐานในวัดต่างๆ จำนวนผู้ที่ปฏิบัติสมาธิหรือสวดมนต์เทียบกับประชากร จำนวนเวลาที่ใช้ในแต่ละวันที่ใช้ไปกับการสวดมนต์ นั่งสมาธิ และอื่นๆ

เราอาจกล่าวได้ว่าอัตราสามอย่างแรกนี้ถือเป็นหัวใจของพระพุทธศาสนา แต่การวัดกิจกรรมทางศาสนาอันเป็นส่วนสำคัญของการวัดธรรมนี้ความซุกซนที่แท้จริงก็ยิ่งประกอบด้วยธรรมอื่นๆอีก เช่น อัตราการอ่านหนังสือธรรมะ หรือการฟังการบรรยายธรรมะตามห้องประชุม หรือการฟังจากแผ่นซีดีหรือทางอินเทอร์เน็ต ซึ่งในกรณีหลังนี้ก็จะเข้าข่ายการใช้เทคโนโลยีเพื่อประโยชน์ในทางธรรม ดังนั้น ธรรมนี้ประการที่สี่จึงได้แก่อัตราการอ่านหนังสือธรรมะกับฟังบรรยายธรรม ซึ่งก็วัดได้จากจำนวนหนังสือธรรมะที่มีวางขายในท้องตลาดเทียบกับหนังสือสาขาอื่นๆ อัตราการขายหนังสือธรรมะ ปริมาณการผลิตแผ่นซีดีเพื่อเผยแพร่ธรรมะ จำนวนเวลาในแต่ละวันที่ใช้ฟังการบรรยายทางซีดีหรือทางแผ่นดีวีดี การใช้ธรรมนี้จะเป็นประโยชน์ในการทำให้เรามองเห็นภาพของระดับความสนใจธรรมะของประชาชน ซึ่งก็จะเสริมกับธรรมนี้สามประการแรกได้เป็นอย่างดี ฐานคิดก็คือว่าเมื่อเราจะให้ความสุขเป็นเป้าหมายของการพัฒนานั้น เราไม่สามารถละเลยมิติทางคุณค่าและจริยธรรมไปได้ และเนื่องจากความสุขที่แท้จริงเป็นมโนทัศน์ทางศาสนาและจิตวิญญาณ การวัดจึงต้องประกอบด้วยการวัดกิจกรรมและการเจริญเติบโตทางใจแบบที่เป็นอยู่

ยิ่งไปกว่านั้นธรรมนี้ที่เสนอมาสีประการแรกนี้มีลักษณะร่วมกันอยู่ตรงที่เป็นการวัดกิจกรรมที่เป็นเรื่องของการปฏิบัติธรรมที่แยกออกมาจากชีวิตประจำวัน การเข้าวัดทำบุญ การสวดมนต์ นั่งสมาธิ ฟังบรรยายธรรม เหล่านี้ล้วนแล้วแต่เป็นกิจกรรมที่ต้องจัดเวลาเป็นพิเศษและไม่ได้เกี่ยวข้องโดยตรงกับการดำรงชีวิตประจำวันของแต่ละบุคคล (เว้นแต่บุคคลนั้นๆเป็นพระสงฆ์ ซึ่งเราไม่ได้พิจารณาเป็นพิเศษในบทความนี้เนื่องจากจุดเน้นขณะนี้อยู่ที่สังคมกับปัจเจกบุคคลส่วนใหญ่ในสังคมที่เป็นฆราวาส) แต่การที่ธรรมนี้ของการประกอบกิจกรรมทางศาสนาและจิตวิญญาณจะมีประโยชน์แก่สังคมและระบบเศรษฐกิจได้นั้น จำเป็นจะต้องมีการเชื่อมโยงกิจกรรมนี้ให้เข้ากับชีวิตโดยทั่วไป ดังนั้นธรรมนี้ประการที่ห้า คือ “อัตราการนำเอาหลักธรรมไปใช้ในชีวิตรประจำวัน” จึงสำคัญอย่างยิ่ง เพราะเป็นการวัดที่ผลของการปฏิบัติธรรมต่อสังคมโดยตรง เราจะเห็นการนำเอาหลักธรรมไปใช้เช่นนี้ได้เช่นในการดำรงชีวิตของผู้คนทั่วไป ว่ามีความโกรธน้อยลงหรือไม่ มีความยับยั้งชั่งใจหรือที่เรียกว่า “หิริโอตตปปะ” มากขึ้นหรือไม่ มีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ช่วยเหลือเจือจานซึ่งกันและกันมากขึ้นหรือไม่ สิ่งที่วัดได้ทันทีก็อย่างเช่นอัตราการสมัครเป็นสมาชิกองค์กรการกุศลเพื่อช่วยเหลือสังคม เช่นมูลนิธิหรือองค์กรบำเพ็ญประโยชน์ต่างๆที่ให้ความช่วยเหลือแก่ส่วนต่างๆของสังคม เช่นเด็ก สตรี ผู้สูงอายุ คนเจ็บไข้ได้ป่วย คนในชุมชนแออัดในเมืองหรือในชนบทห่างไกล ฯลฯ กับปริมาณของกิจกรรมช่วยเหลือ

สังคมของหน่วยงานเหล่านี้ ส่วนเรื่องความโกรธนั้นก็วัดได้ไม่ยากโดยให้ผู้ตอบแบบสอบถามสำรวจตนเองว่า ในระยะที่ผ่านมาโกรธไปกี่ครั้ง และความถี่ของการโกรธในแต่ละช่วงเวลาเป็นเท่าใด แล้วก็นำผลที่ได้มาประมวลในเชิงสถิติ เพื่อดูว่าในระดับประชารณนั้นคนไทยโกรธมากขึ้นหรือน้อยลงในช่วงเวลาที่ผ่านมา เนื่องจากความโกรธเป็นคู่ตรงข้ามกับความสุขโดยตรง การทราบว่าคุณโกรธมากขึ้นหรือน้อยลงก็ย่อมทำให้เรารู้ว่าสังคมไทยมีความสุขมากขึ้นหรือน้อยลงเช่นกัน สมมติฐานก็คือว่าการปฏิบัติทาน ศีล ภาวนานั้นจะนำไปสู่การลดอัตราความถี่ของความโกรธลงและการเพิ่มปริมาณของความสุขมวลรวมของสังคม

นอกจากนี้ ในแง่ของเทคโนโลยีสารสนเทศเพื่อการพัฒนา ก็อาจมีดัชนีเพิ่มมาอีกหนึ่งอย่างคือ “อัตราการใช้เทคโนโลยีสารสนเทศเพื่อประโยชน์ทางธรรม” การวัดตามดัชนีนี้ก็ประกอบด้วยจำนวนของเว็บไซต์ที่มีเนื้อหาไปในทางธรรม จำนวนเว็บไซต์ธรรมะเทียบกับเว็บไซต์เรื่องอื่นๆ (เช่นอาจมีการเปรียบเทียบระหว่างจำนวนเว็บไซต์ธรรมะกับเว็บกามารมณ์ ในแต่ละช่วงเวลาเพื่อดูว่าสังคมมีการพัฒนามากขึ้นหรือน้อยลง) อัตราการเข้าเป็นสมาชิกของเว็บไซต์ธรรมะ อัตราการโพสต์ข้อความที่ถามตอบ หรืออภิปรายเกี่ยวกับหัวข้อธรรม อัตราการผลิตเกมคอมพิวเตอร์ที่มีเนื้อหาทางธรรม (ดังที่ได้อภิปรายไปแล้วข้างต้น) อัตราใช้ประโยชน์จากเว็บไซต์ธรรมะเพื่อการปฏิบัติธรรม ฯลฯ ดรรชนีต่างๆ เหล่านี้ล้วนบ่งบอกถึงการที่เทคโนโลยีเข้าไปเป็นส่วนหนึ่งของระบบคุณค่าและสังคมวัฒนธรรมอย่างสมบูรณ์ แทนที่เทคโนโลยีสารสนเทศจะเป็นตัวการทำให้ระบบคุณค่าต้องเสียไปอย่างที่นักปรัชญาหลายคนคิด^๑ แต่ก็มีความเป็นไปได้สูงที่เทคโนโลยีนั่นเองจะเป็นตัวการในการเปลี่ยนแปลงสู่สิ่งที่ดีขึ้น ดังจะเห็นได้จากการที่เทคโนโลยีสารสนเทศสามารถก่อให้เกิดกิจกรรมภายใต้ดรรชนีที่ได้เสนอไปแล้ว ทั้งห้าดรรชนีได้เพิ่มมากขึ้นและมีคุณภาพสูงขึ้น เช่นในการปฏิบัติศาสนกิจก็อาจมีการใช้เทคโนโลยีการสื่อสารกับสารสนเทศมา “ระดมพล” หรือชวนกันมาทำบุญร่วมกัน หรือในการเก็บไฟล์เสียงที่เป็นคำบรรยายของพระอาจารย์องค์สำคัญๆ ที่ฟังแล้วเกิดความเลื่อมใสอยากจะทำปฏิบัติธรรม ก็เป็นบทบาทที่ดีของเทคโนโลยีเช่นเดียวกัน

๑ ตัวอย่างเช่นนักปรัชญาฝ่าย “นิยัตินิยมทางเทคโนโลยี” หรือ technological determinism ซึ่งเชื่อว่าการเปลี่ยนแปลงที่เกิดจากเทคโนโลยีนั้นไม่สามารถไปหันเหทิศทางได้ เนื่องจากเทคโนโลยีมีตรรกะในตัวของมันเองที่ต้องมุ่งไปในทิศทางเดียวเท่านั้น ผู้ใช้เทคโนโลยีจะถูกครอบงำโดยเทคโนโลยีเสมอไปจนไม่สามารถมีอิสระในการกำหนดทิศทางของเทคโนโลยีได้ ตัวอย่างของนักคิดในทำนองนี้ที่สำคัญก็มีเช่นมาร์ติน ไฮเดกเกอร์ (Martin Heidegger) แอร์แบร์ มาร์คูส (Herbert Marcuse) หรือฌาค อีลูล (Jacques Ellul) อย่างไรก็ตามทฤษฎีฝ่ายนี้มีปัญหาหลักตรงที่ดูจะไม่เป็นจริงกับข้อมูล เพราะมีหลักฐานหลายประการชี้ให้เห็นว่าผู้ใช้สามารถปรับเทคโนโลยีให้เข้ากับสิ่งที่ตนต้องการได้ ตัวอย่างของการใช้เทคโนโลยีสารสนเทศเพื่อประโยชน์ทางธรรมก็สนับสนุนประเด็นนี้ได้เป็นอย่างดี

ในตอนต้นของบทความเราได้พูดถึงไปเกี่ยวกับโครงการ “บรอดแบนด์ที่มีความหมาย” (Meaningful Broadband) ซึ่งมีจุดมุ่งหมายที่จะก่อให้เกิดผลดีของการพัฒนาผ่านทางการใช้เทคโนโลยีสารสนเทศที่เหมาะสม ภาพที่คาดว่าจะเกิดขึ้นก็ได้แก่เรื่องการพัฒนาเศรษฐกิจเกี่ยวกับการปฏิบัตินวัตกรรมที่ได้เสนอมาข้างต้นนั่นเอง เป้าหมายของเราก็คือว่าเราจะหาทางพัฒนาในแนวทางที่ถูกต้องด้วยการใช้เทคโนโลยีสารสนเทศได้อย่างไร

ดังนั้น ก่อนที่จะดำเนินการพัฒนาเช่นนี้ สิ่งแรกที่เรากำลังคำนึงถึงก็คือว่า เราต้องเปลี่ยนฐานคิดจากความคิดเดิมๆที่ถือว่าเทคโนโลยีเป็นศัตรูของการพัฒนาด้านจิตใจ มาเป็นว่าเทคโนโลยีนั้นเองก็สามารถเป็นพันธมิตรในการพัฒนาด้านจิตใจหรือด้านคุณธรรมได้เป็นอย่างดี ซึ่งนี่ก็เป็นเป้าหมายสำคัญของโครงการ “บรอดแบนด์ที่มีความหมาย” นี้เอง ในการทำให้เป้าหมายนี้เกิดเป็นจริง นอกจากจะต้องเปลี่ยนฐานคิดดังที่กล่าวมานี้แล้ว เรื่องต่อไปที่ต้องทำก็คือปรับเอารายการดรชช.ที่เสนอไว้ข้างต้นนี้เป็นดรชช.ของการพัฒนา เรื่องนี้ต้องอาศัยการปรับความเข้าใจและการมองโลกกันพอสมควร เพราะคนทั่วไปมักเข้าใจว่าการพัฒนาเป็นเรื่องของวัตถุเท่านั้น เช่นมีอัตราการมีงานทำหรืออัตรารายได้ต่อประชากร ฯลฯ ซึ่งเราเห็นกันตั้งแต่ต้นแล้วว่า การพัฒนาแต่เพียงด้านวัตถุนี้ก่อให้เกิดปัญหามากมาย เพื่อให้เรื่องนี้เข้าใจได้ง่ายขึ้นและดูเป็นรูปธรรมมากขึ้น ขอให้เรามาดูพิจารณาตัวอย่างต่อไปนี้

เราอาจนึกถึงคนๆหนึ่งที่ใช้เทคโนโลยีสารสนเทศเป็นเครื่องมือในการดำเนินชีวิตประจำวัน เช่นใช้โทรศัพท์มือถือในการติดต่อสื่อสาร ใช้คอมพิวเตอร์เพื่อทำงานและใช้อินเทอร์เน็ตเพื่อติดต่อกับเพื่อนๆ รับส่งอีเมลล์ เข้าเว็บไซต์ ซึ่งก็เป็นกิจกรรมที่เราทำกันอยู่ตามปกติ ที่นี้ลองนึกภาพว่าโทรศัพท์มือถือกับระบบอินเทอร์เน็ตเชื่อมต่อกันจนกลายเป็นระบบเดียวกัน และโทรศัพท์มือถือนั้นได้กลายเป็นคอมพิวเตอร์เครื่องเล็กๆที่ทรงพลังที่ติดตามตัวเราไปทุกแห่ง ซึ่งทำให้เราสามารถเข้าถึงอินเทอร์เน็ตได้อย่างง่ายดายทุกหนทุกแห่งโดยไม่ต้องอาศัยคอมพิวเตอร์หรือสายเครือข่าย เราใช้โทรศัพท์มือถือไม่ใช่เพียงเพื่อพูดคุยเท่านั้น แต่ยังรับข้อมูลข่าวสาร รับส่งไฟล์ต่างๆเช่นเดียวกับที่ทำงานคอมพิวเตอร์ ข้อมูลข่าวสารที่เราส่งนั้นก็มีความเกี่ยวกับการทำธุรกรรมผ่านระบบธนาคารออนไลน์ นอกจากนี้ก็มีข้อมูลเกี่ยวกับการประกอบอาชีพของเรา เช่นราคาพืชผลและสถานที่ที่เราจะขายพืชผลของเราได้ ซึ่งทำให้เราไม่ต้องพึ่งพาพ่อค้าคนกลาง หรือเมื่อเราเจ็บป่วยก็มีบริการสุขภาพออนไลน์ที่เราสามารถใช้ประโยชน์ได้ ยิ่งไปกว่านั้น เขาก็ใช้มือถือเพื่อประโยชน์ในการปฏิบัตินวัตกรรมได้ ทางหนึ่งคือเขาเรียนธรรมะผ่านทางโทรศัพท์ ซึ่งมีบริการส่งข้อคิดทางธรรมสั้นๆ เพื่อเตือนสติของเราให้มุ่งอยู่กับการปฏิบัติ และก็มี การติดต่อกับกลุ่มที่สนใจปฏิบัตินวัตกรรมร่วมกัน มีการนัดหมายพบปะกันผ่านทาง

ระบบเครือข่ายโทรศัพท์มือถือกับอินเทอร์เน็ตที่เชื่อมเข้าหากัน เมื่อเป็นเช่นนี้ การใช้เทคโนโลยีนี้ก็จะนำไปสู่การเพิ่มกรณีการปฏิบัติธรรมดังที่ได้กล่าวไว้ข้างต้น และหากเป็นความจริงว่าอัตราการปฏิบัติธรรมเกี่ยวข้องกับความสุขในความหมายที่แท้จริง เราก็มีมาตรการที่เป็นรูปธรรมในการพัฒนาความสุขของประชากรในสังคมได้

เรื่องเหล่านี้จริงๆ แล้วไม่ใช่เรื่องไกลตัวในอนาคตแต่อย่างใด เพราะกำลังเกิดขึ้นอยู่ในปัจจุบันนี้ เว็บไซต์ยอดนิยม twitter.com ได้มีบริการรับข้อความธรรมะจากหลายๆ แหล่งแล้วแต่ความสนใจของผู้รับข่าวสาร รวมทั้งแหล่งข้อมูลอื่นๆ ที่ไม่ใช่เรื่องธรรมะด้วย ต่อจากนั้นเราก็จินตนาการต่อไปว่า ไม่เพียงแต่คนๆ นี้เท่านั้นที่จะใช้โทรศัพท์มือถือให้เกิดประโยชน์เช่นนี้ แต่เรากำลังนึกถึงว่าคนไทยจำนวนมากที่เป็นแกนหลักของประเทศมีโทรศัพท์มือถือ และใช้ประโยชน์จากการเชื่อมต่อกับอินเทอร์เน็ตความเร็วสูงนี้แบบเดียวกัน ผลพวงที่มีต่อการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมของประเทศจะมีมากมายมหาศาล และก็เป็นรูปแบบการพัฒนาที่พึงประสงค์ตามที่เราได้อภิปรายกันมาอีกด้วย

สรุป: “เหตุใดสิ่งดี ๆ จึงเกิดแก่คนดี ๆ”

นอกจากจะมีเหตุผลในทางศาสนาที่แสดงให้เห็นว่าการปฏิบัติธรรมหรือการถือศีลทำทานจะนำมาซึ่งความสุขแล้ว เรื่องนี้ก็ยังมียานวิจัยหลายชิ้นที่แสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์นี้อย่างเป็นวิทยาศาสตร์ด้วย ในหนังสือเรื่อง *Why Good Things Happen to Good People*^๒ ผู้เขียนคือสตีเฟน पोสต์ (Stephen Post) และจิล เนย์มาร์ค (Jill Neimark) ได้เสนองานวิจัยทางวิทยาศาสตร์หลายชิ้นมาแสดงว่า การปฏิบัติธรรมอันประกอบด้วยการทำความดี เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ช่วยเหลือเพื่อนมนุษย์ด้วยกัน จะยังผลดีให้แก่ผู้ปฏิบัตินั้นเองทั้งทางร่างกายและจิตใจ ซึ่งถ้าหากเป็นความจริงก็จะแสดงว่าการปฏิบัติธรรมและทำความดีนั้น ก่อให้เกิดความสุขทั้งในระดับปัจเจกบุคคลและในระดับของสังคม पोสต์กับเนย์มาร์คได้ทำการสำรวจงานวิจัยที่ศึกษาการทำงานอาสาสมัครและการเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่เป็นจำนวนมาก และพบว่าผู้ที่ทำทานและช่วยเหลือผู้อื่นนั้นมีสุขภาพดีกว่าและมีอายุเฉลี่ยยืนยาวกว่าผู้ที่ไม่ได้ทำเช่นนั้น งานวิจัยชิ้นหนึ่งพบว่าผู้ที่ทำทานและช่วยเหลือผู้อื่นโดยไม่หวังค่าตอบแทนตั้งแต่ตอนเป็นนักเรียนมัธยมนั้น จะมีสุขภาพกายและใจดีกว่าค่าเฉลี่ยและการให้ในช่วงเรียนมัธยมนั้นจะสามารถทำนายการมีอายุยืนและสุขภาพดีล่วงหน้าไปในชีวิตถึงกว่าห้าสิบปี นอกจากนี้ก็มียานวิจัยแสดงว่าการให้นั้นเป็นกรณีระดับถึงความมีอายุยืนได้อย่างแม่นยำเป็นอันดับสองในบรรดากรณีสุขภาพทั้งหลาย จะเป็นรองก็แต่การไม่สูบบุหรี่เท่านั้น ยิ่งไปกว่านั้นยังพบว่าแม้แต่การคิดว่าจะให้หรือ

๒ Stephen Post and Jill Neimark, *Why Good Things Happen to Good People* (Broadway, 2007).

ทำประโยชน์ให้แก่ผู้อื่นก็ยังมีผลดีต่อสุขภาพอีกด้วย ผลการวิจัยเหล่านี้แสดงให้เห็นว่าการทำทาน มีผลดีต่อสุขภาพอย่างเห็นได้ชัด และแม้จะยังไม่มีการวิจัยมาสนับสนุนอย่างชัดเจน แต่การทำความดีในด้านอื่นๆ เช่น ถือศีลหรือภาวนา ก็น่าจะก่อให้เกิดผลดีแก่สุขภาพในทำนองเดียวกันนี้ด้วย¹

แม้ว่างานวิจัยที่โพสต์กับเนย์มาร์ค้างถึงจะทำในบริบทของประเทศตะวันตกอย่างสหรัฐอเมริกาที่นับถือศาสนาคริสต์เป็นหลัก แต่ประเด็นของงานวิจัยที่อ้างถึงในหนังสือก็ไม่ได้บอกว่ามีแต่ศาสนาคริสต์เท่านั้นที่เป็นจริงกับเรื่องเหล่านี้ การให้ไม่จำกัดว่าจะต้องเป็นศาสนาอะไร สิ่งสำคัญคือการให้และจิตใจอันอ่อนโยนที่มาจากการให้ ซึ่งเป็นจุดสำคัญของการที่การให้ก่อให้เกิดผลดีแก่ผู้ให้ ในพระพุทธศาสนาเรารู้กันว่า “ทำดีได้ดี” ซึ่งก็มองได้ว่าหนังสือเล่มนี้เป็นการแสดงหลักฐานทางวิทยาศาสตร์ว่าทำดีแล้วได้ดีอย่างไร ที่นี้ เมื่อมีหลักฐานแสดงให้เห็นว่าการทำดีก่อให้เกิดผลดีอย่างไรแล้ว การพูดถึงเรื่องนี้ในระดับของการพัฒนาและการดำเนินนโยบายก็ไม่ใช่ว่าเรื่องยากแต่ประการใด เป้าหมายของการพัฒนาก็คือทำให้ประชากรส่วนใหญ่มีจิตที่ตั้งใจทำให้ผู้อื่นมีความสุขเป็นสำคัญ ถ้างานวิจัยเกี่ยวกับผลดีของการทำดีหรือการเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ถูกต้องจริงๆ นโยบายสาธารณะเกี่ยวกับการพัฒนาก็จะต้องคำนึงถึงเรื่องนี้เป็นสิ่งสำคัญ เป้าหมายคือให้ประชากรรู้จักให้ รู้จักทำประโยชน์ให้แก่ผู้อื่นโดยไม่หวังผลตอบแทน และกำหนดเป้าหมายนี้ไว้เป็นเป้าหมายที่จำเป็นของการพัฒนา

ผลก็คือว่าการพูดถึง “ความสุขมวลรวมประชาชาติ” นั้นจำเป็นต้องพูดถึงมิติทางจริยธรรมด้วย เพราะมีงานวิจัยจำนวนมากที่แสดงให้เห็นว่า การทำความดีนั้นยังผลมาให้มีความสุขจริงๆ นอกจากนี้เทคโนโลยีสารสนเทศก็มีบทบาทสูงในการทำให้เป้าหมายนี้เป็นความจริงขึ้นมา เราเพียงแต่ต้องเข้าใจว่าเทคโนโลยีนั้นไม่จำเป็นว่าจะต้องแฝงไว้ด้วยระบบคุณค่าที่เราไม่เห็นด้วย แต่เราสามารถทำให้เทคโนโลยีนั้นตอบสนองความต้องการและเป็นปัจจัยให้เป้าหมายสูงสุดอันได้แก่ความสุขที่เกิดจากการสอดคล้องกันอย่างลงตัวระหว่างธรรมชาติกับวิถีชีวิตเกิดขึ้นได้จริง

เอกสารอ้างอิง

Carey, James W. *Communication as Culture: Essays on Media and Society*. Routledge,

ณ ขณะนี้ศูนย์จริยธรรมวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยกำลังมีโครงการศึกษาสัมพันธภาพระหว่างการภาวนาหรือการตระหนักรู้ถึงความจริงของชีวิตกับสุขภาพ ซึ่งกำลังรอผลการพิจารณาจากองค์กร Metanexus Institute

สหรัฐอเมริกา คาดว่าจะรู้ผลในเวลาไม่นานนี้ แต่อย่างไรก็ตามก็จะขอรับการสนับสนุนจากจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยด้วย และเริ่มดำเนินโครงการได้เร็ววันนี้

1988.

Faris, Christopher B. "Information and Communication Technologies and Gross National Happiness – Who Serves Whom?." สืบค้นได้ทางอินเทอร์เน็ตที่
<<http://www.grossnationalhappiness.com/ArticlesonGNH/ArticlesonGNHinPDF/Gnh&dev-6.pdf>>.

Ihde, Don. "What Globalization Do We Want?" In David Tabachnik and Toivo Koivukoski, eds., *Globalization, Technology, and Philosophy*. Albany, NY: State University of New York Press, 2004, pp. 75-92.

Post, Stephen and Jill Neimark. *Why Good Things Happen to Good People*. Broadway, 2007.

Sirirachatapong, Pansak and Kasititorn Pooparadai. "ICT for Happiness in Thailand: Revisiting Past, Understanding Present and Envisioning Future Roles of NECTEC" เสนอในการประชุมวิชาการ "Happiness and Public Policy" สืบค้นได้ทางอินเทอร์เน็ตที่
<http://www.ppdoconference.org/session_papers/session19/session19_pansak.pdf>.

Ura, Karma and Karma Galay. *Gross National Happiness and Development: Proceedings of the First International Seminar on Operationalization of Gross National Happiness*. Bhutan: Center for Bhutan Studies, 2004.

van Willenswaard, Hans. "A New Economic Paradigm Inspired by Gross National Happiness?" นำเสนอในการประชุม The First PARADISO Workshop, 12 – 13 June 2008, Brussels, Belgium.

โสรัจจ์ หงศ์ลดารมภ์. *วิทยาศาสตร์ในสังคมและวัฒนธรรมไทย*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์พัฒนาคุณภาพวิชาการ, 2545.

พื้นที่ความรู้เชิงซ้อนระหว่างเมืองกับชนบท:

มองผ่านการจัดการทรัพยากร ธรรมชาติและมิติทางวัฒนธรรม

ศ.ดร.อานันท์ กาญจนพันธุ์

คณะสังคมวิทยา มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

เวทีการสัมมนาในวันนี้เป็นการสังเคราะห์ความรู้ แต่ก็เป็นเรื่องน่าแปลก เวลาเราพูดถึงเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างเมืองกับชนบทหรือการพัฒนาเปลี่ยนแปลงสิ่งใดก็ตาม มิติเรื่องของการรู้มักจะถูกลืมหรือมองข้ามไปเสมอ มักจะเน้นเฉพาะด้านเศรษฐกิจ การเมือง สังคมและวัฒนธรรม ดังนั้นการที่เราจะมาสังเคราะห์เรื่องของความรู้ เพื่อมองหรือทำความเข้าใจในความสัมพันธ์ระหว่างเมืองกับชนบทนี้จึงเป็นเรื่องที่สำคัญ

1. วาทกรรมพื้นที่ความรู้

เวลาพูดถึงเรื่องของความสัมพันธ์ระหว่างเมืองกับชนบท มักจะมองไปในเรื่องของความพยายามที่จะผลักดันให้เกิดการเปลี่ยนแปลงหรือการพัฒนา แต่เมื่อจะพูดถึงเรื่องการพัฒนาอะไรก็ตาม มักจะเข้าใจกันไปว่า การพัฒนาเป็นสิ่งที่จะต้องทำอยู่แล้ว เป็นเรื่องอัตโนมิติ เป็นเรื่องที่จะต้องเกิดขึ้น จริงๆ แล้วเรื่องการพัฒนาหรือการเปลี่ยนแปลงใดๆ ไม่ใช่เรื่องอัตโนมิติหรือเกิดขึ้นได้เองตามธรรมชาติ แต่ภายใต้ความรู้ชนิดหนึ่ง บังเอิญความรู้ชนิดที่เราคิด ที่เราชอบเชื่ออยู่ หรือที่ได้รับมาอยู่ตลอดเวลา มักจะเป็นความรู้ชนิดที่จะว่ากันไปแล้ว ก็เป็นความรู้ที่เราชอบรับว่าเป็นเรื่องสำคัญ ที่มีน้ำหนักเป็นเรื่องจริง ที่เราชอบรับกันอย่างนั้น เราเลยมักจะไม่ได้ตั้งคำถามกับความรู้ชนิดนี้ และเราก็เลยชอบทำการเปลี่ยนแปลงพัฒนาไปตามความรู้ชนิดที่เราเชื่อว่าเป็นความจริงนี้ ลักษณะวิธีคิดแบบนี้เรียกว่าวาทกรรม (Discourse) คือความรู้ที่เชื่อว่าเป็นจริง เราทำตามกันไปอย่างนั้นโดยที่ไม่ได้ตั้งคำถาม ดังนั้นการพัฒนาที่ผ่านมา คือการพัฒนาที่ตั้งอยู่บนบรรทัดฐาน ฐานคิด หรือฐานความรู้ชนิดหนึ่ง ซึ่งเราไม่ตั้งคำถามกับมัน เพราะเราเชื่อว่าเป็นความจริง จึงกลายเป็นวาทกรรมของการพัฒนา เพราะเราไปยอมรับว่าต้องเป็นจริงเช่นนั้น โดยไม่จำเป็นต้องพิสูจน์ซ้ำ และความรู้เหล่านี้เป็นฐานคิดที่มาจากความรู้แบบวิทยาศาสตร์

ความรู้แบบวิทยาศาสตร์ไม่ได้หมายความว่ามีความรู้ที่ไม่ถูกต้อง วิธีคิดแบบวิทยาศาสตร์มีด้านดีของความมีเหตุผล แต่ฐานของความรู้ที่เราเชื่อว่าเป็นความจริงโดยไม่ตั้งคำถาม ลึกลงไปแล้วมาจากวิธีคิดที่เรียกว่า วิธีคิดแบบวิวัฒนาการ ซึ่งเริ่มมาตั้งแต่สมัย ชาร์ล ดาร์วิน ที่คิดทฤษฎีวิวัฒนาการด้านชีวภาพ และต่อมาทฤษฎีนี้ก็ถูกนำมาใช้กับสังคมศาสตร์ เราคิดว่าสังคมต้องมีวิวัฒนาการ วิธีคิดแบบนี้เป็นวิวัฒนาการแบบเส้นตรง คือจากสัตว์เซลล์เดียวเป็นสัตว์หลายเซลล์ จากสังคมที่เรียบง่ายหรือสังคมชนบทต้องวิวัฒนาการเปลี่ยนเป็นสังคมที่ซับซ้อนมากขึ้น วิธีคิดแบบนี้ฝังรากลึกมากจนแทบจะไม่มีใครตั้งคำถาม จวบจนปัจจุบันที่ครบรอบ 200 ปีของ ชาร์ล ดาร์วิน ก็ยังไม่มีใครตั้งคำถาม เพราะเชื่อว่าเป็นความจริง จนไม่ต้องไปตั้งคำถาม ดังนั้นความคิดแบบนี้ทำให้เราตกอยู่

ภายใต้วิธีการเปลี่ยนแปลงพัฒนาไปตามหลักของความรู้ดังกล่าว ตรงนี้เองทำให้เราไม่สนใจกับเรื่องของความรู้ เพราะคิดว่าความรู้เป็นสิ่งที่มียอยู่แล้ว และเป็นสิ่งที่ยอมรับว่าเป็นความจริงด้วย ความเข้าใจเช่นนี้เป็นปัญหาอย่างยิ่งในเรื่องของการพัฒนา

ถ้าคิดว่าความรู้เป็นสิ่งที่มียอยู่แล้วและเป็นความรู้ที่เป็นความจริง จนไม่มีการตั้งคำถามก็จะ เป็นปัญหามาก เพราะวงการศึกษา การศึกษาและสังคมกำลังจะเปลี่ยนแปลงมากยิ่งขึ้น แต่เรา กลับไม่สนใจเรื่องของความรู้ ไม่ตั้งคำถามกับความรู้ กลับไปเชื่อว่าความรู้เป็นสิ่งที่มียอยู่แล้ว ภาษาอังกฤษเรียกความเชื่อนี้ว่า ความรู้เป็นสิ่งที่มียอยู่แล้ว (Given) ทำให้เราไม่ตั้งคำถาม วิชา เรขาคณิตเรียกว่า Axiom คือ สิ่งที่เห็นจริงแล้วโดยไม่ต้องพิสูจน์ เราก็เลยไม่ต้องมาทำอะไรกับเรื่องของ ความรู้ทั้งสิ้น ปล่อยให้ความรู้นำไป คิดว่าเป็นจริงอย่างนั้น เหล่านี้เป็นสถานการณ์ที่เป็นอยู่ในขณะนี้

ผมยกเรื่องของพื้นที่ความรู้ขึ้นมาสังเคราะห์ เพื่อที่จะให้เกิดมุมมองใหม่ว่า ความรู้ไม่ใช่เป็น สิ่งที่มีอยู่แล้วหรือเป็นความจริง ผมเดิมคำว่าพื้นที่เข้าไปเป็นพื้นที่ความรู้ เพื่อที่จะชี้ให้เห็นว่าเรื่องของ ความรู้นั้นต้องการพื้นที่ พื้นที่อาจจะแปลว่าเวที หรือจริงๆ แล้วแปลว่าการเคลื่อนไหว เราต้องมอง ความรู้เป็นพลวัต คือการเคลื่อนไหว ความรู้จึงไม่ใช่สิ่งที่มียอยู่แล้ว แต่ความรู้ต้องมีการขับเคลื่อน เวลาที่มีการเคลื่อนไหวสิ่งที่เป็นองค์ประกอบสำคัญของการเคลื่อนไหว คือต้องมีกระบวนการและ ปฏิบัติการ เพื่อสร้างสิ่งใดสิ่งหนึ่ง สร้างความรู้หรือสร้างสิ่งที่คิดว่าเป็นเครื่องมือหรือเป็นกลไก ในการที่ จะขับเคลื่อนให้เกิดการเปลี่ยนแปลง ดังนั้นเวลาที่เรามาพูดถึงพื้นที่ความรู้ ผมคิดว่าเป็นเรื่องที่สำคัญ เพราะว่ามีมิติของการเคลื่อนไหว กระบวนการและการสร้างเข้ามาเกี่ยวข้องด้วย

2. การปรับเปลี่ยนโครงสร้างกลไกเชิงสถาบัน

ก่อนที่จะพูดถึงเรื่องพื้นที่ของความรู้โดยละเอียดต่อไป ผมอยากที่จะชี้ให้เห็นอีกอย่างหนึ่งว่า ในเรื่องของเปลี่ยนแปลงนั้น มักจะเกี่ยวข้องกับเรื่องของการปรับเปลี่ยนเชิงโครงสร้าง หรือเรียกอีก อย่างหนึ่งว่าเป็น Transformation ไม่มีการเปลี่ยนแปลงใดๆ ที่เป็นไปได้ โดยไม่มีการปรับเปลี่ยน โครงสร้าง ถ้าไม่เปลี่ยนโครงสร้าง เราก็จะอยู่เหมือนเดิม ดังนั้นถ้าหากต้องการให้เกิดการเปลี่ยนแปลง ได้จริง ก็ต้องปรับเปลี่ยนโครงสร้าง

คำว่าโครงสร้างเป็นคำที่ค่อนข้างจะเป็นนามธรรมสูง เวลาพูดกันไป คนก็ไม่รู้ว่าโครงสร้าง แปลว่าอะไร ในความคิดของผม การปรับเปลี่ยนโครงสร้างในที่นี้หมายถึง การเปลี่ยนแปลงที่ต้องเกิด การปรับเปลี่ยนกลไกบางอย่าง แต่ปัจจุบันนี้เวลาที่มีปัญหาที่ต้องการจะแก้ไข มักจะไม่สนใจกับการ ปรับเปลี่ยนเชิงสถาบันเท่าไร จริงๆ แล้วเราชอบใช้ของเดิม สถาบันเดิม สังเกตดูเวลาที่เรามีปัญหา

อะไร เราจะพูดถึงบ้าน วัด โรงเรียน หรือ บวร คือใช้ของเดิม อาจจะเพิ่มชุมชนอีกด้านหนึ่ง เป็นบ้าน วัด โรงเรียน ชุมชน มาแก้ปัญหา จึงอยากจะขอตั้งคำถามว่า เวลานี้วัดก็มีปัญหาความขัดแย้ง บ้านก็มี การหย่าร้างเพิ่มมากขึ้น เรายังจะพึ่งสถาบันเดิมๆ เหล่านี้ได้อยู่อีกได้หรือไม่ โรงเรียนถึงแม้ว่าจะ เปลี่ยนเป็นเรียนฟรีแล้วก็ยังเกิดปัญหาอยู่ ชุมชนก็มีปัญหา พุดง่าย ๆ ก็คือว่า ถ้าเราจะพึ่งพาหรือหา กินกับมรดกของเก่าอยู่ต่อไป การเปลี่ยนแปลงก็จะไม่เกิดขึ้น เพราะเรายังไม่ได้ปรับเปลี่ยนโครงสร้าง ซึ่งอาจจะไม่เหมาะสมกับการแก้ปัญหาใหม่ๆ ได้อีกต่อไป

การปรับเปลี่ยนโครงสร้างจะต้องมีการสร้างสถาบันใหม่ๆ ขึ้นมา เพราะสังคมมีการ เปลี่ยนแปลงอยู่แล้ว สถาบันที่มีอยู่เดิมโดยลำพังอาจจะไม่ทันการณ์ไม่ทันกับปัญหาที่เกิดขึ้น เพราะ ปัญหาได้ล่วงหน้าไปแล้ว ประเทศไทยไม่ได้อยู่เพียงลำพัง แต่อยู่ในบริบทของสังคมโลก เราจะอยู่ เฉยๆ อยู่อย่างเดิมก็ไม่ได้แล้ว เพราะประเทศอื่นก็จะชักนำเราไปอยู่นั่นเอง การเปลี่ยนแปลงได้ล่วงหน้า ไปแล้ว แต่สถาบันที่มีอยู่ในสังคมมีไม่พอ ไม่ทันการณ์ ดังนั้นการพัฒนาต้องมีการปรับเปลี่ยน โครงสร้างหรือเกิดการสร้างสถาบันใหม่ๆ ขึ้นมา เรียกในเชิงสังคมวิทยา – มานุษยวิทยา ว่ากลไกเชิง สถาบันต้องมีการปรับเปลี่ยนให้เกิดขึ้น เพราะกลไกเชิงสถาบันเหล่านี้เป็นเงื่อนไขหรือเป็นกลไกที่ สำคัญในการนำไปสู่เป้าหมาย ไม่ว่าจะเรียกการพัฒนานั้นว่าอะไร จะเรียกว่าความสุขมวลรวม ประชาชาติ หรือจะเรียกว่าการพัฒนาอย่างเป็นธรรม การพัฒนาอย่างยั่งยืน ไม่ว่าจะเรียกอะไร ก็ แล้วแต่จะไม่สามารถถึงเป้าหมายเหล่านั้นได้ เพราะขาดกลไกที่จะนำไปสู่จุดนั้น ดังนั้นในการ เปลี่ยนแปลงตามระเบียบโครงสร้างก็ต้องพัฒนาหรือสร้างกลไกเชิงสถาบันให้เป็นบรรทัดฐาน ในการ จะขับเคลื่อนสังคมไปสู่เป้าหมายที่พึงประสงค์เหล่านั้น

แต่กลไกเชิงสถาบันเหล่านี้ไม่ได้มีอยู่แล้ว เพื่อที่จะให้เราไปซื้อหามาได้ แต่เป็นสิ่งที่ยังไม่มี ดังนั้นประเด็นก็คือว่าทำอย่างไร เราจึงจะสร้างสถาบันเหล่านี้ขึ้นมาได้ แล้วก็เป็สถาบันที่ทันสมัย ทันการณ์ ทันกับการเปลี่ยนแปลง และสามารถช่วยแก้ปัญหา จนทำให้เกิดการขับเคลื่อนหรือการ จัดการที่นำไปสู่เป้าหมายที่ตั้งไว้ได้ เรื่องเหล่านี้จึงเป็นประเด็นสำคัญที่ผม คิดว่าเป็นปัญหาอยู่ ตลอดเวลาที่ผ่านมา

3. การสังเคราะห์พื้นที่ความรู้เพื่อปรับเปลี่ยนโครงสร้างกลไกเชิงสถาบัน

ผมศึกษาเรื่องการพัฒนา มา 30 ปีแล้ว และในวันนี้เป็นเวทีสังเคราะห์ความรู้ ผมเลยอยาก สังเคราะห์ให้เห็นว่า เราจะสร้างสถาบันเหล่านี้ขึ้นมาให้ได้อย่างไร และกลไกเชิงสถาบันเช่นว่านี้มี

ลักษณะอย่างไร ซึ่งจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องมาสังเคราะห์พื้นที่ความรู้ เพราะว่าพื้นที่ความรู้ไม่ได้มีอยู่แล้ว ความคิดที่ยอมรับความจริงว่ามีอยู่แล้วทั้งหลายนั้นจะไม่ช่วยให้เกิดการสร้างกลไกที่เหมาะสมสำหรับสังคมของเรา ดังนั้นเราจึงต้องการพื้นที่ความรู้ต่างๆ เพื่อช่วยให้เกิดการขับเคลื่อนหรือเคลื่อนไหว ในการสร้างกลไกเชิงสถาบันขึ้นมา ดังนี้

ประการที่ 1 เราจะต้องไม่เชื่อว่าความรู้มีอยู่แล้ว เพราะการที่เราเชื่อว่าพื้นที่ความรู้มีอยู่แล้วจะนำไปสู่มาตรการครอบงำในเรื่องของความรู้ ดังเช่นชุดความรู้ในการจัดการทรัพยากรป่าไม้ในภาคเหนือ การทำไร่ในพื้นที่สูงของชาวบ้านเรียกว่าไร่หมุนเวียน แต่ว่าคนในสังคมทั่วไปเรียกว่าไร่เลื่อนลอย คำว่าไร่เลื่อนลอยเป็นการครอบงำเชิงความรู้ พอพูดถึงไร่เลื่อนลอย ก็มันไม่ดี ไม่อยู่กับที่ เลื่อนลอย คำแบบนี้เรียกว่าความรู้เชิงครอบงำ หากสังคมไม่ตั้งคำถาม เลื่อนลอยก็เลื่อนลอย และใช้สอนต่อๆ กันไปเรื่อยๆ ตั้งแต่ชั้น ป.1 จนถึงชั้นมหาวิทยาลัย จบปริญญาเอกแล้วยังเลื่อนลอยอยู่ ที่เป็นอย่างนี้เพราะเราถูกครอบงำ จนไม่ตั้งคำถามอะไรทั้งสิ้น บางคนก็พูดยังไม่รู้เลยว่าไร่เช่นนี้เป็นอย่างไร ก็ใช้คำว่าเลื่อนลอย จนเป็นคำตอบสำเร็จรูป คำทำนองนี้จึงเป็นความรู้แบบครอบงำ

ผมศึกษาเรื่องไร่หมุนเวียนมา 30 ปี ยังไม่พบว่าไร่มีความเลื่อนลอย แต่มีการหมุนเวียนไปเรื่อย ๆ มีการปรับเปลี่ยนต่างๆ ซึ่งแสดงถึงการจัดการที่เหมาะสมกับเงื่อนไขของระบบนิเวศนั้นๆ เพราะเป็นการจัดการหมุนเวียน โดยมีการใช้พื้นที่เปิดให้กลับไปเป็นป่า และกลับไปใช้ใหม่ได้ในเวลา 5-6 ปี ซึ่งในอดีตใช้เวลา 10 ปี แต่ตอนนี้เรากำลังบังคับให้เหลือแค่ 3 ปี 2 ปี ลดรอบหมุนเวียนให้สั้นลง ซึ่งจะสร้างแรงกดดันก่อให้เกิดปัญหา ดังนั้นการใช้ความรู้แบบครอบงำ และไม่ได้ใช้ความรู้บนพื้นฐานของความตั้งใจดี จริงๆ แล้วยังมีสิ่งที่เรียกว่าวาระซ่อนเร้น (Hidden Agenda) การใช้ความรู้แบบครอบงำจึงมีนัยเชิงอำนาจ ซึ่งเป็นเรื่องความสัมพันธ์เชิงอำนาจอย่างหนึ่ง

ในขณะที่บอกว่าไร่หมุนเวียน หรือที่เรียกว่าไร่เลื่อนลอย ไม่เหมาะสมที่จะอยู่ร่วมกับป่า เพราะทำลายป่า เรากลับสนับสนุนให้มีการทำเกษตรเชิงพาณิชย์บนที่สูงเพื่อเปิดโอกาสให้คนอื่นจากภายนอกได้เข้าไปใช้พื้นที่เดียวกัน บนฐานคิดที่ว่าเกษตรเชิงพาณิชย์บนที่สูงทำได้เพราะมีความรู้แบบวิทยาศาสตร์ เรียกว่าเป็นการเกษตรแบบวิทยาศาสตร์คือใช้ปุ๋ย ยาฆ่าแมลง เพราะฉะนั้นการใช้ความรู้ที่ครอบงำเหล่านี้ จริงๆ แล้วไม่ใช่การใช้ความรู้บนพื้นฐานของความตั้งใจดี แต่มีลักษณะของความพยายามที่จะไปช่วงชิงทรัพยากร คือการใช้ความรู้ชนิดที่ต้องไปกีดกันคนอื่น เพื่อตนเองจะได้มีสิทธิการใช้ทรัพยากรนั้นแทนที่ ดังที่เราเรียกการเปลี่ยนจากไร่หมุนเวียนมาเป็นการเกษตรแบบสมัยใหม่บนที่สูงว่าเป็นการพัฒนา

ในปัจจุบันนี้เกษตรบนที่สูงมีหลายอย่าง ที่เป็นเกษตรเชิงพาณิชย์ปลูกพืชเมืองหนาว ที่คนในเมืองชอบบริโภค เช่น กาแฟ ชา หรือแมคคาดีเมีย้นท์ แต่พอชาวบ้านปลูกไร่หมุนเวียนกลับบอกว่าปลูกไม่ได้เป็นการทำลายป่า แปลว่าเป็นการไปวิพากษ์วิจารณ์ความรู้แบบท้องถิ่นที่ใช้ยูนีล้าสมัย ด้อยพัฒนา หรือว่าอยู่ในระดับการพัฒนาที่น้อยกว่า เพราะโดยพื้นฐานวิธีคิดแบบครอบงำคิดว่าเราต้องใช้ความรู้ที่พัฒนามากกว่า ความคิดแบบวิวัฒนาการหรือที่เรียกว่าความรู้เชิงเดี่ยว จึงคิดว่าความรู้ที่มีอยู่เดิมนั้นด้อยพัฒนามากว่า เราต้องนำเอาความรู้ชนิดใหม่มาใช้ เพราะมีความรู้สูงกว่า ชับซ้อนกว่า และดีกว่า ความเข้าใจเหล่านี้ถือเป็นการเปลี่ยนแปลงในเชิงเดี่ยว แต่จริงๆ แล้วไม่ใช่แค่นั้น ยังมีนัยของความพยายามที่จะกัดกันสิทธิของคนที่ทำอยู่เดิม เพื่อนำการเกษตรชนิดใหม่เข้ามาแทนที่ ตรงนี้เองที่เป็นปัญหาของการใช้ความรู้แบบเชิงเดี่ยว ดังนั้นจึงจำเป็นอย่างยิ่งที่ต้องมองแบบอื่น นั่นก็คือความรู้เชิงซ้อน หรือพื้นที่ของความรู้ เพื่อที่จะสื่อความหมายหรือทำให้เกิดความเข้าใจว่าความรู้ไม่ได้เป็นสิ่งที่มียู่แล้ว และไม่จำเป็นต้องมีความรู้อย่างเดียว อาจจะมีความรู้หลายอย่างเกิดขึ้นได้

ความรู้เชิงเดี่ยวเป็นสิ่งที่ผู้คนไม่เห็นด้วยเป็นจำนวนมาก แต่แทนที่จะพูดถึงเรื่องพื้นที่ความรู้ อย่างที่ผมเสนอ ผู้คนส่วนใหญ่กลับตอบได้ความรู้เชิงเดี่ยวด้วยความรู้พื้นบ้าน ความรู้ท้องถิ่น คล้ายๆ กับว่าหาความรู้ชนิดหนึ่งมาต่อสู้อกับความรู้ชนิดที่มีอยู่เดิม กลายเป็นว่ามีความรู้ด้านหนึ่งคือความรู้แบบวิทยาศาสตร์ ความรู้สมัยใหม่ ความรู้ตะวันตก กับอีกด้านหนึ่งคือความรู้ท้องถิ่น ความรู้พื้นบ้าน ความรู้แบบชาตพันธุ์ กลายเป็นความรู้สองขั้วที่ตรงข้ามกัน ซึ่งผมเรียกลักษณะวิธีคิดแบบนี้ว่าความคิดแบบคู่ตรงกันข้าม คือมองแยกออกเป็นสองทาง ตรงกันข้ามกัน มาปะทะกัน ซึ่งการมองแบบความรู้ 2 ชนิดมาปะทะกันดูเหมือนดี แต่จริงๆ แล้วมีปัญหา เพราะกลายเป็นสิ่งที่เรียกว่า การติดกับดักความคิดคู่ตรงข้าม เพราะบางคนไม่เชื่อความรู้แบบวิทยาศาสตร์ก็หันไปเชื่อความรู้แบบท้องถิ่น แล้วบอกว่าความรู้ท้องถิ่นเป็นความรู้ที่มาแทนที่ความรู้อีกแบบหนึ่ง

ที่จริงแล้ว เราขาดความรู้ไม่ได้ทั้ง 2 แบบ แต่ความพยายามที่จะมองเป็นแบบคู่ตรงกันข้ามทำให้เราติดกับดักความคิดแบบนี้ ติดกับดักก็หมายความว่าคิดนอกกรอบไม่ได้ คิดที่ไรก็อยู่ในกับดักของทั้ง 2 อย่างนี้ ทำให้เกิดความคิดแบบตายตัว คิดว่าความรู้แบบวิทยาศาสตร์มีอยู่แล้ว ความรู้แบบท้องถิ่นก็มีอยู่แล้ว เพียงแต่เวลาที่ลืมไปก็ไปค้นหาความรู้ที่นั่นกลับมาใหม่ กลับไปค้นหาความรู้แบบท้องถิ่นใหม่ จริงๆ แล้วไม่ว่าความรู้แบบวิทยาศาสตร์หรือความรู้แบบท้องถิ่น ต่างเป็นความรู้ที่เขียนไว้เป็นตำราแล้ว แม้แต่นักวิทยาศาสตร์ก็ต้องค้นคว้าวิจัยอยู่ตลอดเวลา และชาวบ้านก็ไม่ใช่มีความรู้อยู่แล้ว ถ้าเขาไม่ฝึกปฏิบัติ ไม่ใช้ก็จะเป็นความรู้เช่นกัน กล่าวคือความรู้ไม่ใช่ว่าปรากฏ

อยู่แล้ว ความรู้ล้วนแล้วแต่มีอยู่ท่ามกลางการปฏิบัติ คือต้องใช้ต้องทำจึงจะเกิดขึ้นมาได้ ไม่ใช่อยู่ดีๆ ก็ มีอยู่แล้ว เราไปหามาก็ไม่ได้ ดังนั้นการติดอยู่กับความรู้แบบที่เป็นคู่ตรงกันข้ามหรือการติดอยู่กับ ความรู้ที่ครอบงำที่ดี ล้วนแล้วแต่เป็นปัญหาที่ทำให้ไม่สามารถที่จะสร้างสถาบันใหม่ๆ ขึ้นมา เพื่อ จัดการและปรับสภาพชีวิตของเราให้นำไปสู่เป้าหมายที่ต้องการได้

ดังนั้นเรื่องของพื้นที่ความรู้จึงเป็นประเด็นสำคัญในการที่จะเปิดเวที หรือทำให้เราหลุดออกจากกรอบของการถูกครอบงำหรือการติดกับดักของคู่ตรงข้ามได้ ข้อถกเถียงตรงนี้จึงเป็นประเด็นที่ว่า ทำไมเราจึงต้องหันมาให้ความสนใจกับเรื่องของพื้นที่ความรู้

ประการที่ 2 อัตลักษณ์ หรือ Identity มีความจำเป็นอย่างยิ่งที่ต้องนำมาพิจารณา ประกอบด้วย เมื่อก่อนที่เราแปล Identity ว่า เอกลักษณ์ คือมีอย่างเดียว แต่ว่าเวลานี้มักจะแปลว่า อัตลักษณ์ หมายความว่า เป็นลักษณะที่ไม่ใช่มีอย่างเดียว แต่ขึ้นอยู่กับว่าผู้คนจะแสดงอัตลักษณ์นั้น อย่างไร ไม่ใช่มองจากมุมมองคนอื่น แต่มองจากมุมมองของคนที่ไม่แสดงอัตลักษณ์นั่นเอง เช่น อัตลักษณ์ของคนบนที่สูง อัตลักษณ์คนจน อัตลักษณ์ของคนด้อยโอกาส อัตลักษณ์คนชายขอบ ต้องให้ คนนั้นแสดงเองว่า พวกเขาต้องการบอกคนอื่นว่าเขาเป็นใคร

เวลาที่เรารู้ถึงพื้นที่ความรู้ เราจำเป็นจะต้องคิดเรื่องอัตลักษณ์ด้วย เพราะอัตลักษณ์ หมายความว่าต้องให้ความสนใจกับผู้กระทำด้วย พื้นที่ของความรู้ลอยอยู่เป็นพื้นที่ว่างเปล่าไม่ได้ แต่ต้องมีคนทำ เรียกว่าผู้กระทำ คือไม่ใช่อยู่เฉยๆ ถ้าพูดถึงคนอาจจะอยู่เฉยๆ ก็ได้ แต่ผู้กระทำ การหรือคนนั้นต้องไม่อยู่เฉย คนต้องกระทำ หรือต้องปฏิบัติการอะไรสักอย่างหนึ่ง การปฏิบัติการ ประการแรก คือต้องแสดงตัวเองว่าเป็นใคร เพราะถ้าเขายังไม่รู้ว่าเป็นใคร เขาก็ไม่สามารถที่จะ สร้างความรู้ได้ เพราะความรู้ที่จะสร้างบนพื้นที่ของความรู้เหล่านี้ต้องสร้างบนเงื่อนไขของ ความสัมพันธ์ดังนี้

1. การช่วงชิงความหมาย ดังที่ได้ยกตัวอย่างเรื่องของไร่หมุนเวียนไปแล้ว ในกรณีเช่นนี้ ถ้า ปลอຍให้คนเข้าใจว่าเป็นไร่เลื่อนลอย ก็จะไม่เกิดการตั้งคำถาม และไม่เกิดพื้นที่ความรู้ขึ้นมาได้ แต่ สมมติเมื่อไรชาวเขาลุกขึ้นมาบอกว่า ฉันไม่ได้ทำไร่เลื่อนลอย ฉันทำไร่หมุนเวียนต่างหาก ก็จะทำให้เกิด การช่วงชิงความหมายของการทำไร่ขึ้นมาทันที ซึ่งทำให้เกิดพื้นที่ความรู้ เพราะคนเริ่มสนใจแล้วว่า การทำไร่ไม่ใช่เป็นการทำลายป่าหรือตัดไม้ และเกิดพื้นที่ความรู้หลายอย่างตรงนั้นขึ้นมาเพราะ ชาวเขาช่วงชิงความหมายว่า การทำไร่ของเขาไม่ใช่ไร่เลื่อนลอย แต่เป็นการหมุนเวียน และพอเราไปดู การหมุนเวียนปัจจุบันนี้อาจจะใช้คำอื่น แต่พจนานุกรมการใช้คำว่า วนเกษตร คนส่วนใหญ่กลับยอมรับ หมายความว่าเมื่อก่อนบอกว่า การเกษตรไม่ควรจะอยู่ในป่า เมื่อไร่หมุนเวียนเป็นไร่ที่ไปทำในป่า เรา

ก็บอกว่าการเกษตรไม่ควรอยู่ในป่า แต่เมื่อนักวิชาการบอกว่า วนเกษตรทำได้ วนเกษตรแปลว่า เกษตรอยู่ในป่าได้ ทำไมคนจึงยอมรับ ที่คนยอมรับตรงนี้ก็เพราะว่า วนเกษตรคือการปลูกแบบ ผสมผสาน ผสมเอาต้นไม้ไปปลูกในป่า

แต่จริงๆ แล้ว การทำไร่หมุนเวียนก็ทำแบบเดียวกันกับวนเกษตร กล่าวคือ พื้นที่ไร่นั้นใน บางครั้งก็เป็นป่า บางครั้งเป็นพื้นที่การเกษตร แล้วแต่ว่าตกอยู่ในช่วงไหน ถ้าเราไปดูช่วงที่เขาตัดไม้ก็ เป็นการเกษตร แต่ช่วงที่เขาปล่อยให้พื้นที่นั้นฟื้นตัวใหม่ ก็เกิดป่ากลับขึ้นมาแทนที่ แต่เราไม่ได้ไปดู จะดูเฉพาะช่วงที่เขาไปเผาเท่านั้น การดูแบบนี้จึงไม่ได้ดูเป็นองค์รวม ไม่ได้ดูเป็นภาพรวม คือดู เฉพาะที่ เฉพาะจุด ทำให้เราเข้าใจผิดคิดว่าการเกษตรแบบนี้ทำลายป่า

ในการช่วงชิงความหมายทำให้เกิดความพยายามที่จะบอกให้คนอื่นรู้ว่า การเกษตรแบบนี้ ไม่ได้ทำลายป่า แต่มีมิติอย่างอื่นเข้ามาเกี่ยวข้อง เช่น การปรับปรุงดินโดยไม่ใช้ปุ๋ย เพราะเมื่อปล่อยให้ ไร่กลับเป็นป่า ดินก็ฟื้นคืนชีพขึ้นมาใหม่ หรือมีการรักษาความหลากหลายทางชีวภาพ ดังนั้น ต้องชี้ให้เห็นว่า การที่เราเข้าไปช่วงชิงความหมาย ไม่ใช่ช่วงชิงแค่คำพูด แต่ต้องมีปฏิบัติการ และต้อง มีความเคลื่อนไหว เพื่อชี้ให้เห็นว่า ไร่หมุนเวียนมีคุณูปการอย่างไรบ้าง ในการทำให้คนอยู่กับป่าได้ เป็นต้น

ฉะนั้นมิติของความสัมพันธ์ที่เกี่ยวข้องกับพื้นที่ของความรู้ก็คือ การที่จะต้องมีการช่วงชิง ความหมาย เพื่อให้เกิดการต่อสู้หรือปฏิบัติการ สื่อสารให้คนอื่นได้รู้ว่าในพื้นที่ของการปฏิบัติการมี ความรู้ชนิดอื่น ที่ซ่อนหรือแฝงอยู่อย่างไรบ้าง ไม่ใช่ความรู้ชนิดที่เป็นปรากฏการณ์ หรือมองเห็นได้ เท่านั้น แต่ความรู้มีหลายชั้น มีหลายระดับที่แฝงอยู่หลายๆ ชั้นอยู่ในที่เดียวกันนั้น ซึ่งเป็นพื้นที่ เชนซ้อน ไม่ใช่เป็นมิติเดียวที่เป็นภาพปรากฏเท่านั้น แต่มีหลายความคิดแฝงซ้อนอยู่ในนั้นด้วย มิติ ต่างๆ เหล่านี้เป็นลักษณะสำคัญ ที่ซ้อนกันอยู่ในเรื่องของพื้นที่ของความรู้ เมื่อมองจากความสัมพันธ์ เรื่องของการช่วงชิงความหมาย ที่ไม่ใช่ความสัมพันธ์ชนิดเดียว หากแต่มีความสัมพันธ์ชนิดอื่นๆ ผสม อยู่อีก

2. การต่อรองเพื่อการปรับเปลี่ยนความสัมพันธ์ในพื้นที่ความรู้ จะเกี่ยวข้องกับการต่อรองเพื่อ ปรับเปลี่ยนความสัมพันธ์เชิงอำนาจ ในการต่อรองเพื่อปรับเปลี่ยนความสัมพันธ์เหล่านี้ จะเกิดความ พยายามที่จะสร้างความหมายใหม่ นอกเหนือจากมีการช่วงชิงความหมายแล้ว ก็จะมีการสร้าง ความหมายใหม่เพื่อเอามาต่อรอง ยกตัวอย่างความหมายเรื่องของสิทธิสามารถนำมาใช้ต่อรองได้ เพราะเมื่อก่อนเวลาเรามองเรื่องของสิทธิ จะมองเฉพาะเรื่องของสิทธิปัจเจกชน สิทธิส่วนรวม สิทธิของ รัฐ คือมองสิทธิในมุมมองเชิงเดี่ยวเพียงอย่างเดียว

4. สิทธิเชิงเดี่ยวและสิทธิเชิงซ้อน สู่การจัดการทรัพยากรแบบมีส่วนร่วม

จากการศึกษาเรื่องการจัดการป่าชุมชนที่ผมศึกษามา 20 กว่าปี พบว่ากลุ่มคนที่เคลื่อนไหวเพื่อที่จะเรียกร้องสิทธิในการจัดการป่าชุมชนไม่ได้มองสิทธิเป็นสิทธิเชิงเดี่ยวคือสิทธิแบบเดียว แต่มองสิทธิหลายสิทธิซ้อนกันอยู่ได้ ซึ่งผมเองก็ยกตัวอย่างหลายครั้งแล้ว สิทธิเชิงซ้อนเหล่านี้ไม่ได้เป็นสิทธิตามตำรา หรือเราจะมองเห็นได้ แต่อยู่ในรูปของการปฏิบัติการที่เป็นจริง และอยู่ในระดับท้องถิ่นต่างๆ ผมได้พบกับสิทธิเช่นนี้มาด้วยตัวเอง จนบางคนเรียกว่าผมใช้ทฤษฎีไข่มดแดงไปแล้ว กล่าวคือ

ดั้งเดิมผมเป็นคนอยู่ในเมือง แต่ตอนย้ายไปอยู่เชียงใหม่ ผมไปซื้อบ้านอยู่ในชนบท ผมก็ไม่ค่อยเข้าใจชีวิตชาวบ้าน พอผมเข้าบ้าน ผมก็ปิดประตูแบบคนเมืองทั่วๆ ไป แต่ในหมู่บ้าน ชาวบ้านเขาไม่สนใจ พอผมปิดประตู เขาก็เปิดทันที และเข้ามาเก็บโน่นเก็บนี่ เก็บของต่างๆ ในบ้าน สิ่งที่เขามาเก็บมากที่สุด คือ ไข่มดแดง เก็บทุกอย่างที่เขาจะเก็บได้ในธรรมชาติ

ตอนที่ไปอยู่ใหม่ๆ ผม ก็ไม่กล้าไปว่าเขา เพราะว่าผมเป็นคนมาจากที่อื่น ผมกลัวชาวบ้านจะโกรธเขา เมื่ออยู่มาหลายๆ ปี จนคุ้นเคยกันมากขึ้น ผมเลยถามเขาว่า “ลุงทำไมมาเก็บของในบ้านผม” แกก็สอนผมว่า “อาจารย์ที่ผมมาเก็บนี้ ผมเก็บเฉพาะไข่มดแดง ลูกมะม่วงผมไม่ได้เก็บ เพราะอาจารย์ปลูกต้นมะม่วง ลูกมะม่วงเป็นของอาจารย์ ก็ถูกแล้ว แต่สำหรับไข่มดแดงนั้น ผมขอถามว่าอาจารย์เลี้ยงมดแดงหรือเปล่า” ผมก็นึกออกว่า อ้อ ไม่ใช่ เราก็ไม่ได้เลี้ยงมดแดง เพราะเป็นสิ่งที่มีย่อยตามธรรมชาติ

หมายความว่า มะม่วงต้นเดียวสามารถมีสิทธิหลายอย่างซ้อนกันอยู่ได้ ทั้งสิทธิส่วนตัว ก็คือสิทธิในลูกมะม่วง ซึ่งถือเป็นสิทธิของผมเพราะผมเป็นคนปลูก แต่สิทธิในไข่มดแดงเป็นสิทธิการใช้ของคนในชุมชน เพราะมีอยู่แล้วในธรรมชาติ พุดง่ายๆ ทำไมมะม่วงต้นเดียวมีสิทธิ 2 อย่างซ้อนกันอยู่ คือมีเรื่องของสิทธิซ้อนกันได้ด้วย ความรู้ซ้อนกันอยู่ในนั้น แต่เรามองเห็นแค่เชิงเดี่ยว เราจึงมองความเป็นเจ้าของทั้งหมด ยึดเอาต้นมะม่วงเป็นของเราทั้งหมด แต่สำหรับชาวบ้าน เขามองว่าเขามีสิทธิการใช้ซ้อนอยู่ในต้นมะม่วงด้วย

ในนาก็เหมือนกัน ชาวบ้านไม่ได้สร้างรั้ว ตอนปลูกข้าว ข้าวเป็นของคนปลูกในนา นั้น แต่ถามว่า “ปลา เขียด กบ ในนา ไข่ของเจ้าของนาหรือไม่” คนอื่นก็เข้าไปเก็บได้ แถมเกี่ยวข้าวเสร็จ คนที่ไม่ใช่เจ้าของนาก็เอาควายไปเลี้ยงในนาของคนอื่นก็ยังได้ สิทธิมีหลายตัวซ้อนกัน แต่เราไม่รู้ เพราะเราเชื่อในความคิดของทฤษฎีวิวัฒนาการมาเป็นเวลานาน เราจึงมองไม่เห็น ว่า สิทธิซ้อนกันอย่างไร เราอยู่ภายใต้กับดักของความคิดแบบครอบงำมาตลอดเวลา เรามองอะไรซ้อนๆ กันไม่ออก เพราะคิด

อย่างเดียวกันที่เห็น มุมมองเหล่านี้เป็นปัญหาทำให้การที่จะสร้างกลไกเชิงสถาบันใหม่เกิดขึ้นไม่ได้ เรายังยึดติดกับสถาบันอยู่แค่นั้น เพราะสติปัญญาถูกครอบงำหมดแล้ว หรือไม่ก็ติดกับดักทางความคิดของคู่ตรงกันข้าม เพราะฉะนั้นปัญญาใดๆ ที่แปลกแตกต่างไปกว่านั้น เราจะมองไม่เห็น ตรงนี้จึงเป็นเรื่องสำคัญที่ว่า เราจะสร้างกลไกเชิงสถาบันเพื่อปรับความสัมพันธ์ระหว่างเมืองกับชนบท เพื่อก่อให้เกิดการร่วมมือในการจัดการทรัพยากรอย่างไร ในเมื่อเรามองอะไรเชิงเดียวไปหมด สิทธิก็มองเป็นของส่วนตัว หรือบางคนจะมองเป็นของส่วนรวมไปหมด แต่ยังมองไม่เห็นสิทธิอย่างอื่นๆ นอกเหนือจากนี้

การมองเห็นสิทธิที่มีความซ้อนทับอยู่ในที่เดียวกัน จึงเป็นความรู้ชนิดอื่นที่เรายังไม่คุ้นเคย ทำให้เรายังนำมาคิดสร้างสถาบันอื่นๆ ไม่ได้ ความรู้ชนิดใหม่ที่จริงก็ได้ใหม่เสียทีเดียว เพราะมีอยู่แล้ว แต่ว่าเราต้องนำมาปฏิบัติการ จึงจะก่อให้เกิดสถาบันใหม่ๆ ขึ้นมาได้ จากการที่เราพบว่ามีความรู้เชิงซ้อนเหล่านี้อยู่ในที่ต่างๆ และนำมาสู่การที่เราต้องนำไปปฏิบัติการเคลื่อนไหว นอกเหนือจากการช่วงชิงความหมายเพื่อเอาไปต่อรอง ในเมื่อชาวบ้านพบความรู้นี้ก็นำมาใช้ต่อรอง เพื่อก่อให้เกิดการปรับเปลี่ยนเชิงสถาบันแบบใหม่ในการสร้างสถาบันที่เรียกว่า การจัดการป่าชุมชน นั่นก็คือการจัดการกลไกเชิงสถาบันแบบใหม่ ซึ่งมีสิทธิหลายๆ อย่างซ้อนกันอยู่ได้

ขณะนี้กฎหมายป่าชุมชนยังไม่ผ่านการพิจารณาจากสภาผู้แทนฯ เพราะยังติดปัญหาอยู่อีกมากมาย คนส่วนใหญ่ไม่เข้าใจ เพราะคิดว่าชาวบ้านตัดไม้อยู่แล้ว จะไปยกป่าให้ชาวบ้านทำไม ป่าก็จะถูกทำลายมากขึ้นอีก ทั้งนี้คนส่วนใหญ่ยังมีความเข้าใจเชิงเดียวอยู่

จริงๆ แล้วการจัดการป่าชุมชน ถือเป็นกลไกเชิงสถาบันประเภทหนึ่ง ที่จะทำให้เกิดการจัดการทรัพยากรที่เป็นธรรม ทำให้เกิดการพัฒนาในลักษณะที่ยั่งยืนมากยิ่งขึ้น แต่ปัจจุบันยังเกิดขึ้นไม่ได้ เพราะว่าเรามองจากมุมมองเชิงเดียว ทั้งๆ ที่การจัดการป่าชุมชนไม่ใช่เป็นการจัดการเชิงเดียว หากเป็นการจัดการเชิงซ้อน กล่าวคือมีความคิดที่ให้คนหลายฝ่ายเข้ามามีส่วนร่วมจัดการ รวมทั้งใช้สิทธิหลายชนิดซ้อนอยู่ในที่นั้นด้วย

การจัดการป่าชุมชนจึงเป็นการจัดการแบบมีส่วนร่วม หมายความว่าหลายฝ่ายร่วมกันจัดการ ไม่ใช่เป็นการยกป่าให้ชาวบ้านฝ่ายเดียว จะยกให้ชาวบ้านเฉพาะสิทธิการจัดการและการใช้ประโยชน์เท่านั้น กล่าวโดยสรุปคือ การจัดการป่าและการใช้ประโยชน์จากป่าเป็นสิทธิของคนท้องถิ่นที่อยู่ที่นั่น แต่สิทธิในความเป็นเจ้าของป่ายังเป็นของรัฐอยู่อย่างเดิม ดังนั้นต้องแยกสิทธิความเป็นเจ้าของออกจากสิทธิในการจัดการและการใช้ประโยชน์ เมื่อแยก 2 สิทธิออกมาแล้ว ก็ให้สิทธิ

เหล่านั้นไปอยู่กับผู้ปฏิบัติการคนละกลุ่มกัน กล่าวคือมีผู้ปฏิบัติการหลายฝ่ายเข้ามาร่วมมือ ชาวบ้านต้องร่วมกับรัฐ โดยแต่ละภาคส่วนมีสิทธิกันคนละอย่าง

นอกจากนี้การจัดการป่าชุมชนยังมีสิทธิอีกชนิดหนึ่งที่เรียกว่า สิทธิการตรวจสอบและถ่วงดุล เพราะถ้าหากให้สิทธิรัฐจัดการเพียงลำพัง อย่างที่เป็นอยู่ในเวลานี้ รัฐจัดการป่าไม้มานาน 100 ปี พื้นที่ป่าไม้ทั่วประเทศจากที่เคยมี 60% ปัจจุบันเหลือเพียง 20% หากให้สิทธิชาวบ้านจัดการป่าแบบเบ็ดเสร็จก็ไม่แน่ว่าป่าไม้จะถูกทำลาย ดังเช่นที่รัฐจัดการหรือไม่ ถ้าหากไม่มีการตรวจสอบและถ่วงดุล

ดังนั้นสิทธิในการตรวจสอบและถ่วงดุลควรมอบให้กับองค์กรอิสระ ได้แก่ คนในเมืองหรือกลุ่มภาคประชาสังคมอื่นๆ เช่น นักวิชาการ องค์กรพัฒนาเอกชน มีสิทธิเข้าไปดูแลป่าชุมชนด้วย โดยที่สิทธินั้นไม่ใช่การใช้และการจัดการ แต่เป็นสิทธิการตรวจสอบและถ่วงดุล กล่าวโดยสรุป ในการจัดการป่าชุมชนจะประกอบด้วย สิทธิหลายสิทธิซ้อนกันอยู่ และมีผู้คนเข้ามาเกี่ยวข้องหลายกลุ่ม โดยได้รับสิทธิคนละชนิด เพื่อให้สิทธิที่แตกต่างกันเกิดการตรวจสอบและถ่วงดุลซึ่งกันและกัน โดยไม่ยอมให้ใครหรือฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งมีสิทธิใดสิทธิหนึ่งเบ็ดเสร็จเด็ดขาดสมบูรณ์ไปแต่เพียงผู้เดียว การให้สิทธิเบ็ดเสร็จเด็ดขาดหรือสิทธิเชิงเดียวจะนำไปสู่การละเมิด แต่ถ้าหากมีการตรวจสอบก็จะสามารถถ่วงดุลซึ่งกันและกัน เพื่อไม่ให้เกิดการละเมิดขึ้นได้

ผมคิดว่าการจัดการสมัยใหม่จะไปฝากความหวังไว้กับคนดี และคิดว่าคนดีจะดีตลอดไปคงจะเป็นไปไม่ได้ เราจะบอกว่ารัฐดีหรือจะบอกว่าชาวบ้านดี ก็อาจไม่ดีตลอดไป อาจมีวันหนึ่งที่เปลี่ยนไปไม่ได้ ดังนั้นการเปลี่ยนแปลงใดๆ ที่จะเกิดขึ้น คงจะไปบอกว่า เราฝากความหวังไว้กับคนที่มีคุณธรรมสูงหรือคนดีเป็นไปไม่ได้ เพราะว่าการเปลี่ยนแปลงใดๆ นั้นต้องการเงื่อนไข เงื่อนไขที่สำคัญที่สุดคือ กลไกเชิงสถาบันที่จะมีการตรวจสอบ ที่ทำให้คนแม้ไม่ดีก็ต้องทำดี หรือดีอยู่แล้วก็ต้องมีคนตรวจสอบ เพื่อจะได้ไม่มีวันใดที่คนนั้นจะไปทำชั่วได้ กลไกตรวจสอบเหล่านี้จะต้องสร้างขึ้นมานใหม่

ป่าชุมชนจึงเป็นตัวอย่างหนึ่งของการจัดการทรัพยากร ที่แสดงให้เห็นว่ามีพื้นที่ของความรู้ การเกิดขึ้นของป่าชุมชนไม่ใช่ความรู้ที่เราารู้อยู่แล้ว แต่เป็นผลจากการที่เคลื่อนไหวในพื้นที่ของการต่อสู้ การช่วงชิงความหมายระหว่างป่าของรัฐกับป่าของชุมชนชาวบ้าน การต่อรองในเรื่องสิทธิได้นำไปสู่การสร้างกลไกที่การตรวจสอบถ่วงดุลได้ คล้ายๆ กับการสร้างกลไกเชิงสถาบันขึ้นมาให้เป็นพื้นที่ของความรู้ชนิดใหม่ เพื่อใช้ในการขับเคลื่อนสังคมให้เปลี่ยนแปลงเชิงโครงสร้าง โครงสร้างในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ เพราะการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในอดีตเป็นการจัดการเชิงเดี่ยว คือการจัดการที่ให้ฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งดูแลทรัพยากรชนิดนั้น ในแบบที่เป็นเสมือนอาณาจักรของตนเอง เช่น

กรมป่าไม้ดูแลป่า กรมชลประทานดูแลน้ำ กรมป่าไม้คิดว่าป่าที่เขาดูแลเป็นอาณาจักของเขาคนเดียว จนทำให้การจัดการนั้นขาดการมีส่วนร่วม

การเปลี่ยนแปลงเชิงสถาบันเหล่านี้เป็นการปรับเปลี่ยนเชิงโครงสร้างในการจัดการทรัพยากร โดยการมีส่วนร่วม แทนที่จะเป็นการจัดการเชิงเดี่ยว ซึ่งจะนำมาสู่การจัดการเชิงซ้อนเปิดพื้นที่ให้มีการ คิดค้นวิธีการจัดการ พร้อมทั้งนำมาสู่การคิดเรื่องสิทธิที่ไม่ใช่สิทธิเดียว และนำไปสู่การพัฒนาสิทธิ เชิงซ้อนขึ้นมา สิทธินี้ไม่สามารถเกิดขึ้นได้เอง ต้องมีการขับเคลื่อน การเคลื่อนไหวเป็นเวลา 20 ปี กว่าที่ผ่านมา จึงเกิดพื้นที่ความรู้ที่ขึ้นมาได้

ถ้าไม่มีพื้นที่การเคลื่อนไหวก็อาจจะไม่เกิดสิ่งที่ผมเล่าให้ฟังนี้ได้ การที่จะขับเคลื่อนเพื่อสร้าง สถาบันใหม่ๆ หรือกลไกสถาบันใหม่ๆ ต้องมีพื้นที่เกี่ยวกับการเคลื่อนไหว ภายใต้อำนาจที่เข้าใจที่ว่ามี ลักษณะเชิงซ้อนอยู่ ฉะนั้นเราต้องไม่เชื่อว่าอะไรเป็นความจริงอย่างเดียว เพราะการเปิดพื้นที่ให้เกิด การต่อรอง ช่วงชิงความหมาย การแสวงหาลักษณะการตรวจสอบถ่วงดุลกันได้ ในสังคม ประชาธิปไตยเป็นไปไม่ได้ที่จะปล่อยให้ใครคนใดคนหนึ่ง ไม่ว่าเสียงข้างมากหรือเสียงข้างน้อยก็ตามมี สิทธิแบบเบ็ดเสร็จเด็ดขาด ถ้าขาดการตรวจสอบถ่วงดุลแล้วนี้ สถาบันที่สร้างขึ้นมาก็จะล้มเหลว ตลอดเวลา และไม่สามารถผลักดันหรือนำไปสู่เป้าหมายที่ต้องการได้ ไม่ว่าจะเป็นเรื่องความสุข ความ เป็นธรรม ความยั่งยืน เพราะไม่มีกลไกที่จะผลักดันหรือขับเคลื่อนให้เราไปสู่เป้าหมายนั้นได้

5. บทสรุป

จากการถกเถียงข้างต้นแสดงให้เห็นว่า พื้นที่ของความรู้เหล่านี้จะนำไปสู่การจัดการ ที่เรียกว่า การจัดการแบบมีส่วนร่วม ซึ่งถือเป็นความร่วมมือทั้งภาคเมืองและภาคชนบท เพราะการจัดการป่า ชุมชนนั้นทำไม่ได้คนเดียว ไม่ว่าจะเป็นภาครัฐหรือภาคชุมชน เพราะยังต้องการแม้ภาคประชาสังคม ให้มีส่วนร่วมด้วย เพื่อให้เกิดการตรวจสอบ ความเข้าใจเหล่านี้ไม่สามารถเกิดขึ้นเองได้ แต่ต้องการผู้ ปฏิบัติการและต้องการการขับเคลื่อน การเคลื่อนไหวจากสังคม ทั้งการต่อรอง การช่วงชิง ความหมาย และสร้างกลไกเชิงสถาบันแบบใหม่ ๆ

การที่ผมฝากให้คิดเรื่องของพื้นที่ความรู้ ก็เพื่อที่จะแสดงให้เห็นว่า การนำเอามุมมองแบบใหม่ หรือการปรับกระบวนทัศน์ใหม่นั้น ถ้าเรายังยึดติดอยู่กับความรู้เชิงเดี่ยว ความรู้แบบวิวัฒนาการหรือ ความรู้แบบกับดักคู่ตรงข้ามอยู่เรื่อยไป ก็ยากที่จะเข้าใจถึงการสร้างเงื่อนไขใหม่ ๆ เพื่อการปรับเปลี่ยน เชิงสถาบัน ที่จะนำไปสู่การสร้างรูปแบบกลไกใหม่ ๆ เพื่อการจัดการทรัพยากรที่จะนำไปสู่การร่วมมือ และการขับเคลื่อนทางสังคม และการเปลี่ยนโครงสร้างใหม่ เพื่อนำไปสู่เป้าหมายที่เราจะเลือก

ความสุข ความเป็นธรรมหรือการพัฒนาที่ยั่งยืนใดๆ ก็ได้ทั้งนั้น แต่ที่ยังทำไม่ได้ขนาดนี้ เพราะเรายังขาดเงื่อนไขหรือกลไกดังกล่าว

ดังนั้นผมคิดว่าถ้าเราพยายามทำความเข้าใจกับมุมมองใหม่ๆ หรือความคิดใหม่ๆ เหล่านี้ ด้วยการเข้ามาช่วยกันคิดในเรื่อง Concept ของพื้นที่ความรู้ ในมุมมองของผม Concept เช่นนี้ถือว่าเป็นตัวช่วย ไม่ใช่เป็นคำตอบสำเร็จรูป แม้เราจะรู้จักพื้นที่ความรู้ แต่เราก็จะยังไม่รู้ว่าอะไรชัดเจน จนกว่าเราจะเข้าไปร่วมมือปฏิบัติการอยู่ในนั้น เราจึงจะเกิดความรู้ขึ้นมา ตรงนี้เองที่แสดงให้เห็นว่า แนวคิดไม่ใช่เป็นคำตอบสำเร็จรูป แต่เป็นตัวช่วย คือช่วยให้เราคิดแบบใหม่ คิดในมุมใหม่ ผมคิดว่าสังคมไทยต้องการมุมมอง หรือวิธีคิดแบบใหม่ๆ อีกมาก เพื่อช่วยผลักดันให้เกิดการปรับเปลี่ยนโครงสร้างในการพัฒนาอย่างแท้จริง

การปฏิรูปเศรษฐกิจเพื่อการเชื่อมโยงภาคเมืองกับชนบท

ดร.สมเกียรติ ตั้งกิจวานิชย์

สถาบันวิจัยการพัฒนาประเทศไทย

จากความเป็นมาของโครงการความสุขมวลรวมประชาชาติ ๖ มีมุมมองในเรื่องของ Gross Nation Happiness ที่แตกต่างจาก Gross Domestic Product หรือผลิตภัณฑ์มวลรวมภายในประเทศ ซึ่งผู้รับผิดชอบโครงการ มีความเชื่อว่าผลิตภัณฑ์มวลรวมภายในประเทศมีความโน้มเอียงทำให้เกิดอคติที่เป็นทัศนคติชอบเมืองมากกว่าชอบชนบท และชอบอุตสาหกรรมมากกว่าอื่นๆ ซึ่งอาจจะหมายถึงเกษตรที่อยู่ในภาคชนบท เป็นต้น

ผมคิดทบทวนดูว่าเมืองคืออะไร และข้อมูลเกี่ยวกับเรื่องเมืองในประเทศไทยเป็นอย่างไร ถ้าเข้าใจไม่ผิดเมืองคือเขตเทศบาล ถ้าไม่อยู่ในเขตเทศบาลก็คือเขตชนบท การอยู่ในเขตเมือง เป็นปัจจัยสำคัญที่สุดที่ทำให้เข้าถึงบริการของรัฐง่ายขึ้น เพราะว่าใกล้แหล่งในการให้บริการต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นการโรงพยาบาล การศึกษา หรือแม้กระทั่งเรื่องสาธารณูปโภค เช่น ไฟฟ้า น้ำประปา โทรศัพท์ ซึ่งบางเรื่องเป็นเรื่องที่เป็นไปโดยธรรมชาติ เช่น การติดต่อค้าขาย การเข้าถึงสาธารณูปโภคหลายๆ เรื่องเป็นโครงการการลงทุน ในเรื่องของโครงข่ายนั้นการลงทุนจะได้ถูกกว่า ถ้าอยู่ใกล้กันหรือรวมตัวกันเพราะการประหยัดจากขนาด สิ่งต่างๆ เหล่านี้เกิดมาตั้งแต่อดีตไม่ใช่ว่าเริ่มมีในยุคปัจจุบัน แนวความคิดเรื่องของเมืองกับชนบทที่โดดเด่นในประเทศไทย คือแนวคิดเรื่องสองนคราประชาธิปไตย ที่เชื่อกันว่า

คนชนบทเลือกรัฐบาลแต่ว่าคนเมืองล้มรัฐบาล โดยเฉพาะคนเมืองก็คือคนเมืองกรุงเทพฯ สิ่งเหล่านี้เป็นความไม่สมดุลระหว่างภาคเมืองและภาคชนบท

ทำอย่างไรจึงจะปฏิรูปเศรษฐกิจที่จะช่วยเชื่อมโยงภาคเมืองกับภาคชนบทนั้น ผมคิดว่าก่อนที่จะสรุปว่าหัวใจสำคัญของความขัดแย้ง ความแตกต่าง การมีช่องว่างจะเป็นเมืองหรือชนบทคงต้องพิจารณากันให้รอบคอบพอสมควร เพราะอาจจะมีหลายคู่ที่ซ้อนทับกัน ถ้าใช้คำศัพท์ของ ดร.อานันท์ กาญจนพันธุ์ เรียกว่าเป็นลักษณะเชิงซ้อนกันอยู่ บางเรื่องมีหลายสิ่งอยู่ในเวลาเดียวกัน เช่น ชนบทกับเมืองหรือเป็นเรื่องท้องถิ่นกับส่วนกลาง ซึ่งท้องถิ่นกับส่วนกลางนั้นอาจจะไม่ได้แปลว่าท้องถิ่นเป็นชนบทเสมอไป หรือส่วนกลางหมายถึงกรุงเทพฯ ซึ่งเป็นเมืองหลวงของประเทศไทย และยังมีเรื่องของคนจนคนรวยที่มีความซับซ้อนมาก เรามักจะไปตีค่าเสมอว่าคนจนอยู่ในท้องถิ่นชนบท ส่วนคนรวยอยู่ในส่วนกลาง ในเมือง ถ้าไปตีความหมายอย่างนั้นเหมือนกันหมดก็มีความลึกลับอยู่พอสมควร ไม่สอดคล้องกัน ตัวอย่างง่ายๆ คือ มีคนจนในเมืองมากมาย ซึ่งจริงๆ แล้วปัญหาของช่องว่างนั้นไม่ได้เป็นช่องว่างระหว่างเมืองกับชนบทเสมอไป แต่เป็นช่องว่างในมุมหนึ่งด้วย เช่น ช่องว่างในเรื่องของรายได้ ช่องว่างในเรื่องของความมั่งคั่ง ซึ่งหลายเรื่องก็ไปทับซ้อนกันกับเรื่องของเมืองและชนบท

อาจจะมีการถกเถียงต่อว่า การที่มีคนจนในเมืองเกิดจากช่องว่างระหว่างเมืองกับชนบทแล้วก็มีคนในชนบทย้ายเข้ามาอยู่ในเมือง อาจจะมองแบบนั้นก็ได้อีก แต่ว่าจริงๆ แล้วผมคิดว่าโจทย์สำคัญในการจะปฏิรูปเศรษฐกิจของประเทศไทยนั้นหัวใจอยู่ที่ในเมืองกับชนบทจริงหรือไม่ หรืออยู่ที่เรื่องของคนจน คนรวย ถ้ายังมามองในมุมของความสุขมวลรวมประชาชาติ ผมคิดว่าหัวใจหนึ่งซึ่งเป็นข้อค้นพบทางวิชาการในด้านนี้ คือ เศรษฐศาสตร์ของความสุข (Happiness Economic) พบสิ่งสำคัญข้อหนึ่งคือ การที่บางคนมีความสุขหรือไม่มีความสุขนั้น ปัจจัยสำคัญไม่ใช่รายได้ที่เป็นรายได้สัมบูรณ์ กล่าวคือ ระดับรายได้ของตัวเองว่าสูงหรือต่ำ แต่ยังเป็นเรื่องรายได้สัมพัทธ์ คือสัมพัทธ์กับคนรอบข้างด้วยว่ามีความแตกต่างกันมากขนาดไหน

มีการทดลองโดยใช้วิธี Experimental โดยให้คนเลือกระหว่างการที่ตัวเองมีรายได้ไม่ค่อยสูงมาก แต่ว่าอื่นก็ไม่สูงมากด้วย สูงกว่าตัวเองนิดหน่อย กับที่ตัวเองมีรายได้สูงขึ้นมาอีก แต่ว่าคนที่สูงกว่าตัวเองยิ่งสูงขึ้นไปอีก คนเลือกวิธีแรกมากกว่า ซึ่งผลการศึกษานี้สนับสนุนแนวความคิดว่าคนที่มีความสุขในสังคมที่มีความเท่าเทียมกันมากกว่าสังคมที่มีความเหลื่อมล้ำ ถ้ามองในมุมอย่างนี้ ผมเองค่อนข้างโน้มเอียงว่าถ้าจะตีโจทย์ในเรื่องของความสุขมวลรวมประชาชาติ คู่ขัดแย้งหรือช่องว่างที่เกิดขึ้นอาจจะไม่ใช่เรื่องของเมืองกับชนบท แต่อาจจะเป็นเรื่องของช่องว่างทางรายได้คนจน คนรวยก็ได้ การตีความ 2 แบบนี้ หรืออีกคู่หนึ่งก็คือเรื่องของท้องถิ่นกับส่วนกลาง อะไรเป็นเรื่องที่ถูกอะไรเป็น

เรื่องที่ผิด ผมคิดว่าต้องการหลักฐานเชิงประจักษ์ ซึ่งอีกไม่นานเราคงได้ข้อมูลอีกหลายตัวจะบ่งชี้ออกมา

มีการสำรวจครั้งใหญ่ๆ 2-3 ครั้ง การสำรวจในเรื่องแรกคือ การสำรวจที่เรียกว่า World Value Survey¹

ซึ่งริเริ่มขึ้นโดยมหาวิทยาลัยมิชิแกน เป็นการสำรวจที่ได้ทำกันหลายๆ ประเทศทั่วโลก ประเทศไทยก็ได้เริ่มสำรวจเป็นครั้งแรกแล้วข้อมูลยังไม่ได้ออกมา สถาบันที่ร่วมศึกษาถ้าเข้าใจไม่ผิดคือ สถาบันพระปกเกล้าร่วมกับสำนักงานสถิติแห่งชาติ ข้อมูลชุดนี้บ่งชี้ถึงค่านิยม ความรู้สึกนึกคิดของคนในแต่ละประเทศ สามารถเปรียบเทียบกันได้ไม่ว่าจะเป็นเรื่องของการเมือง เศรษฐกิจ สุขภาพ เป็นต้น ข้อมูลเหล่านี้ในเชิงข้อมูลจุลภาคจะเปรียบเทียบได้ระหว่างเมืองกับชนบทว่า คนในเมืองคิดอย่างไรต่อระบบอุปถัมภ์ คนชนบทคิดอย่างไรกับระบบตลาด บทบาทของรัฐและบทบาทของชุมชน ข้อมูลอีกแหล่งหนึ่งที่อาจจะตรงกับแนวคิดเรื่องความสุขมวลประชาชาติคือ การสำรวจโพลที่จะถามเรื่องความสุขของคนไทย ที่เพิ่งเริ่มทำกันมาเมื่อไม่นานมานี้ ซึ่งถ้าหากได้มีการวิเคราะห์ในเชิงจุลภาคเปรียบเทียบระหว่างคนในภาคส่วนต่างๆ แยกตามรายได้ เมือง ชนบท ท้องถิ่นกับส่วนกลาง เราจะเห็นว่าจริงๆ แล้ว คนไทยจะเกิดช่องว่าง หรือเกิดความไม่สมานฉันท์กันในรูปแบบนี้ ดังนั้นประเด็นเรื่องความเหลื่อมล้ำผมคิดว่าเป็นประเด็นคงต้องดูกันด้วยข้อมูลเชิงประจักษ์

การแปลความเรื่องเมืองกับชนบท หรือคนจนคนรวย หลายๆ เรื่องก็อาจจะมีข้อสรุปหรือข้อมูลเชิงนโยบายไม่ค่อยแตกต่างกันเท่าไร คือถ้าจะทำให้มีความเชื่อมโยงระหว่างเมืองกับชนบทคนจนคนรวยหรือท้องถิ่นกับส่วนกลางที่ดี ปัจจัยสำคัญประการหนึ่งก็คือ เรื่องของการกระจายอำนาจในการปกครองตนเอง ซึ่งไม่ว่าจะแปลความแบบไหนคงจะต้องสรุปกันว่าต้องกระจายอำนาจการปกครองตนเอง การจัดการตนเองทั้งเรื่องของการเมืองและเศรษฐกิจ

ดังนั้นหัวใจการปฏิรูปเศรษฐกิจเพื่อสร้างความเชื่อมโยงนี้ เกี่ยวข้องกับเรื่องของการตัดสินใจในเชิงของเศรษฐกิจ ดังนี้

1. การกระจายอำนาจทางเศรษฐกิจ ได้แก่

- การคลังท้องถิ่น คือท้องถิ่นหรือส่วนย่อยต่างๆ มีความสามารถในการหารายได้ของตัวเองมากขึ้น มีความสามารถในการตัดสินใจใช้จ่ายมากขึ้น ซึ่งเรื่องนี้เป็นเรื่องที่ได้เริ่มทำกันมา

¹ ดูรายละเอียดเพิ่มเติมใน www.worldvaluessurvey.org

บ้างในประเทศไทย โดยการออกกฎหมายที่ให้ส่วนกลางจัดสรรรายได้ท้องถิ่น แต่ว่ารายได้ของท้องถิ่นยังเป็นฐานที่ไม่ใหญ่พอ และยังมีส่วนที่ท้องถิ่นเป็นคนจัดเก็บด้วยความสามารถของตนเอง การคลังท้องถิ่นจะสร้างความเชื่อมโยงของการปกครองตนเองส่วนท้องถิ่น เทศบาล องค์การบริหารส่วนท้องถิ่นโยงเข้ากับประชาชนในท้องถิ่น อันจะนำไปสู่ประชาธิปไตยในท้องถิ่น นโยบายของรัฐบาลพรรคประชาธิปัตย์ซึ่งแถลงมา ที่บอกว่ามีนโยบายจัดเก็บภาษีมรดก ภาษีที่ดินและที่สำคัญก็คือจะมอบให้ท้องถิ่นเป็นผู้มีสิทธิ มีอำนาจในการจัดเก็บ ถ้าทำได้ก็ถือว่าเป็นก้าวสำคัญในเรื่องของการคลังท้องถิ่น

- การกระจายอำนาจการจัดสรรทรัพยากร ในเรื่องของสิทธิในการใช้ทรัพยากร
- การบริหารจัดการทางเศรษฐกิจในท้องถิ่น เช่น ท้องถิ่นมีอำนาจในการตัดสินใจว่าจะจัดการท่องเที่ยวในรูปแบบไหนในท้องถิ่น ไม่ใช่ถูกกำหนดมาจากส่วนกลางทั้งหมด

2. การบังคับใช้กฎหมายสิ่งแวดล้อมที่เข้มงวด ซึ่งเกี่ยวข้องกับท้องถิ่นชนบท เพราะว่าเมื่อมีการกระจายกิจกรรมทางเศรษฐกิจ คือด้านอุตสาหกรรมไปสู่ท้องถิ่นและชนบทก็ไปสร้างมลพิษขึ้นมา มลพิษที่ถูกสร้างขึ้นมีผลทำให้เกิดปัญหากับคนที่อาศัยอยู่กับทรัพยากรธรรมชาติ ไม่สามารถดำรงชีพได้อย่างที่เคยเป็น รวมทั้งการบังคับใช้กฎหมายสิ่งแวดล้อมที่เข้มงวดจำเป็นต้องอาศัยหลักนิติรัฐที่ประเทศไทยมีความบกพร่องอยู่มาก

ผมคิดว่าเราน่าจะเห็นตรงกัน ไม่ว่าคุณจะแปลคำถามของความไม่เชื่อมโยงหรือช่องว่างประเทศไทยระหว่างชนบทกับเมือง หรือคนจนคนรวย อย่างไรก็ตามคงได้ข้อสรุปคล้ายๆ กัน แต่จะมีบางเรื่องซึ่งผมคิดว่าไม่ใช่เป็นมิติของพื้นที่เพียงอย่างเดียว มันเป็นมิติของความแตกต่างของรายได้ และผมค่อนข้างมีความโน้มเอียงที่จะเชื่อว่าเป็นเพราะความแตกต่างของรายได้ หรือเป็นปัญหาช่องว่างระหว่างคนรวยกับคนจนในสังคมไทยมากกว่าเรื่องของเมืองกับชนบทโดยลำพัง

นอกจากนี้ข้อเสนอดังกล่าวหากจะปฏิรูปการเมืองแล้ว ต้องมีชุดของการปฏิรูปเศรษฐกิจเกี่ยวข้องด้วย และการปฏิรูปเศรษฐกิจที่เกี่ยวข้องนั้นจะต้องจัดการดังต่อไปนี้

1. การปฏิรูปที่ดิน ด้วยการจัดเก็บภาษีมรดก ผมคิดว่าข้อเสนอพวกนี้เป็นข้อเสนอที่รับฟังได้ แต่ถ้าถามว่าเป็นข้อเสนอซึ่งเรียกได้ว่าถึงเวลาต้องทำหรือเปล่า ผมคิดว่าถ้าจะตอบว่าจะต้องปฏิรูปที่ดินขอให้พิจารณาวิธีการซึ่งมีลักษณะที่มีความขัดแย้งชนชั้นไม่มาก เปรียบเทียบกับคนเป็นหวัดจะรักษาโรคก็ให้เขาย่ำก่อน ย่ำแล้วไม่ได้ผลจึงเปลี่ยนไปใช้ยาแรง แต่ว่าอย่าพึ่งกระโดดมาใช้ยาแรงเลย เพราะว่ายาแรงมีผลข้างเคียงสูง

ถ้ากลับมารณมีคือถ้าจะปฏิรูปที่ดินอย่างทีหลายประเทศทำไปยึดที่ดินมาจากคนกลุ่มหนึ่งไปจัดสรรให้คนอีกกลุ่มหนึ่งจะก่อให้เกิดความขัดแย้งใหม่ได้ในสังคมไทย ประเทศที่ปฏิรูปที่ดินที่เคยทำกันมาอย่างกรณีญี่ปุ่นมันเกิดขึ้นในสถานการณ์พิเศษ เช่น ญี่ปุ่นแพ้สงครามและถูกฝ่ายสัมพันธมิตรเข้าไปจัดการสลายกฎเกณฑ์ต่างๆ ไม่ได้เกิดขึ้นในสภาวะปกติ

จากมุมมองที่ว่าความขัดแย้งที่เกิดขึ้นไม่ใช่ความขัดแย้งระหว่างเมืองกับชนบทกลุ่มใหม่ แต่เป็นความขัดแย้งในเรื่องของระดับรายได้ของประชาชนที่มันมีช่องว่างที่มันห่างมากขึ้น มองในมุมมองของถ้าจะทำให้คนมีความสุข ช่องว่างของคนในสังคมต้องไม่ใหญ่เกินไป ดังนั้นผมได้ข้อสรุปว่า

1. การจัดการกับส่วนเกินทางเศรษฐกิจ หมายถึงผลตอบแทนที่ได้จากการทำอะไรแล้วออกเงยหรือได้กำไรเกินปกติ เช่น คุณลงทุนทำธุรกิจทั่วไปที่มีการแข่งขัน คุณได้ผลตอบแทนในระดับหนึ่ง แต่ถ้าเกิดคุณมีการผูกขาดธุรกิจ คุณก็ได้ผลตอบแทนสูงเกินไป ทำให้เกิดความมั่งคั่งของคนบางกลุ่มในประเทศไทย ผมคิดว่าเรื่องนี้เป็นปัญหาเร่งด่วนในการที่ต้องกำจัด ด้วยการที่จะต้องทำให้คนรวยไม่ได้รายได้ที่ไม่ควรได้มา ไม่ได้ความมั่งคั่งที่ไม่เป็นธรรม ต้องขจัดลาภที่ไม่ควรได้ออกจากคนที่มีความฐานะทางเศรษฐกิจดี

ซึ่งในขณะนี้สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทยกำลังศึกษา แผนที่ส่วนเกินทางเศรษฐกิจ (Rent Mapping) ในแต่ละเรื่อง ได้แก่ การผูกขาดทางเศรษฐกิจ การที่รัฐใช้นโยบายเข้าไปแทรกแซงตลาดต่างๆ เช่น การประกันราคาสินค้าเกษตรบางตัว ไปยกเว้นภาษีให้กับธุรกิจบางราย เช่น กรณีของ BOI การจัดซื้อจัดจ้างของรัฐที่ไม่โปร่งใส สัญญาสัมปทานที่ไม่เป็นธรรม การให้อภิสิทธิ์กับคนบางกลุ่ม การเข้าถึงทรัพยากรและการปันหุ้นในตลาดหลักทรัพย์โดยใช้ข้อมูลวงใน เราคิดว่าโจทย์สำคัญของคนไทยในการลดช่องว่างทางเศรษฐกิจก็คือ การจัดการลาภที่ไม่ควรได้เหล่านี้

ในขณะเดียวกันต้องยกให้คนที่อยู่ในสถานะเศรษฐกิจที่เป็นคนยากจนได้มีการคุ้มครองทางเศรษฐกิจในเรื่องของมาตรการเรื่องของการเป็นรัฐสวัสดิการรูปแบบต่างๆ เป็นต้น

2. มาตรการการคลัง ทั้งมาตรการในเรื่องของภาษีและมาตรการในเรื่องของการใช้จ่ายภาครัฐ สิ่งที่เราจะศึกษาก็คือ การเก็บภาษีของรัฐมีการกระจายตัวอย่างไรตามระดับรายได้ของคน มีความเป็นธรรม มีความก้าวหน้า มีความถอยหลังอย่างไร ในเวลาเดียวกันภาครัฐก็มีโครงการต่างๆ เช่น โครงการการศึกษา โครงการสาธารณสุข มีการกระจายของผลประโยชน์อย่างไร

3. การคุ้มครองคนจนหรือคนทั่วไป โดยเฉพาะเรื่องเกี่ยวกับสวัสดิการพื้นฐานของสังคม

การอภิปรายแลกเปลี่ยนความคิดเห็น

ดร.สมเกียรติ ตั้งกิจวานิชย์

จากที่ ดร.อานันท์ เสนอว่า แนวความคิดเรื่องพื้นที่ความรู้ว่าด้วยระบบกรรมสิทธิ์ของคนส่วนใหญ่เป็นแนวคิดเชิงวิวัฒนาการ เป็นแนวความคิดแบบกระแสหลัก เป็นความคิดเชิงเดี่ยว

ซึ่งถ้ามองจากกระแสหลักแล้ว ข้อแรกกระแสหลักบอกว่าเรื่องของกรรมสิทธิ์ต้องมีความชัดเจน และกรรมสิทธิ์มันต้องไม่ทับซ้อนกัน ดังนั้นแนวความคิดที่ ดร.อานันท์ เสนอเป็นความท้าทายในประเด็นตรงนี้ ข้อถกเถียง (Argument) ของกระแสหลัก คือ ถ้าสิทธิไม่ชัดเจนจะไม่มีใครลงทุนในการดูแลรักษาทรัพยากรนั้น เช่น ถ้ามีทุ่งหญ้าของคนๆ หนึ่งอยู่ แล้วก็เจ้าของเลี้ยงวัวมากินหญ้า ในขณะที่เพื่อนบ้านจะสามารถปล่อยวัวกินหญ้าได้ด้วย สิทธิตรงนี้ไม่ชัดเจน จะไม่มีใครรักษา ปลูกหญ้าให้วัว ควายมากิน เพราะว่าปลูกไปแล้วคนอื่นก็ได้ประโยชน์ไป

ข้อสองคือ สิทธิต้องไม่ซ้อนทับกัน ยกตัวอย่างเช่น ที่นา นอกจากจะปลูกข้าวแล้ว ยังสามารถจับปู ปลา กบกินได้ หรือต้นมะม่วง นอกจากมะม่วงเป็นทรัพยากรแล้วมีไข่มดแดงอีก คำถามของผมคือ ในกรณีที่สิทธิทับซ้อนกันเป็นลักษณะเชิงซ้อนแบบนี้ ถ้าสมมุติว่าเจ้าของสิทธิ เช่น เจ้าของที่นาขายที่นาไปทำรีสอร์ท คนที่เคยจับปู ปลา กบ ก็จะขัดแย้งเสียผลประโยชน์ไป หรือเจ้าของบ้านที่มีต้นมะม่วง พันต้นมะม่วงทิ้ง ด้วยที่เหตว่าตัวเองอยากจะปลูกต้นไม้อื่น คนที่ได้ไข่มดแดงก็หายไป ในระบบสิทธิเชิงซ้อนของที่ ดร.อานันท์ เสนอ ตอบโจทย์ 2 ข้อนี้อย่างไร เรื่องของสิทธิที่ไม่ชัดเจนและทำให้คนไม่ลงทุนรักษาทรัพยากรสินนั้น และเรื่องที่สองสิทธิทับซ้อนกัน จะแก้ไขความขัดแย้งนั้นได้อย่างไร

ศ.ดร.อานันท์ กาญจนพันธุ์

สิ่งที่ผมเสนอเป็นเรื่องของกลไกเชิงสถาบัน และสิ่งที่ ดร.สมเกียรติเสนอเรื่องการปฏิรูป ต่างก็เป็นเรื่องของกลไกเชิงสถาบัน เพราะว่ากลไกเชิงสถาบันที่ผมพูดเป็นคำรวมๆ จริงๆ แล้วประกอบด้วยลักษณะโครงสร้างหลายอย่าง เช่น โครงสร้างภาษี ระบบสิทธิ กรรมสิทธิ์ต่างๆ เป็นกลไกเชิงสถาบันชนิดหนึ่ง ระบบสวัสดิการก็เป็นกลไกเชิงซ้อนชนิดหนึ่ง ทั้งหมดนี้เป็นกลไกเชิงสถาบันทั้งสิ้น แต่กลไกเชิงสถาบันทั้งหลายที่เราพูดถึงทุกวันนี้ เราเอาตลาดมาขับเคลื่อน เรียกว่า Market-Driven Mechanism ทั้งสิ้น ซึ่งก่อให้เกิดปัญหา เพราะปล่อยให้ตลาดเป็นตัวขับเคลื่อนและกลไกเชิงสถาบันแต่เพียงกลไกเดียว ผมไม่ได้หมายความว่าให้ตัดตลาดทิ้งไป แต่หมายความว่าตลาดเหล่านี้ก็เหมือนกับเลือด และไม่เข้าใครออกใคร แต่ส่วนใหญ่จะไปเข้ากับคนที่มีความมั่งคั่งมากกว่า

การที่ผมพูดว่ากลไกเชิงซ้อนเหล่านี้ จริงๆ แล้วเป็นกลไกเชิงสถาบันที่หมายความว่า ไม่ปล่อยให้ตลาดทำงานแต่เพียงผู้เดียว แต่พยายามดึงให้ส่วนอื่นของสังคมเข้ามามีส่วนร่วมกำกับและดูแลตลาดด้วย ดังที่ ดร.สมเกียรติ เสนอว่าเราต้องเอาส่วนเกินออก จะเอาส่วนเกินออกมาจะทำอย่างไร ในหลักการเป็นเรื่องที่เป็นไปได้ แต่พอถึงมาตรการจะกลายเป็นว่าต้องมีภาษีที่ดิน ภาษีอัตราก้าวหน้า หรือภาษีทรัพย์สิน นี่คือการตัดส่วนเกินชนิดหนึ่ง อีกมาตรการหนึ่งทางเศรษฐกิจที่สำคัญ เช่นว่า Capital Gain Tax ภาษีประเภทนี้จะไปดึงส่วนเกินในเรื่องของสิทธิในการซื้อที่ดินต่าง ๆ

การจัดการของกลไกเหล่านี้ เราจะมีมอบให้รัฐหรือมอบไว้ให้กับตลาดเท่านั้นไม่ได้ แต่จะต้องให้ภาคประชาสังคม หรือภาคสังคมอื่นๆ เข้ามามีส่วนร่วม เช่น การเก็บภาษีที่ดินบำรุงท้องถิ่น แสดงว่าเราไม่ได้ฝากไว้กับกลไกตลาดไว้เพียงอย่างเดียว นี่ก็คือการซ้อนกัน ซึ่งทำได้หลายอย่าง แต่หลักการสำคัญก็คือ ไม่ปล่อยให้กลไกใดกลไกหนึ่งทำงานเบ็ดเสร็จเด็ดขาดแต่เพียงผู้เดียวเท่านั้นเอง

ข้อถกเถียงที่ว่าสิทธิไม่ชัดเจนหรือซ้อนทับ ทำให้คนไม่กล้าลงทุน จริงๆ แล้วไม่ใช่ คนไม่กล้าลงทุนทุกวันนี้ไม่ใช่สิทธิไม่ชัดเจน แต่ที่คนไม่กล้าลงทุนทุกวันนี้เป็นเพราะ คุณลงทุนไปแล้ว อาจจะไม่ได้รับประโยชน์จากการลงทุนนั้นมากกว่า ดังนั้นต้องมีคนกลุ่มอื่นในสังคมมาตรวจสอบดูแลว่าการลงทุนเหล่านั้นเป็นประโยชน์แต่เพียงผู้ลงทุนเพียงผู้เดียว หรือว่าการลงทุนนั้นเผยแพร่ผลประโยชน์ไปสู่สังคมอื่นได้ด้วย เพราะการลงทุนทุกอย่างไม่ใช่จะเกิดผลดีเสมอไป บางสิ่งเป็นเพียงประโยชน์เฉพาะตัว แต่การลงทุนหลายๆ อย่างเกิดประโยชน์ทั้งผู้ลงทุนและต่อสังคมโดยรวม ซึ่งตรงนี้ต้องการกลไกอื่นนอกจากกลไกตลาดมาช่วยในการกำกับดูแล เพื่อให้การขับเคลื่อนทางเศรษฐกิจและสังคมอื่นๆ เป็นไปลักษณะที่จะนำไปสู่การกระจายความมั่งคั่งมากขึ้นกว่าการกระจุกตัวของรายได้ดังที่เป็นอยู่

สิทธิเชิงซ้อนจะทำให้เกิดการจัดการเชิงซ้อน และทำให้ผลประโยชน์ไม่ตกอยู่กับส่วนตัวแต่เพียงผู้เดียว โดยอาศัยประโยชน์จากกลไกตลาด แต่จะทำให้เกิดการมีส่วนร่วม และทำให้การลงทุนเหล่านั้นเกิดการกระจายมากขึ้น ตัวอย่างเช่น เมื่อมีการพัฒนาอุตสาหกรรมมากขึ้น ก่อให้เกิดมลภาวะ และเราก็ออกกฎหมาย โดยให้รัฐเข้าไปดูแล เช่น ภาษีมลพิษ (Pollution Tax) ให้รัฐหรือให้ตลาดเข้ามามีส่วนกำกับดูแล ถ้าหากตลาดไม่ดี ก็ไม่มีใครลงทุนเช่นกัน

จริงๆ แล้ว การจัดการเชิงซ้อนนั้น จะปล่อยให้รัฐและตลาดกำกับอย่างเดียวไม่พอ ยังจะต้องให้ชุมชนสังคมหรือกลไกอื่นมีส่วนร่วมด้วย เช่นว่า ถ้าหากว่าเกิดมลภาวะมากขึ้น คนไทยจะมีการเคลื่อนไหว เช่น จะสร้างโรงไฟฟ้าถ่านหิน แต่คนในชุมชนออกมาเคลื่อนไหวไม่เอา การลงทุนก็ทำไม่ได้เหมือนกัน ถ้าหากให้มีกลไกเชิงซ้อนเกิดขึ้น เช่นว่า แทนที่ชุมชนจะต้องออกมาเคลื่อนไหว เพื่อไม่เอาโรงไฟฟ้าถ่านหินอย่างเช่นทุกวันนี้ หากเราให้สิทธิชุมชนที่ไม่ใช่สิทธิในเชิงเดี่ยว แต่เป็นสิทธิที่ให้ชุมชน

มีสิทธิเป็นผู้เสียหายได้ การลงทุนใดๆ ต้องขอการมีส่วนร่วมของชุมชนเพื่อไปกำกับดูแล ให้การลงทุนนั้นทำอย่างไร เพื่อไม่ให้มีผลกระทบภายนอกเหล่านี้ ก็จะทำให้ตลาดทำงานดีกว่า

คนทั่วไปคิดว่าตลาดทำงานได้ทางเดียวก็เพียงพอแล้ว แต่ผมคิดว่าตลาดจะทำงานได้ดีกว่าถ้ามีการจัดการเชิงซ้อนหรือให้มีการมีส่วนร่วมภาคอื่นๆ มากกว่าเพียงตลาด และรัฐทำงานเพียงผู้เดียว

ดร.สมเกียรติ ตั้งกิจวานิชย์

ในมุมหนึ่ง ดร.อานันท์ เสนอว่าไม่ควรยกบทบาททุกอย่างให้ตลาดในการจัดการเศรษฐกิจ คือให้รัฐให้ชุมชนมีบทบาทร่วมด้วยนี้ ผมเห็นตรงกันในประเด็นนี้

ประเด็นที่ผมคิดว่าอาจจะมีข้อแตกต่าง คือ ผมคิดว่าเรื่องกรรมสิทธิ์สำคัญเป็นฐานในการพัฒนาระบบเศรษฐกิจ ยกตัวอย่าง กรณีการปฏิรูปที่ดิน ในประเทศไทยเสนอถึงการปฏิรูปที่ดินในเชิงที่นำไปยึดที่ดินของคนที่มีที่ดินมาก เอาไปแจกให้คนที่ไม่มีที่ดิน เพื่อให้มีการทำกินนั้น ผมคิดว่าไม่ใช่วิธีที่จะปฏิรูปเศรษฐกิจแล้วประสบความสำเร็จ เพราะจะก่อให้เกิดความขัดแย้งสูงมาก และมีวิธีอื่นที่ดีกว่านี้ เช่น ภาษีที่ดิน ดังนั้นการปฏิรูปที่ดินที่ถกเถียงกันในเมืองไทยที่มีหลายความหมายนี้ ผมคิดว่าอยากให้ช่วยกันคิดและตั้งธงให้ถูกต้อง

อีกประการหนึ่ง คือ ต้องมีฐานของความชอบธรรมบางอย่าง เพราะฉะนั้นก่อนที่จะไปถึงเรื่องภาษี ผมจึงคิดว่าเอาลาภที่ไม่ควรได้มาก่อน สิ่งที่ยังคมเห็นว่าเป็นพิษเป็นภัย สิ่งที่ยังคมเห็นร่วมกันว่าการได้รายได้ด้วยความมั่งคั่งแบบนี้มาไม่ชอบธรรม เช่น ไปทุจริต คอร์รัปชัน บั่นหุ้นผูกขาด เอาสิ่งที่สังคมยอมรับได้ยากก่อน ยึดพวกนี้มาก่อน ก่อนที่จะเข้าไปยึดสิ่งที่ถกเถียงกันสูง เช่น ไปยึดกรรมสิทธิ์

สิ่งที่ผมขอเปิดประเด็นถกเถียง ผมคิดว่าเรื่องของกรรมสิทธิ์มีความสำคัญ แล้วเรื่องที่ตัวอย่างใกล้ๆ ตัวที่ผมได้ศึกษามา เช่น เรื่องโทรคมนาคม ซึ่งท่านอาจจะมองว่าเกี่ยวกับเรื่องกรรมสิทธิ์อย่างไร เรื่องการใช้โทรศัพท์มือถือทุกวันนี้เป็นระบบสัมปทาน สัมปทานที่ดีมีส่วนหนึ่งที่คล้ายกับที่ ดร.อานันท์ได้พูดไว้คือ เป็นสิทธิในเชิงซ้อน คนที่เป็นเจ้าของโครงข่ายโทรศัพท์เคลื่อนที่ตามกฎหมาย คือ องค์การโทรศัพท์แห่งประเทศไทยและการทางแห่งประเทศไทย แต่คนที่มีสิทธิในการใช้คือเอกชน จะคล้ายกับสิ่งที่ ดร.อานันท์ เสนอว่า คนหนึ่งมีสิทธิเป็นเจ้าของที่นา แต่คนหนึ่งมีสิทธิในการจับปู ปลา สิ่งปรากฏขึ้นแล้วจะเกิดขึ้นในเร็วๆ นี้ คือ สัญญาสัมปทานโทรคมนาคมกำลังจะหมดอายุไป เช่น

โทรศัพท์มือถือ อีกภายใน 5 - 10 ปี จะหมดอายุไป คนที่เป็นเจ้าของโครงข่าย ในทางปฏิบัตินั้นคือ เอกชนจะไม่ยอมลงทุนในโครงข่ายอีกต่อไปแล้ว เพราะรู้ว่าลงทุนต่อไปรัฐจะได้ประโยชน์ เอกชนลงทุนก็เสียประโยชน์ เหล่านี้คือปัญหาเรื่องกรรมสิทธิ์ซึ่งผมคิดว่าเป็นรากฐานของระบบเศรษฐกิจตลาด ซึ่งไม่ได้แปลว่าระบบเศรษฐกิจตลาดต้องถูกต้องหมด แต่หมายความว่า การที่จะหักล้างกับกระแสหลักนั้น ต้องให้คำตอบกลับกระแสหลักด้วยว่ามีทางออกอย่างไร

ดร.อานันท์ กาญจนพันธุ์

ปฏิรูปที่ดินไม่ได้แปลว่าปฏิรูปเฉพาะระบบสิทธิ จริงๆ แล้วสิ่งที่ผมพูดในเรื่องของการปฏิรูปที่ดินคือ การปฏิรูปการใช้ที่ดิน (Land Use Reform) ซึ่งผมคิดว่าสำคัญกว่าในอนาคต เพราะว่าถึงแม้จะเป็นกรรมสิทธิ์ของตนเอง แต่ถ้าหากเราไม่ยอมให้ใช้ตามกรรมสิทธิ์ที่มีอยู่ ก็ต้องมีการออกกฎหมาย และออกกฎเกณฑ์มาบังคับกรรมสิทธิ์นั้นอีกทีหนึ่ง เพื่อยกเว้นไม่ให้ผู้ถือสิทธิสามารถใช้กรรมสิทธิ์ได้ในกรณีที่กรรมสิทธิ์ของเขาไปสร้างผลกระทบกับคนอื่น เช่น กฎหมายผังเมือง เป็นการใช้สิทธิเชิงซ้อนอยู่แล้ว เพราะว่าอย่างคุณอยู่ในเมือง เขามีกฎหมายออกมาว่า ห้ามเผาขยะ แม้ที่ดินนั้นเป็นกรรมสิทธิ์ของคุณ แต่คุณใช้สิทธิในการเผาขยะในที่ดินคุณไม่ได้ เพราะอาจเกิดไฟไหม้บ้านคนอื่น กฎหมายเช่นนี้ออกมานานแล้ว

ในประเทศอเมริกาก็มีกฎหมาย Public Accommodation Law เช่น เมื่อก่อนอเมริกายังไม่มีประธานาธิบดีผิวสีอย่างนี้ คนผิวสีจะไปพัก บางทีโรงแรมจะไม่ให้พัก Public Accommodation Law จะออกมาว่า คุณเป็นเจ้าของโรงแรมจริง แต่คุณห้ามปฏิเสธแขก หมายความว่า คุณเป็นเจ้าของกรรมสิทธิ์จริง แต่คุณไม่สามารถบังคับสิทธิสมบูรณ์แบบ แต่สังคมต้องบังคับสิทธิซ้อนไปกว่านั้นได้

ตัวอย่างในประเทศไทย เช่น เรื่องการให้ประโยชน์ในการใช้ให้สัมปทาน แต่เราไม่มีสังคมเข้ามากำกับดูแล ก็เลยเกิดผลประโยชน์ทับซ้อน เพราะไม่มีการกำกับเชิงซ้อนเข้าไป ตรงนี้จึงเป็นปัญหา คือซ้อน แต่ต้องซ้อนหลายชั้น ไม่ใช่ซ้อนกันแค่ 2-3 คน

นัยที่ผมพูดก็คือว่า กลไกเชิงสถาบันต้องคิดในหลายมิติ เวลาออกนโยบายอย่างหนึ่งต้องออกเป็นชุด ไม่ใช่หน่วยงานเราออกส่วนเดียว แต่ส่วนอื่นไม่ได้ดู ก็จะไปเปิดช่องว่างให้คนสามารถใช้ประโยชน์จากนโยบายนั้นได้เสมอ กลไกเชิงสถาบันจึงต้องเน้นในจุดที่ว่า ทำอย่างไรก็แล้วแต่จะต้องให้ภาคสังคมเข้ามามีส่วนในการตรวจสอบการจัดการนั้นด้วย ตรงนี้ยังเป็นปัญหาเพราะสังคมไทยยังไม่เปิดรับ วิธีการจัดการเชิงโครงสร้างที่เน้นการมีส่วนร่วมระหว่างภาคส่วนต่างๆ ในสังคมเพียงพอ เพราะประเทศไทยเน้นการจัดการเชิงเดี่ยว ประเด็นนี้ถือเป็นหลักการ ส่วนจะมีมาตรการ หรือ

มีการขับเคลื่อนไปเป็นการจัดการจริงๆ อย่างไรบ้าง จะต้องคิดกันต่อไป ผ่านการวิจัยศึกษาอย่างถ่องแท้ ผมฝากไว้เป็นแต่เพียงหลักคิดเท่านั้น

ดร.สมเกียรติ ตั้งกิจวานิชย์

เรื่องกรรมสิทธิ์นั้นไม่ประเทศไหนที่มีความสมบูรณ์ เป็นเรื่องทั่วไปไม่ใช่เรื่องอะไรแปลกใหม่ กรรมสิทธิ์แต่เดิมถูกคุ้มครองโดยกฎหมายแพ่งพาณิชย์ สิทธิของบุคคลในทรัพย์สิน สิทธิของบุคคลในการทำสัญญา แต่ไม่ว่าสิทธิในทรัพย์สิน หรือการทำสัญญา ล้วนมีกฎหมายอื่นมาหักล้างทั้งสิ้น ถึงแม้ว่าตอนหลังจะยกไปถึงระดับรัฐธรรมนูญก็ตาม ถ้ามีเรื่องประโยชน์สาธารณะเข้ามาเกี่ยวข้อง เช่น เรื่องของผังเมือง สิ่งแวดล้อม เหล่านี้เป็นสิ่งที่ทับซ้อนลงไปบนกฎหมายแพ่งพาณิชย์ ซึ่งถือเป็นรัฐธรรมนูญของภาคเอกชน เพราะฉะนั้นเรื่องกรรมสิทธิ์ที่ไม่เคยเด็ดขาดนั้น หรือแม้กระทั่งกิจการทำสัญญาก็ไม่เด็ดขาด ถ้าทำสัญญากันบอกว่าจะไปปล้นก็ไม่ได้ขัดกับกฎหมาย ขัดกับสังคม ในประเด็นนี้ผมรู้สึกว่ายังไม่ได้มีอะไรใหม่เพราะไม่มีประเทศใดที่เคยมีกรรมสิทธิ์โดยสมบูรณ์ แต่ที่รู้สึกว่าจะมีอะไรใหม่คือ ประเทศไทยและอีกหลายประเทศชักชวนคนให้มาคิดในเรื่องของสิทธิชุมชน การตรวจสอบในชุมชน ซึ่งต่างประเทศก็เป็นเรื่องปกติคือไม่มีใครไว้ใจรัฐโดยสิ้นเชิงอยู่แล้วและไม่มีใครไว้ใจธุรกิจโดยสิ้นเชิงอยู่แล้ว แต่สิ่งที่แปลกและผมก็คิดว่าเป็นมิติที่ใหม่ แต่ยังหาคำตอบที่เป็นรูปธรรมชัดเจนไม่ได้ คือการบริหารกรรมสิทธิ์โดยชุมชน ซึ่งผมคิดว่าต้องอาศัยการค้นคว้า การวิเคราะห์ วิจัย การอธิบายกันพอสมควร

ดร.อานันท์ กาญจนพันธุ์

ปัญหาของคนส่วนใหญ่เกิดมาจากการที่เราชอบคำตอบสำเร็จรูป แล้วเราชอบยึดติดกับความรู้ที่มักจะตายตัว อันที่จริงไม่มีความรู้ไหนที่ตายตัวจึงเกิดปัญหา ซึ่งทั้งหมดนั้น คนเราจะต้องร่วมกันเคลื่อนไหวหรือแลกเปลี่ยน สิ่งที่สำคัญที่เราควรจะต้องคิดถึงก็คือว่า เราจะทำอย่างไร เพื่อให้เกิดความช่วยเหลือหรือร่วมมือกัน

ผมคิดว่า เราคงต้องเริ่มจากการตั้งประเด็น เมื่อตั้งประเด็นร่วมกันแล้ว การขับเคลื่อนในประเด็นเหล่านั้นจึงจะเกิดปัญญา และเกิดความรู้ ที่จะนำเอามาใช้ในการอยู่ร่วมกันได้ เพราะไม่มีคำตอบสำเร็จรูป แต่ในประเทศไทยเรายังไม่เปิดพื้นที่ ให้คนได้ปฏิบัติการร่วมกันในเรื่องเหล่านี้

พื้นที่ความรู้เรื่องป่าชุมชน ไม่ได้แปลว่าเป็นความรู้ที่สำเร็จรูป แต่เป็นพื้นที่ที่คนจะเข้าไปสร้างความรู้ สร้างกติกา เพื่อเปิดพื้นที่ เวลานี้เมื่อมีคนเปิดพื้นที่เพื่อตั้งประเด็น มีคนบางกลุ่มพยายามจะไปปิดประเด็น จึงเกิดปัญหาเกิดความขัดแย้ง อันที่จริงแล้วความขัดแย้งไม่ใช่ปัญหา เรา

อย่ามองความขัดแย้งในแง่ลบ การไม่มีความขัดแย้งต่างหากที่เป็นปัญหา เพราะแสดงว่ามีการครอบงำ การมีความขัดแย้งกันมากก็หมายความว่าคนกำลังหาทางออก แต่สังคมไทยไม่มีทางออกเลยเกิดความขัดแย้งสูง เพราะเราไม่พยายามแก้ปัญหา ที่เขาดั้งประเด็นขึ้นมา แต่กลับ ปล่อยให้ช่องว่างในสังคมมากเกินไป

ดังนั้นเราควรจะศึกษาเรื่องการเปิดพื้นที่ให้มากขึ้น เพื่อให้คนได้มาร่วมกันแลกเปลี่ยนความรู้และสร้างปัญญาขึ้นมาแก้ปัญหาของตนเองให้ได้ แต่สังคมไทยก็ยังคงติดกับความต้องการคำตอบ ซึ่งทำไม่ได้ แต่เราก็กังตันทุ้งทำอยู่ เราต้องตั้งประเด็นคำถามให้มากขึ้น และให้คนเข้าไปมีส่วนร่วมในทุกเรื่อง เราต้องร่วมกันเข้าไปเพื่อออกแบบให้เหมาะสมกับแต่ละพื้นที่ เพราะว่าเราไม่ออกแบบคนอื่นเลยมาออกแบบให้ พอออกแบบให้ เราก็ไม่พอใจอีก จึงเกิดปัญหา แล้วทำไมเราจึงไม่ออกแบบเสียเองซะไหม มาร่วมกันผลักดันสร้างพื้นที่ความรู้ เพื่อให้เราออกแบบเอง ถ้าเราไม่ออกแบบแล้วยึดถือแต่คำตอบสำเร็จรูป การคิดเช่นนี้จึงเป็นปัญหา

ผมเองก็ให้คำตอบที่สำเร็จรูปไม่ได้ พื้นที่ความรู้ก็ไม่ใช่คำตอบ หากแต่มีลักษณะคล้ายๆ กับความเคลื่อนไหว เราคงจะต้องเคลื่อนไหว จึงจะเกิดความรู้ที่นำไปสู่การผลักดันการเปลี่ยนแปลงให้เกิดการสร้างกลไกเชิงสถาบันใหม่ๆ ได้จริง

วิถีเมืองที่เกื้อกูลชนบท

อ.ดร.เดชรัด สุขกำเนิด

คณะเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

tonklagroup@yahoo.com

เมืองและชนบทเป็นสภาพสังคมที่ดำรงอยู่มาเนิ่นนานนับเป็นร้อยๆ ปีในสังคมไทย แต่ความสัมพันธ์ระหว่างเมืองกับชนบทก็แตกต่างกันไปตามยุคสมัย ตลอดช่วงระยะเวลา 5 ทศวรรษที่ผ่านมาในสังคมไทย การขยายตัวของเมืองกำลังส่งผลกระทบอย่างใหญ่หลวงต่อสังคมชนบท ทั้งในการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางเศรษฐกิจของสังคมชนบท การเปลี่ยนแปลงแบบแผนทางวัฒนธรรม และล่าสุดคือ การแย่งชิงทรัพยากรธรรมชาติโดยเฉพาะที่ดิน น้ำ และการผลิตพลังงาน เพื่อตอบสนองการขยายตัวอย่างรวดเร็วของเมือง

คำถามถึงความสัมพันธ์ที่เหมาะสมระหว่างเมืองกับชนบทจึงกลับมาเป็นโจทย์ที่สำคัญของสังคมไทย โดยเฉพาะในสถานการณ์ที่เมืองยังขยายตัวอย่างไม่มีที่สิ้นสุด ส่วนชนบทก็พยายามรักษารูขี้นกที่มั่นคงทางเศรษฐกิจ ทางวัฒนธรรม และทางทรัพยากรของตนไว้ บทความนี้จึงเป็นความพยายามเล็กๆ ในการทบทวนดูปัญหาและสาเหตุของปัญหาของความสัมพันธ์ที่ไม่สมดุลระหว่างเมืองกับชนบท รวมถึงรูปธรรมทางออกที่อาจจะเป็นไปได้สำหรับสังคมไทย

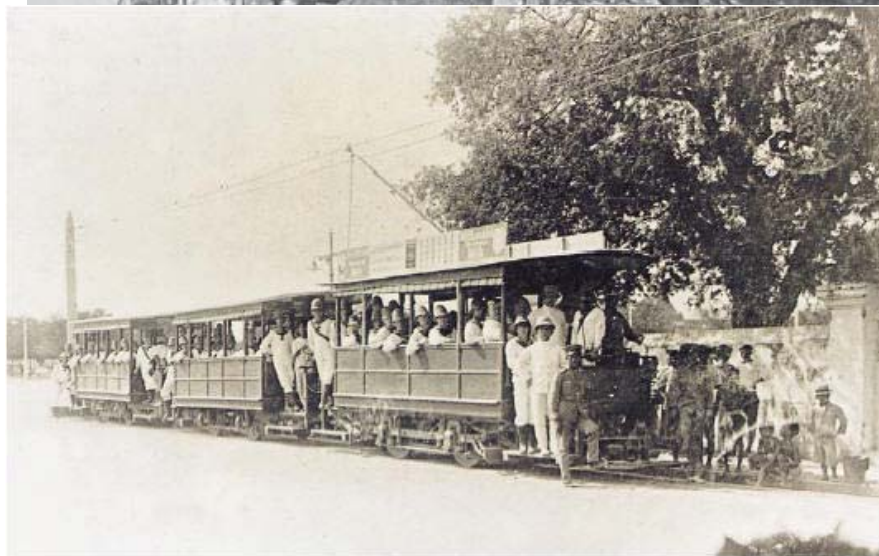
1. เมืองในฐานะพัฒนาการของสังคมมนุษย์

หากพิจารณาจากประวัติศาสตร์อารยธรรมของสังคมมนุษย์ เมืองถือเป็นประดิษฐ์กรรมที่สำคัญอย่างหนึ่งของสังคมมนุษย์ เมืองเป็นพัฒนาการที่ต่อยอดมาจากการตั้งหลักแหล่ง การทำการเกษตร และการอยู่รวมกันเป็นชุมชนของมนุษย์ เมืองถูกทำหน้าที่เป็นศูนย์กลางของการแลกเปลี่ยนสินค้าและวัฒนธรรม ต่อมาเมืองค่อยๆ กลายเป็นศูนย์กลางของอาณาจักร เมืองในพัฒนาการของสังคมมนุษย์จึงมีลักษณะที่สำคัญ 3 ประการด้วยกัน

- **เมืองเป็นศูนย์กลางการค้าและการแลกเปลี่ยน** เนื่องจากเมืองที่เป็นชุมชนของผู้คนจากต่างอาชีพ ต่างชุมชน หรือต่างชาติพันธุ์ในพื้นที่ใดพื้นที่หนึ่ง เมืองจึงกลายเป็นตลาดหรือสถานที่แลกเปลี่ยนสินค้าและบริการของผู้คนต่างอาชีพ ต่างชุมชน หรือต่างชาติพันธุ์ ภาพที่ 1 แสดงให้เห็นถึงความคึกคักของเมืองเชียงใหม่ในอดีต ซึ่งมีผู้คนหลากหลายชาติพันธุ์เข้ามาค้าขายแลกเปลี่ยนสิ่งของซึ่งกันและกัน

ภาพที่ 1 ความคึกคักของตลาดท่าแพ กลางเมืองเชียงใหม่ในอดีต

ที่มา: ภาพจาก Sirindhorn Learning Resources Center

ภาพที่ 2 การใช้รถรางในพระนคร ถือเป็นมหานครแห่งแรกที่มีรถรางในทวีปเอเชีย

ภาพจาก http://www.212cafe.com/freewebboard/user_board/suthicafe/picture/00045_0.jpg

- **เมืองเป็นศูนย์กลางแห่งนวัตกรรม** ด้วยเหตุที่เมืองมีผู้คนมาอยู่รวมกันจำนวนมาก ทั้งยังมีการซื้อขายแลกเปลี่ยนสินค้ากันอยู่เสมอ เมืองจึงกลายเป็นพื้นที่ที่มีการทดลองพัฒนา และประยุกต์ใช้นวัตกรรมใหม่ๆ อยู่เสมอ ก่อนที่จะแพร่ไปยังส่วนอื่นๆ ของสังคมไทยต่อไป ภาพที่ 2 เป็นตัวอย่างของการนำเอาโครงร่างเข้ามาใช้ในพระนคร ในช่วงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เมืองยังทำหน้าที่ในการเป็นศูนย์กลางแห่งนวัตกรรมต่อเนื่องจวบจนกระทั่งปัจจุบัน **เมืองเป็นแหล่งพลวัตทางวัฒนธรรม** และด้วยความที่เมืองเป็นศูนย์กลางของการแลกเปลี่ยนสินค้าและนวัตกรรม รวมถึงเมืองก็เป็นศูนย์กลางในการปกครอง เมืองจึงมักจะเป็นจุดกำเนิดของความเปลี่ยนแปลงหรือพลวัตทางวัฒนธรรมในสังคมไทยมาโดยตลอด เมืองจึงเป็นแหล่งที่ทำให้เกิดการดัดแปลงหรือนำแบบแผนทางวัฒนธรรมใหม่ในสังคมไทยมาโดยตลอด ดังภาพที่ 3 แสดงให้เห็นถึง การร่ววงมาตรฐานในนครลำปางในอดีต ซึ่งประติมากรรมทางวัฒนธรรมที่ริเริ่มขึ้นมาในยุคจอมพล ป.พิบูลสงคราม ภายหลังจากนั้น เมืองยังทำหน้าที่พลวัตทางวัฒนธรรมในด้านต่างๆ อย่างต่อเนื่อง จวบจนกระทั่งยุคอินเตอร์เน็ตในปัจจุบัน

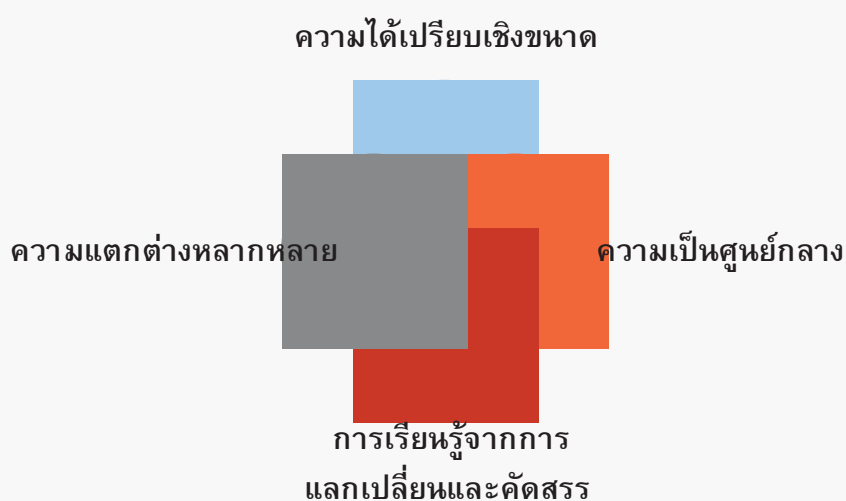
ภาพที่ 3 การร่ววงมาตรฐานในนครลำปางในอดีต

ที่มา: <http://olparticle.blogspot.com/2006/12/2.html>

หากพิจารณาจากแง่มุมทางเศรษฐกิจและสังคมแล้ว การกำเนิดและเติบโตขึ้นของเมืองเกิดขึ้นเนื่องจากปัจจัยที่สำคัญอย่างน้อย 4 ประการ (ภาพที่ 4) กล่าวคือ

- **ความได้เปรียบเชิงขนาด** การที่มีผู้คนมาอยู่รวมกันจำนวนมาก ทำให้เมือง (และผู้ที่อยู่ในเมือง) มีแรงดึงดูดใจสำหรับการคิดค้น ทดลอง พัฒนา และลงทุน ในประดิษฐ์กรรมใหม่ๆ ได้ง่ายกว่าในสังคมชนบท
- **ความแตกต่างหลากหลาย** ความแตกต่างหลากหลายของผู้คนในเมือง ทั้งในเชิงอาชีพและชาติพันธุ์ ทำให้เอื้อต่อการเรียนรู้และการคิดค้น พัฒนา และน้อมนำสิ่งใหม่ๆ มาปรับใช้ในสังคมเมือง และแพร่ขยายสู่สังคมชนบท
- **การเรียนรู้และการแลกเปลี่ยนคัดสรร** แน่นอนว่า ความแตกต่างหลากหลายของผู้คนในเมืองจะไม่เป็นประโยชน์ใดๆ เลย หากไร้ซึ่งจิตวิญญาณของการเรียนรู้ แลกเปลี่ยน และคัดสรร ซึ่งมักจะมียู่มากในสังคมเมืองทั่วไป
- **ความเป็นศูนย์กลาง** ปฏิเสธไม่ได้ว่าสังคมเมืองได้ใช้ประโยชน์จากความเป็นศูนย์กลางของระบบเศรษฐกิจ การปกครอง และวัฒนธรรม ในการซึ่งทำให้เกิดการพัฒนาและการขยายตัวเพิ่มเติมของเมือง จนทำให้เมืองสามารถลงทุนเพื่อการเติบโตของเมืองได้อย่างต่อเนื่อง

ภาพที่ 4 ความสำคัญของความเป็นเมือง

2. การขยายตัวของเมืองและปัญหาที่ตามมา

แม้ว่าตั้งแต่อดีตกาลที่ผ่านมา เมืองต่างๆ ในสังคมไทยจะมีการเติบโตและขยายตัวอย่างต่อเนื่อง แต่การขยายตัวของเมืองก็มักจะเป็นไปตามสถานการณ์ในทางการเมืองการปกครอง ที่มักจะมีการสู้รบ หรือแย่งชิงความเป็นใหญ่ระหว่างเมืองหรืออาณาจักรใกล้เคียงอยู่เสมอ นอกจากนั้น การขยายตัวของเมืองในอดีตมักจะถูกอยู่ในขอบเขตของการใช้ทรัพยากรเท่าที่มีอยู่ในพื้นที่รอบๆ เมือง (ยกเว้นการนำเข้าวัสดุก่อสร้างหรืองานศิลปะบางประเภทจากภายนอก) การขยายตัวของเมืองจึงมิได้รวดเร็วมากนัก โดยเฉพาะหากจะพิจารณาจากขนาดทางเศรษฐกิจ และการใช้ทรัพยากรที่ดินในการรองรับความเป็นเมือง

การขยายตัวของเมืองเริ่มมีแบบแผนที่ชัดเจนขึ้น เมื่อประเทศไทยก้าวเข้าสู่ยุคการพัฒนาตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติในปีพ.ศ. 2504 เนื่องจากแผนพัฒนาฯ ในยุคแรกได้นำเอาทฤษฎีการพัฒนาที่เรียกว่า “ทฤษฎีการทำให้ทันสมัย” (Modernization Theory) เข้ามาใช้ โดยในทฤษฎีดังกล่าวเชื่อว่า การผลิตในภาคการเกษตรและภาคชนบทเป็นภาคการผลิตที่ล้าหลัง ซึ่งทำให้เกิดการว่างงานแบบแฝงมากมายในสังคมชนบท ดังนั้น รัฐบาลจึงจำเป็นต้องถ่ายโอนเอาทรัพยากรทั้งทรัพยากรการเงิน และแรงงานจากภาคการผลิตที่ล้าหลัง มาสู่การลงทุนในภาคการผลิตสมัยใหม่คือภาคอุตสาหกรรมและภาคเมือง ซึ่งทฤษฎีดังกล่าวเชื่อว่าจะให้ผลตอบแทนที่สูงกว่า และหากรัฐบาลมีการดึงเอาทรัพยากรจากสังคมชนบทและสังคมการเกษตรออกอย่างต่อเนื่อง ในที่สุดปัญหาความยากจนจะหมดไปจากสังคมไทย เหมือนที่เกิดขึ้นในประเทศตะวันตก ดังจะเห็นได้จากการปาฐกถาของอดีตนายกรัฐมนตรีของไทยท่านหนึ่งที่ระบุว่า “ปัญหาความยากจนจะหมดไปจากประเทศไทย หากเราลดสัดส่วนประชากรในภาคเกษตรลงให้เหลือประมาณร้อยละ 5 ”

ดังนั้น จึงกล่าวได้ว่า ประเทศไทย (และประเทศกำลังพัฒนาจำนวนมากที่คล้ายตามทฤษฎีการพัฒนาดังกล่าว) จึงกล่าวเข้าสู่ยุคการขยายตัวของเมือง บนพื้นฐานของยุทธศาสตร์การพัฒนาแบบไม่สมดุล โดย (ก) การเก็บภาษีส่งออกสินค้าเกษตร ซึ่งกลายเป็นภาระสำหรับเกษตรกร เพื่อนำมาใช้ในการก่อสร้างสาธารณูปโภคพื้นฐานสำหรับเมือง (ข) การรักษาระดับราคาสินค้าอาหาร เพื่อรองรับแรงงานที่จะย้ายเข้ามาทำงานในเมือง (และไม่ผลิตอาหารด้วยตนเองอีกต่อไป) และ (ค) การกำหนดอัตราแลกเปลี่ยนเงินตราต่างประเทศที่สูงเกินความจริง เพื่อเชื้อต่อการนำเข้าสินค้าทุนจากต่างประเทศ สำหรับการขยายตัวของเมือง

แม้ว่า การขยายตัวของเมืองจะเป็นไปในนามของ “การวางแผนและพัฒนา” แต่ในเวลาไม่นานนัก เราก็พบว่า การวางแผนเมืองดังกล่าวขาดมุมมองที่ครบถ้วนรอบด้าน การเร่งการขยายตัวของ

เมืองทำให้เกิดปัญหาต่างๆ ตามมามากมาย ทั้งจราจรติดขัดและน้ำเสียดังตัวอย่างในภาพที่ 5 และภาพที่ 6

ภาพที่ 5 การจราจรที่คับคั่งและติดขัดคือปัญหาที่ตามมาจากการขยายตัวของเมือง

ภาพที่ 6 น้ำเสียคืออีกหนึ่งปัญหาที่ตามมาจากการขยายตัวของเมือง

ต่อมาไม่นาน ยุทธศาสตร์การพัฒนาแบบไม่สมดุลของประเทศไทย ก็ได้ถูกวิเคราะห์และวิพากษ์ โดยเทียบเคียงกับแนวคิดของทฤษฎีการพึ่งพา (Dependency Theory) ที่ชี้ให้เห็นถึงความไม่เป็นธรรมของความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจระหว่างประเทศพัฒนาแล้วกับประเทศกำลังพัฒนา และระหว่างสังคมเมืองกับสังคมชนบท ซึ่งจะกลายเป็นกลไกที่ทำให้เกิดภาวะประเทศกำลังพัฒนาและสังคมชนบท ไม่สามารถพึ่งพาตนเองได้ และยิ่งต้องพึ่งพิงประเทศพัฒนาแล้วและสังคมเมืองมากขึ้นเรื่อยๆ และถูกเอารัดเอาเปรียบมากขึ้นจากกลไกการค้าและการแลกเปลี่ยนที่ไม่เป็นธรรม หรือเท่ากับเป็นการก้าวเข้าสู่ภาวะ “ยิ่งพัฒนา ยิ่งด้อยพัฒนา” (The development of Underdevelopment)

ตัวอย่างของการวิเคราะห์ตามแนวคิดของทฤษฎีการพึ่งพาที่เห็นได้ชัดเจนคือ งานเรื่องพุทธเกษตรกรรม ของนพ. ประเวศ วะสี (2531) ที่นำเสนอด้วยภาพวาดประกอบ (ภาพที่ 7) โดยนายชัย ราชวัตร ภาพดังกล่าวได้ชี้ให้เห็นถึงความไม่เป็นธรรมในความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจ ระหว่างสังคมเมืองและสังคมชนบท อันเนื่องมาจากการที่ชนบทต้องพึ่งพาสังคมเมืองในเรื่องตลาดผลผลิต ตลาดแรงงาน ปัจจัยการผลิตที่มีราคาแพง และการพึ่งพิงทางวัฒนธรรม ผู้เขียนได้สรุปถึงความสัมพันธ์ที่ไม่เป็นธรรมดังกล่าวว่าเป็น “ต้นเหตุแห่งความยากจนขั้นแค้นของคนส่วนใหญ่”

ภาพที่ 7 เมืองในฐานะของต้นเหตุส่วนหนึ่งแห่งความยากจนขั้นแค้นของคนส่วนใหญ่ ที่มา: นพ. ประเวศ วะสี, 2531

จากจุดเริ่มต้นของการวิเคราะห์ความไม่เป็นธรรมของความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจผ่านกลไกการแลกเปลี่ยนที่ไม่เท่าเทียมกันต่างๆ ตามทฤษฎีการพึ่งพา ต่อมาในราวทศวรรษที่ 2530 เมื่อเมืองยังมีการขยายตัวของอย่างต่อเนื่อง ภาวะความไม่เป็นธรรมระหว่างเมืองกับชนบทได้ก้าวเข้ามาสู่การแย่งชิงทรัพยากรธรรมชาติระหว่างเมืองกับชนบทโดยตรง

รูปธรรมที่เห็นได้ชัดเจนมากคือ การคัดค้านโครงการเขื่อนและโรงไฟฟ้าพลังน้ำต่างๆ เช่น โครงการโรงไฟฟ้าเขื่อนปากมูล ซึ่งก่อให้เกิดผลกระทบอย่างรุนแรงต่อทรัพยากรธรรมชาติและระบบนิเวศน้ำในมณฑลล่าง เพื่อผลิตไฟฟ้าสำหรับรองรับการขยายตัวของเศรษฐกิจของประเทศ ซึ่งแม้ว่าการไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทยจะชี้แจงว่า โครงการดังกล่าวเป็นไปเพื่อผลประโยชน์ส่วนรวมของประเทศ แต่ข้อเท็จจริงกลับพบว่า การใช้ไฟฟ้าส่วนใหญ่เกิดขึ้นในภาคอุตสาหกรรมและเขตเมือง ดังภาพที่ 8 ที่ชี้ให้เห็นว่า ปริมาณการใช้ไฟฟ้าของห้างสรรพสินค้าขนาดใหญ่ 3 แห่งใจกลางกรุงเทพมหานครรวมกันถึง 278 ล้านหน่วยต่อปี ซึ่งมากกว่าปริมาณการใช้ไฟฟ้าต่อปีของจังหวัดหลายจังหวัดเช่น น่าน หรืออำนาจเจริญ หรือสมุทรสงคราม หรือระนองเสียอีก

และหากเปรียบเทียบปริมาณการใช้ไฟฟ้าของ 3 ห้างดังกล่าวกับปริมาณการผลิตไฟฟ้าจากเขื่อนผลิตไฟฟ้าพลังน้ำพบว่า ปริมาณการใช้ไฟฟ้าของห้างสรรพสินค้า 3 ห้างดังกล่าวมีมากกว่าปริมาณการผลิตไฟฟ้าทั้งปีของ 3 เขื่อนใหญ่ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ (ได้แก่ เขื่อนปากมูล เขื่อนสิรินธร และเขื่อนอุบลรัตน์) เสียอีก (ภาพที่ 9) ดังนั้น จึงชี้ให้เห็นอย่างชัดเจนว่า การขยายตัวของเมืองได้นำสู่แรงกดดันในการนำทรัพยากรในชนบทมาใช้เพื่อตอบสนองความต้องการของเมืองมากขึ้นเรื่อยๆ ทำให้กลายเป็นความขัดแย้งระหว่างเมืองกับชนบท ดังจะเห็นได้จากการคัดค้านโครงการโรงไฟฟ้าต่างๆ

3. ทำไมเมืองจึงเปลี่ยนไป

สิ่งที่น่าสนใจคือ อะไรทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างเมืองกับชนบทเปลี่ยนแปลงไปจากเดิม จนกลายเป็นแรงกดดันและความตึงเครียดมากขึ้นเรื่อยๆ เพราะผลการวิเคราะห์ดังกล่าวจะช่วยทำให้เข้าใจในแนวทางการสร้างวิถีเมืองเพื่อเกื้อกูลชนบทต่อไป

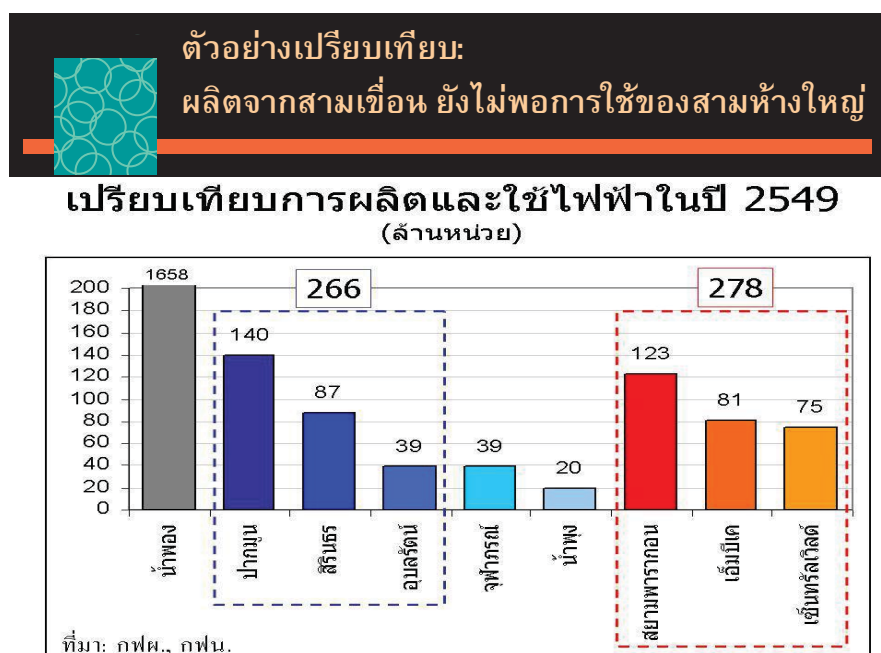
จากการวิเคราะห์ของผู้เขียนพบว่า สาเหตุสำคัญที่ทำให้เมืองเปลี่ยนไป มีอยู่ด้วยกัน 3 ประการคือ

ห้างสรรพสินค้าขนาดใหญ่ใช้ไฟฟ้ามากกว่าผู้คนที่จังหวัดรวมกัน

ภาพที่ 8 การเปรียบเทียบระหว่างความต้องการใช้ไฟฟ้าในสามห้างใหญ่กับจังหวัดที่ใช้ไฟฟ้าน้อย

ที่มา: ชื่นชม สง่าราศรี กริเซน

ภาพที่ 9 การเปรียบเทียบระหว่างความต้องการใช้ไฟฟ้าของสามห้างใหญ่กับการผลิตไฟฟ้าจาก 3

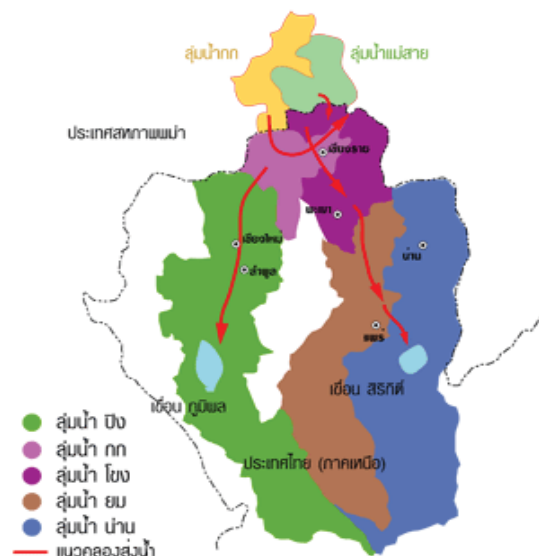
เขื่อนใหญ่ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ที่มา: ชื่นชม สง่าราศรี กริเซน

3.1 การขยายตัวของความต้องการแบบไม่สิ้นสุด

แรงกดดันที่เพิ่มมากขึ้นเรื่อยๆ ระหว่างเมืองกับชนบทเกิดขึ้น เนื่องจากการขยายตัวของเมือง ในปัจจุบันได้ก้าวข้ามจากพื้นฐานของทรัพยากรที่มีอยู่เดิมของเมือง เมืองต้องการใช้พลังงานมากขึ้น โดยที่ส่วนใหญ่ตนเองไม่มีแหล่งพลังงานของตนเอง และไม่ต้องการให้มีแหล่งผลิตไฟฟ้าที่ก่อให้เกิดมลพิษมาตั้งอยู่ในพื้นที่ของตนเอง เมืองจึงต้องการใช้พลังงานที่ผลิตจากแหล่งอื่น จนกลายเป็นความขัดแย้งที่เกิดขึ้นในหลายพื้นที่ในปัจจุบัน

ยิ่งไปกว่านั้น เมืองมหานครขนาดใหญ่เช่น กรุงเทพมหานครยังต้องการใช้ทรัพยากรน้ำมากขึ้นเรื่อยๆ ทั้งในแง่ปริมาณการใช้น้ำโดยรวม และปริมาณการใช้น้ำต่อหัวประชากร จนเกินศักยภาพที่มีอยู่ทั้งๆ ที่แบบแผนการสร้างเมืองของไทยก็มักจะสร้างในพื้นที่ที่มีแหล่งน้ำหรือแม่น้ำขนาดใหญ่อยู่แล้ว แต่เนื่องจากการขยายตัวที่ไม่มีขีดจำกัด ทำให้ปัจจุบันกรุงเทพมหานครต้องผันน้ำจากแม่น้ำแม่กลองผ่านคลองประปาความยาวประมาณ 100 กม. มาใช้ในการผลิตน้ำประปา และยังมีแนวคิดในการผันน้ำจากแม่น้ำกกและแม่น้ำอิงในจังหวัดเชียงรายและจังหวัดพะเยา ซึ่งอยู่ห่างออกไปกว่า 700 กม. มาลงแม่น้ำน่านและแม่น้ำปิง (ตามภาพที่ 10) เพื่อนำมาใช้ในการกรุงเทพมหานคร

แน่นอนว่า หากเมืองยังคงขยายตัวในลักษณะดังกล่าว แรงกดดันและความขัดแย้งระหว่างเมืองและชนบทย่อมขยายตัวมากขึ้นในอนาคต

ภาพที่ 10 แนวคิดของโครงการผันน้ำจากลุ่มน้ำกกและลุ่มน้ำอิงเพื่อเพิ่มปริมาณน้ำกักเก็บในเขื่อนภูมิพลและเขื่อนสิริกิติ์ และนำมาใช้ในภาคกลางและกรุงเทพมหานคร

ທີ່ມາ: http://www.prachatai.com/05web/upload/HilighNews/library/200807/04_181859_73.JPG

3.2 การสร้างกติกาใหม่ที่ไม่ใช่ทุกคนสามารถเข้าถึงได้

ปัญหาที่สำคัญอีกประการหนึ่งก็คือ เมืองไม่ได้เอื้อโอกาสให้กับประชาชนทุกภาคส่วนอย่างใกล้เคียงกันเหมือนเช่นเดิม แม้ว่าเมืองจะยังคงเป็นศูนย์กลางในการแลกเปลี่ยนสินค้า บริการ และ วัฒนธรรม และยังคงเป็นศูนย์กลางทางวัฒนธรรมเหมือนเช่นเดิม แต่รูปแบบของการค้าขาย แลกเปลี่ยนในพื้นที่เมืองนั้นกลับแตกต่างไปจากเดิมมาก

แม้ว่าในภาพที่ 11 จะแสดงให้เห็นว่าเมืองยังคงเป็นตลาดขนาดใหญ่สำหรับผู้บริโภคในเมือง ที่มีสินค้าให้ผู้บริโภคเลือกซื้อมากมาย แต่เบื้องหลังในการเข้าถึงพื้นที่ค้าขายดังกล่าวกลับปรากฏว่ามี กติกาการค้าและการตลาดมากมายที่กลายเป็นอุปสรรคสำหรับผู้ผลิตขนาดเล็ก โดยเฉพาะผู้ผลิตใน ชนบท ในการเข้าถึงแหล่งตลาดโดยตรง แต่กลับต้องพึ่งพาคนกลางหรือบริษัทขนาดใหญ่ในการเข้าถึง แหล่งตลาดหรือการเข้าถึงผู้บริโภค และกลายเป็นจุดอ่อนที่ทำให้ชนบทถูกเอารัดเอาเปรียบในการขายค้า แลกเปลี่ยนได้โดยง่าย

ความแตกต่างของรูปแบบของกติกาแบบใหม่ (ในภาพที่ 11) กับการเข้าถึงตลาดในรูปแบบ เดิม แสดงให้เห็นอย่างชัดเจนในภาพที่ 12 ซึ่งแม้ว่ารูปแบบการจัดวางร้านค้าหรือสินค้าในภาพที่ 12 จะไม่ดึงดูดใจและสร้างความสะดวกให้ผู้บริโภคเท่ากับภาพที่ 11 แต่พื้นที่ในลำคลองดังกล่าวก็เปิด กว้างสำหรับทุกคน

3.3 การแยกส่วนเพื่อตอบสนองการขยายตัวทางธุรกิจ โดยไม่สนใจฐานทางนิเวศ วัฒนธรรม

ปัญหาประการสุดท้ายของความสัมพันธ์ของเมืองที่เปลี่ยนไปจากเดิมคือ การลดทอนและแยก ส่วนความสัมพันธ์ระหว่างคนที่อยู่ในเมืองกับกลุ่มคนอื่นๆ จากเดิมซึ่งผู้ซื้อและผู้ขายต่างมี ความสัมพันธ์กันทั้งทางเศรษฐกิจและทางวัฒนธรรม โดยเฉพาะความรู้ความเข้าใจในระบบนิเวศ วัฒนธรรมของผู้ซึ่งตนคบค้าสมาคมด้วย อันเป็นฐานสำคัญสำหรับการผลิตสินค้าและบริการของผู้คน ในเขตเมือง ความรู้ความเข้าใจในระบบนิเวศวัฒนธรรมนอกจากจะนำมาซึ่งความสัมพันธ์อันดีระหว่าง ผู้คนในสังคมแล้ว ยังมีส่วนสำคัญในการช่วยกันรักษารูขี้อย่างหนึ่งของระบบนิเวศวัฒนธรรมนั้นไว้ด้วย

แต่เมื่อเมืองลดทอนและแยกส่วนความสัมพันธ์ระหว่างคน ให้เหลือเพียงโจทย์ในทางธุรกิจที่ สามารถทำกำไรได้อย่างรวดเร็วเท่านั้น ทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างผู้คนขาดความเข้าใจซึ่งกันและกัน ไปเกือบสิ้นเชิง ผู้บริโภคในเมืองต้องการเพียงสินค้าและบริการ จนไม่เห็นความสำคัญของระบบนิเวศ วัฒนธรรมของผู้คน และการรักษาระบบนิเวศวัฒนธรรมในสังคมนั้นไว้

ภาพที่ 11 ตลาดขนาดใหญ่สำหรับผู้บริโภคในเมือง ซึ่งแม้จะมีขนาดใหญ่แต่ก็มีกติกามากมายที่ทำให้ผู้ผลิตจำนวนมาก โดยเฉพาะผู้ผลิตในชนบทไม่สามารถเข้าถึงแหล่งตลาดได้

ที่มา: <http://thesituationist.files.wordpress.com/2007/08/too-many-options.jpg>

ภาพที่ 12 ภาพเปรียบเทียบของตลาดในกรุงเทพมหานครในอดีต ซึ่งเป็นตลาดที่ผู้ผลิตและผู้ค้าสามารถเข้าถึงได้ง่ายกว่า

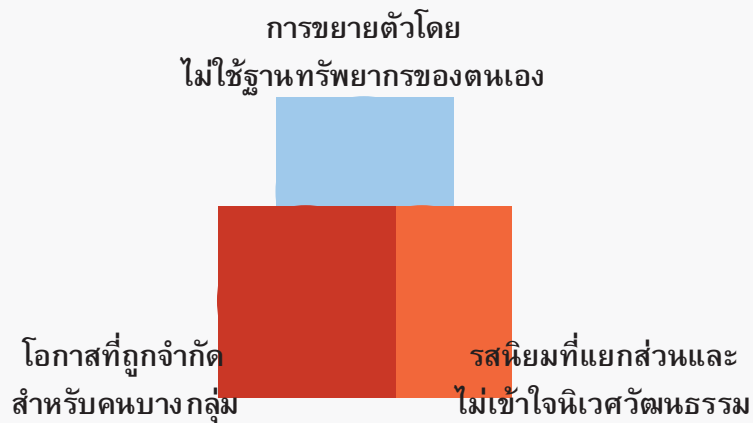
ตัวอย่างที่สะท้อนให้เห็นถึงปัญหาดังกล่าวได้ชัดเจนคือ การขยายตัวอย่างรวดเร็วของการท่องเที่ยวชมหิ่งห้อยในจังหวัดสมุทรสงคราม เพราะผู้บริโภคซึ่งส่วนใหญ่มาจากกรุงเทพมหานคร ต้องการชมเพียงหิ่งห้อย (ที่หมดไปจากกรุงเทพมหานครมาแล้ว) ในเวลาอันรวดเร็ว โดยไม่สนใจถึงระบบนิเวศวัฒนธรรมอันเป็นฐานสำคัญในการดำรงอยู่ของหิ่งห้อย นักท่องเที่ยวเหล่านี้จึงเลือกใช้บริการเรือหางยาวในการเที่ยวชมหิ่งห้อย โดยไม่ทราบหรือไม่สนใจว่า กระแสน้ำ คลื่น และเสียงจากเรือจะทำลายถิ่นที่อยู่และวงจรชีวิตของหิ่งห้อย จนทำให้ปริมาณหิ่งห้อยในพื้นที่ลดลงจนน่าเป็นห่วง

ภาพที่ 13 ปัญหาที่เกิดจากการท่องเที่ยวแบบแยกส่วน โดยไม่สนใจในระบบนิเวศวัฒนธรรมของสิ่งที่ตนจะไปเยี่ยมชม

ที่มา: http://ads.dailynews.co.th/column/images/2008/politic/7/10/59950_55727.jpg และ http://lh6.ggpht.com/kohphoto/RjPF8bChTpi/AAAAAAAAARI/K7MA7C0LdJg/s800/IMG_3175x.jpg

ภาพที่ 14 ทำไมเมืองจึงมิได้เกื้อกูลคนทุกคนอีกต่อไป

4. ทางออกสู่เมืองที่เกื้อกูล ระบบเศรษฐกิจที่มีความหลากหลาย

- เพื่อใช้ประโยชน์จากทรัพยากรต่างๆ ที่มีอยู่ให้มีประสิทธิภาพ เจกเช่นเดียวกับป่าไม้ที่มีไม้หลายระดับ ซึ่งต้องการความเข้มของแสงและแร่ธาตุในระดับที่ต่างกัน ขณะเดียวกัน ความหลากหลายเช่นนี้ก็ทำให้เกิดความสัมพันธ์อันดีซึ่งกันและกัน และกระจายความเสี่ยงในระบบเศรษฐกิจระบบเศรษฐกิจที่มีการเกื้อกูลกัน เช่นเดียวกับธรรมชาติที่มีสิ่งมีชีวิตหลายชนิดทำหน้าที่ต่างกันในระบบนิเวศ แต่มีความสัมพันธ์กันอย่างสอดคล้องและสมดุลในหลายลักษณะ ทำให้เกิดเป็นวงจรของการใช้ทรัพยากรอย่างมีประสิทธิภาพระบบเศรษฐกิจที่หมุนเวียนใช้ของเสียมาเป็นประโยชน์ให้มากที่สุด จากความสัมพันธ์ที่สอดคล้องและสมดุลกันในระบบนิเวศ ทำให้ธรรมชาติสามารถหมุนเวียนใช้ของเสียมาเป็นประโยชน์ให้มากที่สุด จนแทบจะไม่มีของเสียออกมาในระบบนิเวศเลย ต่างจากระบบเมืองในปัจจุบัน ซึ่งผลผลิตของเสียและมลพิษที่ไม่สามารถจัดการได้จำนวนมากและมักจะก่อให้เกิดผลกระทบทางลบกับประชาชนที่อยู่ภายนอกเมืองระบบเศรษฐกิจที่มีกลไกการปรับปรุงการจัดการจากข้อมูลสะท้อนกลับ ทั้ง positive และ negative feed-back mechanism โดยระบบธรรมชาติจะควบคุมการเติบโตเฉพาะภายใต้บริบทที่เหมาะสมเท่านั้น โดยหากข้อมูลสะท้อนกลับชี้ให้เห็นบริบทที่ไม่เหมาะสม (เช่น ฝนแล้ง) ระบบนิเวศจะพยายามปรับตัวทันที (เช่น การผลัดใบ) แทนที่จะมุ่งกระตุ้นให้เกิดการเติบโตอย่างไม่มีขอบเขต ซึ่งมักจะต้องพึ่งพาทรัพยากรจากภายนอกและก่อให้เกิดความไม่เป็นธรรมและความขัดแย้งตามมา

ภาพที่ 15 วิถีสู่วิถีเมืองที่เกื้อกูล

การแลกเปลี่ยนที่เป็นธรรม

ความเข้าใจใน
นิเวศวัฒนธรรม

โอกาสที่เข้าถึงได้

นวัตกรรมเพื่อการพึ่งตนเอง
และลดโลกร้อน

<http://www.change-action.com/connect/images/20090224235939.jpg>

<http://www.rangsit.org/worm1.php> ที่มา: http://www.sabyehome.com/mea/kak9143_04.jpg

ภาพที่ 21 การท่องเที่ยวเชิงนิเวศวัฒนธรรม
คือ ความจำเป็นสำหรับคนเมืองรุ่นใหม่

http://travel.sanook.com/story_picture/m/09889_004.jpg และ

http://www.prachatai.com/05web/upload/HilightNews/library/200807/28_155021_87.jpg

ชีวิตโลกวิฤติเพราะดัชนีชี้วัดมีจุดบอดด้านคุณค่า :
การทบทวนเครื่องชี้วัดความก้าวหน้าของสังคมในโลกที่ไม่แน่นอน¹

สุริชัย หวันแก้ว

1. ความนำ

วิกฤตเศรษฐกิจในปัจจุบันสะท้อนถึงรากเหง้าของปัญหาบางด้านจากโลกาภิวัตน์ร่วมสมัย แรงขับเคลื่อนจากวิวัฒนาการของระบบเศรษฐกิจ ที่ภาคการเงินอิงอยู่กับการเก็งกำไรจนเสียดุล จนมีนักวิชาการที่ชี้ว่า โลกาภิวัตน์กระแสนี้ทำให้โลกกลายเป็น “บ่อนขนาดใหญ่”² ที่สักวันหนึ่งจะต้องพ่ายแพ้ต่อความสำเร็จของตนเอง นักคิดบางคนชี้ว่าวิกฤตหรือมหาวิกฤตครั้งนี้เป็นอาการของความปั่นป่วนสับสนอันมีแบบแผน และแบบแผนที่ว่าเป็นผลมาจาก**ความโลภ**ที่ไม่มีการกำกับทั้งจากภายในหรือภายนอกระบบเศรษฐกิจ ข้อที่น่าสังเกตคือ ไม่ปรากฏว่ามีตัวชี้วัดทางเศรษฐกิจและการพัฒนาใดที่ช่วยเตือนภัยแก่โลกในเรื่องนี้ ดังนั้นจึงไม่น่าแปลกที่มีนักเศรษฐศาสตร์จำนวนน้อยมากที่ได้ชี้ถึงภาวะความเสี่ยงภัยของระบบเศรษฐกิจโลกไว้อย่างเป็นจริงเป็นจัง ในระดับโลกมีเพียงคนอย่างโจเซฟ สติกลิตซ์ (โนเบล 2001) พอล ครูกแมน (โนเบล 2008) เท่านั้น ที่คาดการณ์เรื่องวิกฤตเช่นนี้ไว้ล่วงหน้าอย่างชัดเจน ขณะที่ อัลัน กรีนสแปน อดีตประธานธนาคารกลางแห่งสหรัฐอเมริกาได้ประกาศยอมรับความผิดพลาดของตนเองภายหลังวิกฤตได้ปรากฏตัวขึ้นแล้ว³

¹ เสนอต่อเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้ด้านแนวคิดคุณภาพสังคม “มิติใหม่ของการชี้วัด” ณ กระทรวงพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ วันที่ 27 สิงหาคม 2552

² Susan Strange, *Casino Economy*, Polity Press, 1998

³ Alan Greenspan ประธาน US Federal Reserve มานานถึง 18 ปี ได้ยอมรับความผิดพลาดของคนที่ตั้งอยู่บนความสำเร็จมาตลอด 40 ปี ของทฤษฎีตลาดเสรีอย่างชัดเจนยิ่งในการตอบคำถามต่อ ส.ส. Waxman ขณะให้การแก่สภาผู้แทนราษฎรสหรัฐอเมริกา Waxman: “You, mean that your view of the world, your ideology, was not right, it was not working?”

Greenspan: “Absolutely, precisely. You know that’s precisely the reason I was shocked, because I have been going for 40 years or more with the very considerable evidence that it was working exceptionally well”

ภาวะของเศรษฐกิจโลกขณะนี้ยังไม่มีแนวโน้มว่าพลวัตของวิกฤตได้ก้าวมาถึงจุดต่ำสุดแล้วแต่อย่างใด ขณะเดียวกันความเกี่ยวพันเชื่อมโยงระหว่างเศรษฐกิจไทยกับโลกทำให้การคาดการณ์ในขนาดขนาดความแน่นอน แม้ว่ายังไม่มีองค์ความรู้ ที่หนักแน่นพอ(แม้แต่ในวงเศรษฐศาสตร์เอง) ที่จะเขียนภาพที่ชัดเจนและแน่นอนก็ตาม ขณะที่ปัญหาต่อเนื่องจากวิกฤตเศรษฐกิจทำให้ทั้งภาครัฐและภาคเอกชน รวมทั้งชุมชนทุกระดับมีอายุอยู่เฉยๆ ปัญหาที่เผชิญภาวะความไม่มั่นคงปรากฏตัวในทุกระดับของชีวิต(Human Insecurities) ทุกฝ่ายจึงต้องดำเนินการในทางที่เห็นควรอย่างไม่อาจหลีกเลี่ยงได้

2. เครื่องชี้วัดใดจะช่วยความเข้าใจและการปรับตัวเพื่ออนาคต

ท่าทีของฝ่ายต่างๆ ต่อพลวัตของวิกฤตนี้จึงนับว่ามีความสำคัญอย่างยิ่ง น่าสังเกตว่าตอนแรกในหลายประเทศรวมทั้งไทยมีหลายฝ่ายเห็นว่าวิกฤตครั้งนี้จะเกิดเฉพาะภาคเก็งกำไรและการเงิน แต่ในระยะ 3 เดือนหลังนี้เปลี่ยนความคิดมาสู่เศรษฐกิจ ขณะที่บางฝ่ายยังมองว่าประเทศอื่นๆ โดนผลกระทบแย่กว่าไทย เช่นสิงคโปร์ ญี่ปุ่น เกาหลีใต้ เราจึงไม่ควรห่วงใยมากเกินไปจนเกินเหตุ บางฝ่ายจึงได้ถือโอกาสสร้างกระแสทางการเมืองเชิงรุกว่ารัฐบาลนี้ล้มเหลว โดยแสดงตัวเลขพยากรณ์ให้แย้งว่าหรือบางคนในรัฐบาลบางคนก็ถือเป็นเรื่องต้องแก้เกมภาพลักษณ์ แต่ที่จริงประเด็นปัญหาเศรษฐกิจที่เกิดขึ้นตอนนี้ก็มีอยู่ว่า พลวัตวิกฤตยังไม่นิ่งพอที่เทวดาหน้าไหนจะพยากรณ์ด้วยความมั่นใจได้ สภาพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (สศช.) ได้ชี้ว่าเศรษฐกิจไทยหดตัวลง 4.9% ในไตรมาสที่สอง ส่งผลให้ครึ่งปีแรกติดลบ 6% การที่เศรษฐกิจโลกฟื้นตัวช้ากว่าที่คาดการณ์จะทำให้เศรษฐกิจไทยสิ้นปี 2552 ติดลบราว 3.5%⁴ ต่อมาธนาคารแห่งประเทศไทยก็ได้ออกมาชี้ให้เห็นถึงแนวโน้มที่เศรษฐกิจติดลบหลายไตรมาสติดต่อกันด้วย

อย่างไรก็ดี มีข้อคิดที่น่ารับฟังอย่างยิ่งว่าการที่เศรษฐกิจหดตัวลง กลับเป็นโอกาสแก่ธรรมชาติที่จะได้ว่างเว้นจากการถูกใช้ประโยชน์อย่างเห็นแก่ตัวและเป็นโอกาสแก่ระบบนิเวศในการฟื้นตัวขึ้นมาได้ ขณะเดียวกัน ในอีกระดับหนึ่งก็น่าจะถือเป็นโอกาสเชื่อมโยงการแก้วิกฤตเข้ากับข้อเสนอทางเลือกใหม่แห่งเศรษฐกิจคุณธรรมคือเป็นทุนนิยมที่มีจริยธรรมและมุ่งสู่เศรษฐกิจสร้างสรรค์ (Creative Economy) ที่มุ่งด้านใช้เทคโนโลยีสะอาดและประหยัด ขณะเดียวกันก็ต้องไม่เป็นภาระต่อสิ่งแวดล้อมหรือเศรษฐกิจสีเขียว (Green Economy) ซึ่งก็เชื่อมโยงกับหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง

Greenspan's Mea Culpa, International Herald Tribune 24 October 2008

⁴ กรุงเทพธุรกิจ, วันที่ 25 สิงหาคม 2552

ด้วย และดัชนีชี้วัดความอยู่ดีมีสุข (GNH) ฯลฯ รวมทั้งการเคลื่อนไหวแสวงหาเครื่องชี้วัดสังคมคุณภาพ (Social Quality)

โจเซฟ สติกลิตส์ ได้เสนออย่างชัดเจนในการปาฐกถาที่กรุงเทพฯ เร็วๆ นี้ เน้นการปรับทิศทางการพัฒนา เช่น เลิกพึ่งพาดตลาดขนาดใหญ่ภายนอก เช่น สหรัฐอเมริกา และเลิกแบบแผนการพัฒนาที่ใช้ทรัพยากรอย่างฟุ่มเฟือย เช่น ของมหาอำนาจ รวมทั้งการพิจารณาทบทวนความเหมาะสมของ GDP ในฐานะตัวชี้วัดการพัฒนา และเน้นความจำเป็นในการสร้างตัวชี้วัดการพัฒนาทางสังคม เศรษฐกิจใหม่ที่เน้นความเป็นอยู่ที่ดี (well-being) และความยั่งยืน (sustainability) ของการพัฒนา⁵

3. จุดบอดด้านคุณค่าในการพัฒนา: ความเสี่ยงอันตรายจากการคิดแต่ “มูลค่า”

การถูกวิกฤตโดยเน้นแต่การแก้ปัญหาเฉพาะหน้าหรือเฉพาะเรื่องอย่างเดียวย่อมมีโอกาสจะสร้างความเสี่ยงต่ออนาคตได้ เพราะการขาดการพิจารณาบริบทที่เปลี่ยนแปลงไป และละเลยความรู้ใหม่ในการจัดการทางสังคม โดยเฉพาะการมองข้ามมิติ **คุณค่า-คุณธรรม** ในเศรษฐกิจทุนนิยม แต่มุ่งใช้โอกาสและใช้ทรัพยากรด้วยเป้าประสงค์เพียงประโยชน์เฉพาะหน้า ย่อมนำไปให้หลงทิศผิดทางได้โดยไม่ทันรู้ตัวได้อีก ทั้งนี้เพราะท่าทีการมองโลกแต่ในแง่การมุ่งใช้ประโยชน์อย่างไม่บันยะบันยังนี้ไม่ใช่หรือที่ทำให้วิกฤตสิ่งแวดล้อมและวิกฤตพลังงานตลอดจนภูมิอากาศวิปริตจนไม่มีทางเยียวยาได้

ถ้าเพียงว่าเศรษฐกิจวิกฤตแต่วิธีคิด – จิตปัญญาไม่วิกฤตก็ย่อมจะแก้ปัญหาได้ง่ายกว่านี้ แต่สถานการณ์ของวิกฤตขณะนี้บ่งชี้ว่าเรากำลังตกอยู่ใน **ภาวะวิกฤตสองชั้น** คือ มีทั้งปัญหาความเดือดร้อนและแค้นตาในการมองปัญหานั้นด้วย ยิ่งถ้าเรารวมถึงดัชนีชี้วัดการพัฒนาที่ทำให้เรามีติดบอดด้วยแล้ว ก็จะเห็นว่าเป็น **ภาวะวิกฤตเชิงซ้อน** ที่มีปัญหายุ่งยากหลายชั้น ด้วยเหตุนี้เอง ถ้าไม่ตั้งสติแยกแยะให้ออก การกระทำใดๆ ของเราเอง แม้จะด้วยเจตนาดีงาม อาจจะกลายเป็นการผลักดันให้สังคมตกอยู่ในวังวนที่มีทิศทางที่ดิ่งลงๆ เราจึงหลีกเลี่ยงไม่พิจารณาปัญหาของวิธีคิด-จิตปัญญาไปด้วยไม่ได้ เพราะ **จุดต้นตอ** ของวิกฤตแท้จริงนั้น คือ **การคิดเชิงคุณค่าแบบด้านเดียว** และเป็นเชิงเดียวที่หมุนตามกระแสหลักของโลกาภิวัตน์ทางเศรษฐกิจและการเงินจนขาดสติในการรองรับความเสี่ยงอันตรายที่ติดตามมานั่นเอง

แต่เท่าที่ผ่านมามการตัดสินใจในเรื่องคุณค่า-คุณธรรมมักจะถูกเสนอให้เป็นเหมือนประเด็นคู่ขัดแย้ง เช่น

⁵ ที่เดียวกัน

- 1) จะมุ่งใช้ประโยชน์จากสิ่งแวดล้อม **หรือ** จะเป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม
- 2) จะคิดถึงแต่ความสุขของรุ่นตัวเอง **หรือ** จะนึกถึงคนรุ่นลูกหลานด้วย
- 3) จะมุ่งใช้ประโยชน์จากความสัมพันธ์กับมนุษย์คนอื่นๆ **หรือ** จะมุ่งอยู่ร่วมกับมนุษย์อื่นอย่างยั่งยืน
- 4) จะมุ่งประโยชน์แห่งชาติ (National Interests) โดยหาประโยชน์จากเพื่อนบ้าน **หรือ** จะมุ่งประโยชน์ที่สมดุลกับประโยชน์เพื่อนบ้านและประโยชน์ของมนุษยชาติ
- 5) จะประกาศเขตควบคุมมลพิษที่มาบตาพุด หรือจะเอาความเจริญทางเศรษฐกิจและอุตสาหกรรม

ใครเล่าจะกล้าบอกว่าทางเลือกเหล่านี้เป็นเรื่องง่ายๆ คือจะเลือกข้างไหนก็พุ่งลงไปเลย ถึงอย่างไรทั้งสองข้างก็ขัดแย้งเป็น “คู่กัด” กันอยู่แล้ว มักชอบวิธีคนเก่งคิดแบบเดิม คือคิดไว ทำไว เห็นผลไว ความคิดดีๆ เรามีอยู่แล้วขอแต่มีฝีมือทำการตลาด (Marketing) ก็เพียงพอแล้ว เพราะสิ่งที่ปฏิเสธไม่ได้เลย คือนัยความสำคัญของการตัดสินใจด้านคุณค่า เพราะเราคงจะปล่อยให้ไปตามความเคยชินและขาดการไตร่ตรองทางเลือกเชิงคุณค่าไม่ได้ ปัญหาไม่ใช่โจทย์ชั้นเดียวที่อาศัยความกล้าบ้าบิ่นก็พอ แต่เราจำต้องแสวงหา**จุดสมดุล**ในโลกของความเป็นจริงโดยไม่ส่งเสริมการศิโรราบต่อลัทธิความเห็นแก่ประโยชน์ส่วนตัวเฉพาะหน้า เพราะวิกฤติยังไม่หยุดแต่การกระทำแบบถือดีของเราอาจมีทางจะซ้ำเติมให้ความเดือดร้อนในชีวิตของผู้คนเลวร้ายเกินกว่าที่ควรจะเป็นไป

4. รากเหง้าของวิกฤต: สवालิกลงไปภายในสังคมและตัวเราเอง

คำถามคือบรรดาเรามี**อันต้องมาตกที่นั่งอันยากลำบากนี้ได้อย่างไรเล่า** ถ้าจะตอบอย่างหลวมปากคอกที่สุดก็ต้องว่า เนื่องจากเพราะ “พวกศัตรู” จากภายนอกประเทศเป็นแน่ รองลงมาก็ศัตรูภายในประเทศนั่นเอง บ่อยครั้งเราจะสังเกตได้ว่าปัญหาพฤติกรรมเบี่ยงเบนของเด็กและวัยรุ่นมักจะถูก “ผู้ใหญ่” กล่าวโทษไปที่ตัวเด็กหรือไม่ก็ “ศัตรู” ภายนอก เช่น “วัฒนธรรมตะวันตก” หรือ “วัฒนธรรมญี่ปุ่น” คำตอบสำเร็จรูปตามความเคยชินและมักง่ายประเภทนี้อาจช่วยให้สบายใจและปลุก “ความสามัคคี” ขึ้นได้ในระยะสั้นๆ แต่กลับยิ่งจะนำพาให้เราห่างไกลกับการที่จะช่วยให้เราหลุดพ้นจากกับดักวิกฤติการณ์ดังกล่าวได้อย่างแท้จริงมากขึ้นไปอีก เพราะต้นของปัญหาไม่ใช่บุคคลหรือกลุ่มบุคคลภายนอกดังที่มักจะนิยมโจมตีกัน แต่มูลเหตุแท้จริงของปัญหา**อยู่ที่วิถีคิดและวิถีตัดสินใจร่วมกันมากกว่า** สถานการณ์ปัญหาตอนนี้จึงมีโจทย์ชั้นเดียวที่จะแก้ด้วยวิธีการแสวงหา “ผู้ร้าย”

1. สังคมเรายังมีความสับสนและหลงทางในเรื่องคุณค่าและคุณธรรม
2. นักการเมืองวางนโยบาย บุคคลในวงวิชาการ และ พวกเราประชาชนคนธรรมดา สนใจและใส่ใจแต่ความเจริญที่จับต้องและสามารถวัดได้
3. สิ่งที่วัดไม่ได้หรือสร้างมาตรวัดได้ยาก จึงเล็ดรอดไปจากการวัดความเจริญด้วยรายได้ประชาชาติ และรายได้ต่อหัว แม้แต่เครื่องชี้วัดการพัฒนาที่ปรับปรุงขึ้นใหม่ โดยองค์การระหว่างประเทศ เช่น UNDP, ธนาคารโลก รวมทั้งของสหภาพน์ ฯลฯ ก็ไม่อาจเลี่ยงการใช้การวัดด้วย “เงินตรา” ได้ทั้งหมด
4. การวัดและการจัดอันดับซึ่งกลายเป็นส่วนประกอบมากับกระแสโลกาภิวัตน์แห่งการแข่งขัน เช่นการวัดความสามารถในการแข่งขันของเศรษฐกิจและการจัดอันดับในระหว่างประเทศ แม้กระทั่งมหาวิทยาลัยและโรงเรียนไม่ว่าอยู่ในนิวยอร์กในกรุงเทพ หรือในแหล่งกันดารไหนก็จะต้องถูกจัดอันดับเปรียบเทียบกับกันทั้งนั้น ทุกฝ่ายตกอยู่ในฐานะผู้บริโภคที่ต้องตกอยู่ภายใต้อิทธิพลวัฒนธรรมตัวชี้วัดและการจัดอันดับกันโดยไม่รู้ตัว

5. ความรับผิดชอบของชุมชนวิชาการ ต่อภาวะสับสนหลงทางด้านคุณค่า

ด้วยเหตุนี้เอง เราจึงจำต้องหันกลับมาทบทวนอย่างจริงจังเราจึงถึง “จุดบอด” หรือความกลวงเปล่าทางความสำนึกตระหนักที่ ใครๆพากันเน้นแต่การทำงานที่ได้ผลผลิตอันจับต้องได้เป็นรูปธรรมมาเป็นตัววัดความสำเร็จโดยลวงเรื่องนามธรรมไว้ก่อน ภายใต้สภาพการณ์และเงื่อนไขแบบใดเล่าที่นักการเมืองและผู้วางนโยบายชั้นนำ รวมทั้งนักวิชาการทั้งระดับโลกและระดับประเทศต่างพากันมองข้ามเรื่องคุณค่า-คุณธรรมที่จับต้องไม่ได้ไปโดยสิ้นเชิง เราต่างไม่ตระหนักถึง “จุดบอด” ของการพัฒนา แม้แต่ความข้อย่อมแสดงว่าความผิดพลาดมิใช่เพียงความประมาทเลินเล่อส่วนบุคคล แต่เป็นความผิดพลาดอย่างเป็นระบบอย่างชัดเจน โดยเฉพาะสิ่งที่น่าสังเกตก็คือ การมีบรรยากาศทางนโยบายและความคิดในสังคมชักชวนให้ผู้คนทุกเพศ ทุกวัย ละเลยและทอดทิ้งเรื่องของสิ่งที่วัดได้ยาก เช่น คุณธรรม-จริยธรรมนั้นเกิดขึ้นได้โดยไม่มีการถูกคิดถึงความเสี่ยงอันตรายที่ติดตามมาเลย การติดยึดในเรื่องการจัดอันดับการลงทุนในตลาดหุ้นที่กลายเป็นตลาดเก็งกำไรที่ขาดการควบคุมนี้แหละที่เป็นต้นเหตุของวิกฤตในสหรัฐอเมริกาและในระดับโลกปัจจุบัน ขณะเดียวกันก็มองข้ามคุณค่าของการสร้างสรรค์ชีวิตชุมชนที่น่าอยู่ร่วมกันไป พวกเราตกอยู่ในสภาพ “ความรัก (ลุ่มหลงในการวัดได้) ทำให้ (เหมือนคน) ตาบอด” โดยเรามีได้ตระหนักถึงผลเสียแม้แต่น้อยได้อย่างไรกัน

ในฐานะที่เราทุกคนเป็นส่วนหนึ่งของสังคม เราจึงไม่อาจจะพูดถึงอนาคตโดยมุ่งแต่ชวณกัน ก้าวข้ามการมีส่วนรับผิดชอบต่อภาวะสับสนหลงทางด้านคุณค่าในบางระดับไปอย่างสบายอกสบายใจ โดยละเว้นไม่ทบทวนตรวจสอบตนเองไปได้

6. เมื่อเครื่องชี้วัดให้น้ำหนักแต่สิ่งที่มีมูลค่า: ถอดรหัสโรคมืดกึ่งกันบกพร่องทางคุณค่า-คุณธรรม⁶

ขั้นแรก ได้แก่ นักวิชาการและผู้เชี่ยวชาญวัดสิ่งที่สามารถนำมาคิดคำนวณได้ การกระทำในเรื่องเช่นนี้ดูเหมือนจะไม่มีใครตำหนิติเตียนกันและไม่มีใครถือสว่าเป็นปัญหาที่นักวิชาการและผู้เชี่ยวชาญก่อ และส่งผลกระทบกระเทือนผู้อื่นให้เสียหายแต่อย่างใด

ขั้นที่สอง ได้แก่ นักวิชาการและผู้กำหนดนโยบายระดับสูงไม่ยอมรับว่าสิ่งที่ซึ่งตรงวัดไม่ได้นั้นมีอยู่จริง หรือมีเช่นนั้นพวกเขาก็จะนับค่าของสิ่งที่วัดไม่ค่อยถนัดมีอนั้นตามอำเภอใจตน โดยอาการแบบตีขลุมหรือตามจิตส่วนตัว หรือตามความนิยมของกระแสสังคมได้ การกระทำเหล่านี้ทำให้การรับรู้ของนักวิชาการเราและของสาธารณะ วิปลาสคลาดเคลื่อนไปจากสภาวะความเป็นจริงของโลกไปได้มาก

ขั้นที่สาม ได้แก่ การวินิจฉัยว่า สิ่งที่ไม่สามารถจะวัดได้นั้นย่อมจะไม่ค่อยจะมีความสำคัญอันใด การที่กักตักเอาและการตัดสินการกระทำให้มองข้ามเรื่องที่ไม่ได้ไปเลย เช่นนี้กลายเป็นการก้าวเดินสู่ความมืดบอด การยึดถือการจัดอันดับ (ranking) ตามบริษัทจัดอันดับการลงทุนในตลาดหุ้นสหรัฐทำให้เกิดผลร้ายแรงติดตามมาจนกลายเป็นวิกฤตกันทั้งโลก จึงเป็นอุทาหรณ์ล่าสุดของผลสืบเนื่องที่ไปถึงสังคมและกระทบไปทั่วโลก

ขั้นที่สี่ ได้แก่ การถือว่าสิ่งที่ไม่สามารถวัดได้นั้นมิได้ดำรงอยู่ในโลก ดังนั้นทุกคนและทุกวงการจึงนำพาให้เราสนใจและใส่ใจเฉพาะเครื่องมือสร้างความเจริญที่วัดได้ การกระทำเช่นนี้เป็นการส่งเสริมระบบ MAD (Mutually Assured Destruction) อีกนัยหนึ่งเท่ากับร่วมกันผลักดันให้ระบบสังคมเศรษฐกิจดำเนินการฆ่าตัวตายดีๆ นี่เอง ความเดือดร้อนจากวิกฤต จากความขาดคุณธรรมการอยู่ร่วมกัน และความสับสนทางด้านคุณค่าเช่นที่สังคมเรากำลังประสบอยู่ขณะนี้มาจากความหลงทางด้านคุณค่าและคุณธรรมนี้เอง

⁶ ผู้เขียนได้ขอกิจจาก Daniel Yanlekovich อ้างถึงใน Daniel Katzner, *Analysis without Measurement*, Cambridge University Press, 1985

จากขั้นตอนดังกล่าวข้างต้น ย่อมเป็นที่ชัดเจนถึงบริบทสถานการณ์ของการทำงานทางวิชาการ ดังนั้นนักวิชาการและผู้เชี่ยวชาญ ตลอดจนผู้ตัดสินใจทางนโยบายล้วนต้องมีความรับผิดชอบต่อสาธารณะ ในช่วงนี้จึงเป็นโอกาสแห่งการทบทวนตรวจสอบในเรื่องดังกล่าวไปด้วย

7. การตื่นตัวแสวงหาดัชนีชี้วัดใหม่: มุ่งสู่ความเป็นมนุษย์ที่สามารถอยู่ร่วมกันอย่างปกติสุข

แม้จะมีข้อจำกัดภายใต้ระบบเศรษฐกิจใหญ่แต่ทุกภาคส่วนในสังคมได้ปรากฏความตื่นตัวต่อประเด็นความรับผิดชอบต่อด้านจริยธรรมและด้านสังคมของธุรกิจอย่างจริงจังและกว้างขวาง ในปัจจุบันปฏิบัติการฝ่าวิกฤตเศรษฐกิจที่เป็นจริงได้เกิดขึ้นแล้วด้วยการริเริ่มและขับเคลื่อนของหลายฝ่ายในรูปแบบและลักษณะต่างๆ ในหลายสาขา ภาคส่วน และในหลายระดับ พลังตื่นตัวสร้างสรรค์ที่มีมิติใหม่ (New Social Actors) ที่ว่ากระจายกระจายเหล่านี้ จึงสามารถจะมีคุณค่าและความหมายต่อสังคมโดยส่วนรวมในบริบทแห่งการเปลี่ยนผ่านเป็นอย่างยิ่ง

ในภาคธุรกิจเกิดขบวนการความรับผิดชอบต่อสังคม (CSR) ในภาคราชการมีการตื่นตัวต่อเรื่องธรรมาภิบาลและการสร้างมาตรฐานอุตสาหกรรมที่กว้างขวางกว่าเดิม ที่สำคัญยิ่งกว่านั้น คือการตื่นตัวของชุมชนในท้องถิ่นและขบวนการผู้บริโภคต่อสู้เพื่อให้เกิดความมั่นคงในชีวิต (Human Security) สิ่งเหล่านี้แสดงออกในลักษณะของสำนึกของผู้บริโภคและสิทธิในชีวิตและสุขภาพ มีเครือข่ายครอบครัวติดตามสื่อที่ใช้เด็กและเด็กสาวเป็นจุดขาย ธุรกิจและสื่อหลายแห่งใช้ราคาจริงเป็นตัวนำในยุทธศาสตร์การขาย มีเด็กเยาวชนรวมตัวกันเป็นขบวนการตาสับปะรด ตลอดจนเครือข่ายผู้บริโภคเรียกร้องหาความรับผิดชอบต่อสุขภาพ จนสามารถทำให้ฝ่ายธุรกิจหันมายอมรับว่า จะระมัดระวังในเรื่องที่**โรคอ้วนในเด็ก**เป็นผลลัพธ์จากการตลาดที่ละเลยจริยธรรม ล่าสุดการยืนยันในการประกาศเขตควบคุมมลพิษที่มาบตาพุดเร็วขึ้นี้นี้ย่อมมีความหมายเชิงบวกต่อทุกฝ่ายรวมทั้งยกระดับมาตรฐานของอุตสาหกรรมให้มีบรรทัดฐานทางสังคมสูงขึ้นกว่าเดิม การส่งสัญญาณต่อโลกว่าประเทศไทยกำลังมุ่งสู่ยุคเศรษฐกิจที่มีจริยธรรมย่อมเป็นนิมิตหมายต่ออนาคตร่วมกันของโลกด้วย

ความไม่มั่นคงในชีวิตอันเนื่องมาจากวิกฤตเศรษฐกิจครั้งนี้ น่าจะเปิดมิติใหม่แก่โอกาสแห่งสติครั้งสำคัญ แก่สังคมไทย หลายฝ่ายมีความตระหนักรู้ชัดเจนว่า แม้ไม่อาจละเลยความจริงด้านเศรษฐกิจ แต่เราต้องแยกให้ออกระหว่าง**ประโยชน์ต่อตัวเอง** กับ **ประโยชน์ต่อชีวิต** (ดังพระเดชพระคุณอาจารย์พุทธทาสได้เคยกล่าวไว้หลายสิบปีมาแล้ว) ให้ได้ การส่งเสริมการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ในหมู่ผู้ริเริ่มและผู้สนใจพลังสร้างสรรค์ในมิติใหม่เหล่านี้ ทั้งในระดับความคิด ประสบการณ์และจินตนาการ น่าจะเป็นคุณค่าในตัวเอง การทำความรู้จักและทำความเข้าใจต่อมิติใหม่แห่งชีวิตและสุขภาพจากระดับท้องถิ่นน่าจะทำให้เราหลุดพ้นจากกับดักการเมืองแบบแยกข้าวได้บ้าง เพราะถ้าเรา

ยังเชื่อในคุณค่าแห่งชีวิตร่วมกัน เราต้องยืนอยู่บนฐานของหลักการนี้ด้วยความมั่นคงหนักแน่น ขณะเดียวกันการเรียนรู้คุณค่าของชีวิตร่วมกัน**เหนือ**ผลประโยชน์ที่ตัวเองจะได้ก็น่าจะเป็นการสร้างเงื่อนไขที่สำคัญอย่างยิ่ง การส่งเสริมความเคลื่อนไหวทางปัญญาในเรื่องดังกล่าวและการเปิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้อย่างเป็นกระบวนการในทุกระดับ จะเป็นการยกระดับพลังสร้างสรรค์ในสังคมให้มีทิศทางร่วมกันในทิศทางที่พอเพียงและยั่งยืนอย่างแน่นอน

8. กระบวนการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์

8.1 ความริเริ่มอันสำคัญจากกระบวนการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ได้แก่ การกำหนดและพัฒนามาตรฐาน และตัวชี้วัดความมั่นคงของมนุษย์ขึ้น มาตรฐานความมั่นคงมนุษย์ 10 มิติ ดังกล่าวได้แก่ ที่อยู่อาศัย สุขภาพอนามัย การศึกษา การมีงานทำและรายได้ ส่วนบุคคล ครอบครัว การสนับสนุนทางสังคม การเมืองและธรรมาภิบาล สิทธิและความเป็นธรรม สังคมและวัฒนธรรม

8.2 ข้อพิจารณาและวิจารณ์

- ประโยชน์และข้อจำกัด
- ความแตกต่างหลากหลาย (Diversity)
- ความซับซ้อนของปัญหา (Complexity)
- พลวัตรของบริบท(Context)
- การริเริ่มและการขับเคลื่อนจากประชาชนและผู้เสียหายผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย (Stakeholders)

ตาราง การพัฒนาที่มุ่งสู่ความเป็นมนุษย์: สิทธิมนุษยชน (Human Rights) ความต้องการของมนุษย์ (Human Needs) การพัฒนามนุษย์ (Human Development) และความมั่นคงของมนุษย์ (Human Security)⁷

ตารางที่ 1. วิวัฒนาการของแนวความคิด เรื่อง สิทธิมนุษยชน ความต้องการของมนุษย์ การพัฒนามนุษย์ และความมั่นคงของมนุษย์

	การพัฒนา	ส่วนซ้อนทับ	ความต้องการ	ส่วนซ้อนทับ	สิทธิมนุษยชน	ส่วนซ้อนทับ	การพัฒนา
1940s-60s	การเกิดขึ้นของการวางแผนพัฒนาแห่งชาติและการร่วมมือในการพัฒนาระหว่างประเทศ		จิตวิทยาแนวมนุษยนิยม แบบแผนสวัสดิการสังคมแห่งชาติ การเติบโตของความมีมนุษยธรรมระหว่างประเทศ	สนธิสัญญาเจนีวาในการปกป้องพลเรือนในช่วงสงคราม	1948 คำประกาศสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชน 1996 สนธิสัญญาสิทธิมนุษยชน		จุดกำเนิดของงานศึกษาการพัฒนา

⁷ Des Gaspar, *Human Rights, Human Needs, Human Development, Human Security*, 2007
www.garnet-eu.org/fieldmin/documents/working_papers/2007.pdf

1970s-80s	ความไว้วางใจที่เติบโตขึ้นในหลักการการตลาดของการประเมินราคาการจัดสรร	การพัฒนาทางศีลธรรม (Denis Goulet et al.) แนวทางพื้นฐานความต้องการ	Sen เกี่ยวกับความอดยาก วิเคราะห์ความขัดแย้งในความต้องการ (John Burton, Galtung et al.) แนวคิดประเภทความมั่นคงของมนุษย์	สิทธิขั้นพื้นฐาน (Henry Shue) การวิเคราะห์การให้สิทธิ (Sen)		1986 คำประกาศของ UN เกี่ยวกับสิทธิในการพัฒนา กระบวนการวิเคราะห์การให้สิทธิเป็นแบบทั่วไป	การเติบโตขึ้นของการให้ ความสนใจแก่สตรี การจ้างงาน สิ่งแวดล้อม วัฒนธรรม
1980s-90s	ความไว้วางใจที่เติบโตขึ้นในหลักการขององค์กรประเทศ	‘การพัฒนาเครื่องชี้วัดเกี่ยวกับมนุษย์’ (Max-Neef et al., 1987.) ‘การปรับตัวกับการเผชิญหน้าของมนุษย์’ (UNICEF 1987) การพัฒนาของมนุษย์ (UNDP, 1990)	ทฤษฎีของ Max-Neef เกี่ยวกับความต้องการ ทฤษฎีของ Braybrooke และ Doyal & Gough เกี่ยวกับความต้องการประเทศ	ความต้องการและพื้นฐานของสิทธิ: Galtung	สนธิสัญญาเกี่ยวกับผู้หญิงและเด็ก	คำประกาศเวียนนา 1993: การแบ่งแยกออกไม่ได้ของสิทธิพลเมืองและการเมือง และเศรษฐกิจ สังคม และสิทธิทางวัฒนธรรม	การอ้างสิทธิในทรัพย์สินที่เพิ่มขึ้น

กลาง 90s- ปัจจุบัน	‘การพัฒนา ทางสังคม’ ความ ขัดแย้ง ความเชื่อใน การ ดำรงชีวิต(ที่ พอเพียง)	ศูนย์กลางของ สุขภาพที่ถูก แสดงสิทธิ ความมั่นคง ของมนุษย์ (HRDs 1993- 4; CHS, 2003) เป้าหมายการ พัฒนา ระหว่าง ประเทศ	การวิจัย เกี่ยวกับความ เป็นอยู่ที่ดี และความเจ็บ ไข้ได้ป่วย Ryan & Deci: ทฤษฎีการ ตัดสินใจตนเอง	Jubilee 2000: หลักการ สำหรับการ ปลดปล่อยหนี้	การให้ ความสำคัญ ในการการ ปกป้องและ สนับสนุน อีก ทั้งการไม่ ละเมิดสิทธิ มนุษยชน	สิทธิในการ พัฒนา (Sengupta) HDR 2000 แนวทางที่ตั้ง อยู่บนพื้นฐาน ของสิทธิ สาขาของ Nussbaum และการ รับรองของ Sen ตาม มุมมองสิทธิ มนุษยชน	สิทธิทางด้าน ทรัพย์สินทาง ปัญญา: TRIPS มุมมอง ทางด้าน ความสามารถ (Nussbaum)
แนวโน้ม ใน 2000s		MDGs ความมั่นคง ของมนุษย์ เชื่อมโยงกับ สิทธิ	งานเกี่ยวกับ การบริโภค อย่าง(ไม่) พอเพียง	ความยากจน ในฐานะที่เป็น การคุกคาม สิทธิมนุษยชน (Pierre Sane. Thomas Pogge)	ระเบียบโลก บนพื้นฐาน ของสิทธิ (Mary Robinson, David Held, Pogge, et al.)	มุมมองที่ตั้ง อยู่บนสิทธิ มนุษยชน สิทธิทางด้าน อาหาร น้ำ และอื่นๆ	

ตารางที่ 2. การเปรียบเทียบระหว่าง 3 แนวคิด: สิทธิมนุษยชน การพัฒนามนุษย์ และความมั่นคงของมนุษย์

	ข้อดี	ข้ออันตราย	ตอบสนอง?
แนวคิดทางสิทธิมนุษยชน (HSA: หัวข้อที่ 2 ข้างบน)	I- การมุ่งให้ความสนใจที่ตัวบุคคลมากกว่าใน HDA II- การระดมกำลังของผู้ที่เข้มแข็งกว่า (สำหรับผู้ช่วยเหลือและสำหรับผู้ถูกกดขี่ข่มเหง): ถูกวางกรอบอยู่ในการรับรู้ขั้นพื้นฐาน III- การรับประกันที่หนักแน่นกว่า ‘หลักการห้ามทำร้าย’ ปกป้องผู้ที่อ่อนแอ IV- การรับประกันที่หนักแน่นกว่า คือ สิทธิที่เฉพาะและหน้าที่ที่เฉพาะ V - โครงสร้างพื้นฐานทางสถาบันและองค์กรที่ถูกก่อตั้งอย่างมากมาย VI - สามารถเปลี่ยนแนวทางความสนใจในการวิเคราะห์ทางนโยบาย (HRBA)	i-การครอบงำแบบเดิมๆโดยสิทธิทางการเมืองและสิทธิพลเมือง ii-สากลนิยมแบบหยาบๆ iii.- การว่างโหว่จากการไม่เชื่อมกับความเป็นจริง iv. – ความคิดแบบเบ็ดเสร็จเด็ดขาดและการคิดว่าความคิดเห็นของตนถูกต้อง คือ ความไม่เต็มใจที่จะคิดเรื่องการยอมเสียบางอย่างไปบ้างเพื่อให้ได้บางอย่างมาอาจกลายเป็นข้อปกป้องผู้ที่มีอภิสิทธิ์ v. – การขาดปฏิกิริยาโต้ตอบของระบบกฎหมายที่ข้อคิดพื้นฐานของความเที่ยงธรรมวางไม่อาจจะแยกจากผู้ถือทรัพย์สินในตอนนี้อยู่และซึ่งสามารถเข้าถึงได้หรือสามารถยึดกุมได้โดยผู้มีเอกสิทธิ์?	i. การเน้นย้ำในการแบ่งแยกออกไม่ได้ของสิทธิแต่ต้องเป็นความร่วมมือโดย HDA, HSA ii. ในทางปฏิบัติยืดหยุ่นได้ iii.-ความเป็นหุ้นส่วนกับทฤษฎีความต้องการ iv. ถูกนำทางโดย HS ในการจัดลำดับความสำคัญ v. vi. HRBA สามารถหลีกเลี่ยงสิ่งเหล่านี้ได้ทั้งหมดหรือเปล่า? → โดยการหลีกเลี่ยง ‘การสะท้อนกลับทางกฎหมาย’ โดยเป็นแนวทางในหลายระดับ วาทกรรมเกี่ยวกับการรับผิดชอบของมนุษย์

ตารางที่ 2. การเปรียบเทียบระหว่าง 3 แนวคิด: สิทธิมนุษยชน การพัฒนามนุษย์ และความมั่นคงของมนุษย์

	ข้อดี	ข้ออันตราย	ตอบสนอง?
		vi. – การยึดถือตามภาษาสิทธิมนุษยชนโดยคำนึงถึงตัวเองก่อน	
แนวคิดการพัฒนา มนุษย์ (HDA; หัวข้อที่ 3 ข้างบน)	1. ขอบเขตที่กว้างกว่าของเป้าหมายที่มากไปกว่า GNP; วางอยู่บนข้อกังวลเกี่ยวกับชีวิตของปัจเจกชน 2. มุ่งเป้าไปที่เสรีภาพที่มีเหตุผล 3. ความคิดร่วมกัน (JUT) 4. ความรู้สึกร่วมกัน (JUF; สิ่งที่น่ากังวลร่วมกันของพลโลก (→ 5) 5. พื้นฐานของการจงใจถูกที่หักมาเองมากกว่าจะสร้างขึ้น	6. เป็นภาษาที่กว้างขวางๆ และตั้งอยู่บนหลักเศรษฐศาสตร์ 7. ข้อกังวลที่รุนแรงสำหรับความเสมอภาคแต่ปราศจากหลักประกันสำหรับปัจเจกชน 8. ต่อพื้นฐานทางด้านแนวคิดที่ถูกจำกัด? * ศักยภาพของผู้บริโภคนิยม * แต่รวมการพัฒนาโดยประชาชน	- เป็นหุ้นส่วนกับแนวทางความมั่นคงของมนุษย์ MDGS - เป็นหุ้นส่วนกับกับแนวทางสิทธิมนุษยชน - เป็นหุ้นส่วนกับ HAS, HRA เป็นภาพสะท้อน ‘มนุษย์’ ที่ลึกซึ้งกว่าและความเชื่อมโยงกับการวิจัยด้านสุขภาพะ - การเชื่อมโยงแนวคิดที่อยู่บนพื้นฐานด้านสิทธิมนุษยชน (HRBA)
แนวคิดความมั่นคง ของมนุษย์ (HDA; หัวข้อที่ 3 ข้างบน; ตัวเอียงบ่งชี้การขยายออกที่นอกเหนือไปจาก HDA)	(A) การมุ่งเป้าไปที่เสรีภาพที่มีเหตุผล (B) การมุ่งเป้าไปที่ความต้องการพื้นฐาน (C) ข้อกังวลสำหรับความมั่นคงและระดับที่หลากหลาย (D) การมุ่งเป้าหมายที่สูงขึ้นเกี่ยวกับชีวิตของปัจเจกชน	ความสัมพันธ์เป็นที่พิสูจน์ได้ อย่างเพียงพอหรือไม่ การสนทนาเกี่ยวกับความมั่นคงอย่างที่ไม่เคยย้อนแย้งจะสามารถถูกยึดกุมได้โดยความกลัวจากจิตใจของมนุษย์และวาระของคนรวย	JUT, JUF รวมถึง - งานเกี่ยวกับการทบทวนอัตลักษณ์และสุขภาพะ - ขยายการคำนึงไปถึงความไม่มั่นคงที่เป็นอัตวิสัย - การคิดหลักการและวิธีปฏิบัติของศาสตร์ต่างๆ ให้กว้างขึ้น - การลงแรงที่ไตร่ตรองอย่าง

ตารางที่ 2. การเปรียบเทียบระหว่าง 3 แนวคิด: สิทธิมนุษยชน การพัฒนามนุษย์ และความมั่นคงของมนุษย์

	ข้อดี	ข้ออันตราย	ตอบสนอง?
	(E) สิทธิพื้นฐานสำหรับทุกคน D, B, E → พื้นฐานการ จูงใจที่หนักแน่นกว่า การ ระดมความสนใจและข้อ ตระหนัก กล่าวคือเป็นการ หล่อเลี้ยง (F) JUT: ความสัมพันธ์ระหว่าง อิสรภาพจากความต้องการ และการเสียเกียรติอีกทั้ง อิสรภาพจากความกลัว (G) ความรู้สึกร่วมกัน	หรือ ไม่	ครอบคลุมในงานที่เกี่ยวข้องกับเขต แคนสาขาวิชา - การกำหนดทิศทางการต่อสู้ สร้างบรรทัดฐานและเรียกร้อง สภาพตรวจสอบได้ - การเป็นหุ้นส่วนกับ HDA และ HRDA

From Wealth to Well-being and Finally Nibbana: A Transcendence from Traditional to Buddhist Economics.

by Apichai Puntasen¹

This paper traces the origin of Western economics from the time of Greek civilization. The ultimate goal of economic activities then was for spiritual well-being of “good life” or a moral life. The concept degenerated with the increase in trade activities that arose during the free-trade era of the Roman Empire. Throughout the Dark Ages and the emergence of the Holy Roman Empire until the emergence of the Nation States in Europe, the search for power was gradually accompanied by the search for wealth. Capitalism dawned in the 16th with the economic ideology of mercantilism, through the accumulation of gold and silver which were the only source of wealth. Such wealth could be created through trade monopoly facilitated by colonialism. The concept of national wealth was replaced by “aggregate production” of the nation introduced by Adam Smith in 1776 in his book the “Wealth of Nations”. This concept gradually replaced the earlier concept of wealth introduced by mercantilism. At the time of mercantilism, the concept of happiness emerged from the hedonic tradition introduced by Thomas Hobbes. Later on this concept was developed into individual utility and social or national welfare. National welfare can be gained through increasing aggregate or national production. The systematic calculation of gross national product (GNP) (more popularly used currently : GDP) by Simon Kuznets 20th century was such that the concept became increasingly popular and was used to represent the improvement of national welfare, in spite of the warning of Kuznets himself that GNP was not designed for that.

Since then, the rapid growth of GNP has become the development objective of almost all nations,. This was aimed to be achieved at any cost, resulting in rapid deterioration of natural resources and environment that has become less suitable for the flourishing of all living things, especially human beings. The alternative paradigm of sustainable development was formally proposed by the United Nations in 1987. Unfortunately, sustainable development within the framework of systems analysis, serves only as the output without a clear process and the subsequent outcome. The concept of GNH proposed by former King of Bhutan in the 1970's and made known to the world also in 1987, could be used to serve as the outcome of sustainable development. Also, among the four pillars of GNH, “good governance” in the broadest sense served as the process leading to sustainable development and its outcome, GNH. This concept serves as the bridge linking the Western concept of sustainability to the Eastern concept of “happiness” which is similar to that of “good life” or “moral life” of Aristotle during the Greek time. This concept of GNH has become increasingly popular globally within a short period of time.

In the Kingdom of Thailand in 1974, not being satisfied by the growth-led approach introduced to Thailand by the U.S. experts and the World Bank, King Bhumibol Aduyadej advanced his concept of “Sufficiency Economy” in 1974. This concept complements that of GNH well as it brings the systems analysis for sustainable development into a complete form. The concept consists of inputs, process output,

¹ Professor Apichai Puntasen was the former Dean of the Faculty of Management Science, Ubon Ratchathani University. He is currently a Director of Rural and Social Management Institute, Thailand Rural Reconstruction Movement Foundation Under Royal Patronage.

outcome and impact, also within a Buddhist tradition of happiness. However, according to the Buddhist tradition, the ultimate happiness is the state of mind when it is completely liberated or free from all defilements. This is actually the ultimate goal of Buddhist economics, which is not widely known or clearly understood in the West. Therefore, sustainable development, GNH and Sufficiency Economy serve as the bridge for the Westerners and those who claim to be Buddhists but do not clearly understand the essence of the teaching of Buddha, to gain deeper understanding of Buddhist economics that will lead the world to eternal peace. It can be the real peace on this earth by all definitions in depth.

Keywords: good life; well-being; sustainable; development; GNH; Sufficiency Economy; Buddhist economics; nibbana

Introduction

The birth of the economic subject can be traced back to Hesiod of Greek origin about 800 years B.C. He suggested that economic utopia for a human being would be like living in a heaven. Everything that one desires is available without any limit. Unfortunately, the real world is not like heaven. Its main feature is scarcity. Everyone must work hard all day long and risk his life from not breathing at night. Such conditions of scarcity can be partially settled when labor and raw materials are used in the production process in the most efficient way. Work is the most important thing for a human being. A human life is not meant to be easy like that of an angel, as work is necessary to satisfy what is needed for life. The attempt to follow the pattern of consumption of the others will stimulate competition which is a good conflict. Competition can help reduce the basic problem of scarcity (Rothbard, 1995).

Although the plentiful nature of a heaven is more desirable than the human world of scarcity, the reality is that the world of heaven has never existed on earth. The ancient economic thoughts during the time of Aristotle (384-322 B.C.) did not advocate for life with plentiful materials to meet human unlimited desire, but the flourishing life which has little more material than the necessities for survival. Yet, it is more having a “good life” that counts. Aristotle explained further that the “good life” is the moral life of virtue through which human beings attain “happiness”. Therefore, the relevant economic dimension in this regard is to produce enough materials to meet the basic needs as well as to attain “happiness” or “good life”. Wealth is good for people because of its use value or it is useful for people. However, there is other kind of value. It is exchange value. This value is determined in the market and originated from market demand driven by desirability. Aristotle did not advocate this value because it is neither necessary nor good for life. According to Aristotle the highest good was *eudemonia*, happiness, or having good spirit or “human flourishing” (Summer & Tribe, 2008).

Ever since the development of money in Europe three centuries before Aristotle, money was widely used already as a medium of exchange. The concept of exchange value of goods and services gained much wider acceptance than the their use value, as increasingly more of them were traded through the markets. At the same time, the concept of happiness itself had shifted gradually from that of Aristotelian eudemonic tradition of living good and virtuous life from self-actualization to the hedonic tradition of good in life, enjoyment, excitement, pleasure and prosperity. This tradition started from Thomas Hobbes (1588-1679). Hobbes explained good and bad in terms of pleasure and pain. A thing was good because it resulted in our own

pleasure, and a bad thing was the one that brought pain to us. Therefore, to live a gainful life was to seek as much pleasure as possible (Burns 1958). It was no longer a “good life” that counted but rather what was good in life. Jeremy Bentham (1784-1832), a utilitarian philosopher, translated Hobbes’ pleasure into utility. From then on, the concept of “utility” has become the supreme goal in economic life. However, Bentham always advocated for greater social utility, currently known as social welfare, rather than individual utility. His follower, John Stuart Mill (1806-1873) contended that the great social enjoyment could only be achieved when individuals were allowed to seek their enjoyment freely. Government intervention into individual rights would only result in pain, hence reducing social enjoyment (Randall, 1976). It should be observed that to Mill, the word utility also means enjoyment which is close to the new meaning of the word “happiness” (Puntasen, 2007).

Such concept of “happiness” was developed in parallel to the concept of progress that implied “scientific progress” that eventually was used to represent and replace the concept of “God” itself, eventually. This idea can be traced back to St. Thomas Aquinas (1225-1274) who emphasized not faith or inspiration but human rationality. Not only has a human being been created as the image of God but also as a rational being to understand the rules that govern the operation of the universe. Human attempts to reach the apex of the rational is to move much closer to God. This teaching has led sciences to a theological tool to bring a human being to become much closer to God than anticipated by St. Thomas Aquinas (Whitehead, 1967). The concept was demonstrated by Isaac Newton (1642-1727) in the form of the Law of Gravity that controls the movement of all stars in the universe, especially for the solar system. This idea further led to the beginning of Enlightenment in the 18th century (Berlin, 1968). As scientific progress was made successful during the Age of Industrial Revolution in the 18th century in terms of more modern living. Scientific progress was equated to technological progress, and technological progress also implied more material wealth. Material wealth was further interpreted as the source of hedonic tradition of happiness. Towards, the end of the 18th century after the publication of “*An Inquiry into the Wealth of Nations*” by Adam Smith in 1776 material wealth was considered to be the only thing that a human being must seek. Since then, under the various forms of capitalism, wealth has become synonymous to happiness. This new understanding marks the end of eudemonic tradition of happiness as put forward by Aristotle.

The Search for Wealth

The search for wealth actually began a long time before the “*Wealth of Nations*” of Adam Smith in 1776. The hunt for colonies by Europeans (especially Spain and Portugal) that fully emerged between 16th and 18th under the guiding principle of mercantilism, brought with it the era of gun boat technology. The source of wealth was gold and silver. This could be accumulated through trade by buying cheap from and selling dear to the colonies. Colonies were served as the sources for cheap raw materials as well as the markets for their finished products. If necessary, silver and gold could be obtained through direct plundering from the weaker nations and indigenous people. Gold and silver would bring about prosperity and progress to the colonizer.

Adam Smith (1723-1790) did not negate the effort in accumulating wealth but pointed out that trade monopoly was not the source of wealth. Wealth came from real production, and the only way to increase production in the most efficient way was through specialization and division of labor. Specialization and division of labor

were made possible through perfect competition where many buyers and sellers were available in the markets such that none of them could dictate the market price. The price mechanism was the one that kept the economy moving, and more production implied a genuine progress for humankind. As production was only means to the end of consumption, and the purpose of consumption was to generate utility, and as Jeremy Bentham (1784-1832) advocated for greater social utility, production as the source of national wealth of Adam Smith faced no challenge. From then on wealth and progress became synonymous. The goal of economic process was to produce as much wealth as possible in order to produce the highest social utility possible.

There had been various attempts at measuring the national wealth as the indicator for national economic success. The person who was finally successful in doing so was Simon Kuznets (1901-1985), a Russian American economist. He won the 1971 Nobel Memorial Prize "for his empirically founded interpretation of economic growth which has led to new and deepened insight into the economic and social structure and the process of development" Although Kuznets is not the first one who tried to measure gross national product to represent national wealth, he was the first one who did this systematically since 1934 and calculated the U.S. GNP dated back to 1869. He broke the GNP down by industry, by final product, and checked it with the expenditure side. However, he warned that his measure of national income should not be used to imply the welfare of the nation as many kinds production could result in undesirable situations such as crime, air pollution and no health care. ([http://wikipedia.org/wiki/Simion Kuznets](http://wikipedia.org/wiki/Simion_Kuznets) 8/1/2010).

In spite of his warning, however, almost everyone takes economic growth as a desirable thing and continues to use economic growth as a basis to imply welfare improvement. For most countries, economic development is considered to be good when it grows as fast as possible. In most cases, rapid growth means over utilizing of resources for not all necessary production. Apart from growth, this has been accompanied by rapid deterioration of natural resources and environment that are not conducive for human lives. The first sound of warning came as early in 1962 in the book of Rachel Carson (1962), "*Silent Spring*".

Before too long Robert Kennedy as a candidate for the post of President of the United States of America offered the following campaign speech at the University of Kansas on March 18, 1968 before his being assassinated in California in June 1968.

"Too much and for too long, we seemed to have surrendered personal excellence and community values in the mere accumulation of material things. Our Gross National Product, now, is over \$800 billion dollars a year, but that Gross National Product – if we judge the United States of America by that – that Gross National Product counts air pollution and cigarette advertising, and ambulances to clear our highways of carnage. It counts special locks for our doors and the jails for the people who break them. It counts the destruction of the redwood and the loss of our natural wonder in chaotic sprawl. It counts napalm and counts nuclear warheads and armored cars for the police to fight the riots in our cities. It counts Whitman's rifle and Speck's knife, and the television programs which glorify violence in order to sell toys to our children. Yet the Gross National Product does not allow for the health of our children, the quality of their education or the joy of their play. It does not include the beauty of our poetry, of the strength of our marriages, the intelligence of our public debate, of the integrity of our public officials. It measures neither our wit nor our courage, neither our wisdom nor our learning, neither our compassion nor our devotion to our

country, it measures everything in short, except that which makes life worthwhile. And it can tell us everything about America except why we are proud that we are Americans ([http://en.wikipedia.org/wiki/Robert F. Kennedy](http://en.wikipedia.org/wiki/Robert_F._Kennedy) 8/1/2010.)

After that, the warning becomes much louder. In 1972, mainstream economics suffered another jolt from *"The Limit to Growth: A Report for the Club of Rome's Project on the Predicament of Mankind"* by Meadows et al (1972). This time the shock was more real because it was followed by the first oil price spike in 1973/74 driven by the Organization of Petroleum Exporting Countries (OPEC). The result was known among all the so-called developed nations or Organization for Economic Cooperation and Development: OECD members as "stagflation". It was stagnation with inflation, a condition that had never existed before and was not predictable from the known economic theories before that. At the same time, another little book that became famous in a short period of time was *"Small is Beautiful"* by Schumacher (1973). Although being a British Catholic, Buddhist economics was introduced in this book in Chapter IV. He reminded us that Buddhist economics could serve as example for those who regard human being more highly than money. Buddhist economics must be based on sustainability not unlimited growth (Sulak Sivaraksa, 2009 pp.30-31).

In spite of the continuous warnings of Robert Kennedy since 1968 that GDP cannot reflect wellbeing especially human dignity and the emergence of the new concept of sustainable development in 1987 by the United Nations in the form of Brundtland Report, the use of GDP as the indicator to measure national economic performance to represent the improvement of national welfare still continues. Many of those whose attempts to look for alternative indicators that can reflect national wellbeing will traditionally start from criticizing GDP. Ronald Coleman (2008) in his attempt to develop the new index called genuine progress index (GPI), began his work by saying that.

*"We are **not** seeking either to replace or modify GDP. Rather we seek to replace the widespread misuse of GDP as a measure of progress, wellbeing, and prosperity-a purpose for which it was not intended or designed. GDP will always be needed to assess the size of the market economy. But, confined to that role and put in its proper place, so to speak, it becomes far less important – and certainly not needed nearly as frequently as currently produced. Even logically, a quantitative measure of economic size cannot possibly assess quality of live. We know well what's wrong with GDP-based measures – no need to dwell further on that."*

According to Coleman, GDP is precise only for measuring the size of the market economy and should be left for that function only. The problem in calculating GDP is that it only calculates the value of product based on all the market costs of all factors of production involved. It does not take into consideration all the externalities that have actually become part of the cost of production. Neither does it consider any undesirable or harmful effect from consumption of such product. Such failure to include all other related costs in the production process and all "clean up" costs after the consumption process are the causes of the complaint of why GDP cannot be used to measure national welfare or wellbeing. These have become the reasons why the new index such as genuine progress index must be attempted.

After the so called, "hamburger crisis" that originated in the United States in 2008 and started to spread globally especially in Europe, the French President Nicolas Sarkozy who was not satisfied with GDP and its growth as indicators for economic

success appointed two Nobel Laureates Prize winners, Joseph Stiglitz and Amartya Sen to be members of the Commission on the Measurement of Economic Performance and Social Progress in February 2009. The two produced the final report in early 2010. Like Coleman, Stiglitz began by explaining why GDP was not a good measurement of wellbeing.

"There's no single number that can capture anything as complex as our society. So what we argue for is the need for an array of carefully-chosen numbers, with a better understanding of the role of each of those numbers"

"GDP could be misleading as a quality of life index. An increase in fuel consumption would boost growth figures even if it only reflected more unproductive traffic jams and pollution"

"The run up to last year's credit crunch (was due in part to), many world policy makers had sought to follow the American growth model because it had produced impressive GDP increases for the United States"

Stiglitz in his report suggested the alternative, *"If countries had focused instead on plans to increase the median income of households, they might have protected themselves better from the crisis and improved the general well-being of their population, the new systems (should) take into account environmental health, safety and education-what Bhutan already calls it Gross National Happiness"*.

"Countries should publish an annual report much like a corporation does, and the figure given should include measures of household buying power and of inequality between genders, age groups and social classes. The data should be recorded in such a way as to enable policy makers to evaluate the population's level of "well-being and make plans to increase it" (<http://www.france24.com/en/20090914-france-advocates-new-ways-measure-growth-ba-9/1/2553>).

In spite of this evidence, the use of GDP to measure welfare and wellbeing still continues. Its own attraction is that it is a single indicator that has been widely used for comparison within and among countries for quite sometime. Many are still hooked on it as long as they are not convinced by the equally handy alternative. The possible scenario would be for the world to continue to be misled by the said indicator until there are enough casualties. . By that time it may be too late for most of those who believe in GDP as their only social welfare indicator. Another possible reason is also that most people consider wealth as the means to achieve happiness without realizing that wealth is only able to bring more comfort. Unfortunately, it is incapable of bringing about happiness to that person, as happiness is more from the training and the development of one's mind. It has nothing to do directly with the ownership of outer material wealth. At the same time comfortability can actually lead to carelessness from any attempt to develop one's mind, that may eventually lead to unhappy life. In this case, wealth can be more harmful for a person, instead of being useful.

Sustainability as a Middle Path Philosophy

Towards the end of 20th century, it became obvious that pursuing material wealth had its own physical limits. The most obvious limits are environmental and ecological. Also the belief that economic growth can eradicate poverty definitely has become increasingly questionable as the problem of modern poverty is not the

absolute one, but more of a relative poverty caused by increasing income gap. It becomes obvious that material growth alone cannot contribute to reducing, not to mention eradicating the income gap. Clearly material growth can never serve as a tool to reduce the problem of poverty. On the other hand, social problems seem to be on the increasing trend globally, in spite of continuing material growth. Such situations have been casting more doubt on the emphasis of material growth only. Both environmental and social problems have been increasing at such rapid rates to the point that they represent threats to the material growth itself. As such, the call for sustainable development has become much louder. However, those who advocate for sustainability must start from the point of human need and not human greed, the way Gandhi once said that *"the world has enough for everyone's need but not everyone's greed"*. In this case "human need" is the prerequisite before one starts talking about sustainability.

Those who advocate for sustainability also follow this tradition. In 1987, the United Nations released the Brundtland Report, which defines sustainable development as *"development which meets the need of the present generation without compromising the ability of future generations to meet their own needs."*

It has now been recognized that without environmental sustainability, and sociopolitical sustainability, it will not be likely for the economy alone to be sustainable. The well accepted definition for sustainable development nowadays is the creation of environment, social and economic balance. However, among various international forums, a fourth pillar for sustainability, namely that of culture has been added. The Universal Declaration on Cultural Diversity (UNESCO, 2001) further elaborates the concept by stating that cultural diversity is necessary for human kind as biodiversity is for nature; it becomes one of the roots of development understood not simply in term of economic growth, but also as a means to achieve a more satisfactory intellectual, emotional, moral and spiritual existence.

The key word of current concept of sustainable development is the balance among these four pillars, environment, society, economy and culture. As the word balance is used, it resonates with the word 'moderate' and 'middle path' of the *Buddha Dhamma*, otherwise known as the teaching of Buddha where the middle path or the middle way plays a core role in all aspects of a human life. The *middle way* or *majjhima patipada* in *Buddha Dhamma* is not the middle position between the two extremes as it is commonly understood. In his own words, the Buddha explained the following to monks that followed him (Puntasen, 2008).

*"Dear monks, these two extremes are the ones that those who seek purification must avoid. One is indulgence in **kamasukha** or **sukkha** from acquisition and sensual pleasure. This is the common and low level of **sukha**. It is for common people and not for **ariya** or a noble one. It does not result in any useful thing."*

*The other is to live in hardship or live a very difficult life, or to live in **dukkha**. It is not the way for a noble one either. It does not result in any useful thing.*

***Tathagata** or the Accomplished One has already achieved enlightenment. It is the middle way that does not involve the two extremes. It is the way to create the "eye" to see, to create **pañña** to know. It is the way for peace, for ultimate knowledge, for enlightenment and for **nibbana**.*

*What is the middle way? It is the way for a noble one consisting of the whole eight parts. They are **sam maditthi** or right understanding, **sammasankappa** or right mental attitude, **samavaca** or right speech, **sammakammata** or right conduct, **sammaajiva** or right livelihood or right means of living, **samavayama** or right effort, **sammasati** or mindfulness, and **sammasamadhi** or right concentration.*

The middle way is not the way in the middle, but it is the way that does not involve the two extremes. Again, it is not the middle between the two extremes.

The two extremes are

1. **Kamasukkhallikanuyoga**, the extreme of sensual indulgence or extreme hedonism.
2. **Attakilamathanuyoga**, the extreme of self-mortification or extreme asceticism.

Like sustainable development, the middle way or middle path serves only as a tool but it has a definite goal. That is the eradication of *dukkha* which leads to the attainment of the conditions of emancipation or freedom from all defilements of the mind. Thus the conditions required for the mind to reach the stage of *nibbana* is the complete eradication of *dukkha*. Unfortunately, the concept of sustainable development as introduced in the West is restricted to the output of the development process, without any final goal or outcome. Most of the time sustainable development has been considered as a goal in itself, with the implicit goal for human race to survive “happily” as long as the solar system is still functioning properly. As it is restricted merely to a goal in itself, it does not bear in mind the relationship between sustainability and happiness.

Unlike sustainable development as conceptualised in the west, the middle path explains further that *dukkha* is mainly caused by *avijja* or ignorance of things, or to be more specific, ignorance about what is *dukkha* itself, ignorance about the causes of *dukkha*, ignorance about the cessation of *dukkha*, and ignorance about the *magga* or the way to end *dukkha*. The tool to combat *avijja* or ignorance is *vijja* or better known as *pañña*, the ability to understand everything in its own nature. *Pañña* can only be acquired through the continuous training of the mind known as *sikkattya* or the three fold training, *adhisilasikkha* (training in high morality), *adhicittasikkha* (training in higher mentality or mental discipline) and *adhipaññasikkha* (training higher level of *pañña*). This three fold training serves also as *magga* or the path to end *dukkha*. Thus, the middle path in Buddhist Economics contains also a relationship between the mind, happiness, and material production.

The middle path was strongly recommended by Buddha because without the middle path, *pañña* cannot be generated. Both extremes of sensual indulgence or extreme hedonism and extreme of self mortification or extreme asceticism only result in ignorance, especially with extreme hedonism, while extreme asceticism will result in perpetual pain where *pañña* cannot be generated either. This is why the middle path or moderation has become a necessary condition for the generation of *pañña* which is considered to be the most important tool to end *dukkha* caused by ignorance.

It can be clearly seen that sustainable development conceptualised as balanced development among the four pillars, namely, environment, society, economy and culture for sustainable living of a human being can be considered to be heading in the same general direction as the middle path philosophy. It can be concluded at this

point that the concept of sustainable development that moves away from the extreme concept of material growth orientation is moving towards the middle path philosophy available in *Buddha Dhamma*, or the teaching of Buddha.

Unfortunately, in the world where most decision makers all over the world believe that scientists' measurement is the only way to value the application of a policy, there are problems in finding such measurements for sustainable development. So far, there has been no widely accepted indicators to measure the level or even the direction of sustainable development. Various attempts have been made in this direction. Among the most recent one is by Jon Hall (2009) the Director of the Global Project on Measuring the Progress of Societies, supported by OECD who also planned the World Forum on "Charting Progress, Building Visions, Improving Life" in Busan, Korea during 27-30 October, 2009 last year. What is explained below was his view given to the audience in Thailand on July 2009 at Sasin International Business College, Chulalongkorn University. Instead of defining progress, he questioned what should be defined as progress. One suggestion among many others was the balance development of the three components, namely, economy, environment and society which is the same as sustainable development. In the end he suggested that the measure should include the interdependence between the two systems, namely, the human system and ecosystem or condition of ecosystem. The set of measurements for ecosystem condition should include the ecosystem, health that includes the quality of air, atmosphere land, fresh water, oceans and seas, and biodiversity. For human system, it should include culture, economy and governance. The cultural aspect should comprise the creative, expressive, and symbolic aspects of way of life, including art, crafts, food, games, gardens, literatures, language, music and religions. The economy and government should include the stocks and flows of an economy (income and wealth), democratic participation, access to services, order and safety, political rights, responsiveness, and transparency. The human system must eventually lead to human wellbeing. Such measurements should include health, knowledge and understanding freedom and subjective well-being, individual and social / relational wellbeing, while the economy, governance and culture must support the said wellbeing.

This is the first time that subjective wellbeing has been mentioned for such scientific measurements. However, Jon Hall also admitted that it is difficult to measure and also very difficult to find policy relevance for measures (at least for generalized measurement of life satisfaction). Nevertheless, he indicated the evidence of a strong relationship between subjective wellbeing (happiness) and good physical health. In the end he also admitted that progress or in this case, it may be termed as sustainability, was only useful as a process. In the end he also questioned what the progress was towards. This shows the problems of how to put the good idea of sustainable development into actual practice.

The Resurgence of the Eudemonic Tradition of Happiness

In a small and remote Himalayan Kingdom of Bhutan, however, things have been developing along different lines. It is very difficult to imagine that such a small Kingdom with the population of less than one million can ever successfully compete in producing material growth compared with most material growth oriented nations. Almost at the same time as the book of Meadows in 1972 on "*Limit to Growth*" was published, in the Buddhist Kingdom of Bhutan, Jigme Singe Wangchuck ascended to the throne at the age of 16 as the King of Bhutan. He cautiously led his country to development following a new concept currently known as "Gross National

Happiness". In response to the accusation in the 1987 by a journalist from UK's *Financial Times* that the pace of (material) development in Bhutan was slow, the King said, "*Gross National Happiness is more important than Gross National Product*" (Greenwald, 2004). It should be noted here also that 1987 coincided with the year that the United Nations released the Brundtland Report on sustainable development. Such activity may have helped increase the confidence of the King in saying so. It should be observed also that the King stood firmly on the issues that Jon Hall mentioned but did not want to take a strong stand because of the problem of measurability, subjective well-being of happiness in a eudemonic tradition of Aristotle that he himself called "good life". In this case the King also went further in answering Jon Hall's question of progress towards what – for him, it was progress towards happiness. Since then, the study of happiness has received much greater attention from economists. Even Nobel Laureate Daniel Kahneman questioned the link between the level of income and happiness (Kahneman, 2000). Richard Layard (2003) the well known British economist took it further in writing his book on "Economics of Happiness". In his work, Layard concluded, "happiness depends on your inner life as much as on your outer circumstance". Like Schumacher, Layard looked at Buddhism for an inspiration for an alternative path, and from this used the insights that people are adaptable; that they need to cultivate trust, compassion, and positive thinking to overcome envy; and the society needs to concentrate more on "education of the spirit" (UNDP 2007). No doubt that the work of both Stiglitz and Sen discussed earlier was also inspired by the GNH arguments as well. The most difficult part of this concept is still the question of how to measure it after the agreement of the term, since this is largely a subjective concept with highly complex characteristics.

However, after he introduced the concept, the now former King of Bhutan also provided the guidelines to achieve that in the name of the four pillars. Being a dominant Buddhist country, the focus is based on the conviction that is bound by nature to search for happiness, and that is the single most desire for every citizen (Thinley, 2007). The four pillars are, sustainable and equitable socio-economic development, conservation of the environment, prevention and promotion of culture, and good governance. Furthermore, GNH is also a balanced approach to development. From the carefully identified four key pillars, the insensible pursuit of economic growth can be balanced out with the goal of preserving environment and culture (Thinley, 2004). So he attempted to come up with a set of indicators that could measure progress on all the four pillars that Jon Hall tried to develop, and in addition he also tried the addition of measuring subjective well-being which he already acknowledged that it would be difficult to do so.

So the GNH Index is actually currently being developed. While the four pillars serve more as the process, the goal of GNH is gross happiness at the national level. The engineer of this index is Karma Ura (2008) of the Centre for Bhutan Studies. The index was released on the coronation date of November 7, 2008 of the 5th King of Bhutan, His Majesty Jigme Khesar Namgyel Wangchuck, the son of the previous King, popularly known as King Khesar. It is the measure for collective happiness of the people of Bhutan. It goes beyond individual self-interest which is considered egocentric and unethical. It is a perception of happiness that blossoms through enhanced relationship, arising unbidden when the relationships improve. So the whole development is about progress in relationship, not of individuals.

GNH is a single number index and its component indicators provide Bhutan with three different levels and types of indicators:

- GNH status indicators. Hundreds of such indicators are calculated from the primary data
- GNH demographic indicators. They show distribution of GNH dimensions across different social, economic and demographic groups.
- GNH causal and correlation indicators.

The GNH indicators have been designed to include nine core dimensions that are regarded as components of happiness and well-being in Bhutan. They are selected on normative grounds and equally weighted as equal intrinsic important as a component of gross national happiness. Within each dimension several indicators that seem to remain informative across time, with high response rates and relatively uncorrelated are selected. The nine dimensions of GNH and their related set of indicators are shown below:

1. Psychological well-being

- General psychological distress indicators,
- Emotional balance indicators, and
- Spiritual indicators

2. Time use

An important function of trading time use is to acknowledge the value of non-work time for happiness. The time available for non-work activities such as sleeping, personal care, community participation, education and learning, religious activities, social and cultural activities, sports and leisure and travel. These diverse activities can add in rich life and contribute to levels of happiness.

3. Community vitality

- Family vitality indicator
- Safety indicator
- Reciprocity indicator
- Trust indicator
- Social support indicator
- Socialization indicator and
- Kinship density indicator

4. Cultural diversity and resilience

- Dialect use indicator
- Traditional sport indicator
- Community festival indicator
- Artisan skill indicator
- Value transmission indicator, and
- Basic precept indicator.

5. Health

- Health status indicator
- Health knowledge indicator, and
- Barriers to health indicator.

6. Education

- Education attainment indicator

- Dzongkha language indicator, and
- Folk and historical literacy indicator

7. Ecological diversity and resilience

- Ecological degradation indicator,
- Ecological knowledge indicator, and
- Afforestation indicator

8. Living Standard

- Income indicator
- Housing indicator
- Food security indicator and
- Hardship indicator

9. Good governance

- Government performance indicator
- Freedom indicator, and
- Institutional trust indicator.

In calculating GNH, a “sufficiency” cutoff point is applied to all indicators. The one that is at the sufficiency cutoff point and above is considered to be well-being. The most relevant one is the one below the cutoff point. This one is considered to be in unhappy situation. The further away from the sufficiency point indicates the increasing degree of unhappiness. The proportion that is far away from the sufficiency point will be recorded. Finally, GNH can be calculated from the following relationship

$$\text{GNH} = 1 - \text{Average square distance from the sufficiency cutoff point}$$

It currently appears that GNH is not merely a policy framework of the Bhutanese government but it also has explicit indicators to measure it that will result in the government policy to improve it from the existing situation. It is premature to argue against the validity of all these indicators since they are still in the process of development, and can be improved as things go on.

However, the Bhutan government is not content just with such an incremental approach. It is now looking for the way to instill the values of GNH in the long term in the people of Bhutan themselves. Changing the mindset of the people of Bhutan in the direction of GNH is deemed to be essential in the long term. After all, happiness is a subjective value that people can gradually orient towards. Currently, the Centre for Bhutan Studies was asked by the government to find the way to develop GNH value education in schools (Karma Ura, 2009). The work in this direction is still in progress.

From what we have discussed in this section, it is without any doubt that, like sustainable development, GNH has been developed along the same middle path philosophy in *Buddha Dhamma*. It already moves one step beyond sustainable development in that it has a much clearer vision of the goal that it wants to achieve. Namely, GNH is not meant for individuals alone, but for the collective members within the society. It is also ready to face the challenge in trying to measure the subjective happiness which is considered to be the most difficult one raised by Jon Hall. Moreover, the country also looks for a transformation into GNH value in the longer run through proper forms of education. All these activities indicate a clear

commitment to the eudemonic tradition of happiness of what Aristotle simply called “good life”. A similar concepts was already available in Buddhism more than 2500 years ago.

Sufficiency is Both Necessary and Sufficient Conditions for Happiness

Unlike Bhutan where the main emphasis is on GNH, in the Kingdom of Thailand the emphasis is on identifying the process for sustainable development and eventually happiness from being usefulness for all (similar to that of GNH). In trying to measure GNH, the Centre for Bhutan Studies tried to locate the area of unhappiness and using the concept of sufficiency as a cutoff point, given the implication that any point higher than the cutoff point is already in the realm of happiness. The point or a band of sufficiency is the one that separate the region of unhappiness from that of happiness. Therefore, the concept of “sufficiency” is used as a demarcation between happiness and unhappiness in Bhutan and is used as a process to achieve happiness in Thailand. The commonality of this concept reflects the fact that both GNH of Bhutan and Sufficiency Economy of Thailand are drawn from the middle path philosophy from *Buddha Dhamma*, and the concept of sufficiency is common for both countries in this middle path philosophy.

In the Kingdom of Thailand the present King of Thailand King Bhumibol Adulyadej was born as a prince in the United States in 1927 and received the most part of his formal education from Switzerland. The young King Bhumibol Adulyady ascended to the throne in 1947 at the age of 19. After his wedding with his beautiful consort a year after, the young royal couple traveled extensively overseas mostly among developed countries to learn about the development and the state of technological progress in those countries at that time. After then, they both intentionally visited almost all difficult regions in Thailand and saw the suffering of most rural Thai people with their own eyes. In 1961 when the Thai government adopted the first economic development plan suggested by experts from the United States together with those from the World Bank, the King offered no comment but probably had his own reservations, as the focus of the plan was to stimulate material growth. After gaining additional confidence based on his own empirical evidence, in 1974, one year after the launching of Schumacher's "*Small is Beautiful*", the King already had the following to say:

*"National development must be carried out step by step, starting with laying the foundation to ensure that the majority of the people have **enough** to live on and to live for as a basic step using economical yet theoretically sound methods and equipments. When the basics are securely established, higher levels of economic growth and development should be promoted."* (The National Research Council Committee on Economic Branch, Office of the National Research Council of Thailand, 2004)

His comment represents the fact that, the King personally advocates for the development approach based on a stable economic base first, rather than emphasizing growth itself. The word “enough” in bold letters above is the key word to understand “sufficiency” afterward. Unfortunately, the King's comment in 1974 did not sink into the ears of most policy makers in Thailand. They all continued with the business as usual scenario in pursuing basically growth only, as they has been coached by foreign experts and most Thai economists trained abroad. As the course of development did not change in the way that His Majesty wished to see it

happened, he continued to work in his royal-initiated projects with the goal of promoting sufficiency for all Thais.

Even when the Thai economy began to perform well by the growth standard in 1987, the King was not much impressed by that. Even at peak of the long period of growth in 1994, the King surprised many by announcing a scheme that seemed to contradict Thailand's formula for miraculous growth. He unveiled a model of the self-reliant family farm on which he had begun his experiments a few year earlier (UNDP, 2007). After 1994, in spite of the well performed economy judged by the measurement of GDP, the King already saw the economic catastrophe that would follow. He came out and warned the Thai people on the event of his birthday eve, December 4, every year to live their lives toward the principle of sufficiency and not to be too greedy. It was only in the economic collapse of 1997 that his advice on Sufficiency Economy was heard loud and clear. Yet again, this scenario repeated itself in 2008 when the "hamburger crisis" started in the United States, spread rapidly all over Europe and eventually hit Thailand again, in 2008. This fact indicates that, unlike Bhutan, the Thai government policy had greatly deviated from the advice of the King. The difference was that although, the King has been highly respected by most Thai people, he has to operate under the constitution from the outset and most Thai government took the route to follow economic growth rather than the King's advice on Sufficiency Economy. This fact explains why Sufficiency Economy does not make a rapid progress in the Thai soil as much as GNH for Bhutan.

Having mentioned the key factor explaining the slow progress of Sufficiency Economy in Thailand, it is still very much worth while to discuss Sufficiency Economy as the alternative development paradigm in Thailand as well as the rest of the world in the future, especially, the philosophical part of it.

Sufficiency Economy is officially defined as follows:

*"**Sufficiency Economy**" is a philosophy that stresses the **middle path** as an overriding principle for appropriate conduct by the populace at all levels. This applies to conduct starting from the level of the families, communities, as well as the level of national development and administration so as to accommodate change in line with globalization. "**Sufficiency**" means **moderation, reasonableness**, and the need of **self-immunity** for sufficient protection from impact arising from internal and external shocks. To achieve this, an application of **knowledge** with **due consideration** and **prudence** is essential. In particular, **great care** is needed in the utilization of theories and methodologies for planning and implementation in every step. At the same time, it is essential to strengthen the **ethical integrity** of the nation, so everyone, particularly public officials, academics, businessmen at all levels, adheres first and foremost to the principles of **honesty** and **integrity**. In addition, a way of life based on **patience, perseverance, diligence, wisdom** and **prudence** is indispensable to create **balance** and be able to cope appropriately with critical challenges arising from extensive and rapid **socioeconomic, environmental** and **cultural** changes in the world.*

The keywords in bold characters are explained in term of systems analysis in the diagram below.

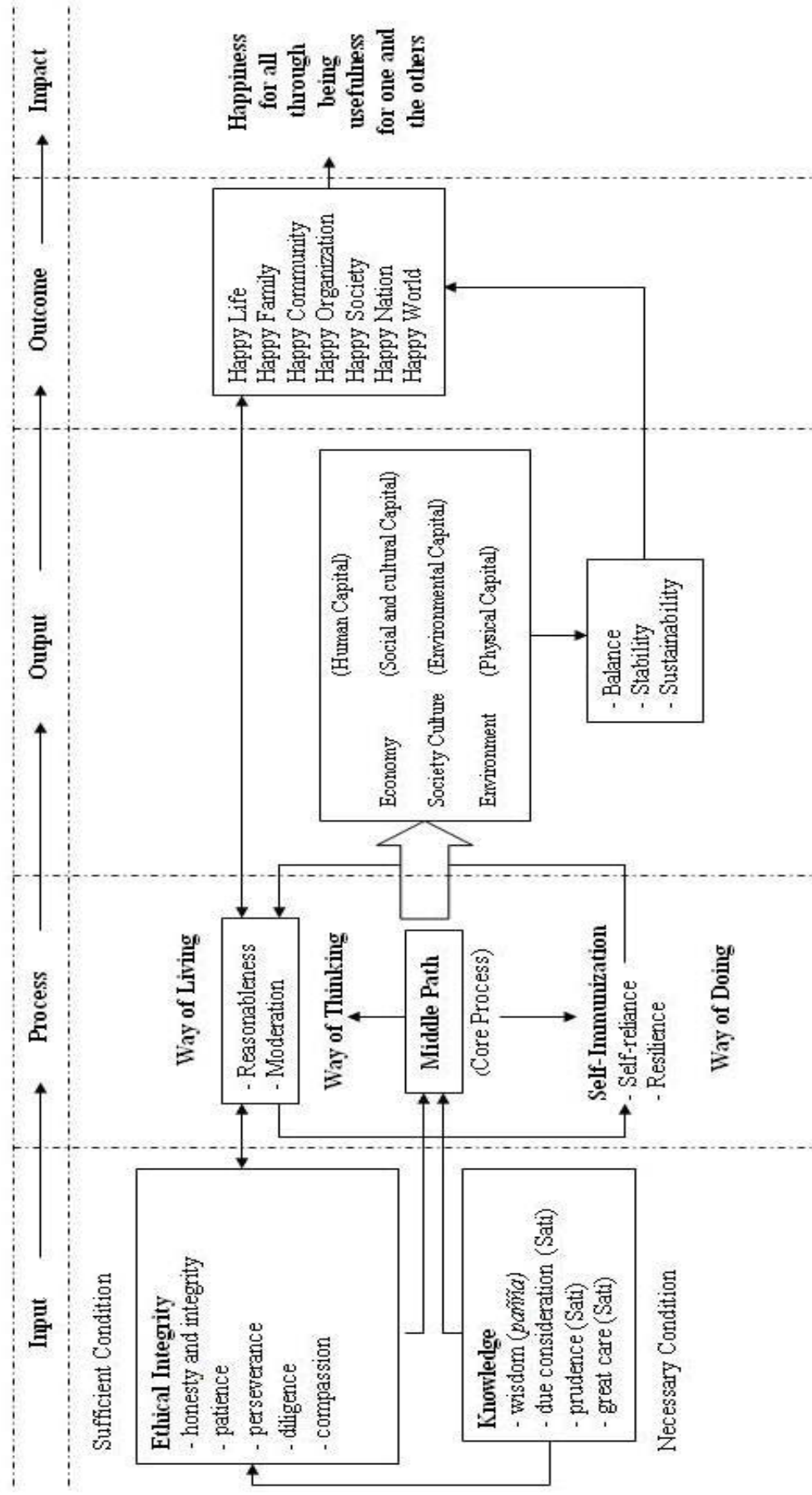

Diagram 1 : Systems Analysis of Sufficiency Economy

From the above diagram, inputs of this Sufficiency Economy process can be divided into two conditions, namely knowledge and ethical integrity. Knowledge serves as the necessary condition and consists of wisdom or *pañña* and due consideration that can be interpreted as *sati* or mindfulness, prudence that also implies *sati*, again another mindfulness and great care that also implies *sati*. This necessary condition of knowledge can be interpreted as the situation where *pañña* must work under the control of mindfulness or *sati* all the time. This condition will ensure that any knowledge or a clear understanding of anything must work under the control of mindfulness all the time in order to achieve the best possible result. Under such condition, all knowledge or clear understanding must work for positive results all the time. This is a necessary condition for having ethical integrity which will become a sufficient condition for the process of Sufficiency Economy. It is necessary because without *pañña* being controlled by *sati*, ethical integrity will make no sense for people who are greedy and want to accumulate wealth by all means. Having *pañña* controlled by *sati*, such immoral or unethical behavior can never be justified. On the other hand, ethical integrity can be classified further into honesty and integrity, patience, perseverance, diligence and compassion. These are the five qualities for a person who tries very hard to do good things not only for the benefit of that person but also for the other with compassion in an ethical and honest way.

This condition of ethical integrity is sufficient for continuing the process that can be called the middle path; the path that does not involve the two extremes that work against the development of *pañña*. It can be clearly seen at this point that Sufficiency Economy does belong to the middle path philosophy explained in *Buddha Dhamma*. Within this middle path, it can be further classified into three related sub-processes starting from the most practical and easy one, the “way of doing” or having self-immunization, The “way of thinking” or the understanding of the concept of sufficiency or moderation and the regular practicing of the concept until it will become “the way of living”, which is the component known as being “reasonableness”. In other words these three components are formed into one process known as the middle path.

Self immunization or “way of doing” is the first step to move in the direction of Sufficiency Economy. It is so because there can be various motivations in having self-immunization. The main purpose for having self-immunization is to be able to endure in the short run and flourish in the long run. The result from such endurance is a long term benefit through avoiding short term risk from short term gain. It may be called a risk aversion attitude or behavior. It is purely for self protection not for any others. There are also various methods for doing so. However, once one begins with the sub-process of self-immunization, it can be rightly considered that such person has already move in the direction of Sufficiency Economy. Hence, the practice of self-immunity alone for whatever motivation should be considered as “partial practice” of Sufficiency Economy.

The real understanding of Sufficiency Economy comes from the clear knowledge that actually sufficiency means moderation, a natural law for optimal living with regard to life itself, for all living things. Anything that is either too little or too much is not good for the life, the point of optimality must be the one that lies between the two points. For example having too little food is not good for life and too much food is not good either. The moderate amount of food is good for the body and the life involved. We can think of almost anything that can relate to life. For example too little rest and too much rest, too little exercise and too much exercise, too little clothing and too much clothing. It can go as far as too little wealth and too much wealth. The most difficult

part of this concept is that most of the time people do not know that their minds have been controlled by greed and/or ignorance. They try to accumulate more than what is optimal for their lives due to the sense of greed and/or insecurity. This way, they tend to accumulate more than what is optimal for their lives as well as for all the others. This unnecessary accumulation has become part of the global crises nowadays. It needs *pañña* being controlled by *sati* to know at what point or what level of having the thing in question is optimal for one's life. If sufficiency or moderation is understood this way, it can be considered as a "way of thinking". It can be also considered that such practice of Sufficiency Economy is at the level of "comprehension". With this understanding, the practice of self-immunization will be done through a clear understanding the concept of Sufficiency Economy. A person should be able to understand in addition that the practice of self-reliance or being resilient is the best way to achieve self-immunization.

After thorough understanding of Sufficiency Economy this way, it will be most reasonable to practice it all the time as the "way of living", which is the last sub-process of reasonableness. At this level of practice of Sufficiency Economy, it can be called "inspiration". The understanding and practicing of ethical integrity as a way of living will become one. It can be considered as the most reasonable way to live one's life.

All the said three components are part of the process of the middle path, that will lead to the output of this Sufficiency Economy process. The output is basically sustainability of the four components, namely, economy, society, culture and environment. Output of this nature is the same as sustainable development that consists of the balanced development of the four pillars, namely, economy, society, culture and environment. It is also similar to the three out of the four pillar of GNH, namely, economy and society, culture, and environment. However, the GNH considers good governance as the fourth pillar. In fact good governance can also serve as one component of the process for sustainable development that eventually lead to gross national happiness (GNH). As for Sufficiency Economy, it is the process leading to output of sustainable development in such a way that the economy, society, culture, and environment are in balance development, stability and sustainability.

This output of sustainable development can be interpreted as the process that results in at least the maintenance of all forms of capital or to result in some increase or the increase of all the following capital, namely, human capital, social capital, environmental capital and physical capital. Human capital implies increase in human knowledge, skill as well as work satisfaction that would lead to increase in productivity. Sufficiency Economy considers human capital to be the most important one among the four. After all, the happiness of a human being is the only thing that matters. Social capital is the capital resulting from human interaction in the way that capital can be generated. In this respect, culture is also considered as part of a social capital. In the West, trust is considered as the most important social capital because it will result in significant reduction of transaction costs in the market. In Thailand, apart from trust, the more important aspects of social capital are compassion, mutual help or assistance and unity or social cohesion. These various aspects of social capital will contribute to the increase in productivity of any social organization. Not like capitalism where physical capital is regarded as the only relevant form of capital, Sufficiency Economy ranks physical capital as the least important one. The priorities are given more to human capital and social capital. Environmental capital and physical capital that also include financial capital can always be regenerated, if

human capital and social capital are most efficient in the production process. Therefore, according to Sufficiency Economy, the priority list begins from human capital, social capital, environment capital and physical capital, respectively. The increase in at least one form of capital while the rest are not decreasing implies sustainable output of this system.

The anticipated outcome from such output is happiness. As Sufficiency Economy Philosophy can be adopted for practical purpose at all levels of the unit who practice this concept, starting from an individual, a family, a community, an organization, a society, a nation and the world in the end, the outcome will be all related units that practice Sufficiency Economy regularly will achieve happiness. If it is an individual, the outcome will be a happy life or “good life”. If the unit is a family, the outcome will be a happy family. If community is the relevant unit, the outcome will be a happy community and so on and so forth, up to national and global levels. At the national level, the outcome will be similar to GNH. However, Sufficiency Economy stresses more on the part of inputs and process to be assured that the output of sustainable development and the outcome of happiness can be actually realized.

Sufficiency Economy does not stop at the outcome only, it also considers the impact from practicing this philosophy. The impact will be happiness for all through being useful for one and the others. The wording in Thai is “*pra-yote sukha*”. The word “*pra-yote*” in Thai mean utilization or usefulness, while *sukha* actually means happiness of a eudemonic tradition, or “good life”.

It can be seen clearly that not like sustainable development where only the output is emphasized without much elaboration of the process and the outcome of happiness. Sufficiency Economy starts from inputs, process, output and also the outcome that is happiness as well as its impact of achieving happiness through being usefulness for one and the others. While GNH discusses output and outcome more clearly than sustainable development, it only considers good governance in the broadest sense as the process with no clear inputs. Therefore, Sufficiency Economy can be considered as complementing GNH by providing a more complete picture of the systems analysis to the concept.

Unfortunately, in term of its actual application, GNH has been more advance than Sufficiency Economy. Apart from being the idea initiated by the revered former King of Bhutan at the time of absolute monarchy, the concept of GNH is rather simple and more straight forward that most people, even Western economists, can also understand. The Philosophy of Sufficiency Economy is much more complex especially as the concept gives more emphasis on the inputs and the process than the output, outcome and its consequential impact. It is difficult even for the Thai people who claim to be Buddhist but do not understand the essence of *Buddha Dhamma* to clearly understand this Sufficiency economy concept. This fact has become another and the most important reason why the concept has been advanced by the revered King of Thailand himself but also why it has been so slow in its actual application in comparison with that of GNH of Bhutan.

In fact King Bhumibol of Thailand proposes this philosophy for all the Thais and not only for a Buddhist Thai, even though the concept has been drawn directly from Buddhism. The common ethical ground of Sufficiency Economy available in all religions are honesty and integrity, patience, perseverance, diligence and compassion with strong emphasis on sufficiency which also implies not to be too greedy. Most Muslims and Christians and those who believe in other major religions,

all admit that they have no difficulty in following Sufficiency Economy Philosophy. In fact most devout Muslims will claim that according to Islamic, they have practiced Sufficiency Economy already in their daily lives.

Unfortunately, the most difficult part of Sufficiency Economy for most people to embrace is its nature of anti-human greed. Being against the raw nature of a human being that has been propagated even further by capitalism for more than five centuries makes it very difficult for most people to change their mindset within a short period of time. This condition also explains a very slow progress of Sufficiency Economy in Thailand and not to mention elsewhere, in spite of many favorable factor available within this country. The study of Boonyarattanasoontorn and Komoltha (2009) revealed that factors explaining the slow progress in adopting Sufficiency Economy for practical purpose have been national and local government in Thailand. This is because most political parties that compete in political arena to form the government, all subscribes to business politics dominated by the ideology of capitalism. As Sufficiency Economy tends to work in the opposite direction to business interest in politics, politicians are only good at giving lip service but act in opposite direction. At the same time local politics only operate as the image of national politics, the national politicians only use local politicians as a scaffold to support the national politics.

Among the dim prospect, there has been a little light at the end of the tunnel. The private business sector and civil society are the ones who are more active in adopting the Sufficiency Economy Philosophy. They have been doing this out of their own necessities and found the concept to be quite useful for them to solve their own problems. The main problem was caused by the 1997 economic crisis in Thailand as most businesses suffered from severe loss close to the point of bankruptcy. The adopting of Sufficiency Economy to their businesses helped improve their businesses significantly. Many have followed the most successful cases. At the same time most farmers with small land holding in Thailand also suffer from the loss resulting from the practice of monoculture. Adopting a new theory of agriculture, which is the practical part of Sufficiency Economy in farming activities suggested by King Bhumibol since 1984, helped them to regain and improve their livelihood significantly. The good examples have been replicated and in many cases they have formed into a Sufficiency Economy communities. These are the two sectors that have made some advancement in the direction of Sufficiency Economy Philosophy.

Incidentally, the military coup in Thailand in September 2006 justified their course by arguing against the business politics and this was given as a reason to overthrow the elected government of Thaksin Shinawatra. The action of the coup also implied that the old Constitution of 1997 must also be abolished. Consequently, the new Constitution was to be drawn and approved as the old one was made invalid. The new Constitution of 2007, proclaimed Sufficiency Economy as a national development direction. An autonomous organization by the name of National Economic and Social Advisory Council (NESAC) has the responsibility to evaluate the incumbent government to make sure that the government acts within the objectives of the Constitution of 2007. On that basis, indicators used to evaluate the performance of the incumbent government on whether its followed the development of the country in the direction of Sufficiency Economy have already been developed in Thailand. Such set of indicators was completed in 2007 (Working Group on Academic Affairs, NESAC, 2007). Unfortunately, such indicators have not been used for the intended evaluation, so far.

In the area of education, Dr. Priyanut Piboonsravut, Director of Sufficiency Economy Research Project Unit, Bureau of the Crown Property under the guidance and support of H.E. Dr. Chirayu Israngkun Na Ayathaya, Director General of the Bureau of the Crown Property and the cooperation from Ministry of Education, curricular of basic education for schools in Thailand to operate under the direction of Sufficiency Economy have been formally designed for all levels (12 years) since 2007. Presently (January 25, 2010), there are altogether 114 schools all over Thailand that have successfully adopted Sufficiency Economy curricular for their schools. (http://www.sufficiencyeconomy.org/info.School_Search.php 25/1/2010). This number is still less than 5 percent of schools at the level of basic education in Thailand. However, it already indicates considerable progress within the period of 3 years. Not much progress can be said in others direction of Sufficiency Economy in Thailand than what has been indicated above.

Unlike the GNH movement in Bhutan, that already has GNH index and all related indicators as well as a long term plan to instill GNH value into education there, the Sufficiency Economy in Thailand has made less progress. However, the macro indicators to evaluate the government performance in the direction of Sufficiency Economy are also available. There is already some progress in the curricular of Sufficiency Economy for basic education in Thailand with 114 schools are now using them. The main obstacle for the Sufficiency Economy movement in Thailand is politicians in Thailand who run the Thai government, at the moment. Nevertheless, both GNH of Bhutan and Sufficiency Economy of Thailand have already laid some firm foundation for further development in the direction of Buddhist economics.,.

Buddhist Economics can save this Catastrophic World Plagued by Consumerism¹.

Buddhist Economics is the fusion of two words, "Buddhist" and "Economics". It is generally defined as *"the subject that is derived from the lessons of the Buddha's discoveries on his path to enlightenment to explain economic activities with the aim for both individuals and society to achieve peace and tranquility under resource constraints"*. (Puntasen, 2005)

The difference between Buddhist Economics and mainstream economics reflects different paradigms of human nature. Under scientific materialist paradigm, mainstream economics observes that each human being normally follows his/her self-interest. Therefore, following self-interest of any individual is a "rational" behavior. Economics also adopts the Darwinian Theory of "the survival of the fittest" to imply that competition leads to progress. Hence, the core values of mainstream economics (more popularly known as "capitalism") are "self-interest" and "competition". Because of such development of thought, mainstream economics defines pursuing of self-interest as a rational behavior as well as competition as factors contributes to more generation of utility. The thought behind Buddhist economics is Buddhism, with the clear understanding that for all living things, once their lives exist they can never be without *dukkha* or suffering or pain. Such suffering or pain is basically caused by change into older age, illness and death eventually. For

¹ This section is drawn mostly from Puntasen, Apichai, *"Buddhist Economics : Evolution, Theories and Its Application to Various Economic Subjects"* **The Chulalongkorn Journal of Buddhist Studies** : Special Issue one, Center for Buddhist Studies, Chulalongkorn University, 2008.

animals with the highest level of development of their minds like human beings additional *dukkha* or suffering can also be from their mind being controlled by all defilements such as *kilesa* or stimulation caused by greed and *avijja* or ignorance. Those who have *vijja* or *pañña* will understand that, it does not make any sense to inflict more pain to the others, since inflicting more pain to the others does not guarantee that the one who cause the pain to the other will be happy. Most of the time they will also end up also in pain or unhappiness. On the other hand, helping the others to reduce their pain can definitely result to better feeling or happiness for those who can do so. On the said basis, Buddhist economics advocates for **non-self** (since everything is changing all the time including the concept of “self” itself) **compassion** and **cooperation** while, the emphasis in the mainstream economics is self-interest as a rational behavior and competition.

In a system of capitalism together industrialism and consumerism, one can visualize growth without end. Nevertheless, the increase of economic growth is limited by the amount of non-renewable resources available and the carrying capacity of the globe for waste from production and consumption. In reality pushing for more production all the time will turn to be an unsustainable downward-spiral resulting in more waste generation and resource depletion causing environmental degradation and eventually: human self-destruction.

As such, because of the said nature of capitalism through industrialism and consumerism, consumption-efficiency becomes the key for the survival of humanity in a foreseeable future – yet, this cannot be discussed in a meaningful way in the mainstream economics. Only Buddhist Economics can deal with this key concept in a meaningful way; it can actually save this world from the end of humanity in much more meaningful ways.

Efficiency of Consumption

Without worrying about gaining more pleasure from more acquisition, it can be easily understood that efficiency of consumption is similar to that of production, as a consumption process can be analyzed in the same way as the production process. Consumption and production can be viewed to be the same as they are both economic processes. As soon as the efficiency of production is understood, efficiency of consumption can also be easily understood in the same way. The fact that mainstream economics cannot explain efficiency of consumption as clearly as that of production is because the goal of consumption has already been set to maximize pleasure or utility rather than optimize consumption efficiency.

A further question to be raised is how to consume without having anything to do with pleasure. At this point Buddhist Economics can provide the answer by looking at the meanings of the two words, “needs” and “wants”. It can be traced back to the explanation of Abraham Maslow where needs are classified into three levels, physiological needs, social needs and moral needs. In *Buddha Dhamma*, there is only one form or one level of needs; that is physiological needs. The other levels in Maslow’s hierarchy are not needed. They all can be accounted for through understanding the concept of *pañña*.

To summarize, according to *Buddha Dhamma*, consumption is needed to relieve the pain from physiological needs and sufficient resources needed for the development of mind and is to be distinguished from the consumption for desires and wants (*kammasukha*). If a person has sufficient *pañña* to understand that *kamasukha* is in

fact *dukkha*, that person will understand that consumption for *kamasukha* is not really needed. Consumption, informed by needs, can be considered the most efficient as it is the only consumption **needed** and minimizes resource consumption.

The ultimate goal of most human beings is to be completely free from *dukkha* or to reach the stage of *nibbana*. The most direct way to *nibbana* is through the middle path or middle way. Consumption to satisfy desire or craving is not conducive to the development of mind. It only relieves craving temporarily, but stimulates craving to a higher level in the next round. It also promotes excessive utilization of limited natural resources. Thus, it is not a way to bring about true *sukha*. Such consumption is clearly inefficient. At the same time consumption that is inadequate to maintain a healthy body and a healthy mind cannot be considered as efficient consumption² either since it does not optimize the output of *sukha*.

Therefore, efficient consumption is consumption according to the principle of the middle path or *majhima patipada*. This consumption cannot be analyzed by mainstream economics. That is because there is no analytical tool available. Without such a tool, one can be misled, resulting in a wrong or incorrect theory. The end result will be human catastrophe that becomes increasingly evident as time goes by. It should be observed that a certain level of *pañña* is a necessary condition to being able to consume by the principle of the middle path. As a result, *pañña* is a crucial factor for the most efficient consumption: that is, the least utilization of resources given the goal of being free from *dukkha*. The mainstream economic term that is closest to the concept of efficient consumption is cost effectiveness. It shares a meaning similar to efficiency of production but looks from a different angle.

Combined Production and Consumption for Sustainable Development and Increased Well-being

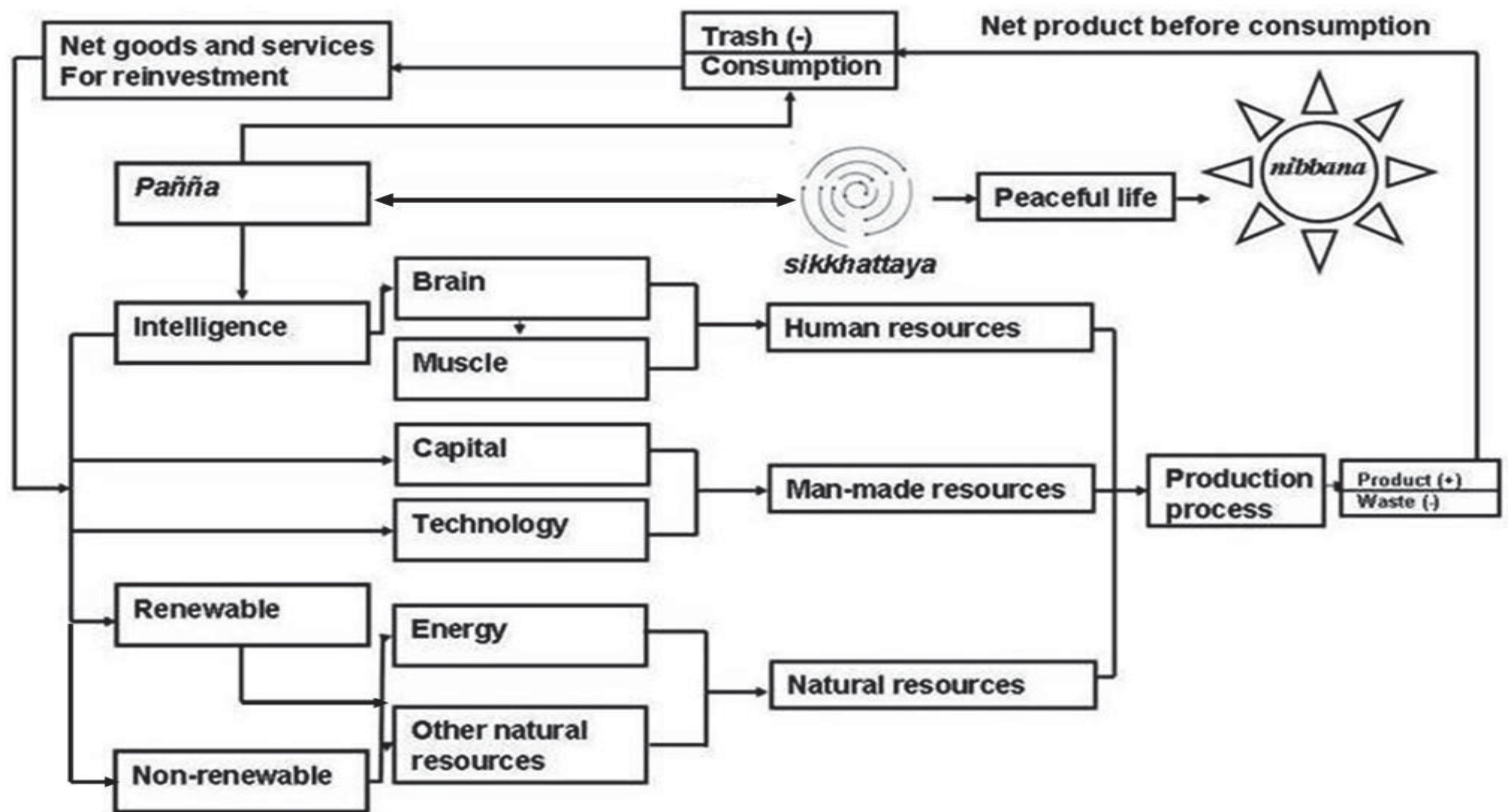
After looking at efficiency consumption that is similar to production efficiency from the point of view of Buddhist Economics, one can link efficient production and consumption together. This linkage will demonstrate the conditions for sustainable development as well as improvement of well-being in a society. It should now be evident that well-being or *sukha* does not come from consumption. Consumption only serves as a process to provide for the basic necessities and the elimination of the pain due to their absence. Without this level of consumption (sufficiency), there would be a negative impact on the further development of *samādhī* and *pañña*. Consumption beyond sufficiency will stimulate *tanhā* (craving or more desire). Apart from being the cause for *dukkha* or suffering or pain, excessive consumption will also lead to the wasteful use of resources, or inefficient consumption. Consumption only serves as a necessary condition that enables us to live in the way of *majhima patipada* or the middle path. The true well-being or *sukha* can only result from the development of *pañña* through the rigorous training of *sikkhattaya*.

Having gained a clear understanding of these related components in Buddhist Economics (production, consumption and well-being or *sukha*), Diagram 2 can be used to see the way that one can achieve the conditions for sustainable development

² It may also be called "sufficient consumption" as sufficiency also means moderation. Moderation is a natural law that governs all forms of life. Where anything that is too little or too much is not optimal for life, the point of moderation is the optimal point for life in that specified time and circumstance. Hence consumption efficiency is the same as sufficient consumption.

and the improvement of well-being through the development of mind to the point of *nibbana*.

Diagram 2: Consumption and Production Theories of Buddhist Economics.
The system of production and consumption providing the conditions for sustainable development and promotion of a peaceful life.

When net goods and services produced are more than enough to maintain the existing system of production, sustainable development and the reduction of conflict of contradiction yielding a more peaceful body and mind as a result. Excess production can be used to reduce the pain and suffering of those who need it. With the help of technology, production efficiency can be improved.

The above diagram demonstrates the interaction of production and consumption in Buddhist Economics that can eventually lead to a peaceful life and eventually *nibbana* the state of mind that is free from all defilements and sustainable development on the production side. *Pañña* is the mode of production in the sense that it controls all input factors ranging from human resources to man-made resources and natural resources. All these resources can be further divided into brain and muscle power for human resources, and energy and other natural resources for natural resources. Man-made resources are the product of human intelligence and energy and other resources that can be either renewable or non-renewable. *Pañña* will in turn control human intelligence in a way that man-made resources are produced only in a creative and positive way and natural resources should be used in such a way that non-renewable resources are used minimally. All these are aimed at producing products most needed for production for sustaining lives with minimum amount of harmful waste. Production in this way is considered to be the most efficient or sufficiency production in Buddhist Economics.

It can be seen from this diagram that the consumption process, the first part yields net products to be used in consumption through the assumption that part of the products can be used to clean up waste from the production process. The second part is waste resulting from the consumption process itself. Consumption in Buddhist Economics is not to gain "satisfaction" as explained by mainstream economics but rather for the maintenance of the physical needs of human beings as well as the physical production process to continue on its own course. The goal of the whole production process is actually to produce well-being that eventually leads to the state of *nibbana*. The main emphasis in this diagram is a circular flow of goods and services for the maintenance of the whole production process. The nature of this flow will indicate whether the system is sustainable or not.

The real wellness of human beings only depends on *sikkhattaya*, which is a separate process but directly related to *pañña*. *Pañña* also controls production and consumption processes in this diagram as already discussed. Please observe the two-way arrow-head between *sikkhattaya* and *pañña*. It demonstrates the dynamism between the two concepts. The two represent the possibility to solve the current crises that is causing great damage of resources and the environment on earth by both the production and consumption processes.

Not like, GNH and Sufficiency Economy, the ultimate goal of Buddhist Economics does not stop at happiness or well-being that has already been advanced into a spiritual realm beyond the worldly pleasure. It is aiming at the state of *nibbana* whereby the mind will be completely liberated and being free from all defilements. It is not an easy process that every human being can achieve in his/her existing life without many supportive pre-conditions. Yet, each one can make an attempt at approaching it. It is the stage for the ultimate stage of spiritual well-being. Like Sufficiency Economy, Buddhist Economics puts more emphasis on the process that will lead finally to spiritual well-being. The process can be classified into three sub-processes already discussed above.

The first sub-process, production efficiency has been designed to lay a firm foundation for other sub-processes to build on it. Having *pañña* as the mode of production not capital in the mainstream economics, efficiency in this case goes much beyond the concept of minimizing inputs for maximum output. It must be global efficiency in the sense that external diseconomy cannot be allowed. If external

diseconomy cannot be avoided, it must be kept at minimum, or alternatively such process should be terminated before starting it. What is meant by global efficiency is that the process must generate all four capital, human, social, environment and physical capital at the same time especially human and/or social capital while at least being able to preserve environment and/or physical capital. The next and the crucial sub-process which is the key to and rather unique for Buddhist Economics only is consumption efficiency or sufficiency consumption. The consumption of output at this level must be a little more than the level of survival for life that actually meet the four basic need, namely, food, clothing, housing and medication. It must cover the cost of the process to facilitate the training of human mind for further development (Phra Brahma-Gunabhorn-P.A. Payutto, 2008). This level of sufficiency consumption is similar to that of "good life" of Aristotle. The next and the most important sub-process is the process of the training of the mind itself, Through *sikkhattaya*, the three fold training of *pañña*, *sila* and *smadhi*. This nature of training is only available in Buddhism. It is the last sub-process that will help to purify the mind that will lead to calm mind and concentrate mind to the point that the clear mind will be the end result in each round of the training. Under the condition of the purified, calm and concentrated and clear mind, all the three quality of the mind existing at the same time, it is the situation that the mind already at the state of *nibbana*. At this stage the mind will be free from all defilements, the ultimate goal of Buddhist Economics. Without any attempt at improving the existing situation dominated by consumerism under the ideology of capitalism the whole system can easily be degenerated in the direction of self-destruction. The only way out of this undesirable situation is to develop "global *pañña*" existed in Buddhist Economics as rapidly as possible, through sustainable development, GNH and Sufficiency Economy serving as the bridge leading to this new development direction.

Conclusion

This paper begins by pointing out that spiritual well-being or "good life" as the goal of the economic activities at the dawn of the economic subject during the Greek civilization led by Hesiod (800 B.C.). The concept was advanced further by Aristotle (384-322 B.C.). He elaborated this concept of "good life" to be a flourishing life with a little more materials than necessities for survival. "Good life" for Aristotle is a moral life of virtue through which human beings attain happiness. Therefore, the relevant economic dimension in this regard is to produce enough materials to meet the basic human needs as well as to attain happiness or "good life". It can be clearly seen that Aristotle understood fully well that happiness was a stage of mind rather than pleasure or comfortable from having more materials.

The world has only acknowledged the alternative paradigm of sustainable development since 1987, followed by the announcement of GNH of Bhutan to the world co-incidentally on the same year of 1987. Sufficiency Economy in Thailand contributes more in this direction by incorporating necessary and sufficient conditions of inputs and more elaborate process. The two will eventually serve as a solid foundation for the West to understand Buddhist Economics for the eventual concrete path to *nibbana*,. Under the present deteriorating resources and environment of the existing globalized world, such understanding of human life is quite crucial to the survival of humanity itself. The race in the direction to destruction and to revival from the existing situation is still going on. It is the same race for more advanced *pañña* or *vijja* against increasing *avijja* or ignorance caused by increasing materialism partially supported by increasingly rapid rate of technological progress. The survival of humanity in the long run is still at risk.

References

In English

- Bentham, Jeremy. (1935) : *An introduction to the principles of morals and legislation*. Edited by Philip Wheelwright. Garden City, N.Y. : Doubleday, Doran & Company.
- Berlin, Isaiah. (1962) : "The age of enlightenment: the eighteen century philosophers". In *Great ages in eastern philosophy* (p.19) Boston : Houghton Mifflin.
- Burns, Edward McNall. (1958) : *Western Civilizations: their history and their culture*. 5th ed. New York : W.W. Norton.
- Carson, R. L. (1962) : *Silent Spring*. Colborn, Zed Books in association with PAN UK, London, 2003.
- Coleman, Ronald. (2008) : "Measuring Progress towards GNH-From GNH Indicators to GNH National Account? : The Nova Scotia GPI Experience" to the Fourth International Conference on Gross National Happiness, Thimpu, Bhutan, November. GPI Atlantic.
- Greenwald, J. (2004) : Happy Land. *Yoga Journal*, 2004/July-August.
- Kahneman, D. (2000) : "Experienced Utility and Objective Happiness: A Moment-based Approach". In : Kahneman, D.-Tversky, A.(eds): *Choices, Values, and Frames*. New York: Cambridge University Press, 673-692.
- Layard, R. (2003) : *Happiness: Has Social Service a Clue?* Lionel Robbins Memorial Lectures 2002/3 Delivered on 3, 4, 5 March 2003 at the London School of Economics.
- Meadows, D.H., Meadows, D.L., Randers, J. and Behrens, W.W. (1972) : *The limits to growth: a report for the Club of Rome's project on the predicament of mankind*. New York : Earth Island, Universe Book.
- Mill, John Stuart. (1899) : *Principles of political economy*. New York : Colonial Press.
- Puntasen, A. (2007) : "Buddhist economics as a new paradigm towards happiness". *Society and Economy*, 29 (2), 181-200.
- _____. (2008) : "Buddhist Economics : Evolution Theories, and Its Application to Various Economic Subjects". *The Chulalongkorn Journal of Buddhist Studies* : Special Issue One.
- Randall Jr., Herman. (1976) : *The making of the modern mind*. New York : Columbia University Press.
- Rothbard, Murray N. (1996): *Economic thought before Adam Smith*. Brookfield, Vir : Edward Elgar Publishing Ltd.
- Schumacher, E.F. (1973) : *Small is Beautiful: Economics as if People Mattered*. New York, Harper & Row Publishers.
- Sivaraksa, Sulak. (2009) : *The Wisdom of Sustainability : Buddhist Economics, For the 21st Century* Kihei, Hawaii, Koa Boods.
- Smith, Adam. (1937) : *An inquiry into the nature and causes of the wealth of nations*. New York : The Modern Library.
- _____. (1982) : *The theory of moral sentiments*. Indianapolis, Ind. : Liberty Press.
- Summer, A., & Tribe, M. (2008) : *International Development Studies*. London: Sage Publication.
- Sustainable Development Commission. (2007). *Scope of work package one : Visions of Prosperity*. London : Sustainable Development Commission.
- The National Research Council Committee on Economic Branch, The Office of the National Research Council of Thailand (2004) : *The King's Sufficiency*

- Economy and the Analyses of Meanings Economists*. Bangkok : Parbpim Limited partnership.
- The Working Group on Academic Affairs, National Economic and Social Advisory Council (NESAC) (2007) : *Formulation and Evaluation of Sufficiency Economy Indicators and the Economic and Social Report on the National Performance in the Direction of Sufficiency Economy*, Ubon Rajathanee University.
- Thinley, L.J. (2007) : "What is Gross National happiness" in T.C. Studies, *Rethinking Development* : Proceeding of Second International Conference on Gross National Happiness. Thimpu, Bhutan, Centre for Bhutan Studies.
- UN (1987) : *Our Common Survival*, the Brunland's Report.
- UNDP (2007) : Thailand Human Development Report 2007, "Sufficiency Economy and Human development". Bangkok: United National Development Programme.
- UNESCO (2001) : *The Universal Declaration On Cultural Diversity*.
- Ura, Karma. (2008) : *GNH Index*, centre for Bhutan Studies, Thimpu, Bhutan.
- _____. (2008) : *A Proposal for GNH Value Education in School* centre for Bhutan Studies, Thimpu, Bhutan.
- Whitehead, Alfred N. 1967. *Science and the modern world*. New York : Free Press.

In Thai

- Boonyarattanasoontorn, Jaturong and Komolta, Manas. (2009) : *Analyses of State Policies at Various Level including Private Business Sector and Civil Society from Sufficiency Economy Philosophy (2540-2549 B.E.)*, Volume I, Bangkok, Thailand Research Fund.
- Puntasen A. (2005) : *Buddhist Economics Evolution, Theories and Its Application to Various Economic Subjects*. Bangkok, Amarin Publishing Group.
- Thinley, L.J. (2004) : "System of Values and Development : Gross National Happiness", in *Gross national Happiness : Toward the New Paradigm of Development*. Bangkok. Suan Nguen Mee Ma.

Website (In English)

- http://wikipedia.org/wiki/Simion_Kuznets 8/1/2010.
- http://en.wikipedia.org/wiki/Robert_F._Kennedy 8/1/2010.
- http://en.wikipedia.org/wiki/Sustainable_Development 8/1/2010
- <http://www.france24.com/en/20090914-france-advocates-new-ways-measure-growth-ba-9/1/2553>.
- http://www.yogajournal.com/views/1332_1.cfm/. Retrieved: 24 June 2007.

Website (In Thai)

- http://www.sufficiencyeconomy.org/info.School_Search.php 25/1/2010.

Keynote Speech

- Venerable Phra Brama Gunabhorn (P.A. Payutto) (2009) : "*Buddhist Economics in the Globalized World*" given at the 2nd Buddhist Economic Research Platform Ubon Rajathanee University, Thailand April 5.

Speech

Hall Jon. (2009) : "*The Global Project on Measuring the Progress of Societies*" Sasin International Business College, Chulalongkorn University, July.

GNH INDEX

Karma Ura, the Centre for Bhutan Studies.¹
Email: Dasho.k.ura@gmail.com

Coinciding with the coronation of the 5th King of Bhutan, His Majesty Jigme Khesar Namgyel Wangchuck, in November 2008, the Royal Government of Bhutan has adopted the GNH index. The index was inaugurated and launched by HM/PM of Bhutan on 24.11.2008. The purpose of the GNH index is to reflect GNH values, set benchmarks, and track policies and performances of the country. The GNH index was developed by the Centre for Bhutan Studies, a non-aligned and non-profit research institution based in Thimphu, Bhutan.

2. GNH Origin

The 5th King of Bhutan, His Majesty Jigme Khesar Namgyel Wangchuck, popularly known as King Khesar, proclaimed that fulfilling the vision of GNH will be one of the four main responsibilities of his reign in his Royal Address of 17 December 2006. His Majesty King Khesar underlined that the ultimate goal for social, economic, political changes in Bhutan is fulfillment of GNH. His Majesty the King has said that a GNH society means the creation of an enlightened society in which happiness and well-being of all people and sentient beings is the ultimate purpose of governance. He reemphasized that again in his Coronation Address on 7th November 2008.

¹ The staff of the CBS have enjoyed the gracious patronage of His Majesty King Khesar in the development of the GNH index and its institutionalization. All of us have felt the inspiration radiated by His Majesty King Khesar. His speeches to the people in general have been beacons to us. We would also like to thank the Prime Minister, Jigmi Y. Thinley for his far reaching support to GNH and for launching the cbs web <http://www.GrossNationalHappiness.com>.

I would like to acknowledge my gratitude to many individuals who have helped me and the staff of the centre for Bhutan Studies in the many years I have been at the CBS working on GNH. From abroad, I would like to thank Nicholas Rosellini, Renata Lok Dessallin, Sabina Alkire, Emma Maria Santos, Ron Colman, Michael Pennock, and Peter Herschok. Ron Colman helped me extensively during the inception of survey instruments for GNH. But I wish to pay special gratitude to Sabina Alkire for her visit to Bhutan, which lead to substitution of the methodology for construction of GNH index I adopted earlier by her innovative aggregation method. I thank her for the input I received in explaining the new aggregation method in this article. I would like also to acknowledge the inspiration and support CBS received from Hans and Wallapa in sustaining the work on GNH. Each research staff of the CBS have played indispensable roles in the preparation of the questionnaire, data entry and processing and analysis with respect to the domains of GNH they were assigned. Kuenzang Lhadon coped admirably with the strenuous processing of the huge data besides her other duties. Likewise Tshoki Zangmo took on the crucial task of analyzing data. I would like to acknowledge the contributions made by all the researchers of the Centre for Bhutan Studies: Karma Galay, Tashi Choden, Phuntsho Raptan, Dorji Penjore, Karma Wangdi, Tshering Phuntsho, Sangay Chopel. They have carried our extensive work on individual domains of GNH which are found in web: <http://www.GrossNationalHappiness.com>

The 4th King of Bhutan, HM Jigme Singye Wangchuck, promulgated GNH since the beginning of his reign in 1972. Happiness of the people was made the guiding goal of development. The exact phrase “Gross National Happiness is more important than Gross Domestic Product” was coined by His Majesty the 4th King of Bhutan, who is the author of GNH. The fact that he said GDP needed to be channeled towards happiness in 1970s and 1980s was quite new. Since then, GNH has attracted attention, and opinion around the world has started to converge on happiness as a collective goal.

In the reign of the 4th King, the actual road map for good development in terms of laws and policies consistent with GNH were developed. He believed that happiness is an indicator of good development and good society. He also believed in the legitimacy of public deliberation, public discussion, and public opinion in defining any goal, including GNH, through democracy and enlightened citizenship. Hence, full parliamentary democracy was introduced in 2008 with the declaration of the Constitution of the Kingdom of Bhutan, although decentralization policies prepared the people for parliamentary democracy from 1970s onwards.

3. Need for GNH index

Across the world, indicators focus largely on market transactions, covering trade, monetary exchange rates, stockmarket, growth, etc. These dominant, conventional indicators, generally related to Gross Domestic Product (GDP) reflect quantity of physical output of a society. GDP, along with a host of supporting indicators, is the most widely used indicator. Yet GDP is heavily biased towards increased production and consumption, regardless of the necessity or desirability of such outputs, at the expense of other more holistic criterion. It is biased against conservation since it does not register conservation or stocks.

Indicators determine policies. The almost universal use of GDP-based indicators to measure progress has helped justify policies around the world that are based on rapid material progress at the expense of environmental preservation, cultures, and community cohesion.

Indicators embody values. In general, policy makers tend to implement policies or programmes based on current international development trends, without taking into consideration the values that lie behind such trends. One way to overcome this tendency is by recognizing the fact that between values and policy implementation stand indicators. Values, policies and programmes are mediated by indicators.

Indicators capture the imagination and help convince lay people about the direction of the country's goals and development objectives, but it is not always easy for the people to discern that indicators are not value neutral, and that values and principles underlie and determine programmes and policies.

Indicators actually drive society in certain directions and even determine the policy agendas of governments. Not only decision makers, but ordinary citizens, tend to take social or economic programmes at face-value, and accept proposed policy implementation without examining the ultimate values underlying those programmes. But indicators can help bridge that gap.

As many contemporary indicators of progress and development do not reflect GNH adequately, the Royal Government of Bhutan directed the Centre for Bhutan Studies

(CBS) to develop GNH index, which will provide appropriate indicators for Bhutanese development.

The Centre for Bhutan Studies constructed a single number index for Gross National Happiness that can be broken down into individual component indicators that are useful for different sectors for planning and technical purposes at the ministerial and departmental levels.

Although GNH is a complex concept and ideal, for practical application, GNH philosophy had to be translated into a metric system. The government expressed the need for GNH indicators because without some kind of measurement system, GNH cannot guide practical policies and programmes. Left at the level of inspirational discourse, imprecision will allow many conventional indicators to play unwitting roles in a GNH society.

GNH indicators are also needed to foster vision and a sense of common purpose. Left at the plane of vision, GNH cannot specify the practical programmes and resources needed to attain those visions in quantitative terms. In this respect, screening tools for projects and policies developed by the Centre for Bhutan are expected to be used for selection of policies and programmes, which are aligned with GNH. People clarify their vision by specifying targets and indicators that serve to point to areas of weakness and strength. Indicators serve as convenient instruments and yardsticks of evaluation over time.

GNH indicators can become tools of accountability. The sense of common purpose embodied in a coherent set of indicators enables ordinary men and women to more readily judge, hold accountable their leaders, by checking whether these the targets are being fulfilled. Without a common vision concretized through indicators, each individual merely looks to his or her own ends, even though welfare is a shared pursuit. Not only do GNH indicators assist in building vision, they are instrumental to that vision being held in common by all citizens, building a notion of greater interdependence across time and over space.

Once people are familiar with GNH indicators, they can have a practical effect on consumer and citizens' behaviour. The behaviour changing function can emerge in significant ways when there are appropriate indicators that direct attention towards both the causes of problems and the manner in which behaviour and decisions can prevent and solve those problems. This potential behaviour changing function of GNH indicators can be valuable. For example, certain indicators for GNH gauge the prevalence rates of negative and positive emotions, from compassion to anger. The level of trust, volunteerism and safety can also be tracked. Information on their prevalence rates will influence peoples' behaviour as they begin to gauge their own traits against the national trends.

To qualify as a valid indicator of GNH, an indicator with respect to any variable has to have either a positive or a negative influence on well-being and happiness. The direction of causality on happiness and well-being must be clear. For examples, less crime, illness, and air pollution have a more positive influence on happiness than more crime, illness, and pollution.

GNH indicators include both objective and subjective dimensions of life. The construction of an index should give equal weight to both the functional aspects of human society as well as the emotive side of human experience. To give just one

example, people's perceptions of their own safety and security are as important in determining happiness as objective crime statistics. That balance allows good representation of information between the objective and the subjective.

When measuring objective conditions such as educational and medical facilities, or room ratios etc., measure of the psychological or subjective experience that accompanies this condition is important. For example, a student attends a school that scores highly in the conventional educational statistics, but he/she subjectively views the educational experience as entirely deficient—the teachers might be oppressive, or the classroom tense. In other words, the process of obtaining the education, including the classroom experience, does not promote a sense of well-being in the student, despite the school's apparent high objective performance. Self reporting of experiences along with objective statistics therefore provides a more accurate picture of well-being than the objective statistics alone.

As indicators reflect values, and shape programmes, they become a vital link in providing feed-back on the effectiveness of existing policies and programmes and 'feed-forward' into programme implementation, thereby allowing the values they embody to be infused into policies and programmes in a broad based manner. Thus, in the case of using GNH indicators as evaluative tools, they can be used not only to check whether programmes are consistent with GNH indicators but also to create conditions for a coherent, organic relationship between professed values on the one hand and actual policies, programmes and projects on the other. The ramification of pursuing such an organic relationship should be recognized for the polity of Bhutan as a whole: if it is done successfully, it means that the country's economic, political, social, environmental, cultural and technological environments will be penetrated by GNH values, and that there will be a natural coherence to the country's policies that reflect its cherished values.

At the same time, from a Bhutanese cultural perspective, it must be understood that the subjective versus objective distinction is merely a heuristic device that does not in any fundamental sense represent what is basic to the nature of reality. The interdependence of all things, and the non-abiding self of everything, is a key concept. The conventional subjective versus objective division is an abstraction from what is actually inter-relational. For GNH indicators, this cultural concept means that seeing everything as relational is more useful than seeing them as separate categories. In fact, happiness itself dwells in the experience of quality of relationship. Thus, the various domains are not simply separate conditions of happiness in and of themselves. Rather, it is the intimate inter-relationship among these domains that is significant.

The GNH index construction aimed at a deeper representation of well-being than conventional indicators. The distinction between subjective and objective is but an abstraction from reality, given that from a Buddhist view, they do not exist. What exists in a fundamental way is relationality (as opposed to subject and object) at all levels, which can only be assessed by a broad range of social, economic, cultural, and environmental indicators. Seen in this way, happiness and well-being is ultimately a way of being that is affected by and affects relational quality, which changes in meaning over time with deepening sensitivities to the world around us and with our understanding of what is important or valuable for us and for all sentient beings.

4. GNH as Goal

Happiness is a subjectively felt public good. Happiness is a public good, as all human beings value it. Hence, the government of Bhutan takes the view that it cannot be left exclusively to private individual devices and strivings. If a government's policy framework, and thus a nation's macro-conditions, is adverse to happiness, happiness will fail as a collective goal. Any government concerned with happiness must create conducive conditions for happiness in which individual strivings can succeed.

In this context, public policies are needed to educate citizens about collective happiness. People can make wrong choices that lead them away from happiness. Right policy frameworks can address and reduce such problems from recurring on a large scale.

There are many entities, such as the corporations and other organizations, above the individual level that make choices and decisions that impact collective happiness. Individuals are relatively less powerful to redress decisions of big organizations if they are contrary to the goal of collective happiness.

During the consumption of goods and services, the measure of what gives the people happiness will be relative, either to what others are consuming or to what one had the year before. This fact implies that there are negative externalities to happiness associated with consumption that needs to be curbed. Public policy instruments have to correct externalities when they are present in a large scale. At the same time, to cultivate a positive psychology which does not work always on invidious comparison is important for personal development.

Our understanding of how the mind achieves happiness affects our experience of happiness by influencing the means we choose in striving towards it. In some branches of the behavioral sciences, the mind is conceived of as an input-output device responding to external stimuli. One consequence of this model is that happy and pleasurable feelings are seen as dependent solely upon external stimuli. Happiness is perceived as a direct consequence of sensory pleasures. With such an overemphasis on external stimuli as the source for happiness, it isn't surprising that individuals are led to believe that being materialistic will increase their happiness.

But there is a contrary tradition to the external stimuli based happiness that point to a different source of happiness, showing that pleasurable feelings will be generated by shutting down sensory inputs and the related mental chatter. This involves secular meditation whereby the individual experiences the subject itself, as opposed

to the subject perceiving external stimuli. There is much less external input to happiness through contemplative method. Long enough meditation may lead the brain structure (neural pathways) to be changed such that calmness and contentment will be a personality trait. In other words, the mental faculties can be trained towards happiness. From a contemplative perspective, extreme reliance on externally derived pleasure distracts the individual from inner sources of happiness, elevating the latter.

When this cultural view is applied, stable and sustainable economies can be termed successful. An economy that is continually growing at an unsustainable rate may be seen as a failure due to its inability to promote detachment from the proliferation of wants. Sustainable and stationary economy may signal that stability in wants and psychological stability have been achieved among the consumers.

GNH encourages individuals to see all things as interdependent with all other things. In order to achieve collective happiness, the principle of interdependence needs to be taken on by everyone. Members of a GNH society would cultivate a third eye, which can elevate our vision beyond individual self-interest to address the happiness of all, as a collective goal. The third eye metaphorically represents our potential to see all things as interdependent across time and space. Equity is central to GNH. The perception of happiness that doesn't take into account the needs of others' happiness is irresponsible and egocentric, and the pursuit of such happiness is likely to be unethical. Happiness blossoms through enhanced relationships, arising unbidden when relationships improve. In this sense, the whole of development is a progress in relationships, not of individuals.

5. Institutions Implementing GNH

The constitution of Bhutan describes the state and the government as having responsibilities to pursue GNH. GNH should become a serious arbitrator of public policies and plans. Correspondingly, there are institutions to apply GNH to policy and programme formulation.

His Majesty Jigme Khesar Namgyel Wangchuck established a new institutional structure of GNH in January 2008 when the GNH Commission was founded in order to function as the apex strategic body for planning national development. The decision to open GNH committees at the ministerial, dzongkhag (district) and gewog (block) levels was also announced by the Prime Minister at that time. These changes more clearly define the structures and processes of decision making unique to a GNH state. These institutions and processes will forge stronger and clearer links between concepts of GNH and their application to policy and programme. Because of these initiatives, GNH will increasingly shape the nature of Bhutan's political economy, legal foundation, health and education systems much more distinctively in the course of time.

The ruling party, Druk Phuensum Tshogpa, have committed itself to pursuing GNH. The government is therefore fine tuning their policies and plans according to the development philosophy of GNH.

6. Survey for Developing GNH Indicators

The Good Governance Exercise carried out by the Royal Government in 2005 mandated the Centre for Bhutan Studies to develop indicators for Gross National

Happiness (GNH). Financial support was obtained from the Royal Government of Bhutan and United Nations Development Programme, Thimphu, for both a pilot and the final survey. Between September 2006 and January 2007, the pilot survey was administered on randomly chosen 350 respondents aged 15 and above to test the feasibility and robustness of GNH pilot questionnaire. The districts surveyed were Paro, Chukha, Punakha, Trongsa, Bumthang, Mongar, Lhuentse, Sarpang and Thimphu. Initially, it took 7-8 hours to interview one respondent. The places surveyed ranged from remote, to semi-urban, to urban populations of Bhutan. It took three months to complete the pilot survey.

The pilot survey questionnaire, which was found to be too lengthy, was pared down to a questionnaire that took half a day to interview in the final survey carried out from December 2007 to March 2008. The survey was carried out in 12 of the 20 districts: Dagana, Tsirang, Wangdiphodrang, Samtse, Zhemgang, Pemagatshel, Samdrupjongkhar, Tashigang, Tashiyangtse, Gasa, Haa and Thimphu. Unfortunately, resources were insufficient to carry out surveys in the remaining eight districts. A total of 950 respondents were interviewed in the 12 districts. The questionnaire covered the key areas affecting the values and principles of GNH, roughly divided into the domains of psychological well-being, health, time use, education, culture, good governance, ecology, community vitality and living standards. The survey questionnaire included one hundred and eighty eight questions. The questionnaire consisted of a mixture of objective, subjective, and open-ended questions. The subjective voice that has been relatively neglected in social sciences as a whole and in indicators in particular has been restored in GNH indicators to produce a balanced representation of information between the objective and the subjective. The indicators of GNH were estimated from the primary data generated from the survey carried out from December 2007 to March 2008.

7. Dimensions and Indicators of GNH

The efforts towards developing a GNH index was undertaken to provide Bhutan with a valuable set of indicators that can be utilized in making its development efforts more holistic and harmonious in its goals and means.

The single number GNH index and its component indicators provide Bhutan with three different levels and types of indicators:

- GNH status indicators. Hundreds of such indicators have already been calculated from the primary data.
- GNH demographic indicators. These indicators show distribution of GNH dimensions across different social, economic and demographic groups.
- GNH causal and correlation indicators.

The GNH index been designed to fulfill various criteria which are needed for periodic national measure of happiness that is also relevant to national and district policy.

A measure of Gross National Happiness might be presumed to comprise a single psychological question on happiness such as "Taking all things together, would you say you are: Very happy, Rather happy, Not very happy, or Not at all happy." Another measure is the subjective well being measure generated from a question such as "On the scale of one to ten, how would you rate yourself?" One is not a happy person and 10 is a very happy person. However, neither of these indicators are good multi-dimensional measures of happiness. The objectives of the kingdom of Bhutan, and the Bhutanese understandings of happiness, are much broader than

those that are referred to as 'happiness' in the Western literature. Under the title of happiness, we include range of dimensions of human well-being. Some of these are quite traditional areas of social concern such as living standard, health, and education. Some are less traditional, such as time use, emotional well-being, culture, community vitality, or environmental diversity.

The Gross National Happiness index is generated to reflect the happiness and general well-being of the Bhutanese population more accurately and profoundly than a monetary measure. The measure will both inform Bhutanese people and the wider world about the current levels of human fulfillment in Bhutan and how these vary across districts and across time, and will also inform government policy.

The GNH indicators have been designed to include nine core *dimensions* that are regarded as components of happiness and well-being in Bhutan, and are constructed of *indicators* which are robust and informative with respect to each of the dimensions. The nine dimensions were selected on *normative* grounds, and are equally *weighted*, because each dimension is considered to be relatively equal in terms of equal intrinsic importance as a component of gross national happiness. Within each dimension, several *indicators* were selected that seemed likely to remain informative across time, had high response rates, and were relatively uncorrelated. The nine dimensions are:

1. *Psychological Well-being*
2. *Time Use*
3. *Community Vitality*
4. *Culture*
5. *Health*
6. *Education*
7. *Environmental Diversity*
8. *Living Standard*
9. *Governance*

In this perspective 'happiness' comprises having sufficient achievements in each of the nine dimensions.

i. Psychological

The domain of psychological well-being as an end includes satisfaction with all elements of life, life enjoyment, and subjective well-being. As collective happiness is the main goal in a GNH society, psychological well-being is of primary importance in gauging the success of the state in providing appropriate policies and services. Among component indicators of the psychological well-being domain, general psychological distress rate, prevalence rates of both negative emotions (jealousy, frustration, selfishness) and positive emotions (generosity, compassion, calmness), spiritual activities like meditation and prayers, and consideration of karmic effects in daily life were calculated.

The psychological well-being index covered three areas:

- General psychological distress indicators,
- Emotional balance indicators, and
- Spirituality indicators.

ii. Time Use

The domain of time use is one of the most effective windows on quality of life, as it analyzes the nature of time spent within a 24-hour period, as well as activities that occupy longer periods of time. An important function of tracking time use is to acknowledge the value of non-work time for happiness. The time available for non-work activities such as sleeping, personal care, community participation, education and learning, religious activities, social and cultural activities, sports and leisure and travel can directly indicate diversity of activities that add to rich life and contribute to levels of happiness. Measurement of time, devoted unpaid work activities like care of children and sick members of household, and maintenance of household, can provide a proxy measure of contribution made by unpaid activities to welfare though the value of such activities are completely underestimated in national accounts. In the GNH index, time use component was divided into benchmark indicators of sleeping hours and of total working hours.

iii. Community Vitality

The domain of community vitality focuses on the strengths and weaknesses of relationships and interactions within communities. It examines the nature of trust, belongingness, vitality of caring relationships, safety in home and community, and giving and volunteering. These indicators can track changes in adverse affects on community vitality. The community vitality indicators consist of:

- Family vitality indicator,
- Safety indicator,
- Reciprocity indicator,
- Trust indicator,
- Social support indicator,
- Socialization indicator, and
- Kinship density indicator.

iv. Cultural Diversity and Resilience

Maintenance of cultural traditions has been one of Bhutan's primary policy goals, as traditions and cultural diversity contributes to identity, values, and creativity. The domain of culture focuses on the diversity and strength of cultural traditions. The domain takes into account the nature and number of cultural facilities, language use patterns and diversity, and participation in community festivities and traditional recreations. The indicators estimate core values, and perception of changes in values and traditions.

The indicators of cultural diversity and resilience consist of:

- Dialect use indicator,
- Traditional sports indicator,
- Community festival indicator,
- Artisan skill indicator,
- Value transmission indicator, and
- Basic precept indicator.

v. Health

The health indicators assess the health status of the population, the determinants of health and the health system. Health status indicators show information on self-rated health, disabilities, body mass index, number of healthy days per month. Health indicators also cover the prevalence of knowledge about HIV transmission and breast feeding practices. Lastly, barrier to health services are assessed in terms of walking distance to the nearest health facility, which includes both western and indigenous systems. Thus the health index consists of:

- Health status indicator,
- Health knowledge indicator, and
- Barrier to health indicator.

vi. Education

Education contributes to the knowledge, values, creativity, skills, and civic sensibility of citizens. A domain such as education is not intended merely to measure the success of education in and of itself, but rather to assess the effectiveness of education in working towards the goal of collective well-being. The domain of education looks at a number of factors: participation, skills, among others. However, in the education index, a limited number of variables could be included. The education index consists of:

- Education attainment indicator,
- Dzongkha language indicator, and
- Folk and historical literacy indicator.

vii. Ecological Diversity and Resilience

By examining the state of Bhutan's natural resources, the pressures on ecosystems, and different management responses, the domain of ecological diversity and resilience is intended to describe the impact of domestic supply and demand on Bhutan's ecosystems. However, since most of the objective measurements of ecological diversity and resilience are surveyed by other agencies, GNH survey gathered information on perceptual data on ecology. The ecological diversity and resilience indicators consist of:

- Ecological degradation indicator,
- Ecological knowledge indicator, and
- Afforestation indicator.

viii. Living Standard

The domain of living standards covers the basic economic status of the people. The indicators assess the levels of income at the individual and household levels, sense of financial security, room ratio, food security, house ownership. The indicators were also constructed for economic hardships as shown by inability to repairs houses, inability to contribute to community festivities, and purchase of second hand clothes. Thus the living standard indicators consist of:

- Income indicator,
- Housing indicator,
- Food security indicator, and
- Hardship indicator.

ix. Good Governance

The domain of good governance evaluates how people perceive various government functions in terms of their efficacy, honesty, and quality. The themes of indicators include human rights, leadership at various levels of government, performance of government in delivering services and controlling inequality and corruption, people's trust in media, judiciary, and police. Therefore, the indicators of good governance consist of:

- Government performance indicator,
- Freedom indicator, and
- Institutional trust indicator.

x. Method for GNH Index Construction

The Gross National Happiness Index (GNH) is constructed in 2 steps, one of which pertains to identification and one to aggregation.² The mechanism for breaking the index down to report dimensional achievements for each district or group is also described.

Identification

The *first* step is to define whether each household has attained sufficiency in each of the nine dimensions. This is done by applying a sufficiency cutoff to each dimension. As this is an innovative methodology, and is not familiar to most readers, it needs to be explained.

In poverty measurement, it is quite common to apply a poverty line, which distinguishes people who do not have enough money from those who are non-poor. Of course income poverty lines are very imperfect, but the concept of being able to distinguish people who are poor is well-understood. It is possible to distinguish, additionally, between those people who have attained 'sufficient' level of achievement and those whose attainments fall short of sufficiency.

Sufficiency Cut-off

The first part of the Gross National Happiness measure applies a 'sufficiency' cutoff to each indicator. The sufficiency cutoff is set, naturally, at a higher level than a poverty line. In some indicators it is set at the top level of achievement for that indicator. In other indicators it is set at a level that is deemed 'sufficient' for most people. A person is identified as having a *sufficient* quality of life if his or her achievements in that indicator meet or exceed the cutoff. If the achievements do meet or exceed the cutoff, the person's actual achievements are replaced by the 'sufficiency' level. For example, if actual income were 1,000 and sufficiency cut-off were 150, then the person would be treated as if they earned 150. Thus achievements *above* the sufficiency cutoff do not further *increase* someone's quality of life score. The level at which the sufficiency cutoff is set is a value judgment, which can be a topic for public discussion, but the fact that it may be difficult to set an exact cutoff should not obscure the reasonableness of setting *some* sufficiency cutoff.

² For a detailed justification of this methodology please see Alkire, Sabina and James Foster. 2007. Counting and Multidimensional Poverty. *OPHI Working Paper 7*. www.ophi.org.uk

To give a simple example, suppose some might think 9 years of education to be sufficient. Others think that 16 years of education – a University degree – is sufficient. But consider a person who has been in graduate school for 10 years but has still not finished a doctorate, that is, who has been studying for 27 years. Do these many years of schooling really contribute a great deal more to the person's happiness than the first 12 or 16 years of education? Is the long-time student better off than a genius who finished her doctorate in merely 3 years? The answer to this question varies by person. For some scholars it might be deeply meaningful. For others education might have been alienating. They will never finish the degree and later regard these years as 'wasted'. In this example, more years of education are not necessarily better. Still, it may be possible to identify some *sufficient* level of education, the attainment of which would correspond to increased well-being for most people in the population.

The Gross National Happiness Index takes the position that beyond a certain point, there is no need to keep adding in higher achievements to the quality of life mechanically; thus we should confine our attention somewhat to a middle band of achievements that contribute significantly to human well-being for most people.

The sufficiency cutoffs are applied as follows: The value of each indicator in which a household attains sufficiency or above sufficiency is given a 0. Subsequently all achievements that are less than sufficient are replaced by the distances from the cut-offs. It is calculated by subtracting the actual achievement from the sufficiency cutoffs, and that difference is divided by the sufficiency cutoff itself. This way, the depth (distances from the cutoffs) will rise if any poor person drops further away from the sufficiency cutoff. For example, if the poverty line is 8 and the achievement is 6, the gap is $(8-6)/8$, or 0.25. Further, in order to take account of the severity of the insufficiency levels, the distances from the cutoffs are squared. This reflects the *inequality* of achievements among the persons below the cutoffs, thereby placing a greater penalty to low achievements.

Now how do we identify who is happy? The GNH takes what is known as the 'union' approach to identification in the literature on multidimensional measurement. That is, any shortfall from sufficiency that any household experiences in any indicator within any dimension is considered to depress Gross National Happiness. A person who has achieved sufficiency in all 9 dimensions is considered happy.

Aggregation

The *second* step is to aggregate the data of the population a decomposable measure that is sensitive to the 'depth' as well as 'severity' of achievements. That is, first we identify the shortfalls from gross national happiness and calculate the squared distances from the cutoffs. The resulting measure is the GNH.

GNH = 1- Average squared distance from cutoff

Break Down by Dimension

Having calculated the Gross National Happiness index, it is very easy to break down the index to identify how achievements in each dimension extend or dampen Gross National Happiness. The number of indicators in each of the nine domains is different and so, in order to avoid biasness the domains are attached with equal weights. For instance, psychological wellbeing consists of 11 indicators. Each of the 11 indicators

would be assigned a weight of $1/11$. The domain index would then be 1- Average squared distance from cutoff for 11 indicators.

In sum:

We calculate the GNH. It will merely be one number. How can we make sense of the measure?

First, we compare the GNH in different districts surveyed, to see which districts have higher GNH scores.

Second, we can compare the GNH across time to see if GNH is decreasing or increasing after we conduct future surveys.

Third, we *decompose* the GNH by dimension (or indicator), by district, by gender, by occupation, by age group etc. In this way we can see how *shortfalls* in GNH vary across disaggregated levels. This information reveals immediately in what dimensions of life *shortfalls* from sufficiency are most acute.

Fourth, we track the decomposition of GNH across time, to see in which dimensions sufficiency is increasing, and also to track whether or not it is decreasing in any dimensions.

Fifth, we study the average severity of deprivations, to identify whether the *gap* below the sufficiency cutoff is deepening or narrowing across time.

In these ways, the GNH can be used as an instrument of policy, and can capture a great deal of interconnected information that can not otherwise be presented so succinctly.

xi. Example of construction of the GNH – Technical Note

Step 1. Apply sufficiency cutoff to obtain insufficiency headcounts

Matrix A:

$$\begin{bmatrix} 1 & 3 & 30 & 4 & 3 & 4 & 3 & 1 & 2 \\ 1 & 2 & 30 & 3 & 3 & 10 & 2 & 2 & 2 \\ 1 & 2 & 24 & 3 & 3 & 50 & 2 & 2 & 1 \\ 1 & 3 & 30 & 4 & 3 & 10 & 2 & 2 & 2 \end{bmatrix}$$

Sufficiency cutoff

$$[3 \quad 3 \quad 26 \quad 3 \quad 3 \quad 11 \quad 3 \quad 2 \quad 2]$$

A person is insufficient if in a given indicator, the achievement is less than the respective cutoff. Whether the data are cardinal or ordinal, we construct the matrix A, by recoding the entries into either 1 i.e. if they fall below the sufficiency cutoffs and into 0 if they have achieved equal or above the cutoffs. For the above example, the matrix A would give the following B matrix.

Matrix B:

$$\begin{bmatrix} 1 & 0 & 0 & 0 & 0 & 1 & 0 & 1 & 0 \\ 1 & 1 & 0 & 0 & 0 & 1 & 0 & 0 & 0 \\ 1 & 1 & 1 & 0 & 0 & 0 & 0 & 0 & 1 \\ 1 & 0 & 0 & 0 & 0 & 1 & 0 & 0 & 0 \end{bmatrix}$$

Step 2. Calculation of distance from cutoff

The distances from cutoffs are calculated for the entries of persons who are insufficient (denoted by 1) by using the following formula:

For variables where minimum are zeros such as voluntary days and amount donated, distance from cutoff is calculated by (sufficiency cutoff- actual) / (sufficiency cutoff).

For variables where minimum is one, distance from cutoff is calculated by (sufficiency cutoff- actual) / (sufficiency cutoff) - (one).

After calculation of distances from the cutoffs, Matrix B would generate Matrix C:

Matrix C:

$$\begin{bmatrix} 1 & 0 & 0 & 0 & 0 & 0.64 & 0 & 1 & 0 \\ 1 & .50 & 0 & 0 & 0 & 0.09 & 0 & 0 & 0 \\ 1 & .50 & 0.08 & 0 & 0 & 0 & 0 & 0 & 1 \\ 1 & 0 & 0 & 0 & 0 & 0.09 & 0 & 0 & 0 \end{bmatrix}$$

Step 3. Squaring distance from the cutoff

In order to give a greater weight to low achievements, and place a stronger value on equality, the distances from the cutoffs of each indicator may also be squared prior to aggregation to emphasize the severity of insufficiency.

Matrix D:

$$\begin{bmatrix} 1 & 0 & 0 & 0 & 0 & .40 & 0 & 1 & 0 \\ 1 & .25 & 0 & 0 & 0 & .01 & 0 & 0 & 0 \\ 1 & .25 & .01 & 0 & 0 & 0 & 0 & 0 & 1 \\ 1 & 0 & 0 & 0 & 0 & .01 & 0 & 0 & 0 \end{bmatrix}$$

Step 4. Compute the GNH Index.

Step 4a. GNH Index = 1- Squared Distance from Cutoff

Matrix E:

$$\begin{bmatrix} 0 & 1 & 1 & 1 & 1 & .60 & 1 & 0 & 1 \\ 0 & .75 & 1 & 1 & 1 & .99 & 1 & 1 & 1 \\ 0 & .75 & .99 & 1 & 1 & 0 & 1 & 1 & 0 \\ 0 & 1 & 1 & 1 & 1 & .99 & 1 & 1 & 1 \end{bmatrix}$$

Step 4b. GNH Index = Average(1- squared distance from cutoff) or 1- Average squared distance from cutoff

Hence in this case GNH Index is:

$$= (1 + 0.75 + 0.75 + 1 + 1 + 1 + 0.99 + 1 + 1 + 1 + 1 + 1 + 1 + 1 + 1 + 0.60 + 0.99 + 1 + 0.99 + 1 + 1 + 1 + 1 + 1 + 1 + 1 + 1) / 36 = 0.808$$

Break Down by Dimension

Matrix D:

$$\begin{bmatrix} 1 & 0 & 0 & 0 & 0 & .40 & 0 & 1 & 0 \\ 1 & .25 & 0 & 0 & 0 & .01 & 0 & 0 & 0 \\ 1 & .25 & .01 & 0 & 0 & 0 & 0 & 0 & 1 \\ 1 & 0 & 0 & 0 & 0 & .01 & 0 & 0 & 0 \end{bmatrix}$$

Matrix D comprises of the squared distances from cutoffs. Let's say the first four indicators corresponding to first four columns belong to psychological wellbeing dimension and the next five to culture. In order to give equal weights to each dimension, each of the four indicators in psychological wellbeing is assigned a weight of 0.25 and similarly, each of the five indicators in culture is assigned 0.2. Then the weighted Matrix D is as follows:

$$\begin{bmatrix} .25 & 0 & 0 & 0 & 0 & .08 & 0 & .2 & 0 \\ .25 & .0625 & 0 & 0 & 0 & .002 & 0 & 0 & 0 \\ .25 & .0625 & .0025 & 0 & 0 & 0 & 0 & 0 & .2 \\ .25 & 0 & 0 & 0 & 0 & .002 & 0 & 0 & 0 \end{bmatrix}$$

Next, the average squared distance from cutoff is calculated for each indicator in each dimension.

[.25 .03125 .000625 0 0 .021 0 .05 .05]

So, GNH Index for psychological wellbeing is $1 - \text{Sum of squared distances from cutoffs for four psychological wellbeing indicators}$. Here, instead of average the sum of squared distances from cutoffs is calculated because the weights add up to 1 in each dimension.

$$= 1 - (.25 + .03125 + .000625 + 0)$$

$$= 1 - .281875$$

$$= .718$$

Likewise, for culture:

$$= 1 - (0 + .021 + 0 + .05 + .05)$$

$$= 1 - .121$$

$$= .879$$

To calculate the percentage contribution by each dimension to the final GNH index, one sums the squared distances from cutoff in each dimension and divides this sum by the total squared distances from cutoff experienced in the population.

The new methodology for Gross National Happiness Index consist of

- (i) a cutoff identification method that identifies sufficiency both in terms of achievements in each dimension, and achievements across a range of dimensions and
- (ii) an aggregation methodology that satisfies a range of desirable properties including decomposability.

The 'sufficiency' cutoffs are set so that any person who had achieved full sufficiency in every dimension would be regarded as fully 'happy'. The measure seems to be *understandable and easy to describe*, because it relies on a cutoff approach which is widely used in policy already. It can reflect "*common sense*" *notions of happiness* in that the dimensions and indicators directly were chosen because of their relevance in the Bhutanese context. Furthermore this measure is specifically geared not just to notice incremental changes over time, but also to *target, track changes, and guide policy*. This is because the measure is actually developed by considering the sector of the population who does *not* enjoy a sufficient quality of life at present, and scrutinizing the dimensions in which they fall short. The measure *can be decomposed* by variables such as district or language group, and the quality of life can then be broken down by dimension to *identify which dimensions show the highest shortfalls* in different regions or groups. This last characteristic makes it a good tool for tracking changes across time, or for guiding policies to address specific needs of different groups efficiently. It is *technically solid*, enjoying properties of dimensional monotonicity and decomposability.

GPIAtlantic

MEASURING SUSTAINABLE DEVELOPMENT

APPLICATION OF THE GENUINE PROGRESS INDEX TO NOVA SCOTIA

**Measuring Progress towards GNH: — From GNH Indicators to GNH
National Accounts?**

The Nova Scotia GPI Experience

Ronald Colman, Ph.D

GPIAtlantic

**Measuring Progress towards GNH — From GNH Indicators to GNH
National Accounts?
The Nova Scotia GPI Experience**

***Fourth International Conference on Gross National Happiness
Thimpu, Bhutan, November, 2008***

Heartiest congratulations and warmest good wishes to His Majesty the King and to the People of the Royal Kingdom of Bhutan on the joyous and profound occasion of His Majesty's coronation.

It is deeply moving to be back in the Royal Kingdom of Bhutan—the birthplace of Gross National Happiness, and the seat of the First International Conference on Gross National Happiness in February, 2004. That event triggered worldwide interest in Bhutan's unique development policy that seeks to integrate and harmonize social, economic, cultural, and environmental objectives with a view to enhancing wellbeing in the largest sense. The view and practice of Gross National Happiness is a genuine gift to the world—a gift that the world needs now more than ever.

Yet to ensure that the integrity of the view and its true essence are maintained, it is essential for these discussions always to return at regular intervals to their home base. And so—after participating in the first three GNH conferences and having had the honour of hosting the second in Canada—it is with a real sense of homecoming and indeed relief to come back to the point of origin. Thank you so much to our wonderful and gracious hosts—His Majesty, the Royal Kingdom of Bhutan, and the Centre for Bhutan Studies—not only for bringing us home again, but for your inspiration and example, and for stirring the imagination of the world in the most profound and important way.

I also want to give particular thanks to Gisele Morin-Labatut and the International Development Research Centre whose kind support made it possible for me to attend the First International Conference on Gross National Happiness nearly five years ago and to be here again today, and who have provided steadfast and ongoing support for GPI Atlantic's work with the Centre for Bhutan Studies over the years. In particular, IDRC, with Gisele as project officer, was the major funder for the Second International Conference on Gross National Happiness, which we were honoured to host in Nova Scotia, Canada. In short, Gisele and IDRC have developed their own profound and long-term karmic connection with the Royal Kingdom of Bhutan based on their deep understanding and appreciation of Gross National Happiness and its potential contribution to the world. I am so grateful to them.

1. Why go beyond indicators?

Since the First International GNH Conference nearly five years ago, major progress has been made in the Kingdom on developing indicators to measure progress towards GNH. Heartiest congratulations to the Centre for Bhutan Studies under its brilliant and inspired leader, Dasho Karma Ura, and its splendid team of researchers—Karma Galay, Phuntsho Rapten, and many others—for their outstanding work in developing the Kingdom's first ever GNH survey, pilot testing it, then administering the survey to a nationally representative sample, and analysing results—all in the most rigorous and careful way.

The emerging indicators are an absolutely essential first step in operationalizing GNH and measuring progress towards GNH, and in ensuring that the enduring values of Gross National Happiness guide the Kingdom steadily through the unpredictable vagaries of party politics. People sometimes ask—what is the relationship between measurement and policy? The two are intimately and naturally connected in several ways:

- Good evidence is essential for informed decision-making. Without such measures, policy making would be blind, and have no understanding where the greatest needs are, and which population groups need to be targeted with which programs. They can also send early warning signals to policy makers if key indicators begin to trend downward, and they thus allow and encourage timely remedial action.
- The new GNH measures spanning nine different domains (health, education, living standards, time use, environmental quality, culture, community vitality, governance, and psychological wellbeing) enable policy makers and the general public to be aware of the practical trade-offs involved in each decision. If we make progress in one area, is it at the expense of another, or can we advance all domains of GNH harmoniously?
- The indicators can help set specific goals and targets and mobilize the population behind a common vision. This is not theoretical or conceptual but very practical. For example, if we know what the crime rate or poverty rate in a certain area is, we could set the goal of halving those rates by a certain year, and measure our progress in getting there.
- The new measures can help evaluate which programs are working and which are not, according to whether or not they are achieving the GNH goals and targets established through the indicators. Ineffective programs can be scrapped and better ones put in their place.
- The indicators enable Bhutanese to hold their government accountable. At election time, for example, the people can assess the degree to which their elected representatives made progress towards the GNH goals and targets established through the indicators, and they can cast their votes accordingly.

GPIAtlantic

They can also assess their own personal commitment and that of their community in making progress towards those goals.

- The new measures can ensure that—whichever political party gains power—all elected representatives are held to a set of common principles and consensus goals, and they will all be judged by the same standard.

In all these ways and more, the indicators can be very practical policy-relevant tools that are now ready for application. So we should not underestimate the remarkable achievements of the Centre for Bhutan Studies in the last four years in creating these new GNH measures and producing the first ever baseline data that henceforth will provide the ground for measuring progress. This is an historical achievement.

But are these new indicators all that is needed to embed GNH firmly in the institutional structure of the Kingdom for the long haul? I don't think so, and I want to be bold enough to suggest a second key measurement step—perhaps for the next five years. Resting on the firm foundation of the indicators, I believe—based on our Nova Scotia experience—that the next essential step is the development of a set of GNH National Accounts.

Lest anyone think for even a moment that I am preaching about what the Royal Kingdom of Bhutan “should” do—that is not for any visitor to do—let me make clear from the start that these remarks apply to any jurisdiction seeking to pursue the values and goals inherent in Gross National Happiness—whatever name they happen to give it. In Nova Scotia, we happen to call our work “Measuring Genuine Progress”—but I have never seen even the slightest difference from the underlying goals and intent of GNH. In fact, that shared view and understanding is what enables us to dialogue so beautifully at these international GNH gatherings, and to work together so productively, and it's why our Bhutanese guests became such magnets of attention at the last two gatherings in Canada and Thailand.

So why go beyond indicators? Why a set of National Accounts? And what does that mean? The best place to begin is to recollect the ground-breaking words of His Majesty the Fourth King, who started the whole thing by declaring: “Gross National Happiness is more important than Gross National Product.” It is no coincidence that the birth of the term GNH took place by way of explicit contrast with GNP (or GDP as currently used, which measures the total quantity of goods and services produced and sold in the domestic market economy)—a totally materialist measure.

But GDP is not an indicator; it is an accounting system. So if the power—I would say close to “stranglehold”—of GDP as a measurement system is to be broken or at least weakened, that will not happen through indicators alone. And if the Fourth King's aspiration is to be realized—literally to make GNH “***more important***” than GNP or GDP—then we eventually need to take aim at our materialist GDP-based accounting system and to reshape that accounting system entirely to reflect the constituents and components of GNH. Make no mistake about it—we are now entering into much sensitive (and perhaps even dangerous) territory. Indicators—while an absolutely essential first step from which to proceed—and while they provide the physical measures on which the new accounting system will be based—

are system that define our present economic paradigm.

Sometimes, with our indicator work, I feel like we are working so hard to pave the side streets. Not that the side streets are unimportant, mind you. That's where the people live! But somehow, the GDP streamroller still rumbles down the main highway, flattening everything in its path, and entirely oblivious to all our assiduous side street paving. We haven't yet ventured onto that scary highway and we haven't even drawn the monster's attention.

Why not? I think the answer is obvious. Nothing changes people's behaviour like price signals. All the preaching about greenhouse gas emissions and energy conservation and all the good energy efficiency and climate change indicators in the world didn't tempt North Americans to switch away from their gas-guzzling SUVs. But a doubling of oil prices very quickly stopped the SUV lust in its tracks and created an overnight demand for small fuel-efficient cars that the market could not meet. Then it took the economic bubble to burst to dampen the auto craze altogether.

In fact, all our growing global environmental awareness and activism of the last two decades have not stopped growing global consumption that depletes our natural wealth and resources, and dumps wastes and poisons into our atmosphere at ever more dizzying rates. Sad to say, and despite the pain it will cause, nothing will be better for our natural world than the current economic downturn—and the deeper the recession, the better chance our natural world will have to provide some support for future generations. **The economy**—nothing else, not our environmental movement, our sustainability charters, our Rio and Johannesburg and Bali conferences, and our best indicators—will stop people and businesses and governments from spending and consuming at rates far beyond the capacity of the Earth to support.

And this is equally true for social and cultural realities. In 2000, Nova Scotia, where I am from, had the highest smoking rates in all of Canada, and all the anti-smoking messages in the world didn't seem to make a difference. But when the government massively increased tobacco taxes, consumption fell like a rock. Within a few years, the rate of teenage smoking dropped from one in three teenagers (33%) to one in five (20%). A simple price signal has saved hundreds of lives and sharply diminished a huge burden of needless suffering.

In short, we won't begin to send price signals that are in accord with GNH principles until we change the present produce-and-spend economic accounting system to reflect the true social, cultural, and environmental costs and benefits of economic activity. And yet.... If we do not dare to take that scary next step onto the main highway of the economy, we face the real danger that GNH will become a wonderfully inspiring set of principles, reflecting people's deepest aspirations—the fodder for countless brilliant speeches—but it will become ever more divorced from behaviour and action.

Now here's the good news. We *can* rebuild that economic accounting highway, and we have the tools to do so. We *can* face down the GDP accounting monster head-on

and create a sane accounting system that not only fully reflects our GNH values but also protects against the kind of insane boom and bust cycles that our present economic system and its growth-based accounting system inevitably produce. Most importantly—unlike our present winner-take-all-and-future-generations be-damned accounting system—such a new GNH accounting system can actually shape an economic infrastructure capable of supporting future

generations and of ensuring long-term sustainable prosperity in harmony with the natural world and with our longstanding cultural traditions.

And here's the even better news. It wouldn't take much to start the ball rolling in a new direction. That GDP steamroller is so monstrously unwieldy and primitive that it will quickly stumble and be derailed by a few well-placed accounting tricks. Think of this as guerrilla warfare. This paper will be about venturing from our indicator side-streets where the people actually live onto the economic accounting highway that seems to govern their behaviour regardless of their deeper aspirations, and it will be about creating just enough creative GNH-inspired curves and twists to deconstruct that GDP steamroller.

No government in the world has yet taken this step. And the government that first does so will truly earn the world's first "good governance" award, and be deeply thanked by future generations of humanity. But this shift in the economic accounts has to happen quickly for the world and future generations to stand a chance against the juggernaut of endless and excessive consumption. A small Kingdom in the Himalayas might just be uniquely placed to set the example the world needs and is waiting for.

Let's start at the beginning. What are indicators and what are economic accounts, and what is the difference?

2. Indicators and Accounts: What is the Difference?

Indicators assess progress and are based on physical measures (e.g. employment, crime, poverty, and illness rates, levels of educational attainment, greenhouse gas and air pollutant emissions, etc.) The units of measurement are unique to each indicator, with rates generally measured in per capita terms (e.g. number of jobs, crimes, smokers, graduates per 100,000 or as percentage of total population, or in tonnes per capita for pollutant emissions). Indicators tell us if things are getting better or worse. And they perform vitally important policy functions, sending early warning signals to policy makers, and assessing which programs are working and which are not in attaining agreed targets.

Accounts assess value, with units of measurement expressed in common monetary terms (ngultrum) to the degree possible, and with evidence describing and pointing to economic value when monetization is not possible. Accounts form the basis of government financial incentives and penalties—including taxes, subsidies, and investments in particular sectors of the economy. And those financial incentives and

penalties in turn affect price—which, as we saw, is the most immediate, powerful, and effective determinant of behavioural change.

Here are some examples of the difference between indicators and accounts:

- Crime rates (an indicator) tell us—in criminal incidents per 100,000 population—whether crime is going up or down, with lower rates signifying **progress**. Accounts tell us the **cost of crime** to society—how much we spend in ngultrum on courts, prisons, burglar alarms, security guards, hospital costs due to assault, replacing victim losses, etc. This can be expressed as the amount we would **save** and have available for more productive investments in

wellbeing if there were no crime. We found that crime costs Nova Scotia more than \$700 million a year.

- Trends in volunteer work can be a good indicator of generosity and community strength, and tell us—in hours—whether volunteerism is increasing or declining. Accounts tell us the **economic value of volunteer work**—by assessing what it would cost to replace for pay the services presently provided free by volunteers. If volunteerism declines, as it has in Canada, accounts tell us the lost economic value of those missing volunteer hours. We found that voluntary work contributes the equivalent of \$1.8 billion a year in services to the Nova Scotia economy. (Of course this figure is invisible in the GDP statistics and conventional economic accounts, which ignore the value of unpaid work and only measure paid work.)
- Smoking rates (an indicator) tell us—in number of smokers as a percentage of total population—whether we are making progress in avoiding the high rates of premature death and illness attributable to smoking. Accounts tell us the cost of smoking to society which, in Nova Scotia, we found was \$171 million a year in direct health care costs and about \$700 million more in lost productivity.

Of course, there is a good news side to all these stories. The sharp decline in smoking rates translates into a long-term saving of hundreds of millions of dollars. We calculated that if Nova Scotians didn't smoke, had healthy weights, and exercised regularly, the Province would save half a billion dollars in years in avoided excess health care costs.

Needless to say, all these examples make very clear the **relationship** between indicators and accounts, and why the latter depend on the data and evidence provided by the former. It is the change in the **rates** of smoking, crime, volunteer work, etc, that allow the calculation of the related economic costs and the savings (in ngultrum) that will accrue from an improvement in the indicator.

Fortunately, smoking is one indicator that Bhutan doesn't have to worry too much about, being the first country in the world to ban the sale of tobacco. And, since Bhutan had no problem being a world leader in this field and in many others related to the GNH view, it is likely the world's best candidate to be the first to adopt and implement the new GNH economic accounting framework.

- One more example of the relationship between indicators and accounts. A climate change **indicator** tells us—in CO₂ equivalent kilotonnes—whether greenhouse gas emissions are increasing or not and therefore whether we are making **progress** in combating climate change. **Accounts** tell us the economic costs of climate change damages and the costs of controlling and reducing greenhouse gas emissions by a certain amount. By comparing those damage costs with those control costs, accounts enable us to assess the cost-effectiveness of particular measures to reduce emissions.

Just that kind of accounting was undertaken recently in the United Kingdom by Lord Nicholas Stern (former chief economist at the World Bank), leading him to conclude: "The benefits of strong, early action on climate change

outweigh the costs."¹ Stern found, through actual economic accounting mechanisms, that reducing greenhouse gas emissions sufficiently to stabilise atmospheric GHG concentrations will cost a lot—about 1% of global GDP per year. But he also found that doing nothing will cost the world very much more—the loss of at least 5% of GDP per year "now and forever" according to the best case scenario of climate change damages. Accounting for all risk factors raised the figure to as high as 20% of GDP.² He wrote: "The costs of stabilising the climate are significant but manageable; delay would be dangerous and much more costly."

I wonder what will be the first government in the world actually to include the costs of its greenhouse gas emissions in its national accounts and its annual budgets.

I think those few examples illustrate the difference between indicators, which measure **progress** in physical units of measurement (crime incidents, smoking rates, greenhouse gas emissions, etc.), and accounts which assess **value** in economic terms. An effective set of GNH measures requires both, with the former providing the basis of the latter. Now that the Centre for Bhutan Studies has done such excellent work in the last few years in developing GNH indicators, it may be time to consider the next step—which for the first time can confront GDP directly and truly turn the world on its head in the best possible way. And in doing so, I do believe we can begin to realize the profound aspiration of His Majesty the Fourth King when he declared: "Gross National Happiness is more important than Gross National Product."

¹ Government of the United Kingdom, HM Treasury. *Stern Review: The Economics of Climate Change: Executive Summary*. Available at: http://www.hm-treasury.gov.uk/d/Executive_Summary.pdf. Full report available at: <http://www.hm-treasury.gov.uk/6520.htm>. Accessed 24 October, 2008.

² Atkisson, Alan. Stern Review: How Climate Change is Revolutionizing Economics. *World Changing*. 31 October, 2006. Available at: <http://www.worldchanging.com/archives/005210.html>. Accessed 24 October, 2008.

3. Fundamentals of the New Accounting System—Stocks and Flows

Two types of accounts or systems of economic valuation are always needed—stock accounts and flow accounts. The former consist of national balance sheets that assess a nation's assets, liabilities, and wealth (which is defined as assets minus liabilities). These stocks—also sometimes called capital accounts—represent value that has accumulated over time, and which can also depreciate over time. Flow accounts, by contrast, assess what we earn and spend, and represent a current snapshot. A house, for example, is a stock or capital asset, while monthly rent or mortgage payments represent a flow.

Unfortunately, our present conventional stock and flow accounts account for only a fraction of our true wealth and spending, and are therefore remarkably narrow and distorted—not surprisingly sending highly misleading signals to policy makers:

- Our conventional national balance sheets (our present stock accounts) count only the value of our manufactured, built, and financial capital, and entirely ignore the value of our natural, human, social, and cultural capital—though the latter are just as subject to depreciation and in need of re-investment as manufactured capital. If a forest is cut down or degraded, that is a depreciation of natural capital as surely as machines in disrepair or an unsafe bridge reflect a depreciation of manufactured and built capital. Similarly, a sick and uneducated populace reflects a depreciation of human capital; higher crime rates reflect a depreciation of social capital; and a loss of native language speakers, traditional wisdom, or knowledge of traditional arts and crafts reflects a depreciation of cultural capital.

Similarly, environmental protection and restoration, health promotion efforts, skills training, promoting use of Dzongkha and other indigenous languages, training young Bhutanese in traditional crafts, and wearing the gho and kira to work can rightly be seen as investments in the natural, human, and cultural capital that constitute essential components of the nation's wealth. In short, we need to expand our present narrowly based balance sheets or stock accounts, which ignore and therefore devalue our true wealth, into a full capital accounting system that properly accounts for the value of all our assets.

- Likewise, our present flow accounts—namely GDP—count only the value of market production (goods and services produced for pay), and take no account at all of the value of unpaid work or of the un-priced services to society provided by nature, culture, social networks, or knowledge— though these underpin the market economy itself. So we presently count what we earn and spend, but we take no account of the demands that our consumption and human activities place on nature and on our communities. Ironically, when those un-priced services become depleted or degraded and have to be replaced for pay, we mistakenly count that replacement as growth and a contribution to prosperity. So if the water coming from our streams and

taps is no longer safe to drink, we count what we pay for water in plastic bottles as a contribution to GDP. And when we have to pay for child care once provided for free, the economy grows again.

In fact, our current accounting system has a convenient term for everything it excludes—it calls them “externalities,” which is a handy way of ignoring the true costs of resource depletion, greenhouse and pollutant emissions, smoking, crime, cultural breakdown and more. The more trees we cut down, the more the economy will grow, because GDP counts only what we extract from our resource base and send to market and takes no account of the health of the forest we leave behind. According to GDP-based measures, we can deplete our natural wealth and count it as if it were economic gain—bad accounting and bad economics, as any factory knows if he were to sell off all his machinery and count it as profit.... And bad financial management, as we now humbly recognize after a debt-fuelled decade of spending.

One reason we are so confused about the difference between indicators and accounts is that—contrary to the admonitions of its architects—GDP *has* been wrongly turned into an indicator of wellbeing and economic prosperity. Nobel prize winner, Simon Kuznets—primary architect of national income accounting—warned 60 years ago that GDP should never be used as a measure of nation's welfare. To measure how a country is doing, he said, you have to ask *what* is growing, not just *how much* is growing. After all, anything can make the economy grow—more sickness, crime, pollution, natural disasters, war, resource depletion.... So long as we are spending money, the economy will grow. And Kuznets broke from the U.S. Department of Commerce largely over its refusal to include the value of unpaid work in its calculation of GDP which, he argued, at least had to value all production.

But before saying a few words on the new accounting system, it is essential to add one key caveat: We are **not** seeking either to replace or modify GDP. Rather we seek to replace the widespread misuse of GDP as a measure of progress, wellbeing, and prosperity—a purpose for which it was not intended or designed. GDP will always be needed to assess the size of the market economy. But, confined to that role and put in its proper place, so to speak, it becomes far less important—and certainly not needed nearly as frequently as currently produced. Even logically, a quantitative measure of economic size cannot possibly assess *quality* of life. We know well what's wrong with GDP-based measures—no need to dwell further on that.

But we cannot fix the problem or meet the challenge with indicators alone, though they are an essential *part* of the solution. An integrated, holistic set of measures like GNH or GPI requires both indicators of progress **and** a set of full cost accounts that include valuations of all key forms of capital (stock or wealth accounts) and the services they provide (flow accounts). Only such accounts can properly assess the cost-effectiveness of alternative policy options, and balance the costs and benefits of particular actions against the costs of not taking action.

In our Nova Scotia experience, it is the accounts that have had a far greater impact on policy than our indicator work. To take just a few examples: It was our GPI assessment that preventable chronic diseases cost Nova Scotia—a jurisdiction of

similar size and population to Bhutan—\$500 million in excess health care costs that led the Province to establish a new Department of Health Promotion with its own budget and its own Minister at the Cabinet table, with the specific purpose of improving the health of the population. The old Health Department has effectively become the department of sickness treatment—responsible for hospitals, physician services, and drugs. Indicators like rates of sickness or smoking and obesity could not have had this effect. But when we found that Nova Scotia could save half a billion dollars a year if Nova Scotians didn't smoke, had healthy weights, and exercised regularly, we suddenly had the attention of the Finance Minister, who had never previously seen health promotion as falling in his jurisdiction.

And when we found that volunteers contributed \$1.9 billion in services to the Nova Scotia economy annually—more than the combined value of all government services combined—volunteerism was suddenly transformed in the public mind from a fuzzy, warm-hearted, 'feel-good' thing to a powerful contribution to the economy. So when the Premier of Nova Scotia presented the annual volunteer-of-the-year awards, the community-based organizations welcomed him to the stage

with the presentation of a huge cheque made out for \$1.9 billion, announcing: "Mr. Premier. We are proud to present you with this cheque, which reflects our contribution to the Provincial economy in the past year."

There are many other examples: Our GPI full-cost accounting analysis of the costs and benefits of leading-edge solid waste management systems has been used by many jurisdictions as economic justification for introducing far-reaching recycling and composting programs. Our accounts have assessed the economic benefits of reducing the Province's greenhouse gas and pollutant emissions, the economic impacts of introducing smoke-free workplace legislation, the full costs of motorized transportation in Nova Scotia, the economic benefits of shifts from road to rail freight, the costs of obesity and physical inactivity, and more. Remarkably, over 12 years of work in this field, it has become apparent that this accounting and economic valuation work has had far greater ability to shift and influence policy than our parallel indicator work.

4. Principles and Methods of Full Cost Accounting

There are basically three key principles of full-cost accounting, which together can actually function to make the market economy much more efficient if adopted in practice.

- First—from a flow perspective—full cost accounting internalizes 'externalities' like the social and environmental impacts of economic activity, and thus assesses the true costs of production, which in turn *should* be reflected in market prices. If, for example, the full costs of pollution and greenhouse gas emissions were included in the cost of production (and thus) in market prices, imported food might become considerably more expensive than locally grown produce, and driving an SUV would cost far more than it presently does.

For those on the political right, such an accounting system should be particularly attractive, as government will no longer need to step in with heavy-handed regulatory mechanisms and expensive taxpayer funded environmental clean-up costs to compensate for the consequences of market failures. Instead the costs of pollution or profligate fossil fuel combustion, for example, will be reflected in higher market prices once these current externalities are internalized, and such unsustainable behaviours thus discouraged at the production stage in order to keep goods competitive.

- Secondly—from a stock perspective—full-cost accounting recognizes and accounts for the economic value of non-market assets that are not traded in the market economy, but which nevertheless have real economic value. In assessing the value of a forest, for example, a full set of natural capital accounts will value not only the timber value of a forest, as in conventional balance sheets, but also the value of the forest in regulating the climate and sequestering carbon from the atmosphere, in protecting watersheds, in preventing soil erosion, in providing habitat for many species, and in providing aesthetic and recreational enjoyment. From the perspective of a full benefit-cost analysis, a 'healthy forest' is one that performs all these functions optimally. Indeed, the scientific evidence clearly shows that

when the non-market values of a forest are compromised, timber quality also declines. In that sense, full-cost accounting is far more in accord with science, the scientific method, and economic efficiency, than an accounting system that ignores the non-market values of natural, social, human, and cultural capital.

- And thirdly, a full-cost accounting system substitutes variable for fixed costs to the extent possible. To give a concrete example, fixed annual payments for car registration and insurance provide no incentives for conservation and no penalties for unsustainable behaviours. By contrast, varying such payments by type of vehicle, fuel efficiency, and number of kilometres driven annually reflects a far more accurate picture of reality and of the actual social, economic, and environmental impacts of driving. All three of these principles enhance market efficiency by pricing assets and economic activity more comprehensively and in ways that reflect actual benefits and costs to society.

One major caveat must be added here. Any system of full capital accounts and economic valuation is severely constrained by the inadequacy of money as a valuation instrument and common metric. Money was designed to facilitate market transactions and was never intended to price non-market assets and services. So 'economic value' in a full-cost accounting system must necessarily be defined far more broadly than in monetary terms alone. Monetization of non-market values and so-called 'externalities' *is* undertaken, where possible, but for strategic reasons—primarily because it creates a language and bridge to the world of conventional accounting. But it cannot and should never be taken as a literal or accurate description of reality.

And where monetization is not possible, as it often is not, economic value must be described in non-monetary terms by pointing to the social and economic functions performed by natural, human, social, and cultural capital. For example, there is no doubt that a coastal wetland is performing an economically valuable function by protecting against storm surges and coastal erosion, though it is not presently possible to monetize the value of that function with rigour or accuracy.

To illustrate the challenges inherent in the internalization of externalities and in the economic valuation of non-market assets, let us look briefly at a few of several full-cost accounting methodologies—replacement cost valuation, damage and control cost assessments, and contingent valuation.

To assess the value of volunteer work, the GPI looks at the actual work performed by volunteers and then assesses what it would cost to replace volunteer services for pay in the market economy. The City of New York purchased a standing forest that naturally filtered the City's water supply. The consequent saving to the City of hundreds of millions of dollars that would have been spent on a hugely expensive filtration plant can be taken as a proxy for the watershed protection value of that forest—demonstrating that a forest may be worth more standing than felled for timber (contrary to the message sent by GDP). These are replacement cost valuations.

It is possible to use climate change models—as former World Bank chief economist Nicholas Stern recently did in the UK—to assess in monetary terms

the potential damage costs of each tonne of greenhouse gas emissions. In that case, the valuations are complicated by the wide range of assumptions underlying different climate change models—leading GPI Atlantic in its accounting work to provide ranges of estimates from low-end, highly conservative valuations to higher-end ones that account for positive feedback loops and potentially catastrophic consequences. This example also illustrates the close linkage between stock and flow accounts. Every tonne of carbon emitted (a flow) has an atmospheric life of at least a hundred years, and thus contributes to the stock of greenhouse gases in the atmosphere. In short, that tonne of carbon emitted in 2008 will continue to contribute to climate change and to its damages and costs into the next century. Those potential damage costs can then be compared to the costs of controlling emissions to assess the cost-effectiveness of different greenhouse gas reduction strategies.

Contingent valuations are often considered more 'dodgy' and suspect, yet there is a strong argument that even indirect ways of assessing value are more accurate than assigning an arbitrary value of zero to non-market assets and services, as GDP does, and as would continue to happen if we did not at least attempt such valuations. In this method, behaviours are examined and surveys conducted to assess people's 'willingness to pay' for such non-market assets and services. What, for example, is the value of aesthetic enjoyment? Clearly money is a

hugely inadequate tool to answer such questions. And yet, it is clear that a nice view **does** have real economic value, as evidenced by people's willingness to pay a higher rent for an apartment overlooking a beautiful and scenic park than for one overlooking a dump or scarred landscape.

The problem—if we don't at least attempt such economic valuations, however indirect and inadequate—is that the conservation and protection of our natural, cultural, human, and social assets will get inadequate attention and funding in the policy arena. This has never been clearer than at present, where all the talk of staving off recession, stimulating the global economy, and fiscal stimulus to spur consumer and corporate spending, virtually never references environmental concerns. And in Canada, a 12.3% decline in volunteer work was not a blip on the radar screens of policy makers because the value of unpaid work is ignored in conventional accounts, while a milder decline in the auto sector spurred immediate demands for a multi-billion dollar bailout. For strategic reasons alone, therefore, there is an absolute necessity to include human, social, cultural, and natural capital values in our new GNH accounting system.

Perhaps most importantly, the services provided by nature apparently for 'free,' are so taken for granted that their loss is barely noticed until it is too late. Hurricane Katrina that destroyed New Orleans provided a dramatic case study of the cost of ignoring and giving no value to the loss of non-market assets. Quite aside from the potential links to climate change, the loss of wetlands to development had removed a natural buffer to such severe storms and the surges they engender.

Properly valued, wetlands would be recognized fully for the vital economic functions they perform, including:

- Flood prevention
- shoreline protection and erosion prevention
- storm control
- water purification
- storage and recycling of human waste
- spawning and nursery habitat for fish and shellfish
- carbon sequestration and storage
- sanctuary, breeding grounds, and nursery habitat for terrestrial, near-shore, and migratory birds
- feeding habitat for terrestrial wildlife
- nutrient recycling, production, and storage
- recreation, education, and science
- waste treatment
- food production

Again, a 'healthy' wetland can be defined as one that performs all these functions optimally. If wetlands are to be properly recognized for the vital economic and social values inherent in these functions—and thus conserved and protected in order to preserve those values—some system of valuation is essential.

Despite the enormous challenges inherent in valuing natural, human, social, and cultural capital, and in pricing non-market assets and services, the good news is that the methods and data sources available to do so have vastly improved and expanded in recent years—making a full set of GNH National Accounts more feasible than ever. Thirty years ago, we had no reliable measures of greenhouse gas emissions, few comprehensive forest inventories, almost no scientific monitoring of soil, water, and air quality, virtually no diversion of solid waste from dumps, almost no systematic monitoring of health risks like obesity and physical inactivity, no comparable international literacy assessments, and no time use surveys assessing time spent on unpaid work and free time. We now know how to measure these and other non-market values, and we have burgeoning databases and time series in these and other areas. Statistics Canada now regularly asks survey questions on social supports, and it recently conducted its first full-fledged national social capital survey.

The splendid advantage that a country like the Royal Kingdom of Bhutan has in entering this field in the 21st century is that it can reap the direct benefit of the last three decades of developmental work in this field in other places and begin with the latest and best methods available from elsewhere in the world—leapfrogging over earlier, clumsier, and more primitive valuation attempts, and not bound to previous, less effective systems. Discussions with Statistics Canada have led me to believe that the diversion of only a fraction of the resources currently devoted to collecting the regular GDP statistics would suffice to make considerable headway in developing usable and workable natural, social, human, and cultural capital accounts.

About seven years ago, Statistics Canada actually recommended the development of such expanded capital accounts in Canada, but our Government has yet to take the plunge:—We are considerably more constrained by our conventional GDP-based habits than a Himalayan Kingdom whose monarch boldly publicly declared Gross National Happiness to be more important than Gross National Product. I once asked the Assistant Chief Statistician in Canada why we needed to devote tremendous resources to producing the Canadian GDP statistics on a monthly basis and whether there was any good macro-economic reason for doing so.... Whether, in fact, the markets might be more stable if GDP statistics were

produced less frequently, since even seasonal fluctuations and special events like 9-11 and the SARS epidemic can create bumps that send an adrenaline rush down the veins of brokers and policy analysts but do not necessarily reflect underlying economic trends. He could think of no good macro-economic reason for needing the GDP statistics so regularly and so often, except that we had 'always' done it this way and that the Americans produced their GDP numbers monthly. Bhutan does not face such constraints in putting GDP in its proper (and much less important) place.

In terms of feasibility, we often hear that economic valuations of human activity—even if not currently valued in conventional accounting systems—make more sense than valuations of natural capital and ecological services that are generally not replaceable or substitutable by other forms of capital and that are therefore literally 'price-less.' Thus, the use of market replacement values to assess the value of unpaid voluntary or household work makes intuitive sense to users, since similar

work can be performed for pay. And monetizing the cost of crime is relatively straightforward since most costs are market-based—including direct victim losses, spending on police, courts, lawyers, prisons, security guards, and burglar alarms, hospitalization costs due to assault, retail losses due to shoplifting and employee theft, higher premiums due to insurance fraud, and productivity losses to the economy due to homicide or assault. Illness costs attributable to risk factors like smoking, physical inactivity, and obesity are also market-based—either directly through taxpayer funded or private health care costs and economic productivity losses due to premature death and disability.

But how do we assign an economic value to natural capital like forests, agricultural soils, fisheries, water, and clean air? And how do we assess the costs of their depreciation and the returns on investment in natural capital. While valuations of natural capital and environmental services certainly pose particular challenges, and while money is a particularly inadequate valuation tool in this area, the attempt to undertake such economic valuation is essential to prevent the under-valuation of natural wealth and to bring the necessity for adequate conservation and protection properly into the policy arena. To illustrate the challenges and the methods used in GPI natural capital and environmental valuation, six brief examples are provided here.

5. Six Examples of Resource and Environmental Accounting Results

Please see the accompanying PowerPoint slides illustrating how results from the GPI 'full-cost' transportation, solid waste, greenhouse gas, air, and forest accounts look in practice. The following six case studies are chosen here because they reflect different key points of interest in implementing full-cost accounting methods.

5.1. Transportation Accounts — What are the true costs of driving?

The GPI private passenger transportation costs are divided into three categories:

- **Internal variable costs:** — These are direct costs borne by the driver, which vary according to conditions, vehicle type, and how much a person drives. Examples are vehicle operating costs (like petrol and repairs) and travel time.
- **Internal fixed costs:** — These are direct costs borne by the driver, which do not really change when driving habits and conditions change. These generally include vehicle ownership costs (car payments), registration, insurance, and parking fees.
- **External costs:** — These are costs imposed by drivers on others, such as climate change, air pollution, congestion, and taxpayer-funded accident and traffic policing expenditures.

Alternatively, costs may be classified as either **direct** or **indirect**, based on either objective criteria or subjective experience. If, for example, an employer subsidizes parking for employees or customers, are those additional employer-borne costs passed on to all customers, and do they favour drivers over non-drivers?

The GPI Transportation Accounts examine the per capita and total estimates for private road passenger transportation. The power and policy relevance of these cost estimates can be seen when looking closely at each cost, since each has the potential to lead to financial incentives and penalties rewarding sustainable behaviour and penalizing unsustainable behaviour. In fact, we have found that each cost is a potential headliner. For example, our estimate that traffic congestion costs Nova Scotia \$12 million a year scored a lead front-page story in our daily newspaper. Indeed, congestion costs have now been translated into policy in cities like London, England, where a significant congestion tax has kept cars out of central London and markedly improved both air quality and traffic flow—a perfect example of the use of pricing mechanisms to change behaviour.

Of course, each cost has its own assumptions, with the accounts almost naturally producing highly conservative estimates, since they generally only count what can be quantified and thus omit a range of less measurable costs. For example, our congestion cost estimate counted only lost time, excess gas burned, and excess greenhouse gases generated. We were unable, for example, to assess the health costs of breathing in the fumes of idling cars stuck in traffic jams. As well, we counted only recurrent congestion occurring during the morning and evening rush hours between 7am and 9am and between 4pm and 6pm—not at any other time of day or attributable to any other cause (snowstorms, road works, accidents etc.). We only looked at passenger transportation costs, not costs to business attributable to freight delays, and we only counted congestion on the major arterials, not on any side-streets. As well, we defined congestion as conditions in which traffic moves at less than half the posted speed limit, so we excluded consideration of time lost if traffic slowed say to 27km an hour in a 50km/hour zone, and so on.

The example is given just to illustrate the assumptions and exclusions built into each cost calculation, and to indicate our propensity always to err on the side of conservatism—which I think is essential in introducing such new accounting systems, in order not to discredit them through possible exaggeration. As seen in the accompanying PowerPoint slide, congestion constitutes only a very small portion of total driving costs. As indicated in the slides, average car costs (per vehicle-km) are then ranked by magnitude to indicate the aggregate distribution of costs for an average car.

What do the full-cost accounting results show? Overall, the full cost of road transportation in Nova Scotia in 2002 was between \$6.4 billion and \$13.3 billion, with the gap between the low and high cost estimates influenced largely by the use of different climate change models. At the low end, the true cost of driving is seen to be about \$7,598 per capita per year, of which \$4,562 are “invisible” costs of which the driver is largely unaware. This is because fixed and external costs account for over two-thirds of the total cost of driving.

These results indicate an inefficient, unsustainable transportation system where externalities conceal the full costs of private automobile use to society. Even the best indicators are not able to reach such a definitive conclusion based on economic

analysis. More importantly, the results provide the basis for potential road pricing policies that hopefully will eventually ensure that driving pays its true costs.

5.2. Solid Waste Accounts

Lest anyone think that the internalization of externalities leads only to gloomy scenarios and penalties, here is a good news story showing that a full-cost accounting system that includes social and environmental benefits and costs can point to strengths and advantages that are entirely unacknowledged in conventional accounting mechanisms. (Similarly, such accounts would also highlight key strengths of the Royal Kingdom of Bhutan that are invisible in conventional GDP-based measures.) The following example also illustrates how different and even contrary the messages are that are communicated by the two different accounting systems.

In 1997, Nova Scotia implemented a leading-edge solid waste-resource strategy that included very high rates of composting and recycling. In less than five years, Nova Scotia went from almost zero diversion of waste from landfills to about 50% diversion—the highest rate of any state or province in North America.

From a conventional accounting perspective, however, the new system looked costly, with operating and amortized costs increasing from \$48.6 million (\$53/capita) in 1997 to \$72.5 million (\$77/capita) in 2001—an **increased cost** of \$24 million or \$25/capita for implementing changes that included kerbside pick up and sorting of recyclables and organics, and provision of compost bins for all households. The conventional accounts stop there, after tabulating these costs.

From a full-cost accounting perspective, however, the new Nova Scotia solid waste-resource system in 2001 produced **net savings** of at least \$31.2 million, compared to the old 1996 solid waste-resource system. This translates into savings of \$33 a year for each Nova Scotian, as opposed to a cost of \$25 as indicated in a conventional comparison of the operating and amortized capital costs of the two systems. Let's look at why:

The total benefits of the 2001 system were found to range from \$79 million (low end) to \$221 million (high end), or between \$84 and \$236 per person, with the breadth of the range determined mostly by the assumptions built into different climate change and air pollution damage cost estimates. The benefits included:

- \$3.3 - \$84.3 million in avoided climate change damages due to greenhouse gas emission reductions;
- \$9 - \$67 million in avoided health and environmental damages due to air pollutant reductions
- \$18.8 million in extended landfill life due to high rates of diversion
- \$28.6 million in energy savings from recycling compared to costs of production from virgin materials
- \$6.5 - \$8.9 million in employment benefits through new jobs created
- \$1.2 - \$1.9 million in avoided liability costs
- \$1.1 - \$1.7 million in export revenue of goods and services

- \$187,000 in additional tourism revenues from delegations from around the world coming to Nova Scotia to study the new solid waste system.

Again, to break down just one of these costs—energy savings—the evidence indicates a saving of 2.4 million Btu for every tonne of glass recycled compared to production of glass from virgin materials, a saving of 8.5 million Btu for every tonne of paper recycled, a saving of 20.1 million Btu for every tonne of plastic recycled, and a saving of 166.9 million Btu for every tonne of aluminium cans recycled.

Compared to such benefits, the total costs of the 2001 solid waste-resource system were \$96.6-102.7 million:

- \$72.4 million in operating and amortized capital costs
- \$14.3 million for the beverage container recycling program
- \$2.7 million for the used tire management program
- \$1.6 million in Resource Recovery Fund Board operating and administrative costs (the non-profit agency created to run and oversee the new system)
- \$5 - \$9.5 million to increase citizen participation in composting and recycling through education and other programs
- \$220,000 - \$1.8 million in nuisance costs (including the extra time required by households to sort their garbage).

When the costs and benefits were carefully compared and any potential double-counting eliminated, the new Nova Scotia Solid Waste-Resource Strategy was found to produce a considerable net benefit, both in monetary and non-monetary terms. Despite increased operating and amortized capital costs, the new system provided a net savings of between \$31 million and \$167.7 million compared to the operating and amortized capital costs of the old system

Again, to illustrate the relationship between indicators and accounts, the GPI analysis also reached conclusions on the indicator front—namely that Nova Scotia had become a leader both internationally and nationally in solid waste diversion based on a wide range of international comparisons, and that the accessibility, comprehensiveness, and levels of waste being composted and recycled had all vastly improved since the introduction of the new Solid Waste-Resource Strategy. Following are examples of indicator results that were deemed to show “genuine progress” in this area:

- Diversion of waste from landfills increased from less than 5% before implementation of the strategy to 50% within less than five years.
- Access to kerbside recycling in Nova Scotia jumped from less than 5% in 1989 to 99% today
- 76% of Nova Scotia residents now have access to kerbside organics pickup
- These rates of access are by far the highest in the country.

This, we can confidently say, is “genuine progress.”

5.3. Greenhouse Gas Accounts

Please see the accompanying PowerPoint slides on the GPI Greenhouse Gas Accounts indicating the policy-relevant use of the accounting methods to demonstrate the cost-effectiveness of investments in greenhouse gas reductions when compared to the climate change damage costs predicted to ensue from "business as usual" scenarios. Conventional accounting mechanisms count only the control costs (often as a percentage of or dollar decline in GDP), without consideration of either avoided damage costs or the costs of doing nothing. Please see also the earlier notes above on comparison of control and damage cost valuations and on the rigorous use of these economic valuations in the recent seminal Stern Report in the U.K.

5.4. Air Quality Accounts

Based on per tonne damage cost estimates from the literature, the GPI Air Quality Accounts conservatively estimated the health and environmental damage costs attributable to Nova Scotia's emission of five criteria air contaminants as \$529 million per year or \$560 per Nova Scotian—costs that are entirely hidden in conventional accounting mechanisms. These accounts illustrate the utility of breaking down results by category and sector for policy purposes.

Broken down by air pollutant, therefore, the most costly pollutant emissions in Nova Scotia were found to be sulphur oxide emissions—accounting for 40% of total pollutant emission costs—largely due to the Province's overwhelming reliance on coal to generate electricity. Broken down by sector, electric power generation, not surprisingly, was found to account for 39% of total air pollution emission costs, followed by transportation (17%), industrial sources (16%), and fuel wood combustion (8%). To reduce air pollutant emission costs, therefore, the most cost-effective policy strategy is clearly revealed to be conversion of electricity generation to wind and other renewable sources—a strategy that will also reduce greenhouse gas emission costs and other pollutant emissions like mercury.

5.5. Forest Accounts

The GPI Forest Accounts illustrate the close links and interdependence of indicators and accounts. In our GPI work, the connection is actually sequential. In assessing the health of a natural resource, for example, we begin by identifying the key functions performed by that resource, as defined in the scientific literature—as illustrated in the examples of forests and wetlands described earlier. The health of that resource is then assessed according to its capacity to perform those multiple functions optimally. Any diminution of that capacity—through depletion, conversion (for development purposes for example), or unsustainable harvest practices—is described as a depreciation of natural capital and a diminution of its asset value.

Having defined these key functions, according to the scientific literature, our next step is to identify appropriate indicators—with particular emphasis on those key indicators that may denote capacity to perform multiple functions. In the case of

forests, we found that age and species structure constituted such key indicators, so we examined historical forest inventories in order to assess the extent to which the age and species diversity of Nova Scotia's forests were being maintained, enhanced, or diminished over time. The reason we focussed on these indicators is that the science indicated that older forests with diverse age structure were more effective than younger forests in preventing soil erosion, protecting watersheds, storing more carbon, providing habitat for a wide range of species, and producing more valuable wide diameter, clear lumber that fetched higher prices on the market than the knotty, small diameter timber produced by younger forests. For example, the rich canopy provided by diverse older forests intercepts precipitation and thus stops it hitting the ground with force, while clear-cutting harvest practices provide no such protection and therefore accelerate erosion of forest soils, which in turn compromises future timber productivity.

Similarly, we found that species diversity is also an indicator of multiple vital forest functions and enhanced forest resilience. During a major spruce budworm infestation in Nova Scotia in the 1970s, for example, mixed hardwood-softwood forests had far lower rates of spruce defoliation than single species softwood plantations, largely because the hardwoods harboured and provided habitat for bird species that were natural predators of the budworm—indicating that we interfere with nature's intricate balance to our peril.

Only after tracking trends in these and other key physical indicators of forest function—with units of measurement in the physical terms appropriate to each indicator—do we proceed to the economic valuation step. Indeed, the economic valuations in the GPI accounts are always secondary—derived from and ultimately pointing towards the more primary physical indicators of function. In this way, we use the economic valuations for strategic purposes—simply because they are essential to garner policy attention and to challenge the dominance of the GDP-based measures that count the depletion of our natural wealth as economic gain. In the end, of course, it would be much more desirable if the physical indicators themselves were used for policy purposes, since they are far more direct measures than the secondary add-on economic valuations. But we are not there yet in a world still utterly dominated by economic and material priorities. So we use the language of economic valuation for communication purposes.

The intimate relationship between the indicators and accounts is illustrated in the results. The indicators revealed a sharp decline in both the age and species structure and diversity of Nova Scotia's forests over time. The original forests of the Province were virtually all old-growth forests. But they were heavily logged over two centuries, so by the time of Nova Scotia's first systematic forest inventory in 1958, the provincial forests were by no means pristine, having already been systematically degraded through unsustainable practices like high-grading. However, even within the 50-year period for which systematic forest inventory data are available, we found a sharp decline in valuable species such as white pine, eastern hemlock, yellow birch, and oak. Since 1958, forests more than 80 years old declined from 25% of all provincial forests to just over 1%. True old-growth forests (more than 100 years old) have virtually disappeared, having been largely replaced by very young forests.

The next step then is economic valuation. One forest function that can now be monetized is carbon storage capacity, since prices have now been placed on carbon emissions in accord both with climate change models forecasting long-term damages, and with carbon trading prices. The indicators and the scientific evidence tell us that Nova Scotia's forests presently store an estimated 107 million tonnes of carbon, and the economic valuations tell us that this carbon storage avoids \$2.2 billion in climate change damage costs. Based on the 1958 Nova Scotia forest inventory (the first available), however, and using conservative climate change models, it was estimated that that the carbon stored in provincial forests 50 years ago would have been worth \$3.5 billion. But increased cutting and the loss of old growth and mature forests since 1958 drastically reduced Nova Scotia's carbon storage capacity by 38%, costing an estimated \$1.3 billion in lost value. Sadly, when considered as a flow related to harvesting, actual carbon loss in Nova Scotia's forests is now contributing to global climate change.

Unlike the good news on solid waste management, the conclusion of our forest accounts was rather grim, and was phrased first in indicator terms and then in accounting language. The two-volume, 450-page report found that excess clear-cutting, and the loss of natural age and species diversity in Nova Scotia's forests have resulted in:

- the loss of valuable species
- loss of wide diameter and clear lumber that fetch premium market prices
- a decline in resilience and resistance to insect infestation
- diminution of wildlife habitat, accompanied by bird population declines
- a decline in forest recreation values, which in turn has diminished the potential for nature tourism
- a decline in forested watershed protection, contributing to a 50% drop in shade-dependent brook trout
- soil degradation and leaching of nutrients that can affect future timber productivity
- a substantial decline in carbon storage capacity and an increase in biomass carbon loss
- a decline in essential forest ecosystem services

In accounting language, the GPI report concluded that these losses represent a substantial depreciation of a valuable natural capital asset. It is important to note that the depreciation of a capital asset can occur as a result of both depletion (as in loss of equipment or machinery in a factory or over-harvesting in a forest) or degradation (as in a machine in disrepair or loss of age and species diversity in a forest). While not all aspects of depreciation can be measured in monetary terms, the results above indicate that value can be described and assessed in non-monetary terms when monetization is not possible.

When presenting grim statistics like these, we have found it particularly important to emphasize the positive opportunities and policy options that arise from an honest appraisal and analysis of results. Indeed, full-accounting can be effectively used to identify economic opportunities and cost-effective action. We are always fond of

saying that in reality, there is no “bad news” in the GPI. The only bad news is when important information remains hidden and invisible, thereby denying policy makers access to the data they need to craft informed policy. As soon as the spotlight is shone on this hidden information—regardless of whether

the results are ‘good’ or ‘bad’, policy options and solutions naturally present themselves.

To that end, the second volume of our GPI Forest Accounts highlighted case studies of the most sustainable forestry practices both in Nova Scotia and elsewhere. The analysis demonstrated that selection harvesting and uneven-aged forest management could increase forest values *and* provide more jobs than the dominant clear-cutting methods used in 95% of present forest harvesting in the Province. The study also found that a shift to greater value-added production could create far more jobs per unit of biomass harvested and four times the value per cubic metre harvested than the current emphasis on pulp and paper production. The analysis also found restoration forestry practices to constitute a sound investment in natural capital value, and it examined the potential of incentives like restructured silviculture credits to encourage such sustainable practices. In sum, the point of all this number-crunching is not to engage in a mere academic exercise, but rather to provide relevant and useful evidence for informed policy making.

5.6. Ecological Footprint

In some cases, as noted, monetization is simply not the appropriate tool to assess economic value. In such cases, the GPI does not hesitate to use other methods. This is particularly the case in assessing human demands on natural capital—i.e. the flow accounts that are the necessary corollary to the natural capital stock accounts. Despite the vital importance of rigorous natural resource accounts, they are not enough to assess sustainability, and may even—by themselves—send a one-sided message to policy makers and the general public by unwittingly letting the vast majority of the populace off the hook in terms of responsibility for sustainable practices.

By themselves, natural resource accounts implicitly put the responsibility for sustainability on the shoulders of producers, because they are essentially ‘supply’ accounts that assess the potential adequacy of the resource and, therefore, the sustainability of current harvest and production methods. By contrast, flow accounts include the essential ‘demand’ side of the sustainability equation, and allow reporting to the population on the environmental impacts of their daily behaviour.

This perspective is particularly important because it naturally and inevitably links social and environmental considerations and highlights the equity dimension of sustainability. This is because all humans and all countries do not place equal demands on the environment, with 30% of the world’s population consuming 70% of its resources and producing 70% of its wastes and greenhouse gas emissions. In the case of forests, for example, the richest 20% of the world’s people consume 84% of its paper, while the poorest 20% consume just 1%. So forest depletion and

degradation, like climate change and other environmental impacts, are not the equal responsibility of all, but more particularly the responsibility of those who consume the most resources and produce the most waste.

Understanding the direct relationship between income, consumption, and environmental impact is vital for policy formulation, as effective policy must necessarily target those sectors most responsible for actual impacts. In particular, examining human demands on the natural world cuts through the illusion that we can improve the living standards of the poor without also examining the consumption patterns of the rich, and it underscores the ecological reality that we cannot maintain current excesses if we also intend to alleviate hunger and poverty.

By far the most comprehensive and effective measurement tool for such a consumption or demand-based analysis of sustainability is the Ecological Footprint, which has now been developed by the Oakland-based Global Footprint Network into a set of National Footprint Accounts for most nations of the world. While these Footprint Accounts use a land-based rather than monetized measure—assessing how much bioproductive land and ocean a society requires to sustain its current consumption habits and absorb its wastes (particularly its greenhouse gas emissions)—we have no hesitation in using the Ecological Footprint as one of the 20 core component accounts of the Nova Scotia Genuine Progress Index. Since our GPI accounts do not attempt to aggregate all GPI components into a single number, there is no obstacle to using other methods of valuation where monetization is not possible or desirable for methodological or data reasons.

Because Ecological Footprint estimates include trade flow measures—adding imports to the domestic production statistics and subtracting exports—they effectively examine the global consequences of local consumption patterns. Thus local consumption may involve natural resource depletion far away. In Canada, for example we indulge unsustainably high levels of consumption not only by depleting local resources but also by “appropriating the carrying capacity” of other countries through trade (to use Footprint language).

While methods are still being refined and improved, the Ecological Footprint is, in my humble opinion, one of the most important measurement tools of the century, and without a doubt one of the most powerful communication tools for practical behaviour change. Those here who attended the Second International Conference on Gross National Happiness in Canada in 2005 were able to meet and hear Dr. Mathis Wackernagel—co-inventor of the Ecological Footprint and now Director of the Global Footprint Network.

6. Policy Applications of GNH Indicators and Accounts

I think our prior discussion has already demonstrated the policy utility and relevance of both GNH indicators and potential GNH accounts in several ways, and I noted earlier that our accounting work and economic valuations have actually penetrated the policy arena far more effectively than our indicators. Please see Section 1, page 4 above, for a summary of the potential policy applications of indicators, and Section

3, pages 11-12 above, for examples of the policy utility of the new accounts. So here I will add only a few remarks on possible future directions in applying these measures to the policy arena.

6.1 The expanded capital model increasingly recognized.

First, I am delighted to report that in 2006 the Nova Scotia Government officially adopted a five capital approach to its development, undertaking to value its natural capital, human capital, and social capital in addition to its built and financial capital.

While Nova Scotia has now embraced a five capital model, I am sure that the Royal Kingdom of Bhutan will want to adopt a six capital model that includes cultural capital. That recommendation actually comes from New Zealand, where the preservation of Maori culture has become a high national priority. The remarkable resurgence of Maori language in the last 25 years, after teetering on the brink of extinction, is a powerful testimonial that dedicated investment in cultural capital can yield a high return (to use accounting language), and that cultural assets can not only be preserved but strengthened in the most creative ways. The Maori instituted “language nests” in which toddlers were immersed in Maori language from a very young age. Not surprisingly, since language carries knowledge, Maori cultural institutions, practices, traditions, and even political assertiveness have also seen a most inspiring revival in the last two decades. To its credit, and in recognition of this new reality, Statistics New Zealand has now recommended consideration of a six capital model that includes cultural capital.

In my experience to date, I have to say honestly that the Nova Scotia Government so far has no real idea what the implications of its undertaking are or what it has really committed to do by adopting the expanded capital model. It has actually made an enormously far-reaching and radical commitment that should eventually produce a new form of budget estimates and a new set of economic accounts. However, I don't think this awareness has yet penetrated policy circles in the Province. But the fact that the commitment is on the official provincial books even as words is still highly significant, and can frequently be cited by folk like us to remind the Government that it shares our aspirations. It certainly indicates a new openness to integrating social, economic, and environmental objectives in the Province's development, and it forms an excellent basis for forward movement.

6.2 Consensus goals and political debate

One of the most interesting and important aspects of this commitment—which *has* manifested in Nova Scotia, and which I venture to say is equally true in the Royal Kingdom of Bhutan—is that these new measurement tools have proved to be a remarkably unifying force that has the power to transcend partisan politics. While Nova Scotia politics—like most party political systems—is characterized by endless and endemic bickering, attack, and name-calling, the new measures, accompanied by specific targets designed “to make Nova Scotia one of the cleanest and most sustainable environments in the world by the year 2020,” have received unanimous all-party support. Indeed, a 2007 Environmental Goals and Sustainable Prosperity

Act setting out these targets was passed by the Nova Scotia legislature without a dissenting vote. Likewise in Bhutan, GNH is a powerfully unifying force that expresses underlying national values.

I believe that the measures of progress themselves contribute greatly to this unifying role, since they necessarily reflect deeply held underlying values and express agreed goals. Indeed, any measure of progress is normative by definition, since—by definition—it must ask the question: “progress towards what?” Answering that question in turn requires some vision of the kind of society we want to see five, ten, or fifty years from now. In identifying our genuine progress indicators for Nova Scotia, we therefore took particular care to ensure that each indicator reflected consensus values. Thus, no political party of left or right will argue that more crime is better than less crime, that a sicker population is better than a healthy one, that higher rates of poverty are better than lower rates, that an ignorant populace is better than an educated one, that a polluted and degraded environment is better than a clean and healthy environment, or that social exclusion and alienation are better than inclusion in strong and safe communities. So long as our indicators and measures reflect such consensus values, they can effectively help to mobilize and unify a society behind common goals and targets in a way that transcends partisan politics.

Of course, this does not eliminate the need for debate. While consensus goals, shared vision, and non-partisan measurement can help unify a society and provide a strong basis for evidence-based decision making and informed debate, politics is about **how** to get there. Indeed, the appropriate role of democratic politics is to debate the best way to achieve GNH goals, even while there is a consensus on what those goals are and on the agreed ways of measuring progress towards those goals. To take some practical examples, there can be complete consensus on the need to reduce poverty and greenhouse gas emissions and even agreement on specific targets, and at the same time vigorous debate on how best to achieve those goals. In other words, there should be consensus on goals—the realm of measurement, and debate on strategy—the realm of politics.

As well, to add fuel to the political fire, the new measures can and should be used both to hold governments accountable according to their success or failure in attaining or moving towards the agreed goals, and to evaluate the effectiveness of programs designed to achieve those goals. The political arena is the place to debate those programs and possible alternatives to them. But the benchmark of those debates and the reference point of all political parties will remain the consensus goals and the measures that assess progress towards them.

6.3 Urgency and predictive power

I mentioned early on that we have found—in our Nova Scotia experience with this work—that the accounts and economic valuations have had a much more direct and powerful impact on policy than the indicators, and they also grab media attention far more readily than reports on trends and rates. That said, however, I want to

emphasize that we have only begun to scratch the surface of the longer-term potential impact of this economic valuation and accounting work.

In fact, I see us to date as having taken only the first step in a four-step process (described in the next sub-section below), the final fruition of which I fervently hope (but am not sure) I will see in my lifetime. Recall that GDP-based accounting has held sway for more than half a century, still rules the minds of policy makers, economists, financial analysts, and journalists worldwide. As the current obsessive focus on stimulating spending and economic growth to stave off recession clearly shows, this GDP-based economic paradigm is not close to being dislodged. How long will it take for the new expanded capital accounting system to take hold and supersede the existing narrow one as the primary method of economic valuation?

The reason I say I fervently hope to see that happen in my lifetime is not particularly for any personal satisfaction, but rather because—having done little else but crunch numbers and observe trends for the last 12 years—I am quite firmly convinced that the window of opportunity is very narrow indeed. If I had to guess-timate a number, I would say we have about 15 years to turn things around in a major way before certain destructive trends become irreversible—which means we have to begin to count things right now.

If we continue to assign an arbitrary value of zero to our natural, human, and social wealth; if we continue to ignore the costs of their depreciation; if we continue to treat the services these capitals provide as so-called 'externalities'; and if the true costs of economic activity remain hidden, then I fear that the world we leave our children and grandchildren will be so depleted and uncertain that it may no longer be possible to salvage key components of our true wealth. Most dangerously, a domino effect will become apparent, where the collapse of one resource will trigger the diminution and eventual exhaustion of another, in a feedback loop that will become unstoppable. These present times, my friends, are "the good old days," and they will increasingly be looked back upon with nostalgia mixed with astonishment that our generation could have been so wilfully ignorant.

Saddest of all is that—since we are not properly counting and measuring the depreciation of natural, human, social, and cultural—many of these "collapses" will occur with a whimper rather than a bang, since we are simply not keep track of their demise nor heeding early warning signals. We will gradually become accustomed to a degraded world. When Nova Scotians drive down the highway today and look out their SUV windows, they think that what they see is a natural forest. Since they have never seen or walked in an old-growth forest, they do not miss it or have any idea of what this landscape was. Not accustomed to the sound of old-growth dependent song-birds, they think the silence of the forest is its natural state. They will not miss cod or tuna once they have disappeared. And so long as the store shelves are stocked with produce from California and Florida, they will never know that there were once local farms providing fresh-picked seasonal fruits and vegetables.

And the same is true in the social and cultural sphere. I don't think any politician in Canada is aware that voluntary work has declined by 12.3% in the last decade,

because unpaid work is not measured in our national accounts or measures of progress, and therefore does not get proper reporting or attention. And because the politicians don't know the numbers, the issue never surfaces for debate in any legislature in the country, even while they pass multimillion dollar bailout packages for the automobile industry. So communities gradually weaken as the fabric of volunteer participation unravels, while those in need gradually get used to a diminution of voluntary services and to relying ever more on their own private resources—all unnoticed, gradual, beneath the surface, away from the spotlight of regular measurement, monitoring, reporting, and debate.

And how many North Americans miss the fact that most Aboriginal languages on the continent have become extinct, with the remainder in rapid decline—though the loss carries with it a tremendous store of Indigenous knowledge that the world needs more than ever for the lessons it carries about living in harmony with Nature? In the GPI, we document this depreciation of cultural capital and the loss of Indigenous languages and knowledge as one of our key education indicators. But the loss is invisible in the conventional accounts, and so there is little dedicated policy attention or educational reform designed to preserve remaining Indigenous languages, and virtually no public awareness of the issue, despite ample early warning signals of their imminent demise.

And we won't even begin to talk about the mother of all dangers—climate change—where our conventional GDP-based accounts, and the indicators based on them, still count more fossil fuel combustion as a contributor to economic growth and progress. And when I say 15 years, I mean 15 years actually to turn things around, not 15 years before we start counting things right. In fact, if we keep counting natural resource depletion and fossil fuel combustion as gains to the economy and contributions to prosperity for the next 15 years, and thereby justify the continuation of our current growth patterns as if there were no tomorrow, then it will almost certainly be too late. Irreversible changes will have been set in motion that generate their own feedback loops, until it is quickly beyond the capacity of governments to manage change, cope with shortages, and handle the ensuing chaos and flood of environmental refugees. So counting things right has to start without delay, so that at least the framework and paradigm for change are put quickly in place.

This is *not* fear-mongering, my friends—I don't believe in that at all—but a simple analysis of current trends based on the best available statistics and evidence. One thing we have found over the last 12 years of work in this area is that the GPI has remarkable predictive power. In 1998 we released our first report on the economic value of civic and voluntary work, in which we warned of certain trends that threatened the viability of the voluntary sector. Ten years later the numbers pointed to a massive decline in voluntary work, belatedly proving the earlier warning correct.

In 2000, our analysis of the agriculture sector pointed to a serious long-term decline in the economic viability of farming in Nova Scotia, based on five key indicators—net farm income, expense to income ratio, debt to income ratio, return on investment, and solvency ratio. We warned that if existing trends continued unabated, farmers would be forced off the land because they could no longer afford to farm. This year

we updated that report and found that in four of the last six years, net farm income had actually dropped below zero. Put simply, it was costing farmers more to farm than they were earning. When we issued the warning eight years ago, net farm income was not yet below zero, but it was headed in that direction. For many farmers, it's now too late!

By contrast, Gross Domestic Product (GDP) sends no such warning signals, and in fact sends perverse and entirely misleading signals to policy makers. While all five of our GPI **net** farm viability indicators were trending seriously downward over a 36-year period from the early 1970s to the present, **gross** farm cash receipts (which are the primary input to agriculture GDP) have trended upward and show no problem at all.

Similarly, fishery GDP remained at record high levels and with the fisheries regarded as a 'boom' industry right up to the moment that the Atlantic groundfish stocks collapsed in 1992. As noted earlier, GDP is a gross rather than net approach that only counts what we extract from our natural resource base and takes no account of the health of the resource—in this case the fish stocks in the oceans—we leave behind. Reliance on GDP statistics actually encouraged over-fishing and natural resource depletion simply because it tracked only the nominator (fish landings) and not the denominator (fish stocks). This, quite frankly, is primitive and poor accounting practice.

Again, this is not rocket science, and is entirely in line with simple household budgeting practice, in which we count not only our gross income, but rather keep track of our expenses **in relation to** our income. Any **net** approach will have the predictive power described here and the capacity to send early warning signals that allow timely remedial action. That, in a nutshell, is one of the key purposes and practical functions of a set of GNH Accounts.

One final example of the predictive power of the new accounts and perhaps most poignant of all given the current economic circumstances: GPI Atlantic released a report on debt and financial security just a month before the current economic collapse, warning of unsustainable trends in the economy—like the fact that debt growth during the so-called economic boom period of the last decade had massively outpaced income growth for 80% of Canadian households, thus threatening the ability of many households to manage and service their debt. Only among the wealthiest 20% of Canadians did we find the rate of income growth exceeding the rate of debt growth—far too narrow a base for a healthy economy. We noted that more than 77,000 Atlantic Canadian households, in our small corner of Canada, had become so deeply indebted that they could not get out of debt even if they sold everything they owned, including their homes—not a good feeling with which to go to bed or wake up in the morning to say the least! That depth of financial insecurity can hardly be considered an ingredient in wellbeing.

We asked one of the top executives of Canada's most important bank, and a respected financial analyst, to review our report and provide comments prior to its release. He took issue with our conclusions (though interestingly not with our

statistics), saying (according to the conventional wisdom of the time) that Canadian household finances had never been healthier, and that Canadian households were more financially secure than ever. When the crash came a few weeks later, we at GPI Atlantic were not surprised—not even slightly. Part of me does want to go back to this ‘expert’ now and ask “never healthier”? “More financially secure than ever...?” “Would you like to reconsider...?”

But—and this is a very big but—the purpose of the GPI or of GNH indicators and accounts is not to shake our heads in despair months or years later, or to say “I told you so!” The purpose is precisely to identify our strengths so that we can build on them and protect them rather than take them for granted while they weaken behind our backs, and it is precisely to identify our weaknesses so that we can work to overcome them as soon as we detect early warning signals. The good news is that we have not yet crossed the threshold of irreversibility or passed the point of no return, even though we are getting close. We do still have a chance to turn things around, so long as we don’t hesitate but act decisively while the narrow window of opportunity remains.

And there may never be a better opportunity than the present, where the conventional system is in crisis and where the so-called experts are wringing their hands in despair and disbelief that they could have been so wrong. Alan Greenspan’s chest-beating confession before Congress—the King of Economics utterly humbled—symbolizes a golden opportunity to present a new and saner economic paradigm that accounts properly for true benefits and costs.

That moment of opportunity is probably not while the fire brigades are totally engaged at the scene of the fire and while so much adrenaline is pumping through the system with desperate trillion dollar fiscal stimulus packages and cash injections to re-stimulate spending and growth. But perhaps six months or a year from now, when the stimulus has not only failed to stimulate, but when governments find themselves with their backs truly up against a wall, having racked up massive deficits and accumulated monstrous debts through their so-called fiscal stimulus and bailout packages. Sad that it always seems to take a catastrophe before eyes and ears open (— ‘Catastrophe’ only from our human perspective, needless to say. For the natural world, the more the stimulus fails to stimulate, the deeper the recession or depression, the greater the crisis in so-called ‘consumer confidence’, and the less spending and consumption that happen, the better its chances for recovery.)

But in the meantime, we can prepare the ground, and when the moment comes, simply quietly demonstrate through practice and action that a sane alternative is not only possible but exists. How remarkable and inspiring it would be for folk in the depths of a global depression to notice that some jurisdiction (like a small Himalayan Kingdom for example) was cheerfully prospering. Then, they might ask themselves with genuine curiosity—how did they manage that? And how did that jurisdiction escape the clutches of depression gripping the world?

6.4 A four-step process

These are the four steps I see in changing our systems of accounting and economic valuation:

- 1) We have begun to build the new accounting system by valuing natural, social, and human capital properly. Much more work is needed, including improvements in data sources and methodologies. But tremendous strides have been made globally in the last three decades in both data collection and measurement methods, so that it is now truly possible to identify, and in many cases to quantify, the true value of natural, economic, social, and cultural assets, and the full benefits and costs of economic activity. This is very good news. What was once just a concept and an aspiration is now feasible and measurable, and there is no barrier for jurisdictions like Bhutan and Nova Scotia to construct, adopt, and implement the new indicator and accounting tools as guides to policy. That measurement work is so well under way that there is already no obstacle to step 2.
- 2) Some jurisdiction now has to adopt the new indicators and accounts fully and properly, and to take them as its core measures of progress and valuation, in order to demonstrate their feasibility, utility, and policy relevance. This is a matter of political will. Not to put any pressure on anyone, but I don't happen to know of any sovereign nation anywhere in the world, other than

a particular small Himalayan mountain kingdom, where that political will is riper and more developed and more ready to take that leap. There is no other country where the Prime Minister will publicly ask how to implement an approach like GNH in practice. I don't say this lightly or glibly, and will explain why.

In the last 12 years of work in this field, I have actually seen organizations and jurisdictions adopt the new measures in some partial way, often for 'political' reasons or in such a way as to eviscerate them. This is probably the biggest danger of all—to seem to be saying the right words and having the right intentions, but implementing them half-heartedly or in ways that sacrifice integrity and meaning to convenience and form.

We've seen this happen so much with terms like "sustainability," but the danger is no less with the new indicators and measures. We have a large forest company in Atlantic Canada that has now adopted as its new logo "The Sustainable Forest Company." It continues to clear-cut regional forests with abandon, but has conveniently defined sustainability as replacing the fibre it removes with at least an equal amount of fibre. From our expanded capital accounting perspective, however, we know that capital depreciation can be the result of resource degradation as surely as of resource depletion. While this company is not quantitatively depleting timber, its definition of sustainability conveniently allows it to replace a diverse, rich, old-growth forest with a young single-species plantation.

And the well-meaning measurement folk buy right into that charade whenever they adopt indicators like “forest cover” as their primary measure of forest resource sustainability. Tempting to do of course, as forest cover statistics are far simpler, more straightforward, and more easily accessible and available than qualitative data on age and species structure. This is serious business that can seriously set back the new measures by allowing people to carry on business as usual under the cover of what is now often called ‘green-washing’ and cosmetic changes that adopt the language and form of the new system without its meaning and substance. I’ve seen this happen often enough now in our measurement world—where the guts are removed while the form and language maintain all the right appearances—that I have to say it out loud, even at the risk of causing offence.

Whenever I see new measurement systems begin from the premise that our conventional economic statistics are not enough and that we have to “add” a raft of new social and environmental measures, I begin to worry and hear alarm bells ring. This “add-on” mindset fundamentally accepts the validity of the conventional economic measures, but pats itself on the back for being broad-minded enough to add a bunch of social and environmental statistics *on the side—always*, mind you, on the side. Rarely are the new statistics allowed to **challenge** the messages being sent by the conventional measures and through the existing economic paradigm.

And so we come back to the main highway / side street metaphor at the start of this paper. Indeed, I would go so far as to say that confining our measurement work to indicators alone without challenging the dominant GDP-based accounting system carries the danger of appearing to adopt something new and innovative while business as usual continues unabated. GNH is not an exotic distraction, diversion, or cultural phenomenon. It is—in the words of His Majesty the Fourth King—**“more important than”** Gross National Product. Perhaps we need to go right back to that original pronouncement in 1972 and study every word carefully so that “more important than” becomes our operative mandate. Until GNH actually becomes **more important than** GDP, we are not there yet. And until that happens, every new and alternative measure must constitute, not an “add-on”, but a running **critique** of our flawed existing measures that demonstrates and highlights their defects and failings.

In other words, “co-existence” in the sense of having the best of both worlds is not an option! We cannot sing the GNH language without simultaneously challenging a materialist philosophy based on ever expanding consumption. And we cannot simply add on a bunch of new indicators to ones that are fundamentally flawed and that send highly misleading signals to policy makers. We run the danger of exacerbating rather than ameliorating confusion. I believe this is why—in the Buddhist philosophy—“renunciation” is described as the “foot of meditation.” And I believe it’s why Chogyam Trungpa Rinpoche’s Taksang generated Sadhana of Mahamudra right here in Bhutan, and indeed his first years in the west right after that, took direct aim at what he called “spiritual

materialism." We run that danger in our indicator and measurement world, however well-intentioned we may be.

Again I need to repeat the obvious, though I said it at the beginning. In all this, I am definitely not coming to the Royal Kingdom of Bhutan with any "should's." It is not up to any foreigner to tell anyone here what to do or even to create an unrealistic sense of pressure. I am using GNH universally here, and any admonition is directed to all of us—in Nova Scotia, Brazil, Thailand, the OECD or wherever we may be. I cite a particular small Himalayan Kingdom from time to time only out of utmost respect, because the political will to move genuinely in the new direction we are talking of is more profound and developed here than in any other sovereign nation on earth. So naturally—and this is true since the first international GNH conference held here nearly five years ago—all us foreigners do have some special sense of hope in the example this small country can potentially provide the world. The remarkable interest that the world has shown in Bhutan in the last five years is testimony to the widespread yearning that exists throughout the globe for a sane path into the future. That's all. But as far as Bhutan is actually concerned in practice, the jury is still out as to whether Step 2 will happen. All that the rest of us can do in the meantime is watch with tremendous interest and bated breath!

In short, Step 2 in this process is the genuine political will to adopt the new measures fully, properly, and with integrity—to implement the new indicator and accounting systems in practice, and to use them actively as the country's core measures of progress and valuation, and as the evidence base for new policy.

Despite 12 years of work in Nova Scotia, we're certainly not at Stage 2 yet where I am from, though I am heartened that Nova Scotia civil servants have requested briefings and have established an inter-departmental task force to study our Nova Scotia GPI over the winter months. After more than a decade in which we produced more than 100 indicator, accounting, and measurement reports assessing different aspects of wellbeing, progress, and wealth, we finally completed the research and development work for the Nova Scotia GPI last month and published a final summary report that at least some civil servants have promised to study closely. So the jury is still out in Nova Scotia too, and we'll see what happens.

But you'll forgive me when I get a little carried away coming here, where you have an actual officially named "GNH Commission" planning the country's future, and a Government in power that openly carries GNH as its logo. We're not there yet in Nova Scotia by any name, and we still have to justify our endeavour in far more conventional terms in order to create a base for communication and acceptance. I know from experience that you are all very self-critical here, but for us, the level of at least officially expressed commitment to a balanced and integrated GNH development path is inspiring, and it does indicate that the political will for step 2 is more developed here than anywhere else I know.

- 3) Not much point in talking in great detail of Steps 3 and 4 when we are only at Step 2. So a few words will suffice. Once the new accounting system has been adopted by government, it provides the basis for a system of financial incentives and penalties designed to encourage sustainable behaviours that contribute to wellbeing and GNH and to discourage unsustainable behaviours that undermine wellbeing and detract from GNH. This includes very practical actions like shifting taxes from low-income households to carbon and pollutant emissions; subsidizing renewable energy development, public transit, organic farming, and uneven-aged forest management while increasing taxes and fees on gas-guzzling Prados, synthetic fertilizers, and clear-cutting, for example. The underlying **accounts** provide an objective basis for determining the ngultrum amounts of such incentives and penalties, since the accounts assess the true and actual benefits and costs of economic activity to society.
- 4) And those incentives and penalties in turn will naturally affect consumer prices, thereby changing behaviour. It is absurd, at present, that organically grown local food is more expensive than chemically grown food imported from 2,000 miles away—a perversity only made possible by ignoring the true costs of soil degradation, transportation, greenhouse gas and pollutant emissions, and other actual costs of production, and ignoring the true value of enhanced nutrition, freshness, health, and resource conservation. Once goods are properly and accurately priced according to their true costs of production, not only will consumer behaviour change, but the market economy itself will become far more efficient—with profligate and wasteful energy use penalized for example, and rewards for energy conservation built into the price structure. We're a long way still from that kind of pricing system, but, as I said, I fervently hope to see it in my lifetime, as it the surest guarantee of widespread behaviour change.

7. Is such complication really needed, and if so, why now?

We have to be honest enough to acknowledge that all these complicated indicators, accounts, economic valuations, and measurement systems are entirely unnecessary if the underlying GNH values truly pervade and penetrate both the society and the political arena in a profound way. Particularly in an absolute, benevolent monarchy, good and wise policy that judiciously balances social, environmental, cultural, and economic objectives does not need to be justified with such measurement and accounting complexities. And especially when a country is relatively isolated from the world, no particular justification for its unique traditions is needed and no comparative indicators of progress are necessary.

Indeed, economic valuations would never be needed if the full social and environmental consequences of all policy actions were considered in every decision. In any case, we have already noted that such economic valuations are at best only a strategy designed for a materialist world and intended to point towards an underlying physical reality. Even indicators are only a “second best” tool that imperfectly describes reality. As the old saying goes, the finger pointing towards the moon is not

the moon. And so indicators can only point in the general direction of a social reality and can never pretend to describe it fully and accurately.

Thus, the Fourth King of Bhutan did not need a complicated battery of charts, tables, and spreadsheets to pronounce that Gross National Happiness is more important than Gross National Product, and yet his meaning was crystal clear. And in some of our native American traditions, there is a custom in which one tribal elder is required—in every major Council decision—to represent the interests of the seventh generation hence. How will this decision affect future generations? When decisions are made in that way, or with the wisdom of a wise and benevolent monarch, we do not need complicated spreadsheets or accounting mechanisms.

But I see three important reasons for adopting the new measures now with all their complications: First, they are a powerful insurance policy in a party-based democracy that holds no long-term guarantee that GNH values will always pervade the decision-making arena regardless of the vagaries of elections and who holds power. Because they transcend partisan politics and represent consensus values, the new measures can serve as a highly effective touchstone of fundamental underlying principles—a standard against which actions can be judged, policies and programs evaluated, and governments held accountable.

Secondly, when Bhutan is increasingly joined to the larger world by internet, television, roads, trade, tourism, and membership in international organizations, the new measures are ever more urgently needed to maintain what is unique and vital to the country's identity and wellbeing, and to prevent it being swamped by the dominant global materialism. Unless its own ways of measuring progress and valuing its wealth are firmly entrenched and well understood, its progress and wealth will be measured for it according to alien standards and outside forces that do not appreciate what is of value here. If Bhutan were to join something like the World Trade Organization—which has its own standards, measures, and ideas of progress that have little to do with GNH—and were to do so without its own clearly enunciated and officially entrenched measures of progress and accounting system firmly in place, then it will be held entirely accountable to standards and rules not of its own making. Let the WTO rather challenge an official accounting system that does include the full costs of production and that values all forms of capital properly and comprehensively. In short, the new measures and accounts are needed in order for Bhutan to protect its interests and represent itself accurately and with integrity in the international arena, and to avoid being classified, judged, ranked, and manipulated according to alien standards and measures that have no respect for what matters to this country.

And thirdly, the new indicators and accounts are needed *if* the Royal Kingdom of Bhutan wants to help the world and set an example of a sane way forward.... *If*, in other words, the Mahayana Buddhist foundation of the Kingdom truly extends to all beings. That is a decision only the Bhutanese can make. But if they choose to set such an example and work to create an enlightened society that can show humankind a way out of its materialist Dark Age, then it can only do so by communicating and engaging the world in a language the world can understand.

Lofty words, principles and ideals will be less effective in getting others to watch, listen, and pay attention than the language of measurement, economics, budgets, and production costs. The new indicator and accounting systems—because they speak in a familiar and universal language—will allow the world to recognize the flaws in its own measurement and accounting systems, and in its consumption and growth-based economic paradigm, and will demonstrate its own potential to shift its view and approach.

From a 'bodhisattva' perspective, therefore, the new measures—both indicators and accounts—constitute a tremendously useful communication tool that creates a bridge to the rest of the world and that starts the dialogue from where others currently are. In all this, it must be emphasized that the Royal Kingdom of Bhutan does not need to "sell" either itself or GNH or the new measures. So long as Bhutan genuinely puts GNH into practice at home and uses the new measures to guide and explain its own policy, it will naturally be performing an enormously useful and valuable function for the world that cannot help but set an example for a global system in confusion, disarray, and despair. But practice is everything. Talking or reading about an apple is not the same as eating it, and nothing will help the world more than a living, breathing example of GNH in practice.

And if this third reason is operative, then there is absolutely no time like the present to adopt the new measures, since the current global economic downturn represents a unique historical opportunity to make the changes that are needed on a larger scale. I'd like to end this paper with just a few comments on this present historical moment, and its enormous potential to bring GNH to the larger world.

8. The current economic downturn and its opportunities

8.1 The language

The degree to which economic growth has become identified with wellbeing through habitual reliance on GDP-based measures, has never been clearer than in the health and sickness language used to describe the current economic collapse. Any day's newspaper is now full of references to the "sick" and "ailing" economy and the need to "inject" billions of dollars of fiscal stimulus into the sick patient in order to spur a "recovery." The 'sickness', of course, is synonymous with a shrinking economy and decline in consumer spending, and the 'recovery' with renewed spending and economic growth. By contrast, the economic boom period of the previous decade and a half was characterized by a "robust" and "healthy" economy—terms unthinkingly equated with simple quantitative growth, regardless of whether that growth was fuelled by debt, resource depletion, and other liabilities.

Other favourite descriptors of our current economic downturn that now fill the commentaries include 'gloom', 'fear', 'panic', 'disaster', 'dire straits', 'dismal statistics', and economic sectors "under threat," with "disheartened" consumers plagued by 'resignation' and 'despair', as a "frightened population locks up its wallets" and "people hunker down for a period of austerity." These phrases are all culled from a single day's London newspaper.

Recall that when North Americans stayed home after the attacks of September 11, 2001, one of the first messages from the U.S. President and the Canadian Prime Minister was to go out and spend money—as if the biggest ultimate threat was an economic slowdown. I still recall the front page newspaper headline two days after 9-11: “Shopping is patriotic, leaders say.” As the current rapid mobilization of national and international efforts and money show, economic growth has been so equated with societal wellbeing that it supersedes all other priorities.

Equally revealing is the language used to describe the “recovery” measures now being proposed and undertaken to “jump start” the ailing economy. Here again are samples from the same London newspaper:

- Following a fall in U.S. retail sales, measures are being considered to “keep U.S. consumers shopping.”
- “Fiscal stimulus” is the basis of a “recovery” plan with the goal of “handing out enough money to get consumers buying and companies investing.”
- Among the G-20 nations, there is now “a consensus about what is needed to put the global economy and financial markets back on track...[to] restore credit markets, keep slashing interest rates to stimulate growth and pour much more government money into fiscal stimulus packages.”
- The long-term goal is to “reduce the likelihood that the global financial system will fall prey to another once in a lifetime catastrophe.”
- Interest rates are being cut so that households and corporations will “borrow, spend and rejuvenate the economy.”
- The goal of all this is to get the “economy booming, consumers spending [and the] stock market performing.”
- The G-20 discussed “coordinated cash injections and tax cuts in order to kick start economic growth” and supported “using fiscal measures to stimulate domestic demand to rapid effect.”
- IMF Managing Director, Dominique Strauss-Kahn, summarized the simple-minded view succinctly (Times of London, 17 November, 2008), when he called on nations to pump 2% of their GDP into “raising domestic output growth” in order to stave off a severe global recession. He said: “I welcome the emphasis on fiscal stimulus which I believe is now essential to restore global growth.”

Personally I find the word “inject” (as in “inject billions of pounds into the economy”) of particular interest, as it really does conjure up the image of a sick patient desperately in need of a life-giving medicinal infusion. As this paper goes to print, the United States has just decided to ‘inject’ another \$800 billion into the ailing economy, on top of the \$700 billion financial bailout package approved last month—massive, indeed astonishing, expenditures approved with little debate and with an urgency and rapidity not seen in any other sphere—and expenditures that will plunge the U.S. government into ever deeper debt. For those who ever doubted the extent to which GDP growth has become equated in the public, policy, expert, and journalistic mind with societal health and wellbeing, the language of these recent weeks, along with the almost blind and entirely non-partisan adherence to the limitless economic growth doctrine, should dispel all doubts.

What is also interesting is the extent to which environmental issues have fallen completely off the policy agenda. In all the hand-wringing about “plummeting car sales” and the “stricken car industry,” I have yet to see one mainstream commentary acknowledge that a few less cars on the roads in an era of global warming might actually reduce greenhouse gas emissions and be helpful to the planet. Instead President-elect Obama is proposing a \$50 billion bailout plan to the automobile industry to avert its collapse, which, he says, would be a “disaster.” And I have yet to find one mainstream commentary that questions whether “restoring global growth” might be problematic from the perspective of the Earth’s natural carrying capacity, and the fact that the global Ecological Footprint already exceeds the bioproductive capacity of the planet.

Of further interest is the way partisan politics suddenly dissipated as Democrats and Republicans joined together to “combat recession” with a massive \$700 billion bailout package for the financial industry, and now a new, additional \$800 billion stimulus package. The GDP / economic growth dogma is clearly revealed as the ultimate unifying bond of modern society, overcoming party and national politics to bring almost immediate consensus on required action, with virtually no limits to available funding. The language above also reveals the extent to which GDP has morphed from an accounting mechanism to its total misuse as the ultimate indicator of wellbeing.

8.2 The timing

What is perhaps of greatest interest at this historical moment is the air of desperation that pervades this crisis moment. The so-called experts and bank chief economists, with all their intimate knowledge of the financial system, utterly failed to predict the sudden economic collapse, the failure of major banks, and the rapidity of the macro-economic decline. In all their statements up to just a couple of months ago, they truly seemed to believe the 15-year ‘boom’ period would last forever. Almost nothing reveals the bankruptcy of the current economic paradigm as graphically as the fact that these same bewildered and floundering “experts” (along with CEOs who had pocketed tens of millions of dollars in annual bonuses) are still being interviewed daily as they struggle to explain why their world is falling apart. They have no idea! At least Alan Greenspan, former head of the U.S. Federal Reserve, economic guru, and chief of all bankers, had the courage to admit before Congress that he’d been fatally wrong in his prescriptions for the economy and financial sector, even if he still cannot explain the chaos around him or offer hope for the future.

At the same time, it would be a bad mistake for critics like us to underestimate the strength and power of the conventional system when it is vulnerable, threatened, and under siege as at present. Like a wounded wild animal that doubles its fury, the natural reaction when weakness is exposed is to close ranks and hold on even tighter for dear life. No wonder we see an almost universal consensus among the powers that be to re-stimulate growth literally at all costs. Metaphors in the press include

“life-saving,” “emergency measures,” “rescue packages,” and bringing in the “fire brigade.” The words are revealing.

In such a “life and death” struggle, what suddenly happened to all our wellbeing and sustainability indicators and measures so painstakingly developed over so many years? Suddenly they are a dilettante luxury no longer even on the horizon. Where is the difference between Democrats and Republicans, between Bush and Obama, between the American approach and the European approach, between the Chinese solution and that of the west? Beyond subtle differences of detail, the unifying consensus is that a fiscal stimulus injection is needed to restore growth—the only way that the sick economy can recover.

It is well documented that a sick patient in a doctor's clinic is more open to suggestion and more likely to listen when he is desperate to recover from his illness than in so-called ‘normal’ times—more likely to restrict his fat intake and begin exercising if he has just had a mild heart attack, for example, than when he is **apparently** healthy prior to the attack. The operative word, of course, is “apparently.” As we know, watching from our GNH sidelines, that so-called health was an utter illusion all along—conditional and dependent as it was on continuous injections of more spending, shopping, and goodies. It's not as if the moment of the heart attack was the onset of illness. We were watching the disease develop for a long time during the 15 so-called “boom years” of unprecedented (and seemingly endless) economic growth. So how could we be surprised by the heart attack?

But for the patient gorging himself during the glut, the shock of collapse may create a tremendous and unprecedented moment of openness that allows more sane alternatives (like not going back to a glut and bust lifestyle) to enter the human and social consciousness. It's actually an important historical moment for us—a once-in-a-lifetime opportunity to present a more profound and far-reaching rescue package to a much, much wider audience—an approach to recovery that does not rely just on a one-time drug injection like the present fiscal stimulus package, but that actually creates a long-term sane path forward in a new direction. That package, wrapped in rice paper and neatly tied with a maroon and gold bow, could actually be unwrapped, examined, and scrutinized by a doubting and curious patient if it is being practised in reality by the people of a small, Himalayan mountain kingdom willing to share their treasure with a larger world in desperate need of help. This is a potentially important global moment for GNH—a moment when it is needed and can truly help the world—if the political will to act locally is there.

Actually, the best moment to communicate the GNH approach to that larger audience is probably not right now while the fire brigade is in the street, drugs are flowing through the IV, and the patient is on resuscitation in the emergency ward. As we noted above, the GDP ranks are closed now as never before, as all measures are tried to save the bankrupt system. Though the patient might indeed be more open to this new approach at this moment of crisis, every conventional doctor he has visited has hitherto recommended a ‘life-saving’ fiscal stimulus emergency operation. But the right moment for communication will come perhaps in 6-12 months from now, when all cash infusions have failed to resuscitate the patient, with the “stimulus

spent and not stimulating” as one more far-sighted Times commentator predicts, and when the so-called “solutions” and emergency operations have actually made matters much worse by massively deepening government debt—leaving no further rescue and recovery options.

Indeed, fiscal stimulus cannot possibly work in the long term, simply because the sickness is so much deeper and more fundamental than currently acknowledged, and because it is simply fighting fire with fire—combating excess debt-fuelled growth with an attempt to stimulate more debt-fuelled growth. As we here know from a saner GNH perspective, the sickness has nothing to do with a shrinking GDP and a decline in spending (as conventionally assumed and at which the current emergency operation is aimed), and has everything to do with having gorged ourselves on the basis of racking up debt—conventional consumer debt and mortgage debt, as well as ecological debt (as demonstrated in Ecological Footprint analysis), societal and cultural debt (as our community bonds shrink), and psychological debt (as witnessed by rising rates of stress and depression). Excuse me for reverting to accounting language, but it is applicable here.

But I see three really good pieces of news in the midst of this current crisis, and a tremendous opportunity for the world if the timing is right. News that is so good in fact that we can very quickly and quite easily switch channels from the “gloom, panic, and despair” channel that currently dominates the airwaves to a channel that is truly warm, wise, gentle, encouraging, and full of life, vim, and vigour:

- First, the moment that the patient finally accepts the bad news of the failed operation and the reality that he is really, really (and profoundly) sick, will likely produce far greater openness than during the emergency operation itself in the midst of which we currently find ourselves. There is an opportunity for real communication here that has not existed in the smug and complacent world of the last 15 years. Since that moment is several months down the road at least, we have a bit of time to prepare.
- Second, despite the depth of the patient’s malaise and sickness, it is suddenly revealed as totally baseless, and amenable to transformation on the spot, just by shifting the flawed underlying assumption. We can actually proclaim: “OK, there is actually no need to grow!” How incredibly liberating. No need for more trillion dollar emergency stimulus and bailout packages, cash infusions and injections. In sharp contrast to the panicky
- alarm bells of the politicians and bankers and auto industry executives and IMF chiefs, we could then tell the patient, “You can just relax now. Everything is going to be okay.”

Sure, we’ll get some quizzical looks. “Really?” the patient will ask, having been brainwashed into the adrenaline pumping fire brigade and rescue mode. So we may need to explain and elaborate just a bit (see below). But the underlying message remains delightfully and refreshingly simple actually: “Instead of pushing ourselves to keep growing and growing, let’s all just

shrink creatively together, and create a better, happier world in the process.” What is required has far more to do with creative redistribution of the richness we already have than with adding ever more stuff.

At that moment, we could even introduce the environment and the natural world (off the agenda during the firefight and operation) back into the equation. “Maybe” we might venture to suggest, “the human economic enterprise has actually grown way too much, way too fast, for way too long, at the cost of the planet and future generations. We’ve over-fished our oceans, cut down our forests, seen species go extinct at a thousand times the natural rate, depleted our resources, changed our climate, and dumped wastes into the atmosphere, oceans, and land at such an alarming rate that we are leaving a massively depleted legacy for our children.

“What a splendid moment and opportunity to reduce our human footprint on the earth and to allow our natural world a little time and space to regenerate. In short, instead of emergency rescue and bailout packages that haven’t worked anyway, let’s send home the fire brigade, and let’s begin to ask ourselves the simple question: What do we actually need to live a decent life as human beings on this planet, and let’s start from ground zero to create that life together.” When all else has failed, and when our politicians, experts and so-called leaders have followed Mr. Greenspan’s lead and beaten their breasts in despair and confession, I think our patient might possibly listen to this little voice of reason, even if it first appears to come from far out in left field.

- There is a third piece of potentially really good news in the midst of all this. At such an historical moment, a little kingdom in the Himalayas that happily rode out the storm, might actually present a living, breathing example and model of a new way forward—not particularly by making any great effort to extend itself, but simply by living and practising GNH fully and properly itself, and by being willing to share its experience with those who are curious.

Of course, this whole line of reasoning will not go down well in the midst of the fire brigade trying to put out the fire. That is probably not the best moment to suggest: “Okay. Just relax. Let it burn.” The rescuers are too pumped up and adrenaline-crazy to listen at that moment, and the patients—under the illusion that their most precious possessions are being consumed by the fire—too desperate to hold on to their burning mansions and SUVs. They might even get mad at the suggestion to relax, let it burn, and shrink their lifestyles. But when all efforts to save the burning house have failed and some real exhaustion sets in, a sane alternative and way forward could have tremendous power and appeal. Let’s flesh out that alternative with just a few concrete details by way of example, to show that we are not preaching from on high, but suggesting some eminently reasonable and feasible steps that make practical and earthy sense.

8.3 A “*balanced*,” multi-dimensional approach

I once heard David Suzuki, brilliant scientist and defender of the environment, argue that the only biological organism he could think of, which shared our economic dogma of limitless growth, was the cancer cell—which also thrives on unlimited growth till it destroys its host. I suppose we could add some other examples—like weeds or algal blooms that suffocate plants and water bodies. Suzuki’s point is simple: In nature, limitless growth is inherently destructive. By contrast, he points out, nature always thrives on **balance**. Plants, for example, do best when they have not too much water and not too little, not too much sunlight and not too little.

Indeed, I have often thought that if I had to choose just one single word to describe and characterize GNH or the GPI, it would be “**balanced**”—in sharp contrast to the “extreme” view of GDP-based measures. What is GNH if not a judicious balance between environmental, economic, social, and cultural objectives? And what is the meaning of “good governance” if it does not effectively balance those priorities?

In the accompanying PowerPoint presentation, I flashed up some slides that well illustrate the balance in the GPI accounts. For example, while GDP, in its extreme mode, only counts gross cash farm receipts (that have barely changed over time), the GPI balances those receipts against changes in the cost and expenses of farming and against farm debt. Unlike our **Gross** Domestic Product accounting mechanisms (the name speaks for itself), the GPI is simply a net accounting system that balances the outcomes of economic activity against its full range of benefits and costs—economic, social, and environmental. If an economic activity like coal-fired electricity generation produces costs in the form of greenhouse gas, sulphur oxide, and mercury emissions, then the inclusion of those costs in the accounts constitutes a net approach. (GDP of course only counts the benefits of electricity production while considering none of its costs).

And this balanced approach is why we at GPI Atlantic were not even slightly surprised at the economic collapse of last month. Instead of reporting only consumption, output, and income growth, as the GDP does, we showed that the economic boom was largely debt-fuelled, and that debt growth had far outpaced income growth in the past decade, raising serious questions about growing incapacity to service and manage debt. As noted earlier, this is not rocket science or even more complicated than managing a simple household budget—we simply balanced income growth against debt growth and did the ratios.

And as we saw, this balanced approach is reflected in our entire approach to natural resource accounting. As we saw, GDP measures showed the fishing industry “booming” in the 1980s and early 1990s, and fishery GDP in Nova Scotia never looked better than on the verge of the collapse of the Atlantic groundfish stocks, simply because it only counted what we extracted from the oceans and failed to account for what we left behind. In sharp contrast, the GPI **balances**

what we extract from our natural capital base with the health of our natural resource base—accounting as fully as possible for our natural wealth in forests, soils, marine life, water, and other resources. We even balance our approach to sustainability accounting altogether by balancing supply-side natural resource accounts with demand-side or consumption based Ecological Footprint analysis and accounting of human demands on the environment. We try to balance our stock accounts against our flow accounts to the extent possible, and our indicator work with our accounting work.

In fact, I would be so bold as to say we don't have to "sell" GNH or GPI any other way than simply to point out that these are **balanced** or 'middle way' approaches that look at both sides of any equation, and which thereby provide far more accurate signals to policy makers than an extreme doctrine like limitless growth.

In applying the new multi-dimensional GNH measures spanning nine different domains, critics often balk at their complexity, which they find daunting and challenging to interpret compared to the simplicity of the one-dimensional single number GDP / economic growth statistics. I think we should never apologize for this complexity. Would we prefer an airplane pilot to have only one gauge (say altitude) when piloting our plane? The pilot might have quite a difficult time taking off, landing, checking safety features, or ensuring that we have enough fuel to get us to our destination with such limited information. Would we not feel far safer and more secure if the airline pilot had a complex, multi-dimensional set of gauges on his dashboard providing him with all the varied information required to get us safely to our destination?

Piloting the ship of state is no less challenging or complex and requires at least the same multi-dimensional range of information as we would expect of our airline pilot. The very narrow fiscal stimulus fire-fighting currently under way to deal with the present economic downturn well demonstrates the limited tools available to policy makers who operate from within a GDP / economic growth framework alone. Let's see how the options naturally expand when we broaden our approach and embrace the complexity.

8.4 Example of a GNH-type solution to the current economic downturn

It is currently uncritically assumed that layoffs and rising unemployment rates are one of the key consequences of a recession. Indeed, layoffs are generally the knee-jerk response of employers to shrinking consumer demand and production slow-downs. However, a GNH or GPI analysis clearly points to alternatives.

First, because we link livelihood security to other domains like health and community safety, we have a far clearer understanding of the negative social consequences of layoffs and unemployment than do conventional economic analyses that often barely acknowledge the societal consequences of unemployment. In our GPI work, we tracked unemployment and crime rates over nearly half a century and found a direct correlation between the two. Whenever unemployment rates went up, so did crime rates, and whenever unemployment went down, so did crime. We found that two-

thirds of the prisoners in Nova Scotia prisons were unemployed at time of admission to custody. In a “business as usual” scenario, assuming that this recession (like those of the past) leads to massive layoffs, we can confidently predict that crime will rise in the months and years ahead. We don’t see this prediction in current narrowly economic-based analyses and commentaries, though a wider societal-based analysis shows the historical links and trends to be very clear. In our GPI accounts, we also track and can predict the social and economic costs of these changes in crime rates (in increased spending on prisons, courts, security systems, victim losses, hospitalization rates, shoplifting, and more).

The same is true for illness. The evidence indicates that the unemployed suffer higher rates of a wide range of physical and mental ills than those with jobs. According to the literature, the mental and physical health of the unemployed is generally considerably worse than that of the employed population on a wide range of health indicators. For example, studies have found that unemployment can lead to severe chronic stress and cardiovascular disease.³ The unemployed also tend to be less satisfied with their mental and physical wellbeing; they report more long and short-term disabilities; they are sick almost twice as often as the employed; and they visit physicians more frequently than those with jobs. A seminal Canadian study also found that the unemployed are 20% to 25% more at risk for heart disease, chest pain, high blood pressure, and joint pain than the general employed population.⁴

GPI Atlantic estimated the potential economic burden of unemployment-attributable illness in Nova Scotia associated with the 2006 official unemployment rate of 7.9% to be \$162.2 million—down from \$202 million in 2001 when the jobless rate was 1.8 percentage points higher. When we included a portion of the hidden unemployed—including discouraged workers and those underemployed—we found the economic burden of illness associated with the 2006 comprehensive unemployment rate of 11.9% to be an estimated \$241 million—down from \$285 million in 2001 when the comprehensive unemployment rate was 2.1 percentage points higher.⁵

However, crime and illness are only two of a wide range of social and economic costs associated with unemployment. The available evidence indicates that loss of a job can have devastating social and psychological consequences for most people. Paid work fulfills crucial social functions for people, even beyond the main role of providing sustenance. According to one seminal analysis, work literally “shapes the

³ Canadian Public Health Association (1996), p. 4. Cited in Pannozzo, Linda and Ronald Colman. 2004. *Working Time and the Future of Work in Canada*. A Nova Scotia GPI Case Study. GPI Atlantic. Halifax. Available from <http://www.gpiatlantic.org>, p. 309.

⁴ D’Arcy and Siddique. 1985. Unemployment and Health: An Analysis of the Canada Health Survey. *International Journal of Health Services*. 15(4): 609-635. Cited in Pannozzo and Colman (2004), pp. 309-310.

⁵ All estimates are in 2006 constant dollars unless otherwise stated.

experience of the employed," by imposing a time structure; it enlarges the circle of the individual beyond his or her family; it allows the worker to participate in a collective purpose or effort; and at some level it also assigns the individual with a status or identity. According to Jahoda, the absence of these functions due to job loss can have highly "destructive" social and psychological consequences.⁶

Long-term unemployment has been particularly associated with livelihood insecurity, poverty, stress, poor health, and a range of social problems. According to Williams and Windebank: "Long average spells of unemployment tend to imply greater economic costs and social costs than shorter spells." These costs include the depreciation of skills, and loss of confidence, leading to the eventual withdrawal and "exclusion" from the labour force.⁷ Studies have also indicated that those who experience longer spells of unemployment are at greater risk of illness and even death.⁸

In the early 1980s, University of Toronto economist Frank Reid estimated that each percentage point increase in Canada's unemployment rate had an overall social cost of \$270 million.⁹ A 1993 Ontario Medical Association report estimated that unemployment cost the Canadian health care system \$1.1 billion that year.¹⁰ GPI Atlantic's 2004 *Work Hours* study conservatively estimated that illness associated with unemployment cost the Nova Scotia economy \$202 million in 2001 (\$2006). When a wider range of social and economic costs was added, including particularly the value of lost productivity and output and the fiscal costs associated with employment insurance and social welfare benefits, unemployment in Nova Scotia was estimated to cost the provincial and national economies at least \$4.4 billion in 2001 (\$2006).¹¹

In short, a broader GPI-type analysis of the relationship between employment and social factors, and particularly an assessment of the true costs of unemployment, including the costs of lost production, employment insurance, social welfare, illness,

⁶ Jahoda, M. 1982. *Employment and Unemployment: A Social-Psychological Analysis*. Cambridge University Press. London. Cited in Pannozzo and Colman (2004), pp. 298-299.

⁷ Williams, Colin C. and Jan Windebank. 1998. "The Unemployed and Paid Informal Sector in Europe's Cities and Regions." In *Unemployment and Social Exclusion. Landscapes of Labour Inequality*. Paul Lawless, Ron Martin, and Sally Hardy (eds). Jessica Kingsley Publishers. London. p. 38.

⁸ Pannozzo and Colman (2004), p. 209, and chapter 9 on "Costs of Unemployment."

⁹ Frank Reid study cited in Sykes, Barbara, Peter Faid, and Henry Dembicki. 1985. *Counting Costs. A Literature Review of the Social and Psychological costs of unemployment*. Edmonton Social Planning Council. Edmonton. Reid and Sykes et al. cited in Pannozzo and Colman (2004), p. 301.

¹⁰ Ontario Medical Association study cited by Canadian Public Health Association. 1996. *Discussion Paper. The Health Impact of Unemployment*. CPHA. Ottawa. Cited in Pannozzo and Colman (2004), p. 301.

¹¹ Pannozzo, Linda and Ronald Colman. 2004. *Working Time and the Future of Work in Canada. A Nova Scotia GPI Case Study*. GPI Atlantic. Halifax. Available from <http://www.gpiatlantic.org>. Cost estimate based on the official Nova Scotia unemployment rate in 2001 of 9.7% (which does not include discouraged workers or the underemployed) and a hypothetical 3.5% unemployment base rate used by the Canadian Centre for Policy Alternatives, which assumes that even in a situation of "full employment" there will always be some people between jobs who are on the unemployment rolls. The \$4.4 billion figure includes lost output and fiscal costs such as direct payments to the unemployed and lost tax revenue.

crime, family breakdown, and other consequences of unemployment, reveal that layoffs are hugely expensive and socially costly, and should be far from a knee-jerk reaction to reduced production and consumer spending.

On the other side of the equation, GPI time use analysis also reveals that there have been significant costs associated with the increase in work hours during the economic boom period of the last 15 years—including higher rates of time stress, particularly among women, and increased difficulties juggling the competing demands of paid and unpaid household work. Voluntary work has been squeezed out by longer paid work hours—with volunteer hours dropping by 21% in Nova Scotia between 1998 and 2005—while Nova Scotians lost 186 hours a year of free time (the equivalent of more than a month's full time work). A Statistics Canada study found that women moving to longer work hours had higher rates of smoking, physical inactivity, unhealthy weight gain, and depression than those working shorter hours.

When all this evidence and more is considered together in all its variegated and multi-dimensional complexity—just like the multiple gauges on the airplane pilot's dashboard—simple and straightforward solutions to the current economic downturn, which can easily avoid costly layoffs, present themselves. Why not simply shorten and redistribute work hours among a much larger portion of the workforce rather than lay off one portion of that workforce? This would spread the pain of reduced income among the work force at large (causing all to take a small income cut in exchange for reduced work hours) rather than placing the entire burden of the downturn on the much smaller segment of the populace being laid off. In our present GDP-fired economic climate, such solutions are not even on the agenda, with layoffs simply assumed to be an inevitable consequence of the recession.

Shorter work time solutions would also allow more time for voluntary and community work, reduce time stress, and expand free time, thereby improving quality of life. There is no evidence to suggest that shorter work hours carry the kinds of costs that have been well documented and proven for unemployment. On the contrary, there is abundant evidence that shorter work hours lead to improved labour productivity, reduced absenteeism, improved worker morale, better health, and enhanced quality of life. In the Netherlands, part-time workers generally receive equal hourly pay to full-time workers, pro-rated benefits, and equal opportunities for career advancement, rendering part-time much more attractive than in North America, where it is generally associated with poorer pay, lack of benefits, and much greater job insecurity. As a result, the Dutch today have the highest rate of part-time work among all OECD countries, the shortest work hours, and the highest labour productivity. In the 1980s, the Dutch reduced their unemployment rate from 12.2% to 2.7% largely through a voluntary redistribution of work hours, and improvements in the quality of part-time work.

A shorter work time solution to the present economic downturn can not only avoid layoffs but also conserve resources and give the natural environment a chance to rest and recover by reducing production, consumption, and waste production. We would creatively shrink our lifestyles and consumption habits

without compromising (and likely enhancing) the quality of our lives. Cooperative solutions might well reduce individual needs through a greater sharing of resources, thus also enhancing and strengthening community. In short, a broader analysis that joins social, economic, and environmental objectives can present a far wider range of options and potential solutions to the current economic downturn—solutions that can quickly move us from the “gloom” “fear” “panic” and “sick economy” metaphors we noted above to the language of potential and opportunity. In other words, the current recession, which will undoubtedly get deeper in the coming months, does not have to be associated with pain and despair, but is more than amenable to creative GNH solutions that simultaneously address social, economic, and environmental realities in a highly positive way.

This is just one example of the practical applicability of a GNH approach to current global conditions and circumstances. There are many others. For example, a reduction in global trade can be very good news if it creates new opportunities for enhanced self-reliance and local production. That in turn can lead to a significant reduction in the greenhouse gas and pollutant emissions associated with long-distance transportation, and lengthy refrigeration and warehousing. If we in Canada were willing to sacrifice our desires just a little—for example forsaking our tropical mango in February—and eating more local in-season produce, we would not only support local farming and enhance the viability of rural economies and communities, but would do the natural world and environment a big favour in the process.

It is ironic that while the recent financial collapse has prompted a major re-consideration of the hitherto acceptance wisdom of leaving financial markets almost entirely unregulated, there has so far been no parallel re-consideration of the increasingly unregulated and unrestricted world of international trade. A trade slow-down might provide a splendid opportunity to favour a shift towards a “fair trade” regime that gives preference to goods produced in an environmentally sound way according to high labour standards and paying fair wages to producers. Again, we come back to the issue of balance. Rather than the simplistic, uni-dimensional criterion of “the lowest price” that is currently virtually the sole consideration in ever-expanding globalized trade relations, a more balanced GNH/GPI approach also accounts for the social and environmental costs of trade, and balances price against a broader range of social, environmental, and cultural considerations.

To begin this kind of dialogue, which can generate a range of creative and positive solutions to the current economic downturn, we must first allow the absurdity of fighting fire with fire to abate. At present, and as noted above, the current problems that stem from a hell-bent, debt-fuelled obsession with growth and consumption are being fought by efforts to stimulate more growth and more consumption through fiscal stimulus packages that are plunging governments ever more deeply into debt. This cannot help but fan rather than douse the flames—as is already evident as the so-called experts continue to wring their hands in despair and to revise their economic predictions ever further downward even in the midst of all the ‘stimulus’. Our initial GNH response can only be “First, please put down the matches—then we can talk.” And if that plea remains unheeded, as is likely in the midst of the panic-stricken current spending fervour,

then the dialogue can at least begin when the conventional house is burned down, and there is no option but to rebuild in an entirely new way.

8.5 Agents of change

It is noteworthy that the economic boom period that lasted from the mid-1990s to September, 2008, did not benefit large segments of youth. In Canada at least, we found growing rates of low-wage labour and indebtedness among young Canadians during this period, and a growing wealth gap between older and younger households. Thus, the median net worth of households with income earners 65 years of age and older increased by 27% between 1999 and 2005, while households with income-earners younger than 35 years of age actually saw their median net worth decline by 8% from nearly \$20,500 in 1999 to just \$18,800 in 2005. Overall, therefore, younger Canadians are losing ground to older Canadians in terms of wealth, financial security, and prosperity. Indeed, the magnitude of debt owed by younger Canadians is unprecedented and increasing, particularly due to rising levels of student debt and credit card debt.

Nearly one-fifth of Canadian households with one or more income earners under 35 years of age now has zero or negative net worth (debts exceeding assets).¹² This means that they could not get out of debt even if they sold off everything they owned, including their homes, cars, and all their assets. For young Canadians with massive accumulated student debt, the prospect of paying off large debt loads make it difficult for them to gain a solid financial footing and may adversely affect their wellbeing and quality of life for many years to come. Not surprisingly, these data on declining financial security among many young Canadians are matched by declining levels of self-rated health and higher rates of depression among the young—pointing to a potential decline in overall wellbeing among young Canadians.

Since the conventional economic system does not seem to have served large numbers of youth, even during an economic boom period, they may well be key agents of change, since their stake in the existing order is frequently marginal. Declining rates of voting and political knowledge among the young—documented in GPI reports—also demonstrate what may be a growing alienation from the established order. As well, the threats of climate change and natural resource depletion have left an uncertain and degraded natural world and environment for future generations to inherit. The Ecological Footprint of the older generation has been so massive that younger people will carry the consequent ecological debt for generations to come.

On the GNH front, by contrast, one of the most encouraging developments has been the enthusiastic participation of many youth. Beginning at the Second International Conference on Gross National Happiness, and blossoming at the Third International Conference on Gross National Happiness held in Thailand in 2007, young people participated actively in the main conference discussions and held their own

¹² StatisticsCanada, Pensions and Wealth Survey Sections. *The Wealth of Canadians: An Overview of the Results of the 2005 Survey of Financial Security*. (Ottawa: Minister of Industry, catalogue # 13F0026MIE, December 2006), Table 11, page 19.

deliberations on the side as well. In Thailand, 120 youth leaders from nine countries gathered for an additional week of discussions and activities prior to the main GNH conference, and vowed to create an international GNH youth movement. Youth participants were fired by the GNH vision, and saw it as reflecting their own aspirations for the future.

In sum, the GNH approach and practice not only offer highly positive potential solutions to the current global economic crisis, but its most effective agents and standard bearers are likely to be the younger generation whose stake in a sane, secure, sustainable, and balanced world is probably the greatest of any demographic group. Including GNH principles, practices, and examples in educational curricula, training our youth in the GNH measurement methods, and generally nurturing their participation in GNH deliberations and in a wider GNH movement may well be the most effective and productive possible investment in moving towards the realization of GNH in practice.

**Gross National Happiness in Bhutan: A Living Example
of an Alternative Approach to Progress**

Alejandro Adler Braun

Advised by Dr. Waheed Hussain

Wharton International Research Experience

September 24, 2009

"GDP has increasingly become used as a measure of societal well-being, and changes in the structure of the economy and our society have made it an increasingly poor one. It is time for our statistics system to put more emphasis on measuring the well-being of the population than on economic production."

- Joseph Stiglitz, 2001 Nobel Laureate in Economics¹

"Economic resources are not all that matter in people's lives. We need better measures of people's expectations and levels of satisfaction, of how they spend their time, of their relations with other people in their community."

-Angel Gurría, Secretary General, OECD²

"For years statistics have registered an increasingly strong economic growth as a victory over shortage until it emerged that this growth was destroying more than it was creating. The crisis doesn't only make us free to imagine other models, another future, another world. It obliges us to do so."

-Nicolas Sarkozy, President, France³

"Gross National Happiness is more important than Gross National Product."

- Jigme Singye Wangchuck, the 4th King of Bhutan, 1986 Interview with Financial Times⁴

¹ Interview, Bloomberg Press, 14 Sept 2009

<<http://www.bloomberg.com/apps/news?pid=20601109&sid=aSbIT8GZjdKI>>.

² Workshop on the Findings of the Commission on the Measurement of Economic Performance and Social Progress, 14 Sept 2009

<http://www.oecd.org/document/11/0,3343,en_2649_201185_43684683_1_1_1_1,00.html>.

³ Endorsing the recommendations of the Commission on the Measurement of Economic Performance and Social Progress, 14 Sept 2009 < <http://www.guardian.co.uk/business/2009/sep/14/sarkozy-attacks-gdp-focus>>.

⁴ Laurence J. Brahm, *The Anti-Globalization Breakfast Club: Manifesto for a Peaceful Revolution*, Singapore: John Wiley & Sons, 2009.

Abstract

As a society we care about what we measure, we use what we measure, and what we measure drives policies and society in a particular direction. We therefore need to measure progress correctly. If societies blindly accept GDP as their measure of progress, they might be trying to maximize the wrong indicator for society. In this paper I present Bhutan as a living example of a society that has opened a national dialogue about what progress means, and they have created the Gross National Happiness (GNH) index to reflect their understanding of progress. Furthermore, the political and economic architecture of Bhutan is structured around maximizing GNH rather than GDP. Institutions in Bhutan use the GNH index and a series of instruments of policy to construct policies that promote GNH. We can draw a number of lessons from the Bhutanese experiment, namely that each individual society should strive to answer the following three questions:

- What does progress mean?
- How do we develop indicators that measure progress?
- How do we use indicators to shape policies and institutions?

All societies seek to create wellbeing for individuals. The question is not whether societies desire welfare or not. The fundamental questions are: what does wellbeing mean? How do we measure it? And how do we use indicators to organize society and its institutions so as to maximize wellbeing?

Answering these complex questions is a challenging endeavor, especially given the diversity of values and worldviews around the globe. However, at the center of the essential questions of development and progress lie the indicators we use as a society to measure wellbeing and develop policies. As Hazel Henderson said, "Statistical indicators are the structural DNA codes of nations. They reflect a society's values and goals and become the key drivers of economic and technological choices."⁵

Indicators Matter

Indicators reveal particular information about society. They thus embody values that people care about, or at least they should if indicators are to drive policies and thus society in a genuine direction of progress. As a society we value what we measure and we use what we measure to make decisions that impact people's lives. "Why are indicators important? Policymakers increasingly look at data like GDP to make decisions about what are good policies."⁶ Therefore, if indicators don't measure what people care about and a country's economic and political architecture is designed to maximize the value of those indicators, the indicators might increase but society might not be enhanced.

⁵Mike Salvaris, *Democracy, Happiness and Progress Measurement*, OECD Global Conference on 'Measuring and Defining the Progress of Societies', Istanbul, June 2007.

⁶ Joseph Stiglitz, *Globalizing the GDP Debate*, Conference on 'Thailand's Future Beyond the Global Crisis: A Regional Platform Towards the Wellbeing Society?', Bangkok, 22 August 2009. This conference shall hereafter be referred to as Stiglitz's Conference

Most countries utilize indicators in a similar fashion. Given a particular country at a specific time, an indicator measures a set of definite characteristics about that country. This indicator provides limited information about the country depending on what it measures. The indicator is then analyzed and used by policymakers to develop policies that seek to maximize the wellbeing of society. Since the indicator is assumed to measure wellbeing to a certain extent, it is used as a proxy for wellbeing and the objective of policies and institutions becomes to maximize the value of the indicator. These policies impact society, and then at a future time the indicator is generated again to assess the success of those policies. If the value of the indicator has grown, it is a success story. If the value has declined, then the policy is deemed faulty and it is rejected or revised until it impacts the indicator positively.

Although this is a simplified version of the way institutions use indicators to develop policies, it does illuminate the primary role that indicators play in shaping decisions and society. With such a central role in driving society in a particular direction, indicators should adequately measure wellbeing and progress. "We look at numbers that tell us what we are doing. If those numbers don't reflect what we care about, we make decisions that actually make us worst off."⁷

GDP and Its Discontents

Gross Domestic Product (GDP) was developed in the U.S. to manage the Great Depression and then the war time economy. "GDP is the total market value of the goods and services produced by a nation's economy during a specific period of time."⁸ It is simply a measure of how much money is exchanging hands, a measure of a country's output in a given year. It was never developed as a measure of social wellbeing or progress. "Somehow, over the last 30-40 years, GDP has been seen as a measure of progress although it was never developed for that purpose... If GDP was going up, then everything was fine in our society. GDP has been guiding institutions and politics. We need to say, 'No, GDP is not a measure of progress.' It is one measure of progress perhaps, but there's many other things to think about."⁹

GDP is an addition of all the goods and services produced in an economy, that's it. "How can we summarize something as complex as the progress and wellbeing of society in one single number like GDP? GDP fails to capture many of the components of a true wellbeing society."¹⁰

GDP is an average. So even if most people in a country are worse off from one year to the next, GDP may increase if a few people are doing very well. In fact, "even though GDP rose steadily from 1999 to 2007 in the U.S., most Americans were worst off in 2007 than in 1999. There has been a general decline in standards of living for most Americans even if GDP had been steadily rising."¹¹ GDP fails to

⁷ Stiglitz's Conference

⁸ "Gross Domestic Product." *Encyclopædia Britannica*. 2009. Encyclopædia Britannica Online. 23 Sept. 2009 <<http://www.search.eb.com/eb/article-9389903>>.

⁹ Jon Hall, *The OECD's Global Project on Measuring the Progress of Societies*, The First National Roundtable on 'Measuring Progress of Societies and Sustainable Development', Bangkok, 20 July 2009. This title shall hereafter be referred to as OECD Global Project.

¹⁰ Interview with Surat Horachaikul, Professor, Faculty of Political Science, Chulalongkorn University, Bangkok, 15 July 2009.

¹¹ Stiglitz's Conference

capture the distribution of wealth and income. It may thus fail to accurately represent the experience of most people in a country. This sheds light on the importance of having indicators that focus on the median of society and not on the average. An indicator that uses the median income of society rather than the average will more accurately represent the change in standards of living of most people in a country. "In the last century there has been a marked increase in inequality in most societies, but GDP doesn't reflect this."¹²

Secondly, GDP is derived from prices. So when prices are not based on reality, when they are distorted, then the measures derived from them are also distorted. A clear example is housing prices prior to the current global economic crisis. Housing prices had nothing to do with reality prior to the crisis, so GDP was also removed from reality. Following the fall in housing prices, some of the fall in GDP had to do with a fall in real production, but part of it was a result of the disintegration of the mirage caused by the housing bubble. Again, GDP failed to adequately portray the reality of most people in society.

Thirdly, GDP does not reflect what money is spent on in society. Simply, the more money is spent, the higher the GDP. The U.S. spends more money per capita on healthcare than any other developed country, and the quality by any measure (longevity, morbidity, etc.) is lower.¹³ The U.S. spends more on healthcare and gets less; the healthcare system is inefficient. Any good system of national accounts would reveal this inefficiency, but GDP does not because the more people spend the higher the metric. "The fact that the U.S. has an inefficient healthcare system actually contributes to its GDP, the accepted measure of progress."¹⁴ Healthcare is an issue that is central to public policy, and yet the metric that policymakers use the most does not reflect what people care about: the quality and efficiency of healthcare.

The U.S. has one of the highest percentages of its population in prison of any country in the world. This means that taxpayers pay for the construction of prisons and for sustaining prisoners in jail. In some states in the U.S., more money is being spent on building prisons than universities.¹⁵ An adequate measure of wellbeing would diagnose that there's something wrong with a society that has such a high percentage of its population in prison, but quite the contrary with GDP. The more people are put in prison and the more prisons are built, the higher the GDP. The indicator grows as long as more money is spent, no matter what the money is used for in society.

Next, GDP fails to capture the environmental and social externalities of economic growth. Even though the U.S. produces a lot, it also destroys a lot. Americans' rate of consumption is undeniably unsustainable. If every person in the world consumed at the rate of the average American, it would take 5.5 planet earths to sustain that lifestyle.¹⁶ This level of consumption is even less sustainable when people around the world are attempting to mimic American patterns of consumption.

¹² Ibid.

¹³ Ibid.

¹⁴ Ibid.

¹⁵ Ibid.

¹⁶ Retrieved on 15 June 2009 from <http://www.neweconomics.org/>

Furthermore, when Multinational Corporations have entered developing countries in the past and created severe health hazards, GDP has gone up in that country even though social wellbeing has indisputably worsened.

Another issue that GDP fails to capture, especially in developing nations, is when a lot is produced in a country but most of the profits go abroad. This difference is reflected in the disparity between GNP and GDP. GNP is the sum of the income of citizens of a country, whereas GDP is the sum of the output in the country. Whether you use GNP or GDP is insignificant in a closed economy. But in open economies with significant Foreign Direct Investment (FDI), Multinationals invest heavily in small economies, pay them a small royalty, and take the profits abroad. This is a situation in which GDP can increase dramatically but GNP only increases marginally.¹⁷ Again, GDP fails to capture what happens to most people's standard of living.

Over the years the world has developed what Joseph Stiglitz calls "GDP fetishism," a dogmatic fixation on GDP as a measure of progress. As a result, institutions and policies have revolved around maximizing GDP with little regard for what that means for individuals' standard of living and for social and environmental wellbeing. If societies are to strive after genuine wellbeing and progress, more holistic and comprehensive metrics need to emerge.

Alternatives to GDP

If GDP is not an appropriate measure of wellbeing and progress, what is? Questioning GDP means asking the question, 'What do we care about as a society? What does wellbeing mean for us?' "We need to open a national dialogue that sheds light on what values are important to society, and then create metrics that reflect this and are used by decision-makers."¹⁸ This dialogue is not an easy one to have, but it is definitely a fruitful one.

If more holistic, comprehensive, and sustainable indicators are to emerge, what variables should be used? Who decides what these variables are? How is the information that the indicator reveals used by decision-makers? Economists and statisticians often like GDP because it is relatively objective and easy to measure. Other measures in this objective arena are longevity, income, education, among others. A new area of scientific research that has emerged in recent years is the development of subjective measures of fear, trust, happiness, emotional resilience, and others. Subjective experiences cannot directly be measured using an instrument. Rather, these metrics rely on people's self-reports and that's why statisticians and economists are often averse to them.¹⁹

There are, however, various subjective measures that economists and statisticians already used and find quite useful. Consumer confidence, for instance, is an excellent predictor of people's future consumption patterns. Given that consumption is about 2/3 of GDP in most developed economies, consumer confidence is an excellent predictor of GDP. Furthermore, studies have shown that people's self-assessed health status -- the communication of symptoms they feel -- is often a better diagnosis tool than medical tests that use instruments.

¹⁷Presentation by Assumption University, The First National Roundtable on 'Measuring Progress of Societies and Sustainable Development', Bangkok, 20 July 2009.

¹⁸ Stiglitz's Conference

¹⁹ Hall's Presentation

Subjective indicators matter, especially for policymakers. It is difficult to prove a causal relationship between psychological wellbeing and health because of the number of confounding factors that affect both happiness and health. Danner et al., however, conducted an experiment in Milwaukee, Wisconsin in 1993 that found a strong causal relationship between happiness and health. When women became nuns in Milwaukee in the 1930's and 40's, they had to write a letter of application about why they wanted to join the convent. Danner et al. collected the applications from nuns in that convent and rated them on a scale of 1 to 3. Happy nuns were given a 1, neutral nuns were given a 2, and unhappy nuns were given a 3. Nuns were a good control group since they had similar living conditions: woke up at the same time, similar income, lived together, etc. His team followed the nuns until they died and found that happy nuns lived on average between 9-10 years longer than unhappy nuns.²⁰ Longevity is definitely a central issue in policymaking. "A 9-10 year increase in life-expectancy is equivalent to about 50 years of development in first world countries."²¹ Subjective wellbeing cannot be ignored by policymakers because it does impact objective measures that we care about, like longevity. "Subjective wellbeing is not just about smiling a lot; it's about spiritual wellbeing, about identity, about culture, about the environment."²²

Subjective measures don't just lead to changes in objective measures; they are important in themselves. Psychological studies consistently show that people's behavior is governed by how they feel. An experiment was conducted in an existing lottery system in Holland where anyone in the country can buy a ticket and then a random zip code is chosen and everyone in that zip code with a ticket wins a BMW car. They then looked at car-buying behavior in the winning zip codes. Economists would predict that car-buying would decrease in the winning zip codes because people have more cars, but car-buying consistently increased.²³ This means that people's relational position in society influences their psychological wellbeing and therefore their behavior. This speaks to the issue of equality, which is central to policymaking, and the psychological and behavioral repercussions it has. Indicators should therefore not only aim at measuring absolute wealth, but also relative wealth and the subjective wellbeing it produces. Another subjective measure that is crucial for a government to have credibility and the ability to develop and implement policies is people's confidence in the government.

Therefore, when nations decide to open the complex but essential dialogue of "What does progress mean for us?" objective and subjective measures have to be considered side by side when constructing indicators. Orthodox economists and statisticians might be skeptical about the possibility of shifting the current GDP-centered global paradigm. There is, however, a small Himalayan kingdom that has chosen to take a more holistic and sustainable approach to development and progress. Bhutan has developed the Gross National Happiness (GNH) index, and institutions and policies in the country revolve around maximizing GNH rather than

²⁰ Danner, D. D., Snowdon, D. A., & Friesen, W. V. (2001). Positive emotions in early life and longevity: Findings from the nun study. *Journal of Personality and Social Psychology*, 80, 804–813.

²¹ Hall's Presentation

²² Ibid.

²³ Kuhn, Peter J., Kooreman, Peter, Soetevent, Adriaan R. and Kapteyn, Arie, The Own and Social Effects of an Unexpected Income Shock: Evidence from the Dutch Postcode Lottery (May 2008). RAND Working Paper No. WR-574. Available at SSRN: <http://ssrn.com/abstract=1139162>

GDP. Bhutan is a living example of a society that has openly engaged the issue of wellbeing and progress, and they have developed indicators, institutions, and policies to reflect this.

Gross National Happiness in Bhutan

Bhutan is a country about the size of Switzerland located on the eastern ridges of the Himalayas. Located between the Assam-Bengal Plain of India and the Plateau of Tibet of southwestern China, Bhutan has important geopolitical significance. The country has a population of approximately 682,000 and in 2008 shifted from being an absolute monarchy to a multiparty parliamentary democracy. 70% of people live in rural areas and mostly farm for a living, although like in many other countries, rural to urban migration is a growing trend in Bhutan.²⁴

The concept of Gross National Happiness (GNH) was first introduced in 1972 by the 4th King of Bhutan, H.M. Jigme Singye Wangchuck. For years following the introduction of the concept, GNH served as a guiding philosophy for the absolute monarchy based on four pillars:

- Equitable Economic Development
- Environmental Preservation
- Cultural Resilience
- Good Governance

Having absolute power, the King used the four pillars of GNH to guide the construction and implementation of policies in Bhutan. In recent years, however, with more Bhutanese students pursuing education in India, the United States, and elsewhere, and with Bhutan slowly opening up to the world, the concept of GNH has been scrutinized and sometimes criticized for not being measureable or statistically sound. GNH first came to public global attention in 1986 when Jigme Singye Wangchuck, the 4th King of Bhutan, told the Financial Times, "Gross National Happiness is more important than Gross National Product" in an interview in London.²⁵

As a response to the skepticism from both Bhutanese and foreigners, the Center for Bhutan Studies (CBS), based in the capital city of Thimphu, has developed a GNH index. The GNH index has nine domains:

- Psychological Wellbeing
- Time Use
- Community Vitality
- Cultural Diversity and Resilience
- Health
- Education
- Ecological Diversity and Resilience
- Living Standard
- Good Governance

A team of researchers was put together for each of the nine domains, and each team developed a set of statistically sound measures for each domain. For instance, a researcher with a psychology background and two researchers with a statistics

²⁴ Retrieved on 9 September 2009 from <http://www.search.eb.com/eb/article-9109743>

²⁵ Laurence J. Brahm, *The Anti-Globalization Breakfast Club: Manifesto for a Peaceful Revolution*, Singapore: John Wiley & Sons, 2009.

background developed the psychological wellbeing domain. The compilation of the nine teams' work resulted in the first GNH questionnaire in 2005.²⁶ The most recent GNH questionnaire, published in 2007, consists of 290 questions comprising 72 indicators, nine domains, and one GNH index

1. Psychological Wellbeing

"As collective happiness is the main goal of a GNH society, psychological wellbeing is of primary importance in gauging the success of the state in providing appropriate policies and services."²⁷ The psychological wellbeing domain of the GNH questionnaire covers three areas: general psychological distress indicators, emotional balance indicators, and spirituality indicators. Elements like the prevalence rates of negative emotions (jealousy, frustration, selfishness) and positive emotions (generosity, compassion, calmness), the practice of spiritual activities like meditation and prayers, and overall life enjoyment are part of this domain.

Examples of questions in this domain of the GNH questionnaire are:

Q13. On a scale of one to ten, I consider myself

Hap	Not a very happy Person								Very Happy Person
	1	2	3	4	5	6	7	8	9 10

Q16. How satisfied are you with the following aspects of your life?

		Satisfied	Fairly satisfied	Not very satisfied	Dissatisfied	Don't Know
Sat1	Your health	1	2	3	4	8
Sat2	The security of your finances/livelihood	1	2	3	4	8
	The major occupations in your daily life (could be					

²⁶ Interview with Tshoki Zangmo, Researcher, The Center for Bhutan Studies, Thimphu, Bhutan, 24 July 2009. Hereafter referred to as Interview with Zangmo.

²⁷ Karma Ura, *Explanation of GNH Index*, The Center for Bhutan Studies, Thimphu, Bhutan, 2008.

Sat3	your job if formally employed, farm work, housework)	1	2	3	4	8
Sat4	The relationship you have with your immediate family members.	1	2	3	4	8

Q32. How spiritual do you consider yourself to be

	Very	Moderately	Not at All
Spirit1	1	2	3

Q38. During the past few weeks, how often have you felt the following moods/emotions?

		Often	Sometimes	Never
Emot1	Anger	1	2	3
Emot3	Guilt	1	2	3
Emot5	Selfishness	1	2	3
Emot6	Jealousy	1	2	3
Emot7	Pride	1	2	3
Emot8	Calmness	1	2	3
Emot9	Empathy/Compassion	1	2	3
Emot10	Forgiveness	1	2	3
Emot11	Contentment	1	2	3
Emot12	Generosity	1	2	3
Emot13	Disappointment	1	2	3
Emot14	Sadness	1	2	3
Emot15	Frustration	1	2	3
Other emotions which are experienced often (please Specify)				

2. Time Use

“The domain of time use is one of the most effective windows on quality of life as it analyzes the nature of time spent within a 24-hour period, as well as activities that occupy longer periods of time.”²⁹ The time use domain highlights the value of non-work time for happiness and overall quality of life. The domain was constructed under the assumption that non-work activities such as “sleeping, personal care, community participation, education and learning, religious activities, social and cultural activities, sports, leisure, and travel add to a rich life and contribute to levels of happiness.”³⁰ Even though the “measurement of time devoted to unpaid work activities like care of children and sick members of a household, maintenance of household, and others can provide a proxy measure of the contribution made by unpaid activities to welfare,”³¹ the value of such activities are underestimated in most national accounts.

The time use domain consists of a time diary with the following format:

Time Diary—Yesterday

Q78. We would like to know how you spent your time yesterday. Beginning with when you woke up, can you please recount various activities you performed and how long they took?

Activity	Time started	Time ended	How did you feel doing this activity? * (enter codes from below)	Who else was/were with you?

*Feelings include:

1=impatient for it to end

5=competent/capable

8=angry/hostile

2=happy

6=hassled/pushed

9=worried/anxious

3=frustrated/annoyed

Around

10=Enjoying myself

4=depressed

7=warm/friendly

11=tried³²

²⁸ *Gross National Happiness Questionnaire*, The Center for Bhutan Studies, Thimphu, Bhutan, November 2007.

²⁹ Karma Ura, *Explanation of GNH Index*, The Center for Bhutan Studies, Thimphu, Bhutan, 2008.

³⁰ *Ibid.*

³¹ *Ibid.*

³² *Gross National Happiness Questionnaire*, The Center for Bhutan Studies, Thimphu, Bhutan, November 2007.

3. Community Vitality

“The domain of community vitality focuses on the strengths and weaknesses of relationships and interactions within communities. It examines the nature of trust, belongingness, vitality of caring relationships, safety in home and community, and giving and volunteering.”³³ The domain consists of seven areas: family vitality, safety, reciprocity, trust, social support, socialization, and kinship density.

Examples of questions in this domain are:

Q195. During the past 12 months, have you given people unpaid voluntary help (do not consider woola)?

	Yes	No
Vol1	1	2
If No Go To Q200		

Q204. How would you describe your sense of belonging to your local community?
Would you say it is?

	Very Strong	Somewhat Strong	Weak	Don't Know
Belong 1	1	2	3	8

Q206. How much you trust your neighbours?

	Trust most of them	Trust some of them	Trust a few of them	Trust none of them	Don't Know
Trust4	1	2	3	4	8

³³ Karma Ura, *Explanation of GNH Index*, The Center for Bhutan Studies, Thimphu, Bhutan, 2008.

Family Relationships

Q213. For the following statements, please tick only one that indicates your level of agreement or disagreement.

	Disagree	Neutral	Agree
Fam1 The members of your family really care about each other.	1	2	3
Fam3 You wish you were not part of your family	3	2	1
Fam4 Members of your family argue too much	3	2	1
Fam6 You feel like a stranger in your family	3	2	1
Fam7 You have enough time to spend with your family	1	2	3
Fam8 There is a lot of understanding in your family	1	2	3
Fam10 Your family is a real source of comfort to you.	1	2	3

Q215. Have you been a victim of crime in the last twelve months?

	Yes	No
Crime1	1	2
If No Go To Q217		

Q219. How safe do you feel when walking alone in your neighbourhood or village after dark from....? Do you feel....?

	Always Safe	Usually Safe	Rarely safe
Safety1 Human harm	1	2	3
Safety2 Wild animals	1	2	3
Safety3 Ghost/Spirits	1	2	3

³⁴ Gross National Happiness Questionnaire, The Center for Bhutan Studies, Thimphu, Bhutan, November 2007.

4. Cultural Diversity and Resilience

“Maintenance of cultural traditions has been one of Bhutan's primary policy goals, as traditions and cultural diversity contributes to identity, values, and creativity.”³⁵ This domain considers the diversity and strength of cultural traditions through six areas: dialect use, traditional sports, community festivals, artisan skill, value transmission, and basic precept.

Examples of questions in this domain are:

Q123. What was the primary language that you first learned at home in childhood? Refer to List of Languages

PrimLa1 Please record appropriate number from below for main language	
1 = Dzongkha	12 = Monpahka
3 = Cho-ca-nga-ca-kha (Kurichu valley)	13 = Brokpa
4 = Tshangla (Shachop)	14 = Brokkat
5 = Bumthangkha	15 = Lakha
6 = Khengkha	16 = B'okha (Tibetan)
7 = Kurtop	17 = Nepali (Lhotshamkha)
8 = Nyenkha (Henkha or Mangdebikha)	18 = Lhopku
9 = Dzala	19 = Gongduk
10 = Dakpa	20 = Lepcha
11 = Chali kha	21 = English

Q124. How well can you understand your first language now?

Prim La3	Very Well	Quite Well	Only a Little	Not at all
	1	2	3	8

³⁵

Karma Ura, *Explanation of GNH Index*, The Center for Bhutan Studies, Thimphu, Bhutan, 2008.

Q128. Please indicate the importance that you assign to each of the following principles in life on a scale of 1 to 10.

		Not important at all									Extremely important
Value2	Family life	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Value3	Friendship	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Value4	Generosity	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Value5	Spiritual faith	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Value6	Compassion	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Value7	Self-development	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Value8	Reciprocity	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Value9	Responsibility	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Value10	Freedom	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Value11	Material	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Value12	Financial Security	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Value13	Career success	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Value14	Pleasure	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10

Q132. Do you agree with the following statements?

		Agree	Neither Agree or Disagree	Disagree	Don't Know
CValue46	Women are more suited for domestic work/ housework than men.	1	2	3	8
CValue47	Ideally, a man should earn more than his wife.	1	2	3	8

CValue49	An education is more important for a boy than a girl.	1	2	3	8
CValue50	On the whole, men make better leaders than women do. Females tend to carry <i>drip</i> , so certain customs like women &	1	2	3	8
CValue53	girls not being allowed in certain parts of <i>lhakhang</i> , or to touch the bow before a man's archery game, are valid.	1	2	3	8

Q133. Do you take part in local festivals and community events (*mongi rimdro*, *lha soe bon soe*, other types of festivals) in your village or community?

Part2	Yes	No	No such event in my village/community
	1	2	3

5. Health

"The health indicators assess the health status of the population, the determinants of health, and the health system. Health status indicators show information on self-rated health, disabilities, body-mass index, number of healthy days per month, knowledge about HIV transmission, and breast feeding practices."³⁶ Barriers to health are also assessed according to the walking distance to the nearest health facility and access to health services. The three areas in the health domain are health status, health knowledge, and barriers to health.

Examples of questions in the health domain are:

Q39. In general, would you say your health is:

Hstatus	<u>Excellent/ Very Good</u>	<u>Good</u>	<u>Fair/Poor</u>
	1	2	3

³⁶ Karma Ura, *Explanation of GNH Index*, The Center for Bhutan Studies, Thimphu, Bhutan, 2008.

Disability & Activity Limitations

Q40. Do you have any long-term disabilities, health problems or mental health problems (health conditions that have lasted or are expected to last 6 months or over)?

	Yes	No
Disabilit	1	2
<i>If No Go to Q43</i>		

Q51. Does anyone in your household smoke regularly inside the house?

	Yes	No
Sm kHsld	1	2

Q67. What is your height? (*Without shoes on*)

Height		Record height in cms.

Q68. What is your weight? (*Without shoes on*)

Weight		Record weight in kgs.

Suicidal thoughts and attempts

Q69. Have you ever seriously thought of committing suicide?

	Yes	No
Suic1	1	2
If No Go to Q73		

Q74. On the last occasion you went to a hospital or BHU, how satisfied were you with each of the following?

Factor		Satisfied	Neutral	Dissatisfied	Don't Know	Not Applicable
HCS1	Skill and competency of the staff	1	2	3	8	9
HCS2	Overall cleanliness of the hospital/BHU	1	2	3	8	9
HCS3	Friendliness and courtesy of the staff	1	2	3	8	9
HCS6	The treatment/medicine Prescribed for you	1	2	3	8	9

6. Education

“Education contributes to the knowledge, values, creativity, skills, and civic sensibility of citizens.”³⁷ The emphasis of the education domain is on the effectiveness of contributing to collective wellbeing. The education domain consists of the following areas: educational attainment, Dzongkha language, folk, and historical literacy.

Examples of questions in the education domain are:

Q80. How would you rate your own knowledge and understanding of the local legends and folk stories?

	Good	Average	Poor
Legd	1	2	3

Q86. Are you able to sing traditional songs on your own i.e. do you know the lyrics to some of the common Bhutanese songs?

	Yes	No
Songs	1	2

³⁷ Karma Ura, *Explanation of GNH Index*, The Center for Bhutan Studies, Thimphu, Bhutan, 2008.

Q90. Do you know the names of candidates from your constituency in different political parties?

	Yes	No
Candna m	1	2

Q101. Eating green vegetable is good for your health?

TspNm	Agree	Disagree	Don't know
	1	2	3

Q115. How satisfied are you with the quality of education that your children receive?

Parsat	<u>Satisfied</u>	<u>Dissatisfied</u>	<u>Don't Know</u>	<u>No children in school</u>
	1	2	8	9

7. Ecological Diversity and Resilience

“By examining the state of Bhutan’s natural resources, the pressures on ecosystems, and different management responses, the domain of ecological diversity and resilience is intended to describe the impact of domestic supply and demand on Bhutan’s ecosystems.”³⁸ The ecology domain mainly focuses on perceptual data on ecology, since most of the objective measurements of ecological diversity and resilience are conducted by other environmental agencies. It uses three areas: ecological degradation, ecological knowledge, and afforestation.

Examples of questions in the ecology domain are:

Q224. Are the following environmental issues of concern in your area?

	Issues	Yes	No	Don't Know
EnvilIssue1	Pollution of rivers and streams	1	2	8
EnvilIssue2	Air pollution	1	2	8
EnvilIssue3	Absence of proper waste disposal Sites	1	2	8
EnvilIssue4	Decreasing wildlife species	1	2	8

³⁸ Karma Ura, *Explanation of GNH Index*, The Center for Bhutan Studies, Thimphu, Bhutan, 2008.

EnvIssue5	Landslide	1	2	8
EnvIssue6	Soil erosion	1	2	8
EnvIssue7	Flood	1	2	8
EnvIssue8	Erratic weather pattern	1	2	8

Q230. How would you rate the quality of your drinking water in terms of the following?

		Excellent	Good	Poor	Don't Know
WatQua1	Turbidity	1	2	3	8

Q237. What kind of energy do you use for cooking?

		Yes	No
Energy1	Fuel wood	1	2
Energy2	Electricity	1	2
Energy3	LPG	1	2
Energy4	Kerosene	1	2
Energy5	Solar	1	2
Energy6	Others, please specify:-	1	2
			

Q240. How serious a problem do you consider the issues of climate change or global warming to be? Is it

	Very serious problem	Somewhat serious problem	Not very serious Problem	Not a serious problem at all	Don't Know
Cchange2	1	2	3	4	8

Q251. Has your household waste production increased compared to the previous year?

	Yes	No	Don't Know
Waste1	1	2	8

Q255. How would you rate the quality of your agricultural land?

	Excellent	Good	Poor	Don't Know
AgriQua	1	2	3	8

8. Living Standard

“The domain of living standard covers the basic economic status of the people. The indicators assess the levels of income at the individual and household level, sense of financial security, room ration, and house ownership.”³⁹ The indicators also reflect economic hardships like inability to repair households and the purchase of second-hand clothing. The living standard domain consists of four areas: income, housing, food security, and hardship.

Examples of questions in the living standard domain are:

Q261. Approximately how much cash income did you receive during the past twelve months from each of the following sources? (**Note- Income of respondent**)

If no income is received from a source, enter 0. Only leave blank if respondent refuses to answer.

Sources of Income		Income in Nu
Income1	Wages/Salary	
Income2	Own business	
Income3	Own farm enterprise	
Income6	Remittances	

³⁹

Karma Ura, *Explanation of GNH Index*, The Center for Bhutan Studies, Thimphu, Bhutan, 2008.

Income7	Pensions	
Income8	Rental/Real Estate	
Income9	Inheritance	
Income12	Sale of land or other assets	
Income13	Other	
If "Other" please specify.....		

Q262. What was the approximate total cash income for your household during the past 12 months?

HIncome		Record approximate income in Nu [enter 8 for Don't Know]

Relative Income

Q263. Within your community, do you consider your family to be:

Income14	Wealthier than most families	About the same as most families	Poorer than most Families	Don't Know
	1	2	3	8

Q266. How well does your total household income meet your family's everyday needs for food, shelter and clothing?

	Not enough	Just enough	More than enough
FinSce2	1	2	3

Q272. What is your current debt?

If there is no debt from a source, enter 0. Only leave blank if respondent does not answer. Be sure to enter Total in Debt9

Debt1	Housing Loans		Please record amount in Nu
Debt2	Vehicle Loans		Please record amount in Nu
Debt3	Land purchase Loans		Please record amount in Nu
Debt4	Agricultural Loans		Please record amount in Nu
Debt5	Business Loans		Please record amount in Nu
Debt6	Educational Loans		Please record amount in Nu
Debt7	Personal Loans		Please record amount in Nu
Debt8	Other Loans		Please record amount in Nu
Debt9	Total		Please record amount in
			Nu

9. Good Governance

“The domain of good governance evaluates how people perceive various government functions in terms of their efficacy, honesty, and quality. The themes... include human rights, leadership at various levels of government, performance of government in delivering services and controlling inequality and corruption, and people trust in the media, the judiciary, and the police.”⁴⁰ The areas of the good governance domain are three: government performance, freedom, and institutional trust.

Examples of questions in the good governance domain are:

Q157. For each of the following, please rate the performances of the government in the past 12 months?

		Excellent	Good	Poor	Don't Know
Centra1	Creating jobs	1	2	3	8
Centra2	Reducing gap between rich & poor	1	2	3	8
Centra3	Providing educational needs	1	2	3	8

⁴⁰ Karma Ura, *Explanation of GNH Index*, The Center for Bhutan Studies, Thimphu, Bhutan, 2008.

Centra4	Improving health services	1	2	3	8
Centra6	Fighting corruption	1	2	3	8
Centra8	Protecting environment	1	2	3	8
Centra9	Providing road	1	2	3	8
Centra10	Providing electricity	1	2	3	8

Q159. In the past 12 months, how would you rate the performances of the following leaders? Thrompon must be asked only to urban residents.

		Excellent	Good	Poor	Don't Know
Leader2	<i>Dzongdag</i>	1	2	3	8
Leader3	<i>Chimi</i>	1	2	3	8
Leader4	<i>Gup</i>	1	2	3	8
Leader5	<i>Tshogpa</i>	1	2	3	8
Leader6	<i>Thrompon</i>	1	2	3	8

Q164. Did you vote for *Gup*, *Chimi* or *Thromdey* representative in the last election?

	Yes	No
Elect1	1	2

Q165. On the whole, how would you rate the freeness and fairness of such election process?

	Free and fair	Not free and fair	Don't Know
Elect2	1	2	8

Q168. In your opinion, how independent is our courts from external influence and interference?

Court1	<u>Independent</u>	<u>Not Independent</u>	<u>Don't Know</u>
	1	2	8

Q169. Please rate our courts in:

		Excellent	Good	Poor	Don't Know
Court2	Providing quick justice	1	2	3	8
Court3	Providing a fair and impartial trial	1	2	3	8
Court4	Making judicial process transparent	1	2	3	8

Q173. Do you feel that you :

		Yes	No	Don't Know
Rights2	Have right to freedom of speech and opinion	1	2	8
Rights3	Have right who to vote	1	2	8
Rights4	Have right to join political party of your choice	1	2	8
Rights6	Have right to form <i>tshogpa</i> or be a member of <i>Tshogpa</i>	1	2	8
Rights7	Have right to equal access and opportunity to join public service	1	2	8
Rights8	Have right to equal pay for work of equal value	1	2	8
Rights9	Are free from discrimination based on race, sex, religion, language, politics or other status	1	2	8

In sum, the GNH Questionnaire has 290 questions divided into 72 indicators. These 72 indicators make up the nine domains of GNH. The value of these nine domains is aggregated to construct the final GNH index which has a value between 0 and 1.

Methodology for GNH Index Construction

To construct the GNH index, the first step is to determine whether each household has “attained sufficiency” in each of the nine dimensions (See Appendix 2). Just like a poverty line is used in poverty measurement to differentiate the poor from the people who have enough money, the Center for Bhutan Studies applies a “sufficiency cutoff” to each domain to assess whether households have attained sufficiency. “The sufficiency cutoff is set, naturally, at a higher level than a poverty line. The level at which the sufficiency cutoff is set is a value judgment, which can be a topic for public discussion, but the fact that it may be difficult to set an exact cutoff

should not obscure the reasonableness of setting some sufficiency cutoff.”⁴¹ A person who has achieved the sufficiency cutoff in all nine domains is considered happy by the CBS.

After applying the sufficiency cutoffs to each of the nine domains, the CBS aggregates the data from each domain using a statistically sound method (see Appendix 2) to come up with a number between 0 and 1 that is deemed the GNH index, with 1 being the highest possible value of the index. “The number of indicators in each of the nine domains is different, and so, in order to avoid biasness, the domains are attached with equal weights. For instance, the psychological wellbeing domain consists of 11 indicators. Each of the 11 indicators would be assigned a weight of 1/11.”⁴²

In order for the GNH index to be useful as an instrument of policy, both the CBS and the GNH Commission in the government use it as follows:

- First, they compare the GNH index across the districts of Bhutan to see which districts have higher scores.
- Second, they compare the value of the GNH index across time to assess if GNH is decreasing or increasing.
- Third, they decompose the GNH by domain, by indicator, by gender, by occupation, by age group, etc. to see how “shortfalls” in GNH vary at disaggregated levels. This decomposition highlights the dimensions of life where shortfalls from sufficiency are most severe.
- Fourth, they track the decomposition of GNH across time to see in which domains sufficiency is increasing or decreasing.
- Fifth, they study the average severity of deprivations to identify whether the gap below the sufficiency cutoff is increasing or decreasing over time.⁴³

Policy Making Based on GNH

The Center for Bhutan Studies (CBS) focuses on the construction of the GNH index. The Gross National Happiness Commission (GNHC) is the planning branch of the government, and they use the information that the GNH index reveals to construct policies that promote GNH. The GNHC develops most of the policies and programs in Bhutan, and they are increasingly using the information from the GNH index to channel resources to the areas and issues where they are most needed.

During an interview with the day-to-day head of the GNH Commission, Karma Tshiteem, he told me, “The Prime Minister is the chairman of the GNHC, the finance minister is the vice-chairman, and I am the secretary. The 10 ministries and the National Environment Commission are the members. Our main responsibility is to

⁴¹ Karma Ura, *Method for GNH Index Construction*, The Center for Bhutan Studies, Thimphu, Bhutan, 2008.

⁴² *Ibid.*

⁴³ *Ibid.*

give physical expression to ensuring that our development is on the GNH path. We partnered up with the Center for Bhutan Studies and said, 'You need to give us concrete tools that as policymakers we can use to allocate resources and expand the conventional framework for policymaking, which is traditionally the economy with a passive treatment of the environment and society. So the CBS developed the GNH survey with its nine domains and the GNH Policy Lens to help us develop pro-GNH policies and programs."⁴⁴

The GNH index is not the only instrument of policy that the GNHC uses; the CBS has also constructed a "GNH Policy Lens" that ensures policies are promoting GNH before they are actually implemented. (See Appendix 3) "The purpose of the GNH Policy Lens is to provide a systematic appraisal of the potential effects of proposed policies and actions on the Gross National Happiness of the population, based on expected impacts on key determinants of GNH. The primary benefits of this policy lens are:

- It requires that all relevant dimensions are considered in the policy impact process and, consequently, supports a holistic approach to policy development.
- It forces an acknowledgement of areas where potential effects are not known and penalizes the policy accordingly.
- It provides a vehicle for a number of participants from a variety of backgrounds to work towards a consensus about policy impacts."⁴⁵

Secretary Karma Tshiteem explained that "the GNH index and its indicators are used to allocate resources to the most essential issues in the most essential areas of Bhutan. The data illuminates which issues and areas are most pressing for policymakers. The numbers of the latest survey point to certain things that we have begun to address through policies we develop here. Consistently women are at a disadvantage. We have a lot of work for promoting gender equality. Also, life deprivation is most pronounced in rural areas. This is information that an index like GDP wouldn't reveal. The GNH index reduces the disconnect between what individuals consider important for wellbeing at the individual level and what the government considers important for policymaking. Screening tools like the GNH Policy Lens are then used to ensure that policies are pro-GNH. We ask, what impact will this policy have on time use? On health? On education? On culture? On the environment? And so on."⁴⁶

The GNH Policy Lens consists of a set of 23 questions that assess the impact of a policy on 23 different dimensions related to GNH. If a policy is not at least GNH-neutral (has an average score of at least 3), it is revised until it is or it is rejected. Examples of the questions in the GNH Policy Lens are:

⁴⁴ Interview with Karma Tshiteem, Secretary, Gross National Happiness Commission, Thimphu, Bhutan, 28 July 2009.

⁴⁵ *Policy Selection Tools*, The Center for Bhutan Studies, Thimphu, Bhutan, 2009.

⁴⁶ Interview with Karma Tshiteem

1. Equity			
Will probably favour higher income groups more than lower income groups	Do not know the differential effects on income groups	Should not have any appreciable effects on income distribution	Will probably favour lower income groups more than higher income groups
1	2	3	4

2. Security			
Will probably result in a net decrease in economic security within the population	Do not know the differential effects on economic security within the population	Should not have any appreciable effects on economic security within the population	Will probably result in a net increase in economic security within the population
1	2	3	4

3. Material			
Will probably result in a net decrease in feelings of material well-being within the population	Do not know the differential effects on feelings of material well-being within the population	Should not have any appreciable effects on feelings of material well-being within the population	Will probably result in a net increase in feelings of material well-being within the population
1	2	3	4

4. Pollution			
Will probably increase the amount of pollution or degradation of the air, land or water	Do not know the effects on pollution or degradation of the air, land or water	Will probably not have any effect on pollution or degradation of the air, land or water	Will probably decrease the amount of pollution or degradation of the air, land or water
1	2	3	4

47

The CBS conducted the first pilot GNH survey in 2005 with a sample size of 350 subjects. The sample was representative of the population in that about 80% were rural, 50% women, etc. The first official GNH survey was conducted during 2007-2008 and had a sample size of 950 people, again representative of the 682,000 people of Bhutan in the domains of gender, region, age, marital status, employment status, and district (see Appendix 4). After aggregating the nine domains of the latest GNH survey, the CBS found that Bhutan has a GNH index of 0.81.

When I asked Tshoki Zangmo, a researcher at the CBS, what some of the important findings from the first official GNH survey were, she responded, “There were huge and consistent gender differences. Females in Bhutan have lower psychological wellbeing, more working hours, and overall lower life satisfaction. Another interesting finding is that even though Thimphu [the capital city of Bhutan] has the highest income of all districts, in terms of subjective perceptions of income, whether they have enough or not, they are lower than rural Bhutan. Even though they are making more money in absolute terms, urban people feel less satisfied with their income. We also found that community vitality is lower in urban areas. Although urban areas are lower in some subjective measures, they are higher in net income, health, and education. So the first priority for rural communities is basic needs and infrastructure.”⁴⁸

Both the CBS and the GNHC have analyzed the index according to the five guidelines described earlier, and they have used the information to construct policies that address the most severe issues in the most affected districts of Bhutan. The GNHC has also utilized the GNH Policy Lens to ensure that policies actually promote GNH before they are implemented. Tshoki Zangmo at the CBS said, “We should increase income, but not at the expense of other GNH domains. Increase in income is definitely desirable, especially for low-income families, as long as it doesn’t negatively affect other domains. Decision makers should consider this and that is why we developed the GNH Policy Lens.”⁴⁹

⁴⁷ *Policy Selection Tools*, The Center for Bhutan Studies, Thimphu, Bhutan, 2009.

⁴⁸ Interview with Tshoki Zangmo, Researcher, The Center for Bhutan Studies, Thimphu, Bhutan, 24 July 2009.

⁴⁹ Interview with Zangmo

The CBS is currently in the process of designing the latest version of the GNH survey and it is gathering funds to conduct a survey in 2010. They hope to reach at least 5,000 respondents, including residents of the most remote regions of the country.

GNH and Its Challenges

Bhutan is indeed a living example of a society that has actively opened a dialogue that addresses the questions of 'What is progress? What matters to us as a society? How do we measure it? How do we use statistics to shape institutions and policies?' As any other country in the South Asian region and other developing regions of the world, Bhutan faces many social, economic, and political challenges. But what does differentiate Bhutan from other nations is that it has fully embraced an alternative, more holistic, and more sustainable approach to development in using Gross National Happiness as their metric of progress and as the driver for policies in the country. However, GNH is potentially problematic on various dimensions.

Is GNH Democratic?

Given that the GNH survey inquires into people's personal lives and their attitudes, does it impose certain values through the nature of its questions? Is GNH dictating what values the Bhutanese 'should' embrace and which they should not? Does it allow for a truly open and free society? These are not easy questions to answer, but definitely fruitful ones to ask if other societies are to extract lessons from the case of GNH in Bhutan.

When I approached Secretary Karma Tshiteem at the GNH Commission and inquired about GNH's compatibility with democracy, he told me, "We have plans in the near future to make the GNH index and the 72 indicators and all the data public to democratize the GNH process. When respondents to the survey see that their participation in the survey actually influences policymaking, they will be more engaged in the whole process and improve the quality of the index. Because GNH allows for people to voice what matter to them and let that influence policymaking, it promotes democracy in a country that just last year became a democracy. GNH is a democratic tool. Happiness still remains an individual responsibility, but the State makes sure that the necessary conditions are there for people to pursue the path they choose. Everything is a means to the end of having an open and free society."⁵⁰

In another interview, Dasho Karma Ura, president of the Center for Bhutan Studies (CBS), told me that "the main objective of the CBS in 2009 has been to disseminate the findings of the GNH index to all sectors of society: civil society, the private sector, policymakers, students, and others. We take our data and then transmit it to people in a way that they can see how GNH and its domains are applicable to their everyday life."⁵¹

Gross National Happiness seems to promote democracy in that it facilitates the process of citizens voicing their opinions on various dimensions of their lives to the Bhutanese government. The GNH survey and the index that the CBS constructs from it open a channel of communication between the government and society at large. People's voices on an array of domains reflected in the GNH index are the

⁵⁰ Interview with Karma Tshiteem, Secretary, Gross National Happiness Commission, Thimphu, Bhutan, 28 July 2009.

⁵¹ Interview with Dasho Karma Ura, President, The Center for Bhutan Studies, Thimphu, Bhutan, 25 July 2009.

practical guiding forces for policy making in Bhutan. GNH seems to be a democratic tool, and the recent introduction of democracy in Bhutan facilitates the dissemination of GNH and incentivizes people to participate in the survey.

GNH: Policy Driver or Policy Passenger?

Does GNH shape institutions and policies, or is the GNH index developed to justify and endorse existing institutions and policies? Ideally GNH should be a measure of social welfare, and thus it should be a policy driver. But given that the index is so recent and is continually revised, existing policies and institutions might shape the content and methodology of the survey to promote politicians' agendas. The theoretical Bhutanese model suggests that the GNH index drives policies, but theory and practice are often not aligned, especially in politics.

I asked GNHC Secretary Karma Tshiteem to provide concrete example of policies that have specifically been developed to maximize GNH. He said, "Right now, when 23% of Bhutanese live on less than a dollar a day, I don't think anything else could be more urgent than equitable economic growth. Other than that all education and healthcare in Bhutan is free, public, and universally accessible. Also, by law 70% of Bhutan is government-protected forest, which makes us a net absorber rather than emitter of greenhouse gases. To try to promote the ideal time use of the 24-hour day, eight hours for work, eight for sleep, and eight for leisure, it is illegal to work more than eight hours per day in Bhutan.

"A recent issue that has directly affected policy making with the rural to urban migration is the question of who looks after old people. Instead of following the Western alienating model of putting them in old age homes, we have pursued an alternative that promotes psychological wellbeing, health, and community vitality. Many old people in Bhutan decide to pursue the spiritual path of meditation and other practices in their preparation for death. We are designing a project to set up dormitories, health facilities, food, and other service in temples where old people can decide to retire during their last years. This is an expression of GNH. The four initial pillars of GNH really do guide most policymakers in Bhutan. Most bureaucrats are in tune."⁵²

Policies like the designation of 70% of Bhutan's territory to government-protected forests would not positively impact traditional measures of progress like GDP, since many natural resources and potential land for construction are legally inaccessible. For a country like the US where people often work 14 or 15 hours per day, a policy making it illegal to work more than eight hours per day would sound unreasonable, as it would interfere with potential growth in output. Through Bhutan's GNH Policy Lens, however, these policy's do contribute to the GNH index, and therefore to the welfare of society.

GNH: Too Subjective?

Many outsiders have criticized the GNH index for being too subjective. As described earlier, subjective indicators affect people's behavior, and are therefore relevant to policy makers. Furthermore, there has been serious scientific research in the last few decades that has operationalized subjective measures into statistically sound metrics. A pioneer in this field is the founder of the Positive Psychology Movement, Martin Seligman of the University of Pennsylvania who has extensively

⁵² Interview with Karma Tshiteem, Secretary, Gross National Happiness Commission, Thimphu, Bhutan, 28 July 2009.

studied subjects like happiness, emotional resilience, self-esteem, life satisfaction, among others.⁵³

When I approached Dasho Karma Ura at the CBS about this issue, he told me, “The GNH indicator is often criticized for being too subjective. But stock market prices are to a large extent based on expectations and confidence. So, subjective components are important in how people make decisions. Also, the consumer confidence index is quite predictive of consumer spending, which is the largest component of GDP in most countries. Both objective and subjective measures of wellbeing are important, and the GNH indicator includes both.”⁵⁴

Is the GNH Index Representative of Bhutan’s Population?

Even though Bhutan’s population is homogenous in terms of race and religion, there is still diversity in terms of the demographic makeup of the Bhutanese. Namely, although Dzongkha is the official language in Bhutan, there are 19 different local dialects spoken in distinct regions of the country. Furthermore, there are rural communities that are difficult to reach, with some of them being at a walking distance of up to eight days from the nearest road. Both of these factors pose challenges for an index like the GNH that seeks to incorporate as much of the population into its data as possible.

Dasho Karma Ura said, “So many different dialects are spoken in Bhutan that it is difficult to translate the survey into every dialect. Furthermore, it is hard to make sure that the questions mean the same thing to the respondent in each dialect. The survey also takes a considerable amount of time to complete, so some people were not too cooperative since they didn’t understand the purpose of the survey, so we are working on educating people on GNH and how they can directly influence policies in the country with their participation.”⁵⁵

The GNH survey is undoubtedly far from perfect in its current form because of the challenges mentioned, and the CBS recognizes these flaws. They are working on translating the survey into the 19 local dialects and on using a larger sample size for their next GNH survey in 2010.

GNH Awareness

GNH might be a useful metric for assessing social welfare and for guiding policies to effectively increase welfare, but how aware are Bhutanese citizens of GNH and of the index that the CBS has recently constructed? If Bhutan claims to be a true democracy, then transparency is fundamental. If the GNH index is used by the government as the primary instrument of policy making, then citizens should be aware of it.

When I asked a retired government official in the capital city what he thought about GNH, he told me, “GNH started as a simple philosophy guiding policies in Bhutan and the way people lead their everyday lives and relate to others. The King introduced it in 1972 as a guiding principle for his country, and it was based on

⁵³ Positive Psychology Center, Philadelphia, USA, 23 Sept 2009 < <http://www.ppc.sas.upenn.edu/index.html> >.

⁵⁴ Interview with Dasho Karma Ura, President, The Center for Bhutan Studies, Thimphu, Bhutan, 25 July 2009.

⁵⁵ Interview with Dasho Karma Ura

Buddhism and spirituality. Recently, as GNH has become quantified and has received so much international attention, it has been blown out of proportion and separated from its original intention: to provide a simple philosophy for living everyday life.”⁵⁶ This well-educated man is well aware of the GNH philosophy and how it has recently been quantified, but he thinks that the transition of GNH from a guiding philosophy to a concrete metric is completely unnecessary and actually distances GNH from its initial purpose.

Namkha, a Buddhist monk in a mountain monastery, said, “GNH is about using yourself and your potentials to benefit all sentient beings. Considering the individual as separate from others and his environment is a delusion and not reality. All is connected. Here at the monastery we pray for the wellbeing of not only the people of Bhutan, but for all sentient beings of the world. This is our ability and we use it for the happiness of all. This is GNH.”⁵⁷ Namkha understands GNH to be deeply rooted in the spiritual foundation of Bhutan, in Buddhism. He further explained that Buddhism is alive in the country and present in all facets of people’s everyday life. This spiritual wellbeing, Namkha said, is part of GNH and the Bhutanese way of life. Namkha is, however, completely unaware of the recent GNH index developed by the CBS.

Tup Ten, a Buddhist hermit who spent most of his time meditating in isolation next to Tiger’s Nest, Bhutan’s holiest site, told me, “GNH is a very Buddhist concept. It’s about contemplating the way you lead your life and relating to others with right values. With Bhutan opening up to the world, our culture is being challenged by values of consumption and individualism. People are looking less to internal personal growth and more to material growth. GNH is about maintaining a balance between the two. Will GNH survive? I don’t know. That is the challenge of this generation and it depends on us and how strong our culture is.”⁵⁸ Like Namkha, Tup Ten recognizes that GNH is rooted in traditional Bhutanese Buddhist culture, but he also points out the contemporary challenges to continuing the GNH way of life. Again, Tup Ten had never heard of the GNH index.

Most people I talked to in rural Bhutan had heard of GNH and knew its guiding principles, but very few knew about the recently developed GNH survey that the CBS uses to construct the GNH index. That is probably because the survey is only four years old and has only been conducted twice on relatively small scales. As both Dasho Karma Ura of the CBS and Karma Tshiteem of the GNHC said in their interviews, both institutions are working to educate all sectors of Bhutanese society about GNH, the survey, and the index to democratize the GNH process. With so little current awareness about the GNH survey and the index, the CBS and the GNHC have a challenging goal ahead of them.

Would GNH Work Outside Bhutan?

Bhutan is a small homogenous country. Virtually 100% of Bhutanese are practicing Buddhists, and there is little ethnic diversity. Is a model like GNH applicable in more diverse and more populous societies? Or does GNH work well in Bhutan because of its unique characteristics and history? If a similar model is to be implemented elsewhere, these are fundamental questions to address.

⁵⁶ Street Interview, Thimphu, Bhutan, 3 August 2009.

⁵⁷ Interview with Namkha, Bumthang, Bhutan, 31 July 2009.

⁵⁸ Interview with Tup Ten, Bumthang, Bhutan, 2 August 2009.

I asked Tshoki Zangmo at the CBS what she thought about the applicability of GNH outside of Bhutan. She replied, “If you don’t measure what really matters, you might lose it before you realize it. The concept of GNH, of concentrating on what really matters to society, is universally applicable. All societies want wellbeing. The questions and concepts just need to be adapted to local contexts. The desire for happiness is universal, and sustainable happiness is multi-dimensional, not just dependant on money. The ultimate outcome of policies should be to increase the welfare of the people, not just economic growth. And that’s what we’re measuring. Countries are now replacing human development with GDP when it was never developed for that reason, so that’s a big mistake. That’s why the UNDP came up with the Human Development Index (HDI), but that’s not sufficient according to GNH because they only measure life-expectancy and not quality of life. They also measure literacy rate, but they don’t measure what the actual purpose of education is, to become a better human being. GNH is a more holistic and completely different approach. A change in the index we use is at the center of a change in society.”⁵⁹

Although GNH was developed to specifically reflect Bhutanese values and culture, what GNH represents is indeed applicable outside of Bhutan. GNH represents a movement towards developing metrics that measure what people in society care about. As Tshoki Zangmo points out, all societies want welfare. The important questions are about what welfare means for that society and how they develop metrics to measure it. Bhutan has definitely answered both of these questions, questions that are undoubtedly applicable outside the Bhutanese context.

Will GNH Survive?

GNH is deeply rooted in traditional Bhutanese Buddhist culture. With Bhutan slowly opening up to the rest of the world, will GNH survive? As FDI in Bhutan increases, as the negotiations with the WTO are coming to a successful conclusion, and as Bhutan becomes more economically and politically integrated to our globalized world, will GNH remain intact?

When I asked Bhutan’s leading WTO negotiator and former finance minister Lyonpo Yeshey Zimba if globalization is a challenge to GNH, he told me, “We are in the process of negotiating our membership with the WTO. From Bhutan’s side there is some hesitation because people fear that obligations under the WTO might go against the objectives of GNH. Our success as a country depends on our ability to compete, and we are already open in many ways. We should open up, liberalize trade, and take advantage. I really don’t think liberalization is inconsistent with GNH. One of the pillars of GNH is sustainable and equitable economic development. You can’t enjoy GNH if people don’t have their basic needs. We have to make sure that our culture is not diluted. The danger to our culture is not liberalization and trade, it is education. Globalization has already entered Bhutan through TV and the internet. If they have not changed our culture, nothing else will. You regulate liberalization to slowly open up and protect the culture. It is going to strengthen the economy, lead to employment, and lead to exports. As long as there are regulations, I see no problems.”⁶⁰

Lyonpo Yeshey Zimba thinks that GNH can coexist in harmony with our contemporary integrated global economy if Bhutan embraces liberalization carefully

⁵⁹ Interview with Zangmo

⁶⁰ Interview with Lyonpo Yeshey Zimba

and in accordance with GNH. In fact, he fully endorses economic liberalization and deems it to contribute to GNH.

Other people in Bhutan believe economic liberalization is a great threat to GNH. Sonam Dodo, a guesthouse owner in Bhutan's rural district of Punakha said, "GNH is a great concept. Achieving it is a very different thing. If Bhutan had remained a monarchy, the King would have ensured the policies are for a GNH society. Now that we are a democracy, it is more difficult to have a GNH society. We are starting to imitate outside models and values."⁶¹ Thomas Chupein, a master's student of Public Administration and International Development at Harvard's Kennedy School, had been interning at the GNH Commission in Thimphu for two months developing instruments to assess the impact of government programs on rural communities in Bhutan when I talked to him. He thinks GNH is a wonderful concept and metric, but that its survival is in grave jeopardy because of various foreign pressures. "Located between the capitalist giants of India and China," Thomas said, "GNH in Bhutan is like a mouse struggling to stay alive in the face of two capitalist elephants."⁶² He went on to explain his worries that increased foreign direct investment (FDI) in Bhutan, the introduction of Indian banks, and most importantly Bhutan's increasingly successful negotiations to become a member of the WTO in the next couple of years, would dissolve GNH and Bhutan if the government did not handle these affairs delicately.

Lessons from GNH

Gross National Happiness is a manifestation of the unique values and worldview of the Himalayan people of Bhutan. Trying to blindly adopt this indicator in a new context, especially in Western context, would be unreasonable.

Bhutan has decided to open a national dialogue about progress and has arrived at a consensus about the meaning of wellbeing that is reflected in GNH and its corresponding indicator. Karma Tshiteem, Secretary of the GNH Commission, says "progress should mean more than economic growth. It must be about a society that is really evolved, a holistic development of the individual, including material and other needs. It's about people finding meaningful work and a purpose in life. This is what GNH seeks to achieve, an enlightened society. We have to acknowledge the great contributions of scientific and industrial progress, but not forgetting the other components of what makes us human. If we can foster external, material wellbeing and internal, spiritual wealth, we will have achieved a GNH society."⁶³

Bhutan has debated about what progress means for them and have arrived at a conclusion, they have operationalized this definition of welfare into an indicator that reflects the fruits of that dialogue, and they have created a political and economic architecture around Gross National Happiness. The lessons to learn from the pioneering Bhutanese experiment are:

- Current indicators of progress like GDP do not adequately capture welfare

⁶¹ Interview with Sonam Dodo, Punakha, Bhutan, 29 July 2009.

⁶² Interview with Thomas Chupein, Thimphu, Bhutan, 3 August 2009.

⁶³ Interview with Karma Tshiteem, Secretary, Gross National Happiness Commission, Thimphu, Bhutan, 28 July 2009.

- Countries need to open a national dialogue about what progress means for them
- Indicators should be developed to reflect the outcomes of this dialogue
- Indicators of genuine welfare should be used by decision makers to structure institutions and guide policies Bhutan is a living example of a country that has pioneered in the process described above, and its institutions and policies put Gross National Happiness in practice.

Even though Bhutan epitomizes what an alternative approach to progress and development means in practical terms, they are not alone in this movement. French president Sarkozy has put together the Commission on the Measurement of Economic Performance and Social Progress that includes six Nobel laureates and other people in the diverse fields of economics, sociology, psychology, business, and others to address this precise issue.⁶⁴ Chaired by Nobel laureate Joseph Stiglitz, the commission has recently published a report on three principal issues:⁶⁵

- Questioning and analyzing the classical GDP measure
- Seeking frameworks for broader measures of wellbeing
- Addressing sustainability

The OECD has also embarked on an ambitious endeavor called the Global Project.⁶⁶ "The Global Project aims to foster the development of sets of key economic, social, and environmental indicators to provide a comprehensive picture of how the wellbeing of a society is evolving and seeks to encourage each society to consider in an informed way the crucial question: is life getting better? It brings together the large and growing movement that seeks to understand and measure progress. The Global Project is the first systematic global effort to go 'beyond GDP' by enabling and promoting new ways to measure societal progress."⁶⁷

Thailand's government has recently partnered up with several universities to develop the National Progress Index (NPI) which seeks to integrate the 'sufficiency model,' which takes into account social, economic, and environmental wellbeing, into its metrics. The NPI will be utilized to develop more sustainable and comprehensive policies in Thailand.⁶⁸ Furthermore, Chulalongkorn, Thailand's most prestigious university has recently founded the 'School for Wellbeing Studies and Research' at its Faculty of Political Science.⁶⁹ The New Economics Foundation (nef) in the U.K. has developed the Happy Planet Index (HPI), which takes into account life expectancy, life satisfaction, and environmental footprint to quantify welfare.⁷⁰ Canada's Genuine

⁶⁴ Commission on the Measurement of Economic Performance and Social Progress, 23 Sept 2009
<<http://www.stiglitz-sen-fitoussi.fr/en/index.htm>>

⁶⁵ *Report by the Commission on the Measurement of Economic Performance and Social Progress*, 23 Sept 2009, < http://www.stiglitz-sen-fitoussi.fr/documents/rapport_anglais.pdf>

⁶⁶ Measuring the Progress of Societies, OECD Global Project,
http://www.oecd.org/pages/0,3417,en_40033426_40033828_1_1_1_1_1,00.html

⁶⁷ Hall's Presentation

⁶⁸ The First National Roundtable on 'Measuring Progress of Societies and Sustainable Development', Bangkok, 20 July 2009.

⁶⁹ Retrieved on 12 September 2009 from <http://www.schoolforwellbeing.org/>

⁷⁰ Retrieved on 12 September 2009 from <http://www.neweconomics.org/>

Progress Index (GPI) for Atlantic Canada movement has a well developed metric that is slowly being embraced by the government.⁷¹

All these global movements that seek to promote more sustainable, equitable, and prosperous societies are reasons for optimism in the collective effort to improve measures of progress. Societies around the world should observe and learn from these movements, especially from GNH in Bhutan, in order to ask the right questions, develop the right indicators, and construct institutions and policies that foster genuine wellbeing and progress in society.

⁷¹ Retrieved on 12 September 2009 from <http://www.gpiatlantic.org/>

References

- "Bhutan." Encyclopædia Britannica. 2009. Encyclopædia Britannica Online.
12 Sept. 2009 <<http://www.search.eb.com/eb/article-9109743>>.
- Brahm, Laurence J. *The Anti-Globalization Breakfast Club: Manifesto for a Peaceful Revolution*, Singapore: John Wiley & Sons, 2009
- Chupein, Thomas, Interview, Thimphu, Bhutan, 3 August 2009.
- Commission on the Measurement of Economic Performance and Social Progress, 18 Sept. 2009 <<http://www.stiglitz-sen-fitoussi.fr/en/index.htm>>.
- Danner, D. D., Snowdon, D. A., & Friesen, W. V. (2001). Positive emotions in early life and longevity: Findings from the nun study. *Journal of Personality and Social Psychology*, 80, 804–813.
- The First National Roundtable on 'Measuring Progress of Societies and Sustainable Development', Bangkok, 20 July 2009.
- Genuine Progress Index for Atlantic Canada / Indice de progress veritable – Atlantique, Canada. 18 Sept. 2009 <<http://www.gpiatlantic.org/>>.
- "Gross Domestic Product." Encyclopædia Britannica. 2009. Encyclopædia Britannica Online. 23 Sept. 2009 <<http://www.search.eb.com/eb/article-9389903>>.
- Gross National Happiness Questionnaire, The Center for Bhutan Studies, Thimphu, Bhutan, November 2007.
- Hall, Jon. The OECD's Global Project on Measuring the Progress of Societies, The First National Roundtable on 'Measuring Progress of Societies and Sustainable Development', Bangkok, 20 July 2009.
- Horachaikul, Surat. Interview, Professor, Faculty of Political Science, Chulalongkorn University, Bangkok, 15 July 2009.
- Karma Tshiteem, Interview, Secretary, Gross National Happiness Commission, Thimphu, Bhutan, 28 July 2009.
- Karma Ura, Explanation of GNH Index, The Center for Bhutan Studies, Thimphu, Bhutan, 2008.
- Karma Ura, Interview, President, The Center for Bhutan Studies, Thimphu, Bhutan, 25 July 2009.
- Karma Ura, Method for GNH Index Construction, The Center for Bhutan Studies, Thimphu, Bhutan, 2008.
- Kuhn, Peter J., Kooreman, Peter, Soeteven, Adriaan R. and Kapteyn, Arie, *The Own and Social Effects of an Unexpected Income Shock: Evidence from the Dutch Postcode Lottery* (May 2008). RAND Working Paper No. WR-574.

Lyonpo Yeshey Zimba, Interview, Minister of Works and Human Settlement, Thimphu,

Bhutan, 4 August 2009.

Measuring the Progress of Societies, OECD Global Project, 12 Sept. 2009

<<http://www.oecd.org/progress/>>.

Namkha, Interview, Bumthang, Bhutan, 31 July 2009.

New Economics Foundation, London, U.K. 12 Sept. 2009

<<http://www.neweconomics.org/>>.

"OECD Welcomes Experts' Call on Need for New Measures of Social Progress." OECD,

14 Sept 2009 <http://www.oecd.org/document/11/0,3343,en_2649_201185_43684683_1_1_1_1,00.html>.

Policy Selection Tools, The Center for Bhutan Studies, Thimphu, Bhutan, 2009.

Positive Psychology Center, Philadelphia, USA, 23 Sept 2009

<<http://www.ppc.sas.upenn.edu/index.html>>.

Report by the Commission on the Measurement of Economic Performance and Social

Progress, 23 Sept 2009, < http://www.stiglitz-sen-fitoussi.fr/documents/rapport_anglais.pdf >

Salvaris, Mike. Democracy, Happiness and Progress Measurement, OECD Global

Conference on 'Measuring and Defining the Progress of Societies', Istanbul, June 2007.

"Sarkozy Attacks Focus on Economic Growth" 14 Sept 2009 <

<http://www.guardian.co.uk/business/2009/sep/14/sarkozy-attacks-gdp-focus>>.

School For Wellbeing Studies and Research, Faculty of Political Science, Chulalongkorn

University, Bangkok, Thailand. 12 Sept. 2009

<<http://www.schoolforwellbeing.org/>>.

Sonam Dodo, Interview, Punakha, Bhutan, 29 July 2009.

Street Interview, Thimphu, Bhutan, 3 August 2009.

Stiglitz, Joseph. Globalizing the GDP Debate, Conference on 'Thailand's Future Beyond

the Global Crisis: A Regional Platform Towards the Wellbeing Society?' Bangkok, 22 August 2009.

"Stiglitz Says Bank Problems Bigger Than Pre-Lehman" Bloomberg Press, 14 Sept 2009

<<http://www.bloomberg.com/apps/news?pid=20601109&sid=aSbIT8GZjdKI>>

.

Tup Ten, Interview, Bumthang, Bhutan, 2 August 2009.

Zangmo, Tshoki. Interview, Researcher, The Center for Bhutan Studies, Thimphu, Bhutan, 24 July 2009.

Happiness and Transformative Learning

Nuttarote Wangwinyoo
Kwanmuang Institute
Chiangrai, Thailand
September 2008

The paper which I am presenting here is based on my experience in working in the field of transformation on personal, interpersonal, and organizational level over the past 8 years since 2000. I am going to present the context and assumptions on which my work has developed as well as the learning process used in my workshops conducted for different groups. These groups comprised of more than 9,000 participants from various organizations, governmental bodies, corporations, non-governmental organizations and civil society. Today, transformative learning takes many forms and is presented under many names and organizations. The form I'm working with is inspired and shaped by my learning experiences of success and failure with local audiences in Thailand.

Happiness and personal learning

Who are we as an organism, created by nature? Biologically, we are built to be capable of adapting to the changing environment in order to survive and as human beings. Culturally, we are nurtured to develop our relationship with others in society. Our state of being, our health and sense of happiness, is conditionally related to these two factors—survival and social acceptance. However, happiness can be the outcome of an other level that is free from the two conditions: self-actualization or self-fulfilling happiness which will be discussed later in this paper.

In a modern context, the landscape of life has become more complex. The simple view of life and how we adapt ourselves to this complex and changing world is being challenged and therefore we are required to learn and place ourselves appropriately into a workable relationship. To be able to survive, we need not only to gain access to physical basic needs such as food, medicine, shelter and clothing, but also social acceptance. However, the modern socio-economical context, people in order to make a living, rely not directly on the land, but on social institutions such as the government, corporations, and non-governmental organizations all of which expect their members to deliver performances according to their specific job-description. People get rewarded or punished depending on whether they pass or fail their tasks.

According to Maslow's Hierarchy of Needs, while the first and second level are related to the survival of physical life, the 3rd and 4th level associated with the survival of relationship with the world, and the last is self-actualization. In the modern context, people not only work hard to survive, but to live materially comfortably and at the same time they refer their sense of pride with material wealth or performance.

We can look at happiness in terms of these needs being fulfilled which cannot happen without learning.

In order to fulfill the two first levels of needs, we are required to learn to perform. But for the rest of needs to be fulfilled, we are required to learn to transform. These fulfillments can take place only when the internal experience can be independent

from the evaluation from the external social world. A child needs love, sense of belonging in order to develop an identity and self-esteem. But once a child become a grown woman or man she or he can learn to, in a Buddhist term, detach from self-identification. All of these require a great amount of learning.

Over the past 8 years I have been working with different organizations in creating possibilities of happiness, good relationship in teamwork and effective learning under a lot of pressure in the workplace. The higher the pressure to succeed, the more concentrated on individual performance it becomes, including a growing gap between people which are divided into different divisions and therefore cultivate divided views. Even though an organization has a specific common goal, most of its members do not have concerns for the well-being and performance of the whole organization but for their own success. Defensiveness to survive is prominent in the workplace along with fear, gossiping, and prejudice all of which reinforce the world of disconnection.

We are built to maintain our need for security and put all the efforts to adapt or control the environment to serve this need. The environment, organizations – either product-based or service-based – are pressured to change in order to survive. Change programs are launched but often are resisted with sarcasm, cynicism, and stubbornness. People look at the workplace where there is more pressure and less and less pleasure. More work, and less play. More time needed to get things done, and less time for creativity.

From a psychological point of view, higher performance does not guarantee our happiness as it is due to a very subjective experience. Though people are often happy when they can deliver good results. In the world of result-based relationships, the measurement of success has a lot to do with the objective tangible and measurable outcome. People's sense of pride and fulfillment therefore relies mainly on not what or how they do their work but on what outcome they produce in this chaotic world.

In the process of growing up, people go through social learning and formal schooling to be equipped with the knowledge and skills needed to survive in the result-based world. However, along with it they are also trained to carry a sense of inadequacy and a need to be approved and acknowledged by authority. They are not trained to be free or to be creative, but to be defensive in this world. In early childhood, it is

painful for a person to be rejected by teachers or parents. So as a grown-up adult, we try to avoid such experience by all means. Our fear-based reactive living is a constant automatically and unconscious process.

Transformative learning starts with acknowledging such patterns to be able to dis-identify with them so that the process of creating new possibilities of self-expression and one's relationship to the world can take place at will.

How learning is related to happiness?

First I want to make a distinction between the two. Happiness is a state of being as a result of a consciousness process taking place in a person. External conditions have influence on this state of being. However, life provides a choice to us to be in charge over our own state of being. We can continue to blame and hold responsibility to the world outside of us of how they operate or manage, but our own state of being remains our sole territory belonging only to us. In the process of transformative learning, internal conflicts, aggression, confusion and fear can become essential parts of personal exploration. Instead of resisting these conditions, one can choose to be aware by being one with them, understand their causal conditionings and eventually transform them. To be happy, is not to run away in order to be free from suffering, but to face, be one with, and transform it.

In other words, the experience of unpleasant conditions can happen, but our ability to cope with it is what determines our internal state of being. For example, a mother may work hard without any comforts, but if her work has a clear purpose to her, it can be fulfilling. She may not be happy in the process of working, but she may feel it is meaningful. Happiness depends on **the meaning we give to what happens to us**. As Mihaly Csikszentmihalyi, the well-known psychologists and the author of *Flow* wrote:

What I discover was that happiness is not something that happens. It is not the result of good fortune or random chance. It is not something that money can buy or power command. It does not depend on outside events, but, rather, on how we interpret them. Happiness, in fact, is a condition that must be prepared for, cultivated, and defended privately by each person. People who learn to control inner experience will be able to determine the quality of their lives, which is as close as any of us can come to being happyⁱ.

Secondly, learning is a process of becoming and relating. Though learning does not guarantee that our life will be free from unexpected chaos and troubles. In fact, our increased sensitivities and our complex perception open ourselves up to more suffering in the world. Transformative learning helps us to be confident in the path of the unknown and uncontrollable world in an authentic way. Chogyam Trungpa, a founder of Naropa University wrote in his well-known book, *Shambhala, the Sacred Path of the Warrior*:

The Shambhala teachings are not based on converting the world to another theory. The premise of Shambhala vision is that, in order to establish an enlightened society for others, we need to discover what inherently we have to offer the world. So, to begin with, we should make an effort to examine our own experience, in order to see what it contains that is of value in helping ourselves and others to uplift their existenceⁱⁱ.

When things fall into what we want or expect, we are satisfied; otherwise we can be unhappy. Learning can help us transform this internal affliction into appreciation of the matter. When we open ourselves up to the internal work to welcome both joy and dissatisfaction, we are called to take a full responsibility for all possibilities that come to our life.

In one workshop with the academic community in southern Thailand, a participant asked how she can open her heart to make connection to this kind of learning and what technique or tool would be available to make this process happen without taking any risk or difficulties. It is common that people keep looking for the 'right answer', tools or techniques, or theory that requires nothing from themselves to offer or take risk. We are programmed to maintain our security in a comfort zone. The attachment to personal security is suffering in itself and we are culturally well-trained to do so. The only tool is already available in everybody which is the will to open our heart and embrace the fear of insecurity. The ego always looks for a good explanation why it needs to give up itself before it actually does. This action of transformative learning does not require anything but the heart of surrendering.

The path to happiness is to live fully present to the path itself. There is no happiness or any thing in the future because it's all taking place in every present moment, here and now. The future only exists in the mind, internal conversation and in stories. If we want life, we have to surrender to our life. To liberate ourselves, the endless need for the accumulation of life security and comfort needs to be transformed.

The way we learn change, the way we live change. The *Transformative Learning Center* concludes the meaning of this process as follows:

Transformative learning involves experiencing a deep, structural shift in basic premises of thoughts, feelings and actions. It is a shift of consciousness that dramatically and permanently alters our way of being in the world. Such a shift involves our understanding of ourselves and our self-locations; our relationships with other humans and with the natural world; our understanding of relations of power interlocking structures of class, race, and gender; our body awareness; our visions of alternative approaches to living; and our sense of possibilities for social justice and peace and personal joyⁱⁱⁱ.

Such a shift in basic premises of thoughts feelings and actions can happen not by force or persuasion but through seeing in a space of awareness, contemplation and reflective conversation. It is important to note here that seeing in this sense is different from thinking, which is a product of the past experience. It involves a close non-bias observation of what is being present beyond our thoughts. In our workshop with organizations, the foundation of the process is to create a context in which awareness is present, and then the process of seeing oneself and his/her relationship to the world can naturally occur through contemplation.

Among the first universities of contemplative education, *Naropa University* points out that

The first step to understanding contemplative education is to grasp that it doesn't mean solely self reflection, and it is not the act of contemplation alone that makes it unique. Contemplative education is learning infused with the experience of awareness, insight and compassion for oneself and

others, honed through the practice of sitting meditation and other contemplative disciplines. The rigor of these disciplined practices prepares the mind to process information in new and perhaps unexpected ways. Contemplative practice unlocks the power of deep inward observation, enabling the learner to tap into a wellspring of knowledge about the nature of mind, self and other that has been largely overlooked by traditional, Western-oriented liberal education^{iv}.

By looking inward to see how one habitually sees oneself and the world, one can also see other possibilities of seeing and relating. This mental process is about transformation.

Context for transformation

Safe Space, Story Telling and Play

As human beings, we learn best in a psychologically safe relationship. Safety is foundational for creating a transformative context. People want to be accepted as who they are. It is of high priority to create a learning space in which people can feel comfortable as whom they are. However, learning takes place when people make choice from their own will to step outside of their comfort zone into a learning zone where they can experience the presence of doubt, confusion, irritation as well as realization and joy. But no one likes to be forced to step outside of their comfort boundary. There is an old verse “You may force a horse to walk to a river, but you can never make it drink the water.” Life is always capable of making choices, to self-organize and if we can respect this living principle, we can build a strong foundation as a context for transformation. The evidence suggests that *Optimum Learning Relationships* begin when justifying and defending our image ends. It is really that simple. The less energy we invest in justifying and defending our self-image, the more attention and intelligence we have for learning and performance^v.

As a facilitator, I learn that safety started from my opening myself up and creating the inner space of genuineness and vulnerability. True connections happen when true stories are told and shared. We learn from who we are from our real life stories, not from books or theories. Everyone has a story to tell, though we are taught to listen to other stories and devalue our own as not important or too ordinary. When there is psychologically safe space, from small to big group, people are induced to share their own stories and listen to others as well. Story telling is a very simple ancient way in which humanity communicates the tacit knowledge of life. It happens in wherever there is safety, either in casual, informal, or friendship environments. Through the telling, stories are learned, connections are born between people, and trust grows.

Stories are reflections of who we are as human beings who are born into a world of language, words, thoughts, passion, love, imagination and stories. We love searching for meaning and stories fill up our day. We like to listen and create stories. When our stories are listened to, we feel heard and valued. In this respect, we are no different from our ancestors who loved to tell their stories. We create ‘safe space’ for the stories to be told and listened to so as to bring life into a learning circle.

Besides sharing our stories, the other way to create a safe space in relationship is through play. The role of play has been lost in the adult world as every adult is supposed to be serious in ‘real life.’ Joseph Chilton Pearce is the author of many

books, including *Crack In The Cosmic Egg*, a national best seller *Magical Child*, *Evolution's End* and most recently *The Biology of Transcendence*. He strongly suggests that human optimum learning is through bonding. "Parenting and education, in there highest forms, are expressions of true play. Play in this regard is not a game or even an activity. Play is a "state" of body and mind free from the boundaries, limitations and categories imposed by cultural conditioning^{vi}". Play helps us to leave behind our normal roles, shift our personality, and loose up our self-image to make connections to different parts of ourselves and others. And as Plato simply said "You can discover more about a person in an hour of play than in a year of conversation^{vii}."

Most adults have it back wards. They think that learning is serious and that play is unimportant, a waste of time. True play optimizes and expands leaning, performance, and wellness. Other states; concentration, competition, the pressure imposed by rewards and punishments, limit growth to predefined patterns. Learning becomes mechanical, rote, and conditioned. The intelligence of play is lost when relationships become automatic, reflexive^{viii}.

Care, Choice, Commitment, Courage and Change

At all levels from a single cell to the whole universe, life operates on the principle of self-organization which makes choices all the time according to what it sees. This is a very important issue to recognize as we have been educated under a 'schooling' approach. Subjects of learning are mostly selected and imposed upon learners. But the subject of transformative learning is the learner him/herself. Without one's own care and permission, internal observation cannot happen.

What we care is what we pay attention to and that's where the transformation can take place. The process of transformative learning is to invite people to pay attention to what or whom they care and how they relate to it. Such relationship reflects who they are. For example, many people come to many of our workshops by the assignments from their boss directed by some organizational policy which means they do not initially seek personal awareness nor transformation.

So we need to create a context in which seeing and transforming is possible by inviting people to choose to pay attention to themselves or people for whom they care. Only when the process can genuinely honor people's choice and freedom to pay attention, mutual respect and learning is possible. Choice comes with responsibility and courage to confront personal limitations. This process for different people takes different time to peel off each layer of self-deception which has long been ingrained in the unconsciousness. As long as people are still living in a script as 'I don't really care,' there is no attention toward the inner world and they will not make the choice to inquire into self-knowledge.

Reflecting on Relationship

In a safe space, free from judgment or fear, we feel more freedom to genuinely express our personal agenda. Most relationship topics are about how we can relate better to our spouses, children, parents, friends or work colleagues; and especially to ourselves. Since we have an instinct to coexist with other human beings, most of our suffering involves how we are with ourselves and others. When the world or people

around us do not change or act in the way that matches our expectation, and we realize that we cannot change them, what is possible is to create change within ourselves by starting to accept people as who they are. Once we can change our way of being, power emerges to induce others to change as well.

The *Parenting School Program* is a program created by *Kwanmuang Institute* for parents to learn, not too much on how to do to, but how to be with their children so that they are happy and have strong bonding and effective communication. Often people discover their will to transform from what they care for. When personal choices and self-awareness are clear, the power to transform is immeasurable. Our parenting style and characteristics are based on who we are as a person rather than what we know or say. Parker Palmer wrote in his outstanding book, *The Courage to Teach*, which become most referred to among the educators and reformers: Good teaching cannot be reduced to technique; good teaching comes from the identity and integrity of the teacher...Good teachers possess a capacity for connectedness^{ix}.

The word 'health' and 'whole' share a common root in definition. Sickness in our psyche and in society is based on disconnection, fragmentation, and isolation. It's been proved that there is no separation in the whole universe and everything is interconnected and all-interdependent. The process of transformation is there for to bring back wholeness which means to heal our disconnection and alienation towards ourselves and the world.

Transformative Dialogue

Since transformative learning pays attention on who we are and our relationships with the world, the content of learning can be various from issues of health, education, social or organizational development, but they all need to be internalized and connected to personal concerns. There is no split between a person and the world. The process in which this connection can be made is through various forms of contemplative arts and dialogue. During my study at *Naropa University*, the school environment was full with a sense of inquisitiveness and friendship conducive to being open and genuine to one another. When I got back to Thailand, one of my ambitions was to create a possibility of dialogue space in which Thai people can find their own inner voice and responsibility to develop their leadership. I learned about the David Bohm approach to dialogue then and was inspired to locally provide such framework in practice in Thailand.

The basic concept of Bohm's dialogue is that the whole become fragmented because people have their own limited views of reality. Once personal view is attached it takes positions, and a defensive cycle of communication starts and become endless. In Bohm's view, we defend our thoughts, opinions and beliefs as strong as we protect our lives from being harmed. This fear of losing our position or pride brings disconnection, isolation and a spirit of resistance to learning into society or family. As long as we have this fragmented view of reality, we will never find a way to deal with it properly. We need to restore our ability to deeply listen, voice out with compassion, hold back our assumptions, respect everyone as equally interdependent to us.

Dialogue is a way of observing, collectively, how hidden values and intentions can control our behavior, and how unnoticed cultural differences can clash without our realizing what is occurring. It can

therefore be seen as an arena in which collective learning takes place and out of which a sense of increased harmony, fellowship and creativity can arise.

Because the nature of Dialogue is exploratory, its meaning and its methods continue to unfold. No firm rules can be laid down for conducting a Dialogue because its essence is learning - not as the result of consuming a body of information or doctrine imparted by an authority, nor as a means of examining or criticizing a particular theory or program, but rather as part of an unfolding process of creative participation between peers^x.

The transformative learning process opens up the possibility of seeing and sensing beyond our mental preconceptions based on our past experiences. It takes our whole being to experience such new knowledge on all levels of our life, our body and mind. When the body is relaxed, the heart trustful and the mind open, we have a natural tendency to receive new information significant enough to help us change the position we stand on, challenge our long-held premises and assumptions, and allow ourselves to be moved and transformed in our consciousness. This kind of learning takes social interaction in a friendly and trustful way so that no one needs to defend their opinions or themselves. It takes collective space in which people can authentically expose who they are and share their feelings and thoughts.

"...awakening...the process of dialogue itself as a free flow of meaning among all the participants. In the beginning, people were expressing fixed positions, which they were tending to defend, but later it became clear that to maintain the feeling of friendship in the group was much more important than to hold any position. Such friendship has an impersonal quality in the sense that its establishment does not depend on a close personal relationship between participants. A new kind of mind thus beings to come into being which is based on the development of a common meaning that is constantly transforming in the process of the dialogue. People are no longer primarily in opposition, nor can they be said to be interacting, rather they are participating in this pool of common meaning which is capable of constant development and change. In this development the group has no pre-established purpose, though at each moment a purpose that is free to change may reveal itself. The group thus begins to engage in a new dynamic relationship in which no speaker is excluded, and in which no particular content is excluded. Thus far we have only begun to explore the possibilities of dialogue in the sense indicated here, but going further along these lines would open up the possibility of transforming not only the relationship between people, but even more, the very nature of consciousness in which these relationships arise^{xi}."

When there is a shift in the way we listen and hear things, our world, constantly created by conversations and meanings, begins to shift. Knowledge and the relationship to what we know is inseparable and intertwined. This may sounds philosophical but can be experienced when our observation is so close that there is no longer us as an observer. We create our relationship and the world we are experiencing. With this awareness, we can remind ourselves whenever we listen and

struggle with our own judgments and mental constructions that we can be free only when we are aware of and able to accept them.

Why is being heard so healing? I don't know the full answer to that question, but I do know it has something to do with the fact that listening creates relationship...Everybody has a story, and everybody wants to tell their story in order to connect...Listening moves us closer; it helps us become more whole, more healthy, more holy. Not listening creates fragmentation, and fragmentation is the root of all suffering^{xii}.

I have seen people become fulfilled after they have heard each other in the workshop and realize that their separated well-being is in fact interconnected and their suffering is common experience. There are always moments of joy when life is shared, stories are told, tears swelled and laughter is explosive. What prevents us from experiencing joy in life is because life is not shared and everyone feels to suffer from isolation and the thought that 'somebody is causing me this trouble and suffering and only me who get this bad' is shifted to a different conversation of self-responsibility.

Working with the Past

When we are fully present with the moment of now, we can observe how patterns of discursive thoughts of the past always present themselves in our consciousness no matter how hard we try to avoid or to be free from it. Especially with the past experience that involves pain, or feeling of being rejected, or refused by people we love, its power to dominate our life in the present moment cannot be overlooked. Like it or not, this uninvited force from the unconsciousness presents an opportunity for break through in transformative work. If we want to be in charge of our own life, we need to confront and take care of this unfinished affair with our past, simply by recognizing, accepting and forgiving those who were involved with causing such painful experience. It's seems simple but it is very challenging in practice. First we normally and automatically identify with these experiences as who we are and cannot distinguish as only a part of our consciousness. Until we can experience the wholeness of whom we are as a space of possibilities, our identification with our past remains subtly dominant in our life. Therefore we keep living our life in avoiding the experience of fear, insecurity, and being rejected, and missing a chance to live fully, creatively and compassionately.

In many transformative schools, working with who we are as a consequence of the past is key to personal transformation. In Landmark Education, a popular self-development commercial program started in the US and spread all over the world including Bangkok, emphasis is on the work of 'completing the past' in one of their sessions as critical to further development of integrity and the fuller future self. People who participated in a Landmark Forum are encouraged to be authentic about being inauthentic with people they care—parents, partners, children, friends—by expressing what they did or said in the past that had caused disconnections in relationship. Only through this courageous actions and words can the past be completed and self-esteem restored. This is based on the assumption that we need not only to survive physically, but emotionally: to be loved and acknowledged by people we love as well. This can happen through our own integrity, authenticity, and genuine action.

Transformation involves integrating all aspects of ourselves, being, thinking-saying and doing to be one. It's not just learning to memorize new information and being able to describe it, but really be and act upon the knowledge. It activates our will-power, passion and love, creativity and conversation.

The Act of Will

When people become aware of their habitual patterns and impacts on surrounding relationships, they can accept these patterns as products of the past experience, and not of who they are as a whole being. The future lies in the will to create a new mental model that creates the reality and new ways of being and relating in each moment in life. There have been many participants in my work who expressed their full confession for who they are and how they relate to people they love in such a way that it created more disconnection and conflicts. Those who were bosses of their teamwork realized how they were being dominating and suppressing the team leadership and that they did not listen enough to their subordinates due to high pressure and fear of not getting the outcome they wanted. Once they realized that there are other ways of being and getting work done without too much of psychological damage and loss of leadership, they chose to take a different approach out of will. Although the participants might feel a sense of joy from such self-awareness, after they went back to their workplace, they seemed to fall into the old habitual patterns unless they formed a group support system or a 'Sangha' to sustain their personal transformation.

One obstacle that prevents people from doing what they desire to create is their mental model. We tend to think a lot and find good reasoning for our actions or will to act. We live in a world of stories and descriptions of our actions and we can waste so much time on finding good explanations before we actually act. But the old habitual patterns also exist in the conversation. Transformation requires us to simply embrace a new self or new way of being without any consideration or reason. Only a strong intuition or self-realization provides us a vision of who we must be in order to serve the life system, not reasons. This may sound rough and unreasonable of course, but we can brake free from our pattern only when we act and experience the new way of being without fear of imperfection or failure.

Collective Transformative Learning in Organizations

We can become aware of ourselves better when we interact with the environment and receive feedback from it. We may not like every feedback we get but these are reflections of who we are in the world. In the modern world, life is institutionalized and organized together in a collective form. We constantly live and work with differences which can bring chaos, creativity, conflicts, suffering and happiness. Transformative learning can acquire self-knowledge through this complex social system. However, our psychological need for survival, comfort and security drives us to assert and maintain our identity. We are often unaware of how we protect the image of ourselves which makes it almost impossible to reach out to the inner world of other people around us.

Especially today, many organizations are facing the challenge to transform to cope with the changing environment within which they exist. Policies to change come under different names—innovation, knowledge management, learning organization, team learning, capacity building. Many of these change programs are based on a

genuine aspiration to improve the quality of life and relationship in the workplace. To make it a healthy and happy space for people to work with full engagement and loyalty which is believed to deliver high and long-term performance.

However, pressure and expectation under oppressive structures are not in support of people to change their state of beings. In most organizations the work atmosphere is occupied with rumors, separations, gossiping, dominating leadership, despair and disengagement. This organizational illness reflects in high turn-over rate, lack of transparency and communication flow, and, in some cases, decrease of performance and income. Modern people suffer so much in organizations.

There are some basic assumptions prevailing in the modern management of human resources such as that an organization is machine-like, needed to be controlled and maneuvered. People have a higher tendency to misbehave and compete for their own survival rather than contributing to the greater whole. Effective management requires command and control to achieve the set results. There may be other assumptions that prevent people to really see the other side of human potential which is caring, cooperative, and creative.

This is the era of many messes. Some of these we've created (although not intentionally) because we act on assumptions that can never engender healthy, sustainable societies and organizations. We act as if humans are motivated by selfishness, greed, and fear. That we exist as individuals, free of the obligation of interdependence. That hierarchy and bureaucracy are the best forms of organizing. That efficiency is the premier measure of value. That people work best under controls and regulations. That diversity is a problem. That unrestrained growth is good. That a healthy economy leads naturally to a healthy society. That poor people have different motivations than other people. That only a few people are creative. That only a few people care about their freedom^{xiii}.

Dee Hock, author of *Birth of the Chaoridic Age*, calls this institutional decease of our modern time starting in the industrial revolution when organizations are modeled after machines. Logic without emotions is valued in such a machine culture. It's believed to entail effectively high performance. Life in such organizations suffers from loss of self-expression and freedom to create and relate to one another as human beings. The Board 'meeting room' environment is turned into a battle ground of personal attacks and conversational defensive strategies. Trust and psychological safety are in decline, people are not inspired to connect with other people from different divisions. The workload is high, the workplace is no longer a place where human spirits can be nourished and grow. The defensive atmosphere in organizations reinforces the total defensiveness, and consequently suppresses learning and happiness.

While our society is operated under such a hierarchical structure, there is hope that transformative learning can be visualized and created under a new assumption of human nature: in a new way of being, organizing and management so that human spirits can be nourished to fully meet their potentials and make their contributions to personal and social happiness.

Suggestions for Research

Suggestions for future action-research shall involve the studies of the implementation of diverse transformative learning approaches in Thai society. Since the dominant mode of learning in the society is mostly geared toward career development and delivery of physical performances, learning to transform is clearly underdeveloped. Even the traditional religious institutes are now faced with many challenges of how to inspire interest among the modern people to undertake personal spiritual or contemplative learning as an internal work and as a way toward self-actualization. There are needs for more studies into a variety of practical transformative approaches invented and used both in the West and the East and how they can be applied into the Thai context. In a long term, all schools and universities should be able to gain access to these resources in order to develop transformative learning in schools which shall increase the possibilities for a healthier and happier society in the near future.

ⁱ Mihaly Csikszentmihalyi. *Flow: The Psychology of Optimal Experience*. Harper Perennial, 1990.

ⁱⁱ Chogyam Trungpa. *Shambhala: The Sacred Path of the Warrior*. Shambhala Publishing. Boston 1984

ⁱⁱⁱ Transformative Learning Center, 2003b

^{iv} <http://www.naropa.edu/conted/index.cfm>

^v Michael Mendizza and Joseph Chilton Pearce. *Magical Parent Magical Child: The Optimum Learning Relationship*. In-Joy Publications. Special Workshop Edition. 2002.

^{vi} From Touch the Future. <http://tffuture.org/services/play/index.htm>

^{vii} From Touch the Future. <http://tffuture.org/services/play/index.htm>

^{viii} Michael Mendizza and Joseph Chilton Pearce. *Magical Parent Magical Child: The Optimum Learning Relationship*. In-Joy; p.42.

^{ix} Parker J. Palmer. *The Courage to Teach: Exploring the Inner Landscape of a Teacher's Life.*, 2007. John Wiley & Son., San Francisco.

^x From www.david-bohm.net

^{xi} From www.david-bohm.net

^{xii} *Finding Our Way: Leadership for an Uncertain Time.*, Margaret J. Wheatley, 2005; Berrett-Koehler Publishers, Inc. San Francisco

^{xiii} Margaret Wheatley, 2005. p2.

A Proposal for GNH Value Education in Schools

A Proposal for GNH Value Education in Schools

Karma Ura

A Proposal for GNH Value Education in Schools
First published 2009 by Gross National Happiness Commission
© Dasho Karma Ura

**Excerpts from the Royal Address by
His Revered Majesty, King Jigme Khesar Namgyel Wangchuck,
at the 3rd Convocation of the Royal University of Bhutan,
Paro College of Education, 17 February 2009**

"I am a firm believer that if there is one word that will stand out above all other words when we describe our country's amazing journey of modernization over the last few decades – it is Education. Our institutions, our leaders of today – all of us – including me – are the proud products of the Bhutanese Education System.

"...Our teachers will always be committed and dedicated teachers – our students will always be diligent and loyal students – but it is the duty of parents, policy makers and the government to put the right tools in their hands – the right books, the right curriculum, and the right direction.

"...Contemplate! For what a grave mistake it will be to dream with great optimism of taking our nation from this successful democratic transition into future of even greater success, without realizing that it is not us but our children who must secure the success for the nation.

"...We always repeat what HM the fourth King once said, "the future of our nation lies in the hands of our children." We must know that His Majesty, my father, meant that quality of education for our young Bhutanese is of paramount importance. And that is our duty as today's parents, leaders and citizens to provide it...

"...Parents and teachers, I want you to know that as King my passion will always be to nurture our youth, day after day, year after year – for it is their skills, their labour and commitment to the country that will build our future. There is no other path – no other tool – for Bhutan's future success.

"...Our nation's Vision can only be fulfilled if the scope of our dreams and aspirations are matched by the reality of our commitments to nurturing our future citizens."

Pre face

GNH has made it into the Constitution of the Kingdom of Bhutan, where it says that “The State shall strive to promote those conditions that will enable the pursuit of Gross National Happiness.” Its pursuit is apparently not optional, but constitutional in legal speak. And GNH has occurred frequently in the Royal Addresses of His Revered Majesty. In his address to the gathering of Bhutanese graduates of 2007, His Majesty the King again sharply pointed out what the ultimate value of our country is. “Today’s world demands economic excellence and I have no doubt that during our lifetime we will be working towards building a stronger economy for Bhutan to further consolidate and secure our own future. In doing so, no matter what our immediate goals are, I am confident that the philosophy of GNH will ensure that ultimately our foremost priority will always be the happiness and the well being of our people.” On another occasion His Majesty has referred to GNH as the national conscience, underpinning our actions. As that, we need to find tools for tying all the processes of decision making and policy decisions together towards GNH.

Amongst many great initiatives of His Majesty, the reform of education he has launched through the Royal Education Council is of tremendous consequence and timeliness. Like his other speeches, the one delivered at the Convocation of the Royal University of Bhutan, Paro College of Education on 17 February 2009, quoted partly (see page iv) urge the government and the people to take the issue of qualitative improvement of education urgently. In the context of GNH, weaving of GNH values into teacher training, classroom teaching and textbooks is of no small importance.

I therefore welcome this opportunity to propose something on value education framework at the behest of Gyaltshen Penjor and Tashi Wangyal of Royal Education Council. The original impetus to explore this issue given by the two of them was bolstered by Hans van Willenswaard and Wallapa’s interest in it. This article is therefore a beginning of a new focus on the complex task ahead to re-orient education on values. I would like to thank Gyaltshen, Tashi, Hans, and Ross McDonald for their comments. Tshoki Zangmo, Karma Wangdi and Sangay Thinley have given me invaluable research support. Many others, who works I have referred, have contributed to the contents of the article.

A Proposal for GNH Value Education in Schools Karma Ura 21.5.2009

1. Introduction

For the education system to pay attention to values is central to our cultural perspective influenced by Buddhism. The educator, the teacher (*ston-pa*), is one involved completely in facilitating ethical maturity of students.

I shall not give an account of what GNH is here; that is a separate issue. It's only with regard to value education from a GNH perspective that I take up here. There is a chance for readers to expect in this article a discussion on the concept and measurement of GNH; I should say that they will not find it here. I have put together my thoughts and those that are stimulated by reading and listening to others on value education. But preceding that, I needed an empirical grip on what is happening in this particular field in our schools. That needed to be assessed. It could have been done by examining schools, which are an interacting field of three different parts: teachers, content of text books and students. I had no time to go to school class rooms to observe the situation directly with regard to how value education is taught or not at all. I followed an indirect method, i.e., I read most of the school textbooks quite rapidly. One can argue that the content of textbooks is central, indeed overwhelmingly so, in influencing both the role of teachers and students in value education, as both of them have to revolve around textbooks as pivots. Thus, we – me and researchers of the CBS - went through about 3800 pages in 27 textbooks taught all across the social science subjects to get a unified perspective on what goes on in schools. If there are some oversights or omissions in the appraisal of textbooks used in our country, I may be forgiven on account of the breadth of reading. The exercise was, however, invaluable in giving me an impression of what could be happening in all likelihood. But how the textbooks are translated into classroom teaching exactly is difficult to say; all those engaged in teaching would know better.

I need not point out the ramification of poor curriculum. Unlike the activities of public agencies affecting the people, the number of Bhutanese - students and teachers - directly affected by poor curriculum is the highest. As much as students, teachers can be negatively affected by poor textbooks because they are bound by regulation to teach them as they are.

We are not the only country grappling with value education. It seems that value education is taught in all countries but the vocabularies used to refer to it are different. It is known by different names: as moral education in Japan, Korea and European countries, and as character education in the USA. In other countries it is known as civic education, citizenship education or ethics education. Some countries seem to be bit shy of the subject while others are more explicit. Although it is known by different names the endeavour is roughly similar. Yet, globally there is a new emphasis on the importance of a shift in values as a matter of great urgency, towards a shared aspiration of humane and happy society.

The simplest idea of value education is about facilitating the emergence of a set of beliefs and attitudes as people's personality are unfolded so that their beliefs will recurrently direct their behaviors' and actions in a positive direction. But the challenge is of course how deeply beliefs and attitudes can be made to stick into people's mind, especially during teenage when things seem to be vague and subject to so much of change. In a deeper sense, there is no imposition of values from the

outside. Value education should be designed to help the students to unfold themselves ethically and realize their ethical potential, despite the distractions to the contrary in their early life in Bhutan, especially in urban Bhutan today. At another level, it is about exploring common values which will facilitate a preferable future for all by first articulating values, and then determining how to apply them to our personal and collective conduct. Value education can be made progressive according to the foundations of Piaget and Kolberg's heuristics. In Kolberg scheme, value education moves from particular to formal thinking as children grow up. In Piaget's scheme, value education can be structured from pre-conventional to conventional moral reasoning. Although without a clearer prescription in terms of children's age specification of moral development like Piaget and Kolberg, if Buddhist orienting framework is used, moral development would be a case of working on development of emotional intelligence (I am using the modern jargon to describe the oldest concern of Buddhism, i.e., overcoming negative emotions) through imagination or mental exercises. Buddhist method of moral development puts an acute emphasis on reducing negative emotions to embrace inclusiveness and relationality.

Transformation in a student's life is so huge and rapid that what he thinks as important values at age 10 may not be so at age 15. Further, by adolescence time, a value a teenager holds may again seem foggy and fuzzy. How to make values clear and progressive in children? In order to do that, not only the lessons in value education in schools, what values we as adults transmit to children must be absolutely clear through our values, emotions and behaviours. Children and teenagers assimilate from the world outside the school. Should the adults values, emotions and behavior be at variance from what they learn in school, they will find out that we ourselves are at conflict with the values that they are taught to embrace. The border between the behavior of the adults and children is porous, and adults' behaviours are bound to spill over into children. What this points to is the value education in school is only half the challenge. The other half is outside the schools.

2. Lessons from Abroad on Social Responsibility, Trust and Individualism

It is difficult to ascertain whether character education has seriously been taught in the U.S. The choice of US for reference is not systematic. It is influenced by availability of reading material on the internet on the US. It is contended that the values taught in the US in the last 50 years emphasized personal rights, de-emphasized social responsibility and produced psychological individualism. In general, according to the criticism presented above, character development in the United States has emphasized personal rights, not directly but indirectly. Because of tension between social responsibility and personal rights, it is said that social responsibility has been muted. Value education taught in the US over the last 50 years also produced psychological individualism, which militates against altruism, against community consciousness, and against social responsibility. As a consequence, trust, commitment and altruism were undermined. A severe decline in the level of trust has also been reported over the last three decades in the UK, attributed by research to the rise of excessive individualism. Children become suspicious of other as competitors.

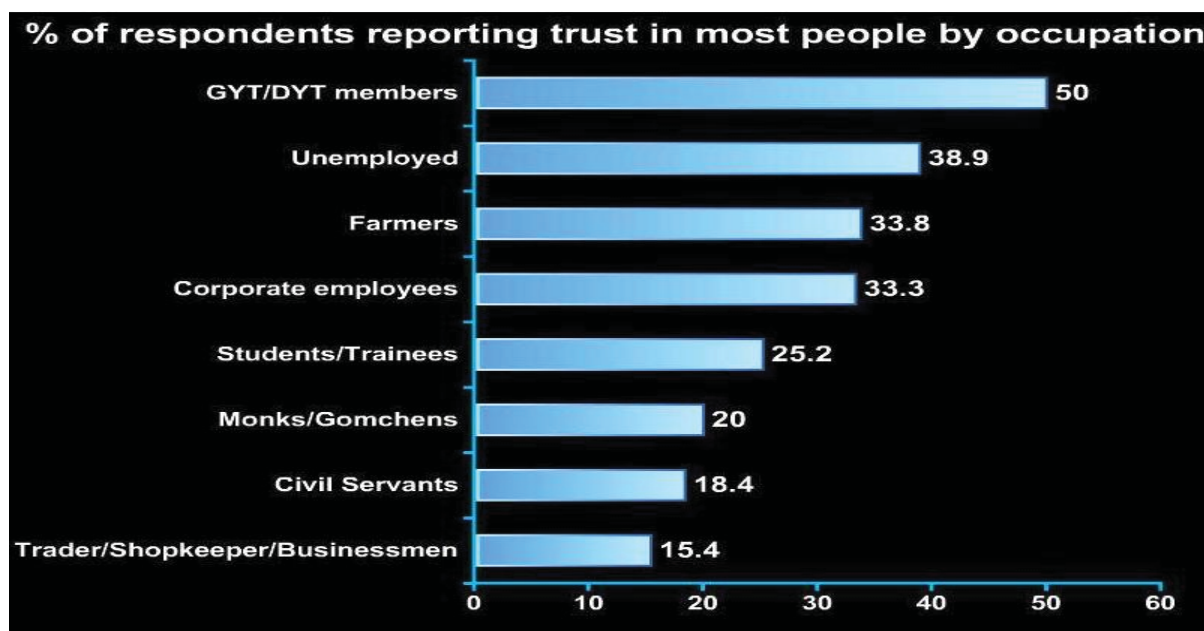
The impact of value education in Bhutan is not known clearly. If the direction is similar to that of the US, not only in the classroom teaching but outside of it in society, negative trends will impinge on the delicate minds of our young children. The tension may not be resolved in the minds of the students. The consequences of excessive emphasis on personal rights, social responsibility and psychological individualism will cause deterioration in the trust level amongst members of society.

I highlight trust because it is crucial to humanistic view of moral education. Peaceful human relations and helpfulness towards each other are central factors towards a contented society. Another value I should underline is trust because it is really important for community vitality and hence towards building a GNH society. The level of commitment is said to have declined in the US. There is commitment to jobs and professional skills development, but these do not hold society together as much as the individual who may be in conflict with the social goals. What is necessary in value education is a process of expansion of our boundaries of consideration and caring consciousness of others, beyond us, our friends and relatives.

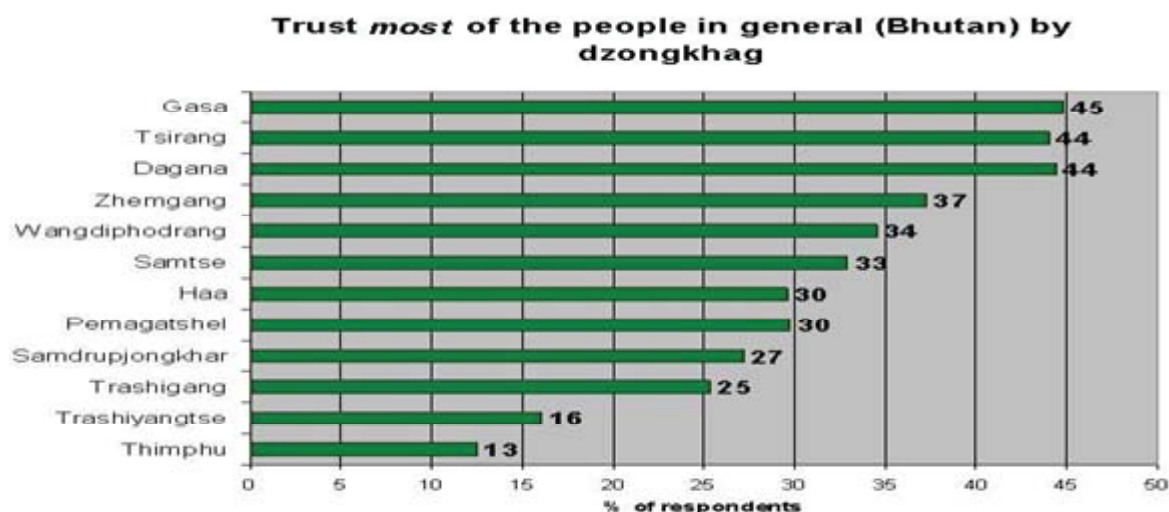
If one believes in fundamental Buddhist value orientation, commitment to values that restricts our narrow interests to a reasonable degree on the one hand, and commitment to values that affirm welfare of all on the other is important. A person's welfare is achievable not by him or her alone but by pursuing communal welfare and social goals. The foundation for a truly happy society may be eroded if communal welfare and community life that underpin our profound interdependencies disappear due to the wrong thrust of value education and other creeping forces. As Ross McDonald has remarked on an earlier draft of this paper, the early data from GNH survey indicate a certain decline in the collectively-oriented values, and 'a fairly sobering trend away from traditional aspiration and towards a problematic separation of self from an interconnected sense of mutual obligation. It is a trend of huge significance for Bhutan and its potential to achieve a genuinely harmonious happiness.'

3. Findings from GNH Survey on Trust, Principles and Emotions

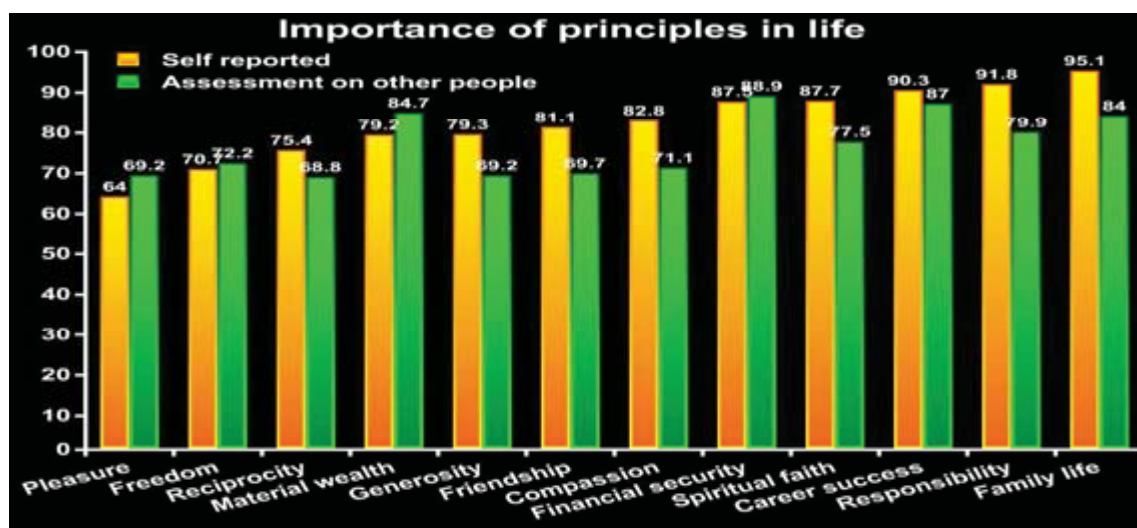
I wanted to find out if the trends in the US in anyway resonate with Bhutan. What is happening in Bhutan at this moment in terms of values? Let us look at some evidence from the GNH survey 2006-2007 carried out by the Centre for Bhutan Studies (CBS).

This evidence is not related to school children in particular, but to the country as a whole. Amongst the better off groups in our society such as civil servants, traders, shopkeepers, contractors, and businessmen the trust level is comparatively low. This raises an important issue. Why is the trust level the lowest amongst the wealthiest occupational group in our society? Can we extrapolate from this that unless we strategize a different path of development, wealth creation will erode trust level in future Bhutan? It is a very important question we have to address.

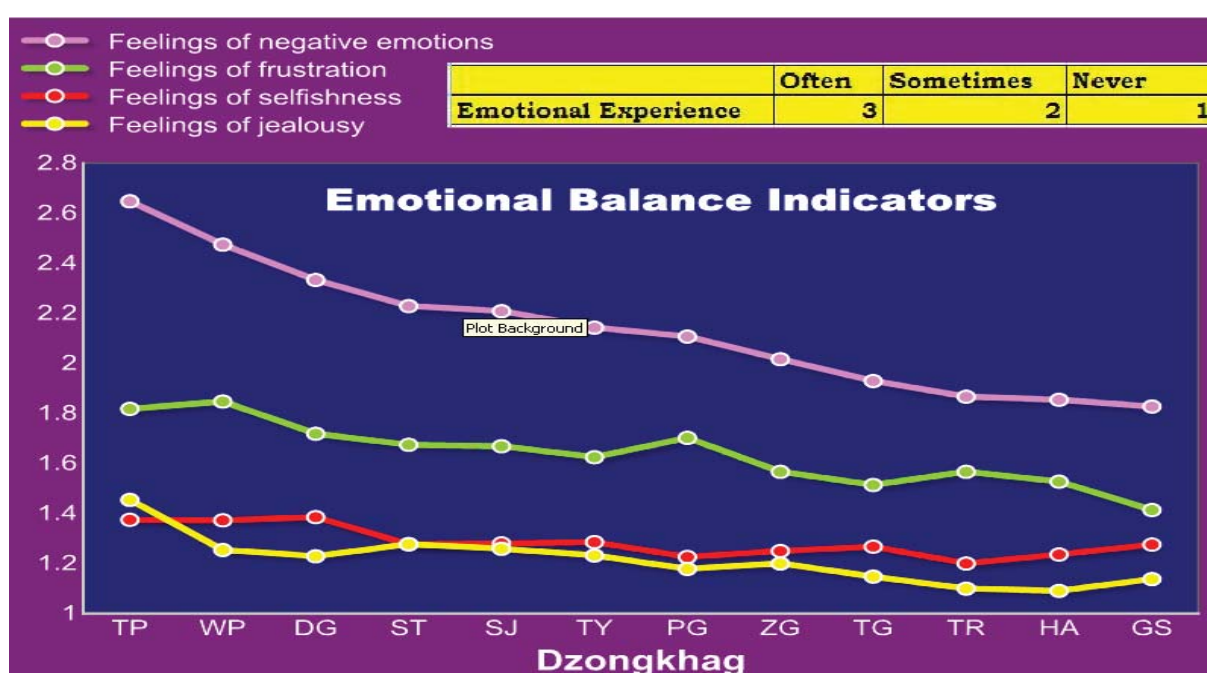
By districts (dzongkhags in national language), trust level seems to be inversely related to economic development status of a place. Trust level in Thimphu, the capital, is comparatively the lowest in the country. A large number of students stay in Thimphu: out of 160,000 students in the country, Thimphu has the maximum number of students. So if they are embedded in this particular social and cultural environment of low trust level, one can imagine what a struggle it is for the students and for their parents to convince them to hold the right values.

I have no evidence on commitment level in our country. But I can present an indirect evidence on commitment in the chart shown above. One of the numerous findings of

GNH survey of 2006-2007 was an assessment of people's values with regard to themselves and with reference to others. A comparative study of the two scores reveals that the self reported assessment for any value is much higher than the assessment of those values that a respondent perceives is held by others. One way of interpreting this data is that an individual thinks that the society is moving in a direction he or she does not want. The proportion of people who hold values such as pleasure and freedom is lowest compared to proportion of people who hold values such as family, responsibility, success, spiritual faith etc. About 80% of the people hold friendship, compassion and generosity to be important guiding principles in life. Most people perceive family and responsibility to be of high importance.

I mentioned about the suspected deterioration of trust and commitments in the US. We do not have supporting figures for Bhutan but we do have data on prevalence of negative emotions as well as positive emotions.

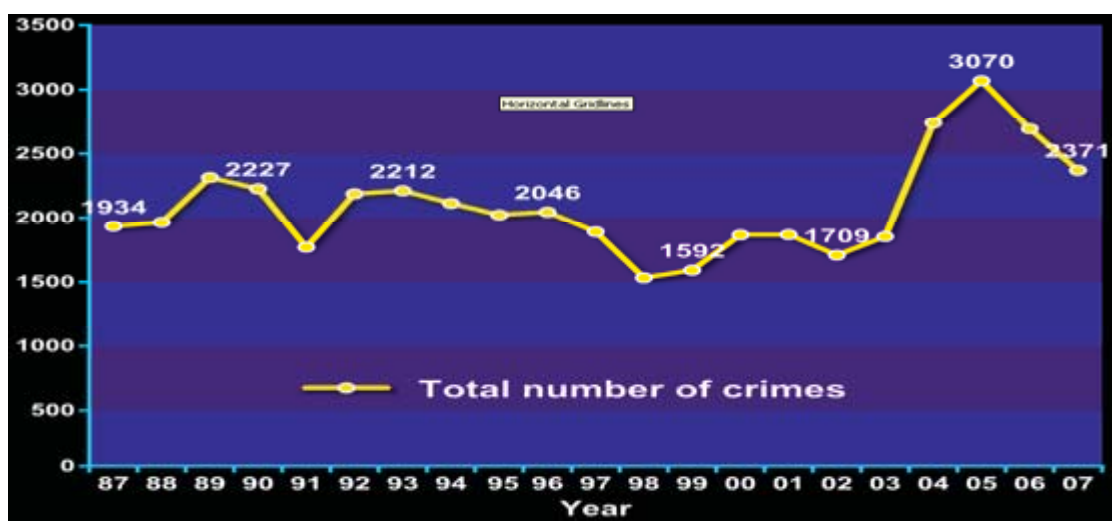

NB: TP=Thimphu, WP=Wangdi Phodrang, DG=Dagana, ST=Samtse, SJ=Samdrup Jhongkhar, TY=Tashiyangtse, PG=Pe magatshel, ZG=Zhemgang, TG=Tashigang, TR=Tongsa, HA= Haa, GS=Gasa

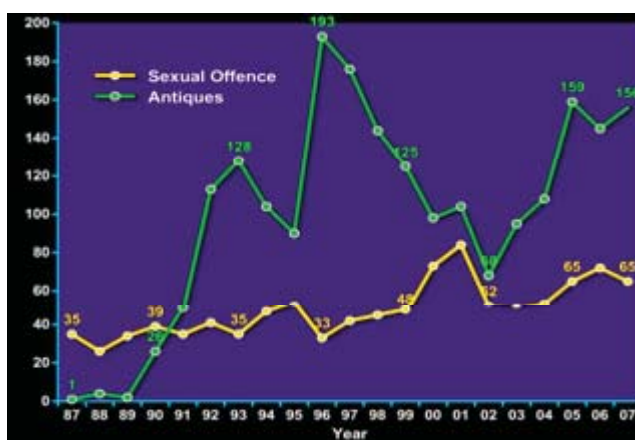
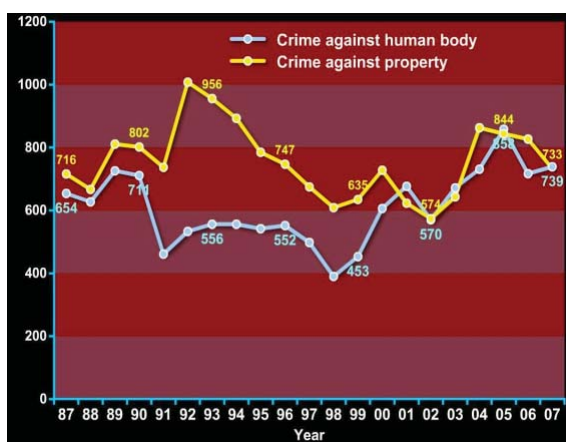
The table shows distribution of negative emotions across 12 districts. Selfishness, jealousy and frustration are defined as negative emotions, given that they represent other varieties of negative emotions well (by factor analysis). The CBS surveyed about 14 emotions – both positive and negative - in all. A notable finding here is that the prevalence of negative emotions is comparatively highest in Thimphu and Wangdi Phodrang and lowest in Gasa, Haa and Tsirang. A person cannot be altruistic and committed to the welfare of others if he is stepped in negative emotions. The slope of the curves of negative emotions is clear. This implies that if the structure of community, pattern of socialization and the nature of education are modeled on Thimphu, the other places will also most likely follow Thimphu in the prevalence of negative emotions. If Thimphu is replicated throughout this country by creation of urban planning that has been far from sophisticated, then the pattern of negative

emotions associated with Thimphu will be replicated. I show this data for the whole country because we don't have any comparable empirical findings for students.

We have crime statistics for our country, if they can be taken, even if remotely, as a sign of declining values among the citizens. One of the indirect association people make with value education or character development is that it is inversely related to juvenile crimes. The growth in juvenile crime rate and delinquencies is correlated to poor value education, it may be contended. Surprisingly, police officials turned down the CBS request to give juvenile crime data. But I have some information for crimes in general collected from various issues of Statistical Year Books as the next best source.

According to Kuensel, the national newspaper, crime level has been shooting up for the last three years. Police confirmed verbally that juvenile crime rate has gone up steeply in the last three years. Here the chart shows total number of crimes committed from 1987 onwards, derived from Statistical Year Books. The trend is not so alarming; in fact if it is standardized by the population, the crime rate would not rise. Accurate census figures became available only after 2005 census. Data before this point in time are unreliable to estimate crime rates.

In absolute terms, crimes committed against human body have been always more numerous than crimes committed against property in any given year. This again is a very interesting pattern. It prompts questions. Antique crimes have no predictable trend in this country: it may be due to their dependence on demand from Taiwan, China, Europe or the US. It may also be due to diversion of police attention to other forms of crime.

There is a mild increase in the number of sexual offence over the years. Nevertheless, that should be a cause of concern, given that victims are mostly young females. There is also an element of under estimation in this area of recording. The GNH survey confirmed that reporting of sexual victimization and domestic violence can be underestimated. The self reported confirmations of sexual victimizations and domestic violence are lower than perception of incidence of these crimes among others. In any case, there cannot be a direct correlation between these crime statistics and value education. Criminals reflected in crime statistics are usually not below the age of 18. Most of the people who have committed the crimes were above 18.

4. Observation of Value Contents in 27 Textbooks

How can value education be taught? In principle we can have teacher specialization or text book specialization. It is theoretically possible. Both teacher and text books specialization quadrant doesn't apply to Bhutan. There is teacher specialization but no textbook specialization in countries such as South Korea. South Korea has teaching method specialization, but no text book specialization. Only certified teachers are allowed to teach moral education in South Korea. I couldn't carry out further research on whether other countries are doing similar things as South Korea. In our country, there is neither teacher specialization nor textbook specialization on value education. Every teacher is broad based in a way; every teacher attempts to teach value education as long as textbook contains passages related to it. Hence, examining textbooks for their value contents becomes important.

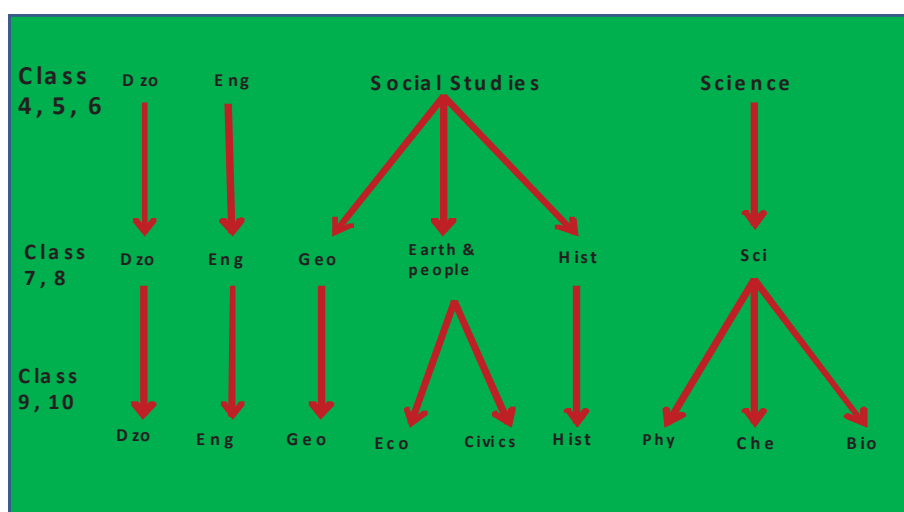
HOW DO WE TEACH VALUE EDUCATION?			
Textbook Specialization	Teacher Specialization in Value Education		
		Yes	No
	Yes	?	?
	No	South Korea	Bhutan

Whether we have value education or not, John Dewey said that education is not value neutral. There is a hidden value education, according to him; it's just a question of what kind and to what degree it exists. The hidden value curriculum, he claimed, exists in the systems of symbols, disciplinary codes, hierarchy, ceremonies, and rituals that heighten pupil's collective identities and values. The atmosphere of

any school is thus not neutral. But equally, there is a view that those who design value education also cannot be free from values themselves.

How do we teach value education in our country? As just mentioned, it is dispersed and scattered in textbooks. In order to teach value education we need to know the value contents of text books being taught in our education system. This point is no great surprise to educationists but for those outside the Bhutanese education system, I suppose the chart below presenting a matrix of classes and various textbooks that apply to each class is informative.

I looked at textbooks from classes 4 and 6. Two subjects- Dzongkha, the national language of Bhutan, and English- are present throughout the hierarchy of our education system. 'Social Studies' is a single book, though of different standards for each class, from classes 4, 5 to 6. I mention this because all of them carry lessons related to value education. As a student reaches classes 7 and 8, 'Social Studies' is split into three subjects: Geography, History, and the Earth and People. Geography and History goes on upstream from classes 7 to 10 but Earth and People divides into Economics and Civics. In Science, there is a general textbook from classes 4 to 8 but from class 8, it divides into Physics, Chemistry and Biology. In addition, Indian Economics is being taught. I am intrigued on why it is continued in our education system. It is relevant for knowledge, just as study of economics of all other SAARC region is relevant, but students have limited time, and choices have to be made as to what subject is best for Bhutanese students. The choice is whether students want to study Indian economics or whether they want to divert their time to another subject such as mathematics or science.

All of these textbooks have value education sections. These 27 textbooks were read rapidly to glean information on value education they contain. There may be other things being taught which were not reflected in textbooks but "What is not published has not happened at all," as someone said. So we need to focus on the actual evidence. Some impressionistic conclusions have been made after reading 27 textbooks. The expected things related to moral character and social character are present in our textbooks by being woven indirectly into narratives, stories and biographies. This is usual in designing value education delivery. The question is to what degree it is present.

Values such as social conformity and respect for hierarchy are emphasized. In fact, hierarchy is emphasized too much, in the sense that there seems to be an excessive detail about high post holders such as dzongda (district administrators), thrimpon (judges), ministers and their ceremonial wears like kabneys (scarves). In my opinion, the textbooks have built up the importance of civil servants excessively in the eyes of the students. These details are not so crucial or necessary, in my view. Bureaucrats and politicians are not the only ones who are patriotic or they are not the only objects of moral learning. In fact, going by news reports as well as perception of the people captured in the GNH survey, they are not the most respected in society, in contrast to textbooks' portrayal of them. Textbooks should not be a space where they as an occupation group purchase prestige in the eyes of the students. It is unfair also to patriotic and upright people in other walks of life.

I think that in building up their image in the eyes of students, even if it is desirable, there is no reasoning given in textbooks about why we want conformity. There is nothing at all on that; it is all descriptive. This criticism on description without reasoning applies to other topics. On one hand, there is a great deal of recurrent emphasis on festivals and national holidays. On the other hand, there is no explanation on these in relation to values. With regards to tradition, traditional games and sports appear very frequently in the textbooks, dispersed in subjects such as Geography, History and Social Studies.

Personal hygiene is emphasized in the lower primary school textbooks. Although this is necessary, more complex issues could be taught as students climb up the education ladder. A simple example for instance can be the reason for the water being dirty and turbid; it is dirty and undrinkable because someone or some establishment is making it dirty upstream. That way we can get into various economic and industrial issues to understand structural issues influencing water purity. But nothing of this sort appeared in any textbooks that were reviewed. Structural issues and causal linkages were avoided in the textbooks. Similarly, while giving lessons related to the environment, say, mining as a contributory cause of river pollution is not discussed. There are some sporadic discussions on the harmful impacts of tobacco and alcohol, but again the issue fails to be embedded in some larger idea of why people become addictive. Not only individuals, but an industry of intoxication is involved. Alcohol consumption is presented as an individual problem. There are some causal agencies like distilleries and bars, which are involved in the abetting and aiding of addiction for commercial reasons. The point is that if there were no production and distribution on a commercial scale, there would be far less consumption. In all coverage of harmful substances, there is no morally engaging discussion that would bring to the surface ethical choices.

Stories based on mythologies and morals, and on Buddhist principles such as compassion and generosity are present, but textbooks do not give students any techniques or training on ways of increasing their motivations. Not even at class 10 level does this happen. As a result, the discussion on values has remained at a very unhelpful level. So it has been, in a way, just a delivery of jargons.

Mutualism, which is businesslike approach (you help me, I help you, and often you help me more than I help you), is emphasized quite a lot in textbooks of various subjects. Another area - reciprocity and exchange - is hugely emphasized in our textbooks, especially with respect to parents. With respect to monarchy, it could be advocated in a stronger and clearer way given the centrality of this institution. Parental repayment of kindness is sharply focused in many textbooks. But again it cannot grip students strongly because there is no grounding of this concept in moral argument. The delivery of the vocabularies is much stronger than conceptual

explanation. Why you have to be grateful to your parent, elders or the community at large? There is not a paragraph. So the logical reasoning part is not addressed. From the GNH point of view, gratitude, where it is deserved, is a positive sentiment to be advocated with respect to the monarchs and parents.

More complicated concepts like merit and *karma* appears in our textbooks pervasively. Rebirth is asserted in History and Social Studies textbooks, but as I mentioned before, no conceptual grounding in this idea is offered. I do admit that although it is the most complex part of Buddhist teachings and one cannot understand it easily, it is included frequently in the textbooks. It is necessary to supply better arguments, which can be rational and logical, such as those presented by Vasubhandu (Iopen Yignyen).

In providing some biographical sketch for historical figures, who are also philosophical and religious figures, there is an excessive focus on their magical aspects. But the magical aspects have to be contextualized in terms of tantric aspects of Buddhism. Otherwise, it is not understandable; it will be like a Theravadan trying to understand Vajrayana: it is not easy to grasp. Some intermediate steps are missing. Pema Lingpa, Phajo, Zhabdrung Rinpoche, and similar kinds of figures are presented in that way. This, I think, carries a great risk. Textbooks have to present them within Mahayana approach.

Tantrism focuses on direct efforts, on the whole person, on energy, on symbolism and on the idea that samsara is equivalent to nirvana. At least textbooks have to lay the context for understandings Vajrayana figures. Take one mistaken lesson in one Social Studies textbook. Students are asked to make five scenes on Tertoen Pema Lingpa's *ter* extraction in Mebartsho and act it. It is bizarre because a student cannot enter that magical world and he or she cannot be expected to simulate jumping into the river to find something. The pedagogy is wrong. That is the danger of handling such issues in a trivial way, without any deeper grounding.

It might be better to focus on philosophical and ethical ideas in simplified form at the lower levels and then advance toward the higher ground. Stories and folktales, in which individuals and animals benefit and contribute to human welfare, are included. Also clear examples associated with Ashoka and Buddha are included. If textbooks are presenting them as persons possessing ethical and spiritual qualities of Bodhisattva for today, it poses a problem of whether they can be understood especially at the lower level. At higher level, people have a more complex view of the world. Yet these are not examples of moral figures you will hardly copy today. So presenting them as moral figures will be a bit too elusive and demanding. I would not like to copy Ashoka for I have no institutional power unlike monarchs, ministers and secretaries. As for Pema Lingpa, we live in a world largely different from Pema Lingpa's. So we can't copy him either.

More pertinent issues need to be considered while portraying moral idealistic figures for students. Just as an example, who the Buddha is and what he taught are entirely two different questions; we could do more on ethical and moral relevance of his teachings in schools. In that regard, schools should be introduced to the key concepts of the teachings of Mahayana such as boddhiscita, boddhisattva path, principle of interdependencies and non-intrinsic self (emptiness), and skillful means etc.

Students, like other people, have two types of memories. One is how things work requiring development of reasoning and logic. The other type of memory is to pick up and hold names and dates. I have learnt so many things and, equally, I have forgotten so many things. I may now know only 10 percent of what I learnt. That is

declarative memory - to remember dates, people, and names of places. There is too much emphasis on acquisition of declarative memory by students. Textbooks should be designed to ask less of mechanical storage of names and dates to wean students away from rote learning. But how to reason morally or ethically is taught less at this moment. It may be fair to argue that one can't teach this to primary school children; they need to be taught in a different manner. After class 4 or 5, however, students should graduate towards moral reasoning to deal with existential problems; and on how to approach moral dilemmas. Though there is an abundance of folktales, biographic sketches and mythologies in the textbooks, they do not lucidly present moral dilemmas. Good and evil dichotomies are drawn too quickly. Textbooks have to challenge students to think how they would resolve moral dilemmas according to values. In presenting the predicaments of life, stories could be better selected. Stories jump immediately to classifying things into black and white, right and wrong.

The progressiveness of the value education over the classes is largely absent. At the lower classes, students should be learning do's and don'ts, but that has to change to introduce the concept of right and wrong later. At the final stage, universal values have to be taught. All along, how values are expressed in our culture should be made clear.

Inversion of standards occurs very frequently. For instance, some complex things sometimes appear in the textbooks of lower classes whereas they should appear in upper classes. Some basic things occur in the textbooks of higher classes. This reversal of standards occurs quite frequently. This suggests that there is no central consciousness (master mind who has a complete view of all textbooks) behind the textbooks. Educationists have to assume that an individual from age 6 to age 15 is moving up over the years, and he or she must be egged on to ascend the mountain of knowledge without going over same footpath again.

Kohlberg, Piaget or Buddhist moral development theories may help in structuring progression of standards in value education. Bear in mind that if educationists apply Kohlbergian or Piagetian ideas of moral development for evaluation, individuals brought up in Buddhist moral structures could underscore in Piagetian and Kohlbergian assessment. This happens because self-esteem and competitiveness, for example, are under-emphasized for good reason in Buddhist character development.

In value education, we can't escape from the fact of Buddhist influences in Bhutan. Most of our value education will be underpinned by Buddhism. If one believes in it, one might want to structure it according to Buddhist ethical development. Buddhist concepts may be unfolded like a variegated carpet gradually as a student advances up the classes. Moreover, the key concepts of Mahayana like compassion, non-intrinsic existence, interdependencies and ethical training schemes built around ethics, meditation and wisdom are convergent with human universals.

There is an over emphasis on abiding the current law in textbooks. That is conventional and expected, but at a certain point there is a need to distinguish between law and morality. Law is not always moral or vice versa. Law is a medium, not a value in itself.

The standards of the textbooks are in a few cases haphazard. There is no progression, as mentioned earlier. The gradient in Dzongkha and English for classes 3 and 4 is too steep, seen from the next lower level. In my opinion, Dzongkha for class 9 is tougher than Dzongkha for class 10 though other's assessment might differ from mine. Its effect may be noticeable in examination results. More students may be failing in class 4 Dzongkha. We might want to test this statistically. In many Social Sciences, Economics, and Geography textbooks, there is a lack of precision of

language and of concept. These deficiencies come out as odd expressions in textbooks, of which I have made copious documentation in a separate compilation titled "Samples of typos/odd expressions, dates information, and text related to value contents in 27 textbooks".

There are too many irrelevant asides, for example in Civics and History. History of 19th and 20th century are taught in classes 9 and 10. They are loaded with details and asides which are not relevant for schools. For example, treachery of Uma Deywa, a ruler of Bhutan, mentioned in a book is not relevant to the main line of the story. It is relevant only if an individual is doing research at a certain depth and detail. To enable students to see the whole picture, textbooks should not be laden with details of such kind. They should deal with the main line of the narrative.

In general textbooks have been reprinted, since 1992, many times. Three reprints for Geography was the minimum and eleven reprints for Social Science for class 4 was the maximum. The last reprint for Social Science textbooks was done in 2007. But no major improvement has taken place since the first print. No reviewing of errors has also taken place; reprint was done in a mechanical way. In this respect School Curriculum Division of the Ministry of Education could have been a little more discerning.

The final conclusion is that replacement is needed in Social Science, Geography, History, Civics and Economics textbooks. These are areas that I have familiarity because of my background. I am not able to suggest anything new in Science textbooks other than to make one observation. In the lower classes, Social Science textbooks assume provision of laboratory equipment. In the absence of equipment, which is a well-known constraint, it provokes curiosity as to how they cope with science lessons. A lot of imagination on the part of students and teachers must be involved to compensate for the lack of equipment.

Civics understandably is now outdated. Since 2007 the system of government has changed structurally and institutionally and lead to a need to revise Civics quickly. Surprisingly, the textbooks in Economics also are obsolete. Information stops in 8th FYP in Economics textbooks. Our students are learning things about 7th and 8th Five Year Plans (FYPs). Many things have changed in 9th and 10th FYPs. School Curriculum Division has had no time to revise Civics as fast as the momentum of events, but in Economics, the amount of dated information is surprising. Most case studies in Economics are from Kuensel issues from 1995, the year the textbook was probably written. Case studies culled from Kuensel are 12 years old. For instance, Tsimalakha town depicted in Economic textbooks is as it was in 1995. The transport service characterized in textbooks is similarly dated. The job prospects and manpower situation described are likewise old, having been drawn from an old projection of manpower by Royal Civil Service Commission. If we intend to prepare the students for the world of work, serious amendments are needed in Economics, Civics and History textbooks. A lot of irrelevant data are being loaded on our students. For example, the concept of eighteen dzongkhags in our country is still present in a textbook. A great deal of rewriting work awaits School Curriculum Division, Royal Education Council and the Ministry of Education in this respect.

Finally, I have quantified mistakes found in our textbooks. The quantification is a byproduct of checking for value contents in the course of reading 148 chapters out of 176 chapters very quickly. I cannot be sure that all the mistakes were caught. Total number of pages read is 3,743. 568 errors that include typos were found in those many pages. They do make huge difference to the textbooks. Sometimes a mistake changes the meaning of the sentence completely. On an average one mistake

appears in every six pages. That comes to about 20 errors in every textbook. If we focus on the rate of typo mistakes the density of errors are more in English, Science and Social Studies textbooks.

Class	Subject	Typo / Odd or unclear expression	Value related text	Pages reviewed
4	Composition and Language (Dz.)	7	7	92
4	English	85	15	322
4	Science	28	4	194
4	Social Studies	47	42	128
5	Composition and Language (Dz.)	7	9	103
5	English	18	18	240
5	Social Studies	80	39	154
6	Composition and Language (Dz.)	3	8	118
6	English	27	25	262
6	Science	5	10	133
6	Social Studies	7	43	118
7	Composition and Language (Dz.)	6	13	192
7	English	23	57	206
7	Geography	18	5	69
7	History	18	0	16
8	Composition and Language (Dz.)	15	14	224
8	English	46	18	224
8	Geography	47	9	113
8	History	14	1	107
9	Reading and Literature (Dz.)	2	19	153
9	Language and Grammar (Dz.)	1	16	83
9	Civics	8	4	24
9	English	10	34	132
9	History	28	0	20
10	Language and Grammar (Dz.)	0	19	100
10	Reading and Literature (Dz.)	2		192
10	Economics	13	0	26
	Total	565	429	3745

There are a large number of texts related to value education: 429 episodes in 148 chapters. In terms of value content, the breath of issues or episodes covered is adequate. But it is how conceptually clearly one can deliver value education that needs improvement. If it is dispersed and vague, neither students nor teachers will be able to draw conclusions.

5. Contestation between an Emerging World View vs GNH World View

I come to the proposal part, after the empirical investigation of textbooks. The parallel between the advent of Buddhism in ancient India and today's Bhutan at the broadest level is quite interesting. We face sudden transformation and dislocation bringing value and community disintegration at this juncture in our history. Transformations in our country are notable in terms of structural change of society, people leaving relatively well-ordered and stable environment of villages to settle in

towns and undertake new occupations, the emergence of commercial corporations and entities, the expansion of bureaucracy to regulate hitherto unregulated aspects of life, the politics of institutionalized divisions like the two parties, and so forth. Accompanying all of these is a new sense of individualism. Not all people think karma and social responsibility is important. I mention these two issues in one sentence to underline the point that karma of a person can hardly improve without commitment to social responsibility. How can one stock up merit and good karma unless one earns it through contribution to society? I would think that enlightenment is collective, in the sense that a person cannot advance ethically alone without affecting others positively. Moreover, the motivation behind any social actions, if we are to take emphasize a Buddhist ethical point, has to be intrinsic, not for social prestige and other instrumental purpose.

In Buddha's time, societal transition was marked by the advent of iron age, but here we are directly moving towards the information age in our country, in which attention is the ultimate resource. Bhutan did not go from agriculture to basic chemical manufacturing stage, and from basic chemical manufacturing stage to consumer goods manufacturing stage. We also did not pass through consumer goods manufacturing stage to high tech manufacturing stage and thence to information age. We have gone from cement and ferro alloys production, and vegetable oil packaging (palmomein oil was imported from Singapore and Malaysia, repackaged and exported to India in recent years in a significant way), to information age. In an information age, attention is first to be seized and manipulated through commercials, entertainment and propaganda from both far away and near sources. And then those who wish to convince an individual as a consumer is able to do so. The skills and organizations necessary to produce new goods as opposed to individualized or household production like textiles, except agriculture commodities, have not been sufficiently rooted. However, some of the major agricultural commodities are already in decline primarily due to substitution by cheaper imported goods. Imports of rice and wheat not only can displace domestic production of these cereals but also other cereals because these imports are substitute foods for millets and maize. Thus one of major terms of change has been the transformation of Bhutanese into consumers, at the expense of their personalities as producers, in an information age.

The other feature of our age is population increase. Globally, this crowding of the earth is a very significant new phenomenon that will affect Bhutan in unexpected ways. The rise of climate change refugees, suffering from displacement and from hunger due to altered weather patterns, in the next few decades in the coastal places of South Asia near Bhutan, like Bangladesh, should be truly worrying. Bhutan's population has increased for the last four decades. The risk of climate change will be compounded by the phenomenal rise in population in South Asia. In our case, however, population will stabilize, in my opinion, contrary to official estimates, by 2018. Nevertheless, urbanization will not stabilize unless a conscious, different effort is made in our five year plans. There is no thought about it at all at the moment. There will be huge dislocation if urbanization is accepted as a fait accompli as it is now, projecting as inevitable that 70% of the Bhutanese will live in urban areas by 2050, with huge negative consequences also on farming.

Against these large scale changes taking place in our country, what happens to the emerging world view impinges on our values eventually. There is no space here to discuss the emerging worldview in any detail, but a summary is relevant. It provides the fabric to arguments; where the arguments on there are difficult to be made complete without understanding the underlying worldview. If the government, the bureaucracy and the business community, the groups who drive the direction of

society today, hold a certain world view, it will be reflected in the policies or major decisions of the country. Together, these three groups are the main sources of new directions; their world view matters immensely. How their world view can be aligned with GNH is crucial.

At an official level, GNH is about removing obstacles of public nature to collective happiness through policies, programmes and associated public expenditure. Because official actions create conditions either for or against successes of people's striving for contentment, government's decisions and public expenditure, which is at present about 25% of GDP, are overwhelmingly important in our country.

A dominant theme in emerging worldview is that free trade, foreign investment and free market, all of which lead to very open economy, is desirable and that the official policies must be aligned with this notion. As Michael Sandel has shown, the world view has ultimately its origin in the idea that the market approach is the best, and the role of the government is to address market failure, by no other than mimicking the market. On the other hand, the failure of the financial market at the heart of such a world view should cause no little doubt. At the other end, this particular world view dependent on and fed by free trade and foreign investment may make social and economic democracy difficult to attain, as Eric Hobsbawm has indicated in the context of Europe but equally extensible in a place as Bhutan. These aspects of the worldview are also expected, though it seems very ambiguously to me, to help Bhutan solve many problems including that of lack of capital, technology, know-how and unemployment. There is a tendency to think of these factors as solutions to problems, while giving up indigenous thinking on how to resolve these problems in any substantial way within our own social, political and economic context. If a government implements all these standard neo-liberal prescriptions, consequence will be that one can hardly claim identity of Bhutan and GNH while emphasizing dominant views and ideas such as free market exactly like others. This world view will gradually structure the whole environment. If one espouses standard prescriptions all the way, then the inclusion of GNH values in textbooks would be an anachronism. We should not propose value education of the type we have been attempting or reinforce it in the way I am suggesting in terms of GNH. The two approaches don't match, and the underlying tension calls for a fundamentally clear thinking and position.

6. Linking Societal Vision with GNH Values

If educationists want to have the concept of GNH society as a goal in the textbooks, we really have to clearly draw the dreamed state or the future state. People also call it vision. In the planning for the future, one must look first at how we want the world to look in terms of valued outcomes and then at how we must be and act in order to proceed towards this goal. We have to clearly outline what we want with respect to key things in society, sector by sector, dzongkhag by dzongkhag, Five Year Plan by Five Year Plan. We should not do as we have done in the textbooks now. Nor should we proceed as we have done in socio-economic planning, describing the current situations and trying to think of incremental changes. This is the way we approach in our Five Year Plans with regard to the subsequent five years. On the contrary, we have to make clear outline of our vision: that is what we mean by not moving from the present situation to the future but doing reverse engineering from our ideal dream state to the contemplation of actions at present. At the same time, this way of approaching leads us to distinction between – what value theorists like Milton Rokeach would define as instrumental and terminal values respectively, or Weber as instrumental and substantive modes of moral thinking. We have to focus on what

sort of values we must facilitate in our students to realize the vision. As a consequence, this approach will make a lot of data displayed in the current textbooks obsolete. For instance, students need not be made to understand what is going on in Tsimalakha potato marketing, Druk Air or any other sub-sector at present, which is best left to requirements of general knowledge on current affairs but which assume substantial space in current textbooks.

We must try to marry Buddhist values inherent in our society which I don't think will ever go against the values needed for the 21st century. We are getting into, if one take a global overview, into serious trouble. The current economic system might break down in 50 years due to climate change, population rise, resource scarcity, migration etc.; it cannot go on as it has been in the last 50 years. So we should take into account the predictions and theories about the future to advocate practicing GNH in order to arrive a common global future of sustainability, peace and happiness. With respect to each domain, values are outlined along with specific practices to express those values. Further, four broad methods of value education will be suggested. All of these recommendations require rewriting several textbooks.

We may prefer to amend our textbooks instead of rewriting to cut costs, but it's not impossible to rewrite at reasonable costs. For a good textbook, someone who is really committed and devoted could do it in half a year or less. And then, the textbooks must undergo trial in the classrooms before being certified.

Usually one finds a cluster of phrases with regards to universal values such as the ones shown in the next chart. But what makes us as we are is the particular traits due to our history and culture. Our textbooks on value education therefore have to address also the particular values of Bhutan which are good while foregoing those which seem obstructive towards ethical progress. The direction should be from particular to universal and not from universal to particular. Particular values have to be imparted because particular is the one that gives us real identity and culture.

GNH is the developmental philosophy of our country. If this is so the values that are contained in it must be reflected in textbooks. There must be correspondence and coherence between these two: values and visions to be mutually supported by the other.

But we will face criticism both theoretically and practically in doing so. Some people will contend that textbooks should be value neutral because we are in democracy. Those who favour such views may go so far as to say that schools should not promote values, not because values are not need per se but they cannot agree on them. Each value is a priority from an individual or group's point of view, but the priority of values across individuals and groups may differ. However, if one accepts GNH, we are obliged to do something serious at the textbook level.

Universally Shared Values?

But only paying attention to them denies what makes us particular, diverse

Equality, Equity, Justice, Fairness

Freedom, Participation, Inclusion

Peace and Non Violence

Respect, Diversity, Tolerance, Acceptance, Understanding

Human Dignity, Individual Worth

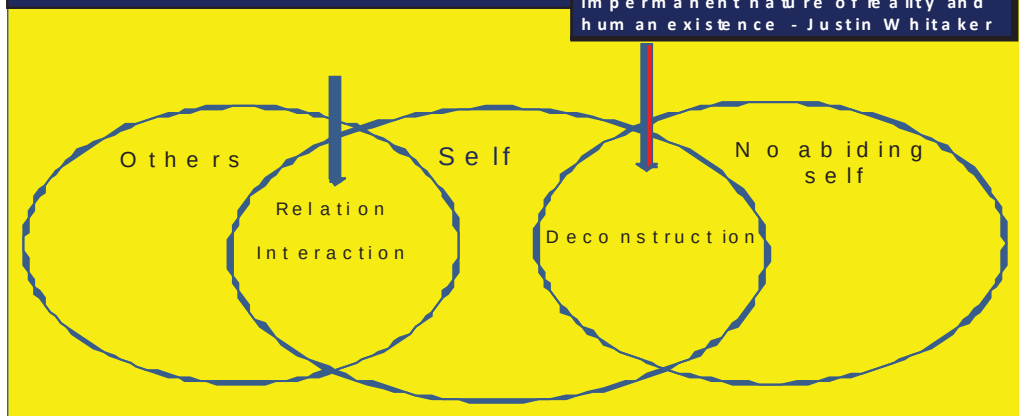
Responsibility – personal, social, civic, environmental

Care and Concern for others, Compassion, Collective well being

Honesty, Integrity, Transparency, Accountability

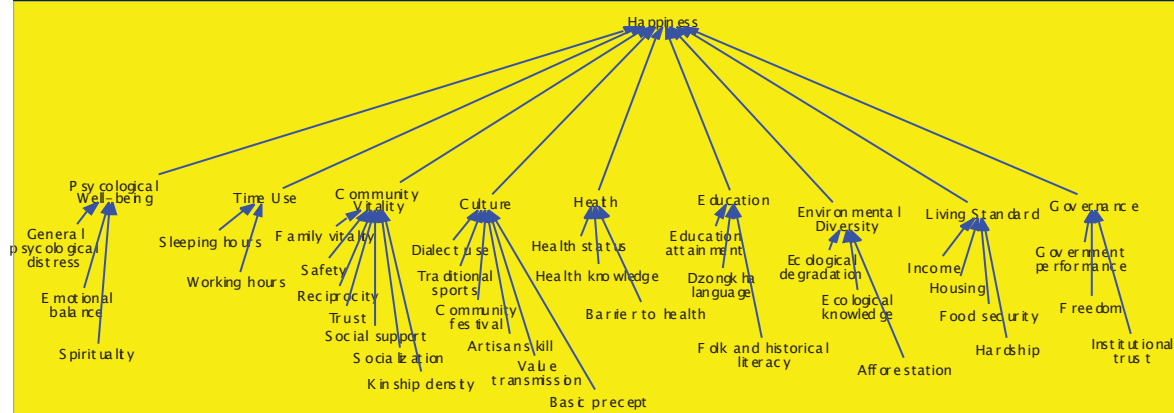
At a societal level, a vision of the inter-relatedness of existence... expressed as compassionate activity free of all self-cherishing concern.
-Justin Whitaker

At an individual level: a practice of radical self-transformation based on insight into the impermanent nature of reality and human existence - Justin Whitaker

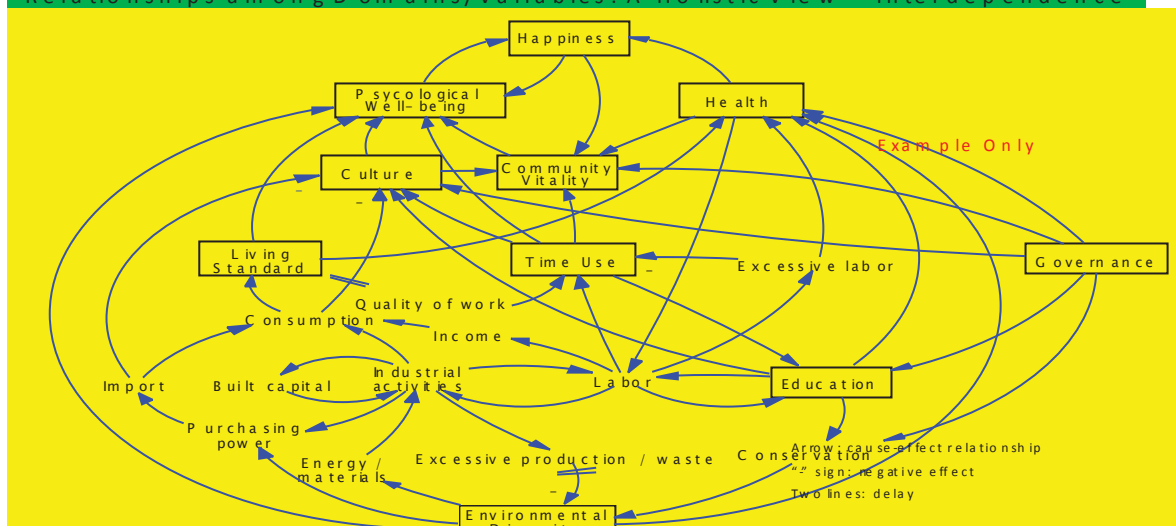

Values are linked to vision. The vision of government is GNH. It follows that certain values consistent with GNH vision have to be inculcated among students.

Relationships among Domains/Variables: A Deductive View

Relationships among Domains/Variables: A Holistic View = Interdependence

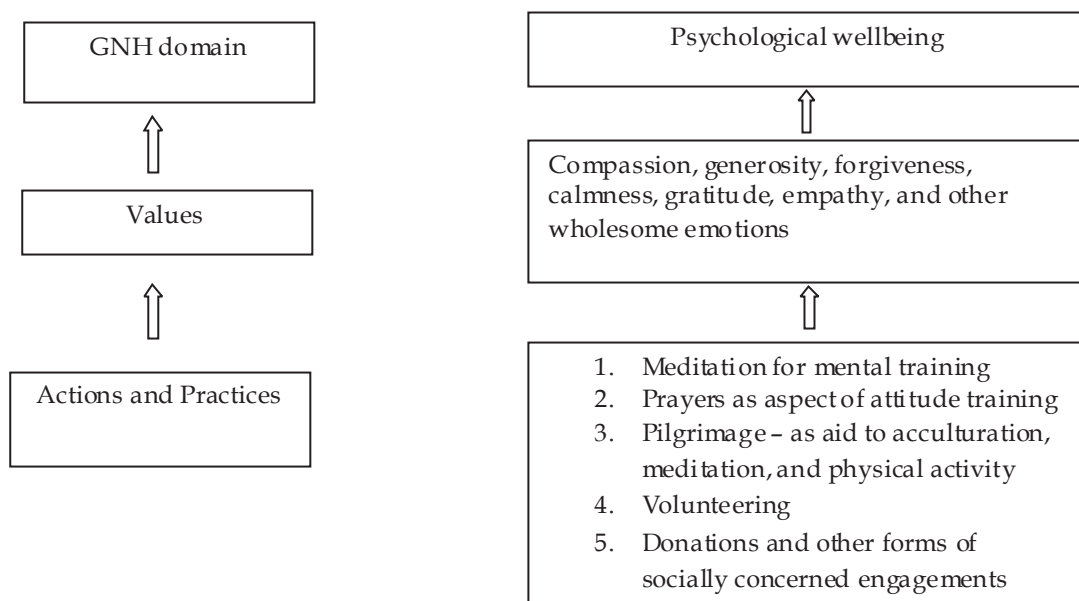

I now come to GNH and how it should be reflected in the curriculum. One way of thinking on this issue is that values related to each of the nine GNH domains should be specified and practiced. Nine domains are specified as constituents of happiness, considering happiness as being absolutely multi-dimensional. If a person gets various elements under each of these nine aspects of life right, the chances for happiness will be much higher. The deductive chart above shows the relationship to be linear. In reality what is most important is the inter-relationship between these domains rather than the domains themselves. The inter-relationship are absolutely non-linear as shown in the holistic chart. To get things right in culture is not enough. We have to get it right in culture with respect to other domains, for instance, economy or industrial activity. If we don't, then the relationship will break down. If we get right in terms of education but we don't get right in education with respect to education in psychological well-being, again an adverse relationship will develop. Thus it is the inter-relationship between these variables that point to the profound interdependencies between various aspects of our life and between lives is important. The structuring of values according to domains should be viewed merely as a heuristic device: it should not isolate domains into mutually exclusive spheres in practice.

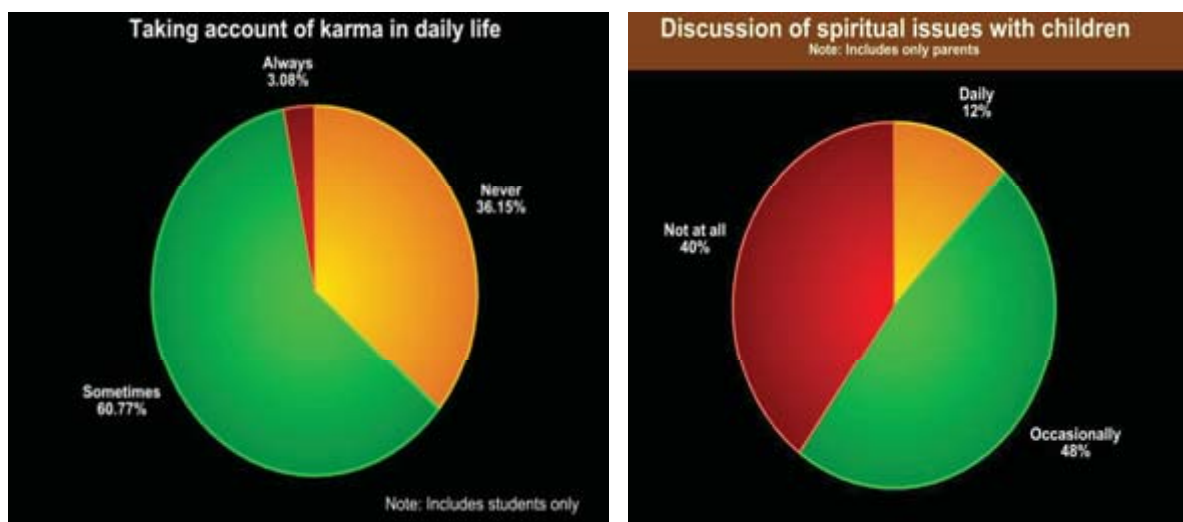
7. Values and Practice in Psychological Wellbeing Domain

People can judge their life as a whole and they have states of emotions and moods. Subjective wellbeing measures such judgements on life as a whole of such experience of moods and emotions. Scrutiny of how well people do in relations to these experiences is termed psychological wellbeing here. It concerns the inner life of people as they feel it subjectively.

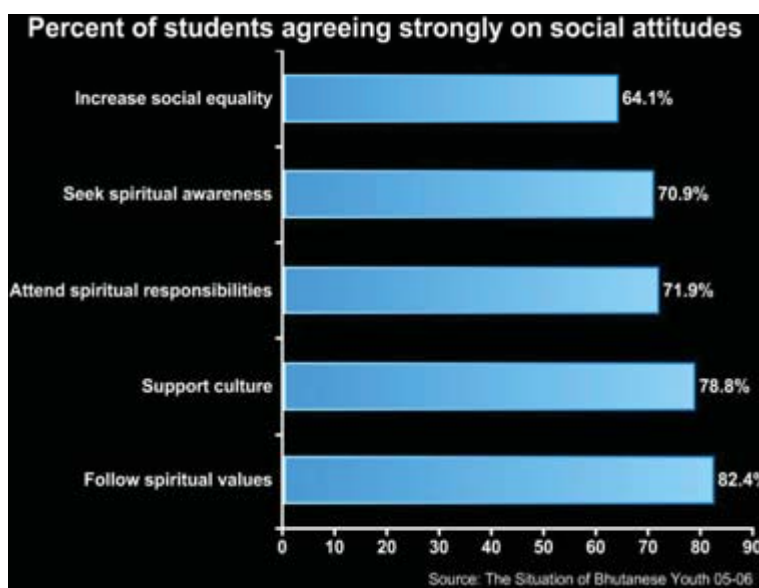
We have to figure out a way of integrating values contained in GNH domains into textbooks. We start with psychological well-being, where the values we have to incorporate into textbooks are compassion, generosity, calmness, *karma* and empathy. Further we have to demonstrate through the narratives in textbooks the sort of practice that will facilitate the formation of positive behavior, wholesome emotions and character among the students.

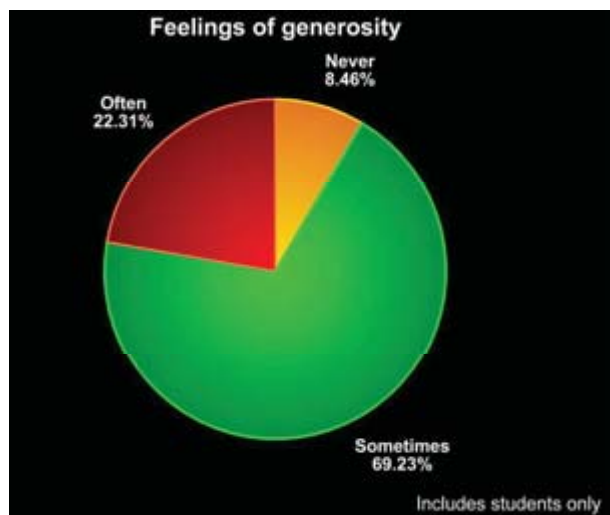
Values are displayed through practices. According to the evidence from GNH survey, some 40% of the parents discuss spiritual issues with students, and 40% of the parents do not do that at all. And if we identify as to who these 40% are, it happens to be higher income parents.

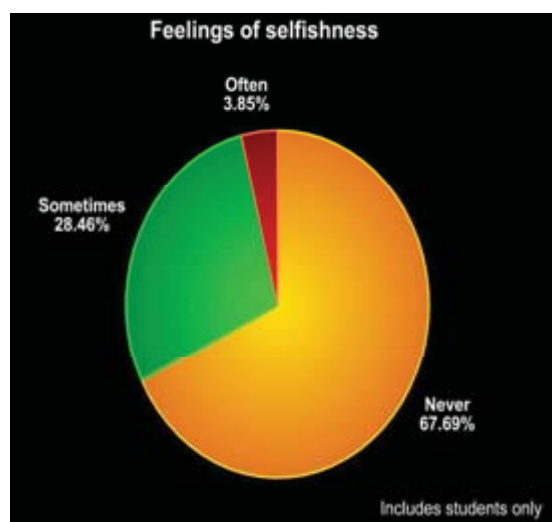
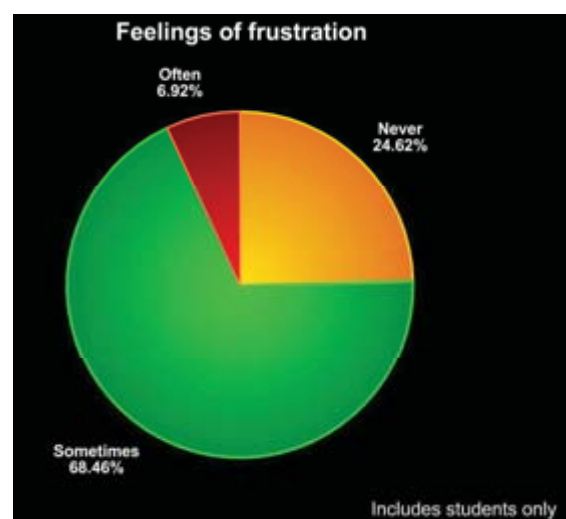
The next chart (above right) gives a breakdown of Bhutanese people with respect to taking account of *karma* (the concept of cause, conditions and effect) in daily life, that is to say whether people have Buddhist ethical consciousness in their decision and action. There are ethical consequences of any decision and action. A public official's decision and action have greater long term ethical consequences on society as a whole because of their greater scope. 36% of people never take ethical consequences into consideration in their daily life. It will be interesting to find out the reference point people have in mind. It will be interesting how this pie-chart change in next several years with huge transformation taking place in this country.

This chart (left) indicate the social attitudes of Bhutanese youth. The information is from Youth Development Fund's survey. The sample is 300 students, so the chart cannot be taken too seriously. Nevertheless, it points out that students want to embrace spiritual values and practices, though the actual practice is less impressive.

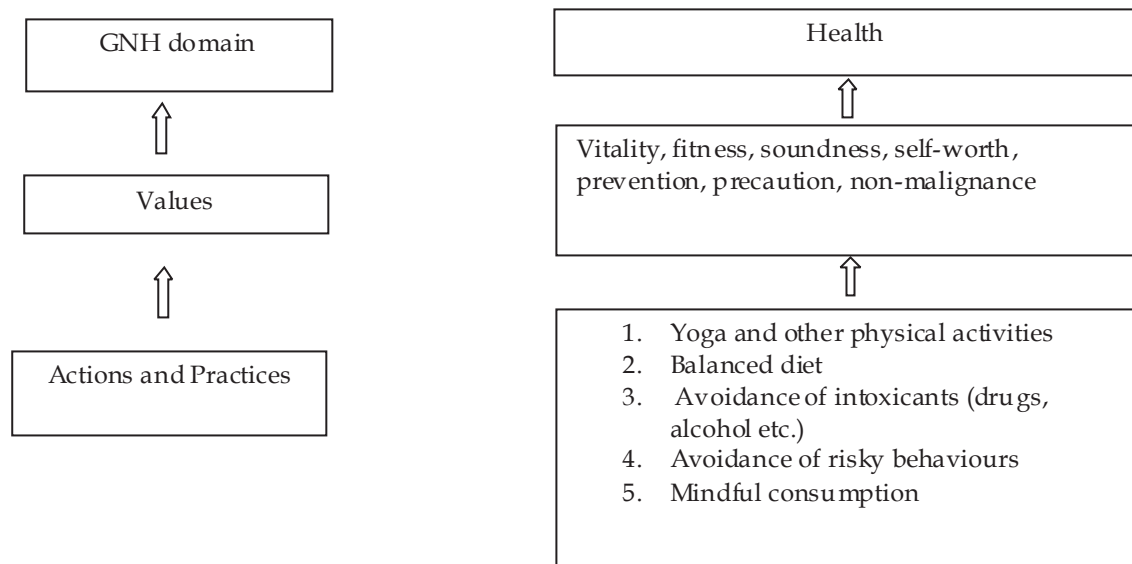
This chart shows the distribution of a positive emotion, in particular generosity. The worst part here is that 9% of students never feel emotions of generosity. Of course we don't know the reference point. But it will be interesting to find out whether the portion of people, 22%, feeling generosity often shrinks or expands in course of time.

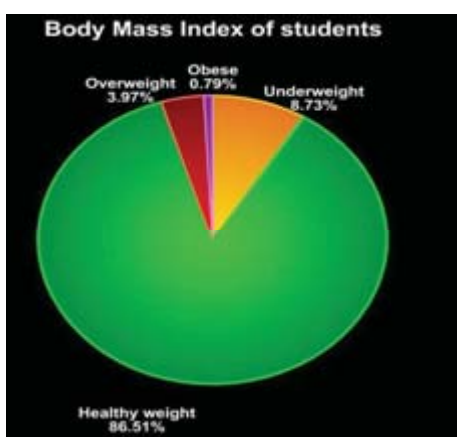
Self-reported selfishness can be underestimated. 67% claim that they never feel selfish. 44% of our people feel frustrated frequently - a disturbing statistics. When the cause of frustration

is traced – to groups suffering from this negative emotion from GNH survey data - the two groups who are feeling most frustrated are housewives and farmers.

8. Values and Practice in Health Domain

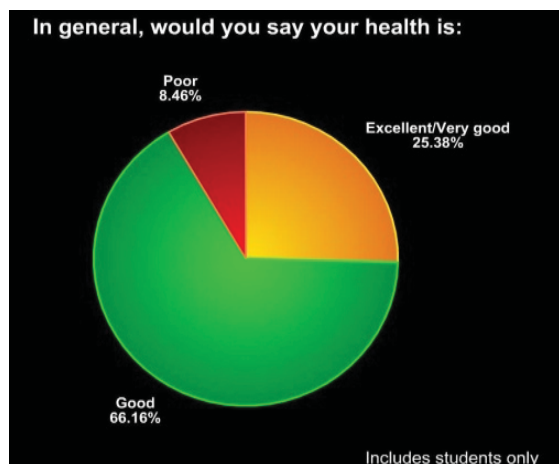

values in health domain are vitality (feeling everyday vital), fitness (refers to physical condition), and soundness (refers to mental conditions). Self worth, prevention, precaution, non-malignance (not harming ourselves) are other values. Not harming oneself is also a Buddhist idea. One can harm oneself through one's behavior, for example, through addictive behaviours. To realize these values, the chart below shows the practices students should take up. Yoga is one of them. Balanced diet is another. Healthy food habit for students should include weaning them away of soft manufactured food (pre-packaged food), which is now being linked to obesity.

About 5% of the students are overweight, including obesity. Latest research shows that it is not only the quantity of food but also taking manufactured soft foods that lead to obesity in the long run. Avoidance of risky behaviors, public health, and mindful consumption are other areas of practice. Mindful consumption is a relatively more complex idea but can be introduced in classes 8, 9, and 10. The second chart shows the present profile of Body Mass Index (BMI). Students are young; we expect them to be quite close to having perfect BMI. However, there are 4% who are overweight according to GNH survey. Being overweight in

teenage level should be taken seriously as being overweight is linked to health cost to individuals and to the society.

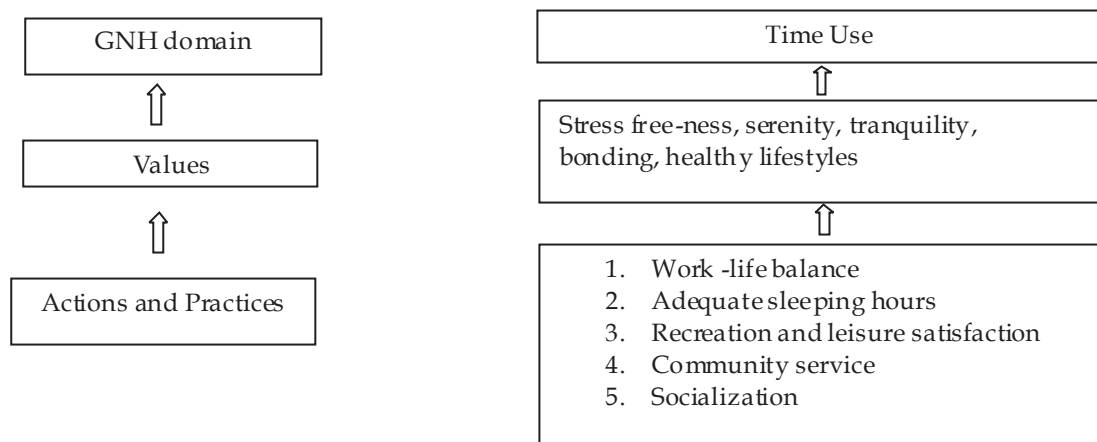
Students claiming excellent health forms 25% of the total. This kind of self report is assumed to approximate diagnostic, clinical information on morbidity. It is cheaper way of assessing the health of the country. The portion claiming excellent health needs to be increased by making students more aware of healthy habits.

9. Values and Practice in Time Use Domain

Time is an important resource for everyone. It is also a limited resource in that we have only 24 hours in a day. How we use this limited resource is important and has implications for our physical, emotional and social well-being.

Time use studies provide information on the work-life balance of individuals. They provide information on the number of hours an individual spends on non-work activities, such as socializing with family and friends, sports, and other leisure activities, which are not captured in monetary terms but are crucial from the point of view of wellbeing. Imbalance in time allocation between work and other activities is caused by a number of factors among which the increased number of work hours is the most prominent.

Time use domain is relevant to all sections of society including students. They too must enjoy a balanced use of their 24 hours. Overall, I am of the opinion that the school hours are too long not only in Bhutan but in other countries, with it going to extreme length per day in Japan. Students in Japan finish their cram school only to go for tuition which is almost universal. It is another kind of school after the school, causing stress both to children and parents.

Witnessing the course of the day in schools in our country suggests that the length of time seems rather needlessly too long in our schools. For at least one and half hour, students are cleaning drains or gardening in the schools. This is done ineffectively so that the duration is wastefully long. The time they spend in schools should be shortened. Students are needlessly kept in the campus till 4:30 p.m., leaving no time for homework, socialization, physical activity or pursuit of other activities later at home. It takes another half an hour for students to reach their homes after they are dismissed.

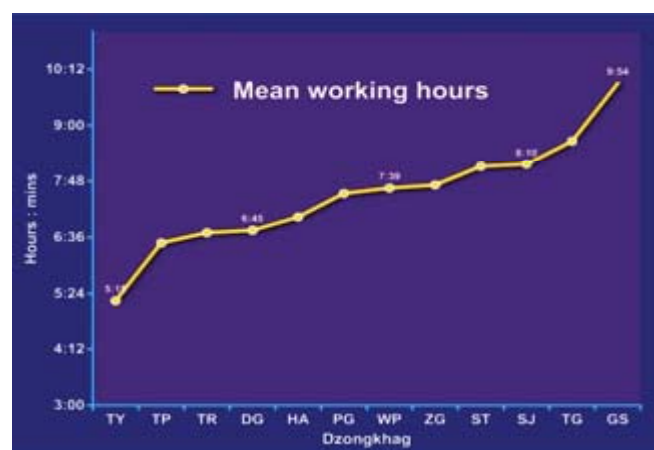
Adding anything to value curriculum must be achieved without increasing but decreasing school hours. Time use is very important for a student too, to create room for doing other things besides classroom experience. Classroom lessons should be made more effective by increasing students' power of concentration. One method that I will be proposing later is meditation.

The chart (left) shows time allocation to work in different age group for the whole country. According to the chart, people below 20 work seven hours. Time use curve goes up with age because of work, peaking at 35 or so. Having to work so long is perhaps unadvisable, especially if it is stressful.

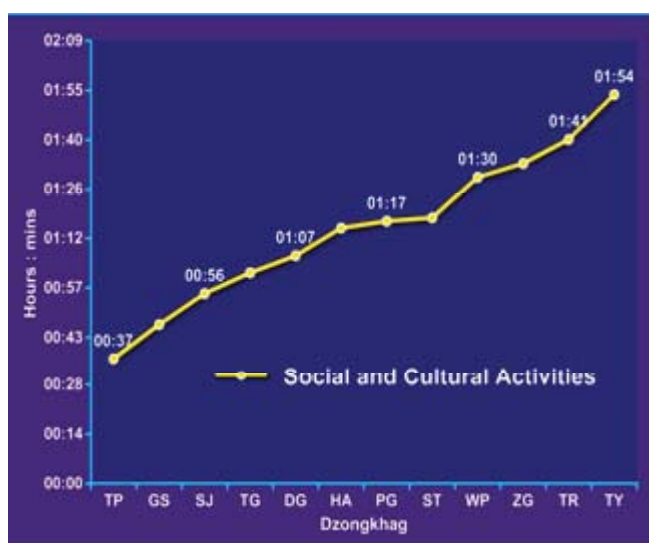
The chart (left) shows the geographic distribution of time use, which varies across the country. People in Tashiyangtse work least whereas Gasa people work the longest. Though people

in Gasa work long hours, they follow the rhythm of yaks and their work is not as stressful as it would seem.

The chart (left) shows the duration of social activities per day. In Tashiyangtse, hours of work is shortest partly because the duration given to social and cultural activity is the longest - 1.54 hours per day. This is the highest average among the districts. In Thimphu, duration for social and cultural activity has shrunk to 37 minutes per day on average. Civil servants enjoy much longer leisure such as watching television. But the

average leisure time for people in general in Thimphu is short. The general population of Thimphu district have insufficient time for social and cultural activity.

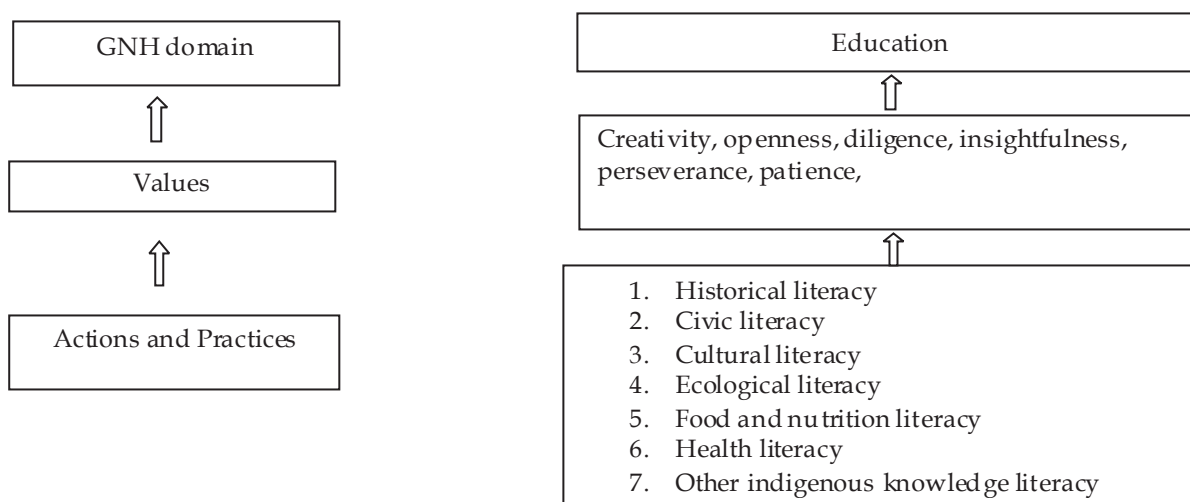

Activities	Difference in frequency		Difference in time		Average Time	Activities	Difference in Time		Difference in frequency	
	Male	Female	Male	Female			Male	Female	Male	Female
Cooking	192	402	1:23	1:50	1:41	Community participation	3:37	3:24	33	33
Dish washing	37	199	0:25	0:36	0:34	Education and learning	5:20	4:38	31	39
House cleaning	84	182	0:55	0:46	0:17	Sleep	8:34	8:33	470	467
Laundry	25	84	1:02	1:22	1:17	Personal care	3:19	2:56	470	467
Shopping	21	21	1:25	1:48	1:37	Religious activities	1:44	1:22	170	169
Other household activities	172	218	0:29	0:32	0:30	Socio-cultural activities	2:10	2:04	283	247
						Sports and leisure	2:58	2:27	190	189
						Travel/commute	1:39	1:25	366	299
						Waiting	1:54	1:45	20	21

We can get detail picture of time use from GNH survey results. The charts on the (above left) give summary information about the division of time in non-work category for an average Bhutanese by gender. For example, for personal care, male spend about 3 hours and 19 minutes compared to 2 hour and 56 minutes for females. The national average hours of sleep does not show any difference between male and female although at a disaggregate level, single mothers sleep the least in the country. The table on the right show time devoted to a part of work which is categorized as household maintenance. The duration of household maintenance works by each of its constituents is usually captured in the GDP and therefore GDP underestimates its contribution to wellbeing. From the table, it is possible to find out, for example, exactly how much times goes in cooking and washing on average per day per household in this country. Cooking takes 1.33 hours for every household every day. One can multiply that duration by wage rate and by the number of days in a year to find out what is the benefit to the society of housewives' work in terms of cooking.

10. Values and Practice in Education Domain

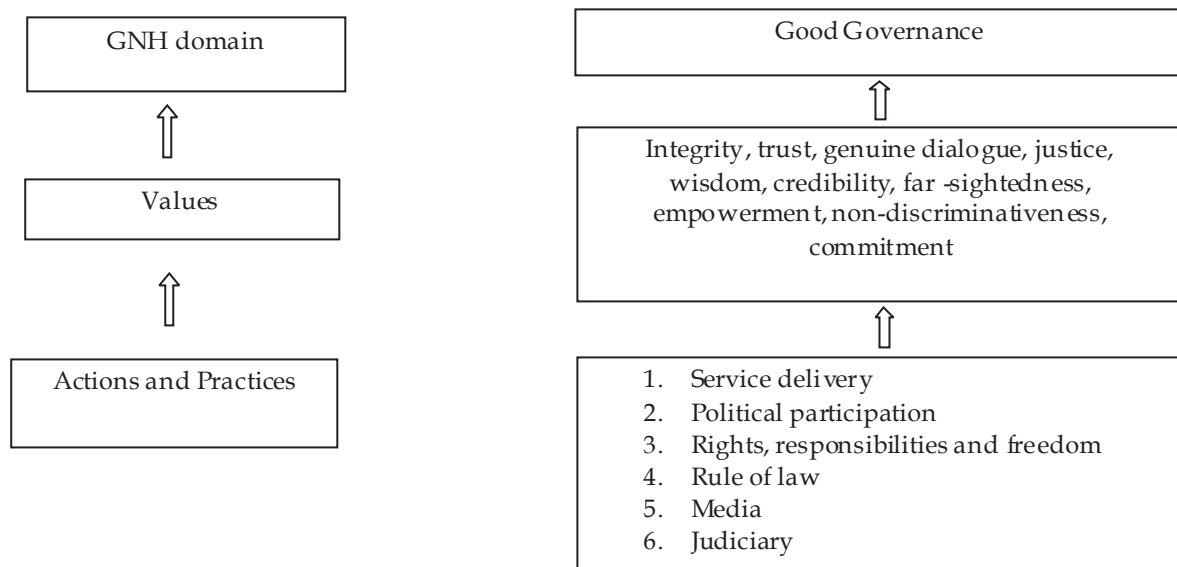
Conventional education is largely focused on structured school based process measures like pass percentages, dropout rate, school infrastructures, pupil-instructor ratios and enrolment rates. The education indicators cannot assess educational attainments in a holistic way. Any education system should be able to assess both competence and values. This is well recognized but only if they are taught in the educational institutions. However, knowledge and skills and values are transmitted also outside the schools, in communities through indigenous mechanisms. Those skills and indigenous skills, useful for life, whether or not they are transmitted in schools are included in the values and practices in the education domain.

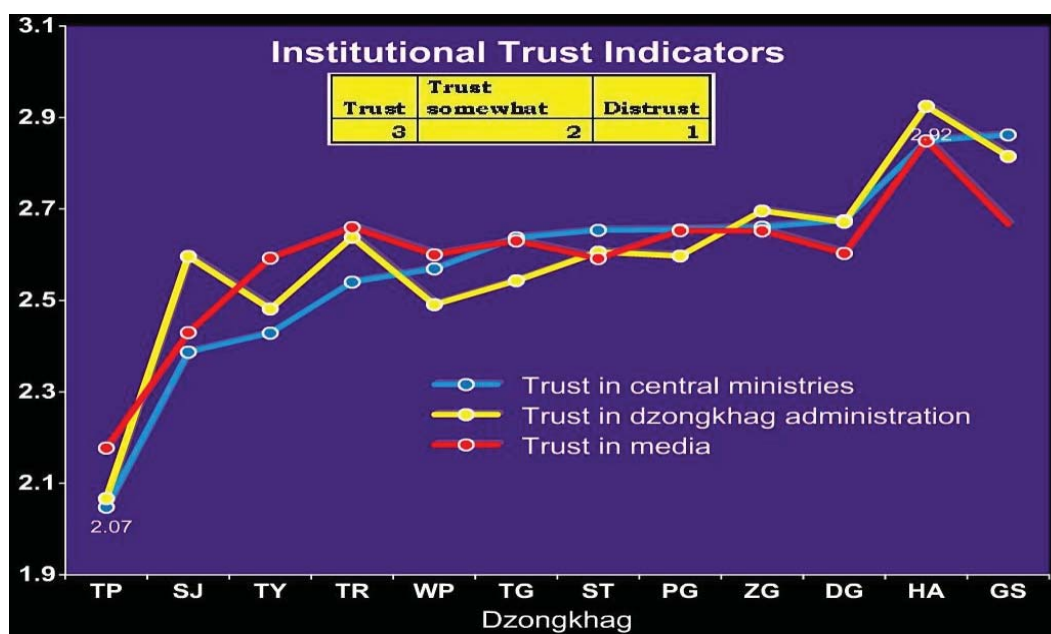
In education, creativity, openness, diligence, insightfulness, perseverance, and patience are the values to be advocated in textbooks. Patience is something which is not taught. In prajna paramitas, patience, and by extension self-restraint, is one key quality among the far reaching qualities. In literacy, students have to focus on various kinds of literacy of which civics - learning of institutional rules and regulations - should be a minor part only, unlike in the present curriculum where civics occupy major lesson time in classes 9 and 10. Students come to know such rules quickly in a small country. I would like to suggest reduction of time devoted to civics and divert it to fundamental literacies concerning food, nutrition, hygiene, culture, health, and ecology. These topics deserve more time allocation in schools.

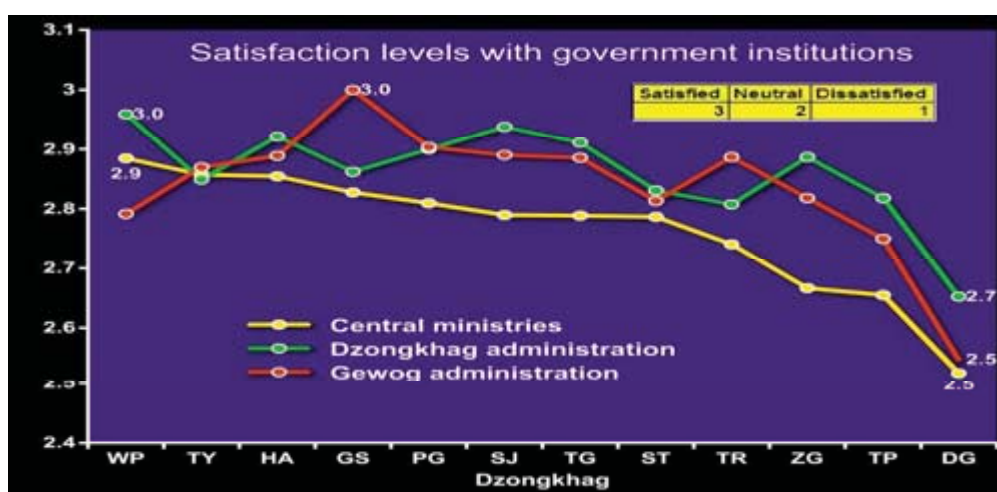
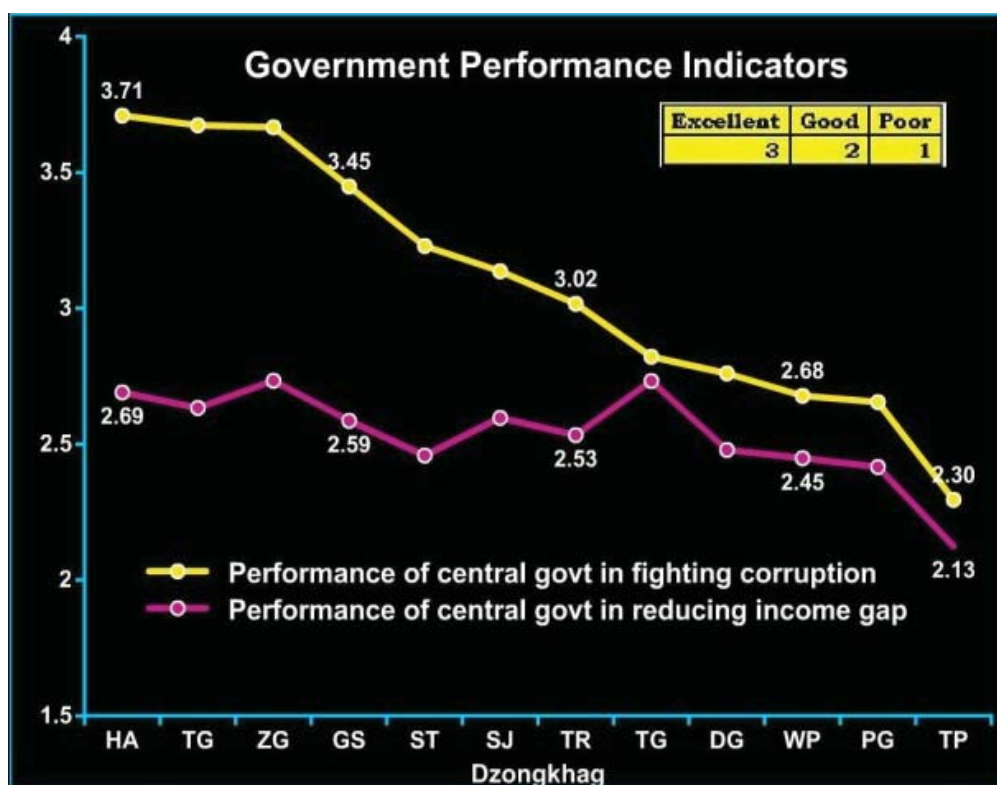
11. Values and Practice in Good Governance Domain

Unlike other domains, governance cuts across all organizations. Good governance is not directly visible by itself. It is visible only in terms of perceptions of people with regard to service delivery, observance of rights and rules, and accountability in general. Integrity, trust, genuine dialogue (debate), justice, wisdom, credibility, far sightedness, empowerment, non-discriminateness and commitment are held as key values.

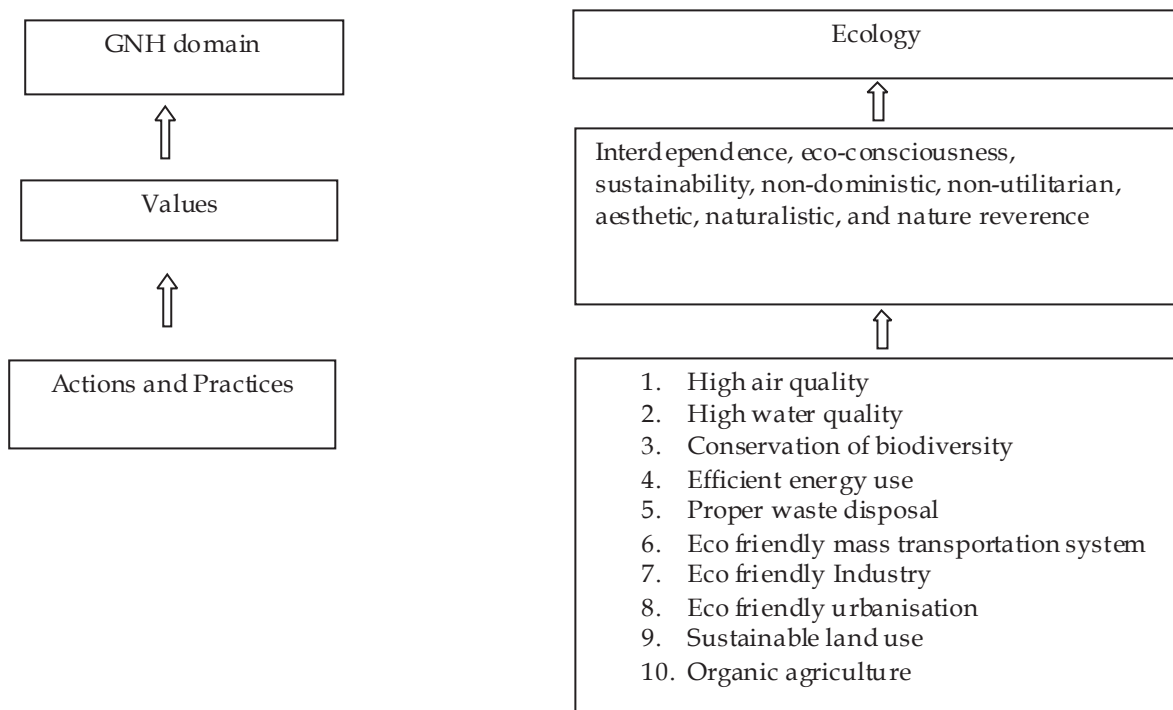
Wisdom is concerned with consciousness of decision making for the long term for the good of all. That is the essence of wisdom in public policies. We can ask, for example, How do we make decision taking account of its effects for 100 years from now, so that a decision looks far ahead in a systematic way. This kind of investigative lessons and pedagogical methods will enable students to develop far-sightedness of students. Schools could often simulate effects of decision over the next 20 years, if not 100 years, as an aspect of wisdom development.

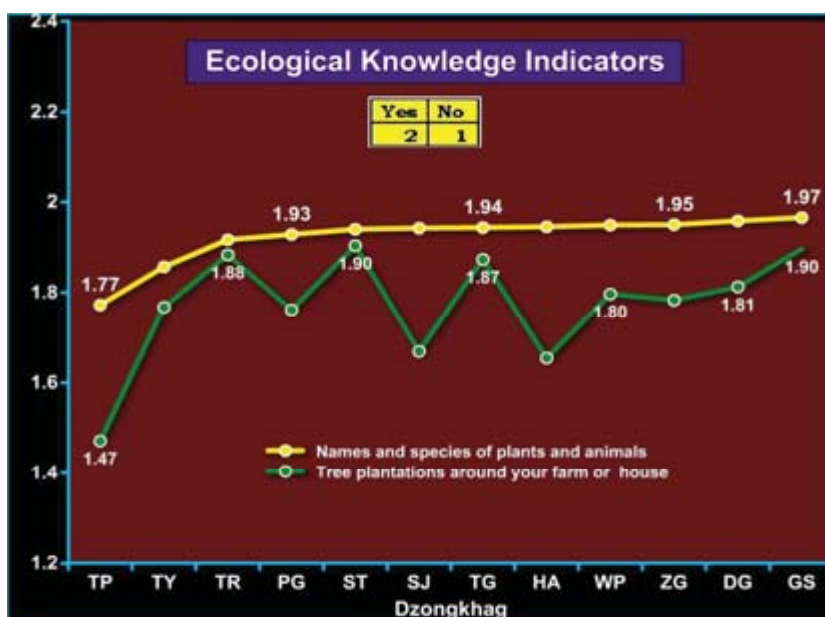

In these charts, perception of people living in developed places like Thimphu are the worst as far as judging government performance is concerned. It is ironic given the higher level of services in Thimphu. People are more discerning in Thimphu and also less satisfied. In this respect, common people do not get enough information to make a good guess on the performance of the government.

12. Values and Practice in Ecology Domain

In Science and Social Studies, lessons could be better planned to nurture our students with good attitudes and behaviour towards the environment. More systematic concepts about interdependence, eco-consciousness, sustainability, non-doministic (an attitude that does not breed idea that you have to dominate nature) values need to be embedded in textbooks.

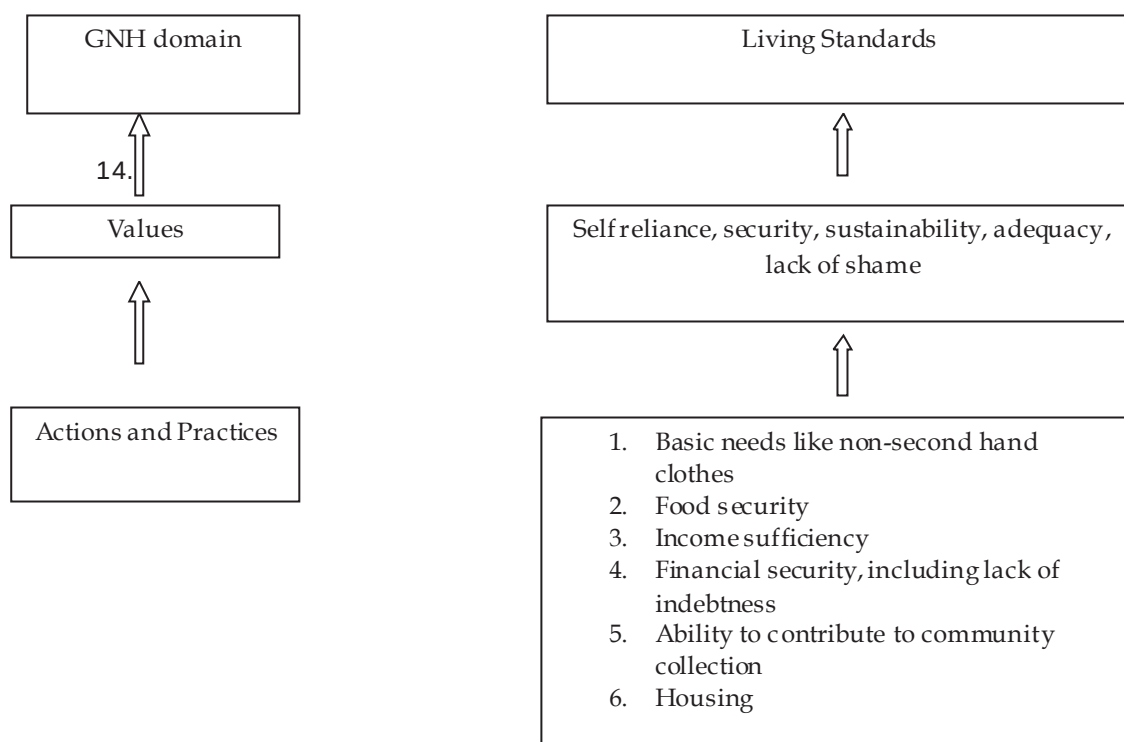

With respect to ecology domain, students must be taught to have elementary knowledge of plants, animals and trees around their farms or schools so that they can have direct experience of their environment. Again, such knowledge level is lowest in Thimphu according to GNH survey. Children in Thimphu cannot name 10 to 20 plants around them. Safe waste disposal practice is

another important issue to be written into textbooks. It would also be important to, deviating from curriculum anywhere, include elementary lessons on toxicology. Increasingly complex understanding about harmful and hazardous substances, whether it is pesticide or used batteries, should be introduced over the classes so that students can discriminate non-biodegradable and toxic wastes from bio-degradable and non-toxic wastes.

13. Values and Practice in Living Standards Domain

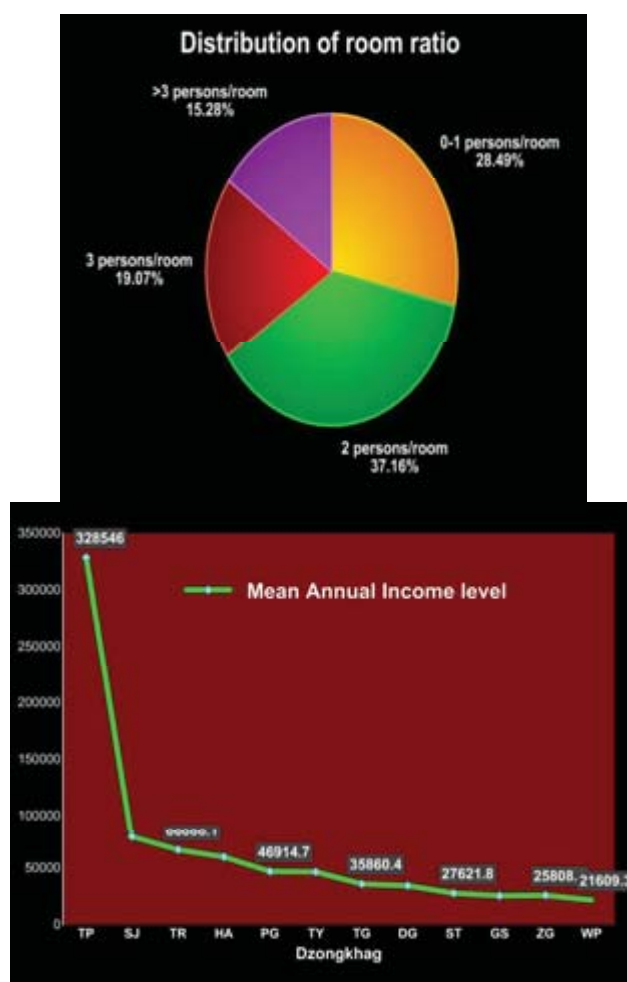
Ordinarily, standard of living is often measured by income, omitting effects of non-cash income and other dimension of life on the well-being of individuals. In living standard domain, food security, housing, relative and absolute incomes, and perception of hardship like having to buy second hand clothes and inability to contribute to community collections of goods. The perception of hardship in some ways measures both lack of income and sense of shame of not being able to fulfill expected roles in a community.

GNH specifies living standard in terms of housing, food, financial security in relative and absolute terms, and lack of shame when members are able to contribute to community collection of goods.

How school textbooks present the notion of living standard to students can make a difference. Poverty is normally presented in terms of amount of money needed to meet calorific requirement and other basic goods. Poverty line today is fixed at Nu. 1,973 per month. However, such monetary amount is difficult for children to understand. Furthermore, that poverty line will go on shifting over every few years.

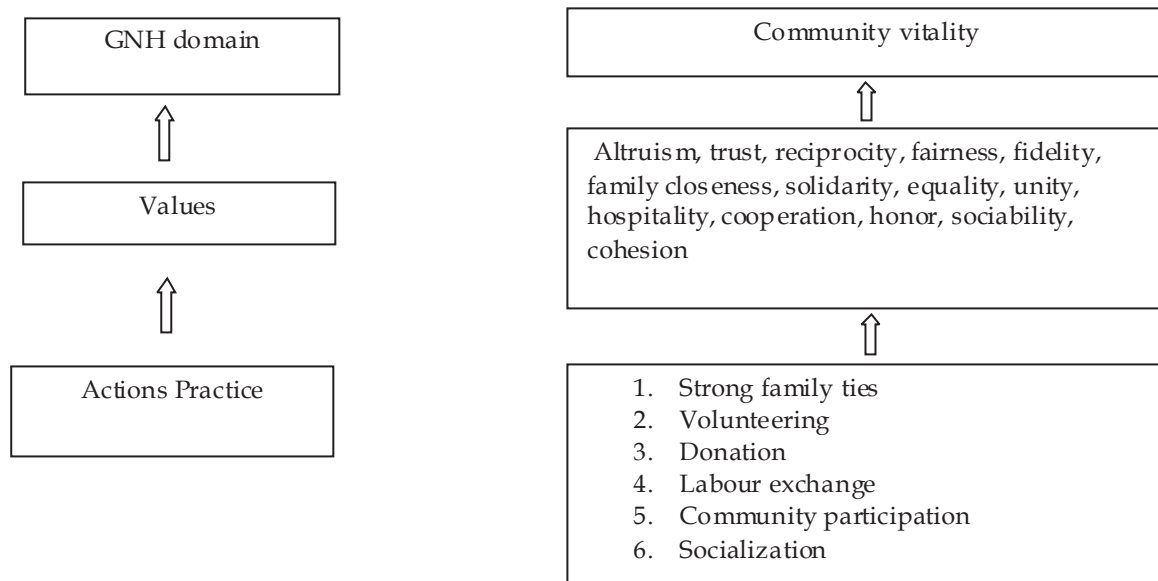
From a GNH point of view other criterion are also included. For example, housing condition as measured by room ratio is an important variable in living standard domain. In this respect, about 19% of population needs to have better housing. About 19% of people live in rooms where there are 3 persons per room.

At higher level of schooling, living standard cannot be taught in a simplistic way. Textbooks must present living standard or the lack of it as part of ecological, social and political-economy systems. Textbooks have to analyse global and national, political and environmental issues to understand reality of and responsibility for living standard and lack of it, as the case may be, in wider terms.

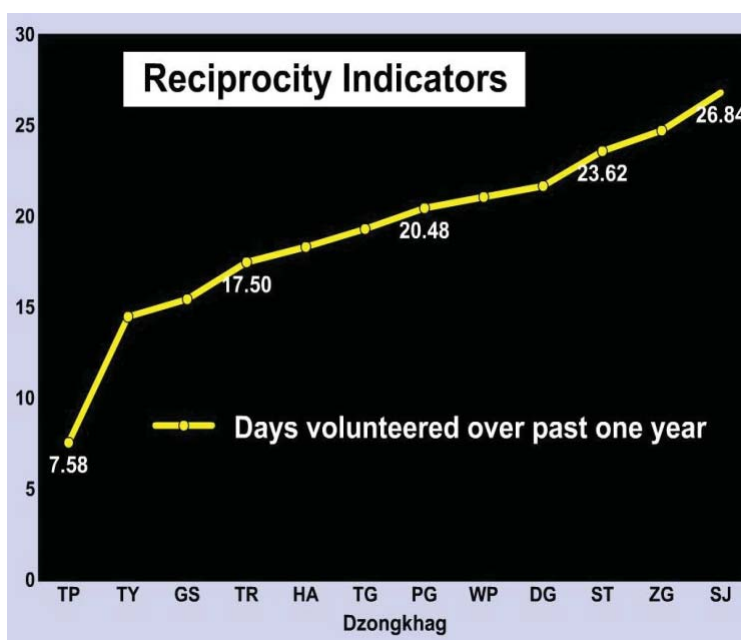
14. Values and Practice in Community Vitality Domain

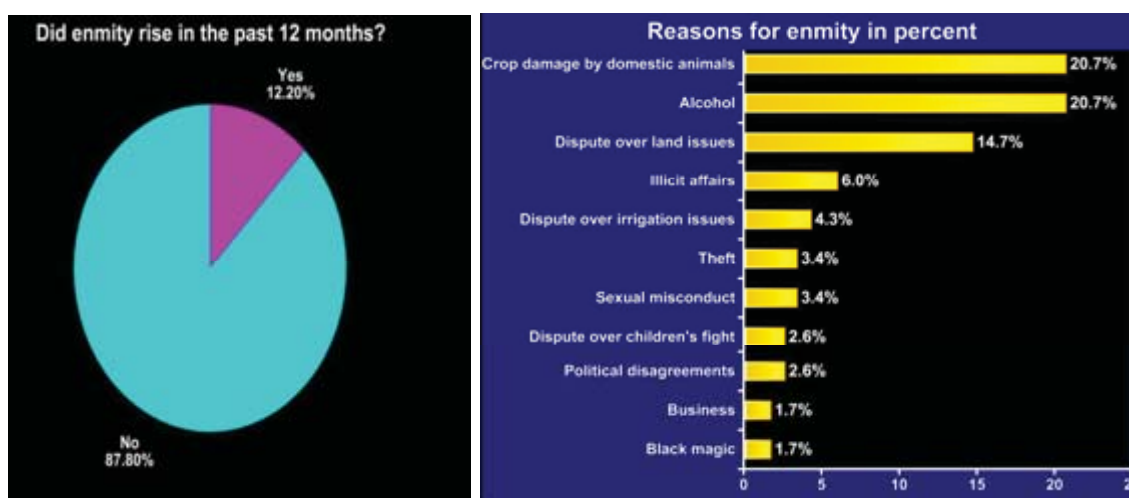
People are influenced and shaped by the kind of communities in which they live. A community is a social group, sharing common activities and experiences, and living and belonging to an area. Quality of life depends also on the ties within a community, not just on the economic standard of people living in a place. A lopsided focus on material development have often gone hand to hand with a loss of sense of community in many so called developed countries.

In community domain, values to be promoted in the textbooks are altruism, trust, reciprocity, family closeness, and friendship. These values are anchored in activities like volunteering, donation, social support, labour exchange, community participation and socialization.

Thimphu is at the bottom of the districts on reciprocity score. So is Thimphu with respect to social support. More money people have, less sharing will take place, if we are to infer from Thimphu's case. This does not negate income generation in other districts. Rather, it points to the need for education on the values of sharing and giving, which are dissolving in an urban set up where civic community is lacking.

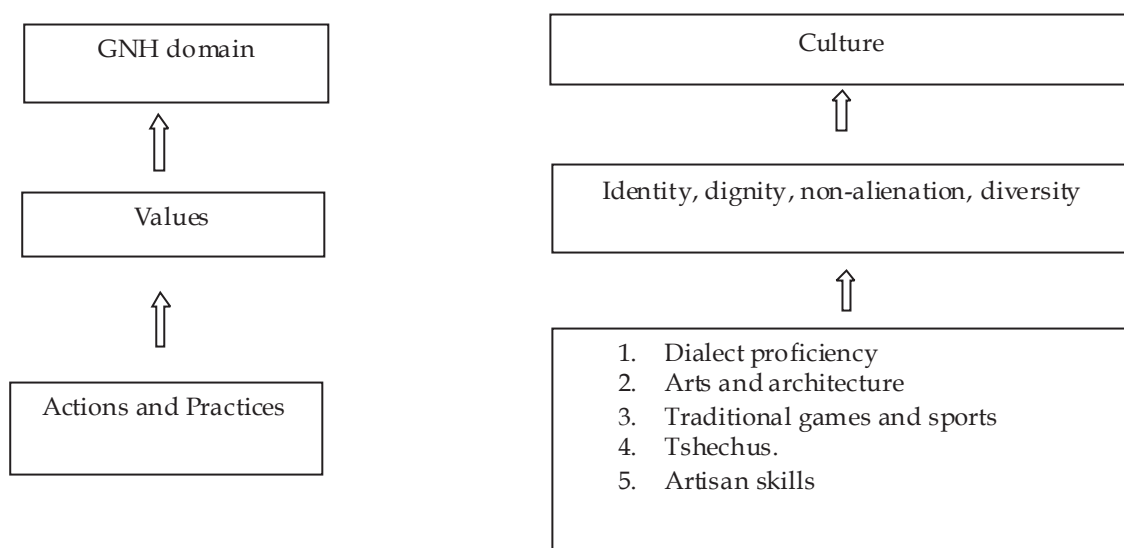

One of the obvious corrosive effects on community is animosity. GNH survey inquired into the causes of animosity. Enmity rose amongst 12% of our people in 2006, in the year of our survey. Among the 12%, the main causes of enmity or quarrels are shown in the chart above. Land and marriage cases are two top disputes in the courts in Bhutan today though the survey data shows that they occupy roughly third and fourth ranks in the table showing causes of animosity. There is no sense of how to tackle such disputes without incurring great cost by launching formal litigations in the courts. Like any bureaucracy, courts expand with proliferations of judges and lawyers. But if we orient our society to overcome disputes at the community level, cost on society will be far less.

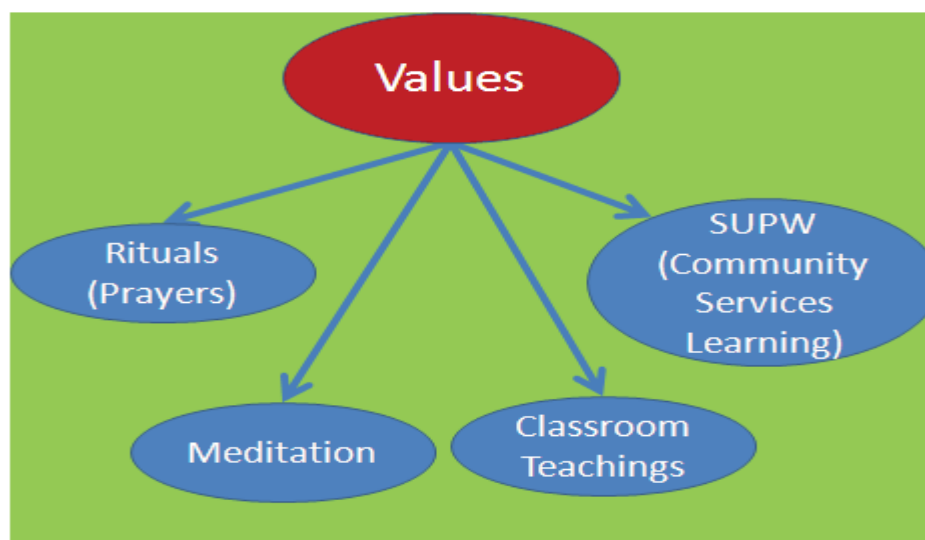
15. Values and Practice in Culture Domain

Some of the values and practices which are normally considered integral part of culture have been included in previous discussions on domains related to education, health, psychological well-being, ecology and community. Therefore, the scope of values and practices here may appear misleadingly narrower.

The values to be promoted in the cultural domain are identity, non-alienation, diversity and dignity. Culture gives its members diversity, dignity and identity. At the same time, these values prevent alienation of the individuals. The members of cultural group add diversity to the otherwise imploding and homogenizing world.

The main actions and practices to entrench those values are specifically those forms and expressions of culture which are indigenous, whether they are languages, artisan skills, the arts, architecture, and games and sports. Again, the scope of cultural practices seems narrow and specialized. This is because many practices that overlap with cultural domain have been included in other domains.

16. Four Channels of Imparting Values

There could be four main channels of imparting values in our education system. There are three of them right now.

First channel is prevalent in boarding schools: they are prayers and rituals. They take more or less one hour. Let us say there are 40 weeks per year and five prayer sessions a week. Annual allocation of hours to prayers then comes to about 200 hours. Are we getting real benefit out of 200 hours in terms of value education? There is value in rituals in themselves: repetition reinforces. But it may be beneficial to revise this time allocation, by shrinking prayer session. In addition, we need to introduce some lessons on symbols and techniques that accompany prayers and rituals. Textbooks and prayers refer to bell, mudra, eight auspicious signs and so forth. Then, when students recite *sherab nyingpo* they clap during their prayers session. However, it may be fair to say that nobody knows what that mudra means, because we don't teach them about symbols and signs. Symbols are a powerful form of communication and as Bhutanese citizens living in a cultural world laden with tantric Buddhist symbols, students need to understand them.

Second channel for value transmission at the moment is classroom teaching based on textbooks. The third one stems from the Indian curriculum standards: it is called SUPW, that has been continued after the curriculum was indigenised, for which two hours per student per week are probably allocated. However, it is doubtful that this time has been used to its best effect in terms of value education. It is used for the

same purpose every week for cleaning, waste collection, and toilet maintenance etc. Something more out of it can be made.

The fourth channel, a new one, I would like to suggest, as an extension of rituals, is meditation. Only about 1% of our country's population meditate on a daily basis according to GNH survey. This is obviously a deplorable finding for a Buddhist country. There are monks and *gomchens* who meditates for a long time, so one can say that they are compensating others, but, ideally, meditation has to be undertaken by most citizens for some of the time.

In this respect, one aspect of value education we may not be able to skip is the value basis of Buddhism. In one way or the other, the indigenous literature we have is all about Buddhism. Our social institutions also rely a great deal on Buddhism. It would be difficult to ignore it.

Basic precepts, Four Noble Truths, and Eight Fold Paths are included as part of lessons in textbooks, but they are not well explained whatsoever. And these concepts don't graduate towards greater concepts in higher classes such as wisdom, ethics and meditation. By class 10, exploration of things like interdependence which is emptiness (not intrinsic existence) should be approached because it is a technique to deconstruct ego. What the textbooks have left is really at the Theravada level as if the students are Theravada monks or going to be one. That approach or understanding would hardly enable us to assimilate the cultural and religious world around us, which is Mahayanist. Sketches of biographies, tales and mythologies contain value education, but the direction is haphazard, progression is unclear, and selection of texts needs improvement.

Pilot meditation schemes can be introduced immediately, selecting teachers who teach it carefully. Through regular meditation practice, we can make students aware of their inner world of thoughts and feelings. Meditation is not included at present. Students spend more than one hour in prayers. Between the benefits accrued from meditation and from one hour mechanical prayer chanting —the balance of benefit is clear to everybody. There is not much cost to do meditation. What we need is to inventively shift our footings.

Why introduce meditation in schools? The next transformation

Cognitive and Academic Performance

- *Mindfulness meditation may improve ability to maintain preparedness and orient attention.*
- *Mindfulness meditation may improve ability to process information quickly and accurately.*
- *Concentration-based meditation, practiced over a long-term, may have a positive impact on academic achievement.*

Mental Health and Psychological Well-Being

- *Mindfulness meditation may decrease stress, anxiety, and depression.*
- *Mindfulness meditation supports better regulation of emotional reactions and the cultivation of positive psychological states.*

Development of the Whole Person

- *Meditation can support the development of creativity.*
- *Meditation supports and enhances the development of skills needed for interpersonal relationships.*
- *Empathetic responses are increased with meditation and mindfulness practices.*

being improvement. Among the many benefits, it is shown to decrease stress and anxiety among students.

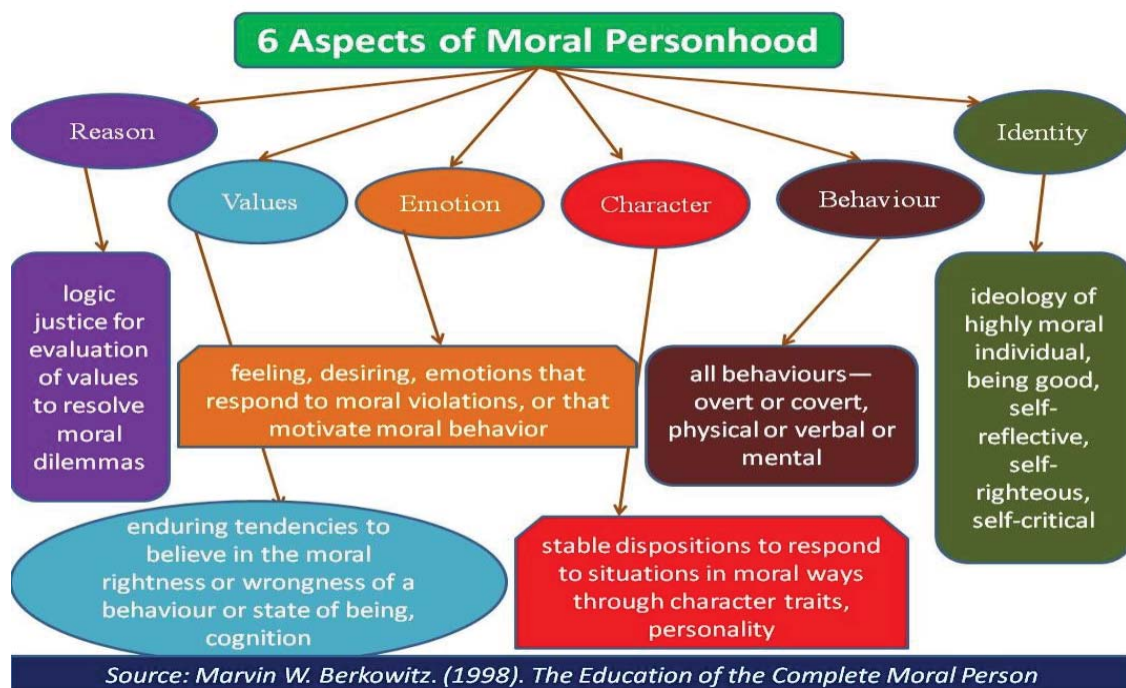
In terms of instructional requirement, we can rely on abundant number of instructors in this endeavour. For the moment, the resource gap in terms of manpower will remain in the education sector. Capitalizing on some of the 168 Bachelors in Buddhist Studies who passed out from Tango or local lamas could be a solution. Meditation is no longer a religious issue. A great deal of research taking place all around the world show this can be done without bringing in devotional part or deity visualization.

And the last channel - social engagement— should be embodied in learning by doing in the communities. We can even envision for classes 8 and 9, young Bodhisattva training course. We don't need to bring our religion in, but service oriented community spirit.

What we do just now is slightly different from what I would like to suggest. What I'm suggesting has also been tried elsewhere and this comes from one of the research reports in India. Students are asked, at a slightly higher level, such as class 5 and above, to choose a moral issue in a neighbouring village or in the school and then investigate it, try to understand why it is so. Next, they can ask themselves what needs to be done. The intention is to carry out small projects. That would at least open up students' mind early on instead of always simulating issues through textbook lessons.

17. Six Aspects of Moral Personhood

Lastly, we need to check our textbooks with respect to various aspects of moral development. We have to develop assessment tools. Are students developing moral reasoning power? Are students getting entrenched values? Are students developing aesthetic and artistic sensitivity towards moral issues? They should feel strong reaction, indeed revulsion, against odious things. Wholesome emotions should repeatedly arise until they become part of their mood and finally character traits. Paul Ekman, a psychologist, says that when moods arise repeatedly, they get into traits. Character is but consolidation of emotions and moods. When moral values and emotions manifest in behavior, individuals get moral identity.

Although students possess moral behavior, and their beliefs and attitudes reflect correct values, teaching in schools will not help if policies of the government that influence public behavior are not pro-GNH. The government spends every year 50 % of GDP, that is about Nu.25 billion. Hence, the presence of government is very deep and wide in society. Individual values and behavior are influenced by its policies and programmes. If government policies are sympathetic to GNH, value education will be an easier task.

References (not in alphabetical order!)

1. Berkowitz, Marvin W. & Grych, John H. *Fostering Goodness: Teaching Parents to Facilitate Children's Moral Development*.
<http://tigger.uic.edu/~Inucci/MoralEd/articles/berkowitzfostering.html>
2. Berkowitz, Marvin W. (1997). *Integrating Structure and Content in Moral Education*.
<http://tigger.uic.edu/~Inucci/MoralEd/articles/berkowitzintegrating.html>
3. Berkowitz, Marvin W. *Educating for Character and Democracy: A Practical Introduction*.
<http://tigger.uic.edu/~Inucci/MoralEd/articles/berkowitzdemocr.html>
4. Berkowitz, Marvin W. *The Education of the Complete Moral Person*.
<http://tigger.uic.edu/~Inucci/MoralEd/articles/berkowitzed.html>
5. Curriculum and Professional Support Division [CAPSD]. (2008). *Composition and Language Class Four*. (Dzongkha). CAPSD, Department of School Education, Ministry of Education, Royal Government of Bhutan.
6. CAPSD. (2008). *English Reading and Literature Class IV*. CAPSD, Department of School Education, Ministry of Education, Royal Government of Bhutan.
7. CAPSD. (2007). *Science Class Four*. CAPSD, Department of School Education, Ministry of Education, Royal Government of Bhutan.
8. CAPSD. (2008). *Social Studies Class IV Student Book*. CAPSD, Department of School Education, Ministry of Education, Royal Government of Bhutan.
9. CAPSD. (2008). *Composition and Language Class Five*. (Dzongkha). CAPSD, Department of School Education, Ministry of Education, Royal Government of Bhutan.
10. CAPSD. (2008). *English Reading and Literature Class V*. CAPSD, Department of School Education, Ministry of Education, Royal Government of Bhutan.
11. CAPSD. (2002). *Science Class Five*. CAPSD, Department of School Education, Ministry of Education, Royal Government of Bhutan.
12. CAPSD. (2008). *Social Studies Class V Student Book*. CAPSD, Department of School Education, Ministry of Education, Royal Government of Bhutan.
13. CAPSD. (2007). *Composition and Language Class Six*. (Dzongkha). CAPSD, Department of School Education, Ministry of Education, Royal Government of Bhutan.
14. CAPSD. (2008). *English Reading & Literature English Class VI*. CAPSD, Department of School Education, Ministry of Education, Royal Government of Bhutan.
15. CAPSD. (2001). *Science Class Six*. CAPSD, Department of School Education, Ministry of Education, Royal Government of Bhutan.
16. CAPSD. (2008). *Social Studies Class VI Student Book*. CAPSD, Department of School Education, Ministry of Education, Royal Government of Bhutan.

17. CAPSD. (2008). *Composition and Language Class Seven*. (Dzongkha). CAPSD, Department of School Education, Ministry of Education, Royal Government of Bhutan.
18. CAPSD. (2008). *English Reading & Literature Class VII*. CAPSD, Department of School Education, Ministry of Education, Royal Government of Bhutan.
19. CAPSD. (1998). *A Geography of Bhutan Our National Environment Course Book for Class VII*. CAPSD, Department of School Education, Ministry of Education, Royal Government of Bhutan.
20. CAPSD. (2002). *A History of Bhutan 15th to 19th Century Course Book for Class VII*. CAPSD, Department of School Education, Ministry of Education, Royal Government of Bhutan.
21. CAPSD. (2008). *English Reading & Literature, Class VIII*. CAPSD, Department of School Education, Ministry of Education, Royal Government of Bhutan.
22. CAPSD. (2001). *A History of Bhutan 19th to 20th Century Course Book for Class VIII*. CAPSD, Department of School Education, Ministry of Education, Royal Government of Bhutan.
23. CAPSD. (2000). *A Geography of Bhutan Our Man Made Environment Course Book for Class VIII*. CAPSD, Department of School Education, Ministry of Education, Royal Government of Bhutan.
24. CAPSD. (2008). *Composition and Language Class VIII*. (Dzongkha). CAPSD, Department of School Education, Ministry of Education, Royal Government of Bhutan.
25. CAPSD. (2008). *Reading and Literature Class Nine*. (Dzongkha). CAPSD, Department of School Education, Ministry of Education, Royal Government of Bhutan.
26. CAPSD. (2008). *Language and Grammar Class Nine*. (Dzongkha). CAPSD. 2000. *A Geography of Bhutan Our Man Made Environment Course Book for Class VIII*. CAPSD, Department of School Education, Ministry of Education, Royal Government of Bhutan.
27. CAPSD. (2002). *Bhutan Civics Course Book for Classes IX –X*. CAPSD, Department of School Education, Ministry of Education, Royal Government of Bhutan.
28. CAPSD. (2008). *English Reading & Literature Class IX*. CAPSD, Department of School Education, Ministry of Education, Royal Government of Bhutan.
29. CAPSD. (2006). *Reading and Literature Class Nine*. (Dzongkha). CAPSD, Department of School Education, Ministry of Education, Royal Government of Bhutan.
30. CAPSD. (2008). *A History of Bhutan Provisional Edition Course Book for Class IX*. CAPSD, Department of School Education, Ministry of Education, Royal Government of Bhutan.
31. CAPSD. (2007). *Reading and Literature Class Ten*. (Dzongkha). CAPSD, Department of School Education, Ministry of Education, Royal Government of Bhutan.
32. CAPSD. (2008). *Language and Grammar Class Ten*. (Dzongkha). CAPSD, Department of School Education, Ministry of Education, Royal Government of Bhutan.

33. Curriculum Corporation, Carlton South Victoria 3053, Australia (2003). *The Values Education Study final report*.
http://www.valueseducation.edu.au/verve/_resources/VES_Final_Report14Nov.pdf
34. John J. Liptak & Robert M. Orndorff. *Character Development Scale*. Curriculum Guide
http://www.jist.com/shop/upload/1183387078/CDS_Curriculum_Guide.pdf
35. Judy Dunn; Professor Lord Richard Layard **A Good Childhood: searching for values in a competitive age**
<http://www.lse.ac.uk/resources/podcasts/publicLecturesAndEvents.htm>
36. Kirschenbaum, Howard. *A Comprehensive Model for Values Education and Moral Education*. <http://www.hi-ho.ne.jp/taku77/refer/kirsch.htm>
37. *Moral Education - A Brief History of Moral Education, The Return of Character Education, Current Approaches to Moral Education*.
<http://education.stateuniversity.com/pages/2246/Moral-Education.html>
38. Ministry of Education. *Quality of Education (Standards)*.
<http://www.education.gov.bt>
39. Ministry of Education. *Comparative Studies—A Report on Examinations in Schools*. <http://www.education.gov.bt>
40. *National Framework for Values Education in Australian Schools*.
http://www.valueseducation.edu.au/verve/_resources/Framework_PDF_version_for_the_web.pdf
41. Robert Jackson. *Religious Education's Representation of 'Religions' and 'Cultures'*.
<http://www.jstor.org/stable/pdfplus/3121984.pdf>
42. Ralph H. Sabey. *The Preparation of Culturally Sensitive Curriculum Material for Canadian Schools: An Overview*.
<http://www.jstor.org/stable/pdfplus/3219557.pdf>
43. Thinley, P. & Adhikari, T. (2002). *Introductory Economics A Course Book for Class X*. Department of School Education, Ministry of Education, Royal Government of Bhutan.
44. *Values Education in Practice: Making Connections*.
<http://education.qld.gov.au/curriculum/values/docs/2007-national-values.pdf>
45. *Values for Australian Schooling Professional Learning Resources—Primary*.
http://www.valueseducation.edu.au/verve/_resources/values_primary_resource_kit.pdf
46. W. C. Crain. (1985). *Kohlberg's Stages of Moral Development*.
<http://faculty.plts.edu/gpence/html/kohlberg.htm>
47. Zakaryia, Sally Banks (1987). *Religion in the Curriculum: A Report from the ASCD Panel on Religion in the Curriculum*.
http://www.eric.ed.gov/ERICDocs/data/ericdocs2sql/content_storage_01/0000019b/80/1c/24/ad.pdf
48. William G. Huitt. *Moral and Character Education*.
<http://teach.valdosta.edu/whuitt/edpsypt/Theory/characed.ppt>
49. Ethan Lowenstein. *Teacher Knowledge Demands in Promoting Informed Civic Engagement: A Response to Robert Selman*

- <http://isites.harvard.edu/fs/docs/icb.topic500808.files/CMEI%20Presenation%20Lowenstein.ppt>
50. Jane Compson. *Contemplative Education*
<http://www.google.com/search?client=opera&rls=en&q=contemplative+education+%2B+jane+compson&sourceid=opera&ie=utf-8&oe=utf-8>
 51. Sue Walker. *Moral Development and Values Education*.
http://www.ecta.org.au/_dbase_upl/Oct_07_Videolinq_Slides.ppt
 52. Joy de Leo. *Reorienting Teacher Education to address Sustainability & International Understanding*
http://www.unescoapceiu.org/bbs/files/ppt/2006/060822_s2_6thExpert_Penang_Values_JoyDeLeo.ppt
 53. *Moral Development, Values and Religion*.
http://www.gdn.edu/Faculty/p_terry/Santrock%20Presentations/Santrock%2013%20Moral%20Development,%20Values%20&%20Religion.ppt
 54. Shauna L. Shapiro, Kirk Warren Brow & John A. Astin. *Toward the Integration of Meditation into Higher Education: A Review of Research*
<http://www.contemplativemind.org/programs/academic/MedandHigherEd.pdf>

“Critical Holism”: A New Development Paradigm Inspired by Gross National Happiness? A contribution to the *Global GDP Debate*.

**Paper for the Fourth International Conference on Gross National Happiness
24-26 November 2008, Thimphu, Bhutan**
Hans van Willenswaard, GNH Project Team, Suan Nguen Mee Ma Co., Ltd, Thailand

“I feel that there must be some convergence among nations on the idea of what the primary objective of development and progress should be – something Gross National Happiness seeks to bring about.” - H.M. Jigme Khesar Wangchuck, King of Bhutanⁱ.

“At the start a new candidate for paradigm may have few supporters, and on occasions the supporters’ motives may be suspect. Nevertheless, if they are competent, they will improve it, explore its possibilities, and show what it would be like to belong to the community guided by it.” - Thomas S. Kuhn in *The Structure of Scientific Revolutions*ⁱⁱ.

Abstract

In this paper we try to give a provisional sketch of an awareness-expanding process that is emerging in Thailand from the series of conferences on Gross National Happiness (GNH) since 2004. This paper is offered for discussion at the start of the *GNH Movement project*, a project that provides follow-up to the third GNH conference in Nongkhai and Bangkok, November 2007. The aim of the paper is to draft a ‘landscape’ for comparison and synthesis between Gross National Happiness and resonating concepts, in particular Sufficiency Economy in Thailand, ultimately resulting in a framework for multi-stakeholder action and research focusing on a range of common development goals in the coming decade. The question will be explored how consensus may grow towards a ‘new development paradigm’ and aims to be a contribution to the *Global GDP Debate*.

Introduction

Bangkok, October 2008 - In November 2007 we had the great privilege to organize the 3rd International Conference on Gross National Happiness (GNH3) in Thailand. It turned out to be a colourful week-long event involving farmers, community leaders, academics, business people, spiritual leaders, government policy makers, Youth: a multitude of stakeholders. The conference started at Wat Hin Mak Peng, a Buddhist temple in the forest tradition near the border with Laos. Re-vitalized *Loy Krathong* – a traditional festival to pay respect to the element of water – was celebrated at the borders of the Mekong River, Nongkhai Province of Thailand. At Chulalongkorn University, Bangkok, venue of the second part of the conference, speakers and resource persons included Dr. Sheldon Shaeffer, UNESCO Asia-Pacific Director, Dr. Surin Pitsuwan, Secretary-General of ASEAN, Lyonpo Jigme Y. Thinley, the first democratically elected Prime Minister of Bhutan, Sulak Sivaraksa, social activist, Thailand, Dasho Karma Ura, Director of the Centre for Bhutan Studies, anthropologist Helena Norberg-Hodge, Ladakh/Sweden, Dr. Peter Hershock, East-West Center, Hawaii, Nic Marks, New Economics Foundation (nef) and Roger Torrenti, France, for the ICT sector.

Our involvement as organizersⁱⁱⁱ, in partnership with a diversity of organizations and persons, left us the challenging legacy to produce a *synthesis* of the great diversity of ideas, initiatives and

research projects gathered in the GNH3 conference. More in particular possible synergy between GNH and *Sufficiency Economy*. In August 2008 we started a series of some 6 bi-monthly ‘GNH movement’ workshops in the 2008-2009 season, at Bangkok, for the Thailand Research Fund within the framework of its Sufficiency Economy programme. In the ‘GNH movement’-workshop series a group of stakeholders in development will explore the concepts of happiness and social transformation; principles of effectively shaping multi-stakeholder dialogue; research on alternative indicators; concrete programme initiatives in the areas of: 1- ICT and the media, 2- sustainable agriculture and the ‘Urban/Rural Divide’, as well as 3- capacity building in the Mekong region. More in particular the possible role of Thailand in the *Global GDP Debate* will be explored as well as, from the point of the GNH movement, the potential synthesis between a diversity of transformative streams including Sufficiency Economy and Buddhist Economics. Subsequent recommendations for capacity building and policy development including all stakeholders are expected to result from this process.

Gross National Happiness: the Four Pillars

The concept of Gross National Happiness (GNH) originates from a statement of the former King of Bhutan that ‘Gross National Happiness is more important than Gross National Product’. The King made this statement soon after he ascended the throne at the age of 17 years in 1972. Foreign consultants and development organizations rushed to knock at the door to sell concepts, proposals, programmes to isolated Bhutan, classified as a Least Developed Country by UN standards. Bhutan instead decided to carve out its own development model. Gradually GNH gained global recognition as critique of GDP- driven economic growth and concurrent development policies. However, not before 1998 the principle of ‘Gross National Happiness’ was presented to the international community. GNH was explained by introduction of the so-called ‘Four Pillars’^{iv}.

The ‘Four Pillars’ of *Gross National Happiness-consistent development* are: **1. Cultural Promotion 2. Good Governance 3. Equitable Economic Development 4. Environmental Preservation.**

In order to develop a *GNH Index* the Centre for Bhutan Studies composed a range of ‘Nine Research Domains’^v.

In this paper we will focus on the question how the Four Pillars of GNH may reveal principles of social transformation that can guide concerted action and research in Thailand and abroad towards sustainable development and *genuine progress*.

GNH as National Philosophy of Bhutan

The year 2008 is a very auspicious year for Bhutan as it has seen the first democratic elections and adoption of the first constitution. Gross National Happiness is embedded in the constitution and all Ministries have GNH Commissions. In November 2008, hundred years after the foundation of the monarchy in Bhutan, the coronation of the fifth King will be celebrated. King Jigme Khesar Wangchuk is fully committed to Gross National Happiness and democracy.

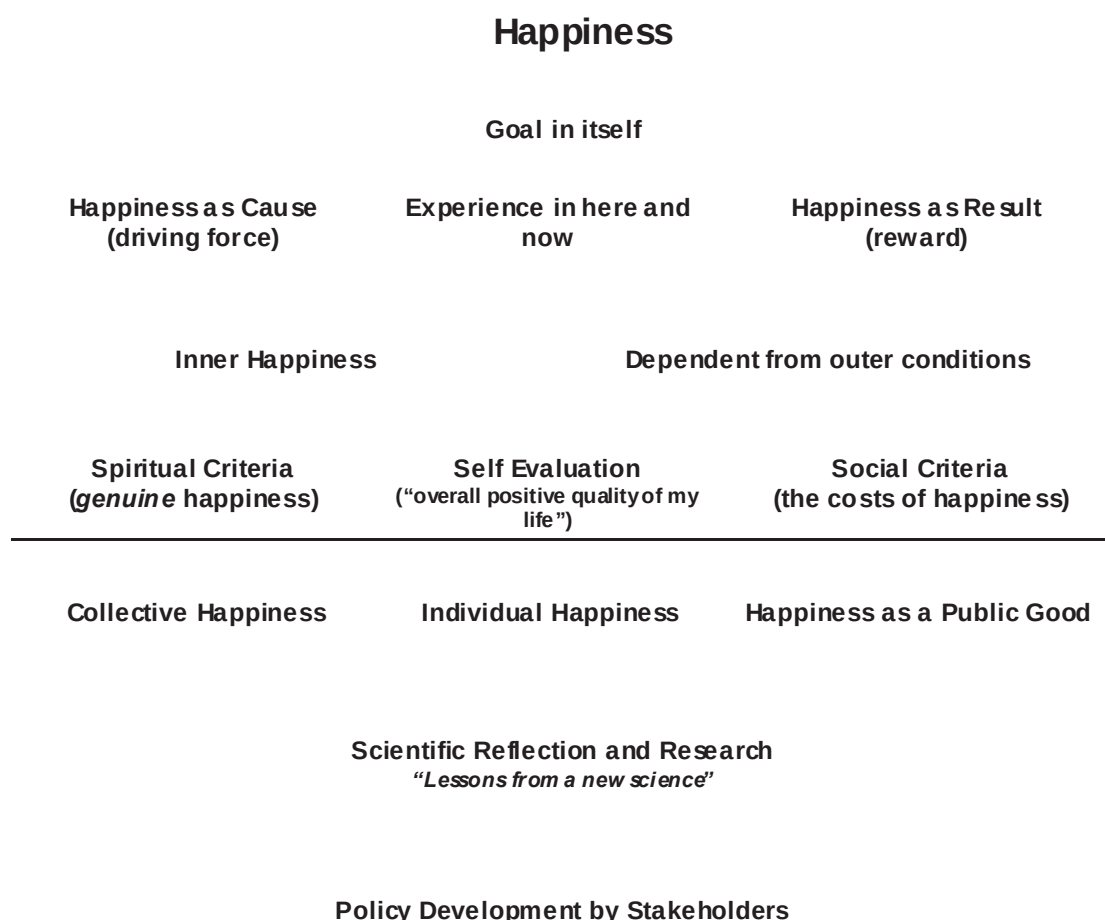
GNH as an ‘initiator’ concept towards re-thinking development

For people living outside Bhutan, GNH can be taken up, with due respect, as a concept initiating awareness and capacity building processes in a diversity of circumstances. In some cases efforts will be made to re-enact the GNH process as it grew in Bhutan and is nearing its fulfilment; in other cases GNH provides a starting point for locally or more universally grounded processes beyond GNH in its particular Bhutanese form. In this paper we take the liberty to follow the second route and we offer our efforts for feedback to our Bhutanese colleagues and for open debate. Creative and critical exploration by outsiders may contribute to preventing GNH to become a rigid ideology or totem of nationalism.

Happiness

Before systematic quantitative research can be taken up in order to provide policy makers with evidence based information, a more general exploration and tentative mapping process of what happiness is should be undertaken.

The following chart tries to provide a provisional overview of the multi-dimensional nature of the 'happiness' phenomenon.

A general survey of academic literature, books and media products will learn that 'happiness research' is no longer an effort of a small, bemused, minority. In particular, in addition to the

introduction of Gross National Happiness, the launching of the *Happy Planet Index*^{vi} by the new Economics Foundation, U.K. and the book *Happiness. Lessons from a new science* by Richard Layard, London School of Economics^{vii}, have been milestones in the recognition of this field of studies. Interest of students in the subject has been growing significantly in the last decade.

In Thailand several branches of ‘happiness research’ have been explored^{viii}, but there is no central platform for systematic professional and academic exchanges yet.

Happiness can be perceived as a goal in itself (without any other purpose than its own fulfillment)^{ix} and also as a driving force towards an action (‘to act out of happiness’), an experience of effortless synchronicity (‘Flow’^x), or as a reward resulting from an action (‘happy ending’).

Whether happiness should be considered as a utility, as in mainstream economics that strives for the fulfillment of happiness, or as a “capability to respond to the challenges of life”, happiness as a driving force, is a crucial question that should be discussed in more depth – a debate that also takes shape within the framework of the *capability approach* of Amartya Sen and Martha Nussbaum. A paradigm shift within economic theory from happiness as utility towards happiness as capability would probably have profound consequences.

Inner happiness can be distinguished from happiness dependent on external conditions. This difference may point at a possible link with Sufficiency Economy which not only promotes to be less dependent from external economic factors, but by emphasizing ‘moderation’ guides us to turn to inner happiness. Diverse judgments can be made about the foundations of someone’s happiness. Spiritual teachers will explain *genuine* happiness as different from satisfaction, pleasure, joy or euphoria. In mainstream sociological research happiness will be defined by self-evaluation: the way persons give a score to the “overall positive quality of my life” leaving it to the subject only how to make the estimate^{xi}. However, judgments can be made from the point of view of social or ecological responsibility as in the *Happy Planet Index* where life satisfaction + longevity are *divided* by ecological footprint. Here the question is at ‘what cost’ a person acquires his or her happiness.

In-depth understanding of happiness and the principle of social responsibility are important because if any happiness index is based on uncritical self-evaluation only, there is no demarcation point for the quality of the happiness (e.g. people can feel happy about violence) nor whether happiness has been derived at the costs of others (e.g. a successful theft). In addition, as the self-evaluation is based on an overall estimate, while individual data will be added up and averaged again to an index claimed to represent a population, the risk is that we end up with derivative happiness indexes that show similar deficiencies as GDP measuring economic growth without distinction.

A mainstream academic assumption is that happiness is an exclusively individual phenomenon, or can be measured from individual response only. But Bhutanese researchers will state that ‘collective happiness’ or ‘happiness as a public good’ are realities. The question is whether the conventional method of processing data does justice to collective, or inter-subjective, experience where added value, new dimensions, result from interrelations. Critical research should – apart from the question whether samples are truly representative – address the basic principle of ‘holistic development’: *the whole is more than the sum of the parts*^{xii}.

Given the multi-dimensional nature of happiness, fundamental reflection on mainstream academic approaches to define and measure happiness will be needed. Richard Lanyard's references to 'new psychology' in his book *Happiness* are only a beginning for further research. Success, victory, competitive benefit may not be considered to lead to happiness in some cultures.

The perception of happiness as a goal in itself, mentioned in the beginning, is connected with the quality of *contentment*, *equanimity* or *upekkha*. Here the 'golden rule' of Buddhism applies:

"Victory breeds hatred, for the conquered are unhappy. Those who have given up both victory and defeat are content and happy."^{xiii}

Recent happiness studies in Thailand found that contentment is a vital element of Thai culture. The article *The determinants of happiness among Thai people. Some evidence from Chai Nat and Kanchanaburi*^{xiv} concludes:

"While the effect of income on happiness is inconclusive, the most important predictor is a feeling of being not poor compared to neighbors which is self interpreted as a feeling of contentment with what one has. The policy of training one's mind of contentment accompanying with working hard through fair and righteous means, which is a Buddhist teaching of Blessings of Life, should lead to real well-being and peace not only for Thailand but for other countries if adopted."

This research finding exemplifies the cultural foundations of Sufficiency Economy in Thailand, as well as its inherent global mission.

The conclusion also shows the limitations of this happiness research so far. It does not address the relation to the fairness, or the meaningfulness, of the socio-economic system of which the 'hard work' is a constituting part. It only includes 'neighbors' in the self evaluation. Would the prevailing economic system be an accomplished state of Sufficiency Economy, one could welcome contentment as happiness. Within the reality of a liberal market economy resulting in growing discrepancies between rich and poor, and damage to the common good of natural resources, the feeling of injustice, at a certain level of emerging critical social awareness, will challenge contentment. The question is whether a policy development response to this situation will lead to allowing and even stimulating 'moderate' citizens to claim a share in the consumerist targets of life, by incentives for consumption to boost economy. Or whether policies will be developed to strengthen capabilities of social movements and persons, civic commitment, to tackle the discrepancies in society that put contentment under pressure, and empower to restore or constitute fair balance in society under which conditions contentment can bring real happiness.

Sufficiency Economy has been declared not in conflict with liberal market economy in order to prevent conflict with the prevailing economic system and interest groups. So far, it is not promoting systemic change, but moderation.

Definition of happiness

The above tentative overview and the preliminary considerations on the multi-dimensional nature of happiness are important to be taken into account, where inspired *recommendations for policy development* are expected from happiness research by the stakeholders involved. Without in-depth reflection and research – including reflections on science itself – policy recommendations will not reach beyond prevailing routine and re-cycling of the same arguments.

In conclusion, in this paper we provisionally define happiness as below. All aspects of happiness represented in the chart are part of human reality and should be included in one way or another in the definition. However, in light of recommendations for policy development, certain aspects ask for a choice. Our definition emphasizes the capability nature of happiness.

If we allow the unique cultural context of Gross National Happiness to inspire our definition of happiness, the following description of the recent adoption of the Constitution in Bhutan, typically bestowed with *blessings*, may provide some additional foundation:

“The Constitution was placed before the people of the 20 dzongkhags (districts) by the King and each word had, therefore, earned its sacred place with the blessings of every citizen in our nation. *This is the People’s Constitution*, His Majesty said. The uniqueness and the unprecedented nature of the introduction of democracy in Bhutan were symbolized in the words of His Majesty the King as he signed the Constitution. *Today, through this my Hand and Seal, I affix on the Constitution of the Kingdom of Bhutan, the hopes and prayers of my people.*”^{xv}

Tentative definition of happiness:

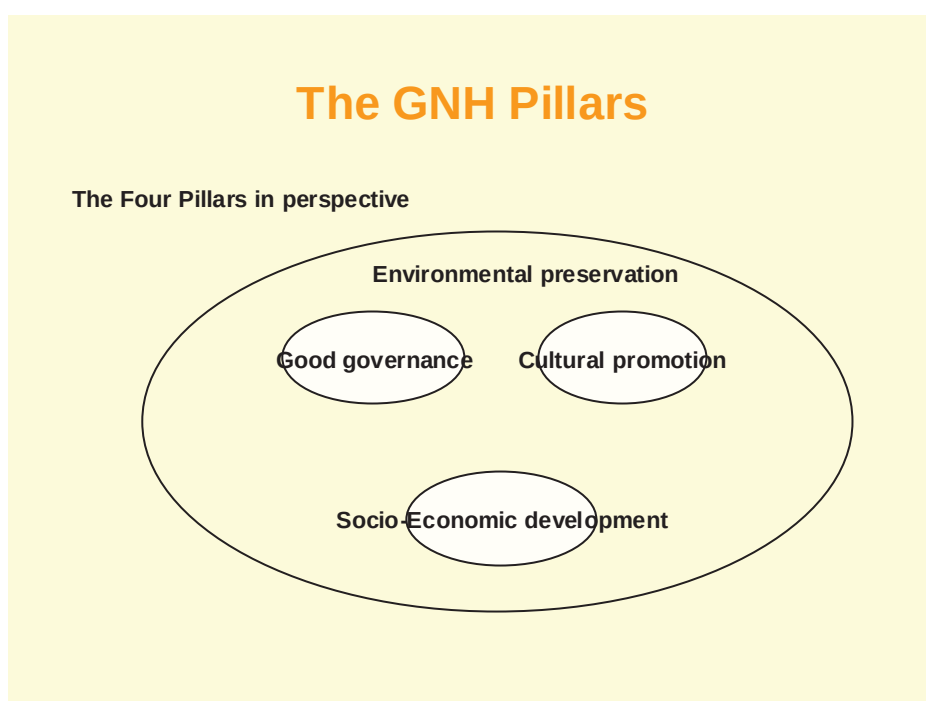
Happiness is experienced when:

- **a person, group or organization can realize its capabilities to respond meaningfully to the challenges of life without causing damage**
- **fulfillment is implicit in the efforts, and**
- **inner evidence of ‘blessings’ on the results for others and oneself occurs**

This tentative definition implies that happiness is related to meaning as constituted by world views.

GNH in perspective: Brainstorm on Social Evolution

By placing the 'Four Pillars' in a *brainstorm-like reflective perspective* of social evolution in Asia and Europe, a framework may light up allowing us to perceive an emerging new paradigm for development. And subsequent principles for an appropriate decision-making infra-structure towards shaping the future of humanity.

As a first step we propose to arrange the pillars in a (human-made) triangle of Cultural promotion – Good Governance – Equitable or Socio-Economic development with Environmental preservation as an overarching principle, referring to Nature of which the human organism is part.

From this birds-eye perspective we will look for resonating principles in a diversity of contexts.

Social evolution in Asia and Europe can be briefly characterized by taking Thailand and Bhutan as examples. Thailand nearly has the same size as France while Bhutan's geography and size can be compared to Switzerland. The population of the whole country of Bhutan, however, is below 1 million.

Asia

In Thailand it was King Chulalongkorn, Rama V, who started – after visits to Europe – the process of modernization around 1850. The process was intensified by King Rama VI and accelerated into the 20th century. In 1932 absolute monarchy was overthrown by a revolution which eventually resulted in the present system of constitutional monarchy. The genius behind the revolution Pridi Banomyong, later regent of the present King, died in exile in France.

In Bhutan, only in 1907 autonomous districts consolidated in a unified state under an absolute monarch, the first King of Bhutan. Absolute monarchy in Bhutan was intentionally abolished by the former and fourth King resulting in the first democratic elections in 2008. Thus, Gross National Happiness has now been democratically accepted as the national philosophy of Bhutan. The fifth King, still the Crown Prince during the First International Conference on Gross National Happiness in Thimphu, Jigme Khesar Wangchuck, is fully committed to democracy as an important element of the 'Good Governance' pillar of Gross National Happiness.

Thailand and Bhutan are both, increasingly multi-cultural, but 'Buddhist countries'.

In Thailand industry has, irreversibly it seems, overtaken agriculture in terms of contribution towards GDP. Urbanization not only concentrated by now the majority of the population in cities, but also penetrated lifestyle in traditional rural communities. Community life around the Buddhist temple used to be the foundation of Siam's unique culture, albeit ruled by aristocracy and elites overseeing persistent forms of slavery^{xvi}. Agriculture, its patterns of cultivation, processing and trade, by now has been industrialized, commercialized and globalized almost completely^{xvii}. The economy thrives on export.

The present King of Thailand, H.M. Bhumibol Adulyadej, has introduced the concept of *Sufficiency Economy* to guide people, communities, companies towards immunity against the ill-effects of globalization. In 2006 the King received the UNDP inaugural Human Development Lifetime Achievement Award in May 2006.

In Bhutan the royal gift of 'Gross National Happiness' may become more than a safety net. It aspires to ignite vision for the future.

Parallel with these two remarkably resonating royal development concepts, grass root movements in Asia have been producing enormous efforts to change the unsustainable course of events. Many of these groups gathered in 1997 during the groundbreaking *Alternatives to Consumerism* conference organized by Sulak Sivaraksa, Thai social critic and prominent guide of 'engaged buddhism' – Buddhism addressing 'structural violence' in society^{xviii}.

Europe

In Europe, the process of liberating the mind from dogma through modern science started with the 'Copernican revolution' in 1543 and later the conviction of Galileo by the Church. Galileo

insisted and confirmed with facts the new paradigm that the Sun is the centre of the planetary system and not the Earth^{xix}. However this liberation not only caused a schism between science and religion, it eventually divided reality into spirit and matter. While modern science produced a wide range of new technologies and the Industrial Revolution, spirit was more and more eliminated from reality^{xx}.

In his book *Reinventing the Wheel. A Buddhist Response to the Information Age*, Peter D. Herschok^{xxi} argues that Europe not only colonized the Earth, justified by 'we-thou' dualism and discrimination, but the development of 'liberating' modern science ultimately colonized the mind and induced instrumental, materialistic and fragmental thinking, reducing the human being to an empty 'black box'.

One of today's most crucial questions is whether the Information Age will consolidate this world view or whether new opportunities for human development are emerging from ICT innovation^{xxii}.

Parallel with scientific discoveries and paradigm shifts, the impulse towards *social liberation* culminated into the French Revolution, 1789. The revolution, triggered by financial crisis, made an end to the French monarchy and to oppression of farmers and bourgeoisie by a powerful aristocracy. However soon new forms of imperialism and dictatorship emerged. Colonialism persisted until after World War II and social critics argue that until today 'development' is in many ways a new stage of colonialism based on the dualistic, materialistic, possessive world view of the powers to be^{xxiii}.

Since science departed from religion, religion became by and large a ritualistic institution, often justifying mundane empire building in order to remain a majority voice.

After the French Revolution the global process of democratization could not be stopped, notwithstanding new waves of imperialism. Citizens' movements all over the world have changed the world and equal voting rights for all are nearly universally accepted – with some important exceptions where choices are limited to a single party.

Today, at the present stage of social evolution we have to admit that 'modern science' and 'formal democracy' seem not to be enough to create a just and sustainable world.

Here the concept of Gross National Happiness may help us to re-think development.

Life

In science the emergence of attention for 'life' challenged the deeply entrenched dualism between matter and spirit. Biology became a new science around 1800 and Darwin and others started understanding the dynamics of evolution of life forms. Bergson, Rudolf Steiner (initially based on his studies of the scientific works of Goethe), Teilhard de Chardin, Ilya Prigogin and more recently James Lovelock, Fritjof Capra, Rupert Sheldrake, Brian Goodwin worked on inclusion of the mystery of life in the construction of more holistic world views.

The 15th century Renaissance made a gesture back to tap the resources of the ancient Greek and Latin philosophers in order to innovate a breakthrough through prevailing dogma. Some perceive in the trends in science and the civil movements of the *Social Revolution of the 1970's* an 'Eastern Renaissance'^{xxiv}. New exchanges between East (spirituality) and West (materialism) became constituting elements of *cultural globalization* with contradictory effects of

homogenisation as well as cultivating diversity. Materialistic colonization of the mind, strengthened by the homogenisation trend, is still conquering the world and 'life' is under threat. Therefore the GNH pillar 'environmental preservation' – and in that line *deep ecology* and the recent *Planet Diversity*^{xxv} movement – indeed may be perceived as the overarching principle towards redefining progress. Primarily the principle of interconnectedness guides policy development in this field.

A Buddhist perspective

The emerging 'renaissance' of the 21st century can not just refer back to antique wisdom from whether East or West. We have to re-interpret relevant ancient concepts from a contemporary perspective and with anticipation of the future. In other words, a step back in order to leap-frog conventional thinking and current paradigms.

Contemplation is important in all religions and many philosophies. The universalization of GNH will require an all-inclusive, cross-cultural, perspective^{xxvi}. As a first step however, let us concentrate on a Buddhist perspective.

Probably the most generally accepted concept in Buddhist philosophy, by now, is interconnectedness (co-dependent origination) or *pratiya-samutpada*. This implies that no phenomenon exists or came into existence on itself, everything is interrelated to everything. Striking is that not only interdependence is, more and more, recognized as an interesting idea, a moral concept or an opinion, but as an overall scientific paradigm, a law.

The principle of interconnectedness in social life implies that it is (no longer) possible to escape responsibility by declaring limits to individual, group or corporate liability. We are now bound, in the words of Satish Kumar, founder of Schumacher College in U.K., to a universal 'Declaration of Interdependence'.^{xxvii}

Full recognition of interdependence or interconnectedness provides the logic foundation for 'collective happiness': individual happiness or suffering can not be separated from happiness for all. Mahayana Buddhism cultivates the *Bodhisattva ideal* or the postponement of possible individual enlightenment until all sentient beings are liberated from suffering. In secular terms this quality refers to *altruism*.

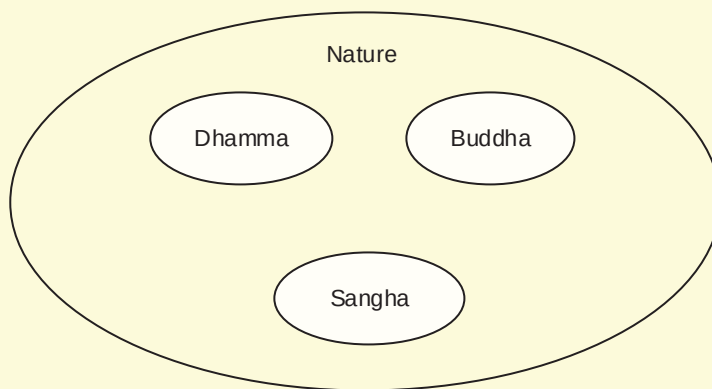
The principle of interdependence is an intrinsic quality of the *whole* and thus so all-embracing that we may need to find additional ordering principles that shape our cosmic and social universe, a world view that addresses human scale challenges and initiates ways to operationalize universal responsibility in concrete situations.

The Three Jewels

One of the cornerstones offered in the Buddhist teachings is the concept of the Three Jewels, Triple Gem, *Triratna* (Sanskrit), *Ratna-traya* (Pali) or Three Refuges. The Three Jewels are the *Buddha*, the *Dhamma* and the *Sangha*: *Buddha*, the Awakened one; *Dhamma*, the Teachings or the Law; and *Sangha* the Order of monks and nuns. These three factors together and in dynamic harmony bring genuine Buddhism into life.

Exploring correlations by intuitive thinking

- Buddhist concept of Three Jewels

An unauthorized lay person's exploration of a conceptual broadening of the Three Jewels^{xxviii} leads to the possible discovery that these ancient Buddhist principles, as in social reality, may also be hidden in the 'Four Pillars' of Gross National Happiness.

The principle of awakening, liberation, freedom as personified in the biography of Prince Siddhartha who attained enlightenment and became *the Buddha*, may be seen as central in the first GNH pillar of Cultural Promotion.

Dhamma refers to the teachings providing insight in the universal laws of nature and moral conduct, and the laws of *karma* or the course of life. In modern jargon we summarize the guiding principles for a fair and just regulation of social and political life in the term: Good Governance.

While *Sangha*, according to Vietnamese teacher Thich Nhat Hanh, not only refers to –narrowly interpreted– the formal body of monks and nuns but to *community spirit* in general. What binds communities together is their livelihood, their common means of support. In Buddhist culture this is expressed in the symbiotic relationship between lay communities and the *Sangha* body: monks and nuns fully depend on the daily food offerings provided by the surrounding lay communities.

The three above overlapping but fundamentally distinct domains together are the essential principles of Nature, the environment, life of which human reality is part. Within the great picture of Nature, our cosmos, the law of whole *interconnectedness* becomes self-evident. The caring attitude needed to sustain our natural source of living as a common good is what the overarching fourth GNH pillar, Environmental Protection, is addressing.

Although probably only implicitly intended by the architects of Gross National Happiness, there are good reasons for undertaking the exercise to discover and develop possible parallels between GNH as an impulse for re-newing development, and this particular threefold ordering principle as known from ancient Buddhist wisdom.

Buddhism and new paradigms in science

Ancient concepts of Buddhist philosophy are actually lived today. Among many examples, this can be concluded from the Mind and Life dialogues between His Holiness the Dalai Lama and top western scientists. The *Dharamsala dialogues* of the Mind and Life Institute offer genuine two-way traffic between Buddhist philosophy and modern western science. Both sides learn and innovate.

Within this stream of dialogue between western science and Buddhism Alan B. Wallace initiated the concept of ‘contemplative science’ pointing at contemplation as a credible source of scientific knowledge.

“With the modern dissolution of the medieval fusion of religion, philosophy and science, there has occurred a similar disintegration of the pursuits of genuine happiness, truth and virtue – three elements that are essential to a meaningful life. The contemplative science I have in mind seeks to reintegrate these three pursuits in a thoroughly empirical way, without dogmatic allegiance to any belief system, religious or otherwise.”^{xxix}

For a full understanding of the potential towards social innovation of Gross National Happiness, we are invited to include this contemplative dimension in our scientific and professional explorations. In the words of Dasho Karma Ura: we need a *Third Eye* to fully understand Gross National Happiness^{xxx}.

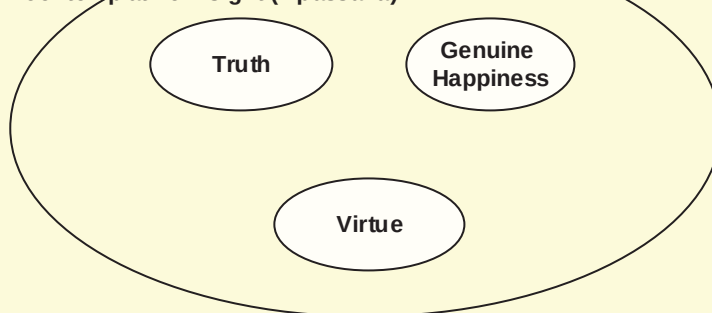
Matthieu Ricard, a French physicist and monk of Tibetan Buddhism, draws three conclusions from the first explorations in the new stream of contemplative science

1. The level of meditative activity can be measured. However, although it may help to convince conventional scientists that elevated states of consciousness are now recordable by neuro-science technology, that is not a major point. It can even lead to misconceptions about the brain as mistaken centre of consciousness and to attempts towards ‘mind engineering’ if this knowledge is not placed in broader frameworks as described by B. Alan Wallace.
2. Compassion (close to ‘happiness as driving force’) and undisturbed perception can be learned. Ricard refers to happiness as ‘life’s most important skill’.^{xxxi}
3. Meditative perception (contemplation) is an accurate, systematic and thus scientific, way of acquiring information, understanding of reality and truth.

Contemplative Science

- Conceptual framework of B. Alan Wallace

Cultivation of meditative quiescence (samatha) and contemplative insight (vipassana)

The contemplative perception does not imply at all total rejection of modern science. In the words of B. Allan Wallace:

“Science has provided multiple conceptual revolutions in our way of viewing reality, but these have had little impact on the cultivation of genuine happiness or virtue. The contemplative traditions of the world have provided multiple experiential revolutions in ways of viewing reality, which have directly altered the hearts, minds, and lives of those who have acquired such contemplative insights and indirectly influenced their host societies. But contemplative inquiry has left humanity in the dark about many truths pertaining to the physical world, and has yielded no advances in technology. In short, these two approaches to understanding appear to be fundamentally complementary, rather than incompatible.”

A step further than complementary positions may have to be made. The term *contemplative science* itself already points at a possible synthesis between contemplation and science where the rule of holistic development that ‘the whole is more than the sum of the parts’, if applied profoundly, will lead towards an approach that is more than two parallel, but separate, streams.

We may need to come back to the concept of ‘engaged buddhism’ as pioneered by Sulak Sivaraksa and others. And if we leave the scope of the Buddhist perspective towards more secular streams in ‘development theory’, the concept of ‘critical holism’ may be re-invigorated.

Buddhism and the French Revolution

The challenge of interpreting the Four Pillars towards a creative synthesis is universally inspiring social transformation as needed in response to radically unsustainable economies may have to lead us to another creative thought experiment.

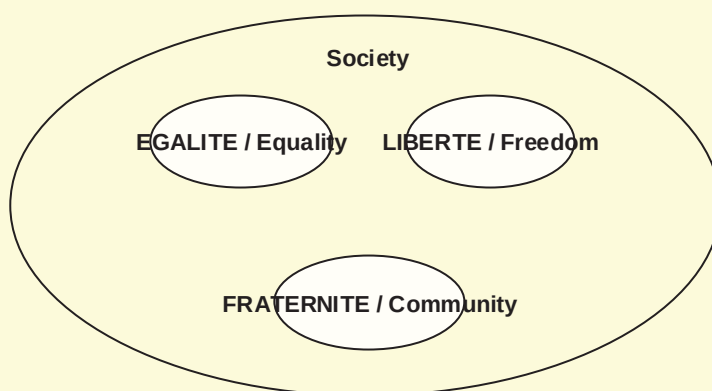
In order to find new correlations, unusual catalyzing ideas have to be discovered. Starting from our initial intention to engage in inter-cultural comparison between Thailand and France as to find a trace towards new paradigms in development, we may discover a key to a new correlation between Gross National Happiness, the Three Jewels in Buddhism and France's unique social capital through Dr. Ambedkar (1891 – 1956), the chief architect of the Indian Constitution. Dr. Ambedkar was born a Dalit, 'untouchable', in India. He converted to Buddhism which liberated him from the cast system. He compared the teachings of Buddhism at several instances with the principles of the French Revolution^{xxxii}. In contrast with the French Revolution *he strictly adhered to non-violence*.

Dr. Ambedkar is the pioneer of an “engaged buddhist” emancipation movement towards equal rights for all citizens of India, irrespective cast or religion. He was the first law minister of independent India and the Chairman of the Constitution Drafting Committee. Social movements promoting emancipation from the cast system in India still find inspiration in his legacy. According to Dr. Ambedkar ‘enlightenment’ is not only an individual realization process but as much addresses liberation from ‘structural violence’ in society. This revolutionary potential of Buddhist practice made him perceive the parallels with the French Revolution.

Parallel with scientific discoveries and paradigm shifts, briefly described above, the impulse towards *social liberation* culminated in France into the Revolution of 1789. The French Revolution brought about the three basic values of *Liberte, Egalite et Fraternite* or *Freedom, Equality and Brotherhood*.

Transformation in Europe 1789

- The French Revolution

The revolution made an end to the French monarchy and to oppression of farmers and bourgeoisie by a powerful aristocracy. However, soon new forms of imperialism and dictatorship emerged. French colonialism persisted until after World War II.

The worldwide process of democratization however could not be stopped, notwithstanding new waves of imperialism. Citizens' movements have changed the world and equal voting rights for all are nearly universally accepted – with important exceptions where choices are limited to a single party.

Is this French 'national philosophy' – like Gross National Happiness in Bhutan – offering a leading image, a vision guiding the struggle towards sustainable development in France today?

Comparisons between the Four Pillars (Bhutan), the three qualities of contemplative science (B. Alan Wallace), the Three Jewels in Buddhism and with the principles of the French Revolution, may lead to the discovery of significant similarities. The exercise of cross-cultural comparison, in a perspective of social evolution, may cast new light on our search – where Gross National Happiness is an important inspiration – for converging ordering principles that may help shaping transformation movements that are up to the problems humanity faces.

The Global GDP Debate

A remarkable – maybe historical – step has been undertaken by enigmatic President Sarkozy of France in January 2008. The French President commissioned Dr. Joseph Stiglitz (Chair, USA) and Dr. Amartya Sen (India), both Nobel Prize laureates in economics, to advise on the way France calculates progress. Prominent economist and government advisor Dr. Fitoussi (France) is the Coordinator of the *Commission on the Measurement Of Economic Performance and Social Progress*.

“President Sarkozy said: ‘we must change the way we measure growth’ and argued that thought had to be given to the way Gross National Product was calculated to take account of the quality of life in France. New indices would improve the impression of growth performance among French people ‘who can no longer accept the growing gap between statistics that show continuing progress (in growth) and the increasing difficulties they are having in their daily lives’”^{xxxiii}

The organizers of the Third International Conference on Gross National Happiness published an open letter in which they urge Dr. Stiglitz and Dr. Sen “to using your influence to broaden the initiative of the French President towards a global effort.”

“We recommend to include visions, experiences and best practices from developing countries, in particular smaller and ‘least developed’ countries, as well as from NGO’s and community based organizations, in the crucial exercise to redefine growth.”^{xxxiv}

While the philosophy of Gross National Happiness in Bhutan is a lively issue challenging the global economic growth obsession, there is no signal that the conceptual framework embedded in France’s ‘national philosophy’ plays a role in the redefining growth debate.

However, a recent statement of Dr. Joseph Stiglitz in response to the October 2008 Financial Crisis makes our comparisons between transformations less remote.

“The fall of Wall Street is for market fundamentalism what the fall of the Berlin Wall was for communism”.

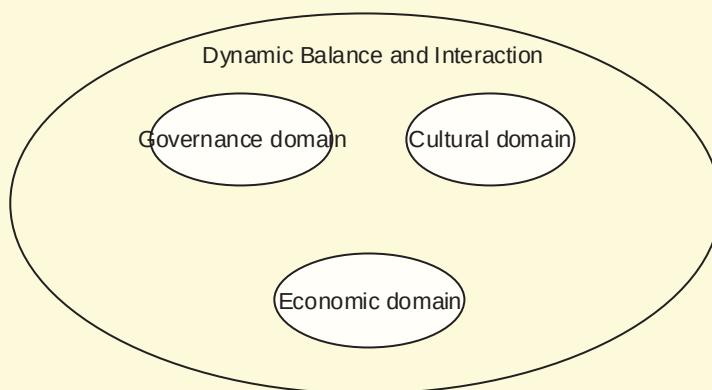
Threefolding

The attempt to investigate the cultural and spiritual foundations of our current perception of growth and progress, in various countries and in a perspective of social evolution, leads us to another, equally unusual trace towards the comparison and possible synthesis between conceptual frameworks that may clarify principles of social transformation.

The philosopher Rudolf Steiner (1861-1925), after his work was made impossible in Germany, established in Switzerland a remarkable cultural centre named the Goetheanum. In Europe Switzerland stands for unique autonomy and decentralized governance, comparable to Bhutan.

Threefolding: underlying structure to enable transformation towards Peace

- Rudolf Steiner 1912

Rudolf Steiner's study of the scientific works of Goethe^{xxxv} led him the way, from a western perspective, to the development of a 'spiritual science', a practical approach that would reconcile, beyond convention, utility-driven processing of matter with carefully cultivated spirituality and moral imagination. He held it as important that ideas would be transformed into ideals.^{xxxvi}

In the early 20th century he formulated ideas to prepare a way out of the deeply entrenched conflicts between Germany and France, England etc. pertaining after World War I.

In his attempts to shape a Peace initiative to prevent another war, he referred back to the French Revolution. He introduced *Liberte*, *Egalite* and *Fraternite* not only as core social values but as distinct dimensions, self-governing domains, in society that each should develop autonomously. In order to constitute a dynamic, creative, peaceful impetus to give direction to society^{xxxvii}.

In the cultural domain the diversity of uninhibited and unique individual intuitions, wisdom and moral understanding would produce through responsible association the quality of *freedom*.

In contrast governments should treat persons as *equal* and bind citizens to the law. Governments should provide sweeping rules and regulations, guarantee justice, facilitate but interfere as little as possible into the domain of culture, in particular education.

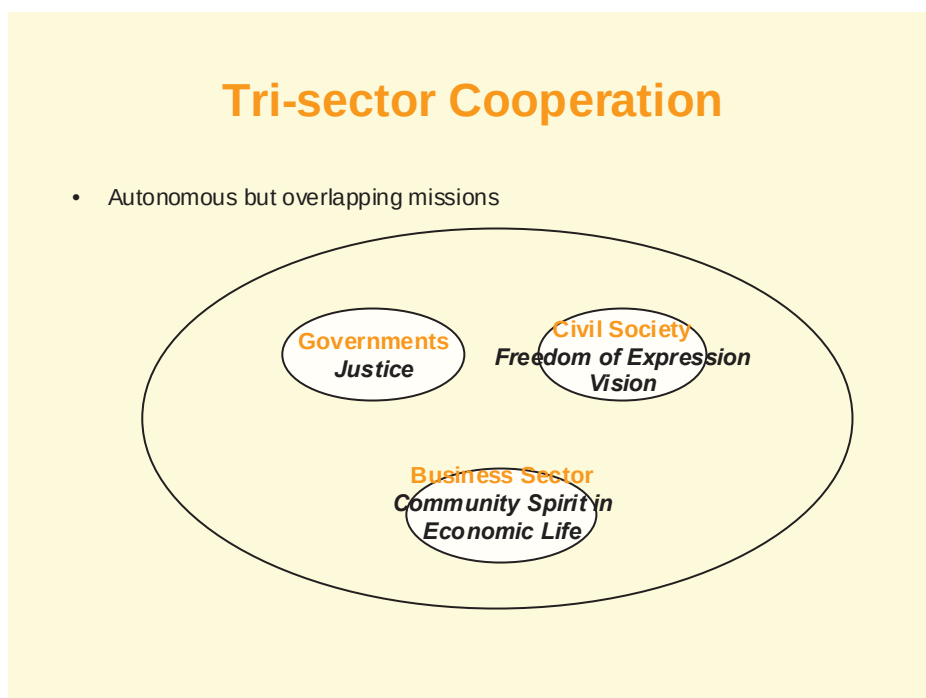
While business should be performed as mutual service to each other in a cooperative setting, in a spirit of *fraternity*. Culture, Government and Business should be self-governing but interconnected ‘sectors’ guided by distinct values, principles and ‘missions’.

It was Steiner’s belief that if the threefold order of social life – as is the *Trias Politica* for political life separating the legislative, executive and judiciary powers – would be accepted internationally, conflicts could be settled in a framework of critical consensus on common care for the Earth.

Steiner was disappointed about the way his *threefolding* ideas were put into practice, if not ignored completely. He kept his efforts on hold temporarily and instead ignited social life of post-War I Europe with a strong creative impulse for ‘alternative education’. The first model-school was realised for the children of the labourers at the Waldorf-Astoria factory near Stuttgart, Germany.

‘GNH Movement’

Later, at the turning point of the 20th to the 21st century Nicanor Perlas, founder of the Centre for Alternative Development Initiatives (CADI), advanced Steiner’s ideas by shaping the groundbreaking *Agenda 21 programme* of the Philippines^{xxxviii}.

Nicanor Perlas received the Right Livelihood Award (alternative Nobel Prize) for his work. He argues that finally a ‘third sector’ safeguarding culture is emerging from the diversity of NGO and civil society movements. This ‘third sector’, from its inner strength, though in a minority

position, can bring together the domains of culture, governance and business in a critically approached, dynamically balanced or negotiated ‘tri-sector’ consensus, a multi-stakeholder movement towards sustainable development^{xxxix}.

Perlas refers extensively to Fukuyama’s book *The End of History and the Last Man*.

“The ruling powers of the world want the “End of History” because that would mean the perpetuation of a view of the world where human beings and culture are mechanistic and controllable. They will never be able to achieve their “End of History” however, because a New History is being created by civil society right before their eyes. For civil society is demonstrating that human beings and culture can never be repressed for long, and they will always find a way to subvert the mechanistic and materialistic designs of the world powers behind elite globalization.”

And he continues:

“Fukuyama missed out on the fact that civil society was behind the collapse of the Berlin Wall and the subsequent demise of communism. (...) And it will be civil society again that will re-write the script of the New History”.

Transformation

This paper attempts to draft a tentative outline for a possible new development paradigm, inspired by GNH. The Four Pillars of GNH may well resonate with elements of Buddhist philosophy and subsequent contemplative science as well as the principles of the French revolution as revitalized in the first half of the 20th century by Rudolf Steiner, re-interpreted from the perspective of strict *non-violence* by “engaged Buddhist” Dr. Ambedkar in India, and at the turning point towards the 21st century by Nicanor Perlas.

Global networking inspired by Gross National Happiness may address the need to strengthen new modes of engagement between the three sectors, contributing to shaping public fora for multi-stakeholder communication, critical negotiations and co-operation.

However – at present and in general – governments play hand in glove with the corporate sector and civil society is a minority factor in current, economically dominated, globalization. The concoction of governments with big business is strongly backed up by utilitarian science. The cultural sector is constantly being bombarded by endless advertisements and propaganda; the media are governed by business. Education usually is in the hands of the state.

As major erratic symbol of progress of societies within this framework, growth expressed in terms of Gross Domestic Product (GDP) is now under fire.

The search for a new paradigm for societal progress set in motion by the King of Bhutan in 1972 and increasingly confirmed by a great diversity of researchers^{xl} is that growth of GDP, beyond a certain level, does not result in growth of happiness.

The claim that GDP growth leads to improved well-being in lesser developed economies should also be analyzed with utmost criticism, because if economic growth would have been guided by indices for sustainable – or GNH consistent – development from the beginning, results for the economies and its peoples in question could well have been much better.

The King of Bhutan made his pronouncement simultaneously with the launching of *Limits to Growth* by the Club of Rome in Europe. And the publication of *Small is Beautiful. Economics as if People Mattered* by E.F. Schumacher: the initiation of the modern understanding of 'Buddhist Economics'.

Happiness. Lessons from a New Science by Richard Layard and other publications finally created a momentum at the dawn of the 21st century, for a public debate on the fact that economic growth guided by GDP – and equally growth of personal income beyond certain levels – does not make people happier.

It is significant to realize that these research findings not only refer to 'environment', 'natural resources', 'development goals' etcetera, but touch our feelings, perceptions of quality of life and deepest spiritual aspirations, our genuine happiness.

Seen from this perspective it is overly clear that much of economic growth is pure waste and destruction. Only through fundamental transformation sustainable development can be realized.

Therefore David Korten proposes a '*mindful market*' economy.^{xli}

Towards a new development paradigm?

Although, according to Thomas Kuhn, there is no ground for application of the word paradigm in social sciences, we may use the term in a flexible way without devaluing it to meaningless language. In development theory there have been continuous paradigm shifts. Jan Nederveen Pieterse in his book *Development Theory. Deconstructions/Reconstructions* describes: Modernization, Dependency theory, Neo-liberalist economic development, Alternative Development, Human Development and Anti-development^{xlii}.

'GNH consistent' development may be best understood as part of the *Alternative Development* school. While the chapter in his book titled *Critical Holism and the Tao of Development* offers a key for construction of a more articulated branch of thought within this stream.

But let us first have an unconcerned closer look at the development movement centered on happiness.

The dominant conventional development paradigm can be characterized as follows:

The economy has to make the people happy (and minorities have to make sacrifices for it)

So the prevailing paradigm is: the fulfillment of the happiness of people primarily depends on economic conditions. This implies that

1. the paradigm is maintained by a utility-centered definition of happiness
2. predominantly development strategies concentrate on changes in the material world with assumed subsequent social implications.
3. even strategies with social or cultural aims primarily follow utilitarian methods (e.g. social engineering) and are held to comply with criteria for results measured by indicators based on conventional (materialistic and reductionist) science.

4. ultimately development programmes (including development-related policy research) are evaluated from a monetary point of view

An alternative development paradigm is:

People are willing to share their happiness together and create living economies

New paradigm: happiness is primarily a driving force for participatory change towards sustainability and justice for all.

This implies that

1. the paradigm is maintained by a capability-centered definition of happiness
2. development movements start from inspiration, social networking and voluntary sacrifice
3. methods are based on inter-human communication between all stakeholders, spiritual exercise and commitments to mutual social responsibility
4. development is continuously monitored with transparency among stakeholders and guided by consensual decision making, celebrating success and failure within a 'no victory – no defeat' framework

Critical Holism

In the Chapter of *Development Theory*, Jan Nederveen Pieterse describes the genesis of the term *Critical Holism*. The Irish scholar and development practitioner Vincent Tucker made an effort to bring together approaches of personal holistic healing and 'sociological informed holism' as 'developed by Marxist political economy and radical development theory'.^{xliii}

Jan Nederveen Pieterse, a visiting professor at the International Development Studies programme, Chulalongkorn University, Bangkok, makes the following comments:

"Critical holism is an uncommon synthesis. Criticism and holism refer to different modes of cognition. This makes it a welcome synthesis: without a critical edge, holism easily becomes totalizing, romantic, soggy. Without holism, criticism easily turns flat, sour."

In spite of the opportunity to provide a response to a dichotomy that many development practitioner experiences, the school of thought on 'critical holism' did not come very far until now^{xliv}. Pieterse himself shows some ambiguity on the concept in his article. More in particular he makes the following critical comment:

"A trend in local and increasingly also in large-scale development is towards partnerships across sectors, or synergies between different development actors – government, civic associations and firms. This is a marked departure from times when development was seen as either state-led, or market-led, or civil society led (...). This might be considered a holistic approach, but not a critical approach because talk of partnership in unequal relations of power is clearly apolitical (...)"

In the 'stream' of critical holism we would like to propose in this paper, we assume that it is possible to engage in critical partnerships and negotiate consensus building even from a minority position. Whether this is a valid statement should be verified in a well-designed Action Research programme.

The weakness of the concept ‘critical holism’ as described by Pieterse, however, in the first place is the limited maturity of the synthesis between holism and criticism.

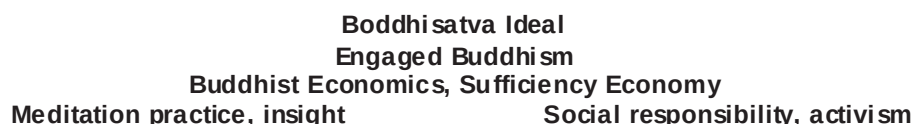
For real synthesis the emergence of a new dimension is needed to create a ‘whole’, a new ‘Gestalt’. As mentioned earlier, putting two contrasting contents in one box does not automatically result in synthesis.

Therefore we propose to amend the concept with a third additional factor in order to create a ‘threefold’ model of critical holism. The third factor would be an ‘alternative economics’ dimension as described by David C. Korten: a ‘mindful market economy’ which can be understood as a new dimension of development arising from both a holistic world view as well as from fundamental criticism of western societies and economies.

In a secular context, *Critical Holism* could be an appropriate term to provide the ‘genuine’ happiness-based development paradigm a secular denominator.

Coming back to the Buddhist context, the construction tentatively would look as here:

The new paradigm of *Critical Holism* including *dynamic critical consensus-building* and ‘*tri-sector*’ or *multi-stakeholder cooperation* is possibly – after debate would result in its confirmation – to become a vital stream in development theory and practice that could help bring secular spirituality and interfaith development cooperation together. It would aim to support development professionals and agencies to contribute to meaningfully and non-mechanistically shaping the future and our quality of lives.

Mindful market economies

After the early signal of the King of Bhutan and strenuous work of pioneers like Hazel Henderson, the Genuine Progress Index for Atlantic Canada (GPI Atlantic) and the New Economics Foundation (nef) with its Happy Planet Index, significant movements are now gaining momentum including the OECD project ‘measuring progress of societies’ and the ‘Beyond GDP’

programme of the EU. Conferences are attracting crowds of high level policy makers and academics. But how is the business sector involved?

Parallel with the emergence of the ‘third sector’, of civil society as a potentially equal force in relation to governments and the business sector, important changes in the business world have taken off and are trying to break through. But there is strong resistance based on conventional thinking and financial interests.

Corporate Social Responsibility, Socially Responsible and Sustainable Investment, Socially Responsible Reporting and other trends ; the UN Global Compact Initiative and the ISO 26000 social responsibility standard all point at changes in the way we do business. Apart from cosmetic changes what is the core challenge, what is the transformation needed?

When considering insights rooted in Gross National Happiness as a contemporary expression of Buddhist philosophy, as well as arising from unconventional secular reflections on the history of science, social revolutions and visions for the future, we could assume that in essence it is *community spirit* that is to permeate the business sector. Within the wider perspective of inescapable interconnectedness ‘community spirit’ or ‘fraternity’ should guide our common business efforts to fulfill the real needs of all.

It implies that business operations should not only be valued by financial criteria of profit and loss, but (eventually in the first place!) by their extractions from and contributions to the common good: what do they give and what do they take.

Edy Korthals Altes^{xlv}, a high ranking diplomat, the Netherlands, a lumnnus of the Rotterdam School of Economics and formerly one of the Presidents of the World Conference on Religion and Peace (*Religions for Peace*), with insights based on long term engagement in inter-faith dialogue and cooperation, comes to the following definition of economics:

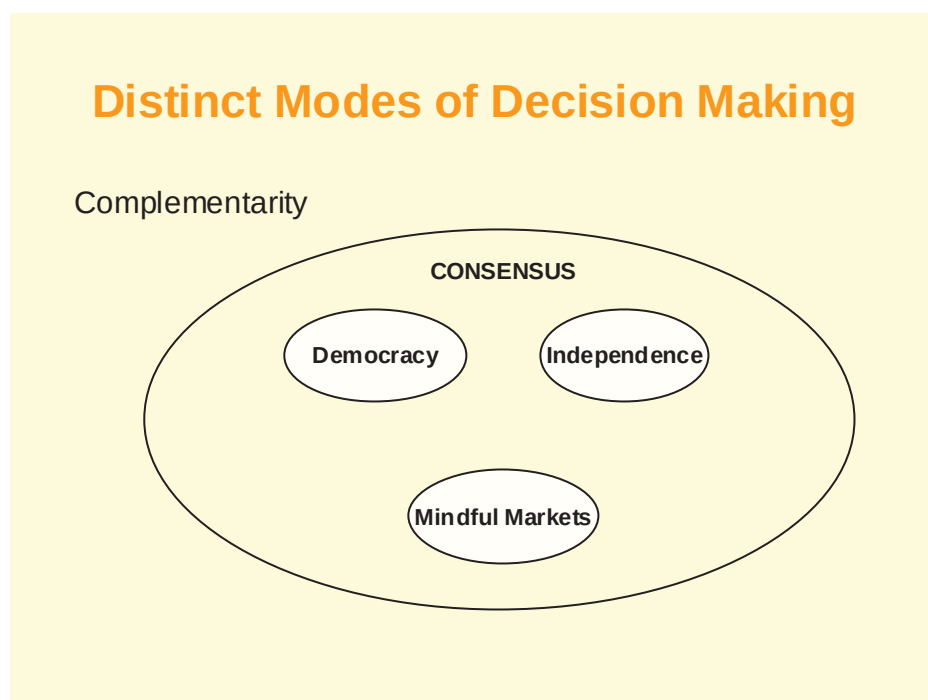
“The purpose of economics is the responsible use of the limited means at man’s disposal in order to promote the common and individual well-being of present and future generations. Production, distribution and consumption of goods must be oriented towards a just and sustainable society in which the limits of nature are strictly respected”

Within these limits economic development becomes a reliable ally for civil society and enlightened governments. David C. Korten characterizes a Mindful Market Economy as follows:

“Consider the possibility of a planetary society in which life is the measure of value and the defining goal is to assure the happiness, well-being and creative expression of each person. Well-being and progress are evaluated on the basis of indices of the vitality, diversity and productive potential of the whole of society’s living capital, human, social, institutional and natural. These indices are monitored as carefully as we now monitor GDP and stock prices. Any sign of decline evokes prompt corrective action. Leaders are trained and selected for their highly developed community and planetary consciousness.”^{xlvi}

Consensus building

Economic cooperation based on *community spirit* needs a different mode of decision making than in the government sector where *democracy* prevails. Also a different mode of decision making raises from the *free flow of communication* as required for a healthy, independent civil society sector. More and more they will be bound together by new structures of critical consensus building, which enables the distinct decision making modes to flourish in their own nature. For the future economic sector contributing to *consensus building by means of 'mindful markets'* is the new business leadership paradigm that will steer the economic sector to optimal conditions for the growth of happiness.

Consensus has to be negotiated and does not exclude fair activist and creative social pressure from all sides. Negotiations start with co-creating the conditions for a forum.

In order to be successful in light of the common good, clear insight in the various modes of decision making is needed. Gradually the 'rules of the game' of global consensus building will gain clarity, and trust across differences will grow.

"The challenge for a global development approach is to bring separate and opposing interests and constituencies together as part of a world-wide bargaining and process approach. Together with proposals for reform of the UN system and strengthening the international legal order, this adds up to a global reform platform."^{xlvii}

Conclusions

In an informal setting the 3rd International Conference on Gross National Happiness was an – unfinished – experiment in multi-stakeholder communication. Follow-up is undertaken with support of the Thailand Research Fund.

Departing from the 3rd International Conference on Gross National Happiness and based on literature review we tentatively formulated a definition of multi-dimensional happiness. The ‘Four Pillars’ of GNH were explored and a concept of contemplative science was introduced. Within the framework of overall interdependency, the Three Jewels of Buddhism were offered for comparison with three of the GNH four pillars.

A further step led to critical investigation of the principles of the French Revolution, and how they were revitalized in the first half of the 20th and at the dawn of the 21st century, with civil society, the power of culture, expected to play a major role in “writing the script of a ‘New History’”.

This creative modeling revealed to a certain extend remarkable resonance among a diversity of transformative concepts and led to distinction of three decision making modes essential for happiness driven social transformation.

Democracy enforced from the domain of governments; *free flow of communication and initiatives* facilitated in civil society; and operating *mindful markets* as the guiding decision making principle in the business domain, supplement each other and together define ultimate *consensus* on the course society as a whole has to be steered.

The growing insight that these ideas have to be put into motion is not so much based on a wish or urge to ‘do well’ as a surplus of mindlessly acquired benefits. Transformation movements in the 21st century will be rather based on a new *paradigm*: on accurate logic; understanding of a law required to be observed towards survival and towards making the Earth a place of happiness and love.

A tentative analysis resulted in an amended appreciation of the stream in Development Theory characterized as Critical Holism. Critical Holism was proposed as a candidate for a GNH inspired new development paradigm.

This string of thoughts on Gross National Happiness is offered as an element of a programme of cooperation between partners in Bhutan and Thailand, and including partners from the Mekong sub-region, Asia and other parts of the world:

- Networking among academics and students
- Drafting a theoretical framework and synthesis towards global consensus
- Building an operational model for multi-stakeholder cooperation; policy recommendations
- Capacity building and curriculum development
- A longer term cross-cultural Action-research Plan
- A common multi-media communication programme

Appendix

In a summary overview the tentative outline of *Critical Holism inspired by Gross National Happiness* may look as follows:

Critical Holism inspired by Gross National Happiness

- **Visionary**
 - Hope, Peace
 - Confidence, perseverance, progress
 - Holistic world view, interdependence
 - Resilient communities
- **Nature is sacred**
 - Evolution ignited by spirit (deep ecology)
 - Organic agriculture and healthy (urban and rural) landscapes
 - *Planet Diversity*: bio- and cultural diversity, local communities
- **Tri-sector cooperation towards consensus**
 - Autonomous, self-organizing domains and missions (freedom, justice, community spirit)
 - Strengthening participatory platforms for fair negotiations towards global consensus
 - Transparency and monitoring by appropriate indicators
- **Spirituality**
 - Cultivating awareness, inner happiness, empiric investigation based on compassionate perception and insight (truth)
 - Unity of Life
 - Non-violence, Non-victory
 - Liberation from suffering, mutual help, virtue
- **Self-critical**
 - Counter un-balanced modernization and dominance of reductionist science
 - Counter imperialistic development agenda, nationalism, lack of transparency, abuse of Human Rights
 - Counter consumerism and corporate greed
 - Counter illusionary expectations regarding paradigm shift
- **Realistic**
 - Step-by-step approach
 - Social multi-stakeholder networks as agents of change
 - Self-restraint, right effort and commitment; feasibility
 - Innovation within conventional science and technology

ⁱ Closing speech at the first International Conference on Gross National Happiness, Thimphu, Bhutan, Lunar New Year, February 2004.

ⁱⁱ *The Structure of Scientific Revolutions* by Thomas S. Kuhn, University of Chicago Press, 1962.

-
- ⁱⁱⁱ Suan Nguen Mee Ma Co., Ltd., a small-scale publishing house and event organizer based in Bangkok, was appointed as conference organizer by the Ministry of Social Development and Human Security, Thailand.
- ^{iv} Keynote Speech delivered at the Millennium Meeting for Asia and the Pacific, 30 October – 1 November 1998, Seoul, Republic of Korea by Lyonpo Jigmi Y. Thinley.
- ^v The 9 research domains of Gross National Happiness are: 1. Psychological Wellbeing 2. Health 3. Time Use and Balance 4. Education 5. Cultural Diversity and Resilience 6. Good Governance 7. Community Vitality 8. Ecological Diversity and Resilience 9. Living standards.
- ^{vi} *The (Un-)Happy Planet Index. An index of human well-being and environmental impact.* New Economics Foundation (nef), London, 2006.
- ^{vii} *Happiness. Lessons from a new science.* Richard Layard, New York, 2005.
- ^{viii} For example National Economic and Social Development Board, Thai Department of Mental Health, ABAC University Poll. Also see the special issue of Thammasat Economic Journal, Volume 26, Number 2, June 2008.
- ^{ix} *Happiness. A Guide to Developing Life's Most Important Skill.* Matthieu Ricard, Paris 2003.
- ^x *Flow. The Psychology of Optimal Experience.* Mihaly Csikszentmihalyi, New York, 1990.
- ^{xi} Ruut Veenhoven World Database of Happiness: Continuous register of research on subjective appreciation of life
- ^{xii} This statement originates from *Metaphysica*, Aristotle, and later became the leading thought behind the *Gestalt theory* of Max Wertheimer and *Synergetics: Explorations in the Geometry of Thinking* by Buckminster Fuller (Wikipedia). It has been taken up in modern public policy research as from the Economic and Social Research Council (ECRS) of the United Kingdom: "In the same way that neurons connect to produce the brain's exquisite functionality, the (Public Services) Programme's three elements – funded research projects, sponsored events and networking activities – coalesce in dynamic ways such that the whole equals more than the sum of its parts." www.publicservices.ac.uk
- ^{xiii} Dhamma-pada Verse 201.
- ^{xiv} Article in Thammasat Economic Journal Volume 26 Number 2, June 2008, by Rossarin Soottipong Gray, Rungthong Kramanon, Sasinee Thapsuwan.
- ^{xv} Article in Kuensel Newspaper, 19 July 2008, by Kinley Dorji with Ugyen Penjore and Rinzin Wangchuk.
- ^{xvi} *Discovering Ayutthaya* by Dr. Charnvit Kasetsiri, Toyota Foundation, 2003.
- ^{xvii} The percentage of organic agriculture in Thailand is 0.07% in 2003; Greenet.
- ^{xviii} Originally introduced by Johan Galtung.
- ^{xix} *The Structure of Scientific Revolutions* by Thomas S. Kuhn, Chicago, 1962.
- ^{xx} *Kosmologie in de westerse cultuur* (in Dutch), Max Wildiers, Kampen 1988.
- ^{xxi} *Reinventing the Wheel. A Buddhist Response to the Information Age.* Peter D. Herschok, New York, 1999.
- ^{xxii} See www.paradiso-fp7.eu
- ^{xxiii} The period of development after the Second World War fits into that (colonial) history. Viewed with the space-trained eyes of the West, numerous cultures appeared as backward, deficient and meaningless. The globe looked like a vast homogeneous space, waiting to be organized by universally applicable programmes and technologies. And the developmentalist did not hesitate. They went about transferring the Western model of society to countries of a great variety of cultures. *Planet Dialectics. Explorations in Environment & Development* by Wolfgang Sachs, London 1999.
- ^{xxiv} *De Oosterse Renaissance. Kritische reflecties op de cultuur van nu*, Han Fortmann, 1970 (in Dutch)
- ^{xxv} Movement co-founded by Vandana Shiva www.planet-diversity.com
- ^{xxvi} This was an important point made by Dr. Surin Pitsuwan at the GNH3 conference.
- ^{xxvii} *You Are, Therefore I Am*, Satish Kumar, Totness, Devon, 2002.
- ^{xxviii} I made an initial presentation at the conference of INEB (International Network of Engaged Buddhists) in Taiwan, 2007.
- ^{xxix} *Contemplative Science. Where Buddhism and Neuroscience converge* B. Alan Wallace, New York, 2007.
- ^{xxx} Dasho Karma Ura at the 3rd International Conference on Gross National Happiness, Bangkok, November 2007.
- ^{xxxi} Sheldon Shaeffer at the GNH3 conference proposed "the fifth pillar" of the Delors Report on Education: Learning to Transform.

-
- ^{xxxii} Dhammachari Lokamitra during his presentation at the GNH3 panel *Towards Global Transformation: Making Change Happen* 28 November, 2007.
- ^{xxxiii} AFP, January 8, 2008.
- ^{xxxiv} *Open Letter to Dr. Joseph Stiglitz and Dr. Amartya Sen* in 'Business & Society' issue 13/14, February 2008.
- ^{xxxv} *The Theory of Knowledge Based on Goethe's World Conception* Rudolf Steiner, 1886 (originally in German).
- ^{xxxvi} *Knowledge of the Higher World and Its Attainment* Rudolf Steiner, 1904 (originally in German).
- ^{xxxvii} *Threefolding, A Social Alternative* Rudolf Steiner (English edition London 1980).
- ^{xxxviii} *Philippine Agenda 21 Handbook* Nicanor Perlas c.s., CADI, 1998.
- ^{xxxix} *Shaping Globalization. Civil Society, Cultural Power and Threefolding* Nicanor Perlas, CADI, 2000.
- ^{xl} See also Hazel Henderson, IPS, 2007 in *New Scorecards for Real National Progress*: "First a look back. Economist Simon Kuznets, who developed GNP/GDP never saw it as an overall scorecard of a country's progress: "The welfare of a nation can ... scarcely be inferred from a measurement of national income" (1932 testimony before U.S. Congress). This money measured index came into full use during World War II as a way to measure war production, adding up all the production of tanks, airplanes, automobiles and all the other goods and services exchanged in a nation's cash economy."
- ^{xli} *The Post-Corporate World. Life after Capitalism* by David C. Korten, People-Centered Development Forum, 1999.
- ^{xlii} *Development Theory. Deconstructions/Reconstructions* by Jan Nederveen Pieterse, London 2001.
- ^{xliii} Vincent Tucker, 1997, as quoted by Jan Nederveen Pieterse.
- ^{xliv} However a lively discussion was staged at the Symposium *Holistic Education and the Sciences. Are holistic approaches un-scientific?* with Vandana Shiva, Suklak Sivaraksa, Jan Nederveen Pieterse, Surichai Wung'ao, Ramu Manivannan and others at Chulalongkorn University, Bangkok, 3 December 2001.
- ^{xlvi} *Spiritual Awakening. The Hidden Key to Peace and Security, Just and Sustainable Economics*, A Responsible European Union. Leuven – Paris – Duley M.A. 2008.
- ^{xlvi} *The Mindful Market Economy* by David C. Korten, article in *Resurgence*, No. 200, May/June 2000.
- ^{xlvi} Closing remarks of Jan Nederveen Pieterse in *Development Theory*.